GYULA
A FORDULAT ÉVÉTŐL AZ 1970-ES ÉVTIZEDIG

GYULA A FORDULAT ÉVÉTŐL AZ 1970-ES ÉVTIZEDIG

GYULA
A FORDULAT ÉVÉTŐL AZ 1970-ES ÉVTIZEDIG

VÁROSI TANÁCS
GYULA, 1987

Szerkesztette

DR. SZABÓ FERENC

A kötet fejezeteinek szerzői

DR. CSIPES ANTAL
DR. DAKA ISTVÁN
DR. HUNYA SÁNDOR
KARDOS ISTVÁN
KOVÁCS FERENCNÉ
KOVÁCS JÓZSEF
DR. MARIK DÉNES
DR. MARSI GYULA
MARSI KATALIN
SZATMÁRI GÁBOR
TAKÁCS LAJOS

Lektorok

DR. DÉGI ISTVÁN kötetlektor

DR. KONKOLY JÁNOS (vízellátás, vízgazdálkodás)

A kötet megjelentetése érdekében
a Kner Nyomda Dürer üzemének dolgozói vállaltak
társadalmi munkát

A borítón BAJNOK BÉLA plakettjének elő- és hátoldala

Tipográfia: HUNYADVÁRI ANDRÁS

ISBN 963 03 2498 9

Felelős kiadó: Dr. Szigeti Zoltán

Kiadói Főig. eng. száma: 48110/1986.

Kner Nyomda Dürer üzeme, Gyula

Felelős vezető: Háromszéki Pál vezérigazgató

ELŐSZÓ

Gyula város több mint másfél évszázadra visszatekintő történetírásában, önismeretének irodalmában váltakozó egyensúlyban, a korviszonyok sajátos lecsapódásaként szerepelnek és születtek meg a hősiesebb, romantikusabb középkorról vagy a török utáni újraéledésről, avagy a reformkor és a szabadságharc eseményeiről és jeleseiről szóló könyvek és tanulmányok, másfelől a közelmúlt és a jelen történéseit, viszonyait ismertető, ritkább esetben elemzésre is vállalkozó egyes dolgozatok vagy tanulmánykötetek. A „jelenkortörténet", amelynek fogalomkörét és időhatárait távolról sem tekinthetjük egyértelműen és minden fórumon elfogadottnak, lényegét illetően a legutóbbi ötven–nyolcvan esztendő históriájának vizsgálatát jelenti. A mindennapos gyakorlatban a jelenkor története és a „legújabbkori történet" a legtöbb vonatkozásban azonosnak tekinthető. Bármelyik megnevezést használjuk, tudomásul kell vennünk, hogy a történettudomány szempontjait és módszereit megfelelő színvonalon alkalmazni nemigen lehet az ábrázolni kívánt folyamatok, események óta eltelt bizonyos idő, az ún. történelmi távlat nélkül. Ez az időbeli távolság a kívánatos hitelesség és mérlegelés többnyire kikerülhetetlen előfeltétele. Nemegyszer elegendő belőle pár esztendő, más esetekben egy félszázad is kevésnek bizonyulhat. A marxista tudományosság – a kutatás újabb útjait, módszereit folyamatosan keresve – a szűkebben vett jelenkor, az utóbbi évek és napjaink megismeréséhez és elemzéséhez, a társadalom, a gazdaság, a politika, a kultúra egyidejű, mostani állapotának vizsgálatára hivatott számos tudományág lehetőségeit használja fel. A helyismereti feltárások során – tapasztalataink szerint – a közgazdasági, a statisztikai, a szociológiai, a közigazgatási, a településfejlesztési, a különböző irányú földrajzi, nem utolsó helyen a politológiai tudományokból származó, gyakran áttételek útján és egyszerűsített formájukban „honosított" szemléleti és ténybeli eredmények, metódusok fő rendező elveit elsősorban a történettudomány határozza meg. A magyarázatot abban látjuk, hogy társadalomszemléletünk tartalmilag a historikumra, a hosszabb vagy rövidebb fejlődési folyamatok felismerésére és mérlegelésére épül, az újabb jelenségeket is ennek megfelelően tudjuk magyarázni, befolyásolni. A viszonyítás kiindulópontjául általában egy korábbi állapotot választunk.

A Gyuláról szóló publikációk sorában az utóbbi évtizedekben mindinkább gyarapodtak azok a kiadványok, amelyek a jelenkortörténet műfajába tartoznak. A város és a hozzá csatlakozott Gyulavári forradalmi szocialista hagyományainak vállalása, ápolása és feldolgozása, továbbá a felszabadulás óta megtett út történelmi eredményeinek és tanulságainak széles körű tudatosítása, a közgondolkodásba való bevonultatása áll a publikációkban is megtestesült törekvések mögött. Az országos és megyei célkitűzésekkel össz-

hangban álló, a tudományosság és a közérthetőség, a tömegek körében történő felhasználhatóság kívánalmait egyaránt megvalósítani akaró gyulai kutatásokat, a munkába bevonható intézményeket és kutatókat 1975 novembere óta az MSZMP Városi Bizottsága mellett működő Munkásmozgalom-történeti Bizottság fogja össze. A létrejötte óta több mint húsz tagúra bővült bizottság munkacsoport formájában tevékenykedik, legtevékenyebb „törzstagjai" az 1975-ben megjelent „Három szabad évtized Gyulán 1944–1974" c. kötet óta további három kiadványban szerepeltek (Két forradalom fényei. Adalékok a gyulai munkásmozgalom történetéhez 1918–1919. Gyula, 1979.; Dokumentumok a gyulai munkásmozgalom történetéről 1891–1944. Összeáll. és bev.: Jároli József. Gyula, 1981.; Gyula társadalma és munkásmozgalma 1919–1944. Gyula, 1982.). A kötetek élénk érdeklődést keltettek az itt élők, az innen elszármazottak körében éppúgy, mint a történetkutatók, különösen a helytörténészek között. Külön öröm számunkra, hogy a fiatal nemzedékek tagjai sorában is sok olvasója van a felsorolt munkáknak.

Most kiadásra kerülő könyvünk tizenegy szerző és a szerkesztő munkájának eredménye, egyúttal azonban az egész munkacsoport közös erőfeszítéseinek terméke is. A közlésre kerülő tanulmányok problematikáját, túlnyomórészt magukat az első kidolgozású kéziratokat is, a bizottság összejövetelek során vitatta meg. A lektori és szerkesztői megjegyzések, tanácsok fényében a dolgozatok véglegesítéséhez a kollektív bölcsesség és tájékozottság további segítséget adott.

E könyvünk nagyobbrészt ugyanazt az időszakot dolgozza föl, mint a „Három szabad évtized Gyulán 1944–1974" című kötet. Az 1975-ben napvilágot látott tanulmánykötetet értékeivel és kisebb hibáival, egyenetlenségeivel együtt ma is vállaljuk (két szerkesztője és egyik szerzője most is közreműködött), az újabb megközelítést mégis szükségesnek találtuk. A „Három szabad évtized..." a felszabadulás időpontjától kezdve mutatta be a város történeti útját, a jelenlegi kötet viszont a munkáshatalom győzelmétől, a fordulat évétől számítva ad részletes tárgyalást az 1970-es évtized kezdetéig. Most tehát – a szükséges történeti bevezető fejezettel és az 1970 utáni fejlődés szintézis jellegű áttekintésével mintegy keretbe foglalva – az 1948–1970 közötti húszegynéhány év főbb kérdésköreinek monografikus összegzésére, a történeti távlatból már megkísérelhető elemzésére vállalkoztak a kötet szerzői. Ehhez igen jelentős arányban végeztek időigényes eredeti forrásfeltárást (többek között az MSZMP Megyei Bizottsága Archívumában őrzött és korábban csak elenyésző részben felhasznált dokumentációban, az újabban levéltárba került közigazgatási és üzemi fondokban), de nagy segítséget adott számukra a „Három szabad évtized..." oldalain szereplő és időtállónak bizonyult megállapítások egész sora, nem is beszélve az 1975-ben publikált kötet igen gazdag adatanyagáról, az ott nagyobb részt elfoglaló és jellegük szerint elsődlegesen tényleíró fejezetek hasznáról. A „Három szabad évtized..."-ben közölt oktatási és közművelődési fejezet új megközelítésű formája a jelenlegi kötet tervében szerepelt, a vállalkozó szerzőket a felmerült akadályok azonban meggátolták a megírásban. Megiratását és kiadását továbbra is tervezzük. Az ugyanott közreadott színvonalas sporttörténeti összegzés időtállónak bizonyult.

Ebben a mostani kötetben az árnyaltabb, részletezőbb, szintetizáló jellegű politikai

történetre, a gazdaság és a társadalom, a várospolitika folyamatainak hasonló igényű rajzára törekedhettek a szerzők – figyelemmel az országos és a megyei kutatás új eredményeire, az 1975 óta hozzáférhetővé vált adatokra, forrásokra. Az elkészült dolgozatok, a többszöri csiszolás és a szerzőkkel való eszmecserék ellenére, továbbra is megőrizték bizonyos mértékű egyéni ízeiket, stílusukat. A tartalmi-szemléleti egységesítésen túl a szerkesztésnek nem is volt célja az, hogy olyan kötetet állítson össze, amely egyetlen szerző munkájának tűnik. Ez nemcsak lehetetlen, hanem igazságtalan is lett volna a szerzőkkel szemben. A kötet részbeni tematikai hiányait magunk is érezzük. Az itt tárgyalt időszak gyulai és gyulavári eseményeinek, fejlődésrajzának kutatása és feldolgozása könyvünkkel nem záródik le, a feltáró és elemző munka folytatása aligha nélkülözhető. A majdani várostörténeti szintézis alapos előkészítése is megkívánja a további búvárkodásokat, de a ma élő és későbbi nemzedékek érdeklődése is inspirációt jelent a kutatók számára.

A kötetünkben bemutatott évtizedek rajzában nem tagadtuk, nem szépítettük a népi demokratikus időszak és a szocialista építés időszakának ellentmondásait, gondjait, útkereséseit sem. A több mint két évtized sokféle tanulságának levonásához ez is nélkülözhetetlen. A kötet legfőbb és felemelő, nagyszerű történelmi tanulsága azonban nem ebben rejlik, hanem abban, hogy a tömegek résztvételével és támogatásával kialakított politika, a szocializmus ügye, a szocialista társadalom és gazdaság kiformálása és fejlődése Gyulán is mindenki érdeke lett, s a város újjászületésének, az ezredforduló felé haladó település és lakossága további fejlődésének is ez az alapja. A tárgyalt időszak a vargabetűkkel, tévedésekkel együtt is bebizonyította, hogy a marxista–leninista párt a tömegekkel együtt legyőzhetetlen és a megújulásra mindig képes történelmi erő.

Szabó Ferenc

A párt történeti útja Gyulán 1944–1970

KOVÁCS FERENCNÉ

A POLITIKAI ÉLET FŐ VONÁSAI ÉS FŐBB ESEMÉNYEI A FELSZABADULÁSTÓL A MUNKÁSHATALOM GYŐZELMÉIG

A magyar nép 1944 őszén, 1945 elején sorsfordulóhoz érkezett: a Szovjetunió győzelmesen előrenyomuló Vörös Hadserege Battonya térségében átlépte az ország határát, megkezdte Magyarország, ezen belül Békés megye felszabadítását. Az a segítség, amelyet az ellenforradalom és a fasiszta diktatúra által meggyötört munkások és szegényparasztok negyedszázada vártak, megérkezett.

Gyula város 1944. október 6-án, verőfényes napsütéses napon szabadult fel. Október 7-én reggel 8 órakor a várost felszabadító csapatok parancsnokságán, a Jókai utca 25. szám alatti házban, dr. Blanár László vezetésével tíztagú küldöttség kereste fel az arcvonal parancsnokát, N. P. Fedoszejev gárdaezredest, és megtárgyalták a kialakult helyzetből adódó teendőket. A tanácskozáson Bagi Sándor műszaki tanácsos, mint rangidős városi tisztviselő, polgármesteri megbízatást kapott. A főjegyző dr. Marik Dénes lett, a városi rendőrkapitányság megszervezésével dr. Csige Varga Antalt bízták meg. Dr. Hraskó Gyula a kihágási bírói és dr. Erdődi Lajos pedig az ipari ügyek vezetésére kapott beosztást.[1]

A felszabadulás után a városi közigazgatás megindítása nélkülözhetetlen előfeltétele volt a népi demokratikus forradalom kibontakozásának, az új élet elindulásának. A lakosság szorongással is és lelkesedéssel is fogadta a Vörös Hadsereget. Várták, mi fog történni. Többen voltak, akik azonnal jelentkeztek a Vörös Hadsereg felhívására és különböző feladatokat vállaltak. Ezek elsősorban azok közül a haladó szellemű értelmiségiek közül kerültek ki, akik már korábban is demokratikus érzelműek voltak és nem menekültek el: dr. Blanár László, dr. Csige Varga Antal, dr. Marik Dénes. De ott voltak azok a munkások és agrárproletárok is, akik már a felszabadulás előtt is szervezett munkások voltak, és közülük többen illegalitásban is dolgoztak: Csiszér Ferenc, Hollósi Mihály, Szikes Antal, Sípos Lajos, Salamon Ferenc, Gerebenics János és mások.[2]

A felszabadulást követő napokban azonnal felmerült a Magyar Kommunista Párt helyi szervezete megalakulásának gondolata. E célból október 9-én tanácskozásokat kezdtek az építő- és földmunkás szakszervezet vezetői, a Szociáldemokrata Párt tagjai, de megállapodásra nem jutottak. Vas Zoltán a Magyar Kommunista Párt Külföldi Bizottságának megbízásából október 14-én Gyulára érkezett. Tárgyalt a gyulai kommunistákkal és a volt szociáldemokrata vezetőkkel. Előadást tartott a megyeháza nagytermében rendezett nagylétszámú népgyűlésen. Beszélt a többpártrendszerről, a népi demokráciáról, a politikai fejleményekről. A városban október 15-én megalakították a Magyar Kommunista Párt helyi szervezetét az

építőmunkások szakszervezete józsefvárosi szervezetének helyiségében – ma Kun Béla u. 6. szám alatti ház – ahol hét ipari munkás, egy asztalos, egy cipész, öt földmunkás, egy orvos és két tisztviselő vett részt[3]. A párt elnöke dr. Blanár László, titkára Szikes Antal. Vezetőségi tagok: Csiszér Ferenc, Gerebenics János, Hraskó Gyula, Ludvig Mátyás, Sipos Lajos lettek. A pártszervezet megalakulása után egy ideig szektás magatartást tanúsított. Távoltartotta magától a belépni kívánó, meggyőződéses baloldali érzelmű embereket, akik addig nem találtak utat a pártba, s csak a mozgalomban korábban is résztvevőkben bíztak. Ezzel bizonyos fokig elmulasztották a felszabadulás utáni kedvező körülményeket a párt megerősítésére felhasználni.[4]

Az SZDP és a polgári pártok csak később alakultak meg – PDP 1944. november 11., FKP 1944. november 15., NPP 1945. január 25. és az SZDP 1945. február 20. – s ilyen körülmények között az MKP alkudozás és harc nélkül elfoglalhatta a kulcshelyeket. Az MKP-nak később is meghatározó szerepe volt a funkciók betöltésében.

Gyulaváriban október 9-én alakult meg a Magyar Kommunista Párt helyi szervezete. Elnöke Lengyel Lajos, titkára Nagy Károly lett. A gyulavári kommunista vezetők kapcsolatban álltak Gyula város MKP vezetőivel. Az MKP vezetőségei erőteljes agitációt fejtettek ki a közigazgatás megindítására, az oktatás, a termelőmunka megkezdésére. A reakció elleni harcra is bátorították a tömegeket.

1944. október 25-én felhívás jelent meg Gyulán, amely felszólította a megye hivatalnokait, nyugdíjasait, hogy munkahelyüket azonnal foglalják el. A tisztviselőknek csaknem a fele a városban maradt és munkára jelentkezett.[5]

Gyula város vezetői kapcsolatba léptek más felszabadult városokkal (Békéscsaba, Orosháza, stb.), és az ottani, illetve a saját elgondolásaik alapján kezdeményezték novemberben a demokratikus képviselő testület létrehozását. Új, demokratikus erők bevonásával össze is ült a képviselő testület, amely kizárta saját sorai közül a virilistákat, és megválasztotta a képviselő testület vezetőségét. 1944. december 17-én megalakult a Nemzeti Bizottság. Az alakuló ülésen részt vettek a kommunista párt küldöttjeként Szikes Antal párttitkár és dr. Blanár László elnök, a független kisgazdapárttól Sánta György és Molnár István földművesek, a szabad szakszervezettől Pettner András kőműves és Szabó János asztalos, míg a polgári demokrata párt megbízásából Inczédi Ákos és Steiner Károly tisztviselők. A Nemzeti Bizottság elnökének dr. Blanár Lászlót választották meg.[6]

A pártok közül az első perctől kezdve a kommunista pártnak volt a legnagyobb tömegbefolyása. Felhívásait nagy tömegek követték. A lakosság a kommunista párttól várt legtöbbet. A párt felhívta a Nemzeti Bizottság figyelmét a bujkáló fasiszta elemek elleni harcra. Ennek nyomán a Nemzeti Bizottság listát állított össze a helybeli fasisztákról, hogy ezzel megakadályozzák beszivárgásukat a demokratikus szervezetekbe. Még a kormányintézkedés megjelenése előtt, a Nemzeti Bizottság 1945. február 25-i határozatára, egy internáló tábort állítottak fel, ahol rövidesen 82 nyilas párttagot és 14 nyilasokat támogató egyént helyeztek

őrizet alá. A kommunista párt 1945. június 10-én beadvánnyal fordult a helyi Nemzeti Bizottsághoz, amelyben aggodalmának adott hangot a reakció elleni harc lanyhulása miatt. A politikai bűnözőkkel való bánásmódot nem tartotta megfelelőnek. A Nemzeti Bizottság kezdeményezően javasolta az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak, hogy a politikai elítélteket politikai kifogás alá nem eső hadifoglyokkal cseréljék ki. Gyulán a Nemzeti Bizottság a háborús bűnösként való felelősségrevonás érdekében, megelőzve a kormányzati intézkedést, helyi népbíróságot hozott létre. A Nemzeti Bizottság javaslatára dr. Sárkány Györgyöt, aki munkaszolgálatos és politikai üldözött volt, az igazságügyminiszter népügyészsé nevezte ki.[7] A kormányrendelet megjelenése után, a Nemzeti Bizottság kezdeményezésére, 1945 januárjában három igazoló bizottság alakult a városban Dallos Ferenc, Abaházi István és Steiner Károly elnökletével. Ezek közül a kommunista pártállású Dallos Ferenc elnöklete alatt működő bizottság munkája váltott ki a demokrácia hívei között osztatlan elismerést. Említésre érdemes, hogy a gyulai II. számú igazoló bizottságot áprilisban a főispán feloszlatta, miután ismételt figyelmeztetés ellenére, elnöke Abaházi István erőszakoskodására, következetesen rendeletellenes határozatokat hozott.

A kommunista párt kezdeményezésére 1945 áprilisában hosszas vita után a Nemzeti Bizottság úgy döntött, hogy a termelő üzemekbe üzemi biztosokat nevez ki. Az Alsó-Fehér-Körösi Ármentesítő Társulathoz, a Szövetkezeti Téglagyárhoz, a Békés megyei Takarékpénztár Téglagyárához, Szabó Béla és Soltész Béla péküzemébe, a Vincze Lajos féle gőzmalomba szintén beállították az üzemi biztosokat. Majd 1945 májusában a Columbia Textilgyárba is.[8]

Gyulaváriban az MKP mellett csak az NPP jött létre 1945. január 17-én. A FKP 1945 végéig nem tudott gyökeret verni. Az SZDP 1945 szeptemberig nem tudott helyi szervezetet létrehozni, így érthetően a legerősebb párt a Magyar Kommunista Párt volt.[9]

A pártok taglétszámának alakulása 1945-ben Gyulán:

	március	július	szeptember
MKP	300 tag	336 tag	1000 tag
SZDP	50 tag	370 tag	670 tag
NPP	234 tag	nincs adat	700 tag
FKP	1230 tag	1300 tag	1500 tag
PDP	47 tag	60 tag	40 tag[10]

A számadatokból látható, hogy legdinamikusabban a Magyar Kommunista Párt taglétszáma növekedett, noha az összlétszámot figyelembe véve a Független Kisgazdapárt felülmúlta. A kommunista párt ereje, szerepe jóval nagyobb volt, mint ahogy taglétszáma mutatta. Csak utána következett tömeghatásában a Független Kisgazdapárt.

Gyulaváriban a pártok taglétszáma a következőképpen alakult:

	március	július	szeptember
MKP	450 tag	636 tag	800 tag
NPP	200 tag	260 tag	220 tag

Gyulaváriban a Kommunista Párt taglétszámában is erős volt. Ez azzal is összefüggött, hogy Gyulaváriban az illegális kommunista mozgalomnak a felszabadulás előtt mély gyökerei voltak.

Az 1945. november 4-i országgyűlési választásokat nagy csatározások előzték meg. Gyulán is annak a választási törvénynek megjelenése volt a választási előkészületek egyik legfontosabb eseménye, amelynek alapján a tervezett budapesti törvényhatósági és nemzetgyűlési választásokat le lehetett bonyolítani.[12] A törvény előírta, hogy minden 20. évét betöltő magyar állampolgár választó és választható. A választás előtt nagy volt az agitációs versengés. A pártok plakátjaik tömegével árasztották el a várost.

Azok az országos ellentétek, amelyek a választási kampány idején a pártok között kialakultak, Gyulán is jelentkeztek. A kisgazdapárt itt is a reakciós elemek gyűjtőhelyévé vált, átmenetileg a jobboldali szárny kerekedett felül és kizárták a pártból a baloldali szárny vezetőit, köztük a volt elnököt, Csonka Pétert is. Majd többhónapos vita után, a Nemzeti Bizottság fellépésére szorították ki a jobbszárny vezetőit. A szociáldemokraták közé is sok tisztviselő és iparos került, így a párt munkásjellege felhígult. A szociáldemokraták balszárnya (a Király Endre, Tarkó Mihály irányzat) kitartott a munkásegység politikája mellett, míg Abaházi András és társai egyre inkább jobbra tolódtak.

A Magyar Kommunista Párt széleskörű felvilágosító munkát fejtett ki annak érdekében, hogy minél több szavazópolgár támogatását megnyerje. Az első választási gyűlést a kommunista párt szervezte. A Kossuth téren Gyuska János, a kommunista párt megyei titkára mondott programbeszédet. Gyulán a baloldali pártok erőfölénye már az előkészítő munka folyamán érzékelhető volt.

Az 1945. november 4-én megtartott választáson a 14 721 szavazásra jogosultból leszavazott 13 822 fő, azaz 93,89 százaléka. Az MKP Békés megyei jelöltjei között Gyuláról dr. Blanár László szerepelt mint képviselő.[13]

A különböző pártokra Gyulán leadott szavazatok száma és nemek szerinti megoszlása:

		férfi	nő
MKP	2850	1361	1489
SZDP	2744	1210	1534
NPP	1355	626	729
FKP	6595	2514	4081
PDP	189	77	112[14]

A választási eredményekből kitűnik, hogy Gyulán az országosnál kedvezőbb helyzet alakult ki. A két munkáspárt és a parasztpárt a leadott szavazatok 52 százalékát szerezte meg.

A baloldali pártok sikere további lendületet adott a kommunisták munkájának. A párt pozíciója a politikai életben tovább erősödött.

Gyulavári a két munkáspárt és a parasztpárt elsöprő győzelmet aratott: a leadott szavazatok 92,8 százalékát kapta. A szavazásra jogosultak száma 2507 volt. Az érvényes szavazatok száma 2365.

Leadott szavazatok száma:[15]

MKP	1456
SZDP	80
NPP	650
FKP	158
PDP	12

A gyulavári szavazati arány (92,8 százalék) nemcsak Gyula város 52 százalékos, hanem a megye 59,4 százalékos eredményét is meghaladta.

A Magyar Kommunista Párt az 1944. november 30-án nyilvánosságra hozott programjában – amely a demokratikus nemzeti újjászületés programja volt – egyik fő követelésként fogalmazta meg a földreformra vonatkozó álláspontját: „legrövidebb határidőn belül, a földigénylők közreműködésével kell végrehajtani a földreformot".[16]

Habár a 600/1945. sz. kormányrendelet 1945. március 18-án jelent meg a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról,[17] az MKP szegedi Délkerületi Titkársága már 1945. január 21-én körlevelet intézett a pártszervezetekhez a földreform kezdeményezésére. Ennek nyomán Gyulán is megtették az első lépéseket. A Nemzeti Bizottság 1945. január 25-i ülésén kimondta, hogy a földreform törvényhozási megoldását és végrehajtását egyik legfontosabb és legsürgősebb állami feladatnak tekinti. Ezért a bizottság Gyulán és környékén népgyűléseket szervezett.

A gyulai Nemzeti Bizottság az 1945. február 4-i ülésén már arról határozott, hogy szorgalmazni kell a földigénylők összeírásának megkezdését, valamint a gyulai földkérdésre vonatkozó statisztikai adatok gyűjtését. Ennek nyomán alakult meg március 21-én a Földigénylő Bizottság, elnökéül a kommunista pártállású Gerebenics József erdőgazdasági munkást választotta meg.[18]

Gyula és Gyulavári adatai az igénybevett földterületről, a jogos igénylők és juttatottak számáról:

Gyula: összes igénybevett birtok

száma (kat. h.)	száma (kat. h.)
1945. VI. 30.	1948. XII. 30.
37 2248	55 1643
igényjogosultak száma:	
1945. VI. 30.	1948. XII. 31.
1457	1410
juttatottak száma:	
1945. VI. 30.	1948. XII. 31.
307	458

Gyulán a földhiány mértéke igen súlyos volt. Egy juttatott átlagban 3,36 kat. h. földet kapott.[19] 1945 tavaszán egyetlen 500 kat. holdon felüli nagybirtok volt a városban, mégpedig Gyula város 3907 kat. holdas házi kezelésű birtoka, amelyből azonban csak 762 kat. hold volt szántó, míg a többi terület gyenge minőségű legelő és erdő. A három gyulai egyház tulajdonában 945 kat. hold föld állott. Ezen kívül 100 kat. holdon felüli paraszt- és úribirtok mindössze 9 volt a város területén. A megyei Földbirtokrendező Tanács elkobzás, illetve megváltás címén Gyulán 2508 kat. h. 1166 négyszögöl területű ingatlan felhasználásához járult hozzá.[20]

Minden jogosultnak nem tudtak földet adni a városban. Az országos és megyei földbirtokrendező tanácsok a délalföldi földhiány tudatában kezdettől fogva szorgalmazták a Dunántúlra történő telepítést. 1945 június végéig Gyuláról 106 család jelentkezett dunántúli telepítésre. Ez a kimaradt igénylők kis része volt csupán.[21]

Gyulavári: összes igénybevett birtok

száma (kat. h.)	száma (kat. h.)
1945. VI. 30.	1948. XII. 30.
13 7722	17 8322
igényjogosultak száma:	
1945. VI. 30.	1948. XII. 31.
730	843
juttatottak száma:	
1945. VI. 30.	1948. XII. 31.
732	905[22]

Az MKP városi szervezetének vezetősége kezdeményezte és segítette a tömegszervezetek megalakulását. Az MKP városi titkárának az 1945. május 1–31. közötti időszakról szóló jelentése arról számol be, hogy megalakult a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság, az MNDSZ, amelynek 317 nő tagja van, az ifjúsági szervezet 816 taggal működik, a szakszervezetnek 2859 tagja van.[23] 1945. február 15-én megjelenik az „Alföld" c. lap. Szerkesztője dr. Marik Dénes. A lap az MKP irányítása alatt áll, de egyúttal a Függetlenségi Front hivatalos lapjaként szerepel.[24]

Az 1946-os események közül kiemelkedik a Baloldali Blokk megalakulása. Gyulán 1946. június 4-én az MKP székházában tartották az alakuló ülést. Jelen volt az MKP képviseletében Balázs Imre, Dallos Ferenc, az SZDP részéről Vidó Lajos, Pfaff Mihály, az NPP képviselői: Farkas Cseke János, Sebestyén György, ifj. Végvári József, a szakszervezet, a Szakmaközi Bizottság képviselői: Csiszér Ferenc, Szikes Antal.[25] A jelenlévők egyhangúlag kimondták a Baloldali Blokk megalakulásának szükségességét és megalakulását. Elhatározták az együttműködést minden fontos kérdésben.[26]

1946 közepére az MKP a legerősebb párttá vált a városban. Ezt többek között a pártok tagjainak száma és összetétele is mutatja:

pártok	tagok száma
MKP	1283
SZDP	1150
NPP	750
FKP	1180
PDP	53

Az MKP-tagok szociális összetétele a következőképpen alakult[27]

üzemi munkás	78
földmunkás	452
ipari segédmunkás	208
kisbirtokos	16
értelmiségi	52
önálló kisiparos	47
kiskereskedő	20
vasutas	6
egyéb	404

A párt városi szervezetét a nagy létszám miatt decentralizálják.[28]

Az MKP gyulai szervezetében ebben az időszakban komoly feladatot jelentett a pártegység védelme, erősítése. A párton belül egy pártellenes magatartást tanúsító csoport akadályozta a munkát. A pártvezetőség 1946-ban a hangadókat (19 főt) zárta ki a pártból.[29]

A hangadók elleni harc lekötötte az erőt, ezáltal nem tudták a decentralizált alapszervezeteket megfelelően segíteni, nem tudtak a felduzzadt, nagylétszámú párttagsággal kellően foglalkozni. Így a pártmunka színvonala, a szervezeti élet főleg egyes alapszervezetekben visszaesett.

A vezetőség erélyes fellépése, a hangadókkal történő leszámolás a pártéletben, főleg a pártirányításban jelentős változást hozott. Fellendült a pártmunka, összpontosították erőiket, jobban tudták segíteni az alapszervezetek munkáját.

Kiemelt feladatnak tartották egy párthű, a legképzettebb kommunistákból álló választmány megválasztását, a pártegység megszilárdítását, a szervezeti élet fejlesztését, a különböző pártokkal való együttműködést. A párttagok képzésének szükségességét így hangsúlyozták: „Szent kötelességünk, hogy öntudatosítsuk a párttagságot".[30] A párttagság szervezeti egységét képletesen fogalmazták meg: „a párttagság olyan legyen, mint a méhecske, összetartani és együtt dolgozni."[31]

A pártértekezlet megválasztotta a választmány tagjait és póttagjait.[32]

Az MKP gyulai szervezete 1946 augusztusában a párt központi szerveinek útmutatása és intenciói alapján elkészítette a községpolitikai irányelveket. Ennek megfelelően harcot indított az egységes és életképes önkormányzat megvalósításáért, a hivatalok, üzemek ügyvitelének racionalizálásáért, strandfürdő építéséért, gyógykutak fúrásáért, munkásüdülők létesítéséért: progresszív adópolitikát, a város új jövedelemforrásainak létesítését követelte. Szólt a szövetkezetekről, a kisiparosokkal, kiskereskedőkkel kapcsolatos feladatokról. Kitért a mezőgazdasággal és a közellátással kapcsolatos tennivalókra, az elhagyatottakról való gondoskodásra, a mezőgazdasági cselédek lakás- és egészségügyi helyzetének javítására. Művésztelep létesítését, a színházkultúra, a munkásakadémia anyagi támogatását tűzte ki célul. Felkarolta a város sportéletének fejlesztését.[33]

A különböző pártok és a szakszervezetek az MKP kezdeményezésére 1947. január 16-án pártközi értekezletet tartottak.[34] Megtárgyalták és állást foglaltak a város politikai kérdéseiben. Tiltakoztak a köztársaság elleni összeesküvés miatt és ezt levélben megfogalmazva megküldték a köztársaság elnökének. Az értekezlet abban is állást foglalt, hogy a dolgozók tizenöt perces munkaleállással fejezzék ki felháborodó tiltakozásukat. Azért 18-án délelőtt háromnegyed tizenegytől tizenegy óráig az összes üzemben, közhivatalokban, s az egész város területén álljon le a munka.[35]

1947 januárjában Gyulán is napirendre került a Független Kisgazdapárt helyi szervezetének a jobboldali elemektől való megtisztítása. Ezért a Baloldali Blokk pártjai tanácskozásra ültek össze az MKP székházában. Az MKP 7, az SZDP 6, a szakszervezetek 3 fővel képviseltette magát.[36] A vitában a fő kérdés a Független Kisgazdapárt jobboldala elleni egységes fellépés volt.

A Baloldali Blokkba tömörült pártok vezetőinek álláspontja nem volt egységes. Egyetértés volt abban, hogy a Független Kisgazdapártban lévő reakció ellen harcolni kell, a kisbirtokos parasztságot kell vezetőszerephez juttatni. De a harc módszerében, a következetességben már eltértek az álláspontok.

Az MKP álláspontjához legközelebb a Nemzeti Parasztpárt képviselőjének álláspontja állt. Nyiri Sándor hangsúlyozta: „valóban sok reakciós elem van a Független Kisgazdapártban, de ezek nem a paraszti rétegekben, hanem a polgári tagozatban vannak".[37] Béres Ferenc ugyancsak a Parasztpárt nevében szólalt fel. Elismerte, hogy a reakció főleg a Független Kisgazdapártban van, és hogy uszítanak a demokrácia, a Baloldali Blokk ellen. „Minél tovább húzódik a tisztogatás, annál tovább tart a demokrácia ellenes tevékenységük. Kérni kell a Független

Kisgazdapárt helyi vezetőségét, vizsgálja felül funkcionáriusait."[38] M. Szabó András, a Szociáldemokrata Párt képviselője arra hivatkozott, hogy ők nem foglalnak állást, nekik meg kell várni a közelgő kongresszusukat. Vele szemben Csiszér Ferenc az MKP egyik képviselője azt az álláspontot hangoztatta, hogy nem indokolt az SZDP várakozása, amikor Szakasits Árpád, mint a munkáspárt egyik vezére, a legélesebb harcot indította a reakció ellen s a Független Kisgazdapárt megtisztításáért. Vidó Lajos a Szociáldemokrata Párt részéről úgy ítélte meg, hogy „arra nincs szükség, hogy követeljük a reakciós egyének kizárását, mert az ellenállást váltana ki".[39] Pipicz János ugyancsak a Szociáldemokrata Párt részéről Vidó Lajoshoz csatlakozott. A tanácskozáson a Kommunista Párt egy javaslatot terjesztett elő,[40] amelyet a megállapodás alapján a Baloldali Blokk pártjai elküldtek a Független Kisgazdapárt szervezetének vezetőségéhez, hogy lépjenek fel a pártjuk soraiban lévő reakciós elemek ellen, távolítsák el őket a pártszervezetükből.

A reakció elleni harc Gyulán nagy tömegeket mozgatott meg. A szakszervezetek, a demokratikus pártok támogatásával január 2-án és 3-án nagy tömegdemonstrációt szerveztek. A gyulaiakhoz a gyulavériak is csatlakoztak. Gyuláról közel háromezer, Gyulavériból kétezer fős tömeg vett részt a tüntetésen.

A kommunista párt vezetői, aktivistái biztosították a rendet, vigyáztak arra, hogy az indulatok nehogy elszabaduljanak. Felsorakoztatták a tüntetőket, majd a bíróság épülete elé vonultak. A reakciós bírák eltávolítását, demokratikus intézkedéseket követeltek. Kommunistákból, szociáldemokratákból, parasztpártiakból álló küldöttség felvitte a tanács elnökének a Szakmaközi Bizottság követelését. A tanács elnöke az ügyet bagatellizálni akarta. A várakozó tömeg elvesztette türelmét. A küldöttség kérte a tanács elnökét, menjen ki az épület erkélyére és jelentse ki, hogy a küldöttség által átadott memorandumot tudomásul veszi. A tanács elnöke a küldöttséggel együtt megjelent az erkélyen. A tüntető tömeg közbeszólásokkal, jelszavak hangoztatásával juttatta kifejezésre követelését. A beszéd a tömeget nem elégítette ki, mivel az félénken, de védelmezte a bíróságot. A reakciós bírák kiadását követelték.

A Kommunista Párt ottlévő képviselői azzal próbálták a tüntetőket befolyásolni, hogy Nagy Károlyt, a megyei földbirtokrendező tanács elnökét felkérték felszólalásra, aki a földek telekkönyvezésére és házhelyparcellázásra tett megnyugtató ígéretet.[41] A tömeg ezt követően a Rendező Gárda irányításával elvonult a Független Kisgazdapárt székháza előtt a Pénzügyigazgatóság és a vármegyeháza, a főispáni hivatal elé. Közben egy kisebb küldöttség bement a Független Kisgazdapárt épületébe és felkérte a Kisgazdapárt vezetőit, hogy három ismert reakcióst távolítsanak el a pártból.

Ugyanakkor egy küldöttség a Pénzügyigazgatóságnál járt, ahol két reakciós tisztviselő elbocsájtását kérte. Az igazgató megígérte, huszonnégy órán belül kikézbesíti számukra a felfüggesztést. Az MKP jelenlévő képviselői ezek után igyekeztek a tüntető tömeget szétoszlatni. Nagyobb részét sikerült is. Bár „baloldali" jelszavak is elhangzottak, ez a tüntetés rendben zajlott le.

Az 1947-es országgyűlési képviselő-választás jelentős fordulatot hozott Gyulán is. Az MKP megyei választmányi ülése elismerte a gyulai választási eredményeket. Szilágyi János, a gyulai városi titkár felszólalásában beszámolt a választási munka előkészítésének eredményességéről. Dicsérte a választási bizottságok munkáját, a 128 kisgyűlés és a két nagygyűlés jelentőségét.

Gyulán a választásra jogosultak száma 13 980 volt. A választás harmincegy szavazókörzetben zajlott le.

Az augusztus 31-i választáson Gyulán a pártok az alábbi eredményt érték el:[42]

	összesen	férfi	nő	%
Magyar Kommunista Párt	3646	1957	1689	26,2
Független Kisgazdapárt	3989	1725	2264	28,9
Szociáldemokrata Párt	2828	1298	1530	20,4
Nemzeti Parasztpárt	1694	838	856	12,2
Demokrata Néppárt	266	71	195	1,9
Magyar Függetlenségi Párt	762	284	478	5,4
Magyar Radikális Párt	55	18	37	0,4
Független Magyar Demokrata Párt	648	218	430	4,6
Polgári Demokrata Párt	74	29	45	0,5

A gyulai választáson a kormánykoalíció kapta a szavazatok többségét: 8168 szavazatot, a Kisgazdapárttal együtt 12 157 szavazatot, míg a jobboldali pártok csak 1805 szavazatot értek el.[43] Gyulán a Kisgazdapárt kapta a legtöbb szavazatot, de vezető szerepre már nem törekedett, a reakciós elemek is leszakadtak róla.

1948. márciusában államosítottak két gyulai üzemet: A Columbia Rt. kötszövő üzemét és a Stéberl-húsüzemet. Ez a lépés a lakosságnak nem okozott meglepetést, mivel az országban máshol is folyt ilyen tevékenység. Az államosítás a két üzemben nagyobb zökkenő nélkül ment végbe. A munka menetében nem okozott változást. A gyárak folyamatosan dolgoztak.

Az iskolák államosítása is jelentős politikai harc közepette ment végbe Gyulán. A kommunisták aktív közreműködésével 1948. május folyamán széleskörű politikai mozgalom indult. A város vezetése május 2-án értelmiségi aktívát tartott. A résztvevők száma négyszázra tehető.[44] Zömében pedagógusok. A résztvevők állást foglaltak az iskolák államosítása mellett és ezt táviratban juttatták el az illetékes kormányszervekhez. Az iskolák államosításának alátámasztására szervezett házi agitáció során több mint háromezer szülő aláírásával demonstrálta az iskolák államosítását kívánó véleményét. A városban folyó pártnapokon is propagálták az államosítás fontosságát.

Május 29-én a városi képviselőtestület egyhangú határozatban kérte a kormánytól az iskolák államosítását. A katolikus papok nagy része az államosítás ellen volt. A protestáns egyházak papjai közömbösséget tanúsítottak, a görögkeleti egyház

képviselője pozitívan nyilatkozott meg. A lakosság közül a katolikus papok befolyása alatt álló paraszti tömegek fejtettek ki ellenállást.[45]

A párt és az állam vezetői május 30-án délután 4 órára a városháza dísztermébe összehívták a szülők értekezletét, hogy ők is foglaljanak állást az egyházi iskolák államosításáról. A szülői értekezletre kb. 1500 ember vonult fel, nagyrészt a helyi plébános vezetésével.[46] A gyűlés elnöke Dallos Ferenc polgármester volt. Az elnöki megnyitó után dr. Molnár Jenő alispán mondta el beszédét, amelyet már zúgolódással kísért a megjelenő tömeg. Többszöri szünet elrendelése után lehetett a gyűlést folytatni. A felszólalókat, akik nagyrészt pedagógusokból állottak, szintén zavarni igyekeztek, köztük néhány katolikus iskolai tanító. A felszólalók a nagy zajban nem tudták kifejteni álláspontjukat, így Dallos Ferenc polgármester beszélt a jelenlévőkhöz, ennek következtében az értekezlet résztvevői lecsillapodtak. Majd Keleti Ferenc, az MKP megyei titkára szólalt fel, akit türelmesen végighallgattak. Az emberek lassan cserélődtek a teremben, s végül a késő délutáni órákban megszavazták az iskolák államosítását követelő előterjesztést.

A KÉT MUNKÁSPÁRT EGYESÜLÉSÉÉRT FOLYÓ HARC. AZ MDP GYULAI SZERVEZETÉNEK MEGALAKULÁSA.

A gyulai és a gyulavári MKP-szervezetek tagsága, követve a felsőbb pártszervek iránymutatásait, egységes véleményen volt a két munkáspárt egyesülésének végrehajtásáért folyó munkában. Vagyis minden tag akarta az egyesülést. Ez lényeges volt abból a szempontból, hogy az egyesülési taggyűlések zökkenőmentesen végbemenjenek.

Nem mondható el ez az SZDP gyulai szervezetéről, mivel több jobboldali beállítottságú tag volt a szervezetben, sőt vezető tisztséget is betöltöttek ezek. Mindenben igyekeztek akadályozni a kommunisták kezdeményező szerepét. A rágalmazástól sem riadtak vissza. Az egyes jobboldali elemek elleni harcot az MKP kilengéseinek tüntették fel. A jobboldaliak elleni bizalmatlanságot az SZDP-tagság elleni bizalmatlanságnak minősítették. Kihasználták az MKP egyes alapszervezeteiben lévő szervezeti gyengeségeket. Azt hangoztatták, hogy a „Kommunista Párt erjedésben van, mert naponta kell vezetőséget választani és ez azt bizonyítja, hogy nem egy kiforrott mozgalom, hanem veszélyes és kiszámíthatatlan."[47] Ebben a tevékenységükben eleinte támogatásra találtak az SZDP egyes megyei vezetőinél is, akik úgy vélték, hogy „törekedni kell a kommunisták kilengéseinek ellensúlyozására."[48]

Az 1947-es választások eredménye a gyulai SZDP vezetőségét váratlanul érte. A kapkodás jellemezte. Erőteljes bírálattal élt az SZDP Központi Vezetősége irá-

nyában. Nádházi János arról szólt, hogy az SZDP-tagok el vannak keseredve, magukra maradottnak érzik magukat.[49]

A helyi vezetők nem voltak megelégedve az SZDP Központi Vezetősége magatartásával, követelték annak újjászervezését.[50]. Elítélték a központi vezetőségüket, mondván: „oly nagy testvériséget hangoztatják a kommunistákkal".[51]

Ezerkilencszáznegyvennyolcban jelentős fordulat következett be az MKP és az SZDP helyi viszonyában is. Az SZDP megyei és gyulai városi vezetésében változás történt. Új megyei titkár került az SZDP megyei vezetése élére, Kernya József személyében.[52]

Az SZDP gyulai szervezetéből kizárták Nádházi Jánost és rajta kívül olyan jobboldali beállítottságú személyeket mint M. Szabó Andrást, Tóth Bélát és másokat.[53] Ez volt a feltétele annak, hogy a két munkáspárt egyesítése létrejöjjön.

Gyulán az egyesítéshez jó feltételek voltak: a Nemzeti Bizottság, a közigazgatás, a szakszervezetek, más állami és népi szervek vezető posztjain döntő többségben ekkor már a kommunisták álltak. Ugyanakkor jelentős forradalmi tömegbázisra lehetett támaszkodni; a munkásokra, az agrárproletárok, kisparasztok tömegére és az értelmiség egy részére.

Az SZDP gyulai szervezetében működő olyan baloldali személyiségek, mint pl. Balajti István, Petri András, Király Endre segítették a két munkáspárt egyesülésének előkészítését.

1948 márciusában a megyei egységbizottság határozatot hozott, hogy az MKP és az SZDP minden pártnapját közösen tartja, minden megmozdulást, vagy akciót közösen végeznek. Közös szemináriumot és aktívaüléseket tartanak. Ennek nyomán Gyulán pl. a tízes bizalmiaknak és az SZDP baloldali vezetőinek szemináriumokat szerveztek, közös pártnapokat tartottak, amelyek igen látogatottak voltak.[54]

Az egyesülést megelőző időszakban – 1948. áprilisában – Gyulán 2118 MKP-tag volt. Az SZDP taglétszámáról nincs adat. Az egységbizottság a városban folyamatosan szabadult meg azoktól, akik az egyesült pártba nem voltak kívánatosak. 1948. április 7-ig 46 személyt zártak ki. Az SZDP ekkor már sürgette az egyesülést.[55]

Az egyesülési konferencia (1948. május 14.)

A városi egységbizottság eredményes munkája nyomán a két párt május 14-én tartotta az egyesülési, akkor kongresszusnak nevezett tanácskozását.[56] Jelen voltak a tanácskozáson az MKP és az SZDP küldöttei, valamint a két munkáspárt megyei képviselői.

A megnyitót dr. Blanár László, az MKP szervezetének elnöke tartotta. Ismertette a kül- és belpolitikai helyzetet. Méltatta a két munkáspárt egyesítésének rendkívül nagy jelentőségét. Kiemelte a hároméves terv két és fél év alatti teljesítésének fontosságát.

A megnyitó beszéd után Barabás György, az SZDP megyei Bizottság képviselője szólalt fel.[57] Elmondotta, a munkásság milyen nagy lelkesedéssel várta a két munkáspárt egyesülését, hogy a lelkesedés ellenére azonban egyeseknél tapasztalható tudatlan vagy tudatos visszahúzódás. Kérte a jelenlévőket, hogy az ilyen embereket világosítsák fel. Beszéde további részében arról szólt, hogy nagy feladat hárul a munkásságra a Magyar Dolgozók Pártja megalakulása után. Hangsúlyozta: az országban nagy számmal vannak olyan reakciós, fasiszta beállítottságú elemek, akik a Magyar Dolgozók Pártja munkáját akadályozni fogják. Ha netán még akadnak pártunk tagjai között ilyen beállítottságú elemek, ezeket kíméletlenül el kell távolítani sorainkból. Felkérte az SZDP jelenlévő tagjait, aktívan vegyenek részt az MDP munkájában, a szocialista társadalom megvalósításában. Egy a cél, mondotta: „virágzó, boldog szocialista társadalom megvalósítása."[58]

Az MKP megyei bizottsága részéről Tóth Pál köszöntötte a tanácskozást.[59] Méltatta a két munkáspárt egyesülésének, a munkásegység megteremtésének jelentőségét. Fordulópontnak, forradalmi lépésnek nevezte.

Az MDP céljaként fogalmazta meg többek között a munkásság, a parasztság, a haladó értelmiség megnyerését, a nemzeti egység megteremtését. Hangsúlyozta: a harcot a marxizmus–leninizmus alapján kell folytatni. A népnek kell az államapparátust megtisztítani úgy, hogy a dolgozó nép érdekében történjen. Kiemelten szólt az üzemekben, gyárakban folyó munkaverseny jelentőségéről és arról, hogy akik több és jobb munkát végeznek, magasabb bért és több erkölcsi megbecsülést kapjanak.

Beszédének további részében felvázolta a párt agrárpolitikáját, a párt kultúrpolitikájáról szólva a munkásság műveltségének fejlesztését, az iskolákban folyó tanítás demokratikus szellemének fontosságát, az ifjúság szocialista szellemben történő nevelését emelte ki.

Beszédében nagy hangsúlyt kapott a párttagok jogainak és kötelességeinek ismertetése, a pártépítés. Elmondotta, hogy a párttaglétszám növelését úgy kell elérni, hogy önként jelentkezők kerüljenek a pártba. Az MDP fontos feladatának tekinti öntudatos, párthű, marxista–leninista műveltséggel rendelkező vezetők kinevelését.

Beszéde végén hangsúlyozta: az új pártban nem lehet megtűrni sem „baloldaliakat", sem jobboldaliakat, mert azok gyengítenék a párt munkáját. Az MDP a társadalom legnagyobb pártja lett, amely olyan társadalmi rendért harcol, amelynek célja a munkásosztály jóléte, szellemi fellendülése.

A két felszólaló után dr. Blanár László bejelentette az MKP részéről a vezetőség lemondását. Elnöknek pedig Király Endrét hozta javaslatba. Ezután Vidó András, az SZDP gyulai titkára beszélt. Köszönetet mondott az SZDP tagságának, a választmánynak a munkájáért és bejelentette az SZDP vezetőség lemondását.

Király Endre (aki mögött negyvenhat éves mozgalmi munka állt) meghatóan utalt arra a bizalomra, amely azáltal érte, hogy az egységbizottság által javasolt választmányi tagok névsorát ismertetheti.[60]

Majd ezt követően egyhangúlag megválasztották a választmányt és az új városi vezetőséget. Az MDP 35 választmányi tagja közé 25 fő az MKP ból és 10 pedig az SZDP-ből került be. A tizenegy tagú városi vezetőségbe három volt SZDP-tag lett beválasztva.[61]

Ezután Király Endre dr. Blanár Lászlónak adta át a szót. Dr. Blanár László megköszönte a gyulai dolgozók képviselőinek, hogy ismét megválasztották s ígéretet tett arra, hogy az új párt munkájában továbbra is becsülettel részt vesz. Jó munkát kívánt a vezetőségnek, köztük Szilágyi Jánosnak, akit a tanácskozás az egységes párt városi titkárává választott. Ezután sor került a megyei küldöttek megválasztására is.[62]

A két munkáspárt egyesülése történelmi sorsfordulót jelentett Gyulán is. Az egyesült párt tagsága új lendülettel folytatta munkáját, s nagy várakozással tekintett az MDP I. kongresszusa elé.

AZ MDP TEVÉKENYSÉGE (1948–1956)

A párt szerepe a néphatalom kiépítésében

Az új feltételek között sor kerülhetett a szocialista hatalom politikai rendszerének kiépítésére. A városi önkormányzatot az új erőviszonyoknak megfelelően átalakították. A városi Nemzeti Bizottság 1948. október 19-én a képviselőtestület elé terjesztette javaslatát a képviselőtestület átszervezésére. A javaslatot a képviselőtestület el is fogadta.[62] Ennek megfelelően a Magyar Dolgozók Pártját 36, a Szakmaközi Bizottságot 11, a Független Kisgazdapártot 10, a Nemzeti Parasztpártot 8 képviselőtestületi hely illette meg. A politikai hatalom helyi szervei úgy épültek ki, hogy a demokratikus pártok – a munkáspárt szövetségeseként – részesei voltak ezeknek a szervezeteknek.

A kommunisták felismerték a más pártbeli tömegek bekapcsolásának jelentőségét. Tudatában voltak annak, hogy a demokratizmus kibontakoztatása, a szocialista építés megkezdése csak a tömegekkel együtt lehetséges. Ezért is fordítottak nagy figyelmet a Nemzeti Bizottságra, majd később a Függetlenségi Népfrontra. Gyakorlatilag a Nemzeti Bizottság a város irányításának állandó tényezőjévé vált a Függetlenségi Népfront megalakításáig.

A kommunisták úgy tekintettek a Függetlenségi Népfrontra, mint olyan szervezetre, amely a Nemzeti Bizottság munkáját hivatott folytatni az új körülményeknek megfelelően, s amely azért jött létre, hogy egységbe foglalja a nemzet haladó erőit a szocializmus győzelméért.[63]

A Függetlenségi Népfront Városi Bizottságának alakuló ülésén Blanár László,

az MDP városi elnöke azt a fejlődést mérlegelte, amely szükségessé tette létrejöttét. Hangsúlyozta, hogy a Népfrontnak új, magasabb szintű feladatokat kell megoldania: népi-nemzeti egységet kell kovácsolnia a szocializmus felépítése érdekében. Meg kell teremtenie a munkások, parasztok, értelmiségiek egységét a közös feladatok, az egységes érdekek alapján.

A Népfront Városi Bizottságában az MDP, az FKP és az NPP három-három, a Szakmaközi Bizottság, az MNDSZ, a DÉFOSZ egy-egy fővel képviseltette magát. A Függetlenségi Népfront megalakulása, programjának megvalósítása a városban már kezdetben sem volt mentes az ellentmondásoktól. Hozzájárult, hogy 1948 végén Dallos Ferenc polgármester eltávozott a városból és ezt követően a közigazgatás irányítása nem volt elég célratörő. Egy évig be sem töltötték a polgármesteri tisztséget. Bizalmatlanság alakult ki a közigazgatás régebbi dolgozóival szemben.

Ilyen körülmények között javasolt a képviselőtestületben személyi változásokat a népfront. A képviselőtestület kilenc tagjától megvonta a bizalmat, új tagokat javasolt helyettük. A kimaradók főleg kisgazda- és parasztpártiak voltak. Távozásuk a képviselőtestületben a kommunisták többségét növelte. De ez nem volt egyértelműen pozitív. Olyan erőket állítottak félre, akik sokat segítettek és segíthettek volna, különösen a népi demokratikus átalakulás még hátralévő feladatainak megoldásában.

Egyik oldalon konkrét feladat volt a népi egység szélesítése, másik oldalon azonban jelentkezett a szektás elzárkózás veszélye. Az osztályharc szüntelen élesződésének sztálini teóriája éreztette hatását a haladó erők átfogó politikai szervezeteinek megteremtéséért tett erőfeszítések eredményeiben. Nemcsak a népfrontban, hanem a nőmozgalomban és az ifjúsági mozgalomban is, s elsősorban a bizalmatlanságban jutott kifejezésre.[64]

Az 1949. május 15-i első népszavazás jellegű választáson a Magyar Függetlenségi Népfront elsöprő győzelmet aratott Gyulán is.[65] A választás eredménye azt bizonyította, hogy a dolgozók támogatták a népfront célkitűzéseit, a választási programot magukévá tették, kiálltak mellette. A népfrontra leadott 96,8 százalékos szavazatarány ezt mutatta.[66]

A választási munka előkészítésében az MDP tagjai, a tömegszervezetek tagjai nagy számban vettek részt. Azon dolgoztak, hogy felismertessék a tömegekkel: a Magyar Dolgozók Pártja vezető párt. A tömegszervezetekben dolgozó kommunisták, pártonkívüliek, nők és fiatalok száma az agitátorok között megközelítette az ezerháromszázat.[67]

A fordulat éve a tömegszervezetek életében is változásokat hozott. Egyértelművé tette az MDP vezető szerepét ezekben a szervezetekben. A párt segítette az ifjúság rétegszervezeteinek megalakulását.

1949-ben az ifjúsági szervezetek legjelentősebb megmozdulása a budapesti Világifjúsági Találkozóra való felkészülés volt. A VIT előkészítése fontos politikai feladat volt. Az ifjúsági szervezetek ötnapos VIT előkészítő tanfolyamot szervez-

tek. Itt készítették fel azokat a fiatalokat is, akik részt vettek a budapesti Világifjúsági Találkozón. A városból 74 küldött utazott a találkozóra.

Többszáz gyulai fiatal stafétája vitte át a városon és határa területén a Budapest felé haladó VIT-zászlókat. A Világifjúsági Találkozót érintő utakat ünnepélyessé tették.

A párt részéről Steigerwald Frigyes tartott beszédet rövid ünnepség keretében. A párt nevében üdvözölte a fiatalokat, a VIT munkájában aktív résztvételre buzdította őket.

A nőmozgalmi munka is igen élénk volt a városban. Az MNDSZ már az előző években is segítette megvalósítani a demokratikus törekvéseket, a lányok, asszonyok nevelését. Az iskolák államosításáért vívott harcban, a gyermek- és nővédelmi szociálpolitikai feladatok megvalósításában nagy szerepe volt.

1949-ben kiépítette alapszervezeteit, csaknem annyi tagja volt mint az MDP-nek.[68] Asszonyköröket, olvasóköröket hoztak létre. Nőnapokat rendeztek, szervezték és segítették a nők oktatását, politikai képzését.

Nagy hagyományai voltak a városban a szakszervezeti munkának. A különböző szakmák tevékenységét a Szakmaközi Bizottság fogta össze. A Szakmaközi Bizottság munkájában az MDP direkt irányítása érvényesült, hasonlóan mint a népfrontbizottságban.

A parasztság szakmai szervezeteként működtek a DÉFOSZ-szervezetek. A DÉFOSZ a párt agrárpolitikájának megvalósítását segítette tevékenységével. A DÉFOSZ részben szakszervezet volt, részben igyekezett az egész parasztságot átfogó tömegszervezet lenni, de egyik sem sikerült neki. Esetenként hatósági jogkörrel, adminisztratív módon is eljárt. A műveletlen földterületeket a DÉFOSZ útján hasznosították.

1948 tavasza óta működött a városban a Békebizottság. Nagy szerepe volt abban, hogy a háborús rémhírek ellenére a tömegek bizakodóan ítéljék meg a nemzetközi helyzetet. Szervezte a tömegeket a béke megőrzésére, a pacifista nézetek ellen.

Az 1949-es esztendő legnagyobb jelentőségű politikai eseménye a Magyar Függetlenségi Népfront választási győzelmével megalapozott 1949. évi XX. törvény, a Magyar Népköztársaság Alkotmányának megalkotása volt. Az alkotmány törvényerőre emelte hazánkban a proletárdiktatúra győzelmét.[69]

Az MDP városi szervezete minden erejével támogatta 1950-ben a magyar ifjúság egységes szervezetének, a Dolgozó Ifjúsági Szövetségnek létrejöttét. Még ebben az évben tizennégy DISZ-szervezet alakult. A párt minden segítséget megadott a DISZ eredményes működéséhez. A DISZ alakuló kongresszusán a város ifjúságát Rózsa István MINSZ megyei titkár és Rózsavölgyi Mária képviselte.[70]

A párt városi vezetése egyidejűleg készült az Alkotmányból fakadóan is a tanácsok megválasztására. A népfront jegyében megtartott választásokon a gyulaiak megyei, járási és városi tanácstagokat választottak.

A névjegyzékbe felvett szavazók száma 15 579 volt. Ebből leszavazott 97,29 szá-

zalék, 15 167 fő. Az egyes lajstromokra leadott szavazatokból 99,98 százalék a Függetlenségi Népfrontra esett, míg ellene 0,02 százalék szavazott.[71]

Augusztus 15-én Gyulán 91 rendes és 46 póttagból álló Városi Tanács alakult. A tanács 11 tagú végrehajtó bizottságot választott, melynek elnöke Bereczki Lajos lett.[72] A Városi Tanács alakuló üléséről készült jegyzőkönyvben feltüntetett foglalkozás szerint a 91 tanácstagból: 33 munkás, 35 dolgozó paraszt, 2 tszcs-tag, 5 értelmiségi, 1 pártvezető, 3 tömegszervezeti vezető, 1 vállalatvezető, 1 kőműves, 1 női szabó, 1 borbély-fodrász, 4 alkalmazott, 3 fegyveres. A 11 tagú végrehajtó bizottságból: 4 munkás, 1 dolgozó paraszt, 1 tszcs-tag, 1 pártvezető, 3 tömegszervezeti vezető, 1 fegyveres testületi dolgozó.

Az első tanácsválasztásra az ötéves terv első évében került sor. A gazdasági építőmunka sikerei és a tanácsrendszer létrehozása elősegítette a helyi feladatok jobb ellátását, a szocialista várospolitika kifejlődését. Ekkor azonban az MDP politikájában bekövetkezett torzulások törést okoztak a városban is a szocialista építés lendületében.

A Központi Vezetőség szövetségi politikájában szektás útra tért. Ezt legjobban Rákosi Mátyás népfrontpolitikára vonatkozó kijelentései igazolták. Már az 1949. márciusi és áprilisi KV-üléseken elhangzott beszédeiben kifejezésre juttatta, hogy a koalíciós pártok további léte nem kívánatos.[72/a] Teljesen figyelmen kívül hagyta, hogy a pártok hatékonyan segíthettek volna közelebb hozni a szocializmus ügyéhez olyan rétegeket, amelyekre az MDP közvetlen befolyása még gyenge volt. Ez a központi magatartás Gyulán is éreztette hatását. A népfrontpolitika nem teljesedett ki, hanem sorvadásnak indult.

A párt városi szervezetének végrehajtó bizottsága majd csak 1954. december 23-i ülésén foglalkozott ismét az újraéledő népfrontmozgalommal. Megállapította, hogy bár a népfrontbizottság megválasztása eredményes volt, benne az egyéni dolgozó parasztság számaránya alacsony. Ezért a Hazafias Népfront Városi Elnöksége a Hazafias Népfront Bizottság tagjainak számát 40-re emelte fel az eredeti 32-vel szemben.

A népfront bizottsági tagok eredeti összetétele: 20 pártonkívüli és 12 párttag. Foglalkozás szerint: 8 munkás, 4 egyénileg dolgozó paraszt, 4 tsz-tag, 8 értelmiségi és 8 alkalmazott, illetve kisiparos és KTSZ-tag.[73]

A népfrontmozgalom újraalakulása egybeesett az újabb tanácsválasztás előkészítésével. A Hazafias Népfront akcióprogramját széleskörűen ismertették a lakosság között.

A népfrontmozgalom fejlődése mellett hibás nézetek is felszínre kerültek. Ezek a nézetek különösen a parasztság, de más rétegek között is tapasztalhatóak voltak. Ez kifejezésre jutott olyan véleményekben, miszerint „1953 júniusáig minden rossz volt, és amit akkor a párt elrontott, azt a Hazafias Népfront helyrehozta".

A munkásság körében olyan nézetek is elterjedtek, hogy a népfrontmozgalom parasztmozgalom, amelytől a munkásság nem várhat semmit.

Voltak olyanok is, akik a népfrontmozgalomtól a párt tekintélyét féltették.

A párt városi vezetése erőfeszítéseket tett annak megértetésére, hogy a népfrontot a párt hívta életre, annak nincs a párttól eltérő politikája, a legszélesebb dolgozó tömegeket mozgósítja a társadalom vezető ereje által meghatározott politika végrehajtására. Erre pedig 1954 végén, 1955 elején nagy szükség volt, mivel nemcsak országosan, de a városban is érzékelhető volt a KV egységének hiánya.

Az MDP szervezeti élete, működése az új feltételek között

1948 nyarán Gyulán is tapasztalható volt, hogy olyanok is bekerültek az MDP-be, akik nem politikai meggyőződésből jutottak erre az elhatározásra. Ezért itt is nagy jelentőséggel bírt, hogy az MDP Politikai Bizottsága 1948. szeptember 2-án elrendelte az 1949. márciusig terjedő tag- és tagjelöltfelvételi zárlatot, továbbá az egész párttagság felülvizsgálatát, a régi kommunista és szociáldemokrata tagsági könyvek kicserélését.[74]

A párt gyulai szervezete komolyan vette a Politikai Bizottság felszólítását, hogy távolítsák el soraikból az osztályidegen, korrupt és karrierista elemeket, javítsák meg a párttagság összetételét és minősítsék vissza tagjelöltnek azokat, akik a párttagsággal járó követelményeknek nem felelnek meg.

A párt gyulai szervezetében is megtörtént a tagfelülvizsgálat. 1729 párttagot vizsgáltak felül.[75] (A felülvizsgálat eredményéről nincs adat.)

A tagfelvétel 1949. júliust követően indult meg. A felvételre a Megyei Pártbizottság keretet adott. Ebben előírta, hány munkást, agrárproletárt, tsz-tagot és értelmiségit lehet felvenni. Ennek alapján Gyulán 1949-ben 99 munkást, 39 agrárproletárt, 14 tsz-tagot és 4 értelmiségit vettek fel. A minőség előtérbe állítása az alapszervezetekre úgy hatott, hogy túlzottan hangsúlyozták a tagjelölt-felvételnél az éberséget.[76]

A tagfelülvizsgálatot a párt belső életének erősítésére nem tudták megfelelően kihasználni. Bár a párt szociális összetétele javult, az alapszervezetek vezetőségei azonban nem működtek az elvárásnak megfelelően. Ez elsősorban a kádermunka gyengeségeivel függött össze.[77] Ezért a városi párt végrehajtó bizottság a fő hangsúlyt az alapszervezeti pártmunka gyengeségeinek felszámolására helyezte, kiemelve, hogy nagyobb gondossággal kell a kádereket kiválasztani és jobban kell működtetni az alapszervezetek vezetőségeit, a tizesbizalmiakat, a népnevelőket.[78]

E célkitűzésekről 1949 augusztusában összevont vezetőségi ülésen tárgyaltak a huszonhat alapszervezet vezetőségének képviselőivel.[79] Megvitatták a pártélet olyan fontos kérdéseit, mint a párt élcsapat jellegének, vezető szerepének érvényesülése, feladatai. Úgy határoztak, hogy a városi pártbizottság mellett aktíva csoportot hoznak létre, s ennek feladata az alapszervezeti munka segítése lesz.

A párttagság elé azt a követelményt állították, hogy vegyen részt az elméleti, politikai képzésben. Különösen a paraszti rétegekből származó párttagok elméleti

képzése volt követelmény, számuk a politikai oktatásban ugyanis rendkívül alacsony volt. 1949-ben 271 hallgatóból csak 20 fő származott a parasztság köréből.[80]

A parasztság politikai, ideológiai képzésére azért volt szükség, mert ebben az időszakban erősebb hangsúlyt kapott a munkás–paraszt szövetség erősítése, és egyre jobban előtérbe került a tsz-szervezés gyakorlati megvalósítása.

A pártbizottság nagy jelentőséget tulajdonított a politikai oktatásnak. Ezért városi, falusi szemináriumokat, esti iskolákat szerveztek.[81] Huszonhárom alapfokú, négy haladó szemináriumot indítottak 700, és két esti iskolát 50 hallgatóval.[82] A pártszervezetek mellett a tömegszervezetek is végeztek ilyen feladatot az üzemekben és a hivatalokban. Hét tagból álló Oktatási Bizottságot hoztak létre. Ezek készítették fel a szemináriumok vezetőit és ellenőrizték munkájukat.

Az olvasottság fokozása céljából a városi pártbizottság kezdeményezésére, a Szabadművelődési Felügyelőség közreműködésével, háromnapos könyvvásár volt.[83] Kultúrautó járta be a tanyavilágot, ahol a dűlőbiztosok segítettek a könyvárusítás propagandájában.

A kulturális élet előmozdítására a városi pártbizottság egy kultúrbrigád felállítását is elhatározta.

A párt városi szervezete a vezető káderek és szakemberek kiválasztására és nevelésére nagy gondot fordított, mert ezt az ötéves terv sikeres végrehajtása egyik fontos feltételének tartotta. A tömegszervezetekből, ifjúsági szervezetekből mind több káder kiemelését szorgalmazták.

A növekvő feladatok ismét napirendre tűzték a városban a tömegpolitikai munka továbbfejlesztésének szükségességét. Az agitátorokat „decentralizálták" és üzemekbe, üzemrészekre, a területen utcákra, tanyaterületekre osztották be. A terménybeadás agitációját színesítették azzal, hogy a szóbeli agitáció mellett a DÉFOSZ közreműködésével versenytáblát állítottak fel. Húsz tagú önkéntes népnevelő brigádot szerveztek. Ezek két-három napot a tanyaterületeken töltöttek. A brigádok mint a Függetlenségi Népfront brigádjai tevékenykedtek.

Az első ötéves terv célkitűzéseinek ismertetésére 400 népnevelőt háromnapos tanfolyamon készítettek fel. Az országos célkitűzések mellett a helyi politikai döntéseket is megismertették.

A párt életében jelentős esemény volt az alapszervezetek vezetőségeinek újjáválasztása. A taggyűlések szervezeti és káder-előkészítését gondos munka előzte meg, melynek folyamán a vezetőség összetétele javult. Az újjáválasztások után lett a munka színvonalasabb. A nők helyenként húzódoztak a funkcióvállalástól. Az idősek egy része nem értette a fiatalítást. Úgy érezték, mellőzöttek lettek.

A városi pártvezetésben változás történt. Ezt a megnövekedett feladatok mellett az is indokolta, hogy dr. Blanár Lászlót, Steigerwald Frigyest állami beosztásba helyezték.

Az új vezetőség a következőképpen alakult:

elnök:	Balázs Ferenc
titkár:	Jámbor István
propagandista:	Gáleg Teréz
szervező titkár:	Szűcs Lajos
káderes:	Pomucz Péter
oktatási felelős:	Vidó István
termelési felelős:	Góg András
szövetkezeti felelős:	Bánszki Pál

A vezetőség szociális összetétele:

5 munkás
3 paraszt

átlagéletkor 34 év.[84]

1950. május 20-án, a II. kongresszusra való felkészülés miatt, 34 alapszervezet kommunistáinak képviseletében összeült a városi pártértekezlet,[85] amely a szocialista építés jelentős eredményeiről adott számot. Többek között elmondták, hogy az 1949-es választások után az akkor jelentkező önelégültség jeleit idejében felismerte a párt városi bizottsága, és megfelelő intézkedéseket tettek ennek felszámolására.

Ezután a tagosításról, illetve az állami birtokok létesítéséről, a négy tsz eredményes működéséről számoltak be.

Értékelték a hároméves terv befejezését, az ötéves terv megkezdését, a tervkölcsön-jegyzést, amelyet 115 százalékra teljesítettek. (A megyében Gyula vezetett ezzel az eredménnyel.)

A tömegkapcsolatokra figyelmeztető elemzés hangzott el: „komoly veszély fenyeget akkor, ha elszakadunk a tömegektől, befelé fordulunk, önelégültek leszünk, és úgy gondoljuk, hogy ezeket a nagy feladatokat, melyek előttünk állnak, a párton belüli tagsággal is meg tudjuk oldani".

Kritikai hangon szólt a pártértekezlet a tömegszervezetekkel való kapcsolat hiányairól, azokban a párt vezető szerepének érvényesüléséről. Bírálta, hogy a KIOSZ. KISOSZ, DÉFOSZ, MSZT és a párt kapcsolata nem kielégítő.

Komoly bírálattal illették az olyan pártalapszervezeteket, ahol nem érvényesült a demokratikus centralizmus, ahol a bírálatot elfojtották. Elmarasztalta a pártértekezlet az olyan gyakorlatot, ami az egyik helyi ipari szövetkezetben fordult elő. A párttitkár azon a címen, hogy „ha a tagság beléje helyezte a bizalmat, akkor a munkáját is el kell fogadja" kritikátlan légkörre törekedett.[86]

A pártértekezlet önkritikusan feltárta a városi VB munkájában lévő helytelen gyakorlatot: rosszul értelmezték a centralizmust s úgy funkcionáltattak pártveze-

tőségi tagokat, hogy nem választatták meg. A felsőbb pártszervtől kapott utasításokat sem mindig hajtották végre. Ez a demokrácia rossz értelmezéséből eredt.

Felléptek a párttagság szociális összetételének alakításakor megnyilvánuló bürokratikus tagfelvételi eljárások ellen, és közvetlen feladatnak a nők, a fiatalok felvételi arányának javítását jelölték meg.

Külön büszkeséggel szóltak arról, hogy a városból egy év alatt 150 dolgozó került különböző beosztásokba.[87] A Politikai Bizottság felhívására Gyulán több mint 700 fő vett részt pártoktatásban.

Jelentős volt a békealáírás-gyűjtési akció: 17 754 aláírást gyűjtöttek. Felléptek a rémhírterjesztés ellen, amely nemegyszer egyes reakciós beállítottságú papoktól indult el: „május 1-re a keresztet és a harangot elviszik", stb.

A pártértekezlet meghatározta a feladatokat, mégpedig azt, hogy következetesen végre kell hajtani az MDP programját. Teljesíteni kell az ötéves terv első évének feladatait, erősíteni kell a szocialista mezőgazdaság alapjait. Tovább kell folytatni a harcot a népi demokrácia ellenségei ellen, és fel kell készülni a közigazgatási reform végrehajtására, vagyis a tanácsválasztásokra.

A pártértekezlet megválasztotta a választmány tagjait, póttagjait és a küldötteket.[88]

A pártértekezlet utáni napokban – május 25-én – a választmány összeült és megválasztotta a Városi Bizottság tagjait.[89] A Városi Bizottság tagjai: Bánszki Pál, Bereczki Lajos, Gáleg Teréz, Jámbor István, Pápai János, Szilágyi Róza, Vidó István. Elnök Berki Lajos, titkár Gáleg Teréz lett. A többi reszortot a soron következő vezetőségi ülés osztotta el.

A kongresszust követő időszakban nagy feladat hárult a városi pártbizottságra, a pártszervezetekre és a városi tanácsra. A megemelt ötéves terv a város termelő egységei és az irányító szervek elé is fokozott követelményeket állított. Ez felvetette a párt befolyásának, vezető szerepe további erősítésének szükségességét. Ezért határozták el többek között a párt szociális összetételének további javítását.[90] A vezető szerepen természetesen azt értették, hogy mindenütt jelen kell lenni a párt tagjainak, mindenbe bele kell szólni, stb.

Mindenekelőtt a munkások arányának javítását tűzték ki célul. Emellett nagy hangsúlyt kapott az egyéni dolgozó parasztok pártba való felvétele is. Az utóbbi 3 hónap alatt tag- és tagjelölt felvételét kérte 114 fő, ebből egyénileg dolgozó paraszt mindössze 2 fő. Számuk, arányuk növelése tehát messzemenően indokolt volt. Bírálták az olyan gyakorlatot, hogy mielőtt felvesznek tagjelöltnek egy dolgozó parasztot, oly sok kérdést intéznek hozzá a taggyűlésen, hogy ezzel elijesztik a párttól.[91]

A párt sorait azokkal is igyekeztek erősíteni, akik a munkában élenjártak és a pártot magukénak vallották.

A tömegszervezetek párttaggá nevelő tevékenységét is javították. A városi párt VB figyelmeztetett a tagjelöltfelvétel spontaneitásának elkerülésére, mivel voltak, akik a párt vonzóerejét elegendőnek tartották a pártépítő munkában.

Napirenden volt a tsz-ekben működő pártszervezetek erősítése is. Ezidőben három III. típusú tsz-ben működött pártszervezet. A hat I. típusú tsz közül kettőben volt meg a feltétele a pártszervezet, kettőben pedig a tagjelölt-csoport megalakításának.[92] (Ezeken a helyeken párttagok nem voltak.)

A megnövekedett feladatok a kádermunkában is megmutatkoztak. A városi VB kétéves káderfejlesztési tervet készített. Harminckét alapszervezeti vezetőségi tag leváltását tervezték. Az utánpótlás gondot okozott, mégis a tömeges leváltást tartották egyedüli megoldásnak. Szóban volt ugyan az iskoláztatás, de ezt úgy értelmezték, hogy a pártoktatásban résztvevők közül kell az új vezetőségi tagokat kiválasztani.

Azzal az indokkal, hogy a kádermunka nem lehet reszortfeladat, a kádertervben szereplőket a VB tagok felosztották egymás között. Egy VB tagra 10–12 fő jutott.[93]

1951 májusában tíz alapszervezeti titkár leváltását tervezték alkalmatlanság miatt.[94] Gyakorlatilag ezt hét helyen valósították meg, mivel három helyen a titkár személye még nem volt biztosítva.

A párt vonalán szervezeti változások is történtek. Decentralizálták, illetve létrehozták a közoktatási intézmények pártszervezeteit. Önálló alapszervezet jött létre az I., II. számú általános iskolában, az Iparitanuló Intézetben, a román iskolában és az Erkel Ferenc Gimnáziumban. Az Állami Május 1 Szakérettségis Kollégium résztvevői az alábbi indoklással kérték az önálló pártalapszervezet megalakításának engedélyezését: „Mi, akik a párt és dolgozó népünk bizalmából szakérettségire kerültünk, fejlődésünket nem látjuk teljesnek, ha tudásunk mellett pártéletet nem élhetünk, nem tehetünk eleget alapszervezetünkkel szembeni kötelezettségeinknek, és nem gyakorolhatjuk párttagságunk adta jogainkat."[95]

A közoktatási intézményekben megalakult önálló pártszervezetek hatékonyan segítették az oktató, nevelő munkát.

Más munkahelyeken és a lakóterületeken is növekedett a pártalapszervezetek száma. Több munkahelyről azzal az indokkal, hogy jobban össze tudják fogni a dolgozókat, politikai képzésüket tervszerűbbé tudják tenni, kérték az önálló alapszervezet megalakításának lehetőségét. Erre fokozatosan lehetőséget is kaptak.

Révai József beszéde a klerikális reakció elleni harcról felvetette a párt és a vallás, valamint az állam és az egyház viszonyának kérdését. Az, hogy a pártban a vallás nem magánügy, nem volt egyértelmű a párttagok között sem. Révai József beszéde kapcsán az állam és egyház kapcsolatának kérdése feleleventett olyan nézeteket, amelyek már korábban kihaltaknak látszottak. Ez kifejezésre jutott ilyen téves nézetekben: „Megegyezett az állam és az egyház, így nincs semmi különbség a párt irányvonala és az egyház tanai között." „A párttagság és a funkcionáriusok is járhatnak templomba, járathatják családjukat hittanra".[96]

A párt VB természettudományos előadások széleskörű szervezését tervezte és tartotta. Információs bizottságot hozott létre. Hangsúlyozta: azokat a papokat, akiket fel lehet használni a békebizottságokban, aktivizálni kell.[97]

A tanács végrehajtó bizottsága, következetesen érvényesítve a kulturális forradalom követelményeit, sorra napirendre tűzte a közművelődési feladatokat. Kifogásolta, hogy a munkás- és parasztgyerekek nem kapnak az iskolától olyan segítséget, hogy felvehessék a versenyt a jobb körülmények között élőkkel. Így pl. a zeneiskolából elsősorban a munkás- és parasztgyerekek morzsolódtak le. Foglalkoztak a téli színház, egy új filmszínház létesítésével, a múzeum korszerű elhelyezésével, a könyvtár korszerűsítésével és fejlesztésével.

A város jól kiépített közoktatási rendszere az iskolák államosítása után tovább fejlődött. A dolgozók iskoláinak első eredményei mellett a felnőttek, vezetők képzésében úttörő feladatot vállalt magára a szakérettségis tanfolyam. Országos jelentőségű volt akkor a kastélyban működő építőipari iskola.[98]

1951. november 18-án városi pártértekezletet tartottak. A pártértekezleten 95 küldött és 50 meghívott vett részt.[99] A küldöttek 2014 tagot képviseltek, akik 43 alapszervezetben dolgoztak.

A beszámoló szólt a nemzetközi helyzetről, ezt követően értékelte a párt gyulai szervezetének egyéves munkáját. A pártépítő munkával foglalkozva megállapította: egy év alatt 193 párttagot, 179 tagjelöltet vettek fel. (A 193 párttagból 77 nő és 116 férfi, a 179 tagjelöltből 86 nő és 93 férfi.)

A pártértekezlet arra hívta fel az üzemi pártszervezeteket, hogy szorgalmazzák jobban a munkások pártba való felvételét. Ennek kapcsán mindenekelőtt a termelésben, a munkaversenyben kitűnt sztahanovistákra, újítókra, brigádvezetőkre irányította a figyelmet. Az élenjáró munkások mellett a dolgozó parasztok, az értelmiségi dolgozók, különösen a műszaki értelmiségiek legjobbjainak felvételét is feladatul tűzte ki. Mindezt azzal indokolta, hogy a párt szociális összetételének javításával fokozódik a párt ereje, harcképessége.

Az 1950. évi pártértekezlet óta fejlődött a párt irányító munkája. A városi VB és az alapszervezetek munkakapcsolata rendszeressé vált. Differenciáltan segítették az alapszervezetek munkáját. Az alapszervezetek mozgósítottak a párthatározatok végrehajtására.

Az 1951-ben lezajlott vezetőségválasztó taggyűléseken a tagság 90–95 százaléka jelent meg. Ezeken a taggyűléseken jelentős előrelépés történt a bírálat, önbírálat, a pártdemokrácia kibontakozása terén. A vezetőségválasztó taggyűléseket jól összekapcsolták olyan soronlévő feladatokkal, mint pl. a terménybegyűjtés, az őszi mezőgazdasági munkák, a november 7-i munkafelajánlások.

Mennyiségileg és minőségileg fejlődött, színvonalasabb lett a pártoktatás is. Az 1951/52. oktatási évre a szervezett formákba (szemben az 1950/51-es oktatási év 33 százalékával) a párttagság 41 százalékát iskolázták be.

A kádermunka eredményességét mutatta, hogy a városból egy év alatt 42 káder került a párt- és gazdasági élet különböző területeire.

Létrehozták a Béke együttest, a román és német kultúrcsoportot, az üzemi kultúrcsoportokat. Ezek a kultúragitáció bázisát jelentették ekkor.

A kultúrával foglalkozva a pártértekezlet többek között megfogalmazta, hogy

nemzeti hagyományainkra támaszkodva, a Szovjetuniótól tanulva kell a városban győzelemre vinni a kultúrforradalom ügyét.

A pártértekezlet nagyra értékelte a város lakosainak megnyilvánuló békeakaratát, azokat a munkafelajánlásokat, amelyeket a politikai évfordulókra tettek és teljesítettek. Elismerését fejezte ki azoknak a munkásoknak, tsz- és állami gazdasági dolgozóknak, akik vállalásaikat teljesítették.

A pártértekezlet előkészítésének időszakában jelentős munkaverseny-mozgalom bontakozott ki Sztálin születésnapjára. Ezt a kampányt is összekapcsolták a békéért folyó harccal.

A pártértekezlet értékelte a mezőgazdaság szocialista átszervezésében elért eredményeket is. Az elmúlt egy év alatt hat I. típusú tsz alakult meg. Azt jelentős eredménynek minősítették. A tanácskozás azonban bírálta a Városi Tanács Mezőgazdasági Osztályát azért, hogy elhanyagolta ezek megszilárdítását.

Az időszerű mezőgazdasági munkák értékelésével összefüggésben szorgalmazta a tsz-ek példamutatását. Ezt azért tartotta szükségesnek, hogy ezáltal növekedjen hatásuk az egyénileg gazdálkodó parasztságra és a mintaszerű nagyüzemi gazdaság nyerje meg őket a tsz ügyének.

A begyűjtéssel kapcsolatban a pártértekezlet is hangoztatta, hogy a terménybegyűjtés hozzájárulást jelent a dolgozó parasztság részéről az ötéves terv megvalósításához.

A pártértekezlet felhívta a jelenlévők figyelmét az osztályellenség, a kulákság elleni harcra.

Sem a beszámolóban, sem a hozzászólásokban nem foglalkoztak a tömegkapcsolat kérdésével, pedig 1951-ben már Gyulán is lazult a párt tömegkapcsolata.

A pártértekezlet megválasztotta a városi választmány tagjait, póttagjait és a felsőbb szerv küldötteit.[100] Az 1951. november 21-i választmányi ülés megválasztotta a városi VB tagokat.[101]

1952-ben a pártépítő munkában eluralkodott a reszort- és a kampányjelleg. A párttagok, tagjelöltek felvételénél hiányzott az összetétel céltudatos alakítása.

A pártoktatást a szervezetlenség jellemezte. A Járási Pártbizottság bírálta a Városi Végrehajtó Bizottságot azért is, hogy a Megyei Pártbizottság határozatát nem hajtotta végre, s nem képezték az alapszervezet tagjait sem. A különböző pártoktatási formákba szervezett hallgatóknak csupán 50–60 százaléka jelent meg a foglalkozásokon. Nemcsak az alapszervezetek szintjén, hanem a városi VB-tagoknál is tapasztalható volt a fegyelem lazulása.[102]

A megyei pártválasztmány 1952. március 15-én kibővített ülést tartott a járási titkárok országos értekezletének anyagából.

A megyei választmányi ülésen Nagy Antal megyei titkár az országos tanácskozás legfontosabb mondanivalóit ismertette. Ezek közül legfontosabb volt a mezőgazdaság szocialista átszervezése, a népgazdaság kettős jellegének megszüntetése, a szocializmus szilárd alapjának lerakása nemcsak az iparban, hanem a mezőgazdaságban is.

Ennek döntő feltételeként vált szükségessé az, hogy a megyei, járási pártbizottságok, a falusi alapszervezetek vezetőségei sajátítsák el a gazdaság vezetésének kommunista módszereit. Javítsák a pártépítő munka minőségét. Építsék ki a rendszeresen működő pártaktívák hálózatát. Erősítsék a kapcsolatot a pártonkívüli tömegekkel, biztosítsák a tömegszervezetek pártvezetését és mindennek érdekében stabilizálják a pártszervezeteket, emeljék a pártvezetés színvonalát.[103]

A tömegszervezetek pártirányítását, a tömegszervezetek egymással való kapcsolatát ez időben egyre több kritika érte. A járási párt végrehajtóbizottság kifogásolta azt, hogy gyenge a pártszervezetek és a tömegszervezetek kapcsolata, sőt a békebizottságok nem mindenütt tartották fenn a kapcsolatot a párttal. A békebizottságok kapcsolata gyenge volt az MNDSZ-szel és a DISZ-szel is. Munkájuk kampányszerű volt.[104]

A testület olyan határozatot hozott, hogy „a pártszervezetek irányító munkáját, a tömegszervezetekben dolgozó kommunisták munkáját, valamint a tömegszervezetek együttműködését kell javítani".[105]

A járási, városi titkárok megyei értekezletén tárgyalták a II. kongresszusnak a pártszervezetek erősítésére vonatkozó határozatai végrehajtását. Az értekezlet megállapította, hogy noha értek el bizonyos eredményeket, de egyes pártbizottságok nem mindenütt ismerik az alapszervezetek életét. Hiányosságok vannak a párt szervezeti életében, a pártvezetés módszerében. Egy-egy feladatnál nem kérik ki a párttagság véleményét. A pártszervek írásban, bürokratikusan irányítanak. A PB-üléseken összevontan tartják és tárgyalják a napirendeket. Nem támaszkodnak megfelelően a tömegekre, a PB-tagok keveset tartózkodnak a pártonkívüliek között, bizonyos félelem van közöttük, hogy a fejadag és a vetőmag kérdése felmerül.

Nagy hangsúlyt kapott az, hogy a vezetőket – ha szükséges – vonják felelősségre, követeljék meg a kommunisták helytállását, példamutató magatartását. A megyei értekezlet alapján a párt gyulai szervezetében is áttekintették a munkát.[106] Megállapították: a párt szervezeti életét a városban nehezíti az, hogy a pártcsoportok nem működnek rendeltetésszerűen, a pártcsoport-munka, a pártcsoportvezetők megválasztásának módja nem felel meg a szervezeti szabályzat követelményeinek. A pártszervezetek egy része még a pártcsoportvezetők megválasztásának módszerével sem volt tisztában. Egyes helyeken taggyűlésen, máshol pártcsoport-ülésen, de volt ahol a pártvezetőség papíron egyszerűen kijelölte a pártcsoportvezetőket.[107]

Sem a párt városi szervezeténél, sem az alapszervezeteknél nem érvényesült megfelelően a kollektív vezetés, a bírálat, önbírálat. Aki bírálni merte a végrehajtó bizottságot, eltávolították funkciójából. A Népköztársaság tsz párttitkárát pl. azért váltották le, mert bírálta a városi pártbizottság titkárát.

Nagy feladat elé állította a pártszervezeteket Gyulán is az MDP Szervező Bizottságának 1952. szeptember 15-i végrehajtási utasítása a párttagsági könyvek kicserélésének előkészítéséről és lebonyolításáról. A párttagság összeírását november 1-ig kellett elvégezni. A Szervező Bizottság végrehajtási utasítása részletesen

leírta a tennivalókat. Szövegében többszörös hangsúllyal megfogalmazódott az akkor már jól érezhető bizalmatlanság, a félelem attól, hogy az osztályellenség befurakodik a pártba.[108] Egyesek úgy látták, ez jó alkalom arra, hogy kizárják a pártból az „oda nem való elemeket". (Azaz azokat, akik számukra „kényelmetlen" embereknek bizonyultak.)

A megyei pártbizottság figyelmeztette a pártszerveket és szervezeteket arra, hogy a tagkönyvcsere nem tagfelülvizsgálat. De azt is hangsúlyozta, hogy akik nem valók a pártba, azokat ki kell zárni. Így 1952-ben a tagkönyvcsere következtében különböző indokok alapján sokan kikerültek a pártból.[109] (Pontos számadattal nem rendelkezünk.)

A városi párt VB folyamatos tevékenységét nehezítette a gyakori titkárcsere is. A fordulat évétől 1952-ig öt párttitkár irányította a városi pártbizottság munkáját.[110]

Az MDP politikájában érezhető ellentmondások, a Rákosi- és a Nagy Imre-csoport elvtelen harca, a dogmatikus és szektás politika továbbélése, a revizionista elemek előretörése a város kommunistái között is zavart okozott.

Annak ellenére, hogy a tsz-gazdálkodás jelentősen fejlődött, s javult a tsz-parasztok és munkások politikai hangulata, hogy az 1954. március 20-i városi pártértekezlet önkritikusan feltárta a városi pártéletben meglévő fogyatékosságokat, a pártszervezetek politikai tevékenységében a régi hibák leküzdésében lassú haladást értek el.

Összefüggésben volt ez azzal, hogy a megyei pártvezetés a KV 1953. júniusi határozata után érdemi következtetést nem vont le saját munkájára. Ez az irányító munka stagnálását vonta maga után. Nagy Antal, a megyei pártbizottság titkára, csak az 1954. március 28-i küldöttértekezleten gyakorolt önkritikát – ahol le is váltották.[111] – A megyei pártbizottság élére Bíró József került.

A megyei küldöttértekezlet után hozzáláttak a hibák feltárásához, ami Gyulán is éreztette hatását.

Kiss Istvánt, a gyulai városi pártbizottság titkárát, 1954 tavaszán saját kérésére felmentették,[112] és helyébe Vidó István, a megyei pártbizottság munkatársa került. Az új párttitkár a megyei tapasztalatok ismeretében, a pártmunkának a fordulat évét annyira jellemző, a tömegkapcsolatok erősítésére alapozó módszerével, munkastílusával igyekezett fejleszteni a városszeretetben meglévő erőt.

Hosszas előkészítés után közigazgatási rendezésre került sor. A várost – országos intézkedés keretében – a Minisztertanács kivonta a járás felügyelete alól és közvetlen a Megyei Tanács alá rendelte.[113] Ennek megfelelően a városi pártbizottság is közvetlen megyei irányításúvá vált.

A városi önállóság fokozására irányuló törekvéseknek igen jó keretet adott az az aktivitás, amely Gyulán az őszi tanácsválasztás előkészületei során kibontakozott.

A KV 1955 márciusi ülésének határozata, amely felfedte a jobboldali elhajlást és ennek veszélyét a pártban, a párttagságnak ismét egy új programot adott. A KV márciusi határozatát több fontos párt- és kormányhatározat követte, amelyek

következtében az élet minden területén egészséges irányú fejlődés volt jellemző. Így volt ez Gyulán is. Az 1956-os pártértekezlet vette számba az eredményeket.

A tömegkapcsolatok alakulása

Gyulán is, csakúgy, mint máshol az országban, új lendületet adott az építő munkának az MKP és MDP egyesülése, az MDP programnyilatkozatában kifejtett célok, az újjáépítés eredményei. A szocialista építés feladatai azonban mindinkább napirendre tűzték a városban is a tömegkapcsolatok erősítésével, szélesítésével kapcsolatos tennivalókat.

Rákosi Mátyás 1950. február 10-i beszédében szólt a tömegektől való elszakadás veszélyéről. E beszéd nyomán Gyulán ismét napirendre került a tömegkapcsolatok erősítése.[114] A városi pártvezetés értékelése feltárta az olyan hibákat, mint a kiskirálykodás. Elítélték a párt munkastílusában fellelhető bürokratikus elemeket, a tömegek között végzett felvilágosító munka elhanyagolását, lebecsülését. Bírálták a pártalapszervezetek egy részét, akik nem ismerték fel a pártonkívüliek megnyerésének jelentőségét, fontosságát.[115]

A városban ugyanis a párt és a tömegek kapcsolata meglazult ebben az időben, különösen a parasztsággal. A parasztság különböző rétegei mást vártak, mint ami teljesült. A földteleneket 1948 tájáig elég súlyos munkanélküliség sújtotta, földhözjutási reményeik odalettek. A párholdas kisparasztokat az agrárolló hatásai, a középparasztokat az adóterhek és a beadás mellett a bizonytalanság fenyegette (kuláknak minősítik, a tsz-be kell lépnie, stb.) Mindezt az agitáció nem tudhatta kiegyensúlyozni, mert gazdasági, életszínvonalbeli alapjai nem voltak.

A párt Városi Bizottsága ismételten hangsúlyozta a tömegek, köztük a középparasztság megnyerésének fontosságát, és levonta a tanulságot a KV Szervező Bizottságának Békés megyéről megfogalmazott bírálatából. Ez a bírálat a parasztpolitika végrehajtásában jelentkező baloldali elhajlás veszélyességét hangsúlyozta. A párt gyulai szervezete felismerte e káros jelenség következményeit, amit a hibák feltárása is bizonyít.

A parasztság megnyerésére a termelési szerződések kötését is próbálták felhasználni. Parasztgyűlést tartottak, ahol több mint háromszázötven fő vett részt. Ezt követően házi agitációt szerveztek, kisgyűléseket tartottak a városban. A Földművesszövetkezet röplapokat adott ki. Dűlőbiztosokon keresztül is folyt az agitáció. 1949 végén még igyekeztek megnyerni a NPP és FKP volt vezetőit is erre a feladatra.[116] A parasztság vonakodásának több oka volt: a megszokottság konzervativizmusa, nemegyszer ráfizetett az általában nagy kézimunkát igénylő ipari növényekre, saját családi ellátását (gabona, kukorica) látta veszélyeztetve, az önellátásra volt berendezkedve, nem bízhatott a központi ellátásban.

A városi vezetőség véleménye az értelmiség megnyerésében sem volt egyértelmű. A városi vezetőségi tagok között is volt, aki úgy fogalmazott, „az értelmiség

kevésbé megbízható, ő a népszerűség kedvéért inkább megalkuvó lesz."[117] Az ilyen véleményt nem érte bírálat. Nem is gondoltak talán arra, hogy az effajta általánosításokkal az értelmiséggel fennálló tömegkapcsolat csorbát szenved.

A tömegkapcsolat észrevehető torzulásai ellenére a városban 1950. május 1-én a párt politikája támogatásának kifejezéseként 15 000 ember vonult fel szervezetten, fegyelmezetten. A színpompás felvonuláson az üzemek, mezőgazdasági termelőszövetkezetek igyekeztek dekorációikban, jelszavaikban bizonyítani, hogy a szocialista ipar és mezőgazdaság fölényben van a kisiparral, az egyéni gazdaságokkal szemben.

A párt városi vezetése nagyra értékelte ezt a békeharccal egybekötött demonstrációt.

A felemelt ötéves terv megnövelte a várakozást az egész párttagságban. Az emberek bíztak abban, hogy a II. kongresszus által meghirdetett felemelt ötéves tervben előirányzott 35 százalékos életszínvonal-emelkedés helyett 50–55 százalék emelkedés fog következni. A napi életben jelentkező nehézségekből érezték a dolgozók, hogy nincs minden rendben, de ezt ellensúlyozta a hidegháborús hangulat, amiért az imperialisták felelősségét hangoztatták.

1951 nyarán a párt VB úgy értékelte, hogy nőtt a párt vonzóereje a városban, a dolgozó tömegek magukénak érzik a pártot, úgy látják, hogy a párt jövőjük biztosítéka. A VB ekkor nyomatékkal hangsúlyozta a pártonkívüli aktivisták, a tömegek párt köré tömörülő csoportosításának fontosságát, a tömegkapcsolat szerepét. Ezt a VB a következőképpen fogalmazta: „a párt nő és erősödik, ha nő és erősödik a párt körül a pártonkívüli aktívák széles rétege". „A tömegszervezetekben dolgozó kommunisták feladata, kötelessége, hogy a tömegszervezet pártonkívüli aktíváit közelebb hozzák a párthoz, neveljék őket".[118]

1952 különösen nehéz évet jelentett a város életében. A párt és a kormány 1034/1951. számú határozata a jegyrendszer eltörléséről mindinkább előtérbe állította a begyűjtést. Ugyanakkor nehezítette a helyzetet, hogy 1952 elején megjelent az új begyűjtési rendelet, ami feszítettebb volt, mint a korábbi. Az állami szervek részéről szigorúbb intézkedéseket helyeztek kilátásba. Ez új és nehezebb feladat elé állította a párt városi szervezetét és az alapszervezeteket.

1952-ben a termés rossz volt. A túlzott beszolgáltatás és az egyéb terhek nehezítették a közös gazdaságok megszilárdítását is. Mindinkább nyilvánvalóbbá vált, hogy az egyre nagyobb erőfeszítést igénylő feladatokat csak a tömegekkel szoros kapcsolatban lehet teljesíteni.

A tömegkapcsolatok ezzel ellentétesen visszafejlődtek, mérhetően gyengültek. A párton belül megmutatkozó szektás erők akadályozták a tömegkapcsolat fejlődését.[119] Erre figyelmeztetett az a tény is, hogy a Városi Tanács tagjainak kötelező félévi beszámolóját 57 tanácstag közül csupán 27 tartotta meg.

Fokozódott a parasztság zaklatása. A termelőszövetkezetek szervezését erőltették. Mind gyakoribbá váltak az önkényeskedések. Ilyen körülmények között alakult meg a Szabadság és az Alkotmány tsz.[120]

A párttagok között is tapasztalható volt egyfajta visszahúzódás, erősödött a passzivitás. A taggyűléseken csökkent a megjelentek száma. A kisgyűlések több helyen sikertelenek voltak.

Már 1952 elején kezdtek elterjedni a fegyelmet sértő dolgozókkal szembeni méltatlan módszerek. A Harisnyagyárban a munkafegyelem megsértőit, vagy azokat, akik nem teljesítették a tervet, kiírták egy szégyentáblára, ahol egy fekete kéz mutatott rájuk.[121]

A szégyentábla másutt is megjelent. Így pl. ezzel bélyegezték meg azokat is, akik nem teljesítették beadási kötelezettségeiket.

A városi végrehajtó bizottság állásfoglalásával is elősegítette ezeknek a módszereknek a terjedését. Az 1952. március 6-i VB-ülésen ezt a következőképpen fogalmazták: „az agitációban olyan légkört kell kialakítani, mint amelyet Rákosi Mátyás 1951. november 30-i beszédében mondott: Szégyen, gyalázat a lógás, a terv nem teljesítése, az állam iránti kötelezettség elhanyagolása. Úgy kell élni, hogy a dolgozók maguk követeljék a hátralékos dolgozók megbüntetését és elítélését, lépjenek fel a munkalazítók, lógósok, fegyelemlazítók ellen."[122]

Ezek a módszerek mindinkább eltávolították a tömegeket a párttól. A tömegekkel való kapcsolatot az osztályellenség elleni küzdelem hibás módszerei is gyengítették. A kulákokkal szemben alkalmazott szélsőséges módszerek gyakran szimpátiát ébresztettek a kulákok iránt.

Az országos tanácskozáson megfogalmazott kérdések alapján, a Gyulán kialakult helyzet figyelembevételével a párt következtetéseket vont le a pártélet kérdéseinek megoldására is.

A legfontosabb feladat a pártépítő munka színvonalának emelése volt. A tömegkapcsolat fejlesztése érdekében erősíteni, javítani kellett a tömegszervezetek munkáját. Számba vették a párt szervezeti tennivalói mellett a tömegek nevelésében mutatkozó lemaradást, feladatokat. A párt és a tömegek közötti kapcsolatok legfontosabb eszköze a politikai meggyőző, felvilágosító munka. Ezért kaptak nagy hangsúlyt az eszmei munka erősítésével összefüggő feladatok.

A tömegkapcsolat szempontjából lényeges kérdés volt Gyulán a párt nemzetiségi politikájának érvényesítése. A városban 1952-ben is jelentős számú román és német ajkú nemzetiségi lakos élt. A nemzetiségi dolgozókat megfelelő számban bevonták a párt, az állami és gazdasági területek irányításába. Az MDP tagok között 150 román, 60 német nemzetiségű volt. A párt választmányában 5 román ajkú foglalt helyet.[123] A románok lakta kerületben, Miklósváros on a pártalapszervezet öt vezetőségi tagjából három román volt.

A nemzetiségi párttagokat a pártoktatásba s a népnevelők közé is megfelelő számban vonták be. Az ifjúsági szervezetben is megfelelő arányban voltak a nemzetiségi fiatalok.

A középiskolákban akkor több mint 80, az általános iskolákban 300 nemzetiségi tanuló tanult. Legnagyobb eredményt kulturális téren értek el, élve azzal a lehetőséggel, hogy nemzeti kultúrájukat szabadon fejleszthették.

A párt gyulai szervezete kellő figyelmet szentelt a nemzetiségi dolgozók között folyó agitációs, meggyőző munkának, ügyelt arra, hoy a nemzetiségeket anyanyelvük, kultúrájuk ápolásában segítse. A munkában kitűnt nemzetiségi dolgozókat felvették a pártba.

A párt gazdaságpolitikájának végrehajtása és hatása

Nagy érdeklődést váltott ki a párt agrárpolitikája a parasztság körében. A párt gyulai szervezete támogatott minden olyan kezdeményezést, amely az önkéntességen alapuló termelőszövetkezet szervezésére irányult.

Az 1948. július 4-én rendezett aratási ünnepségen – amelyet a demokratikus pártok és tömegszervezetek szerveztek – a nagygyűlés szónoka, Nyíri Sándor, a Parasztpárt nevében az önkéntességen alapuló mezőgazdasági szövetkezés mellett foglalt állást. Felszólaltak az aratási ünnepségen a FÉKOSZ képviselői, Nagy Károly és Tar Ferenc, és támogatták a szövetkezeti mozgalom gondolatát. Majd Sánta György, a Kisgazdapárt elnöke mondott zárszót és csatlakozott az előzők véleményéhez.

A pártszervezet hathatós támogatása nyomán, 1948. október 15-én tizenhárom nincstelen agrárproletár a Neumann féle – 240 kataszteri holdas – birtokon megalakította a város első termelőszövetkezi csoportját. Példájukat még abban az évben a sándorhegyi papi földeken gazdálkodó új földhözjuttatottak követték.[124]

A pártban kevés volt a parasztkáder. A parasztság szívesebben fogadott maga közül valókat és jobban megbízott a parasztkáderekben, mint azokban, akik más rétegekből kerültek ki.[125]

Márpedig a helyzet akkor azt követelte, hogy a párt nagyobb hatást gyakoroljon a középparasztságra, tovább dolgozzon a kisparasztok megnyeréséért. A városi vezetés előtt egyre világosabbá vált, hogy a szocializmus építése helyi feladatainak sikeres megoldásához elengedhetetlen a parasztság megnyerése, vagyis a tsz-be való beléptetése.

A DÉFOSZ-ban tizennyolc középparaszt volt. A DÉFOSZ meggyőző munkája gyenge volt a középparasztok között. A párt városi vezetése ezért is szorgalmazta a DÉFOSZ vezetőségének megerősítését, a párt parasztpolitikájának helyes értelmezését és gyakorlását.

Gyulán, mint akkor az egész országban, folytatódott a kulákság korlátozása, felszámolása. A középparasztság megnyeréséért folytatott harcot nem sikerült torzulások nélkül megvívni. Előfordult, hogy a középparasztot kuláknak minősítették. Ez nem a párt városi vezetőségére volt jellemző, hanem az állami intézkedésekre, illetve helyenként a párttagok között is előforduló szemléletre. A kulákká minősítés szempontjai valójában túl sommásak voltak, lehetőséget adtak a túlzásokra. A középparasztságot nemegyszer ez tette bizalmatlanná.

Az MDP városi vezetősége úgy határozott,[126] hogy a parasztpolitika irányítását

a városi titkár kezében összpontosítja. Ezzel is mintegy hangsúlyt adva annak, hogy a parasztpolitika helyes gyakorlata akkor a politika egyik sarkalatos kérdése volt Gyulán.

Újjászervezték a dűlőbiztosok rendszerét, s őket a parasztpolitika eredményes végrehajtásának segítőjeként kezelték. Mint a párt agitátorai tevékenykedtek. A dűlőbiztosok megszervezéséért Góg Pált tették felelőssé, aki maga is paraszti sorból került a párt városi vezetőségébe.

1949-ben a párt városi vezetősége többször visszatért a párt politikájára, ennek kapcsán a párt parasztpolitikájának értelmezésére, végrehajtásának tapasztalataira. Többször figyelmeztetett azokra a negatív jelenségekre, amelyek ártottak a városban a szövetségi politikának: „A kulák szó használata egyeseknél torzuláshoz, elhajláshoz vezet. Ezzel pedig eltaszítja a parasztságot." „A parasztság önérzetét sérti az, ha már két tehene van, kuláknak tekintik".[123] A párt városi vezetősége határozottan fellépett az olyan vélemények ellen, miszerint a középparaszt rosszabb mint a kulák. Aktívaülés összehívását határozta el azzal a céllal, hogy magyarázza a párt parasztpolitikáját, számot adjon e politika végrehajtásának városi tapasztalatairól. Számba vették, milyen a parasztság viszonya a párthoz. Ez Gyulán is lényeges kérdés volt akkor, mivel a parasztság a lakosság igen jelentős részét képezte. A munkások száma ekkor még alig érte el a kétezret, csupán négy jelentősebb üzem működött a városban.

1948 nyarán a párt városi szervezetének munkájában nagy hangsúlyt kapott az, hogy a gabona betakarítása minél kevesebb szemveszteséggel történjen. Versenyt hirdettek meg ennek érdekében. Az elképzelés az volt, hogy legalább 1200 parasztgazda vegyen részt az akcióban. Az illetékesek úgy számoltak, hogy ha egy-egy gazda 7–8 kg-os szemveszteséget takarít meg kataszteri holdanként, ez gyulai viszonylatban 4–5 vagon gabonát jelent.

A cséplőgéptől az első gabonaszállítmányt ünnepélyesen fogadták. Ezzel is kifejezésre kívánták juttatni, hogy a dolgozók kenyere a figyelem középpontjában van.

Napirendre került ezidőben a tagosítás is. Ennek politikai előkészítésében nagy feladatok hárultak a pártra. A párt városi szervezete a legjobb népnevelőket küldte ki a tagosítandó területekre, megjelölve azt, hogy a város határában mely területeken kell állami gazdasági földeket kialakítani.

A tanyavilágban a tagosítás jobb előkészítésére hat helyen bizottságokat hoztak létre.[128] Ezek a tagosító bizottságok munkáját segítették, amelynek tagjai a helyi párt, államhatalmi szervekből és tsz-ekből kerültek ki.

A tagosításnál a párt városi szervezete ügyelt arra, hogy hátrányos következményei lehetőleg ne érintsék a kis- és a középparasztokat. A tagosítás öt helyen volt tervezve, de csak három helyen valósították meg, mert az eredeti elképzelés 35 kis- és középparaszt gazdaságát érintette volna. A tagosítást úgy hajtották végre, hogy az főként a kulákság ellen irányult.

A három táblába a tervezett 790 kataszteri föld helyett 664 kataszteri földet hoztak össze. A városban 1950-ben egy új tsz alakult, a Petőfi tsz.

Nehezítette a gazdasági helyzetet az, hogy 1948 nyarán a helyi ipari üzemek termelése visszaesett. A Columbiában, a Húsüzemben, a Dehidróban, a Téglagyárban.[129] Ezért a pártvezetés úgy döntött, hogy a politikai munkában nagyobb hangsúlyt kapjon a munkafegyelem megszilárdítása, a selejtcsökkentés, a párosverseny, a szocialista brigádmozgalom fejlesztése. A városi pártvezetés mellett így megnövekedett az üzemi pártszervezetek és a kommunisták feladata is.

1950 tavaszán jelentős eredményt értek el az ipari termelés eredményességét segítő munkafelajánlások, a munkaverseny-mozgalom terén. A verseny állandóan nagy nyilvánosságot kapott.

A versenymozgalomnak nagy lendületet adott a városban a felszabadulási ünnepségek előkészítése. A felszabadulás 5. évfordulójára felajánlásokat tettek.[130]

Húsüzem	147 főből 120 fő,
Columbia	593 főből 481 fő,
Tejporgyár	102 főből 102 fő,
Téglagyár	58 főből 58 fő.

Ebben az időszakban ez a négy jelentősebb üzem volt Gyulán.

1950 április közepén a munkaverseny-mozgalomban résztvevők arányát a következő adatok jellemezték:[131]

üzem, intézmény	dolgozók száma	versenyzők	brigádok
Columbia	566	469	17
Húsüzem	148	24	11
Tejporgyár	102	24	7
Téglagyár	73	14	6
Kórház	310	140	13
Közigazgatás	240	117	17
Bőrszövetkezet	61	61	–
Vízgazdálkodás	155	83	9
összesen:	1655	932	80

A Magyar Dolgozók Pártja II. kongresszusának előkészítése is serkentette a versenymozgalmat. Jelentősek voltak még évről-évre a május 1-e és november 7-e alkalmából kibontakozó munkaverseny-mozgalmak.

1950 tavaszán további államosításokra került sor. Ennek során a Villanytelepet, a Földművelők Gőzmalmát, a Dürer Nyomdát, Deli Lajos gépi ipari üzemét, Lán és Szigeti kötszövő üzemét, Héthelyi Pál fuvarozási vállalatát, Sal József bútorasztalos műhelyét, Schneider József ecet- és szódavízgyárát vették állami kezelésbe. Ezzel Gyulán az államosítások befejeződtek, s a tíz főnél kevesebbet foglalkoztató kisüzemekre is kiterjedtek.[132]

A nagy jelentőségű feladatok sorából ezekben az években kiemelkedett az aratás időbeni elvégzése. Gyulán az 1950. évi aratás jól sikerült. Jó közepes termés volt. A kenyérgabonából a termelőszövetkezeti csoportok 14 q kataszteri holdankénti búzatermési átlagot értek el.

Július 3-án már ünnepélyesen beszállították az első gabonát a begyűjtőhelyre. A város mezőgazdasága a gabonabegyűjtésben is jeleskedett. Az azonos helyzetű városok versenyében országosan második helyezést ért el.

Az Alkotmány ünnepén, 1950. augusztus 20-án, a munkás–paraszt szövetség jegyében a DÉFOSZ nagygyűlést rendezett. De már ezt megelőzően este az úttörők és a DISZ-esek tábortüzet, műsort rendeztek a felszabadulás kertjében (kastély).[133] 20-án 10 órakor a nagygyűlésen Nádházi András volt országgyűlési képviselő, a Petőfi tsz elnöke, a Kisgazdapárt egyik korábbi helyi vezetője, a Szovjetunióban járt parasztküldöttség tagja volt az előadó. A gyűlésen közel ezerhatszázan vettek részt.[134] A Népkert pavilonja zsúfolásig megtelt. A résztvevők 65 százaléka tsz-tag volt. A nagygyűlés központi témája a szövetkezeti gazdálkodás volt. Nádházi András beszédében egyértelműen hitet tett a szövetkezeti gazdálkodás ügye mellett. Beszéde, az ismertetett tények nagy hatást váltottak ki. Az ünnepségen tizenkilencen léptek be a tsz-be,[135] köztük több középparaszt is.

Délután az Egyenlőség tsz-ben, a szentbenedeki tanyaközpontban sport- és kultúrműsorral egybekötött gyűlés volt 90 fő részvételével. A Népköztársaság tsz-ben este 150 fővel, a Petőfi tsz tagjai pedig a DÉFOSZ helyiségében körülbelül 600 fővel rendeztek vacsorát. Mindkét helyen több új belépő volt.

AZ MDP városi bizottsága igyekezett kihasználni a kedvező fordulatot, bár tisztában volt azzal, hogy a dolgozó parasztok önmaguktól, minden segítség nélkül nem jöttek rá arra, hogy nekik a szövetkezeti utat kell választaniuk.

Ebben az időben mérsékelten, de fejlődtek a termelőszövetkezeti csoportok. Számuk, földterületük nőtt. A Népköztársaság tsz július és augusztus között tagságát 50-ről 65-re, a földterületet 313 kataszteri holdról 420-ra, az Egyenlőség tsz tagjainak számát 49-ről 64-re, a földterületet 232 kataszteri holdról 360 kataszteri holdra növelte. A Petőfi tsz, amely július után alakult, 56 taggal 164 kataszteri holdon gazdálkodott. Alakulóban volt az Előre tsz.[136]

A három III. típusú tsz 1185 kataszteri hold földet tagosított be.[137] A csereterületet birtokba adták. A dolgozó parasztok részéről többen beléptek.

Mindemellett a tsz-ek számos belső nehézséggel küszködtek. A tagok jelentős része semmiféle tartalékkal nem rendelkezett. A csoport által nyújtott jövedelem nem volt rendszeres. Előfordult, hogy a legnagyobb munka idején egyéni gazdáknál kértek munkát, mert a napi kenyerük is hiányzott. A parasztság egy részének magatartása várakozó volt, nem láttak tisztán. Várták azt is, hogy a vezetők, elsősorban a tömegszervezeti vezetők is belépjenek a csoportba.

A városi pártbizottság felhívta a tsz-tagok figyelmét arra, hogy az egyénileg dolgozó parasztokat másként kezeljék, mint addig. A tsz-szervezést akadályozta az, hogy a tagok egy része elzárkózott az egyéni parasztok belépésétől.

1950-ben kezdetét vette az ötéves terv. Az első tervév gyulai eredményei vegyesek voltak. Az életszínvonal érzékelhetően emelkedett. A mezőgazdasági termelésnek az előző évi fejlődése optimális volt.

Az ipari termelés volumene azonban messze elmaradt a tervezett szinttől a városban. Az ötéves terv első évében nem teljesítette a tervét a Harisnyagyár, a Tejporgyár.[138] A munkát részben anyaghiány, másrészt az igen laza munkafegyelem akadályozta. A Harisnyagyár budapesti központja gyulai üzemének nem nyújtott elegendő segítséget. Az üzem belső szervezete, az irányítás mechanizmusa is kialakulatlan volt még.

A kisipari termelőszövetkezetek anyaghiánnyal, a gépek avultságával és egyéb gondokkal küszködtek.

Mindezek miatt a helyi pártvezetés figyelmét mindinkább a termelési feladatokra koncentrálta. Vizsgálta a termelés feltételeit, segítette a tervet ismertető értekezletek szervezését. Széleskörű agitációt szerveztek a kongresszusi munkaverseny kibontakoztatásáért. A Harisnyagyárban 450 dolgozó erre vonatkozó hosszú lejáratú vállalást, ötszázhatvan egyéni felajánlást tett. A Húsüzem csontozó brigádja a terv 150 százalékos teljesítését vállalta.

A kongresszusi előkészületek során az egyik legfontosabb feladat volt a terménybegyűjtési előírások teljesítése. E feladat teljesítése nehéz volt. Előmozdítását egyes helyszínelő bizottságok is segítették. A helyszínelés azonban kényszerintézkedés volt, politikai vetülete inkább negatív, mert a szubjektivitásra nagy lehetőséget adott.

A február 8-án megtartott tanácsülés határozatot hozott, hogy a Magyar Dolgozók Pártja II. kongresszusának tiszteletére az akkor már meglévő három III. típusú és egy I. típusú csoport mellett legalább két termelőszövetkezeti csoportot kell létrehozni.[139]

A mezőgazdasági termelés növekedése kedvezően befolyásolta a közellátást. (A mezőgazdasági termelés 1950-ben 6 százalékkal meghaladta az 1949. évi termelési eredményeket.)

A viszonylagosan nehéz közellátási helyzet mellett is emelkedett a lakosság életszínvonala. 1949-hez viszonyítva 1,7 százalékkal nőtt a parasztság egy főre jutó reáljövedelme; a munkások és alkalmazottak reálbére 1,3 százalékkal, ezen belül a gyáripari munkások reálbére 7,4 százalékkal emelkedett.[140]

A párt gyulai szervezete 1951. március 18-án aktívaülésen foglalkozott az MDP II. kongresszusának határozataival. Szabó Sándor, a párt gyulai szervezetének akkori titkára beszámolt arról, hogy a város dolgozói hogyan vették ki részüket a kongresszus politikai előkészítéséből.

A felajánlások és azok teljesítése kifejezésre juttatta a dolgozók politikai érettségét, a párt iránti bizalmukat. A gyulai Harisnyagyárban felajánlást tevő 650 dolgozó közel 300 000 Ft értékű megtakarítást ért el. Hasonlóképpen a Húsüzemnél, a Tejporgyárnál meg a tsz-eknél. (Pl. a Petőfi tsz vállalta, hogy 1951. február 24-re a saláta első szállítmányát felszállítják Budapestre, s ezt 8 nappal előbb teljesítették.)

Az Egyenlőség tsz tanyaterület rendbehozását, a Népköztársaság tsz két csatorna építését vállalta, amelyet február 15-ig teljesített. Az Állami Gazdaság 25 742 Ft megtakarítást vállalt, amelyet 31 575 Ft-ra teljesített. Az egyéni dolgozó parasztok soraiból mintegy 200-an tettek különböző felajánlásokat.[141]

A város lakossága bizalommal és várakozással tekintett a pártkongresszus határozatára. Bízott abban, hogy a felemelt ötéves terv nyomán a beruházási keretek növekedése, a magasabb terméseredmények több munkahelyet, több jövedelmet jelentenek majd.

A II. kongresszus tiszteletére meggyorsították a városban a tsz-ek szervezését is. A kongresszust megelőző időszakban 3 tsz volt 252 családdal, 352 taggal. 1951. március 6-án viszont már a városban 9 tsz működött 395 családdal, 593 taggal. Ebből három III-as típusú lesz: Népköztársaság, Egyenlőség, Petőfi és hat I-es típusú tszcs: Kossuth, József Attila, Ságvári Endre, Újbarázda, Dózsa és Szabad Nép tszcs. Ezek a számok azt mutatták, hogy fejlődést értek el a tsz-ek szervezésében. Az aktívaülés megállapította, hogy ennek ellenére sem használták ki mindazokat a lehetőségeket, amelyek adottak voltak. A 395 családon belül a középparaszti családok száma mindössze 40 volt. A tsz-ek ekkor a város szántóterületének 7,7 százalékán gazdálkodtak.[143]

Komoly feladatot jelentett abban az időszakban a tsz-ek gazdálkodásában a munka mennyiségi és minőségi megjavítása, a szövetkezeti demokrácia betartása, a tagság jogainak tiszteletben tartása, a vezetőség helyes döntéseinek érvényre juttatása. Ebben az időszakban a tsz-ekbe oda nem való elemek is bekerültek, ezek eltávolítása is napirenden volt.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének meggyorsítása, és az ezzel párhuzamos tagosítás még nagyobb hangsúlyt kapott 1951 augusztusában a városi pártbizottság által tartott városi értekezleten, ahol a tsz-ek vezetőségi tagjai is jelen voltak.

A titkár hangsúlyozta: „a kongresszus elvi állásfoglalása, miszerint a szocializmus fejlődésének fékje az elmaradott mezőgazdaság". Az értekezlet résztvevői ezt úgy értelmezték, hogy a mezőgazdaság átszervezésében frontáttörést kell végrehajtani.

Az értekezlet előkészítő bizottságot hozott létre. Pontos ütemtervet készítettek arra, hogy a tagosítás és tsz-szervezés egyszerre történjen. A terv naprakészen jelölte meg a tennivalókat.[143]

A tsz-szervezéssel összefüggésben nagy hangsúlyt kapott az önkéntesség elvének betartása, a párttagok példamutatása. A meggyőző munka középpontjába a mezőgazdasági nagyüzem fölényének bizonyítását állították.

Mivel a városban nem voltak meg sem a gazdasági, sem a politikai feltételei egy erőteljesebb szervezésnek, ezek az intézkedések nem hozhatták meg a várt eredményeket. Szerencsére 1951-ben a mezőgazdaságban jó termés volt, ami átmenetileg enyhítette az agrárpolitikai hibák következményeit.

A II. kongresszus után a hibás politikai koncepció feszültségeket okozott a vá-

ros vezetésében. Különösen a mezőgazdasági termelésben megszabott feladatok fokozták a feszültséget. A felülről kapott megyei tervek városi „bontása" legtöbbször nem találkozott a gyulai lehetőségekkel.

Az 1951 márciusi aktívaülésen a begyűjtésről Szabó Sándor a következőkben adott számot: „62 vagon előirányzott gabonával szemben begyűjtöttünk 734 q búzát, 87 q árpát, 1 q zabot, 650 q tengerit, 26 q napraforgót, 15 q szénát. A gyulai járás a 8 járás közül éppen a 8. helyen van, amiben nem kis mértékben a város elmaradása is részes."[144]

Az 1949 után országosan jelentkező politikai torzulások – mint láttuk – Gyulán is megtalálhatók voltak, s elsősorban a középparasztok megítélésében nyilvánultak meg. A párttagok egy része úgy vélte, a „középparasztok rosszabbak mint a kulákok". Elterjedtek olyan nézetek, hogy ha a kulák belép a tsz-be, középparasztnak minősítik. Ha a dolgozó paraszt belép a tsz-be, az adóját elengedik, ha viszont nem fizeti ki, akkor becsukják.

A kollektivizálás feltételeinek megítélésében is voltak viták. A káderképző tanfolyamon résztvevők egy része azt állította, hogy Gyulán megvannak a feltételek az átfogó kollektivizáláshoz, de politikai meggondolásból nem hajtják végre. Voltak, akik amellett érveltek, hogy még nincsenek meg a feltételek, nincs elég gép, a politikai felvilágosítás terén is lemaradás van.[145]

A különböző hibás nézetek felszámolását elsősorban a párttagok elméleti képzésétől, a pártoktatás hatékonyságának növelésétől tették függővé. Felhívta erre a figyelmet a Központi Vezetőség Szervező Bizottságának 1951. április 16-i határozata is, amely a politikai oktatás színvonalának emelését tűzte ki célul. A városi VB állást foglalt amellett, hogy a politikai oktatást minőségileg és mennyiségileg is meg kell javítani.

A II. kongresszus után tovább fokozódott az értetlenség, erősödött a kétely a társadalmi élet negatív jelenségeivel szemben. Rendben van-e minden a párt politikájában?

A növekvő gondok ellenére a helyi pártvezetés tekintélye még Gyulán is nagy volt. Magyarázatait, állásfoglalásait általában sokan elfogadták. Mindezt részben az is bizonyította, hogy a versenymozgalom fellendült. Kiszélesedett a május 1-i versenymozgalom és azt összekapcsolták a béke megvédéséért folyó harccal. A Harisnyagyárban 638-an tettek felajánlást, 1426 vállalással. Ebből minőségi vállalás 431, anyagtakarékosságra 418 és mennyiségi vállalás 400, munkamódszer 7, egyéb pedig 170 volt. Május 10-ig az 1242 vállalás teljesítve lett. A párttagok példamutatóak voltak. A Harisnyagyárban 98 százalékuk állt versenyben. A Húsüzemben 84 dolgozó közül 70 tett felajánlást. Ebből 28 anyagtakarékosságra, 6 a termelés emelésére, 4 minőségi javításra és 32 egyéb vállalásra.

Ezekben az üzemekben a párttagok mindegyike hosszú lejáratú versenyszerződést kötött.

Versenyvállalásukat teljesítették a Húsüzem, az Állami Gazdaság, a termelőszövetkezetek dolgozói is. Az egyéni dolgozó parasztok között párosverseny indult.[146]

Bármennyire halmozódtak is az alapvető gazdasági, politikai gondok, az ötéves terv első éveiben kedvezően változtak a város lakóinak életkörülményei. Igen lényeges eleme volt ennek a dolgozó tömegeket átfogó közművelődés feltételeinek kialakítása. A helyi tevékenység szervezése még sok bizonytalansággal járt a megyei és járási szervektől való közvetlen függőség miatt, de az előrelépés erőfeszítései nem maradtak el.

Rákosi Mátyás 60. születésnapjára nagy kampányt indítottak a versenymozgalom kibontakoztatására. Számos felajánlás volt az iparban és a mezőgazdaságban. A Húsüzemben, a Tejporgyárban a dolgozók 80, a párttagság 96 százaléka vett részt a versenyben.[147] A mezőgazdaságban a parasztság részéről is voltak ilyen irányú kezdeményezések. A tíz mezőgazdasági üzem dolgozóinak 78,5 százaléka tett felajánlást, amelyben részt vett a párttagok 71,6 százaléka.[148] A torzulások ellenére még mindig sikerült jelentős eredményeket elérni ezek teljesítésében. A műszaki vezetők az üzemekben hatékonyan elősegítették a vállalások eredményes teljesítését. Ezeket a kezdeményezéseket nem karolták fel sem a helyi pártszervezetek, sem a tanács illetékes osztályai.

A versenymozgalom azonban a városban nem vált tömegmozgalommá. Az 1952-es tervév, az utolsó tervnegyed célkitűzéseinek teljesítése és túlteljesítése, a munkaverseny-mozgalomban történő visszaesés kiküszöbölése komoly erőfeszítéseket követelt a párttól, a DISZ-től és a szakszervezetektől. Az említett feladatok sikeres megoldása a termelés pártellenőrzésének fokozása mellett szükségessé tette a termelési, ezen belül kiváltképpen a munkaverseny-agitáció sürgős erősítését. Ez azonban nem kapcsolódott szorosan a helyi tervfeladatokhoz, nem irányult következetesen a kis termelési egységekre háruló tennivalók sajátos problémáinak megoldására.

A termelési agitáció nem vette figyelembe az egyes dolgozók termelési eredményeit, szocialista kötelezettségvállalásait, nem kérte számon ezek teljesítését. Hiányosan mutatta be az üzemek, üzemrészek termelése és a szocializmus építése, az ötéves terv megvalósítása közötti összefüggéseket, az időben és kiváló minőségben történő tervteljesítés jelentőségét.

Különösképpen eredménytelenségre vezetett, hogy a versenynek nem, vagy csak alig volt anyagi vonzata, csak az erkölcsi megbecsülésre épített.

Kezdetleges fokon állt a verseny nyilvánossága. Nem folyt elég harcosan a termelést gátló, a munkaversenyt és a dolgozók kezdeményezését akadályozó tényezők elleni küzdelem. A hiányosságoknak az volt az egyik alapvető oka, hogy a pártszervezetek csak részben hajtották végre a Politikai Bizottság 1950. novemberi, az agitációs munkáról szóló határozatát, és nem érvényesítették a KV 1952. október 22-i határozatát sem. A munkaversenyek szervezéséért és nyilvánosságáért felelős szakszervezetek jóformán nem végeztek politikai tömegmunkát, és a DISZ szervezetek nevelő munkája is gyenge volt.

Nem volt kellően összehangolva a párt, a DISZ és szakszervezetek versenymunkája.

A párt gyulai szervezete, figyelembe véve a KV 1952 októberi határozatát, „a döntő tervév sikeréért", „a termelj ma többet, mint tegnap" jelszavak valóraváltásáért mozgósította a termelő üzemek dolgozóit.

A városban a munkások, az üzemek száma 1952-re 1949-hez viszonyítva jelentősen nőtt. 1949-ben a munkások száma alig érte el a kétezret, 1952-ben már megközelítette a háromezret. Ekkorra huszonegy ipari üzem működött a város területén és közülük 16-ban pártalapszervezet is volt.[149]

üzemek	munkások száma	párttagok száma
Női Szabó Szövetkezet	30	–
Járműkészítő KTSZ	38	–
Vas- és Fémipari KTSZ	35	–
Harisnyagyár	590	190
Tejporgyár	40	29
Téglagyár	54	20
Húsüzem	195	63
Asztalos üzem	29	15
Szabó Szövetkezet	39	11
Bőripari Szövetkezet	86	23
Útfenntartó Vállalat	320	51
Vízgazdálkodás és Kultúrmérnöki Hivatal	220	38
KÖRÖNT	650	46
Cementipari Vállalat	34	10
Vegyesipari Vállalat	148	6
Hengermalom	25	7
Gazdasági Vasút	40	5
Villanytelep	24	11
MÁV	adat hiányzik	adat hiányzik

Az 1953-as év elejére egyre nyilvánvalóbbá vált a városban, hogy a társadalmi viszonyok pozitív változása nem ellensúlyozhatta a gazdasági és politikai életben jelentkezett negatív vonásokat. Erre az időre a népfrontpolitika formálissá vált.

1953 áprilisában a fordulat évétől számítva az ötödik városi titkár került a pártbizottság élére. Ekkor Kiss István Malét Józsefnét váltotta. A választott testület számára alig indokolták ezeket a változásokat.[150]

Az 1953 májusi országgyűlési és tanácsválasztások ünnepélyes külsőségei alig oldottak valamit a városban uralkodó feszültségen.

Egyre inkább éreztette hatását az MDP politikájának országos válsága. A párt politikájában keletkezett torzulások és törvénytelenségek következtében a párt és a dolgozó tömegek kapcsolata Gyulán is meglazult.

Élénken foglalkoztatta a város lakosságát a húsüzemi „szociáldemokrata per" is. A Viharsarok Népe 1953. április 15-i számában arról adott hírt, hogy hét évre elítélték a gyulai Húsüzemben leleplezett „jobboldali szociáldemokrata banda vezérét", bűnsegédjét pedig három évre.

Az egy hónappal korábbi híradás szerint Moldován János igazgató bűneiből mindenkinek le kellett vonni a szükséges következtetéseket, akit a bíróság elé állítottak. A Húsüzemben 100 mázsa csemegekolbász megromlott. Ennek egy részét jelentette az igazgató a felettes szevének, a többit eltüntette és másik részéből pedig szappant főzetett, stb.[151] Egyesek szemrebbenés nélkül álltak ki mellette. A súlyos ítélet és az a kemény hang, ahogyan az üzemi pártszervezetet, a városi pártbizottságot is elmarasztalták, a tömegek előtt érthetetlen volt.

A kapkodó gazdálkodás következményei, a tömegek életkörülményeinek romlása, a gazdálkodás zavarai a városban is éreztették hatásukat.

Ezért fogadták a város dolgozói reménykedve az MDP KV 1953. júniusi határozatát. Bíztak abban, hogy a KV határozatában feltárt hibák kijavíthatók.

A központi párthatározat nyomán az MDP megyei, majd ezt követően a városi szervezetei bírálóan felülvizsgálták addigi politikai tevékenységüket. Ez annál is inkább fontos volt, mert a kormányprogram ellentmondásos helyzetet teremtett. Gyulán az emberek egy részének örömére a program sok olyan pontot tartalmazott, amit addig is a szocializmustól vártak. De megrázkódtatás is volt e határozat mindazok számára, akik addig hittek abban, amit korábban tettek és rendkívüli erőfeszítéseket tettek ezek valóra váltására. Elsősorban a mezőgazdaság sorsát illetően merültek fel a dolgozó tömegekben, de a város vezetőiben is a legsúlyosabb kételyek.

Nagy Imre miniszterelnök 1953. június 13-i beszéde legerősebben a termelőszövetkezetekben hatott, szinte megbénult a munka az aratás kezdetén. A Népköztársaság tsz tagságának mintegy fele akart megválni a csoporttól. A Petőfi tsz-nél csak néhányan tervezték a kilépést; a Szabadság tsz-ben olyan elhatározás született, hogy vagy mindenki, vagy senki se lépjen ki. Több csoportnál, így a Béke és az Alkotmány tsz-nél felülkerekedett a kilépési, feloszlási törekvés.

A megyei pártbizottság mindezt követően elkezdte a megyében feloszlatásukat kérő tsz-ek felülvizsgálatát. Egy részük, így Gyula város két csoportja is, elállt a feloszlatási kérelemtől.[153] Ennek ellenére a maradni és a kilépni szándékozók között súlyos viták zajlottak le. Az utóbbiak nem akarták megengedni a gépi szántást és a másodvetés. A tagság várta a kilépésre vonatkozó kormányrendeletet.[154]

A KV június 27–28-i ülésének anyagát a megyei pártbizottsági ülés 1953. június 30-án vitatta meg. Nagy Antal megyei titkár ismertette az ülés anyagát. A megyei vonatkozásokról viszont alig tett említést. Erre főként a hozzászólásokban került sor.

A megyei pártbizottság vezetését kritika érte a kollektív vezetés, a párt tömegkapcsolatának elhanyagolásáért, a kritikátlan légkör kialakításáért, az adminisztratív eszközök alkalmazásáért, amelyek elsősorban a megyei vezetésben érvényesültek, de hatásuk az alapszervezetek munkáját is torzította.[155]

A megyei pártbizottság munkájában a szó és a tett elvált egymástól. Beszéltek ugyan a tömegek meggyőzéséről, az emberek véleményének, meghallgatásának fontosságáról, a gyakorlatban mégis az ellenkezőjét cselekedték. Mindezek a hibák, a személyi kultuszos vezetés miatt, majd a leleplezését követő meghasonlás következtében számos olyan párttag eltávolodott a párttól, s adta vissza tagsági könyvét, aki azelőtt hű volt a párthoz és bebizonyította, hogy osztályharcos szemléletű. Egy-egy megyei bizottsági ülésen pl. 150–180 párttagnak a tagsági ügyét is tárgyalták, nem elemezték, mi az oka annak, hogy annyi párttag visszaadja a tagsági könyvét.[156]

A gyulai járási pártbizottság 1953. augusztus 27-én megtartott ülésén, ahol Kiss István, a városi pártválasztmány titkára is részt vett (mivel a városi pártbizottság akkor még a járás irányítása alatt tevékenykedett), megállapították, hogy a párttagok passzívak, a párttaggyűlésekre sokan nem járnak el, a kollektív vezetés helyett az egyszemélyi vezetés érvényesül. A bírálat, önbírálat háttérbe szorult. A pártapparátus irányította a választmányt. Fontos, a választmány hatáskörébe tartozó kérdésekben megkerülték ezt a testületet.

A választott vezetők beszámoltatásának elmulasztása oda vezetett, hogy elszakadtak az őket megválasztó tagoktól, ami végső fokon a tömegektől való elszakadáshoz vezetett. A pártválasztmány önkritikusan, személyre szólóan tárta fel a hibákat és konkrét javaslatokat tett azok kijavítására. A párt városi vezetése a választmányi ülést követően hozzáfogott a hibák kijavításához.

1953 nyarától az ipari üzemek dolgozóinak helyzete javulni kezdett, megszűntek a normaszigorítások és keresetük is növekedett. A kormányprogram egyértelműen pozitív hatást gyakorolt a város iparának fejlődésére, az elmúlt időszaknál nagyobb lehetőséget biztosított a magánkisipar számára, ugyanakkor a már igen szűk magánszektornak ez a növekedése nem gyengítette a kisipari szövetkezeteket. A kormányprogram után egy év alatt huszonhárom kisiparos kapott engedélyt, de 1953-ban mégis csökkent az előző évihez viszonyítva is a magánkisiparosok száma.[157]

A kisipari szövetkezetek és a tanácsi vállalatok, a Cipész KTSZ és a Vegyesipari Vállalat kivételével, már november végére teljesítették az 1953. évi tervüket. A három tanácsi vállalat – Cementipari, Vegyesipari és Textilhulladék Feldolgozó Vállalat – csaknem egymillió forintos termelési értéket állított elő terven felül.

Teljesítette éves tervét a minisztériumi ipar is, bár a termelés növekedésének fő

forrása elsősorban az új munkaerő foglalkoztatása volt. A terven felüli eredmények 21,1 százaléka viszont a termelékenység növekedéséből, elsősorban a munkafegyelem javulásából következett.

Ezidőben még nem alakultak ki komplex iparfejlesztési elképzelések, sőt még egy-egy szövetkezet, vállalat sem rendelkezett komplex fejlesztési programmal,[158] mégis megfigyelhető a város szocialista ipari szektorának jelentős fejlődése.

A kormányprogram és az azt követő intézkedések jelentős kedvezményeket biztosítottak a parasztságnak. Az 1952. december 31-ig fennálló beszolgáltatási hátralékok, tartozások felét elengedte az állam. Nagy segítség volt az is, hogy az év során 637 paraszt termelő vízkár és egyéb elemi károk kiegyenlítése címén közel egymillió forint kártérítést kapott az államtól.

801 termelőnek törölték az 1952. évi gabona- és terménybeadási hátralékát (Ez 909 q búza, 1387 q kukorica, 21 q tojás és 84 q hízott sertés volt.)

A termelőszövetkezetek beadási kötelezettségét minden termékből 10 százalékkal mérsékelték, 10 százalékkal csökkentették az egyéni termelők kukorica, napraforgó és burgonya beadási kötelezettségét. Ez utóbbi intézkedés 2067 parasztgazdát érintett.[159]

A munkások és a parasztok helyzetének javítását célzó intézkedések, a beszolgáltatási könnyítések kedvezően befolyásolták a város dolgozó rétegeinek hangulatát.

A párt városi vezetése nagy erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy a KV júniusi határozatai, a kormányprogram helyben is megvalósuljon. Arra törekedett, hogy a tömegkapcsolatok ismét erősödjenek, a lakosság érdekelt tömegeivel megvitassa a legfontosabb kérdéseket.

Az 1954. március 20-án megtartott városi pártértekezlet központi kérdésként tárgyalta a KV 1953. júniusi határozatainak végrehajtását. A pártértekezleten 179 küldött vett részt. A pártnak ekkor 1892 tagja és 134 tagjelöltje volt, 39 alapszervezet működött.[160]

A pártértekezlet beszámolóját Kiss István, a városi pártbizottság titkára terjesztette elő. Elsőként a külpolitika legfontosabb kérdéseit ismertette. Ezután a KV 1953. június 27–28-i határozatának jelentőségéről, hatásáról beszélt. Elmondta, hogy városi vonatkozásban a párt júniusi határozatát, illetve a kormányprogramot nagy örömmel és érdeklődéssel fogadták. A parasztság nagy érdeklődést tanúsított a kormányprogram iránt. Több helyen úgy nyilatkoztak, hogy „a párt és a kormány az életszínvonal, a jólét megjavításával nagyban törődik."[161]

A párt városi titkára arról is számot adott, hogy a kormányprogram megjelenése után javult a dolgozókkal való foglalkozás, s a dolgozók is nagyobb bizalommal fordulnak a városi pártbizottsághoz.

Több lakást felújítottak, s ezek nagyobb részét üzemi dolgozók, valamint értelmiségiek kapták. (Lakáshelyreállításra 1953 második felében a Vegyesipari Vállalat, a községgazdálkodás több mint 350 ezer forintot fordított.)

Szociális és kulturális téren is jelentős intézkedések történtek a városban: nap-

közi otthon építése, a gyermekkórház bővítése. A kormányprogramot követő kétszeri árleszállítás hozzájárult a dolgozók életszínvonalában beállt csökkenés mérsékléséhez. A tsz-tagoknál, az egyénileg dolgozó parasztoknál egyaránt jó hatást váltottak ki a kormányprogram után megjelent kedvezmények.

A pártértekezlet pozitívan értékelte azt a tényt, hogy több üzemet, valamint kisipari termelőszövetkezetet létesítettek a városban. Működésük következtében megszűnt a munkanélküliség. 1951-ben Gyulán 6 minisztériumi, 7 tanácsi vállalat és 3 kisipari termelőszövetkezet volt. 1954-ben 6 miniszteriumi vállalat mellett már 11 tanácsi vállalat és 5 kisipari termelőszövetkezet dolgozott.

Különösen nagy ütemben fejlődtek a kisipari termelőszövetkezetek, amelyeket a gyáripar kiegészítésére és a helyi szükséglet kielégítésére hoztak létre. Ennek eleget is tettek és felzárkóztak a nagyüzemek mögé.[162]

A beszámoló alapján megtudhatjuk, hogy városi vonatkozásban az üzemi dolgozók 70 százaléka vett részt a versenymozgalomban. A párttagság pedig ennél is nagyobb arányban. A Harisnyagyárban a párttagság 89 százaléka tett felajánlást. A mezőgazdasági dolgozók is követték az ipari üzemek munkásait, bár arányuk a munkafelajánlásokban alacsonyabb volt.

A pártértekezlet erőteljesen bírálta a párt szervezeti életének gyengeségeit, a politikai oktatás visszaesését, a vezetőség nagy fluktuációját, azt, hogy „az 1951-ben megválasztott városi VB-tagok közül csupán egy fő funkcionál."[163]

Arra is rámutatott, hogy a pártbizottság vezetői megsértették a gazdasági vezetők önállóságát, kivették a gazdaságvezetők kezéből a döntési jogot.

A pártdemokrácia megsértése, a kollektív vezetés hiánya oda vezetett, hogy a párttagság egy része kezdett közömbös lenni a pártélettel szemben, úgy látta, nem támaszkodnak kellően rá, illetve véleményét nem veszik figyelembe.

Nem volt kielégítő a városi pártbizottságnak az ellenőrző, segítő munkája sem. Hiányzott az alapszervezetekkel foglalkozó munka tervszerűsége. A beszámoló elismerte, hogy elhanyagolták a pártépítést, a munkában, a társadalmi tevékenységben kitűnt pártonkívüli dolgozók politikai nevelését, a pártba való felvételét.

A mezőgazdaság átszervezéséről szólva a párt városi titkára elmondotta, hogy 1952-ben a tsz fejlesztésben a parasztpolitika megsértésével mutattak föl némi sikereket. Jelentősebb fejlődést azonban nem a meggyőzéssel, hanem a tagosítással értek el: öt-hatszáz dolgozó parasztot kerestek fel és ennek eredményeként 187-en léptek be a tsz-be. Az újonnan belépőkkel nem foglalkoztak megfelelően. A középparasztokat úgy kezelték, mint a kulákokat. Javaslataikat nem fogadták el. Ebből adódott, hogy az új tagság a régi tagokat „tűzköveseknek" nevezte el. A következménye az lett, hogy 1953 őszén pl. a Népköztársaság, a Béke és a Petőfi tsz-ből tucatnyi tsz-tag lépett ki.[164]

A pártértekezlet megjelölte azokat a feladatokat, tennivalókat, amelyek az őszintén feltárt hiányosságok felszámolását elősegíthetik. Megválasztotta az új választmányt, valamint a járási küldötteket.[165]

Az 1954-es pártértekezletet követően, de különösen a KV 1955 márciusi hatá-

rozatának megjelenése után elkezdődött egy jó irányú, de a szükségesnél lassúbb kibontakozás a városban. Ezt leghitelesebben az 1956-os pártértekezlet beszámolója érzékeltette.

1956. május 10-én ült össze a városi pártértekezlet, amelyen 200 küldött vett részt. (A pártfegyelem meglazulását is mutatta 28 küldött távolmaradása.)[166]

A pártértekezlet jelentősége abból a tényből következett, hogy 1956 februárjában az SZKP XX. kongresszusa a marxizmus–leninizmus alapján mélyreható elemzést adott a nemzetközi eseményekről, a tőkés világ belső ellentmondásainak kiéleződéséről, a személyi kultusz káros következményeiről, felszámolásának feladatairól.

A KV 1955 márciusi határozata fordulat kezdetét jelentette az ipari termelés területén.

A tanácsi ipari vállalatok 1955. évi tervüket 108,1 százalékban teljesítették, a KTSZ-ek globálisan 109 százalékra. Tizenöt ipari vállalat és KTSZ közül mindössze a Mezőgazdasági és Vasipari KTSZ maradt el néhány százalékkal.

A város ipari üzemeinek zöme jelentősen többet termelt, mint 1954-ben: a Harisnyagyár 17,3 százalékkal, a Textilfeldolgozó Vállalat 33 százalékkal, a Cementipari Vállalat 24,6 százalékkal. A Húsipari Vállalat csaknem két és félszeresére növelte az exportra készülő gyulai kolbász gyártását.[167]

A város üzemeiben azonban a termelés növekedése nem annyira a munkatermelékenység emelkedése miatt következett be, hanem a munkáslétszám növekedése alapján. Ennek oka az volt, hogy a város üzemei nem voltak ellátva a korszerűbb gépekkel. A Harisnyagyár, a Textilfeldolgozó Vállalat 50–60 éves gépekkel dolgozott. A városi pártértekezlet szólt a munkások szaktudásának hiányosságairól, az ipari vezetés gyengeségeiről, az újító mozgalom visszaeséséről is. Mindezt úgy értékelte, hogy a KV novemberi határozatát nem sikerült a városban minden üzem vezetőivel, az üzemi párt- és szakszervezeti tagsággal megértetni.

Hiányzott a következetesség a párthatározatok végrehajtásában, lazaságok voltak a munkaszervezés, a tervfegyelem terén. Az üzemi pártszervezeteknek csak egy része látta el megfelelően a termelés pártellenőrzését.

A pártértekezlet felszólította az üzemi pártszervezetek vezetőségét tömegkapcsolataik fejlesztésére. Megállapította, hogy 1955-ben az iparban egészséges fejlődés indult, de a KV novemberi határozatának végrehajtásában csak a kezdet kezdetén tartanak.

Az 1955 márciusában és júniusában hozott KV-határozatok nyomán kedvező fordulat állt be a mezőgazdasági termelésben. E határozatok nyomán javult az Állami Gazdaság munkája, erősödtek a tsz-gazdaságok, a kilépések helyett lassú növekedés indult, újabb belépések kezdődtek. Az egyéni parasztgazdaságok termelése is emelkedett, állampolgári kötelességtudatuk, fegyelmük erősödött. 1955 végén a szántóterület 1/3-a a szocialista szektorhoz, 2/3-a a kisárutermelő paraszti gazdaságokhoz tartozott.[168]

A KV márciusi és júniusi határozatai utáni időkben jelentős terméseredmények

születtek, az előző évi őszi munkák nyomán. A szövetkezetek növénytermesztésben elért eredményei jelentősen túlszárnyalták az egyéni dolgozó parasztságét. Búzából az egyéniek 7 q-ás átlagával szemben 9,4 q-át, őszi árpából 12,9 q-ával szemben 15 q-t értek el.

A tsz-állattenyésztésben is volt előrehaladás. A szarvasmarha-állomány 58 százalékkal nőtt. Emelkedés történt a sertésállománynál is. Egy munkaegység értéke átlagosan meghaladta a 36 forintot, de a Rákóczi tsz-ben még a 46 forintot is. Emellett igen jelentős bevételekhez jutottak a tsz-tagok a háztáji gazdaságokból.

Sikerült megszilárdítani a tagság munkafegyelmét. Hozzákezdtek a fejlettebb agrotechnikai eljárások alkalmazásához.

A termelésben elért eredmények, a tagság jövedelmének növekedése ellenére 1955-ben mindössze 107-en léptek be a tsz-ekbe. Az új belépők zöme földnélküli, vagy kis földterülettel rendelkező volt.[169]

A tsz-ek számszerű fejlődése lassú volt a városban. A tsz-ek befelé fordultak, a városi pártbizottság pedig nem tudta mozgósítani a kommunista tsz-tagokat, sőt a vezetők egy részét sem sikerült meggyőzni a fejlesztés szükségességéről. Így pl. a Népköztársaság tsz vezetői és kommunistái nem voltak hajlandóak szervezett, meggyőző, felvilágosító munkát folytatni a környékükön lakó dolgozó parasztok körében. Az Erkel, a Rákóczi valamint az Alkotmány tsz-ek pedig földhiányra hivatkozva tanúsítottak tartózkodó magatartást a belépni akarókkal szemben.

A városi pártbizottság, a tanács együttesen tett lépéseket a tsz-ek valódi földhiányának enyhítésére, de tisztában voltak azzal, hogy a földkérdés megoldásának, illetve a mezőgazdaság szocialista átszervezésének nem ez az útja a városban, hanem a kis- és középparasztok önkéntességen alapuló belépése a tsz-ekbe.

A pártértekezlet beszámolója bírálta a városi pártbizottság mezőgazdasággal foglalkozó titkárát, az agitációval foglalkozó előadót, a városi tanács elnökét és a mezőgazdasági osztály vezetőjét, mivel a városi pártbizottság munkatervében foglalt feladatokat nem hajtották végre következetesen. Ugyancsak bírálta érte a gépállomást, mert nem foglalkozott a szántási szerződések kötésével az egyéni dolgozó parasztok körében.

1955-ben az egyéni dolgozó parasztok a korábbi éveknél pontosabban teljesítették az állam iránti kötelezettségeiket, különösen a begyűjtési feladatokat. A városban az adófizető lakosságnak nagy része kötelességtudóan fizette adóját. A begyűjtésben elért eredményével a város 1955. utolsó negyedében a nagy határterületű városok kategóriájában az első helyet és a vele járó vándorzászlót, pénzjutalmat nyerte el.

Az 1955-ös évben emelkedett az ipari munkások keresete, közel 14 százalékkal magasabb volt, mint 1954-ben.[170] A bérek mellett jelentős volt az az összeg, amelyet jutalom, segély, munkaruha formájában kaptak a dolgozók.

A kedvező termelési eredmények és a jó értékesítési lehetőségek következtében ugyancsak jelentősen növekedett a tsz- és a dolgozó parasztok jövedelme. Közel 13 millió forintot tett ki a gabonából és állatok értékesítéséből származó összeg.

Ehhez hozzájött még a beadásként átadott termények és állatok egyébként alacsonyan megállapított ára is. A tsz-tagok évi keresete általában meghaladta az üzemi munkások átlagkeresetét. Egy tsz-család évi bevétele 25–30 000 forint körül volt.[131]

A városban élő alkalmazottak és értelmiségiek körében kedvezően hatott, hogy 1954-ben emelték az egészségügyi és a tanácsi dolgozók, 1955 szeptemberében pedig a pedagógusok fizetését.

A fizetésből és bérből élők reáljövedelme a fizetéseknél nagyobb mértékben növekedett a városban, mivel az élelmiszerpiaci árak lényegesen alacsonyabbak voltak, mint 1954-ben.

A város lakosságának kulturális ellátásában is történt előrelépés. Többek között megépítették a szabadtéri színpadot, második mozit létesítettek az ipartestület épületében. A Harisnyagyár, a MEDOSZ üzemi kultúrházait korszerűsítették.

Az 1956. január 1-i állapot szerint 50 pártalapszervezet működött Gyulán, 2164 taggal. Ez 17 alapszervezettel és 91 taggal több volt, mint 1954-ben. Csökkent a 21 éven aluliak száma, ugyanakkor nőtt a 40 éven felüliek aránya. A nők aránya 1,4 százalékkal csökkent 1954-hez viszonyítva. Csaknem 10 százalékkal csökkent a munkások aránya, ezzel szemben növekedett a dolgozó parasztok, tsz-tagok, KTSZ-tagok, az alkalmazottak és értelmiségiek száma. A párttagság száma lassan növekedett.

A pártbizottság és számos pártszervezet nem foglalkozott a pártépítő munkával. A pártbizottsági ülés 1954–1956 között egyetlen alkalommal sem tűzte napirendre a tag- és tagjelölt-felvételi munkát, de a VB is ritkán foglalkozott ezzel a kérdéssel. Ezért fordult elő, hogy 1955-ben 10 pártszervezetben egyáltalán nem, 11-ben pedig mindössze egy-egy tagfelvétel volt.[172]

Elhanyagolták a tagjelöltek nevelését is. Nem kaptak pártmegbízatásokat, ezért gyakori volt a tagjelöltségi idő több évre való elhúzódása.

A párt szervezeti életében 1954–1956 között fejlődés történt ugyan, a taggyűléseket rendszeresen megtartották, általában rendszeresek voltak a vezetőségi ülések is, de a taggyűlésen a megjelenés nem mindenhol volt megfelelő. Volt, ahol csak a párttagság 60–70 százaléka jelent meg.

A pártvezetőségekben csökkent a fluktuáció. A vezetőség újjáválasztása során 190 régi vezetőségi tagból 134-et újraválasztottak.[173] A pártvezetőségek törekedtek arra, hogy érvényesítsék a kollektív vezetést. A fontosabb kérdéseket vezetőségi ülés elé vitték. A pártértekezlet mindemellett úgy ítélte meg, hogy javítani kell a felsőbb szervek határozatának végrehajtásában a munka kollektivitását, következetességét.

A pártmunka értékelésénél nagy hangsúlyt kapott a pártegység erősítése. Ezzel kapcsolatban előírták a párttagság eszmei, politikai képzését szolgáló ideológiai munka erősítését. Az 1955/1956-os pártoktatási évben a párttagság 32 százaléka vett részt rendszeres képzésben az előző oktatási év 25 százalékával szemben.[174] Habár a propaganda munkában továbbra is azok az ideológiai nézetek voltak ér-

vényben, amelyek miatt eltorzult a párt politikai munkája: az osztályharc, a termelés pártellenőrzése, a tömegszervezetek pártirányítása stb. A propagandistákat a legképzettebb párttagokból választották ki.

A pártértekezlet a pártfegyelem lazaságai ellen is fellépett. Elmozdította azokat a vezető beosztású párttagokat, akik a rájuk bízott társadalmi vagyont hűtlenül, hanyagul kezelték, akik visszaéléseket követtek el, akik erkölcstelen életet éltek. A pártfegyelem területén nyugtalanító jelenség volt, hogy amíg 1954-ben 29, 1955-ben már 102 fegyelmi ügyet tárgyalt a városi fegyelmi bizottság.[175] Voltak, akik a párttagsággal járó kötelezettségek teljesítését hanyagolták el. Nem fizettek párttagsági díjat, kerülték a pártéletet. Egyes pártalapszervezetekben gyakorta türelmetlenül kezelték az idős párttagokat és közülük többet kizártak a pártból.

A tömegszervezetek munkájának értékeléséből kitűnt, hogy 1955-ben munkájukban bizonyos fellendülés következett be. 1954-hez viszonyítva 1955-ben 20-szal nőtt a DISZ alapszervezetek száma, tagságuk pedig 1025 fővel gyarapodott.[176] A városban kezdett társadalmi üggyé válni az ifjúság nevelése és jobban segítették ezt a munkát.

Újraszervezték az MNDSZ-t. Az MNDSZ szervezeteinek kiépítése, a nők között végzett politikai munka nem volt egyenletes. Ez összefüggött az MNDSZ városi titkárának hosszabb betegségével, illetve a pártszervezet segítő munkájának hiányával.

Gyengén működtek azonban olyan fontos tömegszervezetek, mint a MÖHOSZ és az MSZT városi szervezete. A pártértekezlet a tömegszervezetek jelentőségének, szerepének hangsúlyozása mellett a vezetőségeik megerősítésének szükségességét emelte ki s azt, hogy váljanak alkalmassá a tömegkapcsolatok erősítésére.

A város kulturális életében fellendülést hozott a népfrontmozgalom. Jelentősebb kezdeményezése az Erkel-hónap évenkénti megrendezése volt. A pártértekezlet a népfront-bizottságokon belüli MDP-csoportot tevékenységének javítására, a párt politikájának hathatósabb segítésére szólította fel. Fellendült a városi békemozgalom munkája is. Újra megválasztották a városi Békebizottságot és annak titkárát.

A pártértekezlet a Gyulán élő nemzetiségiek helyzetét értékelve megállapította, hogy a nemzetiségiek közül a román anyanyelvűeknek megvan a lehetőségük a saját anyanyelvükön való tanulásra, művelődésre. Ezek ekkor még nem voltak biztosítva a német anyanyelvűek számára, mivel ekkor még nem voltak megteremtve ehhez a személyi és tárgyi feltételek. A párt városi szervezete nagy gondot fordított arra, hogy a különböző vezető szervekbe megfelelő számban kerüljenek be nemzetiségi dolgozók.

A pártértekezlet foglalkozott a legnagyobb tömegszervezettel és egyben a helyi államhatalmi szervvel, a Városi Tanács munkájának értékelésével is. Az 1954 őszén lebonyolított tanácsválasztások eredményeként javult a tanács összetétele és aktivitása. Erősödött tömegkapcsolata. Aktívan tevékenykedtek az egyes állandó bi-

zottságok és munkájukba bevonták a társadalmi erőket. Voltak azonban olyan tanácstagok, akik nem tettek eleget a tanácstörvényben előírt kötelezettségüknek.

A tanácson belül működő MDP-csoport munkája tovább fejlődött, de a kommunista tanácstagok részéről fokozottabb példamutatásra, a tömegek között végzett munkára lett volna szükség. Ennek hiányában nem tudott kellően kibontakozni a tömegekkel való kapcsolata.

A két pártértekezlet között végzett munka értékeléséből kitűnik, hogy általában pozitív irányú fejlődés következett be a városban. A városi pártszevezet a tömegszervezetekkel, a gazdasági és állami vezetéssel együttesen nagy feladatokat oldott meg. Jelentős volt az ipari, a mezőgazdasági termelés gyarapodása. Nőtt a dolgozók részvétele. A városban sikerült ismét érvényre juttatni a párt vezető szerepét – amelyben persze továbbra is sok volt a formális elem –, növelni a párt tekintélyét, újra erősíteni römegkapcsolatait. Nőtt valamelyest a dolgozóknak a párt iránti bizalma. A város vezetésében erősödött a kollektív vezetés és az alapszervezetek munkájának segítése.

A pártértekezleten huszonhat hozzászóló mondta el véleményét a két pártértekezlet közötti munkáról. Egyetértettek a beszámolóval és jól értették a tennivalókat. Minden hozzászóló készséget mutatott egy fokozottabb erőkifejtésre, amellyel akkor a párt politikájában elkövetett hibák felszámolását kívánták segíteni. Nem ezeken a párttagokon múlott, hogy ez nem sikerült. A pártértekezlet a határozathozatal után megválasztotta a pártbizottság tagjait és póttagjait, a járási pártértekezlet küldötteit és a Revíziós Bizottságot.[177]

1 Három szabad évtized Gyulán. Szerk.: Marsi Gyula és Szabó Ferenc. Városi Tanács. Gyula, 1975. 18. old.
2 Ugyanott, 19. old.
3 Békés megye 1944–1945-ben. Szerk.: Dér László és Szabó Ferenc. MSZMP Békés megyei Bizottság, Megyei Tanács VB. Békéscsaba, 1975. 195. old.
4 MSZMP Békés Megyei Bizottság Archívuma (továbbiakban: *Békés MB Arch.*), 46. fond.: Keresztes Mihály visszaemlékezése.
5 Három szabad évtized Gyulán, i. m. 43. old.
6 Ugyanott, 25 old.
7 Békés megye 1944–1945-ben. i. m. 345–346. old.
8 Ugyanott, 365. old.
9 Ugyanott, 249., 257. old.
10 Ugyanott, 309. old.
11 Ugyanott, 310. old.
12 A magyar népi demokrácia története 1944–1962. Szerk.: Balogh Sándor–Jakab Sándor. Kossuth Könyvkiadó 1978. 55. old.
13 MSZMP KB Párttörténeti Intézet Archívuma 283. fond, 38/25 öe.
14 Ugyanott.
15 Békés megye 1944–1945-ben. i. m. 314. old.
16 A magyar forradalmi munkásmozgalom története. Kossuth Könyvkiadó 1974. 425. old.
17 A magyar népi demokrácia története 1944–1962. i. im. 34. old.
18 Három szabad évtized Gyulán i. m. 34. old.
19 Békés megye 1944–1945-ben i. m. 460. old.
20 Három szabad évtized Gyulán i. m. 33. old.
21 Békés megye 1944–1945-ben i. m. 433. old.
22 Ugyanott, 458., 459. old.
23 Békés MB Arch. 19. fond, 1. öe. MKP titkársági jelentések az 1945. május 1–31 közötti időszakról.
24 Békés MB Arch. 46. fond. Marik Dénes visszaemlékezése az 1944–1948 közötti időszakról.
25 Békés MB Arch. 23. fond, 14. öe. A Baloldali Blokk megalakulásának jegyzőkönyve (továbbiakban: jkve.) 1946. június 4.
26 Ugyanott.
27 Békés MB Arch. 23. fond, 18 öe. Az MKP gyulai szervezetének jelentése, kimutatása a párttagságról, pártszervezetekről, tömegszervezetekről.
28 Ugyanott. Alapszervezetek taglétszáma 1946. decemberében: Belvárosi körzet 265 fő, Józsefvárosi körzet 160 fő, Miklósvárosi körzet 205 fő, Máriafalvai körzet 254 fő, Halácsi úti körzet 144 fő, Galbácskerti körzet 174 fő, Kórház üzemi alapszervezete 41 fő, József Szanatórium alapszervezete 40 fő, Petőfi Mozi alapszervezete (párttagságról nincs adat), Rendőrségi alapszervezet (párttagságról nincs adat), 43-as határvadász zlj. alapszervezete (párttagságról nincs adat).
29 Békés MB Arch, 23. fond, 8. öe. Városi pártértekezlet jkve, 1946. október 7.
30 Ugyanott.
31 Ugyanott.
32 Ugyanott. A választmány tagjai: Balázs Ferenc, Balázs Sándor, Békési Mihály, dr. Blanár László, Baudermann János, Boros Istvánné, Böszörményi Mihályné, Dallos Ferenc, Enyedi Sándor, Farkas Sándor, Gál István, Gerebenics János, Kővári János, László Mátyás, Lázár György,

Macskássy István, Máyer Vilmos, Megyesi Mátyásné, Pál Gábor, Puskás Lajos, K. Szabó György, Szabó János, Szabó József, Szécsi István, Szilágyi János, Szikes Antal, Szlávik Mária, Szűcs Erzsébet, Tar Ferenc, Tarkó Lajos, Varga György. Póttagok: Balogh István, Borsi János, id. Böszörményi Mihály, Juhász Sándor, Kemény Imre, D. Kiss Gábor, Kiss István, Kiss Juhász János, Mészáros János, Pálinkás Gábor, Pálinkás István, Sárközi Imre.

33 Békés MB Arch. 23. fond, 17. öe. Községpolitikai irányelvek.

34 Békés MB Arch. 23. fond, 4. öe. Pártközi értekezlet jkve, 1947. január 16. Részt vettek a megbeszélésen az MKP részéről: dr. Blanár László, Boros (Bauderman) János, Enyedi Sándor, László (Ludvig) Mátyás, dr. Marik Dénes, Szécsi István, az SZDP részéről: Abaházi András, Pálinkás István, ifj. M. Szabó András, M. Szabó András, Vidó Lajos, az NPP részéről: Béres Ferenc, Cseke Ferenc, Gácsi Ferenc, Gergely Ferenc, Nyiri Sándor, FKP részéről: Molnár Bálint, Sánta György, Szabó Sándor, Szilágyi István, Titz Márton, PDP részéről: Juhász László, Kertész Lajos, Schner Dénes, Zielbauer Márton, szakszervezetek részéről: B. Nagy István, Szikes Antal, Tar Ferenc.

35 Ugyanott.

36 Békés MB Arch. 23. fond, 14. öe. A Baloldali Blokk pártjainak üléséről készült jkv. 1947. január 30.

37 Ugyanott.

38 Ugyanott.

39 Ugyanott.

40 Békés MB Arch. 19. fond, 18. öe.

41 Ugyanott.

42 Békés MB Arch. 19. fond, 69. öe.

43 Három szabad évtized Gyulán i. m. 96. old.

44 Békés MB Arch. 27. fond, 2. csop. 196 öe. Dallos Ferenc polgármester jelentése az MB-nek 1948. június 4.

45 Ugyanott.

46 Ugyanott.

47 Békés MB Arch. 33. fond, 15/1. témakör: Az SZDP gyulai szervezetének jelentése, 1946. május 20.

48 Békés MB Arch. 33. fond, 15/2 témakör: Az SZDP járási titkári értekezlet jkve, 1947. december 5.

49 Ugyanott.

50 Békés MB Arch. 33. fond, 15/2. témakör: Az SZDP járási értekezlete jkv, 1947. szeptember 27.

51 Békés MB Arch. 33. fond, 15/2 témakör: SZDP 1947. október 7-i jkve.

52 Ugyanott.

53 Békés MB Arch. 33. fond, 15/2. témakör: SZDP Központi Vezetőség levele a járási titkárságokhoz 1947. november 13.

54 Békés MB Arch. 19. fond, 5. öe. Megyei aktívaülés jkve. 19. fond, 7. öe. Az MKP és SZDP megyei titkárok közös levele az összekötő bizottsági ülés határozatáról.

55 Békés MB Arch. 1. fond, 6. öe. MB által tartott titkári értekezlet jkve.

56 Békés MB Arch. 33. fond, 15/2. témakör: SZDP járási titkári értekezlet jkve, 1948. április 5.

57 Békés MB Arch. 23. fond, 16. öe. A két munkáspárt egyesülési konferenciájának jkve, 1948. május 14.

58 Ugyanott.

59 Ugyanott.

60 Ugyanott.

61 Ugyanott. A választmányi tagok: Bátkai Pál, dr. Blanár László, Boros János, Dallos Ferenc, Dandé Mihály, Enyedi Sándor, Fábián Lajos, Gerebenics János, Kiszely Jánosné, Koppány Imre, Kovács Endre, Kovács Mihály, László Mátyás, Lázár Gyula, Macskási István, ifj. Murvai János,

Páczelt Ferenc, Pál Gábor, Puskás István, Sárközi Imréné, Stir Mihály, Szikes Antal, Szilágyi János, ifj. Tar Ferenc, Vincze Gyula. Az SZDP-től: Ambrus Illés, Dézsi Pálné, Lindeisz György, Megyebíró István, Sajti Mátyás, Steigerwald Frigyes, Tarkó Mihály, Vági György, Vági Györgyné, Vidó Lajos.

A Magyar Dolgozók Pártja városi vezetősége:

elnök	dr. Blanár László
titkár	Szilágyi János
káderes	Enyedi Sándor
testületi szervező	Vidó Lajos
propagandista vezető	Puskás István
oktatási felelős	Vági György
ifjúsági felelős	Bátkai Pál
gazdasági vezető	Macskási István
nőszervező	Dézsi Pálné
tömegszervezeti felelős	Boros János
közigazgatási összekötő	László Mátyás

62 Ugyanott. A megyei küldöttek: Ambrus Illés, Balázs Sándor, Besenyei Tibor, Csűri István, Hollósi Mihály, Iga Erzsébet, Kiszely Jánosné, Kovács István, Szabó János, Szilágyi János, Tarkó Mihály.

62/a Három szabad évtized Gyulán i. m. 86. old.

63 Ugyanott, 90. old.

64 Ugyanott, 91. old.

65 Békés MB Arch. 35. fond, 8. öe. Tömegszervezeti vezetők városi értekezletének jkve, 1949. május 27.

66 Ugyanott.

67 Békés MB Arch. 35. fond, 2. csoport, 49. öe. Gyula városi pártbizottság jelentése az MB-nek. 1949. május 25.

68 Három szabad évtized Gyulán i.m. 92 old.

69 A magyar forradalmi munkásmozgalom története i. m. 543. old.

70 Három szabad évtized Gyulán i. m. 98. old.

71 Ugyanott. 101. old.

72 Békés MB Arch. 35. fond, 2. csop. 51. öe. Gyula Városi Tanács alakuló ülésének jkve.

72/a A magyar forradalmi munkásmozgalom története i. m. 544. old.

73 Békés MB Arch. 35. fond, 1. csop. 5. öe. VB ülés jkve, 1954. december 23.

74 A magyar népi demokrácia története 1944–1962 i. m. 163. old.

75 Békés MB Arch. 27. fond, 2. csop. 383. öe. Gyulai városi titkár jelentése az MB-hez.

76 Békés MB Arch. 35. fond, 6. öe. 1949. augusztus 14. városi titkári és káderes értekezlet. 35. fond, 3. öe. 1949. július 4-i vezetőségi ülés jkve.

77 Békés MB Arch. 35. fond, 6. öe. 1949. augusztus 14-i városi titkári és káderkonferencia jkve.

78 Békés MB Arch. 35. fond, 3. öe. MDP városi vezetőségi ülésének jkve, 1949. április 3.

79 Békés MB Arch. 35. fond, 3. öe. MDP városi összevont vezetőségi ülés jkve, 1949. augusztus 25, A Belváros, Tűzoltóság, Bőrszövetkezet, Rendőrség, Tejporgyár, Húsüzem, Columbia, MÁV, Vármegyeháza, Pénzügyőrség, Kórház, MOKÉP, Posta, Villanytelep, József Szanatórium, OTI, Mezőgazdasági Igazgatóság, Máriafalva, József-város, Krinolin, Halácsi úti pártalapszervezet, Galbácskert, Miklós-város, Remete, 1. sz. táblásgazdálkodás.

80 Békés MB Arch. 35. fond, 3. öe. MDP városi vezetőségi ülés jkve, 1949. április 3.

81 Békés MB Arch. 35. fond, 3. öe. MDP városi vezetőségi ülés jkve, 1949. október 28. 35. fond, 3. öe. A városi PB jelentése a politikai oktatásról, 1949. október 31.

82 Ugyanott.

83 Békés MB Arch. 35. fond, 3. öe. MDP városi vezetőségi ülésének jkve, 1949. október 20.

84 Békés MB Arch. 35. fond, 3. öe. MDP városi vezetőségi ülés jkve, 1950. január 4.
85 Békés MB Arch. 35. fond, 1. öe. Városi pártértekezlet jkve. Az elnökség tagjai: Bátkai Erzsébet, Csordás Lajos, Dévity József, Gog Pálné, Gyurkó Jánosné, Lovász Györgyné, Nagy Gáspár, Pápai János, Seres Ferenc, Sztankó György. Elnök: Igricz Péter. Jelölő bizottság: elnök: Kurunczi Jenő, tagjai: Baji Jánosné, Bereczki Lajosné, Borek Nándor, Kocsis István, Pálfalvi Mihály, Tóth Mária. Mandátumvizsgáló bizottság: Benedek István, Berár Béla, Böszörményi Mihályné, Csonka István, Szilágyi Józsefné. Szavazatszedő bizottság: Biró Péterné, ifj. Galbács István, Lindeisz József, ifj. Moldován János, Steigerwald Frigyes.
86 Ugyanott.
87 Ugyanott.
88 Ugyanott. A választmányi tagok: Baji Jánosné, Balogh János, Bandur Imre, Bánszki Pál, Bereczki Lajos, Budai Mózes, Dévity József, Diószegi Julianna, Fogarasi Jánosné, Gáleg Teréz, Gyepes Péterné, Illich Jánosné, Jámbor István, Kiss Mihály, Kürti István, Lovász Györgyné, ifj. Máté András, Nagy 10 Ferenc, Nárai László, Németh Ferenc, Pápai János, Pomucz Péter, Rózsavölgyi György, Sándor Lajos, Szeredi Györgyné, Szigeti Lajos, Szilágyi Róza, Veres Józsefné, Vidó István. Póttagok: Farkas Lajosné, Kiss István, Mészáros Erzsébet, Pálinkás Ferenc, Pántya István. A felsőbb pártszerv küldöttei: Baji Jánosné, Bandur Imre, Bánszki Pál, Bereczki Lajos, Dévity József, Diószegi Julianna, Gáleg Teréz, Gyepes Péter, Kiss István, Kiss Mihály, Lovász Györgyné, ifj. Máté András, Nagy 10 Ferenc, Pántya István, Pápai János, Pomucz Péter, Szeredi Györgyné, Szigeti Lajos, Szilágyi Róza, Veres Józsefné, Vidó István.
89 Békés MB Arch. 35. fond, 2. öe. Választmányi ülés jkve, 1950. május 25.
90 Békés MB Arch. 35. fond, 8. öe. Tsz vezetőségi tagok városi értekezletének jkve, 1951.
91 Békés MB Arch. 27. fond, 2. csop. 18. öe. Gyula város jelentése az MB PTO-nak.
92 Ugyanott.
93 Békés MB Arch. 35. fond, 5. öe.
94 Békés MB Arch. 27. fond, 2. csoport, 18. öe. Gyula város jelentése az MB-nek.
95 Békés MB Arch. 27. fond, 2. csoport, 31. öe.
96 Békés MB Arch. 35. fond, 1. csoport, 5. öe.
97 Ugyanott.
98 Három szabad évtized Gyulán i. m. 106. old.
99 Békés MB Arch. 35. fond, 1. csop. 1. öe. Pártértekezlet jkve, 1951. november 18. A pártértekezlet levezető elnöke Igricz Péter volt. Az elnökség tagjai: Buzás Mózes, Galli Györgyné, Hajnal Emilné, Korondi Endre, Murvai István, Nyitrai Ilona. A Megyei Pártbizottság képviseletében Jámbor István, a Járási Pártbizottság részéről Arany Tóth Lajos foglalt helyet az elnökségben. A jelölő bizottság elnöke: Stiffter Ferenc. Tagjai: Borbély Jánosné, Kiss István, Szilágyi Jánosné, Szilágyi János. A mandátum felülvizsgáló bizottságban Biró Istvánné, dr. Bryson Jánosné, Marton József, Sovári József, Szigeti Lajos vett részt. A szavazatszedő bizottság munkáját dr. Dobra András, Fodor József, Mecseki Magdolna, Szolnoki Lajos végezték.
100 Békés MB Arch. 35. fond, 1. csop. 1. öe. Pártértekezlet jkve, 1951. november 18. Választmányi tagok: Bandur Imre tejporgyári telepvezető, Bereczki Lajos bőripari munkás, Biró Péterné egyénileg dolgozó paraszt, Borbély Jánosné harisnyagyári dolgozó, dr. Dobra András igazságügyi pártszervezet titkára, Duhovna Jánosné MNDSZ ügyvezető, Fodor József tsz-tag, Gallai Györgyné MTH üzemi titkár, Gáleg Róza MDP városi szervezési nyilvántartó, Gerebenics Antal ÁG agronómus, Gombos István FMSZ titkár, dr. Juba Adolf orvos, Kardos János húzüsemi dolgozó, Kiss István szervező titkár, Kurta József vízgazdálkosádi dolgozó, Lezsán Ilona harisnyagyári dolgozó, Lévai Lajosné tsz üzemi titkár, Lovász Mária MSZT titkár, Malét Józsefné VB-titkár, Marksteiner László Városi Tanács üzemi titkár, Mecseki Magdolna harisnyagyári dolgozó, Mészáros József tsz tag, Moldován János, a Húsüzem vezetője, Nagy Imre József, a Szanatórium üzemi titkára, Nánási Imre tsz-tag, Nyitrai Ilona harisnyagyári dolgozó, Pápai János honvéd hadnagy, Pomucz Péter asztalos, Szilágyi János ÁG magtárosa, Vass Mária rend-

őrségi üzemi párttitkár. Póttagok: Földi Istvánné paraszt, Kenéz Eszter kórházi áplónő, Mészáros Erzsébet MOKÉP üzemvezető, Sprock András villanytelepi dolgozó, Szigeti Lajos tsz-elnök. Járási pártbizottsághoz küldöttek: Biró Péterné kerületi alapszervezeti titkár, Borbély Jánosné, a Harisnyagyár párttitkára, dr. Dobra András, az igazságügyi pártszervezet titkára, Fodor József tsz-tag, dr. Juba Adolf orvos, Kiss István szervező titkár, Maléth Józsefné vb-titkár, Mecseki Magdolna harisnyagyári dolgozó, Mészár József tsz-titkár, Moldován János, a Húsüzem vezetője, Nánási Imre tsz-tag, Pápai János honvéd hadnagy, Pomucz Péter asztalos, Sprock András Villanytelep dolgozója, Szilágyi János ÁG magtárosa, Vass Mária rendőrségi párttitkár.

101 Békés MB. Arch. 35. fond, 1. csoport, 2. öe. Választmányi ülés jkve, 1951. november 21. Titkár: Maléth Józsefné, tagok: Bereczki Lajos, Duhovan Jánosné, Kiss István, Kurta József, Mecseki Magdolna, Nyitrai Ilona, Pomucz Péter.

102 Békés MB. Arch. 39. fond, 9. öe. JB ülés jkve, 1952. február 21.

103 Békés MB. Arch. 27. fond, 1. csop. 2. öe.

104 Békés MB. Arch. 39. fond, 1. csop., 10. öe. Járási párt vb ülés jkve, 1952. március 26.

105 Ugyanott.

106 Békés MB. Arch. 27. fond, 1. csop., 53. öe. Járási városi titkári értekezlet jkve, 1952. szeptember 9.

107 Békés MB Arch. 39. fond, 1. csop., 10. öe. Járási párt vb ülés jkve, 1952. november 28.

108 Békés MB Arch. 35. fond, 1. csop. 1. öe. Pártértekezlet jkve, 1954. március 20.

109 Békés MB Arch. MDP KV Szervező Bizottság végrehajtási utasítása, 1952. szeptember 15.

110 Három szabad évtized Gyulán i. m. 113. old.

111 Békés MB Arch. 27. fond, 1. csop. 1. öe. Megyei küldöttértekezlet 1954. március 28.

112 Békés MB Arch. 27. fond, 2. csop. 18. öe. Városi titkár jelentése (kérelme) az MB-hoz.

113 Három szabad évtized Gyulán i. m. 118. old.

114 Rákosi Mátyás: Válogatott beszédei. Szikra Kiadó Budapest, 1955. 377. old.

115 Békés MB Arch. 35. fond, 3. öe. MDP városi vezetőségi ülésének jegyzőkönyve, 1950. január 9.

116 Békés MB Arch. 35. fond, 3. öe. MDP városi vezetőségi ülésének jkve, 1950. január 16.

117 Békés MB Arch. 35. fond, 3. öe. MDP városi vezetőségi ülés jkve, 1949. április 3.

118 Békés MB Arch. 35. fond, 1. csop. 5. öe.

119 Három szabad évtized Gyulán i. m. 110. old.

120 Békés MB Arch. 39. fond, 9. öe. JB ülés jkve, 1952. január 10.

121 Békés MB Arch. 39. fond, 9. öe.

122 Békés MB Arch. 39. fond, 10. öe. VB jkve, 1952. március 6.

123 Békés MB Arch. 39. fond, 1. csop., 9. öe. Járási párt VB ülés jkve, 1952. február 21.

124 Három szabad évtized Gyulán i. m. 86. old.

125 Békés MB Arch. 35. fond, 3. öe. MDP városi vezetőségi ülés jkve, 1949. április 3.

126 Ugyanott.

127 Ugyanott.

128 Békés MB Arch. 35. fond, 3. öe. Az MDP városi vezetőségi ülésének jkve, 1949. augusztus 30. Szeregyháza, Nagyfenék a Stébert villában; Bánom, Remete, Sitka a remetei iskolában; Józsefbenedek és Szentbenedek a szentbenedeki iskolában; Szlányi, Farkashalom a farkashalmi iskolában. Egy-egy bizottság öt tagból állt. Egy elnök, egy titkár, egy jegyző és két bizottsági tag. Feladatuk a mezőgazdasági munkák szervezése, a parasztság ügyes-bajos dolgainak intézése volt. A titkárt mindenütt az MDP tagokból választották.

129 Békés MB Arch. 35. fond, 3. öe. MDP városi vezetőségi ülésének jkve, 1949. szeptember 8

130 Békés MB Arch. 35. fond, 3. öe. MDP városi vezetőségének jkve, 1950. március 27.

131 Három szabad évtized Gyulán i. m. 97. old.

132 Békés MB Arch. 27. fond, 2. csop. 257. öe. Gyula város jelentése az MB Ipari és Közlekedési Osztályának, 1950. novenber 20.

133 Békés MB Arch. 27. fond, 2. csop. 154. öe. A Gyulai Városi Pártbizottság jelentése az MB-nek.
135 Ugyanott.
136 Három szabad évtized Gyulán i. m. 99. old.
137 Békés MB Arch. 35. fond, 2. csop. A Városi Pártbizottság jelentése az MB-hoz. 1950. szeptember 8.
138 Három szabad évtized Gyulán i. m. 105. old.
139 Ugyanott, 105. old.
140 Ugyanott, 104. old.
141 Békés MB Arch. 27. fond, 2. csop. 18. öe. Gyula város jelentése az MB PTO-nak.
142 Békés MB Arch. 35. fond. 8. öe. Aktívaülés jkve, 1951. március 18.
143 Békés MB Arch. 35. fond, 8. öe. Tsz vezetőségi tagok városi értekezletének jkve, 1951.
144 Békés MB Arch. 35. fond, 8. öe. Aktívaülés jkve, 1951. március 18.
145 Békés MB Arch. 27. fond, 2. csop. 169. öe. Gyula város jelentése az MB-nek.
146 Békés MB Arch. 35. fond, 5. öe.
147 Békés MB Arch. 39. fond, 10. öe. VB jkve, 1952. március 21.
148 Békés MB Arch. 27. fond, 2. csop. 315. öe. Gyulai járás jelentése Gyula város mezőgazdasági üzemeinek versenymozgalmáról.
149 Békés MB Arch. 27. fond, 2. csop. 265. öe. A járási Pártbizottság jelentése az MB-hez.
150 Három szabad évtized Gyulán i. m. 113. old.
151 Viharsarok Népe, 1953. március 15., április 15.
152 Történelmi ismeret, történelmi tudat. Országos elméleti tanácskozás. Budapest, 1983. október 20–21.
153 Békés MB Arch. 27. fond, 2. csop. 305. öe. MB összefoglaló jelentése, 1953. október 16.
154 Három szabad évtized Gyulán i. m. 114. old.
155 Békés MB Arch. 27. fond, 1. csop. 3. öe. MB ülés jkve, 1953. június 30.
156 Ugyanott.
157 Három szabad évtized Gyulán i. m. 115. old.
158 Ugyanott, 115. old.
159 Ugyanott, 115. old.
160 Békés MB Arch. 35. fond, 1. csop. 1. öe. Pártértekezlet jkve, 1954. március 20. A levezető elnök Borbély Jánosné, a Harisnyagyár párttitkára volt. Az elnökségben helyet foglaltak: Arany Tóth Lajos, Gáleg János, Gyarmati Irma, dr. Juba Adolf, Kiss István, dr. Középessy László, Kukla Erzsébet, Mészáros János, Szatmári Pál, Szikes Antal, Szilágyi János. A jelölő bizottság elnöke: Pomucz Péter. Tagjai: Balázs Ferenc, Boros Gáborné, Csomós Pál, Fodor József, Góg Pálné, Marksteiner László. A mandátumvizsgáló bizottságba megválasztották Budás Mózest, Irházi Lajost, Páskuly Jánost, Takács Istvánt. A szavazatszedő bizottság tagjai: Dandé Mihályné, Földi Istvánné, Futaki János, Kollárik Andrásné, Sándor Lajos.
161 Ugyanott.
162 Ugyanott.
163 Ugyanott.
164 Ugyanott.
165 Ugyanott. Választmányi tagok: Ambrus Illés, Balázs Ferenc, Borbély János, Böör Ferenc, Cséfai Mária, Duhovna János, Fáskerti András, Földi Istvánné, Gáleg János, Gombos István, dr. Györfi Boldizsár, Kátai Andrásné, Kiss István, Kollárik Andrásné, id. Kollárik András, Korondi Endre, Kovács János, Lezsán Ilona, Mészáros János, Mészáros József, Murvai Istvánné, Polocz Tamás, Pomucz Péter, Sándor Lajos, Szikes Antal, Szikszai József, Szilágyi János, Tarkó Mihályné, Vidó István. Póttagok: Czirle Sándor, dr. Fehérvári Gézáné, Kukla Erzsébet, id. Máthé András, Marksteiner László, Pálfai Mihály, Szabó Györgyné, Küldöttek: Ágai György, Bátkai Ferenc, Berár Béla, Borbély Jánosné, Brinda György, Csomós Pál, Duska Erzsébet, Ecsáti Piroska, Fáskerti András, Góg András, Illich János, Irházi Lajos, Kneifel Ádám, Kocsis

István, É. Nagy István, Szabó Mihály, Szécsi Imréné, Tatár Mária, Tóth Györgyné, Vincze Gyula. Tanácskozási joggal: Galbács Erzsébet, Gerebenics András, Gombos Erzsébet, Pántye Istvánné, Pálinkás Júlia, Pataki Erzsébet, Sajti Gábor, Szabó Erzsébet, Szabó Ferencné, Székely Mihályné, Szilágyi János, Valent György.

166 Békés MB Arch. 35. fond. 1. csop. 1. öe. Pártértekezlet jkve. 1956. március 10. A pártértekezlet levezető elnöke Enyedi G. Sándor. Az elnökség tagjai: Balázs Ferenc, Biró Péterné, dr. Boros Gáborné, Böör Ferenc, Fodor György, dr. Juba Adolf, Kovács Ferencné, Mészár József, Sipos Károly, Szabó Ferencné, Tarkó Mihályné. A jelölő bizottságba elnöknek Bondur Imrét, tagjainak: Bene Lajost, Dévity Józsefnét, Marik Jánost, Mészáros Jánost, Szécsi Imrénét, Takács Istvánt választották. A mandátumvizsgáló bizottság munkáját Böör Ferenc, Brinda György, Dandé Mihályné, Kurunczi Jenő, Sárközi Benjámin, Szabó György látta el. A szavazatszedő bizottságba elnöknek Hegedűs Mátyást, tagoknak: Kiss Istvánt, Mocsári Máriát, Pomucz Jánost, Sándor Lajost, ifj. Tarkó Mihályt, Ujhelyi Sándornét választották.

167 Ugyanott.

168 Ugyanott.

169 Ugyanott.

170 Ugyanott.

171 Ugyanott.

172 Ugyanott.

173 Ugyanott.

174 Ugyanott.

175 Ugyanott.

176 Ugyanott.

177 Ugyanott. Választmányi tagok: Balázs Ferenc, Bene Lajos, Borbély Jánosné, dr. Borbély Sándor, Böör Ferenc, Engelhardt Ferenc, Enyedi G. Sándor, Kiss István, Kohári István, id. Kollárik András, Kurta József, Lesinszki Rezső, Marsi Gyula, Mészáros József, Nagy Ferenc, ifj. Nán György, Oláh Mihály, Papp Péterné, Pomucz Péter, dr. Pusztai Ilona, Sándor Lajos, Sárközi András, Szabó Ferencné, Szabó Györgyné, Szekeres József, Szilágyi János, Tarkó Mihályné, Tóth Andrásné, Truczán György, Varga Károly. Póttagok: Brinda György, Dandé Mihályné, Duska Erzsébet, Fáskerti András, Kneifel Ádám, id. Máté András, Marksteiner László, Szabó Györgyné, Szigeti Lajos. Küldöttek: Ambrus Sándor, Balázs Ferenc, Bandur Imre, Bátkai Pál, Bene Lajos, Benedek István, Bencsik Imre, dr. Borbély Sándor, dr. Boros Gáborné, Borek Nándor, Böör Ferenc, Cséfai János, Csordás István, Dandé Mihályné, Dévity József, Enyedi G. Sándor, Engelhardt Ferenc, Farkas Lajos, Futás Ferencné, Gaál Albertné, Gaál András, Gombos Erzsébet, Guidi Béla, Gulyás Sándorné, Gyenge Gábor, Győri Eszter, Hegedűs Mátyás, Hidvégi János, Hoklics István, Horváth István, Igricz Katalin, dr. Juba Adolf, Juhonyák János, Kurta József, Kiss István, Kispál Sándor, Kocsis Pál, Kohári István, Kolumbán József, Kovács György, Kvasz Mátyásné, Lesinszki Rezső, Lőrincz Margit, Major Péter, Marsi Gyula, Marik János, Mészár József, Mészáros Jánosné, Mocsorán Mária, Molnár János, Mózes János, Nagy Kálmán, ifj. Nán György, Nyiri István, Ollár Péter, Papp Péterné, dr. Pusztai Ilona, Sajti Imre, Sándor János, dr. Sáró András, Sárközi András, Simon Géza, Süle József, Sütő Józsefné, Szabó 14. János, Szabó József, Szabó Ferencné, Szabó György, Szabó Péter, Szekeres József, Szécsi Imréné, Szigeti Lajos, Szilágyi János, Szőke Lajos, Szűcs István, Takács István, ifj. Tarkó Mihály, id. Tarkó Mihály, Tatár Mária, Tolnai Sándor, Tóth Andrásné, Tóth János, Turi Gábor, Ujhelyi Sándorné, Varga Ferenc, Varga Károly, Vidó István, Vincze Gyula.

AZ ELLENFORRADALMI TÁMADÁS. A KONSZOLIDÁCIÓS FOLYAMAT A VÁROS ÉLETÉBEN (1956–1962)

Az ellenforradalom eseményei a városban

Az október 23-án Budapesten kirobbant ellenforradalmi események Gyula városban is nagy megdöbbenést keltettek, bár az első napokban itt még nem történtek kilengések. A párt tagjai és vezetői egyre feszültebben figyelték a helyzetet. A régi, tapasztalt harcosokkal vitatták, mi történik, mi a tennivaló. Intézkedéseket a felsőbb szervektől nem kaptak. A helyi párt- és a tanácsi szervek, a rendőrség tartották egymással a kapcsolatot. Október 26-án azután az ellenforradalmi események Gyulát is elérték. Többen gyülekeztek és alkalmi szónok is akadt. Egyesek nemzeti színű lobogókkal szaladgáltak a városban, megkezdték leverni a vörös csillagokat a középületekről. Az úttesten egy nagyobb csoport haladt a Közért felé: „aki magyar, álljon közénk" – kiabálták. A járdán állók közül, hogy elkerüljék a botrányt, sokan közéjük álltak.[1]

Az első visszataszító esemény a szovjet hősi emlékmű meggyalázásával kezdődött. Miközben hazafias jelszavakat hangoztattak, a magyar nép szabadságáért életüket áldozók emlékét csúfolták meg. Többszöri próbálkozásra letépték az emlékműről a vörös csillagot.

Mintegy ötven, hatvan fő képezte az ellenforradalom rohamcsapatát. A tömeg jelentős része megdöbbenéssel szemlélte az eseményeket. Számosan kérdezték a jelenlévők közül: „Mi van itt?" „Hát ide jutottunk?" „Mit ártott ez az emlékmű?" A tömeg egy része elénekelte a Himnuszt, közben egy nemzeti színű zászlót tűztek ki a lerombolt emlékmű tetejére.

A szovjet felszabadulási emlékmű lerombolása volt a jeladás arra, hogy a városban is megkezdődjék az ellenforradalmárok garázdálkodása.

Az emlékmű ledöntése után a tömeg a Városi Tanács elé ment, ahol már népi demokrácia ellenes, pártellenes kijelentések hangzottak el. A kijelölt szónok rövid beszédet mondott. Majd a Városi Tanács elnökhelyettese akart szólni, azonban közbeszólással, kiabálással megakadályozták, hogy elmondja beszédét. Ezután a tömeg a járási pártbizottság elé ment, ahol egyes ellenforradalmi elemek be akartak hatolni a pártbizottságra, egyesek pedig azt kiabálták, hogy „húzzuk ki a járási pártbizottság titkárát".[2]

Ezután a Harisnyagyár felé haladtak, ahol azt követelték, hogy a dolgozók hagyják abba a munkát. Ezen az estén a járási valamint a városi pártbizottság faláról leszedték és összetörték a vörös csillaggal díszített márványtáblát, majd a börtön felé indultak, hogy kiszabadítsák a foglyokat. Ebben egyes józanabb gondolkodású emberek akadályozták meg a már akkor kisebb létszámú tömeget.

1956. október 27-én délelőtt folytatódtak az ellenforradalmi események. A Városi Tanács épülete előtt nagyszámú tömeg gyűlt össze. Ezzel egyidőben a tanácsháza nagytermében is összegyűlt kb. 300 főnyi tömeg, akik várták, mi fog történni. A gyűlésen megjelent Nádházi János is. Előbb elszavalta a Talpra magyart, majd beszédet tartott. A jelenlévőket egységre szólította fel azzal, hogy „vér folyik a szabadságért", „most áll talpra a magyar nemzet hosszú eltiprás után".[3] Nemzeti szabadságharcnak tüntette fel a budapesti ellenforradalmi vérengzést. Beszédében felnagyította az MDP által elkövetett hibákat, és úgy állította be a tömeg előtt, mintha Magyarországon a dolgozók érdekében semmi sem történt volna.

Beszéde után a tanácsteremben lévők előtt is szónokolt és összeállították a 24 pontból álló követelésüket, mint a dolgozók követelését. Ezek között első helyen szerepelt a szovjet csapatok Magyarországról való kivonása, szerepelt a szólás-, vallás- és sajtószabadság, a szabad választás nemzetközi ellenőrzés alatt, a munkástanácsok létrehozása az üzemekben, a sztrájkjog biztosítása, a bebörtönzött politikai foglyok és Mindszenty bíboros szabadon bocsájtása... Ezeket a követeléseket a Gyulai Nyomdában azonnal kinyomtatták és osztogatták a közönségnek.[4]

A pontok között szerepelt az egyéni gazdaságon alapuló gazdaságpolitika, a kommunisták felelősségre vonása.

A gyűlés végén már ilyen jelszavak, közbekiáltások hangzottak el: „le a kommunistákkal", „akasztófára a kommunistákat".[5] A hangadók kifejezésre juttatták a szovjetellenességet is.

Október 27-én egy szűkkörű gyűlésen egy 15 főből álló ideiglenes ún. „forradalmi bizottságot" választottak.

27-én este a Városi Tanács nagytermében folytatódott a tanácskozás, ahol Békéscsabáról érkező ellenforradalmárok, Füzesi Ottó és két ismeretlen színész társa is megjelent. Felszólították a jelenlévőket, hogy szerezzenek fegyvert, szereljék le a honvédséget és a rendőrséget, és szervezzék meg a nemzetőrséget. Bejelentették, hogy Békéscsabán maguk mellé állították a honvédséget, elfoglalták a repülőtér rádióját.

Ezután Nádházi János bejelentette a „forradalmi bizottság" megalakulását és felszólította a jelenlévőket, hogy támogassák a bizottság munkáját. Ezt azzal indokolta, hogy „mindenki felelős a jövőért".

Nádházi nacionalista, szovjetellenes demagóg beszéde megtévesztően hatott sok becsületes emberre. Nyíltan nem támadta a szocializmust. A nemzeti függetlenséget hangsúlyozta. Nyíltan nem támadta a kommunistákat, csak egyeseket, akik a Rákosi-rendszerben „kompromittálták" magukat. Közben megtépázták a proletár internacionalizmus szimbólumait, igyekeztek megfélemlíteni a kommunistákat. Gyulán is azt hirdették, mint szerte az országban: „szocializmust" párt és munkáshatalom nélkül, „szocializmust" a szocializmust építő népek testvéri, baráti, harci szövetsége nélkül, „szocializmust" a Szovjetunióval szemben.

Az ellenforradalom nagyon is tudatosan szervezett erői a város politikai életé-

nek irányítása érdekében a nyílt színre léptek. Gyulán megjelent dr. Ági László volt ungvári csendőrőrnagy, zsebében százas bankók kötegeivel és ellenforradalmi utasításokkal. Az utasítások kommunistaellenes és zsidóellenes feladatokat tartalmaztak.[6]

Október 28-án kezdtek hozzá az ún. nemzetőrség megszervezéséhez. A megalakult nemzetőrség az első naptól kezdve úgy lépett fel, mint a fegyveres erők irányítója.[7]

Október 29-én a vállalatoktól, hivataloktól, üzemektől küldött delegáltak a városi tanács nagytermében megválasztották a 33 tagú „forradalmi bizottságot".[8]

Október 29-én kezdetét vette a kommunisták és a kommunistákkal szimpatizáló emberek nyílt üldözése. November 2-án egy különítmény már kommunistákat tartóztatott le, a börtönbe kísérték őket és az ötvenes évekből kiemelt valótlan adatok alapján a járási ügyész nyomozást indított ellenük. Majd november 4-én, a szovjet csapatok érkezése után szabadon engedték őket. Rajtuk kívül más – a rendőrség állományából származó – személyeket is becsuktak. Több munkahelyről – a Vízügytől, a Cementipari Vállalattól, a Városi Tanácstól – elbocsájtották a kommunistákat.[9] A Városi Tanácstól 9 MDP-tagot bocsájtottak el. Köztük a Városi Tanács elnökhelyettesét, Szabó Jánost és a Városi Tanács VB titkárát, Kiss Jánost. A Vízügyi Igazgatóságon elégették Lenin, Sztálin, Rákosi képeit.[10] Volt rá példa, hogy az iskolában a diákok közötti nézeteltérések tettlegességig fajultak, sőt éhségsztrájkhoz folyamodtak.[11]

A gyulai ellenforradalmi bizottság tevékenysége a járás községeire is kisugárzott. A Járási Tanácstól két főt delegáltak a városi ellenforradalmi bizottság választó gyűlésére. Ezek október 27-én a városi ellenforradalmi bizottságtól kapott utasítások alapján a gyulai járás községeiben is szorgalmazták az ellenforradalmi bizottságok megalakulását. Majd október 29-én 11 tagú járási ellenforradalmi bizottságot választottak.[12]

A megyei „forradalmi tanács", valamint Tóth Pál alezredes – a békéscsabai hadosztály parancsnoka – aki az ellenforradalom oldalára állt, november 2-án utasítást adott, hogy Gyulán fel kell állítani egy 500 fős nemzetőr karhatalmi egységet. Ennek állítólagos célja az akkori gyulai és sarkadi járásban fenntartani a rendet. Később kiderült, hogy ennek az lett volna a valódi célja, hogy a szovjet csapatokkal felvegye a harcot.

A helyi fegyveres erők vezetői a zászlóalj felszerelésének elhúzását próbálták, hivatkozva az előkészítő munka időigényességére. Ez sikerült is.

A fehérterror a haladó erőkkel való leszámolásra készült. Gyulán is ácsolták a bitófákat, megszövegezték a halállistát. E listára mintegy negyven munkás, paraszt került. Olyanok, akik a szocialista építésben a legtevékenyebben vettek részt. Megtervezték a kivégzést, amelyet a nyilvánosság előtt, a Népkert pavilonja előtt végeztek volna el.

Az ellenforradalom hullámai által felszínre dobott gyulai vezetők aligha tudták, mire vállalkoztak, minek a szolgálatába szegődtek. Nem rajtuk múlt, hogy

nem jöhetett az újabb hullám, mely elsodorta volna őket is, vagy arra kényszerítette volna őket, hogy részt vegyenek, azonosuljanak az ellenforradalom tényleges céljával: a szocializmus erői elleni véres mészárlással.

A járási-városi pártbizottság vezetői figyelmeztették Nádházi Jánost arra, hogy az őt körülvevő személyek csak addig fogják megtűrni az ő tevékenységét, míg talpuk alatt nem éreznek biztosabb talajt. A jóindulatú figyelmeztetést félretéve Nádházi teret engedett azoknak, akik restaurációt, vérengzést, nyomort és nélkülözést akartak ebben az országban.[13]

Az ellenforradalommal szemben kezdtek fellépni a városi pártapparátus dolgozói is, mellettük vagy 20–25 kommunista. Tudták, hogy párt nélkül nincs munkáshatalom. Ezek a többségükben idős, harcedzett kommunisták alkották később az MSZMP városi szervezet gerincét. Közülük kerültek ki a karhatalmisták, ők alkották a munkásmiliciát.[14]

November 4-én döntő fordulat történt Gyulán is. 1956. november 4-én vasárnap hajnali öt óra után néhány perccel – a szolnoki rádió hullámhosszán – megszólalt egy ma mindenki számára ismerős hang: Kádár János beszélt. A Forradalmi Munkás–Paraszt Kormánynak a magyar néphez intézett felhívását olvasta fel: „Véget kell vetnünk az ellenforradalmi elemek garázdálkodásának! Ütött a cselekvés órája! Megvédjük a munkások és parasztok hatalmát, a népi demokrácia vívmányait. Rendet, biztonságot és nyugalmat teremtünk hazánkban. A nép, a haza érdeke az, hogy erős kormánya legyen, olyan kormánya, amely alkalmas arra, hogy kivezesse az országot súlyos helyzetéből. Mi ezért alakítottuk meg a Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormányt."[15]

A felhívás rámutatott arra is, hogy az ellenforradalmárok egyre arcátlanabbakká váltak, kegyetlenül üldözik a szocializmus híveit, kezet emeltek a népi demokratikus rendszerre.

A magyar néphez intézett kiáltvány az építő munka folytatására szólított fel. Röviden tájékoztatott a kormányprogramról is: a nemzeti függetlenség biztosítása, a szocialista építés folytatása, a törvényes rend s béke helyreállítása, a baráti viszony fenntartása minden szocialista állammal, mindenekelőtt a Szovjetunióval.[16]

A Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány 1956. november 4-i felhívása a gyulai kommunistáknak is új erőt adott. Úgy érezték, eljött az ideje, hogy tudatos harcot indítsanak az ellenforradalom erőinek felszámolására, a szocializmus vívmányainak megvédéséért, a szocializmushoz hű erők összefogásáért, a párt szervezéséért, a tömegek megnyeréséért.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes Központi Bizottságának, majd a Forradalmi Munkás–Paraszt Kormánynak a megalakulása meghiúsította az ellenforradalmi erők alapvető törekvéseit Gyulán is.

November 4-én szovjet csapategységek vonultak Békéscsabára is. Ennek hamarosan Gyulán is elterjedt a híre. A Kiegészítő Parancsnokság a fegyverraktárhoz őrséget állított, hogy illetéktelenek ne jussanak fegyverhez, lőszerhez. A szovjet

csapategységek jelenléte az ellenforradalmi személyeket, a forradalmi tanácsot visszatartotta, tevékenységükkel azonban nem hagytak fel. November 22-én a Városi Tanács nagytermében újra ülésezett az ellenforradalmi bizottság. A fő kérdés az volt, hogy az üzemi dolgozók felvegyék-e a munkát, vagy sem. Már úgy látszott, abban döntenek, hogy a munkát felveszik, de ezt a hangulatot az ellenforradalmárok szovjetellenes, Kádár-kormány ellenes felszólalásaikkal megzavarták. A felszólalások után többen a munka felvétele ellen foglaltak állást.[17]

A párt újjászervezése

Hamarosan megkezdődött a pártszervező munka. A mozgalom legközvetlenebb szervezői voltak: Gortka József, Lipták Mihály, Lesinszki Rezső, Kohári István, Steigerwald Frigyes, Szabó János, Vidó István és mások.[18] Közelebbről meg nem határozható időben, de a november 4-e utáni napokban egy szűkkörű elnökség alakult, amely rövid idő múltán átadta a helyét az ideiglenes intézőbizottságnak. Ezt egy szélesebb körű pártaktíva választotta. (Sajnos, az alakulás időpontja kideríthetetlen, az eseményről írott forrás nem maradt.)

A pártszervezés igen nehéz és kemény harcok között történt. Az ellenforradalmárok kiadták a jelszót: „nincs elvtárs", „nincs szükség a pártra". Megjelent egy, a pártszervezést megtiltó sárga röplap is. Kimondták, hogy a hivatalokban, az üzemekben, intézményekben és egyéb helyeken pártot nem szabad szervezni. Ennek ellenére a város mintegy 150 kommunistája, dacolva az ellenforradalmi erőkkel, 1956. december 2-án aktívaülésen kimondta az MSZMP városi szervezetének megalakulását.[19] A pártaktíván a korábbi Intéző Bizottságot választották és kibővítették.[20] Az aktívaülésen az MSZMP Központi Ideiglenes Intéző Bizottsága részéről Szabó Sándor, a Megyei Pártbizottság részéről Kovács Ferencné és Molnár Pálné vett részt. Az aktívaülést Vidó István vezette le. A tájékoztatót Kohári István tartotta. Az Ideiglenes Intéző Bizottság tagjai: Engelhardt Ferenc, Enyedi G. Sándor, Gáleg János, Gortka József, Kohári István, Lipták Mihály, Szabó Antal, Vidó István. Az elnök Lipták Mihály lett.[21]

December 2-tól a párt újjászervezése, a pártélet lendületesebbé vált. Ebben a szervezésben december első hetében csak kis törést okozott az ellenforradalmárok által december 6-ra meghirdetett ún. „néma tüntetés". Az ellenforradalmi erők megpróbáltak ismét talpra ugrani. Ennek hatására több helyen: a Húsüzemnél, a Vízügyi Igazgatóságnál, a Kórháznál, az Állami Gazdaságnál és egyéb helyeken a kommunisták között olyan hangulat uralkodott, hogy a pártszervezetek létrehozását jobb volna egy későbbi időpontra halasztani.[22]

Az elsők között a Járási Tanács kommunistáinál, a Rendőrségnél és a Petőfi tszben alakultak meg az alapszervezetek.

Az ellenforradalom terrorjának a december 17-én a városban is megjelenő karhatalom vetett véget. Az üzemekben, intézményekben megkezdődött a harc

a normalizálásért. Az üzemekben, az intézményekben az ellenforradalom hangadói még hosszabb ideig igyekeztek megfélemlíteni a párttagokat, akadályozni a pártszervezést. Uszításuk egyes helyeken nem volt hatástalan, de a félrevezetés, a megfélemlítés taktikája egyre kevésbé volt hatásos. Az ellenforradalom nyílt fellépése és fegyveres garázdálkodása nyomán mind több ember döbbent rá arra, hogy Magyarországon a néphatalom, a szocialista rendszer került veszélybe, nem a hibák kijavításáról van szó.[23]

Az ellenforradalom helyi vezetői ellen a Békés Megyei Ügyészség eljárást indított. A bírósági tárgyalás 1957 őszén zajlott le. Ennek nyomán több személyt internáltak, rendőrségi felügyelet alá helyeztek, néhányat kitiltottak a városból. Távollétükben azokat is elítélték, akik a felelősségrevonás elől disszidáltak.[23]

1957 januárjában már 11 MSZMP alapszervezet működött a városban, 282 taggal.[24] 1957 március végén 553 tagja volt a pártnak és ezek 33 alapszervezetben működtek. A pártalapszervezetek aránylag kis létszámúak voltak.[25]

Az ellenforradalom előtti időszakhoz viszonyítva az első időszakban csak az MDP-tagok egy része jelentkezett át az MSZMP-be. Egyrészt a félelem, másrészt az elbizonytalanodás tartotta vissza őket. Az eszmei zűrzavar itt is éreztette hatását. Voltak olyan munkahelyek, ahol az MSZMP szervezetét szinte illegálisan alakították meg. A Harisnyagyár alapszervezete – a gyár a város akkori legnagyobb üzeme volt – 7 taggal alakult meg a Városi Pártbizottság székházában. De hasonló volt a helyzet a Húsüzem és a Vízügyi Igazgatóság esetében is.

Bár 1957 áprilisában már módosult a helyzet, mégis míg a Vízügynél október 23-a előtt 95 párttag volt, 1957 áprilisában mindössze 15. A Harisnyagyárban 195-ről 62-re, a Kórházban 165-ről 23-ra csökkent a párttagok száma.[26]

Az októberi események során a legnagyobb eszmei zűrzavar Gyulán is az értelmiségiek körében mutatkozott. Kevés értelmiségi lett párttag. A pártbizottság fontos feladatának jelölte meg az értelmiségiek között végzendő politikai munka erősítését, az eszmei zűrzavar felszámolását.

1957 március végén a párttagság foglalkozás szerinti megoszlása: munkás 401, paraszt 100, értelmiségi 3, alkalmazott 25, egyéb 24 fő.[27]

A párttagság és az alapszervezetek száma kisebb volt, mint az ellenforradalom előtti időszakban, de ezt a párttagságot a marxizmus-leninizmushoz való hűsége, a párt és a kormány politikája melletti egységes kiállás jellemezte. Ebben a harcos időszakban kifejlődött bennük az egészséges bírálat. A tagok bátran és őszintén vetették fel egymás hibáit. Az átigazolások során minden kérelmezőnek számot kellett adnia az ellenforradalmat közvetlen megelőző és az események alatti időszakban követett magatartásáról. Ugyanígy volt az újonnan belépők esetében is. Nyílt, őszinte bírálatok jellemezték a taggyűléseket.

Az ellenforradalom leverése és a politikai hatalom szilárdulása a jobboldali opportunista törekvések vereségéhez vezetett. Nem kis gondot okozott azonban a szektás magatartás. Az MSZMP Központi Intéző Bizottsága határozata szerint az MDP volt tagjai 1957. május 1-ig átigazolhatták magukat az MSZMP-be. De

már február elején a pártszervezetekben gyakori vélemény volt, hogy „elegen vagyunk, inkább kevesebben legyünk", „talán kevesebben leszünk, de azokra lehet számítani" stb.[28]

A párt városi vezetése arra törekedett, hogy ha nem is nagy létszámmal, de minden valamire való munkahelyen pártszervezet létrehozását szorgalmazza. A tömegesebb munkahelyeken természetesen nagyobb létszámmal. Törekedett a párt élcsapat jellegének megőrzésére, az eszmeileg elkötelezett, a párt politikájáért harcba is induló tagok megnyerésére.

1957. március 10-én a városban összevont taggyűlést tartottak. Jelen volt 230 párttag. Itt választották meg a 40 tagú városi pártbizottságot, a 9 tagú Intéző Bizottságot és a Fegyelmi Bizottság tagjait.[29]

Az Ideiglenes Intéző Bizottság 35 városi bizottsági tagra tett javaslatot, 5 fő az összevont taggyűlés résztvevőinek javaslatára került be a pártbizottságba.

Intéző bizottsági tagok lettek: Engelhardt Ferenc, Enyedi G. Sándor, Gallai Györgyné, Jámbor István, Kohári István, Lipták Mihály, Szabó Antal, Vadi László, Vidó István.[30]

A Magyar Szocialista Munkáspárt 1957. június 27–29-i Országos Értekezlete a párt gyulai szervezetének munkájában is fontos állomást jelentett. Az ellenforradalmi események tanulságainak feltárása, a párt céljainak megvilágítása, valamint munkastílusának a megváltoztatása fokozta a városban is az MSZMP iránti érdeklődést és a bizalmat az emberekben, köztük a volt MDP tagokban is.[31]

A párt szervezeti erősítése mellett napirenden volt a párt szervezeti, cselekvési és ideológiai egységének fejlesztése is. A párt erejének növekedését az egység erősítésében jelölték meg. A pártegység feltételeként első helyen a pártfegyelem erősítését hangsúlyozták. „Fegyelmezettség, összeforrottság szükséges ahhoz, hogy a párt vezető szerepe érvényesüljön, s vezethesse a néptömegek harcát" – fogalmazta meg az 1957 decemberi pártbizottsági ülés.[32] A párt városi vezetése leszögezte, hogy a párt vezető szerepének érvényesítéséhez egy akaratra, egységes törekvésre van szükség. A fegyelmezettséget elsősorban a pártvezetőségek tagjaitól követelték meg. Példájuk vonzó erőként hatott. Az 1957 decemberi pártbizottsági ülés úgy értékelte, hogy kezdetben a párt belső élete „forró taggyűléseken", „forró aktívaüléseken" jutott kifejezésre. Ez a harcos lendület decemberre alábbhagyott. Ez rányomta bélyegét a cselekvési egységre is.

A párt lenini normáinak helyreállítása

A demokratikus centralizmus megtartása nagy hangsúlyt kapott a párt életének fejlesztésében. Ez a gyakorlatban nem volt egyértelmű. A centralizmust a párttagság túlnyomó többsége tiszteletben tartotta, elismerte a felső vezetést, igényelte annak segítségét. De többen nem értették a kétfrontos harc mibenlétét, szükségességét. Nem átallották hangoztatni, hogy „jobb tíz–húsz centivel balra lenni, mint egy félcentivel jobbra".[34]

Voltak olyan párttagok is, akik nehezen értették meg, hogy a párttagnak nincs külön joga, csak kötelessége több. Többen nem értettek egyet a pártonkívüliek vezető funkcióba állításával sem.[35]

A pártdemokrácia gyakorlásában is több hiba akadt. A taggyűlések nem voltak mindenhol a párttagok vélemény-nyilvánítását szolgáló fórumok. A párttagok egy részénél az őszinteség és a bizalom hiánya is megmutatkozott. Passzivitásba vonultak, nem merték, mások nem akarták elmondani véleményüket.

Akadtak, akik összetévesztették az intrikát a párt- és a gazdasági életben kibontakozó alkotó bírálattal. A párt városi vezetése küzdött a téves nézetek és gyakorlat ellen. Szorgalmazta a bírálatot minden szinten. Arra törekedett, hogy elérje: személyre menően tárják fel a munkában észlelt hibákat. A bírálatot, önbírálatot úgy fogta fel, mint a párt egységének erősítését. Ezért azt tartotta, hogy el kell ítélni azokat, akik látszatsikerre törekszenek, akik önteltek és önelégültek.[36]

A konszolidáció kezdeti időszakában a párt és tömegkapcsolat erősítése szükségszerű volt. Ezért elterjedt a tömegek között: „vessenek véget a helyenként mutatkozó befeléfordulásnak".[37] Bíráltak egyes gazdasági vezetőket, akik magatartásukkal, módszerükkel akadályozták a tömegkapcsolat erősítését. A párt- és tömegkapcsolat erősítésénél tehát nemcsak arról volt szó, hogy a párt vezetői közelebb kerüljenek a tömegekhez, hanem hogy az állami, gazdasági és társadalmi élet minden területén működő vezetők kerüljenek közelebb a dolgozókhoz.

A párt városi vezetése igyekezett ezeket az egészséges törekvéseket felkarolni, segíteni. Olyan gyakorlat is kialakult, hogy a műszaki vezető leült a pártcsoportvezetővel és megbeszélte a politikai, gazdasági és egyéb időszerű kérdéseket.[38]

Lassan javult a párt és az értelmiségiek kapcsolata is. Több helyen mutatkoztak a jelei annak, hogy növekszik az értelmiségieknek a párt iránti bizalma. Egyre többen kapcsolódnak a Hazafias Népfront, a Nőtanács munkájába is.

Az értelmiség megnyerése szempontjából nagy jelentőségű volt 1958 júliusában a KB művelődéspolitikai irányelveinek nyilvánosságra kerülése, amelyben kimondták a kulturális élet párt- és állami irányításának szükségességét. Fő eszközeként az eszmei befolyást hangsúlyozták, de elismerték a szervezeti intézkedések létjogosultságát is a bomlasztó erőkkel szemben.[39]

A párt tömegkapcsolatának kiszélesítését, a párt iránti bizalom növelését elősegítették a város különböző részein lezajlott kisgyűlések, szabad pártnapok. Ezeken sok fontos elvi-politikai és várospolitikai kérdést tisztáztak a lakosság előtt. A tanácstagi beszámolók, a tanácstagi fogadóórák, a tanácstagok munkájának hatékonyabbá tétele, az egyéni beszélgetések is ezt a célt szolgálták. Ezek a fórumok segítették a politikai tisztánlátásnak, az eszmei zűrzavarnak a felszámolását. A kommunisták jelentős része felismerte, hogy a tömegkapcsolat erősítésében érvényre kell juttatni a párt politikáját a kommunistáknak a tanácsban, a népfrontban, a szakszervezetben, a Nőtanácsban. A pártnak a nép között kell élnie, támaszkodnia kell az emberek véleményére, tanítania kell őket, de tanulnia is kell tőlük.

A tanácsi munka feladatainak gondos elemzését az 1957 márciusi ülésen végezte el a Városi Tanács. A beszámoló az ellenforradalom okait vizsgálva elemezte azokat a feladatokat, amelyeket meg kellett oldania. E feladatok közül jelentős hangsúlyt kapott a tömegkapcsolat erősítése.

A tanács számonkérte tagjaitól az ellenforradalom alatt kifejtett tevékenységet, visszahívta azokat, akik a szocializmussal szembefordultak. Az MSZMP Városi Intéző Bizottsága kezdeményezésére a Városi Tanács kommunista csoportja rendszeresen tanácskozott a tanács legfontosabb, soron következő feladatairól. Az MSZMP-csoport nagy segítséget adott ahhoz, hogy a tanácsülésre kidolgozott tervek, javaslatok megfelelő előkészítéssel, alapos elemzéssel kerüljenek a tanácsülés elé.

A párt városi vezetése a tömegkapcsolat kiszélesítésének egyik fő feltételeként azt tekintette, hogy a tömegszervezetekben dolgozó kommunisták milyen odaadással dolgoznak. Kimondták pl. hogy a szakszervezetben folytatott politikai felvilágosító munka a pártmunka legfontosabb feladatai közé tartozik.

Az MSZMP nyílt, őszinte politikájából eredően Gyulán is egyre tisztábban rajzolódott ki, hogy a szocializmus további építésének előfeltétele a széles nemzeti összefogás. A Hazafias Népfront keretein belül egységbe kell tömöríteni a munkásokat, a dolgozó parasztokat, kisiparosokat és az értelmiségieket.

A Hazafias Népfront gyulai szervezete a párt irányításával rendezte sorait, e széles nemzeti mozgalom aktív tevékenységet fejtett ki. Különböző bizottságokat hoztak létre, mezőgazdasági ankétokat szerveztek, megszervezték a részleges tanácsválasztásokban való részvételt. A Hazafias Népfront akcióbizottságot hozott létre és előkészítette, majd szervezte a Várfürdő létesítését.

A konszolidáció jelentős eredménye volt, hogy az 1957. október 13-ra kitűzött részleges tanácstagi választáson a választójogosultak 90 százaléka adta le szavazatát, és ebből 99 százalék a Hazafias Népfront jelöltjeire szavazott.

A párt városi vezetésének, a Hazafias Népfrontban dolgozó kommunistáknak egyidejűleg meg kellett küzdeniük a maradi nézetekkel. Akadtak olyanok, akik nem jó szemmel nézték a Hazafias Népfront működését. Egyesek úgy vélekedtek, hogy a Hazafias Népfront csak egy időleges szervezet, hogy az csak manőver, illetve, hogy a Hazafias Népfront a kispolgárok szervezete. Egyesek szerint „vigyázni kell, nehogy a párt fölé nőjön". Voltak, akik ellenezték azt, hogy a népfrontot képzett káderekkel megerősítsék.[40]

A párt városi vezetése elutasította az ilyenfajta nézeteket. Az volt az álláspontja, hogy a Hazafias Népfront programja a szocializmus építése, ez a mozgalom a munkások, parasztok, kisiparosok és az értelmiségiek érdekeit képviseli. Ezért azt meg kell erősíteni, ki kell fejleszteni, hogy megújhodott erővel hozzá tudjon látni a munkához.

A Hazafias Népfront közvetlenül irányította a békebizottságokat. 1957 decem-

berében a város területén több mint 30 békebizottság működött, mintegy 400 aktívával.[41]

Januárban a párt irányítása mellett megkezdte működését a Nőtanács. Ennek eredményeként decemberben már több mint 20 nőbizottság működött a városban. A Nőtanács széleskörű felvilágosító munkát fejtett ki a családlátogatások során, az üzemi megbeszéléseken. A Nemzetközi Nőnap alkalmából 600 fő, az Anyák Napjának megrendezésében közel 1300 fő vett részt az ünnepségen.[42]

Az ellenforradalom hatása a nők körében sem múlt el nyomtalanul. Még 1957 decemberében is érezhető volt bizonyos ideológiai zűrzavar, a politikai passzivitás. A párt városi vezetése azt kérte: „minden kommunista segítse elő, hogy felesége kapcsolódjon be a nőmozgalomba, a politikai életbe". A párt városi végrehajtó bizottsága azt a célt tűzte a Nőtanács elé, hogy javítsa a nők körében végzett politikai munkát, a tömegkapcsolatot. A kommunista asszonyok azt a feladatot kapták, hogy a nőmozgalmon belül végezzenek munkát. Segítsék a pártonkívüli asszonyok javaslatainak megvalósulását. A Nőtanács komoly befolyást gyakorolt a szülői munkaközösségekre a gyermeknevelés tekintetében. Létrehozták a gyermekvédelmi bizottságot, különböző szakköröket szerveztek.

A tapasztalatok azt mutatták, hogy az ellenforradalom alatt sehol sem volt olyan zűrzavar, mint az ifjúság körében. Nem volt ez másként Gyulán sem. Nacionalista, soviniszta, antiszemita uszításokkal igyekeztek megmérgezni a fiatalokat. Ebben a vonatkozásban is a pártnak kellett kivezető utat mutatnia.

A volt Dolgozó Ifjúság Szövetségének egy tevékeny magja biztosította a városban a kommunista ifjúsági mozgalom folytonosságát. Békési Mihály, a DISZ volt járási titkára a számtalan ellenforradalmi provokáció ellenére sem hagyta el az Ifjúsági Házat. Előbb a rétegszervezetek újjászervezésével próbálkozott, majd – amikor napirendre került a KISZ-szervezet megalakulása – egyik irányítója lett az előkészítésének.[43]

A Kommunista Ifjúsági Szövetség városi szervezete a KISZ országos zászlóbontásával egyidőben jött létre. 1957 februárjában a Harisnyagyárban 50–60 főből álló ifjúsági szervezet működött.[44] 1957. március 20-án alakult meg a harisnyagyári KISZ-szervezet, majd a város területi szervezete. 1957. december 3-ig a városban 7 KISZ-szervezet alakult 350 fővel.[45] Figyelembe véve, hogy a városban 4–5000 fiatal volt akkor, ez kezdeti eredménynek számított.

A párt városi szervezete tudatos erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy a fiatalokat megszerezze. Maga köré tömörítette az ifjúság aktívabb részét, akik elősegítették a pártnak az ellenforradalmi elemekkel szembeni harcát.

A városi pártvezetés azt kérte a pártalapszervezetektől, hogy a 24 éven aluli kommunistáknak adjanak pártmegbízatást az ifjúság között végzett politikai munkára. A kommunista szülőket pedig felhívta arra, hogy fiaikat, lányaikat küldjék a KISZ-be. A párt városi vezetése nem fogadta el azokat az általánosító véleményeket, hogy az ifjúság nem politizál, vagy hogy nem ért egyet a szocializmussal. Fellépett az egyes KISZ-tagok körében tapasztalható, s a fiatalság tömegeitől

való elzárkózás ellen is. Az elzárkózás károsan befolyásolta a KISZ-tagság létszámának növekedését.

Már 1957 májusában megalakult a városban a Magyar Honvédelmi Sportszövetség járási szervezete. A szervezet előbb városi bázisát igyekezett megteremteni. Hozzáláttak a különböző szakkörök megszervezéséhez. Alig egy év elteltével már 400 tagja volt az MHSZ városi szervezetnek. A járási elnökségnek alárendelve létrejött a városi vezetőség is.[46]

A Magyar–Szovjet Baráti Társaság elnöksége 1958 áprilisában alakult meg. Erre az időre a városban több baráti kör szerveződött. Nagyobb szervezetek a Harisnyagyárban, a Vízügyi Igazgatóságon, a Kórházban és a Népbolt Vállalatnál alakultak meg. Az MSZBT elnöke Kovács Mihály volt.[47]

E körök terjesztették a különböző, a magyar–szovjet barátságot népszerűsítő propaganda-anyagokat. Több orosz nyelvtanfolyamot is szerveztek.[48] Az ilyen tevékenység nagy elvi szilárdságot, nemegyszer személyes bátorságot kívánt azok után, hogy nemrégen még a szovjet csapatok elleni hangoskodás volt az utca fő jelszava. Kapcsolatot teremtettek a szovjet emberekkel. Meghívásaikra nemzeti ünnepeinken rendszeresen részt vettek szovjet emberek, művészek, katonák. A társaság a magyar–szovjet barátság erősítésével igyekezett kifejezni azt, hogy népünk hálás a felszabadító szovjet népnek, a szocialista építés során mindig testvéri, baráti segítő kezet nyújtó szovjet dolgozóknak. Munkájukat a városban működő más tömegszervezetekkel együtt végezték.

A párt vezető szerepének érvényesülése

A párt tekintélye, befolyása tovább növekedett. A kommunisták fő feladatként a politikai és gazdasági élet konszolidálását tűzték maguk elé. Következetes harcot folytattak azért, hogy elismertessék a párt vezető szerepét. Ebben segítségükre voltak a párt lapjai, folyóiratai. Ezeket mind nagyobb példányszámban kezdték megvásárolni. A Népszabadság előfizetőinek a száma 1957 április és november között megkétszereződött, 518-ról 1055-re nőtt. A megyei Népújság előfizetése 134-ről 337-re gyarapodott. A napisajtó mellett többezer példányban kerültek a alapszervezetekhez a párt különböző folyóiratai. Ezer példányban vásárolták meg az ellenforradalom hiteles rajzát nyújtó ún. Fehérkönyvet.[49]

A párt befolyásának növekedését mutatta az, hogy március 8-án népes közönséggel megtartották a Nőnapot. Az iskolákban egy-egy tanácstag és szülői munkaközösségi tag részvételével megünnepelték március 15-ét. Ugyancsak március 15-én délután ünnepi tanácsülést tartottak. A megemlékezések rendzavarás nélkül zajlottak le, pedig a MUK-ra (az ellenforradalom szétvert hívei ugyanis a „Márciusban újrakezdjük" jelszóval izgattak, ezt nevezték röviden MUK-nak) egyesek igencsak készültek, de nem volt már bázisuk. Április 4-én megünnepelték hazánk felszabadulásának 12. évfordulóját. Ezek az események mutatják, hogy né-

hány hónap alatt sikerült a becsületes dolgozók jelentős tömegét a párt, a szocializmus mögé felsorakoztatni.

A párt további erősítése érdekében az MSZMP városi vezetése feladatul tűzte ki egyrészt a párt ideológiai és szervezeti egységének további megszilárdítását, másrészt a párt sorainak erősítését elsősorban a termelésben résztvevő munkások, dolgozó parasztok és az értelmiségiek legjobbjainak felvételével.

A párt ideológiai egységének megteremtéséhez nagy segítséget nyújtott az Ideiglenes Központi Bizottság 1956. december 5-i határozata.[50] Az eszmei, politikai munka, az ideológiai harc arra irányult, hogy megvilágosítsa az MSZMP Központi Intéző Bizottság állásfoglalásait, nyílt, őszinte politikáját. A városban a párttaggyűlések mellett rendszeresen tartottak pártnapokat, amelyeket széles körű eszmecsere jellemzett. Az országos politikai kérdések mellett a párttagok, és különösen a városi bizottság tagjai széles körűen magyarázták a gyulai eseményeket és tanulságaikat is.

A helyes politika eredményei az iparban, a mezőgazdaságban, a kulturális fejlődésben

Az ellenforradalom 14–16 millió forint kárt okozott Gyulán,[51] mégsem tudta megsemmisíteni azokat a vívmányokat, amelyeket népünk a szocializmus építése során a városban elért.

A pártalapszervezetek megalakulása mellett 1956 novemberében, decemberében a kommunisták komoly erőfeszítéseket tettek azért, hogy a normális élet megindulhon az ipari és mezőgazdasági üzemekben. Nem volt elegendő anyag, energia. Az ellenforradalom alatt létrejött munkástanácsok bérdemagógiát folytattak, akadályozták az ellenforradalom előtt és alatt meglazult munkafegyelem helyreállítását.

A termelésben az MSZMP helyes gazdaságpolitikája és szervező munkája révén rövid idő alatt normalizálódott a helyzet. A konszolidáció első hónapjaiban az ipari üzemekben az állami és tanácsi, valamint a szövetkezeti iparban emelkedett a termelés.

Az ipari vállalatok termelésének alakulását Gyula város területén – 1957-től 1959 első feléig – az alábbi számadatok illusztrálják: A város teljes ipari termelésének az állami és tanácsi ipar 83 százalékát, a szövetkezeti ipar 17 százalékát adta. Az állami és a tanácsi iparban 1957-hez viszonyítva 1958-ra a termelés 3 millió forinttal nőtt. 1959 végére 1957-hez viszonyítva az emelkedés 8,4 százalékos volt.[52] Ugyanakkor a termelés összetétele a munkaigényesebb termékek felé tolódott el.

A szövetkezeti ipar termelése 1957-hez mérve 70 százalékkal nőtt. Így a városi össztermeléshez az 1957-es évi 5 százalékkal szemben 17 százalékkal járult hozzá. Ebben az eredményben már szerepel az 1957 végén alakult Háziipari Szövetkezet, mely 1958-ban 2 millió forint értékű termékkel növelte a szövetkezeti ipar produkcióját.[53]

A két ipari szektor együttes termelése 1959-ben 1957-hez viszonyítva mintegy 20 millió forint további növekedést mutatott. Ez csaknem 10 százalékos emelkedés volt.[54]

Az ipari vállalatokra ösztönzően hatott az, hogy a Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány tevékenységének kezdetén országosan rendezte a munkások, műszaki és adminisztratív alkalmazottak bérét, valamint hogy a kormány rendelkezett a nyereségrészesedés kifizetéséről is.

A munkások fokozódó politikai aktivitását a városban a VII. kongresszusra tett felajánlások is tanúsították. Az állami és tanácsi iparban a 0,4 százalékos termelési önköltségszint-csökkenéssel szemben a tényleges csökkentés 1,3 százalékos lett. A szövetkezeti iparban az önköltség csökkentésére 1,3 százalékos volt a felajánlás, a költségszint viszont ténylegesen 2,4 százalékkal csökkent. Több üzemben kérték, hogy egyes brigádok részére állapítsák meg a szocialistabrigád-cím elnyerésének feltételeit. Összesen 45 brigád alakult. (A Harisnyagyárban 36, a húsiparnál 5, a bútoriparnál 4.)[55]

A vállalatoknál a gazdasági eredmények javítása érdekében 1959 első felében 55 újítást adtak be. Ebből az első félévben 27 újítást vezettek be. A korábbi évekhez viszonyítva ez lényeges előrehaladás volt.

Az állami és tanácsi vállalatoknál a kiváló dolgozók díjazására, valamint a munkaversenyben élenjáró dolgozók jutalmazására 1958-ban az 1957. évi összegnek csaknem háromszorosát fizették ki. A szövetkezeti iparban is ötven százalékkal növelték ezt az összeget.[56]

A konszolidáció jele volt a lakosság takarékbetét-állományának jelentős megnövekedése is. 1959 első félévében az előző esztendő azonos időszakához viszonyítva az emelkedés 137 százalékos volt. Számottevő volt az üzemi és hivatali dolgozók ún. kölcsönös segítő takarékpénztári (KST) betétje is.[57]

Gyula város munkásainak javuló helyzetét, életkörülményeinek pozitív fejlődését nagyban elősegítette az MSZMP KB 1958. október 16-i, a munkásosztály helyzetével foglalkozó határozatának megjelenése. A párt városi vezetése minden fórumot felhasznált a városban a határozat ismertetésére, az ebből eredő feladatok meghatározására. Ennek során a legilletékesebbekkel, a munkásokkal is megvitatta a tennivalókat. 1959-ben brigádvizsgálatot folytattak a határozat végrehajtásának tapasztalatairól és a párt városi végrehajtó bizottsága megvitatta, majd határozatba foglalta a legfontosabb feladatokat. A brigádvizsgálat bizonyította, hogy a KB határozata időszerű volt. A határozat végrehajtása során szerzett tapasztalatok alapján a legfontosabb kérdésekre irányította a figyelmet, mint pl. a lakáskérdés, a műszaki fejlesztés, a munkásszállás, a nyereségrészesedés, a munkásosztály szociális, kulturális helyzete, az életszínvonal stb.[57/a]

A konszolidációért folytatott küzdelemben mindinkább nyilvánvalóvá váltak a szocialista építés korábbi ellentmondásai. Ezek közül az ellentmondások közül mindinkább előtérbe került a mezőgazdaság elmaradott kisüzemi jellege és a gazdaság más ágazatainak már kialakult szocialista struktúrája közötti ellentmondás.

Az ellenforradalom hatására a hét városi termelőszövetkezetből kettő oszlott fel. Ezek taglétszáma 67 fő, földterülete 976 kataszteri hold volt.[58]

A többi tsz-ben a tagok az ellenforradalom nyomásával dacolva együtt maradtak és szilárdan helytálltak. A tsz-ben dolgozó parasztság gondolatában mélyen élt a nagyüzemi gazdálkodás előnye az egyéni gazdálkodással szemben. Hogy az ellenforradalmi elemeknek mennyire nem sikerült a szövetkezeti gondolatot lehetetlenné tenni, az is tanúsítja, hogy már 1957-ben 20 taggal 54 kataszteri hold földdel egy új (halászati) szövetkezet alakult.

A párt és a kormány intézkedései nyomán megnőtt a dolgozó parasztság munkakedve. A tanács 1957-ben 181 dolgozó parasztnak 798 kataszteri hold földet, 7 dolgozó parasztnak pedig 7 tanyát juttatott vissza. Ezzel is igyekeztek a városban is a munkás–paraszt szövetséget erősíteni.[59]

Nagy jelentőséggel bírtak a mezőgazdaság fejlesztésében az MSZMP KB 1957 második felében jóváhagyott és közzétett Agrárpolitikai tézisei.

Az ellenforradalom után számottevően megnőtt a parasztság termelési kedve. 1957-ben búzából a városi átlagtermés kataszteri holdanként 7,53 q, melyből az egyéniek 7,35, a termelőszövetkezetek 8,62, őszi árpából 9,77, ebből a termelőszövetkezetek 11,66, az egyénileg gazdálkodók 6,89 q-át termeltek.[60]

A helyes árpolitika kialakításával megnőtt az értékesítő kedv és így lehetővé vált, hogy az állam nagy mennyiségű sertésre, hízott marhára szerződést kössön. 1957. január 1-e és novembere között felvásároltak 3793 db hízott sertést, 617 vágó marhát, ami abban az időben jó eredménynek mondható.[61] A mezőgazdasági kormányzat jó minőségű vetőmagot bocsájtott a dolgozó parasztok rendelkezésére.

1958-ban a mezőgazdasággal összefüggő fő feladat a mezőgazdaság szocialista átszervezésének folytatása volt. Ez a városban is újra napirenden lévő feladat lett. Eleinte nem született átütő siker, bár némi eredmény már 1958 nyarán is mutatkozott. A korábban jellemző befelé fordulás megszűnt, a termelőszövetkezetek tagsága már érzékelte, hogy a termelőszövetkezeti gazdálkodás adott keretei is szűkek a korszerű nagyüzemi termeléshez.[62]

A KB 1958-as határozata alapján a városi párt végrehajtó bizottság egyéves tsz-fejlesztési, megszilárdítási tervet fogadott el. Ebben megjelölte a számszerű fejlesztés feladatait. A fő hangsúlyt arra helyezte, hogy a tsz-mozgalom társadalmi üggyé váljon.

Fontos feladatnak tekintette a tsz-ek káderhelyzetének megjavítását, köztük a vezető káderek beiskolázását.

A gazdasági feladatok között súllyal a kenyér- és takarmánygabona hozamának növelése, valamint az állatállomány fejlesztése szerepelt.

A tsz-ek megerősítése céljából a város területén létrehozták az üzemi patronáló mozgalmat. A patronálásra kijelölt üzemek a Harisnyagyár, a Húsüzem, a Vízügyi Igazgatóság, a Tangazdaság, az Állami Gazdaság, a Bútoripari Vállalat voltak.[63] A patronálás során az üzem igazgatója a tsz elnökét, az üzem párttitkára a

tsz párttitkárát, az üzem főkönyvelője a tsz főkönyvelőjét, az üzem szakemberei a tsz szakembereit segítették. Az ipari üzemek és a tsz-ek patronálási megállapodást kötöttek egymással, amelyben rögzítették a patronálás feltételeit, célját.

A párt VB által elfogadott tsz-fejlesztési terv megjelölte a KISZ-nek a mezőgazdaság átszervezésének folyamatával összefüggő feladatait.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének feltételei a városban 1959 nyarán értek be. Ebben a VII. pártkongresszus előkészületei, valamint az ország más vidékeinek példája is szerepet játszottak.

Az események igen gyorsan alakultak. A párt az üzemi munkások százainak bevonásával viszonylag rövid idő alatt szót tudott váltani, gondolatot cserélni a dolgozó parasztokkal. A tanyavidéket népnevelők járták, a lakóterületen a lakóterületi pártcsoportok, egy-egy tanácsi választókörzet kommunista sejtjei érveltek, vitatkoztak.

A város szocialista mezőgazdaságának megteremtésében sorsdöntő jelentőségű volt az 1959. október 10-én megtartott városi pártértekezlet és az október 17-i pártbizottsági ülés.[64]

A pártértekezlet megállapította, hogy megértek a feltételek a további mezőgazdasági nagyüzemek és közös gazdaságok kialakítására. A parasztság egyetért, helyesli a párt mezőgazdasági politikáját. A kommunisták feladata, hogy a munkásosztály tevékeny közreműködésével segítsenek megoldani azokat a gondokat, problémákat, melyek a parasztságot még a kisüzemi gazdálkodáshoz kötik. Alapvető feladatnak jelölte meg a parasztság szemléletének formálását, a meggyőző-felvilágosító szót, a konzervatív hagyományok leküzdését.

A pártértekezletet követően a pártbizottsági ülésen megválasztott végrehajtó bizottság – melynek titkára ismét Jámbor István lett[65] – legfontosabb feladata e nagy munka megszervezése, irányítása lett.

A pártbizottság és végrehajtó bizottsága számot vetett azzal, hogy a vélemények kemény összecsapására kell számítani. Ebben a harcban azonban már nem legyőzni kellett egyes társadalmi rétegeket, hanem meggyőzni, a dolgozó parasztság és a munkásosztály tényleges közös érdekeit egyeztetni. Ebben már nincs helye az erőszaknak, csak a meggyőző, segítő, felvilágosító, nevelő szónak.

Gyula város parasztsága a meggyőzés és felvilágosítás, a jó szervező munka nyomán rálépett a szövetkezés útjára. 1959. december 22-re Gyula a megye első szocialista városa, termelőszövetkezeti város lett. Több mint ezer parasztcsalád létesített közös gazdaságot nyolc és félezer katasztrális hold földön.[66] A korábban már meglévő tsz és állami gazdasági területekkel együtt immár a város területének több mint felén szocialista gazdálkodás alakulhatott ki.

Az 1959. október 10-én összeült pártértekezleten 156 szavazati jogú és 20 fő tanácskozási jogú küldött vett részt.[67] A pártértekezlet időszakában 1200 párttag volt a városban.[68]

A pártértekezlet áttekintette az 1957–1959 közötti helyzetet.[69] A beszámolóból,

a hozzászólásokból kirajzolódott az a jelentős fejlődés, amely ezt az időszakot jellemezte. A városban csakúgy, mint az országban megvalósult a konszolidáció. Az ipari termelés a rendes kerékvágásba állt vissza. Az üzemekben dolgozó kommunisták és a pártonkívüliek egy része aktívan segítette a mezőgazdasági üzemek munkáját, s részt vett a mezőgazdaság átszervezésének politikai munkájában is.

A pártértekezlet időszakában a munkások aránya a lakossághoz viszonyítva 11 százalék volt. Három év alatt számuk 200 fővel nőtt. Súlyuk azonban a városban arányuknál jóval nagyobb volt.[70]

A pártértekezlet értékelte az alapszervezetek szervezeti életét, az 1200 párttag munkáját. Ebben az időszakban az alapszervezetek túlnyomó többségénél kialakult a rendszeres szervezeti élet. Megtartották a vezetőségi üléseket, a taggyűléseket. A taggyűléseken már nemcsak beszéltek a problémákról, hanem határozatokat is hoztak a hatáskörükbe tartozó kérdésekben és értékelték azok végrehajtását.

A pártértekezlet beszámolója ugyanakkor megállapította azt, hogy a pártcsoportok munkájában még nem alakult ki a taggyűlésekhez hasonló rendszeresség.

A párttagok példamutatását nem tartották mindenhol kielégítőnek. Hiba volt az is, hogy nem foglalkoztak kellően a pártépítéssel, pedig a városban csak a párttagság 5 százaléka volt tsz-tag.[71]

A jelentés megállapította azt, hogy az alapszervezetek többségénél érvényesült a kollektív vezetés. Egyes helyeken azonban azt tévesen értelmezték: az igazgató, a párttitkár és az ÜB-titkár együttműködésére szűkítették le. Ez egyes helyeken elvezetett a termelés egyszemélyi vezetésének és felelősségének megsértéséhez. A pártértekezlet fellépett a helytelen értelmezéssel szemben.

A demokratikus centralizmus érvényesülése terén jelentős fejlődés történt. A pártértekezlet a párt demokratizmusának fejlesztésében a bírálat, a véleménynyilvánítás feltételeinek megteremtésében jelölte meg az előrehaladás feltételeit.

A párttagság aktívan végezte pártmunkáját. A párttagság 90 százalékának volt pártmegbízatása.[72] A párttagoknak nagy része volt abban, hogy az április 4-i nagygyűlésre több mint 8000 dolgozót mozgósítottak. A pártértekezlet értékelése szerint erősödtek tömegkapcsolatai, növekedett a párt befolyása. Ez főleg a munkásosztály körében volt tapasztalható, ahol is a munkások azt érezték, hogy az MSZMP politikájában megegyezik a szó és a tett.[73]

A párt illetékes szervei egyre jelentősebben foglalkoztak a termelés pártellenőrzésével, s így annak gyakorlatában is pozitív változások következtek be. Egyre kevesebb volt azoknak az alapszervezeteknek a száma, amelyek csupán a gazdaságvezető beszámoltatására korlátozták ezt a tevékenységet. Sőt olyan is volt, ahol túl aprólékosan csinálták ezt.[74]

Az alapszervezetek nagy többségénél megnőtt az érdeklődés az ideológiai képzés iránt. Folytatták a harcot a marxizmustól idegen nézetek ellen. Egyre eredményesebben küzdöttek a dogmatizmus és a revízionizmus megnyilvánulásai ellen. A kétfrontos harc eredményeként az ilyen nézetek háttérbe szorultak. Előfordult azonban, hogy a szektás-dogmatikus hibákat egyes párttagok kicsi és szinte meg-

engedhető hibának tartották, ami a túlzások elnézésében jutott kifejezésre. Nem vették észre, hogy ez mennyire árt a tömegkapcsolatoknak.[75]

A tanács munkájának értékelésével Enyedi G. Sándor elvtárs – a tanács elnöke – foglalkozott a pártértekezleten. Számot adott arról, hogy a városi tanács az 1958. évi választások során jelentősen erősödött, a párt vezetésével munkáját eredményesen végezte. Ennek következtében a város lakosságának soraiban megnőtt a közügyek iránti érdeklődés. 1959-re a tanácsnak is szélesedett a tömegkapcsolata. A lakosság közel félmillió forint értékű társadalmi munkát végzett. A tanács eredményesen foglalkozott olyan fontosabb várospolitikai kérdésekkel, mint az ipartelepítés problémái, a mezőgazdaság szocialista átszervezésének feladatai, a lakosság ügyeinek intézése, a fürdő építése, a kulturális élet időszerű kérdései.[76]

A párt vezető szerepe a tanács munkájában is érvényre jutott. A tanácsüléseket megelőzően a tanács MSZMP csoportja rendszeresen ülésezett, a napirendi kérdéseket igen élénken és javaslattevő módon elemezte és vitatta meg. Az MSZMP-csoport működése elősegítette, hogy a párttagok, a tanácstagok állásfoglalása egységessé vált és a tanácsüléseken meggyőző erővel érveltek az egyes kérdések mellett. A párt és tanács végrehajtó bizottságai között kialakult jó munkakapcsolat minden fontos kérdés eldöntésénél éreztette hatását.

Komoly fejlődés volt tapasztalható a városban a szocialista törvényesség betartásában is. Nőtt a párt politikáját tükröző és végrehajtó törvények és rendelkezések tisztelete. Ez megmutatkozott a városban az adófizetési morál javulásában is. Az emberek azt tapasztalták, hogy a párt őrködik a törvényesség megtartása felett.

A pártértekezleten értékelték a tömegszervezetek munkáját is. A KISZ szervezete és taglétszáma 3 év alatt jelentősen fejlődött. 1957-ben 4, 1958-ban 7, 1959-ben 22 KISZ-szervezet működött. A pártértekezlet időszakában a KISZ-nek 900 tagja volt a városban.[77] A pártkongresszusra 10 ifjúsági brigád küzdött a szocialista munkabrigád cím elnyeréséért. 1958-ban már szervezett KISZ-oktatás is volt a városban. A párt és állami vezetők több esetben találkoztak az ifjúsággal és válaszoltak kérdéseikre. A városi KISZ Bizottság a különböző ifjúsági ünnepségek, zászlóavatások, eskütételek kapcsán több demonstrációt szervezett, amelyek mozgósították a fiatalokat. 1959 tavaszán nagy sikerrel zajlott le a fiatalok béke és barátság jegyében meghirdetett kulturális seregszemléje.

A Hazafias Népfront az ellenforradalom után röviddel, 1957-ben kezdte meg működését a városban. Széles körű tevékenysége az 1958. évi országgyűlési és tanácstagi választások alkalmával bontakozott ki. Ekkor a népfrontbizottság tagjai mellett több mint 300 pártonkívüli aktivista is bekapcsolódott a felvilágosító munkába. Részt vettek a mezőgazdaság szocialista átszervezésében is.[78]

A népfront sokat foglalkozott a kulturális élet fejlesztésével. Kezdeményezésére évenként megrendezésre kerültek a kulturális eseményekben gazdag Erkel-hónapok. Létrehozták a zenebarátok körét, amely közel 300 tagot számlált. A népfrontbizottság bekapcsolódott a múzeumi hónap szervezésébe is. A népfrontbizottsághoz kapcsolódva működtek az olvasókörök, valamint a Pálffy Klub. A népfront-

bizottság azonban akkor még nem tudta kiterjeszteni munkáját az egyénileg dolgozó parasztok rétegére.

Jelentős fejlődés mutatkozott a szakszervezeti munkában. 1959-ben a szakszervezetek szervezettsége 95–100 százalékos volt. Ez az arány az ellenforradalom előtt jóval alacsonyabb volt.

A szervezettség alakulása:

	ellenforradalom előtt	ellenforradalom után (1959)
Harisnyagyár	89,5%	99%
Húsüzem	95,0%	99%
Vízügyi Igazgatóság	78,0%	98%
Élelmiszer Kisker V.	94,0%	100%
Igazságügy	–	100%
Pedagógus	84,0%	94%[79]

Az ipari üzemek szakszervezeti bizottságai rendszeresen foglalkoztak a munkaversenyek szervezésével, az újító és a takarékossági mozgalommal. A pártszervezetek irányításával megszervezett munkaversenyekben az ipari munkások döntő többsége részt vett. A Harisnyagyárban a kongresszusi verseny keretében 42 brigád versenyzett a szocialista brigád cím elnyeréséért. A Harisnyagyárban, a Húsüzemben 15–15 újítást adtak be.[80]

A szakszervezeti bizottságok eredményesebben folytatták az érdekvédelmi tevékenységet. Többet kezdeményeztek. Eközben jó kapcsolatot alakítottak ki a gazdasági, hivatali vezetéssel.

Kibontakozóban volt a szakszervezeti bizottságok kulturális nevelő tevékenysége is. Több helyen klubszobával, házikönyvtárral, sportfelszereléssel rendelkeztek, szakköröket szerveztek.

A Békebizottságot 1957 második felében szervezték újjá a városban, magában foglalta a város valamennyi foglalkozású rétegét. E bizottságok számos békegyűlést tartottak. Egy-egy rendezvényükön több száz ember jelent meg. Kétezer aláírásos békealbumot adtak át az Országos Béketanács titkárának. 1959 májusában békezászlót avattak.

Az 1959. évi városi pártértekezlet a város sajátosságait kifejező határozati javaslatokat fogadott el. Ebben egyik feladatnak a párt ideológiai, szervezeti és cselekvési egységének fokozását, a marxizmus–leninizmus alapvető tételeinek elsajátítását, a kétfrontos harc folytatását jelölte meg. Ezen túl azt, hogy munkások és termelőszövetkezeti parasztok, műszaki értelmiségiek és pedagógusok felvételével javítsák tovább a párttagság összetételét. További feladatként szabta meg azt, hogy erősítsék a párt tömegkapcsolatait.

Kiemelt feladatnak tekintették a mezőgazdaság átszervezését és ezzel egyidőben

a termelési eredmények növelését. Az iparban a termelés mennyiségének növelését, az önköltség csökkentését, a termelékenység fokozását.

A városi pártértekezlet megválasztotta a 33 tagú pártbizottságot, 7 póttagot és 95 járási küldöttet.[81]

Miután Gyula termelőszövetkezeti várossá lett, a párt és állami szervek fő feladata a termelőszervezetek megszilárdítása lett.

1960-ban 8 termelőszövetkezet működött a városban. Mindegyikükben működött pártszervezet. A párttagság az összes tsz tagok négy és fél százalékát tette ki.[82] Az MSZMP Politikai Bizottsága 1960. április 12-én határozatot hozott a tsz-pártszervezetek politikai, gazdasági és szervező munkájának javítására. Ennek megfelelően a párt városi végrehajtó bizottsága május 23-án intézkedési tervet fogadott el.[83] A terv számításba vette azokat az erőket, amelyek döntő befolyással bírtak a termelőszövetkezeti mozgalom megerősítésére és a termelőszövetkezeti parasztságra.

Mivel a tsz-tagok számának megnövekedése miatt a párttagság aránya az összes szövetkezeti tagsághoz viszonyítva 1960-ban alacsonyabb volt, mint 1959-ben, fontos feladatnak tekintették a pártszervezetek taglétszámának emelését. A politikai munka segítése céljából eddig is létrehozták a tömegszervezeti pártonkívüli aktíva csoportot, amelyben a legjobb, legtekintélyesebb és legszorgalmasabb, a párt politikáját támogató tsz-vezetők, brigád- és munkás-csoportvezetők, jól dolgozó tagok, a nőmozgalom aktivistái és KISZ-vezetők kaptak helyet.

Az új termelőszövetkezetekben a pártszervezet gyorsabb fejlesztését és megerősítését oly módon is biztosították, hogy tagjelöltség nélkül vettek fel párttagnak arra érdemes tsz-tagokat. A párttaggá nevelés módszerei közé tartozott az is, hogy arra érdemes pártonkívülieket a pártrendezvényekre meghívtak.

A termelőszövetkezet politikai megszilárdítását segítette, hogy létrehozták a tsz-beli KISZ-szervezeteket és a nőbizottságokat is. Ezek sajátos eszközeikkel sikeresen igyekeztek megvalósítani a termelőszövetkezeti ifjúság, az asszonyok összefogását, nevelését.

A termelőszövetkezetek pártszervezetei taglétszámának növelését követően megteremtődtek a feltételei annak, hogy a tsz-brigádokban pártcsopotok alakulhassanak.

A termelőszövetkezetekben az állandó jelleggel kihelyezett gépállomási dolgozó párttagok tanácskozási joggal vettek részt a tsz-ek pártrendezvényein.

Az új és a felfutott termelőszövetkezetek előtt álló bonyolult politikai, gazdasági, kulturális és szervezési feladatokat szem előtt tartva hét termelőszövetkezetben függetlenített párttitkári funkciót létesítettek.[84]

A tsz-pártszervezetek politikai nevelő munkájának segítésére a termelőszövetkezetekben agitációs csoportokat hoztak létre. Ezekben a tsz legképzettebb párttagjai, pártonkívüli aktívái és a patronáló üzem legjobb agitátorai vettek részt. Az agitációs brigád fő feladata a munkára való nevelés, a közös munkában való részvétel jelentőségének, a tsz-tagokat foglalkoztató gazdasági, politikai és kulturális kérdéseknek a magyarázása volt.

A termelőszövetkezetek pártszervezeteinek a törvényesség érvényesítéséért, a rendelkezések betartásáért végzett tevékenységét jogi képesítéssel rendelkező párttagok segítették. Egy-egy ilyen személyt a tsz-pártszervezet patronálásával bíztak meg.

A termelőszövetkezeti parasztság szocialista tudatának és általános műveltségének, szakismerete állandó bővítése céljából a párt végrehajtó bizottság szorgalmazta világnézeti és szakmai előadások megszervezését. Öt termelőszövetkezetben a termelőszövetkezeti tagok és vezetők szakmai képzése érdekében – a hagyományos formákhoz visszanyúlva – ezüstkalászos gazdatanfolyamot indítottak.[85] Ezenkívül vándorkönyvtárat létesítettek. Az öntevékeny kultúrcsoportokat a termelőszövetkezetek felé irányították: ezek időközönként színvonalas előadással segítették a szocialista szellemű nevelést.

A pártszervezetek politikai munkájában fontos feladatot kapott a termelés feladatainak megoldása. E célnak megfelelően arra törekedtek, hogy az árutermelés tervezett mutatóit megfelelő minőségben teljesítsék a növénytermesztésben és az állattenyésztésben.

A termelőszövetkezetek megszilárdításának fontos feltétele volt a termelőszövetkezeti demokrácia fejlesztése. Ezért a pártszervezetek segítették a tsz-demokrácia kibontakozását. Szorgalmazták a termelőszövetkezeti közgyűlések, vezetőségi ülések megtartását, a tsz-tagság rendszeres tájékoztatását. Minden fontos kérdést brigádvezetői értekezleten vitattak meg, ahol minden tag elmondhatta véleményét, javaslatát, élhetett az alapszabályban biztosított jogaival.

Az 1959. február 13-i Titkársági határozat alapján állami dotációval, a tsz-ek megerősítése érdekében, a városi párt VB 7 szakembert helyezett ki a tsz-ekbe.[86] Megyei dotációval további 3 szakember működött a szövetkezetekben[87].

Az 1960-as év végén a párt városi végrehajtó bizottsága már az új helyzetnek megfelelően foglalkozott az egységes paraszti osztály kialakulásának elvi és gyakorlati kérdéseivel.[88] Figyelembe véve, hogy a városban a mezőgazdaság szocialista átszervezésével lényegében lerakták az egységes paraszti osztály gazdasági alapját. Számba vették azokat a tennivalókat, amelyekkel a tsz-ben lévő parasztság heterogénitását meg lehet szüntetni. Ez időben ugyanis erőteljesen rányomta bélyegét a tsz-tagok magatartására az, hogy ki melyik osztályból vagy rétegből lett tsz-dolgozóvá, azaz, hogy korábban ki volt középparaszt, kisparaszt, agrárproletár. A tsz-en belül volt egy szilárd mag, amelyikhez a régi és új tagok egy része is hozzá tartozott, köztük voltak a közép- és kisparasztok, valamint az agrárproletárok. Ezek az elmúlt években sok nehézség közepette helytálltak, a közös vagyon gyarapítására törekedtek és kevésbé hatotta át őket a magántulajdonosi mentalitás. A tsz-tagság szilárd magjának tagjai között volt úgynevezett „dolgos paraszt", aki úgy vélte, „ha a tsz-ben kell megélni, akkor igyekszünk dolgozni."[89] De az új tagok között is voltak olyan parasztemberek, akik úgy látták, hogy a mezőgazdaságban elkerülhetetlen a változás, a nagyüzemi gazdálkodás fölényben van

az elmaradott kisárutermeléssel szemben. Feladták régi életformájukat és beilleszkedtek az újba.

A tsz-ben jelentős réteg volt a bizonytalankodók rétege. Azok a tsz-tagok, akik nem egészen hittek a tsz jövőjében, nem bíztak abban, hogy meg lehet élni a tszben végzett munkából, s ezért igyekeztek magukat más munkahely szerzésével biztosítani. Ezek tartalékoltak, sok esetben szabályellenesen, vetőmagot, jószágot, termelőeszközöket, nemcsak azért, hogy ha baj lesz, legyen mihez nyúlni, hanem azért is, hogy ha úgy adódik, a magántulajdonosi gazdálkodáshoz visszatérhessenek.

A tsz-ekben kis számban akadtak a tsz-ekkel kifejezetten és rosszindulatúan szemben álló elemek is. Ezeket jellemezte a demagógia, ezek „gondoskodtak" arról, hogy a légkör egy ideig forrongó állapotban maradjon.

A párt városi bizottsága az egységes paraszti osztály kialakulása szempontjából bázisnak tekintette a szilárd réteget. Arra törekedett, hogy azt megerősítse, s annak befolyása alá vonja a bizonytalankodókat, s az utóbbiakat elszigetelje a rosszindulatúaktól.

Mivel a parasztság egy része még nem ismerte kellően új helyzetét, a város kommunistái fokozatosan tudatosították az új viszonyokat. Ez a nevelő munka különösen a volt középparasztok között igényelt igen nagy erőfeszítéseket, kiknek tulajdonosi szemléletét új alapokra kellett helyezni. A érdekviszonyok is új megvilágítást követeltek. Ez főleg akkor derült ki, amikor olyan kérdések kerültek napirendre: „mit ruházzunk be", „mit osszunk ki", amikor a közös munka és a háztájiban végzett munka tisztázása volt napirenden.

A pártalapszervezetek az értékelésnél a hangsúlyt arra helyezték (és ezt igyekeztek mérceként elfogadtatni), hogy mindenkit a tsz-ben tanúsított magatartása, a munkához való viszonya alapján mérlegeljenek.

A szövetségi politika is új alapokon erősödött. A munkás–paraszt szövetség azonos típusú tulajdonviszonyok között élő dolgozó osztályok szövetségévé fejlődött.

A városi vezetés 1961 nyarán megtárgyalta a termelőüzemeknek a hároméves tervidőszakra vonatkozó termelési és gazdálkodási tervének teljesítését és meghatározta a második ötéves terv városi feladatait.[90]

Az iparban kedvező helyzet alakult ki. A minisztériumi ipar 1957-hez viszonyítva 41,7, a tanácsi ipar ugyanebben az időszakban 26,5 százalékkal teljesítette túl a tervet. A város szövetkezeti iparában is kedvező, 28,7 százalékos termelésemelkedés mutatkozott.[91]

Az állami iparban jelentős mértékű volt a termelékenység növekedése is. Az egy főre eső termelési érték 43 százalékkal haladta meg az 1957. évi szintet. A tanácsi iparban azonban már nem volt ilyen kedvező az egy munkásra jutó termelési érték. Hasonlóképpen a szövetkezeti iparban is: a termelés emelkedését teljes mértékben a létszám növelésével érték el.

A hároméves terv során a vállalatok jelentős gazdasági eredményeinek elérésé-

hez nagyban hozzájárult a dolgozók jobb viszonya a munkához. A vállalatok dolgozói megértették és magukévá tették a párt, a kormány célkitűzéseit. Ennek eredményeképpen a hároméves terv során új alapokon újjászerveződött a szocialista munkaverseny és ezen belül a szocialistabrigád címért folyó versenymozgalom. A minisztériumi, a tanácsi és a szövetkezeti iparban 1959-ben huszonhárom brigád 621 fővel, 1960-ban ötvenegy brigád 810 fővel versenyzett a szocialistabrigád-cím elnyeréséért.[92]

A városban jelentős fejlődésnek indultak a népművelés különböző területei is. A különböző vállalatok a TIT-tel szocialista szerződést kötöttek, amelynek során a szervezet jó TIT-előadókat biztosított számukra. Az előadások 50 százaléka politikai, gazdasági, 30 százaléka természettudományi, 20 százaléka művészeti és egyéb jellegű kérdésekkel foglalkozott.[93] Ezeken közel tizenkétezer hallgató vett részt.

Az addig csupán szórakozó jellegű olvasókörök munkájában döntő változás állt be. A 48-as, a szentbenedeki, a józsefvárosi olvasókörökben az ezüstkalászos tanfolyamok, tanácstagi beszámolók mellett változatos tematikával ismeretterjesztő előadásokat tartottak. A járási könyvtár segítségével téli szabadegyetemet szerveztek.

A művelődési otthonok több gondot fordítottak az ismeretterjesztő munkára. 7 művészeti csoport és 4 szakkör működött. Pl. a tánccsoport 32 fővel, az énekkar 64 fővel, a zenekar 22 fővel. A különböző tanfolyamok között 14 fővel német és 6 fővel angol nyelvtanfolyam is volt.[94]

A városban nőtt azoknak a száma, akik már szocialista módon rendezték meg családi ünnepségüket: esküvőt, temetést. Pl. egy év alatt a gyulai Harisnyagyárból 25-en esküdtek társadalmi szertartással. Az ilyen családi ünnepek összefogására, irányítására állandó bizottságot hoztak létre.

A tudat szocialista jegyeinek erősítését jól szolgálta a politikai oktatás. Az 1960/61-es pártoktatási évben közel ezer fő tanult a szervezett pártoktatásban.[95] Egy-egy oktatási csoportban a munka nem folyt zökkenőmentesen, mégis számos elvi kérdést tisztáztak, aminek eredményeként bővült a résztvevők elvi, politikai látóköre. A városban elméleti tanácsadó is működött. A kevésbé tisztázott kérdéseket a propagandisták ennek segítségével vitatták meg. A pártoktatás mellett a KISZ, a Hazafias Népfront városi bizottságai is szerveztek politikai oktatást, ahol sajátos tematikával végezték az ideológiai nevelő munkát.

A szocialista mezőgazdaság megteremtésével a város gazdasági, társadalmi fejlődése új szakaszhoz érkezett, s új módon vetődtek fel a várospolitika kérdései is.

Az ellenforradalmat megelőzően már megvalósult a Városi Tanácsnak a Járási Tanácstól való önállósága. Ez kedvezően befolyásolta a várospolitika fejlődését is.

Az ellenforradalmat követő években – bár még megnyilvánultak a direkt, közvetlen megyei irányítás jelei, s olykor fel kellett lépni az ellen, hogy a városi vonatkozású ügyekben (költségvetés, beruházás stb.) a felsőbb szervek a Városi Tanács mellőzésével is döntöttek – a Városi Tanács önállósága alapjában véve nőtt.[96]

A merev tervlebontásos rendszer megszűnése, az önálló döntési lehetőségek bővülése növelte a helyi feladatok megoldásában a helyi felelősséget.

A párt szervezeti felépítése nem követte a tanácsi szervek fokozódó önállóságát. Az MSZMP Ideiglenes Városi Intéző Bizottsága már 1956 decemberében felvetette, hogy a járás helyett közvetlenül a Megyei Intéző Bizottsághoz tartozzon. Ez a törekvés azonban sokáig nem hozta meg az eredményt.[97]

Az 1960-as évek elején a városban érzékelhetővé vált az, hogy az országos fejlődés részeként Gyulán is jelentős változások érlelődnek. A mezőgazdaság leküzdötte a szocialista fejlődés gyermekbetegségeit. Az ipar és a szolgáltatások, ha nem is látványosan, de jelentősen fejlődtek. A fürdőépítés és a városfejlesztés első eredményei, a város közművesítésének nagy programja tömegmozgósító tényezőkké erősödtek.

A várospolitikára, a város társadalmi és tömegszervezeti tevékenységének fejlődésére több vonatkozásban kedvezőtlenül hatott a járási és a városi pártbizottságok összevonása. Az MSZMP Politikai Bizottsága 1961. december 5-i határozatának megfelelően egyesült a két pártbizottság. A VIII. pártkongresszus előkészítése során összehívott pártértekezlet 1962. október 13-án értékelte a VII. kongresszus óta végzett munkát és közös pártbizottságot választott.[98]

A pártértekezleten 190 küldött volt jelen. Ebből 184 szavazati, 11 tanácskozási joggal. A pártértekezleten 6 meghívott és 4 pártonkívüli volt jelen.[99]

A pártértekezlet megállapította, hogy az 1959-es pártértekezlet óta a városban is történelmi változások mentek végbe.

Jelentős gazdasági eredmények születtek a beszámolási időszakban. Az ipar fejlesztésére több mint 33 millió forintot fordítottak. A beruházások nagyobb része az üzemek korszerűsítését, műszaki színvonalának javítását célozta. Ennek keretében került sor a Bútoripari Vállalat új üzemi épületének megépítésére, a Húsüzem, a Harisnyagyár és még néhány üzem elavult gépeinek kicserélésére.

A városban 3100 főt foglalkoztatott az ipar. Ezek 82 százaléka munkás, 18 százaléka egyéb alkalmazott volt.[100] A város ekkor még igen jelentős munkaerő tartalékokkal rendelkezett, főleg a nők köréből. Ezen kívül 1100 fő járt el a városból vidéki munkahelyre.

Az ipari termelés valamennyi szektorban fejlődött. A város ipara 1960-ban 14,8, 1961-ben 27,3, 1962-ben 29,8 százalékkal termelt több értéket, mint 1959-ben. A többlet az extenzív fejlődésből származott. Jelentős mértékben nőtt az exportra termelés: 1962-ben 58 százalékkal volt nagyobb mint 1959-ben.[101] A Húsipari Vállalat, a Fa- és Fémbútoripari KTSZ, a Vízgépészeti Vállalat, a Háziipari Szövetkezet termékei egyre több országba eljutottak.

A város üzemeiben a munkáslétszám 1959-hez viszonyítva 19,1 százalékkal nőtt. Ezen belül szektoronként elég nagy eltérések voltak.[102] Ez az egy főre eső termelékenység alakulását erősen befolyásolta. A tanácsi és szövetkezeti ipar termelékenységének lemaradása miatt 1961-ben az ipar együttesen nem tudta teljesíteni a termelékenység növelésének tervét.

A VIII. kongresszus tiszteletére indított munkaverseny-mozgalomban az ipari üzemek dolgozóinak 69 százaléka vett részt. Ötven brigád több mint 500 fővel versenyzett a szocialistabrigád-címért.[103] A szocialista munkaversenyen belül fejlődött az újítási mozgalom is. Amíg 1959-ben egészében véve 113 újítást adtak be, addig 1962 első felében már 180-at.[104] A pártértekezlet azt a célt tűzte ki, hogy a verseny a kongresszus után ne álljon le, folytatódjon az 1963. évi tervek teljesítéséért.

A beszámolási időszak legjelentősebb eredményének tekintették a mezőgazdaság szocialista átszervezését. A párt kijavította azokat a korábbi hibás intézkedéseket, amelyek aláásták a parasztság bizalmát, gyengítették a munkás–paraszt szövetséget. A pártnak az ellenforradalom utáni agrárpolitikája megnyerte a parasztság bizalmát, helyreállította, megerősítette a munkás–paraszt szövetséget, erősítette a párt befolyását, tekintélyét a parasztság körében. A városban megerősödtek, egyre vonzóbbá váltak a termelőszövetkezetek.

Három év alatt jelentős változás következett be a város közös gazdaságainak vetésszerkezetében. Egyre jellemzőbben kibontakozott a belterjes termelés. Nőtt az ipari növények, illetve a zöldségfélék vetésterülete. Emelkedett a műtrágyafelhasználás aránya. Az átszervezés éveiben is sikerült megtartani az állatállományt, sőt némi növekedése is bekövetkezett. Gyorsan növekedett a közös állatállomány. A felvásárlás terén a főbb cikkekből igen jelentős növekedés következett be.[105] Az átszervezés során nem esett vissza a mezőgazdasági termelés, a felvásárlás. Mindez azt bizonyította, hogy a városban eredményesen hajtották végre a VII. kongresszus és a KB ide vonatkozó határozatait.

Az új helyzetnek megfelelően a pártszerveknek is egyre jobban az élet követelményeinek figyelembevételével és ennek megfelelő szervezeti, cselekvési felkészültséggel kellett a munkát segíteni. A legfontosabb feladat a termelőszövetkezetek gazdasági, politikai megszilárdítása, a mezőgazdasági termelés fejlesztése lett.

A pártértekezlet foglalkozott még a patronáló üzemekre, a tanácsokra, a gépállomásokra a tsz-ek megszilárdításában háruló feladatokkal.[106]

Az MSZMP művelődéspolitikai irányelvei, valamint a VII. kongresszus útmutatása alapján elkészült megyei ötéves művelődési terv és a járás éves működési programja meghatározta a városi művelődési feladatokat.

Az iskolák és a társadalmi élet kapcsolatában lényeges változást hozott a menetközben bevezetett közoktatási reform. Három év alatt a városban az általános iskolák tanulóinak száma 10 százalékkal, a középiskoláké pedig 15 százalékkal nőtt. 1962-ben csaknem minden második általános iskolát végzett fiatal középiskolában tanult tovább.

A párt szervezeti fejlődését jelezte az, hogy kiépültek és többségükben megerősödtek az új tsz-ekben működő alapszervezetek. A párttagság zöme ekkor már az ipari üzemekben és mezőgazdasági tsz-ekben dolgozott. Mindemellett fogyatékosság volt az, hogy a párttagok sorában, különösen a termelőszövetkezetekben, alacsony volt a nők aránya. Több tsz-pártalapszervezetnél pedig fennállt az elöre-

gedés veszélye is. Ezért a pártértekezlet szorgalmazta a tagfelvételt a fiatal korosztályból. Ugyancsak feladatként jelölte meg, hogy a tag- és tagjelöltfelvételnél növeljék a köevtelményeket.

A három év alatt nőtt a párttagság iskolai végzettsége. Többen elvégezték az iskola nyolc osztályát, vagy középiskolában, egyetemen tanultak.

A beszámolási időszakban tovább erősödött a párttagság eszmei, politikai egysége, fegyelme. A párt városi vezetése, az alapszervezetek vezetőségei a VII. kongresszus és a KB által kidolgozott irányvonal szerint végezték munkájukat.

A termelőszövetkezetek pártszervezeteinek egy részénél ez a munkastílus még nem bontakozott ki kellő mértékben. Nem alakult ki hatékony módszer a gazdasági munka megfelelő rendszeres elemzésére, nem tudtak konkrét feladatokat adni a párttagoknak és pártonkívüli aktíváknak. Ennek oka az volt, hogy a pártvezetőség tagjainak alacsony volt az iskolázottsága, s ezenkívül elég sok volt az idősek száma.[107] Nem rendelkeztek még olyan sokéves tapasztalattal, mint az ipari üzemekben működő pártalapszervezetek. A tsz-párttagok jelentős része csak két–három éve dolgozott közösségben, eddig egyéni gazdálkodó volt. A tagjelöltségi idő nélkül felvett párttagok között bizony akadt, aki később kimaradt, nem tudta miért lépett a pártba, nem segített ezen semmiféle nevelés.

Sokat javult a kommunisták és a pártonkívüliek kapcsolata. A pártonkívüliek számos esetben fordultak bizalommal javaslatokkal, problémáikkal, panaszaikkal az alapszervezetekhez. Különösen szembetűnő volt a bírálat javulása a tsz-alapszervezeteknél.[108]

A párttagság ideológiai, politikai továbbképzését a pártiskolákon, a szervezett pártoktatásban, a téli tanfolyamokon, előadássorozatok, viták és konzultációk szervezése útján biztosították. Évről évre nőtt a pártoktatásba bevont párttagok száma. Az 1962/63-as oktatási évben például a párttagoknak közel 50 százaléka volt beiskolázva.[109]

A pártértekezlet az egyik fő feladatnak a tájékoztatás megjavítását, a lakosságot foglalkoztató kérdések megválaszolását tartotta, a propaganda és az agitáció differenciáltságának szükségességét hangsúlyozta.

Növelte a párt tekintélyét, hogy a korábbi időszakhoz viszonyítva a párt városi vezetése, de az alapszervezetek is jobban figyelembe vették a dolgozók véleményét, javaslatait. Egyre demokratikusabb légkört alakítottak ki maguk körül. Az embereket, a lakosságot érintő fontosabb kérdésekben döntés előtt szinte közvéleménykutatást tartottak, s javaslatokat kértek. Növelte az emberek bizalmát, hogy a döntésben saját véleményükre, javaslataikra ismertek.

A párt tekintélyét, a párt és a tömegek közötti kapcsolatot az is erősítette, hogy a párttagok politikai, erkölcsi, emberi magatartása általában egészségesen, jó irányba fejlődött. Többségük bátran hirdette a párt politikáját, célkitűzéseit, példamutató volt a munkában, a kommunista erkölcs szabályai szerint élt. Megbecsülést, tiszteletet, bizalmat szereztek maguknak, s rajtuk keresztül a pártnak.

A káderek nevelésében nagy jelentőséggel bírt a pártmunka társadalmasítása.

Sok párttag, pártonkívüli dolgozott mint társadalmi munkatárs. A pártbizottság munkája így hatékonyabbá vált, a társadalmi munkatársak látóköre pedig bővült. A tsz-ek megszilárdításáért folytatott harc nagy „káderképző" iskola volt. Napról napra nevelte az emberek százait, ezreit.

A párt és a tömegek közötti kapcsolat erősítésében jelentős szerepet játszottak a városban a tömegszervezetek, tömegmozgalmak. Valamennyi jelentős feladat végrehajtásánál ott voltak és nagy segítséget jelentettek. Pl. a mezőgazdaság szocialista átszervezéséért folyó agitációs szervező munkában, a termelőszövetkezetek gazdasági, politikai megszilárdításában, a város fejlesztésében, az új módszerek bevezetése, alkalmazása, a munkaverseny és szocialista brigádmozgalom szervezése terén.

A tanácstagok többsége eleget tett választói megbízatásának, lelkiismeretesen tevékenykedett a város közügyeinek intézésében, a lakosság érdekeinek szolgálatában. A tanács apparátusában dolgozó párttagok és pártonkívüliek egyre színvonalasabban végezték munkájukat. A tsz-ek megszilárdításában, a városfejlesztésben, a lakosság közérdekű igényeinek kielégítésében s egyéb területeken végzett munkájával egyre növekvő megbecsülést és bizalmat szerzett a tanács.

A pártértekezlet 41 főből álló pártbizottságot, 6 póttagot és 40 szavazati joggal rendelkező, valamint 3 tanácskozási joggal rendelkező küldöttet választott. E mellett megválasztotta a revíziós bizottságot.[110]

Az új pártvezető-testület nagy erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy a járási és a városi feladatok ellátásának összhangját biztosítsa. Arra törekekett, hogy a járási és városi intézmények irányítása egyértelmű, következetes legyen. Időközben azonban kiderült, hogy a Politikai Bizottság 1961. december 5-i határozata alapján történő egyesítés igen jelentős negatív következményekkel is járt. A korábbi állapot, amikor a városi pártbizottság a járási pártbizottságnak volt alárendelve, nehézkessé tette a városi feladatok ellátását. Az új irányítási rendszer nem vetett kellően számot azzal a lényeges különbséggel, mely a járás községeiben működő pártszervezetek és a városi pártszervezetek működése, irányítása között volt.

Nemcsak a feladatok voltak sajátosan mások, hanem a módszereknek is másoknak kellett lenniök. A legnagyobb gond az volt, hogy a párt vezető testületei, a pártbizottság és a végrehajtó bizottság, munkájában a várospolitika nem kapott súlyának, jelentőségének megfelelő helyet, az akaratlanul is háttérbe szorult a járás községeivel kapcsolatos feladatok miatt.

A kedvezőtlen feltételek sem tudták azonban megtörni a várospolitika lendületét. A feladatok megoldásának széles körű társadalmasítása elhárította ezt a veszélyt. A várospolitikai feladatok megoldásában igen gyümölcsözően tevékenykedett a Hazafias Népfront Városi Bizottsága.

Ebben az időszakban kovácsolódtak, érlelődtek valósággá a városfejlesztési tervek. Merész, de ugyanakkor reális tervek születtek.[111] Igen jelentős volt ez az időszak a város kulturális képének formálásában, alakulásában. Ebben az időszakban született és vált valósággá a Várszínház gondolata, meg az Erkel Diákünnepek.[112]

A város termelő üzemei mindinkább fejlődésnek indultak. A megyei és országos szervekkel folytatott tanácskozások alapján a vidéki ipartelepítési programot Gyulán is realizálhatták. E mellett a termelőszövetkezetek munkaerőgondjai miatt ott is előtérbe kerültek a termelés korszerűsítésének feladatai. Ebben az időszakban a tervek megvalósításának nagyszerű lehetőségei széles tömegbázist biztosítottak azok végrehajtásához.

A SZOCIALIZMUS ALAPJAI MEGSZILÁRDÍTÁSÁNAK ÉVTIZEDE (1962–1970)

A párt irányító szerepe Gyula gazdasági, kulturális, várospolitikai, társadalmi életében

Gyulán az 1960-as években, éppúgy, mint szerte az országban, mindenütt a szocialista termelési viszonyok megszilárdítása volt a fő feladat. Ezért az MSZMP járási-városi bizottsága, figyelembe véve a párt VIII. kongresszusának határozatait. megjelölte azokat a feladatokat, amelyek a szocializmus alapjainak megszilárdítását szolgálták.

Az 1963-as év az iparban jó feltételek között indult. A város területén működő minisztériumi vállalatok és a szövetkezeti ipar a tervét teljesítette, illetve túlteljesítette. Jelentős volt az exportra történő termelés is.

A tsz-ek az átszervezés befejezésétől eltelt három év alatt megerősödtek, gazdasági alapjuk megszilárdult. Egyre jobban betöltötték a rájuk háruló feladatokat, egyre inkább árutermelő gazdaságokká fejlődtek. Három év alatt megszűntek azok a zilált állapotok, amelyeket az egyénileg dolgozó parasztok helyzetük különbözőségéből magukkal vittek. Fokozatosan megszűnőben volt a kisgazda, középparaszt, szegényparaszt, kulák közötti ellentét. A termelésben, a vezetésben egyre inkább a becsületes, szorgalmas munka lett a jellemző.

A pártszervezetek, a tsz-ek párttagjai felbecsülhetetlen szerepet játszottak a megszilárdításban. Részt vettek a gazdaság valamennyi területén végzett munkában. Jelentős segítséget nyújtottak a tervezésnél, felléptek a hiányosságok ellen. A párttagság kevés kivételével példamutatóan dolgozott a társadalmi munkában és a termelés területén egyaránt.

A párt járási-városi bizottsága, figyelembe véve a KB 1962 márciusi határozatában megjelölt feladatokat, célul tűzte ki és feladatként határozta meg a termelés gyors ütemű fejlesztését, a terméshozamok emelését, az anyagi érdekeltség elvének érvényesítését.

Ebben az időszakban igen sokrétű és hatékony volt a lakóterületi politikai munka. A tanácstagok félévenként tanácstagi beszámolót tartottak. Igen aktív mun-

kát végeztek a frissen szervezett lakóbizottságok is. Programjukat a tanács és népfrontbizottság szervezte a lakóterületi pártcsoportokra támaszkodva. Megalakították a Hazafias Népfront nőbizottságainak területi csoportjait is.[113]

1963. február 24-én megtartották az országgyűlési és tanácsválasztásokat.[114] A választás politikai előkészítésében és lebonyolításában nagy szerep hárult a pártszervezetekre. A december havi taggyűléseken a választással foglalkoztak. A jelölőgyűlések alkalmat teremtettek a véleménycserére, a tömegekkel való kapcsolat építésére. A város lakossága aktivitásával megerősítette az általános politikát. A város országgyűlési képviselője továbbra is dr. Sáró András lett, a megyei kórház akkori igazgató főorvosa. A tanács végrehajtó bizottságának elnöke és titkára korábbi megbízatását megerősítették. Elnökhelyettes Mészár József lett.[115]

1963-ban a város vezetése közvetlen kapcsolatot létesített Budrió olasz város vezetésével. A Bologna közeléven fekvő város Gyula testvérvárosa lett. Ezzel tulajdonképpen a testvérvárosi kapcsolatok alapozódtak meg.

A hatvanas évek közepére jól kiépült a pártszervezetek hálózata. A városban akkor 54 alapszervezet működött.[116] Minden jelentősebb üzemben, intézményben volt pártszervezet. A párttagság 178 pártcsoportban tevékenykedett.[117]

A pártoktatás keretében közel ezerhatszáz hallgató tanult. Jelentős előrehaladás következett be a propagandamunka tartalmában. A vitatott kérdések közelebb kerültek az élethez, megszűnőben volt az iskolás, skolasztikus szellemű eszmecsere. Ennek jótékony hatása abban is megmutatkozott, hogy csökkent a párt politikáját tévesen értelmezők, a párt politikájának egyes kérdéseit hibásan képviselők száma a pártban. A propagandamunka jól szolgálta a kétfrontos harcot.

A második ötéves terv utolsó évében megmutatkoztak már a megújult várospolitika eredményei is. A város anyagi erőforrásai jelentősen gyarapodtak. Két év alatt a városfejlesztési terv végösszege húsz millióval nőtt.[118] A városfejlesztési tervek megvalósításában számottevő eredmények születtek. Kiépült a Várfürdő és kedvező feltételek mutatkoztak a továbbfejlesztésre. Fejlődött a város útjainak, parkjainak gondozottsága, előrehaladt a művelődési intézmények, a város lakosságának igényeit kialakító üzlethálózat korszerűsítése. Megtörténtek a vízműhálózat kiépítésének első lépései.

A város életének irányításában – különösen a tömegszervezetek szervezésében, irányításában – hiányzott a városi pártbizottság önállósága, sőt a tömegszervezetek egy részénél létre sem jött városi vezető testület, mivel közös járási-városi vezetőségek szerveződtek. A járási tevékenység miatt egyes intézmények elhanyagolták városi feladataikat. Ennek a helyzetnek a Politikai Bizottság 1964 májusi határozata vetett véget, amikor kimondta, hogy „a járások és járási székhelyek összevont pártbizottságait és apparátusait külön kell választani."[119] A határozat nyomán előbb 1965. január 5-én városi pártértekezletet tartottak, majd 12-én járásit.

Az 1965. január 5-i városi pártértekezleten 168 szavazati jogú küldött és 15 tanácskozási jogú küldött és meghívott vett részt.[120]

A megyei pártbizottság a gyulai városi pártbizottság számára járási jogkört biztosított, vagyis közvetlen a megyei pártbizottsághoz rendelte.

A pártértekezlet elhatározta, hogy alapvető feladatának tartja az 1964. évi, a járási-városi pártértekezlet határozataiból a városra vonatkozó tennivalók megvizsgálását, és következetesen küzd azok végrehajtásáért. Ezenkívül a gazdasági építés és a szocialista tudatformálás fokozása érdekében megfogalmazta a tennivalókat.[121]

A pártértekezlet határozataiban a pártbizottság és a város kommunistáinak feladatait abban jelölte meg, hogy következetesen hajtsák végre a VIII. pártkongresszus határozatait és az egyéb párthatározatokat. Különösen a mezőgazdaság fejlesztésével és várospolitikai feladataival kapcsolatos tennivalók realizálását szorgalmazta. A szervezeti élet területén a pártcsoportok és a lakóterületi pártcsoportok munkájára fordított nagy figyelmet. Szükségesnek mondta ki azt, hogy a felszabadulás huszadik évfordulója jegyében fokozódjék a tömegek aktivitása, bontakozzon ki a termelési tervek teljesítése érdekében mind szélesebb körű munkaverseny-mozgalom.

A pártértekezleten negyvenhárom tagú városi pártbizottságot és nyolc póttagot választottak.[122]

1965. január 5-én a pártbizottság megtartotta első ülését, ahol megválasztották a végrehajtó bizottság tagjait és a fegyelmi bizottságot.[123]

Az önálló városi pártbizottság létrehozása a várt eredményt hozta. A várost a felszabadulás huszadik évében pezsgő politikai élet jellemezte.

A város lakosságának döntő többsége megértette, hogy a város gyorsuló gazdasági, kulturális fejlődése a helyes politikai munkával magyarázható. Ezzel a politikával, a szocialista építés célkitűzéseivel való egyetértés fejeződött ki a termelőüzemek termelési eredményeiben is. A minisztériumi, tanácsi és szövetkezeti ipar összességében 124 százalékra teljesítette termelési tervét.

Jelentősek voltak a termelőszövetkezetek termelési eredményei is. A hat termelőszövetkezet közül négy jól, kettő közepesen dolgozott.

Az iparban és a mezőgazdaságban erősödtek a szocialista termelési viszonyok. Ez nemcsak a termelési eredmények növekedésére vezetett, hanem a szocialista tudat fejlesztését is elősegítette. A tömegek erősödő szocialista tudatossága fejeződött ki a szocialista munkaverseny, a szocialista brigádmozgalom fejlődésében. A városban 121 brigádban 1077 fő küzdött a szocialistabrigád-cím elnyeréséért. 76 brigád e cím birtokosa volt.[124]

Az önálló városi pártbizottság munkájának kihatása valamennyi tömegszervezet tevékenységében is érzékelhetővé vált. A hatvanas évek elején kedvező foglalkozási helyzet alakult ki. Tovább növekedett az üzemi, intézményi dolgozók száma. 1965-ben a szakszervezeti vezetőségválasztások során az alapszervezetek vezetőségeit már több mint ötezer szervezett dolgozó választotta meg.[125] Erősödött a szakszervezetek érdekvédelmi tevékenysége, új lendületet kapott a szocialista munkaverseny, s ezen belül a szocialista brigádmozgalom.

A felszabadulás huszadik évének politikai eseményei közül kiemelkedő volt Kádár Jánosnak, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága első titkárának látogatása Gyulán. Augusztus 20-án, Alkotmányunk ünnepén munkásparaszt találkozó volt Békéscsabán. Az ünnepi nagygyűlés szónoka, Kádár János, a találkozó után Gyulára látogatott. A vendéget a városnál Jámbor István, a városi pártbizottság első titkára és Enyedi G. Sándor tanácselnök köszöntötte. Ezután Kádár János és kísérete megtekintette a várost és környékét, a fürdőt. Több fürdőző felismerte és meleg szavakkal köszöntötte. Majd gyalog sétáltak a tanácsháza felé. Kádár János elismeréssel nyilatkozott a látottakról, a város vezetői és a lakosság összefogásáról, amely lehetővé tette, hogy a város széppé fejlődjön.

A tanácsháza előtt megszemlélték a Petőfi és az Erkel-szobrot, utána kíséretével felkereste Kádár János a tanácsháza dísztermét, a VIII. Asztalos Lajos sakkverseny színhelyét. Kádár János külön üdvözölte a verseny résztvevőit. A késő délutáni órákban Kádár János szívélyesen elbúcsúzott a megye és a város vezetőitől.[126]

1966 októberében a városi pártértekezleten a város kommunistái nagyszerű politikai, gazdasági és kulturális előrelépésről adhattak számot.

A pártértekezleten 45 tagú pártbizottságot, ezzel egyidőben 27 szavazati joggal rendelkező és egy tanácskozási jogú küldöttet választottak meg a november 2-án megtartásra kerülő megyei pártértekezletre.

Az eredmény kihirdetése után megtartotta alakuló ülését az új pártbizottság, amely első titkárrá egyhangúlag Jámbor Istvánt, titkárrá Halics Sándort választotta. Ugyancsak megválasztotta a fegyelmi bizottságot és a munkabizottságokat.[127]

A pártértekezlet hangsúlyozta, hogy társadalmunk egységes szocialista alapjainak megteremtése kihatott egész politikai, társadalmi és gazdasági életünkre. Gyula város politikai, társadalmi és gazdasági életére is. Az új viszonyok a városban a fejlődés új feltételeit teremtették meg.

A város mezőgazdaságát 1960 decembere előtt a következő számok jellemezték: szocialista szektor 10 400 kataszteri hold, egyéni 17 034 kataszteri hold. Az átszervezés során 2024 család lépett be a város nyolc termelőszövetkezetébe 12 067 kataszteri hold földterülettel.[128] E jelentős társadalmi átalakulás megváltoztatta a parasztság életformáját. A parasztság kinevelte vezetőit, s ezek a vezetők egy-egy szocialista nagyüzem élén a város vezető szerveiben jól szolgálták a közös érdekeket.

1966-ra a parasztság régi differenciálódásából adódó ellentétek mind jobban csökkentek, lényegében megszűntek. A szocialista tulajdonviszonyok biztosították a változás alapját és mindinkább érezhető volt a hatása a tsz-ek pártszervezetei, tömegszervezetei által végzett politikai tömegmunkának.

A város termelőszövetkezeti parasztsága most már végképp meggyőződött a nagyüzemi gazdálkodás előnyeiről. A többség tudatában mindinkább egybeesett az egyéni és közösségi érdek. A fejlődés új feltételei lehetővé tették a termelőszövetkezetek egyesülését. 1966-ra a nyolc termelőszövetkezetből két termelőszövet-

kezet lett. A Munkácsy (déli) és a Köröstáj (északi) termelőszövetkezetek jöttek létre. Így a város mezőgazdaságának szerkezete üzemnagyság tekintetében is a szocialista termelési viszonyoknak megfelelően alakult. Az új szerkezet, a mezőgazdaság állami és szövetkezeti szektorának mindinkább azonosuló feltételei, új lehetőséget tártak fel, egyben új feladatokat jelöltek meg.

A parasztságra rendkívül nagy hatással volt a város közelsége, a város munkássága. Több száz család beköltözött a városba.

Az üzemek fejlődése jelentős vonzó erőt gyakorolt a paraszti lakosságra. A bérből és fizetésből élők száma 3,9 százalékkal gyarapodott. A növekedés 2,7 százaléka a mezőgazdasági termelőszövetkezetekből származott. Ez a folyamat átmenetileg egyes termelőszövetkezetekben munkaerőhiányt okozott.[129]

A termelőszövetkezetekben egyre többen szereztek közép- és felsőfokú képesítést. A tanyai fiatalok is szakrendszerű általános iskolai oktatásban részesültek. A változó munkakörülmények, a társadalombiztosítás kiterjesztése, a villany, a televízió és más változások közelítették a paraszti életet a munkásokéhoz. A párt és a kormány azon intézkedései, melyek tovább közelítették a munkásosztályéhoz a parasztság életszínvonalát és ellátottságát, a parasztság politikai tudatosságát is fokozták.

A város társadalmi, gazdasági, politikai változásaira ez időben már a munkásság arculata nyomta rá bélyegét.

A város munkássága 1966-ban számszerűleg meghaladta az 1962-es évet.[130] Erősödött szervezettsége, öntudata. Nagy szerepe volt az üzemekben dolgozó közel nyolcszáz kommunistának és a fejlődő szocialista brigádmozgalomnak. Míg 1962-ben 50 brigád 506 dolgozója versenyzett a szocialistabrigád-címért, 1966-ban 164 szocialista brigád volt 1238 taggal. A szocialista munkaversenyben részt vett mezőgazdasági üzemek dolgozóival együtt 374 brigád, 4967 dolgozó.[131]

A munkásság tudatosságának, aktivitásának fokozódását, politikai érettségét mutatta a munkások állásfoglalása fontos nemzetközi vagy belpolitikai kérdésekben. A munkások részt vállaltak a tervek kidolgozásából, a gazdasági mechanizmus átfogó reformjának előkészítéséből.

1962–1966 között tovább nőtt az értelmiség száma és szerepe a városban. Az értelmiség elfogadta és támogatta a párt politikáját. Főleg a pedagógusok világnézeti fejlődése volt gyors ütemű.

Az a politika, amelyet a párt folytatott, megnyerte a tömegek bizalmát, támogatását. Elveivel egyetértettek, igazságosnak tartották. A város lakossága nagyra értékelte a párt azon törekvését, amely a törvény előtti teljes egyenlőséget, a törvényesség betartását, betartatását szorgalmazta.

A szocialista nemzeti egységért folytatott politika gyakorlati kérdéseiben, az elvek értelmezésében voltak viták. A származási kategóriák megszüntetésével kapcsolatban szembetűnővé váltak az egyetemi felvételi gyakorlat hiányosságai s a kettőt sokan azonosították.[132]

A hatvanas évek első felében nem volt kielégítő a városban az állami, társadalmi

helyi ügyek intézésében a dolgozók részvétele. Egy-egy tanácstagi beszámoló ugyan látogatott volt, amely a közügyek iránti érdeklődést mutatta, de még mindig kevesebb résztvevő volt, mint a városban élő családok száma. Különösen messze volt a választópolgárok számától.

A társadalmi és tömegszervezetek eredményesen fáradoztak azon, hogy olyan politikai légkör legyen a városban, melyben a város lakói gazdaként kötelességüknek érzik a részvételt minden fontos kérdés eldöntésében.

Az új, bonyolult feladatok új, hatékonyabb módszereket követeltek a párttól. Mindenekelőtt a feladatok gondos tudományos elemzését. Már nem volt szükség arra, hogy a párt az előző időszakhoz hasonlóan operatívan oldja meg a gazdasági, kulturális és egyéb feladatokat.

A tanácsi, a gazdasági, a tömegszervezetek vezetői egy évtized alatt rengeteg tapasztalatot gyűjtöttek. Mindinkább képesek voltak a párt politikájának gyakorlati megvalósítására. Így a pártnak több lehetősége volt arra, hogy elemezze a bonyolultabb viszonyokat, és a tömegek bevonásával meghatározza a fő feladatokat.

A szervezeti és ideológiai élet fejlődése

1962–1966 között jelentős változás ment végbe a párt szervezeti életében[133]. 1962-ben 45, 1965-ben 54, 1966-ban 61 pártalapszervezet működött a városban. A párttagság összlétszáma az 1966 októberi pártértekezlet időpontjában 2000 fő volt.

A párttagság kor szerinti megoszlása:

	1962-ben	1966-ban
40 éven aluliak száma	943	867
40 éven felüliek száma	783	1133

Iskolai végzettség szerinti megoszlás:

	1962-ben	1966-ban
8 általánosnál kevesebb	817	773
8 általános (4 polgári)	636	806
érettségizett	168	289
főiskola, egyetem	105	132

Párttagság kelte:

felszabadulás előtti	3	3
1944–1956-ig	1015	966
1956–1966	708	1031

Pártiskolai végzettség:		
pártfőiskola	1	3
1 éves (ML esti egyetem)	10	26
6 hónapos és esti középisk.	27	146
nem végzett pártiskolát (ide számítva az 5 hónapnál kevesebbet végzettek is)	1687	1823
Foglalkozás szerinti megoszlás:		
fizikai dolgozó	652	807
szellemi dolgozó	802	902
tsz-dolgozó	167	145
nyugdíjas	105	146[134]

A helyes politikai irányvonal, a személyi feltételek javulása növelte a szocialista tudat formálásában elért eredményeket.

A városban az ideológiai-kulturális nevelőmunka hatóköre bővült. Szervezetileg és tartalmilag erősödött a marxista propaganda. A pártoktatás jelentős tömeget fogott át. Az 1965/66-os pártoktatási évben a párttagság 52 százaléka vett részt a pártoktatásban. A pártszervezetek tömegbefolyását jelezte, hogy a pártoktatás különböző formáira a város lakosságának 13 százalékát iskolázták be. A pártoktatás szervezett hatása nem terjedt ki megfelelően a parasztságra.[135]

A marxista propagandából jelentős részt vállalt a szakszervezet és a KISZ saját keretei között, több mint kétezer főt vontak be az oktatásba.

Jól szolgálták a propaganda munkát, az agitációt a pártsajtó és a pártkiadványok. A párt központi lapjára és a megyei lapra a városban 3500 család fizetett elő. A Gyulai Hírlapot az előfizetőkkel együtt a pártértekezlet időszakában közel háromezer ember olvasta.[136]

Jelentősen javultak a városban folyó közoktatás személyi, tárgyi feltételei, a város pedagógus-ellátottsága, a szakos-ellátottság. Az általános iskola valóban általánossá lett. Teljessé vált a felsőtagozatú, a szakrendszerű oktatás.

Fellendült a városban folyó népművelési tevékenység is. A zeneiskola mellett a hangversenyterem megépítésével, a Várszínházzal, természettudományos bemutató teremmel, korszerűsített könyvtárral gyarapodott a város. A Hazafias Népfront által kezdeményezett őszi, téli művelődési programok és a „Gyulai Nyár" rendezvényei jól szolgálták az ideológiai nevelést, az általános műveltségi színvonal emelését.

A harmadik ötéves terv első esztendei új feladatokat állítottak a város dolgozói elé. Az iparban évek óta gond volt annak meghatározása, hogy hogyan, milyen irányban fejlődjenek az üzemek. A tervutasításos gazdaságirányítási rendszer keretei egyre szűkebbnek bizonyultak, nem tárták fel eléggé az üzemek önállóságában rejlő tartalékokat. Miután a foglalkoztatás gondjai megoldódtak a városban, mindinkább közvetlen feladattá vált a termelékenység növelése terén a technikai-technológiai fejlesztés.

A mezőgazdaságban néhány év alatt a fiatal termelő üzemek kinőtték lehetőségeiket. Az 1966-os év első nagy jelentőségű várospolitikai eseménye kétségkívül a pártbizottság és városi tanács március 18-i közös tanácskozása volt a termelőszövetkezetek továbbfejlesztésének gazdasági, politikai és személyi feltételeiről. A tanácskozás úgy döntött, hogy meg kell teremteni a további előrelépés feltételeit, a város termelőszövetkezeteit két termelőszövetkezetbe kell szervezni, biztosítva az ehhez szükséges gazdasági, politikai és személyi feltételeket.

A párt városi végrehajtó bizottsága 1966 második felében két ízben is – november 8-án mezőgazdasági, november 21-én ipari vonatkozásban – tárgyalta a KB 1966. május 25–26-i ülése által rögzített s a gazdasági mechanizmus reformjáról szóló irányelveket. Az értékelés arra irányult, hol tartanak a határozat „levitelében". Majd 1967. október 23-án a párt VB tárgyalta a pártszervezeteknek a gazdasági mechanizmus reformjának előkészítésében elvégzendő feladatait. Kutatták a korszerűbb gazdálkodáshoz vezető utat és módszereket. Ez az útkeresés jellemezte az önállóvá váló üzemeket is.

Az új gazdasági mechanizmusról a párttagok körében sokféle vélemény alakult ki. Nem vitatták bevezetésének szükségszerűségét, azonban találgatás, bizonytalankodás, sőt aggodalom mutatkozott abban, hogy milyen is lesz a függőség a gazdasági vezetőktől, mennyire fog nőni a fizetési különbségek skálája.[137]

1968 szeptemberében már városi szinten összegezték az új gazdasági mechanizmus bevezetésének első tapasztalatait. Figyelembe véve az elmúlt nyolc hónap eredményeit, pozitívan értékelték a gazdasági egységek tevékenységét. A termelés növekedési üteme elérte a korábbi szintet, sőt egyes területeken némileg meg is haladta. Az új gazdasági mechanizmus – különösen az első negyedévben – befolyásolta a termelés növekedését.[138]

A kapott önállósággal jól éltek a mozgalmi és gazdasági szervek vezetői.

A szocializmus teljes felépítésének kezdeti sikerei a városban

1967-ben jelentős politikai esemény volt az országgyűlési és tanácsválasztás. A választások demokratizmusának fejlődését kifejezve a választók néhány körzetben éltek a többes jelölés lehetőségével.

Az 1967. évi tanácsválasztásokat megelőzően, 1966 nyarán, Békés megyében jelentős közigazgatási területrendezés történt. A sarkadi járás területének nagyobb részét a gyulai járáshoz, kisebb részét a szeghalmi járáshoz csatolták. Ezzel az intézkedéssel növekedett Gyula vonzása a járáshoz csatolt területek felé, bár korábban is jelentős egészségügyi, kulturális hatása volt e területekre.

1969-ben nagy jelentőséggel bírt a X. pártkongresszusra történő felkészülés. A beszámoló taggyűléseken értékelték, hogyan éltek az alapszervezetek a megnövekedett jogkörükkel, felelősségükkel, hogyan teljesítették feladataikat a párt politikájának végrehajtásában, hogyan hajtották végre az új gazdasági mechanizmus bevezetésének előkészítő, politikai munkáját.

1970. október 10-én tartották meg a városi pártértekezletet, amelyen 158 küldött vett részt.[139]

A pártértekezlet számba vette azokat az eredményeket, amelyeket a IX. kongresszus határozatainak megvalósításában elért a város. Tovább erősödött a párttagok aktivitása, erősödött a párt és a tömegek kapcsolata a városban. A szocializmus építése egyre inkább nemzeti üggyé vált. A IX. kongresszus által megvalósított politika Gyula városban is megfelelő visszhangra talált, és a különböző társadalmi rétegek széles körben kapcsolódtak be annak végrehajtásába.

Gyula város társadalmi szerkezetében is végbement egy világosan kimutatható fejlődés. A város társadalmi életének változását nagy mértékben meghatározta az a tény, hogy Gyula a Dél-Alföld egyik kulturális, üdülő és idegenforgalmi központja lett, és ez a jellege a beszámolási időszak alatt erősödött.

1970-re az iparfejlesztés, a környező községekből való beköltözés nyomán közel kétezer fővel emelkedett a város lakossága. Ez a folyamat 1970-ben nem zárult le.

A város társadalmi fejlődésében, politikai arculatának formálásában meghatározó erővel bírt a munkásosztály. A munkások száma 1966-hoz viszonyítva számottevően nőtt.[140]

A munkások száma	1966-ban	1969-ben
a minisztériumi iparban	2101	2161
a tanácsi iparban	629	905
a szövetkezeti iparban	911	1848

Az össz-növekedés közel ezer fő.

Erősen növelték létszámukat a KTSZ-ek – különösen a Fa- és Fémbútoripari és a Szabó KTSZ –, de növekedett a munkáslétszám a város szinte minden üzemében.

Folytatódott a parasztság alkalmazkodása az új életformához. A parasztság a szövetkezetekben megtalálta számítását, noha 1970-ben a természeti csapások kedvezőtlenül érintették ezt a folyamatot. Az árvíz és a rossz időjárás különösen a Köröstáj tsz-ben jelentős károkat okoztak. Ennek következtében többen kiléptek a tsz-ből, elsősorban a Köröstáj tsz-ből.

A tsz-ben dolgozók, foglalkoztatottak 1970-ben:

tagok száma	1962
ebből nyugdíjas járadékos	780
dolgozó tagok száma	1351
összes tsz-dolgozó	2049[141]

A hetvenes évekre jelentősen megnőtt az ipari szakmával rendelkezők száma. Ez jelentős mértékben az ipari, a kisegítő melléküzemági tevékenység fokozásával függött össze.

Tovább nőtt a városban az értelmiség, különösen a műszaki és agrár szakemberek száma, de még így is kevés volt a szakember az iparban és mezőgazdaságban egyaránt.

A pártbizottság gazdaságpolitikai tevékenységét a IX. kongresszus óta kettős, de egységes feladat határozta meg: a harmadik ötéves terv megvalósítása és a gazdaságirányítás reformjának bevezetése. Munkája a városban eredményesnek bizonyult. 1966–1970 között az iparban, szövetkezetben, a mezőgazdaságban egyaránt jelentős fejlődés volt.[142]

A pártéletben érvényesültek a lenini normák. A párt városi bizottsága rendszeresen segítette és ellenőrizte a pártszervezetek munkáját. Ennek eredményeként javult az alapszervezetek, csúcsvezetőségek munkája.

A pártalapszervezetek és a párttagság száma, összetétele a két pártértekezlet között a következőképpen alakult:

	1966-ban	1970-ben
alapszervezetek száma	61	82
taglétszám	2000	2393
férfi	1691	1781
nő	409	612
A párttagok *kor szerinti* megoszlása:		
26 éven aluli	116	71
27–39 éves	751	798
40–49 éves	646	830
50–59 éves	293	431
60 éves és idősebb	194	263
Iskolai végzettség szerint:		
8 általánosnál kevesebb	773	634
8 általános	806	1040
érettségizett	289	518
főiskola, egyetem	132	201

Párttagság kelte szerinti megoszlás	1966-ban	1970-ben
felszabadulás előtti	3	3
1944–1956	966	966
1957–1966	1031	1057
1967-től	–	367
Pártiskolai végzettség szerinti megoszlás:		
Politikai Főiskola	3	17
középfokú pártiskola	58	99
alsófokú pártiskola	116	244
nem végzett pártiskolát	1823	2033
Foglalkozás szerinti megoszlás:		
fizikai dolgozó	927	988
szellemi dolgozó	656	976
egyéb dolgozó	417	429[143]

Amint a statisztikából kitűnik, a párttagok létszáma 1966-hoz viszonyítva 20 százalékkal növekedett.

Összetételükben a nők aránya 25 százalékról 25,6 százalékra nőtt, a fizikai dolgozók száma 40 százalékról 38,7 százalékra csökkent, a tsz-ekben dolgozók 7,2 százalékról 8,3 százalékra, az értelmiség 25,9 százalékról 39,6 százalékra növekedett. Az alkalmazottak, fegyveres testületek, nyugdíjasok, háztartásbeliek stb. aránya lényegében nem változott, illetve minimálisan növekedett.

A termelő üzemekben dolgozott a párttagság 40 százaléka, ami 11 százalékkal több volt az 1967. év azonos időszakában számított aránynál. Ezen belül ipari és közlekedési vállalatoknál 31 százalék, mezőgazdasági üzemekben 17 százalék. A pártértekezlet most is a fizikai dolgozók, a fiatalok és a nők felvételének növelését jelölte meg feladatként.

Szervezetileg, tartalmilag erősödött a marxista propaganda. A pártoktatásban elsősorban a kommunisták oktatása folyt, ugyanakkor jelentős mértékben szélesedett a tömegszervezetek propagandamunkájának hatóköre. Míg az 1966/67-es oktatási évben a város felnőtt lakosságának 20 százaléka, addig az 1969/70-es évben 30 százaléka vett részt politikai oktatásban. Az 1966. évi 52 százalékkal szemben a város párttagságának 75 százaléka vett részt a politikai oktatás különböző formáin.[144]

1966–1970 között a városban 88-an végezték el az esti egyetem hároméves tagozatát, közülük 12-en a kétéves szakosítót is. Így a városban több mint 150-en rendelkeztek Marxista–Leninista Esti Egyetemen szerzett végzettséggel.[145]

A párt, állami és tömegszervezetek vezetőinek alapképzését az öthónapos pártiskolán biztosították, melyet a beszámolási időszakban 26-an végeztek el. Jól bevált a Marxista–Leninista Esti Középiskola is. Ezt 1966–1970 között 223-an végezték el. Ez időszakban 300-an vettek részt elméleti konferenciákon.[146]

A pártértekezlet értékelte a tömegszervezetek, a tömegmozgalmak és az állami szervek munkáját, ezek pártirányítását. Az eredmények mellett megállapította, hogy a társadalmi és tömegszervezetekben rejlő lehetőségeket nem használták ki eléggé. A további lehetőségek keresését jelölte meg feladatként.

A pártértekezlet megválasztotta a pártbizottság tagjait, a megyei küldötteket.[147]

Október 10-én megtartották az első pártbizottsági ülést, ahol megválasztották a városi pártbizottság első titkárát, titkárát, a végrehajtó bizottság tagjait, és a fegyelmi bizottságot.

A pártbizottság első titkára ismét Jámbor István lett. Titkárnak Kovács Lajost választották meg.[148]

Gyula város kommunistáinak a X. kongresszusra történő felkészülése során egyértelműen kitűnt, hogy a város párttagsága egységes, továbbá a párt és a dolgozó nép között az alapvető kérdésekben egyetértés és nézetegység volt. Mind a párttagság, mind a pártonkívüli közvélemény helyeselte a párt politikáját, és a X. kongresszustól a párt fő irányvonalának megerősítését várta. Ez meg is történt.

1 MSZMP Békés Megyei Bizottsága Archívuma (továbbiakban Békés MB Arch.) 46. fond, Bálint István visszaemlékezése.
2 Békés MB Arch. 3. fond, 2. csop., 9. öe.
3 Békés MB Arch. 1. fond, 21. öe. MB jelentések, levelek.
4 Ugyanott.
5 Békés MB Arch. 3. fond, 2. csop., 9. öe.
6 Ugyanott.
7 Ugyanott.
8 Békés MB Arch. 1. fond, 21. öe. MB jelentések, levelek.
9 Békés MB Arch. 3. fond, 2. csop. 9. öe.
10 Ugyanott.
11 Ugyanott
12 Ugyanott.
13 Békés MB Arch. 3. fond, 2. csop., 3. öe.
14 Békés MB Arch. 3. fond, 1. öe. PB ülés jkve, 1957. április 27.
15 Ez történt c. cikksorozat az 1956-os ellenforradalomról. Népszabadság–Kossuth, 1981. 54. old.
16 A magyar népi demokrácia története 1944–1962. Kossuth Könyvkiadó 1978. 289. old.
17 Békés MB Arch. 3. fond, 2. csop., 9. öe.
18 Három szabad évtized Gyulán. Szerk.: Marsi Gyula–Szabó Ferenc. Gyulai Városi Tanács, 1975. 141. old.
19 Ugyanott
20 Békés MB Arch. 3 .fond, 1. öe. MSZMP Városi Bizottság aktívaülés jkve, 1956. december 2.
21 Ugyanott.
22 Békés MB Arch. 3. fond, 1. öe. ÜB ülés jkve, 1957. április 27.
23 A magyar népi demokrácia története 1944–1962. i. m. 289. old.
23/a Békés MB Arch. 3. fond, 2. csop., 9. öe.
24 Békés MB Arch. 3. fond, 1. öe. VB ülés jkve, 1957. január 21.
25 Békés MB Arch. 3. fond, 1. öe. PB ülés jkve, 1957. április 27.
26 Ugyanott.
27 Ugyanott.
28 Három szabad évtized Gyulán i. m. 143. old.
29 Békés MB Arch. 3. fond, 2. csop. 3. öe. Összevont taggyűlés jkve, 1957. március 10. Pártbizottsági tagok: Ambrus János Vízgépészeti Vállalat, Balázs Ferenc Bőripari KTSZ, Borbély Jánosné Harisnyagyár, Brinda György Tejporgyár, Engelhardt Ferenc Népbolt, Enyedi G. Sándor Városi Tanács, Gallai Györgyné Belváros, Gáleg János Népköztársaság tsz, dr. Gyenge István Városi Tanács, Igricz Péter Karhatalom, Jámbor István Népbolt, Juhász István Erkel tsz, Kispál Sándorné Belváros, Kocsis Pál Vízügyi Igazgatóság, Kohári István Városi Bizottság, Kovács János Húsüzem, Lipták Mihály Városi Bizottság, Lornek András Népbolt, Nagy Ferenc Belváros, Németi József Faipari Vállalat, Sajti Imre Igazságügy, Sándor Lajos Községgazdálkodási Vállalat, Sárközi András Petőfi tsz, Szabó Antal Rendőrség, Szabó János Városi Tanács, Szabó József Földművesszövetkezet, Szabó Mihály Vasipari KTSZ, Szabó Mihály Kötőipari Vállalat, Szabó Péter Szanatórium, Szántó László Gépállomás, Szilágyi János Állami Gazdaság, Szilágyi Lajos Béke tsz, Szilágyi Péter Román Gimnázium, Tarkó Mihályné Harisnyagyár, Timár András Belváros, Ujhelyi Sándor Bőripari KTSZ, Vadi László Városi Bizottság, Varga Károly Erdőgazdaság, Vidó István Városi Tanács, Zsótér Antal Járási Tanács.

30 Ugyanott.
31 A magyar népi demokrácia története 1944–1962. i. m. 308. old.
32 Békés MB Arch. 3. fond, 1. öe. PB ülés jkve, 1957. december 3.
33 Ugyanott.
34 Ugyanott.
35 Ugyanott.
36 Ugyanott.
37 Ugyanott.
38 Ugyanott.
39 A népi Magyarország negyedszázada. Nemzetközi tudományos ülésszak Magyarország felszabadulásának 25. évfordulóján. Akadémia Kiadó 1972. 136. old.
40 Békés MB Arch. 3. fond, 1. öe. PB-ülés jkve, 1957. december 3.
41 Ugyanott.
42 Ugyanott.
43 Három szabad évtized Gyulán i. m. 144. old.
44 Békés MB Arch. 3. fond, 2. csop., 1. öe. VB-ülés jkve, 1957. február 27.
45 Békés MB Arch. 3. fond, 1. öe. PB-ülés jkve, 1957. december 3.
46 Három szabad évtized Gyulán i. m. 146. old.
47 Ugyanott, 147. old.
48 Ugyanott, 147. old.
49 Békés MB Arch. 3. fond, 1. öe. PB-ülés jkve, 1957. december 3. Az „Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben" c. kiadványt nevezték röviden Fehér könyvnek.
50 A népi Magyarország negyedszázada i. m. 121. old.
51 Békés MB Arch. 3. fond, 3. öe. Összevont taggyűlés jkve.
52 Ugyanott.
53 Ugyanott.
54 Ugyanott.
55 Ugyanott.
56 Ugyanott.
57 Ugyanott.
57/a Békés MB Arch. 3. fond, 2. öe. VB-ülés jkve, 1959. augusztus 17.
58 Békés MB Arch. 3. fond, 2. öe.
59 Ugyanott.
60 Békés MB Arch. 3. fond, 2. öe.
61 Ugyanott.
62 Három szabad évtized Gyulán i. m. 148. old.
63 Békés MB Arch. 3. fond, 2. öe. VB-ülés jkve.
64 Békés MB Arch. 3. fond, 1. öe. Pártértekezlet jkve, 1959. október 10.
65 Ugyanott. Jámbor István, aki 1914. június 19-én született Gyulán, már a harmincas években bekapcsolódott a munkásmozgalomba, majd a felszabadulás után egyike volt azoknak a lelkes kommunistáknak, akik az új élet megteremtéséért dolgoztak. 1949–1950 között az MDP városi titkára volt. 1950–1953: a Megyei Pártbizottság Gazdasági és Ügykezelési Osztályának vezetője. Különböző szintű pártiskolákat végzett. 1955 májusától az ellenforradalomig Dévaványa községi titkára. Az ellenforradalmárok 1956-ban letartóztatták, majd a szovjet csapatok közeledésekor kiengedték. A párt hívó szavára 1956. december 9-én bevonul a karhatalomba („pufajkásnak"). 1958–1974: az MSZMP városi titkáraként dolgozott Gyulán. 1974. június 19-én vonult nyugdíjba, mint városi első titkár. Pártfunkciók mellett közben más területeken is dolgozott, ahol szintén megállta a helyét. Mint városi vezetőnek nagy része volt a város iparosításában, a fürdőváros létesítésében. Nyugdíjba vonulását követően hamarosan pártmegbízatást kapott; a magyar nyelvű szovjet lapok megyei terjesztését. Tevékenysége nyomán Bé-

kés megye előkelő helyet foglal el a magyar nyelvű szovjet lapok terjesztésében, olvasottságában.

Munkáját több magas kitüntetés fémjelzi. Többek között rendelkezik a Munkás-Paraszt Hatalomért érdeméremmel, a Szocialista Magyarországért Érdemrenddel, és a Munka Érdemrend arany fokozatával.

66 Három szabad évtized Gyulán i. m. 149. old.

67 Békés MB Arch. 3. fond, 1. öe. Pártértekezlet jkve, 1959. október 10. A levezető elnök Hegedűs Mátyás volt. Az elnökségben Ambrus János, Balázs Ferenc, Enyedi G. Sándor, dr. Gyenge István, Halics Sándor, Lipták Mihály, Merényi Ferenc, Mészár József, dr. Pusztai Ilona, Süle József, Szabó Jánosné, Szeredi Etel, Zalai György foglaltak helyet. A jelölő bizottság elnöke dr. Dobra András, tagjai: Hidvégi István, Huszti Zoltánné, Mezőfi Istvánné, id. Szeredi Lajosné. A mandátumvizsgáló bizottság elnöke: Kendra György, tagjai: Nagy Jánosné, Stifter Ferenc, id. Tarkó Mihály, Volent Zoltán. A szavazatszedő bizottság elnöke: dr. Sajti Imre, tagjai: Kurunczi Jenőné, Major Péter, Mészár József, Szelei Mihály.

68 Ugyanott.

69 Békés MB Arch. 3. fond, 1. öe.

70 Ugyanott.

71 Békés MB Arch. 3. fond, 3. öe. VB-ülés jkve, 1959. szeptember 14.

72 Ugyanott.

73 Ugyanott.

74 Békés MB Arch. 3. fond, 3. öe. VB-ülés jkve, 1959. december 14.

75 Ugyanott.

76 Békés MB Arch. 3. fond, 1. öe. Pártértekezlet jkve, 1959. október 10.

77 Békés MB Arch. 3. fond, 3. öe. VB-ülés jkve, 1959. szeptember 14.

78 Ugyanott.

79 Ugyanott.

80 Ugyanott.

81 Békés MB Arch. 3. fond, 1. öe. Pártértekezlet jkve, 1959. október 10. Pártbizottsági tagok: Balázs Ferenc, Borbély Jánosné, Brinda György, Csiki József, Engelhardt Ferenc, Enyedi G. Sándor, Gallai Györgyné, dr. Gyenge István, Halics Sándor, Igricz Péter, Jámbor István, Juhász István, Kendra Györgyné, Kiss István, Kispál Sándor, Kovács János, Merényi Ferenc, Mészár József, Nagy Erzsébet, Sándor György, Sárközi András, Szabó Antal, Szabó János, Szabó József, Székely Ferenc, Szilágyi János, Szilágyi Péter, Tarkó Mihályné, Ujhelyi Sándorné, Urbaniczki István, Varga Károly, Vidó István, dr. Zsótér Ilona. Póttagok: Erdélyi Lajos, Krasznai Ferenc, Puskás János, Szabó Péter, Szűcs Lajos, Zornek Antalné, Zsótér Antal. A járási pártértekezlet küldöttei: Ambrus János, Balázs Ferenc, Bandur Imre, Bán Lajos, Bertók Imre, Bobvos János, Bontovics Gábor, Borbély Jánosné, Brinda György, Crisztóf Erzsébet, Csiki József, Csűri János, dr. Dobra András, Danszki Károly, Engelhardt Ferenc, Enyedi G. Sándor, Erdélyi Lajos, Farkas Sándor, dr. Fodor György, dr. Fodor Györgyné, Futaki János, Gallai György, Gallai Györgyné, Geiszt Györgyné, Gerebenics János, Gortka József, dr. Gyenge István, Halics Sándor, Hegedűs Mátyás, Hidvégi István, Horányi Mátyás, Horváth István, Huszti Zoltánné, Jámbor István, dr. Juba Adolf, Kardos István, Kátai Erzsébet, Kiss István, Kispál Sándor, özv. Kiszely Jánosné, Kollárik János, Korondi Endréné, Kotroczó Pál, Kovács István, Kovács János, dr. Köstner József, Krasznai Ferenc, Kurunczi Jenő, Lezsán Ilona, Lipták Pál, Lovász Mária, Major Péter, Merényi Ferenc, Mészár József, Molnár János, Nagy Erzsébet, Némethy József, dr. Oláh László, Purcsi János, Puskás János, dr. Sajti Imre, Sándor György, Sárközi András, Sárközi Imre, dr. Sáró András, Steigerwald Frigyes, Stifter Ferenc, Süle József, Szabó József, Szabó Józsefné, Szabó Ferencné, Szabó Péter, Székely Ferenc, Szelei Mihályné, Szeredi Etel, Szigeti Lajos, Szilágyi István, Szilágyi János, Szilágyi Péter, Szőke Lajos, Szűcs Ferenc, id. Tarkó Mihály, ifj. Tarkó Mihályné, Tar Ferenc, Török Károly, Varga Károly,

Vidó István, Vizi Andrásné, Ujhelyi Sándorné, Zalai György, Zsiga Jánosné, Zsíros Endre Zsótér Antal, dr. Zsótér Ilona

82 Békés MB Arch 3. fond, 1. öe. PB-ülés jkve, 1960. május 28.

83 Békés MB Arch. 3. fond, 2. öe. VB-ülés jkve, 1960. május 23.

84 Békés MB Arch. 3. fond, 1. öe. PB-ülés jkve, 1960. május 28. Az Aranykalász Béke, Erkel, József Attila, Népköztársaság, Vörös Csillag, Zöldmező termelőszövetkezetekben. Az Új Élet termelőszövetkezetben nem függetlenítették a titkárt.

85 Ugyanott.

86 Békés MB Arch. 3. fond, 2. öe. Szabó Jánost, a városi tanács elnökhelyettesét, az Erkel tsz elnökének; Bontovics Gáspárt, a Vörös Csillag tsz agronómusát a tsz elnökének; Gyarmati Jánost, az Állami Gazdaság agronómusát, a Vörös Csillag tsz agronómusának; Csatlós Pált, a Mezőgazdasági Technikum tanárát, az Aranykalász tsz agronómusának; Vágási Józsefet, az Állami Gazdaság agronómusát, a Népköztársaság tsz agronómusának; Lukács Pétert, az Állami Gazdaság brigádvezetőjét, a Béke tsz agronómusának; Molnár Jánost, az Állami Gazdaság brigádvezetőjét, a Zöldmező tsz agronómusának, aki egyben a párttitkári teendőt is ellátta.

87 Ugyanott. Gerebenics Jánost az Erkel tsz agronómusa, Povelka Mihályt a Zöldmező tsz agronómusa, Prohászka Bélát a József Attila tsz agronómusa.

88 Ugyanott.

89 Ugyanott.

90 Békés MB Arch. 3. fond, 1. öe. PB-ülés jkve, 1961. június 15.

91 Ugyanott.

92 Ugyanott.

93 Békés MB Arch. 3. fond, 2. öe. VB-ülés jkve, 1961. március 13.

94 Ugyanott.

95 Békés MB Arch. 3. fond, 2. öe. VB-ülés jkve, 1961. március 27.

96 Három szabad évtized Gynlán i. m. 149. old.

97 Ugyanott, 149. old.

98 Békés MB Arch. 7. fond, 1. öe. Járási-városi pártértekezlet jkve, 1962. október 13.

99 Ugyanott. A pártértekezlet levezető elnöke, a városi pártbizottság küldötte, Vidó István volt. Az elnökség tagjai voltak: Arany Tóth Lajos, Jámbor István, Kárász Mátyás, Kemény Józsefné, Major Péter, Szabó Mária, Tóth József, Tüsér Ferencné, Zalai György. A jelölő bizottság elnöke: dr. Dobra András, tagjai: Janecsek Rudolfné, Kovács József, Mészáros Mária, Sáss Lajos. Mandátum felülvizsgáló bizottság elnöke: Sándor György. Tagjai: Brachna János, Ferenczi István, Micsinai Sándorné, B. Tóth Zoltán. Szavazatszedő bizottság elnöke: dr. Gyenge István. Tagjai: Balogh Istvánné, Hegedűs Mátyás, F. Szabó Sándor, Várközi János.

100 Ugyanott.

101 Ugyanott.

102 Ugyanott.

103 Ugyanott.

104 Ugyanott.

105 Ugyanott.

106 Ugyanott.

107 Ugyanott.

108 Ugyanott.

109 Ugyanott.

110 Ugyanott. Pártbizottsági tagok: Ambrus János x, Balázs Ferenc x, Balázs György, Balogh Imre, Bobvos János, Bontovics Gáspárx, Borgye György, Bozó Józsefné, Csik Péter, Csíki Józsefx, dr. Dobra Andrásx, Enyedi G. Sándorx, Fodor Györgyné x, Gáleg János x, dr. Gyenge István x, Hajdú László, Jámbor Istvánx, Jámbor Ferene, Kárász Mátyás, Kemény Józsefné, Kendra Györgyné x, Kiss Mártonné, Kispál Sándor x, Kovács József, Krasznai Ferenc x, Me-

rényi Ferenc x, Mezőfi Istvánné x, Novák Pál x, Süle József, Szabó Mária x, Székely Ferenc x, Szilágyi Ferenc, Szilágyi István, Szilágyi János x, Timkó Béla, Tóth Sándor, Török Károly, Urbaniczki István x, Varga Károly x, Zalai György. Póttagok: Csáki András, Engelhardt Ferenc x, Erdélyi Lajos x, Medvegy Pál, id. Tarkó Mihály x, Tóth Mihály, Megyei pártértekezletre küldöttek: szavazati joggal Ambrus János x, Arany Tóth Lajos, Balázs György, Borbély Jánosné x, Borgye György, Bozó Józsefné, Csík Péter, Csíki József x, Enyedi G. Sándor x, dr. Fodor Györgyné x, dr. Fodor György x, Jámbor István x, Jámbor Ferenc, Kárász Mátyás, Kemény Józsefné, Kiss Mártonné, Kovács József, Krasznai Ferenc x, Kurta József x, Major Péter x, Merényi Ferenc x, Mezőfi Istvánné x, Molnár Sámuel, Novák Pál x, dr. Oláh László x, Puskás János x, Sándor György x, dr. Sáró András x, Supala Pál, Süle József, Szabó Ferencné x, Szabó Mária x, Szatmári Pál x, Szilágyi Ferenc, Szilágyi István, Szilágyi János x, Timkó Béla, Török Károly, Tüsér Ferencné, Zalai György, Tanácskozási joggal Balogh Imre, Bobvos János, Székely Ferenc. (Az x-szel jelölt nevek Gyula város képviselői voltak).

111 Három szabad évtized Gyulán. i. m. 151. old.

112 Ugyanott, 151. old.

113 Ugyanott, 151. old. Miklósvárosban, Józsefvárosban, a Belvárosban, Magyarvárosban, Krinolinban és Máriafalván.

114 Békés MB Arch. 7. fond, 1. öe. PB-ülés jkve, 1963. március 1.

115 Három szabad évtized Gyulán. i. m. 151. old.

116 Békés MB Arch. 7. fond, 1. öe. Járási-városi pártértekezlet jkve, 1964. december 29.

117 Ugyanott.

118 Ugyanott.

119 Ugyanott. A járási pártértekezleten Klaukó Mátyás, a megyei pártbizottság első titkára, így értékelte a helyzetet: „...A Politikai Bizottság részéről nem volt olyan határozat, hogy a városi-járási pártbizottságokat össze kell vonni. Azonban volt olyan pontja, amely lehetőséget adott arra, hogy ahol akarnak, ilyen vonatkozásban kísérletezzenek. Gyulán kísérletképpen összevonták a két pártbizottságot. Ez azonban nem vált be sem itt, sem máshol. Helytelen volt, hogy a harmincötezer lakosú Gyula várost pártbizottság nélkül hagyták."

120 Békés MB Arch. 3. fond, 1. öe. Városi pártértekezlet jkve. 1965. január 5. A küldöttértekezlet levezető elnöke Vidó István volt. A pártértekezlet elnökségében helyet foglaltak: Arany Tóth Lajos, Boros Ferencné, Enyedi G. Sándor, Héjas István, Jámbor István, Kurta József, Mezőfi Istvánné, Zalai György. A jelölő bizottság tagjai votak: elnök dr. Csaba Mihály, tagjai: Bot Péterné, Gerebenics János, Kurunczi Jenőné, Papp Péter. A mandátumvizsgáló bizottság elnöke dr. Sáró András, tagjainak Borbély Jánosnét, Mucsi Gyulát, Sárközi Andrást, Szabó Ferencnét választották meg. A szavazatszedő bizottság tagjai: elnök Nádházi András, tagjai Budai Sándor, Kiss János, Kurta Józsefné, Szelei Mihályné.

121 Ugyanott.

122 Ugyanott. Pártbizottsági tagok: dr. Ablonczy Lászlóné, Balázs Ferenc, Boros Ferencné, Csíki József, Csonka István, dr. Dobi Sándor, dr. Dobra András, Engelhardt Ferenc, Enyedi G. Sándor, Enyedi Sándor, Gallai György, Gáleg János, Gyulavári Lajosné, Halics Sándor, Héjas István, Horváth István, Huszti Zoltánné, Illich József, Jámbor István, Kátai András, Kendra Györgyné, Kiss János, Kiss Jánosné, Kispál Sándor, Marsi Gyula, Marton Miklós, Medvegy Pál, Sándor György, Sóvári Péterné, Szabó Antal, Szabó József, Szabolcsi Jánosné, ifj. Szatmári Pál, Szeredi Etel, Szilágyi István, Szilágyi János, Szilágyi Péter, Szőke Lajos, Szűcs István, Szűcs Lajos, Trugly Györgyné, Varga Károly, Vincze Gyula, Póttagok: Balogh László, Erdélyi Lajos, Korondi Ernőné, Mezőfi Jánosné, Rácz János, Sáfri Károly, Szilágyi Péter.

123 Békés MB Arch. 3. fond, 2. öe. PB-ülés jkve, 1965. január 5. A végrehajtó bizottság tagjai: Csiki József, Enyedi G. Sándor, Gallai György, Gyulavári Lajosné, Halics Sándor, Horváth Isrván, Jámbor István, Kispál Sándor, Marsi Gyula, Sándor György, Szabó Antal. A városi első titkár Jámbor István, titkár Halics Sándor lett.

124 Békés MB Arch. 3. fond, 1. öe. PB-ülés jkve, 1965. szeptember 15.
125 Három szabad évtized Gyulán i. m. 154. old.
126 Gyulai Hírlap, 1965. augusztus 24.
127 Gyulai Hírlap, 1966. október 28. A végrehajtó bizottság tagjai: Ambrus János, Csiki József, Gallai György, Gyulavári Lajosné, Kátai András, Kispál Sándor, Marsi Gyula, Steigerwald József, dr. Vidó István.
128 Békés MB Arch. 3. fond, 2. öe. Pártértekezlet beszámolója. VB-ülés jkve, 1966. szeptember 26.
129 Ugyanott.
130 Ugyanott.
131 Ugyanott.
132 Ugyanott.
133 Ugyanott.
134 Ugyanott.
135 Ugyanott.
136 Ugyanott.
137 Békés MB Arch. 3. fond, 3. öe. VB-ülés jkve, 1967. október 23.
138 Békés MB Arch. 3. fond, 3. öe. VB-ülés jkve, 1968. október 7.
139 Békés MB Arch. 3. fond, 1. öe. Pártértekezlet jkve, 1970. október 10. A pártértekezlet levezető elnöke Banadics Márton volt. Az elnökség tagjai: Árgyelán Erzsébet, Dankó Mihályné, Enyedi G. Sándor, Jámbor István, Kovács Lajos, Kozma Antal, Laszli Pál, Mészár József, Mócz Vincéné. A mandátumvizsgáló bizottság elnöke Kecskeméti Ilona, tagjai: Bencsik Pál, Danszki Károly, A jelölő bizottság elnöke dr. Csaba Mihály, tagjai: Duska Istvánné, Gerebenics János, Kocziszki Lászlóné, Kutas Gyula, Moldován János, Tóth Ferencné. A szavazatszedő bizottság elnöke Nádházi András, tagjai: D. Forgács Béláné, Marksteiner Lászlóné, Nagy Mihály, Németh Ferencné.
140 Békés MB Arch. 3. fond, 1. öe. Városi pártértekezlet beszámolójának 1. melléklete. 1970. október 10.
141 Békés MB Arch. 3. fond, 1. öe. Városi pártértekezlet beszámolójának 5. melléklete. 1970. október 10.
142 Békés MB Arch. 3. fond, 1. öe. Városi pártértekezlet beszámolója. 1970. október 10.
143 Békés MB Arch. 3. fond, 1. öe. Városi pártértekezlet beszámolójának 1. melléklete. 1970. október 10.
144 Békés MB Arch. 3. fond, 1. öe. Városi pártértekezlet beszámolója, 1970. otóber 10.
145 Ugyanott.
146 Ugyanott.
147 Ugyanott. Pártbizottsági tagok: dr. Ablonczy Lászlóné, özv Ábrahám Imréné, Ambrus János, Andó Mihályné, Balázs Ferenc, Banadics Márton, Bánszki Pálné, Borbély Jánosné, Csiki József, Fekete Jánosné, dr. Gábor István, Gál András, Gyulavári Lajosné, Horváth István, Illich András, Jámbor István, Kiss Jánosné, Kispál Sándor, Kótai András, Kovács Gézáné, Kovács Lajos, Kozma Antal, Laszli Pál, Lőrincz Margit, Marosán Györgyné, dr. Medve József, Mócz Vincéné, Molnár János, Nádházi András, Orosz László, dr. Pálka Istvánné, Pálnik József, Rácz János, Reisz Józsefné, Stifter Ferenc, Solymosi Istvánné, Szabó József, Szabó Sándor, Szabolcsi Jánosné, dr. Székely Ferenc, Szilágyi Péter, Szűcs István, Török Károly, Török László, Varga Károly, dr. Vidó István, Vincze Gyula. Megyei pártértekezlet küldöttei: Ábrahám Imréné, Árgyelán Erzsébet, Banadics Márton, Bencsik Pál, Borbély Jánosné, Cséfán Györgyné, Csiki József, Enyedi G. Sándor, Horváth Jánosné, Illich András, Jámbor István, Kecskeméti Ilona, Kovács Lajos, Kozma Antal, Laszli Pál, Mócz Vincéné, dr. Oláh László, Petrovszki István, Reisz Józsefné, dr. Sáró András, Stifter Ferenc, Szabó Sándor, Szilágyi Péter, Takács Lajos, Ujhelyi Sándorné, Varga Károly, dr. Vidó István.
148 Ugyanott. A végrehajtó bizottság tagjai: Andó Mihályné, Csiki József, Fekete Józsefné, Illich András, Jámbor István, Kispál Sándor, Kovács Lajos, Laszli Pál, dr. Medve József, Solymosi Istvánné, dr. Vidó István.

Az ifjúsági mozgalom története Gyulán és Gyulaváriban 1944–1970

SZATMÁRI GÁBOR

I.
A FELSZABADULÁSTÓL A DOLGOZÓ IFJÚSÁG SZÖVETSÉGE MEGALAKULÁSÁIG (1944–1950)

A MADISZ megalakulása, az ifjúság egysége és felbomlása

A Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) az MKP kezdeményezésére 1944 december elején Debrecenben jött létre. Az országos szövetség megalakulása után az MKP gyulai és gyulavári pártalapszervezete is az egységes ifjúsági szervezet létrehozásán munkálkodott.

A város 1944. október 6-i felszabadítását követően az ifjúság szervezését nagy mértékben meghatározták azok a körülmények, amelyek a város – Békés megye akkori székhelyének – hadi igazgatási jelentőségével függtek össze. A szovjet katonai parancsnokság Gyulát már október 16-án az akkor felszabadított Tiszántúl hadikórház központjának jelölte ki. A kórházközpont létesítése, fenntartása, a több mint 7000 sebesült gondozása és más hadigazdálkodási feladatok ellátása rendkívüli megterhelést jelentett a város lakosságának. A középületek és több tucat magánház kórházi célokra történő igénybevétele, éjszakai kijárási tilalom, áramhiány, továbbá az a körülmény, hogy minden 17–60 év közötti munkaképes férfi és 18–55 év közötti munkaképes nő közmunkára, kórházi feladatok ellátására volt kötelezve, megnehezítette az ifjúság szervezetbe tömörítését. Ennek ellenére viszonylag elég korán megtörtént az egységes ifjúsági szervezet létrehozása. Hogy miképpen, az kiderül az Alföld című hetilap 1945. február 15-i tudósításából: „Vasárnap délelőtt tartotta alakuló és tisztválasztó gyűlését a Demokratikus Ifjúsági Szövetség gyulai szervezete. Dr. Blanár László megnyitó beszédében a következőket mondotta: Az én korosztályomnak sem ifjúságában, sem férfikorában nem adatott meg, hogy politikai véleményét szabadon vallhassa. Nektek, ifjú barátaim, meglesz ez a lehetőségetek! És valljátok és hangoztassátok is, a 48-as ifjak merészségével és magyarságával. Lássatok, tanuljatok, hassatok. Mózer János ifjúmunkás a demokratikus ifjúság eddigi működéséről számolt be. Négy esetben rendeztünk táncdélutánt és egyszer műsoros délutánt, amelynek tiszta jövedelmét a borsodi bányászok felsegélyezésére fordítottuk. Hívunk benneteket, magyar fiatalok, a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetségbe, hogy megkezdhessük az építő munkát, a népi és szabad Magyarország felépítését. Dr. Marik Dénes mint korelnök, meleg szavakkal biztosította az ifjúságot együttérzéséről és támogatásáról. Én szellemileg és barátilag egy olyan ifjúsághoz tartoztam, amelynek egyenes folytatását látom bennetek. Az én korosztályom Ady-ból nőtt, József Attilával és a falukutatókkal haladt – ez legyen a ti utatok is. A békétlen Békés földjén élünk, a Viharsarok földjén, melyen városunknak egész különleges helyzete volt a múltban. A szellemi renyheség földje volt eddig Gyula, a feudális reakció felleg-

vára. Kasztok zsarnokoskodása és akarnokok tülekedése: ez és ennyi volt a közélet Gyulán. A ti feladatotok, hogy másként legyen. Hiszem, hogy a tehetség lesz ezután az értékmérő, a munka és a rátermettség..."[1]

Az 1945. február 11-én megalakult MADISZ elnökévé dr. Bányász Vince városi főjegyzőt, titkárának ifj. Mózer János szabósegédet, az MKP tagjait választották meg. A tagok száma 520 fő volt. Gyulaváriban az első ifjúsági szervezet KIMSZ néven jött létre 1945. január 1-én. Később, 1945. február 10-én alakult át MADISZ szervezetté. Itt elnöknek Irházi Lajost, titkárnak K. Papp Józsefet választották meg. A tagok száma 245 fő volt.[2] A vezetőségek összetétele egészében tükrözte a terület ifjúságának összetételét, de a vezetőségek 1945 őszére már jelentősen megváltoztak, sőt a későbbiekben is – ahogyan az erőviszonyok alakultak – többször módosultak. MADISZ-elnök volt még a városban Enyedi G. Sándor, Dallos Ferenc, titkár Fábián Lajos és Bátkai Pál. Gyulaváriban elnök volt még Enyedi Gábor.

A város terhei a front előrehaladásával – nyugatabbra is létesültek kórházközpontok – 1945 márciusától kezdve csökkentek. Az itt lévő hadikórházak egymás után szüntették meg működésüket. A középületek felszabadultak. A MADISZ-ba tömörült fiatalok közéleti tevékenysége kezdett kibontakozni. Az első tavaszi tömeggyűlést is a frissen alakult ifjúsági szövetség rendezte meg március 15-én a városháza előtti utcarészen. A szónokok a városháza erkélyéről beszéltek a lelkesen ünneplő többezres tömeghez.

Az 1945-ös gyulai MADISZ tevékenységének elsősorban a kulturális élet volt a színtere. Helyi sajátosság, hogy a MADISZ a kezdeti időszakban kevésbé a szegényebb rétegek – munkások, parasztok – között végzett szervező, felvilágosító tevékenységet, hanem az értelmiség körében. Ennek magyarázata, hogy a megyei tisztviselőkarból itt maradt haladó gondolkodású értelmiségi fiatalok a helyzet normalizálódásának előrehaladtával igényelték a közösségi összejöveteleket. Kezdeményezésükre szerveződtek újra a házimuzsikálások, az irodalomestek.

A MADISZ létrejöttével jó alkalom nyílt arra, hogy a „legális" demokratikus szervezet keretében kapjon fórumot a város hagyományosan kultúrát szerető és ápoló értelmisége. Elsősorban a zenei és irodalmi rendezvények programjai tanúsítják ezt. Például az 1945. március 15-i ünnepségen is a MADISZ zenekara működött közre.[3]

Elsősorban az igényesebb művelődési formákat támogató MADISZ működésében háttérbe szorult a kevésbé iskolázott és a kulturáltság terén elmaradt fiatalság szervezése, s ezek számára a közösségi, a szervezeti élet erősítése. Számukra maradt a táncestek szervezése, tartása s a kibontakozó sportolási lehetőség. Ebben az időszakban nagy volt még az elkülönülés az értelmiségi fiatalok és a korábban elnyomott társadalmi rétegek fiataljai között. Ez különösen megmutatkozott szórakozási szokásaikban és aktivitásukban. A kezdeményező szerepet az értelmiségi fiatalok vállalták, a munkás- és parasztfiatalok kissé visszahúzódva figyelték az eseményeket.

A MADISZ tehát a korai szakaszban nem volt politizáló szervezet általában, de nem volt különösebben ifjúsági politikát folytató tömörülés sem. Tevékenységének középpontjában az ifjúság kulturális és sporttevékenységének szervezése állt. Eredményeképpen 1945 őszétől egyre több színjátszó csoport, énekkar, zenekar, sportkör kezdte meg működését. Beigazolódott, hogy az ifjúság egységének megteremtésére irányuló politika helyes. Egy év sem telt el, és a felszabadult városban több mint félezer fiatal dolgozott, tanult, szórakozott a MADISZ-szervezetben. Sajnos, nem sokáig. Az ifjúság egységét megbontották kívülről. A koalíciós pártok, megváltoztatva korábbi álláspontjukat, egymás után alakították meg ifjúsági szervezeteiket. Az SZDP a Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalmat (SZIM), az FKP a Független Ifjúsági Szövetséget (FISZ), a NPP a Népi Ifjúsági Szövetséget (NISZ), a PDP a Polgári Demokrata Ifjúságot (PDI). Az volt az indok, hogy utánpótlást akarnak nevelni maguknak saját ifjúsági szervezeteikben. A koalíciós pártoknak a MADISZ-ban otthonra talált fiataljait nehéz helyzetbe hozta pártjaik határozata. Most választaniuk kellett a MADISZ és a pártjuk között. A gyulai MADISZ az ifjúság egységének fenntartásáért szállt síkra. Az *Alföld című hetilap 194<. július 23-i számában* tette közzé országos felhívását az ifjúsági egység ügyében. Ugyanebben a számban Nádházi János, a SZIM elnöke „Az igazi egységben az erő" címmel már hírt ad a gyulai SZIM megalakulásáról: „célunk csak egy újra: az ifjúságot párt alapon egy csoportba gyűjteni...!"

A MADISZ azon törekvése tehát, hogy az ifjúság egységét megőrizze, nem járt sikerrel. Sőt a MADISZ és SZIM közötti ellentét 1945 nyarára annyira kiéleződött, hogy az a Nemzeti Bizottságot is foglalkoztatta.[4] A bizottság helytelenítette a demokratikus pártok külön ifjúsági csoportjainak megszervezését. Hangsúlyozták: a helyes út az ifjúság egységének megőrzése közös demokratikus táborban, annál is inkább, mert Gyulán a MADISZ-ban nem érvényesült a kommunisták kizárólagos befolyása. A két ifjúsági szervezet közötti versengés ugyanakkor felpezsdítette a város kulturális életét, sok ismeretterjesztő és szórakoztató előadást tartottak.

A NISZ 1946 január 27-én alakult meg. Elnökévé Debreczeni Józsefet, titkárává Nádudvari Lajost választották meg.[5] A NISZ helyi szerve Gyulaváriban is létrejött. Titkára Rausz Károly lett.

A *Független Kisgazdapárt* Gyulán nem tudott jelentős számú parasztfiatalt tömöríteni. A Kisgazdapártban a reakciós és haladó szárny között ebben az időben folyó politikai harc nem kedvezett a fiatalok összefogásának. A módosabb parasztfiatalok – apáikkal együtt – kissé megszeppenve figyelték a mezőgazdaságot érintő változások fejleményeit, ezért is voltak kevésbé aktivizálhatók. A kisparaszti ifjúság a NISZ keretében aktívan kapcsolódott az ifjúsági mozgalomba. A *polgári demokraták* sem tudtak a városban ifjúsági szervezetet létrehozni.

A demokratikus átalakulást ellenző egyházi és egyéb reakciós körök az ifjúság egységének megbomlását kihasználva egymás után alakították újra a felszabadulás előtt is működő különféle jellegű ifjúsági szervezeteket, a katolikus legény- és

leányegyesületektől a diákegyesületeken át a cserkészmozgalomig. Ezek hatása elsősorban a politikailag teljesen tájékozatlan, vallásos nevelésű fiatalok között érvényesült. Az országos jellemzőktől eltérően Gyulán a KALOT és KALÁSZ egyesületek befolyása kevésbé volt jelentős. Taglétszámuk mindössze 54 fő volt, és egyideig mint a MADISZ harmadik számú csoportjának volt engedélyük.[6] A helyi cserkészmozgalom is elsősorban a többi ifjúsági csoportosulással való együttműködésre helyezte a fő hangsúlyt.

Annak ellenére, hogy a különböző pártok megalakították ifjúsági szervezeteiket, 1945-ben még a MADISZ bizonyult a legbefolyásosabbnak. Hiszen taglétszáma elérte a 600 főt a városban.[7] A MADISZ továbbra is pártokhoz nem tartozó, önálló demokratikus ifjúsági szervezet volt, de tevékenységében erőteljesen érződött az MKP politikai hatása.

A MADISZ az ifjúsági szervezetek közös fellépéséért. A MADISZ II. kongresszusa. A centenáriumi mozgalom kibontakozása

A pártok „felnőttjeinek" erőfeszítéseit, hogy a fiataljaikat maguk köré vonják, és ezáltal gyengítsék a MADISZ befolyását, azzal igyekeztek ellensúlyozni a madiszosok, hogy a fiatalok minden csoportosulásával igyekeztek szót érteni, együttműködni. Szándékaik valóra váltását segítette a „kézirat gyanánt" szerkesztett Gyulai Ifjúság c. kiadvány. A felelős kiadó szerepét ifj. Nagy P. István (az akkori Dürer Nyomda tulajdonosának fia), a gyulai cserkészek egyik vezetője vállalta. Ebben a kiadványban széleskörűen sikerült megszólaltatni a fiatalokat, összekötő kapocs szerepét töltötte be a különböző foglalkozású fiatalok között.

Az 1946-os év az ifjúsági mozgalom fejlődése szempontjából is igen gazdag volt. A *MADISZ II. országos kongresszusán – 1946. október 9–12 – a gyulai fiatalokat Fábián Lajos képviselte.* A kongresszust követően vált aktívabbá, intenzívebbé a MADISZ Országos Központja és a gyulai szervezete közötti kapcsolat. Ezen a kongresszuson Fábián Lajost beválasztották a MADISZ nagyválasztmányába, ami lehetőséget teremtett arra, hogy a negyedévenként összehívott országos választmányi ülés legfontosabb határozatai közvetlenül is eljutottak a gyulai fiatalokhoz.

Az ifjúsági szervezet az 1946-os évben a város életének számos területén jelen volt, lelkesedéssel és nagy kedvvel igyekezett minél több fiatalt megnyerni a MADISZ célkitűzéseinek, programjainak. Így volt ez a kultúrmunka, a sport, a tanulás, a szórakozás terén, a társadalmi munka szervezésében és végzésében. Az év első felében jelentős tábor alakult ki pl. a MADISZ labdarúgói körül. Résztvettek a sportpálya ideiglenes bekerítésében. Élenjártak a MADISZ rohammunkásai a strand rendbehozatalában is.[8] Segítettek az aratási munkálatokban, arattak, szénát gyűjtöttek, szavalóversenyeken, falujárásokon és egyéb kulturális programokon vettek részt.

A MADISZ 1946 tavaszán meggyengült, de megmaradt. Ebben az időben a

bejegyzett MADISZ-tagok száma 140 fő, a SZIM tagjainak száma 104 fő, míg a NISZ 120 fiatalt tömörített.[9] Ez a taglétszám az év végéig tovább csökkent. Hozzájárult a csökkenéshez, hogy időközben a független kisgazdapárti fiatalok is létrehozták szervezetüket. Így a taglétszám a vonatkozó források szerint 1946. végén a következő képpen alakult: FISZ 80 fő, SZIM 90 fő, NISZ 37 fő, MADISZ 60 fő.[10] A taglétszám-csökkenés megállítása érdekében az MKP helyi vezetősége határozatban kimondta, hogy az alapszervezetek a párt ifjúságát a MADISZ-ba tömörítsék.[11] Fokozott figyelmet fordított arra, hogy az ifi párttagok a tömegszervezetekben vállaljanak munkát. Ötven új tag beszervezését vállalták a MADISZ-ba. A MADISZ vezetősége is igyekezett megállítani a visszaesést. Szervezeten belüli „tagtoborzó" versenyt hirdetett. A legtöbb tagot beszervező ifi kéthetes ingyenes nyaralásban részesült. Ezen intézkedések nyomán a MADISZ taglétszáma – Fábián Lajos volt MADISZ-titkár visszaemlékezései alapján – 250–300-ra emelkedett, s további 100–150 főre tehető azoknak a száma, akik mint „bejegyzett" MADISZ-tagok „nem kötelezték el magukat", de sport és kulturális szakosztályaikban aktívan résztvettek, színeiket képviselték. A gyulavári MADISZ taglétszáma ebben az időszakban 108 fő volt.[12]

A MADISZ célkitűzéseit megvalósító fiatalok között ott voltak a diákifjúság legöntudatosabb csoportjai is. A remetei Tájtanítóképző Intézet és a budapesti Györffy kollégium felügyelete alatt működő gyulai Dózsa György kollégium létrejötte – 1946 őszétől – tovább erősítette a MADISZ bázisát a diákok körében.

Szervezett közösségük szenvedélyes lendületét magukkal vitték iskoláikba is és rövid időn velül – a demokrácia elveit érvényesítve – szószólóivá váltak diáktársaik ügyének. Aktívan bekapcsolódtak a város politikai kulturális életébe: a társadalmi átalakulásról, a parasztkérdésről, a népegészségügy, a kultúra tárgyköréből tartott előadásaikkal, művészi csoportjuk fellépésével a munkásság, a környező falvak parasztságának tudatformálásában jelentős szerepet vállaltak. A Tanítóképző diákjai és a népi kollégisták, élükön Enyedi G. Sándor igazgatóval – a közös ügynek megfelelően – mindig kezdeményezően vették ki részüket az ifjúsági mozgalom feladataiból. Alapállásuk többnyire a megértés, megnyerés volt, s ezt valóságos tapasztalataikból hozták magukkal. A falujárások, üzemlátogatások nemcsak műsoros estek, előadások, egészségügyi tanácsadások szervezését jelentették a népi kollégisták számára, hanem ezeknek az embereknek a megismerését, megértését s a velük való bánni tudás készségét. Ebben nagy részük otthoni élményekkel is rendelkezett. A falu és város „népe" nemcsak azért szerette őket, s hitt nekik a politikában, mert önnön soraiból verbuválódott e sereg, hanem mert el nem távolodván tőlük, a szóértés velük volt a legkönnyebb.

Az Alföld c. – hetenként kétszer megjelenő – lap meglévő példányai tanúsítják: nem múlt el hét, hogy az ifjúság ne hallatta volna szavát. Megemlékeztek az egyéves DIVSZ-ről[13]. Ebből az alkalomból a MADISZ teaestet rendezett, melyen a MADISZ megyei titkára emlékezett az évfordulóra. A tudósítás szerint ott voltak a rendezvényen a gyulai NISZ, a SZIM tagjai, a műsorban közreműköd-

tek a népi kollégisták, honvédek, MADISZ-tagok. A különböző ifjúsági szervezetek képviselőinek jelenléte újólag igazolta, hogy a MADISZ egységtörekvései egészében véve még eredményesek voltak, a közös ügyekben szót tudtak érteni. Jellemző volt, hogy az ifjúsági szervezetek tagjai minden kötöttség nélkül látogatták egymás kulturális és más szórakoztató rendezvényeit, nem volt ritkaság, hogy egymás műsoraiban közreműködőként is felléptek.

A korabeli források szerint 1946 márciusában Budapesten a MADISZ kezdeményezésére létrejött a Magyar Ifjúság Országos Tanácsa, a MIOT, a magukat demokratikusnak kinyilvánító ifjúsági szervezetek (MADISZ–SZIM–NISZ–FISZ, úttörő, cserkészmozgalom, SZIT) közös csúcsszerve. Gyulán 1946-ban még nem alakult meg a MIOT helyi szervezete. Ebben az időben a Gyulán működő ifjúsági szervezetek – a MADISZ, a Népi Kollégium, a SZIM, a NISZ, a cserkészek – közötti együttműködés, kapcsolat jó volt, nem tette szükségessé megalakítását.

A MADISZ kezdeményezéseket mindenben segítette a Kommunista Párt helyi vezetése, személy szerint Dallos Ferenc, a város kommunista polgármestere. Megnyilvánult ez a MADISZ-székház fenntartásában, a MADISZ-sportolók, műkedvelők, fúvószenekaruk működésének támogatásában és számos más területen. A párt és a város vezetése ugyanakkor mindig tettrekészséget tapasztalhatott a MADISZ-fiatalok körében.

Az 1947-es év az ifjúsági mozgalom gyulai színterein is újat hozott. Ez év tavaszán a szervezet közös akcióprogramot dolgozott ki az 1848-as szabadságharc 100. évfordulójának emlékére. A centenárium méltó megünneplésének előkészítése indokolta, hogy Gyulán is létrejöjjön az ifjúsági szervezetek közös csúcsszerve. *A MIOT helyi szerve 1947. február 3-án alakult* meg – hat ifjúsági szervezet képviselőiből – a Dózsa György Népi Kollégiumban.[14] A tanács 24 tagból állt. A tisztségviselők az alábbiak voltak:

Elnök: Enyedi G. Sándor (Népi Kollégium)
Alelnök: M. Szabó András (SZIM)
Titkár: Fábián Lajos (MADISZ)
Pénztáros: Erdődi Lajos (FISZ)
Propagandista: ifj. P. Nagy András (cserkészek)
Jegyzőkönyvvezető: (NISZ)

Az alakuló ülésen a NISZ nem képviseltette magát, s ezért a vezetőség átiratban értesítette a NISZ-t, hogy a szervezet részére fenntartott jegyzői tisztséget február 17-ig töltse be, amely meg is történt és a jegyzőkönyvet a NISZ képviseletében ifj. Leokucza Péter vezette a későbbiekben. Érdekessége a február 17-i ülésnek, hogy itt már a Független Ifjúság (FISZ) is képviselve volt Nagy János személyében.

A MIOT helyi szervezetének megalakulásával ez a szerv vette kezébe a centenáriumi ünnepségek előkészítő munkálatait. Megalakult a gyulai 48-as Ifjúsági Bizottság,[15] amely kidolgozta az 1947. március 15-i ünnepség részletes programját. A fennmaradt műsortervből kitűnik, hogy a programban közreműködött a MADISZ fúvószenekara, és a Református Énekkar. A 48-as Ifjúsági Bizottság

elnökének megnyitója után szavalatok és a szervezetek képviselőinek beszédei váltogatták egymást. Ez a megemlékezés Gyulán jelentős mértékben ifjúsági jellegű volt.

A MIOT vezetősége, a 48-as Ifjúsági Bizottság együttes munkája a felnőttek segítségével jó eredményt hozott, igazi ifjúsági demonstráció volt 1848 szellemében. Nyitánya volt ez Gyulán is a centenáriumi évnek, amely gazdag volt mind mozgalmi, mind kulturális eseményekben, politikai harcokban.

Az 1946–47-es években a gyulai ifjúság számos rendezvény kezdeményezője, szervezője és résztvevője volt. Ezek egy része a MADISZ-fiatalok aktív, lelkes tenniakarásához kapcsolódott. Említésre méltó, hogy szinte egy éven belül Gyula városa két alkalommal volt színhelye olyan megmozdulásnak, melynek szónoka a MADISZ főtitkára, Nonn György volt.

Az Alföld c. lap 1946. szeptember 1-i számában adott előzetesen hírt a szeptember 8-i egész napos MADISZ napról, a MADISZ járási nagygyűléséről, melyre a járás minden MADISZ-szervezetéből felvonultak a fiatalok, s amelyen Nonn György a MADISZ országos főtitkára is jelen volt. A lap 1947. június 8-i számában „Dolgozzunk a 48-as ifjúság szellemében" címmel pedig arról tudósított, hogy „... A gyulai 48-as bizottság nagyszabású ünnepség keretében ünnepelte az ifjúság napját, június 1-ét. A gyűlésre felvonultak zászlóik alatt az összes iskolák, ifjúsági szervezetek, a gyulai Dózsa György Népi Kollégium és a remetei tanítóképző növendékei, de megjelentek Békéscsaba, Gyulavári, Sarkad ifjúságának küldöttei is... Nonn György az Országos 48-as Ifjúsági Bizottság és a MADISZ országos főtitkára beszédében vázolta a 48-as mozgalom célját..." Ugyanez év őszén a főtitkár Gyulaváriban is járt.[16]

A MADISZ-fiatalok aktívan résztvettek az országgyűlési képviselő választások előkészítésében, az MKP programjának népszerűsítésében. „Írásos agitációt" végeztek heteken át: az utca kövezetére, deszkakerítésekre írták a párt jelszavait, a „mások" által letépett MKP-plakátok helyére reggelre újat ragasztottak. Ebben az időben már erőteljesebben érvényesült körükben a kommunista párt befolyása, egyre inkább elkötelezték magukat a párt politikája mellett.

Az ifjúsági munkának 1947. második felében mind a MADISZ-ban, mind a többi ifjúsági szervezetben egyre inkább az 1848 centenáriumára való készülés szabta meg a fő irányát. Az ifjúsági rendezvények tartalma, programja Gyulán is ezekhez igazodott. A részletesen kidolgozott ifjúsági centenáriumi program politikai eredményeként országosan megnőtt a MADISZ és a vele együttműködő szervezetek befolyása, összekovácsolódtak az ifjúsági szervezetek.

Ismét napirendre került az egységes ifjúsági szervezet megalakításának kérdése.

A MINSZ létrejötte. A rétegszervezetek tevékenysége, részvétele a szocialista építés feladataiban

1948. március 22-én a SZIT, az EPOSZ, a MEFESZ, a Diákszövetség és az úttörőmozgalom Budapesten létrehozta a Magyar Ifjúság Népi Szövetségét, a MINSZ-t. Ezzel az ifjúság megnyeréséért folytatott pártharcok véget értek. A MINSZ a magyar ifjúság rétegszervezetekre épülő demokratikus egységszervezete, koalíciós alapon jött létre és az önálló rétegszervezetek tevékenységének egységes irányítását végezte. Az ifjúság forradalmi, demokratikus egységének létrejötte komoly fordulópontot jelentett a szocialista forradalom kivívása során. Hiszen a MINSZ létrejötte az ifjúság tömegeinek szervezett részvételét jelentette a népi demokratikus forradalom továbbfejlesztésében. A két munkáspárt 1948 nyarán egyesült, győzött a szocialista forradalom, létrejött a proletárdiktatúra. A szocialista forradalom győzelme után a magyar ifjúság helyzete fokozatosan megváltozott. Az ifjúsági mozgalom fejlődésére kedvezően hatott a kibontakozó szocialista átalakulás. A MINSZ szervezeti és politikai fejlődése meggyorsult. A MINSZ tagja lett a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontnak. Fontos célkitűzésének tekintette, hogy az ifjúság tömegeit megnyerje a szocialista építés feladatainak. A MINSZ valamennyi szervezetében vezető szerepet játszottak a kommunista fiatalok. Rajtuk keresztül igyekezett az MDP biztosítani vezető szerepét és a fiatalok kommunista szellemű nevelését. A MINSZ rétegszervezeteiben tömörült fiatalok egyre növekvő lendülettel vettek részt az országépítő munkában. A dolgozó ifjúság jelentős része felsorakozott a szocializmust építő népi demokrácia és annak vezetője, a párt mögé.

Az ifjúsági szövetség helyi szervezetei is lassan megerősödtek: a SZIT (Szakszervezeti Ifjúmunkás és Tanoncmozgalom), a Diákszövetség (Magyar Diákok Nemzeti Szövetsége) és az EPOSZ (Egységes Parasztifjúság Országos Szövetsége). A MEFESZ-nek (Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége) helyi szervezete nem volt. Az ifjúsági rétegszervezetek kialakulását követően Gyulán is megalakult a MINSZ helyi szerve. A SZIT, az EPOSZ és Diákszövetség jól átfogta a város ifjúságát, képes volt a tanyavilág ifjúságát is szervezni. A MINSZ-nek sikerült megnyernie a különböző pártok ifjúsági szervezeteinek volt vezetőit is az ifjúsági mozgalom számára. Ebben nem kis szerepet játszottak azok az ifjúsági vezetők – Rózsa István, Ambrus János, Fábián Ferenc (első függetlenített titkár), Rózsavölgyi Mária, Volent Zoltán – akik ebben az időszakban a MINSZ városi vezetésében dolgoztak. Többen közülük rövid idő múlva már az ifjúsági mozgalom megyei, sőt központi irányításában dolgoztak. A városi MINSZ-Bizottság irányításával erőteljes munka indult meg a szövetség célkitűzéseinek megvalósítása érdekében.

A *SZIT* legfontosabb feladatának a munkásifjúság egységének megteremtését, az üzemi ifjúság egységének erősítését tekintette. A SZIT-ben – mint a munkásifjúság összefogásán alapuló egységes szervezetben – kommunista, szociáldemokra-

ta, pártonkívüli, sőt egyházi befolyás alatt álló ifjúmunkások is tömörültek. Összekötötte őket a közös érdek, a közös küzdelem, amelyet az egyenlő munkáért járó egyenlő bérért, az ifjúság jobb élelmezéséért folytattak. Együtt tanultak, sportoltak, szórakoztak. Gyulán 1948. március 25-én a Szociáldemokrata Párt helyiségében a MADISZ Gyulai Szervezete kezdeményezésére a SZIM és az 554. sz. Munkás Cserkészcsapat képviselőinek jelenlétében alakult meg a Szakmaközi (területi) SZIT. Elnökének Volent Zoltánt, titkárának Bátkai Pált választották. Ezt követően jött létre 1948. áprilisában a „Kossuth Lajos" nevét viselő iparitanuló SZIT, majd később a kórházi, a columbiai és a húsüzemi SZIT. A MADISZ-ba és a SZIM-be tömörült ifjúmunkások is SZIT-tagok lettek és ezáltal a munkásifjúság egysége tovább szélesedett. Közvetlenül megalakulásuk után a város SZIT-szervezetei csatlakoztak a 3 éves terv teljesítése érdekében indított országos munkaverseny-mozgalomhoz. Tanfolyamok indultak a munkamozgalom céljainak ismertetésére. A Columbia SZIT csatlakozott a „Harc a másodpercekért" mozgalomhoz. A Szakmaközi SZIT alakulásától kezdve a DISZ létrejöttéig a város ifjúságának bázisszervezete volt. Ez a szervezet tömörítette a munkanélküli fiatalok nagy részét. Kiváló szervező munkájuk eredményeképpen 1949. január 18-án megalakult leánycsoportjuk is, 30 fővel. A lelkes leányvezetők közül kiemelkedett Rózsa Rózsi, Diószegi Jutka, Hollósi Mária tevékenysége. A Szakmaközi SZIT a Városi Pártbizottság messzemenő segítségével nemcsak alapszervezeti, de városi feladatokat is ellátott. Aktívan és önállóan bekapcsolódott a mozgalmi rendezvények, politikai demonstrációk agitációs, szervező és propaganda feladataiba. Hatékony politikai nevelő munkája révén a káderek sokaságát biztosította a párt és a közélet számára.

A munkaverseny-mozgalmakba való bekapcsolódás révén a termelési felajánlások megkétszereződtek. A termelési versenyek szervezése nagy lendületet vett. Emelkedett az üzemekben az egyéni és páros versenyzők száma. Dicsőség- és szégyentáblákat állítottak fel. Faliújságokon propagálták a jól dolgozókat. „Csasztuskával" üdvözölték a munkahelyeken az élenjárókat, illetve bírálták a lemaradókat.

Kiemelkedő eseményekhez, évfordulókhoz kapcsolódóan munkafelajánlásokat tettek. A 3 éves, majd később az 5 éves terv teljesítését hasonlóképpen segítették. Szemléletesen érzékeltetik a fiatalok tenniakarását a korabeli kiértékelések. A Columbiában 87 SZIT tag mellett 70 szervezeten kívüli ifjúmunkás áll egyéni versenyben – olvasható a MINSZ MB 1950. február 21-i jelentésében[17]. Egy hónappal későbbi összegzés már 260 ifi felajánlásáról tudósít.[18] Hasonló lelkesedés volt tapasztalható a Húsüzem SZIT-esei részéről is, ahol a SZIT-tagok száma 117 fő volt, és minden egyes SZIT-tag tett felajánlást.[19] Ugyanez az aktivitás volt tapasztalható a DISZ alakuló kongresszusa tiszteletére tett felajánlások terén is. Ez tűnik ki a Volent Zoltán városi MINSZ-titkár 1950. május 18-i, az MDP Városi Párt VB-nek tett jelentéséből, ahol számot adott arról, hogy a gyulai ifjúság munka- és tanulási versenyen keresztül készül a kongresszusra.

A termelésben élen jár a Columbia ifjúsága, a tanulási verseny-felajánlásban pedig a Kossuth SZIT-beli ifik. Mindkét helyen 100%-ban tettek felajánlást.[20] Említésre méltó még, hogy ebben az időszakban Békés megyében 12 ifjúmunkás élmunkást tartottak nyilván, ebből 2 fő gyulai volt.

A SZIT-szervezetek azonban nemcsak üzemen belül vállaltak plusz munkát, hanem brigádokba tömörülve segítették a cséplési, aratási, betakarítási munkálatokat is. A termelési feladatok sikeres teljesítéséhez való hozzájárulás mellett jelentős a SZIT-szervezeteknek a tervkölcsönjegyzés érdekében végzett agitációs munkája. A városban ebben az időszakban 100 főre tehető azoknak az ifiknek a száma, akik a SZIT-szervezetekben létrehozott agitációs csoportokban tevékenykedtek. Ehhez csatlakozott még a Tanítóképző 80 népnevelője, így 180 fő agitált, végzett felvilágosító munkát önállóan, párosával, vagy pedig a párt népnevelőivel közösen.

Az *EPOSZ* dobogókői megalakulása után (1948. március 16.) sorra jöttek létre az EPOSZ helyi szervezetei. A dobogókői programot elfogadva – amely magába foglalta a magyar mezőgazdaság fejlődésének kívánt útját: a szövetkezetet, a tanulni vágyó falusi fiatalok segítésének gondjait stb. – Gyulaváriban is már 1948 tavaszán megalakult az EPOSZ, de a szervezeti élet a mezőgazdasági munkák miatt csak decemberben indult meg.[21] A titkári teendőket Rausz Imre, majd ifj. Vida József látta el. EPOSZ helyi szervezetek tevékenykedtek még Gyula-Újváriban, Dénesmajorban, Bicerében, Remetén, Benedeken, a Gépállomáson, Gyürkehelyen, Farkashalmon. Legkésőbb a Népköztársaság Tszcs-ben alakult EPOSZ-csoport.[22]

A SZIT-nél lassabban fejlődött az EPOSZ szervezeti és politikai tevékenysége. Ez elsősorban azzal függött össze, hogy az EPOSZ-csoportok zömmel külterületeken szerveződtek, ahol a működési feltételek nem minden esetben voltak biztosítva, másodsorban pedig a Városi MINSZ Bizottság sem mindig adta meg részükre a kellő támogatást. Eltérő volt a helyzet Gyulaváriban – Óvári, Újvári – ahol az EPOSZ-szervezetekben élénk tevékenység folyt. Itt az EPOSZ nemcsak a parasztfiatalokat tömörítette, hanem a községben élő valamennyi fiatalt. Egyedüli ifjúsági szervezet volt és a párt ifjúsági szervezeteként tevékenykedett. A gyulai és környéki EPOSZ-szervezetek a SZIT-szervezetekhez hasonlóan csatlakoztak a munkaverseny-mozgalomhoz. Paraszti ifjúsági munkabrigádokat alakítottak. Segítették a magasabb termésátlag elérését. Élenjártak a növényvetési, ápolási, betakarítási munkálatokban. Valamennyi EPOSZ-szervezetben megszervezték a „Magvető Gárdát", kialakították az „Őrszem mozgalmat". Az első traktorosok többsége is az EPOSZ-fiatalokból létrehozott brigádokból került az állami gazdaságokba. Gyulán és Gyulaváriban is „bemutató kert" (Micsurin-kert) létesült. A „bemutató kertek" létesítése központilag kezdeményezett, bizonyos mértékig erőltetett akció volt. Elsődleges céljaként – szovjet minta alapján – olyan termelési gyakorlat kialakítását jelölték meg, amely követendő például szolgál az egyéni gazdálkodást folytatóknak. Másodsorban fontos szerepük lett volna a

termékek értékesítésén keresztül az alapszervezetek anyagi helyzetének javításában. A termeléshez szükséges földterületet, a vetőmagokat, a művelési eszközöket és a bemunkálás egy részét a termelőszövetkezetek biztosították, illetve végezték. A kitűzött célokat csak kevés helyen sikerült megvalósítani. A kezdeti fellendülést követően Gyulán és Gyulaváriban is a fiatalok fokozatosan elhanyagolták a kertek művelését és a mozgalom lassan elsorvadt.

A *Diákszövetség* a középiskolásokat tömörítette. Célkitűzései között szerepelt, hogy a diákság is részt kíván venni a jövő építésében, a tanulói önkormányzat megvalósításában és más fontos feladatokban. A városban a diákszövetség a Kereskedelmiben 1947 végén, az Állami Gimnáziumban 1948 októberében alakult meg.[23] Ezt követően jött létre a Tájtanítóképzőben és a Román Gimnáziumban.

A Diákszövetség szilárd támaszai voltak a népi kollégisták. A népi kollégiumokban találtak otthonra, nevelő közösségre a középiskolákba, egyetemekre iratkozott főleg paraszt – és munkásszármazású fiatalok. E kollégiumok létrehozásában sokat segített az MKP és a Parasztpárt. A MADISZ és a NISZ főleg a kollégisták toborzásában vállalt jelentős szerepet. A gyulai Dózsa György Népi Kollégium diákjai is mindenütt ott voltak, ahol szükség volt rájuk: kultúrcsoportokban, a termelést segítő brigádokban. Hasonló aktivitás jellemezte a Remetei Tájtanítóképző diákjait is, akik az agitációs, népnevelő és kultúrmunkában jártak az élen.

A személyi kultusz és a szektás politika következtében 1949-ben a népi kollégiumokat megszüntették.

Az iskolák államosítását megelőzően Gyulán három egyháznak: a katolikus, református és görögkeleti egyháznak voltak a város területén elszórtan oktatási intézményei. Különösen a katolikus egyháznak volt jelentős befolyása az oktatás területén. Nemcsak a jól felszerelt emeletes belvárosi iskolája, hanem a józsefvárosi és benedekvárosi iskolái is oktatási feladatokat láttak el, ezenkívül a gimnázium is katolikus egyházi irányítás alatt állott, igazgatója is mindenkor katolikus pap volt. A gyulai egyházak iskoláikon keresztül komoly szellemi befolyást gyakoroltak a tanulók jelentős hányadára.

A Diákszövetség mozgalmi tevékenységének felélénkülése nagymértékben elősegítette a diákifjúság tudatának helyes irányba történő orientálását, a klerikális reakciónak a Diákszövetség körében megpróbált agitációs munkájának meghiúsulását. Általában a Diákszövetséghez tartozó diákok és a népi kollégiumban tanuló diákok tevékenységének hatása érvényesült diáktársaik körében. A Diákszövetség kapcsolata a SZIT- és EPOSZ-szervezetekkel jó volt. Példa erre az *1949. december 17-i Mindszenty bíboros elleni* – Göndöcs-kerti pavilonban megrendezett – *ifjúsági nagygyűlés,* ahol a gyulai tanuló ifjúság, kongreganisták és szívgárdisták, diákszövetségiek ítélték el az egyházi reakciót és követelték, hogy az egyház szüntesse be politikai tevékenységét.[24]

A Diákszövetség által meghirdetett „Tanulj jobban" mozgalomba a diákok zöme bekapcsolódott. Jó tanulással harcoltak az 5 éves terv megvalósításáért, a béke megvédéséért. A diákok legfőbb kötelességévé tették a napi három óra egyéni

tanulást. A jobb tanulás érdekében tanulóköröket szerveztek, egyéni versenyeket a tanulókörökön belül tanulmányi eredményben, fegyelemben, pontosságban, kölcsönös segítésben stb. Versenyt a tanulókörvezetők között: egyéni tanulásban, tanulókörök eredményeiben. Tanulópárokat szerveztek, hirdették a páros tanulás előnyeit. Igyekeztek az ifjúság munkájának segítésére megnyerni a pedagógusokat is. Ezen formákon és eszközökön túl osztályfaliújság szerkesztésével, dekorálásával, a Március Tizenötödike c. lap terjesztésével és feldolgozásával, vasárnapi közös szórakozások szervezésével segítették elő a jobb tanulást. A kitűzött célok, feladatok megvalósításának motorja a Márciusi Gárda volt. A Márciusi Gárda tömörítette az iskola legjobb diákjait, valamennyi iskolai vezetőségi-osztálybizottsági tagot s minden tanulókörvezetőt.

Valamennyi rétegszervezet igen élénk, színes kultúr- és sporttevékenységet folytatott. Néptánc- és bábcsoportok, színjátszókörök, énekkarok alakultak. Ősztől-tavaszig a városban és a falvakban, a falusi iskolákban, a gépállomásokon tartottak kulturális és ismeretterjesztő előadásokat. Terjesztették az új szocialista kultúra kincseit. Jelentős sikereket értek el a városi és járási kulturális- és sportversenyeken. Állandó közreműködői voltak a kiemelkedő mozgalmi évfordulók alkalmából rendezett ünnepségeknek, megemlékezéseknek, politikai eseményeknek. Nyári időszakban az aratási és cséplési munkálatok színhelyén biztosították az esetenkénti vidám hangulatot. A szervezet tagjainak többsége aktív és lelkes résztvevője volt a „Munkára Harcra Kész" mozgalomnak is.

A MINSZ Városi Bizottsága nagy figyelmet fordított az ifjúság egységes szellemi, ideológiai nevelésére. Hirdette a marxista–leninista tanokat, politikai oktatási köröket szervezett. A SZIT-szervezeteknél: marxi-lenini kör, rádiószeminárium, pártszeminárium; EPOSZ-szervezeteknél: Szabad Föld Téli Esték, rádiószeminárium, a Diákszövetségnél rádiószeminárium és tanulókör működött.

A fiatalok részvételére és az oktatásuk tartalmi színvonalára a változatosság volt a jellemző. Befolyásolta az eredményességet a körvezető propagandisták felkészültségének hiányossága, eltérő volta, az EPOSZ-szervezeteknél a különféle mezőgazdasági kampánymunkák jelentkezése. A legintenzívebb és leghatékonyabb nevelést a téli időszakokban folytatták. A nevelő munka eredményeképpen 1949-ben 56 dolgozó ifit terjesztettek fel honvédtisztképző iskolára. Többségük megfelelt a követelményeknek. A fiatalok tudatának formálását jól segítették a különböző sajtókiadványok is.

Minden szervezet részt vett a „Szabad Ifjúság" c. lap mind szélesebb körű terjesztésében. Emellett minden rétegszervezet saját lapját is terjesztette. A SZIT a „Szikra"-t, az EPOSZ a „Magvető"-t, a Diákszövetség a „Március Tizenötödiké"-t.

Volt ifjúsági vezetők birtokában fennmaradt dokumentumok alapján 1949-ben a Városi MINSZ Bizottság irányítása alá az alábbi szervezetek tartoztak:

Név	Taglétszám	Szabad Ifjúság előfizető
1.Területi SZIT	132	10
2. Kossuth SZIT	202	118
3. Columbia SZIT	73	40
4. Kórházi SZIT	37	–
5. Dénesmajori EPOSZ	64	28
6. Gyulavári EPOSZ	80	40
7. Újvári EPOSZ	80	40
8. Remetei EPOSZ	–	–
9. Bicerei EPOSZ	31	10
10–13. Négy Diákszövetség	460	100
	1161 fő	376 fő

A Húsüzemi SZIT később alakult meg. Működésére vonatkozó hiteles forrás a Városi Párt Végrehajtó Bizottság 1950. március 17-i jegyzőkönyvében található.

A Városi MINSZ Bizottság összetétele 1949-ben:
Titkár: Fábián Ferenc
Káderes: Ambrus János
Sportfelelős: Kiss Elemér
Kultúrfelelős: Volent Zoltán
Területi SZIT-titkár: Szilágyi István (később Zornek Antal)
Kossuth SZIT-titkár: Horváth István
Diákfelelős: Monori István (Diákszövetség)
Columbiai SZIT-titkár: Som Ilona (később Rózsavölgyi Mária)
Kórházi SZIT-titkár: Badóc Júlia
Úttörőfelelős: dr. Salánki Lajosné
Gazdasági felelős: Kökény János
Oktatási felelős: Vajda Pál

Az Ifjúsági Szövetség a Magyar Függetlenségi Népfront választási sikeréért. II. Világifjúsági Találkozó. Egységes ifjúsági szervezet megteremtésének előkészítése

A MINSZ, mint a Függetlenségi Népfront tagja, hatalmas lendülettel és lelkesedéssel járult hozzá a Magyar Függetlenségi Népfront 1949. évi választási sikeréhez. A MINSZ szervezetei segítettek a pártnak a fiatal választók között folytatott felvilágosító munkában. Agitációs és propaganda csoportjaik ez alkalommal valamennyi új választó fiatalt személyesen felkerestek, elmagyarázták a választás

jelentőségét. Korabeli adatok szerint kb. 600 fiatalt látogattak meg, 31 kisgyűlést tartottak, 5 alkalommal végeztek falujárást, ahol a SZIT-es kultúr-, tánc- és bábcsoportok adták a választási műsort.

A MINSZ-Elnökség felhívásának megfelelően a választás előestéjén (1949. V. 14.) párt-, állami vezetők képeivel, jelmondatokkal, virágokkal díszítették fel az összes választási helyiséget, az MDP és az ifjúsági szervezetek székházait. A választások városunkban is a Függetlenségi Népfront átütő győzelmét hozták. A Népfrontra szavazott a lakosság 96,8%-a.[25] Este fáklyás felvonulást rendeztek, Gyulán 700, Gyulaváriban 100, Gyula-Újváriban 60 fiatal részvételével.[56] A hangulatra jellemző volt, hogy a fiatalok és az idősek az utcán együtt ropták a táncot. Ebben az időszakban általános volt, hogy nemzeti és nemzetközi ünnepségeinket, jeles évfordulókat az ifjúság fáklyás felvonulással, kultúrműsor adásával köszöntötte. Így történt ez *1949. július 31-én is,* amikor *egésznapos Petőfi ünnepség* rendezésére került sor a Kastélykertben, sport- és kulturális műsorral egybekötve, vagy az 1950. március 14-i fáklyás felvonuláson, melyen 1000 főre tehető a résztvevő fiatalok száma. Megemlékeztek március 15-e történelmi jelentőségéről. Ünnepi beszédet a MINSZ részéről Csontos József megyei kiküldött tartott.[27]

Az 1949-es országgyűlési választások lezajlása után az ifjúsági szervezetek legjelentősebb megmozdulása az 1949 augusztusában Budapesten megrendezendő II. Világifjúsági Találkozóra való felkészülés volt. A felkészülés változatos formái alakultak ki. Az ifjúsági szervezetek VIT-előkészítő tanfolyamokat szerveztek, ajándékokat készítettek a találkozóra. Kiválogatták és felkészítették a találkozón résztvevő képviselőket. Több száz gyulai fiatal stafétája vitte át a város és a határa területén a Budapest felé haladó VIT-zászlót.

Békés megyei MINSZ különvonatot indítottak a nagy esemény színhelyére. A Békéscsabáról induló „lócás pulmann" (tehervonat) zsúfolásig megtelt lelkes fiatalokkal. A századok, szakaszok, rajok élén ifivezetők irányították a munkát. Gyuláról 74 küldött utazott fel Fábián Ferenc városi MINSZ-titkár vezetésével a találkozóra, ahol a bábjátszó csoport szerepelt a margitszigeti színpadon.[28]

A küldötteken kívül is több száz fiatalnak volt alkalma a VIT néhány rendezvényén részt venni. Forró hangulatú találkozások zajlottak le a megyén keresztül utazó külföldi fiatalokkal is. A VIT-et megelőző időszakban a gyulai MINSZ-alapszervezetek 300 gyarmati fiatal útiköltségének előteremtéséhez járultak hozzá. A VIT élménye és a VIT-hez kapcsolódó politikai tömegmunka az ifjúság között kedvezően éreztette hatását, fokozódott aktivitása, formálódott az egységes ifjúsági szövetség megteremtésének lehetősége. Az MDP Központi Vezetősége 1950-ben napirendre tűzte a párthoz tartozó ifjúsági szervezet létrehozását. A párthatározat megjelenése után a MINSZ felhívására az ifjúság termelési és tanulmányi eredményeinek fokozásával, a szervezeti élet erősítésével készült az egységesítő kongresszusra, az új egységes ifjúsági szövetség megalakítására. A SZIT–EPOSZ–Diákszövetség „toborzó" versenyre hívta ki egymást, melynek eredményeképpen 250–300 fővel nőtt a taglétszám a városban. Hasonlóan szép sikerek születtek a

tanulás és a termelés vonalán is. A Columbia ifjúsága 100 százalékban tett munkafelajánlást, 180 százalékban teljesítette. A fiatalok 60 százaléka a téglagyárban, rizsmunkálatokban, aratási munkákban vett részt. Mintegy 40 ifi a szállítási szerződéskötések gyűjtését segítette. Hetente kétszer falujáráson is résztvettek, ahol a kultúrmunkát összekötötték az agitációval.[29]

A DISZ alakuló kongresszusára 1950. július 17-én került sor. Az alakuló kongresszuson a város ifjúságát Rózsa István MINSZ megyei titkár és Rózsavölgyi Mária képviselte.

II.
A DOLGOZÓ IFJÚSÁG SZÖVETSÉGE (1950–1956)

A DISZ szervezeti kiépülése, helyzete, tömegbázisa

A DISZ szerves folytatása volt a MINSZ-nek, a kommunista ifjúsági mozgalom egységes fejlődésének következő lépcsőfokát jelentette. Olyan ifjúsági szervezet volt, amely a párt programjának, ideológiai célkitűzéseinek megfelelően, a párt irányításával végezte tevékenységét. A DISZ létrejötte jelentős lépés volt a MINSZ forradalmi jellegének továbbfejlesztésében: eszmei céljait, politikai jellegét, tevékenységének tartalmát és az egység megteremtését tekintve egyaránt. Ma már nem vitatott kérdés a DISZ létrehozásának időszerűsége. Elismerve, hogy a MINSZ szervezetei – mindenekelőtt a SZIT, de az EPOSZ, a Diákszövetség is – aktív munkát végeztek az ifjúság körében, és a fiatalok egyre nagyobb tömegeit mozgósították. Mégis: az egyre sokasodó és mind bonyolultabbá váló feladatok végrehajtása megkövetelte a szervezettebb, egységesebb és felkészültebb, a párt által következetesen irányított ifjúsági szervezet létrehozását.

A szervezeti egység azonban nem hozta meg automatikusan a politikai egységet. A politikai egység létrejöttét bizonyos mértékig nehezítette, hogy a DISZ megalakulásának időszakában túlzott hangsúlyt kapott a MINSZ és a DISZ közötti különbség. Annak a különbségnek a kinyilvánítása, hogy a DISZ a párt ifjúsági szervezete, és hogy társadalmi elméleti alapja a marxizmus–leninizmus, helyes és szükséges volt. Zavarokat okozott viszont a réteghatárok teljes elmosására irányuló törekvés. Háttérbe szorult, hogy a DISZ a társadalmi fejlődés eredményeként jött létre, hogy a MINSZ rétegszervezetei nem csupán széthúzó erőt jelentettek, hogy az egyes ifjúsági rétegeknek az egységes szervezet létrehozása után is megmaradnak jellemző sajátosságaik, más és más az érdeklődési körük, másként lehet és kell közeledni hozzájuk. Így a rétegekre specializált politikai munka, amely a MINSZ-ben dolgozó kommunisták számára természetes volt, itt meggyengült, s ez nem tett jót az ifjúsági szövetség tömegbefolyásának. Az a cél sem

volt helyes, hogy az ifjúsági szövetség taglétszáma érje el az egymilliót. Ez abból az elgondolásból született, hogy az MDP-nek közel egymillió tagja van, tehát az ifjúsági tömegszervezetnek legalább ugyanennyi tagot kell számlálnia. Ez az irreális és formális célkitűzés óhatatlanul ahhoz vezetett, hogy a meggyőző munka mellett adminisztratív módszerek is érvényesültek. Erőltetett tagtoborzás folyt a szervezetek minden szintjén, de még ennek hatására sem sikerült az előirányzott növekedést elérni. A tagtoborzás erőltetett üteme összefüggött a szocializmus építésében tanúsított türelmetlenséggel.

Az egységesítő kongresszust követően közvetlenül a városban 14 DISZ-szervezet alakult, vagy választotta újjá vezetőségét. Hamarosan 15-re emelkedett a szervezetek száma, mivel augusztus 31-én a Húsüzemben is létrejött a DISZ-szervezet.[30]

A DISZ-es fiatalok, szervezeteik létrejötte után, azonnal bekapcsolódtak a soron lévő feladatokba. Hogy milyen eredménnyel, azt jól szemlélteti Bardóczi Tibor városi DISZ-titkár beszámolójának kivonata, amely elhangzott az MDP Városi Párt Végrehajtó Bizottság 1950. november 30-i ülésén. „...A tanácsválasztások előtt a város DISZ-taglétszáma 1264 fő volt, a választások után 270 fő növekedés történt. Jelenlegi taglétszám 1534 fő. A működő 15 alapszervezetből 3 iskolai szervezet. A Kossuth és a területi DISZ-szervezeteket feloszlatták és helyette a Kulich területi DISZ-t hozták létre... A DISZ bebizonyította, hogy képes önálló munka végzésére, a békekölcsönjegyzés, a tanácsválasztások során jelentős munkát végzett. A népnevelő munkába 160 ifi kapcsolódott be. Megerősödött a DISZ a városban, nőtt a tekintélye. Jövőbeni feladat a szervezetek további erősítése..." – fejeződik be a számadás.[31] Gyulaváriban 15 ifi, Újváriban 10 ifi segítette a tanácsválasztásokat és a békekölcsönjegyzést.[32] A városban mérsékelt sikere volt az első Békekölcsön-jegyeztetésnek, az előirányzatot csak 79%-ban sikerült teljesíteni. A parasztság egy része anyagi körülményeire hivatkozva visszautasító magatartást tanúsított.[33]

A szervezetek erősítésén elsősorban a taglétszám gyors növekedését értették. Az 1950-es 1534 főről 1952 januárjára már 2348 főre – 48 alapszervezet – emelkedett a taglétszám.[34] A városban az ifjúság történetében ekkor volt a legmagasabb a taglétszám. Gyulaváriban is hasonló tendencia érvényesült. Alakuláskor három alapszervezetben (Területi, Újvári, ÁMG) 112 fő diszes fiatal tömörült. Dénesmajorban, a Gépállomáson és a Felszabadítók Hagyatéka Termelőszövetkezetben 1952-ben alakult DISZ-szervezet. A legmagasabb taglétszámot ekkor érték el, 150 fős taglétszámmal.

Az erőltetett tagszervező munka következményeképpen – mivel a DISZ ekkori szervezetei egyáltalán nem voltak, objektív okok miatt nem is lehettek készek ekkora tagság foglalkoztatására, szocialista szellemű nevelésére – mindjobban előtérbe kerültek a formális elemek. Az eredményeket nem elsősorban az ifjúságra gyakorolt értelmi-érzelmi hatáson mérték le, hanem sokszor a külsőségek, a számok domináltak. Egyes DISZ-alapszervezetek munkájában ez természetesen

érezhető volt, tevékenységük egyoldalúvá vált, a fiatalok sokrétű igényeinek nem tudtak megfelelően eleget tenni. Az ilyen fajta munkastílusnak szükségszerű következményeképpen egymást követték a fellendülés és visszaesés időszakai. Szervezetek alakultak, illetve szűntek meg, s így a taglétszám állandóan ingadozott. Hozzájárultak még ehhez a DISZ Járási Bizottság és a DISZ Városi Bizottság irányító munkájában meglévő hiányosságok, valamint az, hogy a városi DISZ-titkár a járási pártbizottság aktívája volt, a járás területét járta, a városi feladatait nem tudta megfelelően ellátni. Fokozta a gondot, hogy 1951-ben, 1952-ben és 1953-ban hónapokig nem volt a DISZ-nek városi titkára. Nem volt Városi DISZ Bizottság, amely összefogta volna a város DISZ-szervezeteit. Irányítási problémaként jelentkezett még az is, hogy nem minden esetben volt összhang a járási és városi DISZ-vezetés között. Az irányított szervezetek zöme – főleg üzemi és iskolai – a Városi DISZ Bizottsághoz tartoztak. Egy-egy jelentkező feladat megszervezésében, bizonyos káderhatáskörök érvényesítésében több esetben következett be „surlódás" a két testület illetékesei között.[35]

A pártéletben bekövetkezett torzulások szintén negatív hatással voltak a DISZ munkájára. A pártszervek DISZ-szel való foglalkozását a kampányszerűség jellemezte, így az alapszervezetek munkája elszürkült, formálissá vált, szinte kizárólag gyűlésekből és munkaversenyek megszervezéséből állt. A fiatalok egyre inkább a szervezeten kívül keresték és találták meg a szórakozás, a kulturálódás és a sportolás lehetőségeit. A tagság jelentős része kikerült a DISZ hatósugaráról. Bizonyítéka ennek, hogy 1954 elején 15 szervezetben már csak 869 DISZ-tag tevékenykedett.[36] Gyulaváriban a mélypont az 1955-ös esztendőben következett be, amikor is 70 főre csökkent a DISZ taglétszáma.[37] A fellendülés a tagépítő munkában a MDP K.V. 1955 májusi határozatát követően történt. A Városi Pártbizottság és pártszervezetei kezdték jobban segíteni és irányítani a DISZ-szervezeteket, a gazdasági és állami szervek pedig anyagiakban támogatni az ifjúság munkáját. Az utóbbira jó példa a Városi Ifjúsági Ház létrehozásához nyújtott segítség a város üzemei, intézményei részéről. Ezek hatására emelkedett a DISZ taglétszáma és 1956 tavaszán 35 DISZ-szervezetben 1894 diszes fiatal dolgozott. Ekkor a város ifjúságának negyven százalékát fogta át a DISZ.[38]

Gyulán és Gyulaváriban működő DISZ-szervezetek száma 1951. december[39] [40] és 1954. január [41]között:

Gyula város	Gyulavári
1951	1951
1. Gyürkehely	1. Területi
2. Fővenyes	2. ÁMG
3. Bicere	3. Gyula-Újvári
4. Kulich Gyula területi	
5. Máriafalva	
6. Népköztársaság tsz	

Gyula város
1951

7. Kórház
8. Petőfi Tsz.
9. Béke Tsz
10. Téglagyár
11. Miklósváros
12. Harisnyagyár
13. Krinolin
14. Állami Gazdaság
15. Szakérettségi (dolgozók középiskolája)
16. Gimnázium (Erkel)
17. Román Gimnázium
18. Tanítóképző
19. MTH
20. Húsüzem

Gyulavári
1951

Gyula város
1954

1. Városi Tanács
2. Járási Tanács
3. Kórház
4. Ápolónőképző
5. Mezőgazdasági Szakiskola
6. Tangazdaság
7. Állami Gazdaság
8. Galbácskert területi
9. Román Gimnázium
10. Tanítóképző
11. Szakérettségi
12. Húsüzem
13. Erkel Gimnázium
14. Harisnyagyár
15. Körösvidéki Öntöző Vállalat
16. Textilhulladék Feldolgozó Vállalat
17. Máriafalva területi
18. Kulich Gyula területi
19. Téglagyár
20. MTH

Gyulavári
1954

1. Területi
2. Felszabadítók Hagyatéka Tsz
3. Gépállomás
4. Dénesmajor
5. Gyula-Újvári

A tárgyalt időszak hat évét tulajdonképpen két nagy időszakra lehet osztani: az 1950 és 1953 közötti, valamint az 1953 és 1956 közötti időszakra. Míg az első szakaszban inkább a mennyiségi vállalások voltak túlsúlyban, a másik három esztendőben a tervek mennyiségi túlteljesítésének helyes folytatásán kívül a takarékossági, termelékenységnövelési szempontok is érvényesültek.

A DISZ-szervezetek a gazdasági építőmunkában érték el a legnagyobb eredményeket. Már a DISZ alakuló kongresszusára való felkészülés idején a fiatalok körében nagyszabású szocialista munkaverseny bontakozott ki. A város ifjúmunkásainak 80–85 százaléka bekapcsolódott a munkaverseny-mozgalomba, felajánlásokat tettek és azt becsülettel teljesítették is. Ifjúsági brigádok szerveződtek. 1952 elején a Harisnyagyárban már hat DISZ-brigád tevékenykedett, és a többi üzemben is sorra alakultak ifi- és DISZ-brigádok.[42] A lelkesedés, a tenniakarás a következő években is megmaradt. DISZ-kongresszusok, jelentősebb évfordulók – április 4, május 1., augusztus 20., november 7. – alkalmából lelkesen kezdeményeztek kongresszusi műszakokat, VIT-műszakokat, tettek felajánlásokat, melyekkel jelentősen hozzájárultak a tervek teljesítéséhez. Ebben is élen járt a Harisnyagyár fiatalsága. Az üzemi DISZ-szervezetek közül ők érték el a legkomolyabb eredményt. Az MDP II. kongresszusa tiszteletére kezdeményezett munkaversenyben például az üzem 257 ifjúmunkása tett felajánlást és teljesítette is – olvasható a DISZ Békés megyei Bizottsága kongresszusi munkaverseny értékeléséről kiadott jelentésében[43]. Ez az aktivitás a későbbiekben is jellemző volt. 1952. augusztus 20-ra például a város területéről 156 DISZ-tag tett felajánlást – ebből 90 fő a Harisnyagyár DISZ-szervezetéhez tartozott, az élenjárók közül is kiemelkedett teljesítményével Szűcs Irén alapszervezeti DISZ-titkár, aki az ország első szegélykötője címet nyerte el.[44]

Kezdettől fogva jelentős szerepe volt az egyéni és a párosversenyeknek. Dolgozó fiatalok igyekeztek egymással vetélkedve is növelni a termelést. A Sztahanov-mozgalomba a munkásifjúság nagy része bekapcsolódott. 1953 elején a gyulai járás és a város területén a DISZ-tagok között 22 sztahanovistát és 18 élmunkást tartottak számon. Ezek zöme a gyulai üzemekben dolgozott.[45] Sztahanovista lehetett az, aki egy bizonyos időn át 200–300%-ot elért és tartani tudta teljesítményét huzamosabb időn keresztül. Ebben az időben terjedt el a Nazarova-mozgalom is, amelynek lényege volt, hogy a DISZ tagjai egyre több gépet vettek át szocialista megőrzésre. Ezen kívül még számos ifjúsági termelési akciót indítottak. Többek között ilyen volt a „termelj ma többet, mint tegnap" mozgalom, és egyre több üzemben törekedtek a fiatalok a „termelés rohamcsapata" cím elnyerésére.

1953-ig tulajdonképpen a mennyiségi vállalást jelentő mozgalmak voltak túlsúlyban, 1953-tól telitődnek, szövődnek át minőségi igényekkel és célokkal. Erre az időszakra esik a DISZ-minőségi őrjárat mozgalmának kezdete, az exportbri-

gádok versenyének meghirdetése, az országos „Termeljünk olcsóbban, többet, jobban!" – mozgalom. Megindult az üzemekben a termelékenység emeléséért, a minőségért, az önköltség csökkentéséért, valamint a takarékosságért folyó küzdelem. Több üzem DISZ-ifjúsága védnökséget vállalt a minőségi munka felett. A harisnyagyári ifjúmunkások jó munkájuk elismeréseként 1953-ban megkapták a DISZ MB vándorzászlaját[46], 1955-ben pedig elnyerték a DISZ MB „Felszabadulási jutalomzászlaját".[47] Ugyancsak ebben az esztendőben anyagtakarékosságukért is dicsérte őket a megyei sajtó.[48] Kiemelve, hogy a fiataloknak jelentős szerepe van abban, hogy a gyár elnyerje az élüzem címet, és annak, hogy négy DISZ-brigád anyagtakarékossági őrjáratot indított el az üzemrészekben, melynek eredményeképpen tízezer pár harisnyának az anyagát takarították meg alig egy negyedév alatt.

A munkaverseny-mozgalmakban a város területén legeredményesebben a harisnyagyári fiatalok tevékenykedtek. Ez összefüggött azzal, hogy ebben az időben a Harisnyagyár volt a város legjelentősebb üzeme. A 200 fő körüli DISZ-taglétszám meghatározója volt a város DISZ-életének.

A DISZ alakulásától kezdve nagy erőfeszítéseket tett a dolgozó parasztfiatalok megnyerésére is, nemcsak az egykori EPOSZ-tagok mozgósítására. Itt azonban az eredmények korántsem voltak látványosak, mint a munkásifjúság esetében. Annak ellenére, hogy születtek eredmények, nem takarták el a DISZ szervezeti gyengeségét a dolgozó parasztfiatalok körében. A DISZ és a parasztfiatalok kapcsolatára erőteljesen hatottak területünkön is a párt mezőgazdasági politikájának torzulásai: a türelmetlen törekvés a mezőgazdaság szocialista átszervezésére, s az a megalapozatlan gyorsaság, amely nem vonzotta, hanem inkább taszította a paraszti tömegeket. Ehhez járult még a hibás begyűjtési politika, az adminisztratív intézkedések előtérbe állítása, s az a nagyfokú bizalmatlanság, amely a paraszti rétegekkel szemben megnyilvánult. Olyan súlyos terheket róttak a parasztságra – és nemcsak a kulákokra, hanem a középparasztokra, sőt a szegényparasztokra is, – amelyekkel megnehezítették a dolgozó parasztság számára, hogy magáévá tegye, elfogadja a mezőgazdaság szocialista útját. Ezzel függött össze, hogy a hét gyulai termelőszövetkezetnek 1956-ban is összesen csak 368 tagja volt. A parasztfiatalok nagy része megélhetés reményében elsősorban az iparban keresett munkát. Mindezek mélyen befolyásolták a DISZ és a dolgozó parasztifjúság, mindenekelőtt az egyénileg dolgozó parasztfiatalok közötti kapcsolatot.

A gyulai termelőszövetkezetek közül DISZ-szervezet működött hosszabb-rövidebb ideig a Népköztársaság, a Petőfi és az Egyenlőség Tszcs-ben, Gyulaváriban pedig a Felszabadítók Hagyatéka Tszcs-ben.[49] A megalakult DISZ-szervezetek munkája változó színvonalú volt. Hozzájárult ehhez, hogy az irányító DISZ-bizottságtól sem minden esetben kaptak megfelelő segítséget, továbbá a működési feltételek szűkös volta és az a harc, amelyet a megélhetésért, a mindennapi kenyér előteremtéséért folytattak. Mindezeket figyelembe véve mégis voltak a DISZ-nek eredményei. Számos mezőgazdasági munkaversenymozgalmat kezdeményezett,

amelybe sok parasztfiatal bekapcsolódott. A nyári mezőgazdasági munkák idején arató-cséplő brigádok létrehozásával segítették a betakarítást. A DISZ kezdeményezte és szervezte meg az ifjúsági silózóversenyt és az ifjúsági arató-cséplő-brigádok versenyeit, továbbá „Adjunk több burgonyát az országnak"-mozgalmat. A gépállomások fiataljai az ifjú traktorosok részére meghirdetett versenybe kapcsolódtak. Ilyen volt például a „traktorosok a békéért" mozgalom. Ezeken túlmenően ott találjuk a gyulai fiatalokat – nemcsak a parasztfiatalokat – a gyapotszedésnél, a növényápolási munkálatoknál, az ikersoros és négyzetes kukoricavetés népszerűsítésénél és lehetne még sorolni az akciókat, kezdeményezéseket, amelyek a DISZ nevéhez fűződnek.[50]

Az első időszakban a Városi DISZ Bizottság még jelentős számú parasztfiatalt mozgósított. 1950-ben hét aratóbrigádot szervezett 76 fővel – a tszcs-kben dolgozó fiatalok száma alacsony volt – később a városi DISZ-titkár, DISZ vezetés hiánya miatt a szervező tevékenység elsorvadt. Oda vezetett, hogy az 1955. május 25-i járási párt végrehajtó bizottsági ülés anyagában már ez olvasható: „. . . a tszcs-knél DISZ munkacsapatok nincsenek, mert még DISZ-szervezet sincsen. . ."[51] A párt K.V. 1955. májusi határozatát követően ismételten napirendre került a tszcs-kben a DISZ-szervezetek megalakítása, több-kevesebb sikerrel.

A munkaverseny szervezésére jelentős hatással volt a párt politikájának alakulása. A fiatalok nagy tömegeinek kezdeti lendülete, a sok-sok jó helyi kezdeményezés is elsősorban azért torpant meg, mert egyre inkább érezhetővé vált a párt politikájában való torzulás, a szektás és jobboldali elhajlás. Az ifjúsági mozgalomban is fokozottabb mértékben érvényesültek a bürokratikus vonások. Ez egyrészt abban nyilvánult meg, hogy a vállalásokat nemegyszer felsőbb szinten tették meg, másrészt abban, hogy rengeteg volt a papírmunka. A helyi akciók, önálló kezdeményezések kibontakozását gátolta, hogy sok volt a központilag indított akció, s ezeknek végrehajtását már a fiatalok sem végezték annyira szívvel-lélekkel.

A termelési mozgalmakról összefoglalásul mégis elmondhatjuk: a DISZ hat éve alatt volt olyan periódus, amikor a fiatalok tömegeit sikerült mozgósítani a különböző termelési feladatok teljesítésére. És bármilyen sok hiba történt is az irányításban – DISZ-vezetési problémák, országos gondok, ötéves terv irreális megváltoztatása stb. – a tömegek tevékenysége, a fiatalok munkaverseny-mozgalma is hozzájárult a szocializmus építéséhez. A DISZ tagjai nagyszerű munkát végeztek az inotai erőmű, illetve szocialista városaink: Dunaújváros, Komló és Kazincbarcika felépítésénél. E városok és üzemek megteremtése DISZ-védnökséggel folyt, a szövetség ezrével küldte a fiatal szak- és segédmunkásokat ezekhez a létesítményekhez. Közöttük megtalálhatók voltak a Békés megyei, a gyulai fiatalok is. A tatabányai bányászok felhívására – a dunapentelei kohók, az inotai hőerőmű megindításához szénre volt szükség – megyénkből is szép számmal csatlakoztak a fiatalok. A megyei keretszám pl. 1952-ben 200 fő, a gyulai 25 fő volt.[52] Nemcsak a dolgozó fiatalok vettek részt ezeken a munkálatokon, hanem a tanulóifjúság is. Bekapcsolódtak a hétvégeken szervezett egy-kétnapos társadalmi munkába, amelyeket az említett városok építése, szépítése céljából szerveztek.

A DISZ a tanintézetekben a tanulás szervezését és segítését tartotta elsődleges feladatának. A fő figyelmet a DISZ-vezetők a tanulásra fordították. A „Tanulj többet, tanulj jobban" – mozgalom széles körben elterjedt, s a pedagógusok segítségével sok középiskolást átfogott. A DISZ fontos kötelességének tartotta a fegyelem és a rendtartás érvényesítését is. Kezdetben nem tudatosodott eléggé, hogy a fegyelmi és tanulmányi átlaggal való törődést kell a középpontba állítani, ezért a nevelőtestület eleinte nem érezte a DISZ-ben rejlő segítséget. Ez átmenetileg torzulásokhoz vezetett. A szövetség munkáját akadályozta, hogy a középiskolákban igen sokan csak formálisan voltak tagjai a DISZ-nek. A DISZ alakuló kongresszusát követően a gyulai iskolákban is a DISZ-taglétszám számszerű növekedésére fordították a fő figyelmet. Eredményeképpen az 1951-es esztendő végére a szervezettség elérte a 90–95 százalékot. A gondot az jelentette, hogy a tanulóifjúság döntő többségének tömörítése nem járt együtt a tartalmas, színes, változatos mozgalmi élet kialakításával.

A DISZ Központi Vezetősége 1951. december 29-i határozatát követően az iskolai DISZ-szervezetek egyre nagyobb gondot fordítottak annak tudatosítására, hogy az ifjúsági szövetséghez való tartozást fegyelmezett magatartással, a tanulásban való helytállással kell kiérdemelni. Ettől az időszaktól kezdve a DISZ-gyűléseken is előtérbe került a tanulás, helyesen kezdtek foglalkozni a tanulás kérdéseivel. Bizonyítja ezt a DISZ Járási Bizottság 1952. február 21-i jelentése, amely arról tudósít, hogy az Erkel Gimnáziumban 380 diák tett felajánlást a tanulmányi színvonal javítására, és elindították a „Mienk az iskola"-mozgalmat, amely kihatott a tanulmányi fegyelemre és az iskolai szerek megvédésére. Iskolai területen is általánossá vált, hogy jelesebb évfordulók, események alkalmával a tanulóifjúság felajánlásokat tett a tanulmányi színvonal emelésére, a fegyelem erősítésére, a hiányzások csökkentésére. Tanulópárok alakultak, osztályok közötti versenyeket, szakköröket szerveztek, tanulmányi versenyeken vettek részt. Rendszeressé vált, hogy a DISZ-taggyűléseken, ifi-napokon a jól tanulókat megdicsérték, a hanyagokat elmarasztalták. Az MTH-ban, az ipari tanulók között munkaversenyt szerveztek, és párosversenyzők is voltak. Ugyancsak az eredményességet segítette az Erkel Gimnázium kezdeményezésére bevezetett, napi 2 óra kötelező egyéni tanulás, ami azt jelentette, hogy a tanulókat rendszeresen látogatták otthon tanulás közben. Erősödött a tanár–diák kapcsolat, egyre több pedagógus segítette a DISZ-szervezetek munkáját.

A tanulás mellett jelentős társadalmi munkát is végeztek a diákok. Részt vettek a fásításban, papír- és fémgyűjtésben, ipari tanulók az újító mozgalomban.[53]

A jelentős termelési és tanulási mozgalmak az 1950–1953 közötti években háttérbe szorították az érdekvédelmi munkát. Nem foglalkozott eléggé a DISZ a munkás–paraszt–értelmiségi és diákfiatalok napi gondjaival, művelődésükkel, sportéletük szervezésével, kulturált szórakozásuk biztosításával. Ennek következménye, hogy 1953-ban komoly visszaesés következett be a DISZ-szervezetek munkájában. 1953-ban – a párt bírálatát követően – egyre inkább előtérbe került a szervezeti életnek ez az oldala is, s több helyes kezdeményezés bontakozott ki. A munkásifjúság körében egyre többet igyekeztek tenni a szervezetek azért, hogy az ifjúság ne legyen hátrányos a bérezésben, hogy a lányok és fiúk azonos elbírálásban részesüljenek. Erre az időszakra esett a kollégiumok fejlesztése, az iparitanuló-otthonok rendbehozása is. Az egészséges folyamat kibontakozása azonban meglehetősen lassan haladt. Nagy szerepet játszott ebben az a tény, hogy az országban továbbra is érvényesült a dogmatikus, szektás politikai irányvonal.

Az 1950–1953 közötti időszakban az egyoldalúság kifejezésre jutott a kulturális és sporttevékenység elhanyagolásában is, továbbá abban, hogy a fiatalok megítélése sokszor öltözködésük, külső megjelenésük alapján történt. Ebben is változást hozott a DISZ második időszaka. Különösen jellemző volt ez a kulturális és sportéletben. A DISZ is egyik szervezője volt a kulturális intézményekkel együtt a József Attila olvasómozgalomnak. A DISZ ifjúság között végzett kultúr- és sportmunkáját nehezítette, hogy nem rendelkezett megfelelő anyagi bázissal. A nehézségek ellenére mind szélesebben bontakozott ki az ifjúság érdeklődési körének megfelelő, sokoldalú, színes szervezeti élet. Segítette ezt az is, hogy 1954-ben sikerült stabilizálni a Városi DISZ Bizottságot, valamint az, hogy az ifjúság nevelése kezdett társadalmi üggyé válni városunkban. Ettől az időszaktól kezdve pozitív változások történtek a DISZ életében. 1954-ben 12 kultúrcsoport működését jegyzik a források,[54] 1955 közepén már 16 kultúrcsoport nevez a Kulich Gyula járási-városi kulturális seregszemlére[55]. Kiemelkedő munkát végez a Harisnyagyár, Kórház, Petőfi-együttes, Ápolónőképző, Erkel Gimnázium, Tanítóképző, I. és II. sz. Általános iskola kultúrcsoportja. Valamennyi oktatási intézményben működött valamilyen kultúrcsoport (zenekar, énekkar, néptánc, irodalmi színpad stb.) A DISZ Városi Bizottság törekedett arra, hogy a kultúrcsoportok közül minél több DISZ néven szereplő legyen. A fellendülést segítette, hogy az 1955-ös év első tanácsülésén – a városi tanács történetében először – átfogó városi művelődési program megvitatása szerepelt.[56] A vitában nagy teret kapott az ifjúsági mozgalom fejlesztésének problémája. Vidó István és mások felelősséggel megállapították, hogy a városban a DISZ nem tudott az ifjúság tömegszervezetévé válni. A DISZ munkájának támogatása, tevékenysége feltételeinek javítása a művelődésügy egyik legfontosabb kérdése. Truczán György városi DISZ-titkár a vitában részletesen ismertette az ifjúsági mozgalomban folyó művelődési tevékenységet.

A lelkes hangulatú tanácsülés több határozatot hozott. Több határozat közvetlenül megjelölte a tanács feladatait az ifjúsági mozgalom fejlesztésében, működési feltételei javításában. A határozatok között szerepelt a felszabadulás tizedik évfordulójának, valamint március 15-e megünneplésének, és az értelmiségi klub megalakításának a feladata. Ismét felvetődött a Petőfi-szobor felállításának igénye is.

A forradalmi hagyományok ápolásából is részt vállalt a fellendülő városi ifjúsági mozgalom. A Tanácsköztársaság mártírjainak tiszteletére 1955. április 30-án a Veszei hídnál felállított emlékműnél a diszisták százai helyezték el a kegyelet, a megemlékezés virágait, koszorúit.

Széleskörű társadalmi összefogás tette lehetővé, hogy a következő esztendőben a DISZ Városi Bizottsága májusban román ifjúsági delegációt fogadjon és viszonozhassa látogatásukat a temesvári tartományban, Románia felszabadulásának ünnepén. A gyulai Magyar–Román Barátsági DISZ-Együttes romániai vendégszereplése ebből az alkalomból, az együttes első külföldi szerepléseként, feledhetetlen sikert hozott. Az ifjúság sportolása területén kiemelkedő eredmények nem születtek. A fiatalok egy része – elsősorban a tanulóifjúság – rendszeresen bekapcsolódott az MHK-mozgalomba. Iskolai szinten különböző sportágakat működtettek (futball, kézilabda, röplabda, atlétika), házi bajnokságokat szerveztek. Bekapcsolódtak az „Ismerd meg hazádat" – „Ismerd meg megyédet" – „Ismerd meg lakóhelyedet" – mozgalomba. Kirándulásokat, vetélkedőket szerveztek. Számos fiatal volt részese a VIT-hez kapcsolódó – a DISZ hat éve alatt három VIT-re került sor: 1951 Berlin, 1953 Bukarest, 1955 Varsó – jelvényszerző versenyeknek.

A DISZ eszmei-politikai nevelőmunkája

Nagy figyelmet fordított a DISZ tagjainak ideológiai nevelésére. A marxizmus–leninizmus alapjainak tanítását tekintette fő feladatának. Ezek képezték a különböző szintű oktatási formák tananyagát a munkás- és a diákfiatalok körében egyaránt. Az 1950/51-es oktatási évben 609 fő vett részt különböző oktatásban, 8 DISZ-alapszervezetben szerveztek politikai kört, 239 résztvevővel, Szabad Ifjúság olvasókör 12 alapszervezetnél folyt, a „Szabad Ifjúság" c. lapot 449-en fizették elő.[57]

A DISZ Központi Vezetőség határozata szerint a DISZ-tagság 30%-át kellett bevonni szervezett oktatásba. A kezdeti lendület az 1951–52-es oktatási évtől kezdve megtört. Hozzájárult ehhez, hogy a városi DISZ-bizottság irányító munkája – mint láttuk – a titkár hiányában akadozott, de hiányzott a DISZ járási bizottságának segítő, ellenőrző munkája is. A DISZ MB oktatási terve az emelkedő taglétszámnak megfelelően 940 fő bevonását írta elő a három indítandó oktatási formára (Sztálin, Rákosi életrajzát tanulmányozó kör, DISZ politikai iskola, politikai kör[58]). Ez a terv nem számolt a személyi és tárgyi feltételekkel. Következményeként év végéig a DISZ-tagságnak csak 15%-át sikerült bevonni szervezett

oktatásba, lényegesen visszaesett a „Szabad Ifjúság"-ot előfizetők száma is. A DISZ politikai oktatást nehezítette, hogy az alapszervezeti vezetőségek, körvezető propagandisták felkészültsége, meggyőző munkája hiányos volt. A lemorzsolódáshoz hozzájárultak még az oktatás tartalmi fogyatékosságain kívül a személyi kultusz következményeként sok tekintetben egyoldalúvá vált tananyagok is. Pedig az ifjúság eszmei nevelésére nagy szükség volt, mert igen erős volt a klerikális hatás a fiatalok között. Néhány DISZ-titkár, többek között a legnagyobb szervezet, a Harisnyagyár titkáránál is voltak ezzel kapcsolatban problémák.

Az ifjúság tömegei között végzett politikai nevelőmunka, kisebb eredményektől eltekintve, 1951 és 1955 között gyenge színvonalú volt. Bizonyos előrelépés az MDP Központi Vezetősége 1955. májusi határozatát követően jelentkezett. Az Ifjúsági Akadémia tanfolyamain egyre több fiatal kapcsolódott be a marxizmus–leninizmus elméletének megismerésébe. Mindezek mellett – szakítva a korábbi gyakorlattal, melyet a szervezett oktatás erőltetése jellemzett – az ifjúság számára vonzóbb vagy elfogadhatóbb módszerek is elterjedtek: beszélgetések régi mozgalmi harcosokkal, előadások a KIMSZ-ről, a pártról stb. Több helyen kérték a párt régi tagjait, a KIMSZ régi harcosait, idős munkásokat, mondják el emlékeiket, élményeiket. Ilyen formában találkoztak pl. Gyulaváriban Medgyesi elvtárssal a fiatalok. Ismét emelkedett a Szabad Ifjúságot előfizetők száma is. A Járási DISZ Bizottság jelentése alapján a járásba 700 példányt járattak a fiatalok, ennek felét Gyula város üzemi, iskolai diszesei fizették elő.[59]

A DISZ városi szervezete 1956 őszén városi küldöttértekezletre, vezető szerveinek megerősítésére készült. Az előkészületek során a népszerű Ifjúsági Akadémia mellett megformálódott egy városi, elsősorban ifjúsági vitafórum igénye is. Az első vitatéma is kialakult a restauráció és rehabilitáció problémakörét megjelölve. Az elképzeléseket széles körben ismerték már.

A budapesti Petőfi kör és az ifjúsági szövetség támogatásával Békéscsabán is megvalósuló Petőfi kör vitái bebizonyították, hogy hasonló vitafórumokon a kapitalista restaurációs törekvések leleplezésének nincs tere. A DISZ városi vezetése ezért lemondott a vitafórum megszervezéséről.

Minden gond és hiányosság ellenére jelentős volt azoknak a fiataloknak a száma, akik a DISZ-ben hallottak először a marxizmus–leninizmusról, itt beszélgettek először annak gyakorlati megvalósításáról, itt olvastak először marxista szellemű könyveket, itt hallottak először ilyen előadásokat, vettek részt először szervezett oktatásban. A helyes elvek azonban, sajnos, nem hatoltak elég mélyre a fiatalok tudatában. A forradalmi múlt eszméinek ápolása, erősítése ellenére, azzal egyidőben 1956-ban teret nyert a jobboldali demagógia, a szocialista építés eredményeinek semmibevevése, tagadása, a szocializmus rágalmazása. Az ifjúsági szövetség ebben a sajátos helyzetben igyekezett minél többet tenni a kishitűség, az eszmei-politikai bizonytalanság érzése és az ellenséges megnyilatkozások ellen, nem sok sikerrel, mert az ellenforradalom téves eszméi a gyulai fiatalokra is hatottak.

Az október 23-án Budapesten kirobbant ellenforradalom híre szemtanúk útján hamar eljutott a városba. A DISZ megyei bizottságának titkára, Násztor Sándor 23-án részt vett a DISZ Központi Vezetőségének ülésén, és az események alakulását a fővárosban kísérte végig a késő esti órákig. 24-én a járási és városi ifjúsági szerveket végigjárva Gyulán is elmondta tapasztalatait. Tájékoztatásának lényege az volt, hogy a szocializmus ügye veszélybe került, a fővárosban ellenforradalom robbant ki, és számolni lehet a továbbterjedésével.

Az egymásnak ellentmondó rádióhírek mellett a helyzet lényegét érintő információk a párt és állami szervektől nem jutottak el a városba. Az események megzavarták a város életét, de csak külső hatásokra. 25-én és 26-án a késő délutáni órákig tömegmegmozdulásokra nem került sor. A tanítás megszűnt a középiskolákban, a vidéki diákok hazautaztak. Október 27-e és december 17-e között Gyulán az ifjúságnak szervezett megmozdulása nem volt. A hangzatos szólamok, az utcai tüntetések romantikája a fiataloknak, diákoknak csak kisebb csoportjait sodorta magával. Ezek a megtévesztett fiatalok az ellenforradalom hangadói által irányítottan olyan barbár cselekedetekben vettek részt, mint a Felszabadulási emlékmű meggyalázása, az internacionalista szimbólumok lerombolása, a vörös csillagok leverése, a vörös zászlók elégetése. A félrevezetett fiatalság gyülekező helye a Sztálin úti Ifjúsági Ház volt. Itt beszélték meg a tennivalókat, itt működött a politikai irányító szervük „Ifjúsági Szövetség" fedőnév alatt. A szövetségből indultak el a plakátragasztók, a meszelők, akik demokrácia ellenes jelszavakkal rajzolták tele a kirakatok ablakait: „Le a kommunista bérencekkel!" „Akasztófára a kommunistákkal!" stb. A szövetség székházában választották ki a legmegbízhatóbbakat, a legbelemenőbbeket, a legvagányabbakat a várőrségbe. Ez úgy alakult meg, hogy az „Ifjúsági Szövetség" néhány tagjának sikerült fegyvert szereznie és vezetésükkel mintegy ötven–hatvan fiú és leány kiköltözött a várba. Ez az önállósított csapat magát „Várőrségnek" nevezte. Feladatuk volt a vár tornyából a környező vidék figyelése és az „Ifjúsági Szövetségen" keresztül a „Forradalmi Bizottság" tájékoztatása. A lakosságot, főként a szülőket – akiknek családtagjai résztvettek a „várőrség expedíciójában" nyugtalanította. Szinte naponként felkeresték a rendőrséget, és kérték, hogy fiaikat beszéljék le tényked esükről és segítsenek abban, hogy minél előbb hazatérhessenek. Ezek a könyörgések és figyelmeztetések indították november 5-én a honvédséget arra, hogy kifüstöljék a huszadik század utolsó várvédőit a helyükről. A fiatalok további ottmaradásának elriasztásához szovjet tankok és páncélkocsik megjelenése is hozzájárult. A várból kivonult fiatalok egy része a későbbiekben ismét az Ifjúsági Házból próbálta meg összetartani a mind jobban széthulló és félreálló fiatalokat. A legelvakultabbak a karhatalmista egységek december 17-i megjelenése után is ellenségesen viselkedtek. Szervezkedésüket Gyulavári területére helyezték át. Olyan esztelen dolgokra buzdították a fiatalokat Gyulaváriban, hogy fegyverrel a kézben

akadályozzák meg a karhatalmisták Gyulavári ba történő eljutását. Az izgató kijelentések és beszédek hatására a fiatalok feltörték a határőrség raktárát és az onnan rabolt fegyverekkel a hídnál foglaltak tüzelőállást. Szerencsére a gyulavári lakosok rábeszélésére a fiatalokban még időben felülkerekedett a józan ész. A fegyvereket visszaszállították a határőrségre, utána pedig hazamentek, s így a meggondolatlan vállalkozás nem került emberéletbe.

A fiatalok egy része azonban tudta – és később az ifjúság egyre nagyobb tömegei tudatára ébredtek, hogy a hazát szeretni, a haladás ügyét szolgálni, a dolgozó nép érdekeiért harcolni nem lehet a munkásosztály forradalmi pártja ellenében. A DISZ legöntudatosabb vezetői és tagjai a legnehezebb időszakban is a munkáshatalom, a szocializmus mellett álltak, és ők voltak azok, akik az idősebb kommunistákkal együtt hozzáfogtak a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség létrehozásához.

Összességében elmondhatjuk: a DISZ hat éve alatt hibáival és gyengéivel együtt részese volt városunkban is a szocializmus építésének, széles ifjúsági tömegeket ismertetett meg a marxizmus–leninizmus alapvető tanításaival, soraiból tömegesen nevelt ki a népi demokráciához hű, áldozatkész fiatalokat.

III.
A MAGYAR KOMMUNISTA IFJÚSÁGI SZÖVETSÉG VÁROSI SZERVEZETÉNEK LÉTREJÖTTE ÉS TEVÉKENYSÉGE AZ IFJÚSÁGPOLITIKAI PÁRTHATÁROZAT MEGSZÜLETÉSÉIG (1957–1970)

A KISZ városi szervezetének megalakulása és kezdeti tevékenysége

Az ellenforradalom felszámolásában, maradványainak megsemmisítésében és a félrevezetett fiatalok felvilágosításában jelentős szerepe volt a párt vezetésével küzdő kommunista fiataloknak, majd a párt kezdeményezésére megalakult Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetségnek. A KISZ ünnepélyes zászlóbontására 1957. március 21-én, a Tanácsköztársaság 38. évfordulóján került sor. A megalakulás időpontja azt jelképezte, hogy a KISZ a magyar ifjúság legszebb hagyományainak örököse, folytatója a KIMSZ áldozatos küzdelmeinek és felhasználja a felszabadulás utáni haladó demokratikus ifjúsági szervezetek – a MADISZ, MINSZ, DISZ – legjobb tapasztalatait. A KISZ megalakítása fontos határkövet jelentett a magyar ifjúsági mozgalom történetében.

A Dolgozó Ifjúság Szövetsége egy tevékeny magja őrizte a városban a kommunista ifjúsági mozgalom folytonosságát. Békési Mihály, a DISZ volt járási titkára a számtalan ellenforradalmi provokáció ellenére sem hagyta el az Ifjúsági Házat.

Előbb a rétegszervezetek újjászervezésével kísérletezett, majd – miután nyilvánvalóvá vált az egységes ifjúsági szervezet aktualitása –, egyik irányítója lett a Kommunista Ifjúsági Szövetség megalakulása előkészítésének. *A városban az első KISZ-szervezet március 20-án alakult meg a Harisnyagyárban,* 42 taggal, az örökmozgó és szervező Szigeti Gábor, az örökifjú, akkor 36 éves Volent Zoltán, Seprenyi Ilona, Farkas Júlia és több más fiatal vezetésével. *A Kommunista Ifjúsági Szövetség városi szervezete* a KISZ országos zászlóbontásával egyidőben alakult meg.[60] A Békés megyei Népújság 1957. március 21-i, csütörtöki számában közölte, hogy Gyulán az Ifjúsági Házban a munkás-paraszt és tanulóifjúság vezetői is összejöttek, hogy megkezdjék a KISZ szervezését. Úgy határoztak, hogy a Tanácsköztársaság kikiáltásának 38. évfordulója alkalmából az ifjúsági házban ülést tartanak, itt ismertetik a párt márciusi határozatát és létrehozzák a KISZ Gyulai Szervezetét. Erről a tényről táviratban értesítették a Békés megyei újságot, amely azt teljes terjedelmében leközölte. „Örömmel tudatjuk az elvtársakkal, hogy 1957. március 21-én megalakult a KISZ Gyulai Szervezete. Mi, a Kommunista Ifjúsági Szövetség tagjai fogadjuk, hogy minden körülmények között híven követjük a pártot, és ha kell, életünk feláldozásával is megvédjük a proletárdiktatúrát: Volent Zoltán, Kiss István, Fekete Erzsébet, Rácz János, Szécsi Ágnes, Fehér Erzsébet, Máté Éva, Marsi Gyula, Holhoffer Edit, Csomós Mátyás."

A harmincnyolc ifjú, fiúk, lányok, munkás- és parasztfiatalok, diákok és értelmiségiek vállalták az ifjúkommunisták feladatait, felelősségét. A szervezet titkárává Lőrincz Istvánt, a Húsüzem ifjúmunkását választották. A zászlóbontást követő napokban és hetekben a pártbizottság és a pártszervezetek támogatásával egymás után alakultak meg a KISZ-szervezetek. Az alakuló KISZ-szervezetek több helyen az ifjúsági szövetségben nevelkedett, az ellenforradalom ellen hősiesen harcoló mártír elvtársakról nevezték el önmagukat.[61]

Az 1957-ben létrejött KISZ-szervezetek és az első KISZ-titkárok nevei:

március 20. Harisnyagyár	Szigeti Gábor
március 21. Városi KISZ	Lőrincz István
május 7. Gyulavári Kossuth Tsz	ifj. Szabó Károly
május 30. Gyula, Petőfi Tsz	Palotai István
június 25. Gyula, ÁG	Csemkó István
augusztus 2. Gyulavári község	Rausz Imre
szeptember 6. Erkel Gimnázium	Szécsi Ágnes
szeptember 11. Gyula MTH	Jakab Ferenc
október 4. Gyula, Mg. Technikum	Ecsedi Éva
október 12. Gyula-Újvári	Török Károly
1958. január Dénesmajor	Ilyés Teréz

Területünkön is alakultak rétegszervezetek, de csak nagyon rövid ideig működtek. Gyulaváriban 1957 tavaszán, a DISZ felbomlása után, EPOSZ-szervezet alakult 33 taggal. Elsősorban kultúrmunkával foglalkoztak. Politikamentes ifjúsági életet hangoztattak. Az EPOSZ-szervezet KISZ-szervezetté alakítása kezdetben ellenállásba ütközött. *Az első KISZ-szervezet Gyulaváriban a Kossuth Tsz-ben alakult meg 1957 májusában. Az egyesülésre 1957. augusztus 13-án került sor, amikor is az EPOSZ tagjai beléptek a KISZ-be, s létrejött a Községi–Tsz KISZ-szervezet.*[62]

A KISZ-szervezetekbe azok a fiatalok léptek be, akik vállalták a harcot, a nyílt vitát az ellenforradalmi nézetekkel és más imperialista propagandával szemben. Az első KISZ-eseknek jelentős része volt a rémhírterjesztők és a spekulánsok leleplezésében: a párt és a kormány plakátjait ragasztották és jelmondatait festették a házak falára, kerítésekre. Amikor a levert ellenforradalmi erők terjeszteni akarták a „MUK" jelszót (Márciusban Újra Kezdjük), megjelentek a házak falain és kerítésein a „Márciusban egy MUK sem lesz", „Minden Uszítót Kiirtunk" és „Ha Ugráltok Újra Kaptok" válaszok. Minden jelszó, válasz alatt a fiatalok névjegye: a KISZ felirat. Az éjszakai festések mellett megtalálták a romantikát az olyan feladatokban is, mint például az éjszakai őrségállások az emlékműveknél. Az első KISZ-esek közül sokan beléptek a Munkásőrségbe. A szovjet hősök emlékműveinek helyreállítására mozgósították a fiatalokat, sokan lettek a munkaversenyek szervezői.

A KISZ szervezeti kiépülése az ifjúság körében kifejtett rendkívül élénk eszmei és politikai nevelő munkával egybekötve ment végbe. Gyűléseken és egyéni agitációk során, röplapok és más kiadványok segítségével folyt a párt politikájának megértetése, a KISZ törekvéseinek elfogadtatása a fiatalokkal. Eredményes munkát végeztek az ifjúkommunisták az ellenforradalom valódi céljainak leleplezésével, a Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány programjának megismertetésével, a Szovjetunióhoz fűződő baráti kapcsolatok erősítésével, harcoltak a revízionista nézetek és a felszított nacionalista szenvedélyek ellen. A harisnyagyári KISZ-esek már 1957-ben politikai vitasorozatot szerveztek ezen feladatok megvalósítására, képkiállítás keretében népszerűsítették a Szovjetuniót.[63] Ugyanezt a célt szolgálták az Erkel moziban rendezett ifjúsági akadémia előadásai is, amelyeket kezdetben átlagosan 200 fő látogatott. A kommunista szellemű nevelést segítette még a különböző élménybeszámolók, sajtótájékoztatók, idős veteránokkal való találkozások szervezése. A KISZ létrejötte így elősegítette a politikai konszolidáció meggyorsulását. A szövetség vonzerejét növelte, hogy nyíltan a párt ifjúsági szervezeteként lépett fel, s az MSZMP tekintélyének erősödése, az MSZMP iránti bizalom növekedése a KISZ szavának súlyát is fokozta.

A KISZ-nek az a szándéka, hogy az ifjúság sokoldalú érdeklődésének megfelelő mozgalmi élet bontakozzék ki, kedvezően hatott. A fiatalok többsége érdeklődéssel szemlélte, majd maga is támogatni kezdte mindazokat az erőfeszítéseket, amelyek az új vonásokkal gazdagodó, szocialista társadalmi légkör megteremtésére irányultak. A kertelés nélküli, világos, nyílt beszéd, az egyértelmű politikai állás-

foglalás sok barátot szerzett az ifjúkommunistáknak. Ennek a folyamatnak az eredményeként 1957. decemberére 350 főre,[64] 1958 áprilisára már 520 főre[65] emelkedett a KISZ taglétszáma. Hasonló létszámnövekedés jellemző a Gyulavári Községi Tsz. (65 fő) és az újvári KISZ-alapszervezetre is (22 fő).[66] A csatlakozott fiatalok több mint 60%-a ifjúmunkás, legtöbben a Harisnyagyárból és a Húsüzemből. A húsüzemi fiatalok sokáig nem alakítottak önálló szervezetet a területi szervezet erősítése végett. *1958. február 23-án megalakult a KISZ harmincegy tagú városi bizottsága is.* A bizottság hét tagú végrehajtó bizottságot választott, és titkárát, Máté Évát függetlenítették.[67] Még ugyanebben az évben kialakították a Városi KISZ Bizottság munkáját segítő aktíva csoportokat – szervezési, agitációs-propagandista, ifjúmunkás, középiskolás, leány, sport és kulturális –, amelyek élén a KISZ Városi Bizottság egy-egy tagja állt. A megalakult városi KISZ bizottság tevékenységének kibontakozásához a kezdeti időszakban jelentős segítséget kapott a Járási KISZ Bizottságtól. Az akkori járási KISZ-titkárok – Horváth István, Török Károly – közös titkári és aktívaértekezletek összehívásával segítették a helyes munkastílus kialakítását.

A párt helyi vezetői nagy szeretettel, figyelemmel segítették az ifjúsági szervezet munkáját. Rendszeresen ellátogattak a szervezetekbe, tanácskoztak, vitáztak a fiatalokkal, segítették akcióikat. A párt városi Intéző Bizottsága már 1957. május 20-i ülésén határozatot hozott, hogy„...a városi intéző bizottsági tagok látogassák a KISZ rendezvényeit és politikai kérdésekben nyújtsanak segítséget... továbbá felhívta a 24 éven aluli fiatal párttagok figyelmét, dolgozzanak a KISZ-ben..."

A Városi Pártbizottság a felnőtt kommunisták nemzedékének testvéri, elvtársi megbecsülése jegyében zászlót ajándékozott a város kiszistáinak a Nagy Októberi Szocialista Forradalom negyvenedik évfordulóján. A zászlón a KISZ jelszava: „Hűség a Párthoz, hűség a Néphez"

Gyulaváriban 1958 januárjában, Újváriban 1958 májusában került sor a zászlóavatási ünnepségre.

Az új KISZ-szervezetek, az agitációs és propaganda munka mellett részt vállaltak a gazdasági konszolidációban is. Kezdeményezői voltak a munkafegyelem megszilárdításának, a szocialista munkaverseny-mozgalmak felújításának. A VIT tiszteletére meghirdetett munkaversenyekben a harisnyagyári kiszesek jártak az élen. Kezdeményezői voltak a „100%-os termelésért" versenymozgalomnak. Elindították a „minden méter fonalat feldolgozni a csévéről" – akciót. Ifjúsági brigádok alakultak (Harisnyagyár, Vízügy). 1959-ben már 10 ifjúsági brigád küzdött a „Szocialista Munka Ifjú Brigádja" címért. A többi ipari üzemben a fiatalok a szakszervezetek által szervezett munkaverseny-formákba kapcsolódtak be. Az MTH-ban megszervezték a munka és a tanulás szempontjából egyaránt nagy jelentőségű „Szakma Ifjú Mestere" mozgalmat.

A termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztésében is részt vállaltak a fiatalok. A KISZ-nek 50–60 fős agitációs gárdája segítette a termelőszövetkezeti mozgalom

kibontakozását. KISZ sílózó brigád működött a Rákóczi és a Petőfi Tsz-ben, valamint az Állami Gazdaságban, KISZ cséplőcsapat alakult Gyürkehelyen és a Fövenyesi KISZ-alapszervezetnél. Valamennyi brigád – 1960-ban 7 ifjúsági brigád dolgozott a mezőgazdaságban – benevezett a megyei és országos jellegű versenyekbe (cukorrépa-termelési, kukorica-termelési stb.[68])

A KISZ I. Országos Értekezletén (1957. október 25–27) elfogadott programoknak megfelelően, a termelést segítő mozgalmak továbbfejlesztése mellett, a gyulai KISZ-szervezetek is feladatuknak tekintették a takarékossági mozgalom kibontakoztatását, a Hanság lecsapolására szervezett építőtáborokba történő mozgósítást, a 100 millió facsemete elültetésében való közreműködést, valamint a helyileg szervezendő s kezdeményezendő közhasznú társadalmi munkaakciók fellendítését. Még 1958-ban minden KISZ-szervezetben Önkéntes Segítő Brigádok (ÖSB) alakultak, amelyekben a KISZ-tagok és a KISZ-en kívüli fiatalok dolgoztak együtt. A legkülönfélébb munkálatokat vállalták és végezték el. Gyűjtöttek hulladékot, segítették az ifjúsági park (Csigakert), a fürdő építési munkálatait, kukoricát törtek, szénát gyűjtöttek, borsót, almát, cukorrépát szedtek, ott voltak az aratási és cséplési munkálatoknál, idős embereknek segítettek a kertásásban, élen jártak a fásításban stb. A bevételekből szépítették a KISZ-szervezet helyiségét, gyarapították a felszerelését.

Az „Ifjúság a szocializmusért"-mozgalomba az első évben 18 alapszervezet nevezett be, próbázott 1230 fő. A próba eredményeként a személyenkénti 20 óra társadalmi munka értéke 98 400 Ft-ot jelentett. Az „Ifjúság a Szocializmusért"-próbát a KISZ Központi Bizottsága Intéző Bizottsága 1959 júniusában hirdette meg a KISZ-tagok és KISZ-en kívüli fiatalok számára, majd az MSZMP VII. kongresszusa és a felszabadulás 15. évfordulója tiszteletére mozgalommá szélesítette. A szocializmus építése érdekében végzett önkéntes társadalmi munkák kezdetben 1000–1200 fiatalt mozgósítottak, akik évente 20–25 ezer társadalmi munkaórát teljesítettek. 1959 közepére a KISZ fennállása óta a városban összesen már 1 150 00 Ft értéket takarítottak meg, elültettek 50 000 darab fát és husángot. A középiskolás kiszesek ezenkívül ott voltak a hansági és bodakajtori önkéntes építőtáborokban, ahonnan az Erkel Gimnázium leány brigádja a IV. helyért járó oklevelet hozta el. A megyei szervezésű építőtáborokban is évente 200–250 középiskolás diák dolgozott.

A fiatalok munkára nevelését volt hivatva elősegíteni a Területi KISZ kezdeményezésére 1958-ban megalakult „Ifjúsági Termelőszövetkezet", a FISZ is. A városi tanács 46 kh földet és egy tanyát 6 kh földdel bocsájtott a fiatalok rendelkezésére. A FISZ a rossz szervezés miatt még a munkálatok megkezdése előtt felbomlott. A bevetett földeket a városi pártbizottság határozata alapján a KISZ-alapszervezetek között osztották szét, s így kb. 20 kh-nyi terület került megművelésre.[69]

Az ifjúság munkalendülete és alkotó kedve tovább tartott. A KISZ-tagjai, de a KISZ-en kívüli ifi tömegek is mind eredményesebben vettek részt a gazdasági

építőmunkában, a hároméves terv célkitűzéseinek megvalósításában. A KISZ első kongresszusának idején, 1960 decemberében, a KISZ Városi Bizottsága elégedetten összegezte az eltelt 3 év eredményeit: „Szép sikerek születtek a fásítási, a takarékossági mozgalomban, 3334 fiatal 61 928 társadalmi munkaórát teljesített, elültettek 227 000 facsemetét. A fiatalok aktív résztvevői az ipar és a mezőgazdaság területén folyó ifjúsági munkaversenyeknek..." – állapította meg a beszámoló.[70]

Az országos értekezlet határozatának megfelelően a KISZ Városi Bizottsága nagy figyelmet fordított az ifjúsági szövetség szervezeti erejének növelésére. Folyamatosan hozták létre a KISZ-alapszervezeteket azokban az üzemekben, intézményekben, ahol azok még nem működtek. A tervszerű létszámnövekedést segítette a városi pártbizottság elvi-politikai irányító munkája is. A párt testületei rendszeresen értékelték a városban folyó KISZ-munkát, s ha kellett, határozatokkal segítették egy-egy feladat megoldását. Ez történt az 1958. október 27-i párt végrehajtó bizottsági ülésen is, amikor a végrehajtó bizottság határozatban mondta ki, hogy „...azokban az üzemekben, hivatalokban, ahol a feltételek adottak, meg kell alakítani a KISZ-t. Azok a fiatalok, akiknek munkahelyén nem működik KISZ-szervezet, a területi KISZ munkájába kapcsolódjanak be... a parasztifjúságnak a KISZ-munkába való bekapcsolása érdekében mezőgazdasági csoportot kell létrehozni a KISZ városi bizottság mellett..."

A KISZ megerősödése, taglétszámának emelkedése a város ifjúságának általános politikai fejlődésével s a KISZ vonzerejének növekedésével párhuzamosan ment végbe. Eredményeként 1959-ben 21 alapszervezetben 870 KISZ-tag,[71] 1960-ban 26 alapszervezetben 1335 KISZ-tag[72] tevékenykedett. A KISZ az ifjúság egyre szélesebb rétegeire gyakorolt hatást, sikeresen erősítette tömegszervezeti jellegét. A KISZ városi bizottsága patronálási rendszere kialakításával, aktívahálózata bővítésével segítette az alapszervezetek munkáját. A tájékoztatás, a jobb informáltság érdekében 1959. január 1-ével megindította a havonta megjelenő „KISZ-HÍRADÓ" c. kiadványát.

A KISZ városi bizottsága egyre nagyobb gondot fordított a rétegpolitika gyakorlati érvényesítésére is. Az ifjúság egyes rétegeinek sajátos erényeit figyelembe véve dolgozott. A munkás-, a paraszt-, a tanuló ifjúság, a különböző korú fiatalok tényleges helyzetéből kiindulva szabta meg az alapszervezetek feladatait. Reális program megjelölése érdekében aktíva-értekezleteket, – értelmiségi, középiskolai – hívott össze, amelyeken tisztázták a KISZ szerepét az iskola életében, illetve szóltak arról, mit vár a KISZ az értelmiségi fiataloktól. Jelentős állomása volt ennek a törekvésnek a középiskolai KISZ-szervezetekben 1958-ban a „Kilián György"-próba, és az iparitanuló intézetekben 1959-ben az „Ifjúkommunista" próba bevezetése, új színnel gazdagította a középiskolákban folyó mozgalmi munkát. Sokrétű politikai, tanulmányi, kulturális és testnevelési erőpróbát jelentett. Az 1958/59-es oktatási évben csak elméleti próbázás volt. A Kilián-próbát

109 középiskolai tanuló tette le.[73] Az 1959/60-as évben már gyakorlati próbát is tartottak. Az Erkel Gimnázium diákjai akadályokkal egybekötött éjszakai próbázáson bizonyították felkészültségüket. Ebben az esztendőben már 400 fő tette le eredményesen a Kilián-próbát és 159 fiatal tett eleget az „Ifjúkommunista"-próba követelményeinek.[74]

A KISZ politikai nevelő munkája egyre hatékonyabban bontakozott ki. Eredményeképpen kedvezően változott az ifjúság eszmei-politikai magatartása. A kezdeti időszakban alkalmazott formákat és módszereket a szervezett politikai oktatási formák váltották fel. A KISZ-ben az 1958/1959-es év volt az első politikai oktatási év. Ekkor az oktatás különböző formáin 600 fiatal tanult. A szervezett oktatás tanfolyamain (A világ térképe előtt, Politikai Vitakör) 110 fő vett részt. Az Erkel moziban és a Jókai Kultúrházban tartott ifjúsági akadémia előadásait 250–300 fő látogatta rendszeresen.[75] A későbbiekben is egyre több fiatal kapcsolódott be a politikai oktatásba. Bizonyítja ezt, hogy 1960/61-ben már 365 fő szervezett oktatásban való részvételét jegyzik a dokumentumok. Ezenkívül sok fiatal tanult a pártoktatásban is. Az „Ifjúság a szocializmusért"-próba keretében is egyre több fiatal tanulmányozta a párt VI. kongresszusának anyagát. Továbbra is helyes kezdeményezésnek, a kommunista nevelés jó módszerének bizonyult a „Kilián György" és az „Ifjúkommunista" próbák rendszere. A tanuló fiatalok egyre növekvő számban teljesítették a próbakövetelményeket. A Kilián-próbát 412 fő, az ifjúkommunista próbát 415 fő teljesítette.

Tovább nőtt a népszerűsége az Ifjúsági Akadémiának is, egy-egy előadásán 600–650 fiatal gazdagította rendszeresen ismereteit. Ebben az időszakban már mintegy 1770 fő tanult, képezte magát a politikai oktatás különböző formáin.[76]

A KISZ-vezetők – titkár, vezetőségi tagok – felkészítését feladataik ellátására jól szolgálta az ifjúsági vezetőképzés egységes rendszerének kialakítása. Az 1960-as évtől kezdődően a KISZ városi bizottsága tervszerűen, folyamatosan iskolázta be kádereit a 4–6 hetes KISZ-iskolai tanfolyamokra. Kezdeményezői voltak a kiszisták a szocialista szertartásoknak, KISZ-esküvőknek, névadó ünnepségeknek is.

Az ifjúság politikai felvilágosításának és megnyerésének bevált módszerei közé tartoztak ebben az időben az ifjúsági találkozók és gyűlések, kérdezz–felelek esték, a kommunista veteránokkal való találkozások és élménybeszámolók. A kiszesek szervezésében több demonstrációra került sor. Hatalmas tömeget vonzottak az évfordulókhoz kapcsolódó fáklyás felvonulások, jelentős érzelmi hatással bírtak a zászlóavatási és a KISZ fogadalomtételi ünnepségek. *E tömegpolitikai rendezvények* sorából is kiemelkedett az 1958 nyarán Gyulán tartott megyei ifjúsági béketalálkozó, melyről így emlékezett meg Komócsin Zoltán, a KISZ KB első titkára, az 1961. június 11-én megtartott IX. Ifjúsági Találkozón: „... Örömmel jöttem el hozzátok. Nem felejtettem el, hogy az ellenforradalom után ti rendeztétek meg az első ifjúsági találkozót, melyre hatszor annyi fiatal jött el, mint amennyi tagja volt a KISZ-nek annak idején. Ez a megmozdulás jeladás volt akkor az ország,

és üzenet a világ ifjúságának. Üzentétek, hogy éltek, csatasorba álltatok a párt hívó szavára..."[77]

A sok-sok fiatalt megmozgató rendezvények közül megemlítendő még az úttörők és kiszisták 1960-ban megtartott közös ifjúsági seregszemléje. Háromezer úttörő és kiszes fiatal a városi fúvószenekar indulójára 200 fő 19-es veterán harcos nyomában haladt énekelve a városon keresztül az ünnepség színhelyére. Ezen az ünnepségen adták át a forradalmi nyomolvasó jelvényeket az idős veterán harcosoknak.[78] Az ilyen és hasonló akciók jelentős érzelmi töltést jelentettek a fiatalok számára. Nagy hatással voltak további fejlődésükre. Sok élménnyel gazdagította őket, erősítette barátságukat, sok fiatalt megnyertek a mozgalomnak.

A KISZ-szervezetek jelentős szerepet vállaltak a fiatalok művelődési, sportolási, szórakozási igényeinek kielégítésében. Ifjúsági kultúrcsoportokat, ének- és zenekarokat, színjátszó- és tánccsoportokat alakítottak. A kiszisták tevékenyen részt vettek a már meglévő, de nem a KISZ irányítása alatt álló ifjúsági kultúrcsoportokban is. Az ifjúság igényeinek megfelelően különböző szakköröket, klubokat hoztak létre. Közkedveltek voltak a KISZ szervezésében évente lebonyolított kulturális szemlék. Ezek közé tartozott például 1959 tavaszán a „Béke–Barátság" jegyében megrendezett szemle is, amelyre 250 versenyző jelentkezett.[79] A rendezvény népszerűségét mutatja, hogy egy évvel később már 722 versenyzőt vonzott.[80] Ezenkívül jó hatást gyakoroltak a szervezeten kívüli fiatalokra a KISZ-bálok, a kirándulások, a bevonuló fiatalok búcsúztatása alkalmából szervezett úgynevezett „regruta-bálok" stb. is. Egy-egy alapszervezet kollektívává kovácsolódásának eszközei közé tartoztak még a közös mozi- és színház-látogatások, valamint a falujárások. A KISZ-szervezetek nagy figyelmet fordítottak a könyvolvasás megszerettetésére, szavalóesték, könyvankétok és az olvasómozgalom szervezésére. A József Attila olvasómozgalomba 1960-ban 274 fiatal,[81] 1961-ben 309 fiatal kapcsolódott be. Ezek zöme középiskolai tanuló volt. A diákifjúság túlsúlya jellemző a különböző művészeti csoportokban is. A város alapszervezeteiben 1961-ben 31 művészeti csoport tevékenykedett 507 taggal, ebből 21 csoport 406 fővel iskolai KISZ-szervezeteknél dolgozott.[82] Ezért a fő figyelmet a KISZ városi bizottsága az üzemi és tsz-fiatalok bevonására fordította.

A sport területén is születtek eredmények. A KISZ-szervezetek a fiataloknak színes, sokoldalú sportlehetőségeket biztosítottak. Villámtornákat, tömegsportrendezvényeket szerveztek. Sok érdeklődőt vonzott a VIT-jelvényszerző verseny. 1000–1200 főre tehető a jelvényt szerzett fiatalok száma. A rendezvények sorából kiemelkedett az 1959. évi „Béke és Barátság" sportünnepély, amelyen mintegy 1100 ifjú vett részt. A fiatalok egészséges életmódra nevelését szolgálták még a különböző túrák, természetjárások, táborozások is.

A KISZ Városi Bizottsága 1960. december 15-i végrehajtó bizottsági ülésén elégedetten állapította meg „Az ifjúság helyzetének vizsgálata városunkban" c. jelentés tárgyalásakor: „a fiatalok túlnyomó többsége őszintén bízik a pártban, egyetért politikájával. A városban tevékenykedő KISZ-szervezetek eredménye-

sen mozgósították tagjaikat a tanulás, a várospolitika, a kultúra feladatainak megvalósítására... Adottak a feltételek ahhoz, hogy a KISZ első kongresszusán hozott határozatokat maradéktalanul végrehajtsuk..."

Az „Ifjúság a szocializmusért" mozgalom kiteljesedése

Az első kongresszust követő öt éven át a KISZ nevelő munkájának fontos eszköze lett az „Ifjúság a szocializmusért" mozgalom. Hasznos kezdeményezésnek bizonyult, mert az ifjúság széles tömegeit vonta be a mozgalmi tevékenységbe. A korábbi tapasztalatokat figyelembe véve a KISZ Központi Bizottság az 1961–1965 közötti években megújította a mozgalmat. Keretében mind nagyobb számban sorakoztak fel a fiatalok a második ötéves terv feladatainak, a KISZ I. kongresszusa határozatainak megvalósítására. Alapvetően négy követelményt állítottak a fiatalok elé. Elsőként azt, hogy vegyenek részt valamilyen termelési mozgalomban, vagy társadalmi munkaakcióban. A második követelmény a tanulás volt. Fontos helyet kapott – harmadikként – a műveltség emelése, a rendszeres önképzés, az irodalmi és a művészeti ismeretek fejlesztése, továbbá a kulturális szemle valamely ágában való aktív részvétel. A negyedik követelmény az ifjúság rendszeres sportolását és a Kilián testnevelési mozgalomban való részvételt foglalta magában. Azok a fiatalok, akik a mozgalom egy-egy évében mind a négy követelményt teljesítették, jogosultak lettek az „Ifjúság a szocializmusért"-jelvény megfelelő fokozatának viselésére. E mozgalom ötéves programot jelentett minden KISZ-szervezet számára, amelynek végrehajtása sokrétűen váltotta valóra a kongresszus fő jelszavát: „Munkával, tanulással a szocializmusért!" A négy pontba foglalt követelményeket a városban évről-évre több fiatal teljesítette. 1961-ben 1762 fő, 1963-ban 2133 fő, 1965-ben 2126 fő szerzett jelvényt. Öt év alatt mintegy 10 000 fiú és lány vett részt és teljesítette – önkéntes jelentkezés alapján – a mozgalom követelményeit. Ez a város ifjúságának 47,5 százalékát jelentette. A résztvevők nagy többsége a 20 éven aluliak közül került ki. Az ifjúmunkásoknak és a fiatal értelmiségieknek közel 40 százalékát, a tanulóifjúságnak 90 százalékát érintette.[75]

A kongresszuson elfogadott hat fő feladat – a munkatermelékenység emelése, a szocialista mezőgazdaság fejlesztése és erősítése, a védnökségek vállalása, a takarékosság folytatása, a 40–50 millió társadalmi munkaóra teljesítése, a tanulási mozgalom széleskörűvé tétele – végrehajtása érdekében a városi KISZ eredményesen dolgozott.

„A második ötéves tervért" mozgalomba a városban az első esztendőben 1800 fiatal nevezett. A KISZ-szervezetek mindenütt harcoltak az üzemi szervezettség növeléséért, a minden óra és perc kihasználásáért. A Harisnyagyárban Góg György üzemi KISZ-titkár kezdeményezésére „Ifjúsági Üzemrész" alakult, amelyben 1962 áprilisától csak fiatalok dolgoztak.[86] Megháromszorozódott a munkaver-

senyben résztvevők száma: 1961-ben 300 fiatal, 1964-ben 900 fiatal kapcsolódott be. Tovább fejlődött a szocialista brigádmozgalom: 1962-ben 11 ifjúsági brigádban 74 fő, 1964-ben 19 ifjúsági brigádban 121 fő dolgozott és küzdött a „Szocialista Munka Ifjú Brigádja" címért. A szocialista brigádmozgalom kibontakozása az ifjúság kezdeményezése volt, a Harisnyagyárból indult el. A város üzemeiben dolgozó ifjúmunkások száma 1500 fő körül mozgott.[87]

A termelőszövetkezetekben dolgozó fiatalok ifjúsági brigádokba, munkacsapatokba szerveződve segítették a mezőgazdasági célkitűzések megvalósulását. 1962-ben 7 ifjúsági brigádban 79 fő kapcsolódott be mindazokba az ifjúsági szocialista munkaversenyekbe – ifjú traktoristák, ifjú silókombájnosok versenye, baromfitenyésztési mozgalom, 30 mázsás kukoricatermelési mozgalom stb. – amelyek a nagyüzemi gazdálkodás megszilárdítását, a növénytermesztési, állattenyésztési termés- és hozamnövekedést szolgálták. Növelte a munkaversenyben résztvevő fiatalok aktivitását, hogy ebben az időszakban a termelőszövetkezetekben és az állami gazdaságokban dolgozó parasztfiatalok száma mindössze 150 főre tehető.

Szép eredményeket értek el az ifjúkommunisták a takarékossági mozgalomban valamint a társadalmi munkaakciókban. A KISZ városi bizottsága már 1961. február 13-i végrehajtó bizottsági ülésén védnökséget vállalt az 1961-es esztendőben 250 ezer facsemete elültetése, 500 ezer forint értékű anyag és energia megtakarítása, továbbá a városfejlesztési terv keretében végzendő 20 ezer társadalmi munkaóra felett. Az ifjúság fegyelmezett munkája eredményeképpen a kitűzött célok teljesültek. Ez a lendület az elkövetkező években is tartott. A KISZ városi szervezetei védnökséget vállaltak a város parkjai és utcái tisztasága és rendje fölött. Csatlakoztak a „Szép Gyuláért" mozgalomhoz. A Vízgépészeti Vállalat II. sz. Gyáregységének fiataljai ezer óra társadalmi munkát ajánlottak fel a békéscsabai KISZ-tábor vasmunkáinak elkészítésére – tudósított a Gyulai Hírlap 1964. március 10-i száma. Ugyanezen lap 1962. május 18-i számából arról értesülhettünk, hogy a Bútoripari Vállalat kiszesei szerződést kötöttek a vállalat vezetőségével, melyben vállalták, hogy munkaidő után rendszeresen feldolgozzák a TV-asztalok tetejévé a vállalat üzemében a hulladékfunért. Ezenkívül ott találjuk a fiatalokat szombatonként és vasárnaponként – a KISZ Városi Bizottság –MÁV–AKÖV közötti szocialista szerződés alapján – a vasútállomásra érkező vagonok ki- és berakásánál, épületek bontásánál is. Eredményeként kiteljesedett a „20 órás" társadalmi munkamozgalom. A KISZ Városi Bizottsága 1964 októberében tartott városi küldöttértekezletének beszámolója a végzett munkát értékelve megállapította: „az elmúlt 4 év alatt 171 850 óra társadalmi munkát végzett a város ifjúsága, elültetett több mint 1 millió facsemetét, megtakarított kétmillió forintot. Önkéntes ifjúsági építőtáborokban 800 fő középiskolás és iparitanuló vett részt..."

A megtakarítás értékét fokozza, hogy az főleg import anyagokból történt. Kiemelkedő munkát a Harisnyagyár ifjúsága végzett, akik 1 300 000 forintot ta-

karítottak meg. Sikeres volt az üzemi KISZ-szervezet részéről a fonal megtakarításáért indított „dolgozzunk le minden centiméter fonalat az orsóról" - felhívás.

A tanulóifjúság körében pedig – a KISZ tanulási mozgalmai nyomán – megnőtt a tanulási kedv. A középiskolai KISZ-szervezetek munkájában első helyre állították a tanulás, az iskolai rend és fegyelem segítését. Sokrétű tanulmányi verseny bontakozott ki. Osztályok, tanulócsoportok között folyt a verseny. Faliújságokon, diáklapokban – Erkel Gimnázium: „Erkel Gimnazista", MTH: „Ságvári Híradó" – dicsérték, népszerűsítették a jól tanuló egyéneket, csoportokat, osztályokat. A mozgalom eredményeképpen javultak a tanulmányi eredmények. Az Erkel Gimnáziumban pl. a tanulmányi átlag az 1961/62-es oktatási év 3,4 szintjéről az 1963/64-es évben 3,70-re, az MTH-ban 3,58-ról 3,61-re, a szakiskolákban 3,61-ről 3,87-re emelkedett. Szép eredmények születtek a „Szakma Kiváló Tanulója" versenyeken is, több gyulai versenyzőt lehetett találni az országos döntők I–III. helyezettjei között.[88] Kiváló teljesítménye alapján 1961-ben a gyulai Mezőgazdasági Gépszerelő Iparitanuló Intézet Otthona nyerte el a KISZ Központi Vezetősége és a Munkaügyi Minisztérium Vörös Vándorzászlóját.[89]

A KISZ 1959-ben fogalmazta meg az ifjúsági szövetség eszmei-politikai nevelő munkájának a feladatait. Az 1959-es állásfoglalás a KISZ nevelő munkájának elvi alapjaként a marxizmus–leninizmust és a párt politikáját jelölte meg. Az irányelvek megjelenése új lendületet adott a KISZ eszmei-politikai nevelő munkájának, a politikai oktatás rendszerének, amelyben egyre korszerűbb formákkal és eszközökkel mind szélesebb ifjúsági tömegekhez tudtak szólni. 1961-ben a párt- és KISZ-oktatás különböző formáin 1894, 1962-ben 1902 és 1963-ban 2518 fiatal tanult. Jelentősen emelkedett az állami oktatásban résztvevő fiatalok száma is. Míg 1961-ben 237 fő kapcsolódott be, addig 1963-ban már 652 fő tanult, képezte magát.[90] Továbbra is az egyik legnépszerűbb oktatási forma volt az ifjúsági akadémia, melyről így ír a Gyulai Hírlap 1963. január 8-i száma: „A gyulai Városi KISZ Bizottság szervezésében már öt éve működik a téli hónapokban az ifjúsági akadémia. Különösen az Erkel Gimnázium, a Kertészeti technikum, a Román Gimnázium, az Ápolónőképző Intézet és az Ipari Tanuló Intézet fiataljai körében népszerűek az akadémia előadásai. A járási művelődési házban minden második héten 600–650 fiú és lány hallgatja meg az előadásokat."

Sokágú kulturális nevelőmunka bontakozott ki. Az ifjúság érdeklődése jelentősen megnőtt a kultúra és az önművelődés iránt. Emelkedett a fiatal olvasók száma. Évről-évre egyre több fiatal kapcsolódott be a József Attila olvasómozgalomba. 1961-ben 372 fő, 1962-ben 391 fő, 1963-ban 678 fő vett részt és szerzett jelvényt.[91] A mozilátogatók többsége a fiatal korosztályból került ki. Az ismeretterjesztő előadások hallgatói között is nagy számmal találhatók fiatalok. A művészeti csoportokban és szakkörökben évente 550–600 fiatal ismerkedett a művészetek szépségeivel, értékeivel és vállalt részt tevékenyen a szocialista kultúra terjesztéséből. Továbbra is sikerrel rendezték meg a felszabadulási kulturális szemléket, amely – évente – több száz résztvevőt vonzott, és széleskörű társadalmi

megmozdulássá vált. A KISZ gazdag programjából kiemelkedett a hagyományokat teremtő EDÜ, az *Erkel Diákünnepek*. A KISZ Kulturális Szemle országos operatív bizottsága megbízásából 1963-ban Gyula város a Duna–Tisza köze és a Dél-Tiszántúl diákifjúsága öntevékeny művészeti találkozójának színhelye lett. Az 1963-ban megrendezett Erkel Diákünnepeken csak azok a középiskolás tanulók, illetőleg csoportok vettek részt, akik saját megyéjük területén – Bács-Kiskun, Békés, Csongrád, Pest, Szolnok és Szeged város – bekapcsolódtak a Kulturális Szemle tömegmozgalmába.

A szakmunkástanulók 1965-től csatlakoztak az EDÜ gazdag tartalmú vetélkedő sorozatába. Az *Erkel-láng 1963. május 22-én lobbant fel először Erkel Ferenc szobra előtt*. Azt követően 1500 diák mérte össze felkészültségét, tudását. Az első Erkel diákünnepek hagyományaihoz híven – melyet így összegez a Gyulai Hírlap május 23-i száma: „Az Erkel-diákünnepek méltóan sorakozik fel a Keszthelyi Helikon és a sárospataki diáknapok mellé!" – kétévenként ismétlődik meg nagy sikerrel a diákifjúság ezen nemes vetélkedése, versengése.

A kulturális szemlék során javult az együttműködés a KISZ és a népművelés különböző szervei, intézményei között.

Jelentős előrehaladás történt az ifjúság fizikai nevelésében is. A KISZ-bizottságok és az alapszervezetek mozgósították tagjaikat az 1961-ben indult Kilián testnevelési mozgalomban való részvételre. 1961-ben 350,[92] 1962-ben 680,[93] 1963-ban 756 fiatal vett részt. Igyekeztek még tömegesebbé tenni az üzemi és iskolai házibajnokságokat. A KISZ Városi Bizottsága ennek érdekében az alapszervezetek között különböző sportágakban bajnokságok kiírását kezdeményezte. Élére állt a társadalmi munkával létrehozandó sportpályák építésének. Törekedett arra, hogy az ifjúság minél nagyobb számban kapcsolódjon be az MHSZ szakköreibe. 1962-ben 305, 1963-ban 420 ifi dolgozott és ismerkedett a honvédelmi sportok szépségével, hasznosságával[94].

A KISZ szervezeti fejlődése, a tagfelvétel alakulása tükrözte az ifjúság soraiban végbement eszmei-politikai fejlődést. A KISZ Városi Bizottság 1964. október 12-i küldöttértekezletének beszámolója megállapította, hogy a KISZ szervezeti élete és tömegbefolyása az előző küldöttértekezlet óta egészségesen fejlődött, és a taglétszám négy esztendő alatt több mint 1000 fővel emelkedett. 1961 januárjában 27 alapszervezetben 1425 KISZ-tag, míg 1964 szeptemberében 80 alapszervezetben 2499 ifjúkommunista dolgozott. A KISZ szervezettsége a városban elérte az 54%-ot. Ez jelentette azt is, hogy a szervezetek a város minden területén megtalálhatók voltak, ahol fiatalok éltek, tanultak és dolgoztak. Az ifjúmunkások szervezettsége elérte a 35%-ot, a tanuló ifjúságé 92–96%-os volt. Felhívták a figyelmet arra, hogy az iskolai KISZ-szervezetek munkájában sok még a javítanivaló, a magas szervezettség nem párosul hasonlóan színvonalas, tartalmas tevékenységgel. A KISZ számszerű gyarapodása mellett jelentős politikai siker volt az is, hogy az ifjúsági szövetség akcióiban sok szervezeten kívüli fiatal is részt vett, és ezzel eleget tettek az országos értekezlet és a KISZ I. kongresszusa elhatározásának.

Éves akcióprogramokkal a KISZ VI. kongresszusa határozatainak megvalósításáért

A KISZ VI. kongresszusát követően – 1964. december 11–13 – akcióprogramban foglalták össze a KISZ-tagok előtt álló feladatokat, és megfogalmazták a kongresszus fő jelszavát: „Jobb munkával, nagyobb tudással a szocializmus teljes felépítéséért!" (A kongresszus jóváhagyta a KISZ Központi Bizottsága javaslatát, és a kommunista ifjúsági mozgalom forradalmi hagyományainak figyelembevételével – beszámítva a KIMSZ, a DISZ két-két, valamint a KISZ I. kongresszusát – a tanácskozást a KISZ VI. kongresszusának nyilvánította.) Folytatták és továbbfejlesztették az „Ifjúság a szocializmusért"-mozgalmat. A kongresszust követő időszakban akcióprogramok készültek a KISZ-alapszervezetekben is. A Gyulai Hírlap 1965. március 9-i száma tudósít arról, hogy éves akcióprogramot dolgozott ki a KISZ Városi Bizottsága. Az egyéves program részletes tervet tartalmazott az ipar, a mezőgazdaság, a művelődés és a nevelőmunka feladatairól. A KISZ Városi Bizottsága a továbbiakban is nagy gonddal szervezte a szocialista munkaversenyt a fiatalok között. A második ötéves terv befejező évének feladataira 25 szocialista brigádot és több mint kilencszáz ifjúmunkást szerveztek versenybe. A fiatalok munkájának elismerését jelentette, hogy közülük 115 fő rendelkezett „Kiváló Dolgozó" kitüntetéssel. A fiatalok nagy számban vettek részt a felszabadulás 20. évfordulójának és a párt IX. kongresszusának tiszteletére kibontakozott munkaversenyben. „Csaknem tízmilliós termelési értéket vállaltak a gyulai kiszisták a kongresszus tiszteletére..." – tudósított a Gyulai Hírlap 1966. augusztus 15-i száma.

A városban 20 ifjúsági brigád és 11 exportbrigád nevezett a kongresszusi munkaversenybe 406 fővel. Ezenkívül 691 fiatal tett egyéni vállalást alapszervezetén belül. Ebben az időben az ifjúmunkások száma 1600 főre tehető a városban és ebből munkaversenyben állt 1100 fő. Az ifjúsági és szocialista brigádok száma is jelentősen emelkedett. Míg 1964-ben 19 brigádot jegyeztek, addig 1967-ben már 35 brigádot tartottak nyilván. Az ifjúsági és szocialista brigádok 1965-ben, 1966-ban is beneveztek a KISZ MB által meghirdetett, ifjúsági brigádok megyei szintű versenyébe. Teljesítménye alapján 1965-ben a szocialista brigádok versenyében első helyezést ért el a Kötőipari Vállalat brigádja, az export brigádok versenyében pedig a Fa-Fém KTSZ brigádja második helyezést érdemelt ki. Hasonlóan szép eredményeket értek el a gyulai fiatalok az 1966-os esztendőben is. A KISZ-alapszervezetek versenyében az első helyet a Harisnyagyár Kállai Éva KISZ-szervezete szerezte meg. Az ifjúsági brigádok versenyében a Húsipari Vállalat csontozó brigádja második helyezést ért el. Ezen kívül számos alapszervezet, brigád kapott dicsérő oklevelet. A mezőgazdaságban dolgozó fiatalok száma továbbra is alacsony, 120–140 fő volt. Hat ifjúsági brigádban 50 fő kapcsolódott be a mezőgazdaság előtt álló feladatok megoldását legjobban segítő helyi versenyekbe. A versenyek élenjáróit városi és alapszervezeti képes híradón, gyűléseken népszerűsí-

tették. Kiváló eredmények születtek a takarékossági mozgalomban is. Két év alatt a termelőszövetkezetekben, üzemekben, kereskedelemben dolgozó kiszesek kétmillió forint megtakarítást értek el.[95] Tovább folytatták a helyi védnökségek vállalását. A Bútoripar, Húsipar, Harisnyagyár fiataljai védnökséget vállaltak egyes exporttermékek és üzemrészek munkája felett. A városszépítési akcióban KISZ-tagonként évi 20 óra társadalmi munkaórát vállaltak és teljesítettek. Elindult a „Szakma Ifjú Mestere", a „Kiváló Ifjú Mérnök", „Kiváló Ifjú Technikus" mozgalom. Az újítómozgalom is fellendült. A legtöbb újítást a Húsipar és a Vízgépészeti Vállalat fiataljai adták be. Az ipari tanulók a „Szakma Kiváló Tanulója" versenyben vettek részt, 1966-ban 7 fő jutott el közülük országos versenyre. A termelőmunka sikeressége érdekében egyre több üzemben szervezték meg a minőségi őrjárat továbbfejlesztett változatát, a radarszolgálatot. A városban először, a városi iroda megalakulása előtt, a Harisnyagyár fiataljai alakították meg az üzemben a Radar Irodát.[96] A tanuló ifjúság – amelynek létszáma erre az időre elérte a 2500 főt – tanulmányi kötelezettségeinek teljesítése mellett részt vett a szocializmus építését segítő társadalmi munkaakciókban. 1965–1966-ban 450 fiatal dolgozott építőtáborban és egy-egy ősszel 40–50 ezer társadalmi munkaórát a mezőgazdaságban.

A KISZ Városi Bizottsága minden fiatal elé elsőrendű követelményként állította tudásának, képzettségének állandó emelését. Rendszeres politikai képzésben részesült 1964/65-ben 2550 fő, 1965/66-ban 2306 fő, 1966/67-ben 2246 fő. A csökkenő létszám oka, hogy 1962–1965 között – a járás és a város összevonása következtében – a városban és a járásban közösen szervezték az oktatást. Az oktatás formái, módszerei tovább korszerűsödtek. Az 1965/66-os oktatási évtől kezdve differenciált oktatást vezettek be: külön a középiskolai, az ipari, a mezőgazdasági fiatalok számára. Az 1966/67-es évtől kezdődően pedig a középiskolák kivételével mindenütt egységesen kongresszusi köröket szerveztek. A tartalmi színvonal emelése érdekében a „kiváló kör" címért versenyt hirdettek.[97]

A fiatalok politikai nevelésének és közéleti aktivitásának fokozásában mind nagyobb szerepet játszottak az ifjúsági lapok, a politikai napi-, heti-, havilapok. Mintegy 1100 előfizető fiatalt jegyeztek be ebben az időszakban. Évente ezen felül 4–5 ezer forint értékben vásároltak könyvet a Kossuth Kiadótól.

Jelentős az állami oktatás különböző formáiban résztvevők száma is. Évente mintegy 550–600 fiatal vett részt az állami oktatás valamilyen formájában. Ennek következménye is, hogy 1965 végén a város munkásifjúságának 80–85%-a rendelkezett szakmunkásbizonyítvánnyal.[98]

A kulturális munkában elért eredmények is nagy mértékben segítették a fiatalok erkölcsi, politikai, szakmai fejlődését. A rendszeresen olvasó fiatalok száma két év alatt kétszeresére, 1200 főre emelkedett. Új ifjúsági klubok alakultak üzemekben, iskolákban. A városi szinten működő 3 ifjúsági klub 1967-ben 450 fő kulturált szórakozását, művelődését biztosította. Az ifjúsági klubok közül legszínvonalasabban a Gyulai Harisnyagyár Kállai Éva és az MTH Iparitanuló Inté-

zet Ságvári Endre területi jellegű KISZ Ifjúsági Klubja dolgozott, amely később a „Gyula KISZ-Klub" nevet vette fel és többször elnyerte a „Kiváló Klub" címet.

A művelődési intézményekben működő szakkörökben, amatőr művészeti csoportokban is több száz fiatal hódolt hobbyjának, elégítette ki érdeklődését.

Új kezdeményezése volt a Városi KISZ Bizottságnak az 1966-tól 2 évenként – két EDÜ között – *szervezett „Májusi Ifjúsági Hónap"* rendezvénysorozat, amelynek programjain a diákok mellett a dolgozó fiatalok is résztvettek. Népszerűségét igazolja, hogy 1966-ban a kulturális, politikai és sportprogramok 3530 fiatalt mozgattak meg.[99]

A KISZ politikai munkájának, az ifjúság forradalmi szellemű nevelésének hatékony eszközeként *1966-ban szervezték meg első ízben a Forradalmi Ifjúsági Napok rendezvénysorozatát.* A három tavaszi évforduló – 1848. március 15., 1919. március 21., 1945. április 4. – méltó megünneplése azóta is jelentős mértékben járul hozzá haladó hagyományaink ápolásához és ifjúságunk szocialista hazafiságra való neveléséhez.

A *„Vádoljuk az imperializmust" KISZ szolidaritási akció* keretében a gyulai fiatalok is eszmei közösséget vállaltak az imperializmus ellen küzdő népekkel. Elítélték az Egyesült Államok vietnámi agresszióját. Nagygyűléseken tiltakoztak, tiltakozó íveket írtak alá, vietnámi műszakokat szerveztek a szabadságáért harcoló vietnámi nép megsegítésére. A Gyulai Hírlap 1966. október 18-i száma joggal írta: „Gyula ifjúsága szolidáris a hős vietnámi néppel..." A nagyszabású tömegpolitikai rendezvények közé tartoztak a „Gyarmati Ifjúság Napja" alkalmából évente szervezett ifjúsági nagygyűlések, amelyeken a város ifjúsága megemlékezett április 24-ről, a gyarmatosítás és az imperializmus ellen, a békés egymás mellett élésért küzdő ifjúság harci napjáról. A valamennyi ifjúsági réteg számára politikai élményt adó és nyílt állásfoglalásra késztető rendezvények sorából is kiemelkedett az *1965. május 23-án,* a Világifjúsági Találkozó jegyében Gyulán megrendezett *X. megyei ifjúsági találkozó.* Nyolcezer fiatal jött el a találkozóra, és az EDÜ-höz kapcsolódva méginkább a fiatalok városává avatták Gyulát. A megyei ifjúsági találkozó alkalmából megrendezett ünnepi nagygyűlés szónoka Méhes Lajos volt, a KISZ KB első titkára.[100]

Méltóképpen emlékeztek meg a város kiszesei a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójáról is. A „Ki mit tud a Szovjetunióról"-vetélkedőn 150 fő vett részt. Tíz alapszervezet ez alkalomból forradalmi hősök, mártírok nevét vette fel. Valamennyi alapszervezet felkötötte szalagját a KISZ KB által indított „Vörös Október" stafétabotra. November 5-én pedig fáklyás felvonulással induló – 4 ezer úttörő, kiszes részvételével – KISZ fogadalomtételi ünnepséget rendeztek a Lenin szobornál.[101]

A KISZ Központi Bizottsága 1966 júliusi állásfoglalása után a városban működő KISZ-szervezetek is mind többet foglalkoztak a fiatalok egyéni gondjaival, érdekeivel és lehetőségeivel. Az érdekvédelmi tevékenység erősítését szolgálta a KISZ KB 1965. december 20-i ülésén kiadott két alapvető jelszó: a „Szót kér a KISZ-tag"

és a „Tervezzünk és cselekedjünk együtt" jelszó, melyek nyomán olyan kezdeményezések születtek, mint a „radar-szolgálat" felújítása az üzemekben, illetve innen eredeztethető az ifjúsági parlamentek sorozata is. A két jelszó hatásának mind jobb érvényesülése érdekében a KISZ Megyei Bizottsága 1966-ban hívott össze először ifjúsági parlamenteket községi, városi és megyei szinten.[102] A rétegek szerinti differenciálásra való törekvést igazolja, hogy két évvel később már városi diákparlament összehívására is sor került.[103]

A KISZ érdekvédelmi tevékenységének sokrétű feladatain kívül a Városi KISZ Bizottság kiemelten foglalkozott a fiatalok lakásgondjaival. Enyhítése érdekében lakásépítő akciókat szervezett. Ez abban az időszakban még rendkívül nagy erőfeszítéseket követelt, mert a szövetkezeti lakásépítő akciónak a városban nem volt kitaposott útja. Szabó Miklós, a Városi KISZ Bizottság akkori titkára irányításával azonban sikeresen megoldódott a nagy feladat.

A KISZ KB „Állásfoglalását" követően fokozódtak a követelmények a KISZ-tagokkal szemben. Az alapszervezetek ettől az időtől kezdve évente értékelték a KISZ-tagok egyéni tevékenységét. 1967-től évente újították meg a tagsági viszonyt. Az 1967 végén, 1968 elején végrehajtott tagkönyvcsere eredményeképpen 2501 fő KISZ-tag dolgozott a városban.[104]

Az ifjúság az MSZMP IX. kongresszusán megjelölt célokért

A KISZ VII. kongresszusa (1967. június 29–július 1.) az MSZMP IX. kongresszusa által megjelölt célok támogatására összpontosította a KISZ-tagság és az ifjúság figyelmét. Ezt a célt fejezte ki az ifjúsági szövetség VII. kongresszusának jelszava is: „A szocializmus teljes felépítése az ifjúság érdeke és hazafias kötelessége!"

A kongresszust követően az ifjúsági mozgalom továbbfejlődött, munkaformái gazdagodtak. *A kongresszus elsőrendű feladatként az ifjúság szocialista tudatának fejlesztését jelölte meg.* A KISZ munkájának továbbra is hatékony eszközei voltak a jól megválasztott jelszavakhoz kapcsolódó politikai akciók. A „Vádoljuk az imperializmust!" akció tömegmozgalommá szélesedett. A város ifjúsága – a vietnámi nép iránti testvéri szolidaritástól vezetve – a vietnámi műszakok eredményeként 34 ezer forintot gyűjtött össze a vietnámi nép megsegítésére. Harci felszerelések, vérplazma, egy 300 ágyas kórház teljes berendezése, gyógyszerek és kötszerek jutottak el munkájuk eredményeként is Magyarországról a vietnámi testvérekhez. Együttérzésük, szolidaritásuk szép példájaként említhető, amikor a VÍZÜGY KISZ-szervezete kezdeményezésére 14 ezer forintot fizettek be a sziciliai földrengés károsultjainak megsegítésére.[105]

A kilencedik Világifjúsági Találkozóra való felkészülés során a munkában, a termelésben kifejezésre juttatták harcos kiállásukat a fesztivál gondolata és jelszava – Béke–Barátság–Szolidaritás – mellett. Vetélkedő formájában feldolgozták a VIT történetét. Értékes ajándékokat és 15 db zászlót juttattak el Szófiába, a VIT

színhelyére. Ezen kívül még számos rendezvényen – a Forradalmi Ifjúsági Napok, a Gyulai Ifjúsági Napok, a Gyarmati Ifjúság Napja, a Nemzetközi Diákhét – demonstrálták internacionalista elkötelezettségüket, a béke, a társadalmi haladás ügye melletti kiállásukat. Jól szolgálták még a fiatalok tudatának formálását a jelesebb évfordulók alkalmából szervezett megemlékezések, programok. A KMP megalakulásának 50. évfordulója alkalmából például városunkban rendezték meg az Iparitanuló Intézet diákjainak kezdeményezésére a „Szakmunkástanulók első országos bélyegkiállítását."[106] Gazdag program keretében emlékeztek meg a KIMSZ megalakulásának 50., Lenin születésének 100., és hazánk felszabadulásának 25. évfordulójáról.

A KISZ politikai oktatás rendszere is egyre jobban igazodott a mozgalom szükségleteihez és a fiatalok természetéhez, a tanultak egyre jobban összekapcsolódtak a szocializmus gyakorlati építésének feladataival. Az 1967/68-as képzési évben 2400 fő, 1968/69-ben 2500 fő,[107] 1969/70-ben 2212 fő[108] ismerkedett a marxizmus–leninizmus klasszikusainak alapvető műveivel és a párt politikájával. A KISZ nevelő munkájának eredményességét ismerte el az 1970-ben tartott Városi Pártértekezlet beszámolója, amikor megállapította: „A KISZ tevékenysége városunkban jól szolgálja az ifjúság erkölcsi, politikai és világnézeti nevelésének ügyét..."[109]

A KISZ termelési mozgalmai és akciói nagymértékben hozzájárultak az ifjúság társadalmi aktivitásának növeléséhez, a társadalom előtt álló gazdasági feladatok megoldásához. Így a város fiataljai nemcsak élvezték az elért eredményeket, hanem tevékenyen közreműködtek annak létrehozásában. A VII. kongresszust követő időszakban a KISZ-alapszervezetek munkastílusa hozzáigazodott a gazdasági irányítási rendszer bevezetésének feladataihoz. A KISZ-szervezetek 1968-as akcióprogramjába már bekerültek az új típusú feladatok, amelyek elsősorban az üzemi demokrácia fejlesztése és az ifjúsági szocialista munkaverseny területén adódtak. A KISZ-szervezetek többsége szívesen tett eleget a feladatoknak, különösen ott, ahol a gazdaságvezetés, a párt- és szakszervezet bevonta őket és kikérte a véleményüket a fiatalok tevékenységéről – állapította meg a párt végrehajtó bizottsága 1969. január 6-i testületi ülésén.

Nagy hangsúlyt kapott a továbbiakban is a szocialista munkaverseny, a fiatalok öntevékenységének fejlesztése. 1970-ben 35 ifjúsági brigádban 329 fiatal dolgozott, ebből 21 brigád már elnyerte a szocialista brigád címet.[110] Az ún. „Kiváló mozgalmak" – kiváló fiatal szakmunkás, technikus, mérnök és közgazdász – címekért megrendezett versenyeken is egyre többen vettek részt, amelyben a Körösvidéki Vízügyi Igazgatóság kiszesei, fiataljai jártak elől. Jól működött az FMKT a VÍZÜGY-nél, a Harisnyagyárban pedig a műszaki klub. 1969-ben 30 fő a Szakma Kiváló Mestere mozgalom keretében tett szert nagyobb szaktudásra, szerzett címet. A Városi KISZ Bizottság lakatos, esztergályos és villanyszerelő szakmákban szervezett versenyeket. A diákfiatalok különféle tanulmányi mozgalmakkal csatlakoztak a „kiváló" mozgalmakhoz. „A Szakma Kiváló Tanulója" mozgalomban évente több mint 500 tanuló vett részt a különböző szakmákban.

Eredményességét igazolja, hogy a húsipari tanulók 1969-ben több országos első helyezést értek el. A város fiataljai továbbra is aktív résztvevői voltak a város fejlődését segítő társadalmi munkaakcióknak. Évente mintegy 300 ezer óra társadalmi munkát végeztek a mezőgazdaságban, a „Szép Gyuláért" mozgalomban. A diákok önkéntes ifjúsági táboraiban is évente 150–200 fő segítette a gazdasági feladatokat.[111]

A KISZ kulturális tevékenysége és együttműködése a kulturális, közművelődési intézményekkel jelentős fejlődésen ment keresztül. A Városi KISZ Bizottság kezdeményezésére 1968-ban megszervezték a kulturális fórumot, ahol a fiatalok találkoztak a művelődési intézmények vezetőivel, elmondták igényeiket, kicserélték véleményüket a szabadidő hasznos és kulturált eltöltésének lehetőségeiről. Tovább gyarapodott az ifjúsági klubok száma, s ezekben a klubokban egyre jobb feltételek között, színvonalasabb munka folyt. Nagy sikerrel rendezték meg a „Ki Mit Tud" városi vetélkedőjét. Fejlődött az ifjúság testnevelése és tömegsportja is. Népszerűkké váltak a tavaszi és őszi évfordulókhoz kapcsolódó sportvetélkedők. Az ifjúsági sportkörök eredményesen tevékenykedtek. Bizonyítéka ennek, hogy az Erkel Gimnázium csapata 1968-ban megnyerte az országos középiskolás atlétikai bajnokságot.[112] Az Iparitanuló Intézet kiszesei pedig pályaépítési munkájukért 1969-ben megkapták az MTS Országos Tanácsának emlékplakettjét.[113] A javuló életkörülmények következményeként a turizmus is fellendült. Egyre több fiatal vett részt az Express kül- és belföldi utazásain, túráin.

A KISZ tekintélye, vonzereje nőtt az ifjúság és a társadalom körében. Ezt a tényt támasztják alá a városi KISZ 1969. december 9-i küldöttértekezletének beszámolójában rögzítettek, amely arról ad számot, hogy emelkedett a taglétszám, javult a szervezettség, 85 alapszervezetben 2635 KISZ-tag tevékenykedik.[114] Az előrelépés fontos összetevője volt, hogy a KISZ céltudatosan dolgozott a kommunista vonások erősítésén és a tömegszervezeti jelleg fejlesztésén. Nagyobb figyelmet fordított az egyes ifjúsági rétegek sajátosságaira, a fiatalok érzelmi nevelésére, sokoldalú érdeklődésük kielégítésére. Igyekezett olyan akciókat, munkaformákat alkalmazni, amelyekkel az ifjúság legszélesebb tömegeit tudta mozgósítani a párt célkitűzéseinek valóra váltására.

1. *Városi MADISZ-titkárok*:	ifj. Mózer János
1945–1948	Fábián Lajos
	Bátkai Pál
	Ujitz Mihály
2. *Városi MINSZ-titkárok:*	Rózsa István
1948–1950	Fábián Ferenc
	Rózsavölgyi Mária
	Ambrus János
	Volent Zoltán
3. *Városi DISZ-titkárok:*	Volent Zoltán
1950–1956	Bardóczi Tibor
	Nyitrai Ilona
	Janyik Mátyás
	Truczán György
	Marsi Gyula
4. *Városi KISZ-titkárok*	Lőrincz István
1957–1974	Máté Éva
	Szigeti Gábor
	Héjas István
	Takács Zoltán
	Szabó Miklós
	Kozma Antal

1 A tudósítás ezután a megválasztott vezetőség névsorát ismerteti: Elnök: Dr. Bányász Vince, alelnök: Szeredi István, titkár: Mózer János, jegyző: Hruby József, pénztáros: Utassy Zoltán, ellenőrök: Molnár Lajos, Sebestyén István, könyvtáros: Kátay Ferenc, vigalmi bizottság vezetője: Fazekas János, sportvezetők: Varga István, Gyepes Jakab, ideiglenes női szervező: Abonyi Ilona. – Alföld (Gyula), 1945. február 15. Megalakult Gyulán a Demokratikus Ifjúsági Szövetség.
2 Békés megyei Levéltár (továbbiakban BML)XXI/3. Békés vm. alispáni iratok 9091/1945. Összesítő kimutatás a Békés vármegyében működő egyesületekről.
3 Alföld, 1945. március 15.
4 BML Gyulai Nemzeti Bizottság 1945. augusztus 3-i jkv.
5 Alföld, 1946. február 3. Megalakult Gyulán a NISZ.
6 BML Gyula város polgármesteri iratok 1347/1946.
7 Alföld, 1945. augusztus 12. Harc az egységért.
8 Alföld, 1946. július 23. A MADISZ rohammunkásai rendbehozzák a strandot
9 BML Gyula város polgármesteri iratok 1347/1946.
10 Az MSZMP Békés megyei Bizottság Archívuma (továbbiakban MB. Arch.) MKP Gyula Városi Bizottsága iratai 1946–1948. Jelentések községpolitikáról, 18. öe.
11 Ugyanott. 1946. december 30-i PB ülés jkve, 9. öe.
12 BML Békés vm. főispáni iratok 6–91/1947.
13 Alföld, 1946. november 10. A DIVSZ egyéves évfordulójáról.
14 Alföld, 1947. február 2. A gyulai ifjúság összefogása.
15 Alföld, 1947. március 9. A gyulai 48-as Ifjúsági Bizottság alakuló értekezlete.
16 Alföld, 1947. október 5. Nonn György Gyulaváriban.
17 MB. Arch. MINSZ–DISZ MB iratai 1947–1950. MINSZ MB 1950. február 21-i jelentése.
18 MB Arch. MINSZ–DISZ MB iratai 1947–1950. MINSZ MB 1950. március 18-i jelentése.
19 MB. Arch. MDP Gyula Városi Párt 1950. március 27. VB ülés jkve, 3. öe.
20 Ugyanott. 1950. május 18-i VB ülés jkve.
21 MB. Arch. MINSZ–DISZ MB iratai 1950. A Gyulavári EPOSZ 1950. május 26-i küldöttválasztási taggyűlésének jkve.
22 MB. Arch. MINSZ–DISZ MB iratai 1947–1950. MINSZ járási titkári értekezlet 1950. április 7-i jkve.
23 MB. Arch. MDP Békés megyei Bizottsága, Párt- és Tömegszervezeti Osztály iratai. Az MDP Gyulai Szervezetének 1948. december 6-i jelentése az ifjúsági tömegszervezetek munkájáról, 69. öe.
24 MB. Arch. MDP Gyulai Városi Bizottság Agitációs és Propaganda Osztály. Egyházügyekkel kapcsolatos iratok, 37. öe.
25 MB. Arch. MINSZ–DISZ MB iratai 1947–1950. Jelentés a választási munka értékeléséről, 1949. május 20.
26 MB. Arch. MDP 905/a. Az 1949. május 24-i titkári értekezlet jkve.
27 MB. Arch. MDP Gyulai Városi Bizottsága Agitációs és Progapanda Osztály 1950. március 16-i jelentése a politikai ünnepségekről, 32. öe.
28 BML XXII/2. A gyulai polgármester 1949. augusztus 17-i jelentése az alispánnak.
29 MB. Arch. MDP Gyulai Városi Bizottsága Párt- és Tömegszervezeti Osztály. A tömegszervezeti titkárok 1950. június 26-i értekezletének jkve, 2. öe.

30 MB. Arch. MDP Gyulai Városi Bizottsága. Vezetés iratai: 1950. szeptember 1-i alapszervezeti titkári értekezlet jkve, 6. öe.
31 MB. Arch. MDP Gyulai Városi Bizottsága 1950. november 30-i V. B. ülés jkve, 4. öe.
32 MB. Arch. DISZ Gyulai Járási Bizottsága iratai. A DISZ JB. 1950. szeptember 21-i jelentése a DISZ MB-nek.
33 MB. Arch. MDP 906. Városi aktívaértekezlet jkve, 1950. október 8.
34 MB. Arch. DISZ MB iratai. 1952. január 2. jelentés a tagtoborzás eredményeiről.
35 MB. Arch. DISZ Gyulai Járási Bizottság. Vezetés iratai. 1955. május 17-i V. B. ülés jkve. 23. öe
36 MB. Arch. MDP Gyulai Városi Pártértekezlet jkve. 1956. március 10., 1. öe.
37 MB. Arch. MDP Gyulai Járási Bizottsága 1955. július 19-i V. B. ülés jkve, 23. öe.
38 MB. Arch. MDP Gyulai Városi Pártértekezlet jkve 1956 március 10. 1. öe.
39 MB Arch. MDP Gyulai Városi Bizottsága 1951. december 1-i V. B. ülés jkve, 3. öe
40 MB Arch. MDP Gyulai Járási Bizottsága 1951. november 22-i V. B. ülés jkve, 3. öe.
41 MB. Arch. DISZ Gyulai Járási Bizottsága iratai. 1954. január 25-i ülés jkve.
42 MB. Arch. MDP Gyulai Járási Bizottsága 1952. február 21-i V. B. ülés jkve, 9. öe.
43 MB. Arch. DISZ MB iratai. A DISZ MB 1951. március 10-i értékelése a kongresszusi munkaversenyről.
44 MB. Arch. MDP Gyulai Járási Bizottsága 1952. augusztus 21-i V. B. ülés jkve, 12. öe.
45 Ugyanott. 1953. január 15-i vb-ülés jkve, 14. öe.
46 Viharsarok Népe. 1953. július 3. Több üzem DISZ-ifjúsága védnökséget vállalt a minőségi munka felett.
47 Viharsarok Népe. 1955. április 21.
48 Viharsarok Népe. 1955. szeptember 14. Tízezer pár harisnya anyagát takarították meg a Gyulai Harisnyagyár diszistái.
49 MB. Arch. DISZ MB iratai. Jelentés a tszcs DISZ-szervezetekről. 1951. július 21.
50 MB. Arch. DISZ MB 1949–1952. jkvek. 1950. szeptember 3-i ülés jkve.
51 MB. Arch. MDP Gyulai Járási Bizottsága 1955. május 25-i V. B. ülésének jkve, 23. öe.
52 MB. Arch. MDP Gyulai Járási Bizottsága 1952. február 21-i V. B. ülés jkve, 9. öe.
53 MB. Arch. DISZ MB iratai. 1949–1952. évi jkvek. A DISZ MB jelentése az iskolai DISZ-szervezetek munkájáról. (1952. április 23.)
54 BML XXII/413/6. Gyulai Városi Tanács V. B. 1954. február 15-i ülés jkve.
55 Ugyanott, 1955. július 2-i ülés jkve.
56 Ugyanott, 1955. január 28-i ülés jkve.
57 MB. Arch. MDP Gyulai Városi Bizottsága 1951. február 2-i V. B. ülés jkve, 4. öe.
58 MB. Arch. DISZ MB iratai 1951. A DISZ MB oktatási terve, 1951. július 19.
59 MB. Arch. MDP Gyulai Járási PB 1956. június 30-i ülésének jkve, 2. öe.
60 Viharsarok Ifjúsága, 1957. március 24.
Megalakult a KISZ a Gyulai Harisnyagyárban.
61 Viharsarok Ifjúsága 1958-ban. Kiad. KISZ MB 1972. A KISZ megalakulásának 15. évfordulóján.
62 MB. Arch. KISZ Gyulai Járási Bizottsága iratai. Gyulavári tsz-község alapszervezet 1960. szeptember 15-i ülésének jegyzőkönyve. 1. öe.
63 MB. Arch. MSZMP Gyulai Városi Bizottsága 1957. október 28-i V. B. ülés jkve, 2. öe.
64 Ugyanott, 1957. december 3-i V. B. ülés jkve.
65 Ugyanott, 1958. április 28-i V. B. ülés jkve.
66 MB. Arch. KISZ Gyulai Járási Bizottság iratai. 1958–1959. 1958. március 29-i Járási KISZ küldöttválasztó taggyűlés jkve, 7. öe.
67 MB. Arch. MSZMP Gyula iVárosi Bizottsága 1958. április 28-i V. B. ülés jkve, 2. öe.
68 MB. Arch. KISZ Gyulai Városi Bizottsága iratai. 1960. január 18-i vb-ülés jkve, 7. öe.
69 MB. Arch. MSZMP Gyulai Városi Bizottsága 1959. szeptember 14-i V. B. ülés jkve, 3. öe.

70 MB. Arch. KISZ Gyula Városi Bizottság iratai. 1960. december 15-i vb-ülés jkve, 17. öe.
71 MB Arch. MSZMP Gyulai Városi Bizottsága 1959. június 6-i V. B. ülés jkve, 3. öe.
72 Ugyanott. 1960. szeptember 14-i PB ülés jkve, 1. öe.
73 Ugyanott. 1959. június 6-i V. B. ülés jkve, 3. öe.
74 Ugyanott. 1960. szeptember 14-i PB ülés jkve, 1. öe.
75 Ugyanott. 1959. június 6-i V. B. ülés jkve, 3. öe.
76 MB. Arch. KISZ Gyula Városi Bizottság iratai. 1961. 7. öe.
77 Békés megyei Népújság 1961. június 13. „10 ezer fiatal színpompás felvonulása a IX. ifjúsági találkozón."
78 MB. Arch. A KISZ Gyulai Járási Bizottsága 1960. november 5-i küldöttértekezletének jkve, 1. öe.
79 MB. Arch. KISZ Gyulai Városi Bizottság 1960. január 18-i V. B. ülés jkve, 7. öe.
80 MB. Arch. KISZ Gyulai Járási Bizottsága 1960. november 5-i küldöttértekezletének jkve, 1. öe.
81 MB. Arch. MSZMP Gyulai Városi Bizottsága 1960. szeptember 14-i PB ülés jkve, 1. öe.
82 Ugyanott, 1961. szeptember 25-i vb-ülés jkve, 2. öe.
83 MB. Arch. KISZ Gyulai Városi Bizottsága 1964. október 12-i küldöttértekezletének jkve, 1. öe.
84 MB. Arch. MSZMP Gyula Városi Bizottság 1965. november 8-i V. B. ülés jkve, 4. öe.
85 Gyulai Hírlap, 1965. február 16. A KISZ négy évét értékelte a KISZ Városi Bizottság.
86 Gyulai Hírlap, 1962. április 27. Ifjúsági üzemrész a Gyulai Harisnyagyárban.
87 MB. Arch. KISZ Gyulai Városi Bizottsága 1964. október 12-i küldöttértekezletének jkve, 1. öe.
88 Ugyanott.
89 Gyulai Hírlap, 1961. április 7.
90 MB. Arch. KISZ Gyulai Városi Bizottsága 1964. október 12-i küldöttértekezletének jkve, 1. öe.
91 Ugyanott.
92 MB. Arch. MSZMP Gyulai Városi Bizottsága 1961. szeptember 25-i V. B. ülés jkve, 2. öe.
93 MB. Arch. KISZ Gyulai Városi Bizottsága 1962. február 10-i V. B. ülés jkve, 19. öe.
94 Ugyanott, 1964. október 12-i küldöttértekezlet jkve, 1. öe.
95 Ugyanott, 1967. május 9-i küldöttértekezlet jkve, 1. öe.
96 Gyulai Hírlap, 1965. március 12. Ifjúsági Radarszolgálat a Harisnyagyárban.
97 MB. Arch. KISZ Gyulai Városi Bizottsága 1967. május 9-i küldöttértekezletének jkve, 1. öe.
98 Ugyanott, 1965. október vb-ülés jkve, 7. öe.
99 Ugyanott, 1967. május 9-i küldöttértekezlet jkve, 1. öe.
100 Gyulai Hírlap, 1965. május 25. Nyolcezer fiatal a szolidaritás, a béke és a barátság jegyében találkozott Gyulán.
101 MB. Arch. KISZ Gyulai Városi Bizottsága 1967. november 17-i információs jelentése, 29. öe.
102 Gyulai Hírlap, 1966. január 21. Először az idén, különböző szinteken ifjúsági parlamenteket hív össze a KISZ MB.
103 Gyulai Hírlap, 1968. március 19.
104 MB. Arch. MSZMP Gyula Városi Bizottság 1968. március 25-i V. B. ülés jkve, 2. öe.
105 MB. Arch. KISZ Gyulai Városi Bizottsága 1969. december 9-i küldöttértekezlet jkve, 1. öe.
106 Ugyanott.
107 Ugyanott.
108 Ugyanott, 1971. február 8-i vb-ülés jkve, 1. öe.
109 MB. Arch. MSZMP Gyulai Városi Bizottsága iratai. 1970. október 10-i Pártértekezlet jkve 1. öe.
110 MB. Arch. KISZ Gyulai Városi Bizottsága 1971. február 8-i V. B. ülés jkve, 1. öe.
111 Ugyanott, 1969. december 9-i küldöttértekezlet jkve, 1. öe.
112 Ugyanott.
113 Ugyanott.
114 Ugyanott.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. Három szabad évrized Gyulán 1944–1975. Szerk.: Marsi Gyula, Szabó Ferenc. Kiad.: Városi Tanács. Gyula, 1975.
2. Dr. Csikós József: Mit kell tudni a magyar ifjúsági mozgalomról? Kossuth K. 1979.
3. Hatvan harcos esztendő 1945–1956. II. kötet. Bp. 1978.a./Nonn György: Az ifjúság egységéért b) Hollós Ervin: Hat év a hatvanból
4. Hatvan harcos esztendő 1957–1978. III. kötet. Bp. 1979. a) Eperjesi László: Ma már történelem.
5. Fábián Lajos: Visszaemlékezés. MSZMP Békés megyei Bizottság Archívuma.
6. Ellenforradalmi események a gyulai járásban. Kiadó: MSZMP Városi és Járási Végrehajtó Bizottsága, Gyula, 1958.

Az úttörőmozgalom Gyulán 1947-1970

MARSI KATALIN

AZ ÚTTÖRŐCSAPATOK MEGALAKULÁSA[1]

Városunkban 1947. május 2-án, a Magyar Kommunista Párt városi szervezetének kezdeményezésére, a Gyermekbarátok Országos Egyesülete keretében, elsőként az akkor egyetlen állami iskolában (a mai 1. sz. Általános Iskolában) alakult meg az úttörőcsapat. A szervezéssel dr. Salánki Lajosnét bízták meg.[2] A tanév végéig több mint 30 tag jelentkezett. Szeptemberben már 60–70 főre emelkedett a létszám. Külön fiú csapat alakult Kiss István vezetésével.[3] A mozgalom célja a tanulók szocialista szellemben való nevelése volt. Megbeszélték a politikai eseményeket, énekeltek, játszottak. A foglalkozások vezetéséhez központi segítséget akkor még nem kaptak.[4]

1947-ben alakult meg Gyulaváriban is az úttörőcsapat. Első vezetője Kávási Ferenc volt. A csapat önként jelentkező tagokból állt, csak a jól dolgozó pajtások lehettek úttörők. Kezdetben nagyon kis létszámmal végezték a munkát. A kiváló úttörők vörös nyakkendőt kaptak, a többiek rendszeresen hordták kék nyakkendőjüket. Őrsi foglalkozásaikon tanulmányi eredmények értékelése, út- és sípjelek megismerése és sok-sok játék volt.[5]

Az MKP gyulai szervezete tömegszervezeti jelentésében 1948 tavaszán feladatul tűzte ki néhány tanító bevonását a pártba és a pedagógusok között úttörő csoport megalakítását. A tényleges munkát azonban csak az iskolaév megkezdésére tervezték.[6]

Békés vármegye tanfelügyelője májusban jelentést tett az alispánnak a gyulai úttörőéletről is, mely szerint az úttörők több nyilvános előadást, kultúr-, jótanulási, sajtó- és műhelymunka-versenyt rendeztek.[7]

A magyar úttörőmozgalom két és félévi munkájának országos mérlegét az 1948. május 24–26-án ülésező I. országos úttörő konferencia vonta meg.[8] Ezen küldöttként részt vett dr. Salánki Lajosné is, akit idehaza nagy lelkesedéssel hallgattak a pajtások. Sok érdekes dolgot mondott el a 6000 budapesti úttörő közös tornagyakorlatáról és a tízezer pajtás ünnepélyes fogadalomtételéről.[9]

Júniusban a kultuszminiszter egy budapesti nagygyűlésen jelentette be az iskolák államosítását, mellyel új fejezet kezdődött a gyulai úttörőmozgalom történetében is. Dr. Salánki Lajosné, mint városi úttörőtitkár, társadalmi munkában megbízást kapott a volt felekezeti iskolákban úttörőcsapatok szervezésére.[10]

Az 1948/49-es tanév elején alakult meg az úttörőcsapat a 2. sz. (volt római katolikus) iskolában, a mai Petőfi téren, Kehrer Gyula vezetésével,[11] az Árpád úti 4. sz. (volt református) iskolában Széles Gábor irányításával.[12]

1948 október közepén alakult meg a román iskola úttörőcsapata a Károlyi utcában, mely Tudor Vladimirescu nevét vette fel, vezetője pedig Olteán Tódor lett. Az ifjúság marxista nevelésén kívül a népek közötti barátság, a magyar–román testvériség fontosságát hangsúlyozták.[13] Ez időben alakult meg a Béke sugárúti 5. sz. Állami Általános Iskolában is az úttörőcsapat Tóth Erzsébet vezetésével, ahol a tanév végéig a tanulók 70%-a lett tagja az úttörő szervezetnek,[14] majd pedig a 3. sz. Apor téri iskola Ady Endre úttörőcsapata, Tóth Magdolna irányításával.[15]

AZ ÚTTÖRŐÉLET 1950-IG

A szervezeti élet gazdagságáról, változatosságáról tanúskodnak a levéltári és archívumi adatok. Kezdetben csak őrsök voltak, rajokat még nem szerveztek. Az őrsi foglalkozásokat hetenként esetleg több órában, a csapatfoglalkozásokat 4–6 hetenként tartották. Hogy az őrsi foglalkozásokat sikeresebbé tegyék, 6 hetes őrsvezetőképző tanfolyamokat rendeztek a csapat saját hatáskörén belül. Hetenként kétszer kétórás foglalkozásokat tartottak. Az eredményesen végzett őrsvezetőknek házilag készített igazolványt adtak.[16]

Az 5. sz. iskolában öt úttörő szakkör működött (irodalmi, ezermester, sport, bélyeggyűjtő, ének- és táncszakkör).[13] A 4. sz. iskola úttörőcsapata karácsony előtt vásárt rendezett, melyen az úttörők által készített játékok kerültek eladásra. A szülői munkaközösség sokat segített a vásár megszervezésében.[18]

Az 1948. március 15-i iskolai ünnepségeket 14-én az utolsó órában tartották, melyen megjutalmazták az úttörőmozgalom 47/48-es tanévi győzteseit.[19] Az Árpád úti 4. sz. iskolában március 15-re díszes faliújságot készítettek. 48-as dalok címen énekversenyt rendeztek. Ezen a napon tették le az úttörők az első próbát.[20] Márciusban a csapat vezetője szülői értekezleten ismertette az úttörőmozgalom célkitűzéseit, az úttörőcsapat munkatervét. Növelték a Pajtás újság eladási példányszámát is.[21]

Az úttörőcsapatok rendszeresen szerveztek kirándulásokat a Városerdőbe, nyaranta táborokat az ország különböző részeibe. A legeslegjobbak jutalomtáborozásokon vettek részt. Az úttörőcsapatok aktívak voltak a gyapottermesztési kísérletben és a rovarirtó hadjáratokban is. Az 1949-ben meghirdetett „Munkára, Harcra Kész!" (MHK) sportmozgalomban is részt vettek a gyulai úttörőcsapatok.[22]

A kulturális élet akkoriban igen dinamikus volt. Az énekkarok a „Nevelj jobban!"-mozgalomban versenyen szerepeltek. A szülői munkaközösségek ünnepélyes keretek között csapatzászlókat ajándékoztak az úttörőcsapatoknak. Ezekre a csapatgyűlésekre műsorral készültek a pajtások. Nemcsak iskolai, hanem városi

ünnepségeken és a környékbeli községekben is gyakran bemutatták a tanult táncjátékokat, színdarabokat. A román iskola úttörőcsapata sokat tett a nemzetiségi hagyományok ápolásáért a környék románlakta településein előadott műsoraival.[23]

1949 májusában korlátozták a szerepléseket a jó tanulás érdekében. A hetenkénti őrsi foglalkozásokon kívüli rendezvényeket – országos, központi kezdeményezésre – a városi úttörőtitkár engedélyéhez kötötték.[24] Ezzel egyidőben megszüntették a korábban az úttörőmozgalom hatáskörébe utalt szakköröket, azzal a kifogással, hogy „nem egyszer a klerikális reakció tömegbázisává váltak. „. . . a csapat, illetve ennek leghatásosabb nevelési kerete az őrs, amelyen belül az általános iskolai tanulóifjúság önkormányzati, önművelési, tanulási és szórakozási törekvéseit megvalósíthatja."[25]

1949 júniusának közepén úttörőnapokat szerveztek az egész országban. Ezen a napon avatták úttörővé a pajtáscsalád-tagokat és adták át az ifjúsági szervezetnek a 8. osztályos úttörőket.[26] Az 5. sz. iskola úttörőcsapata tábortűzzel fejezte be ezt a napot.[27] Hangulatosak voltak a Kastélykertben a DISZ-es ifivezetők segítségével rendezett VIT-tábortüzek is.[28]

Ebben az évben ünnepelték meg az úttörőcsapatok Sztálin születésének 70. évfordulóját, melyre úttörők és úttörővezetők egyaránt vállalásokat tettek.[29] A román iskola új épületbe, a volt városházába költözött.[30]

Az 1949/50-es tanévben a 3. és az 5. sz. iskolák egyesülésével új úttörőcsapat alakult, amely Szendrey Júlia nevét viselte.[31]

ÚTTÖRŐÉLET 1950-TŐL AZ 1956-OS ELLENFORRADALOMIG

1950-re az iskolák életében jellemző tényezővé vált az úttörőmozgalmi élet. Az ünnepségek úttörő keretben és formaságokkal folytak (jelentés, zászló fel- és levonás, mozgalmi dalok közös éneklése). Városi és tömegszervezeti ünnepségeken műsorokkal szerepeltek a csapatok. Úttörő csak jó magaviseletű, jó tanuló, társadalmi munkában szívesen részt vevő tanuló lehetett félévi próbaidő után. Az úttörőbecsület ellen vétőket (iskolában, otthon, nyilvános helyen) megszabott időre, de véglegesen is kizárhatták a csapatból. A visszaemlékezések szerint a tagság akkoriban igen komolyan vette a büntetés e két legszigorúbb fokozatát. A „felfüggesztés" kiszabása gyakrabban előfordult, mint a kizárás. Nevelőhatásuk jelentős volt.

A legnagyobb politikai munka a hittanlemorzsolódásért folyt. Mese, tánc, játék, ének és mozi rendezvényekkel segítették az úttörőcsapatok ennek a célnak az elérését, hogy minél kevesebben iratkozzanak be hitoktatásra és a már beíratott tanulók se járjanak hitoktatásra.

A csapatokban rendszeresek voltak a zászló fel- és levonások, amelyek alkalmat teremtettek az elmúlt időszak (általában egy hét) feladatainak közösség előtti értékelésére, és a közösség előtt a következő időszak feladatainak ismertetésére.

A pajtások rendszeresen gyűjtöttek vas-, papír- és rongyhulladékot, facsemetéket ültettek, segítettek az állami gazdaságban kalászt gyűjteni és gyapotot szedni.

Az őrsök az úttörőcsapatokon belül létrehozták a rajokat is. Erre az időszakra tehető a rajvezetőségek működésének kezdete, ekkor ezeket rajtanácsnak nevezték. Az úttörők részt vettek az MHK mozgalomban továbbra is: futás, célbadobás, súlylökés, távol- és magasugrás volt a feladat.[32]

1954-ben egyesült az 1. sz. iskola leány- és fiúcsapata Petőfi Sándor néven. A csapatvezető Takács Zoltán lett.[33]

Az 1954-es dunai nagy árvíz alkalmával a 2. sz. iskola úttörői pénzzel és felszerelési tárgyakkal segítették az ásványrárói iskolát.[34]

Hazánk felszabadulásának 10. évfordulójára az úttörőrajok színes négyzetekből hálazászlót varrtak, melyet az úttörőcsapat egy képviselője vitt fel Budapestre,[35] ahol az I. országos úttörőtalálkozón felvonultak a hálazászlókat lengetve városunk küldöttei is. A hálazászlókat a Szovjetunió budapesti nagykövetségének segítségével eljuttatták a Szovjetunió Lenin nevét viselő úttörőszervezetének, ahol ünnepélyes pionírgyűléseken fogadták a szovjet gyerekek a magyar úttörők ajándékait.[36]

1956 nyarán az úttörőszövetség megalakulásának 10. évfordulóját ünnepelték országszerte. Ünnepségeket, jubileumi táborokat szerveztek.[37]

ÚTTÖRŐÉLET AZ ELLENFORRADALOMTÓL 1970-IG

Az ellenforradalom idején az úttörőcsapatok városunkban nem működtek, a tanítási szünet miatt szünetelt az úttörőmunka is.[38] „Ebben az időben még folyt a gyermektömegeket félrevezetők, a gyűlölködésre uszítók aknamunkája. Ennek megakadályozására, valamint a legjobb úttörő hagyományok megmentésére, a gyermekek közötti mozgalmi élet visszaállítására a Magyar Szocialista Munkáspárt megbízásából megalakult a Magyar Őrszemcsapatok Szövetsége. Az Őrszemszövetség már novemberben határozottan állást foglalt a szocializmus, a szocialista pedagógia, a Magyar Népköztársaság Alkotmánya mellett. ... A szervezkedésbe bekapcsolódó vezetőkkel folytatott olykor heves vitákban tisztázódtak azok a problémák, amelyek megakadályozói voltak az elmúlt években az úttörőmunkának. A viták alapján jó csapatprogramok készültek, megkezdődött a társadalom segítő erőinek bevonása a vezetésbe, kialakultak a próbákra, a vezetőképzésre vonatkozó elképzelések. 1957 januárjában megkezdődött az iskolákban a tanítás."[39]

1957-ben újjászerveződtek a csapatok. A Kiss Ernő és a Petőfi Sándor úttörőcsapatokból megalakult a 3525. sz. Kiss Ernő Úttörőcsapat, melynek vezetője Ambrus Sándor lett.[41] A 3. sz. Általános Iskola 1957-ben új csapatnévadót választott. Azóta 108. sz. Zrínyi Ilona Úttörőcsapat, vezetője Kosztadin Katalin lett.[41]

1958 márciusában összevont járási-városi pártbizottsági ülésen az úttörőszervezetet jól megszervezett tömegszervezetnek minősítették. A jegyzőkönyv szerint kiemelkedően jól működtek a szervező testületek a 3. sz. iskolában és Gyulavári-ban. Továbbra is feladat volt a hittantanítás elleni küzdelem és az ifivezetők számának növelése. „A papok igyekeznek a befolyásukat minden eszközzel kiterjeszteni, a hittantanítást színessé tenni, hogy minél kevesebb legyen a lemorzsolódás. Őrizkedjünk attól, hogy a politizálás örve alatt az úttörőmozgalmat unalmas, politizáló klubbá alakítsuk. Az úttörőmozgalomban folyó játékok a nevelést szolgálják! ... Jelenleg 26 ifi (járás-város együtt!) ifjúsági vezetőként működik az úttörőmozgalomban. Ez létszámilag is kevés és politikailag is alacsony színvonalon állnak. Helyes lenne táborozás formájában összefogni ezeket az úttörőben dolgozó ifiket."[42]

1958 októberében megalakult a Forradalmi Nyomolvasó Parancsnokság, a Magyar Tanácsköztársaság 40. évfordulójának megünneplésére.[43] Novemberben megemlékeztek az úttörők a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulásának 40. évfordulójáról, elkezdték írni a Hősök Könyve lapjait, összegyűjtötték a Tanácsköztársaság veteránjainak visszaemlékezéseit. Ismerkedtek az őrsök a Magyar Tanácsköztársaság történelmével, dokumentumkötetekkel, könyvekkel, régi folyóiratokkal.[44] 1959. március 21-én ünnepélyes csapatösszejöveteleken felolvasták az országos parancsot, amely meghatározta a további teendőket: „... a mai naptól kezdve, napról napra, hétről hétre tartsátok nyilván a Tanácsköztársaság dicső 133 napjának eseményeit. Faliújságokon, képes híradókon adjátok az egész iskola tudtára: mit tett épp most 40 éve a munkás-paraszt állam a ti községetekben, városotokban a népért, a gyermekekért."[45]

1959. április 3–6 között ismét összegyűltek Budapesten az ország úttörőküldöttei, hogy a II. országos találkozóval emlékezzenek a Magyar Tanácsköztársaságra.[46] A gyulai úttörőcsapatokban is kopjafákat, emlékszalagokat készítettek a pajtások, amelyeket a legjobb úttörőkkel küldtek az országos díszszemlére,[47] a Hősök Könyve lapjai pedig Budapesten kiállításra kerültek.[48]

Ez időben kezdték el a 2. sz. iskola új épületének építését a Szent Isván úton, ahol sok társadalmi munkával segítettek az úttörők is.[49]

Az 1959/60-as tanévben hazánk felszabadulásának 15. évfordulójának megünneplésére készültek az úttörők. Felelevenítették hazánk, városunk, a gyulavériak községük felszabadulásának eseményeit. Térképeket készítettek és azokon jelezték a harcok menetét, irányát. Vállalták a szovjet hősök sírjainak gondozását, új lapokkal bővítették a Hősök Könyvét.

Közösségi célokra, táborozásra, sportfelszerelések vásárlására hulladékgyűjtési akciókat szerveztek az úttörőcsapatok.[50]

1961. március 26-án Gyulán veterán-találkozót és úttörő-seregszemlét rendeztek. Délelőtt a Kossuth téren a munkásmozgalom 180 idős harcosa és kétezernél több úttörő vett részt a Tanácsköztársaság létrejöttének 42., és a Magyar Úttörők Szövetsége fennállásának 15. évfordulója tiszteletére rendezett nagygyűlésen. Megkoszorúzták a Népkertben az 1919-es vöröskatona szobrát. Délután félezernél több úttörő szerepelt a Jókai és a városi művelődési házban rendezett hangulatos kulturális bemutatón. A színes műsort a veteránok is megnézték.[51]

A városi KISZ bizottság kezdeményezésére az úttörő-csapatvezetők és a KISZ-titkárok közösen megbeszélték az úttörők KISZ-be való felvételét. A KISZ-alapszervezetek ünnepélyes taggyűléssel készültek a volt úttörők fogadására.[52]

Az 1. sz. iskolában az egyik ötödikes orosz órán Ibos Gyula orosz szakos tanár segítségével levelet fogalmaztak a tanulók Gagarinnak, a szovjet űrhajósnak, az első földkörüli űrrepülés hősének. Egy csomagot is küldtek neki pipadohánnyal és egy Gyula-plakettel.[53]

A város úttörőcsapatai 1961. május 28-án úttörőnapot rendeztek a Magyar Úttörők Szövetsége fennállásának 15. évfordulójára. Iskolánként ünnepélyes csapatösszejövetelekkel készültek, amelyeken felavatták azokat a kisdobosokat és úttörőket, akik a 15 pontos vállalásaikat teljesítették. A vállalások között szerepel a magatartás, a tanulmányi eredmény javítása és társadalmi munkában való részvétel. Ezeken az ünnepségeken adták át a csapatok az őket patronáló KISZ-szervezeteknek a nyolcadikos úttörőket, akik felvételt nyertek a KISZ-be. Este jubileumi tábortűzzel és közös kultúrműsorral fejeződtek be az ünnepségek, melyet a városi ifjúvezetők klubja szervezett.[54] Június 18-án a legjobb úttörők részt vehettek a megyei úttörőtalálkozón Békéscsabán.[55] 1961 nyarán a Mátrában, a Bükkben, az őrsvezetők pedig a Városerdőn táboroztak.[56]

Az úttörőcsapatok részt vettek a „Tiszta Gyuláért" és a „Virágos Gyuláért" akciókban. Jelentős arányú társadalmi munkát végeztek a termelőszövetkezetekben és a patronáló üzemekben.[57]

Az 1961/62-es tanévben 80 KISZ-es ifivezető vett részt az általános iskolák úttörőcsapatainak munkájában.[58]

250 úttörő táborozott az ország különböző vidékein. Az 1. sz. iskolából a Heves megyei Nagyvisnyó környékén. A 2. sz. iskolából ebben az évben először „vízitábort" szerveztek a Szanazugban, ahol letették a vízijártassági próbát. A 3. sz. iskolás pajtások Esztergomba tettek kirándulást és két hétig a salgótarjáni hegyekben táboroztak. Máriafalváról a kisdobosok Miskolcra, a gyürkehelyiek Siófokra mentek táborozni. Többen pedig a járási őrsvezetőképző táborban vettek részt.[59] Az aratók elsősegélynyújtását kerékpáros úttörőjárőrök segítették.[60]

Az 1962/63-as tanévben szaporodott a bábos, ezermester, egészségügyi és közlekedési szakrajok száma. A tapasztalatok azt bizonyították, hogy az úttörők szakirányú munkája színesebbé, vonzóbbá tette az úttörő-életet. A közös munka és annak eredményei jó hatással voltak a csapatszellem alakulására, a gyermekek fejlődésére.[61]

Az 1. sz. iskola úttörői, szülői munkaközössége és nevelőtestülete több ezer társadalmi munkaórát dolgoztak, hogy iskolai felszereléseket, és a várfürdő részére virágtartókat, kerti padokat vásároljanak.[62] A román iskola 8. osztályos úttörőinek jó volt a kapcsolata a gimnázium KISZ-eseivel. A gimnazisták rendszeresen foglalkoztak az úttörőpajtásokkal. Vezették az őrsi naplót, a pajtásokkal együtt kidolgozták az őrsi terveket. Mozilátogatást, szellemi vetélkedőket szerveztek. Kölcsönösen részt vettek egymás foglalkozásain.[63] A 2. sz. iskola 8. osztályos úttörői a Harisnyagyár KISZ-esei előtt tették le a KISZ-tag fogadalmat.[64]

1963 őszén országosan megindították az „Úttörő expedíció a jövőbe" mozgalmat.[65] A próbakövetelmények egy részét közös vállalásként teljesítették az őrsök. Az úttörők „betekintettek a felnőttek mindennapos munkájába", megismerkedtek a gyulai üzemek, gyárak életével.[66] Voltak a harisnyagyárban, a húsüzemben, a téglagyárban, a bútorgyárban, a háziipari szövetkezetben, a kertészetnél, a KÖVIZIG-nél. Felkeresték az expedíciós őrsök a tanácsot, a pártbizottságot, ahol tájékoztatást kaptak a jelen fejlődéséről, a jövő feladataitól, a fürdőépítés gondjairól.[67] A pajtások „felderítették" lakóhelyük második ötéves tervét.[68] A városi expedíciós vetélkedőn 110 pajtás vett részt a Jókai Kultúrotthonban.[69]

1964 szeptemberében Battonyáról jelentkezett az „Úttörő-expedíció a jövőbe"-mozgalom parancsnoksága. Felhívta az úttörők figyelmét felszabadulásunk 20. évfordulójának megünneplésére.[70] Ebben a tanévben a tanulóifjúság 80%-a úttörő és kisdobos Gyulán. [71]Számos szakkör közül választhattak a pajtások az Ifjúsági Házban.[72] Az Erkel Művelődési Otthon előtt 71 induló volt az azóta már hagyományos járdarajzversenyen.[73]

1965 nyarán az 1. és 3. sz. iskola úttörői Miskolcon és környékén, a 2. sz. iskolából Zakopánéban táboroztak, a remetei pajtások pedig Gyöngyösön vettek részt cseretáborozáson.[74]

1965 szeptemberében elkezdődött az „Úttörők a hazáért!"-mozgalom. A mozgalom főparancsnoksága az úttörőszövetség megalakulása 20. évfordulójának tiszteletére „nagyszerű feladatok elvégzésére, a haza szolgálatára és érdekes játékokra" hívta a gyerekeket.[76] A tanév végén ennek az évfordulónak a megünneplésére 1966. május 8-án vasárnap a járási és városi úttörőelnökség másfélezer úttörő részvételével díszszemlét rendezett.[77] A 108. sz. Zrínyi Ilona Úttörőcsapat úttörőinek az úttörőszövetség 20. születésnapjára a Sarkadi Cukorgyár dolgozói ünnepélyes csapatgyűlésen selyemzászlót ajándékoztak és felajánlották védnökségüket az úttörőcsapat felett.[78]

Az 1966/67-es tanévben a „Vörös zászló hőseinek útján"-mozgalom került meghirdetésre,[79] melybe a gyulai úttörőcsapatok is beneveztek, akcióiban részt vettek.[80] A sok-sok aktuális feladat mellett hagyományosan megrendezték évente a csapatokban a tanulmányi versenyeket, a kulturális szemléket, a legjobbak városi-járási, majd megyei vetélkedőkön képviselték közösségeiket.[81] Részt vettek a pajtások a városszépítési akciókban, társadalmi munkát végeztek iskolájukért és hulladékot gyűjtöttek.[82] 1967 októberében a pártházban ülésezett a gyulai úttö-

rők 100 tagú parlamentje. A városi úttörőtanács beszámolója után a hozzászólók a „Vörös Zászló Hőseinek Útján"-mozgalom feladatainak végrehajtásáról, az Auróra-akciónak még az úttörők előtt álló eseményeiről, a tanulópárok szervezéséről, a lakótelepi őszi munkák végzéséről, az ifik gyakran „lélektelen" munkájáról szóltak.[83]

A gyulai úttörők is készítettek ajándékokat a szovjet pajtásoknak, mint az ország többi részén is. A legszebb emléktárgyakat az Úttörő Forradalmi Expressz utasai vitték magukkal a Szovjetunióba.[84] A 300 úttörő között a gyulai Vizi András pajtás is részt vett a kijevi–moszkvai utazáson.[85]

1968-ban az Országos Úttörő Elnökség meghirdetésére a gyulai úttörőcsapatok is beneveztek a „Nagy Napok Naplója"-pályázatra.[86]

A Gyulai Hírlap gyakran tájékoztatta olvasóit az Ifjúsági Ház működéséről, az ott szervezett szakkörök munkájáról, az ott rendezett programokról, kiállításokról, vagy a ház igazgatója személyének változásáról.[87]

Az Auróra-akció befejezése után úttörőcsapataink „A csapatzászló becsületéért!" mozgalomban vettek részt, melyben sok-sok feladatból választhattak a közösségek.[88]

Az 1968/69-es tanévben a „Forradalom lángjai"-mozgalomban tevékenykedtek az úttörőcsapatok,[89] melyet júniusban egy nagyszabású országos akadályversennyel fejeztek be. A Riadó – 19 – 69 felhívása rádión keresztül érkezett a pajtásokhoz. Városunkban 700 úttörő vett részt a Vörös Hadsereg katonájaként ezen az akadályversenyen.[90]

Az 1969/70-es tanévben a „Szabad hazában – Lenin útján"-mozgalomba neveztek be a csapatok.[91] 1969. október 6-án, városunk felszabadulásának 25. évfordulóján, a 2. sz. iskola úttörőcsapata ünnepélyes keretek között vette fel Dobos István nevét.[92]

*

Az eddig leírtak bizonyíthatták, hogy Gyulán az első úttörőcsapat megalakulásától 1970-ig színes, tartalmas volt a mozgalmi élet a csapatokban. A városi pártbizottság 1970-ben így ítélte meg az úttörőmunkát: „A KISZ által irányított úttörőszervezetek az általános iskolai tanulóifjúság 82%-át tömörítik. Iskoláinkban az úttörőszervezetek tevékenysége ma már mindinkább az oktató-nevelő munka szerves része, mindinkább elválaszthatatlan a mindennapi tevékenységtől."[93]

1 A Magyar Kommunista Párt Ifjúsági Titkársága 1945. október 24-én határozatot hozott az úttörőmozgalom megalakítására. (Fejezetek a magyar úttörőmozgalom történetéből. Budapest, 1981. 29. l.) A Magyar Úttörők Szövetségének születésnapja 1946. június 2. (uo. 34. l.) Az MKP Központi Vezetősége Ifjúsági Titkársága körlevelet küldött 1946 júniusában a megyei ifjúsági megbízottakhoz, melyben ez áll: „A legutolsó hónapban az úttörőmozgalom megerősödött és kezdeti stádiumából kezd kilépni. A szociáldemokratákkal való együttműködés politikailag azért fontos, hogy fiatal korban ne legyen szétaprózva a politikai nevelés, a munkásegység gondolata erős legyen a felnövekvő gyermekekben. Az egyház ma erősen tartja még kezében az iskolán kívüli gyermeknevelést. Hiába építjük a MADISZ-t, ha nem gondoskodunk róla, hogy már 10 éves korban a demokratikus gondolat meggyökerezhessen és szervezeti életet élve a szolidaritás gondolatát az úttörőmozgalomból átvigyék a MADISZ-ba." A legfontosabb feladatokat is meghatározták a körlevélben. Ott is meg lehet szervezni az úttörőcsapatot, ahol nincs Gyermekbarát csoport. Igyekezni kell minél több pedagógust bevonni a munkába. Sokszorosítsák a megküldött brosúrákat, hogy a megye nagyobb városaiban is értesüljenek az úttörőmozgalom céljairól, feladatairól. (Az MSZMP Békés megyei Bizottság Archívuma – a továbbiakban MB. Arch. – MKP fond 1946–1948. 22. öe. A megyei bizottság ifjúsági felelősének jelentése).

A megyei ifjúsági megbízott az MKP Központi Vezetősége Titkárságának tett jelentésében arról számolt be 1946. július 1-én, hogy „Békéscsabán, Orosházán, Körösladányban, Füzesgyarmaton van, Gyulán még nincs úttörőmozgalom." (ugyanott)

1946. december 30-án az MKP gyulai szervezetének ülésén „kimondja a vezetőség, hogy Gyulán megszervezendő az úttörő gyermekcsapat." (MB. Arch. MKP fond 1946–1948. 9. öe. Pártbizottsági ülések jegyzőkönyvei.) Az országban 1947 júniusáig 205 vidéki és 110 nagybudapesti úttörőcsapat szerveződött. (Fejezetek a magyar úttörőmozgalom történetéből. Budapest, 1981. 46. l.) 1948 januárjában már 573 csapatról tett említést a „Pajtás" újság. (Ugyanott 54. l.)

2 Dr. Salánki Lajosné visszaemlékezései 1. l. (Kézirat, a szerző saját tulajdonában.) Dr. Salánki Lajosné nyugalmazott pedagógus, Gyulán lakik.

3 Kiss István már nem él. Róla szóló kéziratos monográfia: D. Nagy András: In memoriam Kiss István aranydiplomás néptanító 1900. július 25–1973. január 31. (A szerző tulajdonában.)

4 Dr. Salánki Lajosné id. kézirata 1. l.

5 Csapatunk története 1947–1966., 2039. sz. Megyesi Sándor Úttörőcsapat. (A csapat tulajdonában lévő album.) Kávási Ferenc már nem él.

6 MB. Arch. MKP fond 1946–1948. 15. öe.

7 Békés megyei Levéltár (továbbiakban: BML) XXVI. 112/1. Békés vármegye tanfelügyelőjének jelentése az alispánhoz.

8 Fejezetek a magyar úttörőmozgalom történetéből. Budapest, 1981. 59. l.

9 Dr. Salánki Lajosné id. kézirata 1. l. A felszólalók között a törvény mellett foglalt állást a gyulai Szabó Demeter görögkeleti esperes is. (Ugyanott.)

10 Ugyanott.

11 Az MB. Archívumában az úttörőszövetség megalakulásának 30. évfordulójára készült csapatnapló alapján, 3525. sz. Dobos István Úttörőcsapat. Kehrer Gyula elkerült Gyuláról, Veszprémben tanított.

12 Ugyanott. Széles Gábor nyugalmazott pedagógus, Gyulán lakik.

13 Az MB. Archívumban az úttörőszövetség megalakulásának 30. évfordulójára készült csapatnapló alapján, 2798. sz. George Cosbuc Úttörőcsapat.

14 BML XXVI. 112. A Gyulai Béke sugárúti 5. sz. Állami Általános Iskola iratai 1948–1949. Tóth Erzsébet (Titz Józsefné) nyugalmazott pedagógus, Gyulán lakik.

15 Az MSZMP Gyula Városi Bizottsága számára a város felszabadulásának 30. évfordulójára készített album alapján. Tóth Magdolna (Kovács Mátyásné) nyugalmazott pedagógus, elköltözött Gyuláról.

16 BML XXVI. 112/1. A Gyulai Béke sugárúti 5. sz. Állami Általános Iskola iratai 1948–1949., Békés vármegye tanfelügyelője ifjúsági előadója körlevele, 1948. november 2.

Az 1. sz. iskolában egy hatlietes, őrsvezetők és úttörő aktívák részére szervezett csapatgárda tanfolyamon 104 pajtás vett részt. Anyaga: 1. Az úttörőmozgalom története, célja, feladata, szervezete, egyenruha, jelvények, zászlók, formaságok: sorakozás, jelentés, köszönés, menetgyakorlatok. 2. Politikai és világnézeti: a párt szerepe, története, a Szovjetunió, egyházi és világi reakció, a kettős nevelés hátránya, hittanlemorzsolódás. 3. Tanulás: szorgalom, példamutató magatartás, félévi próbaidő a felvétel előtt. 4. Kulturális téren: mozgalmi, úttörő- és népi játékok, csasztuskák, versek, műsorok összeállításának szempontjai stb. (Dr. Salánki Lajosné id. kézirata 2. l.)

17 BML XXVI. 112/1. A Gyulai Béke sugárúti 5. sz. Állami Általános iskola iratai.

18 BML XXVI. 141. A 4. sz. Állami Általános Iskola iratai. A szülői munkaközösség a karácsonyi vásárok, ünnepélyes zászlóavatások, műsoros rendezvények bevételét a rászoruló úttörők tanszereinek, úttörő-egyenruháinak megvásárlására és a jól dolgozó pajtások táboroztatására fordította.

19 BML XXVI. 11. A 3. sz. Állami Általános Iskola iratai. Békés vármegye tanfelügyelőjének körlevele az iskola igazgatójának.

20 BML XXVI. 141. A Gyulai 4. sz. Állami Általános Iskola iratai. Az iskolaigazgató jelentése a munkaversenyről.

Az első próba 31 feladatból állt. A feladatok közül pl.: Ismerd a 12 pontot – az úttörőélet törvényét – és élj útmutatásai szerint! Kívülről tudd a Himnuszt, a Szózatot és az úttörőfogadalmat! Ismerd az úttörőszövetség jelképeit! Ismerd az úttörőcsapat szervezetét! Ismerd a közlekedési szabályokat! Ismerd az egészségvédelmi szabályokat! Tanulj meg 20 dalt! Tanulj meg 5 játékot! Ismerj 5 síp-, 10 kar- és 10 útjelet! Érts 5 étel elkészítéséhez! Készíts meglepetést! (MB. Arch. Úttörő iratok között.)

21 BML XXVI. 141. A Gyulai 4. sz. Állami Általános Iskola iratai. Az iskolaigazgató jelentése a munkaversenyről.

22 BML XXVI. 11.1 A 3. sz., XXVI. 141. a 4. sz. iskola iratai, valamint az MB. Archívumban az úttörőszövetség megalakulásának 30. évfordulójára készült csapatnaplók alapján.

23 MB. Archívumban az úttörőszövetség megalakulásának 30. évfordulójára készült csapatnaplók alapján.

24 BML XXVI. 111/1. A Gyulai 3. sz. Állami Általános Iskola iratai között a városi úttörőtitkár körlevele az iskola igazgatójának.

25 BML XXVI. 111/1. A Gyulai 3. sz. Állami Általános Iskola iratai. Körlevél Békés vármegye tanfelügyelőjétől.

26 Múltunkat értékelve formáljuk a jövőt. Budapest, 1985. Magyar Úttörők Szövetsége, 28. l.

27 BML XXVI. 112/1. A Gyulai Béke sugárúti 5. sz. Állami Általános Iskola iratai. Engedély kérése a tűzoltó parancsnoktól tábortűz gyújtására.

28 Dr. Salánki Lajosné id. kézirata 3. l.

29 Az úttörők felajánlásában saját tanulmányi eredményük emelése átlag 5–7%-kal szerepelt. „Egy-két tanuló kivételével teljesítették, sőt olyan úttörő is volt, aki tanulmányi %-át az elmúlt hónap alatt legalább 15%-kal növelte. A fegyelem javult, a késés megszűnt. ... A csapattanács tagjai a tízpercekben karszalaggal őrzik a rendet. ... A felajánlásokban az őrs, illetve

a tanulópárok másik tagja tanulmányi eredményének növelését tűzték ki. A csapat tanulmányi átlaga a novemberi 141%-kal szemben decemberben 152%". A nevelők felajánlásait az iskola igazgatója reálisnak, gyakorlati értékűeknek minősítette. Köztük pl.: A Szovjetunió és Sztálin életének ismertetése, oroszul tanulás, korrepetálás vezetése, szemléltető képek készítése. BML XXVI. 112/1. Az 5. sz. Állami Általános Iskola iratai. Az igazgató levele 1949. december 27-én: Sztálin 70. születésnapjával kapcsolatos felajánlások felmérése.

30 Az MB. Archívumban az úttörőszövetség megalakulásának 30. évfordulójára készült csapatnapló alapján, 2798. sz. George Cosbuc Úttörőcsapat.

31 Ugyanott, 108. sz. Zrínyi Ilona Úttörőcsapat a korábbi Ady Endre Úttörőcsapat és a Szendrey Júlia Úttörőcsapat egyesülése).

32 Az MB. Archívumban az úttörőszövetség megalakulásának 30. évfordulójára készült csapatnaplók alapján.

33 Ugyanott. Takács Zoltán nyugalmazott pedagógus, Gyulán lakik.

34 Ugyanott, 3525. sz. Dobos István Úttörőcsapat.

35 Az MB. Archívumban az úttörőszövetség megalakulásának 30. évfordulójára készült csapatnaplók alapján.

36 Fejezetek a magyar úttörőmozgalom történetéből, i. m. 114. l.

37 Ugyanott, 118–119. l.

38 Az MB. Archívumban az úttörőszövetség megalakulásának 30. évfordulójára készült csapatnaplók alapján.

39 Fejezetek a magyar úttörőmozgalom történetéből, im. 122–123. l.

40 Az MB. Archívumban az úttörőszövetség megalakulásának 30. évfordulójára készült csapatnaplók alapján. 3525. sz. Dobos István Úttörőcsapat. Ambrus Sándor a 613. sz. Munkácsy Mihály Ipari Szakmunkásképző-Szakközépiskola és Kollégiumai igazgatóhelyettese.

41 Ugyanott, 108. sz. Zrínyi Ilona Úttörőcsapat. Kosztadin Katalin szakfelügyelő, a 3. sz. Általános Iskola tanára.

42 MB. Arch. MSZMP fond, 1. öe. 1958. március 20. Összevont járási-városi pártbizottsági ülés.

43 Fejezetek a magyar úttörőmozgalom történetéből, i. m. 154. l.

44 Az MB. Archívumban az úttörőszövetség megalakulásának 30. évfordulójára készült csapatnaplók alapján.

45 Fejezetek a magyar úttörőmozgalom történetéből, i. m. 158. l.

46 Ugyanott, 159. l.

47 Az MB. Archívumban az úttörőszövetség megalakulásának 30. évfordulójára készült csapatnaplók alapján.

48 Fejezetek a magyar úttörőmozgalom történetéből, i. m. 159. l.

49 Az MB. Archívumban az úttörőszövetség megalakulásának 30. évfordulójára készült csapatnaplók alapján. 3525. sz. Dobos István Úttörőcsapat.

50 Ugyanott, a csapatnaplók alapján.

51 Békés megyei Népújság, 1961. március 29.

52 Gyulai Hírlap, 1961. április 7.

53 Békés megyei Népújság, 1961. április 22.

54 Gyulai Hírlap, 1961. május 19.

55 Békés megyei Népújság, 1961. június 21.

56 Gyulai Hírlap, 1961. április 28., július 14. A gyulai járás-város területéről az úttörők 14,9%-a vett részt nyári táborozáson. (MB. Arch. Úttörő anyag, 1961.)

57 Az MB. Archívumban az úttörőszövetség megalakulásának 30. évfordulójára készült csapatnaplók alapján. A 2. sz. iskola úttörői 46 900 forint értékű társadalmi munkát végeztek az Aranykalász termelőszövetkezetben. (Ugyanott, 3525. sz. Dobos István Úttörőcsapat naplója.)

58 Gyulai Hírlap, 1962. június 15.

59 Gyulai Hírlap, 1962. június 29.

60 Ugyanott.
61 Gyulai Hírlap, 1963. január 8.
62 Gyulai Hírlap, 1963. március 8.
63 Gyulai Hírlap, 1963. május 7.
64 Az MB. Archívumban az úttörőszövetség megalakulásának 30. évfordulójára készült csapatnaplók alapján. 3525. sz. Dobos István Úttörőcsapat.
65 Fejezetek a magyar úttörőmozgalom történetéből, i. m. 192. l.
66 Gyulai Hírlap, 1963. december 13., 1964. január 14.
67 MB. Arch., KISZ-anyag, 1964. 8. öe., Suhai Ferenc járási úttörőtitkár jelentése, 1964. május 19.
68 Az MB. Archívumban az úttörőszövetség megalakulásának 30. évfordulójára készült csapatnapló alapján. 3525. sz. Dobos István Úttörőcsapat.
69 Gyulai Hírlap, 1964. április 17. Az expedíciós vetélkedő egyik feladata volt: „Írj verset öt perc alatt az űrhajóshoz!"
70 Múltunkat értékelve formáljuk a jövőt. Budapest, 1985. Magyar Úttörők Szövetsége, 32. l.
71 MB. Arch., 13. fond, KISZ-anyag, IX/73. öe.
72 Gyulai Hírlap, 1965. február 19. Ismét élénk az élet az Ifjúsági Házban. Szakkörök: Tölgyessy Mihályné: báb, háztartási, kézimunka, balett, gyermektánc kör, Györgydeák Zoltán: sport, Szegedi Sándor: modellező, Nyiri Lajos: foto, Marcsó Gábor: lakatos, barkács, Vidor János: levelező, bélyeggyűjtő, Kosztadin Katalin: színjátszó, Góg György: tánczenei szakkör.
73 Gyulai Hírlap, 1965. május 4.
74 Gyulai Hírlap, 1965. június 25.
75 Múltunkat értékelve formáljuk a jövőt, i. m. 32. l.
76 Fejezetek a magyar úttörőmozgalom történetéből. i. m. 204. l. A felhívásból: Segítsétek nemes tettekkel az ország építőmunkáját. Vegyetek részt lakóhelyetek parkosításában, fásításában, építésében. Legyetek őrei a társadalmi tulajdonnak. Vigyázzatok iskolátok szépségére, tisztaságára. Mutassatok példát a takarékosságban. Ismerjétek meg a szocialista építés nagy alkotásait. Keressétek fel és beszélgessetek azokkal a felnőttekkel, akik kiváló munkával, újításokkal, találmányokkal bizonyítják hazaszeretetüket."
77 Gyulai Hírlap, 1966. május 10. „A díszszemle a járási elnökség zászlójának fogadásával kezdődött. Kosztadin Katalin szemleparancsnok fogadta a csapatvezetők jelentését, majd Kovács László járási úttörőtitkár köszöntötte a felvonuló csapatokat." A Himnusz után Arany Tóth Lajos, a járási pártbizottság titkára mondott ünnepi beszédet, majd Murvai István a 19-es veteránok, Marik György a megyei úttörőelnökség, Héjas István a városi és járási KISZ-bizottság, Bozó Józsefné pedig a nőtanács nevében köszöntötte a pajtásokat. „A Lenin-szobor előtti téren megrendezett ünnepségen ott volt Jámbor István, a városi pártbizottság első titkára, Enyedi G. Sándor a városi tanács elnöke" és a fegyveres testületek képviselői is.
78 Az MB. Archívumban az úttörőszövetség megalakulásának 30. évfordulójára készült csapatnapló alapján, 108. sz. Zrínyi Ilona Úttörőcsapat.
79 Fejezetek a magyar úttörőmozgalom történetéből, i. m. 208. l. Az új mozgalom eltért a korábbiaktól, akciókra oszlott, a nyárra is adott feladatokat és magában foglalta a Nagy Októberi Szocialista Forradalom ötvenedik évfordulójának ünnepségeit is. Első akció: Köszöntjük pártunkat! Jelmondata: „A párttal, a néppel egy az utunk!" Második akció: Harsan a kürtszó. Jelmondata: „Pajtás, daloljunk szép magyar hazánkról!" Harmadik akció: Három tavaszt ünnepelünk. Negyedik akció: A lenini zászló alatt. Jelszava: „Fel vörösök, proletárok!" Befejező akció: Auróra. (Ugyanott, 209–210. l.)
80 Az MB. Archívumban az úttörőszövetség megalakulásának 30. évfordulójára készült csapatnaplók alapján.
81 Gyulai Hírlap, 1965. április 27., 1966. január 28., 1967. február 3., 1967. április 18.
82 Az MB. Archívumban az úttörőszövetség megalakulásának 30. évfordulójára készült csapatnaplók alapján, Gyulai Hírlap, 1967. június 6. Az 1. sz. iskolában megtartott ünnepélyes csa-

patgyűlésről tájékoztat a cikk, melyen az úttörő- és kisdobos-avatáson kívül jutalmat kaptak azok a pajtások, akik a legeredményesebben vettek részt a hulladékgyűjtésben. Az úttörőcsapat tagjai összesen 138 q hulladékot gyűjtöttek.

83 Gyulai Hírlap, 1967. október 24.

84 Fejezetek a magyar úttörőmozgalom történetéből, i. m. 210–211. l.

85 Gyulai Hírlap, 1968. február 8.

86 Az MB. Archívumban az úttörőszövetség megalakulásának 30. évfordulójára készült csapatnaplók alapján. Gyulai Hírlap, 1969. január 9. Egy felvételt közöl az újság, melyen Végváry Aranka csapattitkár és Gellén Vencel naplóvezető a „Nagy Napok Naplóját" készíti.

87 Gyulai Hírlap, 1965. február 19.: Ismét élénk az élet az Ifjúsági Házban, 1965. november 26.: Biztosítja a jó szakköri munkát az új vezetőség az Ifjúsági Házban, 1966. november 15.: Élénk szakköri és klubélet bontakozik ki az Ifjúsági Házban, 1967. március 3.: Eredmények és tervek az Ifjúsági Házban.

88 Az MB. Archívumban az úttörőszövetség megalakulásának 30. évfordulójára készült csapatnaplók alapján. Az alábbi témakörök közül választhattak: 1. Fél évezredes a könyvnyomtatás (500 éve halt meg Gutenberg). 2. 100 éve született Gorkij. 3. 50 éves a szocialista hadsereg. 4. Olimpia Mexikóban. 5. Ezt a pályát választom. 6. A magyar ezüst nyomában (alumíniumfeldolgozás). 7. Századunk iparága (vegyipar). 8. Ember a világűrben. 9. Mesék világa. 10. Időgéppel a XXI. században. 11. Egy a jelszónk: a béke. Fejezetek a magyar úttörőmozgalom történetéből, i. m. 223–226. l.

89 Ugyanott 226. l. „A forradalom lángjai" mozgalom három évfordulóhoz kapcsolódott: a Kommunisták Magyarországi Pártja, a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége megalakulása és a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása 50. évfordulójához.

90 Gyulai Hírlap, 1969. június 3.

91 Fejezetek a magyar úttörőmozgalom történetéből, i. m. 231. l. A „Szabad hazában – Lenin útján"-mozgalom céljaként a „gyermekek hazafias és internacionalista nevelését, a magyar–szovjet barátság elmélyítését, 25 éves fejlődésünk eredményeinek megismerését, a gyermekek cselekvő hazaszeretetének erősítését, a felszabadulás körülményeinek megismerését és Lenin születésének 100. évfordulója megünneplését tűzte ki."

92 Az MB. Archívumban az úttörőszövetség megalakulásának 30. évfordulójára készült csapatnaplók alapján, 3525. sz. Dobos István Úttörőcsapat.

93 MB. Arch. 13. fond, MSZMP iratok, 1970. 5. öe. A Gyulai Városi Pártbizottság beszámolója, 1970. október 10.

Iskola	(mai) 1. sz. Általános Iskola		(mai) 2. sz. Általános Iskola	
Évek				
1947.	*Zrínyi Ilona*	*Petőfi Sándor*		
	(dr. Salánki Lajosné)	(Kiss István)		
1948.	(dr. Varga Ferencné)	(Béres István)	II. sz. Iskola	IV. sz. Iskola
			(mai) Petőfi tér	Árpád u.
			Kiss Ernő Úcs.	*Petőfi S. Úcs.*
			(Kehrer Gyula)	(Széles Gábor)
1949.			A két iskola egyesült, az úcs. *Petőfi S.*	
1950.	Gordos Károlyné	Simon Mihály	Ibos Gyula	
1951.	Varga Jánosné	Beke Vilmos	Fábián Ferenc	
1952.			Szilágyi Ferenc	
1953.	Kosztadin Katalin	Takács Zoltán		
1954.				
1955.	*Petőfi Sándor Úcs.*			
	Takács Zoltán		(Simon Lajos)	
1956.	dr. Ablonczy Lászlóné			
1957.	Ternyák Ferenc		*3525. sz. Kiss Ernő Úcs.*	
	Kollárik János		(Ambrus Sándor)	
1958.	Domokos Imre	*4890. sz. Petőfi S. Úcs.*		
1959.		(Regős Károly) Remete		
1959.				
1960.			Bajnok Zoltán	
1961.			Zsarnóczay Gyula	
1962.	Marcsó Gábor			
1963.				
1964.	Pintér Miklósné	Szalavári György	Orbán János	
			Regős Dénes	
1965.	Szatmári Gáborné			
1966.	Szák György			
1967.		Horváth György		
1968.				
1969.				
1970.	Pataki József			
	Dér Lajosné			

MELLÉKLET: AZ ÚTTÖRŐCSAPATOK NEVE, CSAPATVEZETŐK NEVE 1947–1970

Iskola	(mai) 3. sz. Ált. Iskola	(mai) 4. sz. Ált. Iskola Gyulavári	Román Ált. Iskola
1947.		Megyesi Sándor Úttörőcs.	
		(Kávási Ferenc)	
1948.	III. sz. Isk. V. sz. Isk.		*Tudor Vladimirescu*
	Apor tér Béke sugárút		*Úcs.*
	Ady E. Úcs. *Szendrey J. Úcs.*		(Olteán Tódor)
	(Tóth Magdolna) (Tóth Erzsébet)		Gordos Károly
			Kertész Ibolya)
1949.		(Perjési Márton)	
1950.	*Szendrey Júlia Úcs.*		
	(Balogh Tiborné, Berényi		
	Györgyné, Cserháti Istvánné)		
1951.			
1952.		(Kotroczó Dezső)	
1953.			
1954.	(Kosztadin Katalin)		
			(Korondi András)
1956.			
1957.	*108. sz. Zrínyi Ilona Úcs.*	(Széles Mihályné)	*G. Cosbuc Úcs.*
			(Ivanus Illés,
1958.			Kozma Tivadar
1959.			Márk György)
1960.			
1961.			
1962.		(Perjési Márton)	
1963.			
1964.			
1965.			
1965.			
1966.			
1967.			
1968.			
1969.	(Csordás Istvánné)		
1970.			(Orojan Istvánné)

Dr. Ablonczy Lászlóné (Kesztyűs Lajosné, ma az Erkel Ferenc Gimnáziumban tanít)
Ambrus Sándor (ma a 613. sz. Ipari Szakmunkásképző-Szakközépiskola és Kollégiumai igazgató-helyettese)
Bajnok Zoltán (a Rózsa Ferenc Gimnáziumban tanít Békéscsabán)
Balogh Tiborné (nyugalmazott pedagógus, Budapesten lakik)
Beke Vilmos (meghalt)
Berényi Györgyné (nyugalmazott pedagógus, Gyulán lakik)
Béres István (nyugalmazott szakfelügyelő, Gyulán lakik)
Cserháti Istvánné (meghalt 1970-ben, tanulmányi felügyelő volt)
Csordás Istvánné dr. (Megyei Tanács Művelődésügyi Osztályán osztályvezető-helyettes, Gyulán lakik)
Dér Lajosné (nyugalmazott pedagógus, Gyulán lakik)
Domokos Imre (az 1. sz. Általános Iskola igazgatója)
Fábián Ferenc (nyugalmazott pedagógus, Gyulán lakik)
Gordos Károly (Budapesten lakik)
Gordos Károlyné (Budapesten lakik)
Horváth György (Szentesen tanít)
Ibos Gyula (nyugalmazott pedagógus, Gyulán lakik)
Ivanus Illés (nyugalmazott pedagógus, Gyulán lakik)
Kávási Ferenc (meghalt)
Kehrer Gyula (Gyuláról Veszprémbe költözött, ott tanított)
Kertész Ibolya (Gyuláról elköltözött)
Kiss István (meghalt 1973-ban)
Kollárik János (nyugalmazott pedagógus, Gyulán lakik)
Korondi András (Gyuláról Maglódra költözött, ott tanított)
Kosztadin Katalin (szakfelügyelő, a 3. sz. Általános Iskolában tanít)
Kotroczó Dezső (a 4. sz. Általános Iskola igazgató-helyettese)
Kozma Tivadar (a román tanítási nyelvű általános iskola kollégiumában nevelőtanár)
Marcsó Gábor (Gyuláról elköltözött)
Márk György (a Magyarországi Románok Demokratikus Szövetségének főtitkára)
Orbán János (Gyuláról elköltözött)
Oroján Istvánné (a román tanítási nyelvű gimnáziumban tanít)
Olteán Tódor (nyugalmazott pedagógus, Gyulán lakik)
Pataki József (az MSZMP Megyei Bizottságának munkatársa)
Perjési Márton (nyugalmazott pedagógus, Gyulán lakik)
Dr. Pintér Miklósné (Gyuláról elköltözött)
Regős Dénes (a 2. sz. Általános Iskola tanára, csapatvezető)
Regős Károly (a Gyula-Remetei Gyermekotthon igazgatója)
Dr. Salánki Lajosné (nyugalmazott pedagógus, Gyulán lakik)
Simon Lajos (meghalt)
Simon Mihály (Gyuláról elköltözött)
Szák György (az 1. sz. Általános Iskolában tanít)
Szalavári György (Szabadkígyóson a Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Szakmunkásképző Intézet Kollégiumának igazgatója)
Szatmári Gáborné (nyugalmazott pedagógus, Gyulán lakik)

Széles Gábor (nyugalmazott pedagógus, Gyulán lakik)
Széles Mihályné (a 4. sz. Általános Iskolában tanít)
Szilágyi Ferenc (meghalt)
Takács Zoltán (nyugalmazott pedagógus, Gyulán lakik)
Ternyák Ferenc (nyugalmazott pedagógus, Gyulán lakik)
Tóth Erzsébet (Titz Józsefné nyugalmazott pedagógus, Gyulán lakik)
Tóth Magdolna (Kovács Mátyásné, nyugalmazott pedagógus, Gyuláról elköltözött)
Dr. Varga Ferencné (meghalt)
Varga Jánosné (Gyuláról elköltözött)
Zsarnóczay Gyula (nyugalmazott igazgató-helyettes, Gyulán lakik)

A tanácsrendszer két évtizede 1950-1970

MARIK DÉNES

Gyulán a városi tanácsi hivatal ténylegesen 1950. augusztus 15-én kezdte meg működését, bár az 1950. évi 1. törvény, az első tanácstörvény, rendelkezéseinek megfelelően a tanácsi szervezet október 30-án alakult meg, amikor a tanácstagok megválasztása után létrejött a tanács, s annak végrehajtó bizottsága. A korábbi ideiglenes vezetőség a Függetlenségi Népfront kijelölése alapján működött.

Az első tanácstörvény rendelkezései értelmében a tanácsrendszer a munkáshatalom politikai, adminisztratív megtestesítője volt, minthogy a helyi tanácsok feladataikat a dolgozók széles tömegeinek bevonásával oldják meg. Az első tanácstörvény következetesen érvényesíteni kívánta ügyintézésében a demokratikus centralizmust, kiépíteni törekedett annak teljes szervezeti és működési biztosítékait. Ezért rendelkezett úgy a törvényalkotás, hogy a tanácsi szervezetek működési területükön az egységes államhatalom megtestesítőjévé kell, hogy váljanak: vezessék a társadalmi, gazdasági és kulturális helyi tevékenységet és védjék a dolgozók jogait.

A tanácsi választások lefolytatása, a tanácsrendszer szervezeti kiépítése minőségi változást hozott az állami munkában. A helyi tanácsoknak ugyanis rövid szervezési idő lejártával konkrét igazgatási munkaszervekké kellett válniok. A választott helyi tanács ugyanis meghatározott időközönként tartott rendes üléseket, a közbenső időben feladatkörét a választott tanácstagokból alakított végrehajtó bizottság gyakorolta. A végrehajtó bizottságok egyre növekvő feladatköre viszont az igazgatási jellegű tevékenységek síkjára terelte a tanácsi szervek munkáját. A tanácsi munka középpontjává, lendítő erejévé már az első hónapok elmúltával a végrehajtó bizottság vált. A helyes igazgatási munka tekintetében sok függött attól is, hogy milyen viszony alakult ki az egyes szakigazgatási szervek és az azokat irányító végrehajtó bizottság között.

Már 1951-ben jelentkeztek a helyi tanácsoknál a gazdaságpolitikai vezetésből eredő téves intézkedések, az egyes munkamódszerek hibái. A tanácsi munka dandárját az akadozó mezőgazdasági termelés és a begyűjtés feladatai jelentették, a tanácsok egyéb szervező tevékenysége háttérbe szorult, de nem volt erre elegendő helyi hatáskörük sem. 1953 közepétől kísérletek történtek ugyan az elkövetett hibák kijavítására, de ezek nem sok eredményt hoztak. Helyesen állapította meg Kádár János, az MSZMP első titkára, a párt 1957 júniusi országos értekezletén: „Nyilvánvaló, hogy a tervezésben, a törvényesség megsértésében, a parasztpolitikában 1953 júniusában feltárt bizonyos hibák nagy kárt okoztak a pártnak, az

országnak és a népnek is. De azt hiszem, kijelenthetem, hogy az eredeti hibáknál tízszer nagyobb kárt okozott az, ami kijavításuk körül történt."[1]

Gyulán súlyosbította a helyzetet, hogy a második tanácstörvény, az 1954. X. törvény, hatálybalépéséig a városi tanács a gyulai járási tanács irányítása alá került, melynek vezetői a várost azonos elbírálásban részesítették a környező, elmaradottabb fejlődési fokon álló községekkel, nem voltak figyelemmel a sajátos városi igényekre és követelményekre. Ebből következett az is, hogy a gyulai tanács vezető tisztségeibe községi vezetők kerültek, akik nemcsak a városi igazgatás magasabb szakmai ismereteivel nem rendelkeztek, de hiányzott az elemi helyi és személyi ismeretük is. Ebből következett a város fejlesztési törekvéseinek elhanyagolása, a helyi érdekek háttérbe szorítása.

Az 1951–1953. évekre jellemző volt, hogy a tanácsi ügyintézés előterébe olyan kérdések kerültek, melyek nem gyakoroltak vonzóerőt egyes társadalmi rétegekre, még ha azok a fizikai dolgozók rétegéhez tartoztak is. Ezek:

1. A házállamosítások törvénysértő túlkapásai. Még évek múltán is folyamatban voltak a revíziós eljárások, melyek során törvénysértéssel állami tulajdonba vett házingatlanokat juttattak vissza személyi tulajdonba.

2. A békekölcsönök jegyeztetésénél alkalmazott hatósági túlkapások.

3. Az ismételt, zaklató jellegű tagosítási eljárások, melynek során dolgozó parasztok részére kedvezőtlen fekvésű, silányabb minőségű csereföldeket juttattak.

4. A terménybeszolgáltatások fokozása érdekében alkalmazott adminisztratív intézkedések, melyek ellenérzést keltettek az eljáró hatósági személyekkel szemben.

5. A szabálysértési eljárások politikai jellegű alkalmazása a mezőgazdaság kollektivizálása érdekében; csekély szabálytalanságok miatt súlyos pénzbírságok kiszabása.

Lényeges változást hozott a tanácsi ügyintézésben a második tanácstörvény rendelkezéseinek hatályba léptetése. Az új törvényes rendelkezésben a helyi tanácsok tömegszervezeti jellegének hangsúlyozása világosabbá tette, hogy a tanácsrendszer jövőbeli útja: a végrehajtó bizottság és a tanácsi ügyosztályok igazgatási tevékenységében a szocialista törvényesség érvényre juttatása.

Az 1956-os ellenforradalom támadása elsősorban a tanácsrendszer felszámolására irányult. Már az első napokban eltávolították helyükről a tanács vezetőit és az 1944 előtti igazgatási rendszer feltámasztására törekedtek.

Az 1957-es konszolidálás megszabta a tanácsok egészséges fejlődésének irányelveit. Az irányelvek kimondották, hogy a már érvényben lévő tanácsi jogszabályokban lefektetett alapelvek pontos betartásának kell az ügyintézés gyakorlatában megvalósulnia. Politikai vonatkozásban az MSZMP 1957 júniusi értekezletének határozata adott pontos irányítást, mely kimondotta: „Az elmúlt tizenkét év nagy vívmányaira támaszkodva és ezeket az eredményeket minden becsmérlő támadással szemben megvédve kell kijavítani a régi vezetés által elkövetett súlyos hibákat."[2]

Jellemző az is, amit Dobi István fejtett ki a tanácsrendszer kezdő éveinek tor-

zulásairól Dallos Ferenc: A tanácsok a szocialista demokrácia szervei című könyvéhez írt előszavában: „Hogy a tanácsok nem működtek rendeltetésüknek megfelelően a megalakulásukat követő rövid időn belül, annak oka az is, hogy a személyi hatalom kultusza évek során elnyomta a demokratizmust s emiatt a népi hatalom szervei nehezen fejlődtek és nem mindig helyes irányban. A helyi tanácsok – ahelyett, hogy valóban tömegszervezetté és állandó élő kapcsolattá váltak volna a dolgozó nép és az állam felső vezetése között – hosszú ideig elszigetelődtek a tömegektől, mindinkább elbürokratizálódtak és alig tettek mást, mint végrehajtották a fentről érkezett utasításokat."

1957-től kezdve nagyobb hangsúlyt kapott a tanácsi munkában az 1955. évi 30. tvr-ben foglalt szabály, ami a végrehajtó bizottság feladatává tette a városfejlesztési irányelvek kidolgozását, egyúttal hatáskörébe utalta a rendezési program, az általános és részletes városrendezési terv megállapítását. E tervek széles körű ismertetése felkeltette a lakosság érdeklődését a tanácsi munka iránt.

Lényegében a hatvanas évekre esett a városi tanács államhatalmi és tömegszervezeti tevékenységének erőteljes kibontakozása. Ezek voltak azok az évek, amikor Gyula városa az előző évtized mesterséges visszaszorítását leküzdve a korszerű városi fejlődés útjára léphetett.

A hatvanas évek vége meghozta a tervezés és irányítás mechanizmusának reformját. E reformok nem szorítkoztak kizárólag gazdasági területre, de tükröződtek a tanácsi munkamódszer alakulásában is. A tanácsi ügyintézésnek is figyelembe kellett vennie az új gazdaságpolitika alapelveit: az életszínvonal jelentős növelésével, a fogyasztás emelkedésével együttjáró követelményeket és azt a tényt, hogy a város lakosai növekvő mértékben vállaltak társadalmi cselekvést.

A VEZETÉS SZEMÉLYI KÉRDÉSEI

A Magyar Függetlenségi Népfront Békés megyei bizottsága által kijelölt 91 tagú városi tanács tíz tanácstagot választott meg az ideiglenes végrehajtó bizottság tagjaivá. Közülük választották meg a végrehajtó bizottság vezetőit. Az ideiglenes elnök bőripari munkás, helyettese dolgozó paraszt, a titkár harisnyagyári munkásnő lett.[3] Az 1950. október 22-én megtartott helyi tanácsválasztás után október 30-án került sor a végleges városi tanács megalakítására. Az új végrehajtó bizottságba 11 tagot választottak, majd megerősítették tisztségükben az ideiglenesen megválasztott vezetőket.[4] Megalakultak a tanács szakigazgatási ügyosztályai. December 8-án került sor az állandó bizottságok megszervezésére, elnökeinek kijelölésére.[5] Az 1951 októberi tanácsülésen az elnöki beszámoló kénytelen volt rámutatni, hogy az állandó bizottságok nem működnek megfelelően, nem tartanak kapcsolatot sem a tanáccsal, sem a lakossággal. Tarkó Mihály állandó bi-

zottsági elnök erre megjegyezte, hogy ebben a tanács vezetői is hibásak, mert javaslataikat nem értékelték kellően, nem terjesztették a végrehajtó bizottság elé.[6]

1951-ben már személyi változások történtek, előbb az elnökhelyettes, majd a vb-titkár mondott le tanácsi tisztségéről, helyükre új vezetők kerültek.[7] Az 1952 február végi vb-ülés jegyzőkönyve szerint Mészár József lett a tanács új elnöke. Majd a következő vb-ülés az elnökhelyettes lemondását vette tudomásul és helyére a kétegyházi vb-elnököt választotta meg.[8]

Kedvező irányú lett a végrehajtó bizottság irányítása Mészár József megválasztásával, aki megfelelő személyi képességekkel és helyi ismeretekkel rendelkezett.

Az első három évben gyakori volt a személyi változás a vb függetlenített funkcionáriusai körében, ami arra is utalt, hogy a vezetők kiválasztása nem kellő gondossággal történt. Jellemző tünet volt a tanácstagok passzivitása, akik egy része következetesen távol maradt az ülésekről.[9]

A második tanácstörvény alapján 1954. november 28-án választották meg a városi tanács új 77 tagját. A tanácstagok közül eredeti foglalkozásukat alapul véve 32 munkás, 27 dolgozó paraszt, 14 értelmiségi, 4 kisiparos illetve kiskereskedő és 2 egyéb foglalkozású személy volt. Az alakuló ülés 13 tanácstagot választott a végrehajtó bizottság tagjává és jóváhagyta, hogy a vb elnökévé választotta Mészár Józsefet, elnökhelyettesnek Enyedi G. Sándort, vb-titkárnak az újkígyósi Zsótér Ilonát.[10] 1955 júliusában Zsótér Ilona lemondott állásáról, helyére Kiss Jánost választották meg.[11]

1955 őszén változás következett be a tanácselnöki tisztségben, lemondott Mészár József, aki tsz-elnöki állást vállalt. Lemondásának előzménye az volt, hogy állandóan szembehelyezkedni kényszerült a város érdekeit képviselve Diósi György megyei tanácselnökkel. Emiatt annyira elkedvetlenedett, hogy lemondását határozta el. Az októberi vb-ülés elfogadta lemondását és elnöknek Enyedi G. Sándort választotta meg.[12] Az elnökhelyettesi tisztséget 1956. február 10-től Szabó János volt tsz-vezető töltötte be.

Az ellenforradalmat követően Kiss János vb-titkári állásáról lemondott. A titkári teendők ellátásával a végrehajtó bizottság előbb Krasznahorkai Györgyöt, majd Vidó Istvánt bízta meg, akinek megbízatását a tanácsülés tudomásul vette.[13] E választással végleg megszilárdult a tanácsi vezetés, olyan vezetők kerültek a város élére, akiknek tevékenysége nyomán jelentős eredmények születtek.

1960 május végén Szabó János, aki az Erkel tsz elnöke lett, megvált elnökhelyettesi tisztségétől, helyette Mészár Józsefet választották meg, aki korábban a tanács elnöke volt.[14]

1965 szeptember 15-ével távozott a tanács éléről Enyedi G. Sándor vb-elnök, aki az MSZMP Megyei Bizottságán a párt és tömegszervezeti osztály vezetésére kapott megbízást. A város élén tizenkét év alatt kifejtett kimagasló tevékenységéért a vb köszönetét fejezte ki és elnöki érdemeit jegyzőkönyvben rögzítette.[15]

A szeptember 16-i vb-ülés dr. Vidó Istvánt választotta meg a városi tanács elnökévé.[16] November 1-től kezdődő hatállyal az új tanácsválasztásig dr. Bereczky

Sándort bízták meg a vb-titkári teendőkkel.[17] Majd a márciusi tanácsválasztásokat követő vb-ülés a tanács elnökévé dr. Vidó Istvánt, helyettesévé Mészár Józsefet, titkárává dr. Bereczky Sándort választotta meg.[18] Ez a városi vezetőgárda több mint két évtizeden át szilárd és hatékony vezetést biztosított a tanácsi irányításban és ügyintézésben.

A KEZDŐ ÉVEK KÖLTSÉGVETÉSI ÉS VÁROSFEJLESZTÉSI PROGRAMJA

A kezdő évek költségvetési számadatai már csak azért is figyelemre méltóak, mert bizonyítékot szolgáltatnak arra, mennyire hiányzott a tanácsi gazdálkodás hatékonyságához szükséges pénzügyi függetlenség. Az uralkodó irányzat, az irányított pénzügyi rendszer jellemzője: csekély helyi eredetű tanácsi anyagi forrás és a rendelkezésre álló pénzügyi fedezet zöme állami bevételek átengedése, illetve rendszeresen juttatott állami támogatás volt. E függőség következményeként egész jelentéktelen volt a költségvetés azon hányada, amely városfejlesztésre volt fordítható.

Jól példázta e szoros pénzügyi függőséget az 1951. évi költségvetési előirányzat, amely szerint a költségvetési szükséglet 6 824 170 Ft, a fedezet 862 000 Ft, hiány 5 965 000 Ft volt. A hiányt átengedett állami bevételekből, illetve részben állami támogatásból kellett fedezni. Jellemző a tervezet szerint a városfejlesztési beruházásokra fordítható 210 000 Ft jelentéktelen volta, amiből az Eötvös utca megnyitását, a köztisztasági telep áthelyezését lehetett csak elvégezni és néhány utcában betonjárdát lefektetni.[19]

Az 1951. évi költségvetési zárszámadás szerint a bevételek és kiadások egyenlegének megvonása után kiderült, hogy 748 430 Ft pénztári maradvány jelentkezett, vagyis ennyivel nagyobb összeget lehetett volna városfejlesztésre fordítani.

Az 1953-as költségvetési előirányzat már 15 529 900 Ft kiadással számolt, a tanácsi bevételek rovatában viszont csak 1 331 560 Ft szerepelt.[20] Növekedhettek tehát a termelési, beruházási és költségvetési feladatok a több mint 14 milliós állami hozzájárulás terhére. Nagy összeget fordítottak a szocialista mezőgazdaság fejlesztésére, folyamszabályozásra, vízrendezésre, a tanácsi kezelésben lévő téglagyár átalakítására, az Erkel múzeum és a diákotthon felújítására, a traktoros iskola berendezésére.

Az ipari üzemek nyereségének a városra jutó ötven százalékából rendbe hozták a sporttelepet. A közvilágítás fejlesztésére, utak, hidak fenntartására, területi bölcsődére, az átmeneti gyermekotthon bővítésére jelentős összeget fordíthattak.[21] 1953-ban már négy kislakást építettek tanácsi pénzalap felhasználásával, további húsz államosított kislakás helyreállítása folyamatban volt és újabb házépítések tervezésére adtak megbízást.

1953-ban megkezdődtek a vár helyrehozatalát megelőző ásatások az Országos Műemléki Felügyelőség költségére és irányítása mellett. Értékes történelmi leletek kerültek elő: különös alakú török pikák, janicsár szablyák, olvashatatlan írású kutyabőr tekercsek, török motívumú agyagedények, valamint a Rákóczi-felkelés idejéből származó kováspuskák.

A várban hozzákezdtek a lőrések helyreállítási munkálataihoz, a munkák jól haladtak előre, 1953-ban erre a célra a tanácsi építési csoport jelentése szerint csak 6000 Ft-ot használtak fel.[22]

Megállapítható tehát, hogy 1953-ban már bizonyos előrelépés történt az 1951–1952. évekhez viszonyítottan a lakosság érdekét szolgáló városfejlesztési feladatok megvalósítása érdekében.

TÖREKVÉSEK A LAKOSSÁGI ÁRUELLÁTÁS JAVÍTÁSÁRA

Megalakulása első hónapjaitól komoly gondot okozott a tanács vezetőinek a lakossági ellátás nem kielégítő helyzete, az ebből eredő, növekvő elégedetlenség. A mezőgazdasági termelés csökkenése kedvezőtlen hatást gyakorolt a város élelmiszer-ellátására. A november végi vb-ülésen a városban tapasztalható túlzott kenyérfogyasztást és a tejellátás nagymérvű romlását tették szóvá. A beszolgáltatási kötelezettség szigorodása miatt a mezőgazdasági termelők egy része is a hatósági kenyérellátást vette igénybe.[23] A falusi lakosság kenyérvásárlásának megakadályozására a vb határozatot hozott a piaci kenyérellátás megszüntetéséről és elrendelte a tejelosztó üzemeknél a tejellátás ellenőrzését.[24] Ezek csupán formális intézkedések voltak, amit bizonyít annak megállapítása, hogy a Tejporgyár helyi ellátásra csak csekély mértékben volt képes tejet és tejterméket kiszolgáltatni, miután a fővárosi szállításaikat csökkenteni nem lehetett, sőt emelni kellett.[25]

1953 decemberében cukorellátási zavarok voltak. Gyakoriak voltak a Népboltokban a cukorral kapcsolatos árukapcsolások. A panaszok megtárgyalására összehívták a kereskedelmi állandó bizottságot és külön bizottságot szerveztek a cukorellátás folyamatos ellenőrzésére.[26]

Egy évvel később a december végi vb-ülésen előterjesztett jelentésből kiderült, hogy időközben fokozódott a népboltok áruhiánya.[27] Hiány volt burgonyából is. A vb a lakosság rossz élelmiszer-ellátottságának okát az idegen kereskedők piaci felvásárlásában kereste, ezért határozatot hozott, hogy kereskedők a piacokon csak reggel 9 óra után vásárolhatnak.[28]

A szűkös ellátásra utaló számokat találni a vb 1953 márciusi ülésén tárgyalt jelentésben. Ekkor a város lakosságának ellátására csak napi 100 liter tej állott rendelkezésre. Hiányos volt a húsellátás is. A kenyérellátásban állandósult zavarokért

ismét a vidékiek kenyérvásárlását hibáztatták, holott az ok a túlzott beszolgáltatások teljesítésének erőszakolása volt. Jobb megoldást nem talált a vb az ellátási zavarok megszüntetésére, mint az ellenőrzések megszigorítását.[29] Az ősz sem hozott javulást. A novemberi vb-ülésen megállapították, hogy az üzletek előtt állandóak a sorbanállások.[30]

Nem sokat változott a helyzet az 1954–1955. években. Reális képet tárt fel a kereskedelem helyzetéről az 1954 júliusi vb-ülésen a kereskedelmi előadó. A húsbolt hetenként csak kétszer kapott árut. Két mázsa hússal többre volna szükség hetenként, hogy megszűnjenek a sorbanállások. A zsír az árusítás napján már délelőtt 10 órakor elfogyott. A népboltokban a kenyér és péksütemény körül naponta problémák voltak. Az iparcikk-üzletekben is nagy volt az áruhiány. Nem volt elegendő gyermekruházati cikk.[31]

Nem sokat javult az ellátás októberre sem. A Húsipari Vállalat szerint töltelékáruból a megyében Gyula kapta a legkisebb keretet. Szűkös volt a húsellátás is. Nem volt elegendő zöldségáru, ugyanakkor az Állami Gazdaság kertészetéből a termékeket Budapestre szállították föl.[32]

Javult a helyzet 1955 nyarán. Megszűntek a kenyérellátás gondjai, csak minőségi panaszok fordultak elő. Nem volt zökkenőmentes a cukorellátás. Húskészítményekből huzamos idő óta hiány volt a boltokban. Egy héten egyszer volt húskimérés. Ruházati cikkekben, cipőben, üvegáruban jó volt az ellátás. Kereskedelmi árucikkekben az elmúlt év forgalma 1956. évhez viszonyítottan csak kisebb arányú javulást mutatott. 1956 elejére ugyanis tovább javult a helyzet, már megszűnt a zsírhiány, a húsboltok előtt sem volt sorbanállás. A legtöbb lakossági szükségletet sikerült kielégíteni.[33]

ELŐRELÉPÉS A VÁROSFEJLESZTÉSBEN

A város lakossága legnagyobb érdeklődéssel a tanács városfejlesztő tevékenységét kísérte. Ezen mérte le a tanácsi munka hatékonyságát. 1954-től kezdve már ezen a területen is jelentkeztek kezdeti eredmények.

Az 1954. május 3-i vb-ülésen bejelentés hangzott el arról, hogy elkészült a város húszéves rendezési terve.[34] Az augusztus 9-i vb-ülés már jóváhagyta a város általános rendezési tervének programtervezetét.[35] Az augusztus 30-i vb-ülés a vár helyreállításáról tárgyalt. Megállapították, hogy a teljes helyreállításhoz 3–4 millió Ft szükséges. Ebben az időben a vár körüli régi alapokat ásták ki szakemberek irányítása mellett. Meglehetős sérült állapotban régiségek kerültek elő.[36]

Az 1954. évi költségvetés, valamint az állami beruházási program alapján több mint 27 millió Ft jutott ipari beruházásokra. A kórház és a szanatórium beruházásaira is jutott pénz. A Komló szálló helyreállítását is elvégezték. A helyi ipar

beruházási keretéből komoly összeg jutott a Kertészeti Vállalat, a Cementipari Vállalat beruházásaira, valamint a Mezőgazdasági Gépállomás építkezésére. A városfejlesztésre fordítható összeg már 3 160 000 Ft volt.[33] Egymilliónál többe került a Béke sugárút aszfaltozása. Legnagyobb helyi beruházás a román kollégium építkezése volt, de a Megyei Rendelőintézet beruházására is 396 000 Ft-ot fordíthattak.[38]

Az 1955. évi városi költségvetés kiadási összege már meghaladta a 15 millió Ft-ot. Több mint félmilliót fordíthattak állami lakóházak felújítására. Jutott pénz útépítésre és útburkolásokra, a szabadtéri színpad földmunkáira, csatornázásra, járdaépítésre, külterületi dülőutak, hidak, átereszek felújítására.[39]

Az 1956. évi városfejlesztési terv ipari előirányzata már elérte a 34 684 000 Ft-ot, ebből

a Könnyűipari Minisztériumhoz tartozó vállalatokra 11 964 000 Ft,
a kisipari termelőszövetkezetekre 18 586 000 Ft,

a helyi iparra 4 152 000 Ft jutott. Ezek a számok már a gyulai iparfejlesztés eredményeit tükrözték. Az ipari vállalatok közül 10 millió F-ot a Húsipari Vállalat használt fel beruházásaira.

Megkezdődtek a gyógyfürdő mélyfúrási előmunkálatai. Rendelkezésre állott a beruházási keret a Megyei Rendelőintézet építési költségeire.[40]

AZ ELLENFORRADALOM KÁRTEVÉSEI

1956. október 28-án a városi hivatalok, intézmények, vállalatok ellenforradalmi küldöttei 38 tagú városi „forradalmi bizottságot" választottak, amely hét tagú intézőbizottságot létesített, majd a tanácsszervek feloszlatása után visszaállította a régi hivatali rendet, polgármestert választott és több vezető tisztségviselőt jelölt ki. A tanácsrendszer működésének felfüggesztése, a polgármester és ellenforradalmár társai hivataloskodása igen rövid ideig tartott, minthogy a tanácsi végrehajtó bizottság Enyedi G. Sándor vb-elnök vezetésével már november 11-én ülést tartott. Az ülésen jelen voltak a választott vb-tagok, de megjelent a „forradalmi bizottság" elnöke Nádházi János is, bizottsága két tagjával. Enyedi G. Sándor értékelte a városban október 23-tól kezdődően lezajlott eseményeket és feltárta, hogy a „forradalmi bizottság" milyen téves és káros intézkedéseket hozott.[41]

A november 13-án tartott újabb vb-ülés az ellenforradalom után soron lévő legfontosabb feladatokat tárgyalta meg. Miután a „forradalmi bizottság" aznap délelőtt megtartott ülésén olyan határozatot hozott, hogy mindaddig, míg szovjet csapatok vannak az országban, a város dolgozói ne vegyék fel a munkát, a vb 1956. november 12. napjával a fizetési előlegek kifizetését leállította és csak a ténylegesen végzett munka után járó bérek kifizetését engedélyezte.[42] Ezt követően a

városban a helyzet tovább romlott, emiatt a vb az év végéig további üléseket nem tarthatott.

Az állami élet felbomlasztása, a tanácsi szervek munkájának akadályozása, az ellenforradalmároktól befolyásolt munkástanácsok gazdasági zavarokat előidéző tevékenysége csak akkor szűnt meg, amikor december második felében bevonult a városba a munkás karhatalom és megkezdte az ellenforradalmárok letartóztatását.

Az 1957. január 3-án tartott vb-ülésen Enyedi G. Sándor vb-elnök beszámolt a legutóbbi ülés óta eltelt időszak munkájáról. Beszámolója szerint a fő feladat november és december hónapban a tanácsi szervek folyamatos munkájának biztosítása volt, minthogy ekkor még szervezett széthúzó erők hatottak. A konszolidáció első jelei csak december második felében mutatkoztak. Kimondta a vb, hogy az infláció megakadályozása érdekében csak a ténylegesen ledolgozott időre szabad bért kifizetni, a bérfizetés mögött mindig legyen megfelelő termelés is.[43]

A decemberi eseményeket a vb-elnök így jellemezte: „Amikor a fegyveres ellenforradalmi erőket szétverték, új harci módszerekkel próbálkoztak. Ez a nyugtalanságkeltés és a gazdasági anarchiába való hajszolás volt. A hatalom átvételére a központi munkástanács szerepét agyalták ki. Egy darabig Gyulán is kettős hatalom volt. A parasztság nem kapcsolódott be az eseményekbe, józanul viselkedett, bár a paraszttanácsok megalakítását közöttük is szorgalmazták. Utolsó fellángolásuk a decemberi kétnapos sztrájk és az utca terrorizálása volt."

Beszámoltak ezen az ülésen az ellenforradalom által okozott károkról. Termeléskiesés miatt a tanácsi vállalatoknál több mint kétmillió Ft volt a kár. A harisnyagyárban a termeléskiesés hétmillió Ft kárt okozott. A tanácsi irányítás alatt álló Bútoripari Vállalatnál, a Cementipari Vállalatnál, a Községgazdálkodási Vállalatnál nagy összegű volt az év utolsó negyedében kiesett termelési érték. Az öt tanácsi vállalat évi tervét csak 64 százalékban teljesítette.[44]

Az ellenforradalmi események miatt az adófizetések teljesítése csak 67,7 százalék volt.[45] Az adóbevétel ezért a 4 010 700 Ft előirányzattal szemben az 1956. évben csak 3 189 000 Ft volt.[46]

ÚJ UTAKON A TANÁCSI TEVÉKENYSÉG

1957 januárjában új utakon indult el a tanács tevékenysége. Felmérve az elmúlt évek tevékenységének politikai és társadalmi kihatásait, számba véve az ellenforradalom rombolásait a tanács vezetői megállapították: meg kell állítani a város gazdasági leromlásának folyamatát, véget kell vetni annak, hogy a város vonzáskörzete tovább szűküljön, hogy egyre több gyulai dolgozó találja megélhetésének alapját a szomszédos megyeszékhelyen és a fejlődésre kártékony népmozgalmi mobilitás következtében állandósuljon a városból való elköltözés. Az eltávozások

azt eredményezték, hogy a lakosság lélekszáma az 1910. évi szint alá süllyedt. Ez évben 24 284 lakosa volt a városnak, míg 1957-ben majdnem 1500 lélekkel kevesebb.

A városi tanács vezetői és az 1957 januárban alakított fürdőbizottság Gyulának fürdő- és üdülővárossá való kifejlesztését tűzték ki célként. A fürdőbizottságba a tanács vezetőin kívül a fürdő létesítéséért társadalmi munkát és szervező tevékenységet vállaló legtevékenyebb személyeket választották be. A fürdőbizottság tevékenységének eredményét, az üdülővárossá fejlesztés máris meglévő földrajzi tényezőit a tanács által 1957. június 20-án kiadott 2. számú városi tájékoztató foglalta össze.[47] A tájékoztatóban a vb a gyógyfürdő létesítésének első ütemét így állapította meg: 1. A mélyfúrás továbbfolytatása. 2. A gyógyfürdőépület (a volt lovarda) kialakítása és strandmedencék létesítése. 3. Környezetrendezés a Kastélykertben.

Az első ütem költségirányzata mintegy két és félmillió Ft-ot tett ki. Az anyagi fedezetet részben állami támogatásból, részben lakossági hozzájárulásból kívánták előteremteni. E tervezet megvalósításához a Pénzügyminisztérium engedélyt adott arra, hogy a városi tanács „fürdőépítési jegyeket" bocsájthasson ki. Ezenfelül az 1956. évi városfejlesztési hozzájárulás hátralékát, az évi kivetés kb. 80 százalékát és az 1957. évi járulék jelentős hányadát, ami együtt 1 400 000 Ft-ot tett ki, kívánták a mélyfúrás kiadásaira fordítani.[48]

Az 1957 júniusi vb-ülés megállapította, hogy a korábbi határozatok alapján fürdőépítésre már 450 030 Ft áll rendelkezésre. Rövidesen gyűjtésből, búzaeladásból, faértékesítésből befolyt tételekkel ez az összeg tovább növekedett.[49] Megérkezett az Egészségügyi Minisztérium kedvező döntése, hogy a mélyfúrás költségeinek ötven százalékához hozzájárul.[50] Végül a Megyei Tanács is átutalt százezer Ft-ot a fürdőépítésre. Az év végéig rendelkezésre állott tehát 865 000 Ft, várható volt a megyei beruházási keretből további 1 100 000 Ft. Ezzel a mélyfúrás pénzügyi fedezete biztosítva volt.[51]

1958 márciusában a városi költségvetés egymillió Ft-os hozzájárulásával és a Beruházási Bank később elengedett 1 770 000 Ft átutalásával rendelkezésre állott a mélyfúrás teljes fedezete.[52]

Bár a kezdeti beruházások megindításához a Megyei Tanács jelentős pénzügyi segítséget adott, később a fürdőváros létesítéséhez hozzálláása nem volt minden vonatkozásban segítő jellegű. A gyógyfürdő későbbi ütemes fejlesztése kérdésében ellentét keletkezett a városi tanács és a megyei tanács között. Ez az ellentét világosan megmutatkozott a városi vb november végi ülésén.[53] Ekkor jelentette be Enyedi G. Sándor vb-elnök, hogy a második ötéves terv ideje alatt a fürdőépítés nem kap megyei támogatást. Ismertette a vb-elnök Békés megye tanács vb 1959. október 23-án kelt jelentését, amelyből a következőket idézzük: „A fürdőfejlesztés távlati programja 30 millió Ft-ot tesz ki, amelyre a város a kivitelező vállalattal 1959. július 22-én szerződést kötött. Ezen 30 millió Ft arra enged következtetni, hogy községfejlesztésből a város nem tudja majd rendszeresen a szakszerű munka-

folyamatokat anyagilag biztosítani. Jelenti továbbá azt is, hogy a város területén egyéb fontos megoldásra váró feladatok nagymérvű hátrányt fognak szenvedni. Ezért a vb utasítja Csepregi Pál vb-elnökhelyettest, hogy Gyula város távlati községfejlesztési tervét vizsgálja meg, hogy a fejlesztés nagysága (30 millió Ft) reális-e és a megvalósításhoz megvannak-e a községfejlesztésből a szükséges előfeltételek."

A gyulai városi vezetők – támaszkodva a lakosság egyöntetű helyeslésére – kitartottak álláspontjuk mellett. Terveik realitását igazolta, hogy az államtól gyógyfürdőépítésre tízmillió Ft-ot kaptak és 1965-ig saját erőforrásból ötmillió Ft-ot fordíthattak gyógyfürdő létesítésére.[54]

Vázlatszerűen idézzük fel a fürdőépítéssel kapcsolatos további tanácsi intézkedéseket:

Az 1961. év elején az É. M. Iparterv megküldte a tanácsnak a fürdőkomplexum és fürdőépület tanulmánytervi és tervfeladati dokumentációját. Megkezdődhetett az építkezés.[55]

A megyei tanácsnál megtörtént a tanulmányterv bírálata, fővonalakban elfogadták a tervet.[56]

Az 1963. év legfontosabb várfürdői beruházása az alapközmű építésének megkezdése volt, melynek költségeihez az Országos Vízügyi Főigazgatóság is hozzájárult.

Az 1964 őszi városi tanácsülés megállapította, hogy lényegében befejeződött a fürdőépítés.[57]

A TÁRSADALMI MUNKA SZERVEZÉSE

A fürdőépítés volt az a lendítőerő, ami mozgósította társadalmi munka végzésére a város dolgozóinak ezreit. Alapvetően megváltozott ennek folytán a tanács és a lakosság kapcsolata. Gyula városa követendő példát szolgáltatott arra, mennyi mozgósítható energia rejtőzik a lakosság városszeretetében. A munkafolyamatok elemzése során azonban megállapítható, hogy csupán a lakosság lelkesedése látszott önkéntesnek és mélyről jövőnek, ami viszont a tanács szerepét illeti, az esetenkénti munkafolyamat megszervezése és irányítása szívós, folyamatos tevékenységet követelt.

A városban végzett társadalmi munka arányait néhány adattal szükséges ismertetni:

1960 első felében a város lakói 196 545 Ft értékű társadalmi munkát végeztek.[58] Végül is október 1-ig az elvégzett munka értéke 650 000 Ft-ra emelkedett.[59] Az 1961-ben végzett munkák teljes értéke már 1 582 000 Ft-ot tett ki.[60]

Később, a fürdőépítést követően, minthogy a mozgósító erejű célkitűzés hiányzott, csökkent az elvégzett munkák évi értéke. Így 1967-ben az évi teljesítés 988 000 Ft, 1968. évben 738 023 Ft volt.[61]

Az 1960. január 1-től számított egy évtized alatt teljesített lakossági munka majdnem nyolcmillió Ft-ot ért. Ez a teljesítés nem csak sok fizikai tevékenységgel, de rengeteg szervező munkával is járt. Ezt a szervező munkát Kelemen János végezte, míg a munkafolyamatok példás megtervezése Bányai György érdeme volt. A társadalmi munkamozgalom célkitűzése viszont a végrehajtó bizottság feladata volt, a munkaszervezet elvi irányítása is hatáskörébe tartozott.

A városfejlesztés kérdésében folytatott társadalmi vitában Banadics Márton népfront-elnök már 1963-ban felvetette a társadalmi munka új alapokra fektetésének kérdését; eddig ugyanis ezen a munkán csak a fizikai munkát értették, szükségesnek látta a munka új fogalmának meghatározását, hogy a munkafolyamat tervezése is beletartozzék.[62]

Az 1968 márciusi vb-ülés kimondotta, hogy a társadalmi munka tervezésében, szervezésében és végrehajtásában le kell küzdeni a sematikus jelleget és az egész mozgalmat olyan irányba kell kibontakoztatni, hogy maximálisan segítse a városfejlesztési és szépítési célok megvalósítását.[63]

Nagy segítséget nyújtott a társadalmi munkák megszervezéséhez a Hazafias Népfront városi szervezete. Javaslatára az 1960 nyarán tartott vb-ülés elhatározta a „Szép Gyuláért" mozgalom további kiszélesítését, a mozgalomban legsikeresebb munkát végzők részére jelvény adományozását.[64]

A tanácsi munka megítélésében 1958 közepére már előnyösen megváltozott a lakosság magatartása. Ehhez az is sokban hozzájárult, hogy a tanácsi munka demokratizálása érdekében választókörzetenként megszervezték a lakóbizottságokat.[65] Városi tanácsrendelet készült a lakóbizottságok szervezetéről és működéséről. A jól működő lakóbizottságok szervezeti segítséget nyújtottak a városfejlesztő tömegmunka kibontakoztatására.

KOMMUNÁLIS LÉTESÍTMÉNYEK

A város lakosságának mintegy hatvan százaléka még 1958-ban is részben főfoglalkozásként, részben melléktevékenységet űzve mezőgazdasággal foglalkozott, ezért a város települési szerkezete – a legbelső mag kivételével – elsődlegesen mezőgazdasági jellegű volt, a földművelés követelményei szerint alakult. A város ilyen mezőgazdasági jellege a hatvanas évekre már megváltozott, megnőtt az ipar városfejlesztő szerepe, az üdülőhelyi jelleg is növelte az urbanizációs feladatokat, így megnövekedtek a városfejlesztés kommunális-ágazati követelményei is. A lakásépítést a korszerű technológiájú építésmód jellemezte, az új lakótelepek többszintes épületekből állottak. A fejlődésnek ez az iránya nélkülözhetetlenné tette a közműhálózat teljes, a külső városrészekre is kiterjedő kiépítését. Ez a feladatkör vált a továbbfejlődés meghatározó tényezőjévé. Ezért került a kommu-

nális ellátottság feladatkörének élére a vezetékes vízhálózat teljes kiépítése, a szennyvízcsatornázás, a földgáz bevezetése, a közvilágítás korszerűsítése, a város tisztaságának kérdése.

A vízműépítés és csatornázás központi jelentőségének megfelelően e témával külön fejezet foglalkozik, itt a másik öt kommunális létesítmény megvalósítását mutatjuk be.

A GÁZPROGRAM

Az Orosháza környéki földgázmezők feltárása lehetőséget nyújtott arra, hogy Gyula városa is bekapcsolódjék az alföldi gázkincs felhasználásába. 1964-ben már elkészült a gyulai földgázvezeték kivitelezési terve, amely szerint 1967-ben fog kiépülni a Békéscsaba–Gyula közötti távvezeték. A városi tanácsülésen már 1965 nyarán részleteiben körvonalazták a földgázvezeték városi megépítésének feladatait.[66] Az első ütemben tervbe vették a gázfogadóállomás megépítését. A nyomásfokozó építésének költségeit a városi tanács vállalta magára. A közepes nyomású alapvezeték elsőnek a Mártírok útja–Vértanúk útja–Április 4. tér–Karácsonyi János utca–Szent László utca vonalán fog megépülni, majd észak–déli irányban a Liszt Ferenc utca–Baross utca–Komáromi utca–Táncsics utca–Bartók Béla utca–Honvéd utca vonalán és ebből leágazóan a Béke sugárúton a bíróságig épül meg 1967. június 20-i befejezéssel, 11 millió Ft-os költséggel.

A következő ütemben 14 millió Ft költséggel 1969 május 31-ig, a harmadik ütemben a Törökzugban 1970. május 31-ig fog megépülni. Az 1970 januári vb-ülés a kommunális városfejlesztés négyéves terve keretében gázművesítésre 10 millió Ft-ot állított be.[67]

Elsőnek 127 állami lakásba vezették be a gázt, majd a közületeket és további 31 családi házat kapcsoltak be a gázvezetékbe.

A földgázellátás beruházási költségeit a tanács 30 250 000 Ft-ban állapította meg, ebből

az első ütemben	11 000 000 Ft-ot,
a második ütemben	14 000 000 Ft-ot,
a harmadik ütemben	5 250 000 Ft-ot ruháztak be.

1967. augusztus 28-án kezdte meg gyulai működését a szegedi székhelyű Délmagyarországi Gázszolgáltató Vállalat (DÉGÁZ), a lakosság gázellátása viszont csak decemberben kezdődött meg.

A város gázellátása biztosítására 1968 végéig elkészült 5330 folyóméter középnyomású, 3651 folyóméter kisnyomású, 1969 végéig újabb 1000 folyóméter középnyomású, 1789 folyóméter kisnyomású gázvezeték.[68] 1968-ban 374 háztartást és 4 közületet, 1970. július 1-ig újabb 25 háztartást és 4 ipari üzemet kapcsoltak

be a gázfogyasztásba. Jellemző, hogy 1969-ben a 17 közület háromszor annyi gázt fogyasztott, mint 630 egyéni háztartás.

1970-ben meggyorsították már a hálózatépítést a Kossuth Lajos és a Szent István utcában, valamint azok mellékutcáiban. Tárgyalások folytak már a Köröstáj, a Munkácsy tsz-ek és a Serköv gázellátásáról is.

A KÖZVILÁGÍTÁS KORSZERŰSÍTÉSE

Már az 1961. évi városfejlesztési tervjavaslatban szerepelt a város főútvonalának – egyelőre a Kossuth Lajos, Városház, Megyeház utcák, a Dózsa György tér, Erkel tér, Szabadság tér – közvilágításának korszerűsítése. Az 1962. évi költségvetés tárgyalásakor a korszerűsítésre 530 000 Ft-ot állítottak be.[69]

Az 1966 februári vb-ülésen előterjesztett beszámolóból megállapítható, hogy 1964 végéig a forgalmasabb utakon és tereken 359 új közvilágítási lámpát szereltek fel 100 wattos égőkkel és a régi lámpakarokra is 100 wattos égőket helyeztek el, de ugyanakkor felszerelésre került 108 darab ostornyeles higanygőzlámpa is.[70] 1965 végén került bekapcsolásra az Árpád utca és a Béke sugárút korszerűsített közvilágítása. Így ez év végén már 1346 izzólámpa, 198 higanygőzös és 195 fénycsöves lámpa volt üzemben.

A következő négyéves időszak célkitűzései sorában a tanács a villanyhálózat fejlesztésére 55 millió Ft-ot irányzott elő.[71]

1968 végére a város elektromos energiaellátása megoldódott, 31 kommunális, 19 ipari és 16 mezőgazdasági, összesen 66 trafóállomás 6847 kW-os teljesítményt adott. 1967-ben felhasznált villamosenergia-mennyiség az előző évihez viszonyítottan 46,2 százalékos emelkedést mutatott.[72]

KÖZTISZTASÁGI FELADATOK

A városi tanács 1961 nyarán tartott ülése mérte fel a köztisztasági feladatokat.[73] 1962-ben működési szabályzatot dolgoztak ki a városi köztisztasági részleg részére és intézkedés történt második locsolóautó beszerzésére. 1964-ben kezdődött meg a városi szemétszállítás gépesítése. Megállapítást nyert, hogy a meglévő gépi felszereléssel nem lehet megoldani az emeletes lakóházak tisztántartását, ezért a vb határozatot hozott szemétszállítás céljára két zárt tehergépkocsi beszerzésére és munkába állítására[74]

Jelentős előrelépést jelentett a köztisztasági helyzet javítása területén, hogy a

város tanácsrendeletet alkotott a belterületen folytatható állattartásról.[75] Júliusban pedig határozatban mondották ki, hogy a köztisztasági részlegből önálló jogi személyiséggel bíró vállalat alakuljon, hogy így gazdasági tevékenysége kifejtésében nagyobb függetlenséget érjen el.[76]

Az eddigi intézkedések ellenére nem sokat javult a város köztisztasági helyzete. Majdnem 200 000 m² területet kellett volna a köztisztasági vállalatnak rendben tartani, de ehhez nem rendelkezett megfelelő számú személyzettel. Valamit javított a helyzeten az, hogy a vb tanácsrendeletet alkotott a város közterületeinek tisztántartásáról.[77] Mégis az 1967 márciusi vb-ülés azt állapította meg, hogy a korábbi évekhez viszonyítottan romlott a köztisztasági helyzet. Ennek okát a vb tagjai abban látták, hogy az előző években jól működő tisztasági mozgalom ellaposodott, a vízműépítés és egyéb állandósult terepmunkák miatt a mozgalom folytatását a lakosság értelmetlennek tartotta.[78]

Ismételten foglalkozott a vb a köztisztasági helyzettel kapcsolatban a város lakosságának magatartásbeli kultúráltságával (utcai szemetelés, parkok rongálása, járdán kerékpározás, stb.). Legutóbb 1969 tavaszán tűzte napirendjére a közterületek gondozását és védelmét. Kifogásolták a vb tagjai a nagy költséggel létesített parkok gyakori rongálását. Megállapították, hogy a városi játszóterek rendszerint üresek, a gyermekek állandóan a házak körüli parkokban játszanak, azok növényeit, virágait rongálják.[79]

LAKÁSÉPÍTÉS

A város lakosságának kommunális ellátottságában az ötvenes években a közületi lakásépítés csak csekélyebb mértékű volt, bár a lakásigények kielégítése már ez években is egyre sürgetőbbé vált. Az ötvenes évek elején épült az Eötvös Loránd utcában két háromszintes, hat lakásos lakóház, majd a Béke sugárút páros oldalán, szemben az evangélikus templommal egy háromszintes lakótömb. 1960 októberében a kommunális létesítményeket szervező tanácsi kommunális csoport teljesítménye háromnegyed év alatt 3 700 000 Ft volt, aminek csak kisebb hányadát fordították a lakásépítések előkészítésére.

Nagyobb közületi lakásépítések 1960-ban indultak meg, addig az új lakótelepek területeinek kisajátítása és közművesítése folyt. 1965-ben már több mint húszmillió Ft-ot fordítottak közművesítésre és lakásépítésre. 1966-ban a Kárpát utca és a Halácsy utca közötti tömbben megkezdődött 105 lakás építése, a későbbi Budrió lakótelep. Ugyancsak 1966-ban már folyamatban volt lakásépítésre telkek feltárása a Törökzugban.

1967-re kommunális feladatokra 59 911 000 Ft volt biztosítva a tanácsi költségvetésben, nagy részében lakásépítésre. A Békés megyei Állami Építőipari Vál-

lalat az 1965–1966–1967. években összesen 52 millió Ft értékű lakásépítési munkát végzett a városban. Az 1967 január havi végrehajtó bizottsági ülés megállapítása szerint négy év alatt a város területén 628 lakás épült fel.

1967-re már elkészült a Törökzug részletes rendezési terve. A Népkert–Ferencesek tere és az ettől nyugatra fekvő területet foglalta magában. A terv magasabb szintszámot, vegyes beépítést irányzott elő és a rendezési terv területén körülbelül ezer lakás felépítését javasolta.

Ezekben az években lendült fel a városban az állami lakásépítkezés és előtérbe került a városképet emelő többszintes építkezési mód. 1967 decemberében a Honvéd utcai, mai nevén Kuznyeck lakótelep lakásaiból már 56 lakás műszaki átadása megtörtént és az év végéig további 28 lakás építése fejeződött be.

1968 elején megkezdődött az állami kezelésben lévő házingatlanok állagfenntartási munkája. Erre a célra 2 700 000 Ft állt ez évben rendelkezésre a tanácsi költségvetésből. Ez az összeg elegendő volt 124 állami ház és 106 egyéb építmény megjavítására, illetve korszerűsítésére. Ez év elején kezdtek hozzá az Április 4. téren 39 KISZ-lakás építéséhez. Megkezdődött a Budrió lakótelepen 120 lakás építése és elkezdődött a Várfürdő mellett a SZOT-üdülő alapozási munkálata. Az 1968 februári tanácsülés által elfogadott évi költségvetés legnagyobb tétele a kommunális ellátásra szolgáló 84 349 000 Ft volt, amiből 120 lakás befejezésére 14 millió Ft-ot, az OTP lakásépítkezések megindítására 17 millió Ft-ot irányoztak elő. Az 1969 szeptemberi végrehajtó bizottsági ülésen tett elnöki bejelentés szerint előkészületek folytak a IV. ötéves tervidőszakban 800–1000 lakás építésére.

PARKOSÍTÁS

Gyula azon kevés magyar városok sorába tartozik, ahol a lakótelepek zöldterületeinek aránya a legmagasabb és parkjainak gondozottsága is első helyen áll. A város zöldterületének szaporítása és parkjainak korszerű gondozása az ötvenes évek végével kezdődött és a hatvanas években kapott nagyobb lendületet. Az 1959 december végén végzett felmérés szerint a város lakóterülete körülbelül 650 hektár, ebből tiszta lakóterület 433 hektár, zöldterülete majdnem 25 hektár, közintézményi terület 31 hektár volt. A zöldterületek aránya a hatvanas években, az új lakótelepek területének közművesítése és rendezése után előnyösen növekedett. 1959 júliusában kezdődött meg a vár előtti tó kiképzése és környékének parkosítása, majd a parkosítás fokozatosan folytatódott a Gróza parkban, a szovjet hősi emlékmű környékén, az Eszperantó téren; ugyanekkor kezdtek hozzá a Népkert felújításához.

A tanács végrehajtó bizottsága 1960 márciusi ülésén tárgyalt a város parkjainak fejlesztéséről és gondozásáról és határozatot hozott a Várfürdő strand felőli részé-

nek parkosításáról. Ugyanez év augusztusában indult meg a „Szép Gyuláért" mozgalom továbbfejlesztése, határozat született a mozgalomban kiváló eredményeket elérő lakosok részére jelvény adományozásáról. Az akció keretében 1960 őszén 941 fát ültettek el a város terein és utcáin.

A szépen gondozott parkokat új szobrok díszítették. A Petőfi téren Ferenczy Béni Petőfi szobra, a Kossuth Lajos utcán József Attila szobra, a Gróza parkban Bartók Béla, Dürer Albert, Munkácsy Mihály, Ady Endre mellszobra nyert elhelyezést. Az Április 4. téren Lenin-szobor, a Park szálló előtt női fekvő aktszobor, az Eszperantó téren a Fésülködő nő szobra, a Várfürdőben három további szobor kapott helyet. A szobrokat a Képzőművészeti Alap vásárolta meg, a városnak csak az alapzatok költségét kellet viselnie.

A Lenin-szobor felállítása előtt történt meg az Április 4. tér rendezése. 1965 áprilisában terv készült a város parkjainak felújítására és korszerűsítésére. 1965–1966-ban végezték el a Bárdos csatorna medrének rendezését, 1966-ban került sor a víztorony környékének és a Honvéd utcának parkosítására.

Mindezek figyelembe vételével 1963 és 1967 között a város gondozott parkterülete 286 000 négyzetölről 427 000 négyzetölre növekedett. 1968-ban a Népi Ellenőrzési Bizottság vizsgálata állapította meg, hogy Gyulán az egy lakosra jutó zöldterület 22 négyzetmétert tett ki. Ez évben 1 283 000 Ft értékű parkosítási munkát végeztetett el a városi kommunális csoport. Ekkor készült el az Eszperantó téri és a Vízügyi Igazgatóság épülete előtti szökőkút.

Az 1970-es évekre készült rendezési terv szerint a zöldterületek bővítését az Élővízcsatorna sávjához kapcsolódva kell kialakítani. Az 1969. február 14-i városi tanácsülés felhívta a végrehajtó bizottságot a zöldterületek fokozott védelmére, megtiltotta azok jövőbeli csökkentését, azokon építkezések engedélyezését.

A VÁROSVEZETÉS ÚJ STÍLUSA

A tanács tömegszervezeti felépítésének megfelelően, hogy kellően érvényesülhessen a tanácsi munkában a közvetlen demokrácia, magasabb szintre kellett emelni a kollektív szervek tevékenységét. Az elért eredmények már jelezték, hogy sikerült a hatvanas években új vezetési stílust meghonosítani. Megváltozott a tanácsi munka színvonala, erősödött hatékonysága, megszilárdultak a tanácsi szervek és a lakosság közötti kapcsolatok. Azokat a városfejlesztési feladatokat, melyek a lakosságot érintették, széles körű vitára bocsájtották. A tanácstagi beszámolókon nemcsak a szorosan vett tanácsi, de vállalati beruházásokat is ismertették. 1963-tól megvalósult a vb és a Hazafias Népfront városi bizottsága szorosabb együttműködése. A jelentősebb városfejlesztési feladatok megtárgyalására évenként együttes üléseket tartottak.

Továbbléptek a lakóbizottságok működésének kiterjesztésében, szabályozták a lakóbizottságok hatósági bizonyítványt kiállító jogkörét.[80]

Főleg a hatvanas években a tanács több városi szabályrendeletet alkotott, majd a városi tanács ülése megvizsgálta, hogyan érvényesülnek a tanácsi rendeletek a város életében, miként sikerült a szabályozásokat a mindennapi élet gyakorlatába átültetni.[81]

Megszilárdult az állandó bizottságok szervezete. Az 1960-al kezdődő négyéves időszak alatt az állandó bizottságok 259 alkalommal végeztek ellenőrzést, 389 közérdekű javaslattal járultak hozzá a feladatok jó megoldásához és 5647 esetben nyilvánítottak véleményt egyedi ügyekben.

1964-ben Gyula városa és a Bologna melletti Budrio városa testvérvárosi szerződést kötöttek, amit a Minisztertanács jóváhagyott. 1965. május 21–25 napján járt először budrioi küldöttség Gyulán.[82] Ettől kezdve a két város közötti kapcsolat, a kölcsönös tapasztalatcsere mind szorosabbá vált.

Jelentős előrelépést jelentett a tanácsi munkában a koordinációs feladatok előtérbe helyezése. Először 1968 januárjában tartottak a tanács felügyelete alá tartozó fontosabb szervek vezetőinek részvételével koordinációs értekezletet, melyen megtárgyalták a földgázhasznosítási feladatokat, valamint az érdekelt szerveknek a lakásépítésben való részvételi számarányát és a Művelődési Központ építkezéséhez való hozzájárulásuk mértékét.[83]

1969 februárjában a vb a következőkben körvonalazta a koordinációs bizottság feladatkörét:

1. Felkutatása a településen belüli olyan beruházásoknak, amelyek közös beruházásként számításba jöhetnek.
2. Az új Művelődési Központ felépítésére az erők összefogása.
3. Kulturális és szociális intézmények közös megvalósítása.[84]

A másik előtérben álló vezetési szempont a város komplex továbbfejlesztésének megvalósítása volt.

A VÁROSRENDEZÉS TÁVLATAI

A hatvanas években érte el Gyula városa az urbanizáltság olyan színvonalát, amely alapot teremtett a korszerű kisvárosi forma kialakítására. A távlati városrendezés a helyes és megalapozott városfejlesztési tervek elfogadásán nyugodott.

Elsőnek a MÁV-állomás környékének rendezési terve került elfogadásra, miután sürgőssé vált a megnövekedett gépkocsiforgalomnak megfelelő forgalmi tér kialakítása a korszerűsített állomásépület előtt. A rendezési tervnél a tervezők a tömbhatárok megtartását szem előtt tartották, hogy ezáltal is bizonyítsák a város történelmileg kialakult szerkezeti rendszerét. A környéken kisajátított telkeken

épült fel a Béke sugárúti emeletes házsor és a Budrio lakótelep 474 tervezett lakással.[85]

Az 1964-ben készült általános városrendezési tervből a várkörnyék rendezési tervét emeljük ki, mely az egységes várkörnyéket különböző beépítési módok szerint három egységre bontotta. A várkörnyék 1967-ben készült beépítési tanulmányterve a Vár utcát szanálásra jelölte ki, meghagyva a Román-kollégiumot és az Erkel múzeumot. Lehetőséget biztosított két üdülőszálló építésére az akácosok területén.[86]

1967 októberére készült el a Törökzug részletes rendezési terve. A terv magasabb szintszámot, vegyes beépítést irányozott elő. A tervezett területen a kisajátítások után mintegy ezer lakás építését javasolta. Az Ajtósi úttól nyugatra eső területen valósul meg az új lakótelep 441 lakással, 1588 lakossal. A további távlatban a területre javasolt teljes lakásszám 720 lakás, 2500 lakossal. Megfelelően kiképzett közintézményeket is terveztek e területre kb. 7500 lakos számára (oktatási intézmények, mozi, könyvtár, orvosi rendelő, ABC-áruház, étterem stb.). A zöldterületen megtartanák a parkos jelleget, azonkívül zöldsávot létesítenének a vasútvonal mentén.[87]

Gyula általános rendezési tervének tervezési programja 1969 decemberében került a városi tanácsülés elé.[88] A tervezők által készített előterjesztés főbb szempontjai a következők:

Az általános rendezési terv feladata: meghatározni a város területének, a környékhez tartozó terület egyes részeinek rendeltetés szerinti felhasználását, a közlekedési és közműhálózatot, a település általános építészeti kialakítását, a főbb létesítmények elhelyezését, továbbá a fejlesztés-rendezés megvalósulásának rendszerét és sorrendjét s ennek keretében az elavult városrészek átépítésének, felújításának módját és ütemét.

Településszerkezet: A XIX. században mai formáját elnyert település szerkezete a távlatban is megmarad, illetve annak továbbfejlesztésére kerül sor. A továbbfejlesztés rekonstrukció útján lehetséges; általános szempont az, hogy a város területe lehetőleg ne növekedjék. Új területek csak ipari és üdülőterület céljára kerüljenek bekapcsolásra. Célkitűzés: a város központi részén lényegesen növekedjen a lakássűrűség.

Ipari terület: Jelenleg vannak kialakulóban. Az északi iparterület kb. 70 hektár kiterjedésű, ahol még bőséges fejlesztés lehetséges. A déli iparterület távlatban is a jó közúti kapcsolatot igénylő üzemek telepítésére használható fel.

Zöldterület rendezését az Élővíz csatorna sávjához kapcsolódva kell kialakítani. A Budai Nagy Antal utcától a Várfürdőig mintegy 30–30 méter zöldsáv kialakítása lenne szükséges, amely tovább folytatódva a Várfürdőt, a campinget csatlakoztatná a Fehér Körös partjához.

A tervjavaslathoz a tanács a következő kiegészítéseket határozta el: az újgyulai rész továbbra is a város beterületéhez tartozzék. Az ottani temetők megszüntetése szükséges. Ajtósfalva külterületi lakotthely marad, de továbbfejlesztése nem

engedélyezhető. A városi raktárak telepítése céljára a déli ipartelepen és a Bárdos-csatorna mentén kell lehetőséget biztosítani. A Vár utca déli oldalát zöldterület céljára kell felhasználni. A Tiborc utca–Vadaskert utca–Halász sor által határolt terület beépítési jellegén nem kell változtatni, de gondoskodni kell arról építésügyi előírásokkal, hogy ez a rész zavartalan üdülésre használható legyen. Az üdülőhely határát ki kell terjeszteni a Lenin út–Körgát utca–Élővíz-csatorna–Gábor Áron utca által határolt területre is.

A tanácsülés határozatilag kimondotta, hogy a megjelölt részletes módosításokkal megállapított program alapján gondoskodnak a végleges rendezési terv elkészítéséről.

A NÖVEKVŐ VÁROSFEJLESZTÉSSEL ARÁNYOS KÖLTSÉGVETÉSI ELŐIRÁNYZATOK

A városi tanács évenkénti költségvetési tervezete nemcsak a gazdasági növekedés fontos mérőeszköze, hanem a település-szerkezet továbbfejlődésének, a városi környezet megszépítésének, modernizálásának, továbbá az új ipari objektumoknak, kulturális létesítményeknek számokban kifejezett tükörképe. Az évi tanácsi költségvetések szerkezeti változásai ezenkívül hűen visszatükrözik szocialista gazdaságunk fejlődésének eredményeit.

Az évi költségvetések arra is adatokat szolgáltatnak, hogy egyre újabb, minőségileg is más városfejlesztési feladatok állottak megoldás előtt. Számok rendjével bizonyítják, hogy a rendelkezésre álló erőforrásokat mennyire célszerűen, a legfontosabb, legszükségesebb városfejlesztő beruházásokra használták fel.

A hatvanas évek egészséges iramú fejlődését akkor értékelhetjük, ha visszatekintünk az első tanácsi költségvetési év kiinduló adatára, amikor a tanács összes kiadására 6 824 170 Ft volt előirányozva, amiből városfejlesztésre csak 210 000 Ft volt fordítható. Állítsuk mellé a tíz év múlva előterjesztett adatokat: Az 1961. évi városfejlesztési tervjavaslat összesen 20 158 529 Ft kiadást irányzott elő, ebből a városfejlesztési alap 7 600 000 Ft volt. Majd az 1966. évi költségvetési tervjavaslat már majdnem 34 millió Ft kiadással számolt.

A költségvetési kiadási tételek emelkedése 1965-ben indult meg. Ettől kezdve három éven keresztül Gyula város gazdálkodási hitel szempontjából a kiemelt városok közé tartozott.[89] Megmutatkozott ez már az 1966. évi városfejlesztési terv összeállításánál, amikor a tanácsi beruházások összege több mint 37 millió Ft, a községfejlesztési beruházások összege több mint 9 millió Ft volt. A vállalatok és intézmények beruházását is figyelembe véve több mint 125 millió Ft-ot lehetett elkölteni.[90]

Kizárólag a tanácsi költségvetés 1967. évi zárszámadása majdnem 45 millió Ft

kiadást mutatott ki.[91] Majd az 1968. évi egységes városfejlesztési tervben a beruházás, a költségvetés és a községfejlesztési alap előirányzata az előző évhez képest 15 millió Ft-tal emelkedett.[92]

Végül az 1968. évre kommunális ellátásra több mint 84 millió Ft volt előirányozva.

VÁROSIDEÁL ÉS VÁROSKÉP

A hatvanas években Gyulán is felgyorsult az urbanizáció. Ebből következett, hogy a város mint élő szervezet közelebb került a korszerű kisvárosról alkotott építészeti ideálhoz. Városunk jelenlegi városképe több százados fejlődés során alakult ki. Szerkezete szerint nem széles utcájú, nagy portájú telkek csoportosulása, mint a hagyományos alföldi mezővárosok, de nem is szűk, szabálytalanul kanyargó utcákon zsúfolt házsorok tömege, mint a régi történelmi múltú kisvárosok. Szerves fejlődése eredményezte, hogy nem egyközpontú város. Nyomát viseli, hogy az 1857-ig különálló Magyar- és Németgyula ikerváros volt; hogy a várkörnyék és a belváros sajátos fejlődésen ment át. Többközpontúsága történelmi képződmény. Fejlődési irányvonalából következett, hogy egyes városrészei szervezetileg is külön életet éltek. Ez adja egyéni, eredeti városképi jellegét.

Organikus kifejlődését, a gazdasági és politikai tényezők, a szociális erők szerepét, vagyis bonyolult és különnemű tényezők befolyását mérlegelve kellett kialakítani azt a korszerű városideált, amelyre törekedve biztosítani lehet a város jövőbeni fejlődését. Figyelembe kellett venni a történelem viharai között épségben fennmaradt gazdag együttest – a vár és kastély környékét –, mely egy más jellegű várostípus: az üdülőközpont alapját adja. A múlt és jövő építészeti összehangolásánál tudomásul kellett venni, hogy a már kialakult városrészek jellegükben, rendeltetésükben, városi funkciójukban különböznek egymástól.

A tervek elfogadásánál meg kellett őrizni a múlt század építészetéből az értéket, de meg kellett szabadulni az elavult, stílustalan épületektől, hogy a legkedvezőbb feltételek között bontakozhasson ki az új városkép, a település zártsága, a belső terület fokozott kihasználása mellett. A jövő évtizedek városképét a megőrzött építészeti hagyomány és a korszerű épületegyüttesek összhangja kell hogy jellemezze.

Az elfogadott városfejlesztési tervek számolnak a megyei összefüggésekkel, a környezeti tényezőkkel, a vonzáskörzeti adottságokkal. Kerülik a jövő városképe kialakításánál a jellegtelenséget, az ötlettelenséget, az idegenszerű változtatásokat.

A jelenlegi városkép is vonzó, a jövő városképe pedig még vonzóbb lehet.

1 Az MSZMP 1957 júniusi országos értekezletén elhangzott beszámoló és határozat Bp., 1957. 10.
2 Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1956–1962. Bp., 1962. 71.
3 BML 412/1. A városi tanács és vb 1950. augusztus 15-i ülés jkve.
4 BML 412/1. A városi tanács és vb 1950. október 30-i ülés jkv.
5 BML 412/1. A városi vb 1950. december 8-i ülése jkve.
6 BML 412/2. A városi vb 1951. október 11-i ülése jkve.
7 BML 412/2. A városi tanácsülés 1951. április 14-i és a vb 1951. június 18-i ülése jkve.
8 BML 412/3. A városi vb 1952. február 25-i és március 12-i ülésének jkve.
9 BML 412/4. A városi tanács 1953. január 20-i és március 20-i ülésének jkve.
10 BML 412/5. A városi tanács 1954. december 6-i ülése jkve.
11 BML 412/6. A városi vb 1955. július 15-i ülése jkve.
12 BML 412/6. A városi vb 1955. október 28-i ülése jkve.
13 BML 412/8. A városi tanács 1957. június 15-i ülése jkve.
14 Városi Tanács irattára. A városi vb 1960. május 26-i ülése jkve.
15 Városi Tanács irattára. A városi vb 1965. augusztus 5-i ülése jkve.
16 Városi Tanács irattára. A városi vb 1965. szeptember 16-i ülése jkve.
17 Városi Tanács irattára. A városi vb 1965. október 14-i ülése jkve.
18 Városi Tanács irattára. A városi vb 1967. március 24-i ülése jkve.
19 BML A városi tanács 1950. december 14-i ülése jkve.
20 BML 412/3. A városi vb 1952. szeptember 15-i ülése jkve.
21 BML 412/4. A városi tanács 1953. március 20-i ülése jkve.
22 BML 412/4. A városi vb 1953. november 9-i ülése jkve.
23 BML 413/1. A városi vb 1950. november 21-i ülése jkve.
24 BML 413/1. A városi vb 1950. november 27-i ülése jkve.
25 BML 413/1. A városi vb 1950. december 4-i ülése jkve.
26 BML 413/1. A városi vb 1950. december 27-i ülése jkve.
27 BML 413/2. A városi vb 1951. december 27-i ülése jkve.
28 BML 413/3. A városi vb 1952. augusztus 18-i ülése jkve.
29 BML 413/4. A városi vb 1953. mátcius 30-i ülése jkve.
30 BML 412/1. A városi tanács 1953. november 9-i ülés jkve.
31 BML 413/5. A városi vb 1954. július 26-i ülése jkve.
32 BML 412/6. A városi tanács 1955. július 10-i ülése jkve.
33 BML 413/7. A városi vb 1956. február 10-i ülése jkve.
34 BML 413/5. A városi vb 1954. május 3-i ülése jkve.
35 BML 413/5. A városi vb 1954. augusztus 9-i ülése jkve.
36 BML 413/5. A városi vb 1954. augusztus 30-i ülése jkve.
37 BML 412/5. A városi tanács 1954. március 29-i ülése jkve.
38 BML 412/5. és 412/6. A városi vb 1954. november 1-i és a városi tanács 1955. március 30-i ülése jkve.
39 BML 412/6. A városi tanács 1955. július 10-i ülése jkve.
40 BML 412/7. A városi tanács 1956. március 26-i ülése jkve.
41 BML 413/7. A városi vb 1956. november 11-i ülése jkve.
42 BML 413/7. A városi vb 1956. november 13-i ülése jkve.
43 BML 413/8. A városi vb 1957. január 3-i ülése jkve.
44 BML 412/8. A városi tanács 1957. március 11-i ülése jkve

45 BML 412/8. A városi tanács 1957. július 14-i ülése jkve.
46 BML 413/8. A városi vb 1957. június 28-i ülése jkve.
47 Gyula város tanácsa végrehajtó bizottságának 1957. évi 2. sz. tájékoztatója
48 BML 413/8. A városi vb 1957. május 3-i ülése jkve.
49 BML 413/8. A városi vb 1957. július 19-i ülése jkve.
50 BML 413/8. A városi vb 1957. november 4-i ülése jkve.
51 BML 412/8. A városi tanács 1957. november 29-i ülése jkve.
52 Városi Tanács irattára. A városi vb 1959. május 30-i ülése jkve.
53 Városi Tanács irattára A városi vb 1959. november 26-i ülése jkve.
54 Városi Tanács irattára. A városi vb 1960. május 26-i ülése jkve.
55 Városi Tanács irattára. A városi vb 1961. február 16-i ülése jkve.
56 Városi Tanács irattára. A városi vb 1961. március 16-i ülése jkve.
57 Városi Tanácc irattára. A városi tanács 1964. szeptember 25-i ülése jkve.
58 Városi Tanács irattára. A városi tanács 1960. július 28-i ülése jkve.
59 Városi Tanács irattára. A városi vb 1960. október 9-i ülése jkve.
60 Városi Tanács irattára. A városi tanács 1961. október 8-i ülése jkve.
61 Városi Tanács irattára. A városi tanács 1969. február 14-i ülése jkve.
62 Városi Tanács irattára. A városi vb 1963. április 17-i ülése jkve.
63 Városi Tanács irattára. A városi vb 1968. március 5-i ülése jkve.
64 Városi Tanács irattára. A városi vb 1960. augusztus 14-i ülése jkve.
65 Városi Tanács irattára. A városi vb 1958. augusztus 18-i ülése jkve.
66 Városi Tanács irattára. A városi tanács 1965. június 18-i ülése jkve.
67 Városi Tanács irattára. A városi vb 1967. január 20-i ülése jkve.
68 Városi Tanács irattára. A városi vb. 1969. november 11-i ülése jkve.
69 Városi Tanács irattára. A városi tanács 1961. november 10-i ülése jkve.
70 Városi Tanács irattára. A városi vb 1966. február 18-i ülése jkve.
71 Városi Tanács irattára. A városi vb 1967. január 20-i ülése jkve.
72 Városi Tanács irattára. A városi tanács 1968. október 11-i ülése jkve.
73 Városi Tanács irattára. A városi tanács 1961. június 9-i ülése jkve.
74 Városi Tanács irattára. A városi vb 1964. március 18-i ülése jkve.
75 Városi Tanács irattára. A városi vb 1964. június 10-i ülése jkve
76 Városi Tanács irattára. A városi vb 1964. július 8-i ülése jkve.
77 Városi Tanács irattára. A városi vb 1966. március 4-i ülése jkve.
78 Városi Tanács irattára. A városi vb 1967. március 1-i ülése jkve.
79 Városi Tanács irattára. A városi vb 1969. május 29-i ülése jkve.
80 Városi Tanács irattára. A városi vb 1964. november 25-i ülése jkve.
81 Városi Tanács irattára. A városi tanács 1966. december 16-i ülése jkve.
82 Városi Tanács irattára. A városi tanács 1965. június 18-i ülése jkve.
83 Városi Tanács irattára. A városi tanács 1968. február 16-i ülése jkve.
84 Városi Tanács irattára. A városi vb 1969. január 21-i ülése jkve.
85 Városi Tanács irattára. A városi vb 1964. január 22-i ülése jkve.
86 Városi Tanács irattára. A városi vb 1967. július 7-i ülése jkve.
87 Városi Tanács irattára. A városi vb 1967. október 13-i ülése jkve.
88 Városi Tanács irattára. A városi tanács 1969. december 19-i ülése jkve.
89 Városi Tanács irattára. A városi vb 1964. július 22-i ülés jkve.
90 Városi Tanács irattára. A városi vb 1966. március 17-i ülése jkve.
91 Városi Tanács irattára. A városi vb 1968. április 2-i ülése jkve.
92 Városi Tanács irattára. A városi tanács 1968. február 16-i ülése jkve.

A Gyulavári Községi Tanács működésének sajátosságai

MARIK DÉNES

A KÖZSÉGI TANÁCSOK SZERVEZETÉNEK TÁRSADALMI-GAZDASÁGI JELLEMZŐI

A tanácsrendszer kialakulásának története rendszerint a társadalom szocialista átalakulásának útját követi. Erősebb hangsúlyt kapott ez a folyamat az olyan mezőgazdasági jellegű községekben – mint Gyulavári is –, melyeknek évtizedes baloldali munkásmozgalmi tradíciói voltak. A tanácsi szervezet fejlődését az 1951–1956-os években megnehezítette az a társadalompolitika, mely a szocialista gazdaság megalapozása érdekében aránytalanul megterhelte az agrárgazdálkodást és ezzel befolyásolta a tanácsrendszer fejlődési irányait is. A tanácsi szervezetek dinamikus fejlődése az 1956-os ellenforradalom leverését követő konszolidáció után kezdődött. Megváltozott a korábbi évek kedvezőtlen légköre, amikor „olyan gazdaságpolitikát erőltettek a népre, mely figyelmen kívül hagyta az ország gazdasági adottságait, gátolta a dolgozók életszínvonalának emelését. ... A termelőszövetkezeti mozgalmat súlyosan kompromittálták a parasztság jelentős része előtt."[1]

A községi tanácsok tevékenységére is hatást gyakoroltak 1956 novembere és 1957 márciusa közötti hónapokban a közhatalom megszilárdítására és a falusi dolgozók bizalmának visszaszerzésére irányuló politikai törekvések. Éreztette hatását az országos gazdaságpolitikában megnyilvánuló, mérsékeltebb beruházásra és felhalmozásra való törekvés, az erőltetett ütemű iparfejlesztési politika mérséklése, az egészségesebb gazdasági szerkezet kialakítása. Kedvező hatást gyakorolt a mezőgazdasági jellegű kisközségek közigazgatási tevékenységére az ipar- és mezőgazdaság-fejlesztés új összhangja és annak gyakorlati megvalósítása, hogy egyik főágazat sem fejleszthető a másik rovására.

A lényeget érintő változás abban nyilvánult meg, hogy a levert ellenforradalmat követő konszolidáció után a községi tanács végrehajtó bizottsága már nem önállótlan, felsőbb utasításokat végrehajtó szervezet volt. A községi tanácsülések és végrehajtó bizottsági ülések most már nem ülésről-ülésre visszatérő, felülről kötelezően előírt napirend (adóbefizetés teljesítése, begyűjtés, mezőgazdasági munkák állása, békekölcsön-jegyeztetés, stb.) szerint zajlottak le, hanem erősödött a községi tanács gazdasági önállósága, függetlenebbé vált a költségvetési tételek felosztásának módja és lehetősége. Ebben a szakaszban lehetővé vált a tanácsi szervezet tömegbázisának szélesítése, a tanácsrendszer iránti bizalom és megbecsülés megerősítése.

1958-at követően az új agrárpolitikai irányelvek biztosították, hogy a mező-

gazdaság a szocialista iparral összhangban gyors ütemben megerősödjön, ezáltal fedezetet teremtsen a városi lakosság javuló ellátásához. Az agrárpolitikai irányelvek gyakorlatba való átültetése új feladatokat rótt a községi tanácsszervekre is.

A TANÁCSI SZERVEZET KEZDŐ ÉVEI

Az első községi tanácsválasztásokat követően 1950. október 30-án tartotta a tanács végrehajtó bizottsága első ülését, melyen vb-elnöknek ifj. Szilágyi Istvánt, elnökhelyettesnek Rozek Jánost, vb-titkárnak Sinkovicz Mihályt választották meg.[2] Ez az ülés a megyei tanács vb által előírt napirendet tárgyalta meg. Az ülés elsőként az adóbevételi terv teljesítésének fokozását tűzte ki célként, mivel korábban az előirányzott havi 60 000 Ft helyett csak 20–30 000 Ft adó folyt be. A „transzferálások" sem hozták meg a kívánt eredményt. Az ülés úgy határozott, hogy a transzferálások mellőzésével a hátralékosokat beidézik és rábeszélik az adófizetés teljesítésére. Ez a módszer sem volt célravezető. A község adózói az 1950. évi 1 548 626 Ft készpénz helyett október végéig csak 535 600 Ft-ot, a 877 671 kg búzaföldadó előírásból csak 368 949 kg-ot teljesítettek. Jól haladtak az őszi mezőgazdasági munkák, október végére a mélyszántást már 69 százalékban elvégezték. Rossz eredményt mutattak fel a begyűjtésben. A gabonabegyűjtésben a község a megyei 52., takarmánygabona-begyűjtésben a 71. helyen állott.[3]

Az 1951. évi szervezési feladatok sorában fontos helyet foglalt el az állandó bizottságok működésének megkezdése, a végrehajtó bizottság és a tanácstagok közötti kapcsolat szorosabbá tétele, a tagsági beszámolók megszervezése.

Az 1951 tavaszi tanácsülésen megállapították, hogy az állandó bizottságok feladataikat nem végzik el, tagjaik még az ülésekre sem járnak el. Ezért határozatot hoztak a bizottságok létszámának felemeléséről: öt tag helyett hét tagból álló bizottságokat szerveztek. A mezőgazdasági és közellátási bizottság elnökévé Szilágyi Albertet, a begyűjtési bizottság elnökévé Dandé Andrást, a pénzügyi bizottság elnökévé Széles Ferencet, az egészségügyi bizottság elnökévé dr. Takács Jánosnét, az oktatási és népművelési bizottság elnökévé Gyöngyösi Károlyt jelölték ki.[4]

Ugyanezen ülésen hoztak határozatot Sinkovicz Mihály vb-titkár áthelyezésének tudomásul vételéről, ideiglenesen a titkári teendők ellátására Kubicza János könyvelőnek adtak megbízást, majd 1952 áprilisában a vb-titkári állásra Kubicza Bélát választották meg.[5]

Az állandó bizottságok munkája megjavításának érdekében tett intézkedések nem hoztak kellő eredményt. Az őszi járási tanácsülésen B. Kun István járási tanácselnökhelyettes, beszámolva a gyulavári tanács tevékenységéről szerzett tapasztalatairól, megállapította, hogy a javuló igazgatási munka mellett még mindig hiányos az állandó bizottságok működése.[6] Ezt követően a községi tanácsülés

úgy határozott, hogy az állandó bizottságok tartsanak ellenőrzést munkakörük területein és tagjaik rendszeresen vegyenek részt a tanácsülések előkészítésében.[7]

Az 1952 elején elfogadott évi munkaterv is a javuló tanácsi munka célkitűzéseit szolgálta, amikor a káderfejlesztés, az állami fegyelem megszilárdítása, a takarékosság, a helyi iparfejlesztés és áruforgalom kérdéseit helyezte előtérbe.[8]

Megalapozott volt ezért a járási tanács vb-elnökének megállapítása, aki rámutatott a gyulavári községi tanács eredményes munkájára, kiemelve: mennyire fontos volt az oktatási és népművelési csoport jó munkájának hatása a mezőgazdaság fejlesztésére.[9]

Az új tanácstörvény hatályba lépése után megtartott tanácstagválasztáson Gyulaváriban 49 új tanácstagot választottak. A végrehajtó bizottság létszámát a jogszabály 9 főben állapította meg. Az 1954. december 4-én tartott alakuló tanácsülés választotta meg a Hazafias Népfront és a községi pártbizottság javaslata alapján, nyílt vita után a végrehajtó bizottság tagjait, valamint a három vezető tisztségviselőt.[10] A községpolitikában ebben az időszakban csak ritkán érvényesülő demokratikus szellem jellemezte a nyílt vitát a megválasztandó személyekről. Előbb személyi kérdésektől függetlenül hangzottak el javaslatok, hogy területileg arányosabb megoszlásban képviseljék a község lakosságát a tagok a végrehajtó bizottságban, több tag kerüljön be Újváriból, majd éles kritikai hangok hangzottak el a volt elnök és elnökhelyettes újraválasztása kérdésében. Végül a tagok többsége elnöknek újból Szilágyi Istvánt, elnökhelyettesnek Rozek Jánost, titkárnak Kubicza Bélát választotta meg.

A TANÁCS TÖMEGSZERVEZETI SZEREPE: EREDMÉNYEK ÉS ELLENTMONDÁSOK

Már az első tanácstörvény egyik alapvető célkitűzése volt, hogy a helyi tanácsok feladataikat a dolgozók széles tömegeinek bevonásával oldják meg. Ez a fontos alapelv a gyakorlatban azonban csak gátak közé szorítva valósulhatott meg. A tömegkapcsolatok szólamszerű hangoztatása, de a valóságban azok elhanyagolása volt jellemző az 1950–1956. évekre. A demokratizmus kiszélesítése, a helyi államhatalmi szervek önkormányzati jogainak és tömegszervezeti tevékenységének kibontakozása az 1958-at követő időszakra volt jellemző.

Az első két évben csak kevés nyomát találjuk annak, hogy a gyulavári községi tanács saját tömegszervezeti szerepének kiépítésére törekedett volna. 1953 márciusában foglalkozott első ízben a tanácsülés a község dolgozóit átfogó, szorosabb kapcsolat kérdéseivel, amikor kötelezték a tanácstagokat, hogy a tanácsülések határozatait kisgyűléseken ismertessék és a kisgyűléseken elhangzott javaslatokat terjesszék a végrehajtó bizottság elé, valamint a tervfeladatok végrehajtásának

biztosítása, különösen a társadalmi hozzájárulások megszervezése érdekében mozgósítsák a lakosságot.[11]

A járási tanács vb 1953 április végén foglalkozott a gyulavári községi tanács tömegkapcsolatával, megállapítva, hogy a tanács és a tömegek közötti kapcsolat jó, de a községi vb építsen jobban a tömegkapcsolatok kérdésében a tanácstagokra, a kisgyűlésekbe és egyéb tömegkapcsolati formákba vonják be a tanácstagokat és nagyobb gondot fordítsanak arra, hogy a tanácstagok beszámolóikat megtartsák.[12]

Ezek a célkitűzések csak papíron maradtak, mert a begyűjtési, adóztatási, békekölcsön-jegyzési kampányokra nem sikerült mozgósítani a község dolgozóit. Az 1955 nyárvégi vb-ülésen kénytelenek voltak megállapítani, hogy az állandó bizottságok nem működnek, nincs kapcsolatuk a község dologzóival, hiányzik munkájukban a tömegek segítő támogatása.[13]

Az 1956 októberi ellenforradalom sokat rontott a tanács és a dolgozó tömegek kapcsolatán. A községben korábban működő tömegszervezetek az októberi események óta tevékenységet nem fejtettek ki. 1957 márciusában kezdte meg újra tömegszervezeti munkáját az EPOSZ, a Hazafias Népfront és a Vöröskereszt.[14]

A tanács tömegkapcsolatainak kérdése a következő években sem került le a napirendről. A kérdést a községi tanács vb és a gyulai járási vb is rendszeresen megtárgyalta. Az 1961 júliusi járási tanácsi vb-ülés ismét foglalkozott a gyulavári községi tanács munkájának értékelésével és megállapította: szükséges, hogy a tanács a helyi párt- és társadalmi szervek vezetőivel szorosabb kapcsolatot létesítsen. Vita tárgyát képezte, hogy a községi tanácstagi beszámolók eléggé rendszeresek-e. Szükségesnek látták, hogy a községi vb gyakrabban bízza meg feladatokkal az állandó bizottságokat és számoltassa is be őket elvégzett munkájukról. Megállapította a járási tanács vb azt is, hogy nem lehet megelégedni a községi tanácsülések látogatottságával, ami csak 60 százalék körül mozgott.[15]

A tömegszervezeti kapcsolatokban a fellendülés és hanyatlás váltakozott. A községi tanács tömegkapcsolati munkáját a járási tanács vb 1962 őszén úgy értékelte, hogy az megint visszafejlődőben volt, holott még néhány hónapja jól működött.[16]

Egy év múlva újból a járási tanács vb napirendjére került a községi tanács tömegkapcsolatainak kérdése. Megállapították, hogy a tömegkapcsolatok azért nem fejlődtek megfelelően, mert a testületi szervek tevékenysége szűkkörű, a végrehajtó bizottságban a tagok a vezetőkön kívül csak kevéssé aktívak. Utasították ezért a községi tanács vb-t, hogy tartalmi szempontból is igyekezzék eredményesebbé tenni az állandó bizottságok munkáját, a vb-ülések határozatai pedig konkrétak, végrehajthatók legyenek.[17]

Végül az 1969 januári állapotot jellemezték az 1969 január végi járási tanácsi vb-ülésen előterjesztett jelentés adatai. Megállapították, hogy jó és hasznos a tanács kapcsolata a lakossággal. A községi tanács munkája egyéb vonatkozásokban is az átlagosnál jobb, a községi végrehajtó bizottság munkája tervszerű, az üléseket vitakészség, aktivitás jellemzi, ezért a járási vb a községi tanács vezetőinek az elvégzett munkáért, eredményes tevékenységükért elismerését fejezte ki.[18]

AZ ELLENFORRADALOM ELMOZDÍTJA ÁLLÁSUKBÓL A TANÁCSI VEZETŐKET

Amíg az ellenforradalom a városokban a tanácsi szervezet teljes felszámolására és a régi polgári igazgatási rendszer visszaállítására törekedett, addig a községekben egyelőre megelégedett azzal, hogy a tanácsi vezető tisztségeket saját bizalmi embereivel töltötte be. Ez történt Gyulaváriban is. A községi „Forradalmi Bizottság" 1956. október 27-én alakult meg, de mindössze két ülést tartott. Másnap a községi pártház előtt mintegy húsz börtönviselt volt kulák ellenforradalmi jelszavakat kiáltozott, 70–80 ember az úttesten állott, de ezek nem vettek részt a tüntetésben.[19] A következő napokban az ellenforradalmárok fegyveres felkelést készítettek elő, feltörték a határőrség fegyverraktárát, fegyvereket és lőszert zsákmányoltak s a Fehér Körös hídjához vonultak ki, hogy megakadályozzák a szovjet csapatok bevonulását a községbe. Lengyel Imre rábeszélésére azonban elvonultak a hídtól és visszavitték a fegyvereket a raktárba. Amikor később négy harckocsi jött be a községbe, az összegyűltek csak ellenforradalmi követeléseket kiabáltak, de nem támadták meg a szovjet tankokat.[20]

A községi tanács 1956. október 19-én tartott tanácsülést, ettől kezdve 1957. február 23-ig nem volt tanácsülés, sem a végrehajtó bizottság, sem az állandó bizottságok nem működhettek. 1956. október 27-én a „Forradalmi Bizottság" egyik tagja felszólította Szilágyi István vb-elnököt és Rozek János elnökhelyettest, valamint Kubicza Béla vb-titkárt, hogy hagyják el a tanácsháza épületét, mert munkájukra igényt többé nem tartanak.[21] Majd a „Forradalmi Bizottság" a vb-elnöki teendők ellátásával Molnár Mihály volt vitézi telek tulajdonos századost, a vb-titkári teendők ellátásával Bátonyi István községi tisztviselőt bízta meg, akik közreműködésével a végrehajtó bizottság december közepén egy ülést tartott, amelyen kisebb adminisztratív ügyeket tárgyaltak meg.[22]

1956 novemberben a Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány felhívása után Szilágyi István és Rozek János munkájuk folytatására jelentkeztek, de a „Forradalmi Bizottság" egyes tagjai velük szemben olyan ellenséges magatartást tanúsítottak, hogy állásukat el nem foglalhatták. A járási tanácstól is visszakapták munkakönyvüket, azzal a bejegyzéssel, hogy hozzájárulással kiléptek. Ez ellen nyomban tiltakoztak, mert állásukról nem mondottak le. Az 1957 január végi vb-ülésen Lengyel Lajos megkérdezte a két tanácsi vezetőtől, hogy a község ellenséges hangulatát látva, ragaszkodnak-e állásukhoz? Bár a végrehajtó bizottság tagjai kijelentették, hogy a hibák, melyeket elkövettek, nem tőlük eredtek, hanem a felsőbb szervektől, ezután mindkét tanácsvezető kérte, mentsék fel őket állásukból.

A végrehajtó bizottság ezután a következő tanácsválasztásig Novák Mátyást a vb-elnöki, Lengyel Imrét a vb-elnökhelyettesi tisztségek ellátásával bízta meg.[23] Ezt követően az 1958. november 28-án tartott alakuló tanácsülés jóváhagyta Novák Mátyás vb-elnöki, Lengyel Imre elnökhelyettesi és Kubicza Béla vb-titkári megválasztását.[24]

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1953 júniusi határozatát követően indult meg a tanácsi szervezet továbbfejlesztését biztosító igazgatási reformok előkészítése. Megkezdődött az adminisztratív hibák felszámolása, a szocialista törvényesség megszilárdítása. A falusi népességet érintő legfontosabb intézkedésként 1954. március 24-én megtörtént a begyűjtési csoport kiemelése a tanácsi szervezetből, új begyűjtési hivatal szervezése folytán. 1954 augusztusában országos vita indult az új tanácstörvény-tervezetről, majd hatályba lépett az 1954. évi X. törvény, az új tanácstörvény.

Korábban a kollektív testületi szerv, a tanácsülés, alárendelt szerepet játszott, a lényeges igazgatási intézkedéseket a végrehajtó bizottság hozta. Most a helyzet felcserélődött, ezentúl a vezető szerep a tanácsot illette. Megtörtént ugyanis a községi tanácsok gazdasági hatáskörének kibővítése: a helyi népgazdasági terv és költségvetés megállapítása hatáskörükbe került.

Az új tanácstörvény végrehajtását több új rendelet könnyítette meg, ezek átfogták az igazgatási munka teljes területét, tartalmilag sok újszerű megoldást rögzítettek.

Fontos új szabályozást hozott az 1955. évi 36. tvr. is, mely a tanácsok végrehajtó bizottságai feladatává tette a helyi fejlesztési irányelvek kidolgozását. A rendezési programot, az általános és részletes rendezési terveket a tanácsülés állapította meg a vb előterjesztése alapján.

1958-tól kezdődően mind jobban kidomborodott a tanácsi vezető szervek testületi jellege, megkezdődött a kollektív munka magasabb szintre emelése.

Ezek után vizsgáljuk meg, hogy ez a fejlődés hogyan tükröződött a gyulavári községi tanács általános tevékenységében.

Összehasonlítási alapként előbb fel kell vázolni az 1953 nyári helyzetet, mely kiindulási alapjául szolgált a további fejlődésnek. Ekkor még minden vonalon jelentős lemaradás volt megállapítható. A megyén belül a gyulai járás volt az első, de a járásban Gyulavári volt az utolsó. Állandó sereghajtók voltak a gabonabegyűjtésben. Nagy volt a lemaradás az aratási munkákban. A negyedévi adóbevételi terv 508 000 Ft volt, amire csak igen csekély befizetést teljesítettek.[25]

1954-től kezdve a tanácsi munka megszilárdulása következtében minden területen fejlődés volt megállapítható. Ezt a folyamatos gazdasági fejlődést szakította meg az ellenforradalom rombolása. Különösen nagy volt a visszafejlődés a mezőgazdaságban: a községben lévő öt termelőszövetkezet közül az ellenforradalom napjaiban négy feloszlott, majd a konszolidáció idején négy új tsz szervezése volt napirenden. A földművelés állapotát jellemezte a következő tanácsülési megállapítás: Dénesmajorban a jó földek muhart termelnek, 1957 november közepén még levágatlan kórók vannak; baj van az államkincstári földek hasznosításával.[26]

Az újabb fellendülés a tanács munkájában 1959-től kezdve jelentkezett. Ebben

az időben a vb már több segítséget tudott adni a megszilárduló termelőszövetkezeteknek, mivel az újabb tanácsválasztást követően már jobb volt a személyi összetétel. A Felszabadítók Hagyatéka Tsz már 30 Ft-ot tudott fizetni egy munkaegységre, ami komoly eredmény volt, kevés középparaszt keresete szárnyalta túl ezt a jövedelmet. A vb legfőbb kötelességeként határozták meg, hogy tovább szervezze a termelőszövetkezeti mozgalmat.[27]

1960 elején a járási tanács vb megállapította, hogy a községi tanács tsz-fejlesztési munkája nyomán a tsz-ek taglétszámban és földterületben növekedtek, de a növekedés nem volt arányban a kifejtett szervező munkával.[28] Kétségtelen azonban, hogy a szívós szervező munkának meglett az eredménye: Gyulavári 1961-ben termelőszövetkezeti község lett.

1962 őszén a járási tanács részletes vizsgálata megállapította, hogy pénzügyi vonatkozásban Gyulavári rendelkezett a járásban a szakmailag legfejlettebb pénzügyi szervezettel. Egyéb vonatkozásban is a községi tanács munkáját pozitívan értékelte.[29]

Az 1964. évi tanácsi munka értékeléséből kiemelhető a község lakosainak a községfejlesztési munka során teljesített társadalmi munkája. 1964-ben ugyanis a tervezett társadalmi munkát jelentősen, 227 százalékban túlteljesítették. Novák Mátyás vb-elnök szerint azért, mert megtanulták a társadalmi munka helyes számbavételét. Javult a költségvetési gazdálkodás színvonala, míg a községfejlesztési munkában teljesítményük a járás községei között a legjobb volt. A járási tanács elnökhelyettese az eredmények értékelése után megállapította, hogy az eredmények a vezetők szorgalmas, hozzáértő munkája nyomán jöttek létre.[30]

1967 elején Lengyel Imre lemondott elnökhelyettesi tisztségéről, helyette Király Lajos vb-tagot választották meg elnökhelyettesnek.[31]

A községrendezést jelentősen segítette, hogy 1959 óta általános rendezési terv volt érvényben. Annak alapján kezdték meg az utcák rendje szerint a fontosabb középületek elhelyezését. 1958-ban a községfejlesztés során a lakosság másfél millió Ft társadalmi munkát teljesített. A községfejlesztési hozzájárulás egy évi bevétele pedig elérte a 300 000 Ft-ot.[32]

Végezetül még két személyi változásról kell megemlékezni. A járási tanács vb 1969. január elseji hatállyal megszüntette az elnökhelyettesi hatáskört, a feladatkört két másik vezető között osztotta meg. Ezzel Király Lajos munkaviszonya megszűnt. 1970. november elseji hatállyal Novák Mátyást, aki ekkor már elvégezte az esti egyetem szakosító tagozatát és 16 éves tanácsi munkájában nagy gyakorlatot szerzett, a járási tanács vb az elnöki feladatainak ellátásával bízta meg, ezért Novák Mátyás a községi tanács vb elnöki tisztségéről lemondott. A nagy érdemeket szerzett vb-elnöke távozásához, érdemei elismerése mellett, a községi tanácsülés kénytelen volt hozzájárulni.[33]

A szocialista községi igazgatás Gyulaváriban a legnagyobb eredményeket a községfejlesztés és községrendezés területén érte el. A településfejlesztés eredményei a hatvanas években kezdtek valójában kibontakozni. A tanácsrendszer első éveiben községfejlesztés céljára egész minimális összegeket biztosított a felsőbb hatóságok által előre meghatározott költségvetési tervezet. Így 1950 utolsó negyedére járdajavításra 1000 Ft-t, a földművesszövetkezeti helyiség kultúrteremmé való átalakítása céljára 2000 Ft-t lehetett felhasználni.[34] Az 1952. évi községfejlesztési terv mindössze 10 000 Ft felhasználására adott lehetőséget, ebből Dénesmajorban járdaépítést, az ártézikút rendbehozását, a napközi otthon felújítását, Óváriban sportpálya-építést és csatornázást lehetett volna elvégezni.[35] A szigorú pénzügyi függőség jellemzésére elegendő arra hivatkoznunk, hogy a községi költségvetés 1951-es pénzügyi feleslege 53 518 Ft volt, amit községfejlesztésre lehetett volna fordítani, de a szigorú költségvetési megkötések mellett ilyen célra nem lehetett felhasználni.[36]

Az 1953. évre községfejlesztésre 65 000 Ft-ot kapott a tanács, amely összegből 25 000 Ft költséggel a tanítói lakást kellett rendbehozni, 40 000 Ft-ot az óvoda átalakítására kellett fordítani.[33]

1954-re községfejlesztési feladatként két km villanyhálózatbővítés, a közutak javítása, egészségház és védőnői lakás építése volt tervbevéve.[38]

Az 1955. évi költségfejlesztési tervben 536 fm járda és 2 835 fm csatorna építése és három utca villamosítása szerepelt. Ennek fedezetéül szolgált 140 000 Ft községfejlesztési hozzájárulás. Néhány gyulavári tétel viszont a járási költségvetésbe is fel volt véve.[39]

Az 1956. évi megemelt községfejlesztési terv már 285 000 Ft bevétellel és 272 000 Ft kiadással számolt, de az ellenforradalmi zűrzavarok miatt a községfejlesztési hozzájárulás nagy része nem folyt be és az eltervezett feladatok sem lettek megvalósítva.[40]

Az ellenforradalom okozta károkozások miatt komoly előrelépés 1957–1958. években a községfejlesztési tervek megvalósításában még nem történt. Az 1959. évre már jelentős összegek álltak rendelkezésre községfejlesztés céljára, de különböző okokból ezek az összegek felhasználást nem nyerhettek. Október közepén a járási pénzügyi osztály azt jelentette a végrehajtó bizottságának, hogy Gyulavári község tervteljesítésénél 215 800 Ft lemaradás volt, mert a Vári és Gyula közötti híd javításának tervezetét nem készítette el még a tervező vállalat. A villamoshálózat bővítése is decemberre maradt. A vízvezeték kiépítése is halasztást szenvedett, mert a megyei tanács építési osztálya a hidroforház helyét még nem tűzte ki.[41] Majd december közepén a községi tanács vb kérte a járási tanácstól a községgazdálkodási cím alatt előirányzott 348 100 Ft-ból 160 000 Ft törlését, mert a községben a vízvezetéképítés anyaghiány miatt halasztást szenvedett.[42]

Végül is 1959-ben a községgazdálkodási alap tervezett összbevételére ténylegesen 596 649 Ft folyt be, vagyis a bevételi tervet 120,6 százalékra teljesítették, míg a kiadás a fenti okok miatt a tervezettnek csak 75 százaléka volt. Az 1960. évi községfejlesztési terv már 1 035 500 Ft készpénzbevételt és 11 000 Ft értékű társadalmi munkát irányzott elő, amire 945 500 Ft készpénzkiadás volt tervbe véve[43].

Nyilvánvaló, hogy minden évben nem következhetett be ilyen ugrásszerű emelkedés, a nagy pénzösszegeket felhasználó éveket mérsékeltebb felhasználások követték. Így az 1961. évi községfejlesztési bevételi terv már csak 512 900 Ft-ot tett ki, ugyanennyire rúgott a tervezett kiadások összege. Az ezen összegből elkészített beruházások lényegesebbje: betonjárda-készítés, parkosítás, törpevízmű bővítése, hidroforház-építés, a művelődési ház építésének előkészítése.[44] A kisebb összegű tervezést az indokolta, hogy az új művelődési ház építéséhez a bankhitelt nem kapták meg.

1963-ban már újból magasabb községfejlesztési előirányzattal lehetett gazdálkodni. 377 000 Ft póthitelt kaptak a községi tanácsháza és a kastély felújítására, azonkívül a községfejlesztési alap terhére utak és hidak rendbehozatalára 189 000 Ft, az óvodák felújítására 20 400 Ft állott rendelkezésre. Ezek voltak a nagyobb tételek, de kisebb fejlesztési kiadásokra is pénz állott rendelkezésükre.[45]

1965. évre a törpevízmű-hálózat kibővítésére a tanács 603 000 Ft-ot tervezett. Ebből építették meg a három km hosszú vízhálózatot és az új hidroforházat.[46]

1966-ra a községfejlesztés keretében 3 500 000 Ft-ot lehetett felhasználni; ebből épült fel az új autóbuszváró, a vízvezetékhálózat korszerűsítése, gyógyszertár, orvosi rendelő és ebből fedezték a művelődési ház tervezésének költségeit. A kisebb megvalósításokon felül ezek voltak a fontosabb tételek.[47]

1968-ban a község 300 000 Ft állami hozzájárulást kapott egészségügyi létesítményekre, a lakossági hozzájárulás (községfejlesztési járulék) 310 000 Ft volt, egyéb bevétel pedig 215 000 Ft. A társadalmi munkához a községi tanács 70 000 Ft értékű anyaggal járult hozzá.[48]

Az 1969. évben tervbe vették új nyolc tantermes iskola építését, politechnikai műhellyel, tankonyhával, tornateremmel. Ez évben a lakosság a községfejlesztéshez 300 000 Ft-tal járult hozzá.[49]

TÖREKVÉSEK GYULA ÉS GYULAVÁRI KÖZIGAZGATÁSI EGYESÍTÉSÉRE

Majdnem egy évtizedes folyamat következménye volt annak belátása, hogy a községi településfejlesztés jobb érvényesülését biztosítaná, ha a mezőgazdasági jellegű, jól fejlődő község a szomszédos város szerves részeként erősödhetne tovább; ha a területileg vele már szervesen összenőtt város népességmegtartó erejét

saját lakossága megtartására is felhasználhatná. A közigazgatási egyesítés gondolata csak fokozatosan nyert tért a község lakossága jó részében. Hatásos meggyőzés kellett annak megértetéséhez, hogy az életkörülmények területi különbözőségei a közigazgatási egyesítés hatására lassanként feloldódnának, a két település szoros együttműködése új lendületet adna a községfejlesztésnek. *c*

Gyula városa közelsége, a nagyobb település szellemi és anyagi kisugárzása pozitív hatást gyakorolt már éveken át Gyulavári fejlődésére. Megnövelte a falusi lakosság szellemi és anyagi igényét, munkahelyek biztosításával is elősegítette termelési aktivitása növekedését. A közeli város sok mindenben pótolta azt, amit kulturális vonalon, kereskedelmi ellátottságban a községben még nem sikerült megvalósítani.

A közigazgatási egyesítés gondolata mégsem a gyulavári tanácsi vezetőktől, hanem Gyula város tanácsától indult el. Gyulavári tanácsa vb 1953 márciusában tárgyalta meg Gyula város rendezési programját, amelyben először szerepelt a két egymással összeépült település egyesítése. Ugyanakkor került napirendre a megyei tanács vb átirata, amely szerint Gyula város kezdeményezésére május 22-én tartandó értekezleten tárgyalják meg Gyulavárinak Gyula városhoz való átcsatolásának kérdését. A két település közigazgatási egyesülését a megyei tanács is javasolta. A községi tanács vb-ülése indítványozta a gyulai kezdeményezés elfogadását, mert Gyulavári az országos vérkeringésbe Gyulán keresztül tud bekapcsolódni, távol a vasúttól, fejlődésére másként nincs lehetősége. Hangsúlyozta hogy Gyulavári, mint Gyula város része, városi jelleget nyerne. E javaslattal szemben a községi tanács vb határozata az volt, hogy míg a tervezet és programot részleteiben nem ismerik, nem fogadják el. Felhatalmazták Szilágyi István vb-elnököt, hogy a megyei tanácsi értekezleten vegyen részt és a részletekről számoljon be.[50]

Hosszan elhúzódó tárgyalások kezdődtek e kérdésben, míg végül is 1969 őszén megszületett Gyula város tanácsa vb határozata – amelyet Gyulavári községi tanácsa is elfogadott – Gyulavári község területének rendezése. Ez a megyei tanácshoz felterjesztett javaslat négy változatot tartalmazott a területrendezés kérdésében és pedig:

a) Megyei tanácsi határozat szükséges Gyulavári község Gyula járási jogú város irányítása alá helyezésére, vagy

b) Gyulavári község úgynevezett Újvári része – mely a Fehér Körösig terjed – területének Gyula városhoz csatolására, az úgynevezett Óvári részének Gyula város irányítása alá helyezésére, vagy

c) Gyulavári község úgynevezett Újvári része területének Gyula városhoz történő csatolására, az úgynevezett Óvári résznek a Gyulai Járási Tanács irányítása alatt hagyására, vagy

d) Gyulavári község egész területének – mely 13 398 kat. hold területű volt, kb. 4200 lélekszámmal – Gyula városhoz való csatolására.[51]

Ezen alternatívák alapján már szeptember elején szerződést kötött Gyula város tanácsa vb a Szegedi Tervező Vállalattal a város rendezési tervprogramja elkészítésére, mely kiterjedt Gyulavári teljes területére is.[52] Ez a rendezési terv 1971 elejére készült el, amelynek alapján lefolytatott széles körű tárgyalások után végül is megtörtént a két település közigazgatási egyesítése.

1 A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. Bp., 1964. 13–14.
2 BML XXIII. 726–1. A községi tanács vb 1950. október 30-i ülése jkve.
3 BML 726–1. A községi tanács vb 1950. november 8-i ülése jkve.
4 BML 726–3. A községi tanács 1951. március 7-i ülése jkve.
5 BML 726–2. A községi tanács vb 1952. párilis 15-i ülése jkve.
6 BML 282–1. A gyulai járási tanács vb 1951. szeptember 14-i ülése jkve.
7 BML 726–2. A községi tanács 1951. november 17-i ülése jkve.
8 BML 726–3. A községi tanács vb 1962. január 12-i ülése jkve.
9 BML A gyulai járási tanács vb 1952. április 11-i ülése jkve.
10 BML A községi tanács vb 1954. december 4-i ülése jkve.
11 BML XXIII. 726–2. A községi tanács 1953. március 17-i ülése jkve.
12 BML 282–6. A gyulai járási tanács vb 1953. április 30-i ülése jkve.
13 BML 726–3. A községi tanács vb 1955. szeptember 10-i ülése jkve.
14 BML 726–4. A községi tanács vb 1957. március 11-i ülése jkve.
15 BML 282–23. A gyulai járási tanács vb 1961. július 31-i ülése jkve.
16 BML 282–24. A járási tanács vb 1962. október 19-i ülése jkve.
17 BML 282–26. A járási tanács vb 1963. november 15-i ülése jkve.
18 BML 282–38. A járási tanács vb 1969. január 31-i ülése jkve.
19 BML 726–3. A községi tanács 1957. február 23-i ülése jkve.
20 BML 726–3. A községi tanács 1957. április 13-i ülése jkve.
21 BML 726–4. A községi tanács vb 1957. január 28-i ülése jkve.
22 BML 726–4. A községi tanács vb 1956. december 15-i ülése jkve.
23 BML 726–4. A községi tanács vb 1957. január 28-i ülése jkve.
24 BML 726–3. A községi tanács 1958. november 28-i ülése jkve.
25 BML 726–2. A községi tanács 1953. július 7-i ülése jkve.
26 BML 726–3. A községi tanács 1957. november 11-i ülése jkve.
27 BML 282–19. A gyulai járási tanács vb 1959. január 30-i ülése jkve.
28 BML 282–21. A járási tanács vb 1960. február 8-i ülése jkve.
29 BML 282–24. A járási tanács vb 1962. október 19-i ülése jkve.
30 BML 282–30. A járási tanács vb 1965. január 22-i ülése jkve.
31 BML 282–34. A járási tanács vb 1967. március 31-i ülése jkve.
32 BML 282–28. A járási tanács vb 1969. január 30-i ülése jkve.
33 BML 282–43. A járási tanács vb 1970. október 23-i ülése jkve.
34 BML 726–1. A községi tanács vb 1950. október 30-i ülése jkve.
35 BML XXIII. 726–1. A községi tanács 1952. június 11-i ülése jkve.
36 BML 726–1. A községi tanács vb 1952. február 25-i ülése jkve.
37 BML 726–3. A községi tanács vb 1953. augusztus 17-i ülése jkve.
38 BML 726–2. A községi tanács 1954. február 17-i ülése jkve.
39 BML 726–4. A községi tanács 1956. január 6-i ülése jkve.
40 BML 726–4. A községi tanács vb 1956. március 19-i ülése jkve.
41 BML 282–19. A gyulai járási tanács vb 1959. október 15-i ülése jkve.
42 BML 282–19. A járási tanács vb 1959. december 18-i ülése jkve.
43 BML 282–20. A járási tanács vb 1960. február 8-i ülése jkve.
44 BML 282–22. A járási tanács vb 1961. november 10-i ülése jkve.
45 BML 282–25. A járási tanács vb 1963. szeptember 20-i ülése jkve.

46 BML 282–30. A járási tanács vb 1965. január 22-i ülése jkve.
47 BML 282–32. A járási tanács vb 1966. február 18-i ülése jkve.
48 BML 282–36. A járási tanács vb 1968. február 16-i ülése jkve.
49 BML 282–38. A járási tanács vb 1969. január 31-i ülése jkve.
50 BML 726–3. A községi tanács vb 1953. május 18-i ülése jkve.
51 Gyulai Városi Tanács irattára. A városi tanács vb 1969. október 14-i ülése jkve.
52 Gyulai Városi Tanács irattára. A városi tanács vb 1969. szeptember 2-i ülése jkve.

Gyula és Gyulavári társadalmi szerkezete a felszabadulástól 1970-ig

HUNYA SÁNDOR

Hazánk felszabadulása után Gyulán is olyan alapvető társadalmi és gazdasági átalakulás ment végbe, amely egyedül áll városunk egész eddigi történetében. A kapitalista társadalmi intézményeket szocialisták váltották fel. Megnyílt az ellenforradalmi rendszer által elnyomott néptömegek felemelkedésének lehetősége. A kibontakozó nagy átalakulás a város társadalmi összetételében, rétegződésében mélyreható változást hozott, amely homogénebbé, rétegződésében színesebbé tette Gyula társadalmát. A társadalom szerkezetében történt átalakulással párhuzamosan gyökeres változások történtek a lakosság életmódjában is.

A társadalmi átalakulás és a lakosság életkörülményeiben beállott változások vizsgálatát a népességi viszonyok bemutatásával kell kezdenünk, mert e nélkül nem kaphatunk hű képet a társadalom egészében végbement folyamatokról.

A város népességének és társadalmi fejlődésének vizsgálatakor párhuzamosan ismertetjük a tárgyalt időszakban közigazgatásilag még Gyulától különálló Gyulavári ban történt változásokat is. Az elemzések során esetenként összehasonlítást teszünk az Alföld néhány hasonló típusú városával, valamint megyénk és az akkori gyulai járás egy-két településével.

NÉPESEDÉSI VISZONYOK

A népesség számszerű alakulása önmagában nem döntő tényezője, hanem inkább tükrözője a gazdasági és társadalmi fejlődésnek. A népesség összetétele viszont szoros kapcsolatban van és közvetlenül is utal a gazdaság helyzetének változásaira. Városunk gyors ipari fejlődése nyomán a megye más területéről Gyula népességelszívó hatása – különösen a hatvanas években – meggyorsult s jelentős népességgyarapodás történt. Ez lényeges változást hozott a népesség mobilitásában, ami kedvezően befolyásolta a munkaerőellátást s következményeként a termelékenység fokozását is. A népességen belül végbement folyamatok tehát nyilvánvalóan nemcsak önmagukban érdemesek a vizsgálatra, hanem a város társadalmi fejlődése szempontjából is fontosak.[1] Ezért ezeket nem csupán a demográfia szemszögéből kell vizsgálnunk.

A felszabadulást követő évek népszámlálási adatai a város lakosságának mérsékelt

emelkedését mutatják. A pontosabb tájékozódás érdekében célszerű az 1941-es népszámlálás adatait is figyelembe venni. Egyrészt azért, hogy rámutassunk az 1941 és 1949 közötti nagyarányú népességcsökkenésre, másrészt azért is, hogy az adatok összehasonlításával még jobban érzékeltessük azt a mélyreható változást, ami a felszabadulás után társadalmunk szerkezetében bekövetkezett.

Gyula területe, népsűrűsége és lakossága 1941 és 1970 között[2]

	1941	1949	1960	1970
Terület hektárban	18 988	17 896	17 901	17 901
Népsűrűség (fő/km²)	132,6	131,7	137,6	146,6
Össznépesség	25 169	23 567	24 626	26 438

Gyula határának kiterjedése a felszabadulás után némileg megváltozott. Eperjest 1948-ban Újkígyóshoz csatolták, ezáltal területe 1112 hektárral kisebb lett.[3] Népsűrűsége is csökkent 1949-ig 0,9 fővel, majd 1960-ig 5,9-del emelkedett. 1970-ben 1 km²-en 146,7 ember élt. Ezáltal a megye sűrűbben lakott települései közé tartozott. Lényegesen felülmúlta mind a megyei (78,8/km²), mind az országos (113/km²) arányokat.

A város lakossága már 1941 előtt is csökkenő tendenciát mutatott, de 1949-ig olyan visszaesés következett, amilyet a megye egyetlen településénél sem tapasztalhattunk. A város lakossága 1949-ben 1602 fővel volt kevesebb, mint 1941-ben. Ez 6,3%-os csökkenést jelentett.[4]

Ezt a visszaesést több tényező befolyásolta. Mindenekelőtt a második világháború folyamán katonákban, munkaszolgálatosokban és deportáltakban elszenvedett veszteség. Továbbá az, hogy a háború idején kompromittált személyek, valamint a javaitól és hatalmától megfosztott uralkodó osztály tagjai közül többen elhagyták Gyulát, majd az országot. De szerepe volt az eperjesi határrész Újkígyós területéhez való átcsatolásának is. Némileg enyhítette a veszteséget, hogy a negyvenes évek végén mérsékelten növekedett a születések száma.

A város lakossága 1949-től 1960-ig eleinte mérsékelten, majd fokozottabban emelkedett. 1970-ben 1269 fővel laktak többen Gyulán, mint 1941-ben. Ez azt jelentette, hogy a negyvenes évek nagy vesztesége ellenére is – nem egészen 30 év alatt – 5,1% volt a tényleges szaporulat. Ez a növekedés nem a természetes szaporodás, hanem főleg a lakóhelyváltoztatási különbözet eredménye volt.

A lakosság számszerű alakulását befolyásoló tényezőket: a természetes szaporulatot, valamint a vándorlási különbözetet célszerű külön-külön megvizsgálni, hogy a lakosság számának és arányának alakulásában kifejezésre jutó okokat részletesebben feltárjuk.

A születések száma városunkban a tárgyalt időben a megyei és az országos arányok alatt volt. A felszabadulás után, a 40-es évek végén, kissé emelkedett, az 50-es évek elején némileg visszaesett, majd az 50-es évek közepére ismét emel-

kedett.[5] A növekedés, illetve a csökkenés kialakulásában közrejátszott a földosztás révén létrejött új tulajdonosi réteg megnövekedett szülési aránya, az 50-es évek első éveinek politikai légköre s az abortusz-törvény. (Lásd az 1. sz. függeléket!)

Az újszülöttek évi átlaga 1948 és 1959 között 354,4, a 60-as években 277,3 fő volt, ami 14,7, illetve 10,9 ezrelékes értéknek felelt meg. A csökkenés megállítására különböző intézkedéseket hoztak, így pl. a terhesség művi vetélésének megszüntetését, a fogamzásgátló szerek árusításának betiltását. Ezek az adminisztratív intézkedések átmenetileg kedvező eredménnyel jártak, s a születések száma 1953-tól növekedett városunkban is. Legtöbben 1955-ben születtek, amikor a születések aránya 17,0 ezrelékes értékkel a felszabadulás utáni eddigi legmagasabb szintet érte el, azonban még mindig a megyei és az országos arányok alatt volt. Ebben az időszakban a megyében 1000 lakosra 20,2, országos viszonylatban 21,2 újszülött jutott. Ezzel az értékkel Magyarország átmenetileg a magasabb születési arányszámú országok közé tartozott.[6]

De az adminisztratív intézkedések negatív hatással is jártak, ezért hamarosan hatálytalanítani kellett őket. A betiltást nem követték átfogóbb szociális intézkedések, így a születések száma már az ötvenes évek végén jelentősen csökkent. Az 1000 főre eső születési arány 1958-ban 11,5-re esett vissza, ami a hatvanas évek elején még fokozódott. A mélypontot 1962-ben érte el. Ekkor Gyula 9,4 ezrelékes arányával a megye legrosszabb születésszámú települései közé tartozott. Pedig ebben az időszakban a megyében is 12,6 és országosan is 13,2 ezrelékre csökkent a születési arány, ezzel hazánk a ranglista végén lévő országok között foglalt helyet.[7]

A 60-as évek második felében kormányzatunk a gyermeknevelési segély bevezetésével, a szülési szabadság felemelésével, a családi pótlék progresszív emelésével és egyéb szociális intézkedésekkel igyekezett a születési arányt javítani. Az intézkedések gondos végrehajtásának meg is lett az eredménye: Gyulán 1972-ben 1000 lakosra 12,6 újszülött jutott, Orosházán 14,5, Szarvason 11,9.[8] Ez az arány a 70-es évek közepére még emelkedett. Sajnos, a korösszetétel miatt a halálozások száma ezután is meghaladta a születésekét, így a természetes szaporulat értéke – mint a későbbiekben látjuk – továbbra is negatív maradt.

A halálozások számaránya meghaladta a megyei átlagot. Így volt ez a felszabadulás előtt is. Ámde míg a felszabadulás előtti eltérés oka elsősorban a rossz szociális körülményekben rejlett, addig napjainkban ez főleg az idősebb korúak magasabb arányának következménye. A halálozások évenkénti átlaga a 40-es években 339, az 50-esekben 330, a 60-asokban 354,5 fő volt. Ez azt mutatja, hogy 1960-ig csökkent, majd az egészségi viszonyok javulása ellenére is növekedett, sőt 1970-re ugrásszerűen megemelkedett. 1960-ban 303-an haltak meg, 1970-ben 460-an. Az 1000 főre jutó halálozási arány 1949-ben 12,9, 1960-ban 12,3 s 1970-ben 17,4 ezreléket tett ki, majd utóbb mérsékelten csökkent.[9] Ennek ellenére a 70-es évek elején megyei viszonylatban Gyulán volt a legmagasabb a halálozási arány. A megye városai közül Békéscsabán 10,5, Orosházán 12,0, Szarvason 12,9, Gyulán pedig 15,7 ezreléket tett ki.[10] Ez a magas mutató nemcsak az életkor kitolódásával füg-

gött össze, hanem főleg azzal is, hogy a Fővárosi Szociális Otthont 1960-ban Gyulára helyezték. Ezáltal lényegesen megnövekedett az idős korúak száma. Míg 1949-ben 100 lakos közül 14 volt 60 éven felüli, 1970-ben már 21. Az idős korúak aránya a megyében akkor Gyulán volt a legmagasabb. Számuk növekedése természetszerűen magával hozta a halálozási arány növekedését. A 600 férőhelyes szociális otthon jelenléte a 60-as években évente átlagosan 80 fővel növelte a halálozások számát.[11] Voltak azonban más tényezők is, amelyek ilyen irányban alakították a statisztikát. Közülük említésre méltó a dohányzás, az alkoholfogyasztás jelentős növekedése, továbbá a megyei kórház területi szerepével összefüggő – nem a helybeli születésűeket érintő –, jelentősnek tűnő csecsemőhalálozás. Itt 1972-ben 1000 élve szülöttre 46,5 egy éven aluli csecsemő elhalálozása jutott, ugyanakkor Békéscsabán 33,8, Orosházán 40,6, Szarvason 34,2. A megyei átlag is lényegesen kevesebb volt: 37,0.[12] Ez abból is adódott, hogy a komplikáltabb eseteket a gyulai kórházban kezelték.

Az alacsony születési s a magas halálozási szám egyenes következménye az alacsony természetes szaporulat. A 40-es és 50-es években az évi születések száma általában meghaladta a halálozásokét. A természetes szaporulat 1949 és 1959 között 268 fő volt. A legmagasabb szintet 1955-ben érte el, 2,32 ezrelékes értékkel. Gyula ezzel a szerény aránnyal továbbra is mélyen a megyei szint alatt maradt. A megyében 1955-ben 11,18 ezrelék volt a természetes szaporulat.[13] Ez a különbözeti arány még akkor is magas, ha tekintetbe vesszük, hogy a városban akkor még alacsonyabb volt a születési arány, mint a községekben. A város demográfiai helyzete 1959 után még kedvezőtlenebbül alakult. A természetes szaporulatban olyan jelentős csökkenés mutatkozott, hogy szükségessé vált a születések számának szociális eszközökkel való befolyásolása. Ennek ellenére továbbra is negatív maradt a demográfiai kép.

1960 és 1969 között 772-vel kevesebben születtek Gyulán, mint amennyien meghaltak. Az Alföld hasonló típusú városai közül csak Makó közelítette meg ezt az arányszámot. Ugyanakkor Baján 69-cel, Szentesen pedig 240-nel haladta meg a születések száma a halálozásokét.[14] Ebben a dekádban Gyulán nem volt egyetlen év sem, amikor a születések száma elérte volna a halálozásokét. A természetes szaporulat évi átlagértéke –77,2. A 60-as évek végétől az adminisztratív intézkedések következtében növekedett ugyan a születések száma, de ez a mérsékelt emelkedés nem kompenzálhatta a magas halálozási számot.

Az erősen negatív természetes szaporodási arányt az országos tendenciákkal jórészt megegyező körülmények befolyásolták, azzal a különbséggel, hogy Gyulán egyiknek-másiknak a hatása fokozottabban érvényesült. Közülük meg kell említenünk a szülési kedv csökkenését, az urbanizációval járó kényelemszeretetet, a nők munkába állását, a szűkös lakásviszonyokat és a gyermekintézmények elégtelenségét. Tény, hogy az igények növekedésével a gyermeknevelés is jelentősebb anyagi áldozattal járt. A sokgyermekes családoknak lényegesen hátrányosabb az anyagi helyzete, s így a családok többsége egy-két gyermeknél többet nem vállalt.

Csökkentette még az ezer lakosra jutó természetes szaporulatot a gyulai improduktív korú nők és általában az idős korúak számának az országosnál nagyobb mértékbeni növekedése.

A kedvezőtlen demográfiai helyzet erős reflektorfénybe állította városunk népszaporulati problémáit. Bizonyos mértékben ugyanis a város társadalmi és gazdasági fejlődésének jövőjéről volt szó. A természetes szaporulat ilyen aránya hosszú távon, feltételezve a bevándorlás némi csökkenését, joggal vetette fel azt az aggodalmat, hogy belátható időn belül a város népessége lényegesen megcsappan. Az illetékesek le is vonták a megfelelő tanulságot, s kellő határozottsággal foglalkoztak a népesség növekedését befolyásoló tényezőkkel, mint például a jövendő munkalehetőségek biztosítása, a lakásépítkezés, az egészségügyi ellátás stb.

Hangot adtak azonban annak is, hogy népességállományunk megtartását, illetve növelését ne csak a családi élet és a gyermeknevelés állami támogatásától várjuk. Ez nem csupán munkaerő probléma, hanem nemzeti sorskérdés is. Megoldása nem egyedül anyagi vonatkozású intézkedésen múlik, hanem legalább olyan mértékben a szocialista közösségi érzés erősítésén, a magyarságtudat ébresztésén, a harmonikus családi életen, továbbá az anya és a gyermek jó értelemben vett kultuszának erősítésén.

A gazdasági viszonyok fejlődése nagy tömeget késztetett arra, hogy az ország egyik településéről a másikra vándoroljon. Ennek oka elsődlegesen gazdasági jellegű volt, méretére azonban hatottak egyéb tényezők is.[15]

A munkaerővándorlás jól tükrözi a termelés területi elhelyezkedésében bekövetkezett változásokat. Városunk gazdasági fejlődésének tükreként népességének növekedését is jelentősen befolyásolták a vándorlások. A trianoni területrendezés következtében Gyula gazdasági vonzóereje lényegesen csökkent, de népességet elszívó hatása – bár kisebb mértékben – továbbra is érvényesült. A két világháború között a pozitív vándorlási különbözet nemcsak kiegyenlítette a születési és halálozási arányból származó veszteséget, hanem kisebb mértékben növelte is a népesség számát. A második világháború nagy emberveszteségei, a 40-es évek meglehetősen alacsony természetes szaporulata és a kedvezőtlen népességi áramlatok – mint láttuk – 1949-ig a lakosság 6,4%-os csökkenését eredményezték. Ezt a veszteséget főleg a vándorlási különbözet pótolta. A szocialista építés kezdetétől igen nagy méreteket öltött megyénkben a népesség vándorlása, s ez kedvezően hatott Gyula lakosságszámának alakulására és gazdasági fejlődésére. Már az 50-es évek elején is pozitív volt a vándorlási mérlege, de tömegesebb bevándorlás csak 1960-tól történt. Míg 1949 és 1959 között 798 fő volt a vándorlási különbözet, 1960 és 1969 között 2584.[16]

A 60-as évek népességének gyarapodását, illetve fogyását befolyásoló tényezők alakulását néhány alföldi városban az alábbi táblázat mutatja.[17]

	Természetes szaporulat		Vándorlási különbözet		Tényleges szaporulat	
	szám	%	szám	%	szám	%
Baja	60	0,2	4047	13,4	4116	13,6
Kalocsa	619	4,5	1755	12,9	2374	17,4
Makó	-682	-2,2	-70	-0,2	-752	-2,4
Szentes	240	0,2	1052	3,3	1292	4,1
Gyula	-772	-3,1	2584	10,4	1812	7,4

Az adatokat összevetve azt látjuk, hogy a természetes szaporulat a legmagasabb Kalocsán, s a legrosszabb a helyzet Gyulán. Ennek ellenére a tényleges gyarapodásban városunk 7,4%-os arányával az említett városok közt a 3. helyen áll. Ez abból adódik, hogy a bevándorlások száma Baja után itt volt a legmagasabb.

A vándorlási mozgalom a 70-es évek elején tovább folytatódott. Ekkor a növekvő bevándorlás mellett az elvándorlások száma jelentősen csökkent. A 70-es évek első felében az állandó jellegű bevándorlási különbözet meghaladta az 1700 főt. (Lásd a 2. sz. függeléket!)[18]

A lakosság lélekszámához viszonyítva a megyében Gyulára vándoroltak be a legtöbben. 1972-ben Gyulán 7,4, Békéscsabán 5,6, Orosházán 6,5, Szarvason 5,0%-o volt a bevándorlási arány.[19]

A vándorlási különbözet alakulását figyelemmel kísérve megállapíthatjuk, hogy Gyula a vándorlások tekintetében sajátos helyet foglal el a megyében. A migráció okozta népességváltozás hatása másképpen érvényesült a megye területén és másként Gyulán. Míg a megyében általában népességcsökkenést, addig Gyulán népességszaporodást eredményezett. A megye népességvesztesége 1949 és 1959 között volt a legnagyobb, azután fokozatosan csökkent, de még 1972-ben is -1681 fő volt az állandó jellegű be- és elvándorlás mérlege.[20] Ez főleg abból adódott, hogy a gyengén iparosodott megye a mezőgazdaságból a 60-as évek elejétől felszabadult munkaerőt nem tudta foglalkoztatni. Ezért sokan a megye határán túl kerestek és találtak munkalehetőséget. Gyulán más volt a helyzet. Itt a mezőgazdaságból nem szabadult fel annyi munkaerő, hogy kielégítette volna a munkaerőhiányt. Majd a 60-as évek intenzív iparosítása s egyéb munkaalkalmak teremtése növelte a városnak a munkaerő-elszívó hatását. Így a város vonzáskörzetébe tartozó és ipari objektumokban szegény települések lakói egyre nagyobb számban települtek be a városba. Ezt a folyamatot még fokozták a város fejlesztésében elért jelentős eredmények, a jó színvonalú kommunális ellátottság. Természetesen a migráció nemcsak a népesség számának alakulásában hozott változást, hanem strukturális átalakulást is idézett elő. Erről a későbbiekben még szólunk.

A vándorlásoknak a pozitívumok mellett voltak negatív vonásai is városunkban. Így pl. a tömeges be- és elvándorlás elég nagy anyagi ráfordítással járt, nem beszélve arról, hogy elvonta az erőket a produktív munkától. Időbe telt az új lakó- és munkahelyen való akklimatizálódás. Gyulán 1970-től 1974-ig az állandó

és ideiglenes bevándorlók száma 8702, az elvándorlóké pedig 7586 fő volt. Összességében 5 év alatt 16 288 ember költözött el lakó- és munkahelyéről.[21] El lehet képzelni, milyen kiesést jelentett ez a termelésben s milyen nehézségeket az emberi beilleszkedésben.

A népesség összetételének alakulását gazdasági szempontból is fontos megvizsgálni. Megoszlásában nagy jelentősége van a korösszetételnek, ami befolyásolja a foglalkoztatottság fokát, a keresők és ellátottak arányát, a munkaerő mozgósításának, felhasználásának módját és méreteit. Gyulán a korösszetétel alakulására elsősorban a születésgyakoriság, a halandóság megváltozása, a háborúk és a vándorlások voltak hatással. A korösszetétel a felszabadulás után módosult, s jelentős eltérést mutat mind a megyei, mind az országos értéktől.

A város népességének megoszlása korcsoportok szerint 1949 és 1970 között[22]

Korcsoport	1949	%	1960	%	1970	%
0–9 éves	3190	13,6	3568	14,5	3115	11,8
10–14 éves	1651	7,0	1645	6,7	1752	6,6
15–19 éves	1764	7,4	1597	6,5	2092	7,9
20–39 éves	7327	31,1	6686	27,1	7067	26,7
40–59 éves	6344	26,9	6633	26,9	6895	26,1
60 éven felüli	3291	14,0	4497	18,3	5517	20,9
Népesség összesen	23 567	100,0	24 626	100,0	26 438	100,0

Amint látjuk, 1949-től csaknem valamennyi produktív korú korcsoport arányában csökkenés állt be.

A 0–14 éves korúak 1949-ben a lakosság 20,5, 1970-ben 18,4%-át tették ki.Ez jóval alatta volt a megyei aránynak. Békés megyében 1949-ben a népesség 25,6, 1970-ben 21,1%-a volt gyermekkorú. Békéscsabán 1970-ben 19,4, Orosházán 18,0, Szarvason 19,2%-ot tettek ki a 0–14 évesek. Amint látjuk, Gyulán igen alacsony volt a gyermekkorúak aránya, ami a népesség újratermelődését, az egészséges szaporulatot, a későbbiekben pedig az aktív keresők számának alakulását hátrányosan befolyásolta. A 70-es években megindult születésemelkedés alapján a 80-as évektől a gyermekkorúak aránya növekszik.

A munkaképes korúak (15–59 évesek) korosztálya számszerűleg növekedett, de a népesség arányában csökkent. A szám szerinti növekedés sem a természetes szaporulat, hanem – mint láttuk – a bevándorlás következménye volt. Ezt mutatja az is, hogy az 50-es években – amikor a bevándorlás üteme kisebb volt – szám szerint is csökkenés mutatkozott. Majd a 60-as években megindult a tömeges bevándorlás, és ekkor 1138 fővel emelkedett. A munkaképes korúak száma Gyulán 1970-ben 16 054 volt, ez az össznépesség 60,7%-ának felelt meg.

A növekedés azonban korcsoportonként különbözőképpen alakult. A fiatal munkaképes korúak (15–39 évesek) száma és aránya 1960-ig csökkent, a 60-as

években szám szerint 876 fővel emelkedett. Az idősebbeknél (40–59 éveseknél) a szocializmus építése idején mindvégig növekedés mutatkozott. Összességében a 40–59 éves munkaképességűek 551 fővel voltak többen 1970-ben, mint 1949-ben.

A legnagyobb változás a 60 éven felüliek korosztályában történt. Számuk és arányuk népszámlálásról népszámlálásra növekedett. Ez a változás természetesen nem elszigetelt jelenség, lényegében az országos folyamatot tükrözi. Alapvetően két ellentétes folyamatra vezethető vissza: egyik a halandóság megváltozása, aminek eredményeként az általános élettartam megnövekszik, a másik a születések számának hosszabb időtávlatban való fokozatos csökkenése.

Gyulán elsősorban az életkor kitolódása növelte az idős korúak számát, de kisebb mértékben befolyásolta a bevándorlás is, főleg azóta, hogy a Fővárosi Szociális Otthon ide települt. Az idős korúak száma 1949-től 1970-ig 2226 fővel emelkedett. Ez azt jelenti, hogy Gyulán az idősek száma csaknem megkétszereződött. Arányuk is jóval nagyobb a megyeinél. Városunkban 1970-ben a lakosság 20,9%-a volt 60 éven felüli, a megyében 18,9, Békéscsabán 16,8%-a. Gyulán 100 munkaképes korúra 37,4, a megyében 31,5 idős korú jutott. Pedig nálunk a munkaképes korúak aránya valamivel nagyobb volt. Ezek az értékek a város lakosságának kisebb mérvű elöregedését jelezték.

Az idős korúak közül 1970-ben 1326, vagyis 24% 75 éven felüli. Ezek száraz tények, mögöttük azonban emberek vannak, gyakran magatehetetlen, orvosi segítségre, gondos ápolásra szoruló öregek. Ezek a tények érzékeltetik nemcsak Gyulán, hanem az egész országban is az öregekről való gondoskodás fontosságát.

A nők és férfiak aránya az országos helyzetnek megfelelően városunkban is eltérést mutatott, csak itt valamivel nagyobb volt a nők arányszáma. Az arányok alakulásában különböző tendenciák érvényesültek. Általános jelenség, hogy valamivel több fiú születik, mint leány. A férfiak halandósága azonban a csecsemőkortól kezdve nagyobb. Bizonyos idő elteltével kiegyenlítődik a különbség, majd „nőtöbblet" keletkezik, s ez az idősebb korcsoportban egyre növekszik. A „nőtöbblet" kirívóan jelentkezett a háborúban részt vett korcsoportokban, de befolyásolták a vándorlások is.

A város népességének megoszlása nemek szerint 1941 és 1970 között

	Férfi	Nő	1000 férfira jutó nők száma
1941	12 303	12 866	1046
1949	11 158	12 409	1112
1960	11 609	13 017	1121
1970	12 491	13 947	1117

A második világháború veszteségei következtében a nők aránya a korábbiaknál jobban emelkedett. 1949-ben az össznépesség 52,7%-át tették ki, s 1251-gyel volt több a nők száma, mint a férfiaké. Az 50-es években még tovább emelkedett, 1960-ban már 1000 férfira 1121 nő jutott. Ekkor volt legnagyobb a „nőtöbblet". Majd a 60-as években a férfiak tömegesebb bevándorlása következtében kissé csökkent, de még mindig nagyobb volt, mint 1949-ben. Gyulán 1970-ben a lakosság 47,25%-a volt férfi, 52,75%-a nő, s ez 5,5%-os nőtöbbletet jelentett. Ugyanakkor Békéscsabán 4,8, Orosházán 3,4, Szarvason 2,4, a megyében pedig 2,2%-al volt több a nők aránya. Az adatok azt mutatják, hogy a megyében a nőtöbblet Gyulán volt a legnagyobb. Ezt nem lehet csupán a háború és a gyakoribb férfihalálozás rovására írni. Adódik abból is, hogy Gyulán elég sok olyan munkahely van (egészségügy, harisnyagyár stb.), ahol nagyobb számban alkalmaznak női munkaerőt.

A nő–férfi arány alakulása mind gazdasági, mind társadalmi fejlődés szempontjából fontos, ezért érdemes a két nem korcsoportok szerinti változását is megvizsgálni. (Lásd a 3. sz. függeléket!)[23]

Azt látjuk, hogy 1970-ben a gyermekkorban (0–14 éveseknél) 4,8%-kal volt nagyobb a fiúk aránya. Ez a többlet a 15–19 éves korra kiegyenlítődött. Ekkor a férfiak száma azonos volt a nőkével. Majd a 20–39 éves korban ugrásszerűen megemelkedett a nők aránya, s számuk e korcsoportban 495 fővel volt több, ami 7%-os nőtöbbletet jelentett. Ez az arány 40–59 éves korig 6%-ra csökkent, azonban az öreg korúaknál egyre jobban emelkedett, s a 75 éven felülieknél már elérte a 76%-os nőtöbbletet, s ekkor 100 férfira 170,6 nő jutott.

Érdekesen alakult a nő–férfi arány a munkaképes korcsoportokban. A nők száma a 20–39 éves munkaképeseknél emelkedett meg a legjobban, mégpedig 20–24 és 30–34 éves korban. Ekkor 100 munkaképes korúra 122,2, illetve 122,9 nő jutott. Hasonlóan magas az arány az idősebb munkaképes korúaknál (55–59 éveseknél), s itt 100 munkaképes férfira 125,5 nő esett. Legalacsonyabb a nők aránya a 25–29 éveseknél, s 100 férfira 105,4 nő jutott.

A város népességét családi állapot szerint vizsgálva azt találjuk, hogy a 15 éves és idősebb népesség 1941-ben az össznépesség 78,4%-a volt. A második világháború veszteségei következtében ez az arány lényegesen csökkent. A természetes szaporulat, de főleg a bevándorlás eredményeként a 60-as években – szám szerint ugyan nem, de arányában – elérte az 1941-es szintet, 1970-ben pedig mintegy 3%-kal meg is haladta. A férfiak aránya 1941-ben 48,8, a nőké 51,2 % volt, 1970-ben pedig 46,3, illetve 53,7%.[24]

A korabeli adatok azt mutatják, hogy a 15 éves és idősebb népesség családi állapota szerinti összetételben a szocializmus építése idején lényeges változás következett be. A felszabadulás után kiépülő új gazdasági és társadalmi rend és a vele járó életszínvonal-emelkedés kedvezően befolyásolta a házasodási kedvet. Lehetővé vált, hogy mind a férfiak, mind a nők viszonylag fiatalon köthessenek házasságot. 1970-ben a 20–24 évesek közül a férfiak 36,4, a nők 63,4%-a volt házas. Gyulán 1964-ben a házasságkötések száma 225 volt. A házasságra lépők többsége 22 éven

aluli, sőt 70 házasságkötéshez a fiatal kor miatt házassági engedélyt kellett kérni.[25] A kedvező körülmények eredményeként ugrásszerűen megnövekedett a házasságkötések száma. Míg 1941-ben a 15 éves és idősebb férfiak és nők 59,1%-a volt nős, illetve férjezett, addig 1960-ban 67,4%-uk. A házasságok aránya 1970-ig kissé mérséklődött, de még mindig 7%-kal volt magasabb, mint 1941-ben. A felszabadulás után 1970-ig a nőtlenek és hajadonok száma 1847-tel, arányuk pedig 11,2%-kal csökkent. A Horthy-korszak munkanélkülisége, bizonytalan gazdasági helyzete a férfiak nősülését nagyon megnehezítette. Ezt mutatja az is, hogy 1941-ben a férfiaknak csak 60%-a, a felszabadulás után, 1960-ban 74 és 1970-ben 71,3%-a volt nős. Az elváltak és özvegyek száma viszont emelkedett. Az emelkedés száma és aránya a nőknél lényegesen magasabb, mint a férfiaknál. Az özvegy nők 1970-ben csaknem 5-ször annyian voltak, mint az özvegy férfiak, az elvált nők száma pedig csaknem 2-szerese volt a férfiakénak. (Lásd a 4. sz. függeléket!)

A felszabadulás után megnövekedett számú válásoknak csak részben oka a fiatal korban kötött házasság, mert gyakori az idősebb korban kötött házasságok felbomlása is. A 40–49 éves korcsoportban 84 férfi és 164 nő élt elváltan, 20–29 éves korú 35, illetve 81. A válások gyakoriságának okát abban is kell keresnünk, hogy a felszabadulás után a nők társadalmi helyzete megbecsültebb lett, nem olyan kiszolgáltatott, mint korábban. A női emancipáció önállóbbakká, anyagi szempontból is függetlenebbekké tette őket.

Az özvegy nők száma és aránya legmagasabb a 60 éven felülieknél, de az 50–59 évesek korcsoportjában is 10 özvegy férfira 73,4 özvegy nő jut.

1970-ben a házasságban élő nők száma 7109 volt. Közülük 1134 nem szült gyermeket, 2467-nek 1, 2148-nak 2, 1212-nek 3–5, 148-nak pedig 5-nél több gyermeke volt. Majdnem minden 6. férjezett nő gyermektelen. A 7109 férjezett nő 12 063 gyermeket szült. 100 férjezettre mindössze 170 gyermek jutott, kevesebb, mint 1960-ban. Akkor 100 férjezett nőre 196 élve született gyermek jutott, a megyében 1970-ben 210. Ugyancsak kedvezőtlen volt a gyulai arány országos viszonylatban is.[26]

Még szomorúbb a helyzet a 20–39 éves férjezett nőknél. Összlétszámuk 2989, az élve született gyermekek száma 4047 volt. Ez azt jelentette, hogy a 20–39 éves férjezettek közül 100-ra 135,3 gyermek jutott. Az említett korú férjezettek 62,5%-a egyáltalán nem vagy csak egy gyermeket hozott világra; 28,7%-uknak 2, 8,9%-uknak 3–5 és 0,56%-uknak 5-nél több gyermeke volt. Ez az alacsony születési arány a népesség egyszerű reprodukcióját sem biztosította. Valamelyest javított a helyzeten, ha ezekhez hozzáadjuk az özvegy és elvált nők gyermekeinek számát. Az özvegy és elvált nők száma együttesen 2468, a gyermekeiké 5167, 100 özvegy és elvált nőre 209,3 gyermek jutott.

A férjezett, özvegy és elvált nők összlétszáma 9577, a gyermekeké 17 320 fő volt, s így 100 nőre 180 gyermek jutott.

A hajadon nők száma 2014, ezek 219 gyermeket szültek, így 100 hajadonra 10,8 gyermek jutott.

Bár nem feladatom Gyula oktatásügyének vizsgálata, a népesedési viszonyok tárgyalásával kapcsolatosan mégis szükségesnek tartom pillantást vetni a népesség iskolai végzettségének alakulására. Ez ugyanis előfeltétele s egyben jó mutatója a végbement változásoknak. Az iskolai végzettség emelkedése nélkül a társadalmi szerkezet változása, a munka termelékenységének növekedése, az életmód ilyen mérvű alakulása aligha következhetett volna be.

A népesség iskolai végzettségét nagymértékben befolyásolta a felszabadulás előtti időszak kultúrpolitikája, amely elsősorban az akkori uralkodó osztályok számára biztosította a magasabb műveltségi szint elérését. Ennek megfelelően kevesen végezhettek főiskolai vagy egyetemi tanulmányokat, sőt még az érettségi is magas iskolai végzettségnek számított. A felszabadulás után – a kulturális forradalom keretében – jelentős változás történt. Nagyobb kulturális fellendülésről, az iskolába járók számának robbanásszerű emelkedéséről csak az iskolák államosítása óta beszélhetünk. Ezért az 50–60-as évek iskoláztatási adatait célszerű a felszabadulás előttiekkel összevetve vizsgálni. Az iskolai végzettség megállapításánál pedig helyesebb, ha nemcsak az össznépesség viszonylatában, hanem valamivel magasabb korhatárból kiindulva vizsgáljuk meg, hogy a megfelelő korúaknak hány százaléka végzett el egy-egy iskolai fokozatot.

A város népességének iskolai végzettsége 1941 és 1970 között[27]

	1941	1960	1970
Általános iskolai 8 osztályt (vagy ennek megfelelőt) végzett	2031	4180	6663
Az össznépesség %-ában	8,1	17,0	25,2
A 15 éves és idősebb népesség %-ában	10,3	21,9	30,9
Középiskolai 1–4. osztályt végzett, érettségizett	725	1866	3672
Az össznépesség %-ában	2,9	7,6	13,9
A 19 éven felüliek %-ában	4,1	10,9	18,9
Főiskolát, egyetemet végzett	216	555	868
Az össznépesség %-ában	1,5	2,3	3,3
A 19 éven felüliek %-ában	2,1	3,1	4,5

Anyanyelv és nyelvismeret szerinti megoszlás tekintetében a város lakossága az 1960-as népszámlálás adatai alapján 96,6%-ában magyar, 3,4%-ában nemzetiségi anyanyelvű volt. A magyar anyanyelvűek 1941-hez viszonyítva arányukban nem, de számszerűleg 381 fővel csökkentek. Ugyancsak fogyott – a románok kivételével – a nemzetiségiek aránya is.

A népesség megoszlása anyanyelv szerint 1941-ben és 1960-ban[28]

	1941		1960	
	A népesség száma	%-ban	A népesség száma	%-ban
Magyar	24 101	95,80	23 789	96,58
Román	531	2,10	689	2,80
Német	303	1,20	45	0,18
Szlovák	182	0,70	63	0,26
Egyéb	52	0,20	46	0,18
Összesen	25 169	100,00	24 626	100,00

Az 1960-as népszámláláskor 843-an vallották magukat nemzetiségi anyanyelvűnek. Ez a szám 222-vel kevesebb ugyan az 1941-es adatokhoz viszonyítva, ámde ennek oka nem a feltételek szűkülésében keresendő, hanem abban, hogy a városból többen elköltöztek. A legnagyobb csökkenés a németek körében mutatkozott; számuk 258 fővel, az össznépességhez való arányuk pedig 1%-al alacsonyabb. Ehhez a csökkenéshez hozzájárult a második világháború utáni nagyobb mérvű asszimiláció is. A románok száma 1941-től 158-cal (29,8%), az össznépességhez való arányuk 0,70%-kal növekedett. A nemzetiségek csaknem valamennyien beszélik a magyar nyelvet. A románok közül 36-an, a németek közül 2-en nem tudnak magyarul. Ez azonban semmi hátrányt nem jelent számukra állampolgári jogaik gyakorlásában. Erre a város vezetése is különös gondot fordít. A nemzetiségi kérdés helyes kezelése azonban nem csak a város vezetésén, hanem a hazánkban követett elvi politikai alapok helyes értelmezésén és végrehajtásán múlik, ebből fakadó a városi élet ilyen vonatkozása.

A város vezetése a nemzetiségi kérdést a marxista–leninista nemzetiségi politika szellemében kezelte és kezeli. A legmesszebbmenően biztosítja az összes nemzetiségiek egyenjogúságát s nemzeti kultúrájának szabad fejlődését. Természetesnek tartja, hogy erősítsék rokoni és intézményes kapcsolataikat az anyanemzetekkel. Ezen túlmenően a feltételeket is igyekszik megteremteni a nemzetiségi nyelven tanulni akarók számára. Így pl. a román anyanyelvűek részére általános iskolát és gimnáziumot létesítettek, s a korszerű oktatáshoz szükséges felszereléssel látták el. Gyula a hazai románság kultúrcentruma, itt székel a Magyarországi Románok Demokratikus Szövetsége, továbbá a hazai román nyelvű lap szerkesztősége is.

A gyulai nemzetiségek életéről az 1969. szeptember 12-i tanácsülési jegyzőkönyvben ezt olvashatjuk: „Városunkban a nemzetiségi lakossággal politikai vagy gazdasági alapkérdésekben nincs probléma. A felszabadulás utáni áttelepítések Gyulát nem érintették, hiszen a német anyanyelvűek vagy nevűek zöme akkor is magyarnak vallotta magát, amikor a német fajhoz vagy a fasiszta birodalomhoz való tartozás privilégiumokkal járt.

A román nemzetiségi lakosságnak középiskolája van. Szabadon beszéli anyanyelvét, nemzeti hagyományainak ápolásával törődik. Élet- és munkakörülményei

azonosak a magyar lakosságéval. Magyarok és románok megértően élnek egymás mellett, együtt dolgoznak a szocializmus építésén és a város fejlesztésén."[29]

A nemzetiségi szülők már a 60-as években is elismeréssel nyilatkoztak gyermekeik oktatásáról. Látták és tapasztalták, hogy az oktatási rendszerünk megfelelő lehetőséget ad a nemzetiségi gyermekeknek arra, hogy anyanyelvükön tanulhassanak, őrizzék és ápolják hagyományaikat. A gondok elsősorban abból adódnak, hogy az iskolába kerülő gyermekek, ha értik is a nemzetiségi nyelvet, apáik, anyáik nyelvét, az iskolában kezdetben nehezen tudják használni. A megfelelő alapok hiánya megnehezíti a pedagógusok munkáját, mivel a tantervek és a tanulmányi tervek egy feltételezett nyelvi tudásra épülnek, ám ez a tudás – amint a gyakorlatban kiderül – olykor nem létezik. Ezért az első tanévben inkább az anyanyelvet gyakorolják. A kérdőíves felmérések és a személyes beszélgetések igazolják, hogy a szülők elégedettek a nemzetiségi oktatással, gyermekeik tanulási lehetőségeivel.[30]

A lakosság nyelvismerete egyre bővül. Az 1960-as adatok szerint az össznépesség 9,1%-a beszélt anyanyelvén kívül még legalább egy idegen nyelvet is. A magyar anyanyelvű népesség körében 1435-en beszéltek más nyelven: 255-en szlovákul, 559-en románul, 592-en németül és 390-en egyéb nyelven. A román anyanyelvűek közül 651 fő ért magyar, 4 német, 1 szlovák, 13 pedig más egyéb nyelven. A német anyanyelvűek közül 42-en beszélik a magyar, 3-an a román, 2-en a szlovák nyelvet, s 5-en értenek más egyéb nyelven.[31]

A népesség gazdasági aktivitás szerinti összetételének alakulását tulajdonképpen a 'ereső' épessége folya ok száma ha áro eg. A s oci li mus 'pí 'se idején min í , í ő zám növ k d t , eltartottaké p dig csökkent. Az aktív keresők az 50-es években 893 fővel lettek többen, 1970-re pedig a fokozatos gazdasági fejlődés következtében, 1949-hez viszonyítva 2454-gyel gyarapodott a számuk, ez az össznépesség viszonylatában 4,6%-os emelkedést jelentett. Az aktív keresők száma lényegesen gyorsabban növekedett, mint a lakosságé. Míg 1949 és 1970 között a népesség száma 12,2%-kal, addig az aktív keresőké 23,8%-kal emelkedett.

Az eltartottak száma és aránya 1970-ben lényegesen alacsonyabb volt mint 1949-ben. Annak ellenére, hogy az idős munkaképtelenek száma jelentősen növekedett, 2824-gyel kevesebb volt az eltartott, s ez azt jelentette, hogy az 1949-i állapothoz képest 100 keresőre 44,8 fővel kevesebb eltartott jutott.

A keresők számának ilyetén növekedése, valamint az eltartottakénak a csökkenése részben a bevándorlók, részben a nők foglalkoztatottságának növekedéséből adódott. Városunkban a szocializmus építése idején a nők minden addiginál nagyobb mértékben kapcsolódtak be a termelőmunkába. Ezért érdemes megvizsgálni a népesség gazdasági aktivitását nemek szerint is, különös tekintettel az aktív és inaktív keresőkre.

A népesség gazdasági aktivitása 1949 és 1970 között nemek szerint[32]

1949			1960			1970		
Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt
Össznépesség								
11 158	12 409	23 567	11 609	13 017	24 626	12 491	13 947	26 438
Aktív kereső								
7 319	2 993	10 312	7 094	4 111	11 205	7 075	5 691	12 766
Inaktív kereső								
511	522	1 033	796	794	1 590	1 890	2 384	4 274
Eltartott								
3 328	8 894	12 222	3 719	8 112	11 831	3 526	5 872	9 398
100 aktív keresőre jutó eltartott								
32,3	86,2	118,5	33,2	72,3	105,5	27,6	46,0	73,6

A lakosság gazdasági aktivitásának egyik fő jellemzője, hogy a szocializmus időszakában emelkedett a nők foglalkoztatottságának mértéke. A felszabadulás után leomlottak azok a gátak, amelyek a nők gazdasági aktivitását akadályozták. Eleinte mérsékelten, majd mind többen kapcsolódtak be a termelőmunkába. A 70-es években már nem az a kérdés, hogy dolgoznak-e a nők, hanem az, hogy hol s milyen képzettséggel, felkészültséggel vesznek részt a termelőmunkában. Számarányuk, a munkamegosztásban elfoglalt helyük és nem utolsósorban politikánk lényege a városi vezető szervek feladatává tette, hogy a nők munkakörülményeinek javításával, az arra érdemesek vezető beosztásba helyezésével, a szolgáltatások javításával, a második műszak terheinek csökkentésével, fokozottabb társadalmi megbecsüléssel, különös gonddal foglalkozzanak. A nők munkába állásának kérdéséről az MSZMP városi bizottsága is rendszeresen tárgyalt. Határozatban rögzítette, hogy „biztosítani kell a városban a nők érdekeinek fokozottabb védelmét, elsősorban a nők munkába való helyezésének lehetőségét. Fontos politikai kérdésnek jelölte meg a nők társadalmi aktivitásának fokozását, a vezetésbe való bevonásukat minden szinten és minden területen."[33] A megyei pártbizottság is több alkalommal foglalkozott a nők helyzetével. Felhívta a figyelmet arra, hogy az üzemek és vállalatok külön gondoljanak az egészségre ártalmas munkakörökben dolgozó nők helyzetére. Tegyenek erőfeszítéseket a gyermekintézményekbeli férőhelyek biztosítására, az üzemi orvosi hálózat korszerűsítésére. A munkakörülmények javításával, a szociális létesítmények bővítésével fokozzák a munkahelyek kultúráltságát. Könnyítsék a nők, kivált az édesanyák helyzetét. Fokozott gondot fordítsanak az egyedülálló, gyermeket nevelő édesanyák helyzetének javítására.[34]

Az aktív keresők számában történt változást nemek szerint vizsgálva lényeges eltérést tapasztalunk. A tárgyalt időben a férfikeresők száma 244-gyel, arányukban pedig 3,3%-kal csökkent. Különösen az első évtizedben volt nagy a visszaesés s a 60-as években, a bevándorlások következtében, már csökkent az aktív

kereső nők száma 2698 fővel, az össznépességhez viszonyított arányuk pedig 8,8%-kal emelkedett. A legnagyobb mértékű növekedést a 60-as években tapasztalhattuk (1580 fő). Ekkor ugyanis tömegesen álltak munkába a nők, bár már az 50-es években is 1118 nő kapcsolódott be a termelőmunkába. A nagymérvű növekedés ellenére az aktív kereső nők száma még mindig jóval alatta maradt a férfiakénak. Számuk 1970-ben 1384-gyel, arányuk össznépességi viszonylatban 5,3%-kal volt alacsonyabb a férfiakénál. A férfiak közül 1970-ben 65,6%, a nők közül 56,6% volt aktív kereső. A hasonló típusú alföldi városokban: Baján 42,5, Makón 44,2, Szentesen 36,5% volt az aktív kereső nők aránya.[35]

Növekedett az inaktív keresők száma és aránya is: 1949-ben 1033 (4,4%), 1960-ban 1590 (6,4%), 1970-ben pedig 4274 (16,2%). Számuk az első évtizedben mérsékelten, majd ugrásszerűen emelkedett. 1949-ben az össznépességhez viszonyított arányuk alig érte el a 4,4%-ot, de 1970-re több mint 16%-ra növekedett. Ez megfelelt mind a megyei, mind az országos helyzetnek, s elsősorban azzal függött össze, hogy az átlagos életkor kitolódása következtében az idős korúak aránya növekedett, s ezért a munkaképes koron túl mind többen váltak inaktív keresőkké.

Az inaktív kereső nők száma – hasonlóan az aktív keresőkéhez – gyorsabban emelkedett, mint a férfiaké. Míg 1949-ben számuk kb. megegyezett, 1970-ben már 494 fővel többen voltak: 1970-ben a férfiak 15,1, a nők 17,1%-a volt inaktív kereső. Az utóbbiak száma továbbra is emelkedő tendenciát mutat, egyré.zt azért, mert az inaktív kereső nők száma gyorsabban növekszik, mint a férfiaké, másrészt azért, mert az aktív korú nők közül is egyre többen mennek gyermekgondozási szabadságra.

A foglalkoztatottak nagyarányú növekedése következtében jelentősen csökkent az eltartottak aránya: 1949-ben 12 222 (51,9%), 1960-ban 11 831, 1970-ben 9398 fő (35,5%). 1949 és 1970 között arányuk 16,4%-kal csökkent. Feltűnő, hogy az eltartott férfiak aránya az össznépességhez viszonyítva 0,8%-kal csökkent ugyan, szám szerint azonban 198-cal emelkedett. Ezzel szemben az eltartott nők szám szerint 3022-vel, a lélekszámhoz viszonyított arányukban pedig 15,4%-kal lettek kevesebben. Ennek ellenére lényegesen több az eltartott nők száma a férfiakénál. Még 1970-ben is a nők 42,1%-a volt eltartott, a férfiaknak csak 28,2%-a. 100 aktív keresőre ekkor 27,6 eltartott férfi és 46 eltartott nő jutott. Ez arra utal, hogy a nők 1949-ig, tehát a szocializmus építése előtt még kevésbé kapcsolódtak be a családon kívüli termelőmunkába.

Amikor a város mai társadalmát vizsgáljuk, célszerű a keresők és az eltartottak összetételét korcsoportok szerint is megtekinteni. (Lásd az 5. sz. függeléket!)

A gyermekkorúak (0–14 évesek) száma 1970-ben 4867 volt, az össznépesség 18,4%-a, tehát 20 kivételével valamennyien az eltartottak közé tartoztak. A munkaképes korúak száma 14 976 fő volt, az össznépesség 56,6%-a. A munkaképes korúak közül 77,9% aktív kereső, 4,4% inaktív kereső és 17,7% eltartott. Az össznépességből munkaképes korú aktív kereső 44,1, inaktív kereső 2,5, eltartott pedig 10%.

Az aktív keresők 55,4%-a férfi, 44,6%-a nő. A nők gazdasági aktivitásának magas aránya kivált akkor feltűnő, ha tekintetbe vesszük, hogy 1949-ben az összes aktív kereső nők az aktív dolgozóknak csupán 29%-át tették ki. A jövő szempontjából kedvező, hogy az aktív keresők többsége (59%) a fiatal munkaképes korúak (15–39 évesek) csoportjába tartozik. Itt a nők aránya (48,7%) nem sokban különbözik a férfiakétól (51,3%). Ez arra utal, hogy a munkavállalás a fiatalabb nőknél volt tömegesebb. Az inaktív keresők között a nők aránya (69%) lényegesen magasabb a férfiakénál. (31%) A fiatal munkaképes korúaknál még szembetűnőbb a különbség. Ez érthető is, mert ebben a korcsoportban magasabb a gyermekgondozási szabadságon levő nők száma (345 fő).

A munkaképes korú eltartottak száma viszonylag eléggé magas (2643 fő). 45,6%-uk azonban tovább tanul valamilyen tanintézetben, s ők hamarosan aktív keresőkké válnak. 1439 azoknak a száma, akik nem tanulnak tovább, nem is kapcsolódnak be a termelőmunkába, s a fenntartásukhoz megfelelő keresettel, jövedelemmel nem rendelkeznek. Ezek közül 225 a városi szociális intézmény által eltartott munkaképtelen személy. A munkaképes korú eltartottak közül még mindig elég sok: 1244 fő azoknak a száma, akik mint háztartásbeliek vagy egyéb ok miatt nem végeznek termelőmunkát. Ők képezték a munkaképes korúak 8,1%-át, az össznépesség 4,6%-át; 1941-ben 29,3, illetve 19,6% volt az arányuk.

A nem munkaképes korúak száma – a férfiaknál 60, a nőknél 55 éven felül – 6595, az össznépesség 24,9%-a. Ebben a kategóriában az aktív keresők száma 1075 fő, az összes aktív keresők 8,4%-a. Ez a viszonylag magas arány – az egyre korszerűbb egészségügyi ellátás mellett – abból adódik, hogy a munkáshiány miatt az inaktív kort elérők közül mind többen maradnak továbbra is keresőállományban. Az inaktív korú aktív keresők 52,9%-a férfi, 47,1%-a nő. A munkaképes koron felüli korcsoportban az inaktív keresők száma 3612, az összes inaktív keresők 78,3%-a. Ugyanebben a korcsoportban az eltartottak száma 1908; 91,9%-uk nő, 8,1%-uk férfi. Közülük háztartásbeli, illetve egyéb eltartott 1591, közületi eltartott 317 fő.

A foglalkozási ágakat vizsgálva az aktív keresők aránya legmagasabb az egészségügyi és kulturális szolgálatban (együtt 60,4%) és az iparban (55%), legalacsonyabb a közigazgatásban 26% és a szállításban. Az aktív keresők viszonylatában a nők aránya legmagasabb a kereskedelemben, az egészségügyi és kulturális szolgáltatásban, legalacsonyabb a mezőgazdaságban. Az eltartottak közül 100 aktív keresőre legtöbb jut a közigazgatási szolgálatban (211,1 fő).

Gyulavári népessége a felszabadulás utáni években mérsékelten fogyott. A legnagyobb csökkenés (4,4%-os) 1941 és 1949 között mutatkozott, majd ez a csökkenés lelassult, sőt a 60-as években némi emelkedés is mutatkozott a népességszámban. A lélekszám a 3 évtized folyamán 150 fővel lett kevesebb.

A területnagyság nem változott. A népsűrűség 57,1 és 53,7 között váltakozott. Lényegesen kisebb volt mind a megyei, mind az országos átlagnál.

Gyulavári lakosságának száma, területének nagysága, népsűrűsége 1941 és 1970 között[36]

	1941	1949	1960	1970
Össznépesség	4389	4197	4133	4239
Terület hektárban	7699	7699	7699	7699
Népsűrűség/km²	57,1	54,6	53,7	55,1

A lakosság számának csökkenését előidéző tényezők közül – a háborús veszteségen kívül – az elvándorlásnak volt nagy szerepe. A születések és halálozások aránya valamivel kedvezőbben alakult, mint Gyulán, bár a 60-as évek születési arányában itt is lényeges visszaesés következett be. Ezért, hogy a község népességének alakulását demográfiai fejlődésében pontosan lássuk, meg kell vizsgálnunk a halálozási és termékenységi mutatókat. A tényleges növekedés, illetve fogyás regisztrálására pedig a vándorlási mozgalmakat is szükséges megnéznünk.

A felszabadulás után Gyulavári két és fél évtizedes népmozgalmában a születésszám változásai mutatták a legnagyobb ingadozást. Az újszülöttek száma évi 27 és 90 között, 1000 lakosra vonatkoztatva pedig 6,5 és 21,5 között ingadozott. 1941-től 1948-ig 512, 1949 és 1959 között pedig 702 gyermek született. A 40-es évek átlaga 64, az 50-es éveké pedig 63,8 fő volt. A legtöbben 1949-ben születtek, ekkor 1000 lakosra 21,5 újszülött jutott, s ez meghaladta mind a megyei, mind az országos átlagot. Utóbb csökkent, de a már említett adminisztratív intézkedések következtében 1954-re ismét emelkedett, s csaknem elérte az 1949-es szintet. 1949 és 1954 között évente átlagban 69,2 gyermek született, ami 16,5 ezrelékes értéknek felelt meg. Ezzel az értékkel Gyulavári felette volt ugyanazon időszak gyulai átlagának, de alatta maradt a megyeinek és az országosnak. (6. sz. függelék.)

A születések száma az 50-es évek második felében – az országos helyzetnek megfelelően – itt is csökkent, sőt a 60-as évek elején még fokozódott is a csökkenés. 1960-ra a születések aránya már 12,8 ezrelékre esett vissza, s a legmélyebbre 1962-ben süllyedt, amikor 6,5 ezrelékes értékével a népesség egyszerű reprodukcióját sem biztosította. Majd a 60-as évek második felében ismét mérsékelten emelkedett, de nem érte el az 50-es évek szintjét. 1966 és 1970 között az évi születési átlag 56 fő volt, 13,3 ezrelék, s így elérte ugyan a megyei szintet, de alatta maradt az országosnak.

A népmozgalom főbb adatainak 5 évenkénti alakulása Gyulaváriban 1945 és 1970 között[37]
(1000 lakosra)

Időszak	Születések			Halálozások			Term. szaporulat		
	Gyulavári	Békés megye	Országos	Gyulavári	Békés megye	Országos	Gyulavári	Békés megye	Országos
1946–1950	17,5	20,3	20,4	12,6	12,0	12,5	4,9	8,3	7,9
1951–1955	15,3	20,2	21,2	8,3	11,7	11,1	7,0	8,5	10,1
1956–1960	13,3	16,4	16,5	9,1	10,8	10,3	4,2	5,6	6,2
1961–1965	10,3	12,6	13,2	11,5	11,0	10,2	–1,2	1,6	3,0
1966–1970	13,3	13,4	14,6	11,4	11,5	11,0	1,9	1,9	3,6

A felszabadulás után a halálozási arány alatta volt a 30-as évekének. 1946 és 1970 között 1000 lakosra évente átlagosan 10,6 halálozás jutott, a 30-as években 12. Ez a kedvező arány kétségkívül a jobb orvosi ellátottság és az életszínvonal, valamint a csökkenő gyermekhalálozás következménye. Az 50-es években haltak meg a legkevesebben, akkor az átlagos évi halálozás 8,7 ezrelék volt, lényegesen kevesebb, mint a megyei átlag. Viszont 1961 és 1970 között ez az arány 11,4 ezrelékre emelkedett, meghaladva a megyei és az országos szintet. Ebben az időszakban a halálozások alakulása országosan is, a megyében is kedvezőtlen fordulatot vett. Ennek okát elsősorban a lakosság kor szerinti összetételében kell keresnünk. Az átlagos életkor meghosszabbodásával az idős korúak száma itt is megnövekedett, s ez természetszerűleg maga után vonta a halálozás arányának kedvezőtlen alakulását is. Gyulaváriban 1949 ben a 60 éven felüliek száma 479, 1960-ban 641 volt, vagyis az össznépesség 11,4, illetve 15,5%-a

A természetes szaporodást a születések és halálozások egyenlege határozta meg. Ezek száma kisebb periódusokban is eltérést mutatott, így a természetes szaporulat aránya is –1,2 és 7 ezrelékes érték közt váltakozott. A legmagasabb szintet 1951 és 1955 között érte el. Ezt a viszonylag magas mutatót nem annyira a születések számának emelkedése, mint inkább a halálozások számának lényeges csökkenése idézte elő. Sajnos, még ezzel is 1,5 ezrelékkel alatta volt a megyei és 3,1 ezrelékkel az országos szintnek.

A 60-as években a nagyarányú születéscsökkenés, valamint a növekvő halálozások következtében a természetes szaporulat minimális. Sőt az évtized első felében, amikor a halálozások száma felülmúlta a születésekét, –1,2 ezrelékes szint alakult ki. Az évtized második felében a születések mérsékelt emelkedése következtében javult a helyzet, s az 1000 lakosra jutó természetes szaporulat megegyezett a megyei (1,9 ezrelékes) átlaggal, de 1,7 ezrelékkel alatta maradt az országosnak. Az 50-es évek természetes szaporulata 281, a 60-as éveké 21 fő volt.[38]

A vándorlási mozgalmat főleg két tényező befolyásolta: a termelőszövetkezetek helyzete, illetve Gyula iparának fejlődési üteme. Az 50-es években a termelőszövetkezetek a gyulavári parasztság jó részére nem hatottak különösebb vonz-

erővel. Ezek a járás, de még inkább a megye határán kívül kerestek munkalehetőséget. Ennek következtében nagy volt az elvándorlás. Ebben az évtizedben a vándorlási különbözet –345 főt tett ki, meghaladva a természetes szaporulatot. 1000 lakosra 82,2 fő vándorlási veszteség jutott.[39]

A 60-as években lényegesen megváltozott a helyzet. A termelőszövetkezetek egyre népszerűbbek lettek. Az intenzíven fejlődő gyulai ipar is mind több és több munkaerőt tudott alkalmazni. Mindezek hatására az elvándorlás üteme fokozatosan lelassult, sőt többen vissza is költöztek. Volt olyan év, amikor a bevándorlás meghaladta az elvándorlás mértékét. Így pl. 1964-ben 298-an vándoroltak be, és csak 237-en távoztak a községből.[40] A vándorlási veszteség 1970-re már csak 3 fő volt. Az igen alacsony természetes szaporulat ellenére is 1960 és 1970 között 2,5%-kal növekedett Gyulavári lakónépessége, míg a járás községei közül Dobozon –8, Kétegyházán –5,3, Kötegyánban –11,7, Méhkeréken 2,6, Újkígyóson –0,7, Szabadkígyóson 11,7%-os volt a csökkenés, illetve az emelkedés.[41]

A népesség kormegoszlásának alakulását Gyulaváriban is számos tényező befolyásolta, köztük a legdöntőbb módon egy kedvező és egy kedvezőtlen népességi jelenség. Kedvező a halandóság tartós javulása, kedvezőtlen a hosszú időn át tartó születéscsökkenés, valamint közvetlen és közvetett hatásával a második világháború katonai veszteségei.

A kormegoszlás elemzésekor az adatok könnyebb áttekintése céljából 4 fő korosztályt különböztetünk meg: a gyermekkort (0–14 év), a munkabírók 2 kategóriáját (15–39, 40–59 év) és a 60 éven felülieket.

A népesség megoszlása korcsoportok szerint 1949 és 1970 között[42]

	1949	1960	1970
0–14 éves	899	928	825
15–39 éves	1745	1447	1476
40–59 éves	1074	1117	1097
60 éven felüli	479	641	841
Össznépesség	4197	4133	4239

A gyermekkorúak száma és aránya a 40-es években nagymértékben csökkent. Ezt elsősorban a háborús időszak kisebb születéskiesése és a magasabb halálozási szám, valamint a népesség nagyobb arányú visszaesése eredményezte, amit a felszabadulás utáni néhány év megélénkülő természetes szaporulata csak részben tudott ellensúlyozni.

Az 50-es években megállt a gyermekkorúak számának csökkenése, sőt mérsékeltebb (1,1%-os) emelkedés mutatkozott, de a 60-as években ismét visszaesett 3%-kal. A gyermekkorúak száma 1949 és 1970 között összességében szám szerint 74 fővel, az össznépesség arányában 1,9%-kal csökkent. A gyermeklétszám megcsappanása összefügg a fiatal korú (20–39 éves) szülőképes nők számának fogyá-

sával is, ami 15,5%-os volt. A gyermekkorúak 1970-ben az össznépesség 19,5, 1949-ben 21,4%-át tették ki.

A gyermekkorúak számának ez a fogyása nem kedvező tünet, mert azt eredményezi, hogy a szülőképes korba lépő nők száma a későbbiek folyamán valamelyest tovább csökken, de hatással lehet a munkaképes korba lépők átmeneti visszaesésére is. Ezt elsősorban a gyermekkorúak halálozásának csökkenése s a szülési kedv növekedése kompenzálhatja.

A 60 éven felüliek száma a tárgyalt időszakban csaknem megkétszereződött. Ez a gyarapodás az életkor meghosszabbodásának a jele, tehát önmagában kedvező tünet. Azt is jelenti azonban, hogy Gyulavári népessége is – bár kisebb mértékben, mint Gyuláé – lassan ugyan, de tagadhatatlanul öregszik. Ebben a korcsoportban a növekedés a 60-as években volt a legnagyobb mértékű. Számuk az össznépesség viszonylatában 1970-ig 362 fővel, arányában 92,3%-kal gyarapodott. A 60 éven felüliek 1970-ben az össznépesség 19,8%-át képezték, a gyermekkorúak csak 19,5%-át.

A 60 éven felüliek száma és aránya a nőknél jobban emelkedett, a férfiaké 1949 és 1970 között szám szerint 161, a nőké 201 fővel, 1949-ben 100 hatvan éven felüli férfira 108 nő jutott, 1970-ben 115. 1970-ben a férfiak 18,9, a nők 20,7%-a volt 60 éven felüli. Ez kétségkívül összefügg a háborús veszteséggel, de azzal is, hogy a férfiak halálozási aránya nagyobb.

A produktív korúak (15–59 évesek) 1949 és 1970 között 246 fővel, az össznépességhez viszonyítva pedig 6,5%-kal kevesbedtek. Ez részben abból adódott, hogy a gyermekkorúak közül kevesebben kerültek a produktív korúak kategóriájába, részben abból, hogy a mezőgazdaságban felszabadult munkaerő egy része elhagyta a községet. Különösen nagy volt a csökkenés az 50-es években, majd a mezőgazdaság kollektivizálásának befejezése után megállt, sőt 1970-re emelkedés mutatkozott.

Érdekes eltérések mutatkoznak a fiatal és idősebb kategóriájú munkaképes korúak számában és arányában. A 15–39 évesek száma 1949 és 1970 között erőteljesen csökkent, a 40–59 éveseké mérsékelten emelkedett. Ez részben érthető is, hiszen az utóbbi kategóriát a háborús veszteségek nem érintették olyan súlyosan, mint az előbbit. A csökkenés, illetve az emelkedés azonban nem volt egyenletes. A fiatal munkaképes korúak száma az 50-es években 298 fővel, az össznépesség arányában 6,6%-kal esett vissza, a 60-as években viszont 29 fővel növekedett, de az össznépesség viszonylatában 0,2%-kal tovább csökkent. Az idősebb munkaképes korúak száma 1949 és 1960 között 3,5%-kal növekedett, majd 1960 és 1970 között 1,8%-kal fogyott.

Gyulavári ban a felszabadulás előtt a nők és férfiak aránya sajátosan eltért mind a megyei, mind az országos átlagtól. Míg a megye legtöbb településén a nők száma meghaladta a férfiakét, itt 100 főre csupán 91,6 nő jutott. Utóbb, 1949-re – a háborús veszteségek s egyéb okok miatt – ez az arány kiegyenlítődött, sőt az 50-es és 60-as években már jelentős „nőtöbblet" keletkezett. Míg 1949-ben

100 férfira 100 nő jutott, addig 1970-ben már 104,8. (Lásd a 7. sz függeléket!) A családi állapotot vizsgálva a 15 éves és az idősebb népesség a 60-as években 209 fővel gyarapodott. 1960-ban az össznépesség 77,5%-át, 1970-ben 80,5%-át adta. A családi állapot szerinti összetételt a nőtlenek, illetve hajadonok és az özvegyek mérsékelt, a házasok számának erőteljesebb, továbbá az elváltak arányának ugrásszerű növekedése jellemezte.

A 15 éves és az idősebb népesség családi állapota nemek szerint 1960-ban és 1970-ben

	1960			1970		
	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt
Nőtlen, hajadon	290	173	463	310	195	505
Házas	1193	1201	2394	1244	1259	2503
Özvegy	44	247	291	62	251	313
Elvált	19	38	57	33	60	93
Összesen	1546	1659	3205	1649	1765	3414
	Százalékban					
Nőtl., hajadon	18,8	10,4	14,5	18,8	11,1	14,8
Házas	77,2	72,4	74,5	75,4	71,3	73,3
Özvegy	2,8	14,9	9,2	3,8	14,2	9,2
Elvált	1,2	2,3	1,8	2,0	3,4	2,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A házasok száma a 60-as években 109 fővel növekedett, arányuk azonban 1,2%-kal csökkent. Feltűnő, hogy 1970-ben a nőtlen férfiak száma lényegesen magasabb a hajadonokénál. Ennek ellenére a férjezett nők aránya alacsonyabb a házas férfiakénál. A férfiak 75,4%-a volt házas, a nőknek csupán 71,3%-a férjezett. Ez a jelenlegi nőtöbblet velejárója, ámde arra is enged következtetni, hogy a férfiak közül itt is többen házasodnak újra.

Az elvált és özvegy nők száma és aránya lényegesen magasabb, mint a férfiaké. Különösen feltűnő az özvegy nők magas arányszáma. Ennek oka egyrészt a férfiak többlet-elhalálozása a háborúban, másrészt a házasfeleknél a férfiak rendszerint magasabb életkora, továbbá a férfiaknak a nőkhöz viszonyított korábbi elhalálozása. 1970-ben a férfiak 3,8, a nők 14,2%-a volt özvegy. Az elvált nők száma csaknem kétszerese volt az elvált férfiakénak.

A férjezett nők száma a 60-as években 58-cal növekedett, a született gyermekeké mégis csökkent. 100 férjezett nőre 1960-ban 216 újszülött jutott, 1970-ben mindössze 182. (Lásd a 8. sz. függeléket!) A gyermektelen férjezett nők száma 1960 és 1970 között nem esett vissza, de arányuk 0,5%-kal csökkent. Az 1–2 gyermekesek aránya 57,2%-ról 68,6%-ra növekedett, viszont a 3 és több gyermekesek

száma 367 főről 248-ra, arányuk pedig 30,6%-ról 19,7%-ra csökkent. A férjezett nők termékenységének alakulását két tényező befolyásolta: részint a magas gyermekszámot vállaló nők kihalása, részint a fiatal férjezetteknél a születések számának visszaesése. Ez utóbbi arra utal, hogy a férjezett nők szülési kedve csökkent. Egy-két gyermeket még vállaltak, de 3-at vagy ennél többet már csak igen kevesen.

Gyulavári társadalmi szerkezetének alakulásában – mint az egész magyar társadalomban – jelentős szerepet töltött be a népesség iskolai végzettségének és kulturális szintjének emelkedése. A második világháború előtti és a 60-as évek iskolai végzettségét összevetve óriási fejlődést tapasztalhatunk. (Lásd a 9. sz. függeléket!) A népesség iskolai végzettségének emelkedésével párhuzamosan növekedett a szegény réteg körében is a tömegkommunikációs eszközök (sajtó, rádió, televízió) elterjedése, továbbá az újság- és könyvolvasás általánossá válása.

Mind az iskolai végzettség terén elért eredményeket, mind a kulturális homogénizálódási folyamatot alapvetően pozitívan kell értékelnünk, mert nemcsak véget vetett az egymás közti elkülönülésnek, hanem a lakosság egy részénél szinte a társadalom alatti életének megszűnését segítette elő. A községet és lakóit jelentős mértékben közelebb vitte a városi élethez.

A lakosság nemzetiségi összetételében a felszabadulás után lényeges változás nem következett be. A népesség továbbra is 99,6%-ban magyar anyanyelvű maradt.

A szocializmus építése idején Gyulaváriban is – hasonlóképpen, mint Gyulán – a népesség gazdasági aktivitására jellemző a keresők számának növekedése, illetve az eltartottakénak a csökkenése.

A népesség gazdasági aktivitása nemek szerint 1949 és 1970 között[43]

	1949			1960			1970		
	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt
Össznépesség	2098	2099	4197	2002	2131	4133	2070	2169	4239
Kereső (aktív, inaktív)	1623	502	2125	1515	700	2215	1544	1085	2629
Eltartott	475	1597	2072	487	1431	1918	526	1084	1610
100 keresőre jutó eltartott	22,3	75,2	97,5	22,0	64,6	86,6	20,0	41,2	61,2

A keresők számának növekedése az 50-es években még mérsékelt volt, a 60-as években már erősödött. Míg 1949-ben a keresők száma 2125 volt, addig 1970-ben 2629 főt számláltak, ami 504 fő többletet jelentett. Gyulaváriban a keresők aránya jobban növekedett, mint a megye községeiben általában. A községekben 1949 és 1970 között átlagban 10,1%-os volt az aktív és inaktív keresők számának növekedése, Gyulaváriban pedig 23,7%-os.

A keresők számának több mint félezres növekedése itt is a nők foglalkoztatott-

ságának emelkedéséből adódott. A kereső nők száma 1949 és 1970 között 583 fővel növekedett, a férfiaké ugyanabban az időszakban 79-cel kevesbedett. 1949-ben a férfiak 77,3%-a volt kereső, 1970-ben már csak 74,6%-uk. A nőknél ez az arány 23,9%-ról 50%-ra emelkedett.

A kereső nők számának s arányának ugrásszerű emelkedése ellenére a kereső férfiak még többen voltak, mint a nők. Az össznépesség viszonylatában a kereső férfiak 36,4, a nők 25,6%-ot tettek ki, vagyis a kereső férfiak 10,8%-kal meghaladták a kereső nők arányát.

Az eltartottak száma 462 fővel, aránya az össznépesség viszonylatában 11,4%-kal kevesebb. A csökkenés nemenként eltérő képet mutat. A férfi eltartottak 10,7% kal gyarapodtak, a nők száma 32,1%-kal csökkent, de még így is a férfi eltartottak 1970-ben az össznépességnek csupán 12,4%-át, a nők pedig 25,6%-át adták. A férfiak 25,4, a nők 49,9%-a volt eltartott. A 100 keresőre jutó eltartottak száma 36,3 fővel fogyott, a férfiaké 2,3-del, a nőké 34-gyel.

A keresők közül 1970-ben 2018 fő (78,8%) volt aktív, 611 (23,2%) pedig inaktív kereső. Az aktívak közül 1240 (61,5%) férfi, 778 (38,5%) nő; az inaktív kereső férfiak száma 304 (49,8%), a nőké 307 (50,2%).

Az eltartottak száma 1610, közülük 15 éven aluli 750 (46,6%), 15 éves és idősebb 860 fő (53,4%) volt. Tehát az eltartottak többségükben a munkabírók és a 60 éven felüliek közül kerültek ki. A 15 évesek és idősebbek 57,8%-a aktív, 17,5%-a inaktív kereső és 24,6%-a eltartott volt. 100 aktív keresőre 30 inaktív kereső és 80 eltartott jutott.

A FŐBB NÉPGAZDASÁGI ÁGAK NÉPESSÉGE

A város népessége főbb népgazdasági ágak szerint (keresők és eltartottak együtt) 1941 és 1970 között[44]

	1941		1949		1960		1970	
	Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%
Mezőgazd.	9 125	36,2	8 793	37,3	7 018	28,5	4 444	28,2
Ipar	6 003	23,9	5 845	24,8	6 514	26,4	9350	35,4
Keresk.	1 436	5,7	1 210	5,1	1 468	6,0	1 612	6,1
Egyéb népgazdasági ág	8 605	34,2	7 719	32,8	9 626	39,1	9 032	30,3
Népesség összesen	25 169	100	23 567	100	24 626	100	26 438	100

A város főbb népgazdasági ágait vizsgálva azt látjuk, hogy Gyula a felszabadulás idején, de még a szocializmus építésének első évtizedében is mezőgazdasági jellegű város volt. A népgazdasági ágak közül a mezőgazdaság foglalkoztatta a legtöbb embert, bár a mezőgazdasági népesség fokozatosan csökkenő tendenciát mutatott, s 1970-ig a száma 1681 fővel esett vissza. A csökkenés a legnagyobb méretű volt a mezőgazdaság kollektivizálása idején. A mezőgazdaság szocialista átszervezése után mérséklődött a csökkenés, sőt 1970-re ha arányában nem is, de szám szerint az agrárnépesség valamelyest gyarapodott. A mezőgazdaságban az aktív keresők száma s aránya viszont 1949-től állandóan fogyott; 1949-ben 4513 mezőgazdasági aktív kereső élt a városban, de 1960-ban már csak 3471, 1970-ben pedig mindössze 3194. Arányuk pedig az összkeresők viszonylatában az 1949-es 43,8%-ról 1970-re 25,0%-ra esett vissza. Más hasonló típusú városokban, mint Makón 63,4-ről 41,9%-ra, Szentesen 49,9-ről 30,6%-ra, Baján 28,9-ről 17,5%-ra csökkent a mezőgazdasági aktív keresők aránya.

Nem egészen két évtized alatt két forradalmi jellegű átalakulás zajlott le a mezőgazdaságban, s városunk parasztságának életét és számbeli összetételét jelentős mértékben átalakította, megváltoztatta. Az 1945-ös földreform felszámolta a feudális nagybirtokrendszer maradványait, szétosztotta a földet a parasztok között, s ennek eredményeként Gyulán 1950-ben 3591 gazdaság működött a mezőgazdaságban.

A 60-as évek elején befejeződött a mezőgazdaság szocialista átszervezése. A kisárutermelő parasztok 89,9%-a 1970-ben már termelőszövetkezetekben vagy egyéb mezőgazdasági szocialista szektorban dolgozott. A népgazdaságnak ebben az ágában is uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok. Ezzel létrejöttek a szocialista nagyüzemi gazdálkodás kialakulásának előfeltételei.

Az ipari népesség 1949-ig fogyatkozott, majd száma az iparosodás eredményeként 1970-ig 3505 fővel, az össznépesség arányában 10,6%-kal növekedett. A növekedés a 60-as években volt a legnagyobb. Ugyancsak jelentős mértékben emelkedett az ipari aktív keresők száma s aránya is. Míg 1949-ben 2484-en dolgoztak az iparban, addig számuk 1960-ban 3557, 1970-ben pedig már meghaladta az 5140 főt. Arányuk a szocialista építés idején 10,5%-ról 19,4%-ra növekedett. Az ipari népesség növekedését a mezőgazdaságból kiáramlók mellett a Gyulára betelepülők biztosították.

A kereskedelmi népesség számában s arányában 1949-ig szintén csökkent, azután 402 fővel, az össznépesség arányában pedig 1,0%-kal gyarapodott. A szerényebb arányú növekedés azzal magyarázható, hogy az 1970-es statisztika már külön népgazdasági ágnak veszi a szolgáltatást.

Az egyéb népgazdasági ágak népessége 1949-ig csökkent, majd az 50-es években ugrásszerűen megnövekedett, majd a 60-as években ismét megfogyatkozott, de szám szerint meghaladta az 1949-es szintet. A csökkenéshez hozzájárult az is, hogy a megyeszékhely áthelyezésével számos hivatal, intézmény megszűnt, illetve átszervezésre került, s a dolgozók egy része elköltözött Gyuláról.

Mint látjuk, városunk történetének 1949-től 1970-ig tartó szakaszában a termelési viszonyok szocialista átalakulása és a termelőerők fejlődése következtében lényeges változás történt az egyes népgazdasági ágak népességének számában. Ugyanakkor gyökeres átalakulás következett be a társadalom egész szerkezetében is. Jelentős mértékű társadalmi mozgás, szociális foglalkozási átrétegződés ment végbe, egyes társadalmi rétegek, foglalkozási csoportok nagyságát erősen csökkentve, másokét növelve. Ezért társadalmunk jelenlegi struktúrájának elemzéséhez nem elégséges csupán az egyes népgazdasági ágak népességének számbeli alakulását szemügyre venni, hanem alaposan meg kell vizsgálnunk azok aktivitását, a foglalkozási viszonyok és a munkában levők különbsége alapján kialakuló rétegződését is.

A mezőgazdasági népesség arculatát motiváló tényezők

A legjelentősebb társadalmi mozgás kétségkívül a parasztság számának s arányának csökkenése volt a parasztság más foglalkozási csoportokba, elsősorban a munkásságba való szocialista átrétegződése útján.

Gyulán a kifelé áramlás a parasztságból már a felszabadulás előtt is jelentkezett. Igaz, aránya a mezőgazdasági népességhez képest nem volt jelentős. A belső rétegződésre ható ereje nagyobb méretű volt, s az agrárszegények számának növekedésében mutatkozott meg. A felszabadulás után közvetlenül, 1949-ig még nem tapasztalhattunk kifelé áramlást. Ezt mutatják az 1949-es népszámlálási adatok is. A háborús veszteség következtében a mezőgazdasági népesség számszerűen csökkent ugyan, de arányában a megyei és az országos helyzetnek megfelelően növekedett. Városunkban a mezőgazdaságból élő népesség aránya alatta volt a megyei átlagnak, de a foglalkozási ágak közül nálunk is ez foglalkoztatta a legtöbb embert. Ez azt jelentette, hogy a város lakosságának foglalkozás szerinti megoszlása 1949-ig továbbra is jórészt agrár jellegű maradt.

A város paraszti társadalmán belül, valamint a földbirtoklásban az 1945-i, történelmi jelentőségű földreform hozott változást, gyökeres átalakulás azonban akkor még nem következett be. Gyulán kevés volt a kiosztható földterület. A város határában ugyanis a felszabadulás előtt nem volt nagybirtok. A földbirtokviszonyok a környező településekéihez viszonyítva többé-kevésbé kiegyensúlyozottak voltak. Néhány intézmény és öt 200 holdon felüli birtok kivételével a föld a parasztság kezén volt. Ezer holdon felüli birtok csak a város kezelésében levő gazdaság volt, területéből több mint 2000 hold legelő.[45] A birtokok s gazdaságok kategóriánkénti megoszlását azonban szélsőségek jellemezték. Túlságosan sok volt az alacsony birtokkategóriába tartozó gazdaság.

A kiosztható föld iránt a szegényparasztság körében igen nagy volt az érdeklődés. A földosztó bizottság március végén 2292 igénylőt tartott nyilván. Mérlegelve a kiosztható föld nagyságát, később erősen megrostálták az igénylőket, s

április 12-én már csak 1457 igényjogosultat jelentettek a főispánnak. Az 1949-es népszámlálás adatai szerint a juttatottak száma végül is 594, a családtagokkal együtt 1444 személy volt, a felszabadulás előtti agrárproletárok 15,4%-a. Az 1945-ös adatok szerint a kiosztott földterület nagysága 2248 kat. holdat tett ki.[46] Egy juttatottra átlagosan 3,8 kat. hold jutott. Ez a társadalom szerkezetében annyiban jelentett változást, hogy növekedett a családi munkaerőn alapuló gazdaságok száma, s 594 mezőgazdasági munkás (napszámos, gazdasági cseléd), valamint szegényparaszt-család került az önálló birtok, illetve magasabb birtok kategóriába, a parasztbirtokok földterülete pedig 2248 kat. holddal lett nagyobb.

Mint látjuk, Gyulán a földreform a társadalom szerkezetében s a birtokállomány tekintetében megyei, illetve országos változást nem hozott, ámde a város társadalmi fejlődésének egészét tekintve rendkívül fontos, politikailag pedig kétségkívül szükséges volt. Széttörte a város határát körülvevő nagybirtok fojtogató gyűrűjét.[47] Bár az agrárszegények kis hányada vált csak önálló parasztgazdává, a megmaradt mezőgazdasági munkások munkafeltételei s kereseti lehetőségei kedvezően megváltoztak. Nagymértékben csökkent a mezőgazdaságban a munkanélküliség, s kedvezően alakult a város háború utáni munkaerőhelyzete. A mezőgazdasági termelésben mérsékelten növekedett a kisgazdák száma s a földterületből való részesedése. A föld túlnyomó többsége az 5–20 holdas gazdák kezén volt.

A kapott földterület nagysága a következőképpen oszlott meg: 0–1 kat. holdat kapott 32 igénylő, 1–2 holdat 68, 2–3 holdat 122, 3–4 holdat 104, 4–5 holdat 106, 5–6 holdat 71, 6–8 holdat 21, 10–15 holdat 6, 15 holdon felül senki sem kapott földet. A legtöbben (65%) 2–5 holdat kaptak.[48]

Az agrárforradalomnak nevezhető földreform következtében Gyula mezőgazdasága méginkább kis- és középparaszti jellegűvé vált. Az 1949-i népszámlálás adatai szerint a mezőgazdasági keresők 78,6%-a önálló és segítő családtag, 20,1%-a a mezőgazdasági munkás, 0,3%-a pedig az alkalmazott kategóriába tartozott. 1950-ben, a Népköztársaság és az Egyenlőség termelőszövetkezetek megalakulása után 3521 önálló gazdaság 20 459 kat. holdat birtokolt, s ennek 54,5%-a 0–5 holdas, 43,1%-a 5–25 holdas és 2,4%-a 25 holdon felüli gazdaság volt. A föld 78,6%-át a 0–20 holdas gazdák birtokolták.

A birtokviszonyok megoszlása 1950-ben[49]

	A gazdaságok száma	A földterület nagysága	%-ban
0–5 kat. hold	1919	4 632 kat. hold	22,6
5–10	784	5 502	26,9
10–20	666	5 955	29,1
20–25	67	1 493	7,3
25 holdon felül	85	2 877	14,1
Összesen	3521	20 459	100,0

A földreform nem tudta hosszú távon megoldani a város parasztságának felemelkedését, társadalmi struktúrájának egészséges fejlődését. Ezért tovább kellett lépni.

Parasztságunk életében, arculatában döntő változást a szocialista nagyüzemi mezőgazdaság megteremtése hozott. Gyulán a mezőgazdaság szocialista átszervezése még 1948 őszén megindult. Fejlődésében két szakaszt különböztetünk meg: az 1948–1956, és az 1957–1960 évekét. Az első szakaszban a termelőszövetkezeti mozgalom lendületét a szegényparasztság forradalmi ereje, harcossága biztosította. Eleinte felfelé ívelt a szövetkezeti mozgalom, de a mezőgazdasági politika későbbi torzulása, az erőszakos módszerek bizonytalanságot teremtettek, s megtörték a kezdeti lendületet. A bizonytalanság következtében megindult a tömeges elvándorlás a mezőgazdaságból. A második szakaszban a tsz-ek szervezése egészen új alapokon, az önkéntesség elvének betartásával és betartatásával indult meg. A korábbi adminisztratív intézkedések helyébe a tényeken alapuló agitáció lépett. Az új parasztpolitika lecsillapította a kedélyeket, visszaadta a parasztság bizalmát, s mind többen s többen léptek be a szövetkezetekbe.

Gyula város parasztsága 1959 őszén tette meg a forradalmi lépést. Több mint ezer család 8 és fél ezer kat. holdon közös gazdaságot létesített. Most már a város termőterületének több mint felén szocialista gazdálkodás alakult ki a korábban létrejött termelőszövetkezet és állami gazdaság területével. Ezzel Gyula 1959. december 22-én elsőként a megye városai között termelőszövetkezeti várossá lett.[50] Gyula mezőgazdaságában a felszabadulás óta ez volt a legalapvetőbb fordulat.

A hatalmas lendület még a következő év első hónapjaiban is éreztette hatását. Tovább folytatódtak a belépések, s azok a parasztok is tsz-tagok lettek, akik decemberben még vonakodtak a közös útra lépni. 1960. március 31-én 8 tsz-ben már 2333 parasztcsalád 15 119 kat. holdon folytatott szocialista nagyüzemi gazdálkodást. A többi szántóföld is nagy részben az állami gazdaság s egyéb szocialista szektor birtokában volt. Az egyéni gazdaságok és a tsz-tagok tanyaterülete mindössze 1217 kat. holdra terjedt.[51] (Lásd a 10. sz. függeléket!)

Történelmi jelentőségű változás volt ez. Megszűnt a kapitalizmus visszaállításának társadalmi és gazdasági lehetősége. Parasztságunk megtalálta számítását a szövetkezetekben: megélhetését, jövőjét látta benne. A régi differenciálódásból származó ellentétek is mind jobban csökkentek, s a közösségben végzett munka formáló ereje egyre közelebb vitte parasztságunkat egy új, egységes paraszti osztály felé.

A belépett családok többsége a szegényparasztságból került ki, de jelentős volt a középparasztok száma is.

A szövetkezetekbe belépett családok szociális összetétele[52]

A bevitt földterület nagysága	A családok száma	%-ban
Föld nélküli és 3 kat. holdon aluli	1035	44,3
3–7 kat. holdas	716	30,7
7–15 kat. holdas	391	16,8
15–20 kat. holdas	104	4,5
20 kat. holdon felüli	42	1,8
Nem mezőgazdasági család	45	1,9
Összesen	2333	100,0

Amint látjuk, legmagasabb volt a föld nélküliek és a 3 holdon aluliak aránya. Ez a legnépesebb tábor meghatározó szerepet játszott a tsz-ek megalakulásában, valamint a későbbiekben is élenjáró harcosa volt a szocialista demokrácia fejlesztésének s a gazdasági szervező munkának. Egy év távlatából a Gyulai Hírlap a következőket írta: „Ez az év nemcsak annyiban több a tavalyinál, hogy jobban és gyorsabban ment a munka, hogy többet takarítottunk be, és többet is fogunk osztani, hanem abban is, hogy a jövőt még jobban megalapoztuk, a szántással, vetéssel s erősebb összefogással. Egy év mérlege ez, nagy vonásokban. Egy év, amely megmutatta, mit változott a gyulai parasztság tudata, a szövetkezetekhez és a munkához való viszonya. Egy év, amely idő alatt szövetkezeti parasztságunk még jobban összekapcsolódott, egységesebb lett munkájában, érzésében."[53]

A mezőgazdaság szocialista átszervezése parasztságunknak mind szám szerinti összetételében, mind társadalmi struktúrájában lényeges változást hozott. A mezőgazdasági népesség az 50-es években 1775 fővel, arányában 8,8%-kal fogyott.[54] A csökkenésnek igazi lendületet az extenzív iparfejlesztés erőteljes szívó hatása adott, amelyet a mezőgazdasági politika torzulásai csak erősítettek. Ez a folyamat szinte állandósult. Esetenként a Munkaerő Tartalékok Hivatala is közölte, hogy a megyének hány embert kell küldenie ipari munkára. Így pl. 1951 nyarán 330 munkást kellett adni a borsodi és a veszprémi bányákba. A gyulai keret ebből 25 fő volt.[55] Ezek és hasonló intézkedések nyilvánvalóan fokozták a mezőgazdasági népesség mobilitását. Megindult a kiáramlás a paraszti foglalkozásokból, különösen a fiataloké. Ez a folyamat csaknem két évtizeden át tartott, magával hozva a termelőszövetkezeti parasztság elöregedésének veszélyét.

A mezőgazdasági népesség mobilitását tovább erősítette az a körülmény is, hogy Gyulán az iparon kívül más foglalkozási ágakban is volt munkavállalási lehetőség. Legjobban a keresők száma csökkent, s 1960-ban az összes keresőknek már csak 26,1%-át tették ki, 1949-ben 38,9%-át. A mezőgazdasági népesség s ezen belül a keresők számának ilyen mérvű csökkenését a város társadalmi átalakulásával együtt vizsgálva, nem tűnik túlzásnak az a megállapítás, hogy a parasztság volt az a nagy tartalék, amely az egész város társadalmi mobilitását biztosította.

A szocialista mezőgazdaság megteremtése nemcsak a parasztság kiáramlását gyorsította meg, hanem a rétegződését is. Ez a rétegződés azonban már egészen más irányú lett, mint a felszabadulás előtti volt.

A mezőgazdasági népesség és keresők foglalkozási viszony szerinti rétegződése 1960-ban[56]

	Mezőgazdasági	
	népesség	keresők
Alkalmazásban állók:		
állandó munkás	1224	526
napszámos	152	86
szellemi dolgozó	332	150
Összesen	1708	762
Termelőszövetkezeti tagok:		
fizikai dolgozó	4115	1956
szellemi dolgozó	51	18
Összesen	4166	1974
Tsz-tag segítő családja	87	84
Önállóak:		
önálló foglalkozású	880	484
önálló segítő családtagja	129	122
Összesen	1009	606
Kétlaki segítő családtagja	48	45

A legszembetűnőbb változás az egyéni parasztság számának összezsugorodása s a termelőszövetkezeti tagság növekedése. 1960-ban a tsz-tagok a mezőgazdasági népesség 59,4%-át, az alkalmazottak 24,3%-át, az önállóak 12,5 és a segítő családtagok 3,8%-át adták. A segítő családtagok közül 84-en tsz-hez, 129-en az önállóakhoz s 48-an a kétlakiak közé tartoztak.

A keresők száma ugyanabban az évben 3471 volt, a mezőgazdasági népesség 49,5%-a, az összkeresők 26,4%-a. Ez az arány az összkeresők viszonylatában még mindig elég jelentős, bár alatta marad mind a megyei, mind az országos szintnek. Feltűnő változás azonban, hogy a mezőgazdasági keresők száma akkor már nem érte el az ipari keresőkét. A mezőgazdasági keresők közül 59,3% tsz-tag és segítő családtag, 22% alkalmazott, 17,4% önálló és segítő családtag, 1,3% kétlaki volt. A keresők közé mezőgazdasági jellegű fizikai foglalkozásúak 3001-en, szellemi s egyéb foglalkozásúak 470-en tartoztak.

Az önálló keresők közül 479 rendelkezett gazdasággal. A gazdaságok 58,9%-a 3 holdon aluli volt, 4,1%-a meghaladta a 3 holdat, de nem volt több 25 holdnál.

Szembetűnő, hogy a mezőgazdasági keresők túlnyomó többsége 72,9%-a férfi és csak 27,1%-a nő, ez arra utal, hogy Gyulán akkor még viszonylag kevés nő

vállalt munkát a mezőgazdaságban. Békéscsabán a nők 35,8%, Orosházán 34,4%-a dolgozott a mezőgazdaságban.

Minthogy az alkalmazottak egy része tsz-ekben dolgozott, a keresők közül a tsz-ek foglalkoztattak legtöbb embert (60,3%). Egyéb szocialista szektorban 18,1, egyéni gazdaságokban 18,6% dolgozott, 3% pedig hol önálló gazdáknál, hol szocialista szektorban vállalt munkát. Ez azt jelentette, hogy akkor, amikor még alig fejeződött be a mezőgazdaság szocialista átszervezése, Gyulán a mezőgazdasági keresőknek már csaknem 80%-át a szocialista szektor foglalkoztatta.

A mezőgazdasági keresők megoszlása foglalkozási ágak és nemek szerint 1960-ban

	Férfi	%	Nő	%	Együtt	%
Állami gazdaságban dolgozik	428	12,3	64	1,9	492	14,2
Mg. tsz-ben dolgozik	1534	44,2	560	16,1	2094	60,3
Egyéni gazd.-ban dolgozik	360	10,4	286	8,2	646	18,6
Erdőgazdaságban dolgozik	50	1,4	14	0,5	64	1,9
Gépállomáson dolgozik	65	1,9	6	0,1	71	2,0
Mg. napszámos és egyéb mg. foglalkozású	93	2,7	11	0,3	104	3,0
Összesen	2530	72,9	941	27,1	3471	100,0

A mezőgazdaság szocialista átszervezése nemcsak azért volt nagy jelentőségű, mert parasztságunkat elindította a felemelkedés útján, hanem abból a szempontból is, hogy városunkban jelentős munkaerőt szabadított fel. A mezőgazdaságból való elvándorlás aligha lehetett volna ilyen méretű, ha nem kerül sor a mezőgazdaság szocialista átszervezésére. A felszabadított munkaerő arányában nem érte ugyan el a megyei, illetve az országos szintet, de a bevándorlókkal s az ingázókkal biztosította a város iparának s egyéb népgazdasági ágainak a fejlődését.

A szocialista mezőgazdaság megteremtésével a társadalom szerkezetében is jelentős változás következett be, s ez a 60-as években – ha mérsékelten is – tovább folytatódott. A 60-as évek első felében lényeges változás történt a mezőgazdasági népesség korösszetételében. Az új technika alkalmazása lehetővé, sőt szükségessé tette a mezőgazdasági dolgozók számának apadását, az elszívó hatás azonban a mezőgazdasági népesség körében elöregedési folyamatot idézett elő. Igaz ugyan, hogy a mezőgazdasági keresők több mint 80%-a dolgozott a szocialista szektorban, de a munkaerő kiáramlása – főleg a férfi munkaerőé – még mindig nagy gondot okozott. Kivált a fiatalok eltávozása érintette érzékenyen a mezőgazdaságot. Gyulán 1960-ban a tsz-tagok 35,6%-a volt 60 éven felüli, és csak 24,6%-a 40 éven aluli. A helyzet 1965-re még rosszabbodott.[57] (Lásd a 11. sz. függeléket!)

Az adatok azt mutatják, hogy az elöregedési folyamat a 60-as évek első felében

is folytatódott. A 2151 tag közül 958, vagyis 44,5%-uk, 60 éven felüli volt. Ez 9,1%-kal haladta meg az 5 évvel előbbi arányt. A 60 éven felülieknek is 51,8%-a túl volt 70. életévén. Feltűnően alacsony a fiatal korúak (20 éven aluliak) aránya, a tagságnak mindössze 2,9%-át adják. Ez arra utal, hogy a tagok gyermekei nem szívesen választották a mezőgazdasági munkát, annak ellenére, hogy szüleik évtizedeken át ezt a munkát végezték. Ez a jelenség felkeltette a vezetőség figyelmét, s arra törekedett, hogy bérezéssel, megfelelő üzemi és szociális körülmények megteremtésével vonzóbbá tegye a mezőgazdasági munkahelyeket.[58]

Az elöregedési folyamat mellett még csak fokozta a tsz-ek problémáit, hogy a tagság túlnyomó része a régi típusú termeléshez szokott, „kisparaszti" szakképzettséggel rendelkező emberekből állt, akiknek az új környezethez való alkalmazkodása természetesen nem volt ellentmondásoktól mentes. Nagyüzemi tapasztalatokkal nem rendelkeztek. Javított a helyzeten, hogy a politikai légkör jelentős mértékben különbözött az 50-es évek elejének nyomott, a parasztságot elkeserítő, törvénytelenségek terhével súlyosbított hangulatától. A 60-as évek mérsékeltebb ütemű iparosítása, a mezőgazdaság fejlesztését szolgáló intézkedések egész sorozata, a détant-korszak politikai légköre kedvező gazdasági alapot teremtettek a korszerű nagyüzemi mezőgazdaság megvalósításának. Mindezek, továbbá a szakemberek nagyobb arányú munkába állása elindították a szövetkezeteket a nagyüzemmé válás útján, s döntően hozzájárultak e gazdálkodási forma megvalósításához. Gyulán a két termelőszövetkezetben 1969-ben 45 szakember dolgozott, s közülük 8 egyetemi végzettséggel bírt.[59]

A mezőgazdasági üzemek megerősödése a melléküzemágak létesítése s a termelés növekedésével járó életszínvonal-emelkedés a 60-as évek második felében mérsékelte a torzító hatást. Akkor már a mezőgazdaságban a fiatalok aránya sem csökkent annyira. Ennek a tendenciának az erősödése arra utal, hogy a mezőgazdaság fejlődésében a korábbitól több vonásban eltérő új szakasz kezdődött meg. Az utóbbiban a magyar népgazdaság egészében megmutatkoztak kibontakozásának előfeltételei. Az extenzív fejlesztés formáinak kimerülése, továbbá az elért eredmények lehetővé és szükségessé tették gazdaságpolitikánknak s gazdasági irányító rendszerünknek a korszerűsítését, gazdasági mechanizmusunk reformját. Mindez korábban nem létező lehetőséget nyújtott a mezőgazdasági üzemeknek. Növekedett önállóságuk, lehetővé vált kezdeményező készségük kiszélesítése. Jó hatással volt a mezőgazdasági dolgozók társadalombiztosítása is. Munkaképtelenség esetén ingyenes orvosi ellátást, anyagi támogatást kaptak. A társadalombiztosítás nemcsak a mezőgazdasági aktív keresőkre, hanem az általuk eltartott családtagokra, nyugdíjasokra, járadékosokra is kiterjedt. Hosszan lehetne sorolni azokat az egészségügyi juttatásokat, gyógyfürdő-beutalásokat, üdültetéseket, amelyeket az említettek ingyen vagy csekély térítés ellenében vehettek igénybe.

Ebben az időszakban megnövekedett a nagyobb szakmai felkészültséget igénylő, egyben jövedelmezőbb termelési szakágazat szerepe is. Emelkedett a személyes

jövedelem, s vonzó hatást gyakorolt a fiatalokra. Egyre több fiatal tért vissza, akiken a kisparaszti gazdálkodás tudati tradiciója már nemigen fogott, s más irányú szakképzettséget és apáiktól sok tekintetben eltérő aspirációkat hoztak magukkal.

A közös gazdálkodásból egy főre jutó átlagos évi jövedelem 1962 és 1970 között forintban[60]

1962	8 330	1966	13 206
1963	9 793	1967	9 630
1964	10 635	1968	14 012
1965	10 002	1969	18 050
	1970 14 500		

A mezőgazdaság kollektivizálása, a munka termelékenységének emelkedése, az iparosítás, illetve tágabb értelemben véve a gazdasági fejlődés hatására a 60-as években a gyulai társadalom osztály- és rétegtagozódása tovább folytatódott. A mezőgazdaságból való elvándorlási folyamat főleg az évtized első felében – jóllehet nem olyan mértékben, mint korábban – érezhető volt, és szembetűnő, hogy a mezőgazdasági népesség arányában csökkent, de szám szerint növekedett. A szám szerinti többlet a bevándorlás eredménye. Az aktív keresők száma viszont 1970-re 3471 főről 3194-re csökkent. Ezt a munkaerőkiesést azonban a nagyüzemi gazdaságok gépesítése, a vegyszerek alkalmazása nemcsak kompenzálta, hanem növelte is a termelékenységet. Búzából az átlagtermés 1960-ban 8,2, 1973-ban 21, kukoricából pedig 10,9, illetve 29,4 q/kat. hold volt.[6]

Az aktív mezőgazdasági keresők 1970-ben az összkeresőknek már csupán 25%-át tették ki. Ez azt jelentette, hogy a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya mélyen alatta volt az iparban dolgozókénak. A megye városai közül Békéscsabát kivéve Gyulán volt a legkisebb a mezőgazdasági aktív keresők aránya. Az utóbbiak 70,9%-a férfi, 29,1%-a nő. A nők aránya 2%-kal magasabb ugyan, mint 1960-ban, de még mindig elég alacsony. Békéscsabán a férfiak aránya 68,4, a nőké 31,6%, ámde a megye többi városában is magasabb a mezőgazdaságban foglalkoztatott nők aránya, mint Gyulán. A mezőgazdasági aktív kereső nők aránya az összes aktív kereső nőknek mindössze 16,3%-a volt. Különösen alacsony volt a nők száma a mezőgazdasági vezetésben. A 6 tsz-ben 1964-ben 634 volt a nőtagok száma. Munkájukról mindig elismeréssel nyilatkoztak a férfiak, a vezetésbe azonban nem vonták be őket. A 6 tsz 60 vezetőségi tagja közül mindössze 6 volt nő.[62]

Az inaktív keresők száma 1300, mégpedig 691 férfi, 609 nő. Az aktív és inaktív keresők eltartottja 2950, az összes eltartottak 31,9%-a. Száz aktív-inaktív keresőre a mezőgazdaságban 65,4 eltartott jutott. Az eltartott nők aránya lényegesen magasabb (67,6%), mint a férfiaké (32,4%).[63]

A mezőgazdasági aktív keresőknek a foglalkozási viszony és a foglalkozás minősége szerinti megoszlása 1970-ben[64]

	Összesen	Alkalmazásban álló és tsz-tag							
		Együtt	Fizikai dolgozó				Önálló segítő cs. t.	Alkalmazásban álló	Tsz-tag
			Szakmunk.	Betanított munkás	Egyéb fiz. dolgozó	Szellemi dolgozó			
Állami mezőgazdaság	407	332	102	50	180	75	–	407	–
Szövetkezeti mezőgazdaság	1521	1381	242	143	996	140	–	168	1353
Egyéb mezőgazdaság	321	32	–	–	32	–	289	32	–
Erdőgazdálkodás	75	37	14	7	16	38	–	75	–
Vízgazdálkodás	870	467	220	120	127	403	–	870	–
Összesen	3194	2249	578	320	1351	656	289	1552	1353

A mezőgazdasági népesség 42,9%-a aktív kereső volt 1970-ben. Ezek 47,6%-a tsz-ekben, 42,4%-a állami gazdaságban s egyéb mezőgazdasági üzemekben, 10%-a egyéni gazdaságban dolgozott. A tsz-tagok száma 1353, az aktív keresők 42,4%-a, míg az önállók segítő családtagjaikkal 289-en voltak, s az aktív keresők 9%-ának feleltek meg. Az utóbbiak aránya az 1960-as népszámlálási adatokkal egybevetve 8,5%-kal csökkent. Mind a tsz-tagok, mind az önállók aránya kedvezőtlenebb a megyeinél. A megyében ugyanis a mezőgazdasági aktív keresők 78,2%-a tsz-tag, s csak 7,4%-a az önálló és segítő családtag. Ez részben azzal magyarázható, hogy Gyulán elég sokan foglalkoztak akkor is önálló kertészkedéssel, illetve melegágyi termesztéssel. A tsz-ekben s az egyéb szocialista agrárüzemekben 2873 az aktív keresők száma, s közülük 2217-en fizikai dolgozók. Örvendetes, hogy a 60-as években a fizikai dolgozók körében jelentősen emelkedett a szakképzett mezőgazdasági munkások száma. Gyulán a mezőgazdasági fizikai dolgozók 40,5%-a szak- és betanított munkás, Békéscsabán 33,8, Orosházán 31,9%-uk. A szakképzetlen mezőgazdasági fizikai dolgozók aránya Gyulán 59,5, Békéscsabán 66,2, Orosházán 68,1%. Arányuk lényegesen jobb, mint Békéscsabán vagy Orosházán. Ennek ellenére elmondhatjuk: városunkban még mindig igen magas a mezőgazdaságban dolgozó szakképzetlen munkások száma s aránya, s ez a körülmény hátráltatja a termelést. A mezőgazdaságban dolgozók szakképzésének, elsősorban szakmunkássá válásának nehézséget okozó gondja az iskolai végzettség alacsony szintje. A mezőgazdasági aktív keresők közül 1970-ben

1700-an az általános iskola 8 osztályánál alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeztek.

A szakmunkások egy része ipari jellegű szakmunkás. A mezőgazdaság gyors ütemű átalakulása a 60-as évek második felében megnövelte az igényt ipari szakmunkások iránt is. A gépek, az új épületek, berendezések stb. ugrásszerűen fokozták nemcsak mezőgazdasági gépszerelők, hanem lakatosok, továbbá villany- és vízvezetékszerelők stb. alkalmazását is. A viszonylag nagyszámú ipari szakmunkásság beáramlását a mezőgazdaságba a melléküzemek fejlesztése is szükségessé tette. Ezt a hirtelen megnövekedett igényt nem lehetett kielégíteni a korábban is mezőgazdaságban dolgozókkal. Az új munkaerők nagyobb részét kívülről, más népgazdasági ágakból kellett beszerezni.

Az ipari jellegű szakmunkásokkal kapcsolatban szükséges kitérni arra a sokat vitatott kérdésre, hogy ezek a szakmával bíró dolgozók, akik a szövetkezetekben tagokként vagy alkalmazottakként dolgoznak, a szövetkezeti parasztság részét, rétegét képezik-e, vagy pedig idegen testek a szövetkezetekben. Bizonyítgatás helyett Lengyel Zsuzsa megállapítására hivatkozom; eszerint „az iparinak tekintett és nevezett szakmunkák művelői ugyanolyan szerves részét képviselik a mezőgazdaságban dolgozóknak, a szövetkezetekben dolgozók esetében a szövetkezeti parasztságnak, mint a mezőgazdaságban dolgozó társaik. Az erő- és munkagépeket szerelő emberek tevékenysége ugyanúgy szerves része a termelés folyamatának, mint az egyéb mezőgazdasági munka".[65]

Hasonló a helyzet a szövetkezetekben dolgozó, szellemi munkát végzők csoportjával is. Társadalmi helyzetük, a társadalmi munkamegosztásban betöltött helyük és szerepük révén értelmiségiek, illetve alkalmazottak, de ugyanakkor a szövetkezeti tulajdonhoz való kapcsolódásuk s a tulajdonforma sajátosságai révén nem határolhatók el a szövetkezeti parasztságtól. Ők is kollektív tulajdonosok, a szövetkezetek minden joga s kötelessége rájuk nézve is érvényes. Számuk 656, a mezőgazdasági aktív keresők 20,5, a mezőgazdasági szocialista szektorok aktív keresőinek 22,8%-a.

A mezőgazdasági aktív keresők korcsoportok szerinti megoszlása 1970-ben lényegesen kedvezőbb, mint 1960-ban volt. A fiatal (15–39 éves) munkaképes korcsoporthoz 44,7, a középkorúakéhoz (40–59 évesekhez) 43, s a 60 éven felülieké-hez 12,3%-uk tartozott. A tsz-ekben is javult a helyzet; 1960-ban a 15–39 évesek aránya 24,6, 1970-ben 37,7%. Az életkor kitolódása következtében a 60 éven felüliek száma 1970-re növekedett ugyan, de közülük 251-en (a tagság 20,9%-a) aktív keresők voltak.

Az önállóak között feltűnően kevés a fiatal korú aktív kereső (17,6%), s eléggé magas a 60 éven felüliek aránya (25%). (Lásd a 12. sz. függeléket!)[66]

Demokratikus iskolarendszerünk lényeges javulást hozott a mezőgazdasági aktív keresők iskolai végzettsége tekintetében, bár a többi foglalkozási ághoz viszonyítva elmaradás mutatkozott. A fizikai dolgozók körében még mindig találhatók olyanok (1,2%), akik egyetlen osztályt sem végeztek, ugyancsak sokuknak

(55,2%) nincs meg az általános iskolai végzettsége. Ebben jelentős szerepe volt annak, hogy a mezőgazdasági dolgozók között sok az idősebb, aki még a múlt rendszerben járt iskolába, s viszonylag alacsonyabb a 30 év alattiak aránya, ezeknek átlagos iskolázottsági szintje természetesen magasabb. Örvendetes viszont, hogy 16,4% azoknak az aránya, akik érettségi vizsgát tettek. Szembetűnő, hogy az ügyviteli dolgozók 6,1%-a nem rendelkezik általános iskolai végzettséggel.

Iskolai végzettség tekintetében a legrosszabb az arány a tsz-ek fizikai dolgozóinak a körében. 35%-uk 1–5, 35,4%-uk 6–7 és 26,1%-uk 8 osztályt végzett, és mindössze 1,5%-uk érettségizett. Ez arra is utal, hogy a mezőgazdasági fizikai dolgozók jó része még mindig hátrányos helyzetben van. (Lásd a 13. sz. függeléket!)[67]

A parasztságunk körében végbement átalakulási folyamat egyik nagy szakasza 1970-ben lényegében befejeződött. Később már nem jelentkeztek olyan társadalmi változások, amelyek jelentősebb tömeget alapvető társadalmi rétegváltásra késztettek volna. Ugyanakkor a mobilizációs folyamatok is lelassultak. Ezek után érdemes megnéznünk, hogy az elmúlt 25 év nagyjelentőségű változásai hogyan motiválták parasztságunk arculatát, miként befolyásolták életformáját. Ez a vizsgálat annál inkább célszerű, mert alig 30 évvel korábban parasztságunk többségét, 77,9%-át az agrárproletárok s a szegényparasztok képezték.

Az a jelentős változás, amely a végzett munka jellegében, a társadalmasulás szintjében s a termelési viszonyokban az elmúlt két évtizedben lejátszódott a város mezőgazdaságában, csak az ott dolgozók arculatának átalakulásával együtt mehetett végbe. Az új technikát és technológiát kidolgozni s alkalmazni tudó szakemberek hiányában, általában a dolgozók munkája nélkül elképzelhetetlen lett volna a mezőgazdaság gyors fejlődése; ez utóbbi viszont szükségképpen maga után vonta s vonja a mezőgazdaságban dolgozók helyzetének, belső struktúrájának módosulását, átlagos tudásszintjének emelkedését.

A felszabadulás óta eltelt 25 esztendő során Gyula parasztságának társadalmi helyzete s életvitele alapvetően átalakult. A korábbi országos társadalmi szerkezet és a vele összefonódott politikai rendszer megsemmisülése után a kistulajdon, a mezőgazdasági kisüzem felszámolása siettette a régi paraszti életforma felszámolását. Ugyanakkor az iparosítás, a mezőgazdaság átalakulása, az általános iskola, a szakmatanulás, a középfokú iskoláztatás segítette, gyorsította ezt a folyamatot. Parasztságunk jó része új szakmai ismereteket sajátított el, szakmai képzettséget szerzett. Így megerősödtek az új rétegképző tényezők, s az ezek révén formálódott rétegek arculata markánsabbá vált.

Mindenekelőtt a mezőgazdaság kollektivizálása megteremtette a fejlődésnek új alapját és irányát. Az individuális gazdálkodás helyébe a kollektív gazdálkodás lépett. A régi paraszti osztály létének a tulajdonosi s gazdasági alapja jórészt megsemmisült, s így az osztály korábbi formájában maga is megszűnt. A nagyüzemi mezőgazdaság, a termelőerők kollektív birtoklási módja létrehozta az új termelőszövetkezeti paraszti osztályt, amelynek nemcsak életmódja, hanem munkastílusa is eltér a régitől.

Városunk parasztsága egy évtizeddel a mezőgazdaság szocialista átszervezése után nem a hagyományos kaszás-kapás munkát végezte, hanem géppel, vegyszerekkel dolgozott. Megszabott munkaideje volt; eltűnt a látástól vakulásig végzett munka s a téli tétlenségi időszak váltakozása. A munka nem igényelt a mezőgazdasági termelés minden változatához való hozzáértést, hanem csupán egy adott speciális munkafolyamat technikájának ismeretét. A korlátozatlan munkaidő, a mostoha munkafeltételek között is szükségképpen szorgos munka, a nehéz fizikai munka végzése már csak az idősebb nemzedéknek volt sajátja. A fiatalabbakban mind erősebb igény támadt a civilizáltabb munkafeltételek, a munka fix díjazása s a zavartalan szabad idő iránt. Társadalmi helyzetük egyre kevésbé különbözött az ipari munkásságétól, s egyre kevésbé hasonlított a régi parasztságéhoz.

Az állami gazdaságok fizikai dolgozói bért kaptak, munkarendjük ugyanolyan kötött volt, mint a gyári munkásoké. Illetményföldeket kaptak ugyan, de ez nem különböztette meg őket lényegesen a más népgazdasági ágakban dolgozó munkásoktól. Az ő társadalmi helyzetük, élet- és munkakörülményeik álltak a legközelebb az ipari munkásságéihoz. Ők képezték a mezőgazdasági munkások zömét. Számuk 332 fő volt, az aktív keresők 14,8%-a. Munkájuk tartalma s körülményei, szaktudásuk, jövedelmük, társadalmi helyzetük távol állt a felszabadulás előtti magyar társadalom legszegényebb, legkiszipolyozottabb mezőgazdasági munkásrétegétől. Azonos a helyzetük az erdőgazdasági és vízgazdálkodási munkásoknak is, akik a mezőgazdasági aktív fizikai dolgozók 22,4%-át adták, valamint az alkalmi jelleggel munkát végző napszámosoknak.

A mezőgazdaságban dolgozók többségét a tsz-ek foglalkoztatták mint a mezőgazdasági aktív keresők 41,6%-át. Ez a kategória erősen differenciálódott. Az állami gazdaság munkásságához közel állt az a része, amely a szövetkezeteknek nem tagja, hanem fizikai munkát végző alkalmazottja volt. Egy részük ipari, építőipari, szállítási stb. jellegű munkát végzett; élet- s munkakörülményeik közel álltak az ipari munkásokéihoz. A melléküzemek gyarapodásával számuk egyre növekedett, úgyhogy 1970-ben 168-an voltak. Bizonyos mértékben hasonló volt a helyzete az ipari jellegű munkát végző tsz-tagságnak. A tsz-parasztságon belül két csoport állt a legtávolabb a munkásságtól: a fizikai munkát végző növénytermesztő s állattenyésztő tsz-tagoké és családtagjaiké. Számuk a gépesítés fokától függően csökkenőben volt. Jóllehet munkájuk jellege mindinkább átalakulóban volt, s egyre kevésbé végeztek hagyományos paraszti munkát, mégis ők álltak legközelebb a régi paraszti életformához. Többségük az idősebb korosztályhoz tartozott.

A mezőgazdasági aktív keresők 9%-át az egyénileg dolgozó parasztok adták. Többségük jól jövedelmező kisgazdaságokban kertészkedett, üvegházi zöldségtermesztéssel foglalkozott, illetve állatokat tartott. Egykor ők képezték a paraszti társadalom legnépesebb csoportját, a 60-as évek végén azonban már csak kisebb hányadát adták.

A tárgyalt időszakban városunkban a mezőgazdasági népesség átalakulásának

legfőbb jellemzője az iparodosás és a városiasodás előrehaladása. Rétegződése sem a régi birtoknagyság szerint történt, hiszen az utóbbit elsöpörte a szocialista átalakulás. Helyette kezdetét vette a szocialista termelési viszonyokon alapuló életmód szerinti, jómódú vagy kevésbé jómódú paraszti réteg kialakulása. Ez a tagozódás nem egységes módon s nem is a tulajdonviszonyok szerint jött létre. Sok helyi tényező is hatott kialakulására. A jómódú parasztság, a magasabb életszínvonal vagy az átlagos ipari alkalmazottak jövedelmét meghaladó mezőgazdasági jövedelem megtalálható volt szinte minden foglalkozási viszonyban. Így pl. az állami gazdaság s az erdőgazdaság szakmunkásai között, s fejlett tsz-ekben a közös munka és a háztáji gazdaság jövedelmezősége alapján, továbbá az egyénileg kertészkedők s állattenyésztők körében.

A kevésbé jómódú parasztsággal főként a mostoha körülmények közt gazdálkodó vagy a még meg nem szilárdult tsz-ekben találkozhattunk gyakrabban.

A szocializmus építése idején parasztságunk rétegződésében előtérbe került a szakmai tényező is, nemcsak abban a vonatkozásban, hogy egyes szakmák kedvezőbb munkahelyi beosztást s nagyobb jövedelmet tettek lehetővé, hanem abban az értelemben is, hogy a fizikai munkával szemben növekedett a szakmunkási, szakközépiskolai, technikusi stb. képesítést igénylő munkahelyek száma. A különböző kvalifikációt kívánó munkakörök dolgozói jelentősen motiválták a mezőgazdasági népesség arculatát.

Lényeges változást figyelhetünk meg a paraszti tudat alakulásában is. Ez azonban a többségnél sokkal lassabban követte a gazdasági alapok s a társadalmi környezet változásait. A földtulajdonhoz való ragaszkodás és a vagyongyűjtő törekvés továbbra is élt parasztságunk körében, csakhogy egészen más formában. A ház, kert, közvetlen környezet szebbé tétele, igényesebb berendezése, emellett a tartalékok gyűjtése – kivéve a fiatalokat – továbbra is jellemző maradt. A fiatalok esetében már a jövedelem fogyasztásra való felhalmozása került előtérbe. Náluk általában a szakmai karrier vágya lesz uralkodóvá a korábbi földbirtok- és vagyongyűjtésre irányuló paraszti törekvés helyett. Kapcsolatban állt ez a szakmai ambícióval s a társadalmi emelkedés vágyával, illetve a mezőgazdasági munkával együtt járó nehezebb életkörülményektől való menekülléssel.

Városunk iparosodó s a mezőgazdaságban is egyre inkább nagyüzemi módszerekkel dolgozó parasztságának életvitele bármennyire eltávolodott is a hajdani parasztságétól, azt mégsem állíthatjuk, hogy egyöntetűen modern technikával dolgozott. Még mindig több száz tanyasi háztáji gazdaság, házikert, baromfiudvar, istálló, ól szolgáltatta a mezőgazdasági termékek jelentős hányadát. A mezőgazdasági termékek ily módon való előállítása számtalan formában őrizte a régi technikát s a nagyobb fizikai erőt igénylő munkát. Az értékesítésnek is sok apró művelete rekedt meg a hagyományos fokon. Több km-ről is szállítottak kerékpáron tejet, zöldségféléket, kosárban gyümölcsöt. A piacon órák hosszat üldögélt a termelő áruja csekély halmaza mögött, amit a felvásárló kereskedelem percek alatt könnyen gépkocsira rakhatott volna. A nagyüzemek mellett e másik, házi és törpe-

üzemi tevékenység nélkül akkor mégsem élhettünk volna, s még ma is szükség van rájuk. Időközben a háztáji és kisegítő gazdaságokban jelentős korszerűsítés történt.

Városunk parasztságának fejlődését mind múltja, mind jövője határozta meg. Arculata összetett. Társadalmunk valamennyi osztálya s rétege közül benne keverednek leginkább a múlt, a jelen és – fejlődési tendenciáit tekintve – a jövő vonásai. Termelő tevékenységében, életmódjában s tudatában még hatottak a korábbi ún. hagyományos paraszti élet maradványai. Ugyanakkor már kibontakoztak a szocialista jelen jellemzői, s egyre erőteljesebben látszottak már a jövő vonásai is. A munkásosztályhoz való közeledésének folyamata is megindult, s már jelentős utat tett meg.

Az ipari népesség főbb vonásai

Gyulán – megyei viszonylatban – már a felszabadulás előtt is jelentős ipari tevékenység folyt. A lakosság 23,9%-a iparból élt. Az ipari keresők az összes keresők 22,8%-át képezték. Túlnyomó részük azonban a kisiparban dolgozott, 37,9%-uk pedig gyári vagy manufakturális üzemben dolgozó munkás volt.[68]

A háború pusztításai szerencsére elkerülték Gyulát, ezért az ipari üzemekben háborús kár alig esett. A háborút követő gazdasági romlás azonban teljesen megrontotta a város ipari helyzetét. Ennek következtében az ipari termelés annyira lecsökkent, hogy nem volt elegendő a háborús és a felszabadulás utáni idők megnövekedett igényeinek, szükségleteinek a kielégítésére. A munkásokat egyre növekvő munkanélküliség fenyegette.[69]

Városunkban 1947 elejétől, de különösen a hároméves terv megindulását követően fokozatosan normalizálódott az ipari élet, az ipari munkanélküliség is veszített fenyegető jellegéből. A gyári, manufakturális üzemekben, a magánkisiparosok műhelyeiben megélénkült a munka, s egyre több munkást foglalkoztattak. A kisipar új lendületet vett, s lényegében ellátta a város lakosságának lecsökkent igényeit.[70]

Az ipari népesség összetétele akkor még nem sokban különbözött a háború előttitől. Az 1949-i népszámlálás adatai szerint az ipari népesség szám szerint 158 fővel kevesebb volt, mint a 40-es évek elején, de az össznépesség arányában 0,9%-kal magasabb.

Az ipari népesség megoszlása 1949-ben[71]

	Kereső	Eltartott	Együtt
Munkás	1964	1580	3544
Alkalmazott	107	117	224
Önálló	774	1267	2041
Segítő családtag	33	3	36
Összesen	2878	2967	5845

A keresők száma 2878 fő, az összkeresők 24,8, az ipari népesség 49,2%-a volt. 100 ipari keresőre 103,1 eltartott jutott, 18,6 fővel kevesebb, mint 1941-ben. A keresők 27%-a kisiparos volt, akik jelentős munkaerőt kötöttek le.

Az ipari népesség összetételében nagyarányú változást az üzemek államosítása, majd a kiépülő szocialista ipar hozott. Az 1948 tavaszán szocializált Stéberl-féle üzem és a Harisnyagyár után 1949 végére gyakorlatilag befejeződött a város jelentősebb üzemeinek s kisipari műhelyeinek az államosítása. Az utóbbiak jó része a kézműiparhoz tartozott, de idegen munkaerőt is alkalmazott. Az államosítás az üzemek termelésében nem okozott visszaesést. A munkások egyetértettek vele, vagy nem ellenezték az államosítás tényét. Egy ideig a kisiparosok körében nyugtalanság mutatkozott, mert nem tudták, hol lesz a határ.[72]

Az államosítás jó alapot szolgáltatott a meglevő nagyüzemek fejlesztésének s a szocialista szektorok létesítésének. Az államosított üzemek és a kisipari műhelyek dolgozói ugyanis részint az állami iparban találtak munkát, részint szövetkezetekbe tömörültek. 1950-ben már 15 állami vállalat és szövetkezeti üzem működött Gyulán. Közülük egy sem foglalkoztatott 10 munkásnál kevesebbet. Az összes dolgozók száma 2013 volt; 6 vállalatnál a foglalkoztatottak száma meghaladta a 100 főt.[73] Mindez azt jelentette, hogy a városi ipari munkásságának túlnyomó többsége (69,9%) az államosítás második évében szocialista szektorokban, szocialista körülmények között dolgozott. Kialakult a szocialista ipar bázisa, még mindig jelentős volt azonban a magánkisiparosok száma. Valamennyi vállalat fejlődőképes és politikai, továbbá szakmai vonatkozásban szervezett egység volt.[74]

Az 50-es évek legelején Gyulán az iparosítás a meglévő üzemek fejlesztésében, szövetkezetek szervezésében s a magánkisiparosok tevékenységének adminisztratív eszközökkel is megvalósított korlátozásában jelentkezett. Az iparengedélyek felülvizsgálata, az új iparengedélyek kiadásának csökkenése és nem utolsósorban a kisipari termelőszövetkezetek megalakítása, fejlesztése következtében a magánkisiparosok száma jelentős mértékben megcsappant. Ezért a lakosság ellátásában főképpen a javító szolgáltatások terén átmenetileg zavarok jelentkeztek. A megalakult kisipari termelőszövetkezetek nem tudták egyik évről a másikra kielégíteni a lakosság szükségleteit.

Az ipar egészséges fejlődésére jótékonyan hatott az 1953-as kormányprogram. A kisipar fejlesztése mellett az elmúlt időszak lehetőségeinél nagyobb teret kapott a magánkisipar is. A kormányprogram után egy év alatt 23 kisiparos kapott iparengedélyt. Ekkor már a város ipari fejlesztésének tengelyében a helyi ipar 3 szektora: az állami, szövetkezeti és magánkisiparosok egyidejű, egymást szorosan kiegészítő, de nem ellentétes fejlesztése állott. A város vezetőségének határozott kívánalma volt, hogy a szövetkezeti s a magánkisiparosok még fokozottabban foglalkozzanak a lakosság termelési, szolgáltatási és javítási igényeinek a kielégítésével. Külön gondot kell fordítani a kész termékek, illetve szolgáltatások minőségének állandó javítására, a választék növelésére, valamint a tájigények fokozottabb kielégítésére.[75] Azt is szorgalmazta, hogy az ipari javító-szolgáltató háló-

zat a lakosság érdekeinek megfelelően terjedjen ki az egész városban. Ezért egyes körzetekben növelni kell a cipész- és fodrászipari műhelyek számát úgy, hogy a magánkisiparosok felemelkedésének útja biztosítva legyen.[76]

Gyulán 1955-ben mindössze 3 tanácsi vállalat s 5 kisipari szövetkezet működött 600 dolgozóval. Mellettük 423 kisiparos tevékenykedett a legkülönbözőbb szakmákban[77]. Ekkor már a város életében, fejlődésében domináló tényező volt az ipar. Gazdasági jelentőségén túlmenően alapvető bázisa lett a foglalkoztatottság megoldásának. Ezért szükségessé vált a város iparfejlesztése, iparszerkezetének átalakítása, s mindez mélyreható változást, rétegződést hozott létre az ipari népességben. Ezt a változást a 60-as népszámlálás adatai is tükrözik. Az ipari népesség 1960-ban 6514 főt számlált, a keresők 813 fővel voltak többen, mint 1949-ben. Az előbbiek az össznépesség 26,5, az utóbbiak 28,1%-át képezték. A keresők száma 220 fővel haladta meg a mezőgazdasági keresőkét. Mindez azt jelentette, hogy az ipar szerepe megnőtt a város életében, s Gyula előrelépett ipari arculatának kialakításában.

Gyulán 1960-ban az ipari keresők 19 iparágban, 3691-en dolgoztak. (Lásd a 14. sz. függeléket!)[78] Legtöbbet foglalkoztatott az építő- és a ruházati ipar, jelentős volt azonban azoknak a száma is, akik az élelmezési iparban dolgoztak. Különösen szembetűnő a nők számának s arányának megnövekedése. Amíg a mezőgazdaságban a nők aránya alig érte el az összes foglalkoztatott 27%-át, addig az iparban 36%-os volt. Szám szerint 1328 nő dolgozott az iparban. Ez a magas arány az ipar jellegéből, elsősorban a textilipar kedvező helyzetéből következett. A Harisnyagyár mellett a Kötőipari Vállalat, a Szabóipari és a Háziipari Szövetkezet dolgozóinak többsége nőkből állt.

Az ipari népesség struktúrájában végbement változás fő jellemzője továbbá, hogy a foglalkoztatottak 90,5%-a a szocialista szektorok alkalmazottja, illetve szövetkezeti tag, csupán 9,5%-át adják az önállóak és segítő családtagjaik. Az utóbbiak 18,5%-kal voltak kevesebben, mint 1949-ben.

Az ipari keresők megoszlása foglalkozási viszony szerint 1960-ban

Alkalmazásban álló és tsz-tag	3340
Önálló és segítő családtag	351
Összesen	3691

Az ipari népesség kedvező irányban történő rétegződését mutatja, hogy növekedett a szakmunkások száma, noha még mindig elég magas a fizikai dolgozók közül azoknak az aránya, akik semmiféle szakképzettséggel nem rendelkeztek. Többségükben a mezőgazdaság átszervezése nyomán kerültek az iparba, s jelentős részük az építőiparban dolgozott. Az állami és szövetkezeti ipar 1960-ban 3000 fizikai munkást s 340 szellemi dolgozót foglalkoztatott. Az előbbiek közül 2105

(63%) szak- és betanított munkás, 895 (26,8%) egyéb fizikai dolgozó, a szellemi dolgozók aránya 10,2% volt.[79]

Az iparba való beáramlás és az ipari népesség rétegződése a 60-as években tovább folytatódott, sőt ekkor ment végbe döntő változás az ipari társadalom szerkezetében. Városunkban ugyanis az iparfejlesztés akkoriban egyre nagyobb lendületet vett, s maradandó eredményeket ért el. A város vezetősége igyekezett megvalósítani a várospolitikának a felszabadulás óta következetesen érvényesülő tervét, hogy a helyi adottságokra alapozva ipari vonatkozásban fejleszteni kell Gyulát. Reális célkitűzésnek látszott, hogy a város ipari tekintetben az ország közepesen fejlett települései közé tartozzon. Elsősorban azoknak a meglevő vállalatoknak a kibontakozását kellett segíteni, amelyek népgazdasági szempontból jelentősek voltak.

E célkitűzések eredményeként 1965-re a 10 vállalat és az 5 ipari szövetkezet dolgozóinak száma elérte a 4225 főt. Az ipari vállalatok nagy része középüzemi rangra emelkedett. Csupán 2 üzem létszáma maradt 200 fő alatt, 5 vállalaté 200 és 500 között mozgott, egyé pedig elérte az 1000 főt.[80]

A dolgozók száma az ipari szövetkezetekben is jóval meghaladta egyenként a 100 főt, sőt a Háziipari Szövetkezetben a bedolgozókkal együtt felül volt 500 főn. Míg országosan az iparban dolgozók 8–10%-át foglalkoztatta a szövetkezeti ipar, addig Gyulán 33%-ukat.[81]

A szövetkezeti ipar mellett a magánkisipar volt hivatott a lakosság szolgáltatási igényeit kielégíteni. 1965-ben a javító-szolgáltató tevékenységben 277, 1968-ban 279 magánkisiparos vett részt. Az utóbbi évben 76 ipari tanulót foglalkoztattak. Számos szakmában – pl. a cserépkályhás, késes, köszörűs, kárpitos, cipész szakmában – igen nagy hiány mutatkozott.[82]

Az iparfejlesztés folyamata természetesen a dolgozók, különösen az ipari munkások számának további gyarapodásával járt. Ezt a gyarapodást már nem is annyira a mezőgazdaságból felszabaduló munkaerő, hanem inkább az egyre növekvő méretű bevándorlás tette lehetővé.

Az ipar gyors fejlődését jól regisztrálja az ipari munkásság számának rohamos növekedése. 1960 és 1970 között, vagyis 10 év alatt, a keresők (aktívak és inaktívak) száma 3691 főről 6454-re növekedett, s ez azt mutatja, hogy ebben az időszakban igen nagy méretű volt az iparba való beáramlás.[83] Szám szerint a könnyű-, az élelmezési és az építőipar dolgozóinak száma emelkedett legjobban.

A növekvő igények s tovább növekvő követelmények nemcsak számszerűen, hanem minőségében is megváltoztatták az üzemi dolgozók, ipari munkások összetételét. A vállalatoknál mind nagyobb szükség volt az új technikát alkalmazni tudó, jól képzett munkásokra. Ezt a szakmunkás tanulók számának növekedése csak részben tette lehetővé, nagy szükség volt a felnőtt dolgozók szakmunkássá képzésére is. A szakmunkássá válás folyamata azonban nem volt zökkenőmentes. Több ellentmondást kellett feloldani. Új ipari ágazat létesítésekor vagy a régi korszerűsítésekor új, korszerű gépek üzemeltek. A dolgozók jó része kezdetben

mezőgazdasági munkát végzett. Zömmel ezek jöttek dolgozni az új üzembe. Egyik napról a másikra meg kellett ismerkedniük az automata gépekkel, s ez nem volt könnyű feladat. Megváltoztak a körülmények. Az ipari termelés egyre nagyobb szakképzettséget igényelt. A városi pártbizottság és a tanács azzal segítette a szakmunkás-utánpótlást, hogy nagy gondot fordított a szakmunkásképzés fejlesztésére. Fejlesztette a szakmunkásképző intézetet, új szakközépiskolákat indított be, segítette az üzemeket abban, hogy felnőtt dolgozóikat, elsősorban segéd- és betanított munkásaikat önálló tanfolyamok szervezésével szakmunkásokká képezhessék. Ilyen önálló tanfolyam indult pl. 1964-ben 40 fővel a Vízgépészeti Vállalatnál, lakatos és hegesztő szakmában, továbbá a Vízügyi Igazgatóságnál 20 dolgozó részére. Általános lakatos tanfolyam működött a Harisnyagyárban.[84] Mindez kihatott az iparban dolgozó népesség rétegződésére, a kereső lakosság összetételére.

Az ipar szerkezetében történt változás, a 60-as évek elejének felgyorsult mobilizációs folyamata, az ipari népesség rétegződése lényeges átalakulást hozott az ipari társadalom struktúrájában.

Az első jelentős változás az volt, hogy 1970-re a város ipari népessége 3505 fővel szaporodott, s a lakosság 35,4%-a akkor már az iparból élt. Növekedett a keresők száma is: 2467-tel volt több, mint 1949-ben. A keresők közül 5140 aktív, 1314 inaktív kereső volt. Az iparban foglalkoztatott aktív keresők a város aktív, keresőinek 40,3%-át képezték. Makón 31,4, Szentesen 36,3% volt az arány.[85] Mindezt azt mutatta, hogy Gyulán az ipar mind a lakosság, mind a keresők s rajtuk belül is az aktívak létszámát tekintve első helyre került. A város visszavonhatatlanul nagy lépést tett végleges ipari struktúrájának megteremtése felé. Megyei viszonylatban – Békéscsaba és Orosháza után – a 3. helyre került, a hasonló típusú alföldi városok közül megelőzve Makót és Szentest.

Az aktív keresők többsége a gép- és könnyűiparban dolgozott. Létszámuk együttesen 3473 fő, vagyis az ipari keresők 67,5%-a volt. Jelentős számú dolgozót foglalkoztatott még az építő- és az élelmiszeripar is.

Az aktív keresők eltartottja 2563 fő volt, a város összes eltartottjainak 27,3%-a. 100 aktív keresőre 49,8 eltartott jutott. Többségük, 57,9%-uk nő, s csak 42,1%-uk férfi. Az iparban foglalkoztatottak közül a férfiak aránya 55,5%, a nőké 44,5%. Az alföldi városok közül Baján 44,5, Makón 39,4, Szentesen 43,8% volt a nők aránya.[86] Gyulán a 60-as években a nők számszerint 961, a férfiak 488 fővel lettek többen, s ez a nőknél 72,4, a férfiaknál 20,7%-os emelkedést jelentett. Az ipari keresők viszonylatában a nők aránya 8,5%-kal emelkedett, a férfiaké kissé csökkent. Az aktív kereső nők 40,2%-át foglalkoztatta az ipar, a mezőgazdaság csupán 16,3%-ukat. A legtöbben a könnyűiparban dolgoztak, ebben az iparágban a foglalkoztatottak 68,3%-a volt nő. Elég magas volt az arányuk az élelmiszeriparban is (36,7%). A múlthoz viszonyítva feltűnően magas az arányuk még a gépiparban (27,5%). A vállalatok közül a Harisnyagyár és a kötszövőipar foglalkoztatott sok nőt, dolgozóik 84,5%-a volt nő.[87] (Lásd a 15. sz. függeléket!)

Az aktív keresők foglalkozási viszonyát vizsgálva azt találjuk, hogy tovább növekedett a szocialista szektorban dolgozók száma s aránya, és csökkent az önállóké. A szocialista vállalatoknál s a termelőszövetkezetekben 4889 fő dolgozott, 1198-cal többen, mint 1960-ban. Az önállóak 251-en voltak, 100-zal kevesebben, mint egy évtizeddel korábban. Az előbbiek az aktív keresők 95,1, az utóbbiak 4,9%-át képezték. Az önállóak nagy része (6,5%) a könnyű- és az építőiparban dolgozott. Tíz év alatt a vállalatok, üzemek és szövetkezetek foglalkoztatottjainak aránya 5,1%-kal növekedett, a magániparban dolgozóké 4,6%-kal csökkent.

A szocialista szektorban a fizikai munkások száma 3966, a szellemi dolgozóké 923 volt. Feltűnő, hogy az utóbbiak aránya a 60-as években több mint kétszeresére emelkedett. Ebből arra következtethetünk, hogy a szellemi dolgozók felé gyorsult fel a mobilizáció. A fizikai munkások száma 966 fővel volt több, mint 1960-ban. A növekedést az ipari vállalatok szám szerinti gyarapodása s bővítése tette szükségessé.[88]

Az ipari aktív kereső fizikai dolgozók rétegződése foglalkozási minőség szerint 1970-ben

	Szakmunkás	%-ban	Betanított munkás	%-ban	Egyéb fizikai dolgozó	%-ban	Együtt	%-ban
Bányászat	2	40,0	2	40,0	1	20,0	5	100,0
Villamosenergia-ipar	18	64,2	5	17,9	5	17,9	28	100,0
Kohászat	1	–	–	–	–	–	–	100,0
Gépipar	510	56,4	202	22,3	192	21,3	904	100,0
Építőanyagipar	26	28,0	35	37,6	32	34,4	93	100,0
Vegyipar	12	30,0	14	35,0	14	35,0	40	100,0
Könnyűipar	767	41,0	746	39,8	359	19,2	1872	100,0
Egyéb ipar	12	60,0	5	25,0	3	15,0	20	100,0
Élelmiszeripar	199	37,8	148	28,0	180	34,2	527	100,0
Építőipar	271	56,9	81	17,0	124	26,1	476	100,0
Összesen	1818	45,8	1238	31,2	910	23,0	3966	100,0

Szembetűnő a szak- és betanított munkások számának erőteljes gyarapodása; 911-gyel voltak többen, mint 1960-ban. Minimálisan, mintegy 15 fővel növekedett az egyéb fizikai dolgozók száma is. A szakmunkások az összes fizikai dolgozó 45,8%-át képezték, s ez jelentős fejlődést jelentett a múlthoz képest. Szám szerint a legtöbb szakmunkás a könnyű- és gépiparban dolgozott, de igen nagy számban az élelmiszer- és az építőiparban is. Arányuk csak az építőanyag-iparban nem érte el a 30%-ot.

Az aktív keresők korcsoportonkénti megoszlása kedvezőbb, mint a mezőgaz-

daságban. Az önálló keresők kivételével lényegesen alacsonyabb az idős korúak s magasabb a fiatal korcsoportba tartozók száma.

Az aktív keresők 96,4%-a a munkaképes korúak csoportjába tartozott. Hasonló az arány az aktív kereső fizikai dolgozóknál is, itt a 60 éven felüliek aránya mindössze 2,2%. Feltűnő, hogy az önállóak között a fiatal produktív korú aktív keresők aránya nem egészen érte el a 20%-ot. Túlnyomó többségük az építőiparban dolgozott. Ugyanakkor a munkaképes koron felüliek aránya 31,9. A munkaképes korúak aránya a szellemi dolgozók körében a legmagasabb; itt a legkevesebb a 60 éven felüliek száma s aránya.[89] (Lásd a 16. sz. függeléket!)

A kereskedelmi és egyéb népgazdasági ágak népessége

A kereskedelmi népesség a háborús veszteségek következtében 1949-ig 226 fővel kevesbedett meg, majd számuk fokozatosan növekedett, 1970-ben 1612-en voltak, vagyis 402 fővel többen, mint 1949-ben. A keresők száma 1949-ben 498 volt, közülük 319 (64%) önálló.

Az aktív keresők száma 1970-re 939-re növekedett, az összes aktív keresők 7,4%-át képezték. Közülük fizikai munkás 511, szellemi dolgozó 407, önálló 21 volt. Az utóbbiak a szocializmus építése idején 298 fővel fogyatkoztak meg. A szellemi dolgozók 14,2%-a a nagykereskedelemben, 60%-uk a kiskereskedelemben, 25,8%-uk a vendéglátóknál dolgozott. Az önállóak közül 20 főt a kiskereskedelem, 1-et pedig a vendéglátóipar foglalkoztatott.

A szocialista szektorokban dolgozó munkások többsége szakmunkás-képesítéssel rendelkezett.

A kereskedelmi fizikai aktív keresők rétegződése a szocialista szektorokban 1970-ben[90]

	Szakmunkások		Betanított munkások		Egyéb fizikai dolgozók		Együtt
	Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám
Nagykereskedelem	18	28,6	8	12,7	37	58,7	63
Kiskereskedelem	157	63,3	51	20,6	40	16,1	248
Vendéglátás	82	41,0	62	31,0	56	28,0	200
Összesen	257	50,3	121	23,7	133	26,0	511

A szakmunkások szám szerint és arányukban is a kiskereskedelemben dolgoztak a legtöbben. Az egyéb fizikai dolgozók aránya legmagasabb a nagykereskedelemben, legalacsonyabb a kiskereskedelemben. A szak- és betanított munkások aránya együttesen 74%, magasabb, mint 1960-ban (58,4%).

Az aktív keresők közül 1970-ben a férfiak száma 438, a nőké 501, vagyis a nők száma 63-mal meghaladta a férfiakét.

Az egyéb népgazdasági ágak népességének száma 1970-ben 9032, az össznépességhez viszonyított aránya 30,3% volt. Az aktív keresők 3494-en voltak, az összes aktív keresők 27,4%-át képezve, közülük 1520 a férfi, 1973 a nő. Az egészségügyi s kulturális szolgáltatásban a nők aránya csaknem háromszorosa a férfiakénak.

Foglalkozási viszony szempontjából vizsgálva a helyzetet, szembetűnő, hogy az aktív kereső alkalmazásban álló s tsz-tagok száma 3399, az önállóaké és segítő családtagoké 94; az előbbiek 97,3, az utóbbiak 2,7%-ot képviselnek. Ez azt jelenti, hogy 1970-ben az aktív keresők túlnyomó többségét a szocialista szektor foglalkoztatta, csak elenyészően kis hányada tartozott az önállóak kategóriájába.

A szocialista szektorban dolgozók közül 1250 (36,8%) fizikai munkás, 2149 (63,2%) pedig szellemi dolgozó. Az utóbbiak zömét mindenekelőtt az egészségügy, a kulturális szolgáltatás és a közigazgatás foglalkoztatta. A fizikai dolgozók 53,2%-a szak- és betanított munkás, 46,8%-uk egyéb fizikai dolgozó volt. A fizikai dolgozók közül a szakképzetlenek aránya különösen magas az egészségügyi s a szociális szolgáltatásban, továbbá a közigazgatásban. Ezekben a kategóriákban a szakképzettek a fizikai dolgozók egyharmadát sem érték el.[91]

A VÁROS TÁRSADALMI SZERKEZETÉNEK FŐBB JELLEMZŐI

Amint láttuk, a szocializmus építésének 20 esztendeje alatt az egyes foglalkozási ágak társadalmi-gazdasági szerkezetében alapvető módosulás történt. Ezért célszerű az 1970-es statisztikai adatok alapján a társadalom egészében is megvizsgálni ezeket a mélyreható változásokat, elsősorban az aktív keresők viszonylatában.

Lényeges változás, hogy a lakosság foglalkozási ágak szerinti összetételében megszűnt a mezőgazdaság prioritása. A lakosság 35,4%-a az iparból élt, az aktív keresők 40,3%-át az ipar foglalkoztatta. A legszembetűnőbb változást azonban az jelentette, hogy minimálisra zsugorodott a termelőeszközök magántulajdona. Az aktív keresők 94,9%-a szocialista tulajdonviszonyok között dolgozott. A szocialista szektorban az alkalmazottak száma 9920, a tsz-tagoké 2191, az önállóak a segítő családtagokkal együtt 655-en voltak (5,1%). Az alkalmazottak s tsz-tagok közül 7976 volt fizikai dolgozó (65,8%), 4135 fő pedig a szellemi foglalkozásúak közé tartozott (34,2%).[92]

Az elmúlt évtizedekben lezajlott kulturális forradalom eredményeként városunkban is emelkedett a népesség iskolázottsági szintje, s ennek következtében valamennyi népgazdasági ágban feltűnően megnőtt a szellemi foglalkozásúak száma s aránya. 1960-ban a szellemi kereső dolgozók 2524, 1970-ben 4141 főt tettek ki, vagyis 10 év alatt 64%-kal növekedett a számuk. Az emelkedés összetevői sokrétűek. Részint az ipar s az agrártermelés modernizálása, a magasabb szintű oktatás, gazdaságirányítás és munkaszervezés hozta magával, részint az adminisztratív munka túlzott növekedésének a következménye. A felszabadulás után Gyulán annak ellenére is növekedett a szellemi dolgozók száma, hogy állandó követelés volt a közigazgatás szervezeti s általában az irányítás adminisztrációját ellátók számának a csökkentése. A szellemi dolgozók számának emelkedéséhez bizonyos mértékben hozzájárult az a körülmény is, hogy politikai okokból kívánatos volt a fizikai dolgozók szellemi-irányító pozícióba helyezése. A gazdasági fejlődésből s politikai változásból egyaránt következett tehát a szellemi munkakörök felé való áramlás, és ennek következtében e réteg nem csupán számszerűségében növekedett, hanem foglalkozás szerinti szerkezetében s nemek szerinti tagozódásában is jelentősen megváltozott.

A szellemi dolgozók rétegét 3 csoportba sorolhatjuk: a vezető-irányító beosztásúak, szakalkalmazottak s vezetett „irodai dolgozók" csoportjába. Foglalkoztatásuk szerint megoszlásuk az alábbi képet mutatta:

A szellemi dolgozók munkahelyi beosztás szerinti megoszlása 1970-ben[93]

	Alkalmazásban álló	Tsz-tag	Önálló	Együtt
Vezető-irányító	825	45	4	874
Szakalkalmazott	2379	81	2	2462
Irodai dolgozó	779	26	–	805
Összesen	3983	152	6	4141

A szellemi dolgozók többsége a szocialista szektorokban alkalmazásban állt, csupán 3,7%-uk volt tsz-tag. A legnépesebb csoport a szakalkalmazottaké volt (59,4%). A vezető-irányító réteg aránya 21,1, az irodai dolgozóké pedig 19,5% volt.

Közvetlenül a felszabadulás után a mobilizációs folyamat különösen a vezető beosztásúak körében volt erőteljes. Gyorsan emelkedett a munkás- és parasztszármazású vezetők aránya. A szakalkalmazottak körében eleinte kisebb volt a mobilizáció. Egy részük deklasszálódott ugyan, többségük szaktudására azonban – ha fenntartással is – igényt tartott az épülő szocializmus. Így körükben sokkal magasabb volt a szellemi foglalkozásúakból származottak aránya. Ez a réteg a

60-as években is meglehetősen konzisztens volt, azaz a szakalkalmazott szülők gyermekei többségükben szellemi pályán maradtak.

Természetesen a szocializmus építése folyamán egyre növekedett a munkás-paraszt szülők gyermekeinek száma a szellemi munkát nyújtó munkakörökben. Ezért nagymérvű rétegződés és mobilizációs folyamat indult meg, s lényegesen motiválta a város társadalmának a szerkezetét. A gyulai Erkel Ferenc Gimnázium év- és törzskönyve hű képet ad arról, hogy a szocialista építés egy-egy szakaszában milyen mértékben növekedett a munkás-paraszt szülők gyermekeinek a tanulási kedve.

Az Erkel Ferenc Gimnázium tanulóinak származás szerinti megoszlása az 50-es évek második felében[94]

Tanév	Létszám	Munkás	Dolgozó paraszt	Értelmiségi	Alkalmazott	Egyéb
1955/56	370	116	103	56	–	95
1956/57	408	122	107	68	62	49
1957/58	450	127	119	82	82	40
1958/59	489	124	113	88	108	56
1959/60	540	148	115	85	130	62

Míg az 1948/49. tanévben a munkás-paraszt tanulók száma 66 volt, az összes tanulók 23,2%-a, az 1959/60. tanévben számuk csaknem a négyszeresére, arányuk pedig 48,7%-ra növekedett.[95] Ez a jelentős számú s arányú növekedés is a mobilizáció felgyorsulását jelenti a szellemi, illetve az értelmiségi pálya felé. Hiszen a megszerzett iskolai végzettség erősen meghatározta ezeknek a munkás-paraszt származású tanulóknak a jövendő életkörülményeit s foglalkozási életpályáját.

A szellemi dolgozók társadalmi mobilitását Gyulán elősegítették még – kisebb mértékben ugyan – a házasságkötések. Közéletünk demokratizálódása ledöntötte az emberek közötti válaszfalakat. Így a különböző rétegekbe tartozó házaspárok aránya a múlthoz képest fokozatosan nőtt. Ma már Gyulán nem ritka a szellemi és fizikai foglalkozásúak házassága, amit egy általános társadalmi homogenizálódási tendencia jeleként értelmezhetünk.

A szellemi foglalkozásúak körében érdemes szemügyre venni a nemek arányát is. Feltűnően megnövekedett a nők száma. Ez azzal járt, hogy néhány foglalkozási ág (pedagógus, jogász stb.) kezdett elnőiesedni, az adminisztrációban is többségükben nők dolgoztak.

A szellemi dolgozók megoszlása nemek szerint 1970-ben[96]

	Férfi	Nő	Együtt
Irányító-vezető	635	239	874
Szakalkalmazott	1050	1412	2462
Irodai dolgozó	195	610	805
Összesen	1880	2261	4141

A nők száma 381-gyel több a férfiakénál. Feltűnő azonban, hogy a vezető rétegben a mobilizációs folyamat sokkal erőteljesebb a férfiaknál, mint a nők körében. Ezt mutatja az is, hogy az irányító beosztású férfiak aránya 72,7, a nőké 27,3%. A szakalkalmazottak között már a nők vannak többségben (57,4%), s ez arra utal, hogy egyre jobban megbecsülték a nők szaktudását. A legmagasabb a nők aránya az irodai dolgozók körében (75,8%). Érthető ez a jelenség, hiszen a 60-as években Gyulán nagy méreteket öltött a nők áramlása a középiskolák felé. A lányok aránya a gimnáziumban is nagyobb volt a fiúkénál, az érettségizettek 69,8%-a nő volt. A fizikai foglalkozásúak leánygyermekei tömegesebben mentek gimnáziumba, a fiúgyermekek inkább a szakmunkásképző iskolát, esetleg a szakközépiskolát választották. Így 1970-re a gimnáziumban végzett nők összetétele demokratikusabb volt, mint a férfiaké, több köztük a munkás–paraszt származású. Jellegzetes tendencia az is, hogy az érettségizett nők közül lényegesen kevesebben mentek szakmunkásnak vagy felsőfokú tanintézetbe. Nagy részük az érettségi után irodai munkakörben helyezkedett el. Mindez azt mutatta, hogy a szocializmus építése idején megnőtt ugyan a nők társadalmi mobilitása, a fiúkétól azonban lényegesen eltérő irányba haladt. A fiúk a magasabb iskolai végzettséget igénylő társadalmi-foglalkozási kategóriák felé törekedtek, ugyanazon apák leányai pedig inkább az alacsonyabb végzettséget igénylő foglalkozási ágakba áramlottak.

Az egyszerű szellemi foglalkozásúak mobilitása nagy vonásokban követte a vezetők és szakalkalmazottak rétegét, azzal a különbséggel, hogy az irodai dolgozók munkakörébe a munkás és paraszt származásúak beáramlása lényegesen erőteljesebb volt. Vonatkozott ez elsősorban a nőkre, akik számára az irodai foglalkozás elérése foglalkozási karriert jelentett.

A szellemi foglalkozásúakon belül szólnunk kell az értelmiségről, amelynek tagjai a társadalmi életben betöltött szerepük, funkciójuk, ellátott munkakörük jellege alapján viszonylagos önállósággal bíró társadalmi réteget képeztek.

Városunknak a felszabadulás előtti értelmiségét általában két fő csoportra szoktuk osztani: szabadfoglalkozású vagy polgári és kötött foglalkozású ún. középosztályra. Az előbbiek jó része orvos, ügyvéd, újságíró, művész volt, illetve az üzleti életben játszott jelentős szerepet. Ez a réteg alkotta a magyar progresszió táborát. A kötött foglalkozásúak körébe tartoztak az államapparátus tisztviselői, a katonatisztek és dzsentrik leszármazottai. Ők voltak az államhatalom reprezentánsai, s politikailag legaktívabb részük különféle reakciós szélsőjobboldali mozgalmakba tömörült.

A szabadfoglalkozású, és a kötött foglalkozású értelmiség között elsősorban abban nyilvánult meg a különbség, hogy az előbbi szakmai teljesítményre, az utóbbi hatalmi pozíciók elfoglalására törekedett.

A felszabadulás, illetve a szocialista fordulat döntő változást hozott a magyar értelmiség fejlődésében. Az 50-es évek elején már nem tettek különbséget a felszabadulást megelőzően létezett két fő értelmiségi csoport között. A politikailag nem kompromittált kötött és szabad foglalkozású értelmiségből kialakult egy új típusú „kötött" értelmiség.

Ebben az időszakban erősödött meg az új értelmiség. Egyre több tehetséges munkás és paraszt dolgozó került értelmiségi munkakörbe, továbbá a munkás- és parasztszülők gyermekei is mind többen végeztek főiskolát, egyetemet. Így az 50-es évek hivatalos értelmisége származás szerint differenciálódott. Ez a származás szerinti megkülönböztetés az egyetemi felvételi rendszer megváltozásával 1963-ban megszűnt.

Az értelmiség származás szerinti kategorizálása ideológiailag merőben megalapozatlan volt, mert mint Lenin is mondotta: „az értelmiség kapcsolódását egy társadalmi osztályhoz nem determinálja társadalmi eredete".

A 60-as évek derekától az értelmiségről mint homogénebb rétegről beszélhetünk, amelyet legfeljebb csak egyes szakmák szerint lehet elkülöníteni. Ekkor már az is megfigyelhető, hogy az értelmiség kategóriája fokozatosan tágult, s mindinkább feloldódott a szellemi dolgozók fogalmában.[97]

Mielőtt e réteg számát s arányát vizsgálnók, szükségesnek tartom némileg körülhatárolni e fogalom tartalmát. Ezzel kapcsolatosan ugyanis eltérő, olykor szélsőséges vélemények csapnak össze még ma is. Némelyek azt mondják: értelmiségiek az egyetemet vagy főiskolát végzettek. Mások szerint viszont közéjük tartoznak mindazok a szellemi dolgozók, akik a társadalmi életben betöltött munkakörük jellege alapján értelmiségi munkakört töltenek be, függetlenül attól, hogy van-e egyetemi vagy főiskolai végzettségük. Ez utóbbi megfogalmazás alapján Gyulán 1970-ben 3329 szellemi dolgozót mondhatunk értelmiséginek. Arányuk igen magas, az össznépesség 12,6, a szellemi dolgozók 80,4%-a. E magas arány abból adódott, hogy Gyula megyeszékhely volt, s a felszabadulás előtt is nagyszámú értelmiségi élt a városban, s túlnyomó többségük itt is maradt. A magas részarányhoz hozzájárult az is, hogy az értelmiségi munkakörök a gazdasági szerkezetben bekövetkezett változás folytán évről évre szaporodtak, s egyre több főiskolai s egyetemi végzettségű dolgozót igényeltek. 1970-ben az értelmiségnek csupán 26,1%-ának volt főiskolai, illetve egyetemi végzettsége. Tehát erősen tartja az a vélemény, amely az értelmiséget az egyetemet, főiskolát végzettekkel azonosítja. Viszont az a tény, hogy a szellemi dolgozók 80,4%-a értelmiségi, azt az érvelést támogatja, hogy az értelmiség jelentős részei feloldódnak a szellemi foglalkozásúak kategóriájában.

A szocializmus építése folyamán városunkban az értelmiségi réteg nem csupán számszerűségében gyarapodott, hanem foglalkozás szerinti szerkezetében s nemek

szerinti tagozódásában is jelentősen megváltozott. Legnagyobb számban egészségügyi és pedagógiai munkakörben dolgoztak (1365), legkevesebben az államigazgatási, igazságszolgáltatási munkában s a gazdasági irányításban (334).

Az összetételt vizsgálva feltűnt az elnőiesedés folyamata, ami – a műszaki és mezőgazdasági munkakörök kivételével – egyre erősödő tendenciát mutatott. 1970-ben az egészségügyben 83, az oktató-nevelő munkakörben 60, a közgazdasági s egyéb számítási, pénzügyi foglalkozásúak körében 67,2% volt az értelmiségi nők aránya. A műszaki pályán s a mezőgazdaságban viszont alig érte el a 10, illetve 9,1%-ot. Jellemző továbbá, hogy igen alacsony volt arányuk a vezető és irányító beosztásokban.

Gyulán az értelmiséget – az országos helyzetnek megfelelően – belső differenciálódás jellemezte. Éppúgy, mint a szakmunkások körén belül, az értelmiségiekén belül is különböző konkrét társadalmi helyzetek, életkörülmények jöttek létre. A hierarchia legfelső fokán állt az „értelmiségi elit". Tagjai többségükben kiemelkedő képességgel, képzettséggel s igen kedvező társadalmi háttérrel rendelkező vezető és irányító szakalkalmazottak. Jövedelmük meglehetősen magas életszínvonalat biztosított számukra. Sok tekintetben más volt a középszintű értelmiségi dolgozók helyzete. Ők képviselték az értelmiség zömét és egyben legheterogénebb rétegét. Életszínvonaluk általában meghaladta a jól képzett szakmunkásokét, sőt egyeseké közel állt az értelmiség legfelső rétegééhez. Voltak azonban, akiknek szerényebb életmóddal kellett beérniök. Tőlük egy fokkal lejjebb találtuk az értelmiség alsó kategóriáját; az ide tartozók jövedelme úgy viszonyult a középszintű értelmiségéhez, mint a betanított munkásoké a szakmunkásokéhoz, s életkörülményeik is inkább az utóbbiakéihoz voltak hasonlóak.

Az értelmiség belső szerkezetében azonban nemcsak statisztikailag feltérképezhető ismérvek szerinti differenciálódás mutatkozott. Sok vonatkozásban lényegesebbeknek tűntek azok a különbségek, amelyek az értelmiség munkahelyek, illetve „szakmák" szerinti érdekcsoportokra tagolódásából, különböző érdekekhez kötődéséből adódtak. Hiszen az értelmiség a legerősebben közvetíti, tagolja ezeket az érdekeket. Ilyen módon az életkörülmények szempontjából „elit" rétegek is igen differenciálódtak, érdekcsoportokra tagolódtak.

Az értelmiségen belül erős, sok tekintetben növekvő differenciálódás azonban nem hozta magával az értelmiségnek mint rétegnek a diffúzióját. Ez nemcsak azért nem következett be, mert az értelmiség életkörülményei általában jobbak voltak, mint más rétegéi, hanem azért is, mert társadalmi funkciója, a munkamegosztásban elfoglalt helye s értékközvetítő szerepe, valamint társadalmi presztízse is önálló réteggé tette.

Városunk értelmisége sokfajta szállal kapcsolódott ahhoz a talajhoz, amelyben gyökerezett. Ugyanakkor sajátos rétegarculata alakult ki. Az utóbbi differenciáltan jelentkezik az értelmiség különböző csoportjainál. E sajátos vonások karaktere – többek között – annak is függvénye, hogy munkájuk, tevékenységük milyen kapcsolatban van az anyagi javak termelésének szférájával, milyen környe-

zetben dolgoznak, milyen a környezetük hatása stb. Közelebb áll a munkások, parasztok állásfoglalásához a műszaki és agrárértelmiségi, az általános iskolai nevelő, a körzeti orvos, mint az, aki munkája jellegénél fogva közvetve vagy ritkán találkozik velük.

Legtöbbjük szakmai felkészültsége igen jó. Szeretik szakmájukat, a tudomány legújabb vívmányait igyekeznek munkájukban alkalmazni. A fizikai dolgozókhoz való viszonyuk alapvetően jó. Az agrárértelmiség tevékenysége mind a termelőszövetkezetek vezetésében, mind a mindennapi munka megszervezésében igen jelentőssé vált, s ezzel párhuzamosan a gazdasági eredmények is nőttek. A tagság körében egyre több elismerés, tekintély övezi őket, s anyagi megbecsülésük is fokozatosan növekszik.[98] A különböző értelmiségi csoportok egymáshoz való viszonyában némi feszültség volt tapasztalható. A munkaköri elhatároltság, az iskolai végzettség és a jövedelemkülönbség is oka annak, hogy nem minden esetben találták meg az egymáshoz vezető utat.

Szólnunk kell még a gyulai értelmiség 1970 előtti anyagi megbecsüléséről. Amellett, hogy szakmailag s munkaerkölcs vonatkozásában a többség elismerést vívott ki magának, az anyagi elismerés változatos képet mutatott. Ez részint azt jelenti, hogy a megbecsülés nem azonos módon s mértékben jelentkezett a különböző szakmák esetében, részint azt is jelenti, hogy még azonos szakmákon belül is lényeges eltérések voltak tapasztalhatók. Igen jól jövedelmező értelmiségi pályák mellett akadtak szerényebb jövedelmet hozó munkakörök. Így pl. a társadalmi elvárásokhoz s a fokozódó munkahelyi követelményekhez képest igen alacsony volt a pedagógusok jövedelme. 1970-ben a pedagógus-pályán 1600 Ft volt a kezdő fizetés, az agrárértelmiségieké 3000, a műszakiaké ugyanannyi. A későbbiekben még fokozódott is a különbség.[99]

Ennek a jelenségnek következménye, hogy az alacsony jövedelmű értelmiségiek túlórában, illetve kisebb részben már akkor is az ún. második gazdaság szférájában kerestek jövedelemkiegészítést, s ez a törekvés esetenként párosult az elsődleges munkaterületen végzett munka hatékonyságának a csökkenésével. Természetesen erre a „plusz" munkára nem minden értelmiségi szakmában volt lehetőség, s ez a körülmény is elősegítette az értelmiségen belüli egyenlőtlenség kialakulását, bár korántsem ez a jelenség okozta, hogy az értelmiségen belül egyes foglalkozások között mind a társadalmi presztízs, mind a jövedelmi viszonyokat tekintve hierarchikus jelenségek mutatkoztak.

A jövedelembeli egyenlőtlenség és az értelmiség társadalmi súlyának, presztízsének alakulása a szocializmus építésének 20 éve alatt időnként és szakmánként különböző volt. Pl. a szocialista társadalom fejlődésének első éveiben a város gyors ütemű iparosításával összefüggően mind nagyobb lett a műszaki képzettségű szakemberek iránti igény, következésképpen megnőtt a társadalomban keresettségük, presztízsük, s hatással volt anyagi megbecsülésükre is. Ugyanez vonatkozott később a mezőgazdaságban dolgozó értelmiségre is.

Nagy bérezési különbségek mutatkoztak az azonos szakmákon belül is, külö-

nösen a fiatal értelmiséget érintve érzékenyen. Gyulán az értelmiség valamennyi csoportjában megnőtt a fiatal, jól képzett értelmiségiek száma s aránya, akik iskolai tanulmányaikat már szocialista körülmények között végezték. Jelentős részük munkások, parasztok gyermeke, akikben élnek az osztályukhoz tartozás gyökerei, a családi, gyermekkori környezet kötelékei. Ez a fiatal értelmiségi réteg kiheverte a politikai viharok ellentmondásait, a legfiatalabbakban pedig a párt helyes politikája nyomán bekövetkezett társadalmi, politikai és gazdasági eredmények hagytak kitörölhetetlen nyomot. Ez már nem egy lojális réteg, hanem a rendszer nevelte értelmiség, amely a termelésben jelentős szerepet játszott korszerű ismeretei révén. Többségénél azonban az anyagi megbecsülés nem volt arányban a tudásával s munkájával.

Városunkban a fiatal értelmiségiek szociális körülményei a 60-as évek végén lényegesen eltérő sajátosságokat mutattak. A mezőgazdaságban s az egyes iparágakban viszonylag kedvezőbb helyzetben voltak a dolgozók, jóllehet az ő helyzetük is gazdasági egységenként is meglehetősen differenciálódott. Ezekben a rétegekben a fiatalok általában hamarabb meg tudták teremteni az önálló élet anyagi feltételeit, s a gazdaságok vezetői is nagyobb lehetőségekkel rendelkeztek szakembereik problémáinak a megoldására. Lényegesen kedvezőtlenebb volt a helyzetük a kezdő pedagógusoknak, a közművelődésben és a kórházban dolgozó fiatalok azon részének, akiknek szülei nem tudtak segíteni gondjaik megoldásában. Ezek körében az alacsony alapfizetés miatt a házasság, gyermekvállalás anyagilag megalapozatlan volt, ezért többségüknél nem kívánatos módon kitolódott a családalapítás.[100]

A városi pártbizottság és a tanács mindig figyelemmel kísérte kiváltképpen a fiatal alkotó értelmiség helyzetét, s a munkahelyi vezetőket is ösztönözték problémáik megoldására. A tapasztalatok azt mutatták, hogy ahol a munkahelyi vezetés megfelelő feltételeket teremtett az értelmiségi feladatok ellátására, ott kevesebb volt a gond, jobbak voltak az eredmények mind a gazdaságokban, mind az intézményekben.

Fizikai dolgozók – munkások

A szocializmus építése idején városunkban jelentős politikai, társadalmi és gazdasági fejlődés ment végbe. Ezzel összefüggésben változás állott be a munkások számának s összetételének az alakulásában, valamint az összlakosságon belüli arányában. Ezt a változást alapvetően meghatározta a város iparosítása, illetve a mezőgazdaság szocialista átszervezése.

Az iparfejlesztésben számottevő előrelépés a második ötéves terv kezdetétől számítható. Lényegében akkorra tehetjük a munkásság számában s összetételében bekövetkezett ugrásszerű fejlődést. A munkások számának növekedésében érdekes jelenség, hogy míg a megyében az állami szektorokban volt jelentős a növe-

kedés, addig Gyulán a ktsz-ek és a tanácsi ipar munkáslétszáma kettőződött meg. A minisztériumi iparban 1961-ben 7,4%-kal gyarapodott a létszám 1959-hez viszonyítva, a tanácsi iparban 20,6, a szövetkezeti iparban pedig 35,5%-kal.[101]

A megemelkedett létszám részint a mezőgazdaság átszervezése folytán felszabadult munkaerő, részint a korábban csak háztartásban dolgozó nők fokozottabb munkába állása s nem utolsósorban a város szívó hatásának eredményeképpen, a környező községekben felszabadult munkaerő beáramlása következtében alakult így. A város különböző üzemeiben az 1969. évben 1100 beutazó dolgozó volt.[102]

A helybeli társadalom aktív keresőinek döntő többségét a fizikai dolgozók képezték. Számuk a 60-as években a technika és technológa fejlődése következtében a szocialista szektorokban 9415-ről 7976 főre csökkent. 1970-ben az össznépesség 30,2, az összkeresők 62,5%-át képviselték. Foglalkozásuk minősége szerint a következőképpen rétegződtek: szakmunkás 3000 fő, a fizikai dolgozók 37,7%-a; betanított munkás 1997 fő, a fizikai dolgozók 25%-a; egyéb fizikai dolgozó 2979 fő, a fizikai dolgozó 37,3%-a.

Amint látjuk, a fizikai dolgozók csoportjának belső szerkezetében is fontos átalakulás ment végbe, s a 70-es években tovább fokozódott. Jelentősen emelkedett a szak- és betanított munkások száma, úgyhogy 1970-re ez a szakmailag magasabb képzettségű csoport az összes fizikai dolgozó 62,7%-át képezte.

Figyelemre méltó, hogy 1960-ban a nem mezőgazdasági fizikai dolgozók jelentős hányada (37,6%-a) szakképzetlen munkás volt. Ez a magas arány egyfelől az aktív iparosítással függött össze, másfelől azzal, hogy a mezőgazdaságban felszabadult munkaerőkínálat még jelentős volt, a gépesítés pedig igen drága. Ezért mindaddig, amíg valamely munkaterületre fizikai munkaerőt lehetett kapni, a vállalatok igyekeztek ezt igénybe venni. A 60-as évek végén ezen a téren is lényeges változás történt. Az egyre növekvő gépmennyiség szakembereket igényelt, s ennek következtében 1970-re 28,4%-ra csökkent a szakképzetlen, nem mezőgazdasági munkások száma. Jellemző a szakképzettség növekedésére, hogy az állami szektorokban a szakmunkások száma gyarapodott erőteljesebben, a szövetkezeti s tanácsi iparban pedig a betanított munkásoké.[103]

A szak- és betanított munkások száma s aránya 1970-ben legmagasabb volt az iparban: az ipari aktív kereső fizikai dolgozók 77%-át képezték. A kereskedelemben is elég magas (74%) az arány. Igen alacsony a mezőgazdaságban, viszont itt a legmagasabb a szakképzetlen fizikai dolgozók aránya. (Lásd a 17. sz. függeléket!)

A fizikai dolgozókkal kapcsolatban foglalkoznunk kell a munkássá válás folyamatával s a munkásság formálódásával. Jóllehet a 70-es évekre már erőteljesen csökkent a fizikai dolgozók száma s aránya, az iparban foglalkoztatottak s közöttük a szak- és betanított munkások száma mégis jelentős mértékben növekedett.

Ennek a munkásságnak a szociológiai jellemzői azonban korántsem mutattak homogén képet. Az egyes rétegek sajátosságai nagyon eltértek egymástól. Származás szempontjából vizsgálva őket – az extenzív iparosítás igényeinek megfele-

lően – különösképpen a mezőgazdaságból kerültek sokan az iparba, s váltak munkásokká. Többségük kezdetben segédmunkásként és csak elenyésző hányaduk dolgozott szakmunkásként. A 60-as években tovább nőtt az iparban a parasztszármazású segédmunkások aránya, hiszen az iparfejlesztés igényelte a szakképzetlen munkásokat. Ez azt is jelentette, hogy a parasztszármazás bizonyos hátrányt jelentett a munkássá válás folyamatában. Ezek a volt parasztok ugyanis túlnyomó részben kevés vagy semmilyen szakképzettséget sem igénylő munkakörbe jutottak, s egy részük nehezebben is vált szakmunkássá.

A parasztságból a munkásságba rétegződés útja tehát a szocialista társadalom fejlődésének első másfél évtizede alatt nem volt könnyű, még abban az időszakban sem, midőn a parasztságra nehezedő gazdasági s politikai nyomás már megszűnt.

A munkássá válás második jelentős forrása maga a munkásosztály volt. Bár a munkásság fontos szerepet vállalt a politikában, az irányításban és vezetésben egyaránt, tömegében mégis újratermelődött. Ennek az újratermelődésnek az összetevői részint gazdaságiak (ezek tették szükségessé a jól képzett szakmunkásság gyarapodását), másrészt politikaiak. Az utóbbiak legfontosabb oka a munkásosztály helyzetének megváltozása a társadalom szerkezetében, vagyis az uralkodó osztály pozícióba kerülése.

A munkásság újratermelődése a szocializmus fejlődése idején egyre fokozódott. Az utánpótlást természetszerűleg zömében a pályakezdő fiatalok biztosították. Ezt mutatja a fiatal szakmunkások számának növekedése is. Gyulán a Szakmunkásképző Intézetben 1945 és 1960 között 1247 tanuló szerzett szakmunkás-képesítést, 1961-től 1969-ig 1589. Maguk a vállalatok is kivették a részüket a munkásság „újratermelésében", s azon igyekeztek, hogy minél több segédmunkást szakmunkássá képezzenek.

A szakmunkástanulók képzése évről évre magasabb szintűvé vált. Nagymértékben elősegítették a korszerűbben felszerelt tanműhelyek és a szakemberek egyre jobb s korszerűbb oktató-nevelő munkája. A fiatal munkások jelentős számban való bekapcsolása a termelésbe kedvezően befolyásolta a munkások műveltségi szintjét is. Egyre növekedett ugyanis azok száma, akik nagyobb szakmai tudással s középiskolai végzettséggel rendelkeztek.[104]

A munkásság létszámát városunkban jelentősen gyarapították az egykor önálló kisiparosok és kiskereskedők is. Az önálló kisiparosok aránya lényegesen megcsappant az államosítások után. Kisebb hányaduk vezető, irányító, illetve egyszerű szellemi dolgozóvá lett. A legtöbben azonban a szakmunkások rétegébe kerültek, s a szocialista iparosítás időszakában fontos szerepet játszottak a gazdasági fejlődésben.

Az önálló kiskereskedők rétege többfelé mobilizálódott. Némelyek a szocialista szektorokban megmaradtak kereskedőknek, nem sokan bejutottak a szellemi dolgozók közé, többségük szétszóródott a társadalom legkülönbözőbb rétegeibe. A férfiak többsége ipari szakmunkás lett, a nők pedig szakképzetlen munkások.

A szellemi dolgozók körében is végbement kisebb mobilizáció a munkásság felé, főképpen az extenzív iparosítás idején. Valamilyen okból fizikai munkásokká lettek, majd szakmát tanultak, s véglegesen megmaradtak új szakmájukban.

Amint látjuk, városunk munkássága a szocializmus építésének itt tárgyalt időszakában a társadalom különböző rétegeiből verbuválódott. Így összetételében meglehetősen heterogén, gondolkodásában azonban túlnyomó többségében szocialista volt.

A munkásosztály törzsgárdáját a szakmunkások képviselték, akik 1970-re erősen differenciálódtak. Szakképzettségük s iskolai végzettségük révén a fizikai dolgozók legfelső rétegét képezték. A hierarchia legfelső fokán a szakmunkásság legjobb helyzetű csoportja állt. Egy részük a nagyobb nyereséget hozó, esetleg rendszeresen exportra termelő üzemegységekben dolgozott. Közéjük bejutni nehéz volt, ehhez többnyire meg kellett fejelni a szakmunkás-bizonyítványt különböző szakiskolákkal, politikai végzettséggel, gyakran érettségi vizsgával is. Nem voltak sokan. Ide tartoztak még a jól fizetett, divatos szakmákban foglalkoztatottak is. Ez a réteg jobb anyagi körülmények közt élt, mint az értelmiség alsó kategóriái, s életmódjában is megjelentek az értelmiség által kialakított életmódminták egyes elemei.

A szakmunkások ezen elit rétege alatt helyezkedtek el a szakmunkások nagy tömegei. Anyagi helyzetük nagyjából megegyezett a középszintű szellemi dolgozókéival. Majd a munkásosztály rétegződésében egy lépcsőfokkal lejjebb foglalt helyet a szakmunkásokéhoz közel álló betanított munkások s jól jövedelmező munkát vállaló segédmunkások csoportja. Egy részük jövedelme vetekedett az irodai munkát végzőkével.

Végül a fizikai dolgozókon belül legalul találjuk a hátrányos helyzetű szakképzetlenek, főként a kisegítő, egyéb egyszerű munkát végzők rétegét. Az idetartozók egy része még jól keresett, életszínvonala is kielégítő volt, ámde a réteg legalsó csoportja, a többszörösen hátrányos helyzetűeké, sajnos, igen nehéz körülmények között élt. Egy részük – iskolázatlansága s elhagyatottsága következtében – lumpenizálódott.

A városi pártbizottság és a tanács több alkalommal értékelték munkásságunk politikai, gazdasági és kulturális helyzetét, valamint a társadalomban betöltött szerepét. Megállapították, hogy a munkásosztály vezető szerepe tovább erősödött városunkban. Noha Gyulát nem nevezhetjük ipari centrumnak, a munkáscsaládok száma mégis a lakosság 20–25%-át adja.

Munkásaink hűek szocialista rendszerünkhöz. Látják s értékelik, hogy a munkásosztály hatalma a párt vezető szerepén át valósul meg. Tudják, hogy a párt irányító tevékenysége a fejlődés alapvető hajtóereje. Igénylik a párt szavát és ellenőrző szerepét. Jóleső érzéssel fogadják, hogy az államhatalmi és egyéb társadalmi szervek vezetésében jelentős számú munkás dolgozik.[105]

A pártszervezet, a szakszervezet nevelő munkájának eredményeképpen fejlődött a munkások közösségi életszemlélete, munkaerkölcse. Fokozódott a szocialis-

ta tulajdon iránti felelősségük. Erről tesznek tanúbizonyságot, amikor a párt gazdasági, tömegszervezeti rendezvényein olyan kérdéseket feszegetnek s olyan intézkedéseket követelnek, mint pl. az üzemek termelőeszközeinek védelme, a dolgozók felelősségérzete, a munkamódszerek javítása stb. Az üzemekben egyre többet foglalkoznak az üzemi demokrácia erősítésének kérdésével, a dolgozók tudatformálásával. Munkájuk nyomán évről évre emelkedik a termelési szint. A munkaversenyekben 1969-ben a munkások 53%-a vett részt. A fejlődést híven szemlélteti, hogy míg 1962-ben 50 szocialista brigádban 509-en, addig 1969-ben 136 szocialista brigádban 1519-en vetélkedtek a „szocialista brigád" cím elnyeréséért.[106]

A munkások többségénél a munkaerkölcs terén is lényeges fejlődés mutatkozott. A Vízgépészeti Vállalat 1965. évi szeptemberi gyűlésén arról számoltak be, hogy túlteljesítették a tervet, jó eredményeket értek el az anyagtakarékosságban. Lényegesen javult a gyártmányok minősége, mindenki igyekszik tudása legjavát adni, s minimálisra csökkent az igazolatlan mulasztások, késések száma.[107]

Életszínvonaluk emelkedését mutatja, hogy 1968-ban 37%-kal haladta meg az 1960-as szintet. Keresetüket nagyban befolyásolta az üzemek közötti nagyságrendbeli eltérés. Az alábbi táblázat jól mutatja az egyes üzemek közötti fizetésbeli különbséget, s egyben a városban dolgozó munkások átlagkeresetének keresztmetszetét is szemlélteti.

Átlagkereset (Ft)	Év		Emelkedés
	1958	1968	
Állatforgalmi és Húsipari V.	1455	1714	259
Harisnyagyár	1162	1456	294
BUBIV	1197	1728	531
Sütőipari Vállalat	1487	1909	422
Kötőipari Vállalat	1208	1447	239
Vasipari Ktsz.	1527	1790	263
Szabó Ktsz	1184	1551	367
Kislakásépítő Ktsz	1455	1803	348

A munkások átlagkeresetének színvonalát a nők nagyobb arányú foglalkoztatása mérsékelte. A munkásnők zömének átlagkeresete alacsonyabb a férfiakénál. Ez részint abból adódik, hogy a betöltött munkakörükben kialakult bérszínvonal ilyen keresetet biztosított, de részes benne a helytelen szemlélet is.

A munkások életszínvonalát kedvezően befolyásolta, hogy az 1968. év júliusában megkezdődött a város iparában a fokozatos áttérés a heti 44 órás munkahétre. 1969-ben 18 helyen vezették be, s közel 500 dolgozót érintett.[108]

A város munkásságának egyik legfontosabb problémája a lakáshelyzet. Hiányolták, hogy a városban nem épült szövetkezeti lakás. Az OTP-öröklakást a több gyermekes munkások nagy része nem tudta megvenni, jóllehet a városi tanács

messzemenően segítette a több gyermekes családokat lakásgondjaik megoldásában.

A munkásosztály kulturális és műveltségi színvonalának alakulása szorosan összefügg a város gazdasági és társadalmi viszonyaiban végbement változással. Ez utóbbi lehetővé tette, hogy az üzemi dolgozók munkájuk mellett tanulhassanak. A munkások műveltségi igényére jellemző, hogy 1960 és 1968 között 600-an végezték el az általános iskola 8 osztályát, s közülük többen érettségiztek is.[109] Az 1970-es adatok szerint az aktív kereső fizikai dolgozók 0,8%-a nem járt iskolába, 17,3%-a 1–5 osztályt, 30,2%-a 6–7 osztályt, 47,5%-a 8 osztályt végzett, s 4,2%-uk érettségizett.

GYULAVÁRI NÉPESSÉGE A FŐBB NÉPGAZDASÁGI ÁGAK SZERINT

Gyulavári a felszabadulás előtt kimondottan mezőgazdasági arculatú község volt, szegényparaszti életformával. A felszabadulás után többé-kevésbé megmaradt a mezőgazdasági jelleg, de a lakosság életformájában jelentős változás történt.

A népesség megoszlása a főbb népgazdasági ágak szerint 1941 és 1970 között[110]

	1941		1949		1960		1970	
	Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%
Mezőgazdaság	3680	83,8	3479	82,9	2538	61,4	2153	50,8
Ipar	307	7,0	362	8,6	672	16,3	1261	29,7
Egyéb népgazd. ág	402	9,2	356	8,5	923	22,3	825	19,5
Összesen	4389	100,0	4197	100,0	4133	100,0	4239	100,0

A népesség népgazdasági ágak szerinti megoszlásában a felszabadulást követő első években nem történt különösebb változás. A mezőgazdasági népesség 1949-ig a háborús veszteségek következtében szám szerint csökkent ugyan, az össznépesség arányában azonban kb. ugyanazon a szinten maradt, majd az 50–60-as években lényegesen visszaesett. A legnagyobb volt a csökkenés az extenzív iparosítás idején. Akkor a mezőgazdaság szocialista átszervezése következtében nagymérvű kiáramlás indult meg elsősorban az ipar, de egyéb népgazdasági ágak felé is. Az 50-es években 22,4%-kal csökkent a mezőgazdasági népesség, s ez a csökkenés valamivel mérsékeltebb formában a 60-as években is folytatódott. 1970-ben a lakosságnak már csupán 50,8%-a élt a mezőgazdaságból, míg 1941-ben még 83,6%-a.

Ezzel szemben lényegesen megnövekedett az ipari népesség, száma 1941 és 1970 között a négyszeresére emelkedett. Az egyéb népgazdasági ágak aránya is megkettőződött. A legjelentősebb volt a növekedés a kereskedelemben és a szolgáltatásban. Mindez kihatott a társadalom egész szerkezetére is.

A társadalom struktúrájában a földreform hozta az első nagy változást. Méreté-

ben s hatásában felülmúlta mind a gyulai, mind a megyei arányt. Gyulavári a megyének azokhoz a területeihez tartozott, ahol a birtokviszonyok a legkiegyensúlyozatlanabbak voltak. Határának 65,9%-a nagybirtok volt. A felszabadulás előtt az agrárproletárok és az 5 holdon aluliak a mezőgazdasági népesség 66,6, az össznépesség 55,2%-át adták.[111]

A földosztás közvetve vagy közvetlenül csaknem minden nincstelen parasztot érintett. Nagy gondot fordítottak a gazdasági s uradalmi cselédekre: nagy részük földet kapott, s belekóstolt az önálló gazdálkodási formába. Egyáltalán nem véletlen azonban, hogy a gazdasági nehézségeken kívül éppen az önállóság szokatlansága volt az egyik tényező, amely a közös gazdálkodás útjára vitte őket, a másik természetesen a politikai öntudat.

A korábban alkalmi bérletet vagy bérmunkát vállaló földtelen szegények és kisföldű parasztok jelentős része is földhöz jutott, illetve 2–3 holddal kiegészíthette törpebirtokát, vagyis kisbirtokos lett. Ezzel megszűnt a korábbi létbizonytalanság, amelyet a múltban a váltakozó terméseredmények éppúgy befolyásoltak, mint a mezőgazdasági munkapiac kereslet-kínálat pillanatnyi állása.

A forradalmi agrárátalakulás Gyulaváriban alapvető változást idézett elő mind a földtulajdon viszonyában, mind a parasztság rétegződésében, s nagy társadalmi erjedést indított el. Megszüntette a mezőgazdaságnak s a község társadalmának anakronisztikus feudális sajátosságait. A nagybirtok szétzúzásával túlsúlyba juttatta a kis- és középparaszti tulajdont. Lényegesen csökkent a mezőgazdasági munkások, uradalmi cselédek és töredékföldesek száma. Az agrárproletárok s az 5 holdon aluli szegényparasztok 60,4%-a lett önálló birtokos, illetve került magasabb földbirtok-kategóriába.

Arról nincsenek adataink, hogy a földreform közvetlen befejezésekor milyenek voltak Gyulaváriban a birtokviszonyok. Az 1949-i népszámlálást összevetve az 1941-es adatokkal, lényeges változást tapasztalhatunk.

A mezőgazdaságban önálló birtokos vagy bérlő keresők birtokmegoszlása 1941- és 1949-ben[112]

	1941		1949	
	Szám	%	Szám	%
Önállóak összesen	664	37,0	1064	59,8
Birtokterület kat. holdban				
0–1	72	10,8	48	4,5
1–10	498	75,0	920	86,5
10–20	68	10,2	(Nincs adat)	
10–25	(Nincs adat)		91	8,6
20–	11	1,6	(Nincs adat)	
25–	(Nincs adat)		5	0,4
Egyéb önállóak	15	1,6	–	–

Az első szembetűnő változás, hogy nagymértékben növekedett az önálló kereső birtokosok száma. Míg 1941-ben a mezőgazdasági keresők 37%-át adták, 1949-ben már 59,8%-ukat. A földbirtokkategóriában is nagy az eltérés. Csökkent a 0–1, s csaknem a kétszeresére emelkedett az 1–10 holdas kategóriába tartozók száma. Ugyancsak növekedett – ha mérsékelten is – a 10–20, illetve a 25 holdas birtokok száma. A 25 holdon felüliek a minimumra csökkentek. A földreform eredményeképpen a paraszti társadalom szerkezetében a legalapvetőbb változás, hogy 1949-ben az önálló kereső birtokosok 95,0%-a rendelkezett 1–25 holdas gazdasággal.

A földosztással egyidőben került sor a házhelyek kiosztására is. Sziget-majorban 228, Dénes-majorban 248, Páskumon 103 házhelyet osztottak ki, 600 négyszögölenként 579 dolgozó között.[113]

A földosztás alapvető változást hozott Gyulaváriban, de az elmaradt viszonyok felszámolására s egy új társadalmi struktúra létrehozására önmagában megoldást nem jelentett. Ehhez szükség volt a mezőgazdaság kollektivizálására s a gyors iparosításra.

Néhány röpke év alatt kiderült ugyanis, hogy a nagyon is elaprózódott mezőgazdasági kisüzemek elég jól tudnak ugyan gondoskodni saját ellátásukról, piacra azonban már nem futja termékeikből, illetve nagyon drágán termelnek. A tömérdek kis parcellán olyan sok felesleges munkaerő dolgozott, hogy megdrágította a termelést. A fejlődő ipar viszont egyre jobban vonzotta a munkaerőt. A kistulajdon olyan bűvös kört vont minden egyes paraszt köré, amelyből önerejéből nem tudott volna kilépni. Szükség volt társadalmi összefogásra s állami segítségre. Csak átfogó rendezés oldhatta meg a parasztkérdést: termelékenységben megközelíteni a már fejlettebb ipart, s világpiaci áron, versenyképesen termelni, egyidejűleg pedig lerombolni a meglehetősen magasra emelkedett válaszfalakat a paraszti társadalmon belül. Mindehhez a mezőgazdaságban az eddiginél jóval kevesebb emberre, de sokkal több szakemberre s gépre volt szükség. Ezért a megkezdett úton tovább kellett lépni a mezőgazdaság szocialista átszervezése felé.

Gyulaváriban a földhöz juttatottak közt két ellentétes tendencia volt tapasztalható. Egy részük a kisparaszti életkörülmények és társadalmi helyzet biztosításával akart kiemelkedni az agrárproletár-sorból, más részük viszont szövetkezetekbe akart tömörülni. Az előbbiekben erős volt az önállóság vágya, az utóbbiak a közösben látták a jobb életkörülmények biztosítékát. Adataink vannak arra, hogy Gyulaváriban már 1945-ben történt kezdeményezés termelőszövetkezet alakítására.[114] Együttes munkára jobbadán munka nélkül maradt uradalmi iparosok, gépészek vállalkoztak. Az ő útkereső törekvéseiket nagyra kell értékelnünk, annál is inkább, mert 1945-ben még sem az MKP, sem a többi demokratikus párt nem támogatta termelőszövetkezetek létesítését. Ilyen irányú kezdeményezésre majd csak évek múltán jöttek létre a feltételek.

A termelőszövetkezeti mozgalomnak Gyulaváriban éppúgy, mint az országban általában, rengeteg nehézséggel, gáncsoskodással kellett megküzdenie. A párt és

a tanács türelmes felvilágosító munkája folytán azonban a község parasztsága mindinkább megbarátkozott a közös gazdálkodás gondolatával.

1959. december 1-től 22-ig 676-an léptek be a két termelőszövetkezetbe, 3129 kat. hold földdel, így a község határának immár 85%-a szövetkezeti tulajdonba került. Az említett év december 22-e a község történetének egyik legnevezetesebb napja volt, hiszen akkor vált Gyulavári termelőszövetkezeti községgé. Ezen a napon győzedelmeskedett az új gazdasági forma a régin. Forradalmi tett volt ez, nagyszerű lépés a mezőgazdaság színvonalának emelése, a dolgozó parasztság boldogulása felé, méltó a megörökítésre.[115] A belépések még azután is folytatódtak.

A tsz-tagok száma 1960-ban 1676 volt, a földterületből 1965-ben az állami szektorok 4533, a tsz-ek 8128 kat. holdat műveltek, és csak 177 holdon gazdálkodtak egyénileg. Ez azt jelentette, hogy a földterület 94,6%-a az állami szektorok s a tsz-ek tulajdonában volt.[116]

A mezőgazdaság szocialista átszervezése Gyulavári ban is lényeges tényezője volt annak a mélyreható változásnak, amely a község életében bekövetkezett. Itt is megindult a mezőgazdaságból való kiáramlás, amit az extenzív iparosítás és a személyi kultusz sok törvénytelensége még fokozott. A mezőgazdasági keresők száma az 50-es években 1379-re, 1949-hez viszonyítva 22,5%-kal csökkent, de még mindig az összkeresők 62,2 és a mezőgazdasági népesség 54,3%-át képezte. Még szembetűnőbb változás történt a parasztság rétegződésében, ami a tsz-tagság növekedésében s az önálló gazdák számának megfogyatkozásában realizálódott.

A tsz-ekben 1960-ra a kereső tagok és családtagjaik száma 1009, az önállóké és segítő családtagjaiké 116 volt, az összkeresők 73,2, illetve 8,4%-a. Alkalmazottként 248 fő dolgozott, többségüket szocialista szektorok foglalkoztatták. A kétlakiak közé 6 dolgozó tartozott.[117] Ez azt jelentette, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezésének eredményeképpen 1960-ra Gyulavári ban is megértek a feltételek a szocialista nagyüzemi mezőgazdaság megteremtésére. A mezőgazdaságban foglalkoztatott munkaerő a más népgazdasági ágak felé irányuló átáramlás, valamint az idős parasztok inaktívvá válása következtében tovább csökkent ugyan a 60-as évek elején, de ennek ellenére a mezőgazdasági beruházások megvalósításával sikerült a termelés fokozása, s így a további fellendülés alapjainak lerakása. A 60-as évek második felében megindult a korszerű mezőgazdaság irányába való előrehaladás. Előtérbe kerültek az ipari jellegű termelési rendszerek. A nagyüzemek specializálódtak, erősen megnőtt a munkaerő szakképzettsége, s ezzel párhuzamosan emelkedett a mezőgazdaságban dolgozók munkájának termelékenysége s jövedelme. Mindez vonzóvá tette a tsz-eket is a fiatalok szemében. Ekkor már itt is – éppúgy, mint Gyulán – lényegesen lelassult a mezőgazdaságból való kiáramlás üteme, sőt többen vissza is jöttek. A mezőgazdaságban dolgozó keresők száma még ekkor is csökkent ugyan, de ez leginkább az idősebbek kiválása következtében történt.

Az aktív keresők száma 1970-ben 823 fő volt, a mezőgazdasági népesség 38,2, az összes aktív keresők 40,8%-a. Ez azt mutatja, hogy a mezőgazdaság lényegesen kevesebb munkaerőt foglalkoztatott, mint a felszabadulás előtt, amikor a keresők 82%-a dolgozott a mezőgazdaságban. Az említett változásokkal egyidőben gyökeresen átalakult a község paraszti társadalmának a szerkezete is. A mezőgazdasági aktív keresőknek már 94,4%-a dolgozott a szocialista szektorokban, és csak 5,6%-uk egyéni gazdaságban. A szocialista szektorokon belül is a tsz-ekben dolgozók voltak többségben.

A szocialista szektorokban dolgozó mezőgazdasági aktív keresők 73,1%-a tsz-tag volt; az 1960-as állapothoz képest számuk 441-gyel, arányuk pedig 4,4%-kal csökkent. Ennek ellenére a termelés jelentős mértékben emelkedett, s ez a nagyüzemi gazdaság termelékenységének növekedését bizonyítja. Az alkalmazásban állók többségét az erdőgazdaság s a vízgazdálkodás foglalkoztatta.[118] (Lásd a 18. sz. függeléket!)

Igen jellemző, hogy míg a szövetkezeti parasztság létszáma a 60-as évek végére megfogyatkozott, a fiataloké némileg gyarapodott. Ez azt is jelentette, hogy a tsz-ekben megindult a nemzedékváltás. Az új nemzedék már lényegesen különbözött az előzőtől. Egyrészt nem volt földmagántulajdona, másrészt műveltebb, szakképzettebb volt, s jól tudta alkalmazni a korszerű technikát. Lényegesen megváltoztak igényei is, gondolkodásmódja, magatartása egyre közelebb került a munkásosztályéhoz.

A fizikai dolgozók a mezőgazdasági aktív keresők 92,2%-át képezték, s ez az arány 5,4%-kal volt kisebb, mint 1960-ban. A csökkenésben nagy szerepe volt a fizikai munkát helyettesítő mezőgazdasági gépek mennyiségi növekedésének. A szellemi dolgozók aránya viszont a 60-as években 5,4%-kal növekedett. A fizikai dolgozók számának megfogyatkozása, valamint a szellemi dolgozókénak a növekedése arra enged következtetni, hogy a fizikai dolgozók köréből jelentős mobilizáció indult meg a szellemi foglalkozásúak irányában.

A mezőgazdasági aktív keresők eltartottjainak száma 1970-ben eléggé magas: 734 fő volt, az összes eltartottak 45,6%-a, így 100 mezőgazdasági aktív keresőre 89,3 eltartott jutott.

A nemeket figyelembe véve feltűnő, hogy a mezőgazdaság kollektivizálása idején a nők közül kevesen kapcsolódtak be a mezőgazdasági munkába. 1970-ben a mezőgazdasági aktív keresők 76,2%-a volt férfi, s csak 23,8%-uk nő, az összes kereső nőnek csupán 25,2%-a. A gyulai járáson belül Gyulavári volt a legalacsonyabb az arány, még Gyula is megelőzte 31,6%-os értékkel. A járás községei közül a nőknek Dobozon 49,2, Kötegyánban 52,3, Lökösházán 55,5, Újkígyóson 52,4%-a dolgozott a mezőgazdaságban.[119] A gyulavári nők alacsony arányát részben az magyarázza, hogy Gyula elég sok női munkaerőt tudott alkalmazni.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése s a vele járó termelékenység-növekedés nemcsak a község mezőgazdasági népességének szerkezetében, hanem a társada-

lom egészében is gyökeres változást hozott. Még mindig a mezőgazdaság foglalkoztatta ugyan a legtöbb embert, de a lakosság többsége már nem a mezőgazdaságban dolgozott. A nem mezőgazdasági aktív keresők száma 1970-ben 372-vel volt több, mint a mezőgazdasági keresőké. Közülük a legtöbbet az ipar foglalkoztatta, de jelentős volt a számuk az egyéb népgazdasági ágakban is, különösen a kereskedelemben.

Az ipar ekkor már az összes aktív keresők 36,8%-át foglalkoztatta, alig kevesebbet, mint a mezőgazdaság. Ez arra utal, hogy a község társadalmi arculatának meghatározásában már az iparnak volt döntő szerepe.

A nem mezőgazdasági aktív keresők körében szembetűnő, hogy a nők száma kevéssel marad el a férfiaké alatt, arányuk lényegesen magasabb, mint a mezőgazdaságban, az iparban csaknem az előbbiekének a kétszerese, de az egyéb népgazdasági ágakban is jóval magasabb. Együttesen az aktív kereső nők 74,8%-a nem a mezőgazdaságban dolgozott.[120] (Lásd a 19. sz. függeléket!)

A nem mezőgazdasági keresők jó részének munkahelye a községen kívül volt. A községben 1971-ben mindössze két szocialista ipartelepet tartottak nyilván, s ezek 48 dolgozót foglalkoztattak. Rajtuk kívül volt még 8 kereskedelmi bolt 19 és 9 vendéglátóhely 20 dolgozóval, továbbá 45 magánkisiparos.[121] Így a nem mezőgazdasági dolgozók többsége – különösen az iparban foglalkoztatottak – kénytelen volt a községen kívül munkát keresni. Ők voltak az ingázók. Számuk különösen a 60-as években növekedett meg. Nagy részüket a gyulai ipar foglalkoztatta, így a közelség miatt az ingázás nem jelentett különösebb megterhelést a dolgozó és családja számára. A mindinkább szorossá váló kapcsolatok következtében egyre jobban jelentkezett a két település egyesítésének az igénye.

A társadalom szerkezetében bekövetkezett változást jól mutatja a nem mezőgazdasági aktív keresők foglalkozási viszony–foglalkozási minőség szerinti megoszlása is.

A nem mezőgazdasági aktív keresők megoszlása népgazdasági ágak és a foglalkozás minősége szerint 1960- és 1970-ben[122]

	Ipar		Közlekedés, Szállítás		Egyéb népgazdasági ágak		Együtt	
	1960	1970	1960	1970	1960	1970	1960	1970
Szak- és betanított munkás	200	511	43	46	85	120	328	677
Egyéb fizikai dolgozó	115	155	19	4	129	104	263	263
Szellemi foglalkozású	10	55	10	9	116	160	136	224
Önálló és segítő családtag	16	22	–	4	7	5	23	31
Összesen	341	743	72	63	337	389	750	1195

A nem mezőgazdasági népességen belül a szocializmus építése idején, különösen a 60-as években, jelentős rétegződés és mobilizációs folyamat ment végbe. A mezőgazdaság szocialista átszervezése tömegesen szabadította fel a munkaerőt Gyulaváriban, s ezek más népgazdasági ágakban igyekeztek elhelyezkedni. Ennek következtében egyes népgazdasági ágakban, de főleg az iparban foglalkoztatottak száma jelentősen megnövekedett. A 60-as években a nem mezőgazdasági aktív keresők 445 fővel szaporodtak, s ez 59%-os emelkedést jelentett. A fizikai dolgozók száma 591 főről 940-re, a szellemi foglalkozásúaké 136 főről 224-re emelkedett. Az előbbi esetben 76, az utóbbiban 65%-os a növekedés. Az önállóak szám szerint valamit gyarapodtak, arányukban azonban 0,5%-kal lettek kevesebben. A fizikai dolgozók a nem mezőgazdasági aktív keresők 78,7%-át, a szellemi foglalkozásúak 18,7, az önállóak és a segítő családtagok 2,6%-át képviselték.

A foglalkozás minősége szerint vizsgálva a szak- és betanított munkások rétege gyarapodott a legjobban. Számuk 1970-ben kétszer, az iparban két és félszer annyi volt, mint 1960-ban. Arányuk a fizikai dolgozókon belül 72% volt. Keresetük nagyjában megegyezett a gyulai munkásokéval, hiszen többségük Gyulán dolgozott. Egy részük jövedelme azonban magasabb volt, mert sok volt köztük a kétlaki. Az egyéb fizikai dolgozók száma nem változott ugyan az utóbbi évtizedben, arányuk azonban 12,9%-kal lett alacsonyabb.

Ezek után érdemes megvizsgálnunk az aktív kereső össznépességet a foglalkozási viszony és foglalkozási minőség szerint:[123]

A szocialista szektorokban alkalmazott és szövetkezeti tag 1941, önálló és segítő családtag 77. A szocialista szektorokban és szövetkezetekben fizikai munkás 1656, szellemi dolgozó 285 fő.

Mindez jól mutatja a társadalom szerkezetében végbement átalakulás irányát s méretét. 1970-ben az aktív keresők 96,2%-a dolgozott a szocialista szektorban és termelőszövetkezetben, s mindössze 3,8%-uk volt önálló.

A szocialista szektorokban és szövetkezetekben a fizikai dolgozók aránya 85,3, a szellemi foglalkozásúaké 14,7% volt. A fizikai dolgozók 43,2%-a a mezőgazdaságban, 56,8%-a az iparban, illetve kisebb mértékben egyéb foglalkozási ágakban dolgozott. Viszonylag magas a szellemi foglalkozásúak száma s aránya, közülük 21 férfi és 6 nő rendelkezett felsőfokú végzettséggel. A társadalmi átalakulás jellemzője még, hogy a szak- és betanított munkások száma s aránya az iparban növekedett a legjobban. Az iparban foglalkoztatott fizikai dolgozók 76,7%-a szak- és betanított munkás.

A város lakossága 1970-ben 9156 háztartásban élt, ebből 6957 család-háztartás, 1199 nem család-háztartás. A család-háztartások közül 6643 egy, 309 kettő, 5 pedig három családból állt. Az egycsaládos háztartás 37,3%-a csak kéttagú, 35,5%-a három és csupán 27,2%-a állt négy vagy több személyből. A kétcsaládos háztartások többsége is 4–5 tagú (67%), és csak 33%-uk 6 vagy több tagú.

A háromcsaládos háztartások közül négy 7, s egy 8 személyből állt. Feltűnő, hogy a nem családi háztartások 89,4%-a csak egyszemélyes. A 9156 háztartásban összesen 24 032 személy élt, s 100 háztartásra 262 fő jutott.

A háztartásokban élőknek több mint a fele: 12 203 aktív kereső, 3787 inaktív kereső és 8042 eltartott. 100 aktív keresőre 97 inaktív kereső és eltartott jutott. Viszonylag eléggé magas (332; 3,6%) azoknak a háztartásoknak a száma, amelyekben nincs aktív kereső. Ezek sorsát s életkörülményeit kellő gonddal figyelte a tanács, s ha szükségét látta, segítette őket. A háztartások 32,3%-ában 1, 35,1%-ában 2, 9,4%-ában 3 vagy több aktív kereső volt.

Az aktív keresők 55,7%-a, az inaktívak 62,3%-a háztartásfő. Ezek 15,4%-a mezőgazdasági fizikai dolgozó, 56,2%-a nem mezőgazdasági fizikai dolgozó, s 28,4%-a szellemi foglalkozású. A mezőgazdasági fizikai dolgozó háztartásfők aránya a megyében Békéscsaba után itt a legalacsonyabb, a szellemi dolgozóké viszont a legmagasabb.

A családok száma 1960 és 1970 között 494-gyel emelkedett. A családtag nélkül élő házaspárok aránya 2,1%-kal növekedett. Emelkedett a családtaggal együtt élőké is, de csupán 0,1%-kal, viszont 2,2%-kal csökkent a családtagokkal együtt élő egyedüli szülők aránya. Ugyancsak növekedett a 2–3 tagú családok száma, a 2 tagúaké 549-cel, a 3 tagúaké 225-tel, míg a 4 vagy több tagúaké 280-nal csökkent.

A családok, családtagok és a családban élő, 15 évesnél fiatalabb gyermekek száma 1960- és 1970-ben

	1960	%	1970	%
Családok száma	6783		7277	
Családtaggal együttélő házaspárok	3509	51,7	3767	51,8
Családtag nélkül élő házaspárok	2510	37,0	2847	39,1
Családtaggal együtt élő egyedüli szülők	764	11,3	663	9,1
Családok száma 2 taggal	2796	41,2	3345	46,0
Családok száma 3 taggal	2146	31,6	2371	32,6
Családok száma 4 vagy több taggal	1841	27,2	1561	21,4
Családok száma 15 évesnél fiatalabb gyermek nélkül	3760	55,4	4275	58,7

	1960	%	1970	%
Családok száma 1, 15 évesnél fiatalabb gyermekkel	1785	26,3	2072	28,5
Családok száma 2, 15 évesnél fiatalabb gyermekkel	913	13,5	792	10,9
Családok száma 3 vagy több, 15 évesnél fiatalabb gyermekkel	325	4,8	138	1,9

A családok családtagszám szerinti összetételének ilyetén alakulását nagymértékben befolyásolta, hogy jelentősen csökkent a családokban a gyermekek száma. Feltűnően sok családban nincs 15 évesnél fiatalabb gyermek. Az 1 gyermekes családok aránya 10 év alatt 2,2%-kal emelkedett ugyan, de a 2, 3 vagy több gyermekeseké csökkent; a 2 gyermekeseké 2,6, a 3 vagy több gyermekeseké 2,9%-kal volt alacsonyabb, mint 1960-ban. Ennek okát kétségkívül a lakásproblémában s a nők tömeges munkába állásában kell keresnünk, de az alapvető okot mégiscsak a szülési kedv mérséklődésében láthatjuk. Míg ugyanis a 60-as években jelentősen csökkent a születések száma, ugyanakkor a 15–39 éves szülőképes nők száma 356-tal emelkedett. Kedvezőtlenül befolyásolta a gyermekszaporulatot az a körülmény is, hogy miközben az extenzív iparosítás a női munkaerőtartalékok jó részét felemésztette, ugyanakkor nem fejlődtek kellő mértékben azok a szolgáltatások, amelyek a nőknek a családban betöltött szerepét megkönnyíthették volna. A városi tanács felfigyelt ezekre a negatívumokra, s határozatot hozott – az országos rendelkezéssel összhangban – a több gyermekes családok lakásproblémáinak a megoldására s általában életkörülményeik javítására.

A 7277 családban 1970-ben összesen 20 496 személy élt, 100 családra 282 fő jutott. A családban élő, 15 évesnél fiatalabb gyermekek száma 4127 volt, 100 családra mindössze 57 gyermek jutott, 13-mal kevesebb, mint 1960-ban. Az 1970-es megyei átlagnál 11 fővel volt alacsonyabb, de a megye városai közül is Gyulán volt a legalacsonyabb a 100 családra jutó, 15 évesnél fiatalabb gyermekek száma. A családoknak csaknem a felében nem volt 15 évesnél fiatalabb gyermek.

A családok társadalmi-foglalkozási összetétele kisebb eltéréssel megegyezik a háztartásfőkével. Az aktív kereső nem mezőgazdasági fizikai dolgozó családfők aránya 54,6, a szellemi foglalkozásúaké 29,5, a mezőgazdasági fizikai dolgozóké 15,9%. Az utóbbiak közül 592 tsz-tag, 165 alkalmazott, 155 önálló és segítő családtag. Az inaktív családfők száma 1530, közülük mezőgazdasági fizikai dolgozó 390, nem mezőgazdasági fizikai dolgozó 862, szellemi foglalkozású 278.[124]

Háztartások és családok összetétele Gyulaváriban 1970-ben

Gyulavári lakossága 1970-ben 1456 háztartásban élt, 87,1% családos, 12,9% nem családos háztartás volt. 162 háztartásban 1, 486-ban 2, 418-ban 3, 390-ben 4 vagy több személy élt. A háztartásokban élő személyek száma 4151, közülük

1995 aktív, 615 inaktív kereső és 1541 eltartott volt. 100 háztartásra 285 személy jutott.

A háztartásfők közül 333 aktív kereső mezőgazdasági fizikai dolgozó, 643 nem mezőgazdasági fizikai dolgozó, 114 pedig szellemi foglalkozású volt. Feltűnő, hogy a háztartásfők közt igen alacsony a mezőgazdasági fizikai aktív keresők száma, s igen magas a nem mezőgazdasági fizikai aktív keresőké, valamint a szellemi foglalkozásúaké.

A családok száma 1323 volt, 153-mal kevesebb, mint 1960-ban. 781 család élt gyermekekkel, szám szerint 1174-gyel. Csupán 555 családban élt 15 évesnél fiatalabb gyermek, szám szerint 767. 100 családra 58, 15 évensél fiatalabb gyermek jutott, 2,6-del kevesebb, mint 1960-ban. Ezzel az aránnyal Gyulavári a járásban az utolsó előtti helyen állt.[125]

Belterületen 1306 volt a háztartások száma, külterületen 150, a családoké pedig 1182, illetve 141.[126]

A BEL- ÉS KÜLTERÜLETI NÉPESSÉG

Gyula egykori határterületén 1930-ban 8211 külterületi lakost tartott nyilván a népszámlálás, a város lakosságának 32,5%-át.[127] Ez az arány a felszabadulást követő években jelentősen megváltozott. A csökkenés jelei a felszabadulás után hamarosan mutatkozni kezdtek. Annak ellenére, hogy a földosztás következtében itt is folyt tanyaépítés, a külterületi lakosság száma 1949-re 5141-re csökkent, ami 3070 fő fogyást jelentett. Így a leszűkült külterület lakossága az össznépességnek mindössze 21,8%-át képezte. A határbeli népesség csökkenése azóta is tart. 1960-ban 4606 (18,7%), 1970-ben már csak 3080 főt tekinthetünk tanyainak. Ekkor már Gyula lakónépességének csupán 11,7%-a élt külterületen. Ez az arány fölötte volt az országosnak, de alatta a megyeinek. Békés megyében a lakosság 15,7%-a lakott külterületen, az országos arány 8,3%-a.[128] Az alföldi városok közül Baján a lakosság 6,6, Kalocsán 3,3, Makón 7,8, Szentesen 12,8%-a lakott külterületen.[129]

A tanyai épületek száma is kevesbedett, de lényegesen lassabban, mint a tanyai lakosságé. Míg 1930 és 1970 között a tanyai lakosság száma 62,5%-kal csökkent, addig a tanyáké 42,4%-kal. A különbséget azzal magyarázhatjuk, hogy régebben egy-egy tanyán gyakran 6–8 ember is élt, ma viszont gyakoribb a kis létszámú tanyai család. Sok tanyán magányos házaspárt, nem egyszer egyedülálló öregembert, öregasszonyt találunk, s ez 1950 előtt, amíg a tanyák eredeti funkciójukat töltötték be, csak kivételképpen fordult elő.

Gyula határában a külterületi lakosság túlnyomó része a felszabadulás előtt szórványtanyákon élt, bár elég sokan laktak csoportos tanyákon is. A szórványtanyák egymástól és közlekedési útvonaltól kisebb-nagyobb távolságra, minden különö-

sebb rendszer nélkül települtek. Nálunk a csoportos tanyáknak út menti sortanyaváltozata alakult ki. A sortanyák viszonylag sűrűn, az utak közelében helyezkedtek el.[130] A legkedvezőtlenebb körülmények között a várostól távol, szétszórtan lakó szegényparaszt tanyai lakosság élt, hihetetlenül alacsony életszínvonalon. Igazgatási ügyekben messziről kellett bejárniuk a város belterületén lévő intézménybe. Egyes időszakokban, az időjárástól függően nehézkessé vált a beszerzés, az értékesítés. Távol esett az egészségügyi szolgálat, mindenféle művelődési intézmény. A lakások villamosítása problematikus, jórészt megoldhatatlan volt. A lakosság többsége élte a maga zárkózott, individuális életét, s ez az életmód gátolta a társadalmi-közösségi élet kialakulását is. A megyei pártbizottság 1968. június 20-i értekezletén foglalkozott a szétszórt tanyákon élő mezőgazdasági dolgozók helyzetével. Határozatot hozott, hogy a lehetőséghez képest segíteni kell az itt élőket, s biztosítani a gyermekek iskoláztatását kollégiumi elhelyezéssel.[131] Valamivel jobb helyzetben voltak a csoportos tanyák lakói, ámde ők is érezték a tanyai élet hátrányát. Ezért a szocialista fejlődés iránya fölvetette a tanyarendszer létjogosultságának kérdését. Felszámolására, illetve átalakítására már a szocialista építés kezdetén kialakultak elképzelések, sőt bizonyos intézkedésekre is sor került.

A 40-es évek legvégén elterjedt az a feltételezés, hogy a mezőgazdaság kollektivizálása viszonylag gyorsan magával hozza a tanyai népesség problémájának megoldását, nagy részben a tanyák megszűnése s a tanyai népesség városba költözése útján. Ez a feltevés azonban nem igazolódott, s ma már tudjuk, hogy illuzórikus volt. Hiszen azok az épületek, lak - és gazdasági építmények, amelyek egykor 40, 60, 80 holdas mezőgazdasági jellegű városi gazdaság kihelyezett telepeként keletkeztek, vagy egy-egy 10, 15, 20 holdas gazda kint tartózkodását szolgálták, a nagyüzemi átszervezés után még mindig alkalmasak voltak lakás, sőt állattenyésztés céljára is. Természetesen az a vélemény sem állta meg a helyét, hogy a tanyasiak körömszakadtáig ragaszkodtak a kinti léthez, s csak a durva erőszak, a gazdasági kényszer, a nagyüzemi vezetés ellenük irányuló kampánya űzhetné el őket a szívükhöz nőtt külterületi hajlékból. Számos egykori tanyasi lakostól tudjuk, hogy azok, akiket már semmiféle érdek nem fűzött a tanyához, s volt hova költözniök, elhagyták a régi fészket.

A tanyarendszer első megroppanását az egyéni parasztság túlterhelése, veszélyeztetése, majd általános felszámolása hozta magával.[132] Az, hogy ezt a megroppanást mégsem követte nyomon a tanyák teljes megszűnése, abból is következett, hogy a hivatalos szervek idejében felismerték a gazdasági hátrányt, s a tanyák megszüntetésére hozott kezdeti intézkedéseket hatálytalanították. Ennek ellenére jelentős számú tanya szűnt meg, de számuk 1970-ben még mindig 1096 volt, s 718-ban állandóan, 315-ben pedig időszakosan laktak, s egy-egy tanyán átlagosan 2,8 személy lakott. Ez arra utal, hogy a tanyák megszűnése korántsem a kezdetben várt gyorsasággal s egyöntetűséggel következett be. A lakások száma 1218 volt, 1013 háztartással, 879 családdal. A lakások közül 1008 egy-, 210 két- vagy több szobás, villanyvilágítással 299, vízvezetékkel 69, palackos gázzal 271, fürdőszobával vagy

mosdófülkével 70 rendelkezett.[133] Mindebből arra következtethetünk, hogy az itt élők egy része tanyai életre rendezkedett be, s munkaképes korának végéig tanyai lakos akart maradni. Városba nem vágytak, annak ellenére, hogy gyermekeik már sokkal inkább arrafelé orientálódnak.

Ez azt mutatja, hogy a tanya funkciójában Gyulán a felszabadulás után – éppúgy, mint országos viszonylatban – változás történt. Korábban is árutermelő gazdasági üzem volt, s egyúttal lakóhelyül is szolgált. A mezőgazdaság szocializálásával megszűnt a tanyás gazdasági rendszer, de a tanyás települési rendszer megmaradt. A tanya lakóhely-funkciója egyelőre fő funkcióvá lépett elő, a gazdasági funkciója viszont háztáji méretekre zsugorodott össze.

A háztáji gazdálkodás a 60-as években virágzott fel, amikor feloldották a tanyai állattartás korlátozásait. Az új agrárpolitikában a háztáji gazdaság több szabadsághoz jutott. Elismerték, hogy nemcsak háztartási célt szolgál, hanem országosan is árutermelő ágazat. Városunk lakossága is érzi: még mindig nagy szükség van a tanyákról behordott tej hektoliterjeire, az ott hízlalt disznók ezreire, a baromfiról nem is szólva. Ettől a felismeréstől indíttatva serkentette a városi tanács a tsz-eket arra, hogy támogassák a háztáji gazdaságokat. A háztáji gazdálkodással együtt járó fáradozás hasznot is hoz az egyénnek is, mert aki vállalja s bírja, az a termelőszövetkezeti jövedelemmel fölérő, azt néha felül is múló második keresetre tesz szert. Sokan ezért maradtak meg tanyán, s ez konzerválja valameddig a tanyák létét, ámde sem eredeti funkciójukat nem állítja vissza, sem olyan új funkcióval nem ruházza fel őket, amely hosszú távon szükségessé tenné fennmaradásukat, bár a háztáji gazdaságok jövedelmezősége a népgazdaság érdekében megnyújtja fennmaradásuk idejét.

A tanyák létjogosultságát igazolja még, hogy a körzetükben létesült üzemeknek szükségük van kint élő tagokra, továbbá azoknak az embereknek, akik többségükben odakint születtek, nevelkedtek, jobb híján szintén szükségük van kinti hajlékra s a nagyüzemi munkaalkalom meg a tanyai állattartás szerencsésen kombinálható kettős jövedelmére. Amíg ez a kétféle rászorultság nagy erővel jelen van, s egyik a másikat támogatja, a tanyák – mai változott funkciójukban – tömegesen is fennmaradhatnak. De hogy ez meddig tart, az egyfelől a nagyüzem anyagi, technikai erősödésének, másfelől a mai tsz-tagok s a nyomukba lépő nemzedék igényesedésének, illetve más munka- és pályalehetőségének a függvénye.[134]

Gyula határában a tanyák sorsa eltérően alakult a mezőgazdaság nagyüzemi átszervezése óta. A mezőgazdasági termelés s ezen belül a háztáji termelés struktúrájának jelentős változásai miatt ugyanis az elvándorlás, illetve városba költözés üteme, következésképpen a tanyák megszűnése is különböző a tanyavidékek egyes körzeteiben. Vannak olyan részek, ahol a népesség csökkenése folytán a tanyák is megritkultak, s ezeken a területeken a nagy táblák tengerében már csak parányi szigetek a tanyák. Vannak azonban olyan földterületek is, ahol a népesség tetemes része megmaradt, s a tanyák stabilizálódtak, sűrűn sorakoznak egymás mellé, sőt itt-ott fejlődésük is megfigyelhető. Leggyorsabb a tanyák megszűnésének,

folyamata a külterjes gazdálkodást folytató területeken elszórt tanyák esetében, közülük is elsősorban azoké, amelyek távolabb esnek a várostól (Józsefbenedek, Szabadka stb.). Ezek esetében a kulturális és egészségügyi ellátás megoldhatatlan, s a közlekedés, az állami vagy szövetkezeti gazdaságba való munkába járás is csak rendkívüli nehézségek árán volt megoldható. Ezekben a körzetekben a tanyák szinte tarthatatlanul kritikus helyzetbe kerültek, úgyhogy csak a közlekedés javítása segíthetne rajtuk némiképpen, ahol viszont ez sem, ott csak megszűnésük hozhat megoldást. Ezeknél a kint tartó erő egyre gyöngül, így nagyobb méretű a beköltözés is. Szabadka lakossága pl. 1930 óta több mint felére, Józsefbenedeké pedig csaknem negyedére csökkent. A leglassúbb ütemű az elköltözködés a belterjes gazdálkodást, elsősorban kertészkedést, továbbá a háztáji gazdálkodás valamelyik ágát intenzívebben folytató határrészekről. Ott még nagy a kint tartó erő. Mérséklik az elvándorlást a város közelsége, az állami gazdaság és a tsz-ek üzemegységei s kialakult központjai is. Az ott lakók többségének a kulturális és egészségügyi ellátása, a különféle szolgáltatások, a közlekedés tekintetében a nagyüzem, illetve a város közelsége adta lehetőségek többé-kevébé alkalmasak az egyéni szükségletek kielégítésére. Újabban nagymértékben megnövekedett a város közelében élő kétlaki tanyás gazdák száma. Ehhez hozzájárult a személygépkocsik elterjedése, a közúti hálózat fejlődése és a kisárutermelés állami támogatásacis.

Azokban a körzetekben, ahol a lakosság óhajtotta a tanyák fennmaradását, s ezt az ország gazdasági szükségletei is indokolták, a városi tanács elősegítette az olyan feltételek (közlekedés, villamosítás, oktatás stb.) kialakítását, amelyek ha nem szüntették is meg teljesen, de jelentősen csökkentették az ott élők hátrányos helyzetét. Ezeken a helyeken – Nagyfenéken, Szlányiban, Szeregyházán, Bicerén stb. – a lakók életkörülményei sokat javultak. A jelentősebb üzemi település, az állattenyésztő telep is – a lehetőség szerint – bekapcsolódott az országos villamosenergia-hálózatba. Ezekről lecsatlakoztatva egyre több tanyatulajdonos vezeti be a villanyt tanyájába. Hogy ez milyen változást hozott az itt élők életviszonyai közé, csak az értheti meg, aki maga is vakoskodott petróleumlámpa pislákoló fényénél.

A városi vízmű kiépítésével egyidejűleg megépültek a tanyai központok üzemi vízrendszerei, amelyek a tanyaiak egy részének egészséges ivóvizet biztosítanak.

Az utóbbi években jelentős összegeket áldoztak a tsz-ek is a kinti egészséges élet- és munkakörülmények megteremtésére. Szinte minden állattenyésztő telepen a tömeges munkahelyeken hideg-melegvizes fürdési lehetőség van. A Köröstáj Tsz, az állami gazdaság egész éven át üzemelteti konyháját, az igénylők részére ebédet biztosítva. Az üzemegység-központokban ízlésesen megterített asztalokkal berendezett ebédlő, felmelegítős tálaló várja a dolgozókat.[135]

Ezeken a helyeken ma már a kinti lakosság jó részének nem jelent különösebb akadályt a város és a tanya közötti távolság. Az egyre több autó, motorkerékpár, az épülő pormentes üzemi és közutak egyre jobban csökkentik a távolságot, s közelebb hozzák a tanyasiakat a városhoz.

A kintiek sokrétű gondozása mellett a városi pártbizottság és tanács gondol a

megszűnő tanyákban lakókra is. Megkönnyíti a városba költözésüket, külön törődik a munkában megöregedett munkanélküliekkel, s igyekszik részükre kedvezményes lakást biztosítani.

Gyula 1970-ben 9 körzetből állt. A belterületen 7, a külterületen 2 körzet volt, az utóbbin 24 a lakott települések száma.

A bel- és külterületi népesség megoszlása nem és kor szerint 1970-ben[136]

Körzet	Lakónépesség	Férfi	Nő	0–14	15–39 éves	40–59	60
			Belterület				
I.	2 660	1 156	1 504	605	1 002	587	466
II.	6 374	3 109	3 265	1 044	2 255	1 578	1 497
III.	2 203	1 043	1 160	382	797	579	445
IV.	4 548	2 125	2 423	978	1 673	1 139	758
V.	4 640	2 166	2 474	790	1 570	1 227	1 053
VI.	1 352	628	724	235	505	327	285
VII.	1 540	752	788	290	551	387	312
Összesen	23 317	10 979	12 338	4 324	8 353	5 824	4 816
			Külterület				
Farkashalom	258	141	117	63	94	58	43
Jánoszug	5	2	3	–	4	1	–
Józsefbenedek	89	43	46	25	31	26	17
Kálvária	80	43	37	25	28	14	13
Pejrét	257	129	128	56	94	70	37
Sándorhegy	174	86	88	42	56	37	39
Siórét	343	171	172	72	117	82	72
Szabadka	198	98	100	42	70	62	24
Szentbenedek	313	160	153	90	131	75	17
Szlányidűlő	126	65	61	25	53	37	11
Téglagyár	13	7	6	6	5	2	–
VIII. körzet összesen	1856	945	911	446	683	464	263
Aranyág	118	60	58	24	44	25	25
Bánom	82	47	35	9	27	25	21
Bicere	214	126	88	31	70	50	63
József Attila Szanatórium	5	1	4	–	1	4	–
Kisökörjárás	57	26	31	12	18	15	12
Köröstáj Tsz	17	8	9	6	8	3	–
Külső-Törökzug	38	18	20	5	13	9	11

Körzet	Lakónépesség	Férfi	Nő	0–14 éves	15–39 éves	40–59 éves	60
Mg. Gépjavító Vállalat	19	9	10	6	7	6	–
Nagyfenék	126	62	64	32	46	27	21
Nagy-Ökörjárás	78	40	37	17	26	19	16
Remete	183	97	86	101	38	29	15
Sitka	175	73	102	33	68	54	20
Szeregyháza	112	55	57	23	47	27	15
IX. körzet összesen	1224	622	602	299	413	293	219
Külterület összesen	3080	1567	1513	745	1096	757	482

Belterületen legtöbben laktak a II. és az V. kerületben, külterületen pedig Szentbenedeken, Farkashalmon és Pejréten. A férfiak és nők aránya a külterületen lényegesen kedvezőbb, mint a belterületen. A külterületen 100 férfira 96,5 nő jut, a belterületen 112,3. Ugyancsak kedvezőbb a gyermekkorúak aránya is: itt a lakónépesség 24,9%-a 0–14 éves, a belterületen csupán 18,5%-a. Feltűnő, hogy míg a kedvezőtlenebb körülmények közt élő külterületi népességből 100 családra 84,8 15 évesnél fiatalabb gyermek jut, addig a kultúráltabb viszonyok közt élő belterületi népességen belül mindössze 67,5. Ez a tanyai lakosság vitalitását mutatja.

A gyulai határ népessége a felszabadulás előtt is fiatalabb volt, mint a belterületé. Így van ma is: 1970-ben a 60 éven felüliek aránya a belterületen a lakónépesség 20,7%-a, a külterületen csupán 15,6%-a, jóllehet az elöregedés jelei itt is megmutatkoznak, mert a 60 éven felüliek aránya 5,2%-kal magasabb, mint 1960-ban volt. A munkaképes korúak aránya nagyjában azonos: valamivel magasabb 60%-nál mind a bel-, mind a külterületen.

Az iskolázottság terén – érthető okok miatt – a belterületen lényegesen kedvezőbb a helyzet. Az itt élő 7 éves és idősebb népesség 89,6%-a járt iskolába, s 45,7%-a el is végezte az általános iskola 8 osztályát. Ezzel szemben a külterületen 85,5% járt ugyan iskolába, de az általános iskola 8 osztályát mindössze 36,2% végezte el. Mindenekelőtt a mezőgazdasági fizikai dolgozók között vannak sokan, akik nem fejezték be általános iskolai tanulmányaikat, ők vannak a leghátrányosabb helyzetben. Hogy ezt a hátrányt felszámolja, a város vezetősége 1964-ben megnyitotta az általános iskolai diákotthont azok számára, akiknek szülei tanyán élnek ugyan, de arra a meggyőződésre jutottak, hogy jobb, ha gyermekük kedvezőbb körülmények közt tanul. Egyre több szülő küldi ide gyermekét, úgyhogy a tanyai iskolák meg is szűntek. Gyula országos viszonylatban az elsők között létesített általános iskolai diákotthont tanyai gyermekek számára. Azóta a tanyai gyermekek közül mind többen elvégzik az általános iskola 8 osztályát.[137]

Gazdasági aktivitás tekintetében a bel- és külterületi népesség körében eltérések m utatkoznak.

A bel- és külterületi népesség gazdasági aktivitás szerinti megoszlása 1970-ben

	Belterület				Külterület			
	Férfi	Nő	Együtt	%	Férfi	Nő	Együtt	%
Aktív kereső	5 922	5 072	10 994	47,1	927	494	1 421	46,1
Inaktív kereső	1 595	2 225	3 820	16,4	177	109	286	9,3
Eltartott	3 462	5 041	8 503	36,5	463	910	1 373	44,6
Összesen	10 979	12 338	23 317	100,0	1 567	1 513	3 080	100,0
100 aktív keresőre jutó inaktív kereső és eltartott		112,1				116,7		

Az aktív keresők arányában lényeges eltérés nincs, bár a belterületen valamivel magasabb. Az aktív kereső nők arányában viszont nagy a különbség: a belterületen az aktív kereső nők 46,1%-a nő, a külterületen csupán 34,8%-a; a belterületen a nők 41,1, a külterületen csak 32,7%-a aktív kereső. Az inaktív kereső nők aránya is 7,1%-kal magasabb a belterületen, a külterületen viszonylag igen magas az eltartott nők aránya: csaknem kétszerese az eltartott férfiakénak. Feltűnő, hogy bár a külterületen az idősebb népesség aránya 4,1%-kal alacsonyabb, mégis 100 aktív keresőre 4,6-del több inaktív kereső s eltartott jutott. Ennek magyarázata az, hogy a külterületen jóval magasabb a 0–14 éves gyermekek aránya.

A tanyai népesség struktúrájára jellemző, hogy az aktív keresők foglalkozása alapján a külterület agrár jellegű, hiszen még 1970-ben is az aktív keresők 67,2%-a a mezőgazdaságban dolgozott. Az agrár jelleg azonban mégsem olyan erős, mint a megye és az Alföld hasonló településein. Gyula külterületén ugyanis az aktív keresőknek viszonylag jelentős hányada (16,8%) él már iparból, 16%-uk pedig egyéb foglalkozásiághoz tartozott. (Lásd a 20. sz. függeléket!)[138]

A külterületen az aktív keresőknek több mint a fele mezőgazdasági fizikai dolgozó volt, a belterületen mindössze 12,5%-uk. Ez azt jelenti, hogy a mezőgazdasági dolgozók – az említett kint tartó erők hatására – a külterületen koncentrálódtak, így a belterület nem agrár jellege, urbanizáltsági foka tovább növekedett. A nem a mezőgazdaságban dolgozó fizikai keresők aránya a belterületen 54,9%, a külterületen 35,6%, a szellemi dolgozóké a belterületen 32,6, a külterületen 9% volt 1970-ben.

A külterületi népesség jövőbeni számát nagymértékben befolyásolja a kint tartó s elvágyásra kényszerítő erők alakulása. Ezeket összevetve várható, hogy továbbra is fokozatosan csökken elsősorban a szórványtanyákon élő népesség száma, s belátható időn belül ritkábbá válik a tanyán való állandó lakás.

A Gyulavári gazdasági és társadalmi életében végbement nagy átalakulás a külés belterületi népesség arányát is megváltoztatta. A felszabadulás előtt a határ 65,9%-án nagybirtok terpeszkedett, így a külterületi népesség aránylag elég alacsony számú volt. 1941-ben a népesség 79,6%-a a belterületen élt, mindössze 20,4%-a a külterületen.

A földreform után 25,5%-ra növekedett a külterületi népesség arányszáma. Akkoriban több új tanya épült,[139] majd az 50-es években a hibás településpolitika, de még inkább az adminisztratív intézkedések következtében a külterületi népesség 1960-ra 15,9%-ra csökkent. A 60-as években – bár mérsékelten – tovább tartott a csökkenés, s 1970-ben a lakónépességnek már csak 11,9%-a élt külterületen. Ez az arány azonban még mindig felülmúlta a járásit, mert ott a lakónépesség 10,3%-a élt külterületen.

A bel- és külterületen a népesség eloszlása s ellátottsága eltérő volt. A belterület 7 körzetre oszlott, az I. és VI. körzet volt a legsűrűbben lakott. 1161 lakóházban 3656 fő lakott, tehát átlagosan 3,2 fő. Az 1202 lakás közül egyszobás 480, kétvagy több szobás 722 volt, villanyvilágítással ellátott 1154, vízvezetékes 186, gázpalackkal ellátott 527, fürdőszobás 191 lakás.[140]

A külterületi lakosság fogyatkozásával párhuzamosan megfogyatkozott a tanyák száma is. A tanyák egyenlőtlenül oszlottak el: viszonylag sűrűbben lakott határrészek tanyátlan területekkel váltakoztak. A népesség zöme fejlesztés alatt álló területen lakott. Itt a szolgáltatási és kulturális ellátottság megközelítette a községit. Ilyen volt Dénesmajor, ott a lakónépesség aránya meghaladta a külterületi népesség 74%-át. Szétszórt tanyákon 113-an éltek, többségük egymástól eléggé távol, Gyulavári népességének 2,7%-át képviselve, s leginkább érezve a tanyai élet hátrányait. Nagy részük egykori szegényparaszt, nekik sem a községben, sem a határban nem volt házuk. Ezen a tényen kívül a tanyai élet megszokottsága, a kinti nevelődés, az iskolázatlanság némiképpen megmagyarázza, miért maradtak tanyán. A gyermekeiknél azonban már egyre gyengül a tanyai élethez fűződő kapcsolat.

A tanyák száma 1970-ben 174 volt, közülük 39 1960 óta épült. Jó részük egyszobás, 2 vagy több szoba 56 lakásban volt. Többségük csoporttanya, illetve több házból álló településcsoport. A lakások egy részében már nemzedékek óta élnek állandó jelleggel. Felszámolásukra rövid távon nem gondolhatnak, ezért ahol lehetőség nyílt rá, a községi vezetőség igyekezett kommunális fejlesztésükről gondoskodni: 1970-ig 113 épületbe vezették be a villanyvilágítást, 4-be vízvezetéket, 36-ot láttak el gázpalackkal, 33-at fürdőszobával, illetve mosdófülkével. Külterületen 495 személy lakott, lakóépületenként 3,4 fő, valamivel több, mint a belterületen.[141]

A bel- és külterületi népesség megoszlása nem és kor szerint 1960-ban és 1970-ben[142]

	Belterület				Külterület			
	1960	%	1970	%	1960	%	1970	%
Lakónépesség	3479	84,1	3656	88,1	654	15,9	495	11,9
Férfi	1665	47,9	1754	48,0	337	51,5	256	51,8
Nő	1814	52,1	1902	52,0	317	48,5	239	48,2
0–14 éves	732	21,0	662	18,1	196	30,0	127	25,7
15–39 éves	1186	34,1	1226	33,5	261	39,9	191	38,6
40–59 éves	966	27,8	985	27,0	151	23,1	112	22,6
60 éven felüli	595	17,1	783	21,4	46	7,0	65	13,1
100 férfira jutó nő	108,9	–	108,4	–	94,1	–	93,3	–
100 munkabíróra jutó gyermekkorú	34,0	–	29,9	–	47,5	–	41,9	–
7 éves és idősebb népességből iskolába járt	3029	87,1	3287	90,0	539	82,4	422	85,3

Feltűnő a férfiak és nők arányának eltérése. A belterületen a nők száma lényegesen magasabb, mint a férfiaké. A külterületen fordított a helyzet, ott a férfiak száma magasabb. 1960-ban belterületen 100 férfira 108,9, külterületen csak 94,1 nő jutott. A 60-as években belterületen lényegesebb változás nem történt, 1970-re a férfiak száma 89 fővel, a nőké 88-cal növekedett. Külterületen a férfiak száma 81-gyel, a nőké 78-cal lett kevesebb, a 100 férfira jutó nők aránya is valamivel alacsonyabb lett.

Lényeges eltérés mutatkozik az egyes korosztályoknál is. A gyermekkorúak aránya a külterületen jóval magasabb, noha a 60-as években ott is jelentős csökkenés következett be. 1960-ban a belterületen lakó népesség 21, a külterületen lakó népesség 30 %-a volt 0–14 éves. A 60-as években számuk itt is, ott is megfogyatkozott, a belterületen 2,9%-kal, a külterületen 4,3%-kal.

A munkabírók aránya másképpen alakult a fiataloknál, másképpen az idősebbeknél. A fiatal munkabírók (15–39 évesek) aránya a külterületen lényegesen jobb; 1960-ban 5,8, 1970-ben 5,1%-kal volt magasabb, mint a belterületen. Az idősebb munkabírók (40–59 évesek) viszont a belterületen voltak többen, 1960-ban 4,7, 1970-ben 4,4%-kal. Számuk a 60-as években a belterületen 19 fővel gyarapodott, a külterületen ellenben 39-cel csökkent, s arányuk itt is, ott is kisebb lett.

A külterületen 100 munkabíróra jóval több gyermekkorú jutott. Számuk azonban csökkenőben van mind a bel-, mind a külterületen.

Az életkor kitolódása következtében itt is, ott is emelkedett a 60 éven felüliek

száma. A külterületen kissé erőteljesebb a növekedés, ennek ellenére 1970-ben az idősebbek aránya a belterületen 8,3%-kal magasabb volt.

A korcsoportok megoszlását illetőleg figyelemre méltó, hogy 1960-ban a külterületen a gyermekkorúak s a fiatal munkaképes korúak aránya együttesen 14,8%-kal volt magasabb, az idősebb munkaképes korúaké s a 60 éven felülieké pedig alacsonyabb, mint a belterületen. Ez azt mutatja, hogy a határbeli népesség jóval fiatalabb, bár a 60-as években a külterületen 5, a belterületen csupán 3,7%-kal csökkent a 0–39 évesek aránya, igazolva, hogy a fiatalok száma a külterületen gyorsabb ütemben fogyatkozik.

A külterületi népesség mostohább iskoláztatási körülményei következtében kedvezőbb képet mutatott a belterületen lakók iskolai végzettsége. A belterületen 1960-ban a 7 éves és idősebb népességből 3029, 1970-ben 3287 fő járt iskolába, a lakónépesség 78,1, illetve 90%-a; a külterületen ezek száma 1960-ban 539, 1970-ben 422, a lakónépesség 82,4, illetve 85,3%-a. Vagyis a külterületen 1970-ben 73-an nem jártak iskolába, s az általános iskola 8 osztályát is a lakónépességnek csupán 32%-a végezte el. Az analfabéták csaknem valamennyien az idősebb korosztályból kerültek ki. Feltűnő, hogy a 60-as években az iskolát végzettek számbeli gyarapodási aránya a külterületen is annyi, mint a belterületen. Ez a külterületi iskoláztatási rendszer nagyarányú javulását ill. a belterületre bejárást mutatja.

Ezek után célszerű megvizsgálni a bel- és külterületi népesség gazdasági aktivitását is.

A bel- és külterületi népesség gazdasági aktivitása nemek szerint 1970-ben[143]

	Belterület				Külterület			
	Aktív kereső	Inaktív	Eltartott	Együtt	Aktív kereső	Inaktív	Eltartott	Együtt
Férfi	1063	282	409	1757	155	21	80	256
Nő	719	295	888	1902	58	17	164	239
Összesen	1782	577	1297	3656	213	38	244	495

Az aktív keresők száma 1970-ben a belterületen a lakónépesség 78, a külterületen 43%-a. A külterületen feltűnően alacsony az aktív kereső nők aránya: az aktív keresőknek mindössze 27,2%-a, a belterületen 40,3%-a. Ez részben a nők alacsonyabb arányából is adódik. Az inaktív keresők aránya a külterületen 8,2%-kal alacsonyabb, mint a belterületen. Az eltartottak a belterületen a lakónépesség 35,5 %-át, a külterületen 49,3%-át adták. A belterületen 100 aktív keresőre 72,8, a külterületen 114,5 eltartott jutott. Ez érthető, mert a külterületen magasabb a 0–14 éves gyermekek aránya. Az eltartott nők száma itt is, ott is kétszerese a férfiakénak.

Az aktív keresők közül a belterületen csaknem annyian dolgoztak az iparban, mint a mezőgazdaságban. (Lásd a 21. sz. függeléket!)[144] A külterületen viszont a

mezőgazdaságban dolgozók aránya több mint háromszorosa az iparénak. A mezőgazdaságban 143, az iparban 48 és egyéb népgazdasági ágakban 22 aktív kereső dolgozott. Ez is mutatja, hogy a mezőgazdasági termelésben ma még nélkülözhetetlen a külterületi népesség.

A belterületen az aktív keresők 22%-a mezőgazdasági fizikai dolgozó, 63,4%-uk nem mezőgazdasági fizikai dolgozó, 14,6%-uk pedig szellemi foglalkozású.

Ez az arány a külterületen a következőképpen alakult: 47,4% mezőgazdasági fizikai, 43,2% nem mezőgazdasági fizikai dolgozó, 9,4% pedig szellemi foglalkozású. A mezőgazdasági fizikai dolgozók aránya 25,4%-kal magasabb, mint a belterületen.

1 Krajkó Gyula: Békés megye népessége. = Békés megye gazdasági földrajza. Főszerk.: Krajkó Gyula. Békéscsaba, 1974. 177.
2 KSH. 1941. évi népszámlálás. 2. – 1949. évi népszámlálás. – 9. 1960. évi népszámlálás. 3. Békés megye személyi és családi adatai. – 1970. évi népszámlálás. 8. Békés megye adatai.
3 Gyula város statisztikai törzskönyve.
4 KSH: 1941., 1949. évi népszámlálás.
5 A népmozgalom főbb adatai községenként 1901–1968. KSH. Bp., 1969. 67. Békés megye statisztikai évkönyve 1968., 1969. Békéscsaba, 1969., 1970.
6 Krajkó Gyula: i. m. 1979. Bernát Tivadar: Magyarország gazdaságföldrajza. Bp., 1969. 63.
7 Frisnyák Sándor: Magyarország földrajza. Bp., 1978. 253. Krajkó Gyula: i. m. 197.
8 Krajkó Gyula: i. m. 179., 181.
9 A népmozgalom főbb adatai községenként 1901–1968. i. m. 318.
10 Krajkó Gyula: i. m. 181.
11 Gyulai anyakönyvi hivatal adatai.
12 Krajkó Gyula: i. m. 181.
13 A népmozgalom főbb adatai községenként 1901–1968. i. m. 67., 318.
14 KSH: 1970. évi népszámlálás. Előzetes adatok. Bp., 1972. 93.
15 Markos György: Magyarország gazdaságföldrajza. Bp., 1962. 93.
16 Krajkó Gyula: i. m. 198.
17 KSH: 1970. évi népszámlálás. Előzetes adatok. Bp., 1970. Krajkó Gyula: i. m. 198.
18 Gyula város statisztikai törzskönyve.
19 Krajkó Gyula: i. m. 191.
20 Uo.
21 Gyula város statisztikai törzskönyve 1960–1970.
22 KSH: 1941., 1949., 1970. évi népszámlálás adatai i. m.
23 KSH: 1970. évi népszámlálás.
24 KSH: 1941., 1960., 1970. évi népszámlálás.
25 Gyulai Hírlap, 1965. jan. 8.
26 KSH: 1960., 1970. évi népszámlálás.
27 KSH: 1941., 1960., 1970. évi népszámlálás.
28 Hunya Sándor: Gyula gazdasági és társadalmi arculata a két világháború között. Gyula társadalma és munkásmozgalma 1919–1944. Szerk.: Szabó Ferenc. Gyula, 1982. 13. KSH: 1960. évi népszámlálás i. m. 80.
29 Gyula v. Tanácsa V. B. iratai; Az 1969. szept. 12-i tanácsülés jegyzőkönyve. (Városi Tanács irattára)
30 Békés megyei Népújság, 1983. aug. 18.
31 KSH: 1960. évi népszámlálás i. m. 81.
32 KSH: 1949., 1960., 1970. évi népszámlálás i. m.
33 Marsi Gyula: Gyula a szocializmus alapjainak lerakása idején és a szocializmus teljes felépítése felé vezető úton. = Három szabad évtized Gyulán. Szerk.: Marsi Gyula és Szabó Ferenc. Gyula, 1975. 154.
34 MSZMP Békés m. Biz. Archívuma. 1. fond. 352. ő. e. sz. Javaslat a nők helyzetéről és a nőmozgalomról hozott határozat végrehajtásáról.
35 KSH: 1970. évi népszámlálás. 6. Csongrád megye adatai. Bp., 1971. KSH: 1970. évi népszámlálás 20. Bács-Kiskun megye adatai. Bp., 1972.
36 KSH: 1941., 1949., 1960., 1970. évi népszámlálás.

37 A népmozgalom főbb adatai községenként 1901–1968. i. m. 62., 314. Gyula város statisztikai törzskönyve. Krajkó Gyula: i. m. 179.
38 A népmozgalom főbb adatai községenként 1901–1968. i. m. 62., 315. Gyulavári község statisztikai törzskönyve 1960–1970.
39 KSH: 1960. évi népszámlálás i. m.
40 Gyulavári község statisztikai törzskönyve 1960–1970. i. m.
41 KSH: 1970. évi népszámlálás.
42 KSH: 1949., 1960., 1970. évi népszámlálás.
43 Uo.
44 KSH: 1941., 1949., 1960., 1970. évi népszámlálás.
45 Hunya Sándor: i. m. 22.
46 Szabó Ferenc: A földreform főbb kérdései Békés megyében. = Békés megye 1944–45-ben. Szerk.: Dér László és Szabó Ferenc. Békéscsaba, 1975. 433., 460., 457.
47 Marik Dénes: Gyula története a felszabadulástól a fordulat évéig. = Három szabad évtized Gyulán i. m. 35.
48 Szabó Ferenc: i. m. 461.
49 Marsi Gyula: A proletárdiktatúra győzelme és a szocializmus építésének kezdetei az ellenforradalom leveréséig. = Három szabad évtized Gyulán i. m. 96.
50 Marsi Gyula: Gyula a szocializmus alapjainak lerakása idején és a szocializmus teljes felépítése felé vezető úton. Az ellenforradalmat követő konszolidáció, a város politikai fejlődése. = Három szabad évtized Gyulán i. m. 149.
51 Pflaum István: A mezőgazdaság szocialista átszervezése és fejlődése (1957–1974). = Három szabad évtized Gyulán i. m. 213.
52 Pflaum István: i. m. 214.
53 Gyulai Hírlap, 1961. nov. 17.
54 KSH: 1960. évi népszámlálás.
55 Marsi Gyula: i. m. 111.
56 KSH :1960. évi népszámlálás.
57 Gyulai Hírlap, 1966. febr. 18.
58 Uo., 1967. febr. 24.
59 Uo., 1969. jan. 28.
60 Pflaum István: i. m. 233.
61 Uo. 228.
62 Gyulai Hírlap, 1964. dec. 1.
63 KSH: 1970. évi népszámlálás i.m.
64 Uo. 324.
65 Lengyel Zsuzsa: Mezőgazdaság, szövetkezetek, parasztság a hetvenes években. Bp., 1982. 94.
66 KSH: 1970. évi népszámlálás i. m. 325.
67 Uo. 326.
68 Hunya Sándor: i. m. 13–14.
69 BML Gyula város iratai; Az 1945. dec. 20-i képviselőtestületi jegyzőkönyv
70 Marik Dénes: i. m. 64.
71 KSH: 1949. évi népszámlálás i. m.
72 Marsi Gyula: i. m. 94.
73 Uo. 101–102.
74 BML Gyula v. Tanácsa V. B. iratai; Az 1951. jan. 13-i tanácsülés jegyzőkönyve
75 BML Uo.; Az 1955. márc. 30-i tanácsülési jegyzőkönyv. Marsi Gyula: i. m. 115.
76 BML. Uo.: Az 1955. júl. 10-i tanácsülési jegyzőkönyv.
77 Uo.
78 KSH: 1960. évi népszámlálás i. m. 103.

79 Uo. 96.
80 Kollárik János: Gyula iparának fejlődése 1957 és 1974 között. = Három szabad évtized Gyulán i. m. 178., 181.
81 Gyulai Hírlap, 1967. aug. 22.
82 Gyula v. Tanácsa V. B. iratai: Az 1968. okt. 11-i tanácsülés jegyzőkönyve.
83 KSH: 1960., 1970. évi népszámlálás
84 Gyulai Hírlap, 1964. márc. 10.
85 KSH: 1970. évi népszámlálás 6. Csongrád megye adatai i. m.
86 KSH: 1970. évi népszámlálás. 20. Bács-Kiskun megye adatai i. m.
87 KSH: 1970. évi népszámlálás. 8. Békés megye adatai
88 Uo.
89 Uo.
90 Uo.
91 Uo.
92 Uo.
93 Uo.
94 Erkel Ferenc Gimnázium törzskönyve, Gyula.
95 Erkel Ferenc Gimnázium évkönyvei. Gyula, 1948/49., 1959/60.
96 KSH: 1970. évi népszámlálás. 8. i. m.
97 Pelle János: Az értelmiség autonómiája vagy egy illúzió realitása. Szociológia, 1982. 417–420.
98 MSZMP Békés m. Biz. Archívuma, 3. fond. 2. őe. 1970. A gyulai pártbizottság jelentése az agrárértelmiség helyzetéről.
99 Uo. 1. fond. 352. őe. Az értelmiség helyzete a megyében.
100 Bereczki Elemér: A fiatal értelmiség Békés megyében. Békési Élet 1983/3. 279–280.
101 MSZMP Békés m. Biz. Archívuma. 3. fond. 1. őe. 1965. A gyulai városi pártértekezlet jegyzőkönyve.
102 Uo. 3. fond. 3. őe. 1969. A gyulai pártbizottság jelentése a munkásosztály politikai, gazdasági és kulturális helyzetéről.
103 Uo.
104 Uo.
105 Gyula v. Tanácsa V. B. irattára: Az 1960. márc. 24-i tanácsülési jegyzőkönyv.
106 MSZMP Békés m. Biz. Archívuma. 3. fond. 3. őe. 1969. i. m.
107 Gyulai Hírlap, 1965. szept. 4
107 Gyulai Hírlap, 1965. szept. 4.
108 MSZMP Békés m. Biz. Archívuma. 3. fond. 3. őe. 1969. i. m.
109 Uo.
110 KSH: 1941., 1949., 1960., 1970. évi népszámlálás.
111 Hunya Sándor: i. m. 77.
112 KSH: 1941., 1949. évi népszámálás.
113 Maday Pál: Békés megye városainak és községeinek története. Békéscsaba, 1960. 211.
114 Szabó Ferenc: i. m. 450–455.
115 Békés megyei Népújság, 1959. dec. 23.
116 KSH: 1960. évi népszámlálás i. m. Békés megye statisztikai évkönyve 1965. Békéscsaba, 1966.
117 KSH: 1960. évi népszámlálás.
118 KSH: 1970. évi népszámlálás. 8. i. m.
119 Uo.
120 Uo.
121 Gyulavári statisztikai törzskönyve 1970–1980. 10., 14.
122 KSH: 1970. évi népszámlálás. 8. i. m.
123 Uo.
124 KSH: 1960., 1970. évi népszámlálás.

125 KSH: 1970. évi népszámlálás. 8. Békés megye adatai. 446–471.
126 KSH: 1970. évi népszámlálás. 8. a. Békés megye számálókörzeti és külterületi adatai. Bp., 1972.
127 Hunya Sándor: i. m. 14.
128 KSH: 1970. évi népszámlálás 8. a. Békés megye számlálókörzeti és külterületi adatai. Bp., 1972. 6.
129 KSH: 1970. évi népszámlálás. 20. Bács-Kiskun megye adatai i. m. KSH: 1970. évi népszámlálás. 6. Csongrád megye adatai i. m.
130 Hunya Sándor: i. m. 16.
131 MSZMP Békés m. Biz. Archívuma. 1. fond. 51. őe. 1968. A mezőgazdasági dolgozók életkörülményeinek alakulása.
132 Márkus István: Nagykőrös. Emlék 1941-ből. Bp., 1979. 163.
133 KSH: 1970. évi népszámlálás. 8. a. i. m. 135.
134 Márkus István: i. m. 164.
135 Pflaum István: i. m. 236.
136 KSH: 1970. évi népszámlálás. 8. a. i. m. 84–85.
137 Szerdahelyi István: Az oktatás és közművelődés eredményei és gondjai Gyulán 1945–1974. = Három szabad évtized Gyulán i. m. 385.
138 KSH: 1970. évi népszámlálás. 8. a. i. m. 8–9.
139 Maday Pál: i. m. 211–212.
140 KSH: 1970. évi népszámlálás. 8. a. i. m. 107.
141 Uo.
142 Uo. 28.
143 Uo. 29.
144 Uo.

1. sz. *A népmozgalom főbb adatai Gyulán 1941–1970-ig*

Év	Születés	Halálozás	Természetes szaporulat
1941	347	332	15
1942	396	350	46
1943	343	325	18
1944	378	410	−32
1945	328	377	−49
1946	325	351	−26
1947	351	267	84
1948	366	301	65
1949	383	304	79
1950	356	302	54
1951	365	312	53
1952	351	319	32
1953	390	360	30
1954	402	359	43
1955	405	349	56
1956	374	362	12
1957	315	319	− 4
1958	282	316	−34
1959	264	317	−53
1960	251	303	−52
1961	244	334	−90
1962	233	357	−124
1963	244	320	−76
1964	270	354	−84
1965	263	362	−99
1966	303	351	−48
1967	286	376	−90
1968	330	361	−31
1969	349	427	−78
1970	323	460	−137

2. sz. *Népességvándorlás Gyulán 1970 és 1974 között*

Év	Bevándorlás		Elvándorlás		Vándorlási különbözet
	Állandó	Ideiglenes	Állandó	Ideiglenes	
1970	967	1148	549	911	655
1971	897	935	582	899	351
1972	907	1070	519	977	481
1973	872	1024	594	985	317
1974	743	1279	434	1136	452
Összesen	4386	5456	2678	4908	2256

3. sz. *Nők-férfiak aránya korcsoportonként Gyulán 1970-ben*

	Férfi	%-ban	Nő	%-ban	1000 férfira jutó nő
0–14 éves	2511	51,6	2356	48,4	955
15–19 éves	1046	50,0	1046	50,0	1000
20–39 éves	3286	46,5	3781	53,5	1150
40–59 éves	3240	47,0	3655	53,0	1128
60 éven felüli	2408	43,6	3109	56,4	1291

4. sz. *A 15 éves és idősebb népesség családi állapota és nemek szerinti megoszlása 1941 és 1970 között*

	1941			1960			1970		
	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt
Össznépesség	12 303	12 866	25 169	11 609	13 017	24 626	12 491	13 947	26 438
15 éves és idősebb népesség	9 632	10 104	19 736	8 893	10 520	19 413	9 980	11 591	21 571
Nőtlen, hajadon	3 398	2 613	6 011	1 753	1 869	3622	2 150	2 014	4 164
Házas	5 783	5 890	11 673	6 579	6 518	13 097	7 118	7 109	14 227
Özvegy	339	1 377	1 716	370	1 728	2 098	378	1 840	2 218
Elvált	112	224	336	191	405	596	334	628	962
				Százalék					
Össznépesség	48,9	51,1	100,0	47,1	52,9	100,0	47,2	52,8	100,0
15 éves és idősebb népesség	48,8	51,2	78,4	45,8	54,2	78,8	46,3	53,7	81,5
Nőtlen, hajad.	35,3	25,9	30,5	19,7	17,8	18,7	21,5	17,4	19,3
Házas	60,0	58,3	59,1	74,0	62,0	67,4	71,3	61,3	66,1
Özvegy	3,5	13,6	8,7	4,2	16,4	10,8	3,8	15,9	10,2
Elvált	1,2	2,2	1,7	2,1	3,8	3,1	3,4	5,4	4,4

5. sz. *A város népességének gazdasági aktivitása korcsoportok és nemek szerint 1970-ben*

A. Keresők

	Aktív keresők			Inaktív keresők			Aktív munkaképes korú			Inaktív munkaképes korú		
	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Egy.
0–14 éves	5	15	20	–	–	–	–	–	–	–	–	–
15–39 éves	3540	3351	6 891	27	373	400	3540	3351	6 891	27	373	400
40–49 éves	1741	1443	3 184	49	49	98	1741	1443	3 184	49	49	98
50–54 éves	491	376	867	31	35	66	491	376	867	31	35	66
55–59 éves	729	304	1 033	98	336	434	729	–	729	98	–	98
60-on felül	569	202	771	1685	1591	3276	–	–	–	–	–	–
Összesen	7075	5691	12 766	1890	2384	4274	6501	5170	11 671	205	457	662

B. Eltartottak

	Eltartott			Munkaképes korú eltartott		
	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt
0–14 éves	2506	2341	4847	–	–	–
15–39 éves eltartott tanuló	645	559	1204	645	559	1204
15–39 éves egyéb eltartott	120	544	664	120	544	664
40–49 éves eltartott	51	476	527	51	476	527
50–54 éves eltartott	18	198	216	18	198	216
55–59 éves eltartott	32	438	470	32	–	32
60 éven felüli eltartott	154	1316	1470	–	–	–
Összesen	3526	5872	9398	866	1777	2643

6. sz. *A népmozgalom főbb adatai Gyulaváriban 1941–1970-ig*

Év	Születés	Halálozás	Természetes szaporulat
1941	66	36	30
1942	42	48	–6
1943	60	52	8
1944	74	49	25
1945	65	38	27
1946	60	60	0
1947	67	58	9
1948	78	52	26
1949	90	51	39
1950	72	44	28
1951	55	34	21
1952	52	35	17
1953	57	28	29
1954	89	40	49
1955	64	36	28
1956	59	36	23
1957	55	45	10
1958	61	34	27
1959	48	38	10
1960	53	35	18
1961	42	41	1
1962	27	53	–26
1963	45	44	1
1964	54	42	12
1965	47	61	–14
1966	46	39	7
1967	69	43	26
1968	55	52	3
1969	52	59	–7
1970	58	47	11

7. sz. *A nők és férfiak korcsoportjai Gyulaváriban 1949 és 1970 között*

	1949		1960		1970	
	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
0–14 éves	458	441	456	472	421	404
15–19 éves	201	193	128	116	168	160
20–39 éves	674	677	589	614	562	586
40–59 éves	535	539	535	582	528	569
60 éven felüli	230	249	294	347	391	450
Összesen	2098	2099	2002	2131	2070	2169
100 férfira jutó nő	100,0		106,4		104,8	

8. sz. *Házas nők a született gyermekek száma szerint Gyulaváriban*

	1960	%	1970	%
Házas nők száma	1201	100,0	1259	100,0
Házas nők gyermek nélkül	147	12,2	148	11,7
Házas nők egy gyermekkel	352	29,3	462	36,7
Házas nők kettő gyermekkel	335	27,9	401	31,9
Házas nők három gyermekkel	167	13,9	137	10,9
Házas nők négy és több gyermekkel	200	16,7	111	8,8
100 házas nőre jutó élve született gyermek	219	–	182	–

9. sz. *Gyulavári népességének iskolai végzettsége 1941–1970-ig*

	1941	1960	1970
Nem járt iskolába	360	175	74
Nem járt iskolába az össznépesség %-a	8,2	4,2	1,7
Nem járt iskolába a 6 évesek, 1960-tól a 7 évesek és idősebbek %-a	9,0	4,5	1,9
Általános iskola 8 osztályt végzett	72	487	1122
Általános iskola 8 osztályt végzett az össznépesség %-a	1,6	11,8	26,5
Általános iskola 8 osztályt végzett a 15 évesek és idősebbek %-a	2,2	13,2	32,9
Középiskola 1–4 osztályt végzett, érettségizett	29	122	253
Középiskola 1–4 osztályt végzett, érettségizett az össznépesség %-a	0,6	3,0	6,0
Középiskola 1–4 osztályt végzett, érettségizett a 20 évesek és idősebbek %-a	1,1	4,1	8,2
Egyetemet, főiskolát végzett	14	28	44
Egyetemet, főiskolát végzett az össznépesség %-a	0,32	0,60	1,04
Egyetemet, főiskolát végzett a 20 évesek és idősebbek %-a	0,51	0,95	1,43

10. sz. *A szántóföld megoszlása gazdaságonként Gyulán 1960. márc. 31-én*

Gazdaságok	Kat. hold	%
Aranykalász Tsz.	3187	
Béke Tsz.	1588	
Erkel Tsz.	1397	
József Attila Tsz.	1138	
Népköztársaság Tsz.	3008	
Új Élet Tsz.	311	
Vörös Csillag Tsz.	1954	
Zöld Mező Tsz.	2536	
Tsz-ek összesen	15119	58,0
Állami gazdaság	6414	24,5
Egyéb állami vállalatok	3399	13,0
Tsz. tagok tanyaterülete	836	3,1
Egyéniek	381	1,4
Összes terület	26149	100,0

11. sz. *Termelőszövetkezeti tagok kormegoszlása Gyulán 1965-ben*

	20 éven aluli	20 és 60 év között	60 és 70 év között	70 éven felüli	Együtt
Aranykalász Tsz	10	248	103	97	458
Béke Tsz.	22	135	62	54	273
Népköztásraság Tsz.	6	285	133	77	501
Vörös Csillag Tsz.	14	231	40	77	362
Erkel Tsz.	10	104	87	153	354
Zöld Mező Tsz.	1	127	37	38	203
Összesen	63	1130	462	496	2151

12. sz. *Mezőgazdasági aktív keresők megoszlása Gyulán korcsoport és foglalkozás minősége szerint 1970-ben*

	14 éves	15–29 éves	30–39 éves	40–59 éves	60–X éves	Összesen
Mg. termelőszövetkezeti fizikai dolgozó	–	243	222	515	251	1231
Mg. termelőszövetkezeti tag segítő családtagja	–	26	30	76	18	150
Egyéb mezőgazdasági fizikai dolgozó	1	250	180	385	52	868
Szellemi dolgozó	–	248	162	238	8	656
Önálló	–	11	25	117	51	204
Önálló segítő családtagja	1	10	20	41	13	85
Együtt	2	788	639	1372	393	3194

13. sz. *Mezőgazdasági aktív keresők megoszlása Gyulán a legmagasabb iskolai végzettség és foglalkozás minősége szerint*

	0 osztály	Ált. iskola 1–5	Ált. iskola 6–7 osztály	Ált. iskola 8	Érettségizett	Felsőfokú tanint. oklevél	Összesen
Mg. termelőszövetkezeti fizikai dolgozó	20	435	432	322	21	1	1231
Mg. termelőszövetkezeti tag segítő családtagja	5	49	57	39	–	–	150
Egyéb mezőgazdasági fizikai dolgozó	12	178	271	371	35	1	868
Szellemi dolgozó	–	7	33	162	344	110	656
Önálló	–	54	83	59	8	–	204
Önálló segítő családtagja	2	26	36	19	1	1	85
Együtt	39	749	912	972	409	113	3194

14. sz. *Az ipari keresők megoszlása Gyulán 1960-ban foglalkozási ágak és nemek szerint*

Foglalkozási ág	Keresők	Férfi	Nő
Bányászat	13	13	–
Vas-, acél- és fémgyártás	20	20	–
Gépgyártás	168	159	9
Villamosenergiaipar	51	47	4
Műszeripar	41	38	3
Vas- és fémtömegcikkipar	30	27	3
Villamosgépipar	12	12	–
Építőanyagipar	123	107	16
Vegyipar	12	10	2
Faipar	209	181	28
Papíripar	2	2	–
Nyomda- és könyvkötőipar	43	25	18
Textilipar	12	9	3
Bőr- és szőrmeipar	3	3	–
Ruházatiipar	1307	436	871
Vegy-, házi-, nép-, és vándoripar	400	163	237
Élelmiszergyártás	469	371	98
Ipari irányítás, tervezés, kutatás	7	4	3
Építőipar	769	736	33
Összesen	3691	2363	1328

15. sz. *Az ipari aktív keresők és eltartottjaik megoszlása ipari ágazat és nemek szerint 1970-ben*

	Aktív kereső			Aktív kereső ektartottja		
	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt
Bányászat	11	1	12	–	2	2
Villamosenergiaipar	34	5	39	18	23	41
Kohászat	2	2	4	1	2	3
Gépipar	859	326	1185	292	410	702
Építőanyagipar	83	35	118	30	47	77
Vegyipar	37	16	53	9	19	28
Könnyűipar	726	1562	2288	323	368	691
Egyéb ipar	17	13	30	3	8	11
Élelmiszeripar	452	262	714	192	279	471
Építőipar	630	67	697	212	325	537
Összesen	2851	2289	5140	1080	1483	2563

16. sz. *Az ipari aktív keresők megoszlása korcsoport és a foglalkozás minősége szerint 1970-ben*

	15–39 éves		40–59 éves		60 éven felül		Együtt	
	száma	%	száma	%	száma	%	száma	%
Fizikai dolgozó	2512	63,3	1366	34,5	88	2,2	3966	100,0
Szellemi dolgozó	577	62,6	328	35,5	18	1,9	923	100,0
Önálló	49	19,5	122	48,6	80	31,9	251	100,0
Összesen	3138	61,1	1816	35,3	186	3,6	5140	100,0

17. sz. *Szak- és betanított munkások száma főbb foglalkozási ágak szerint 1970-ben*

	Szak-	Betanított-munkás	Együtt	Egyéb fizikai dolgozó
Iparban	1818	1238	3056	910
Mezőgazdaságban	578	320	898	1351
Kereskedelemben	257	121	378	133
Egyéb foglalkozási ágban	347	318	665	585
Összesen	3000	1997	4997	2979

18. sz. *Szocialista szektorokban dolgozó mezőgazdasági aktív keresők megoszlása Gyulavári ban ágazat és foglalkozási viszony szerint 1970-ben*

	Állami gazdaság	Szövetkezeti gazdaság	Erdő-gazdaság	Vízgaz-dálkodás	Összesen
Alkalmazásban álló	30	10	48	121	209
Termelőszövetkezeti tag és segítő családtag	–	568	–	–	568
Fizikai dolgozó	28	539	43	106	716
Szellemi dolgozó	2	39	5	15	61

19. sz. *Gyulavári aktív kereső népességének megoszlása főbb népgazdasági ágak és nemek szerint 1970-ben*

	Férfi	%	Nő	%	Együtt	%
Mezőgazdasági aktív kereső	627	50,6	196	25,2	823	40,8
Ipari aktív kereső	407	32,8	336	43,2	743	36,8
Egyéb népgazdasági ágban aktív kereső	206	16,6	246	31,6	452	22,4
Összesen	1240	100,0	778	100,0	2018	100,0

20. sz. *Bel- és külterület aktív kereső lakónépességének megoszlása népgazdasági ágak szerint Gyulán 1970-ben*

		Belterület		Külterület
Mezőgazdaság	2059	18,7%	955	67,2%
Ipar, építőipar	4818	43,8%	238	16,8%
Egyéb foglalkozási ág	4117	37,5%	228	16,0%
Összesen	10994	100,0	1421	100,0%

21. sz. *Bel- és külterületi aktív keresők megoszlása foglalkozási ág, foglalkozási viszony és a foglalkozás minősége szerint Gyulaváriban 1970-ben*

	Belterület	Külterület	Együtt
Iparban dolgozik	678	48	726
Mezőgazdaságban dolgozik	680	143	823
Egyéb népgazdasági ágban	424	22	446
Összesen	1782	213	1995
Nem mezőgazdaságban fizikai dolgozó	1129	92	1221
Mezőgazdaságban fizikai dolgozó	392	101	493
Szellemi dolgozó	261	20	281
Összesen	1782	213	1995

A szocialista ipar kialakulása és fejlődése Gyulán 1948–1970

DAKA ISTVÁN – CSIPES ANTAL

Gyula iparának helyzete a szocialista forradalom győzelme idején

Békés megye a felszabadulás előtt az ország iparilag fejletlen megyéi közé tartozott. Mivel a megye gazdasági arculatát a mezőgazdasági termelés határozta meg, csupán az élelmiszeripar és ezen belül is a malomipar a cukorgyártás, a húsipar, a baromfifeldolgozó ipar tudott intenzíven fejlődni. 1941-ben a megye lakosságának mindössze 17,8%-a dolgozott az ipar valamely ágazatában.[1] Jelentősebb gyáripari szintű termelés leginkább Békéscsabán, másodsorban Orosházán és Gyulán folyt. Iparosodottság tekintetében Gyula a harmadik helyen állt.

A város felszabadítását hozó harci cselekmények az üzemek állagában nem okoztak jelentős károkat. A termelés visszaesését a háborús események, a politikai bizonytalanság, az azt követő infláció és a gazdasági recesszió okozta. Az 1948 előtti ipar helyzetét hűen tükrözi a polgármester által a hároméves terv előkészítéséhez kidolgozott tervjavaslat, amelyet 1947. augusztus 11-én terjesztettek fel a belügyminiszternek, illetve az országos tervhivatalnak.[2]

A jelentés legfőbb célkitűzéséből kitűnik az ipar akkori helyzete. Cél: „A meglévő, de részben vagy teljesen leállt, vagy csökkentett munkával dolgozó üzemek mielőbb megindíthatók legyenek, illetve teljes üzemmel dolgozhassanak."[3] Az első hároméves terv elindulásáig a gyulai üzemek nem dolgoztak teljes kapacitással, és a termelés folyamata is szervezetlen volt. A tervelőkészítő bizottság számbavette a város területén található üzemeket és azokról egyenként tervet dolgozott ki. Javaslatot készítettek a hiányzó műszaki és pénzügyi feltételekről, amelyek az üzemek megindításához, illetve a teljes kapacitással történő működésükhöz szükségesek voltak. A nyersanyagellátás akadozása és a pénz hiánya mellett a legnagyobb problémát az energiahiány okozta. A városi villanytelep nem tudott folyamatosan energiát szolgáltatni, mivel nem volt elegendő szén. Az energiaellátási gondokon a villanytelepen egy nyersolaj meghajtású motor beállításával igyekeztek segíteni.[4]

A város egyik legnagyobb ipari üzeme a Columbia Textilipari Részvénytársaság – a Harisnyagyár elődje – volt, amelynél a legnagyobb nehézséget szintén annak a tőkének a hiánya jelentette, amit az infláció elvitt. A vidéki kisebb üzemek 1947 októbere előtt nehezen jutottak pénzügyi hitelekhez, amiből a termeléshez szükséges forgótőkéjüket bővíthették volna. A helyzetet súlyosbította, hogy ekkor még a bankok államosítása sem történt meg. Egyéb politikai és gazdasági okok mellett az MKP ezért is szorgalmazta a bankok mielőbbi államosítását. Az államosítás nélkül lehetetlen lett volna a hároméves terv sikeres teljesítése.[5]

Több gép üzemen kívül állt a Columbia gyulai gyárában is, mert a javításukhoz szükséges alkatrészek és anyagok hiányoztak. Az üzem nem rendelkezett saját árualap előállításához szükséges nyersanyaggal, ennélfogva javarészt bérmunkával foglalkozott. A nyersanyagellátást nehezítette a külföldi kereskedelmi kapcsolatok gyengesége, illetve labilitása is. A Columbia például hiába várta Olaszországból a selymet, vagy más országokból a fonalat, amelyet gépeivel fel tudott volna dolgozni. Az említett okok következménye volt, hogy az üzem csökkentett kapacitással dolgozott, a háború előtti alkalmazottainak csak 50%-át foglalkoztatta. A többi a munkanélküliek számát szaporította.[6]

A hároméves terv indulásakor hasonló problémákkal küszködött a többi gyulai üzem is. A Bakancsgyár, a város második legnagyobb ipari üzeme, amelynek amióta a hadi megrendelései megszűntek, a további termelő tevékenységét teljesen leállította. Az üzem kaptafaállománya a háború után elpusztult, pótlására az IOKSZ-tól 20 000 forint kölcsönt várt, valamint megrendeléseket.[7] Az üzemnek a lakosság ellátásában nélkülözhetetlen feladata lett volna, hiszen cipőre nagy szükség volt, nemcsak a város, hanem az egész ország lakosságának. Remélte a város vezetése, hogy az üzemben a termelés elindításához a munkásság érdekképviselete, a szakszervezetek, illetve a szakmaközi bizottság is segítséget nyújt.

Tőkehiány miatt üzemen kívül állt a gyulai téglagyár is. Mivel az újjáépítésben a megyei téglagyáraknak a kormány fontos szerepet szánt, a gyulai téglagyárnak is kölcsönt ígért. A kölcsön összege azonban csak az alapanyag kitermeléséhez volt elegendő, a feldolgozáshoz a visszatérülésig újabb kölcsönre volt szükség.[8]

A Dehydró Ipari Kft (a tejporgyár) viszonylag kedvezőbb helyzetben volt, mivel a város konyhakerti termékeinek jelentős részét dolgozta fel tartósított állapotba, és így nem küszködött nyersanyaghiánnyal olyan mértékben, mint a többi gyulai üzem. A tőkeképzést azonban itt is akadályozta, hogy elvesztették külföldi kereskedelmi partnereiket, a belföldi szerződések megkötése pedig még csak folyamatban volt.[9]

A gyulai hentesáru üzemek, amelyek évente harmincezer állatot tudtak feldolgozni, általánosan arról panaszkodtak, hogy az év elején az állatvágási tilalom miatt elfogyott minden nyersanyaguk, és az üzemeknek le kellett állni.[10] 1948. február 27-én a Stéberl féle üzemből is hasonló jelentés érkezett: „Üzemünkben idénymunka folyik. A szalámigyártás befejezéséhez közeledik, annál is inkább, mert a sertések felvásárlásának lehetősége is a minimumra csökkent, kínálat nincsen."[11] 1948. január hónapban 126 munkavállaló dolgozott az üzemben, akik közül harmincnak az elbocsátását tervezték.[12] A város vezetése a nyersanyaghiányon a hároméves terv folyamán – sertéshizlalási akció meghirdetésével szándékozott segíteni. Megjegyzendő, hogy a legnagyobb húsüzem tulajdonosa, Stéberl András az üzemében nem elsősorban a termelés folytonosságára fordította anyagi erejét, hanem üzemének családi részvénytársasággá történő átalakítására.[13] Természetesen a folyamatos termelés megszervezése nem nélkülözhette az állami intézkedéseket sem.

A város közellátásában jelentős szerepet játszottak az olajütő malmok, amelyek nemcsak a közélelmezés súlyos helyzetén segítettek, hanem kisebb mértékben a lakosság tüzelőanyaghiányán is enyhítettek a lehántolt maghéjjal, valamint a szappangyártásnak is adtak nyersanyagot. Iparszerű termelést a kereskedelem számára azonban nem tudtak folytatni.[14] Nem tudtak zavartalanul termelni a gyulai vágóhídon sem, mivel a berendezések elavult állapotban voltak, a hűtőberendezés pedig használhatatlan volt. A város három jéggyártó üzeme közül egy sem működött.[15]

A tőke, nyersanyag és megrendelések hiányával küszködő, valamint a tulajdonosok politikai és gazdasági spekulációjától is fenyegetett gyulai ipar fellendítésére, az újjáépítés megindítására a gyulai kommunisták által irányított ipar- és gyárüggyel foglalkozó bizottság komoly erőfeszítéseket tett. Mivel a város megyeszékhely volt és területén sok olyan közintézmény dolgozott, amelyek nagy mennyiségű textíliát használtak fel működésükhöz, másrészt pedig alkalmazottaik részére illetményszerű ruházatot juttattak, felszólítást kaptak a bizottságtól, hogy ezeket a helyi vállalatoktól szerezzék be. Ezzel megrendeléseket akartak eszközölni, hogy az üzemek pénzügyi gondjain valamelyest segítsenek.[16] A kibontakozást többek között gátolta az a tény is, hogy az üzemek tulajdonosai – érezve a közelgő gazdasági és politikai változásokat – passzív, illetve ellenséges magatartást tanúsítottak.

A hároméves terv elindításakor kedvezőtlen képet mutatott a gyulai ipari termelőszövetkezetek helyzete is. Az MKP III. kongresszusa 1946-ban úgy fogalmazott, hogy a demokratikus átalakulás mélységének fokmérője a szövetkezeti mozgalom, mind a parasztság, mind a kisiparosság számára. Fő feladatnak a beszerző, értékesítő és hitelszövetkezetek létesítését és erősítését tekintette. A felszabadulás utáni években Gyulán is alakultak ipari szövetkezetek, amelyeket volt segédek, a szakszervezetek és egyes kisiparosok hoztak létre.[17]

A megalakult ipari szövetkezetek, hasonlóan a nagyobb üzemekhez, szintén tőkehiánnyal küszködtek. Ezt támasztja alá a Gyulai Bőripari Munkások Termelő és Értékesítő Szövetkezete 1947. augusztus 23-i jelentése is: „Produktív munkát szövetkezetünk 1947. augusztus 1-el kezdte csak meg, tekintettel arra, hogy eddig az anyagiak hiányoztak. Állami kölcsönt ezideig nem kaptunk. A megindulásunkat jelenleg tagjaink anyagi hozzájárulásával tudtuk megkezdeni, kölcsönvisszafizetéssel. Tehát szövetkezetünk jelenleg kölcsönpénzzel dolgozik és nagy anyagi nehézségek merülnek fel a szövetkezet ügymenetében. Terveink az üzem mechanizálása, de ezt csak állami kölcsön juttatásával tudnánk megvalósítani."[18] A Gyulai Asztalosiparosok és Szervezett Munkások Anyagbeszerző, Termelő és Értékesítő Szövetkezete pedig már az induláskor telephelyhiánnyal küszködött.[19]

A többi szövetkezet is nehéz körülmények között dolgozott. A városban nyilvántartott 22 ipari, mezőgazdasági és kereskedelmi jellegű szövetkezet közül a hároméves terv előkészítéséhez a tervjavaslatot 8 nem készítette el, hivatkozva

különböző nehézségekre.[20] 1947 augusztusában Gyulán az alábbi ipari jellegű szövetkezeteket tartották nyilván:[21]

1. Gyulai Hitel és Bőranyag Beszerző Szövetkezet
2. Gyulai Téglagyár Szövetkezet
3. Gyulai Húsipari Munkások Munkavállaló, Termelő és Értékesítő Szövetkezete
4. Gyulai Szabóiparosok és Szervezett Munkások Anyagbeszerző és Értékesítő Szövetkezete
5. Gyulai Asztalosiparosok és Szervezett Munkások Anyagbeszerző és Értékesítő Szövetkezete
6. Gyulai Bőripari Munkások Termelő és Értékesítő Szövetkezete
7. Kisipari Szövetkezet
8. Iparosok Szövetkezete
9. Általános Vegyipari és Kereskedelmi Szövetkezet

Több szövetkezet a felbomlás küszöbén állt. Az okok között nemcsak gazdaságiak, hanem politikaiak is voltak. Miután 1947 szeptemberétől közvetlenül a proletárhatalom győzelméért indított harc került előtérbe, a kispolgári elemek egy része passzívvá és visszahúzódóvá vált. Mivel a szövetkezetek vezetőségének egy része közülük került ki, magatartásukkal bénították azok működését.

Előfordult, hogy hatóságilag kellett betiltani egyes szervezetek működését. A Gyula és Vidéke Kereskedők Egyesületét, amelynek 60 tagja volt, polgármesteri határozattal kellett megszüntetni. Az egyesület ugyanis a Magyar Kereskedők Országos Központi Szövetségét (KOKSZ) ismerte el csúcsszervezetül, annak alapszabályát fogadta el. A KOKSZ-ról viszont országosan köztudott volt, hogy „kizárólag a nagykereskedők, illetőleg a kapitalista nagytőkések kizsákmányoló kereskedelmi érdekvédelmi szervének bizonyult."[22] 1947 szeptemberében feloszlatta magát a Gyulai Téglagyár Szövetkezet is, más alakulóban lévő szövetkezet pedig meg sem kezdte tényleges termelő tevékenységét.[23]

Összegezve megállapítható, hogy 1948, „a fordulat éve" előtt a gyulai ipar helyzete nem különbözött lényegesen az országos állapotoktól, de bizonyos vonatkozásokban rosszabb volt. A termelés mennyiségében lényegesen elmaradt a háború előttitől, a technikai színvonalában pedig majdnem manufakturális szinten állt. A termelés visszaesése a munkaalkalmak csökkenését, azaz a munkanélküliség emelkedését, és az életszínvonal csökkenését jelentette a városban. Ugyanakkor a kisipari tevékenység sem tudott stagnálása miatt jelentős munkaerőt lekötni. A kisiparosok száma 1946 és 1949 között az alábbi képet mutatta: Gyulán 1946-ban 878, 1947-ben 778 és Gyulaváriban 48, végül 1949-ben Gyulán 774 valamint Gyulaváriban 57 önálló iparost tartottak nyilván.[24] A kisiparosok száma is láthatóan csökkenő tendenciát mutat. Következésképp a Magyar Kommunista Párt által meghirdetett és a kormány által jóváhagyott hároméves terv, amelynek az újjáépítés volt a fő feladata, valamint az ipar újraélesztésével a munka-

nélküliség megszüntetése, igen nehéz körülmények között indulhatott a városban. Az országban 370 000 munkanélküliből 106 000 az iparban volt. Békés megyében 1947-ben 9 200 ipari munkanélkülit tartottak számon, akik közül kb. 1400 gyulai lakos volt.[25] A megyében az építő-, textil- és élelmiszeriparban, a vasúti közlekedésben és a kereskedelemben mindössze 11 050 ember dolgozott.[26]

Az I. hároméves terv. A város szocialista iparának kialakulása a munkáshatalom győzelme után

Az 1947. augusztus 31-i országgyűlési képviselő-választások Magyarországon a baloldali erők győzelmét hozták. 1948. június 12-én, a két munkáspárt egyesülésével a hatalom végleg a munkásosztály kezébe ment át. Ez a történelmi fordulat lendítő erőt adott az egész ország fejlődésének, amely mostmár visszafordíthatatlanul a szocializmus útjára lépett.

A legfontosabb feladat a hároméves terv eredményes elindítása volt. Ennek helyi szervezői és irányítói a gyulai kommunisták voltak. Az újjáépítés munkálataiba természetesen bevontak minden helyi alkotni vágyó erőt. „A kommunista párt az újjáépítés terén csak kezdeményező akar lenni, épp ezért az ország valamennyi demokratikus pártját be kívánja vonni a munkába" – hirdette az MKP gyulai szervezete a hároméves terv indulásakor.[27]

A Magyar Kommunista Párt gyulai szervezete kezdeményezésére 1947. február 3-án a városi mérnöki hivatalba értekezletet hívtak össze, hogy a város fejlesztésének érdekében különböző szakbizottságokat alakítsanak. Ekkor alakult meg az ipar- és gyárüggyel foglalkozó bizottság, amelynek a hároméves terv keretébe illesztendő városi iparfejlesztési tervet kellett kidolgoznia. A bizottság összetétele a koalíciós viszonyokat tükrözte. Tagjai voltak a nagyobb gyulai üzemek tulajdonosai, több kisiparos, de ott voltak a munkások képviselői is. A fordulat éve után azonban a demokratikus erők javára változott az ipari bizottság összetétele.[28]

Az 1947-ben kezdődő hároméves tervidőszakban jelentős eredmények születtek Gyulán is, amelyek elérésében döntő szerepet a szubjektív tényezők játszottak. A szűkös anyagi és tárgyi feltételek ellenére is jelentős felajánlásokra került sor. A Gyulai Bőripari Munkások Termelő és Értékesítő Szövetkezete 28 tagjá például a következő tervet tűzte célul az egyes tervévekben.[29]

1. tervévben (1947. aug. 1-től 1948. júl. 31-ig) 3000 lábbeli
2. tervévben (1948. aug. 1-től 1949. júl. 31-ig) 4200 lábbeli
3. tervévben (1949. aug. 1-től 1950. júl. 31-ig) 5400 lábbeli

A munkásság tenniakarásának kibontakozását azonban igazából az államosítások végrehajtása tette lehetővé. 1948. március 25-én a budapesti Vasas Székházban Szakasits Árpád és Gerő Ernő jelentette be a száznál több munkást foglalkoztató

üzemek államosításáról szóló törvényjavaslatot, majd 594 munkásigazgató vette át a megbízólevelet. Az államosított üzemek között volt a Columbia Textilipari Részvénytársaság is. Március 26-án az addigi üb-elnök, Laklódi Ferencné vette át a gyár vezetését.[30]

Ugyancsak 1948. március 25-én államosították a Stéberl András Részvénytársaság Házi Hentesáru Üzemet is. Az iparügyi minisztérium Varga Józsefet bízta meg a vállalat vezetésével, aki az üzem munkáskollektívájára támaszkodva 1948 áprilisától zökkenőmentesen vette át a vállalat irányítását Stéberl Andrástól. Stéberl András szakmai felajánlkozását visszautasították, mivel már tudták a volt tulajdonos szakmai tudását pótolni. Az államosítások nem okoztak gondot Gyulán a termelés akkori menetében, és a közvélemény is egyetértéssel fogadta. A húsüzemben „egy percre sem állt le a termelés" – olvasható az államosításról szóló jegyzőkönyvben.[31] 1949-ben folytatódtak az államosítások, a 10 munkásnál többet foglalkoztató üzemek is állami tulajdonba mentek át. Ezzel az iparban Gyulán is meghatározóak lettek a szocialista tulajdonviszonyok.

Az államosítások után nagyobb lendülettel folyt a gyulai üzemek helyreállítása, hogy teljesíteni tudják a hároméves terv előirányzatait és megszüntethessék a városban a munkanélküliséget, valamint a közellátási problémákat. Az érdemleges összegű beruházást és helyreállítást a város három legnagyobb üzemében, a húsüzemben, a tejporgyárban és a Columbiában végezték. A húsüzem épületeinek és gépeinek helyreállítására 50 000 forintot fordítottak. A tejporgyár számára tehergépkocsit vásároltak, az üzem berendezéseinek helyreállítására és bővítésére 700 000 forintot költöttek. A harisnyagyárban pedig 400 darab, egyenként 6000 forint értékű gépet állítottak üzembe.[32]

Az államosításkor a Columbia gyulai gyártelepén a fizikai és szellemi munkások létszáma 323 volt, 1949 szeptemberében 422, októberben pedig a tanoncokkal együtt már 630-ra emelkedett. A városban tovább nőtt a foglalkoztatottak aránya. Az államosítás után a textiliparban profilírozást hajtottak végre. A gyulai üzem gépparkjának megfelelően a standard harisnyagyártást kapta.[33] A profilírozás a gyár kapacitásának a bővítését is jelentette. A gépi berendezések értéke 1949. január 1-től 1950. január 1-ig 1 146 109 forint értékről 1 503 249 forint értékre nőtt.[34] A gépek nem voltak a legmodernebbek, de a növekvő mennyiségi, az extenzív jellegű termelési követelményeknek megfeleltek.

A termelés növelése érdekében kibontakozó országos újítási mozgalom keretében a Columbia gyulai gyártelepén 1949. január 21-én alakult meg az újítási bizottság, és 1949-ben már 19 újítást tartottak nyilván.[35] A Viharsarok Népe is elismerően nyilatkozott a Columbiában indult újítási mozgalomról: „A múltban 28 fő három turnusban, 224 munkaórával készített el 44 tucat harisnyát. Ma 44 tucatot egyelőre 208 munkaórával 26 fő készít el."[36]

A javuló anyagi feltételekkel párosuló személyi feltételek 1948–49-ben a termelés fokozatos emelését biztosították, és a Columbia összességében teljesítette a hároméves termelési tervet.[37]

Év	Síkhurkolt	Standard
1947/48	1747 tucat	18 999 tucat
1948 aug.–dec.	1551 tucat	24 068 tucat
1949	2282 tucat	28 798 tucat

1948-ban az államosított húsüzemben 112 munkavállaló volt, akikre az a feladat várt, hogy az akadozó nyersanyagellátás és a hiányos üzemi feltételek problémáival küszködve is teljesítsék a tervet.[38] 1948-ban ez még nem sikerült, mert éves tervüket csak 92%-ra teljesítették.[39] A vállalat külföldi kereskedelmi kapcsolatai azonban ezekben az években sem szakadtak meg. Folyamatosan szállított húskészítményeket a szocialista országoknak már 1948-ban. 1949-ben a brüsszeli nemzetközi vásáron is ott volt a gyulai kolbász, 1950-ben Svájcba szállítottak az említett áruból, 1951-ben pedig a milánói nemzetközi vásáron állította ki termékeit a vállalat.[40] A vállalat fő feladata ezekben az években természetesen nem az export volt, hanem a hazai piacra való termelés. A készáru 80%-át a Közértnek és az Utasellátó Nemzeti Vállalatnak szállították, 20%-át pedig a Szolnok megyei Népbolt Vállalat árudáinak.[41] 1948 termelési értéke a főbb áruféleségekből a következő módon alakult:[42] szalámi 569 q, sertésáru 1184 q, sertészsír 1122 q.

A termelés fokozására való törekvés mellett a vállalat sokat tett a dolgozók szakmai képzéséért és szociális gondjainak enyhítése érdekében is. Szakmai oktatást szerveztek, a szociális helyiségeket kulturáltabbá tették, a dolgozók téli tüzelőjének a beszerzésénél gépjármű kölcsönzéssel segítettek. Helyreállították a kultúrtermet, 1949-ben 14 dolgozójukat üdültetésben részesítették. A szakmunkások utánpótlására felvettek 12 tanulót. 1949. május 1-i transzparenseiken munkaversenyre szólították fel nemcsak a saját vállalatuk, hanem az egész város dolgozóit.[43]

1948. március 9-én a csepeli munkások felhívására országos méretű szocialista munkaverseny indult a termelési tervek maradéktalan teljesítéséért, az anyagtakarékosságért és a munkafegyelem erősítéséért. A felhívás a gyulai üzemek munkásait is nagyobb teljesítményre ösztönözte. Gyakran került sor normarendezésekre, amelyek mindaddig több munkára ösztönöztek, amíg összhangban voltak a műszaki és technológiai színvonallal. A normarendezés egy bizonyos termékegység gyártására megállapított munkanorma megváltoztatását jelentette, amelynek során megváltozott a gyártmányoknak vagy műveleteknek az a mennyisége, amelyet egy időegység alatt a dolgozónak el kellett végezni. A normarendezést a technika és a termelés szervezésének a fejlődése szükségessé tette. A normarendezésekkel kapcsolatos problémák abból adódtak, hogy a technikai és a technológiai feltételek nem voltak mindig adottak, a dolgozó nem tudta a normát teljesíteni, és ezáltal csökkent a fizetése.

Az elért eredmények mellett már 1949-ben jelentkeztek a munkaversenyeknek s a visszatérő normarendezéseknek a gyermekbetegségei. A Viharsarok már 1948-ban az alábbiakat írta: „Az új kollektív szerződések megkötése után néhány

Békés megyei üzemben gyakran elégedetlen hangokat hallhatunk, mert az új szerződésekben a normát az eddiginél magasabbra állították."[44] Az újságcikk így biztatta olvasóit: „A több termelés több és olcsóbb árut, magasabb életszínvonalat biztosít."[45]

1949 végére, amikor a hároméves terv befejeződött, a politikai és a gazdasági életben már negatív tendenciák is mutatkoztak. Ezek a jelenségek az életszínvonal gyors emelkedésébe vetett reményeket letörték. A Columbia gyulai gyártelepén 1948-ban a dolgozók átlagos évi bérszintje 6390 forint volt, 1949-ben pedig 5848 forintra csökkent.[46] A termelés emelkedésével tehát nem nőtt együtt a dolgozók munkabére és életszínvonala.

A termelésben a mennyiségi szemlélet terjedése 1949-ben már tervszerűtlenséget kezdett szülni. 1950. január 5-én a Columbia Textilipari Részvénytársaság a hároméves tervet kiértékelő értekezletén hangzott el az alábbi vélemény: „A hároméves tervünket december 30-ra befejeztük. A pamutharisnyatervet 100,5%-ban, a selyemharisnyatervet 130%-ban teljesítettük. Tervteljesítésünk azonban csak globális volt és nem tervszerű, ugyanis egyes cikkekből a tervet nem tudtuk teljesíteni a tű hiánya miatt, miért is más cikkekből kellett többet termelnünk, hogy tervünket mennyiségben és értékben teljesítsük. Felhívom a művezetők figyelmét arra, hogy az ötéves tervnél a hangsúly a tervszerű teljesítésen van. A havonta előirányzott mennyiséget cikkenként teljesíteni kell."[47]

A feltételek hiánya és a szigorú tervszámok már 1949-ben aránytalanságokhoz vezettek a termelésben. A terv globális, mennyiségi teljesítésére való törekvésnél másodlagossá vált a minőség és az anyagtakarékosság is. Ugyancsak a Columbia előbb említett értekezletén hangzott el, hogy bizonyos termékeknél 100%-os súlytöbblet van, a hulladék pedig elérte a 9%-ot.[48] Ezek a problémák azonban 1949-ben még nem voltak dominánsak, gyors megoldásukban reménykedni lehetett, és a hibák nem vetettek árnyékot az újjáépítés szép eredményeire. A gazdasági és társadalmi változások gyorsasága mellett ezeket a gondokat a város munkásai még nem érzékelhették teljes súlyukban, és a helyi vezetés lelkesedése is töretlen maradt. A politikai életben azonban már jelentkeztek a személyi kultusz egyes káros következményei, amelyek rövidesen átmentek a gazdasági életbe is, átszőtték az emberek hétköznapjait, esetenként durván behatárolták lehetőségeiket, ezzel csökkentették a dolgozóknak a szocialista társadalom építésében vállalt lendületét és őszinte lelkesedését.

A helyi ipar

Az 1950-ben kezdődő első ötéves tervben megfogalmazott iparosítási politika a korszerű iparszerkezetre, az autarchia elvére gondolva, továbbá a feszült nemzetközi helyzetre tekintettel a nehézipar elsődleges fejlesztése mellett foglalt állást. Az előkészítés során, 1948 nyara és 1949 decembere között a tervszámokat több alkalommal módosították, mindannyiszor emelve azokat.

A tervidőszak nehéziparcentrikus koncepciója miatt Gyula városa jelentősebb ipartelepítésre eleve nem számíthatott. A város képviselőtestülete nem is tudott megfelelően felkészülni az ötéves terv konkrét helyi indítására, mert az ötéves terv 1950-re eső részlettervének adatait az Országos Tervhivatal az évi városi költségvetés megtárgyalása napjáig sem bocsájtotta a város rendelkezésére.[49] Ebben az önkormányzatok lebecsülése, a túlzott centralizálás gyakorlata, a gazdasági irányítás voluntarizmusa egyaránt megmutatkozott. Megjegyzendő, hogy az első ötéves terv kellő előkészítése az országos vezetés legfelsőbb szintjein sem történt meg.[50]

A város megfelelő anyagi erőforrásokkal nem rendelkezett az iparosításhoz. „Gyula mezőváros, mely mezőgazdasági városnak tekintendő, az ipari városokkal szemben rendkívüli hátrányos helyzetben van, bevételei csaknem kizárólag a mezőgazdasági termelés eredményekénti adók formájában folynak be. Így az előző évvel szemben lényegesen magasabb költségvetési hiánya van" – hangzott el ez a megállapítás a képviselőtestületi ülésen 1949-ben.[51]

A város vezetősége reálisan ítélte meg a lehetőségeit és Gyula sajátosságainak és adottságainak megfelelő célkitűzéseket fogalmazott meg. Ezt támasztja alá a tanács 1951. évi első negyedévi munkaterve is: „Az iparosítás terén Gyula város tanácsa nem áll abban a helyzetben, hogy a gyáripar fejlesztése terén tudna eredményeket elérni, s amely eredményeket e téren elért, azt nem a munkaterv keretében hajtja végre, ezért az ipari és mezőgazdasági szövetkezés kérdését, mint szocialista népgazdaságunk továbbfejlődésének lehetőségeit támogatja és igyekszik a szocializmus építését ezen a téren segíteni."[52] A város ipari vonatkozásban tehát az ipari szövetkezetek alakítását és a meglévőek erősítését tűzte ki célul. 1951-ben egy járműgyártó és egy fodrászipari szövetkezet létesítését tervezték, a meglévőeket pedig igyekeztek modernizálni, például villanymotorokkal ellátni.[53] Tegyük hozzá: A Gyulán működő jelentősebb vállalatok nem is tartoztak a városvezetés irányítása alá, munkájukba, fejlesztésükbe alig volt beleszólása.

Gazdasági és politikai okok egyaránt indokolták az ipari szövetkezetek létrehozását. Néhány kisipari műhely kihasználatlanul állt. Ezeket gyorsan be kellett állítani a termelésbe, mert a lakosság számára a szolgáltatásokat biztosítani kellett. Meg kellett küzdeni néhány kisiparosnak a szocialista iparosítást gátolni

igyekvő „furfangjaival" is.[54] A képviselőtestület egyébként magáévá tette az akkor ismert politikai nézetet: „A kisipari termelőszövetkezetek a szocializmusnak az előiskolája, és akkor, amikor egy kisiparost a szövetkezetbe beszerveztünk, akkor egy kiskapitalistát szüntetünk meg, s egyben szocialista szektort építünk."[55]

Gyulán a rendelkezésre álló adatok szerint 1946. szeptember 1-én a szabóiparosok alakították meg az első ipari szövetkezetet. Központjuk a Béke sugárút 8. szám alatt volt. Nyilvánvalóan a lakosság ellátása terén jelentkező szükségletek alapvetően meghatározták, hogy mely mesterségek kisiparosai léptek elsőként a szövetkezés útjára. A szabókat követték 1947 októberében a sütőipari munkások, majd a cipészek.

Mivel a kisiparosság nagyobb része idegenkedett a szövetkezetektől, az első szövetkezetekben elsősorban a munkanélküli segédek lettek tagok, ez viszont komoly anyagi problémák forrása lett. Az első szövetkezeteknek nemcsak gazdasági, hanem politikai nehézségekkel is meg kellett küzdeniök. A kezdeti gondok, a politikai tapasztalatok hiánya és a vezetőség közötti állandó viszálykodás az amúgy is gyenge alapon álló Gyulai Sütők Kisipari Szövetkezetét is nehéz helyzetbe sodorta. Első éveit több ezer forintos deficittel és komoly adótartozással zárta.[56] 1949-ben azonban a szövetkezet már 52 000 forint nyereséget ért el. Komoly gondot jelentett fejlődésük szempontjából, hogy helyhiány miatt nem tudták a termelést bővíteni. Gyakran fordult elő panasz a kenyér minősége ellen, de ennek okai nem elsősorban a hanyag munkában keresendők, hanem a hiányos feltételekben. Például a Gázellátó Nemzeti Vállalat nem szállított elegendő gázt, nyers rőzsével viszont nem tudták felfűteni a kemencét.[57]

A Gyulai Sütők Kisipari Termelőszövetkezetének 1950-ben 16, 1951-ben pedig 18 tagja volt. Központjuk az Esze Tamás u. 2. szám alatt volt. Termelési előirányzatuk 2 147 000 forintot jelentett.[58] A problémák a fejlődés ellenére sem szűntek meg, emiatt kenyérgyárként ún. községi vállalattá alakításukat kérték.[59] Elhatározásukat a város vezetése is támogatta, mivel abban a szocialista termelési forma erősítését vélte megtestesülni. 1952-ben a Gyulai Sütők Kisipari Termelőszövetkezete ennek folytán állami kezelésbe került.[60]

A város alapellátásának erősítése céljából alakult meg a Gyulai Lábbelikészítők Kisipari Termelőszövetkezete is 1948 elején. A szövetkezet a Gyulai Hitel- és Bőranyag Beszerző Szövetkezet és a Gyulai Bőripari Munkások Termelő és Értékesítő Szövetkezete egyesülésével jött létre. Alakulásakor 73 tagja volt, működését a Corvin u. 13–15. szám alatt a Bakancsgyár épületében kezdte meg.[61] Alapszabálya jól tükrözi azt, ahogy akkor a beszerző és értékesítő szövetkezetek kereteit szocialista tartalommal próbálták megtölteni. Az alapszabály kimondta, hogy a szövetkezet tagjai a termelést közös műhelyben végzik, az anyagot a termeléshez közösen szerzik be és az előállított árukat közösen értékesítik. Továbbá biztosítják a tagjaik számára a közös műhelyben a kollektív termelés előnyeit azzal, hogy a termelést tervszerűvé teszik és az önköltséget csökkentik. A szövetkezet gondoskodott arról is, hogy tagjai közösségi szellemben éljenek, a szö-

vetkezet profiljának megfelelő szaktudást, önkormányzati ügyeiben és üzletvitelében jártasságot, közgazdasági, illetőleg marxista szellemű társadalomtudományi tájékozottságot szerezhessenek.[62]

E szövetkezet által nyújtott lakossági szolgáltatásra a városban nagy szükség volt. Ezt igazolja a város ipari osztályának a szövetkezethez intézett felhívása 1950 novemberében, a tél kezdetén: „a város területén feltétlenül és sürgősen állítson fel javítóműhelyeket, és a megfelelő javítási anyagról gondoskodjék, hogy a város dolgozói lábbelijének javítása zavartalanul biztosítható legyen a szocialista szektor részéről."[63] Javítóműhelyek felállítását rendelték el Máriafalván, Galbácskertben, Ajtósfalván és Újgyulán.[64] (Hasonló felszólítást kapott a Gyulai Szabók Kisipari Termelőszövetkezete is.)

A lábbelikészítő szövetkezet fejlődését a forgalom értéke is tükrözte. 1949-ben a forgalom értéke 1 675 000 forint volt, 1950-ben pedig 2 192 000 forint.[65]

Az előállított áruk mennyisége:

	1950	1951	1952
	(tényszámok)		(tervszámok)
Csizma	5134 pár	5171 pár	6750 pár
Bakancs	4886 pár	2524 pár	200 pár
Férficipő	280 pár	1310 pár	218 pár
Gyermekcipő	270 pár	235 pár	200 pár
Női cipő	230 pár	3629 pár	1973 pár

A gyulai ipari termelőszövetkezetek többsége az első ötéves terv első két évében jött létre, ugyanis ekkor került napirendre a szocialista ipar alapjainak a lerakása. A Szabóipari Szövetkezet, amelynek 1950-ben 24 tagja és a termelési értéke 1 498 000 forint volt, 1950-ben egy fehérneműkészítő szövetkezetet alakított.[66] 1951-ben a Városház u. 24. számú házban alakult meg a Gyulai Női-ruházati Kisipari Termelőszövetkezet, amely az előbbiekkel 1953-ban fuzionált. Az egyesüléssel 1953-tól egy szabóipari szövetkezet működött a városban.[67]

1951-ben alakult a Gyulai Mezőgazdasági Felszereléseket Gyártó Kisipari Termelőszövetkezet, valamint a Gyulai Fodrász-Kozmetikus és Fényképész Kisipari Termelőszövetkezet. Az előbbi 39 taggal alakult meg a Szabadság tér 5. szám alatt. A Mezőgazdasági Kisipari Termelőszövetkezethez kovács, bognár, lakatos, kefekötő, üveges, esztergályos, kárpitos és szíjgyártó részlegek tartoztak. 1952-ben alakult meg tíz motorszerelővel és 18 lakatossal Gyula ötödik kisipari termelőszövetkezete: a Gyulai Vas-, Fém- és Gépipari Kisipari Termelőszövetkezet.[68]

Az egész megyében az első ötéves terv elején ment végbe a kisipari termelőszövetkezetek létrehozása. A Magyar Dolgozók Pártja II. kongresszusa (1951 február) előtt Békés megyében összesen 29 kisipari szövetkezet volt. 1952 májusáig számuk 109-re szaporodott. A szövetkezetbe tömörült kisiparosok száma

elérte a 3000 főt. Az 1951. évi tervüket megyei átlagban 104 százalékra teljesítették.[69]

A szövetkezetek maximálisan igyekeztek a lakosság szükségleteit kielégíteni a szolgáltatások vonatkozásában. Például 1951. január hónapban a szövetkezetek szolgáltatási munkájának termelési értéke a megyében összesen 184 000 forint volt, amely érték decemberben megtízszereződött, 1 842 000 forint volt, az egész évi pedig 6 315 000 forint.[70]

Az ipari szövetkezetek 1951. évi szaporodása, valamint a termelési érték gyors növekedése összefügg a Magyar Dolgozók Pártja 1951 februárjában tartott II. kongresszusával, ahol az első ötéves terv célkitűzéseit és tervszámait felemelték és gyorsítani kívánták a szövetkezeti mozgalom fejlődését. Az iparosítás üzemét olyan mértékben fokozták, aminek már nem voltak meg a feltételei. „Néhány elsuhanó esztendő és itt van Európa közepén egy új, gazdag és erős nagyipari központ" – olvasható a Viharsarok Népe 1951. szeptember 23. számában.[71] A szárnyaló tervek azonban egyre távolabb kerültek a valóságtól. A Magyar Dolgozók Pártja főtitkára 1951 decemberében elmondott beszédében jelezte, hogy a felemelt terv időarányos célkitűzéseit nem sikerült teljesíteni, ezért „fokoznunk kell a munkatempót." A gyulai cipész szövetkezetnek például a tervmódosítás után 1951 harmadik negyedévében háromszor annyi lábbelit kellett készíteni mint előtte.[72] A hiányzó feltételeket az egyre türelmetlenebb munkaversenymozgalmakkal, normarendezésekkel, valamint a politikai munka más eszközeivel próbálták pótolni.

Az ipari termelőszövetkezetek létrehozásával és fejlesztésével párhuzamosan 1952 végéig erőltetett ütemben folyt a helyiipar másik szektorának, a magánkisiparnak a visszaszorítása. Gyulán 1952-ben egy év alatt 202 kisiparos szüntette be tevékenységét.[73] Az 1949. évi népszámláláskor felvett 774 önálló iparos száma 1953 júniusáig mintegy 250 főre csökkent. A magánkisipar irreálisan gyors visszaszorítása miatt romlott a városban a foglalkoztatottság mutatója, mert sok munkás a kisiparosok alkalmazottja volt. (A háború alatt a magyar iparban foglalkoztatott munkások 40–45%-a a kisiparban dolgozott. Ez az arány a háború után sem változott meg alapvetően, így Gyulán sem.) A kisipar háttérbeszorulásának a legsúlyosabb következménye azonban a lakossági szolgáltatások gyors romlása volt.[74]

Az ipari szövetkezetek kialakulásával és a magánkisipar visszaszorulásával egyidőben alakult ki Gyulán a helyiipar harmadik szektora, a tanácsi ipar. A városban a szocialista ipar alapjainak lerakása során három tanácsi irányítású vállalat jött létre: a Gyulai Cementipari és Kőfaragóüzemi Vállalat, a Gyulai Vegyesipari Vállalat és a Gyulai Textilhulladék Feldolgozó Vállalat.

A tanácsi ipari vállalatok közül elsőként 1951-ben a Gyulai Cementipari és Kőfaragóüzemi Vállalat alakult meg. Központja Szent István u. 15. szám alatt volt. A vállalat fejlesztésére megalakulásától 1955-ig mindössze 509 000 forintot ruháztak be. A legjelentősebb beruházás a 480 légköbméteres korszerű műhely

megépítése volt, ami lehetővé tette, hogy a termelés ne legyen az időjárás függvénye.[75]

A vállalat fejlődését bizonyítja, hogy 1952 első negyedévében a cementlap, kútgyűrű, betoncső és a műkő gyártását 100% felett teljesítette. Ugyanakkor súlyos gondot okozott, hogy a tervet állandóan emelték. 1952 második negyedévében a termelési terv 53%-kal emelkedett az első negyedévhez viszonyítva, holott a vállalat kevesebb cement- és kavicskiutalást kapott. Kavicsból például 397 tonna helyett 110 tonnát, cementből 50 tonna helyett 30 tonnát kaptak. Az emelkedő terv teljesítéséhez tehát hiányzott az alapanyag.[76]

1952 márciusában alakult a második tanácsi ipari vállalat, a Gyulai Vegyesipari Vállalat. Központjuk a Jókai u. 11. szám alatt volt. A vállalatot önálló kisiparosok alakították, és 12 iparági tevékenységet folytatott. Az alkalmazottak száma a megalakuláskor a következő volt: 30 munkás, 3 adminisztrátor, két műszaki és 2 egyéb. Gépi és egyéb célú beruházásokra 1955-ig 417 000 forintot invesztált a vállalat.[77]

Gyula harmadik tanácsi ipari vállalata, a Gyulai Textilhulladék Feldolgozó Vállalat működését 1953. február 16-án kezdte meg. Létrehozását a harisnyagyár nagy mennyiségű feldolgozható hulladéka tette lehetővé. Ugyanakkor a harisnyagyár profilírozása miatt jelentős munkaerőfelesleg keletkezett, és a többletlétszám elhelyezését is meg kellett oldani.[78] Ennek folytán a vállalat munkásai a harisnyagyárból verbuválódtak, számuk 54 fő volt. Mellettük alkalmaztak még 30 bedolgozót is. A termelés elég mostoha körülmények között kezdődött; az induláshoz szükséges pénz kevés volt, gépeiket pedig kiselejtezettekből szedegették össze. Dicséretre méltó volt, hogy ilyen körülmények között már az első évben 161,6%-ra teljesítették az éves tervüket, 1954-ben pedig kétszer is elnyerték az élüzem címet.[79] A vállalat gyorsan fejlődését elősegítette az, hogy a nyersanyag helyben volt, és a szakmai tapasztalatok sem hiányoztak. 1955-ig 280 000 forintot használtak fel fejlesztési célokra.[80]

Kisebb jelentőségű, de megemlítendő még az 1950-ben alakult Gyulai Szeszfőzde Vállalat, amely 1954. január 1-től tanácsi kezelésű üzem lett.[81] Az első ötéves terv elején más kislétszámú vállalatok is alakultak Gyulán, amelyek súlya a város iparára nem volt jelentős és hamarosan megyei vállalattá váltak.

Szólni kell még a jelentős szakmai hagyományokra visszatekintő Gyulai Nyomda Vállalatról, amely 1952 márciusában alakult meg. A Könnyűipari Minisztérium rendeletére az 1950-ben alakított Délmagyarországi Nyomdaipari Egyesülésből vált ki. Központja a Corvin u. 4. szám alatt volt és 10 munkást foglalkoztatott.[82] 1952-ben 651 000 forint volt a termelési értékük, 1953-ban 15 munkással 832 000 forint, ami azt jelentette, hogy az éves tervüket 118,5%-ra teljesítették. A minőségi munkáért és az elért anyagtakarékosságért a vállalat többször dicséretet kapott. 1955-től gyulai székhelyű megyei vállalattá alakult, és hozzákapcsolták a békéscsabai volt Körösvidék és a gyomai volt Kner Nyomdát is.[83] (A békéscsabai Tevan Nyomda Békési Nyomda néven minisztériumi vállalat volt.)

A városi tanács más vállalatok létrehozását is tervezte, így például egy asztalosipari és javító vállalatot, valamint egy háziipari szövetkezetet, amelyben az idős és csökkent munkaképességű dolgozók számára kívántak munkalehetőséget biztosítani.[84] Ezek azonban az első ötéves terv során még nem valósultak meg. Ennek alapvető oka az volt, hogy 1953 júliusától módosult a gazdaságpolitika.

Összegzésül megállapítható, hogy 1953-ig Gyulán létrejöttek a szocialista helyiipar alapjai és formái. A feladat ezen formák erősítése és tartalommal való megtöltése volt, hogy a helyiipar három szektora: a szövetkezeti ipar, a tanácsi ipar és magánkisipar a társadalmi érdekeknek és célkitűzéseknek megfelelően funkcionálhasson. Az első ötéves terv első három évének elvitathatatlan érdeme – a személyi kultusz politikai és gazdasági hibái ellenére –, hogy megkezdődött a szocialista iparosítás és ezzel a szocializmus alapjainak megerősítése a termelés legdöntőbb ágazatában. Nemcsak Gyula, hanem az egész megye az iparosítás terén előre lépett. 1951 decemberében Békés megyében a tanácsok kezelésében 34 helyiipari vállalat volt, és az ipar szocialista szektoraiban 34 225 fő dolgozott, azaz 1947-hez viszonyítva közel négyszeresére nőtt a megyében az iparban foglalkoztatottak száma.[85] Ezek az adatok tényszerűen bizonyítják az ipar fejlődését, amely azonban elsősorban extenzív jellegű volt. A munkanélküliséget a megyében lényegesen csökkentette a szerény iparosítás, de végleg a munkaerőtoborzás – bányák, iparvidékek, nagy építkezések munkaerőellátása e tájról – szüntette meg.

1953-ban a gazdasági és politikai nehézségek ellenére is tovább tartott a szocialista ipar erősödésének folyamata, és szép eredményeket értek el a város ipari termelőszövetkezetei és a tanácsi vállalatok. A gyulai ipari termelőszövetkezetek túlteljesítették éves terveiket. A Mezőgazdasági Felszereléseket Gyártó Ktsz október 31-én, a Vas-, Fém- és Gépipari Ktsz november 12-én, a Szabóipari Ktsz november 19-én, a Fodrász, Kozmetikus és Fényképész Ktsz november 24-én és a Cipészipari Szövetkezet december 19-én fejezte be a terv teljesítését.[86]

A tanácsi ipari vállalatok szintén túlteljesítették tervüket 1953-ban. A Cementipari Vállalat december 1-én teljesítette éves tervét 115,3%-ra. A Vegyesipari Vállalat december 10-én fejezte be és 109,1%-ra teljesítette éves tervét, a Textilhulladékfeldolgozó Vállalat pedig már november 11-én végzett a tervteljesítéssel és összességében 161,4%-ra teljesítette éves termelési tervét. A három tanácsi vállalat együtt termelési értékben 956 000 forint értéket adott a népgazdaságnak terven felül.[87]

A felső irányító szervek számára készített jelentések tetszetős adatai mögött azonban egyre feszítőbb problémák és ellentmondások húzódtak meg, amelyek mind jobban éreztették negatív következményeiket. A teljesen centralizált direkt gazdasági irányítási rendszer a vállalatokat a mindenáron történő tervteljesítésre, illetve tervtúlteljesítésre ösztönözte és csak a mennyiségi szemléletet erősítette. A legtöbb ktsz és vállalat éves tervét csak a túlzott túlóráztatással és a munkáslétszám emelésével tudta teljesíteni. Az ipari osztály beszámolójából kiderül,

hogy „egyes vállalatoknál a dolgozók nem 8, hanem 12 órát dolgoznak."[88] A terv teljesítésére való törekvés továbbra is a minőség romlásának és az anyagtakarékosság mellőzésének a tendenciáját erősítette. A részletekbe menő utasítások következményei mindinkább ellenkezést váltottak ki a dolgozók körében is. A Békés megyei Kenyérgyár Vállalat gyulai telepén a dolgozók az irányításra nehezteltek, ami eltávolodott a gyakorlattól. Vádolták az üzem vezetőségét, hogy az irodából irányítanak és keveset mennek a dolgozók közé.[89] A túlzott követelménytámasztás miatt mindinkább jelentkeztek a vezetők és a beosztottak közötti bizalmatlanság jelei, és romlottak a munkások egymás közötti kapcsolatai is.[90]

Az 1953. év végére már látható volt, hogy a helyiipar nem tudja maradéktalanul ellátni feladatát. A városi tanács ipari osztálya a szövetkezeti ipar feladatait a következő módon határozta meg: „a lakosság részére végzett késztermelés, közszükségleti (fogyasztási) cikkek termelésének növelése a nagyipar kiegészítőjeként, melyen tulajdonképpen azt értjük, hogy a helyiipar olyan cikkeket állít elő, amelyeket a nagyipar nem gyárt, illetve bizonyos mértékben kiviteli formában vagy választékban (minőségben) nem készít. Másik, az előbbinél jelentőségében nem kisebb feladata a lakosság rendelt (mérték után készített), valamint javító és szolgáltató szükségleteinek maradéktalan ellátása."[91]

Az ipari termelőszövetkezetek az említett célnak azonban csak részben tudtak megfelelni. A terv forintértékben való túlteljesítésére törekvés valójában a termelés tervszerűtlenségét állandósította. Az ipari szövetkezetek munkaerő- és anyaghiányra hivatkozva, a számukra legkedvezőbb tervteljesítési lehetőségeket nyujtó késztermék gyártását szorgalmazták. Ennek következtében a lakossági célra tervezett termelés (különböző szolgáltatások, késztermékek gyártása) teljesítésében jelentős lemaradások keletkeztek. A másik gyakori probléma az volt, jóllehet ez sok esetben nem a termelő egység hiányossága volt, hogy a havi termelésük hullámzott, vagyis hiányzott az ütemesség.[92]

Erről cikkezik több esetben a Viharsarok Népe is 1954-ben: „Sokszor bosszankodva lépünk ki az üzletből, mert nem lehet kapni gyermekágyat, sámlit, teknőt, kasza vagy kapanyelet stb. Ezeknek a cikkeknek nagy részét a ktsz-eknek kellene gyártani. Sajnos nagy részben termelésüket lekötötték és ipari vállalatoknak dolgoznak. Még a mezőgazdasági ktsz-ek is, mint pl. a gyulai, ahol ezrével készülnek a moziszékek, közben nem lehet kapni parasztkocsit."[93]

A lakossági igények kielégítését az árrendszer is gátolta, mivel a magas forgalmi adóval terhelt új termék megrendelése helyett a lakosság nemegyszer inkább a javító kisiparosokhoz fordult. Ez a tény is arra késztette a helyiipart, hogy szériagyártás felé orientálódjon.[94] A bérrendszer is erre ösztönözte őket, hiszen több bért tudtak fizetni dolgozóiknak.

Hasonló volt a helyzet a tanácsi ipari vállalatoknál is. „A helyi szükségletek kielégítésénél azért mutatkozik hiányosság, mert ezt a célt központilag károsan befolyásolják. A vállalatok szívesebben termelnek nagyüzemileg. Fel kell világ-

gosítani őket, hogy tulajdonképpen mire hivatottak. A lakosság nem szívesen dolgoztat a vállalatokkal és a ktsz-ekkel, miután az ellenérték magas, és minőségileg a munka kifogásolható."[95]

1953-ra a termelés növelésére mozgósító propaganda is sokat vesztett mozgósító szerepéből. A sztahanovista mozgalomtól a Gazda-mozgalomig igen széles skálájú versenymozgalom is alább hagyott és kezdett öncélú lenni. Fő oka a reálbér rövid, néhány év alatt történt 20%-os csökkenésében keresendő. Ugyanakkor a hivatalos propaganda 1953 közepéig lelkesedéssel hirdette, hogy az életszínvonal állandóan emelkedik: „az ötéves terv felemelt előirányzatai között az életszínvonal 50%-os emelésének terve a megvalósulás útján halad"[96] – hangoztatták a tanács vb ülésén, amikor pedig a tanács vezetői is jól látták, hogy ennek az ellenkezője az igaz. Gyulán a helyiiparban dolgozó munkások évi bére 7–10 000 forint között változott, a legalacsonyabb 1952-ben volt.[97] A tömeg áldozatvállalása a tűrőképesség felső határához közeledett, mivel a napi szükségleteik kielégítése az ígért javulás helyett erősen visszaesett. A kormányzat irreális célkitűzései miatt mindinkább a voluntarizmus útjára tért.[98]

1953-ban mindinkább erősödött a gazdaságpolitika megváltoztatásának igénye. A változtatásra való törekvést segítette a nemzetközi helyzet változása, valamint a szocialista országokban megkezdődő törekvés, a gyökeres társadalmi átalakulást kísérő politikai, társadalmi és gazdasági folyamatok ellentmondásainak a feltárása. A Magyar Dolgozók Pártja KV 1953. júniusában határozatot hozott, amellyel új szakasz kezdődött a párt gazdaságpolitikájában. A gazdasági építőmunka fő célkitűzésévé „a dolgozó nép, s mindenekelőtt a munkásosztály életszínvonalának lényeges és állandó emelését" tette.[99] Módosítani kívánták az iparosítás irányát is. A tényleges megvalósítás azonban elsősorban a nehézipari központokat érintette.

A város vezetői is felismerték, hogy az ellátási problémák és a helyiipar funkcióbeli zavarainak okai a szocialista iparszervezés helytelen koncepciójában is keresendők. A felsőbb tanácsi szervek munkája a tanácsi iparra, nem pedig a helyiipar három szektorának összhangban álló fejlesztésére, és azon keresztül a helyi szükségletek javuló kielégítésére irányult. Téves gyakorlatnak bizonyult, hogy a tanácsi vállalatok profiljának kialakításánál ezeket a helyi gazdasági szerveket a nagyüzemek tartalékainak és nem kiegészítőjének tekintették. Ezáltal a tanácsi vállalatok termelése vagy egyáltalán nem, vagy csak kis mértékben célozta a helyi szükségletek közvetlen kielégítését.

Nem következett be a helyiipar legjelentősebb szektorában – a szövetkezeti iparban – politikai és gazdasági megerősödés sem kellő mértékben. A szövetkezeti ipar tevékenységi körének megállapításánál hasonló hiba következett be, ha kisebb mértékben is, mint a tanácsi vállalatoknál. A helyiipar harmadik szektorát pedig olyan gyorsan számolták fel, amellyel nem állt arányban a szövetkezeti és a tanácsi ipar fejlesztése. Főként az előbbi fejlődés maradt le, ahová a volt kisiparosok zöme tömörült, mivel nem mindig vitték magukkal a magánműhely

rendszerben a lakosság részére kifejtett termelőtevékenységük lendületét és megbízhatóságát.[100]

A problémák felismerése tehát jórészt megtörtént. A gondok természetesen országosan is jelentkeztek. 1953-ban már egyes gazdaságirányítási szakemberek között is megfogalmazódott a szigorú tervutasításos, direkt gazdaságirányítás reformjának igénye. 1953 november elején került a KV Politikai Bizottsága elé az a jelentés, amely javaslatot tett a gazdasági irányítás tökéletesítésére. 1953 decemberében a Politikai Bizottság megállapította, hogy az államapparátusban túlzott a centralizmus, túl sok a részletekbe menő utasítás, túlméretezett az adatszolgáltatás, nagy a bürokratizmus.[101] A Politikai Bizottság ülésén elhatározták a túlzott központosítás megszüntetését. A személyi kultusz és a dogmatizmus éveit felváltó revizionista politikai irányvonal azonban nem tette lehetővé az MDP központi vezetősége 1953-as júniusi, helyes irányba mutató határozatainak végrehajtását a hibák kijavítása és a szükséges gazdasági korrekciók beiktatása érdekében.

A Politikai Bizottság 1953 júliusától októberig többek között napirendre tűzte a helyiipar fejlesztésének kérdését. Ennek hatására az 1953. október 30-i ülésén a városi tanács határozatot hozott a helyiipar munkájának megjavítására. Komolyabb változás azonban csak a magánkisipar realistább megítélése terén volt tapasztalható, amely már 1953 második felében éreztette hatását. „A párt központi vezetősége és népköztársaságunk kormánya feltárta azokat a hiányosságokat, amelyeket a helyiipar szervezése közben elkövettünk. Ezeknek a hiányosságoknak a gyors felszámolása tette szükségessé a magánkisipar felélénkülését" – állapította meg a városi tanács ipari osztálya.[102] A kormányprogram megjelenésétől 1953 decemberéig 23 iparjogosítványt adtak ki a városban.[103] A lakossági igények kielégítésére még további kisiparosok jelentkezését várták az ács, a kerékpár- és varrógépműszerész, a bérsütő, a kerékgyártó és a kovács szakmákban.[104] A szükségesnél kevesebben váltották ki az iparengedélyt, mivel többen nem rendelkeztek megfelelő műhellyel és felszereléssel. A város viszont nem tudott a magánkisipar részére műhelyt és üzlethelyiséget biztosítani, mivel azokat lefoglalta az állami kereskedelem.[105] Visszatartó erőként hatott a rossz anyagellátás és az a bizalmatlanság is, amit a kisiparosság ellen hozott korábbi intézkedések eredményeztek. A könnyűipari miniszter 1953. szeptember 28-i jelentése szerint országosan legalább 10 000 iparigazolvány kiadására lett volna szükség, ám az adott időpontig összesen 1200-at állítottak ki.[106] Gyulán elsősorban a város külterületein volt égető gond a szolgáltatások hiánya. 1954-ben újabb 152 iparigazolványt adtak ki, és 1954 végéig a városban összesen 423-ra nőtt a magánkisiparosok száma. Az új kormányprogram értelmében 188 új iparengedélyt adtak ki, ami a magánkisiparosok számának 68,3%-os növekedését jelentette.[107]

A magánkisipar felszámolása 1953 előtti erőltetett ütemének egyik nem kívánatos következménye volt, hogy a városban elszaporodtak a kontárok. Jórészt a kisipari tevékenységnél is jelentkezett az a probléma, ami a másik két szektornál:

a kisiparosok is a közületi és a jobban fizető széria munkákra vadásztak. Letelepedésük a városban nem volt egyenletes és gyakran nem voltak megfelelő műhelyeik sem.[108] Így az új kormányprogramnak az életszínvonal és az életkörülmények javítását célzó koncepcióját csak kis mértékben tudták szolgálni. Az új szakasz programjának megvalósítását akadályozó tényezők miatt a lakosság továbbra sem látta megoldódni azt az ellentmondást, ami Magyarországon az iparosítás és a „jólét emelése" között volt.

Az MDP KV 1953. júniusi és a III. kongresszus határozatai, valamint az MDP KV 1954. októberi határozatai szellemében a városi tanács ipari osztálya is alapvető feladatnak tartotta, hogy „az új szakasz politikájának, a párt- és kormányhatározatok sikeres végrehajtásának, az életszínvonal emelésének döntő előfeltétele, hogy a helyiipar (könnyűipar, háztartási és fogyasztási cikkeket gyártó, továbbá élelmiszeripar) termelési tervét ne csak globálisan (egészében), hanem részleteiben is tervszerűen teljesítse."[109] Megfogalmazódott tehát, hogy a helyiipar tevékenységét fokozottabban a helyi szükségletek követelményének kell alárendelni.

Mivel a gazdaságirányítás módszerei lényegileg nem változtak meg, az új feladatok megoldásának lehetőségét Gyulán sem látta a tanács másképp megvalósíthatónak, minthogy fokozni kívánta a tervutasítások végrehajtásának a pontosságát. Ehhez az alábbi szempontokat adta a termelőegységeknek:[110]

- a lakosság felé végzendő szolgáltatások, illetve a készáru tervét maradéktalanul teljesíteni kell,
- a helyiipar termelő képességét a belső tartalékok jobb kihasználásával és nem nagy összegű beruházások révén kell növelni (helyi energiaforrások és elfekvő anyagkészletek jobb kihasználása, kisebb beruházást igénylő gépesítés, vállalaton belüli ésszerűbb átszervezés, újítások bevezetése, munkafegyelem megszilárdítása, a ráfordítási idő megrövidítése stb.),
- csökkenteni kell az önköltséget, az anyagfelhasználást és a selejtet,
- a kiemelt cikkek termelésének tervét minden körülmények között teljesíteni kell,
- fokozottabb mértékben kell biztosítani a kooperációt a kitermelő és feldolgozó ipar között, mert sok esetben a fentebb említett hullámzást a termelésben a nyersanyaggal való ellátás vontatottsága (esetleges szállítási nehézségek) okozzák.

Ezeknek a máig érvényes alapelveknek a megvalósítása a gazdasági gyakorlatra várt. A helyes elvek azonban a gyakorlatban nem valósultak meg hiánytalanul. A kormányzat az önkéntesség elve alapján történő kilépést a szövetkezetekből túlhangsúlyozta, ami megingást és elbizonytalanodást szült.

Az ipari ktsz-ekből való kilépés Gyulán általában nem volt jelentős. A Fodrászipari Ktsz-ből történtek jelentősebb kilépések, a többi kisipari szövetkezetből a kilépés csak szokványos volt. A fodrászat igényelte a legkevesebb munkaeszköz-

ráfordítást, és minden bizonnyal ezért léptek ki a legtöbben onnan. A másik négy ktsz-ben a modernebb gépi berendezéssel felszerelt közös műhelyek alapvető összetartó erőt jelentettek, ahol a dolgozók megtalálták anyagi számításukat is. Ez egyben bizonyítéka volt annak is, hogy a szövetkezeti eszme elfogadottá vált.[111] A ktsz-ekből való kilépések lényegesen nem akadályozták a terv teljesítését sem. Az egy főre eső termelési érték csak a fodrászipari és a cipőipari ktsz-ben csökkent, a taglétszám pedig az új tagok belépésével összességében is növekvő tendenciát mutatott. A három tanácsi vállalatnál is megmaradt a folyamatos fejlődés 1954 folyamán.

Az egy főre jutó termelési érték (ezer forintban) az alábbiak szerint alakult:[112]

A vállalat neve	1952	1953	1954	1955
Textilhulladék Feld. Váll.	–	31	41	50
Cementipari és Kőfaragó Váll.	26	33	39	41
Vegyesipari Váll.	18	34	39	35
Szabóipari Ktsz	77	74	75	80
Mezőgazdasági Gépgy. Ktsz	–	34	41	37
Vas-, Fém- és Gépipari Ktsz	21	51	61	48
Cipőipari Ktsz	74	92	73	55
Fodrászipari-, Kozm. és Fényk. Ktsz	21	27	26	26

A munkások havi átlagkeresete 1954-ben az ipari termelőszövetkezetekben az alábbi képet mutatta:[113]

Ktsz neve	szövetkezeti tagok száma	átlagkereset Ft
Szabóipari Ktsz	78	835
Fodrászipari-, Kozm. és Fényk. Ktsz	38	1000
Cipészipari Ktsz	109	1016
Vas-, Fém- és Gépipari Ktsz	54	1435
Mezőgazd. Gépgyártó Ktsz	55	1302

A tanácsi vállalatoknál a havi átlagkereset hasonló nagyságrendet ért el. A Textilhulladék Feldolgozó Vállalatnál, ahol nők dolgoztak többségben, 1954-ben az egy főre jutó havi átlagkereset csak 880 forint volt.[114] A Városi Tanács V. B. ipari osztálya értékelése szerint 1954-ben Gyulán is, a kormányprogramnak megfelelően, emelkedtek a bérek. A béremelések szülte súlyos gondként jelentkezett, hogy a népgazdaság nem rendelkezett akkora árumennyiséggel, amellyel a lakosság megnövekedett vásárlóerejét le tudta volna kötni. Az árualap bővítésére való törekvés továbbra is magas tervszámokat eredményezett. Ennek

ellenére 1954-ben jelentősen romlott a vásárlóerő és az árualap egyenlege.[115] A béremelésekkel együtt nem erősödött a munkafegyelem, az anyagtakarékosság, és a termelőeszközök megóvása. Az anyagnormák helyes kidolgozása is sok kívánnivalót hagyott maga után. Általában nem erősödött a szocialista tulajdon védelme. Például a Vegyesipari Vállalatnál 1954 első negyedében egyáltalán nem volt anyagkönyvelés.[116]

A városi pártbizottság és a tanács ipari osztálya az új kormányprogramnak megfelelően a tanácsi vállalatok termelési tevékenységét is megpróbálta hatékonyabban a lakossági igények szolgálatába állítani. 1954-ben a Gyulai Vegyesipari Vállalat bádogos részlegének locsolók, vedrek, kannák, teknők, szeneskannák stb. gyártását rendelték el. A Cementipari és Kőfaragóüzemi Vállalattal tervbe vették betonvályúk, betonkádak, kútgyűrűk és cementlapok gyártását. A tanácsi intézkedések mindkét esetben a helyi árualap bővítését kívánták fokozni.[117] Újra napirendre került a Tanácsi Kézműipari Vállalat életre hívása, amellyel Gyulán mintegy 150–200 idős és csökkent munkaképességű dolgozó foglalkoztatását akarták megoldani.[118] A szövetkezet létrehozása azonban ezúttal is csak terv maradt.

A vállalatok és az ipari termelőszövetkezetek azonban gyakran anyaghiány miatt nem tudták maradéktalanul teljesíteni a tervbe vett és ígért lakossági szolgáltatásokat. Ebben az is közrejátszott, hogy a szabadforgalmú áruk gyártására kevés nyersanyagot kaptak.[119] A vállalatok nyersanyagellátása továbbra is központi elosztás révén történt, következésképpen csak olyan és annyi árut tudtak gyártani, amihez anyagkiutalást kaptak. A nyersanyagot a vállalatoknak a legtöbb esetben csak a tervben előírt áruféleségekhez utalták ki, és általában a szükségesnél lényegesen kevesebbet. A lakossági szolgáltatások kielégítésére a vállalatok alig rendelkeztek alapanyaggal. Tehát továbbra is a központi utasítások határozták meg a teendőket, így aztán alapvető javulás a lakossági szolgáltatások kielégítése terén nem következett be. Erről tanúskodott a megyei tanács 1954 novemberi szigorú hangú levele is: „nem foglalkoznak kellően a helyiipar feladataival, azt elhanyagolják, ezzel megsértik az államfegyelmet, melyen keresztül a helyiipar munkájában hiányosságok keletkeznek. A kormányprogram alapján a dolgozók jobb ellátását nem tudjuk megfelelően elősegíteni."[120]

A helyiipar problémáit csak súlyosbította az a tény, hogy 1955-re sem a helyiipar, sem a minisztériumi ipar semmiféle felújítási pénzkeretet nem kapott.[121] Jóllehet ezeknél a fiatal vállalatoknál és ipari szövetkezeteknél nagyon alacsony volt a technikai színvonal, amelynek fejlesztése gazdaságilag és politikailag egyaránt fontos volt. Nehezítette a termelést a vállalatok ésa ktsz-ek üzemhelyeinek a széttagoltsága, amelyek inkább a kisipari termelés igényeihez voltak méretezve és nem feleltek meg a nagyüzemi termelés feltételeinek. A Cementipari Vállalatnál pl. csak 1954-ben tudták bevezetni a vibrációs gépitermelést. Hiányzott a szállítószalag, vízszivattyú, villástargonca stb., pedig a nehéz betonáruk gyártásához ezek nélkülözhetetlen eszközök voltak. Ugyanakkor a terv előírta, hogy

1954-ben 2197 tonna betoncsővel többet kell termelniök mint 1953-ban. Az emelkedés más áruféleségekre is vonatkozott.[122] A feszített tervek teljesítésére való törekvések miatt továbbra is háttérben maradtak a minőség javítására, a műszaki színvonal fejlesztésére, a takarékosságra, a gazdaságos termelésre és az önköltség csökkentésére irányuló intézkedések.

A munkások tettrekészségét és alkotóerejét igazolta, hogy ilyen körülmények között is képesek voltak a tervet teljesíteni, sőt túlteljesíteni. A Cementipari és Kőfaragóüzemi Vállalatnál 1954 júliusában a Viharsarok Népe hírközlése szerint egyetlen 100%-on alul teljesítő dolgozó sem volt. A becsületes helytállás következménye volt, hogy a vállalat 1954 harmadik negyedévében élüzem lett és 14 sztahanovista-jelöltje volt.[123]

A Textilhulladék Feldolgozó Vállalat munkáskollektívájának szorgalmas munkáját dicsérte, hogy 1954-ben 134%-ra teljesítették éves tervüket. Az ipari osztály véleménye szerint „komoly mértékben járult hozzá az új kormányprogram célkitűzéseinek megvalósításához, nevezetesen a lakosság fokozottabb igényeinek a helyiipar útján történő gazdaságosabb kielégítéséhez."[124]

1955 márciusától az MDP politikai vezetésében újra a dogmatikus irány és vele a szocialista iparosítás 1953-ig érvényben lévő koncepciója került előtérbe. Megkezdődött a magánkisipar újbóli visszaszorítása, a többi ipari szférában pedig tovább folytatódott a tervutasításos gazdálkodás. Az MDP márciusi határozatától június 30-ig 21 iparigazolványt töröltek a városban. 1955 elején Gyulán a helyiiparban foglalkoztatottak száma a következő módon alakult:[125]

Név	Termelői létszám	Összlétszám
Állami tanácsi ipar	210	255
Szövetkezeti ipar	291	365
Magánkisiparos	444	

1955-ben a tervkövetelmények nem csökkentek, jóllehet az ország gazdasági helyzete a korábbi hibák miatt rosszabbodott. Gyulán sem telt beruházásokra. A szövetkezeti ipar a városban az 1955. évi tervét globálisan is csak 100,9%-ra tudta teljesíteni. Az öt kisipari termelőszövetkezet közül három (szabók, cipészek, fodrászok és fényképészek) teljesítette a tervet, a másik kettő (a mezőgazdasági, vas- fém- és gépipari) néhány százalékkal elmaradt a tervtől.[126] A terv nem teljesítésének egyik oka „a terv túlfeszítettsége" volt. „Az előző évi hasonló tervidőszak tervszámához viszonyítva a feszítés 36,7%-os, hasonló, sőt lényegesen rosszabb anyagellátási és áruelhelyezési viszonyok mellett, és ugyanakkor a termelés növelése érdekében semmiféle fejlesztés nem történt" – hangzott el a Szabóipari Ktsz-ről szóló jelentésben.[127]

1955-ben további gondot okozott, hogy a kisipari termelőszövetkezetek termelésének zömét adó készárutermelés jelentősen csökkent, sőt a raktári készle-

teket sem tudták értékesíteni, mivel a felfejlődő nagyüzemek olcsóbban tudtak termelni. A kisipari termelőszövetkezetek emiatt nem kaptak elegendő megrendelést. A megrendelések fogyása, ami az ország rosszabbodó pénzügyi helyzetével is összefüggött, kifejezésre jutott a tervteljesítés csökkenésében, a profilírozásra való törekvésben és a lakossági szolgáltatások kényszerű vállalásában.

A lakossági szolgáltatások bővítése azonban a pénzbevételek apadását, következésképp a terv nem teljesítését és a munkabér csökkenését vonta maga után. A Vas-, Fém- és Gépipari Ktsz 1955 harmadik negyedévi tervét csak 55,5%-ra tudta teljesíteni. A lemaradás okát abban látták, hogy az egyedi termékek előállítása és a javítási munkák kerültek túlsúlyba. Komoly pénzügyi gondjai támadtak, mivel magas volt a befejezetlen termelési érték és az értékesítetlen árualap a szövetkezetnél. Az eladatlan áru lekötötte a forgóalapjuk nagy részét, ami viszont gátolta az új munkák finanszírozását.[128]

A városban 1955-ben a gyermekszandál 10 éves korig hiánycikk volt, holott egy erős cipészkisipari szövetkezettel rendelkezett a város. A tanács ipari osztálya a hiány okát a következőképp indokolta: „A kicsiszámú gyermekszandálokat a ktsz kétségkívül tudná gyártani, azonban az erre megállapított bértétel a szövetkezeti dolgozók részére az átlagkeresetet sem biztosítja, így a cikkek gyártásától érthetően idegenkednek."[129]

Az ipari termelőszövetkezetek 1955-től profilírozni próbáltak, és továbbra is olyan termékek gyártására törekedtek, amelyek a leggazdaságosabbak voltak. Így a helyi lakossági szolgáltatási szempontok továbbra is másodlagossá váltak. A Vas-, Fém- és Gépipari Ktsz a 10, 20 és az 50 literes szivattyúk gyártására specializálódott. A Gyulai Szabóipari Ktsz a mikádó kabát, férfiing, férfi alsó, női kabát, fiú öltöny, zakó, nadrág és leányka ruházati cikkekre specializálódott, a Cipészipari Ktsz pedig a csizma, a méretes férfi és női cipő gyártását helyezte előtérbe.[131]

A tanácsi ipari vállalatok közül is azok tudták a tervet teljesíteni, amelyeknek kialakult a termelési profiljuk. A három tanácsi vállalat együtt globálisan 108,1%-ra teljesítette tervét. 1954-hez képest azonban csak a Textilhulladék Feldolgozó Vállalat, új nevén a Kötőipari Vállalat tudta 2.6%-kal növelni termelését.[131] A Vegyesipari Vállalatot viszont, amely a sok profil és az irreális tervszámok miatt a tervet teljesíteni nem tudta, megszüntették, és 1956. január 1-től Faipari Vállalattá alakult. „Teljesíthetetlen tervszámokat kapott a vállalat. A tervlebontásnál a tanács megyei ipari osztálya ugyanis az előző év azonos időszakának tényszámaiból, mint bázis időszakból indult ki, nem véve figyelembe azt, hogy az 1955. év nem lévén tervév, jelentősebb beruházási munkák nem kerültek kivitelezésre. Így a vállalat fiktív tervet kapott, amelynek teljesítésével nem tudott megbirkózni" – hangzott a vállalat indoka.[132] Több részlegét, amelyek a lakosságnak végeztek javító és karbantartó munkákat, a Községgazdálkodási Vállalatnak adták le. A két vállalat telephelyét is megcserélte. A vállalat ezután a fényezett bútorok gyártására specializálódott.

Az 1955. évi tervét a Kötőipari Vállalat teljesítette a legjobban, 109,2%-kal. A vállalat a jó teljesítmény okát a versenymozgalomban és a dolgozók újítási törekvésében látta. A vállalat csatlakozott a húsz budapesti üzem felhívásához, amely szerint az éves tervet december 20-ig teljesíteni kell. Az egyik dolgozójuk pedig olyan szerkezetet talált fel, amely a síkkötő gépre szerelve lehetővé tette a síkkötött selejtdaraboknak minden mechanikai eljárás nélkül való azonnali bontását és újbóli felhasználását. A vállalat fő termékei a női csipkeharisnya, gyermek pamutharisnya, sportzokni, jégzokni, gyermekmackó, női kötött kardigán, pamutsál, gyermekpulóver és a kötött blúz voltak.[133]

A Kötőipari Vállalat jobb teljesítményében közrejátszott az a körülmény, hogy a harisnyagyár szomszédságában volt, amely folyamatos nyersanyagellátást biztosított számára. Ugyanakkor a többi vállalatnál a nyersanyagellátás nehézségei alapvetően meghatározták a terv teljesíthetőségét.

A gyulai vállalatok dolgozói azonban a nehézségek ellenére is becsületesen helytálltak a munkaversenyeken, így az 1955. évi felszabadulási munkaversenyen is. Az 1955. február 28-i értékelésen Békés megye ipari vállalatai között a gyulaiak a következő helyezéseket kapták: első lett a Gyulai Cementipari Vállalat, második a Kötőipari Vállalat, ötödik a Gyulai Nyomda Vállalat és kilencedik a Gyulai Vegyesipari Vállalat.[134]

1955-ben már valamennyi vállalatnál általános gondot jelentett, hogy kinőtték telephelyeiket. A Gyulai Cementipari Vállalat két telephelyen működött, ami azt jelentette, hogy a sok anyagmozgatás lassította és drágította a termelést. Bajokat okozott a vállalatnál a beállított új gépek rossz minősége is.[135]

A helyiipar 1955. évi tervteljesítéséről az ipari osztály által készített beszámolóból kiderült, hogy a termelés tervszerűsége nem javult, „a tervtúlteljesítésre való törekvés miatt lekötötték, illetve indokolatlanul felhasználták anyagkészleteiket és elhanyagolták a szükségletre való termelést."[136] Az anyagellátás továbbra is súlyos gondot jelentett valamennyi termelőegységnél. Az MDP Központi Vezetőségének a műszaki színvonal emelésére hozott határozata végrehajtása is lassan haladt. Egy 1955 novemberi ellenőrzés elmarasztalta a helyiipart, mivel a vállalatok nem rendelkeztek saját tervvel a műszaki színvonal emelésére. Az üzemi párt- és szakszervezetek felelősségét is hangsúlyozták, mondván: „nem értik, hogy az új technika politikai feladat elsősorban és csak azután gazdasági."[137] Az ellenőrzés pozitívumként említette, hogy az anyagtakarékosság javult és csökkent a selejt. Nem volt azonban kielégítő a dolgozók szakmai továbbképzése, a dolgozók általában nem ismerték a gyártási technológiákat. A műszaki vezetők számára sem volt szervezett továbbképzés, hanem egyéni tanulással képezték magukat tovább. A vizsgálat általános problémaként említette a szociális létesítmények elégtelenségét is.[138]

Nem javult az anyagellátás sem az újabb párthatározat óta. A megye ipara általában anyagszegény volt, mivel a helyi nyersanyagforrások nagyon korlátozottak voltak, jóllehet a helyiipar feladata elsősorban a helyi anyagok feldolgozása

lett volna. A nagyipar hulladékához és melléktermékeihez pedig a szövetkezetek, a vállalatok és a kisiparosok a nagy távolság miatt csak elvétve jutottak hozzá és akkor is csak többszörösen kiválogatott anyagokból részesültek. „Konkrétan előfordult több esetben, hogy a gyulai ktsz-ek a tervmunkához szükséges alapanyagot, amely legtöbbször már mint nagyipari hulladék került ki, nem kapják meg" – hangzott az ipari osztály szakemberének a véleménye.[139]

Az anyagellátás terén nem volt összhang a helyiipar és a helyi kereskedelem között sem. A boltok nem adtak olyan anyag- és áruféleségeket a helyi vállalatoknak, amelyek segítségével éppen a lakosság közvetlen és elsőrendű szükségleteit tudták volna kielégíteni. „Így előáll az a fonák helyzet, hogy a lakosság szükségleteit éppen a lakosság szükségleteire hivatkozással nem lehet kielégíteni" – panaszolták a helyiipar vezetői.[140] A városban nem volt közületi készletező bolt, amire a helyiiparnak nagy szüksége lett volna.

1956-ban a kormány országos viszonylatban 31%-kal tervezte növelni a beruházásokat. „Ha nem akarunk lemaradni a szocialista és kapitalista világgazdaság között folyó versenyben, akkor iparunkat egyre újabb és korszerűbb technikával kell ellátni. A műszaki színvonal fejlesztésétől, versenyképesebb gyártmányok előállításától függ jelentős mértékben exporttervünk teljesítése, amely a jelen viszonyok között, amikor jelentős külföldi adósságaink vannak, szinte életkérdés" – hangzott el a javaslat a kormány ülésén.[141]

Az 1956-os várospolitikai tervben Gyulán is jelentős összegeket kívántak felújításokra és beruházásokra költeni. A Faipari Vállalat 286 000 forintot tervezett beruházásra, amely során gépműhelyt, csiszoló- és enyvezőműhelyt akartak építeni. A helyiipari vállalatok felújítására a város 299 000 forintot tervezett költeni, fejlesztésre pedig 150 000 forintot.[142] A kisipari termelőszövetkezetek közül 1956 áprilisáig a vasipari és a mezőgazdasági ktsz költött összesen 96 000 forintot beruházásra, a többinél csak felújítás volt.[143]

A szövetkezeti ipar fő feladatait a második ötéves terv időszakára Gyulán a következő alapvető irányelvekben fogalmazta meg az ipari osztály: A szövetkezeti iparnak a lakosság helyi szükségleteinek kielégítésében 85–90%-os részesedést kell biztosítani. Nagyobb mennyiségben kell a maradék- és hulladékanyagokat felhasználni. Szélesíteni kell az ipari termelőszövetkezetek tevékenységi körét a magánkisipar rovására. A párt határozatának megfelelően emelni kell a műszaki színvonalat, a termelékenységet, csökkenteni kell az önköltséget és javítani kell az irányító és szervező munkát. Élénkíteni kell az újítómozgalmat, erősíteni kell a munkafegyelmet és a szakmai továbbképzést, valamint a takarékosságot.[144]

1956 februárjában az SZKP XX. kongresszusa keményen bírálta a személyi kultuszt és a dogmatizmust. Ez a hazai voluntarista gazdaságpolitika alatt is megingatta a talajt. A kongresszuson elhangzottak Gyulán is éreztették hatásukat. Az ipari osztály 1956 márciusától hangsúlyozta, hogy minden dolgozót anyagilag érdekeltté kell tenni a rábízott munka eredményesebb, jobb elvégzésében.

Próbálták az üzemi demokráciát is szélesíteni: „Az eddigi értekezletek nem töltötték be azt a szerepet, amelyre hivatottak lettek volna. Az értekezlet túlnyomó részében mi beszéltünk és nem hagytunk időt az elvtársaknak arra, hogy termelőegységenként saját maguk mondják el azokat az eredményeket, amelyeket elértek, feltárják azokat a hiányosságokat, amelyek a tervek teljesítésének útjában álltak, és e hiányosságok megszüntetését itt közös megbeszélés alapján vittük volna előre. Nem biztosítottunk elég időt ahhoz, hogy az elvtársak ezeken az értekezleteken megtehessék alkotó javaslatukat" – olvasható a Városi Tanács V. B. ipari osztályának 1956 márciusi értekezleti jegyzőkönyvében.[145] A helyes politikai felismerések, amelyek az SZKP XX. kongresszusa nyomán születtek, a felsőbb politikai vezetés megosztottsága és hibái miatt azonban nem, vagy alig érvényesültek a gyakorlatban.

Az alábbi kimutatás számai, amelyek a kisipari termelőszövetkezetek 1956. évi első negyedévének tervteljesítését hasonlítják össze az 1955-ös év hasonló időszakával, a kisebb tervszámok ellenére is 7%-os lemaradásról tanúskodnak (ezer forintban).[146]

Ktsz	1955. I. n. év. teljesítés (bázis)	1956. I. n. é. terv	1956. I. n. é. a bázishoz képest	1956. I. n. é. teljesítés	1956. I. n. é. a tervhez képest
Cipész Ktsz	2336	1345	57,6	213,4	90,3
Fodrász- és Fényképész Ktsz	165	165	100	180,7	109,5
Mezőgazd. Felsz. Gyártó Ktsz	540	630	116,4	534,6	84,8
Szabóip. Ktsz	1804	1855	103,2	1899,7	101,9
Vasipari Ktsz	1037	1000	96,4	836,6	83,4
Összesen	5882	5005	85,0	4661,6	93,0

A Vasipari Ktsz lemaradásának oka az volt, hogy csak szivattyúk gyártására rendezkedett be, amikre viszont nem kapott megrendelést. A Mezőgazdasági Ktsz lemaradásának oka pedig anyaghiány volt. A KISZÖV a szerződésben lekötött termékekhez nem tudta biztosítani az anyagot. A Fodrász és Fényképész Ktsz tervtúlteljesítése is csak látszólagos, mivel létszámtúllépéssel érte el.[147]

A kisipari termelőszövetkezetek dolgozóinak létszámkimutatása.[148]

Ktsz	Tény 1955. I. n. é.	Terv 1956. I. n. é.		Tény 1956. I. n. é.	
	termelő nem termelő (bázis)	*termelő* nem term.	a bázishoz képest %	*termelő* nem term.	a tervhez képest %
Cipész Ktsz	95	92	96,8	92,6	100,5
	18	15	83,3	15	100
Fodrász és Fényképész	28	24	85,7	27	112,3
Ktsz	6	5	83,3	5	100
Mezőgazd. Felsz.	44	47	106,8	49	104,2
Gyártó Ktsz	15	9	60,5	9	100
Szabóip. Ktsz	73	75	102,4	75	100
	18	9	50	9	100
Vasipari Ktsz	55	56	101,4	55,3	98,9
	16	11	63,1	11	100
Együtt	295	294	99,7	298,9	104,3
	73	49	67,2	49	100

A táblázatból látható, hogy 1956 első negyedévében, 1955 hasonló időszakához viszonyítva, a termelő tagok létszáma négy fővel emelkedett, a nem termelő tagok létszáma pedig 24 fővel csökkent. Az utóbbi pozitív tendenciát jelentett. Kedvezőtlen volt viszont, hogy a termelésben dolgozók havi átlagkeresete, amely 1000 forint körül volt, 1956 első negyedévében a cipész ktsz kivételével mindenütt csökkent. Ugyancsak csökkent az egy főre eső termelési érték is.[149] Az átlagkereset csökkenésének oka a kisipari termelőszövetkezeteknél végrehajtott normarendezés volt. Problémát jelentett az önköltség emelkedése a növekvő anyag- és bérköltségek miatt. A cipész ktsz-nél például egy év alatt 16,1%-kal nőtt a termelési költség.[150] Közvetlenül a lakosság részére végzett szövetkezeti ipari tevékenység összességében a teljes termelésnek mindössze 16,3%-át tette ki Gyulán 1956 áprilisában, ami messze alatta volt a II. ötéves tervben tervezett szintnek.

A kisipari termelőszövetkezetek munkájuk eredményességének fokozását abban látták biztosítottnak, „ha irányításukat a helyi tanács végezhetné."[151] Városi szinten is megfogalmazódott az utasításos rendszer felülvizsgálatának igénye. A szövetkezetek nem azt csinálták, ami az eredeti céljuk volt, hanem igyekeztek továbbra is közületeknek termelni, amire a tervutasítások szinte kényszerítették őket. A felsőbb gazdaságirányítás eltérítette őket attól a céltól, amiért létrehozták őket. 1956-ban az értékesítési gondok is nehezítették a szövetkezetek helyzetét. A Gyulai Cipészipari Ktsz pl. a legyártott árunak egy jelentős részét nem tudta értékesíteni.[152]

A tanácsi iparban is egyre kevésbé volt eredményes a direkt irányítási rendszer. A Faipari Vállalat, amely 1956. január 1-én 51 munkással kezdte meg működését, csak a kiemelt árucikkéből, a „Pécsi" fényezett hálószobabútor gyártásából tudta tervét teljesíteni. A szolgáltatást csak 85%-ra tudta teljesíteni. A tervszerűtlenség abból adódott, hogy anyagot csak a kiemelt cikkhez, a fényezett hálószobabútorhoz kaptak, míg a szolgáltatáshoz nem. Ezért a munkaerőt is át kellett csoportosítaniok.[153]

A Kötőipari Vállalatot is munkaerőátcsoportosításra kényszerítette az irreális terv, amely nem vette figyelembe a vállalat adottságait géppark tekintetében. „Egész évi termelésünk tervszerűtlen lesz, ha nem kapunk tervmódosítást. Értékben a 101,3%-os tervteljesítést úgy tudtuk kihozni, hogy a tervezett 25 000 pár harisnya helyett 57 400 párat gyártottunk" – olvasható a vállalat 1956. évi beszámolójában.[154] A vállalatnak ugyanis több harisnyakötő gépe volt és a tervben előírt harisnya mennyiségének a háromszorosát is le tudta volna gyártani.

1956-ban a versenymozgalom is tovább vesztett lendületéből a helyiiparban, mert a rendszertelen anyagellátás és az elavult géppark irreálissá, illetve tartalmatlanná tette a munkaversenyt. A Kötőipari Vállalat, amely három év alatt nyolcszor érte el az élüzem címet, igazgatói beszámolójában is az olvasható, hogy 1956 harmadik negyedévében a „dolgozók versenymozgalma alábbhagyott."[155]

A városvezetésnek a helyiipar fejlesztésére vonatkozó irányelveiben 1956-ban a tanács végrehajtó bizottsága elfogadta annak tervét, hogy a Faipari Vállalatot Bútoripari Vállalatnak nevezzék. Ugyanakkor jóváhagyták egy vasipari vállalatnak a létrehozását, valamint elfogadtak egy távlati tervet a kisebb üzemeknek a város szélére való telepítésére.[156]

Megyei vállalatok

A helyiipar üzemei mellett voltak a városban olyan vállalatok is, amelyek az I. ötéves terv elején még önálló helyiipari termelőegységek voltak, de néhány év múltán megyei vállalatokhoz integrálták őket. Ezek voltak a téglagyár, a tejporgyár, a nyomda, valamint a sütőüzem. A Gyulai Tejipari Vállalatot a Békés megyei Tejipari Vállalatba, a téglagyárat a Békés megyei Téglagyári Egyesülésbe, a nyomdát a Békés megyei Nyomdaipari Vállalatba, a sütőüzemet pedig a Békés megyei Kenyérgyár Vállalatba vonták össze.

Az említett gyulai üzemek – a nyomdát kivéve – a megyei vállalatok telephelyei voltak, ezért fejlődésükből nem vonhatók le az egész vállalatra vonatkozó átfogó következtetések. Gyula fejlődésétől azonban elválaszthatatlanok, a város gazdasági és kereskedelmi életének szerves részei, ezért távolról sem a teljesség igényével, de szólnunk kell róluk.

Az első ötéves terv folyamatos gazdaságépítő munkájából azem létett vállalatok

dolgozói is kivették részüket. A Gyulai Tejporgyár például akkor az ország egyetlen tejipari vállalata volt, amely tejport gyártott. 1950-ben a tejporgyár 102 dolgozója közül 24, valamint 7 brigád csatlakozott a munkaversenyhez.[157] A Viharsarok Népe 1951. márciusi számában dicsérte a vállalat dolgozóit, akik a termelés növelésénél vállalt takarékossági ajánlásaikat túlteljesítették.[158] Hasonló dicséretet kaptak a megyei napilaptól 1952 februárjában is a munkaversenyben elért anyagtakarékosságért.[159]

A vállalatnál öt különböző üzemrészleg dolgozta fel a tejet különféle készítményekre. Fő termék a tejpor, a sajt, a vaj és a kazein volt. Emellett az üzem vállalta Gyula városának tejellátását is. Havonta több száz mázsa tejporral látta el a tápszer- és édesipari gyárakat és a csecsemőotthonokat, ami az üzemet országos jelentőségűvé tette. „Különösen a nyári hónapokban – amikor a tej hamar megsavanyodik – szükséges a mesterséges táplálásra szoruló csecsemők megfelelő tejellátása. A Gyulai Tejporgyár dolgozói egy kilogrammos csomagolásban 100 mázsánál több tejport készítenek a bölcsődék részére" – írta a Viharsarok Népe 1954 januárjában.[160]

A tejpor előállítása mellett az üzem a sajtgyártás terén ért el kiváló eredményeket. A sajtüzem 1953-ban a félkeménysajt készítésével az élelmiszeripari üzemek versenyében az országos első díjat nyerte el.[161] A kazeint, amely a nylonszálak, fésűk és gombok alapanyaga volt, főként exportra gyártotta az üzem. 1954-ben új üzemrészt építettek, ahol a savópor gyártását kezdték meg, amely a penicillin alapanyagaként volt nélkülözhetetlen.[162] Az üzem tehát pótolhatatlan szerepet töltött be a lakosság ellátásában és jelentős exportbevételekhez is juttatta a népgazdaságot.

1953-ban az új kormányprogram megjelenése után javultak az üzem szociális feltételei is. A dolgozók számára fürdőt és öltözőhelyiséget építettek, valamint a legveszélyesebb gépekre védőberendezéseket szereltek föl.[163]

A tervteljesítésben tapasztalható ingadozások ennél az üzemnél sem elsősorban a dolgozók rossz munkaerkölcsén múlottak, hanem főként az objektív feltételeken. A lemaradások akkor következtek be, amikor nem kaptak elegendő tejet. Ha viszont volt elegendő tej, akkor gyakran a műszaki feltételek hiányosságai lassították a termelést. „Probléma a tejporgyárban a gőz elégtelensége. Mivel a tej mennyisége kétszeresére növekedett az előző évekhez viszonyítva, a meglévő gépeket csak úgy lehetne jól kihasználni, ha elegendő gőz állana rendelkezésre. Legtöbbször a tejporító berendezés egyik gépét nem lehet használni" – írta a Viharsarok Népe 1956 júniusában.[164]

A tejporgyárhoz hasonlóan a gyulai téglagyárnak is a megyei ellátás megoldásában volt nélkülözhetetlen feladata. Az első ötéves tervet 73 dolgozóval kezdte az üzem, akik közül 14-en csatlakoztak a munkaversenyhez.[165] A téglagyár havi termelése 1951-ben első osztályú téglából 174 000, másodosztályúból 98 000 és a harmadosztályúból 213 000 db volt.[166] 1953-ig a termelés mennyiségét és minőségét egyaránt gátolták a nem kielégítő emberi és tárgyi tényezők, ame-

lyek egymást kölcsönösen felerősítették. A téglagyár csak szabadszárítóval rendelkezett, a téglákat eső verte, ami rontotta a minőséget és sok volt a selejt. Ugyanakkor probléma volt a munkafegyelemmel is, ami a termelésben jelentős kiesést vont maga után.[167]

1952-ben már javultak a körülmények a téglagyárban, amit az is igazol, hogy augusztus 20-a tiszteletére 600 000 nyers és 200 000 égetett tégla gyártását vállalták terven felül.[168]

1953-ban egy millió forintot költöttek az üzem korszerűsítésére, aminek következtében jelentősen változtak a termelés technikai feltételei. A régi elavult kemencét lebontották, egy teljesen új gyárkéményt és 20 kamrás kemencét építettek, amelynek befogadóképessége havonta 300–350 ezer téglával nagyobb volt mint a régié. A szabadszárítók mellé új vízelvezető csatornákat építettek, hogy az esőzések ne szaporítsák a selejtet.[169] Az új kemencében 1953 júliusában kezdődött meg a termelés.[170]

Nem javultak azonban az üzemben a szociális feltételek, amelyek a dolgozókat elégedetlenséggel töltötték el. A kultúrszobát használták öltözőnek és ebédlőnek is. Az ott dolgozó 70 fiatal a DISZ-t vádolta, hogy nem képviseli megfelelően a szociális érdekeiket.[171] 1953 augusztusában a Viharsarok Népe is sürgős intézkedések megtételére szólította fel az üzem vezetőségét. A fürdőszobában nem volt elegendő víz, nem volt elég evőeszköz, például egyetlen ivópohár volt az egész üzemben, a védőruhát pedig nem kapták meg a dolgozók.[172] Így nem véletlen, hogy a dolgozók 1953-ban örömmel fogadták a központi vezetőség határozatának és az új kormányprogramnak az életszínvonal emelésére, valamint az üzemi dolgozók munkakörülményeinek javítására vonatkozó irányelveit.[173]

Az üzem dolgozói azonban a szociális nehézségek és a vezetés hibái ellenére is követésre méltó eredményeket értek el. 1955-ben a felszabadulási munkaversenyen az egyik brigád teljesítményéről nagy elismeréssel írt a megyei napilap. „A felszabadulási munkaversenyben a gyulai téglagyárban a Kneifel brigád 266,8 százalékot ért el. Eddig a legkiválóbb eredmény nemcsak az egyesülés telepein, hanem a megye minden téglagyárát figyelembe véve is."[174] 1956-ra, a második ötéves terv első évére, a gyár kollektívája újabb ajánlásokat tett a termelés feltételeinek a javítására. Gépesítették a nyerstégla elhordását, a szárítószínek alapterületét 4700 négyzetméterrel kívánták növelni, a bányakotró gépet pedig villanyerőre tervezték átszerelni.[175]

A Gyulán dolgozó megyei vállalatok között a nyomda volt az egyetlen, amely egy megyei vállalat központjának szerepét is betöltötte, mivel hozzákapcsolták a békéscsabai lapnyomdát és a gyomai nyomdát is.[176] A vállalat már 1951-ben értékben túlteljesítette éves tervét, amit az anyagtakarékosságnak köszönhetett.[177] A gyulai nyomdában az ötvenes évek elején 14–20 fő dolgozott, akik minden évben túlteljesítették a tervet, mégpedig úgy, hogy jelentős anyagmegtakarítást értek el, és dicséretet kaptak a jó minőségért is.[178] Egy 1954-es tervellenőrző jelentés dicsérőleg szólt a vállalat dolgozóinak újítási mozgalmá-

ról, amellyel jelentősen csökkentették az önköltséget.[179] A nyomdaipar fejlődésében egyre nagyobb akadályt jelentett, hogy a megyében nem volt nyomdaipari szakmunkásképzés. 1955-től a szakmunkások utánpótlásáról is a megyei vállalat próbált gondoskodni.[180] 1955-ben a vállalatnál 50 dolgozó volt. Fő termékeik közé a könyv, folyóirat, napilap, kereskedelmi nyomtatványok és a plakátok tartoztak. A lakosság részére esküvői meghívókat, névjegyeket, gyászlapokat, születési értesítőt, levélpapírt, memorandumot és blokktömböket gyártottak.[181]

A negyedik megyei vállalat a kenyérgyár volt. A Békés megyei Kenyérgyár Vállalat gyulai üzemét 1956-ig igen sok panasz érte a kenyér minősége miatt. Munkájukat alapvetően lerontotta, hogy gyakran nem volt egyetértés a dolgozók és a vezetés között. Az üzemegységek a város különböző területein szétszórtak voltak, és megalakulása óta helyhiánnyal küszködött. Nem volt elegendő szállítójárművük, ezért a külterületi boltoknak csak későn tudtak szállítani. A városi tanács végrehajtó bizottsága egy 1956. februári jegyzőkönyvében az alábbi vélemény olvasható a sütőipari vállalat munkájáról: „A vállalat dolgozói érzik, hogy szükség van a munkájukra és a kenyér minőségével nem sokat törődnek."[182] A vállalattól fegyelmezetlenség miatt több munkást el kellett bocsátani. A munkahelyi lazaságok következménye az lett, hogy Gyulán a lakosság többre becsülte a magán sütőiparosok lényegesen jobb munkáját. A sütőipar munkájának javítása azonban nemcsak közellátási, hanem politikai súlyú problémát jelentett.

A minisztériumi ipar

A minisztériumi irányítású üzemek közé Gyulán két termelőegység tartozott: a Harisnyagyár és a Húsüzem. A könnyűipari minisztérium rendeletére 1950. június 15-től a húsüzem új cégszövege Gyulai Húsipari Vállalatra változott.[183] A vállalat 1950-ben 147 főt foglalkoztatott, ami természetesen a termelés fő idényére vonatkozott. Április 4-ére 120 munkás, és a teljes párttagság (47 fő) tett munkafelajánlást. Az újítási mozgalom eredményességét 50–100 forintos jutalmakkal ösztönözték, és saját erejükből jelentős összegeket fordítottak beruházásokra.[184]

Az első ötéves terv feladatainak megoldásához a vállalatnak elég nehéz feltételek mellett kellett hozzáfogni. A hűtőraktárakat, amelyek mindössze 288 légköbméter nagyságúak voltak, nem lehetett mínusz 3 C foknál mélyebbre hűteni. Nem volt nyári hűtőfüstölőjük sem, aminek következtében nagy volt a termék romlásveszélye. A vágóhídi hűtőt plusz 5 C foknál hidegebbre nem lehetett lehűteni, ami viszont csak egy-két napi tárolást tett lehetővé. A készáru raktára is kicsiny volt az üzemnek. Az élőállat tárolását is csak korlátozott mértékben tudták megoldani (20 marha és 50 sertés). A húsfeldolgozó műhelyükben szárítóhelyiséggel nem rendelkeztek.[185]

Az ötéves terv első évében a vállalati terv a következő volt:[186]

A levágandó állatok mennyisége:	sertés	9300 db
	marha	3300 db
	borjú	100 db
Készáruk:	nyershús	1665 q
	vörösáru	210 q
	tartósított töltelékáru	615 q
	kolbászfélék	5935 q
	hurkafélék	55 q
	kenőmájas	49 q

1951-től a vállalat felsőbb utasításra csontzsír-gyártással is foglalkozott. A termelést nagy mértékben akadályozta az a körülmény, hogy a vállalat nem rendelkezett megfelelő vágóhíddal. 1950-ben a gyulai közvágóhíd a vállalathoz került, de ez csak kisipari igényeknek felelt meg, a nagyüzemi termelésre nem. Nem rendelkeztek elektromos kábítóval sem, ami szintén nehezítette és lassította a munkát. A vágóhíd korszerűtlensége rontotta a minőséget is. Az üzemi bizottság kérte a felsőbb hatóságokat, hogy a fejlesztési programba feltétlenül vegyék bele egy korszerű vágóhíd építését. A kérést azonban pénzügyi okokra hivatkozva elutasították.[187] Esetenként a fűszerek hiánya is akadályozta a termelést.[188]

A termelés üzemi feltételeinek nem megfelelő volta, párosulva esetleges emberi gondatlanságokkal odavezetett, hogy a nyugati országokba irányuló exportárujuk iránt gyakran emeltek kifogást. „Az Önök működése az utóbbi időben egyáltalán nem felel meg a követelményeknek. Valószínű, hogy a Hollandiába irányuló kolbász exportunkat be kell fejeznünk, mert nem tehetjük ki magunkat annak, hogy minden egyes szállítmányukkal ilyen esetek előforduljanak" – hangzott 1950-ben TERIMPEX szigorú bírálata.[189]

Az előírt terv teljesíthetőségét nemcsak a műszaki feltételek befolyásolták, hanem a rendelkezésre álló nyersanyag is. Így az egyes áruféleségekből a tervezettnél többet, másokból kevesebbet tudtak gyártani. Az 1950-es terv teljesítését jelentősen gátolta a húshiány is.[190] Mint a többi gyulai vállalatnál, itt is a dolgozók helytállását kell dicsérni, akik nemcsak a koreai nép harcával való szolidaritást hirdették, hanem a nehézségeket vállalva a termelésben szép sikereket értek el. 1950-ben a vállalat tíz dolgozója érte el a 200%-ot a munkaversenyben.[191]

Nyugtalanító volt azonban, hogy 1950-ben a vállalatot is elérték a legfelsőbb politikai vezetés hibáinak következményei. A normákat gyakran emelték, ami eleve feszültséget eredményezett a normások és a munkások között. A „normalazítók és a munkafegyelem megbontói" ellen pedig erősen politikai töltésű harcot hirdettek.[192] Az osztályharc tudatos szítása és a bizalmatlanság légkörének terjesztése sokat ártott a termelés eredményességének és rontotta a dolgozók közérzetét, akik amúgy is nehéz feltételek között termeltek.

Hasonló szelek fújtak a Columbiában is. Tíz órabéres munkás valóban hanyag munkájából a sajtó olyan politikai ügyet próbált kovácsolni, ami a politikai ellen-

ség párton belüli jelenlétére hivatkozva a dolgozók között élő „szociáldemokratizmus" gyors és türelmetlen felszámolását tekintette fő feladatnak.[193]

A Columbiában 1950-ben 566 volt a dolgozók száma, akik közül 469-en csatlakoztak a munkaversenyhez, a brigádversenyhez pedig 17 brigád.[194] Az ötéves terv első évében a termelőirányzat 500 000 tucat harisnya volt, a standard üzemé pedig 50 583 tucat. A tervet létszámnöveléssel, munkaversennyel és a normarendezéssel akarták teljesíteni. A terv lényegesen magasabb volt az előző évinél.[195] Az ötéves terv első esztendejének tervét az üzem még nem tudta teljesíteni, mivel gyakran küszködött anyaghiánnyal, esetenként probléma volt a munkafegyelemmel is.[196]

A termelés jobb irányításának szándékával 1951-ben szervezeti változásokat hajtottak végre az üzem életében. Az üzem Gyulai Harisnyagyár néven 1951. január 1-től önálló vállalat lett. Ezzel egyidőben a harisnyagyárban profilírozást hajtottak végre, ami gépátcsoportosítást is jelentett. A profilírozással a termelés szétaprózottsága és a kisüzemi módszerek felszámolását kívánták megvalósítani.[197] Gyulára hozták a rákospalotai, a pesterzsébeti és a váci kötszövő gyár, a békéscsabai Hubertus és Rokka gyár, majd a debreceni kötszövőgyár standard gépeit.[198] Ezek a gépek már elhasználtak és korszerűtlenek voltak, amelyekkel csak egyszerű termékeket lehetett előállítani. A profilírozás után 34-ről 18–20-ra csökkent a gyár által készített termékek száma.[199]

Az MDP II. kongresszusán módosított ötéves terv értelmében a harisnyagyár 1951-es terve 20%-kal lett nagyobb az előző évinél.[200] Üzembe helyeztek 20 db nagy koszorús láncológépet, de ugyanakkor csökkent a dolgozók létszáma (547), és akadályozta a termelést a fonál rossz minősége is. Ennek ellenére a felemelt tervet túlteljesítette az üzem, bár a negyedévenkénti termelés nem volt egyenletes és a munkások létszámát emelni kellett.[201] A Viharsarok Népe elismerően írt a gyár újítómozgalmáról is, aminek az eredményeként a gyár 1 200 000 forintot takarított meg.[202] Nem dicsekedhetett hasonló eredménnyel a Húsipari Vállalat, amelyet a megyei pártértekezleten elmarasztaltak, mivel 1951 decemberében a tervteljesítésben komoly lemaradásuk volt.[203]

Továbbra is nyugtalanítólag hatott mindkét üzemben a személyi kultusz időszakát jellemző türelmetlenség. A megyei sajtó a harisnyagyárban a brigádmozgalom lanyhulásáról írt, mivel a maximális brigádteljesítmény „csak" 138% volt.[204] A megyei pártértekezleten 1951 decemberében bírálták a megye pártszervezeteit és szakszervezeteit, mondván: „nem vizsgálják meg, hogy a vállalások mennyire segítik egy-egy üzemnek, vagy üzemegységnek legfontosabb feladatait."[205] „A Gyulai Harisnyagyárban is van ellenséges megnyilvánulás. Foglalkozzon a nőszervezet a közellátás kérdésével, mondják el a dolgozóknak, hogy van nehézség, de rá kell mutatni, hogy miért, ismertetni kell velük például a mostanában leleplezett sarkadi árurejtegető kulákok esetét" – olvasható a megyei sajtóban.[206] Holott nyilvánvaló, hogy nem a rejtegetés okozta az alapvető hiányt, és ezt nem oldhatta meg sem a nő-, sem az ifjúsági szervezet.

Általánossá vált, hogy a termelés bármely okból történő ideiglenes visszaeséséért politikai-ideológiai síkon hibáztatta az üzemi kollektívákat a felső vezetés. A voluntarizmus egyre inkább eluralkodott a politikai és a gazdasági életben. A dicséretek és az elmarasztalások gyorsan, következetlenül váltották egymást egy-egy üzemben. A vállalatok vezetői és a dolgozók kollektívái legtöbbször nem mertek szót emelni a politikai demagógia ellen, mert féltek a személyi kultusz törvénytelen eljárásaitól. A félelmet indokolta, hogy 1950-től 1953 áprilisáig Magyarországon 650 000 személy ügyét tárgyalták, és 387 000 személy ellen elmarasztaló ítéletet hoztak.[201]

1952-ben a Gyulai Harisnyagyár jelentős sikereket könyvelhetett el. Befejeződött egy közel 2 millió forintos beruházás. Korszerűsítették az üzemet, neonvilágítást szereltek föl, üzemi orvosi rendelőt, új irodahelyiséget, új férfi és női fürdőt építtettek.[208] Ebben az évben befejezték az üzemátszervezést és új termelési eljárást vezettek be, a zártciklusú harisnyagyártást. Ezáltal a korábbihoz képest hat nappal tudták csökkenteni a gyártási ciklus idejét.[209] Amíg 1950-ben a régi módszerrel a gyár havonta 55 000 pár harisnyát, 1955-ben 120 000 párat termelt. Ez azt is jelentette, hogy a termelés mennyisége több mint 100%-kal emelkedett 1950 és 1955 között, amíg a dolgozók száma csak 47%-kal nőtt, és azt is, hogy fokozatosan nőtt a munkások teljesítményszázaléka és keresete.[210] Az új módszert két újító brigád vezette be. Az újításról és az üzem fejlődéséről a megyei sajtó is elégedetten írt 1952 szeptemberében, ugyanakkor a következő hónapban már megint demagóg formában támadta az üzemet: „A szociáldemokratizmus akadályozta a tervteljesítést, a munkaverseny kibontakozását a Gyulai Harisnyagyárban. A szociáldemokratizmus elvi és gyakorlati leküzdése – állapította meg a Központi Vezetőség ülése – a kapitalizmus befolyása ellen vívott harcunk legfontosabb feladata üzemeinkben. Az eddiginél tehát sokkal élesebben kell folytatni a harcot a Gyulai Harisnyagyárban is."[211] Az 1952-es termelés hullámzásáért a sajtó a nyilvánosság előtt marasztalta el a gyár üzemi bizottságát, műszaki vezetőségét és a pártszervezetét.[212]

1953. április 15-én a Viharsarok Népe a Gyulai Húsipari Vállalat igazgatósága ellen lefolytatott „szociáldemokrata perről" tudósította a lakosságot. Az igazgatót két évre ítélték el. Az ítélet súlyosságát nem annyira a tényleg elkövetett munkaköri hibák indokolták, mint inkább a politikai okok.[213] A pert kiváltó ok az volt, hogy a húsüzemben rossz tárolás miatt megromlott 59 q hús, aminek oka nemcsak az emberi mulasztások voltak, hanem a tárgyi feltételek hiánya. Az utóbbiak azonban enyhítő körülményként a személyi kultusz éveiben nem jöhettek számításba. Az okokat nem a gazdaságpolitika hibáiban keresték, hanem a helyi vezetés rossz munkájában, „a helyes politika eltorzításában, az ellenség fokozódó tevékenységében."[214] A húsüzemi perben hozott ítélet politikai hátteréről a megyei sajtó 1953. október 29-i számában olvasható, amikor az üzem pártszervezetét, szakszervezetét, a DISZ-t és a vállalatvezetést azzal vádolta, hogy hibákat követtek el „az éberség terén." Ugyanakkor a sajtó – valószínű a júniusi

párthatározat és az új szakasz hatására is – elismerően szólt arról, hogy a vállalat dolgozói levonták a tanulságot a hibákból, mivel a harmadik negyedévi terveket 183%-ra teljesítették.[215]

A húsüzemnél valóban pozitív irányban változtak meg a viszonyok, amiről a Szalámiipari Egyesülés igazgatója is elismerően nyilatkozott a vállalatnál tett látogatása során.[216] Az 1953 november havi tervkiértékelésnél a Gyulai Húsipari Vállalat a megye élelmiszeripari üzemei között 140,2%-kal az első lett.[217] A helyzet javulásához, némi stabilizálódásához hozzájárult az is, hogy 1953 második felétől az új kormányprogram értelmezésében a vállalatok vezetősége több figyelmet szentelhetett a dolgozókkal való szociális törődésre. A húsüzemnél is gondoskodtak elegendő melegvízről a dolgozók tisztálkodásához, lett elegendő védőruha és a munka könnyítésére teherfelvonó építését kezdték meg a szalámiraktárban.[218] Könnyebbséget jelentett a vállalat számára az is, hogy 1953. április 1-től a lovak vágását és a lóhúskészítmények gyártását a Békéscsabán megalakult új vállalat vette át.[219]

A Gyulai Harisnyagyárban is személyi változások történtek 1953-ban, ami után az üzem munkáját itt is eredményesnek ítélték. 1953. december 20-ra globálisan befejezték az éves tervet, és javultak a munkafeltételek is. Az üzem kétszer elnyerte a megyei pártbizottság vándorzászlaját és egyszer második lett. A dolgozók szakmai oktatásában is eredményes munkát végeztek.[221]

A harisnyagyár tervelőirányzata 1954-re 40%-kal nőtt, ami teljesíthetetlennek tűnt és a termelés tervszerűtlenségének veszélyét vetítette előre. A gyár vezetősége is megfogalmazta: „Eldöntendő kérdés 1954-re, hogy mi az a tervszerűségi optimum, amelynek érdekében érdemes megfelelő intézkedéseket tenni, mert az optimumon felüli tervszerűségre való törekvés egyéb vonalon zavarja a termelést és a ráfordított munka aránytalanul nagyobb, mint a tényleges eredmény."[221] Az új feladatot az alábbi (az 1953-as) létszámmal kellett megoldani:[222] munkás 477, műszaki 41, adminisztrátor 36, kisegítő 17, nem ipari 4, összesen 575 fővel.

A tervet csak a munkáslétszám emelésével, és az egyre gyakoribb túlórázás és a vasárnapi munka elrendelésével tudták teljesíteni, ami az év első felében sikerült is. A második félév tervteljesítését azonban megzavarta egy átszervezés. Az 1954. augusztus 19-én kelt miniszteri utasítás alapján a Budapesti és a Gyulai Harisnyagyárat 1954. október 1-i hatállyal összevonták.[223] A gyulai gyár új neve: Budapesti Harisnyagyár Gyulai Telepe lett.[224]

A terv nem teljesítéséért öt gyári vezető ellen 1955 elején vizsgálatot indítottak, mondván: nem értettek egyet az összevonással és ezért nem követtek el mindent a terv teljesítéséért. Minden bizonnyal a helyi vezetésnek volt igaza, amikor a minőség gyors romlására figyelmeztetett, és a termelés visszaesésének okát a következőképpen fogalmazta meg: „A túlzott mértékű túlórázás és a vasárnapi munka rossz hatással volt a munkafegyelemre. A hibák javítását a rohammunka megszüntetésével lehet elérni."[225] Az 1954. év utolsó negyedévének terve közel

100%-kal volt magasabb az 1953. év első negyedévi tervénél, ámbár a tárgyi feltételekben nem történtek jelentős változások.[226]

A harisnyagyár bővítése 1954-ben már elengedhetetlenül szükséges volt, annál is inkább, mert fennállt annak a lehetősége, hogy elhelyezik a gyárat Gyuláról, ha a város vezetői nem gondoskodnak terjeszkedéséről. A bővítésre a gyár 1954-ben félmillió forintot kapott.[227] Az üzemben beruházásra 1950–1954 között összesen 3 817 000 forintot költöttek.[228] 1954 végére sem a harisnyagyár, sem a húsüzem kapacitása nem tette lehetővé az emelkedő tervek teljesítését.

A Gyulai Húsipari Vállalatnál 1951–1954 között beruházásra 1 129 000, felújításra 774 000 forintot fordítottak.[229] 1955-ben újabb nagyszabású beruházások kezdődtek a húsipari vállalatnál is. Elkezdtek egy emeletes raktárat és füstölőt építeni, ami 25%-kal emelte az üzem kapacitását és javította a minőséget. Kibővítették a hűtőt és tervbe vették egy épülettömb építését, ahol irodahelyiségeket és szociális létesítményeket kívántak elhelyezni. Gépesítették a termelést is, a fizikai munkát könnyítették. Az üzemi tárgyi feltételek javulása lehetővé tette a termelés növelését is. Említésre méltó, hogy 1955-ben hazai gyártmányú gépekkel tudták a termelést korszerűsíteni.[230] Mindez lehetővé tette, hogy megszűnjön az üzem idényjellege, és télen-nyáron tudjon termelni. Az idényjelleg megszüntetésével sikerült kialakítani az állandó munkástörzsgárdát is.[231]

A Gyulai Húsipari Vállalat korszerűsítése alapvető népgazdasági érdek volt, mivel fontos exportfeladatokat kellett teljesítenie. A gyulai kolbász a magyar élelmiszeripar egyik reprezentációja volt külföldön. Az elvárásoknak megfelelően az üzem 1953-tól évről-évre növelte termelését és az exportját. 1953-ban az 1952. évi exportnak 363%-át, 1954-ben az 1953. évinek 137,4%-át, 1955 első félévében pedig már az előző teljes évi export 93,1%-át teljesítette az üzem.[232]

1956 márciusában a megyei sajtó azt adta hírül, hogy „A tengeren túl is jó hírnek örvend a gyulai füstölt sertéskolbász. Az igaz, hogy még nincs olyan hagyománya külföldön, mint a magyar téliszaláminak, de a fűszeres, füstölt és házias jellege miatt máris jelentős és keresett külkereskedelmi áru lett."[233]

Az 1955-ös tervelőirányzat teljesítését a gyulai harisnyagyár is csak a termelési feltételek alapos megjavítása révén látta lehetségesnek. „Az előirányzott tervfeladat, figyelembe véve a jelenlegi adottságainkat, mint például a műszaki létszám, továbbá a helyszűke a termelőüzemben, raktározási nehézségek s egyes üzemek gépkapacitását tekintve, nem oldható meg."[234] A gyárnak mintegy 700 000 forintra lett volna szüksége a termelőüzem és a raktár bővítésére.[235] Az adott körülmények között 1955-ben rekordtermelést ért el, és kétszer lett élüzem. A hibás áruk aránya azonban elérte a 10%-ot.[236]

A gyulai harisnyagyár halaszthatatlan feladatává vált a géppark modernizálása és termékeinek a korszerűsítése, hogy ne maradjanak le árui a kereskedelemben. 1955-ben az NDK-ból és Szovjetunióból vásárolt új gépeket állítottak be a termelésbe.[237] Pályázati felhívást tettek közzé új gyártmányok kialakítására és műszaki fejlesztési napokat tartottak „Van-e már ötleted?" felhívással.[238] De a gyár

legégetőbb műszaki problémája továbbra is a gépek elavultsága volt. 1955-ben megkezdték és 1956-ban folytatták a gépek automatizálását. Az igyekezet nem maradt eredmény nélkül. A dolgozók által benyújtott javaslatok révén 215 000 forintot takarítottak meg. 1956-ban négy új mintájú harisnyát sikerült elfogadtatni a kereskedelemmel. 1956. október 13-án, röviddel az október 23-i tragikus események előtt, az üzem vezetősége éppen az új szintetikus fonalból történő harisnyagyártásra való átállásról és újabb automatizált gépek beszerzéséről hozott döntést.[239]

A további fejlesztés tehát erősen foglalkoztatta a város valamennyi vállalatát és termelőegységét, 1956-ban azonban ennek nemcsak a pénzügyi feltételei jelentettek korlátokat, hanem az elavult gazdasági irányítási rendszer és szemlélet. A bürokratikus és a mindent aprólékosan előíró tervutasításos, direkt gazdaságirányítási rendszer e fejlődés gátjává vált. A Viharsarok Népe 1956. május 6-i számában „Az iparfejlesztés néhány időszerű tennivalója" címmel tulajdonképpen ezt fogalmazta meg: „Sajnos több helyen az iparvezetés fő feladatát műszaki vezetőink – az eddigi tapasztalatok alapján – egyedül a mennyiségi termelésben látták, s közben elhanyagolták a gazdaságosságot és a minőséget. A termelés gazdasági oldalainak elhanyagolása sok üzemünkben a mindenáron való termelés szemléletét alakította ki, amelynek előbb-utóbb népgazdaságilag is érezhető hátrányai keletkeznek."[240]

1956 nyarán a közgazdaságtudomány és a kormány berkeiben is megfogalmazódott egy radikális iparirányítási reform igénye. A reform alapos kidolgozását azonban átmenetileg elodázták az 1956-os ellenforradalmi események.

1. Békés megye gazdasági földrajza. Főszerk.: Krajkó Gyula. Békéscsaba, 1974. 166.
2. BML Gyula város polgármesterének iratai 9147/1947.
3. Uo.
4. Uo.
5. A magyar munkásmozgalom története 1945–1962. 92. (A Magyar Szocialista Munkáspárt Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem szakosított tagozatának tankönyve. Kossuth Könyvkiadó 1983–1984.)
   Az MKP javaslatára 1947. október 24-én a Minisztertanács elfogadta a nagybankok államosításáról szóló javaslatot, amit a parlament november 20-án emelt törvényerőre.
6. BML Gyula város polgármesterének iratai 9147/1947.
7. Uo.
8. Uo.
9. Uo.
10. Uo.
11. BML A Gyulai Húsipari Vállalat iratai 1949–65. Mérlegek. 1948. február 27-én kelt mérleg
12. Uo.
13. BML Gyulai Húsipari Vállalat iratai 1948–50. Az államosítással kapcsolatos iratok. 1949. december 22-én kelt levél. Stéberl András 1947. július 1-én vagyonuk egy részét 300 000 forintos alaptőkével családi részvénytársasággá alakította át. A részvénytársaság hat tagja egyenlő arányban volt tulajdonos, fejenként 42 000 forint értékű részvénnyel, csupán id. Stéberl András rendelkezett 48 000 forint értékű részvénnyel. A részvénytársaság vagyonát képezte a Béke sugárút 50. szám alatti húsüzem, valamint a Zrínyi Miklós tér 5. szám alatti 1000 darabos sertéshizlaló és darálómalom.
14. BML Gyula város polgármesterének iratai 9147/1947.
15. Uo.
16. Uo.
17. BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1951. január 8.
18. BML Gyula város polgármesterének iratai 9147/1947. A szövetkezet 1946 októberében alakult meg 28 fővel. Az iparjogosítványt 1947 júniusában kapták meg. Egy üzletrész névértéke 20 forint volt. A szövetkezeten kívüliek száma 160 fő volt.
19. BML Gyula város polgármesterének iratai 12 510/1947. 1947. június 16-án kelt irat. A szövetkezet a Gyula, Szt. István u. 38. számú épület (volt huszárlaktanya) raktárhelyiségében kapott helyet.
20. BML Gyula város polgármesterének iratai 9147/1947. 1947. augusztus 18-án kelt irat.
21. Uo.
22. BML Gyula város polgármesterének iratai 8966/1947. A Gyula és Vidéke Kereskedők Egyesülete, mint a KOKSZ helyi csoportja és a polgármester közötti vitának Rajk László belügyminiszter vetett véget.
23. BML Gyula város polgármesterének iratai 9147/1947. 1947. szeptember 5-én kelt irat.
24. BML Gyulai Általános Ipartestület iratai 327/1947., valamint a 176/1947. számú irat. Az 1946. december 31-i állapot szerint Orosházán 1505, Békéscsabán 1151, Szarvason 1012 magánkisiparos volt. Gyula a 878 magánkisiparossal a megyében a negyedik helyen állt.
    BML Gyulai Általános Ipartestület iratai 10/1947. A gyulai és a gyulavári tagdíjkimutatások. Központi Statisztikai Hivatal: Az 1949. évi népszámlálás. 8. kötet. A foglalkozási statisztika részletes eredményei. 252, 260.

25 Három szabad évtized Gyulán 1944–1974. Szerk.: Marsi Gyula és Szabó Ferenc. Gyula Gyula, 1974. 63. Viharsarok Népe, 1951. december 9.
26 Viharsarok Népe, 1951. december 9.
27 BML Gyula város polgármesterének iratai 9147/1947.
28 Uo.
29 Uo.
30 Czeglédi Imre: A gyulai harisnyagyár 75 éve. Gyula, 1975. 119.
31 BML Gyulai Húsipari Vállalat iratai 1948–1950. Az államosításokkal kapcsolatos iratok Három szabad évtized Gyulán, i. m. 82.
32 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Helyi erőforrások tervezése.
33 Czeglédi Imre: i. m. 120–121.
34 Uo. 122.
35 Uo. 123.
36 Viharsarok, 1948. január 17.
37 Czeglédi Imre: i. m. 122.
38 BML Gyulai Húsipari Vállalat iratai 1948–1950.
Az államosítással kapcsolatos iratok.
39 BML Gyulai Húsipari Vállalat iratai 1948–1960. Műszaki tervek.
40 Gyulai Húsipari Vállalat iratai 1948–1963. Szalámi export, konzerv export.
41 BML Gyulai Húsipari Vállalat iratai 1949–1962. Jegyzőkönyvek, jelentések 1949. Munkaverseny ügyek 1949–1950.
42 BML Gyulai Húsipari Vállalat iratai 1948–1950. Évközi mérleg és eredménykimutatás 1950.
43 BML Gyulai Húsipari Vállalat iratai 1948–1960, valamint 1949–1962. Műszaki tervek.
44 Viharsarok, 1948. január 8.
45 Uo.
46 Czeglédi Imre: i. m. 123.
47 BML Gyulai Harisnyagyár iratai 1948–1953. Munkaviszony ügyek, felajánlások 1948–1952.
48 Uo.
49 BML Gyula város képviselőtestülete közgyűlési jkv. 45/1949
50. Berend T. Iván: Gazdaságpolitika az első ötéves terv megindulásakor 1948–1950. Budapest, 1964. 53.
51 BML Gyula város képviselőtestülete közgyűlési jkv. 45/1949
52 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1951. (A Gyulai Városi Tanács V. B. 1951. évi első negyedévi munkaterve)
53 Uo.
54 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1951. január 8.
55 Uo.
56 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1951. január 8.
57 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1950. november 10.
58 BML Békés megyei Tanács V. B. ipari oszt. iratai (A helyiipari üzemek részlettervei 1951-ben)
59 BML Gyula város képviselőtestülete közgyűlési jkv. 22/1950.
60 BML Békés megyei Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1951. Mérlegbeszámolók.
61 BML Gyula város polgármesterének iratai 111/1947. Gyula Városi Tanács V. B. jkv. 1951. január 8. Viharsarok Népe, 1951. június 26.
62 BML Gyula város polgármesterének iratai 111/1947.
63 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv jkv. 1950. november 4.
64 Uo.
65 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1951. január 8.
BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960.

66 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1951. január 8.
BML Békés megyei Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1951. A helyiipari üzemek részlettervei.
67 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Beszámolók, értekezletek 1955–1958. (A helyiipar fejlődése 1950 óta Gyula városában)
68 Uo.
BML Békés Megyei Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1951. A helyiipari üzemek részlettervei.
69 Viharsarok Népe, 1952. május 15.
70 BML Békés Megyei Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952. Mérlegbeszámolók.
71 Viharsarok Népe, 1951. szeptember 23.
72 Viharsarok Népe, 1951. december 2., valamint az 1951. június 26-i szám.
73 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1954. január 18. (Beszámoló a helyiipar három szektorának 1953. évi helyzetéről és a jövő feladatairól Gyula várost illetően)
74 Berend T. Iván: i. m. 45. BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Ipari tervellenőrző jelentések 1954–1956. Központi Statisztikai Hivatal: Az 1949. évi népszámlálás, 8. kötet. A foglalkozási statisztika részletes eredményei. 260.
75 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Beszámolók, értekezletek 1955–1958. (A helyiipar fejlődése 1950 óta Gyula városában). Békés Megyei Tanács V. B. ipari oszt. iratai. Vállalati tervek
76 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Beszámolók, értekezletek.
77 Uo., valamint BML Békés Megyei Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1951.
78 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. 1952–1960. Beszámolók, értekezletek.
79 Gyulai Kötőipari Vállalat irattára. Mérlegbeszámolók 1953–56. (A helyiipar fejlődése 1950 óta Gyula városában)
81 Uo.
82 BML Békés Megyei Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1951. Vállalati tervek.
83 BML Békés Megyei Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1954–1955. Mérlegbeszámolók.
84 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Beszámolók, értekezletek
85 Viharsarok Népe, 1951. december 9.
86 Szabó Bálint: Új szakasz az MDP politikájában 1953–54. Kossuth Könyvkiadó 1984. 51.
87 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1954. január 18. (Beszámoló a helyiipar három szektoráról)
88 Uo.
89 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1954. május 3. Szabó Bálint: i. m. 20. „Ez a túlhajszok munka sok esetben a munkavédelem elhanyagolását eredményezte, hozzájárult a balesetekhez."
90 Viharsarok Népe, 1953. július 19.
91 Szabó Bálint: i. m. 87.
92 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Ipari tervellenőrző jelentések 1954–1956.
93 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1954. október 29.
94 Viharsarok Népe, 1954. július 9.
95 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Ipari tervellenőrző jelentések 1954–1956.
96 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1954. május 3.
97 Berend T. Iván: Gazdasági útkeresés 1956–1965. Nemzet és emlékezet. Budapest, 1983. 13.
98 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Beszámolók, értekezletek 1955–1958.
99 Szabó Bálint: i. m. 17–18.
100 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Beszámolók, értekezletek 1955–1958.

101 Szabó Bálint: i. m. 99–100.
102 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1954. január 18. Szabó Bálint: i. m. 93–94.
103 Uo.
104 Uo.
105 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Beszámolók – értekezletek
106 Szabó Bálint: i. m. 56.
107 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Ipari tervellenőrző jelentések 1954–1956. A Városi Tanács V. B. 1955. június 8-i ülésének jkv.
108 Uo.
109 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1954. október 29.
110 Uo.
111 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Ipari tervellenőrző jelentések 1954–1956.
112 Uo.
113 Uo.
114 Uo.
115 Szabó Bálint: i. m. 119–120.
106 BML Gyulai Városi Tanács B. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Ipari tervellenőrző jelentések 1954–1956.
117 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1954. január 18.
118 Uo.
119 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1954. május 3.
120 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Ipari tervellenőrző jelentések 1954–1956.
121 Uo.
122 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. (Gyulai Városi Tanács V. B. 1955. évi július 8-i ülésén elhangzott beszámoló). BML Békés Megyei Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1954. Vállalati tervek. BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Ipari tervellenőrző jelentések 1954–1960. (A helyiipar helyzete Gyula várost illetően).
123 Viharsarok Népe, 1954. július 16.
124 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Ipari tervellenőrző jelentések 1954–1956.
125 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1956. Beszámolók, értekezletek.
126 Uo.
127 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai. 1952–1956. Ipari tervellenőrző jelentések 1954–1956.
128 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Beszámolók, értekezletek 1955–1958.
129 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Ipari tervellenőrző jelentések 1954–1956.
130 Uo.
131 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1955–1958. Beszámolók, értekezletek 1955–1958.
132 Uo., valamint BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1955. december 15. és szeptember 30.
133 Gyulai Kötőipari Vállalat irattára. Mérlegbeszámolók 1953–1956.
134 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Beszámolók, értekezletek 1955–1958. Viharsarok Népe, 1955. március 5.
135 Uo.
136 Uo.

137 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1956. Ipari tervellenőrző jelentések 1954–1956. Beszámolók, értekezletek 1955–1958.
138 Uo.
139 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt iratai 1952–1960. Beszámolók, értekezletek 1955–1958.
140 Uo.
141 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1955. december 15.
142 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1956. január 9. (Az 1956. évi községpolitikai terv) BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Beszámolók, értekezletek 1955–1958.
143 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1956. április 27.
144 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Beszámolók, értekezletek 1955–1958.
145 Uo.
146 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1956. április 27. (Bizalmas jelentés a város kisipari termelőszövetkezeteinek 1956 első negyedévi munkájáról)
147 Uo.
148 Uo.
149 Uo.
150 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1956. április 27.
151 Uo.
152 Uo.
153 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1956. május 24.
154 Gyulai Kötőipari Vállalat irattára. Mérlegbeszámolók.
155. Uo
156 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1956. augusztus 3.
157 Három szabad évtized Gyulán i. m. 97.
158 Viharsarok Népe, 1951. március 2.
159 Viharsarok Népe, 1952. február 12.
160 Viharsarok Népe, 1954. január 29.
161 Uo.
161 Uo.
163 Uo.
164 Viharsarok Népe, 1956. június 20.
165 Három szabad évtized Gyulán, i. m. 97.
166 Viharsarok Népe, 1951. július 14.
167 Uo.
168 Viharsarok Népe, 1952. július 4.
169 Viharsarok Népe, 1953. március 3.
170 Viharsarok Népe, 1953. július 24.
171 Uo.
172 Viharsarok Népe, 1953. augusztus 22.
173 Uo., valamint Szabó Bálint: i. m. 99. „1953 november elején került a Politikai Bizottság elé az a jelentés, amelyet Apró Antal vezetésével egy öttagú bizottság állított össze a munkásosztály helyzetéről, az üzemi dolgozók munkakörülményeiről, a szociális kulturális helyzetük javítását célzó legfontosabb teendőkről."
174 Viharsarok Népe, 1955. március 26.
175 Viharsarok Népe, 1956. február 7.
176 BML Békés megyei Tanács V. B. ipari oszt. iratai. 1954–1955. évi mérlegbeszámolók.
177 Békés Megyei Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1950–1951.

178 BML Békés Megyei Tanács V. B. ipari oszt. iratai. 1952. évi mérlegbeszámolók.
179 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Ipari tervellenőrző jelentések 1954–1956. (Tervellenőrző jelentés 1954 október)
180 BML Békés Megyei Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1954–1955. évi mérlegbeszámolók.
181 BML Békés Megyei Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1954.
182 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1956. február 24.
183 BML Gyulai Húsipari Vállalat iratai 1950–1956. Szalámiipari Egyesülés 1950.
184 BML Gyulai Húsipari Vállalat iratai 1948–1960.
Iparügyi miniszteri biztoshoz tett jelentések 1948.
185 BML Gyulai Húsipari Vállalat iratai 1950–1956. Szalámiipari Egyesülés 1950–1951.
186 BML Gyulai Húsipari Vállalat iratai 1948–1950. Mérlegek 1948. Évközi mérleg- és eredménykimutatás 1950.
187 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1950. december 19.
188 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1950. november 6.
189 BML Gyulai Húsipari Vállalat iratai 1948–1963. Terimpex-szel folytatott levelezések.
190 BML Gyulai Húsipari Vállalat iratai 1948–1960. Iparügyi biztoshoz tett jelentések 1948.
191 Uo.
192 Uo.
193 Három szabad évtized Gyulán, i. m. 96.
194 Uo.
195 Czeglédi Imre: i. m. 123.
196 Három szabad évtized Gyulán, i. m. 105.
197 BML Gyulai Harisnyagyár iratai 1948–1953. Mérlegek. Berend T. Iván: Gazdasági útkeresés 1956–1965. Budapest 1983. 17.
198 Czeglédi Imre: i. m. 120.
199 BML Gyulai Harisnyagyár iratai 1948–1953. Mérlegek.
200 Uo.
201 Viharsarok Népe, 1951. augusztus 2.
220 Viharsarok Népe, 1951. augusztus 2.
203 Viharsarok Népe, 1951. december 18.
204 Viharsarok Népe, 1951. március 2.
205 Viharsarok Népe, 1951. december 18.
206 Viharsarok Népe, 1951. október 11.
207 Szabó Bálint: i. m. 10. 21.
208 Viharsarok Népe, 1952. szeptember 6.
209 BML Gyulai Harisnyagyár iratai 1948–1956. Kollektív szerződés az 1953. évre.
210 Gyulai Harisnyagyár irattára. Jkv. 1955. február 16.
211 Viharsarok Népe, 1952. október 14.
212 Viharsarok Népe, 1953. január 1.
213 Három szabad évtized Gyulán i. m. 113.
214 Viharsarok Népe, 1953. április 2., valamint Szabó Bálint: i. m. 10, 21.
215 Viharsarok Népe, 1953. október 29.
216 BML Gyulai Húsipari Vállalat iratai 1950–1956. Szalámiipari Egyesülés 1953.
217 Viharsarok Népe, 1953. december 20.
218 Viharsarok Népe, 1953. augusztus 29.
219 BML Gyulai Húsipari Vállalat iratai 1948–1960.
220 BML Gyulai Harisnyagyár iratai 1948–1956. Kollektív szerződés 1953–1954. Viharsarok Népe 1953. október 28.
221 Gyulai Harisnyagyár irattára. Mérlegbeszámolók 1953.
222 Uo.

223 Uo.
224 BML Gyulai Harisnyagyár iratai 1948–1956. Kollektív szerződések 1953–1954., 1954–1955.
225 BML Gyulai Harisnyagyár iratai 1948–1956. Kollektív szerződés 1955–1956.
226 BML Gyulai Harisnyagyár iratai 1948–1956. Kollektív szerződés 1953–1954. 1954–1955.
227 BML Gyulai Városi Tanács V. B. jkv. 1954. május 10.
228 BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Beszámolók, értekezletek 1955–1958.
229 Uo., valamint BML Gyulai Városi Tanács V. B. ipari oszt. iratai 1952–1960. Beruházások 1955.
230 Viharsarok Népe, 1955. szeptember 1.
231 Viharsarok Népe, 1956. március 7.
232 Viharsarok Népe, 1955. július 3.
233 Viharsarok Népe, 1956. március 7.
234 BML Gyulai Harisnyagyár iratai 1948–1956. Termelési értekezleti jkv. 1935–1956.
235 Uo.
236 Uo.
237 Viharsarok Népe, 1955. augusztus 31.
238 Viharsarok Népe, 1956. március 14.
240 Uo.

237 Viharsarok Népe, 1955. augusztus 31.
238 Viharsarok Népe, 1956. március 14.
239 Viharsarok Népe, 1956. május 6.
240 Uo.

Az iparfejlődés általános vonásai 1957–1970 között

Az 1956 utáni iparpolitikai törekvések elsősorban az előző korszak hibáinak számbavételét és megszüntetését tűzték ki célul. Az ezzel kapcsolatos számos probléma közül az alábbiakban néhány fontosabbra szeretnénk kitérni.

Az iparfejlesztés igen fontos kérdése az ipar aránytalan területi elhelyezkedésének a felszámolása volt. Az ezzel kapcsolatos elvi, átfogó, magas szintű pártállásfoglalás 1958-ban történt, amikor az MSZMP Politikai Bizottsága kimondta, hogy megfelelő ipartelepítéssel biztosítani kell az ország különböző területeinek arányos fejlesztését. Az iparilag elmaradt területeket – elsősorban az Alföldet – fokozottan iparosítani, Budapest ipari súlyát pedig csökkenteni kell. A kormány Gazdasági Bizottsága 1959-i határozata ennek szellemében jelölte meg az ezzel kapcsolatos állami feladatokat. (Lényegében 1970-ig az említett 1958-i párthatározat képezte a területi iparpolitika legfontosabb elvi alapját.[1])

Gondot jelentett, hogy az 1950-es évek első felében a személyi kultusz módszerei miatt a gazdasági vezetők körében félelem, s ebből fakadóan merevség uralkodott el. Minden törekvés ellenére a rugalmasabb, a nagyobb hozzáértésen alapuló önállóságra képes vezetőgárda 1956 után nem egycsapásra teremtődött meg.

Ugyanezt mondhatjuk el a géppark korszerűsítéséről is, amelynek ütemét a korlátozott pénzügyi lehetőségek a kívánatosnál lassúbbra fogták. A korszerűsítés anyagi fedezetét még hosszú éveken keresztül a termelés mennyiségi növelésével lehetett csak biztosítani.

Az 1956 előtti évek további fontos problémája az életszínvonal emelésének elmaradása volt. Ezt felismerve az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának az 1956. december 5-i ülése a jövőre nézve a következő határozatot hozta: „Egész gazdaságpolitikánk fő kérdése, hogy a nemzeti jövedelem elosztásában, gazdasági beruházási tervünk készítésében elsődleges szempont a dolgozók életszínvonalának fokozatos emelése legyen."[2]

Az előbbiekből kitűnik, hogy gazdasági életünk 1948-tól kialakított szocialista szerkezete alapvetően megfelelő volt. A fő feladatot a szerkezeti arányok, a fejlesztés és az elosztás egészséges alakítása jelentette.

„Tovább kell folytatni a szocialista iparosítást, ezen belül a nehézipar hazánkban szükséges fejlesztését... a szocializmus építésének központi kérdése – a mezőgazdaság általános fejlesztésével egyidőben és ennek érdekében – a mezőgazdaság szocialista átalakítása..."[3]

Az idézett irányelvek iparágazatonkénti konkrét végrehajtását már nem sikerült ilyen egyértelműen megoldani. 1956 után végeredményben nem készült azonnal új, átfogó koncepció. Ez a körülmény túlzottan előtérbe állította az egyes középtávú tervek gazdaságpolitikai jelentőségét.[4] Az állásfoglalások szerint az életszínvonal állandó növelése, a fogyasztás emelése, a lakosság mind magasabb színvonalú ellátása, s ezzel összefüggésben az ország és egyes vidékeinek adottságait, sajátosságait figyelembe vevő szemlélet vált egyértelműen erősebbé. Erre utal a Tervhivatal 1957-ben kiadott irányelve is: „...a gazdasági élet állami irányításának fő eszköze nem a kötelező érvényű utasítás, hanem a gazdasági módszerekkel történő tervszerű befolyásolás."[5]

A fenti elképzelések gyakorlati megvalósítása azonban nem volt könnyű. Az 1950-es évek elején kialakított keretek megmaradtak. Az ipar állami irányításában legfőképpen az kapott hangot, hogy az ötvenes évek gazdálkodási rendjétől való minden néven nevezett eltérés alapjában véve összeegyeztethetetlen a szocializmussal. A gyakorlat által megkövetelt kisebb-nagyobb korrekciókkal, ésszerűsítésekkel megoldhatónak találták a gazdasági működés új rendjének kialakítását. A radikális átalakítást elvi alapon egyértelműen elutasították.

Ilyen körülmények között nyitott utat a kormány a gazdasági önállóság kialakítása felé. Már 1954-ben lehetővé tették, hogy a megyei tanácsok átcsoportosíthassák pénzeszközeiket. A községfejlesztési alap létesítésével pedig a városok és községek számára is lehetővé vált – saját hatáskörükben – kisebb fejlesztési és beruházási célok megvalósítása. 1958-ban elvi döntés született arról, hogy a tanácsok költségvetésüket a részükre biztosított bevételi forrásokra alapozzák, s kiadásaik tervezésében is nagyobb önállósággal rendelkezzenek. Az önállóság azonban a gyakorlatban kevéssé érvényesült, elsősorban a tervezési rendszer szigorú központosítottsága és a költségvetési gazdálkodás kötöttségei miatt.[6]

Mindezek hatása vidékünkön többek között abban jelentkezett, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezése évről-évre jelentős munkaerőt tett feleslegessé az agrártermelésben. Az ipart tehát mindenképpen fejleszteni kellett, hogy a mezőgazdaságból felszabaduló munkaerőfelesleget foglalkoztatni lehessen. Ez meg is felelt az általános irányelveknek, ámde ugyanakkor sokféle egyéb gondot is eredményezett, amelyekre az ország nem volt felkészülve: a korábban mezőgazdasági lakosság jelentős részének városokba özönlése, s az ennek következtében még feszültebbé váló lakáskérdés, az ingázók számának felduzzadása, a falvak elnéptelenedése stb.[7]

Gyula és környéke tekintetében is tapasztalhatók voltak a fentiek következményei. Az iparfejlesztés szükségessége vitathatatlan volt, de az erre vonatkozó elképzelések nem voltak egységesek. Az útkeresés során végülis két irányvonal rajzolódott ki:

1. A már meglevő ipari bázis erősítése – főleg a Húsüzem és a Harisnyagyár vonatkozásában – a többi üzem arányos, de az említett két üzemhez képest mégis mérsékelt fejlesztése mellett.

2. Új, lehetőleg a nehézipar keretébe tartozó, több ezer főt foglalkoztató, jelentős beruházást igénylő, de működésük során nem anyagigényes üzemek, gyáregységek Gyulára történő telepítése.[8]

Hamarjában nem dőlt el a két lehetőség közötti választás, csupán az az egy volt biztos, hogy fejleszteni mindenképpen kell az ipart, mivel már az 1950-es évek második felében is jelentkezett a mezőgazdaságból felszabadult munkaerő, és a termelőszövetkezeti mozgalom erősödése révén a jövőben még több volt várható.[9] Ezt látszik igazolni, hogy már 1957-ben 42%-kal nőtt Gyulán a tanácsi vállalatok dolgozóinak száma.[10] A munkaerő foglalkoztatottságától függetlenül a város ipari üzemeinek többsége az 1950-es évek második felében elmaradt a termelési tervek teljesítésében. Ennek okai a következők voltak: időnkénti nyersanyaghiány, elégtelen szállítási kapacitás, korszerűtlen berendezések, korlátozott hitelfelvételi lehetőségek, gyakran változó kereskedelmi igények, a gyakran változó főhatóságok még gyakrabban változó intézkedései, az új gépek beszerzési nehézségei, az újítási mozgalom kihasználatlansága, az ellanyhult szocialista munkaverseny, stb.[11] Az üzemek fenti gondjainak enyhítésére a tanács végrehajtó bizottsága olyan határozatot hozott, miszerint a vállalatoknál megrendeléseket fog eszközölni.[12] A jószándék nem lehetett kétséges, ennek ellenére ez a határozat a jelzett problémákat természetesen nem oldhatta meg.

Az említett nehézségek ellenére a lakosság jobb ellátását szolgáló alapvető célokat az ipar el is érte az 1950-es és az 1960-as évek fordulóján. Ezzel viszont új gond is jelentkezett: a megnövekedett árukészleteket nem volt hol eladni, pontosabban ezeket a korábbi – és ekkoriban csak igen mérsékelten növekvő – kereskedelmi kapacitás keretein belül lehetett értékesíteni. 1959-ben például az állami kereskedelem forgalma nyolcszor gyorsabban növekedett, mint a boltok száma.[13]

Az iparpolitika fő fejlesztési alapelvei (gyorsaság, a nehézipar elsődlegessége, a szén privilégiuma helyett elektromosság, gáz, olaj stb.) Gyulán ezidőben kevéssé érvényesültek. A városban sokáig csak egyetlen nagyüzem működött. Az összes többi üzem munkásai alig voltak száznál többen, sőt a legtöbb ipari munkahelyen (tíz üzem) 100 főn alul volt a munkáslétszám. Ez azt jelentette, hogy megfelelő ipari bázist jelentő középüzem Gyulán kevés volt. Az üzemek elhelyezkedése is kedvezőtlen volt, többségükben szorosan beékelődtek a lakótömbök közé, amellett a telephelyek több helyen, egymástól távol, gyakran elavult szükségépületekben helyezkedtek el, ami megnövelte a belső szállítást. Gépi beruházási lehetőség a vállalatoknál jó ideig nem volt. A város ipari szövetkezeteiben még ennél is kedvezőtlenebb volt a helyzet: szinte naturális módszerekkel és eszközökkel termeltek.[14]

Az említett nehézségek ellenére a termelés volumene valamelyest nőtt. Gyulán 1957–1959 között 11,8%-kal emelkedett az ipar termelése.[5] A fejlődés döntően mennyiségi jellegű volt. Az agrárjellegű környezet ezidőben már csak azért is fékezően hatott, mert az ötvenes évek iparpolitikája az életszínvonal hatékony

javításának szolgálatára leginkább képes iparágat, a magyar ipar legnagyobb hagyományú ágazatát, az élelmiszeripart a leglassabban fejlesztendő iparágak közé sorolta. Sem a tárolás, sem a feldolgozás, sem a hűtőkapacitás nem tartott lépést az igényekkel.[16] Az iparfejlesztés ilyen következményei az egész megyét sújtották. Gyula város tanácsülése 1959-ben megállapította, hogy nyersanyag lenne ugyan elegendő a város élelmiszeripara számára, de ez annyira fejletlen, hogy nem tudja foglalkoztatni a rendelkezésre álló munkaerőt. Ennek következtében rendszeressé vált az elvándorlás, amit csak az ipar jelentős fejlesztésével lehetett volna megállítani. Az említett tanácsülés el is határozta, hogy a meglevő üzemek mellé konzervet és készételt előállító ipar kialakítása, továbbá a szalámigyártás megteremtése, sertéshizlalda, szérumtelep, kenyérgyár létesítése, s a malom bővítése is szükséges lenne. A többi iparág vonatkozásában is elsősorban a könnyűipar fejlesztését látták a legreálisabbnak. Kis profilváltozással ez a célkitűzés viszonylag könnyen megvalósíthatónak látszott (például a szövőiparban áttérni a műszál feldolgozására). A rendelkezésre álló felhasználatlan munkaerőre tekintettel új profilú üzemek létesítését is tervezték: finommechanikai, kisgépgyártó üzemek, autószerviz, patyolat stb. Ugyanakkor arról is döntöttek, hogy az új ipartelepeket a városon kívüli területeken kell felépíteni.[17]

A városi tanács végrehajtó bizottsága gyakran foglalkozott a város ipari üzemeinek fontos kérdéseivel: számbavette a leggyengébben gazdálkodó üzemek elmaradásának okait és tervezetet dolgozott ki a hiányosságok megszüntetésére. Foglalkozott ugyanakkor a város üzemeinek többségénél tapasztalható alacsony fokú szociális ellátás javításával is.[18]

Az 1960-as évek elején országos szinten is fokozottan felszínre kerültek azok a problémák, amelyek később kikényszerítették a gazdaságirányítás mechanizmusának módosítását. A műszaki fejlesztés tendenciája a Tervhivatal elemzése szerint akkoriban úgy alakult, hogy „a felújítási alapból beszerezhető gép egy év alatt nem hozott olyan összegű eredményt, mint amennyit a gép selejtezéséből előálló veszteség jelent." Azaz: az elavult gépek kiselejtezése a vállalatoknak nem volt érdeke, mert eredményromlást jelentett. Így azután országos szinten a gépek teljesítménye 1960–1966 között 16%-kal visszaesett.[19]

A másik visszahúzó jelenség a kooperáció előli elzárkózás volt. A feldolgozó ipar számára az autarkia volt a legelőnyösebb. A vállalatok önellátásra való törekvése szükségszerűen zárt nemzeti piacokat teremtett. Viszont a növekvő reálbérek és az emelkedő fogyasztás által támasztott nagyobb igényeket ez a gazdasági tendencia nem tudta kielégíteni, így a fokozódó mértékben lemaradó infrastrukturális ellátottság az életviszonyokra negatív hatású volt. Mindez pedig országosan és helyileg egyaránt nem kívánatos állapotokhoz vezetett.[20]

A részletezés igénye nélkül említünk csak meg néhány konkrét tényezőt a fentiekkel kapcsolatban. Időszakunkban az ipari termelés az előzetes elképzeléseknek megfelelően növekedett ugyan, de a hatékonysági mutatók nem bizonyítottak kielégítő fejlődést. A szénre épített kalóriabázis gyakran nem volt

gazdaságos, viszont más energiahordozók (olaj, gáz) a második ötéves terv idején még alárendelt szerepet játszottak. A beruházások nagyon hosszú kivitelezési ideje szintén csökkentette a fejlődés ütemét.[21]

Ebből a helyzetből az iparirányítás szervei adminisztratív úton próbáltak kilábalni: az ipart utasításözönnel dirigálták. A minisztériumok adatkövetelései – s az ezek nyomán kiadott utasításai – csillagászati mennyiséget értek el. Utasítás volt bőven, mégis gyenge volt az exportképesség, sok volt a selejt, túlhangsúlyozottá vált a vállalati érdek, öncélúvá lett a tervteljesítés, mivel ilyen iparpolitikai irányítás mellett nem is vehette figyelembe a valóságos piaci igényeket. A vállalatok minősítése a központilag jóváhagyott tervmutatók teljesítése alapján történt. A vállalatok a könnyebben teljesíthető, minél kisebb erőfeszítést igénylő tervfeladatok vállalásában voltak érdekeltek, s kevésbé törődtek a szükségletekhez igazodó, korszerű gyártmányszerkezet kialakításával.[22] Ennek következtében nagy mennyiségben állították elő a nehézkesen, vagy sehol sem értékesíthető termékeket.[23]

Mindezt súlyosbították az akkor meglévő árproblémák is. Az alapanyagok és félgyártmányok előállítása többnyire veszteséges volt, az importanyagokat viszont a belföldi árakhoz arányosították. Ezek miatt a végtermékek árai alacsonyabbak voltak a valóságos ráfordításnál. 1959-ben történt ugyan termelői árrendezés abból a célból, hogy az árak ösztönözzenek a műszaki fejlesztésre, de az árrendszer egésze továbbra is hatósági irányítás alatt maradt, s ezért az árak továbbra sem juttatták kifejezésre a hazai és nemzetközi értékviszonyok változásait, sem a műszaki fejlesztés változó igényeit. Megmaradtak ezért az export és import, valamint a hazai árak közötti jelentős különbségek is.[24]

A műszaki fejlesztés fentiekből adódó lassú fejlesztési üteme azt eredményezte, hogy a termelést az iparban döntően csak létszámnöveléssel lehetett növelni. (Az iparilag fejlett országokban ennek éppen az ellenkezője volt megfigyelhető.)

Mindezeket az országos párt- és állami vezetés felismerte, s a nemzetközi tapasztalatokat és a hazai szakemberek véleményét figyelembe véve 1964–1968 között megindult a gazdasági irányítás új mechanizmusának előkészítése és bevezetése.

Az előbbiekben vázolt gazdasági jelenségek gyulai vonatkozásait a későbbiekben részletesen ismertetjük. Itt csak azt jelezzük, hogy Gyula város ipari üzemei is sokat küszködtek a fenti gondokkal. Termékeikkel szemben gyakran merültek fel minőségi kifogások, bizonytalankodások merültek fel a profilbővítések során, alacsony technikai színvonalon dolgoztak, több üzemben ekkor még nem volt megfelelő a szociális ellátás (öltözők, fürdők, balesetvédelmi felszerelések hiánya stb.). A vállalati tervteljesítések esetenként látszateredményekhez vezettek. 1961-ben például csaknem minden üzem túlteljesítette a tervét anélkül, hogy a gyártástechnológia korszerűsödött volna. Inkább csak a munkáslétszám növelésével sikerült eredményeiket elérni. (1960–1961 között 164 fővel emelkedett a munkáslétszám.)[25]

A fentiekből sejthető, milyen volt a beruházás akkoriban. A 17 ipari üzemből 10-ben történtek ugyan beruházások – ami önmagában jó aránynak látszik –, de a beruházások egyrészt kis volumenűek voltak, másrészt gyakran nem a termelést szolgálták. Három üzemben szociális jellegű beruházás történt, egyben felújítás, és hat helyen fordították az erre szánt összeget műszaki fejlesztési célra. Ez utóbbiak közül csupán kettőé érte el az egymillió forintos nagyságrendet, a többi négyé mindössze 30 000–200 000 forint között mozgott.[26]

Békés megyében az 1960-as évek közepére csupán a korábban is ipari centrumként számontartott településeken következett be fejlődés. Az ipar jelentősebb része három városban koncentrálódott: Békéscsabán, Orosházán és Gyulán.[27] A kőolaj- és földgázfeltárás újraindulása az iparfejlődést megyei szinten egyértelműen Orosháza javára tolta el. Nem feladatunk ennek részletezése, de meg kell említenünk, hogy ezt a tendenciát fokozta az Orosházi Üveggyár létrehozása, amely megyénkben az igazán korszerű nagyipar első bázisa lett.

Gyula ipara az 1960-as évek közepén a korábban megindult tendenciák szerint fejlődött tovább. Az iparfejlesztést – mint azt már korábban jeleztük – szinte kikényszerítette a mezőgazdaságból felszabadult szakképzetlen munkaerő. 1963-ban például el akart helyezkedni a városban 1575 személy (654 férfi és 921 nő), de közülük minden pozitív törekvés ellenére sem tudtak alkalmazni 530 főt (119 férfit és 411 nőt).[28] Mindez nemcsak a mezőgazdaságból felszabaduló munkaerőfeleslegre utal, hanem arra is, hogy mind több háziasszony akart elhelyezkedni, s mivel a munkára jelentkező között a nők aránya jóval magasabb volt, a távlati iparfejlesztésben eleve a könnyűiparnak kellett nagy szerepet játszania. A két évvel azelőtti létszámnövekedés 7,45%-ról 1963-ra 6,75%-ra csökkent ugyan, de az 1963. évi tervteljesítések mögött még mindig egyértelműen a magas dolgozói létszám állt a műszaki-technikai fejlődés rovására. (A rendelkezésre álló munkaerőből a magánkisipar sem tudott felszívni, hiszen az iparosok száma 1959–1963 között 43%-kal csökkent,[29] s ez a tendencia – miként azt a későbbiekben részletesen is látni fogjuk – tovább folytatódott.)

Az 1964. évi tanácsi végrehajtó bizottsági munkaterv igyekezett ugyan gátat vetni a negatív irányú, extenzív tendenciáknak, de e szándékának akkor még nem voltak meg teljes mértékben a reális alapjai. Hiába határozták meg néhány üzem alapvető funkcióját, hiába adták fő feladatul a ktsz-eknek a lakossági igény mind szélesebbkörű és mind jobb minőségű kiszolgálását. A rosszul, megbízhatatlanul dolgozó üzem munkájában a partnerei nem bíztak (legkirívóbb példa a Gépállomás), a ktsz-ek viszont inkább új termékeket gyártottak ahelyett, hogy a lakossági szolgáltatással törődtek volna.[30] Így ez a feladat túlnyomórészt a kisiparosokra hárult volna, akik azonban fogyatkozott létszámukkal nem tudták az igénycket kielégíteni, aminek viszont az lett a következménye, hogy elszaporodtak a kontárok.

Az eddigiekből is kitűnhet, hogy az 1960-as évek derekán és második felében – a későbbiekben részletezett – fejlődésnek döntően a könnyűiparban kellett be-

következnie. Ez a fejlődés – tágabb földrajzi kitekintésben – nem volt problémamentes. A megyei átlagot messze meghaladó fejlődés a foglalkoztatottság, az energia, a gépi kapacitás, az állóeszköz bruttó értéke egy lakosra vetített arányszámai szerint a következőképpen alakult:[31]

Város	Fejlettségi szint mutatója	Átlagoshoz viszonyított fejlettségi arány	Megjegyzés
Békéscsaba	6,61	3,30	könnyűiparilag
Gyula	5,49	2,74	fejlett terület

Túlságosan nagy volt a könnyűiparon belül a koncentráltság a megyében. Az összlakosságnak csupán 18,3%-a élt a fejlett, ezzel szemben 50,3%-a lakott a kimondottan fejletlen ipari területeken.[32]

Ez az aránytalanság természetesen azt eredményezte, hogy a fejlett területek erős vonzóerővel rendelkeztek, viszont mégsem bírták el a fölös számban kínálkozó munkaerőt sem munkahely, sem lakás, sem más vonatkozásokban.

Ezen körülményekkel küszködve bár, de Gyula ipara egészében az 1960-as évek derekán átlagosan 14%-os növekedést ért el évente és ezt a fenti okok miatt 7%-os munkáslétszám-növekedéssel tudta megvalósítani, viszont a termelékenység aránylag szerényen fejlődött (15%).[33] Ennek ellenére a technikai fejlesztés meghaladta a megyei átlagot, ami azonban az általános képet tekintve nem mondható kimagasló eredménynek. Az előrehaladás lendületét akkoriban jelentősen fékezte a város üzemeinek szétszórt fekvése, és az iparfejlesztést ehhez a tényhez kellett a városnak pillanatnyilag hozzáigazítani.

A vállalatoknál egyre inkább jelentkezett az a törekvés, hogy rendezzék, egységesítsék sokarcú profiljukat, s a szétszórt telephelyeik tanácsi segítséggel történő összevonásával megvessék a nagyüzemi technológia korszerű, modern alapjait. Magasabb szintűvé kezdtek válni a rekonstrukciók, amivel a szalagszerű sorozatgyártás lehetőségei is kialakultak az 1960-as évek legvégére. A városon kívüli új ipartelepekre való átköltözés 1966–1970 között fokozott ütemben folyt, de teljesen nem fejeződhetett be, mert ezekhez előzőleg ki kellett építeni az idevezető út-, villany-, víz- és gázhálózatot.

Az 1960-as évek második felében a szakmunkáslétszám kedvező alakulása is megfigyelhető volt. Ez a szakképzés helyes irányvonalán túl az 1950-es évekbeli demográfiai hullám kedvező hatásaként jelentkezett. 1960-ban az iparban dolgozók száma 3691 fő volt a városban, ez a szám 1970-re 5056-ra emelkedett (36,9%). Az ipar megközelítőleg azonos számú dolgozót foglalkoztatott, mint a mezőgazdaság, viszont 1970-ben már mintegy 2000-rel többet. Ekkor az összes kereső (12 415 fő) ágazati megoszlása a következő volt: ipar=41%, mezőgazdaság=24%, egyéb=35%,[34]

A dolgozók nemek szerinti megoszlása tekintetében feltűnően magas volt a nők

aránya. Az ipar szerkezetéből adódóan ennek megváltoztatására nem is lehetett számítani, hiszen a textilipar igen jelentős nagyságrendet képviselt a városban (Harisnyagyár, Kötőipari Vállalat, Szabóipari Szövetkezet, Háziipari Szövetkezet).

Összegzésül megállapítható, hogy Gyula város ipara az akkori népgazdaság fejlődésével szinkronban haladt előre. Az állami ipar a második ötéves terv idején 10%-os növekedést mutatott, s ezen belül az élelmiszeripar még ennél is nagyobb, 13%-os eredményt ért el. Ugyanakkor viszont a termelékenység csupán 47%-kal növekedett a tervezett 70%-kal szemben. Ennek az előbbiekben említett – legtöbbször országos jellegű – problémákon túl abból is eredő okai voltak, hogy az üzemek akkoriban még jelentős létszám-túlbiztosítással dolgoztak.[35] A gyulai ipar évi össztermelése az 1960-beli 400 millió forintról 1965-re 800 millióra emelkedett.[36]

Az ipari munkások száma az 1960-as évek közepén és második felében változó, lényegében gyorsan növekvő gyarapodást mutatott:[37]

1963=4712
1964=5392
1965=5238
1966=5526
1967=6127
1968=6001
1969=6911

Az 1960-as évek derekán megfigyelhető lassulás egyrészt a termelőszövetkezetekből egyre kisebb arányban felszabaduló munkaerőnek, másrészt az országosan is megkérdőjelezett korábbi gazdasági irányítás határozatilag már 1964-ben kimondott reformjának volt a következménye. Eziránt egyébként már 1957-ben is felmerült az igény, s az alapelveket a közgazdasági bizottság meg is fogalmazta, de bevezetésre nem került, mert fontosabb a politikai konszolidáció megvalósítása, a mezőgazdaság szocialista átszervezése; egyáltalán a gazdasági élet fő kérdése a helyreállítás volt.[38] Az 1964-ben elhatározott gazdaságirányítási reform alaptételei (a vállalati érdekeltség hangsúlyozása, a külső piacok hatásának figyelembevétele, a tanácsi önállóság továbbfejlesztése stb.) miatt az üzemek egy része már 1964–1965-ben várakozó álláspontra helyezkedett, de a termelékenység még a reform bevezetése után is stagnált egy-két évig. Ennek okai legfőképpen a következők voltak: az ipari termelés növekedési üteme lassult, a munkaidőcsökkentést nem egyszerre indították el, nagy munkaerővándorlást indítva el ezzel a szabad szombatos üzemek felé, továbbá túlságosan liberálisan kezelték a munkafegyelem kérdését, arra gondolva, hogy ezen a téren elég lesz majd a puszta anyagi ösztönzés. Ezért aztán az 1968-ban bevezetett reformot még az 1970-es évek elején is többször korrigálni kellett.[39]

Mindenesetre a gyulai iparszínvonal helyzetét tágabb összefüggésekben nézve elmondható, hogy országos szinten a hatvanas évek második felében jó közép mezőnyben foglalt helyet. 1968-ban Békés megye 37 szövetkezete közül a legnagyobb részarányt a fémtömegcikkipar képviselte (38,9%), amely összes termelési értékének 1/3-át két szövetkezet: a Gyulai Fa-, Fémbútoripari Ktsz és a Szarvasi Vas-, Fémipari Ktsz adta.[40] Ekkoriban (pontosan: 1967-ben) Magyarország 68 városa közül a minisztériumi iparban foglalkoztatottak száma szerint Gyula a 43., a tanácsi és a szövetkezeti iparban dolgozók száma alapján a 29. helyet foglalta el.[41]

Iparfejlődés Gyulán a hároméves, a második és a harmadik ötéves tervek idején

A konszolidáció /1957/

Az előbbi fejezetünkben bemutatott, utat kereső országos iparpolitika és az anyagi lehetőségek 1956 után nemigen segítették elő Gyulán sem a helyi viszonyokra szabott és egyben korszerű iparszerkezet azonnali kiépítését, sem általában az ipar gyors felfutását. Az irányítási bizonytalanságok mellett a reális lehetőségek csak lassan bontakoztak ki. A már említett nyersanyag- és megrendeléshiány, a szállítási nehézségek, a város üzemeinek szétszórt telephelyei, a kezdetleges technológiák stb. mind olyan nehézségeket jelentettek, amelyeket csak hosszabb és szívós munkával, beruházásokkal lehetett megszüntetni. Az egyes üzemek legszembetűnőbb, legégetőbb gondjain kellett legelőször is segíteni, és ehhez mindenekelőtt azok reális számbavétele, alapos tanulmányozása és értékelése elengedhetetlen volt.

1957-ben a Bútoripari Vállalat nem tudta termelési tervét teljesíteni, mert nem kapott elegendő központi anyagkiutalást. Emiatt kénytelen volt a szükséges anyagmennyiséget a TÜZÉP-nél beszerezni, de ott ez lényegesen többe került.

A Kötőipari Vállalat is veszteségesen zárta az 1957-es évet. Itt az anyaghiány miatt a labilis kereskedelmi igények is sok gondot okoztak.

A Kertészeti Vállalat sem volt könnyű helyzetben: 700 000 facsemete várt kiültetésre, de nem kellett a vevőknek. Más termékeiket is nehezen tudták értékesíteni. Korábbi főhatóságuk, a Város- és Községgazdálkodási Minisztérium megszűnt és helyette nem alakult másik.[42]

Veszteséges lett a szeszfőzde is, bár ennek a folyamatban lévő átalakítások, korszerűsítések is okai voltak, mert ezek miatt nem tudott teljes kapacitással dolgozni.[43]

A Gyulai Községgazdálkodási Vállalatot szolgáltató üzemnek minősítették, de anyaghiány miatt feladatát nem tudta ellátni. Ritkán jutott csak a szükséges anyagokhoz, de akkor sem nagykereskedelmi áron kapta. Valamiféle megoldást

abban kerestek, hogy célul tűzték ki az építőipari jellegű tevékenység főprofillá történő kifejlesztését.[44]

A gyulai Gépállomás munkájával szemben általános volt az elégedetlenség. Pedig ugyancsak fontos szerepe lett volna az 1956-i ellenforradalmi események során meglazult termelőszövetkezeti mozgalom újbóli megerősítésében. A termelőszövetkezetek azonban azt tapasztalták, hogy a Gépállomás állandóan késett a vállalt határidőkkel és az elvégzett munka minősége sem volt megfelelő.

A Jéggyár egyenesen visszafejlődőben volt. Pénzbeli támogatást egyáltalán nem kapott. Az előzetesen számára kiutalt összeget a szeszfőzdének adták.[45]

A Harisnyagyár életében biztató előrelépések mutatkoztak. 1956 előtt tapasztalatlan, korszerűtlen volt a vezetés, amellett a jobb gépeket elvitték, s a gyár túlságosan magas munkáslétszámmal dolgozott. 1957 elején reálisabb lett a tervszerűség, modern cseh gépeket kaptak, amelyekkel magasabb minőségi színvonalat tudtak elérni (a minőségi szint 1956-ban 89%-os, 1957-ben 91,4%-os volt). Az is sokat jelentett, hogy a közvetlen termelésirányítást ismét a művezetők végezték.[46] Mindezek eredményeképpen 1958-ban a gyárban 14–15 nap nyereségrészesedést tudtak fizetni.[47]

Összességében Gyula város iparának a forgalmi adó nélkül számított termelési értéke az 1958-as árakon ezer forintban a következő volt:

1957: 193 743
1958: 192 633

A visszaesés oka az volt, hogy a Húsüzem termeléséből elmaradt 4 millió forint értékű fehéráru kisütése, mivel ezt a korábbiaktól eltérően a békéscsabai vágóhíd végezte el.[48]

A helyi iparpolitika egészséges irányvonalának kialakítása nem kis gondot jelentett. 1958-tól a tanácsok költségvetésüket a részükre biztosított bevételi forrásokra alapították, s kiadásaik meghatározásában is nagyobb önállósággal rendelkeztek ugyan, de ezt összhangba kellett hozni a központi tervezési elképzelésekkel éppúgy, mint az egyes szaktárcák átfogó érvényű gazdasági rendelkezéseivel.[49] Gyula Város Tanácsa nemcsak az előbbiekben ismertetett problémák mihamarabbi és konkrét megoldását tűzte napirendre, hanem a korábban kialakított távlati tervek felülvizsgálatát is. Az 1957-es gazdasági év értékelése során változtatták meg azt a koncepciót, amely szerint Gyulát iskolavárossá kell tenni. Úgy döntöttek, hogy sokkal fontosabb az ipari üzemek fejlesztése és újak létesítése, mivel ott új munkahelyeket tudnak majd biztosítani.[50] Ezt az elgondolást a következő évek teljes mértékben igazolták is.

Már 1957-ben hozzáláttak a legszükségesebb feladatok megvalósításához. Az természetes, hogy az ekkori eredmények a későbbi időszakokhoz képest szerények voltak, de a tanácsi irányítás hatékonysága akkor még kis mértékű volt, az üzemekben történő – az egyszerű újratermelés biztosításához szükséges – beruházásokat pedig saját vállalati alapból kellett biztosítani.[51]

A Húsipari Vállalat új zsírfogót és ülepítőt épített, a Bútoripari Vállalat új bútortípusokkal jelentkezett a piacon, a Sütőipari Vállalat kétkemencés egykori magán pékséggel bővült, s a megfelelő kenyérellátás érdekében lépéseket tett az éjszakai műszak szükség szerinti visszaállítására. A Harisnyagyárban bevezették a tartós nejlon és kreppnejlon zoknik gyártását. Az 1957-ben egyetlen nyereséges Cementipari Vállalatnál jól sikerült a salakbetonelem gyártása. A város ipari üzemeiben képződő salak olcsó nyersanyagot biztosított ennek gyártásához.

A Kertészeti Vállalat fő feladata a város további erőteljes parkosítása lett. Tervbe vették egy kútfúró brigád létrehozását is.

Szükségesnek tartottak néhány átszervezést is. A Békés Megyei Szikvízipari Vállalat gyulai telepe a Gyulai Vendéglátóipari Vállalat kezelésébe került. A Községgazdálkodási Vállalat köztisztasági és házkezelőségi részlege költségvetési kezelésbe került, míg a vállalat többi részét a Békés Megyei Tanács Tatarozó Vállalatához csatolták azzal, hogy az majd Gyulán egy kirendeltséget fog szervezni. 1957-ben új ipari színfoltja lett a városnak az akkor megalakult Háziipari Szövetkezet, amely mindjárt kezdetben mintegy 200 bedolgozó nőnek tudott munkát adni.[52]

Az említett eredmények jótékony hatása természetesen nem jelentkezhetett azonnal látványosan, de jelezte, hogy a város ipari fejlődése 1956 után túljutott a holtponton.

1957-ben Gyulán az ipari üzemek ágazatonkénti megoszlása a következő volt:

minisztériumi irányítás alá tartozott:	4 vállalat
a tanácsi irányítás alá tartozott	5 vállalat
az ipari szövetkezetek száma:	5

Az üzemek számarányát tekintve a helyiipar túlsúlya szembetűnő, de a termelés volumenét és a foglalkoztatási arányokat nézve a minisztériumi ipar változatlanul döntő fölényben volt. 1957-ben a város 1859 ipari dolgozója közül 1250 az ide tartozó négy üzemben volt alkalmazásban, a többi 609 nagyjából azonos megoszlással a helyi iparban dolgozott. Itt egyetlen üzemben sem volt a munkások száma 90 fölött.[53]

A teljes termelési érték 1957. évi megoszlása is hasonló arányokat tükrözött:[54]

minisztériumi ipar:	150,1 millió Ft
tanácsi ipar:	112,1 millió Ft
szövetkezeti ipar:	23,7 millió Ft

Ezek szerint a tíz helyi ipari üzem teljes termelési értéke együttesen sem érte el a négy minisztériumi vállalatét. Nemcsak a termelési érték aránya miatt, hanem egyéb szükségletek miatt is jogos volt minden olyan törekvés, ami a helyi ipar fejlesztését kívánta. A város vezetése ennek felismerése alapján alakította ki a megyei iparfejlesztési célokkal egyeztetett hosszú távú iparpolitikáját.

Az ipar továbbfejlesztésére való törekvés Gyula város párt- és állami vezetésében állandóan fontos kérdés volt. A fejlesztési irányok több kérdésben azonban még bizonytalanok maradtak és szintén sokáig még mindig szűkösek voltak a fejlesztés anyagi előfeltételei, ezért az ipari fejlődés elsősorban létszámnöveléssel volt biztosítható. (Ez majd később, a nagyobb anyagi fejlesztési bázis megléte idején visszafogó erővé változott át.) A tárgyalt időszakban mindenesetre legtöbb üzemre az volt a jellemző, hogy a műszaki színvonal, a gyártmányok korszerűsége elmaradt a követelményektől.

A fejlesztés egyik alapvető feladata a szétszórt ipari telephelyek összevonása volt. Ezt csak a városon kívül, a külső övezetekben lehetett megoldani. A város vezetői azt tervezték, hogy az említett térségben három nagy ipari centrumot hoznak létre. Közlekedési és településföldrajzi megfontolások alapján ezeket a várostól É-ra (a TÜZÉP telep mögötti terület), NY-ra (a Tejporgyár mögötti részen), és DNY-ra (a Kétegyházára vezető út mentén) eső területeket jelölték ki. Az elsőnél a vasút, a másodiknál a közút közelsége különösen kedvezett ipari üzemek telepítésére, a harmadik területre az uralkodó széljárás figyelembevételével a leginkább füsttel, gőzzel és bűzzel járó létesítmények elhelyezését tervezték.[55] Az említett kedvező adottságokon túl mindhárom ipartelepnek kiszemelt terület további előnye volt, hogy korlátlan terjeszkedési lehetőségeket biztosított, mivel a mezőgazdasági területet a törvény ekkor még nem védte.

Ez a terv azonban csak hosszú évekkel később és akkor is csak fokozatosan valósulhatott meg. Erről a későbbiekben még szólunk. Pillanatnyilag az ipar azon gondjainak számbavétele volt fontosabb, amelyeken a tervidőszakban segíteni kellett. A Háziipari Szövetkezet a kezdet nehézségeivel, a piackutatással, a szétszórtan elhelyezkedő részlegei közötti együttműködés megszervezésével volt még 1958-ban is elfoglalva. A Szabóipari Ktsz helyiséghiánnyal küszködött. A Gépállomáson az évenként változó bérezési forma lehetetlenné tette az egészséges anyagi érdekeltség kialakulását, ezért a dolgozók igen felületes munkát végeztek. A Kötőipari Vállalatnál sok volt az elfekvő készlet, amit csak leértékelés után maga a vállalat adott el. A Cementipari Vállalatnál a szűk, szétszórt telephelyek miatt lassította és drágította a termelést a rengeteg belső szállítás.[56]

A fenti gondok mellett azonban megjelentek a későbbi intenzívebb fejlődésre utaló jelenségek is. A Sütőipari Vállalat takarékos anyagfelhasználással jelentős önköltségcsökkentést ért el. A termelékenység 1959-re már három üzemben javult folyamatosan (Sütőipar, Harisnyagyár, Húsüzem).[57]

A beruházási összegek nem voltak elegendőek ahhoz, hogy a tervidőszakban jelentős technikai fejlesztések történjenek. Különösen az utolsó esztendőre csappantak meg annyira, hogy egész Békés megyében mindössze három üzem (a Gyulai Húsipari Vállalat, a Battonyai Kenyérgyár és a BARNEVÁL) jutott bővítési, korszerűsítési lehetőségekhez.[58]

Ezért az iparfejlesztést más módokon, szervezeti és profilváltoztatással kívánták megoldani. A Harisnyagyár régebb óta a budapesti vállalat gyáregységeként működött. Most hasonló helyzetbe került a Vízgépészeti Vállalat és a Bútoripari Vállalat és a Húsüzem. A Gépállomást – alapvető feladatát megváltoztatva – mezőgazdasági gépjavító vállalattá alakították át. Megváltoztatta profilját és nevét a Mezőgazdasági Ktsz is, és Fa-, Fém-bútoripari Ktsz néven működött tovább. A sürgető igények hatására új üzem is létrejött: a Kislakásépítő és Karbantartó Szövetkezet, amely a város első építőipari üzeme lett. Megszűnt az önállósága a Cipész Ktsz-nek, és a továbbiakban az összevont megyei szövetkezet egységeként működött.[59]

A tervidőszak általános értékelése elé kívánkozik az a megjegyzés, hogy az egyes üzemek teljesítményét tükröző számadatok mögött nem lehet minden esetben megtalálni a termelés eredményességének valóságos mutatóit. Ezt elsősorban a nyersanyagárak és a piaci kereslet változó és minden esetben eltéréseket mutató szintje okozta. (Például míg a húsüzemben 1960-ban 181 dolgozó 130 millió forintot produkált, addig a Harisnyagyár 699 dolgozója 82 millió forintot termelt.)[60] Az eredményességi mutatók a fejlődési tendenciákat amúgy sem tükrözik reálisan, hiszen például amikor 1959-ben új termelői árakat vezettek be, ez a rendelkezés a gyulai vállalatok eredményét a mennyiségileg nagyobb termelés ellenére 3,4%-kal csökkentette.[61]

Gyulán a hároméves terv végére a vázolt nehézségek ellenére is megerősödtek az üzemek. Ezt igazolta, hogy évről évre kevesebb lett a veszteséges üzem. Csupán a Szeszfőzde és a Jéggyár „ment tönkre", azaz az állandóan veszteséges két üzem működését megszüntették.[62] A Bútoripari Vállalatnál az alapanyaghiány és a széthúzó vezetés miatt stagnálás volt tapasztalható. Az 1960 márciusában kinevezett új vezetőség körültekintő munkájának köszönhetően a vállalat ebben az évben már teljesíteni tudta éves termelési tervét (106,8%).[63] A Cementipari Vállalatnak ez éppen hogy csak sikerült (100,1%). Annál sikeresebb évet zárt a Húsipari Vállalat és a Kötőipari Vállalat, ez utóbbinak már új gépek beszerzésére is futotta anyagi erejéből. A Bútoripari Vállalat fél év alatt teljesítette egész éves tervét. A Harisnyagyárnak viszont nem volt elegendő megrendelése, ugyanígy a Sütőipari Vállalatnak sem. Ez utóbbinak az volt a fő gondja, hogy az élelmiszerféleségekből mind választékosabb lett az ellátás, és ezért péksütemény-ből nem volt szükség olyan mennyiségre, mint korábban.[64]

Összességében a tanácsi iparvállalatok a tervüket 1959-ben 12%-kal, 1960-ban 14%-kal tudták túlteljesíteni.[65] Ezt az eredményt azonban továbbra sem a termelékenység növelésével, hanem létszámnövekedéssel érték el. Fokozottan vonatkozott ez a ktsz-ekre, ahol továbbra is a manuális munkavégzés dominált.[66]

A hároméves terv alatt a foglalkoztatottak létszáma a következőképpen alakult:[67]

ágazat	létszám (1960)	növekedés (1958-tól)
minisztériumi ipar:	1622	372=21,9%
tanácsi ipar:	570	279=49,0%
szövetkezeti ipar:	551	273=50,4%

A helyi iparban dolgozók mintegy 50%-os növekedése éppen nem minőségi felfutásra utal, csupán a már említett technikai színvonal korábbi hiányosságait jelzi. A minisztériumi ipar fejlődése kiegyensúlyozottan haladt, amit a teljes termelési értékek alább látható alakulása is mutat:

ágazat	term. érték (1960)	növekedés (1958-tól)
	millió forintban	
minisztériumi ipar:	244,9	89,1=59,4%
tanácsi ipar:	137,9	24,1=21,2%
szövetkezeti ipar:	36,7	11,8=49,1%

Mint látható, a hároméves terv alatt mutatkozó fejlődés legkevésbé a tanácsi vállalatoknál volt érzékelhető. Igaz, hogy ezek az üzemek mindvégig alacsony létszámúak, kis kapacitásúak voltak, amit az is igazol, hogy 1960-ban 100 főnél kevesebbet foglalkoztató üzem már csak közöttük volt található. (Öt közül kettő volt ilyen: a Cementipari Vállalat 51, és a Tejporgyár 79 dolgozóval.) Jelentős volt viszont a középüzemmé fejlődés üteme, különösen a szövetkezeti iparban. Az igen alacsony technikai színvonalat itt erőteljes létszámfejlesztéssel pótolták. Ez a szektor volt az, ahol a tervidőszakban két üzemnél is több mint kétszeresére nőtt a dolgozók száma, s a növekedés sehol sem maradt 27%-on alul. (Nem számítottuk ide a Háziipari Szövetkezetet, ahol a bedolgozói rendszer miatt a létszám állandóan ingadozó volt.)

Végeredményben a minisztériumi ipar 147,1%-ra, a tanácsi ipar 126,5%-ra, a szövetkezeti ipar 128,7%-ra teljesítette a hároméves tervet. Az egy főre jutó termelési érték a minisztériumi iparban 43%-kal nőtt, a tanácsi iparban 4,3%-kal, a szövetkezeti iparban pedig 5,1%-kal csökkent. Az állami ipar jó eredményét jelentős mértékben a termelékenység növelésével érte el, s ezt az is jelzi, hogy csak ebben a szektorban csökkent a munkáslétszám (11 fővel), és ugyanakkor itt voltak a legnagyobb arányúak az állami beruházások és műszaki fejlesztések. A beruházások összesen 16 759 000 Ft-ot kitevő összegéből 10 576 000 Ft-ot költöttek gépekre. A tanácsi beruházások összege 7 349 000 Ft volt, amelyből gépek beszerzésére 2 386 000 Ft-ot fordítottak. A szövetkezeti iparban a beruházás 1 890 000 Ft volt, ebből 848 000 Ft-ért vásároltak gépeket.[68] (Meg kell jegyeznünk, hogy a termelékenységi növekedés minősítéséhez hasznos lenne a fentieken kívül több tényezőt is figyelembe venni, de a költségek alakulása, az eszközkihasználás, az állami támogatás, az amortizáció stb. alakulására nem rendelkezünk adatokkal.)

A lakossági szolgáltatást ellátó magán kisipar hanyatló tendenciát mutatott. Az 1957-ben megindult számbeli növekedésük már 1958-ban megtorpant, majd 1959-től számuk rohamosan csökkent. 1958 végén még 465 kisiparos dolgozott Gyulán, 1960 első felében már csak 388. 1959-ben 10 új iparengedélyt adtak ki, ugyanakkor 87-en szüntették be tevékenységüket.[69]

A hároméves terv végén a város lakosaiból 13 128 fő volt az összes keresők száma. Közülük 3691 az iparban, 3471 a mezőgazdaságban dolgozott. A többi 5966 egyéb foglalkozású volt.[70]

A második ötéves terv /1961–1965/

Gyula iparának fejlesztése és hatékonyságának növelése egyre inkább megkívánta az üzemek korszerűsítését, amelynek egyik követelménye a városközpontban „körülfalazott" vállalatok új telephelyekre való kiköltöztetése volt. A korábban már említett telephelyek azonban még szántó és egyéb földterületek voltak, minden közművesítettség nélkül. Az üzemek ezekre történő telepítésére még a második ötéves terv idején sem kerülhetett sor. A vállalatok nagy része ugyanis egyre inkább azzal a problémával találta szemben magát, hogy a korábban gyártott termékeik piacai telítődtek, s ha továbbra is növelni akarják bevételüket, akkor valami más, de a korábbi berendezések és a technológiák minimális változtatásával gyártható, profiljukba illő új termékek gyártásával kell próbálkozni. Ebben a helyzetben természetesen meggondolandó volt új telephelyek kiépítésével járó nagyösszegű költségráfordítás és a várható ideiglenes bevételi kiesés kockázatát vállalni.

Számos üzemben ekkor még a régóta hiányzó szociális berendezések, balesetvédelmi felszerelések korszerűsítését, pótlását kellett megoldani. (Bútoripari Vállalat, Sütőipari Vállalat volt legfőképpen elmaradva.) Több üzem termékeivel szemben minőségi problémák merültek fel. Egyes helyeken a beszűkült gyártmányválaszték okozott értékesítési, azaz tervteljesítési nehézségeket, és a segítőszándékot ilyen esetekben nemegyszer a kapkodás, a koncepció hiánya jellemezte. A Cementipari Vállalat nehézségein például a város vezetése úgy próbált segíteni, hogy profilbővítés keretében kerámia tárgyak gyártását rendelték el.[71] Fél év múlva a tanács végrehajtó bizottsága az erre vonatkozó tanácsülési határozatot hatálytalanította, mivel a szakértők és a hódmezővásárhelyi gyártó üzem előzetes véleménye az új gyártmányt gazdaságtalannak minősítette.[72] (A termelést – s így a gazdaságosságot – ki sem próbálták.) A Kertészeti Vállalat új ágazata, a sertéshizlalda szintén veszteségesen termelt.[73]

Az új próbálkozások többsége mégis fellendítette az üzemek működését. A Bútoripari Vállalat újabb termékekkel igyekezett bővíteni piacát, a Cipész Ktsz új műhelyt létesített, a Fa-, Fémbútoripari Ktsz létrehozta új elektromos javítóműhelyét,[74] a Szabó Ktsz pedig teljesen átszervezte termelését.[75]

A város ipari fejlődésének útja ebben a tervidőszakban döntően az maradt, hogy az üzemek a meglevő berendezések bővítésével, új üzemrészek építésével a gyártmányaik mennyiségi növelésére törekedtek. Ezt szolgálta az is, hogy néhol lépéseket tettek a korszerű, szalagrendszerű termelés bevezetése felé. A Kertészeti Vállalatnál több új technológiát is bevezettek,[76] a Bútoripari Vállalatnál szabászműhelyt és új tmk műhelyt állítottak fel korszerű berendezéssel,[77] a Háziipari Szövetkezet addig szétszórt részlegei egy helyre kerültek,[78] a Harisnyagyár bővítését az irodáknak az Erdőgazdaság irodáiban történő elhelyezésével kívánták biztosítani.[79] A Kötőipari Vállalat új kötödét létesített,[80] a Szikvízüzem két raktárhelyiséget kapott a FÜSZÉRT-től üdítőitalgyártás céljára.[81]

Mindezen fejlesztések mellett néhány kisebb új munkahely tervezett létesítése is említést érdemel. A Békéscsabára tervezett tejüzemet a gyulai tanács a tervidőszak végén – bővítéssel – Gyulán kívánta elhelyezni.[82] 1961-ben határozat született baromfikeltető állomás létrehozására, 1962-ben kiépülőben volt a GELKA, és két új szövetkezeti fodrászat is létrejött.[83]

Az ipari fejlődés fokozatos felívelése közben néhol akadtak kisebb nehézségek. A Bútoripari Vállalatnál minőségi bajokkal és raktárhiánnyal küszködtek, a Cipész Ktsz-nél a dolgozók foglalkoztatása nem volt egyenletes.[84] A Kötőipari Vállalat anyagellátási nehézségekkel bajlódott, a Kislakásépítő Ktsz festő részlegének nem volt állandó munkája.[85] A városfejlesztési házilagos kivitelező részleg egyik legnagyobb gondja a munkafegyelem megszilárdítása volt.[86] A Fa-, Fémbútoripari Ktsz esetében gyakori baj volt az exportkapcsolatokban bekövetkező tárgyalási és nyersanyagbeszerzési időeltolódás.[87] A volt gépállomás a termelőszövetkezetektől továbbra is kevés gépjavító megrendelést kapott, mert a korábban megingott bizalom miatt a tsz-ek szívesebben fordultak magániparosok felé.

A szövetkezeti ipar érdekeltség híján továbbra sem vette ki megfelelőképpen a részét Gyulán a lakosság javító-szolgáltató igényeinek kielégítéséből, inkább új termékek előállításával foglalkozott.[88] E tekintetben feszültséget okozott a kisiparosok számának folytatódó csökkenése. 1962-ben az iparigazolvánnyal rendelkező iparosok száma 12,3%-kal, 1963-ban további 8,5%-kal csökkent (ez a tendencia országosan ekkor 9,2%-os volt.) Ebben az évben 28-an szüntették be működésüket és mindössze 3 személy váltott új iparjogosítványt. 1963. december 31-én 268 kisiparos működött Gyulán.[89] Így egy olyan légüres tér keletkezett a lakossági szolgáltatásokban, amelybe szükségszerűen szabadon beáramlottak a kontárok, illetve szabad idejükben az állami vagy szövetkezeti üzemekben dolgozó szakmunkások („fusizók"), és a lakosság kisipari igényeinek kiszolgálását jelentős részben ők végezték el. Számuk, gazdasági súlyuk egészen pontosan természetesen nem ismeretes.

Az állami ipar az ismertetett összetevők közepette is a második ötéves tervben jelentős lépést tett előre Gyulán. A Harisnyagyár korlátozott területi terjeszkedési lehetőségét új, modernebb gépek beállításával ellensúlyozni tudta. Ez volt akkor

a városban az egyetlen üzem, amelyik három műszakban termelt. 1965-ben, – először a gyár addigi történetében – dolgozóinak száma meghaladta az 1000 főt.

A Vízgépészeti Vállalat a mezőgazdasági öntözési törekvéseknek köszönhette bőséges megrendeléseit. Úszó vízkivételi műveket, szivattyúkat, zsiliprendszereket, víztisztító berendezéseket gyártottak legfőképpen. A vállalat az egyre erősödő termelőszövetkezetek jóvoltából mind több megrendelést kapott.

A Húsipari Vállalat előtt állt a legnagyobb fejlődési lehetőség. Termékeinek jelentős része exportra ment, ami különösen fontos volt a népgazdaság számára. Az üzem éppen ezért Gyula egyetlen kiemelten kezelt vállalata volt. Biztosították számára az állandó fejlesztési lehetőségeket, új meg új üzemrészek építése, termelékeny húsipari gépek beszerzése volt lehetséges számára. Tárgyalt időszakunkban még a városon belül is igényeinek megfelelően tudott terjeszkedni.

A Kötőipari Vállalat kis helyen, szűkös körülmények között, korszerűtlen gépekkel dolgozott. Eredményeinek elérésében döntő szerepet játszott a munka termelékenysége. Ugyanilyen körülmények között és hasonló eredménnyel dolgozott ekkor a Nyomdaipari és a Cementipari Vállalat is. Ez utóbbi 1965 után elsőként települt ki mostoha körülményei közül a város É-i ipartelepére.

Jobb helyzetben volt a Bútoripari Vállalat. Korszerű gépekkel rendelkezett, szalagrendszerű gyártással állította elő modern, elegáns kivitelű termékeit.

Kedvezőtlenebb körülmények között dolgozott a Tejporgyár. Bár már eddig is a kijelölt fejlesztési területén működött (a Ny-i ipartelepen), de szűkös, korszerűtlen felszereltségű épületekben folyt a termelés. Hosszú ideig kérdéses volt a felújítása, de a mezőgazdaság mind erőteljesebb tejtermelése végülis szükségessé tette modernizálását.

A Sütőipari Vállalat tulajdonképpen sok kis sütődéből állt. Ezek kapacitása kevés volt a város kenyér- és péksütemény- szükségletének előállításához, ezért szükségesnek látszott egy új kenyérgyár létesítése. Amíg ez nem valósulhatott meg, addig is korszerűsítették a meglevő berendezéseket.[90]

A foglalkoztatottak számát tekintve Gyula iparvállalatainak csaknem mindegyike elérte a második ötéves terv végére a középüzemi szintet. Csupán egyetlen üzemben volt a dolgozók száma 100 főnél kevesebb (Cementipari Vállalat), hét üzemben 200, egy üzemben 1000 fölé emelkedett a dolgozók száma.[91]

A tervidőszak végére – a kisiparosokat leszámítva – az ipari munkások száma 4325 fő volt. Ebből az állami iparra jutott 3142, a szövetkezetire pedig 1183 A helyi iparpolitika egyik fontos szempontját, a közvetlenül a lakosság részére végzett tevékenységet nézve az alábbi megoszlás mutatkozott:[92]

ágazat:	*1962 (tény)*	*1963 (terv)*
	1000 Ft-ban	
állami ipar:	31	538
szövetkezeti ipar:	5459	11 970
magánkisipar:	7726	6 629

A fentiek szerint 1962-ben a mintegy 250 magánkisiparos a lakosság részére közvetlenül többet termelt, mint a 4325 fővel rendelkező állami és szövetkezeti ipar együttvéve. Ez az arány a magánkisipar visszaszorítása s az ennek funkcióját átvenni nem akaró szövetkezetek favorizálása miatt állott elő. Ez csak elvben nem jelentett különösebb gondot, hiszen a szövetkezetek potenciálisan ezeknek a feladatoknak megoldására voltak hivatottak, de a tényleges helyzet más megoldásokat követelt.

A tervidőszak végén az állami ipar teljes termelési értéke összesen 713 millió forint volt.[93] Ebből a minisztériumi iparra esett 614 millió forint, a tanácsi vállalatok részesedése 45 millió forint volt. A város iparának összteljesítménye ebben az időszakban megkétszereződött. A minisztériumi ipar 90,1%-kal, a tanácsi ipar 86%-kal növelte termelését.[94]

Az állami ipar legreprezentánsabb képviselője kétségkívül a Húsipari Vállalat volt, amely a négy minisztériumi vállalat közül egymaga több értéket állított elő, mint a többi három együttvéve (341 millió Ft). A tanácsi üzemek között különösebben kiemelkedő nem volt, három közülük 20 millió Ft fölötti eredményt mutatott fel, egy volt 10 millió fölötti, a többi három pedig ez alatt maradt.

A szövetkezeteknél a Fa-, Fémbútoripari Ktsz 1965-re túlszárnyalta a még eredményesebb Szabóipari Ktsz eredményét, s az élen járva 32 milliós termelési értékkel zárta az ötéves terv utolsó esztendejét. Nagyságrendben a Szabóipari Ktsz következett 26,5 millió Ft-tal, a többi szövetkezet eredménye 10 millió Ft körül mozgott.[95]

A már ismertetett fejlődési eredmények ellenére a szabad munkaerő teljes lekötését a tervidőszakban még nem sikerült a városon belül megoldani. A mezőgazdaság fokozott gépesítése, a korábban háztartásban élő nők megerősödő munkába lépési szándéka az 1960-as évek első felében akkora fölös munkaerőtömeget eredményezett, hogy a város ipara azt nem volt képes felszívni. A helyi iparpolitikával szorosan összekapcsolódó munkaerőgazdálkodásnak nagy gondot okozott mindez, de gyorsan segíteni nem tudtak rajta.[96] Az ország iparvidékeire, elsősorban Budapestre vándorlás révén a helyzet valamelyest javult ugyan, másfelől a fiatal korosztályok nem kívánatos arányú távozását hozta. Az idénymunkákon kívüli időszakokban természetesen ez a probléma még súlyosabban jelentkezett. A város tanácsa a megoldást keresve – tekintettel a munkára jelentkező nők magas arányára – a könnyűipar fejlesztését tűzte ki célul, de a megvalósítás nem ebben a tervidőszakban történt, hiszen nem volt meg a lehetőség arra, hogy a 28,7%-os munkaerőnövekedés gondjával, ilyen arányú munkahelybiztosítással meg lehetett volna birkózni néhány év alatt.[97] Márpedig ez sürgető probléma volt, mert a tervidőszak végén Gyulán száz keresőre 88 eltartott jutott, ami a legrosszabb arány volt Békés megyében.[98]

A második ötéves terv kezdetén az alábbi ipari üzemek voltak Gyulán:

Minisztériumi ipar:
Budapesti Harisnyagyár Gyulai Gyáregysége
Húsipari Vállalat
Hajdú-Bihar Megyei Tejipari Vállalat Gyulai Tejporgyára
Vízgépészeti Vállalat II. sz. Gyáregysége

Megyei tanácsi vállalatok:
Békés Megyei Nyomdaipari Vállalat Gyulai Telepe (e vállalat központja is Gyulán volt)
Békés Megyei Sütőipari Vállalat Gyulai Telepe
Békés Megyei Téglagyári Egyesülés Vállalat Gyulai Telepe

Városi tanácsi vállalatok:
Bútoripari Vállalat
Cementipari Vállalat
Kötőipari Vállalat
Kertészeti Vállalat
Gépjavító Vállalat

Szövetkezeti ipar:
Cipész Ktsz
Fa-, Fémbútoripari Ktsz
Fodrász Ktsz
Háziipari Ktsz
Kislakásépítő Ktsz
Szabók Ktsz
Vas-, Fém- és Gépipari Ktsz[99]

A fenti felsorolás a második ötéves terv folyamán néhány üzem pontos elnevezését tekintve módosult, jelezve ezzel a szervezeti változásokat is:[100]
Húsipari Vállalat=Békés Megyei Húsipari Vállalat
Kötőipari Vállalat=Békés Megyei Tanács Kötőipari Vállalata
Bútoripari Vállalat=BUBIV 8. sz. Gyáregysége
Cementipari Vállalat=Békés Megyei Tanács Cementipari Vállalata
Sütőipari Vállalat=Békés Megyei Tanács 2. sz. Sütőipari Vállalata
Gépjavító Vállalat=Mezőgazdasági Gépjavító Vállalat 2. sz. Üzeme

A teljesség kedvéért a Gyulai Városi Tanács ipari osztályának 1966. január 28-i kimutatása alapján az alábbiakban feltüntetjük a tervidőszak végén a magánkisiparosok foglalkozás szerinti megoszlását:

kerékgyártó	1	órás	5
gépjárműjavító	2	rádiószerelő	1
mérlegkészítő-javító	2	köszörűs	1
műszerész	3	kovács	4
lakatos	13	asztalos	18
betonáru készítő	1	kádár	3
cserépkályha készítő	1	kárpitos	2
gumijavító	1	cipész, csizmadia	26
szappanos	1	papucsos	1
szűcs	1	kalapos	1
fehérneműkészítő	1	szabó	35
paplankészítő	2	cukrász	3
sütő	4	szikvízkészítő	2
kefekötő	1	kelmefestő-vegytisztító	1
kosárfonó	2	fonó	1
szemfelszedő	5	seprűnyélkészítő	1
házicipőkészítő	4	töltőtolljavító	1
tűzifavágó	4	háztart. faárukészítő	2
falverő	1	féreg-rovarirtó	2
kötöttárukészítő	1	seprűkészítő	1
fogműves	1	könyvkötő	1
központi fűtésszerelő	1	ács	6
bádogos	7	címfestő	1
kőfaragó	6	kőműves	9
szobafestő-mázoló	16	üveges	2
villanyszerelő	4	vízvezetékszerelő	3
fényképész	1	fodrász	11
kozmetikus	2	bérkocsis	1
szekérfuvarozó	49		

A harmadik ötéves terv /1966–1970/

Ebben az időszakban az ipari fejlődés üteme jelentősen meggyorsult a második ötéves tervhez képest. Az országos 33–35%-os iparfejlődési ütemmel szemben Gyula iparának termelési volumene 75%-kal nőtt. A népgazdaság új irányítási rendszerére való áttérés előtérbe állította a gazdálkodás eredményességének kérdését. Gyula ipari üzemeinek nyereségtömege a harmadik ötéves terv végére az 1965. évihez képest több, mint háromszorosára nőtt. Javult, azaz tulajdonképpen most vált igazán számottevővé az üzemek állóeszközállományának fejlődése. Épület és gépi beruházásokra ebben a tervidőszakban 316,2 millió forintot tudtak felhasználni városi szinten. Az épületállomány értéke megháromszorozódott, viszont a gépi állóeszközök csupán 66%-os felfutást mutattak. Ez össze-

függött a termelékenységnek az országosan sem kielégítő mutatóknál is rosszabb alakulásával. Gyulán tehát a termelés még időszakunkban is erősen extenzív jellegű volt, a termelékenység javulása mindössze 35%-ot ért el az országos 55–60%-kal szemben. (Az országos követelmény az 1960-as évek végére 75–80% lett volna.) Igazán nagy volumenű beruházásokra nem volt meg az anyagi fedezet, ez megfontoltabb állóeszköz-fejlesztésre késztette az üzemeket, serkentve őket egyúttal arra is, hogy meglevő lehetőségeiket jobban kihasználják.[101] Felmerült ugyan újabb üzemek létesítésének gondolata is, de erre sem voltak elegendő helyi anyagi erőforrások.

A szolgáltató egységek hálózata sem fejlődött a szükséges mértékben. Erre nézve készültek ugyan különféle tervek, de végeredményben remény sem volt arra, hogy a tárgyalások érdemi szakaszba jussanak, mert az ezzel járó költségek egyharmadát a tanácsnak kellett volna fedeznie.[102]

Békés megye ipara viszonylagos koncentráltsága három városban (Békéscsaba, Orosháza, Gyula) abszolút túlsúlyt, s vonzáskörzetükben nagy szívóerőt jelentett, s ez a tervidőszak folyamán még gyakran érezhető feszültségeket okozott a szabad munkaerő elhelyezésében. Gyulán még 1968-ban is mintegy 2000 nő keresett munkát,[103] s az elhelyezési gondokat csak 1970-re sikerült megnyugtatóan megoldani.[104] A harmadik ötéves terv idején több, mint 3000 munkahely keletkezett Gyulán és 1000 fővel emelkedett az ipari dolgozók száma.[105] Mindez azonban csak a tervidőszak legvégére történt meg, amikor a korlátozott fejlesztési adottságok miatt a város vezetése elhatározta, hogy a megyei tanácson keresztül kérni fogja a Fővárosi Tanácsot olyan intézkedés megtételére, hogy a Budapestről kitelepülő üzemekből Gyulára is történjen telepítés.[106] Így került a városba a Telefongyár, amihez a városi tanács minden segítséget megadott. Biztosította először is a D-i ipartelepen a területet, ideiglenesen a Ferencesek terén levő irodaházat és három lakást.[107] Új üzemként a Gyulai Építőipari Vállalat is e tervidőszak végén létesült a városban.

A gyulai üzemeknek a – már korábban említett – városon kívülre való telepítésének megszervezése eléggé bonyolult dolog volt, mivel úgy kellett megoldani, hogy a kitelepülő üzemek a kiköltözés lebonyolítása mellett is teljesíteni tudják éves tervüket. A kettőt nehezen lehetett összeegyeztetni, s végeredményben a tervidőszakban éppen a legnagyobb volumenű vállalatok maradtak a korábbi helyükön.

A tágabb körű, országos iparfejlesztési elképzelések[108] mit sem változtattak azon, hogy a harmadik ötéves terv idején mindvégig megmaradt a könnyűiparban az említett három város túlsúlya: A foglalkoztatottak számát tekintve a megye iparának 86,3%-a koncentrálódott bennük a következő megoszlásban:[109]

Békéscsaba:	52,9%
Gyula:	21,9%
Orosháza:	11,5%

E három városon kívül a megyében csupán négy település (Mezőberény, Mezőhegyes, Sarkad, Gyoma) rendelkezett valamilyen könnyűipari üzemmel. A vezető helyen álló három város túlsúlya még 1970-re is alig csökkent valamit. A tervidőszak utolsó évében még mindig itt dolgozott az összes megyebeli könnyűipari foglalkoztatott 75,8%-a. Ez is oka volt annak, hogy Békés megyéből „munkaalkalom hiánya miatt 1950 és 1970 között mintegy 70 ezer fő vándorolt el, pedig a mezőgazdaságban dolgozók jövedelme nem volt lényegesen alacsonyabb az ipari munkásokénál."[110] Ennek a folyamatnak az ellensúlyozására az 1960-as évek legvégére újabb nyolc településen létesült különböző könnyűipari üzem, de még ez sem tudta lényegesen befolyásolni az említett arányokat.[111]

Gyula ipari üzemeinek most már megfelelő gyártmányszínvonalára utal az a tény, hogy a harmadik ötéves terv idején a város 17 ipari üzeme közül 11 exportra is dolgozott. A többi 6 sem gyenge munkája miatt maradt ki ebből, de – például – a Sütőipari Vállalattól, a Kertészeti Vállalattól vagy éppen a Cipész Ktsz-től nem is volt várható, hogy exportra termeljen.

Az exportáló vállalatok ágazatonként a következő arányban dolgoztak külföldi piacokra 1967-ben:[112]

minisztériumi ipar:	236 millió Ft
tanácsi ipar	7,5 millió Ft
szövetkezeti ipar:	74,8 millió Ft

Ekkor a minisztériumi ipar teljes termelési értékének (552,9 millió Ft) 42,7%-át exportálta. A tanácsi vállalatoknál ez az arány 2,1%, a szövetkezeti iparban pedig 41,8% volt.

A teljes termelési érték és az exportált áruk értékének arányát tekintve első helyen állt a Szabó Ktsz, mely termékei 61,5%-át adta el külföldre. Ezt követte a Faipari Ktsz (49,6%), a Harisnyagyár (43,7%), a Háziipari Szövetkezet (40,4%), a Kötőipari Vállalat (32,6). A többi üzem termelésének exportaránya nem volt ilyen magas, 5–20% között mutatkoztak eredményeik.[113]

A város üzemei a harmadik ötéves terv idején igyekeztek gyökeresen változtatni évtizedes gondjaikon. A Betonáru Szakipari Vállalat (volt Cementipari V.) már kiköltözött É-i telephelyére, ahol új, modern felszereltségével gazdagabb profilt tudott kialakítani. Ugyanez mondható el a Fa-, Fémbútoripari Szövetkezetről is. Szintén itt kezdte el működését az Építőipari Vállalat, amelyet a városi tanács hozott létre kommunális részlegéből, s amely maga építette fel telepét. A Vízgépészeti Vállalat kitelepülését is tervezték, de a rendkívüli költségek miatt ezt felfüggesztették. A Vas-, Fém- és Gépipari Szövetkezet is kiköltözött az új, modern telepére, a városban csak kisebb szolgáltató részlegei maradtak. A húsüzem elkezdte megalapozni a D-i ipartelepen történő nagyarányú fejlesztését, de a tervidőszakban az új létesítmény építését még nem kezdték el. Ezt a beruházást alaposan indokolta az a tény, hogy az üzem össztermelése az 1952. évi

367 tonnáról 1968-ra 3449 tonnára nőtt, és termékeit 20 országba exportálta. Legnevesebb terméke a gyulai kolbász volt, amelyből 1960-ban 777, 1968-ban már 2287 tonna került külföldre.

A Harisnyagyár a régi helyén maradt, s mivel újabban már munkaerőhiánnyal küszködött, 1969-ben Doboz községben kihelyezett üzemet létesített. A gyár készárut nem állított elő, a befejező kikészítést Budapesten és Nagyatádon végezték. Termékeinek mintegy 40%-a hosszú éveken keresztül külföldre került, exportjuk 2/3 részét tőkés országokban értékesítették.

A Bútoripari Vállalatnak az eredeti helyén bőven volt lehetősége további terjeszkedésre, ezért ott is maradt. A harmadik ötéves tervben ez az üzem fejlődött a legdinamikusabban és kiemelkedő eredményeket ért el megyei szinten is.

A Nyomdaipari Vállalat az országos fejlesztés keretében végre jelentős támogatást kapott. Üzemét bővítette, gépparkját nagyobbrészt kicserélte, és Gyulavári̇ban új üzemegységet hozott létre. A hatvanas évek derekától indult meg a jelentősebb arányú könyvgyártás, ezt követően létesítettek saját kötészetet.

A Kötőipari Vállalat, amely 1952-ben a Harisnyagyár hulladékának feldolgozásával kezdte meg működését, most befejezte építkezését és korszerűsítette üzemét. Mivel nemcsak a Harisnyagyár, de más üzemek hulladéka is kevésnek bizonyult, 1965-től saját anyagkiutaláshoz jutott. Igazi fejlődése ettől kezdődött el.

A Sütőipari Vállalat új, központi kenyérgyárat épített az É-i ipartelep közelében. A MEZŐGÉP Vállalat is dinamikus fejlődést mutatott, kapacitása ezidőben új szerelőcsarnokkal bővült. A Tejporgyár rekonstrukciója befejeződött a korábbi telephelyén, s ezzel a város egyik legmodernebb, automatizált gyára lett. Volumenében és jelentőségében a megyében lévő négy tejfeldolgozó üzem közül a legfontosabbá vált. A Törökzugban megkezdte működését a Telefongyár. Az Építőipari Szövetkezet a Nagyváradi útra vonta össze egységeit. A Szabóipari Szövetkezet új üzemrészt épített a Cementipari Vállalattól örökölt telephelyen. 1969-ben már a termékeinek 90%-a exportra készült, fő terméke a női felsőruha volt. A Háziipari Szövetkezet volt talán az egyetlen Gyulán, ahol a tervidőszakban semmi bővítést, építést stb. nem eszközöltek. Eredményesen dolgoztak tovább régi telephelyükön.[114]

A szolgáltatások körüli gondok továbbra sem tűntek el. A harmadik ötéves terv időszakában egyetlen jelentős eredmény említhető meg ezen a téren: a Patyolat gyulai üzemegységének befejezéséhez közeledő kialakítása.[115]

A termelés növelésében még mindig jelentős szerepet játszott a munkaerő növekedése. Annak ellenére, hogy a harmadik ötéves terv idején az ipari fejlődés egyre inkább minőségi jellegűvé vált, az ipari munkaerő 2361 fővel nőtt, ami 52,5%-os létszámnövekedést jelent öt év alatt. Ez azt jelenti, hogy az intenzív növekedéssel együtt ekkor még az extenzív vonások is jelentősek voltak.

A gyulai ipar számszerű mutatói a tervidőszak fejlődési eredményeiről a teljes termelési értékek alapján a következő képet adják:[116]

ágazat	*termelési érték (1970)* millió Ft-ban	*növekedés (1966-tól)*
minisztériumi ipar:	828	307=58,9%
tanácsi ipar:	352,2	155,8=79,6%
szövetkezeti ipar:	225,4	137=156%

A korábbi tervidőszakokban élenjáró minisztériumi iparfejlődés üteme most az utolsó helyre esett vissza, aminek oka az, hogy az ide tartozó vállalatok korábban már magasabb szintre fejlődtek, ahonnan újabb nagyarányú eredményt már nehéz volt elérni.

Éppen ellenkező tendenciát figyelhetünk meg a szövetkezeti iparnál, ahol az 1950-es évek végén, az 1960-as évek elején még igen kezdetleges technikával termeltek, s erről az alacsony színvonalról még a középszintre jutás is dinamikus, felfelé ívelő fejlődésként jelentkezik a számok tükrében. Ez a valóságban egyedül igazán csak a Fa-, Fémbútoripari Ktsz-ről mondható el, amely öt év alatt négy és félszeresére növelte termelési értékét. Rajta kívül még két szövetkezet (a Háziipari és a Vas-, Fém- és Gépipari) növelte mintegy kétszeresére termelését, a többinek az eredménye ennek jóval alatta maradt.

Az állami vállalatok egy kivételével (Betonipari Vállalat=75 fő) a dolgozóik létszámát tekintve mind középüzemi szintre emelkedtek:

100 fős létszám alatti üzem	1
100–200 fős létszám közötti üzem	2
200–300 fős létszám közötti üzem	3
300 fős létszám feletti üzem	5
1000 fős létszám feletti üzem	1

Az üzemek nagyobb része a 200 fő fölötti régióba esik, ami már izmosodó középüzemi szintet jelent még akkor is, ha a korábbiakban ismertetett okok miatt az arányos technikai színvonalfejlesztés nem mindenütt és nem a kívánt mértékben következett is be.

Az állami vállalatok 1970-ben összesen 4372 dolgozót alkalmaztak, s közülük 2227 volt nő, tehát az összes állami ipari dolgozók több, mint fele. Ha ide számítjuk a szövetkezeti iparban dolgozókat is, akkor az összes ipari dolgozó 41,4%-a volt nő.[116] Ez az arány a város iparában domináns szerepet játszó könnyűiparral magyarázható. Ugyanez volt az oka annak is, hogy a munkabérek viszonylag alacsonyak voltak. Az állami iparban dolgozók átlagbére Gyulán 1970-ben 1888 Ft volt. Ennél hat üzemben (50%) alacsonyabb volt az átlagkereset. Különösen alacsony volt a kereset a Kötőipari Vállalatnál (394 dolgozó közül 349 volt nő, az átlagbér: 1579 Ft), a Nyomdaipari Vállalatnál (318 dolgozó közül 183 volt nő, átlagbér: 1627 Ft) és a Harisnyagyárban (1106 dolgozó közül 919 volt nő, átlagbér: 1756 Ft). A többi üzemben a kereset ott volt az átlagosnál

alacsonyabb, ahol a nődolgozók aránya volt a magasabb. Ezzel szemben a férfiakat nagyobb számban foglalkoztató vállalatoknál az átlagbér mindenütt magasabb volt az átlagnál. (Sütőipari Vállalat: 190 dolgozó, közülük 67 a nő, átlagbér: 2145 Ft, Építőipari Vállalat: 278 dolgozó közül 15 volt a nő, átlagbér: 2106 Ft, Vízgépészeti Vállalat: 309 dolgozó közül 48 volt a nő, átlagbér: 2039 Ft.)

Összegezve elmondható, hogy Gyula ipara 1957–1970 között az anyagi, technikai, szervezeti stb. nehézségek ellenére is a lehetőségekhez képest megfelelően fejlődött. Az egyes tervidőszakokban jelentkező nehézségeket fokozatosan sikerült megoldani. Az üzemekben megjelentek a korszerű berendezések, a gyártmányok minősége lehetővé tette az export növekedését, s az iparban dolgozók életszínvonala állandóan növekedett. Mindez szilárdan megalapozta Gyula iparának 1970 utáni lendületes fejlődését.

Teljes termelési érték (millió Ft)

név	1957	1958	1959	1960
Harisnyagyár	39,5	44,9	47,8	82,0
Vízgépészeti Vállalat	19,4	21,3	23,4	25,8
Húsüzem	91,2	85,4	91,3	129,3
Kötőipari Vállalat	5,0	4,2	5,9	7,8
Bútoripari Vállalat	3,1	4,0	4,8	8,9
Nyomdiapari Vállalat	2,6	3,4	4,3	6,7
Cementipari Vállalat	2,4	2,5	2,7	4,3
Tejporgyár[118]	88,0	90,0	95,0	98,0
Sütőipari Vállalat	16,0	14,0	17,7	20,1
Mezőgazdasági Ktsz	3,1	2,9	6,5	7,2
Szabó Ktsz	12,4	12,5	8,4	10,2
Cipész Ktsz	5,0	4,0	5,5	6,4
Háziipari Szövetkezet	–	1,9	2,9	5,1

Az állami vállalatok főbb adatai a második ötéves tervben:

Teljes termelési érték (millió Ft)

név	1961	1962	1963	1964	1965
Harisnyagyár	97	97	99	107	118
Vízgépészeti Vállalat	29	34	38	39	41
Húsipari Vállalat	147	149	252	264	341
Kötőipari Vállalat	8	7	9	12	15
Bútoripari Vállalat	13	17	20	20	20
Nyomdaipari Vállalat	8	8	5	6	6
Cementipari Vállalat	4	4	3	4	4
Tejipari Vállalat	101	107	109	112	114
Sütőipari Vállalat	20	22	23	25	28
Gépjavító Vállalat	–	–	–	21	26

Ipari szövetkezetek teljes termelési értéke (millió Ft)

Fa-, Fémbútor	9,3	13,2	18,4	27,3	32,3
Vas-, Fém...	7,4	8,7	10,1	9,8	11,8
Szabó Ktsz	9,9	11,2	13,3	23,4	26,5
Kislakásépítő	–	–	–	9,8	10,4
Háziipari Szövetkezet	5,2	5,9	6,3	7,6	7,8

Iparfejlődés a III. ötéves terv idején

Állami ipar

Teljes termelési érték (millió Ft)

név	1965	1970
Húsipar	341,4	519,2
Harisnyagyár	118,5	200,0
Bútoripar	20,3	54,4
Vízgépészeti Vállalat	41,0	52,0
Tejporgyár	114,7	144,6
Kötőipari Vállalat	15,3	41,2
Sütőipari Vállalat	28,4	52,9
Mezőgép	26,5	35,0
Építőipari Vállalat (1968-ban alalkult)		24,9
Nyomdaipari Vállalat	6,6	28,2
Betonipar	4,7	9,7
Telefongyár (1970-ben alakult)		15,7

Szövetkezeti ipar

Fa-, Fémbútor.	32,3	142,7
Szabó Ktsz	26,5	24,2
Vas-, Fém...	11,8	26,3
Építőipari Ktsz	10,4	16,0
Háziipari Ktsz	7,5	16,2

A főbb ipari munkahelyek létszámadatai 1957—1970

Ipari üzemek munkáslétszáma

név	1957	1960
Harisnyagyár	712	849
Vízgépészeti Vállalat	284	352
Húsüzem	172	264
Kötőipari Vállalat	82	157
Bútoripari Vállalat	59	165
Nyomdaipari Vállalat	59	160
Cementipari Vállalat	41	51
Tejporgyár	59	79
Sütőipari Vállalat	73	115
Mezőgazdasági Ktsz	52	126
Vasipari Ktsz	52	113
Szabó Ktsz	88	119
Cipész Ktsz	86	118
Háziipari Szövetkezet (bedolgozókkal együtt)		275

A dolgozók száma 1970-ben

név	létszám	nők száma	átlagbér (Ft)
Húsüzem	701	255	1892
Harisnyagyár	1106	919	1756
Bútoripari Vállalat	368	118	1870
Vízgépészeti Vállalat	309	48	2039
Tejporgyár	187	82	1880
Kötőipari Vállalat	394	349	1579
Sütőipari Vállalat	190	67	2145
MEZŐGÉP	242	38	1961
Építőipari Vállalat	278	15	2106
Nyomdaipari Vállalat	318	183	1627
Betonipari Vállalat	75	20	1959
Telefongyár	204	133	1850

1 *Tatai Zoltán:* Iparunk területi szerkezetének átalakítása. Bp. 1984. 24.
2 Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1956–1962. Bp. 1964. 22–23., idézi: *Berend T. Iván:* Gazdasági útkeresés 1956–1965. Bp. 1983. 19.
3 *Berend T. Iván:* i. m. 20.
4 *Berend T. Iván:* i. m. 322.
5 Népszabadság, 1957. január 5.
6 *Timár Mátyás:* Gazdaságpolitika Magyarországon 1967–1973, Bp. 1975. 36.
7 *Tatai Zoltán:* i. m. 34.
8 *Marsi Gyula–Szabó Ferenc* (szerk.): Három szabad évtized Gyulán 1944–1974. Gyula, 1975. 167.
9 I. m. 168.
10 Gyula Város Tanácsa iratai, tanácsülési beszámoló, 1958. okt. 6.
11 Gyula Város Tanácsa iratai, tanácsülési jegyzőkönyvek, 6/1958. sz. határozat.
12 Gyula Város Tanácsa iratai, vb jegyzőkönyvek, 69/1958. sz. határozat.
13 *Berend T. Iván:* i. m. 215.
14 *Marsi Gyula–Szabó Ferenc* szerk. i. m. 165–166.
15 MSZMP Békés Megyei Bizottságának Archívuma (továbbiakban: Bm. PB. Arch.), 1959. 3. fond, 3. őrzési egység (továbbiakban: ö. e.)
16 *Berend T. Iván:* i. m. 352.
17 Gyula Város Tanácsa iratai, tanácsülési jegyzőkönyvek, 60/1958. sz. határozat.
18 Gyula Város Tanácsa iratai, vb jegyzőkönyvek, 293/1958. sz. határozat
19 *Berend T. Iván:* i. m. 442.
20 I. m. 218., 380.
21 *Timár Mátyás:* i. m. 23., 29.
22 I. m. 37.
23 *Berend T. Iván:* i. m. 433.
24 *Timár Mátyás:* i. m. 34.
25 Gyula Város Tanácsa iratai, 36–20/1962. Ip.–Müsz. sz.
26 Ugyanott
27 *Krajkó Gyula* (főszerk.): Békés megye gazdasági földrajza. Békéscsaba, 1974. 257.
28 Gyula Város Tanácsa iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek, 40/1964. sz. határozat
29 Ugyanott, 39/1964. sz. határozat
30 Ugyanott, vb jegyzőkönyvek, 481/1964. sz. határozat
31 *Krajkó Gyula* (főszerk.): i. m. 294–295.
32 Ugyanott
33 Gyula Város Tanácsa iratai, tanácsülési jegyzőkönyvek, tanácsülési jelentés az ipar helyzetéről 1964. 39.
34 *Marsi Gyula–Szabó Ferenc* szerk. i. m. 186.
35 *Cserei Pál* (szerk.): Békés megye társadalmi fejlődése 1945–1970, Gyula, é. n. 44.
36 *Marsi Gyula–Szabó Ferenc* szerk. i. m. 181.
37 *Szabó Ferenc–Szerdahelyi István:* Gyula 1945–1970. Gyula, 1970. lapszám nélkül
38 *Timár Mátyás:* i. m. 31.
39 I. m. 98.
40 *Cserei Pál:* i. m. 49.
41 *Szabó Ferenc–Szerdahelyi István:* i. m.

42 Gyula Város Tanácsa iratai, vb jegyzőkönyvek, 66/1958. sz. határozat
43 Ugyanott, 259/1958. sz. határozat
44 Ugyanott, 200/1958. sz. határozat
45 Ugyanott, 267/1958. sz. határozat
46 Bm. PB Arch., Gyulai PB ülés jegyzőkönyv 1957. szept. 18. 9. old. 3. fond, 2. ö. e.
47 Ugyanott, 1958. dec. 8.i jegyzőkönyv
48 Ugyanott, vb beszámoló az 1957–1959 közötti időről, 3. fond, 3, ö. e.
49 *Timár Mátyás:* i. m. 36.
50 Gyula Város Tanácsa iratai, vb jegyzőkönyvek 66/1958. sz. határozat
51 *Timár Mátyás:* i. m. 35.
52 Gyula Város Tanácsa iratai, vb jegyzőkönyvek, 150., 259., 267., 293/1958. sz. határozat
53 Az alapszámot a Békés megye statisztikai évkönyve 1958. évi kötetéből vettük, az adatok további bontását magunk végeztük.
54 *Marsi Gyula–Szabó Ferenc* szerk. i. m. 169.
55 Gyula Város Tanácsa iratai, tanácsülési jegyzőkönyvek, 60/1958. sz. határozat
56 Bm. PB Arch., Gyulai PB VB jegyzőkönyve, 1958. júl. 7. 3. fond. 2. ö. e.
57 Ugyanott, jelentés vb ülésre, 1959. aug. 31-én, 3. fond, 3. ö. e.
58 *Cserei Pál:* i. m. 42.
59 *Marsi Gyula–Szabó Ferenc* szerk. i. m. 171.
60 I. m. 168.
61 Bm. PB Arch., Gyulai PB beszámolója az 1957–1959 közötti időről, 3. fond, 3. ö. e.
62 Gyula Város Tanácsa iratai. VB jegyzőkönyvek, 38/1960. sz. határozat
63 Bm. PB Arch., Gyulai PB VB jegyzőkönyve, 1961, 3. fond, 1. ö. e. lásd még: Gyula Város Tanácsa iratai, előadói jelentés vb ülésre, 1961. ápr. 13. 257.
64 Gyula Város Tanácsa iratai, vb jegyzőkönyv, 25/1960. sz. határozat
65 Ugyanott, 161/1960. sz. határozat
66 Bm. PB Arch., Gyulai PB VB jegyzőkönyv, 1960., 3. fond, 1. ö. e.
67 *Marsi Gyula–Szabó Ferenc* szerk. i. m. 169.
68 Bm. PB Arch., Gyulai PB VB jegyzőkönyv, 1961. jún. 15. 1–2. old. 3. fond, 1. ö. e.
69 Gyula Város Tanácsa iratai, vb jegyzőkönyvek, 1960. I. 125.
70 *Marsi Gyula–Szabó Ferenc* szerk. i. m. 170.
71 Gyula Város Tanácsa iratai, tanácsülési jegyzőkönyvek, 72/1961. sz. határozat
72 Ugyanott, 4287/1961. Ip.–Müsz.
73 Ugyanott, vb jegyzőkönyvek, 95/1961. sz. határozat
74 Ugyanott, jelentés a lejárt határozatok végrehajtásáról, 1962. II. 31.
75 Ugyanott, 36–20/1962. Ip.–Müsz.
76 Ugyanott, vb jegyzőkönyvek, 1962. 260.
77 Ugyanott, 1/1961. sz. határozat
78 Ugyanott, 4188–3/1960. ig. oszt.
79 Ugyanott vb jegyzőkönyvek, 110/1962. sz. határozat
80 Ugyanott, 151/1962. sz. határozat
81 Ugyanott, 207/1964. sz. határozat
82 Ugyanott, 301/1964. sz. határozat
83 Ugyanott, 1962. II. 31. old.
84 Ugyanott, 95/1961. sz. határozat
85 Ugyanott, 927/1961. Ip.–Müsz.
86 Ugyanott, vb jegyzőkönyvek, 33/1963. sz. határozat
87 Ugyanott, 186/1963. ikt. sz.
88 Ugyanott, 204/1963. ikt. sz.
89 Ugyanott, 75–2/1963. ikt. sz.

90 *Marsi Gyula–Szabó Ferenc* szerk. i. m. 173–177.
91 Ugyanott
92 Gyula Város Tanácsa iratai, 104/1963. ikt. sz.
93 *Marsi Gyula–Szabó Ferenc* szerk. i. m. 177.
94 Bm. PB Arch., Gyulai PB VB jegyzőkönyvek, 1965. 12. 3. fond, 2. ö.
95 Ugyanott
96 Ugyanott, jelentés 1965. febr. 11., 11–12. 3. fond, 2. ö. e.
97 Ugyanott
98 Ugyanott
99 Gyula Város Tanácsa iratai, 927/1961. Ip.–Müsz.
100 *Marsi Gyula–Szabó Ferenc* szerk. i. m. 171–172.
101 Gyula Város Tanácsa iratai, tanácsülési jegyzőkönyvek. A harmadik ötéves terv értékelése, 3.
102 Ugyanott, tanácsülési jegyzőkönyvek 44/1968. sz. határozat
103 Ugyanott, 43/1968. sz. határozat
104 Bm. PB. Arch., 3. fond, 5. ö. e.
105 Ugyanott
106 Gyula Város Tanácsa iratai, tanácsülési jegyzőkönyvek, 43/1968. sz. határozat
107 Bm. PB. Arch. A városi tanács és a Telefongyár megállapodása, 1969, 3. fond, 17. ö. e.
108 *Tatai Zoltán:* i. m. 47–50.
109 *Krajkó Gyula* (főszerk.) i. m. 297.
110 *Tatai Zoltán:* i. m. 48.
111 *Krajkó Gyula* (főszerk.) i. m. 299.
112 Gyula Város Tanácsa iratai, 8028/1968. ikt. sz.
113 Ugyanott
114 *Marsi Gyula–Szabó Ferenc* szerk. i. m. 182–184.
115 Gyula Város Tanácsa iratai, vb jegyzőkönyvek, jelentés a harmadik ötéves terv eredményeiről... 1002.
116 Bm. PB. Arch., 1970, 3. fond, 5. ö. e. 16.
117 *Marsi Gyula–Szabó Ferenc* szerk. i. m. 169–188.
118 Becsült adat, *Marsi Gyula–Szabó Ferenc* szerk. i. m. 169.

A mezőgazdaság szerkezetváltozásai Gyulán 1948–1970

MARIK DÉNES

1945 tavaszán a demokratikus politikai rendszerre és irányításával a mezőgazdaságra rendkívül bonyolult feladatok megoldása várt: egyidőben kellett megoldani a feudális nagybirtokrendszer teljes megszüntetését és földművelésünk évszázados elmaradottságának felszámolását. Országunk gazdasági talpraállításához jelentős mértékű agrárátalakulásra volt szükség. Az átalakulás lendülete 1951-ben megszakadt, a szocialista mezőgazdaság átalakításának adminisztratív erőltetése nem kívánt hatást váltott ki. Az átalakítás irányítói nem vették figyelembe a termelőszövetkezeti fejlesztés ütemezésénél mezőgazdaságunk valóságos helyzetét, parasztságunk társadalmi állapotát, a közös gazdaságok szervezésével szemben tanúsított, társadalmi elmaradottságából eredő ellenállását. Városunkban az 1949–1956. években alakult termelőszövetkezeti csoportok – ami egyébként országos jelenség volt – főleg a parasztság legbaloldalibb és különösen legszegényebb rétegeiből szerveződtek. Az első mezőgazdasági termelőszövetkezeti csoportok társadalmi jellege viszont nem gyakorolt vonzást a kis- és középbirtokos parasztokra. A nélkülözhetetlenül szükséges gépek és egyéb mezőgazdasági munkaeszközök, a megfelelő számú igásállatok nélkül tevékenykedő, a szükséges mezőgazdasági szakképzettséggel nem rendelkező vezetők irányítása mellett működő közös gazdaságok termelési eredményei – komoly állami támogatások ellenére – elmaradtak a kívánatostól és a tervezettől, ennek folytán nem gyakoroltak vonzást a kívülálló egyéni parasztokra.

Hátrányosan hatott a szövetkezetesítésre a rendszeresített adó- és terménybeszolgáltatási rendszer, valamint más hatósági adminisztratív eszközök nem megfelelő alkalmazása. Ellentmondás volt a közös gazdaságok szervezésének hatósági erőltetése és a népgazdaság egyéb ágazatainak szerkezeti kialakítása között, minthogy az erőltetett iparosítás súlyos terheket rótt a mezőgazdaságra, különösen a terményárak alacsony szinten tartása következtében, ami már egymagában is nehezítette a termelőszövetkezetek gazdasági megszilárdítását és rontotta a mezőgazdaság fejlesztésének jövőbeli kilátásait. Az ötvenes évek elejének elhibázott agrárpolitikája és a belvíz, az aszály, a szakemberhiány következményei: hatalmas parlagterületek, elgazosodott szántóföldek, még december hónapban is letöretlen silány termésű tengeritáblák, alig felszántott határ volt.

1953-ban már a kormányzat is felismerte a korábbi évek agrárpolitikájának káros következményeit, aminek egyik eredménye volt az egyre nehezebben megoldható hatósági áruellátás a városokban. Ekkor azonban már kevés hitele

volt a súlyos károkat okozó agrárpolitikai vonalvezetés hirtelen megváltoztatásának. Későn jöttek a hozott intézkedések a mezőgazdasági helyzet megjavítására. 1956 végén mezőgazdaságunk – az ellenforradalmi rombolások eredményeként – elérkezett a mélypontra.

Alapvető változást hozott az 1957–1958. években az MSZMP agrártéziseinek következetes érvényesítése. E tézisek nemcsak megnövelték a parasztság termelési kedvét, a korábbi beszolgáltatási és árrendszer felszámolása kedvezően hatott a termelési eredmények fokozására. Megváltozott a mezőgazdaság kedvezőtlen helyzetét méginkább rontó adóztatási rendszer, kedvezőbbé váltak a mezőgazdaság hitel- és eszközellátásának feltételei.

Az 1957. évi agrárpolitikai tézisek előírták a mezőgazdasági termelőszövetkezetek átszervezésének gondos előkészítését és felvázolták az átszervezés gyakorlati teendőit.

Az 1957-es gazdasági év kiemelkedően jó termést hozott. Kedvezően hatott a rugalmas ár- és felvásárlási rendszer gyors megvalósítása. Ettől kezdve az iparosítás már nem a mezőgazdaság rovására történt, a felhalmozás mértéke egyébként is alacsonyabb volt a korábbinál, míg a beruházások ágazati elosztása arányosabbá vált.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésénél most már ténylegesen érvényesülhetett az előző években mellőzött fokozatosság. Az önkéntes mezőgazdasági társulások kibontakozó mozgalma ekkor már az egész falusi társadalom támogatását élvezte. Az agrárátalakulás, a nagy arányú szerkezetváltozás megvalósulása – ami az 1949–1956-os években minden adminisztratív hatósági nyomás és kényszerítés ellenére nem hozott sikert – most, az 1959–1960. év fordulóján, meghozta a kívánt eredményt.

1958-tól kezdődően ugyanis megváltozott a mezőgazdaság szerkezeti átalakításának stratégiája, a kollektivizálás üteme, a hosszabb távú átalakítás tervezése került előtérbe. Megszűnt a vetésterületi kényszer, elmaradtak a sok bizonytalanságot és zűrzavart okozó hatósági beavatkozások a termelés folyamatába.

A hatvanas évek folyamatos fejlődésének, a mezőgazdaság teljes szocialista átszervezésének eredményeként az agrírlakosság jövedelme állandóan növekedett és az évtized végére már majdnem elérte az iparban dolgozók átlagos bérszínvonalát.

A hatvanas évek végének gazdasági reformjai, a tervezés és irányítás mechanizmusának gyökeres átalakítása, a józan realitás-érzék kedvezően hatottak a mezőgazdaság terméseredményeire is. A termelés dinamikusan növekedett, már közel járt az élenjáró mezőgazdasági országok eredményeihez.

A termelés fokozatos növekedését segítette a közös gazdaság és a családi gazdálkodás között az évtized végén már kialakulóban lévő új integráció, a mezőgazdasági és ipari tevékenység újszerű kombinációja. A háztáji gazdaságok jelentőségét igazolta, hogy 1965-ben a mezőgazdasági termelés egészéből részesedésük 41%-ot tett ki. Később is megmaradtak a háztáji gazdaságok közellátási funkciói.

Gyula város első szocialista nagyüzeme 1949. augusztus elsején alakult meg a volt városi gazdaság 390 kat. hold szántóföldjén és 343 kat. hold legelőjén az értékes központi épületek, gazdasági felszerelések és a megmaradt városi jószágállomány felhasználásával. 1950-től kezdődően az Állami Gazdaság területe a jelentős paraszti földfelajánlások, majd az azokat követő ismétlődő tagosítások következtében állandóan növekedett.

Az 1949–1953. éveket jelentős területnövekedések jellemezték. 1952 szeptemberére a terület már 3900 kat. holdra nőtt meg. A következő években tovább növekedett, majd 1958. július 1-én az általános földrendezés befejezte után 4389 kat. holdat birtokolt az Állami Gazdaság, amiből 3163 kat. hold kincstári tulajdon volt. 1960. január elsején már több mint hatezer holdon gazdálkodtak. 1969 januárban pedig, a gyulai és szabadkígyósi tangazdaságok beolvasztása után, az összterület már 8486 kat. hold volt. 1970-ben a város mezőgazdasági területének már 23 százaléka volt a Gyulai Állami Tangazdaság használatában. Területi elhelyezése így alakult: Farkashalom (a volt gyulai tangazdaság), Szabadka és Szentbenedek (a régi városi gazdaság körzete) és Szabadkígyós körzete.

1954–1956 a gazdaság szervezeti megerősödésének, a növekvő terméseredmények megalapozásának időszaka volt. Az 1956-os ellenforradalom a gazdaságban komolyabb anyagi károkat nem okozott.

Az 1957–1962-es évek a további modernizálás, a korszerű agrotechnikai eljárások és a nagyüzemi méreteket jobban hasznosító üzemszervezés bevezetésének időszaka volt.

Az 1963–1966. években tovább folytatódott a gazdasági szervezet korszerűsítése, kevesebb munkáslétszám alkalmazásával a korszerű agrotechnika fokozottabb bevezetése.

Az 1967–1969. évek jellemzője: felkészülés az új gazdasági mechanizmus által megkövetelt átszervezések előkészítésére és az új gazdasági rendszer bevezetésére. Az átszervezés során került sor a gyulai és szabadkígyósi tangazdaságok beolvasztására.

Az 1949–1951. években a gazdaság még nem rendelkezett a nagyüzemi működéshez feltétlen szükséges korszerű eszközökkel: nagy gépekkel, gépjárművekkel, tárolókkal stb. Hiányzott a kellő anyagi fedezet is ezek beszerzésére. Csak 1960-ban épült meg négymillió forint állami támogatással Szentbenedek 83. szám alatt a gazdaság teljesen korszerű központi telepe. Helyet kapott itt az új igazgatósági épületen kívül a központi gépműhely, a magtár is. Jelentősen előrehaladt a technikai felszereltség és a jószágállomány minőségi és mennyiségi növekedése is. 1965-ben 400 férőhelyre bővítették a tehenészeti telepet és egész házsorból álló szolgálati lakásokat építettek.[1]

Az ötvenes évek elején még aratógépekkel és kézikaszával végezték az aratást

és csak 1954-ben tértek át részben kombájnok használatára. A komplex gépesítés szükségessége 1960-tól kezdve vált nélkülözhetetlenné, a következő években indult el az erőteljesebb gépesítés. A gabonatermesztés korszerűsítése érdekében megkezdődött az új, magas hozamú fajták bevezetése, állóképes és szárszilárd búzafajták meghonosítása.

A hatvanas években megoldódott a nagy táblákra alkalmazott üzemszervezés végrehajtása, a koncentrált állattartó telepek létesítése, a szakosítás és egyes területekre a termelés koncentrálása, végül az ágazati vezetés kérdése.

A gazdálkodás sikerességét bizonyította, hogy a gazdaság az 1960 és 1961. években „élüzem" lett, a következő két évben pedig megkapta a Minisztertanács és a SZOT Vörös Vándorzászlóját kiemelkedő termelési eredményei elismeréseként. A dolgozók átlagkeresete ezekben az években fokozatosan emelkedett. A gazdaság termelési mutatói szinte évenként javultak.

A gazdaság főágazata a hatvanas években a növénytermesztés volt, de nagy fejlődés előtt állott az állattenyésztésük is. Az egy évtizedes állatszám-növekedést mutatja az 1969 végén kimutatott állatállomány. E szerint volt

szarvasmarha	1244 darab
ebből tehén	524 darab
sertés	1207 darab
ebből tenyészkoca	127 darab
juh	6039 darab
ebből anya	3507 darab
ló	77 darab

A jóváhagyott fejlesztési terv szerint a központi telepen 600 férőhelyes szakosított tehenészeti telep építése volt folyamatban 1969-ben, korszerű egészségügyi és állatnevelési vívmányok alkalmazása mellett. A központi tejházuk ez időben már a legszigorúbb higiénikus követelményeknek is megfelelt. Az istállóátlaguk napi 10–11 liter és a tehenenkénti átlagos tejtermelés évi 3000 liter volt.[2]

A MEZŐGAZDASÁG ÁLLAMI SZEKTORÁNAK MÁSIK EGYSÉGE: A GÉPÁLLOMÁSOK

Az állami gépállomások szerepét a mezőgazdaság komplex fejlesztésének összefüggésében szükséges megvizsgálnunk. E kapcsolatban legfőképpen a gépállomásnak a termelőszövetkezetek fejlesztésére gyakorolt segítő funkcióját kell hangsúlyoznunk. A korszerű mezőgazdasági gépek és termelőeszközök külön állami szervezetbe (monopolszervezetbe) való koncentrálását azonban nem első-

sorban gazdasági, hanem inkább politikai célkitűzésekkel indokolták. Egyrészt az alakuló kis termelőszövetkezeti csoportok nem voltak abban a gazdasági helyzetben, hogy nagy értékű gépeket vásároljanak, másrészt a korszak mezőgazdaságpolitikai koncepciója kizárta a gépeknek mint termelőeszközöknek szövetkezeti tulajdonát, tekintve hogy a „szövetkezet nem volt teljes értékű szocialista szektor." Az állami tulajdont, mint szocialista tulajdont, nem lehetett ennek folytán „visszafejleszteni". Emiatt a termelőszövetkezeti csoportok rászorultak olyan állami mezőgazdasági szervezet segítségére, mely hozzájárulhatott gazdasági és szervezeti megerősödésükhöz.

Amíg országosan az volt a jellemző, hogy sok gépállomás nem tudta kihasználni gépei teljes kapacitását, s emiatt kényszerültek egyéni parasztokkal is szerződést kötni, addig Gyula környékén az volt a helyzet, hogy a megszaporodott közös termelőszövetkezeti gazdaságok nagyra nőtt területének megműveléséhez kellő számú gépállomási gép nem állott rendelkezésre. Ugyanis 1953-ig az alapításkor meglévő géppark lényegesen nem növekedett, emiatt csak akadozva tudta kielégíteni a termelőszövetkezetek növekvő gépi művelési igényeit. 1953-ban kezdtek működni a gyulai gépállomásnál az SzK–3-as és 4-es szovjet gabonabetakarító kombájnok, melyek megoldották a korábbi betakarítási gondokat. 1953-ban épültek fel a Dobozi úton a gépállomás gép- és szerelőcsarnokai. Megtörtént a dobozi és gyulavári gépállomásokról a gépek összevonása a gyulai üzembe. Ekkor mintegy 65 erőgép vagyis 70 traktoregység tartozott a gépállomás szervezetébe.[3]

A gyulai átlaghoz hasonlóan a 100 kat. holdra számított gépi energia (lóerő) növekedése országos átlagban a következő képet mutatta:

1960	1965	1970
43,3	85,7	134,1

Ez a jelentős géppark-növekedés a hatvanas évek végére a gyulai termelőszövetkezetekben azt követően következett be, amikor a kormányzat a gépállomások működését megszüntette és gépeik átkerültek a termelőszövetkezetekhez. Ettől az időtől kezdve a volt gépállomás mint Mezőgazdasági Gépjavító Vállalat folytatta tevékenységét a Dobozi úti telepen.

1955-ben Gyulán a környék egyik legnagyobb és legkorszerűbben felszerelt gépállomása működött. Jelentőségét fokozta, hogy 1956-ban – amikor a Körösvidéki Öntöző Vállalat megszüntette öntözési tevékenységét – a gépállomás kapta meg az öntözési feladatkört. Ezen időtől kezdve az öntözéshez szükséges szivattyúkat, agregátorokat, öntözőcsöveket és egyéb járulékos berendezéseket már a gépállomás kölcsönözte.

Üzemelésének kezdő időpontja 1956 január eleje volt, miután az új gyulai gépállomás épületei 1955 végére készültek el. Az 1956. február 8-i városi tanácsülésen hangzott el a bejelentés arról, hogy az új gépállomás már üzemel, vezetője Vincze Gyula, a Járási Tanács V. B. volt elnöke lett.[4]

1956 őszén az ellenforradalom szétzilálta a gyulai gépállomás szervezetét. Vincze Gyula igazgatót eltávolították, ellenforradalmi elemek vették át a vezetést. Az 1957 júliusi városi tanácsi végrehajtóbizottsági ülésen tárgyalták meg a gépállomás dolgozóinak ellenforradalom alatti magatartását.[5] Egyes gépállomási dolgozók hónapokon keresztül nem dolgoztak, csak részegeskedtek. Az aratás megkezdése óta a dolgozó gépeknél több szabotázscselekmény fordult elő, aminek következtében három gép leállt, részben működésképtelenné vált. A szabotázsok következményeként a gépállomáson átszervezést kellett végrehajtani, több dolgozót fegyelmileg kellett elbocsájtani, hogy a további szabotázsoknak elejét vegyék. Az ülésen Vincze Gyula állásába visszahelyezett igazgató megerősítette, hogy hónapokon keresztül nem folyt munka a gépállomáson, a dolgozók csak a fizetésüket vették fel. A gépek állapota ezért nem volt megfelelő az aratás megkezdésekor, mert a megelőző hónapokban a szükséges gépjavításokat nem végezték el.

Csak lassan konszolidálódott a gépállomás munkája. 1958-ban tovább növekedett a gépállománya. 1959 elején gépparkja 41 körmös traktor, 9 vontató, 69 erőgép, 14 univerzális erőgép, 6 kombájn, 8 aratógép és több kisebb gép és szerszám volt. A gépesítés mértéke tehát megfelelő alapot teremtett a gyulai közös gazdaságok továbbfejlesztésére.[6] 1959 nyarán az állomás gépparkjából az aratási munkálatoknál a gyulai termelőszövetkezetekben aránylag kevés, 3 kombájn és 5 aratógép dolgozott.

A MEZŐGAZDASÁG SZOCIALISTA ÁTSZERVEZÉSÉNEK ELSŐ SZAKASZA 1949–1952

A fordulat évéig Gyulán is végbement a népi demokratikus agrárátalakulás és elkezdődhetett 1949-ben a mezőgazdaság kollektivizálása. A kapitalista mezőgazdaságból a szocialista mezőgazdaságba való átmenet kezdő évei nem várt nehézségekkel, előre kiszámíthatatlan ellentmondásokkal voltak terhesek. Érdemes ezt a bonyolult és az agrárátalakulás szempontjából lényeges korszakot a maga eredményeivel és nehézségeivel teljes részletességgel feltárni.

A korszak kutatója számára legnagyobb adattömeg a városi tanács mezőgazdasági osztálya iratanyagában áll rendelkezésre. Ezek közül a fejlődés irányára vonatkozóan azok a beszámolók és jelentések a leglényegesebbek, amelyeket a mezőgazdasági osztály a városi tanácsülések, különösen a végrehajtóbizottsági ülések elé terjesztett megtárgyalásra. Ezekből az adatokból elég ellentmondásos kép bontakozik ki. A valóság azonban ennél is bonyolultabb volt, habár a mezőgazdasági osztály a saját irányítása eredményeként bekövetkezett helyzetet ked-

vezőbb színben igyekezett feltüntetni. Az előállott helyzet feltárásakor gyakran hivatkozott az objektív körülmények kényszerítő hatására.

1948. október 15-én jött létre a Népköztársaság tszcs, mint elsőnek megalakult szövetkezet, mely 318 kat. holdon kezdte meg működését. 1949-ben alakult meg az Egyenlőség tszcs és 1950 nyarán folyt a Petőfi tszcs szervezése is. Az első városi vb ülés úgy határozott, hogy az alakuló Petőfi tszcs részére átadja a köztisztasági telep épületeit és a Fütyöri pusztán új köztisztasági telepet létesít, távol a város belterületétől.[7]

A mezőgazdasági osztály 1950 augusztus végi jelentéséből a következő adatok állapíthatók meg a három gyulai közös gazdaság fejlődéséről;[8]

Népköztársaság tszcs:			
régi tag	50	régi terület	318 kat. hold
új tag	15	szaporodás	108 kat. hold
összesen	65	összterület	420 kat hold
Egyenlőség tszcs:			
régi tag	49	régi terület	232 kat. hold
új tag	15	szaporodás	128 kat. hold
összesen	64	összterület	360 kat. hold
Petőfi tszcs:			
56 tag		164 kat. hold földterület.	

1950 augusztusban részleges tagosítást folytattak le. A tagosítással kapcsolatban sok panasz merült fel, ezért a szeptember elején tartott tanácsi vb ülés elhatározta, hogy csak a Petőfi tszcs területén folytassák tovább a tagosítást, ahol panaszok nem voltak, míg a másik két tszcs területén szüntessék be a tagosító bizottságok tevékenységüket.[9] Ezen az ülésen tárgyalt tagosítási jelentésből az alábbi helyzetkép volt megállapítható:

Népkörtársaság tszcs:	
23 régi tag bevitt a belépéskor	92 kh-at
6 új tag bevitt a belépéskor	36 kh-at
elkobzott területből kapott	272 kh-at
felajánlott területből kapott	364 kh-at
Egyenlőség tszcs:	
31 régi tag bevitt a belépéskor	54 kh-at
15 új tag bevitt a belépéskor	61 kh-at
kényszerbérleti terület	102 kh
államkincstári terület	162 kh

Petőfi tszcs:	
67 régi tag bevitt a belépéskor	208 kh-at
7 új tag bevitt a belépéskor	17 kh-at
államkincstári terület	122 kh
Egyenlőség tszcs átadott	32 kh-at

1950 decemberében a tsz-csoportok adatai újabb fejlődésről számolnak be:[10]

Népköztársaság	88 tag, ebből agrárproletár	70 tag
Egyenlőség	56 tag, ebből agrárproletár	31 tag
Petőfi	169 tag, ebből agrárproletár	104 tag.

Ezek a számok alátámasztják azon korábbi megállapítást, hogy az első években a közös gazdaságok szervezése főleg az agrárproletár belépőkkel számolt.

Meg kell azonban a fenti adatokkal kapcsolatban állapítani, hogy a fejlesztésben elért eredmények lényegesen alatta maradtak a túlfeszített fejlesztési tervek célkitűzéseinek. Ennek bizonyítására szolgálnak a következő adatok:

Az 1950. évi fejlesztési tervekhez viszonyítottan a Népköztársaság tszcs a családok fejlesztésénél csak 33 százalékos, a földterület fejlesztésénél csak 8 százalékos, az Egyenlőség tszcs a családok fejlesztésénél csak 32 százalékos, a földterület fejlesztésénél csak 16 százalékos eredményt ért el. A szervezés alatt álló Petőfi tszcs-re fejlesztési célkitűzés nem készült.[11]

1951 februárban egy újabb termelőszövetkezeti szervező bizottság kezdte meg működését. A tanácsi vb határozatot hozott további szervező bizottságok felállítására.[12] Ekkor indultak meg a szervező munkálatok Sitkán, Bicerében és a velük szomszédos Szabadkán. Februárban Farkashalom körzetében már megkezdte működését a József Attila tszcs 9 családdal és 30 kat. hold földterületen. Februárban még egy szőlő- és gyümölcstermelő szakszövetkezet is alakult 21 taggal, 21 kat. hold 400 négyszögöl földterületen. Így ekkor már nyolc közös gazdaság működött. Megkapták működési engedélyüket a Kossuth és a József Attila tszcs, majd újabb tszcs alakult Szentbenedeken 14 taggal, 31 kh földterületen. A városban lévő tsz tagok száma 476 főre növekedett.[13]

1951 tavaszán a város határában már kilenc közös gazdaság és egy szőlő- és gyümölcstermelő szakszövetkezet gazdálkodott. A közös gazdaságok közül három ún. III. típusú termelőszövetkezet volt, közülük ekkor már a Népköztársaság és a Petőfi eredményesen működött. A Népköztársaság tsz-nek 1951 elején már több mint félmillió Ft értékű oszthatatlan szövetkezeti alapja volt. A többi hat közös gazdaság még a kezdet nehézségeivel küzdött. Jól szaporodott az Egyenlőség tsz állatállománya, ez a tsz egyébként is jó eredményeket ért el.[14]

Az eredményesen gazdálkodók mellett voltak rosszul gazdálkodó tszcs-k is. Közéjük tartozott a Béke tszcs, mely a szétesés állapotában volt. Emiatt a tagok több mint fele nem dolgozott a közösben, nem jelentek meg a tagértekezleteken

sem. Még a párttagok sem vettek részt a havi taggyűléseken. A többi közös gazdaságban a terveknek megfelelően folyt a tavaszi mezőgazdasági munka.[15]

Elhibázott volt az a fejlesztési törekvés, hogy a város egész határát kezdetlegesen gazdálkodó, kevés taggal kis földterületen működő termelőszövetkezeti csoportokkal hálózzák be, ahelyett hogy két-három gazdaságilag szilárdabb termelőszövetkezet területének és tagsága számának növelésére és szervezeti megszilárdítására helyezték volna a hangsúlyt.

Részletes felmérést terjesztettek a városi vb ülése elé a városi termelőszövetkezetek 1952 szeptember eleji állapotáról.[16] Igaz, hogy a felmérés nem teljes, csupán öt közös gazdaságra vonatkozóan tartalmaz adatokat. Ezek szerint:

a Petőfi tsz-ben volt 21 család, 27 tag, 305 kh bevitt földterülettel,
a Béke tsz-ben volt 1 család, 1 tag, 4 kh bevitt földterülettel,
a Népköztársaságban 4 család, 5 tag, 15 kh bevitt földterülettel,
az Alkotmányban volt 13 család, 16 tag, 128 kh bevitt földterülettel,
a Szabadság tsz-ben volt 27 család, 38 tag, 306 kh bevitt földterülettel.

Ezen adatokból az állapítható meg, hogy jelentősen csökkent a tagok száma és a bevitt földterület az 1951 őszi állapotokhoz képest.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének előrehaladását jellemzi az a kimutatás, melyet a mezőgazdasági osztály terjesztett az előbb említett végrehajtóbizottsági ülés elé. Ebből kitűnően

a város összes földterülete	31 000 kat. hold
ebből az állami gazdaságé	3 900 kat. hold
a termelőszövetkezeteké	3 850 kat. hold
állami tartalékingatlanok	1 850 kat. hold
kulákoké és nem mezőgazdasági foglalkozásúaké	7 350 kat. hold,

vagyis az összterület negyedrésze már a szocialista szektorhoz tartozott, míg az egyénileg gazdálkodó nem kisparasztok a földek kevesebb mint egynegyed részén gazdálkodtak.

Ez a jelentés feltárta azokat a nehézségeket, melyek az átszervezés és a közös gazdaságok gazdasági és szervezeti megszilárdítása során felmerültek. A jelentésből a következő megállapításokat emeljük ki: „A termelőszövetkezeti fejlesztés legnagyobb akadálya a meglévő csoportok ellenpropagandája. Az ellenpropagandát nemcsak a csoport tagjai, hanem több esetben a csoport vezetőségi tagjai és csoportelnökei viszik, így azután a népnevelőknek a dolgozó parasztság azt az érvet hozza fel, hogy a csoport tagjaitól milyen értesüléseket nyert."[17]

1952 szeptemberében indult meg a termelőszövetkezeti csoportok területének kialakítása részleges tagosítás útján. Ez időben már az újonnan alakult két csoport: a Szabadság és a Kossuth is megkapták tábláikat.[18] Az év végén jelentések

érkeznek a tanácshoz a korábban még jól működő közös gazdaságok leromlott állapotáról. A korábban jól gazdálkodó Népköztársaság tsz jószágai teljesen el voltak hanyagolva. A sertésólakból a trágya hetek óta nem volt kitakarítva, a sertések a vizes, sáros fekvőhelyen fekszenek. Etetés alkalmával hideg levegő éri őket, megfáznak, tüdőgyulladásban pusztulnak el. Az almozás úgy történik, hogy a jószággondozó a több hetes trágyára pár villával szalmát dob, amit tíz perc alatt már be is taposnak az állatok a trágyába.[19]

A jelentés megállapította, hogy a Petőfi tsz-ben a munkafegyelem laza, hetekig végzik azt a munkát, amit 3–4 nap alatt el lehetne végezni.

1953 januárban a Népköztársaság tsz helyzetéről állapították meg a mezőgazdasági osztály ellenőrzést végző közegei, hogy a termelőszövetkezet lovai a silány takarmányozás és elhanyagolt gondozás miatt annyira legyengültek, hogy napi 300–400 négyszögölt alig bírnak megszántani.[20]

A tavaszi hónapokra sem javult a helyzet. A június eleji városi végrehajtóbizottsági ülésen előterjesztett jelentés szerint a Petőfi tsz-nél nagy volt a lemaradás a növényápolási munkák végzésénél. A Béke és a Petőfi tsz-ek a soron lévő mezőgazdasági munkák időbeli elvégzésére társadalmi segítségre támaszkodtak.[21]

Ugyanakkor a Petőfi tsz-ben a primőrkertészet jól működött. 1952-ben melegágyakban és 35 kat. holdon termeltek primőröket. Ezek eladásából több mint félmillió forintot vettek be. Tervezték, hogy 1953-ban megkétszerezik a primőrök vetésterületét, ezért már decemberben hozzákezdtek 600 melegágyi ablak alatt a primőrök palántázásához. 1953 márciusában már megkezdték a koraiak piacra szállítását. Az 1952-es zöldségtermesztési jó eredményért elnyerték a Földművelésügyi Minisztérium vándorzászlóját és tízezer forint jutalmat kaptak. Az országban a Petőfi tsz kapta meg elsőnek a zöldségtermesztési vándorzászlót. 1953 augusztusáig a 60 kat. holdas zöldségtermelő kertészet 200 000 Ft tiszta jövedelmet hozott a termelőszövetkezetnek.[22]

A közös gazdaságokban a tagság és a vezetőség hangulata a nyár folyamán, éppen a legnagyobb mezőgazdasági munkák idején tovább romlott. Júniusban a munkafegyelem öt termelőszövetkezetben még megfelelt a követelményeknek.[23] Ekkor a Petőfi tsz 286 tagot tartott nyilván, akik közül a közös munkában 242 tag vett részt, de a családtagok egyáltalán nem dolgoztak. A Népköztársaság tsz 121 tagot tartott nyilván, de családtagjaikkal együtt 143-an vettek részt a közös munkában. A Béke tsz-nek 93 tagja volt, mind részt vett a közös munkában, még egy családtag is segített. A Szabadság tsz-nek 63 tagja volt, akik tíz családtagjukkal együtt dolgoztak a közösben. Az Alkotmány tsz-nek 23 tagja volt, mind részt vett a munkában és még nyolc családtag is dolgozott.

A munkafegyelem fellazulása júliustól kezdődött. A belső megszilárdítás nehézségein kívül, oka volt az agrárpolitikai irányzat ingadozása. Zavarokat okozott a tagság körében a július 3-án elhangzott Nagy Imre-beszéd. Ezt követően indult meg a helyi termelőszövetkezetek fokozatos felbomlása. A Béke és a Szabadság tsz tagsága a feloszlatást kívánta. Ez a hangulat, bár kisebb mértékben

észlelhető volt a többi közös gazdaság tagságánál is. Emiatt megromlott a munkafegyelem is, nagyon elmaradtak az aratási munkákkal. A mezőgazdasági osztály jelentését megtárgyalta a városi végrehajtó bizottság, határozatban mondatta ki, hogy a közös gazdaságok taggyűlésén a Nagy Imre-beszéd helyes értelmezését ismertessék. A további működésre alkalmas termelőszövetkezetekben a vezetőség számolja fel a tagság helytelen véleményét, míg a működésre alkalmatlan tszcsékben ismertessék, hogy feloszlatás csak az év végével mondható ki.[24] Ez a helyes állásfoglalás nem hozta meg a várt sikert. A legtöbb gyulai közös gazdaságban a tagság zöme a kilépés mellett foglalt állást. Néhány gyenge közös gazdaságban a feloszlatás szándéka többséget szerzett. A július 11-én a pártaktíva előtt elmondott Rákosi Mátyás és Nagy Imre beszédek hatására – amit a közös gazdaságok teljes tagsága rádión együttesen hallgatott meg – a hangulat megváltozott, javult a munkakedv is. A tagok várták a kilépésre vonatkozó kormányrendelet megjelenését.

A termelőszövetkezeti elnökök azt a megállapításukat közölték a mezőgazdasági osztállyal, hogy a Petőfi tsz-ben egy pár kilépésre és kizárásra, a Béke tsz-ben mintegy a tagság felének kilépésére, illetve kizárására, a Népköztársaság tsz-ben harminc százalékos kilépésre és néhány kizárásra lehetett számítani. Az Alkotmány tsz-ben a tagság többsége ki akart lépni, csak a kormányrendelet megjelenésére vártak.[25]

Még a rendelet megjelenése előtt helyileg is intézkedések történtek a termelőszövetkezeti rendszer elleni agitáció megfékezésére. A közös gazdaságból néhány, a kilépés mellett agitáló tagot ugyan hatósági utasításra kizártak,[26] de ez az intézkedés nem hozhatta meg a várt eredményt. Szeptember közepén a közös gazdaságokban nemcsak a tagság, de még a vezetőség körében is nagy volt az ingadozás a kilépés ügyében. Néhol még egyes brigádvezetők is a kilépés mellett foglaltak állást.[27] Október elején mutatkozott némi kedvező változás: A városi mezőgazdasági csoport dolgozói a közös gazdaságok taggyűlésein részletesen ismertették a kilépések és feloszlások engedélyezése tárgyában megjelent földművelésügyi miniszteri rendeletet. Az ismertetések hatására többen megváltoztatták kilépési szándékukat és a bennmaradás mellett döntöttek. Javult némileg a munkafegyelem is.[28]

Októberben már nagy vonalakban tisztázódott a helyzet. A Népköztársaság tsz közgyűlést tartott. A korábbi 102 tag közül 4 tagot kizártak, 56 tag bennmaradt, 42 tag kilépett. A kilépettek 431, a kizártak 72 kh földet vittek ki a közösből. Megmaradt a közös gazdaság használatában 661 kh, ebből 100 kh legelő, 56 kh háztáji föld volt.[29] Majd október végén a többi termelőszövetkezeti közgyűlést is megtartották, a kilépettek és kizártak földjeinek kimérése a táblák szélén folyamatban volt.[30]

A kilépések és kizárások következtében megnehezült a termelőszövetkezetek gazdálkodása. Az egy tagra eső terület jelentősen megnőtt. Így a Petőfi tsz-ben egy tagra átlagosan 18 kat. hold megművelése várt. Az őszi szántásnál és vetésnél

emiatt igen nagy lemaradások voltak, maradtak bőven megmunkálatlan területek. Munkaerőgondok miatt nem volt biztosított a minőségi termelés. A Béke tsz vezetősége elhatározta, hogy lead 100 kh földet, aminek megműveléséről nem tudott gondoskodni. Más tsz-ek területük egy részének haszonbérbe adására készültek. Általában a közös gazdaságok gyenge eredménnyel zárták az évet. A Szabadság tsz mérlege éppen csak hogy aktív volt. A Népköztársaság tsz-nél a tengerit csak egyszer kapálták meg, emiatt 1303 mázsa tengeri volt a tényleges veszteségük. A Petőfi tsz-ben a növénytermesztésben a terméskiesés értéke meghaladta az egymillió forintot. A tagságnak csak úgy tudtak zárszámadáskor pénzbeli részesedést juttatni, hogy felvettek 55 000 Ft középlejáratú hitelt.[31]

Ezek kétségtelenül a leromlás adatai. A közös gazdaságokba beszervezett agrárproletárok, szegényparasztok létbizonytalansága, helyzetük átmeneti kilátástalansága volt az okozója a nagy arányú munkafegyelem-lazulásnak, elkedvetlenedésnek.

A KEZDŐ ÉVEK AGRÁRPOLITIKAI TORZULÁSÁNAK KÖVETKEZMÉNYEI

Nem feladatunk annak részletes feltárása, hogy a korábban fő vonásaiban helyes agrárpolitika miért torzult el annak következtében, hogy mellőzte a társadalmi és helyi termelési feltételek figyelembevételét. Kétségtelen, hogy az osztályharc éleződése a gazdagparasztság elleni harc kiéleződéséhez vezetett. Az eleinte a kulákok ellen hozott gazdasági és politikai rendszabályok később kiterjedtek az egyénileg dolgozó parasztokra, majd a szövetkezeti parasztságra is. A teljesíthetetlen adók és a túlzott beszolgáltatási kötelezettségek az egész mezőgazdaságot sújtották.

Emiatt az adminisztratív eszközökkel erőltetett szövetkezetszervezés, az annak érdekében elrendelt és a földtulajdonban alapvető változásokat okozó részleges tagosítások, a kíméletlen begyűjtés és adóbehajtási eljárások nemcsak a gazdagparasztokat érintették, kiterjedtek a kisparasztokra is, és gyökeresen felforgatták a hagyományos agrártermelést.

A mezőgazdaság területén folytatott „osztályharcnak" a túlzott beszolgáltatás mellett éles fegyvere volt ezekben az években az adókivetés és behajtás. Az adótételek progresszívek voltak, az adóbehajtási módszerek, különösen az ún. kuláklistákra kerültekkel szemben, kíméletlenek. Előbb a gazdag-, majd a közép-, végül a kisparasztokkal szemben szigorodott a behajtási eljárás. 1950 októberben a városi tanács pénzügyi osztálya adótartozásra lefoglaltatott és értékesített 189 sertést, 1701 q búzát, 70 q árpát, 520 q tengerit, 116 q napraforgó-magot. 1952-ben pedig adóbehajtás során a parasztoknál lefoglaltak és elszállítottak 2380 sertést, 480

szarvasmarhát és 37 lovat. A kíméletlen „transzferálásoknak" az lett az eredménye, hogy 1952-ben majdnem teljesen sikerült az adóbehajtási tervet teljesíteni. De már 1953-ban a félévi készpénz adóelőirányzatból egymillió Ft-tal kevesebb folyt be, mert már nem volt mit lefoglalni. Az igaz, hogy 1952 második felében jelentős adómérséklések történtek, több mint 600 000 Ft adót töröltek, de az már nagyrészt behajthatatlan volt.

A felülről megszabott feszített mezőgazdasági tervek teljesítése érdekében szaporodtak az adminisztratív beavatkozások, hogy a leromlott agrártermelés végleg el ne akadjon.

A legnagyobb hatósági erőfeszítést a begyűjtési tervek teljesítése követelte. A begyűjtés területén kellett legkíméletlenebb következetességgel érvényesíteni az osztályharc szempontjait. Ezt a tételt a városi vb első elnöke így fogalmazta meg: a begyűjtés harci feladat.[32]

A tanácsi begyűjtési tevékenység méreteit megvilágítja ez a néhány adat: 1950 őszén a begyűjtési nyilvántartás szerint a város területén 1597 telkes, 1390 0–1 kat. holdas, 1535 5 kat. holdon aluli és 1397 5 kat. holdon felüli, összesen 5919 beadásra köteles gazdálkodó volt.

Az első részletes begyűjtési helyzetjelentés 1950 végén került a vb elé. A jelentés szerint október végéig a teljesítés[33] búzából 108, árpa-zabból 44, kukoricából 25, burgonyából 15, szénából 72 százalékos volt. Ez az eredmény is csak úgy volt kimutatható, hogy a vb október 20-án 180 kulák rendkívüli elszámoltatását rendelte el és hajtotta végre néhány nap alatt.

December elejéig a dolgozó parasztság is csak 75–80 százalékban tett eleget előirányzott beadási kötelezettségének, emiatt a vb határozatot hozott a dolgozó parasztok beadási versenyének megszervezésére.[34] Majd elhatározták, hogy Gyula városa is csatlakozik a megyei terménybegyűjtési versenyhez, amely december 12-től 19-ig tartott. A verseny idejére értékelő bizottságot szerveztek. Külön versenyre hívták ki Békéscsaba városát. A verseny ideje alatt a gyulai termelőktől öt vagon tengerit kellett volna begyűjteni.[35]

December végén a terménybegyűjtési verseny állása a következő képet mutatta: begyűjtöttek 301 q tengerit, 13 q árpát, 2 q zabot.

1951-ben tovább szigorodott a begyűjtési eljárás. A kíméletlen intézkedések ellenére augusztus 10-ig a termelőszövetkezetek 100, az Állami Gazdaság 70, az egyénileg dolgozó parasztok csak 52 százalékban teljesítették kötelezettségeiket.

1952-ben újból megemelték a beadási kötelezettséget, szigorították a kulákok elleni megtorló intézkedéseket. 1952 márciusban 25 kulák töltötte börtönbüntetését beadási kötelezettsége elmulasztása miatt, mivel nem volt miből teljesíteniök.[36]

A nagy szigorral végrehajtott begyűjtés miatt rendkívül megromlott a város közellátási helyzete, nagy mértékben növekedett az ellátatlanok száma. Bármilyen szigorú intézkedések történtek, Gyula városa a járásban a begyűjtési terv teljesítésében az utolsó helyre került.[37]

Minél erőteljesebben avatkozott be a hatóság a mezőgazdasági termelés menetébe, minél szélesebb körben érintették a gazdálkodást hatósági utasítások, hogy milyen területen, milyen terményeket kell termelni, annál több gond jelentkezett a közellátásban.

Különösen nagy ellenkezést keltett 1952-ben a gyapotvetés erőltetése. Gyapotot kellett vetni a Népköztársaság tsz-ben 22 kh-on, a Petőfi tsz-ben 15 kh-on, a Béke tsz-ben 20 kh-on, a Kossuth tsz-ben 5 kh-on, egyéni gazdálkodóknak 112 kh-on. Jelentős gyapotvetése volt az Állami Gazdaságnak. A fő munkacsúcsokra eső gyapotmunkák nagy gondot jelentettek, a fagykár miatt a termés-eredmény igen csekély volt.

A mezőgazdasági helyzet jelentős rosszabbodását jelezte az is, hogy 1952 nyarán az egyénileg gazdálkodók tömegesen ajánlották fel földjeiket az államnak, miután a gazdálkodással járó megterhelésük már szinte elviselhetetlen volt.[39]

Októberben nagy lemaradás volt az őszi mezőgazdasági munkák teljesítésében mind a közös gazdaságokban, mind az egyénileg gazdálkodóknál. A lemaradás miatt a megyei tanács személy szerint a városi tanács vb-elnökét tette felelőssé.[40]

Az állami gazdaságban nagy volt a lemaradás a gyapotszedésnél, ezért a városi tanács ülésén a gazdaság vezetője azt a kérést terjesztette elő, hogy a végrehajtó bizottság hívja fel a lakosságot a gubószedésre. A város területén december 1-ig a vetésterv teljesítése csak 75 százalékos volt, sok hiányosság mutatkozott a felajánlott földekből alakított állami tartalékterületek megművelésénél. December 8-án még 1426 kat. hold tartalékterület volt vetetlen.[41] December 22-én a város vetésterve csak 79 százalékban volt teljesítve. Legnagyobb volt a lemaradás az állami gazdaságban, ahol gépierő hiánya miatt a mélyszántást csak 14 százalékban végezték el.[42]

1953 januárban a helyzet rosszabbodását jelezték a mezőgazdasági csoport jelentései. Az erős tél miatt már nem lehetett munkát végezni, holott a határban a mélyszántás csak 30 százalékban teljesült. A földműves szövetkezet vállalta ugyan az állami tartalékföldek megművelését, de a feladattal nem tudott megbirkózni. Újabb nehézségek jelentkeztek az állami gazdaságban, nem volt elegendő takarmánykészletük állataik kiteleltetésére.[43] Közben földfelajánlások folytán tovább növekedett a tartalékterület. A földművesszövetkezet kezelésében január végén már 2500 kh szántóföld volt, ebből 930 kh-t adtak ki haszonbérbe, míg 840 kh föld parlagveszélyesnek volt nyilvánítva. Az őszi vetés az állami tartalékterületeken csak 48 százalékban volt elvégezve, megmunkálásukhoz hiányzott a gépierő.[44]

A tavaszi mezőgazdasági munkák is rendkívül vontatottan haladtak. 1953 április 15-én az egyéni parasztok földjeik arányában még csak 4 százalékban teljesítették, jobb volt a tengeri vetésterv teljesítése, amit 10 százalékra valósítottak meg.[45]

Az előző évi kedvezőtlen tapasztalatok ellenére 1953-ban tovább folytatódott a gyapottermesztés erőltetése. Az egyéni gazdálkodók a veszteséges termelési

tapasztalatokra hivatkozva már csak 33 kh-on vállaltak gyapottermesztést az előző évi 112 kh területtel szemben. Tovább növekedett viszont a gyapot vetésterülete a szocialista szektorban. A Petőfi tsz 60, a Népköztársaság tsz 25, a Béke tsz 17, a Szabadság tsz 5, az Alkotmány tsz 3, míg az állami gazdaság 318 kh-on folytatott gyapottermesztést.[46]

A nyár végére az állami tartalékterület 3700 kh-ra növekedett, ebből 2500 kh-t sikerült haszonbérbe adni. A tartalékterületek megművelését akadályozta, hogy a vb határozata szerint tsz-tagok tartalékterületet nem vehettek haszonbérbe, üzemi dolgozók is legfeljebb egy kh területet.[47]

Az 1953 őszi mezőgazdasági munkák sem haladtak a meghatározott ütemterv szerint. A termelőszövetkezetekben a betakarítási munkák kielégítően folytak, de a szántásnál és vetésnél nagy volt a lemaradás.[48] A Gépállomás gépei nem végeztek megfelelő munkát, időben is állandó késésben voltak, a szerződésben vállalt határidőket még ötven százalékban sem tudták megtartani.

Az egyéni parasztok termelési kedvét sem sikerült felkelteni, habár a kormányzat 1953 nyarán már jelentős könnyítő intézkedéseket léptetett életbe. Augusztus közepén megjelent a dolgozó parasztok jövedelemadójának csökkentéséről szóló pénzügyi rendelet. Szeptember közepén bejelentették az új begyűjtési eljárást szabályozó rendeletet, amely 1954. január elsejétől kezdve a beadás mértékét jelentősen csökkentette. A termelőszövetkezetek megszilárdítása érdekében további kedvezményekről jelentek meg intézkedések.

Ezek a rendelkezések, bár megkésve jelentek meg, a súlyosan leromlott mezőgazdasági állapotokon valamelyest mégis javítottak.

TOVÁBBI TÖREKVÉSEK A DOGMATIKUS AGRÁRPOLITIKA HIBÁINAK KIJAVÍTÁSÁRA

Az 1954–1956-os években mezőgazdaságunk felső irányítása tévesnek minősítette a korábbi dogmatikus agrárpolitikai szemléletet; az adminisztratív beavatkozások, az agrártermelők ellen alkalmazott intézkedések többet ártottak a mezőgazdasági termelésnek, mint használtak és főként nem érték el azt a célt, aminek érdekében alkalmazták: a mezőgazdaság szerkezetének három év alatt végbemenő kollektív átalakítását.

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége 1953. júliusi határozatát követően a középirányító állami és pártszervek is törekedtek a súlyos károkat előidéző intézkedések kijavítására. Felhagytak a mezőgazdaság szocialista átszervezésének erőltetésével. Revízió alá vették azokat a nézeteket, melyek központi szemlélete az volt, hogy az egyénileg gazdálkodók kisüzemeit ráfizetésessé kell tenni.

Érdemes részleteiben megvizsgálni, hogyan reagált az agrártársadalom az új agrárpolitikai irányvonalra.

Az 1954. évvel kezdődő hároméves időszak nagy ellentmondások jegyében zajlott le. Az elmúlt évek szektás agrárpolitikájának hatása nem múlhatott el nyomtalanul. Városunk mezőgazdasági fejlődésében is szeszélyes változatossággal követték egymást: fellendülések, félsikerek és váratlan kudarcok. Az időszak vége felé már kétségtelen jelei mutatkoztak a jó irányú kibontakozásnak, jelentős eredmények mutatkoztak a termelés növekedésében.

Az új szakaszt a Magyar Dolgozók Pártja Békés Megyei Bizottsága által összehívott pártértekezlet hirdette meg. Ezen az értekezleten elismerték a termelőszövetkezeti fejlesztésben elkövetett durva hibákat, az önkéntesség és a fokozatosság elvének súlyos megsértését és kilátásba helyezték a korábbi parasztpolitikában elkövetett hibák kijavítását.[49]

Azonban évek kellettek ahhoz, hogy az egyénileg gazdálkodók kisüzemeiben fellendüljön, majd jövedelmezővé váljon a termelés. A termelőszövetkezetek is nehezen viselték korábban a súlyos beszolgáltatási kötelezettségek teljesítését. Elég erre egy adatot idézni: A városi tanács mezőgazdasági csoportjának jelentése szerint a Béke tsz-ben az 1953. évi jó termés ellenére – a beszolgáltatás teljesítése után – 1954. évben 500 q búzát kellett kölcsönvenni az államtól, hogy a munkaegységekre a tagoknak búzát tudjanak juttatni.[50]

A viszonylagos fellendülést követő visszaesést tükrözi a mezőgazdaság 1954 végi helyzete, melyről a városi tanács novemberi ülésén hangzott el beszámoló. Kiemeljük ebből a következő megállapításokat: A Nagy Imre által képviselt jobboldali elhajlás 1953 ősszel és 1954 tavaszán városunkban is súlyosan éreztette hatását. Szembetűnő volt ez a vetésterv teljesítésénél, ahol igen nagy volt a lemaradás. Begyűjtésben pedig a város országos viszonylatban szinte az utolsó helyen állott.[51]

A termelőszövetkezeti mozgalomban az események sorrendjét követve 1954-ben a következők történtek:

A törvényesség helyreállítására való törekvést bizonyította, hogy a városi tanács vb januári ülésén, annak megállapítása mellett, hogy a termelőszövetkezetekből kilépő tagok földigényeinek kielégítése a jogszabályi rendelkezések ellenére történt, intézkedéseket hoztak az elkövetett hibák kijavítására: határozat született a tanács mezőgazdasági csoportjának számszerű növelésére a termelés fellendítése érdekében.[52]

Márciusban fejeződött be az állatösszeírás: sertésből 1019, anyakocából 142, szarvasmarhából 329, tehénből 123, lóból 154 darab csökkenés mutatkozott az 1952. évhez képest. Az állomány csökkenésének oka: takarmányhiány, elhullás.[53]

A Béke tsz-ben 1954 tavaszán a tagság körében kirívó fegyelmezetlenség volt tapasztalható. Nagy volt a tagok között az alacsony munkaegység miatt a szétházás.

A tagok 50 százaléka emiatt nem vett részt a munkában. Akik dolgoztak, azok

is csak reggel 9-től délután 4-ig dolgoztak.[54] Ugyanakkor kedvező jelenségek nyomai is jelentkeztek már. A Petőfi tsz-ben 700 kh kalászost szemveszteség nélkül készültek learatni. Két kombájn őszi árpát aratott, egy kombájnt borsócséplésre szereltek át, a tavaszi árpát, búzát aratógéppel vágták, elevátorral kazalozták.[55] A Népköztársaság tsz-ben öntözéssel értek el jó eredményeket, az öntözött szántóföldi ültetvényeken holdanként 185 q zöldpaprikát termeltek és jövedelmezően értékesítettek.[56]

1954 őszén a Petőfi tsz tagsága három részre kívánt szakadni: külön növénytermesztési, állattenyésztési és konyhakertészeti csoportot kívántak alakítani. Újabb kilépések is voltak, a kilépők mintegy 600 kat. holdat vittek magukkal a közös táblából.

A Béke tsz-ben is hasonló szétválási irányzat volt tapasztalható. Itt azonban az elkülönülési törekvések nem annyira gazdasági indokokon, mint inkább személyi ellentéteken alapultak. A városi pártbizottság álláspontja a szétválásokkal kapcsolatban az volt, hogy a megalapozott különválásokat nem kell akadályozni, csupán a szakágazatok szerinti csoportosulásokat kell megfontolás tárgyává tenni, mert az ilyen külön csoportok nem bizonyulnának életképesnek. A városi tanács vb határozatban mondotta ki, hogy felvilágosító munkával el kell érni a két közös gazdaságban a személyeskedésen alapuló különválási szándékok felszámolását.[57]

Október közepén a végrehajtó bizottság újból napirendre tűzte a termelőszövetkezetek fejlesztésének feladatait. Megállapították, hogy a korábban alkalmazott munkamódszerek nem voltak alkalmasak új belépők toborzására. Különösen visszatartólag hatottak az egyéni parasztokra a Béke tsz-ben előforduló lazaságok. Viszont jó gazdasági eredményt értek el a Szabadság tsz-ben. Az újabb kilépéseket hivatalosan azzal magyarázták, hogy a közös gazdaságok vezetősége nem foglalkozik megfelelően a kilépni szándékozó tagokkal.[58]

A városi tanács mezőgazdasági csoportja 1954. november 6-án összefoglaló jelentést készített a mezőgazdasági termelőszövetkezetek számszerű adatairól. Ebből idézünk:[59]

A Béke tsz-ből 25 tag lépett ki, megmaradt 34 tag. A kilépők 189 kh földet vittek magukkal.

A Népköztársaság tsz a kilépő tagoknak 313 kh földet mért ki, közös művelésre megmaradt 292 kh föld.

Az Alkotmány tsz-ből 8 tag lépett ki, 81 kh földet vittek magukkal, közös művelésre megmaradt 146 kh föld.

A Petőfi tsz-ből 95 tag jelentette be kilépését, de később 25 tag megváltoztatta szándékát és visszakérte kilépési nyilatkozatát, így csak 360 kh földet kellett kiadni. A bennmaradt tagok továbbra is három külön termelőszövetkezetet kívántak alakítani és pedig

1. az Ökörjáráson 48 tag, 320 kat. hold földön,
2. Szeregyházán és Nagyfenéken 60 tag, 805 kh földön,
3. Törökzugban 37 tag, 405 kh földön.

1955 januárban részletes beszámolót tárgyalt meg a városi tanács vb a termelőszövetkezetek 1954. évi munkájáról. A beszámoló szerint egy tsz-tagra átlagosan 250 munkaegység jutott. Ez az átlag különbözőképpen oszlott az egyes termelőszövetkezetek között. Az Alkotmány tsz átlagosan egy tagra viszonyítva 350 munkaegységgel tudta elvégezni a munkát, a Béke tsz-ben viszont 440 munkaegységgel. Az 1954-es zárszámadások alapján a munkaegység értéke az Alkotmány tsz-ben 20,34 Ft, a Népköztársaság tsz-ben 22,70 Ft, a Béke tsz-ben (amely az évet 120 000 Ft mérleghiánnyal zárta) 19,35 Ft. A Petőfi és Erkel tsz 20 Ft-nál többet osztott munkaegységenként. A kilépéseket követően a termelőszövetkezetek megmaradt földterülete nem állott arányban a dolgozó tagok számával. Sok volt az egy tagra jutó megművelendő holdak száma. A betervezett munkákra nem volt elegendő a munkaerő. A helyzetet jellemezte, hogy a kilépések után a Petőfi tsz-nek még mindig 2000 kh földje volt.[60]

A Szabadság tsz-nek nehézségei voltak az építkezések végrehajtásánál. 1954-ben 300 férőhelyes juhhodályt, valamint sertésfiaztatót építettek, elmaradtak a baromfiól építésével.

A közös gazdaságokban új premizálási rendszert vezettek be a munkakedv további növelése érdekében.

1954 végén a város 20 900 kh művelés alatt álló területéből az állami gazdaság, a tangazdaság és a termelőszövetkezetek mintegy 6500 kh-t használtak, 13 700 kh-on folytattak egyéni gazdálkodást és kb. 2000 kh-t tett ki a kertek, szőlők területe. A fennmaradó többletrészt azok a területek képezték, amelyek nem estek beszolgáltatási kötelezettség alá. Az állami tartalékterületből több mint 680 kh volt kiadva kishaszonbérletbe.[61] 1955 elején tehát a szövetkezetesítés irányában nem történt lényeges előrelépés, inkább visszaesés következett be.

Ez volt az oka, hogy a városi tanács vb 1955 április végén napirendre tűzte a termelőszövetkezetek fejlesztési tervét.[62] A kérdés tárgyalása során a fejlesztést akadályozó tényezők között felsorolták, hogy egyes termelőszövetkezetekben a háztáji gazdaságok túlméretezettek. Ezekben a gazdaságokban nem a közöst, hanem a háztáji gazdálkodást fejlesztették. Az Alkotmány tsz tagsága a kiadott rendelkezések ellenére a háztáji területen felül még kishaszonbérleteket is szerzett. Más felszólalók szerint elsődlegesen a tagság hangulatát kellene megváltoztatni. Többek felfogása szerint inkább építkezésekkel kell megalapozni a fejlesztést. Mindenesetre kedvező jelként értékelték, hogy 1954-ben minden agitáció nélkül 25 új tag lépett be a termelőszövetkezetbe.

Az 1955. május 6-i városi tanácsülés elnöki beszámolója is a termelőszövetkezeti fejlesztés helyzetét értékelte.[63] A mezőgazdasági osztály költségvetése 695 000 Ft-ra emelkedett, vagyis mezőgazdasági beruházásokra 198 000 Ft-tal állott több rendelkezésre, mint az előző évben a kisebb hatáskörrel rendelkező mezőgazdasági csoportnak. A beszámoló szerint a nagyobb anyagi lehetőség biztosíték volt arra, hogy a közös gazdaságok ügyeivel behatóbban foglalkozzanak. A kedvező

kilátásokat alátámasztotta az a körülmény is, hogy a műveléshez szükséges gépierő most már rendelkezésre állott.

A gazdálkodás eredményességét jelezte három termelőszövetkezet búzatermelésének számszerű adatairól 1955. szeptember elején készített kimutatás.[64]

Eszerint az egy kat. holdon elért terméseredmény:

a Szabadság tsz-ben	10,1 q búza
az Erkel tsz-ben	10,6 q búza
a Petőfi tsz-ben	18,6 q búza volt.

Ugyanakkor az egyénileg gazdálkodók átlagosan kat. holdanként csak 8,3 q búzatermést értek el.

Az 1955. évi helyzetet két decemberi tanácsi vb-ülés anyaga tárja elénk. A mezőgazdasági osztály jelentései kedvező fejlődésről adtak számot. A termelőszövetkezetekben jól haladt a növényápolás, aminek hatására növekedtek a termés-eredmények. A közös gazdaságokban együttesen 647 állatot (szarvasmarhát, tehenet) tartottak számon. A vezetés színvonala, a tagok munkafegyelme előnyösen megváltozott. A jó eredményeket tapasztalva javult a tagság hangulata, alig fordult már elő egy-két kilépés. Növekedett a termelőszövetkezetek száma, ekkor már ismét hét közös gazdaság, a Szabadság, Petőfi, Rákóczi, Béke, Népköztársaság és az Ifjú Gárda tsz működött a város határában. Megtörtént a Petőfi tagjainak különválása és Ifjú Gárda néven új termelőszövetkezet alakult 11 taggal, 122 kh földterületen.

A Petőfiben a különválás után is volt még fegyelmezetlenség. A megmaradt 86 tagból naponta csak 15–16 dolgozott rendszeresen. Gyenge volt itt a vezetés is.

Az Erkel tsz-be – ez a Petőfi volt tagjaiból alakult – működése megkezdése után 8 új tag lépett be. Jellemző volt itt a tagok véleménye: „Nem szóval kell agitálni, az eredmények beszélnek."

Végeredményben a hét termelőszövetkezet taglétszáma 146 új taggal, területe 131 kh bevitt földdel növekedett. E számadatok alapján a vb megállapította, hogy a termelőszövetkezetek földterülete a tagok munkaerejéhez viszonyítottan most már kevés volt.[65]

A termelőszövetkezetek megszilárdítását nagyban elősegítette, hogy 1955-ben a közös gazdaságok jelentős állami támogatást, együttesen 850 000 Ft hosszú lejáratú hitelt kaptak és használtak fel. A jelentős beruházásoknak megfelelően a tagok kereseti viszonyai is emelkedtek: míg 1954-ben átlagosan 14,5 Ft jutott egy munkaegységre, addig 1955-ben a természetbeniek pénzbeli átszámításával átlagosan már 35 Ft-ot fizettek egy munkaegységre.[66]

1956 tavaszán újabb hatósági intézkedések erősítették a gyulai közös gazdaságok megszilárdulását. Első lépésként az utolsónak alakult Ifjú Gárda tsz-t egyesítették az Erkel tsz-szel. Az Erkel egyébként is a megerősödés útján haladt: 1955-ben 16 új tagot vettek fel, akik azonban földet nem hoztak magukkal, de kedvezően javí-

tották a munkaerő-mérleget. A Béke tsz-be ugyancsak 14 földnélküli családot szerveztek be. A Szabadság tsz-be 10 új tag lépett be, akik kétegyházi lakosok voltak. 1956 első két hónapjában 17 új tag lépett be a hat gyulai termelőszövetkezetbe, viszont 11 volt a kilépők száma.[67]

Az 1956. évre kidolgozott fejlesztési terv a következő célkitűzéseket tartalmazta: A közös gazdaságok családjainak számát 300 egységgel, földállományát 1500 kh földterülettel szándékoztak növelni. A gyarapodás kétharmadát a régi tsz-ekben, egyharmadát az újonnan alakítandó tsz-ekben szándékoztak elérni. A tervezett növekedés 40 százalékát június végéig, 20 százalékát szeptember végéig, a további negyven százalékát december végéig kellett volna teljesíteni. Június közepéig a ténylegesen elért növekedés csak 26 százalékot tett ki. Irreálisnak bizonyult a tervezés.[68]

Az év közepére a termelőszövetkezetek szervezeti megszilárdításában már mutatkoztak eredmények. 1956 március, április és május hónapokban már nem volt kilépés a termelőszövetkezetekből. Komoly gond volt viszont a termelőszövetkezetek vezetésének megoldása. Főleg az egyszemélyi vezetés volt jellemző, elsikkadt a kollektív vezetés. Jellemző volt ez az Alkotmány tsz-ben, de más szövetkezeteknél is. Az Erkel tsz-ben inkább a hozzáértő tervezés területén jelentkeztek hiányosságok. Egyébként az Erkel tsz fejlődésképesnek mutatkozott, a tagok száma a kezdeti 40 főről 71-re szaporodott. A taglétszám növekedése miatt a földterületük már kevésnek bizonyult, mivel a belépő új tagok csak 12 kh földet vittek be a közösbe. A meglévő földterülethez viszonyítva kevés volt az állatállományuk is.

Az augusztus végén a tavaszi mezőgazdasági fejlesztésről készített mérleg az alábbi számszerű adatokat tartalmazta:[69]

A Béke tsz-be belépett 19 tag 16 kh földdel, az Erkel tsz-be 15 tag 1 kh földdel, a Népköztársaság tsz-be 8 tag föld nélkül, a Petőfi tsz-be 12 tag föld nélkül, a Rákóczi tsz-be 19 tag 10 kh földdel, a Szabadság tsz-be 7 tag 19 kh földdel.

A tervet tehát 88 százalékban sikerült teljesíteni a tagfejlesztés vonatkozásában, ami nem megvetendő teljesítmény. A földállomány gyarapítása azonban messze elmaradt a fejlesztési terv célkitűzésétől. Ezek az adatok is azt bizonyították, hogy a fejlesztési agitáció csak a földnélküli agrárproletárokra volt hatással, az egyénileg gazdálkodó parasztok belépési szándékát csak kis mértékben volt képes befolyásolni.

A kimutatás készítése időpontjában a város határában hét termelőszövetkezet működött, 413 taggal, 3443 kh földterületen. Legjobb eredményt mutattak fel a Rákóczi, a Népköztársaság és az Erkel tsz-ek, ahol eredményes volt a vezetés, megfelelő a munkafegyelem. Gyengébb volt az eredmény a Béke és a Petőfi tsz-ekben. A különválások után a Petőfi tsz megmaradt tagságának jó része 50–60 éves emberekből állott, akik már koruknál fogva sem voltak képesek megfelelő erővel dolgozni.

Az 1956-os cséplési adatok figyelembe vételével szeptember végére mérleg

készült a termésről. A közös gazdaságok működésének eredményességére utalnak az átlagterméseket bemutató adatok.[70] Eszerint

termett	búza	rozs	árpa	zab
az Alkotmány tsz-ben	7,10	7,6	8,10	12,– q/kat. hold
a Béke tsz-ben	8,5 q	–	–	–
a Rákóczi tsz-ben	7,4	8	14,19	9,3 q/kat hold
a Petőfi tsz-ben	7,6	–	11,6	– q/kat hold
a Népköztársaság tsz-ben	9,2	–	11,6	– q/kat. hold
az Erkel tsz-ben	10,–	7	9,4	– q/kat. hold
a Szabadság tsz-ben	8,–	–	11,4	6 q/kat. hold

A hét termelőszövetkezet kat. holdankénti átlaga 9 q búza volt, míg az egyéni termelők csak 6,8 q átlagot tudtak elérni.

Az előző években nagy gondot jelentett a városi mezőgazdasági osztálynak a parlagon hagyott földterületek megművelésének biztosítása. 1954 tavaszára ez a gond már szűnőben volt. Március végén már csak a 15 kh területű volt rizstelep maradt az egyetlen parlagveszélyes terület, de ezt is sikerült búzával bevetni. 1954 szeptemberében pedig az állami tartalékterületek hasznosítása már öt évre előre biztosítva volt.[71]

ELLENFORRADALMI TÁMADÁS A MEZŐGAZDASÁG SZOCIALISTA SZEKTORAI ELLEN

Az ellenforradalom hangadói 1956. október 28-án a tanácsháza nagytermében tartott viharos hangulatú ülésükön 33 tagú „forradalmi bizottságot" választottak, mely még ugyanazon a napon kebeléből hét tagú intézőbizottságot létesített. Az intézőbizottság egyik tagja, Sánta György volt kisgazdapárti vezető a parasztság ügyének intézésére kapott megbízást. Ezt követően átszervezték a tanács végrehajtó bizottságának mezőgazdasági osztályát. Az átszervezett osztály fő feladatának jelölték meg a mezőgazdaság szocialista szektorainak felszámolását, a föld magánművelésének visszaállítását. Százával jelentkeztek a mezőgazdasági osztályon azok a parasztok, akik korábban földingatlanaikat az államnak fölajánlották, s most visszakövetelték földjeiket.

A fő támadás a termelőszövetkezetek ellen irányult. Nemcsak a közös táblákban művelt földeket követelték vissza a volt tulajdonosok, hanem igényt tartottak a termelőszövetkezet állatállományára és egyéb felszerelésére is. Az események következtében a Rákóczi tsz feloszlott, épületeit ideiglenes használatra átadták a Szociális Otthonnak. Felbomlott az Alkotmány és Szabadság tsz is, vagyontárgyaikat széthurcolták. Más tsz-ekből csak kilépések voltak.

Az ellenforradalom leverése után a Szabadság tsz nem alakult újjá. Az Alkotmány tsz újjászervezése márciusban már folyt. A konszolidáció gyors folyamatát igazolta, hogy az Alkotmányba márciusig 18 új tag lépett be. A közös gazdaság ekkor már 700 kh-dal rendelkezett, amiből 349 kh szántó, 6 kh gyümölcsös, a többi rét és legelő volt. 1957 március végén már 71 tag dolgozott. A Népköztársaság tsz-be is történtek újabb belépések, bár kisebb mértékben.

Az ellenforradalmi bomlasztás következtében megmaradt a közös gazdaságokban

a családok száma	107 egységgel,	36 százalékkal
a tagok száma	88 fővel,	26,5 százalékkal
a földterület	899 kh-dal,	25,8 százalékkal
szántóterület	760 kh-dal,	28,3 százalékkal

Míg 1956 őszén egy tagra 7,6 kh terület, 1957 márciusában 7,8 kh föld megművelése jutott.

Az ellenforradalmat követően megmaradt a közös gazdaságokban a lóállomány 74,3 százaléka, míg a sertésállomány 51,7 százaléka. Ezzel szemben a szarvasmarhaállomány 105,2 százalékra, míg a juhállomány 521,7 százalékra növekedett.

A visszaesés egyik mutatója, hogy a munkaegységek értéke 1956 végén a zárszámadáskor átlagosan 6,30 Ft-tal volt kevesebb, mint 1955 végén.

Az ellenforradalmi kártevések és zűrzavar következtében a termelőszövetkezetekben az őszi szántási munkákat csak 80 százalékban végezték el.[72]

A gépi munkák igénybe vételénél komoly gondot okozott a közös gazdaságokban, hogy a Gépállomás dolgozói között a sztrájkra való ellenforradalmi bujtogatások hitelre találtak. Egész télen álltak a gépjavítások, aminek következményét a közös gazdaságok nagyon megérezték. Akadozva haladtak a tavaszi szántási-vetési és a nyári betakarítási munkák.

Jelentősen növelte a termelési kedvet, hogy az 1957. évi agrárpolitikai tézisek alapján felszámolták az ipari termelést aránytalanul kiemelő szektás szellemet, mely oly sokat ártott a mezőgazdaság versenyképességének. A Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány eltörölte a mezőgazdasági termények kötelező beszolgáltatását és jelentősen mérsékelte a mezőgazdaság általános jövedelemadóját. E két intézkedés megnövelte a parasztság földművelésből származó jövedelmét.

A megnövekedett termelési kedvre utalt a zöldségtermelés fellendülése. 1957-ben már 60 000 melegházi üveg alatt termelt 250 gyulai primőrkertész. 1957 nyarán ezért a városi tanács vb a hajtatásos és szántóföldi zöldségtermelőket értekezletre hívta össze. Ezen meghatározták a zöldségtermelés övezetének területét és megkísérelték az egyéni termelők szakcsoportba tömörítését értékesítésük szakszerű irányítása érdekében.[73] A szakcsoport több hónapos huzavona után nem alakult meg.

Az ellenforradalmat követően a termelőszövetkezeti mozgalom helyzetét az

1957. november 27-i vb-ülés tárgyalta meg.[74] A mezőgazdasági osztály előterjesztéséből az volt megállapítható, hogy 1956 októberét megelőzően hét termelőszövetkezet működött 3443 kh földterületen. Az ellenforradalom heteiben két közös gazdaság feloszlott, de ezek területe kevés volt, taglétszámuk csak 67. Az ellenforradalmi rombolás a kis és gyenge közös gazdaságoknak ártott leginkább. A megmaradt közös gazdaságokból kilépett 129 tag, akik 200 kh földet vittek ki. Belépett viszont 78 új tag 30 kh földterülettel.

1957 végén a tsz-ekre vonatkozó adatok a következő képet mutatták:

Béke tsz	70 tag,	895 kh föld
Erkel tsz	43 tag,	409 kh föld
Petőfi tsz	61 tag,	678 kh föld
Népköztársaság tsz	47 tag,	497 kh föld
Rákóczi tsz	36 tag,	354 kh föld
Kossuth tsz	20 tag,	54 kh föld
összesen	277 tag,	2887 kh föld.

1957-ben a termelőszövetkezetek átlagtermése: búza 8,62 q, őszi árpa 11,60 q, tavaszi árpa 9,48 q.

Ezzel szemben az egyénileg gazdálkodók átlagtermése búza 7,35 q, őszi árpa 6,89 q, tavaszi árpa 9,48 q volt.

1957-ben a csöves tengeri átlagtermése:

Béke tsz	16 q
Erkel tsz	26 q
Népköztársaság tsz	30 q
Petőfi tsz	12 q
Rákóczi tsz	28 q

1957 végén az közös állatállomány adatai:

szarvasmarha	ló	sertés	baromfi	juh	hízó sertés
221	77	583	563	314	218

Ez volt a gazdasági alap, melyről a megszilárdulás és a növekedés irányába kellett elindulni.

A MEZŐGAZDASÁG SZOCIALISTA ÁTSZERVEZÉSÉNEK BEFEJEZÉSE GYULA VÁROS TERÜLETÉN

A város agrárpolitikájának irányítói a korábbi évek káros adminisztratív intézkedéseiből azt a tanulságot vonták le, hogy a kollektív mezőgazdasági üzemek szervezésének alapvető feltétele a már megalakult és működő termelőszövetkezetek szervezeti és gazdasági megszilárdítása. Az 1958–1959. éveket ezért szánták a gazdaságos üzemszervezés, a fejlettebb és eredményesebb gazdálkodás kialakítására, magasabb terméseredmények elérésére; majd 1959 őszétől a város mezőgazdasága teljes kollektivizálásának végrehajtására törekedtek.

A végrehajtás menete a következő volt:

1. A mezőgazdaság szocialista szektorára vonatkozó földrendezés 1958 július elejére befejeződött, kialakultak a termelőszövetkezetek táblái.

A földrendezés eredményeként

- a Béke tsz területe 543 kh, a tagok által bevitt föld 87 kh, 24 személytől állami tulajdonba vett terület 218 kh;
- az Erkel tsz területe 408 kh, a tagok által bevitt föld 117 kh, az eljárás során 17 személytől állami tulajdonba vettek 72 kh-t;
- a Népköztársaság tsz területe 496 kh, ebből a tagok bevittek 82 kh-t, 34 személytől állami tulajdonba került 285 kh;
- a Petőfi tsz területe 685 kh, a tagok bevittek 68 kh-t, 32 személytől állami tulajdonba került 198 kh;
- a Rákóczi tsz területe 354 kh, a tagok bevittek 47 kh-t, 7 személytől állami tulajdonba került 37 kh;
- elhagyott ingatlanként vettek nyilvántartásba 95 személytől 538 kh-t, amit átmenetileg a városi tanács kezelt.[75]

2. Nagy szükség volt a működő termelőszövetkezetek szervezeti és gazdasági megszilárdítására, minthogy az 1958 őszén megállapított helyzet kedvezőtlen képet mutatott.[76] A Béke tsz-ben laza volt a munkafegyelem, a vezetés sem volt megfelelő. Elhanyagolták a vezetőségi és taggyűlések megtartását, amit a tagok joggal sérelmeztek. A vezetési módszerek miatt a tagok elégedetlenkedtek, három tag írásban kérte kilépésének engedélyezését.

A Petőfi tsz-ben is elégedetlenség volt tapasztalható, aminek fő forrása az volt, hogy munkaegységenként csak 17,30 Ft-ot osztottak. A közös gazdaságnak 164 000 Ft rövid lejáratú tartozása volt, amit az év végéig ki kellett fizetnie. Az év folyamán a régi tagok közül tizenhatan kiléptek, de ugyanakkor tizennyolc új tag jelentkezett.

Kedvezőbb volt a kép a Rákóczi tsz-ben, ahol már elfogadható volt az üzemszervezés és a munkafegyelem, javult a tagok hangulata és csak egy tag kívánt kilépni.

3. Általában kevés volt a jó szakember a gazdaságokban, amely azzal a kö-

vetkezménnyel járt, hogy ritkán tervezték meg pontosan a soron lévő munkákat. Kifogások voltak a gépállomás munkavégzésével kapcsolatban is.

Az 1958. decemberi helyzet már jó irányú változást hozott: A Béke tsz állami támogatással új agronómust kapott. Az év végén a munkaegység értéke 23,40 Ft volt. Belépett a közös gazdaságba 13, kilépett 4 tag.

Az Erkel tsz-ben a vezetés megfelelő volt. Szükség lett volna olyan mezőgazdasági szakemberre, aki a munka irányításával foglalkozzék. Az év folyamán 5 tag lépett ki, viszont 2 új tagot vettek fel.

Gazdasági erősödésük jele volt, hogy a Népköztársaság tsz-ben a munkaegység értéke 45,28 Ft volt. Az év folyamán kilépett 10 tag, belépett 8 új tag.

A Petőfi tsz is állami támogatással új agronómust alkalmazott. Remélhető volt, hogy ezzel megerősödik gyenge vezetése. Az aszály miatt 209 708 Ft mérleghiánnyal zárta az esztendőt. Egy munkaegységre zárszámadáskor 18,53 Ft-ot fizettek. Egy dolgozóra 371 ledolgozott munkaegység jutott átlagosan, ennek értéke 6875 Ft volt. Belépett az év folyamán a Petőfibe 10, kilépett 11 tag.

A Rákóczi tsz-ben jól működött a vezetőség, minthogy e közös gazdaságnak már korábban is volt agronómusa. Egy tag az év folyamán átlagban 446 munkaegységet teljesített, aminek értéke 11,373 Ft-ot tett ki, mert egy munkaegység értéke 25,50 Ft volt. Az év folyamán belépett 14, kilépett 2 tag.

4. 1958-ban a gyulai termelőszövetkezetek kat. holdanként átlagban 2,62 q búzával termeltek többet, mint az egyéni gazdák. A közös táblákon összesen 1738 q műtrágyát használtak fel, vagyis műtrágya-felhasználásuk évről évre növekedett. Továbbtenyésztésre 22 üszőt, 10 tehenet és 50 kocasüldőt vásároltak.

1958-ban az előző évihez viszonyítva 163 205 Ft-tal emelkedett a szövetkezeti alap, 60 850 Ft-tal a termelési alap az összes közös gazdaságokra számítva. A Népköztársaság tsz tiszta vagyona már 1 319 000 Ft, míg a Béke tsz tiszta vagyona 965 592 Ft volt.

Megindult a közös gazdaságokban a jól jövedelmező baromfitenyésztés. A Béke tsz állománya már 3000 napos csibe, 800 pulyka, 500 kacsa és 200 liba volt. Az Erkel tsz-nek 500 pulykája, 500 kacsája, a Népköztársaság tsz-nek 1000 napos csibéje, a Petőfi tsz-nek 3000 napos csibéje, 500 pulykája, 300 kacsája, a Rákóczi tsz-nek 3000 napos csibéje és 200 libája volt.[77]

Amint látható, eredmények jelentkeztek a közös gazdaságokban, érthetően megváltozott az egyéni parasztok hangulata is a termelőszövetkezeti fejlesztés kérdésében. Ismeretessé vált előttük az a komoly anyagi erőkoncentráció, melylyel az állam támogatta a megerősödő közös gazdaságokat. Az érdeklődők tapasztalhatták, hogy ugrásszerűen növekedtek a mezőgazdasági beruházások. Ennek folytán reálisnak tűnt a városi tanács végrehajtó bizottságának célkitűzése, hogy a város területén 1959 őszén 50–60 százalékban már nagyüzemekben folytassák a mezőgazdasági termelést.[78]

5. 1959 őszére kezdett már kialakulni a termelőszövetkezetek állattenyésztésé-

ben a szilárd közös törzsállomány. Az 1958. október 1-e és 1959. június 1-e közötti számszerű növekedés az alábbi volt:

szarvasmarha	153 darab
ebből tehén	60 darab
sertés	327 darab
ebből koca	9 darab
baromfi	13 292 darab

Állami kedvezmények igénybevételével ebben az időszakban a közös gazdaságok 60 tehenet, 32 kocasüldőt és 4500 napos csibét vásároltak. A további fejlődést azonban akadályozta a nagyüzemi férőhelyek elégtelensége és a takarmányhiány.[79]

Elkészült 1959 őszére a város mezőgazdaságilag művelhető határának felosztási terve, amely a termelőszövetkezetek kiterjedését így határozta meg:

Erkel tsz: bánomi határrész, Vörös Csillag tsz: Ökörjárás, Nagyfenék, Szeregyháza, Béke tsz: bicerei határrész, Pejrét, Népköztársaság tsz: Sándorhegy, Pejrét, Szlányi dűlő.[80]

6. A novemberi városi tanácsülés a termelőszövetkezeti mozgalom erősítésére elrendelte, hogy a tél folyamán a város külterületén tanácstagi beszámolókat és kisgyűléseket kell tartani a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztése érdekében. de a város belterületén is felvilágosító munkát és agitációt kell folytatni a dolgozó parasztok körében. A tanácsülés e munka szervezésével és irányításával a végrehajtó bizottságot bízta meg. A mezőgazdasági osztályt a határozat arra utasította, hogy dolgozza ki a termelőszövetkezetek évi fejlesztési tervét.[81]

A részletekbe menő, gondosan megtervezett előkészítő munkának december közepére már megmutatkozott az eredménye. Szlányi és Farkashalom határrészen megalakult az Aranykalász tsz, 146 taggal, 957 kh földterületen. December 16-áig 52-en léptek be 337 kh földdel a Népköztársaság tsz-be. Ezen a napon a város földterületének 50 százaléka a szocialista szektorhoz tartozott. Figyelmet érdemel, hogy ebben a fejlődési szakaszban megindult a földdel rendelkező parasztok áramlása a szövetkezeti gazdaságokba.[82]

December 28-ig a termelőszövetkezetekbe 1304 gazda lépett be 8184 kh földdel. Ekkor a város földterületének már 71 százaléka tartozott a mezőgazdaság szocialista szektorához.[83]

A belépések az év utolsó napjáig gyorsuló ütemben folytatódtak. 1959. december 31-én Gyula a megye első termelőszövetkezeti városa lett.

Az eredményeket az 1960. évi első végrehajtó bizottsági ülés vette számba. Megállapították, hogy a város földterületének 85,9 százaléka tartozik a szocialista szektorhoz, minthogy 21 399 kh föld volt már a nagyüzemek használatában. Ezzel kialakultak az általános földrendezés feltételei.[84]

7. A város termelőszövetkezeti jellegének elérése volt az első lépés a teljes

szövetkezetesítés irányában, a város mezőgazdasági szerkezetének átalakításában. Nehezebb feladat volt a szövetkezeti rendszer teljes és végleges megszilárdítása, ami a következő évek teendője volt. Helyesen értékelte a helyzetet a városi tanács 1960 januári ülésének elnöki beszámolója: „Azzal, hogy a dolgozó parasztság termelőszövetkezeti paraszttá lett, nem oldódott meg minden. Határozottan, magabiztosan kell megtenni a következő lépéseket, melyeket megszilárdításnak szoktunk nevezni. Biztosítani kell azt, hogy a felfutott és újonnan alakult termelőszövetkezetek szilárd gazdasági bázissá váljanak."[85]

Elsősorban fedezetet kellett teremteni a szövetkezeti átszervezés költségeire, valamint azokkal egyidőben felmerülő s a mezőgazdasági hozamok növelését elősegítő beruházásokra, a termelő kapacitásokat bővítő építkezésekre, gépesítésre.

Mi tette lehetővé a szövetkezetszervezés gyors befejezését? A párt általános, szilárd politikai elhatározása és a politikának a város parasztsága részéről történt egyértelmű támogatása. A következetes tömeg- és egyéni agitáció, az új szövetkezetek alakításának lehetősége nyomán az egyéni paraszt abba a szövetkezetbe léphetett be, amelyik neki a legjobban elfogadható volt. Fontos volt a „súlyponti helyek" kiválasztása (határrész, dűlő stb.), az ott élő tekintélyes gazdálkodók elsőnek való beléptetése. Fontos volt a párttagok példamutatása a belépésnél, a rokonok, a városban más munkakörben dolgozók véleményének kinyilatkoztatása.

A szervezés megindulásakor a párt szigorúan felhívta a figyelmet az önkéntességre, a fokozatosságra, az esetleges sérelmek időbeni orvoslására.

Az új szövetkezetek vezetésének élére hozzáértő szakértőket küldtek, de beválasztották a jelesebb volt középparasztokat is. A volt kulák is beléphetett a szövetkezetbe, de vezető tisztséget nem kaphatott.

A létrejött új szövetkezetekben azonnal létrehozták a pártszervezeteket, ifjúsági és nőszervezeteket. A régi szövetkezetek párttagságát új átjelentkezésekkel megerősítették.

A fokozott agitációs erőkoncentráció mellett döntő szerep jutott a siker szinte váratlanul gyors elérésében a város parasztsága széles rétegeiben bekövetkezett lélektani változásnak. Nagyban hozzájárult a parasztság hangulatának megváltoztatásához, hogy 1956 őszének tragikus ellenforradalmi eseményei után az addig bizonytalankodó parasztok már felhagytak a „kivárás" politikájával, nem bíztak többé a rendszerváltozásban, mint az 1953–1956-os években. Rádöbbentek arra, hogy a szocialista átalakulás kérdése országunkban véglegesen eldőlt. Emiatt elkerülhetetlennek látszott, hogy előbb-utóbb ők is bekapcsolódjanak a kollektív gazdálkodás rendszerébe. A középparasztok termelőszövetkezetbe lépése azután maga után vonta a kisparasztok tömeges csatlakozását is.

A megszilárdulás irányában tett döntő lépés az általános földrendezés gyors lefolytatása volt. Ennek sikeres lebonyolítása után a termelőszövetkezetek számszerű területi és a tagokra vonatkozó adatait a következőkben foglalhatjuk össze:[86]

	összes terület	szántó-terület	családok száma	tagok száma
Aranykalász tsz	3187 kh	2408 kh	407	435
Béke tsz	1588 kh	1221 kh	352	359
Erkel tsz	1397 kh	1177 kh	272	272
József Attila tsz	1138 kh	1105 kh	203	211
Népköztársaság tsz	3008 kh	2355 kh	489	509
Uj Élet tsz	311 kh	308 kh	64	65
Vörös Csillag tsz	1954 kh	1706 kh	343	343
Zöldmező tsz	2536 kh	1326 kh	203	206

A TERMELŐSZÖVETKEZETEK EGYESÜLÉSE ÉS MEGSZILÁRDULÁSA

Már a hatvanas évek elejétől kezdve éreztette kedvező hatását a mezőgazdaság irányításában a gyökeres szakítás az adminisztratív beavatkozások gyakorlatával. Az évtized első felében jelentkeztek ugyan feszültségek a hatósági termelési célkitűzések megvalósításakor, de ezek az ellentmondások fokozatosan megoldódtak. Már a teljes kollektivizálást követő években oly mértékben növekedett a közös gazdaságok beruházási igénye, hogy a rendelkezésükre bocsájtott anyagi-műszaki támogatás sok esetben nem bizonyult elegendőnek és nem segítette elő, hogy a tervekben kitűzött eredményeket elérjék. Az 1965-ben bevezetett kedvezőbb és igazságosabb árszínvonal még nem felelt meg teljesen a kitűzött célnak, nem növelte kellő mértékben a termelési kedvet. Az árkérdésben keletkezett feszültségeket véglegesen az új gazdaságirányítási rendszer bevezetésével egyidejűleg, 1968-ban alkalmazott 17 százalékos mezőgazdasági felvásárlási árfelemelés szüntette meg és teremtett világos helyzetet.

A közös gazdaságok megszilárdítása több gazdasági és társadalmi tényezőtől függő, bonyolult feladat volt. A feladat végrehajtása a hatvanas évek első felében még hullámzó eredményességgel, jelentős sikerekkel és gyakori visszaesésekkel haladt a szövetkezeti gazdaságok megszilárdulásának irányában.

Egy év alatti komoly fejlődést bizonyítják az 1959-es és 1960-as zárszámadások összehasonlító adatai:[87]

	1959	1960	növekedés
összes tsz-vagyon	16 303 000	59 541 000	43 238 000 Ft
összes beruházott vagyon	9 139 000	28 800 000	17 661 000 Ft
összes forgóeszköz	4 507 000	21 604 000	17 097 000 Ft
összes felosztási vagyon	2 371 000	9 137 000	6 766 000 Ft
mérleghiány	286 000	–	–
fel nem osztható alap	3 484 000	10 499 000	7 015 000 Ft

A város területén levő szövetkezetekben 1960. január 30-án

a családok száma	2 299
a tagok száma	2 372
a közös munkában részt vett	1 780 tag
összes földterület	17 483 kh
közös művelés alatt	15 032 kh
közösen művelt szántó	11 694 kh

1961-ben a termelőszövetkezeti termésátlagok a tervezettnél alacsonyabbak voltak. A termelőszövetkezeti gabonatermesztési átlagok:[88]

búza	9,25 q kh-anként	tavaszi árpa	6,35 q kh-anként
őszi árpa	8,98 q kh-anként	zab	5,25 q kh-anként

Sikerült növelni a takarmányféleségek terméseredményét és erre alapozva megnövekedett a közös gazdaságok állatállománya. Ennek következtében módosult a közös gazdaságok áruértékesítési terve, ami 1962-ben már az 1961. évihez viszonyítottan 10–15 százalékkal emelkedett. Az 1961 nyarán tartott városi tanácsülésen megtárgyalt áruértékesítési terv szerint 1962-ben

4 460 darab	hízósertést
500 darab	hízómarhát
755 mázsa	baromfit
1 222 000 liter	tejet
47 000 darab	tojást
42 mázsa	gyapjút kellett a gyulai termelőszövetkezeteknek értékesíteni.[89]

Az 1961. évi szövetkezeti zárszámadásokból az is kiderült, mennyire eltérő színvonalon gazdálkodtak még az egyes szövetkezetek. A jövedelmi viszonyaikról ad képet az alábbi táblázat:

	munkaegység értéke	egy dolgozó átlagjövedelme
Aranykalász tsz	30,40 Ft	9 972 Ft
Béke tsz	17,40 Ft	5 797 Ft
Erkel tsz	22,42 Ft	7 832 Ft
József Attila tsz	16,64 Ft	5 547 Ft
Népköztársaság tsz	34 69 Ft	11 407 Ft
Új Élet tsz	29,76 Ft	8 343 Ft
Vörös Csillag tsz	26,30 Ft	11 565 Ft
Zöldmező tsz	30,88 Ft	11 804 Ft

1961-ben mérleghiányos szövetkezet volt a Béke és a József Attila tsz. A József Attila tsz megszilárdítására nem voltak meg a szükséges adottságok, mivel területe és tagjainak száma csekély volt, ezért az év végével egyesült a jól gazdálkodó

Erkel tsz-szel. 1961-ben a Népköztársaság tsz tovább erősödött azzal, hogy reá ruházták a Legeltető Bizottság hatáskörét és átadták részére annak vagyontárgyait.[90]

A városi tanács mezőgazdasági osztálya elemzése feltárta, hogy 1961-ben a termelőszövetkezeti tagok jövedelmének gyarapodása nem a termelési viszonyok javulásán alapult, hanem főként abból eredt, hogy a korábbi évekhez képest csökkenés következett be a közös vagyon felhalmozásában.

A fejlesztés kérdései között ezért is került fontos helyre a termelőszövetkezeti munka díjazásának problémája. 1961-et követően voltak olyan közös gazdaságok, melyek tagjaiknak szavatolták a magasabb munkaegység-értéket, ezért viszont folyamatosabb és jobb munkavégzést követeltek. 1963-tól egyes termelőszövetkezetek áttértek a végzett munka közvetlen díjazására. Kétféle megoldással kísérleteztek: 1. a hagyományos munkaegység-rendszer továbbfejlesztésével; 2. a végzett munka közvetlen pénzbeli értékelésével és elszámolásával. Szorosabb volt a kapcsolat a munkaegység növekedése és a premizálás között is.

A munkaegység alapján szerzett jövedelem 1961-ben főként könyvelési ügyeskedéssel volt megnövelhető. Valóságos volt azonban a közös gazdaságok vagyonának növekedése. A vagyoni állapot az összes gyulai közös gazdaságra számítva 1960. december 31-én 59.541.000 Ft, 1961. december 31-én 77.031.000 Ft volt.

Növekedett az egy dolgozóra jutó részesedés is, mely 1960-ban átlagosan 7.500 Ft, 1961-ben 9712 Ft volt.[91]

1962 júniusában újabb szövetkezeti egyesülés történt. A fejlődésképtelen Új Élet tsz beolvadt a jól fejlődő Vörös Csillag tsz-be. Ennek következtében a termelőszövetkezetek száma hatra csökkent. A beolvadások után a megmaradó közös gazdaságok szervezeti és anyagi megszilárdítása már könnyebb feladatot jelentett mind az irányító szerveknek, mind maguknak a gazdaságoknak.[92]

1962 őszéig jelentős állatférőhely-építkezések folytak a közös gazdaságokban. Főleg az állatlétszám növelését biztosító istállók, hizlaldák, sertésfiaztatók, csibenevelők, tyúkházak épültek, de építettek magtárakat, górékat, villamos távvezetékeket és berendezéseket, valamint az öntözéses gazdálkodás kiterjesztését szolgáló öntözőtelepeket, vízkiemelőket és csőhálózatokat.[93]

Az egyes termelőszövetkezetek fejlődési üteme jelentősen eltért egymástól. Voltak erőteljesen fejlődő, a megszilárdulás útján haladó szövetkezetek, másoknál a fejlődés megtorpant, sőt gazdasági visszaesés következett be. Az 1962-es zárszámadások tanúsága szerint három közös gazdaságban csökkent a termelés és voltak olyanok, amelyekben csökkentek a munkaegység-értékek.

A munkaegységek számítása alapján az 1962. évi gazdasági eredményeket ezek az adatok mutatják be:

A munkaegység értéke	az Aranykalász tsz-ben	24,50 Ft
	a Béke tsz-ben	21,16 Ft
	a Népköztársaság tsz-ben	35,46 Ft
	a Vörös Csillag tsz-ben	30,16 Ft
	a Zöldmező tsz-ben	23,– Ft volt.

Az 1962. évi felemelt felvásárlási terveket a közös gazdaságok együttesen az alábbi százalékok szerint teljesítették:

hízott sertés	99,4 százalékban
vágómarha	138,5 százalékban
süldő	148,5 százalékban
baromfi	126 százalékban
tojás	61 százalékban
tej	109 százalékban
árpa	64 százalékban
napraforgó	152 százalékban

A termelőszövetkezetektől ez évben felvásárolt termények együttes értéke 33 millió Ft-ot tett ki.[94] Ezt az összeget valósan úgy értékelhetjük, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a következő évi megemelt áruértékesítési terveiket a városi tanács 1963 április havi ülésén 32 059 000 Ft-ban rögzítette.[95]

Ezekben az években nagy gondot fordítottak a közös gazdaságok az öntözéses gazdálkodás kiterjesztésére. 1963 tavaszán az öntözéses gazdálkodás kérdésének megtárgyalása a városi tanács ülésének napirendjén is szerepelt. Megállapítás hangzott el arról, hogy a közös gazdaságokban az öntözés kiterjesztését a szakemberhiány akadályozza. Nem történt megfelelő gondoskodás az öntözött területek megfelelő talajerő-utánpótlásáról. Bár jóval nagyobb területet rendeztek be öntözésre, 1963-ban csak 933 kh területen folyt esőszerű öntözés és 72 kh területen felületi öntözés.[96]

A hatvanas évek első felében a termelőszövetkezeti megszilárdítás folyamatában kölcsönhatásban működtek az előrelendítő és visszahúzó erők. Ez okozta a fejlődés ellentmondásosságát. Az előrelendítő erők hatékonyságát nagyban fokozták azok az állami támogatások, melyek a termelőszövetkezetek beruházási programjának végrehajtását segítették. 1963-ban jelentős értékű gépi beruházás történt mindegyik közös gazdaságban. Az építkezési tevékenység is növekedett, mivel korábban a gépi beszerzések egyik akadálya az volt, hogy beszerzésük előtt vagy azzal egyidejűleg nem építették meg az elhelyezésükre szolgáló létesítményeket. Ez a helyzet változott meg 1963-ban. Ez évben a termelőszövetkezeti építkezések előirányzott költsége 4 553 000 Ft, amiből október közepéig már elvégeztek 3 244 000 Ft értékű munkát. Az 1964. évre előkészületben lévő építkezési beruházások értéke pedig 3 828 000 Ft volt.[97]

A termelőszövetkezetek gazdálkodásának néhány újszerű jellegzetessége érvényesült. Előtérbe került a szövetkezeti üzem komplex felfogása, aminek lényege abban foglalható össze, hogy a termelőszövetkezeti gazdálkodáshoz hozzátartoznak bizonyos kapcsolódó ipari tevékenységek is. Ezekben az években kezdett kibontakozni a háztáji gazdaságok új szerepe. A hatvanas évek közepétől nyert teret a nagyüzemi és az egyéni érdekeltség új kombinációja, egyidejűleg felértékelődött a háztáji gazdaságok kiegészítő tevékenysége.

A közös gazdaságok 1963. évi számszerű eredményeit az alábbi adatok világítják meg:

A termelőszövetkezetekben átlagosan az egy kat. holdra eső gazdasági eredmény 2138 Ft, míg a munkaegységek átlagos értéke 21,38 Ft volt. (Különösen hasonló adatok!) A tagságra vonatkozóan: összesen 2224 tag tartozott a közös gazdaságokhoz, ebből férfi 1535, nő 689 volt. A tagok között 619 járadékos (nyugdíjas) volt nyilvántartva.[98]

A Vörös Csillag eredményeiből említésre érdemes, hogy fuvarozásból egy év alatt 450 000 Ft jövedelemre tettek szert és baromfitelepeiken 15 000 naposcsibét neveltek fel.

Az eredmények mellett negatívum volt, hogy az 1964. évi termésátlagok még mindig alatta maradtak az elvárhatóknak és csökkenő irányzatot mutatott a ténylegesen dolgozó tagok száma is.[99]

A reális helyzet megítéléséhez nélkülözhetetlennek mutatkozott a termelőszövetkezet legfrissebb gazdasági mutatóinak összeállítása, melyet a városi tanács mezőgazdasági osztálya végzett el és a végrehajtó bizottság 1965 áprilisi ülésén tárgyaltak meg.[100]

Ebben az időpontban a termelőszövetkezetek összes közösen művelt földterülete 16 394 kat. hold volt, amiből a tiszta szántóterület 13 871 kat. hold, külön a háztáji terület 1739 kat. hold, összesen tehát a közösen és a háztájiban művelt terület 18 133 kat. holdat tett ki.

A termelőszövetkezeti tagok számának csökkenése egy év alatt 4,5 százalékot ért el, a dolgozó tagok száma 93 fővel csökkent, viszont növekedett a dolgozó családtagok száma, s a két mennyiség majdnem kiegyenlítette egymást.

Egy munkaegység átlagos értéke 27,42 Ft volt, míg az egy tagra jutó évi átlagjövedelem elérte a 13 551 Ft-ot.

1964-ben a korábban jó eredményeket elért Vörös Csillag tsz mérleghiánnyal zárt, bár a közös gazdaság adottságai jók voltak, nehézségeit a korábbi vezetés hibái idézték elő.

Az 1964-ben elért szervezeti és termelési eredmények már megfelelő alapot adtak arra, hogy a közös gazdaságok szervezeti felépítésének korszerűbb átalakítása napirendre kerüljön. A kezdeményező lépést ebben az irányban a Városi Pártbizottság tette meg. Az 1965. január 5-én tartott pártértekezleten hozott határozat kimondotta: „A város mezőgazdasági termelésének fokozása, a termelőszövetkezetek további gazdasági, ideológiai fejlődése érdekében a párt, a gazdasági és társadalmi szervek sokoldalú, gondos előkészítő munkája alapján meg kell teremteni a termelőszövetkezetek egyesülésének feltételeit. Az érintett szervek dolgozzák ki ezzel kapcsolatos konkrét feladataikat."[101]

Az egyesítést előkészítő munka több mint egy évet vett igénybe, ezalatt fokozott erőfeszítések történtek a közös gazdaságok szervezeti és gazdasági megszilárdítására. Kedvezően hatott e törekvésekre, hogy a kormányzat is kellő intézkedéseket tett a folyamat elősegítésére. A hatvanas évek közepén hajtották végre

a termelőszövetkezeti adósságok rendezését. A felvett hitelek jelentős részét elengedte a kormányzat, míg a fennmaradó részre meghosszabbították a fizetési határidőket. Ezzel kialakult a nagyüzemi gazdaságok önálló pénzgazdálkodásának lehetősége.

Ezekben az években került előtérbe a termelőszövetkezeti munkadíjazási módszerek megváltoztatásának kérdése is, mivel a tagok fokozottabb anyagi érdekeltsége növelte a termelékenységet, emelte a közös gazdaságok jövedelmezőségét. Megállapítható volt, hogy a közös gazdaságok fejlettségétől függően nagy arányú eltérések voltak a munkadíjazás módszereiben. Bár a premizálást széles körben bevezették, de a prémiumnak leginkább bérkiegészítési jellege volt, nem pedig az eredményességet elismerő juttatásként alkalmazták. Ennek folytán a premizálásnak ebben a szakaszban nem a magasabb szintű termelésre és a minőségi munkára ösztönző kedvező hatása volt.[102]

A közös gazdaságok egyesülésének alapvető feltétele volt, hogy felszámolják az egyes termelőszövetkezetek gazdálkodásában fennálló jelentős különbségeket. A vezetésüket, üzemszervezésüket lehetőleg hasonló színvonalra emeljék. A városi mezőgazdasági osztály dolgozói és a közös gazdaságok vezetői szívós munkával törekedtek e célok elérésére. Szükséges volt a termelőszövetkezeti tagok hangulatának kedvező irányban való befolyásolása is. Elősegítette a tagság hangulatának és munkakedvének további javulását a közös gazdaságok szociálpolitikai rendszerének kialakítása, amivel erősítették a tagok ragaszkodását a szövetkezeti rendszerhez. 1965-ben a szociálpolitikai munka terén jelentős előrehaladás volt észlelhető. Az 1966. évre szociális juttatásokra előirányoztak[103]

az Aranykalász tsz-ben	86 000 Ft-ot
a Béke tsz-ben	71 000 Ft-ot
a Népköztársaság tsz-ben	86 000 Ft-ot
a Vörös Csillag tsz-ben	62 000 Ft-ot
a Zöldmező tsz-ben	36 000 Ft-ot
az Erkel tsz-ben	34 000 Ft-ot

Rendszeressé vált, hogy a fiatal termelőszövetkezeti tagoknak három éves tagság után a szociális alapból 1000 Ft házassági segélyt juttattak. A szülési szabadság időtartamát öt hónapban állapították meg, mely időre díjazást folyósítottak. A napi díjazás erre az időre fél munkaegység volt. Ezenkívül segélyt folyósítottak a katonai szolgálatra bevonuló fiataloknak is.

A termelőszövetkezetekben a gazdasági megerősödést a közös állatállomány gyarapodásán lehetett leginkább lemérni. 1966 július hónapban a termelőszövetkezetek állatállománya az alábbi volt: 1840 szarvasmarha, 679 ebből tehén; 1052 sertés, 572 ebből koca; 476 ló, 1898 juh.

A Népköztársaság és Aranykalász tsz-ekben jól működött a tehenészet, míg a többi termelőszövetkezetben a fejlesztést takarmányellátási nehézségek akadályoz-

ták. Növekedett a közös gazdaságok baromfitenyésztése. Az Erkel tsz 50 000 pecsenyekacsát nevelt, a Vörös Csillagban a tojó tyúkok száma elérte a 6000-et, a gyulai közös gazdaságokban összesen 140 000 naposcsibét neveltek.[104]

A hatvanas évek legnagyobb eseménye a gyulai termelőszövetkezetek szervezeti átalakulásában, a közös gazdaságok egyesülése folytán, két nagy területen gazdálkodó termelőszövetkezet megalakulása volt.

Az MSZMP Városi Bizottsága és a Városi Tanács 1966. március 18-án együttes ülést tartott, amelyen megtárgyalták a gyulai termelőszövetkezetek 1966. évi terveit, a továbbfejlesztés gazdasági, politikai és személyi feltételeit. Az együttes ülés megállapította, hogy a Vörös Csillag kivételével a többi termelőszövetkezet pénzügyi helyzete rendezett. Az évi beruházásokra együttesen 10 798 000 Ft-ot terveztek, amiből 5 000 000 Ft állami hitel volt. A talajjavításokra előirányzott összeg meghaladta az 1 400 000 Ft-ot. Építési beruházásokra 4 881 000 Ft-ot, gépi beruházásokra 2 662 000 Ft-ot kívántak fordítani.

Ezek a számadatok kedvező fejlődési irányzatot jeleztek. E biztató kilátásokra alapozva terjesztette elő a városi tanács végrehajtó bizottsága mezőgazdasági osztályának vezetője: helyesnek látná a mezőgazdasági termelőszövetkezetek egyesülését, minthogy most már a nagy termelőszövetkezetek kialakításának gazdasági és személyi feltételei biztosítottnak látszanak.

Steigervald József, a Zöldmező tsz elnöke, Sárközi András a Vörös Csillag tsz elnöke, Szabó György az Erkel tsz elnöke, Zalai György a Megyei Pártbizottság titkára, Jámbor István a Városi Pártbizottság első titkára felszólalása után az együttes ülés megállapította:

1. A termelőszövetkezetek egy részének a földterülete kevés a gépesített nagyüzemi gazdálkodás megvalósításához. Ebből eredően a beruházások koncentráltsága sem valósítható meg, másrészt túlzott megterhelést jelentene egy kisebb termelőszövetkezetnek.

2. A termelőszövetkezetek eltérő gazdasági lehetőségei, a beruházások elaprózódása, a termelés fejlesztésének korlátai mind élesebb ellentmondásokat szülnek. Feloldásukra csakis az egyesülés képes.[105]

Ezen állásfoglalás alapján megkezdődtek az előkészületek a közös gazdaságok egyesülésének végrehajtására, a még vonakodó vezetők és tagok meggyőzésére agitációt indítottak.

Az előkészítő munkát, valamint a közös gazdaságok jó irányú fejlődését megnehezítette egy váratlan esemény, az 1966. évi gyulai árvíz, ami miatt nagy bevételkiesés következett be a gyulai közös gazdaságokban. Az árvíz folytán keletkezett jövedelemhiány mintegy ötmillió Ft-ot tett ki. Az árvíz leginkább az Erkel tsz-t sújtotta.

Az árvíz és belvíz károkozása csak nehezítette, de meg nem akadályozta az egyesülést előkészítő és szervező tevékenységet. Október közepére alapos előkészítés után megalakulóban volt a két nagy gyulai termelőszövetkezet: a Körös-táj és a Munkácsy. Ebben az időpontban a termelőszövetkezetek már 18 200 kat.

hold földterületen gazdálkodtak, szántóterületük 14 516 kat. hold volt és 879 kat. holdon folytattak öntözéses gazdálkodást. Közös vagyonuk mintegy 130 millió Ft-ot tett ki. A termelőszövetkezeti tagok száma 2162 volt.[106]

Bár a nagy arányú bevételi kiesések következtében az egyesülés előtt álló termelőszövetkezetek az év végére mérleghiányosak voltak, azonban reális lehetősége volt annak, hogy az új gazdasági évük az egyesülés által létrehozott új szervezeti formában komolyabb gazdasági zavarok nélkül kezdődhet. Már az induláskor az volt a kitűzött cél, hogy az új gazdasági év megteremti a Köröstáj tsz-ben az egyszerű újratermelés, míg a Munkácsy tsz-ben a bővített újratermelés szervezeti és gazdasági feltételeit.

Éppen ezért döntő jelentősége volt annak, hogy az 1966. év végi zárszámadások miként rögzítették a tsz-eknek az egyesülés időpontjában meglévő gazdasági helyzetét. A helyzetértékelés számai közül az alábbi fontosabb adatokat emeljük ki:

Az egyesülő termelőszövetkezetekben magas volt a nyugdíjasok (járadékosok) aránya: 30,4 százalék. A 754 járadékos közül 141-en vettek még részt a közös munkában. Egy ledolgozott munkanapra átlagban 68,76 Ft kereset jutott.

Gazdaságilag gyenge volt a Béke, az Erkel és a Vörös Csillag tsz, közepes a Zöldmező tsz és jó az Aranykalász tsz. Mérleghiányosak voltak

a Béke tsz	702 000 Ft
az Erkel tsz	1 186 000 Ft
a Vörös Csillag tsz	3 269 000 Ft
összesen	5 157 000 Ft hiánnyal.

Az egyesülő termelőszövetkezetekben	
a családok száma	2088
a tagok száma	2162
a dolgozó tagok száma	1558
a dolgozó családtagok száma	80 volt.[107]

Ezek az adatok azonban nem mutatták meg a valóságos munkaerőhelyzetet, amit lényegesen befolyásolt a tagok lassú elöregedése. Ezért a két nagy termelőszövetkezet tagságát életkoruk szerint is csoportosítani kellett, hogy a valóságos munkaerő-mérleg elkészíthető legyen.[108]

Életkoruk szerinti kimutatás alapján	
16–20 év közötti volt a tagok közül	60 fő
20–25 év közötti volt a tagok közül	96 fő
26–40 év közötti volt a tagok közül	349 fő
41–50 év közötti volt a tagok közül	261 fő
összesen	766 fő

Ezek a számok azt igazolták, hogy a termelőszövetkezeti tagok mintegy kétharmad része 50 éven felüli volt és teljes erőkifejtésre nehéz fizikai munkában már alkalmatlan volt.[109]

Gyulán a mezőgazdaság szerkezetváltozása két nagy szakaszra osztható. Az első a mezőgazdaság teljes szövetkezetesítése, amely 1960-ban következett be. A második a korszerű szövetkezeti nagyüzemek szervezeti megteremtése, amely több mint öt év elteltével, 1965-ben követte az elsőt. Ezzel csak a szervezeti keret állott rendelkezésre, amit több éves megfeszített munkával lehetett csak a korszerű nagyüzemi gazdaságokra jellemző tartalommal kitölteni. Az eredmények a hetvenes években értek be. A hatvanas évek második fele pedig a modern nagyüzemi gazdaság kifejlesztése sok irányú feladatainak szívós megvalósításával telt el.

Az első években az új szervezeti forma megszilárdítása jelentős beruházásokat tett szükségessé. 1967-ben a két nagyüzem beruházásainak biztosítására már 13 millió Ft állott rendelkezésre. Akadályozta a beruházások időbeni kivitelezését a gyakori építőanyag-hiány és a kiviteli kapacitás szűkössége. Meggondoltan kellett felhasználni a beruházási alapokat, minthogy a következő években már csak az amortizációs alapokra támaszkodva végezhettek újabb beruházásokat.[110]

A Munkácsy tsz-ben továbbra is sikerült tartani az előd szövetkezetek által a korábbi években elért jó eredményeket. A Köröstáj tsz területén azonban 1966-ban az árvíz, 1967-ben a belvíz és az aszály okozott pótolhatatlan veszteségeket. Az első évben a felmerült szervezeti és gazdálkodási nehézségekkel az átalakuláskor megválasztott vezetőség nem volt képes megbirkózni. Lemondása után politikailag fejlett, szakmailag jól felkészült új vezetők kerültek a Köröstáj tsz élére, Laszli Pál elnök vezetésével.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése óta eltelt nyolc év alatt a termelőszövetkezetek kezelésében lévő földterület 1100 kat. holddal növekedett. A termelőszövetkezetek közös vagyona ez alatt az idő alatt kétszeresére nőtt. A növénytermesztés hozamai lassú, de fokozatos növekedést mutattak. A két nagyüzem területén több új üzemi telephely épült, melyeknek technikai berendezése még nem volt teljesen kielégítő. A termésnövekedést mutatja, hogy 1960-ban a termelőszövetkezetekben a búza átlagtermése kat. holdanként 8,60 q volt, 1967-ben pedig már elérte a 14,37 q-t, vagyis a növekedés holdanként 5,77 q volt.[111]

A terméseredmények javulásával 1967-ben növekedett a két termelőszövetkezet áruértékesítése is. A takarmánygabona és a hízott sertés kivételével megfelelően teljesítették felvásárlási tervüket. Kenyérgabonából 118,6 százalékos, tojásból 112,2 százalékos, tejből 103,1 százalékos teljesítést értek el. Ezek már megyei viszonylatban is jelentős eredményeknek számítottak.

Megkezdődött az állattenyésztés szakosítása, egyes üzemegységekben a tehénállomány már gümőkórmentes volt.

A Munkácsy tsz-ben felépült két 114 férőhelyes tehénistálló és egy 144 férőhelyes itatásos borjúnevelő.[112]

Az egyesítés után előfordult ugyan még néhány kilépés a közös gazdaságokból, de belépések is történtek, így a belépők és kilépők száma kiegyenlítette

egymást. A Köröstáj tsz-ben belépés és kilépés főleg az állattenyésztési üzemágban volt. Lényeges volt viszont, hogy az új belépők szakmunkások voltak, akik más gazdaságokból jöttek.

Az egyesülést követő első év zárszámadási adatai jelentős kezdeti nehézségekről adtak számot. A zárszámadás az 1966. évi nagy árvíz miatt súlyos károkat szenvedett Köröstáj tsz mérleghiányát 7 751 000 Ft-ban mutatta ki. A valóságos mérleghiány azonban ennél négymillió Ft-tal több volt, vagyis 11 751 000 Ft-ot tett ki, mert a vetőmag- és takarmányhiány pótlására szükséges pénzösszeget fedezet hiányában nem tartalékolták. A kedvezőtlen gazdasági év miatt 1967. december 31-ig 86 tag jelentette be kilépését, viszont ugyanennyi belépéssel számoltak a jelentkezések alapján. Olyanok távoztak el, akik a közös gazdaságban kifejtett munkájuk jövedelméből nem tudtak megélni. Rontotta a képet, hogy a belépni szándékozók többsége 70 év körüli volt, akik csak a háztáji föld miatt törekednek tagsági viszony létesítésére. A meglévő tagok között is csak 26 volt fiatal, akiket a kertészetben és egyéb olyan munkaterületeken foglalkoztattak, ahol keresetük viszonylag magas volt.

Előre látható volt, hogy a Munkácsy tsz-ben 1970-re a tagok egy részének elöregedése és nyugdíjazása miatt a közös gazdaság taglétszáma mintegy 550-re fog lecsökkenni. Emiatt a közös gazdaság vezetősége fokozott gépesítésre törekedett, hogy így pótolja a kieső munkaerőt. A Munkácsy tsz-ben is nehezen leküzdhető gátló tényezők nehezítették az előrehaladást, főleg a műtrágya- és takarmányhiány. Gyakori akadályozó tényező volt a bankfiók késedelmeskedése; részben pénzhiány, részben fedezethiány miatt hónapokat kellett várakozni jogos hiteligények kielégítésére. Értékesítési nehézségek is előfordultak, főleg tejből, amiben túltermelés jelentkezett. Stabil volt ugyanakkor a búzatermés értékesítési lehetősége. Ezt a lehetőséget viszont nem lehetett teljes mértékben kihasználni, miután a közös gazdaságok búza-vetésterületének növelését az állandó műtrágyahiány akadályozta.

Még néhány adatot mutatunk be a gazdaságok tagsági viszonyaira vonatkozóan. A két nagy termelőszövetkezetben a tagok 43,1 százaléka 60 éven felüli volt. Az összes tagok 80 százaléka vett részt a közös munkában. Jobb volt az arány a Köröstáj tsz-ben, ahol a tagok 93,5 százaléka, míg a Munkácsy tsz-ben csak 75,1 százaléka dolgozott.

A két termelőszövetkezetben a tagok 20,3 százaléka volt 40 éven aluli, ez az arány a Köröstáj tsz-ben 14,9, a Munkácsy tsz-ben 25,1 százalék volt.

1967-ben az előző évhez viszonyítva mindkét nagyüzemi gazdaságban csökkent a tagok jövedelme. A csökkenést főleg az egyesülés kezdeti nehézségei okozták.

Az első év termelési adatai: búzából 121 vagonnal termett több, mint az előző évben. A többletet a Munkácsy tsz termelte meg.

Az egyesülést követően a Köröstájban növekedtek a termelési költségek, holott az egyesülés egyik indoka a termelési költségek csökkentése volt. A költségnövekedést időjárási tényezők idézték elő, minthogy az aszály miatt a két nagy

termelőszövetkezetben abraktakarmányból 266 vagonnal, szálastakarmányból 426 vagonnal termett kevesebb és a Köröstáj tsz-ben nagy összeget kellett fordítani takarmányok beszerzésére.

Még mindig igen magasak voltak az állatelhullások miatt keletkezett károk. Egy év alatt a közös gazdaságok 19 768 000 Ft kárt szenvedtek. Igaz ugyan, hogy ez már az előző évi elhullás okozta károsszegnek csak 75 százaléka volt.

A két közös gazdaság 33 338 000 Ft bruttó jövedelmet ért el. A szövetkezeti tagok részesedése ebből 18 529 000 Ft volt, az előző évi részesedésnek mindössze 83,4 százaléka. Egy dolgozó tag átlagban 10 800 Ft-ot kapott egy évre a közösben végzett munkája után.[113]

Az aszályos évek megnövelték az öntözéses gazdálkodás jelentőségét mindkét közös gazdaságban.

A Köröstáj tsz-ben a szántóterület 26 százalékát, a Munkácsy tsz-ben 6 százalékát öntözték, holott a meglévő gépi berendezés 1350 kat. hold öntözésére volt elegendő. 1967-ben ténylegesen 975 kh területet öntöztek, de 1968-ra már 1542 kh terület öntözését tervezték. A további öntözött területnövelés részben a megfelelően képzettek hiánya, másrészt a magas öntözési költségek miatt nem volt célszerű. Az öntözés hatékonyságát előmozdító tevékenység ezért a meglévő öntöző berendezések rendeltetésszerű, hatékony üzemeltetése volt.[114]

A Köröstáj tsz-ben a vezetőváltozások kedvező következményei már az 1968. évi aratást követően érezhetőek voltak. Ez évben ugyanis kalászosokból kimagasló eredményt értek el. Kataszteri holdankénti átlagban búzából 14,20 q, őszi árpából 14,82 q, tavaszi árpából 13,57 q volt a terméseredmény. Lassúbb volt a fejlődés az állattenyésztésben. Az új gépműhely üzembehelyezése után ugrásszerű javulás jelentkezett a gépjavítások területén.

Az előző évihez képest 29 százalékról 55 százalékra növekedett a tagok munkaegység szerinti részesedésének aránya.

1968 első felében 417 munkaképes tagból 416 dolgozott rendszeresen a közös munkában, egy évben átlagosan 111 munkanapot teljesítve.[115]

Minthogy a fejlődés üteméhez képest a teljesített évi munkanapok átlaga kevésnek bizonyult, mindkét termelőszövetkezet vezetősége határozatban mondta ki, hogy a tagok részéről kötelező évi munkanapok száma a következő évtől kezdve 200 munkanap lesz.

Előrelépés történt mindkét közös gazdaságban a jól jövedelmező zöldségtermelésben. A Köröstáj tsz 1968-ban új melegház építésébe kezdett. A Munkácsy tsz vezetősége is határozatot hozott arról, hogy a Sándorhegyen melegházat létesít.[116]

Kedvezően alakult mindkét közös gazdaságban az árutermelés mérlege.

Az 1968. év már nem volt aszályos, ezért a takarmányellátás kedvezőre vált, feleslegük is maradt. Ugyanakkor takarmányhiánnyal kellett számolni a háztáji gazdaságokban, melyek a közös gazdaság megsegítésére szorultak.

A növekvő árutermelés követelménye volt, hogy a jövőre nézve megteremtsék az árutermelés és áruértékesítés összhangját.[117]

1969 tavaszán már fel lehetett mérni azt a határozott haladást, ami mindkét termelőszövetkezeti nagyüzem szervezeti és gazdasági megszilárdulása terén megmutatkozott.

Különösen figyelemre méltó volt az 1967-ben még komoly gazdasági nehézségekkel küzdő Köröstáj tsz kedvezőre változott gazdasági helyzete. A Köröstáj már 1968-ban kigazdálkodta az előző évi veszteségét, sőt még fedezeti alapokat is képezett a következő gazdasági évre.

A Köröstáj tsz 1968. évi halmozatlan termelésének értéke	27 019 000 Ft
ebből egy dolgozóra jutott	28 900 Ft
egy szántóegység termelési költsége	6 210 Ft

A halmozott termelési érték az előző évihez képest több mint 10 millió Ft-tal növekedett.

Egy munkaegység értéke 25 Ft volt. A tagoknak a harmados művelésből származó többletbevétele mintegy egymillió Ft-tal növekedett.[118]

Még kedvezőbb képet mutatott a Munkácsy tsz néhány alábbi számsora:

Kedvező volt a tagság összetétele és szívesen vett részt a közös munkában. A tagok átlagos életkora 51 év volt. A munkában résztvevő munkaerő száma 1560 fő, akik között sok családtag volt. Az állandó munkaerők száma 956 fő, közöttük 53 vezető beosztású.

A gépesítés helyzete 1969 tavaszán: 47 erőgép, 73 traktoregység. Egy traktoregység normál teljesítménye 916 kat. hold volt.

A termésátlag-növekedés 1967-ben a kenyérgabonánál 27 százalékot ért el. A borsó termésátlaga kat. holdanként 6 q-ról 9,8 q-ra növekedett.

1968-ban 450 kat. holdat öntöztek, ez a szántóterület hét százaléka volt. Vegyszeres gyomirtást 4110 kat. holdon végeztek. Az összes építkezéseik értéke egy év alatt 4 669 000 Ft-ot tett ki.[119]

Az 1968. évi gazdasági eredményei alapján, az országos viszonylatokat is figyelembe véve, már a Köröstáj is elérte a közepesen gazdálkodó termelőszövetkezetek színvonalát, amint azt az 1969. évi tavaszi városi tanácsülés előterjesztése megállapította. Eredményei megszilárdítása érdekében a Köröstáj 1969-re 1 700 000 Ft állami támogatást kapott.[120]

Míg a korábbi évben fékezte az előrehaladást, hogy egyes üzemágakban hiány volt megfelelően képzett szakemberekben, addig 1969 első felében kielégítő volt a közös gazdaságok felső- és középfokú szakember-ellátottsága. A Köröstáj tsz-ben öt egyetemet végzett szakember dolgozott, a Munkácsy tsz-nek három egyetemet végzett szakvezetője volt. A többi szakvezetők is megállták a helyüket a munkában. Megszűnt a szakemberek gyakori munkahely-változtatása. A brigádvezetők szakértelme és vezetőképessége néhány esetben még nem volt megfelelő, bár többségük nagy gyakorlati ismerettel rendelkezett. 1968-ban szakképzettség-

gel nem rendelkezett a Köröstáj tsz-ben 25, a Munkácsy tsz-ben 20 középvezető, szakmunkás volt a Köröstáj tsz-ben 28, a Munkácsy tsz-ben 77 tag, illetve dolgozó.[121]

Az 1969-es gazdálkodási év fő jellemző vonásaként kiemeljük, hogy a két közös gazdaság között megjavult és továbbfejlődött a gazdasági együttműködés, kölcsönösen támaszkodtak egymás tapasztalataira. Fejlődött mindkét gazdaság szervezési munkája. Áruértékesítésükben uralkodó volt a növénytermesztés, elmaradt a tervezettől az állatállomány.[122]

A földjogi törvény végrehajtása 1969-ben kezdődött meg. Fokozatos volt a szövetkezeti földtulajdon kialakítása, melynek során a tagok egy részétől földek kerültek szövetkezeti tulajdonba. A Köröstáj tsz-ben azonban nem került megváltásra 553 tag 2320 kh földje, a hozzátartozók területével együtt összesen 3664 kh föld. A Munkácsy tsz-ben nem került megváltásra 727 tag 4041 kh földje, a hozzátartozók területével együtt 6342 kh földterület.

A két közös gazdaság használatában lévő földterületből tulajdonukba került

a volt legeltetési bizottság földje	332 kh
2600 kívülálló személy földje	4500 kh
három millió Ft megváltási összeg ellenében állami föld	2090 kh
összesen	6922 kh föld[123]

Az egyenletes gazdasági fejlődést szakította meg a Köröstáj tsz területét sújtó 1970. évi nyári árvíz. A szövetkezet tagjai február 12-től június 16-ig szinte megállás nélkül küzdöttek a belvízelvezetéssel, majd a fenyegető árvízzel. A kedvezőtlen időjárás lehetetlenné tette az esedékes munkák elvégzését. Már a tavaszi vetéseket is csak részben és késedelmesen lehetett elvégezni, majd belvíz és árvíz miatt a tavaszi és kora nyári betakarításra váró növények jó része tönkrement, a megmaradt termés betakarítása pedig háromszoros költségbe került. A Köröstáj területének csaknem 90 százalékát víz borította, emiatt a 28 millió Ft-ra tervezett hozamértékből 22 millió Ft értékű megsemmisült. A károk csak kis részben térültek meg az államtól kapott 5 és fél millió Ft kártérítésből, a többletkárt a következő években a termelőszövetkezetnek kellett kigazdálkodnia.

Ezek a váratlan súlyos károk csak a megtervezett vagyoni eredményeket érintették, de már csak lényegtelen mértékben befolyásolták a szövetkezet szervezeti megszilárdulását. 1970-ben már olyan szilárdan egybekapcsolódott a közös gazdaság és tagjainak érdeke, hogy még az ilyen nagy méretű természeti csapás sem tudta azt fellazítani, sőt további hatékony munkára ösztönözte a tagokat és a vezetőket.

1 Pflaum István: A mezőgazdaság szocialista átszervezése és fejlődése. Három szabad évtized Gyulán. Gyula, 1975. 239.
2 BML A városi tanács vb 1969. december 29-i ülése jkve
3 Három szabad évtized Gyulán, i. m. 207.
4 BML XIII. 413/7. A városi tanács 1956. február 8-i ülése jkve
5 BML A városi tanács vb 1957. július 19-i ülése jkve
6 BML A városi tanács vb 1959. február 5-i ülése jkve
7 BML XXIII. 413/1. A városi tanács vb. 1950. augusztus 19-i ülése jkve
8 BML A városi tanács vb 1950. augusztus 25-i ülése jkve
9 BML A városi tanács vb 1950. szeptember 1-i ülése jkve
10 BML A városi tanács vb 1950. december 12-i ülése jkve
11 BML A városi tanács 1951. január 15-i ülése jkve
12 BML A városi tanács vb 1951. február 12-i ülése jkve
13 BML A városi tanács vb 1951. február 26-i ülése jkve
14 BML A városi tanács 1951. április 14-i ülése jkve
15 BML A városi tanács vb 1952. március 3-i ülése jkve
16 BML A városi tanács vb 1952. szeptember 8-i ülése jkve
17 BML A városi mezőgazdasági csoport 1952. szeptember 6-án kelt jelentése a vb ülésére
18 BML A városi tanács vb 1952. szeptember 29-i ülése jkve
19 BML A városi tanács mezőg. csoport 1952. december 27-i jel.
20 BML A városi tanács vb 1953. január 19-i ülése jkve
21 BML A városi tanács vb 1953. június 6-i ülése jkve
22 Viharsarok Népe, 1953. január 6., március 9., április 7., augusztus 19.
23 BML A városi tanács vb 1953. június 20-i ülése jkve
24 A városi tanács vb 1953. július 13-i ülése jkve
25 BML A városi tanács vb 1953. július 18-i ülése jkve
26 BML A városi tanács vb 1953. augusztus 1-i ülése jkve
27 BML A városi tanács vb 1953. szeptember 19-i ülése jkve
28 BML A városi tanács vb 1953. október 3-i ülése jkve
29 BML A városi tanács vb 1953. október 12-i ülése jkve
30 BML A városi tanács vb 1953. november 2-i ülése jkve
31 BML A városi tanács vb 1953. december 7-i ülése jkve
32 BML A városi tanács vb 1953. november 21-i ülése jkve
33 BML A városi tanács vb 1950. október 28-i ülése jkve
34 BML A városi tanács vb 1950. december 4-i ülése jkve
35 BML A városi tanács 1950. december 12-i ülése jkve
36 BML A városi tanács 1952. március 21-i ülése jkve
37 BML A városi tanács 1952. október 26-i ülése jkve
38 BML A városi tanács vb 1952. június 16-i ülése jkve
39 BML A városi tanács vb 1952. július 21-i ülése jkve
40 BML A városi tanács vb 1952. október 27-i ülése jkve
41 BML A városi tanács vb 1952. december 8-i ülése jkve
42 BML A városi tanács vb 1952. december 2-i ülése jkve
43 BML A városi tanács vb 1953. január 5-i ülése jkve
44 BML A városi tanács vb 1953. január 26-i ülése jkve.

45 BML A városi tanács vb 1953. április 15-i ülése jkve
46 BML A városi tanács vb 1953. május 18-i ülése jkve
47 BML A városi tanács vb 1953. augusztus 31-i ülése jkve
48 BML A városi tanács vb 1953. október 26-i ülése jkve
49 Viharsarok Népe, 1954. március 31.
50 BML A városi tanács vb 1954. október 14-i ülése jkve
51 BML A városi tanács 1954. november 13-i ülése jkve
52 BML A városi tanács vb 1954. január 13-i ülése jkve
53 BML A városi mezőgazdasági csoport 1954. március 13-i jelentése
54 BML A városi tanács vb 1954. március 22-i ülése jkve
55 Viharsarok Népe, 1954. július 10.
56 Viharsarok Népe, 1954. július 25.
57 BML A városi tanács vb 1954. október 4-i ülése jkve
58 BML A városi tanács vb 1954 október 18-i ülése jkve
59 BML A városi mezőgazdasági csoport 1954. nov. 1-i jelentése a vb-hez
60 BML A városi tanács vb 1955. január 24-i ülése jkve
61 BML A városi tanács vb 1955. március 28-i ülése jkve
62 BML A városi tanács vb 1955. április 22-i ülése jkve
63 BML A városi tanács 1955. május 6-i ülése jkve
64 BML A városi tanács 1955. szeptember 18-i ülése jkve
65 BML A városi tanács vb 1955. dec. 9-i és 15-i ülése jkve
66 BML A városi tanács 1955. december 22-i ülése jkve
67 BML A városi tanács vb 1956. március 9-i ülése jkve
68 BML A városi tanács vb 1956. június 22-i ülése jkve
69 BML A városi tanács vb 1956. augusztus 31-i ülése jkve
70 BML A városi tanács 1956. szeptember 27-i ülése jkve
71 BML A városi tanács vb 1954 szeptember 22-i ülése jkve
72 BML A városi tanács vb 1957. március 8-i ülése jkve
73 BML A városi tanács vb 1957. augusztus 8-i ülése jkve
74 BML A városi tanács vb 1957. movember 27-i ülése jkve
75 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1958. július 17-i ülése jkve.
76 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1958. szeptember 18-i ülése jkve
77 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1958. december 11-i ülése jkve
78 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1959. február 19-i ülése jkve
79 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1959. szeptember 3-i ülése jkve
80 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1959. október 15-i ülése jkve
81 Városi tanács irattára. A városi tanács 1959. november 5-i ülése jkve
82 Városi tanács irattára. A városi tanács 1959. december 17-i ülése jkve
83 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1959. december 29-i ülése jkve
84 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1960. január 4-i ülése jkve
85 Városi tanács irattára. A városi tanács 1960. január 28-i ülése jkve
86 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1960. május 12-i ülése jkve
87 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1961. március 2-i ülése jkve
88 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1961. szeptember 15-i ülése jkve
89 Városi tanács irattára. A városi tanács 1961. augusztus 11-i ülése jkve
90 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1962. február 15-i ülése jkve
91 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1962. március 1-i ülése jkve
92 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1962. június 21-i ülése jkve
93 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1962 szeptember 13-i ülése jkve
94 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1963. február 4-i ülése jkve

95 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1963 április 3-i ülése jkve
96 Városi tanács irattára. A városi tanács 1963. április 26-i ülése jkve
97 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1963. október 16-i ülése jkve
98 Városi tanács irattára A városi tanács vb 1964. április 1-i ülése jkve
99 Városi tanács irattára A városi tanács vb 1964. november 11-i ülése jkve
100 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1965. április 16-i ülése jkve
101 A városi pártbizottság irattára. Az 1965. január 5-i értekezlet határozata és ülése jkve
102 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1966. január 21-i ülése jkve
103 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1966. július 8-i ülése jkve
104 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1966. július 22-i ülése jkve
105 Városi tanács irattára. A városi tanács és pártbizottság 1966. márc. 18-i ülése jkve
106 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1966. október 14-i ülése jkve
107 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1967. március 3-i ülése jkve
108 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1967. március 17-i ülése jkve
109 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1967. június 9-i ülése jkve
110 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1967. július 7-i ülése jkve
111 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1967. október 30-i ülése jkve
112 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1968. február 6-i ülése jkve
113 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1968. március 5-i ülése jkve
114 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1968. július 9-i ülése jkve
115 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1968. augusztus 6-i ülése jkve
116 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1968. október 1-i ülése jkve
117 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1968. november 27-i ülése jkve
118 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1969. április 1-i ülése jkve
119 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1969. április 15-i ülése jkve
120 Városi tanács irattára. A városi tanács 1969. április 11-i ülése jkve
121 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1969. július 8-i ülése jkve
122 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1969. augusztus 19-i ülése jkve
123 Városi tanács irattára. A városi tanács vb 1969. november 25-i ülése jkve

A termelőszövetkezeti mozgalom útja Gyulaváriban 1948–1970

KOVÁCS JÓZSEF

I.
A TERMELŐSZÖVETKEZETI MOZGALOM KIALAKULÁSÁNAK FELTÉTELEI

1. A földreform megvalósulása

Gyulavári község 1944. október hó 6-án szabadult fel, és az év őszén, valamint 1945 tavaszán lezárult a több évszázados harc a földért.

A felszabadulás előtti földbirtok-megoszlás ezt mutatta községünkben:[1]

A község egész területe (szántó, erdő, rét-legelő stb.)	13 624 kh
Ebből:	
földesúri (grófi) nagybirtok (öt család)	8 077 kh
gazdagparaszti birtok (10 család)	521 kh
egyéb nem földműves foglalkozásúak kezén (58 fő)	259 kh
idegen helyen lakók, egyéb foglalkozásúak (116 fő)	350 kh
egyház, község, legeltetési bizottság, erdőbirtokosság	672 kh
középparasztok kezén 8–10 kh-ig (67 fő)	600 kh
középparasztok kezén 10–20 kh-ig (53 fő)	650 kh
középparasztok kezén 20–25 kh-ig (5 fő)	114 kh
kisparasztok kezén 2–7 kh-ig (428 fő)	1 984 kh
töredékföldesek kezén 0–2 kh-ig (310 fő)	415 kh.
mezőgazdasági munkás földnélküliek száma 369 fő volt.	

A földreformot nagy tömegeket mozgósító, egyszerű emberek hajtották végre.

A földreform során az alábbi előző társadalmi réteg szerinti csoportok jutottak földhöz:[2]

Gazdasági cseléd (volt)	121 fő	763 kh
Mezőgazdasági munkás	321 fő	1388 kh
Törpebirtokos	365 fő	859 kh
Kisbirtokos	25 fő	58 kh
Összesen:	732 fő	3068 kh

A földreform, mint az MKP agrárpolitikájának fontos része, betöltötte történelmi hivatását. A későbbiek során alapvetően hozzájárult a munkás–paraszt szövetség szilárd kialakulásához.

2. Az agrárpolitikai viszonyok továbbfejlődése

A földreform során községünk társadalmi, politikai, gazdasági szerkezete gyökeresen átalakult. 1949-ben a földtulajdon szerinti megoszlás a következő képet mutatta:[3]

A föld tulajdon szerint az egész népesség %-ában

0–1 kh	107 fő	8,6%
1–5 kh	566 fő	45,6%
5–10 kh	453 fő	36,5%
10–25 kh	108 fő	8,7%
25 kh felett	7 fő	0,6%

Az MKP 1948 tavaszán az agrárpolitika továbbfejlesztésére szánta el magát. Ennek a lényege az volt, hogy a kisparaszti gazdaságok nagy tömegét a szocialista fejlődés útjára kell vezetni. Ezt a célt a községünk haladó gondolkodású emberei – elsősorban a kommunisták – meg is akarták valósítani.

A szövetkezeti mozgalom perspektívájában ekkor a helyi kommunisták közül mintegy 80–100 fő bízott fenntartás nélkül. A falu lakosságának többsége bizalmatlanul fogadta a szövetkezeti gondolatok megvalósítását. Az említett kommunista elvtársak az előző 4 év eredményei alapján meg voltak győződve arról, hogy a szövetkezet szervezési feladatai is teljesülnek. Ez a hit és a jövőbe vetett bizalom a meglévő kedvezőtlen jelenségek ellenére is utat tört magának. Igaz, hogy még nem szerzett többséget a parasztság körében, de elsősorban az újgazdák és a kommunisták paraszti tagjai között kézzelfogható nyomot hagyott. 1948–1949 telén meg is alakult Gyulaváriban a termelőszövetkezetet szervező előkészítő bizottság.

A bizottság tagjai elsősorban nagy tapasztalatokkal rendelkező mozgalmi emberek voltak.[4] A bizottságnak alapvető feladata volt a szövetkezeti eszme terjesztése és népszerűsítése. Ezt követően meg kellett kezdeni a konkrét munkát is, nevezetesen a termelőszövetkezetek közvetlen szervezését.

Ennyi év távlatából is felvetődik egy olyan vitatott kérdés, hogy hogyan lehetséges az, hogy a község népe politikai kérdésekben a társadalmi események menetére igen aktívan és pozitíven tudott reagálni, ugyanakkor a szövetkezeti kérdésben visszafogottan, kissé megkésetten cselekedett.

A falu lakosságának nagy többsége újonnan földhözjuttatott volt. A korábbi nincstelen paraszt már 4 éven keresztül biztonságban élt a juttatott földjén. Most szembetalálta magát a szövetkezet gondolatával. Akik politikai kérdésekben egyértelműen és határozottan léptek fel, amikor saját tulajdonuk kérdésében kellett dönteni, bizonytalanná váltak. Féltették a régi beidegzettségek alapján a létbiztonságot nyújtó földtulajdont. A termelőszövetkezetek szervezésével nálunk elsősorban ezt az ellentmondást kellett feloldani.

Az előkészítő bizottság működésében hangsúlyt kapott a fokozatosság is, mivel bizonyos előzmények már voltak.

A Bányaréten és a Sitkán ugyanis rizstermelő szakcsoportok működtek. A helyi földművesszövetkezet is végzett termelési tevékenységet, szántóföldi traktorja, cséplőgépjei voltak, sőt a gazdasági kisvasutat is üzemeltette, pl. termények, gabona, cukorrépa szállítása idején. Az I–II–III. típusú szövetkezetek, mint később látni fogjuk, éppen fordított sorrendben alakultak. A szakcsoportok a szövetkezeti mozgalom magasabb fejlődési szintjeitől egyenesen elzárkóztak. A földművesszövetkezet vezetésében – bár voltak ott kommunisták is – inkább a Nemzeti Parasztpárt kisparaszti szemlélete jutott kifejezésre.[5]

Az előkészítés során, a kezdet kezdetén, hangot kapott az önkéntesség elve is és abban az időben érvényesült is. A későbbiek során a lenini szövetkezeti elvnek ez a rendkívül fontos pillére sérelmet szenvedett.

Az 1949-es évet – a fentieken túl – jelentősen meghatározta a május 15-i országgyűlési választás. Községünkben a választás a Függetlenségi Népfront abszolút győzelmével végződött. Békés megyében a legjobb választási eredményt elérő községnek, községeknek egy komplett gépállomást ígértek meg.

Az 1949-es választások eredményei alapján így Gyulavári község kapta meg a gépállomást. 1949 júniusában a gépállomás traktorai a község lakóinak örömujjongása közepette gördültek be a gyulavári gépállomásra. Az a tény, hogy a községünk gépállomást kapott, a szövetkezeti mozgalom fejlődése szempontjából különösen előrevivő jelentőséggel bírt.[6]

3. Az első termelőszövetkezet megalakulása

1948–1949-ben az előkészítő bizottság eredményesen folytatta tevékenységét. Eleinte 30–40 fő, 1949 augusztus végére 63 fő vállalta a termelőszövetkezetbe való belépést, illetve az alapító tagsággal járó kötelezettséget. A termelőszövetkezet 1949. szeptember 2-án alakult meg.

A termelőszövetkezet közvetlen alakulása érdekes körülmények között zajlott le. E napra a községben falugyűlést hívtak össze. A falugyűlés egyik fontos feladata a szövetkezeti eszme népszerűsítése, másik feladata a szövetkezet megalakítása és annak nyilvánosságra hozása volt.

A gyűlés első része viszonylag csendben és simán, a termelőszövetkezet megalakulása már hangosabban és meglehetős zökkenővel zajlott le. A belépési nyilatkozatot ugyanis nem a földművesszövetkezeti gyűlésteremben, hanem a nagyteremből nyíló ún. nyári ivóban kellett aláírni. Hogy a belépési formát miért így tartották jónak, arra ma sem tudunk elfogadható magyarázatot adni. Pedig ott és akkor minden egyes szónak, cselekedetnek, csendnek vagy esetleges morgásnak jelentősége volt. Az előkészítő bizottság felkérte a belépni szándékozó jelentkezőket, hogy aki a belépési nyilatkozatot alá szándékozik írni, egyenként fáradjon át

a másik terembe és kezeírásával törvényesítse a termelőszövetkezeti tagságát. A gyűlés ekkor érkezett el a kritikus pontjához: a falugyűlés előtt kellett felállni, átmenni egy másik terembe, aláírni a belépési nyilatkozatot, és ismét visszajönni. Ez így ment sorjában. A termelőszövetkezetet megalakító parasztok az első nagy politikai és erkölcsi próbán estek át. Ezek az emberek ugyanakkor felemelt fejjel tettek eleget korábbi ígéretüknek, bármilyen feszült is volt a terem légköre. Ha keservesen meg is izzadtak a jövő termelőszövetkezeti tagjai, ezen a napon megalakult Gyulaváriban a termelőszövetkezet. Lengyel Lajos[7] elvtárs javaslatára a termelőszövetkezet a Felszabadítók Hagyatéka megnevezéssel[8] vonult be a szövetkezeti mozgalom történetébe.

A megalakult termelőszövetkezet megválasztotta a vezetőséget és a tisztségviselőit. A termelőszövetkezet elnöke Szántó Mihály, ügyintézője ifj. Mészár József lett.[9]

Már az első év telén Szántó Mihály elvtársnak Debrecenbe kellett mennie elnökképző tanfolyamra. Távollétében választás útján az elnöki tisztségre Zsótér Antalt delegálta bizalmával a termelőszövetkezet tagsága.

Az alakuló gyűlésen 63 fő alapító tag hívta életre a termelőszövetkezetet. A megalakulást követő napokban, hetekben a munkát azonban csak 32 fő vette fel. (Az alapító tagok névsorát külön közöljük.[10]) A belépő termelőszövetkezeti tagoknak egy jelentős része ugyanis a községünkből eltávozott a társadalmi élet különböző területeire.

4. A termelőszövetkezeti mozgalom kezdeti lépései

A termelőszövetkezet 32 dolgozó taggal és 260 kh földön – amely szétszórtan, 90 tagból állt – kezdte meg nehéz és szívós munkáját.

A termelőszövetkezetben kezdetét vette a nyers fizikai erőn alapuló kollektív munka. A földterületről az őszieket le kellett takarítani, nevezetesen a kukoricakórót. A további próbatétel sem váratott sokáig magára. A termelőszövetkezet vezetősége hamarosan azzal a kéréssel fordult a tagjaihoz, hogy az őszi búza vetéséhez szükséges vetőmagot a sajátjukból biztosítsák. A behozott 2 pár lónak és a 12 db tehénnek takarmány kellett. A termelőszövetkezeti tagság megértette a kényszerhelyzetet és önmaga, valamint a szövetkezet fenntartása érdekében minden feltétel nélkül vállalta, teljesítette a kérést. A termelőszövetkezeti munka feltételeit, a földet, az állatállományt, önmaguk munkaerejét, sőt anyagi javaik egy részét is átengedve indult meg a munka. A szövetkezeti eszme, ha kezdetleges formában is, de önmagában nagyon tartalmas motívumokkal vált valósággá.

A felszabadulás előtti agrárproletár, szegényparaszti, uradalmi cselédsors, majd a négyévi kisparaszti életmód után a szövetkezeti munka, az emberi összefogás vette kezdetét. A termelőszközök fejlettségi szintje alacsony volt. Ezt az egyszerű, nyers fizikai erő pótolta.

A termelőszövetkezeti parasztok a termelést maguk szervezték, az általuk választott vezetőség, a tisztségviselők, a brigádvezetők irányításával, s munkájuk értékét munkaegységben önmaguk határozták meg. A végzett munka eredményének elosztása saját elgondolásuk szerint történt. A szövetkezeti demokrácia kezdeti mozzanatai, – még ha azok bizonytalanok is voltak –, nap mint nap jelentkeztek a termelésben, az elosztásban, a szövetkezeti közösség alkotó légkörének a kialakításában is. A kezdetekben hetente volt közgyűlés, ahol a termelőszövetkezet elnöke konkrétan beszámolt a szövetkezet tagságának, hogy egy hét alatt milyen tevékenységet folytatott. Később kéthetenként, majd havonta egy alkalommal tartottak közgyűlést. A termelőszövetkezet vezetősége hetente ülésezett. Ezek a tanácskozások, gyűlések minden esetben munkaidő után, az esti, sőt néha az éjjeli órákban kerültek sorra. A termelőszövetkezeti demokrácia kezdetben olyan széles és kiterjedt volt, hogy még az éjjeliőröket is a közgyűlés választotta meg. A demokrácia ilyen kiszélesítése az induláshoz szükséges termelési feltételek hiányát észrevehetően pótolta. A termelőszövetkezeti demokrácia olyan kohó volt, ahol a szövetkezeti, a szocialista embertípus kialakulása megkezdődhetett. Az első év a maga nehézségeivel együtt közepesen zárult.

Az elosztás oldaláról tekintve az eredményt, hallatlan kevés volt. Egy családfenntartó évi keresete 8 mázsa búzát és 11 mázsa szemeskukoricát tett ki. Készpénzbeli részesedést a zárszámadási közgyűlésen nem adtak. Ha valamelyik termelőszövetkezeti tag pár forintos évközi előleget kapott, akkor azt a természetbeni juttatásból levonták.

A Felszabadítók Hagyatéka Termelőszövetkezet egyéves munkája a szövetkezeti mozgalmat így még nem tette vonzóvá. Ennek ellenére – mivel más munkaalkalom helyben vagy Gyulán nemigen akadt – 1950 őszére a termelőszövetkezet dolgozó tagsága majdnem megkétszereződött, elérte a 64 főt. A nehézségek miatt a termelőszövetkezeti tagság létszáma az 1951–1952-es években lényegében stagnált, majd az azt követő években ha lassan is, de a növekvő tendencia volt a jellemző. 1956-ban a termelőszövetkezet taglétszáma elérte a 81 főt. A termelőszövetkezeti mozgalom így, ha kis lépésekkel is, haladt előre.

1950. március hó 15-én Dénesmajorban 7 fővel megalakult a *Viharsarok* termelőszövetkezet. E szövetkezetnek az volt a sajátossága, hogy tagjai korábban mind uradalmi cselédek voltak. A Viharsarok tagságának létszáma 1950 végén 20 főt tett ki.

1952. október hó 1-én a volt Paradicsom-major területén egy újabb szövetkezet alakult: a *Dózsa* termelőszövetkezet, 17 taggal. Ez a termelőszövetkezeti tagság is korábbi újgazdákból szerveződött, de egy olyan középparaszt is belépett már a tagok sorába, aki egyébként a MDP-nek a tagja volt.

1952. december hó 1-én a községben *Új Élet* néven 69 fős tagsággal további termelőszövetkezet alakult. Ez a szövetkezet az előzőleg megalakultaktól összetételben alapvetően eltért: a tagok között 35 középparaszt volt. Közben a Felsza-

badítók Hagyatéka termelőszövetkezetbe is belépett 2 középparaszt. Az Új Élet termelőszövetkezet megalakulásával a szövetkezeti mozgalom társadalmilag kiszélesedett, a falu különböző dolgozó rétegei a szövetkezet tagjai lettek.

5. Az 1953–1956. évi események és a szövetkezeti mozgalom problémái

Az 1953 nyarán tartott MDP központi vezetőségi ülés határozata és a kormányprogram a korábbi megszorításokat jelentősen enyhítette. A termelőszövetkezetek fejlesztésénél az önkéntesség elve előtérbe került. A KV határozata az agrárkérdésben elkövetett torzulásokat igyekezett helyesbíteni. A határozatok jók voltak, de azok végrehajtása részlegesen történt csak meg. Az MDP Központi Vezetősége 1953 júniusi ülése és az azt követő kormányprogram a gyulavári termelőszövetkezetekre kedvezőtlenül hatott.[11] Jelentős arányú kilépések történtek, különösen az Új Élet termelőszövetkezetből. A korábban belépett középparasztok többsége kilépett. Ennek ellenére a termelőszövetkezet nem bomlott fel, 22 taggal tovább folytatta a szövetkezeti munkát. Önmagában ez a tény is előrevetítette a termelőszövetkezeti mozgalomban meglévő perspektívát és lehetőséget.

A fentiekből egy következtetést mindenképpen le kell vonni: A megmaradt termelőszövetkezetek tagsága az 1953 júniusi központi vezetőségi határozat után a volt kubikosokból, cselédekből, egy-két holdas kisparasztokból állt.

A termelőszövetkezeti mozgalmat az 1956. évi események is súlyosan érintették. Az Új Élet termelőszövetkezet az 1953-as eseményeket kiheverte, 1956-ra a termelőszövetkezeti tagok száma 76 főre emelkedett. Az október 23-i események után a Felszabadítók Hagyatékát kivéve minden termelőszövetkezet feloszlatta önmagát, s az állóeszközöket kivéve mindent szét is osztottak. Fegyelmezett politikai és egyben szövetkezeti erő egyedül a Felszabadítók Hagyatéka termelőszövetkezetben volt. Itt a termelőszövetkezeti tagság a szó legközvetlenebb értelmében vasvillával védte meg a szövetkezetet, a szövetkezeti közös vagyont.[12] Olyan egység kovácsolódott ki ebben a nehéz helyzetben ebben a termelőszövetkezetben, hogy a legszélsőségesebb ellenforradalmár elemek sem mertek a termelőszövetkezet közelébe menni.

6. Az 1956 utáni konszolidáció

1956. október 23-át követően a Felszabadítók Hagyatéka termelőszövetkezetben a vezetés a helyén maradt. A termelőszövetkezeti tagság az őszi termelési feladatokat folyamatosan elvégezte. Az állattenyésztésben is fegyelmezetten ment a munka. 1956. november 24-én a Felszabadítók Hagyatéka termelőszövetkezetben megalakult az MSZMP szervezete 32 párttaggal.

Az ellenforradalom leverése után megerősödő konszolidálódási folyamat, a munkás–paraszt szövetség gyakorlatában, az agrárpolitikában elkövetett korábbi hibák nyilvános beismerése, a szövetkezeti mozgalomban is új helyzetet teremtettek. 1956 december, 1957 január–február hónapokban a korábbi termelőszövetkezetek – igaz kissé megfogyatkozott tagsággal – ismételten működni kezdtek. A termelőszövetkezetekben, de a kisparaszti gazdaságokban is jelentősen megjavult a termelési kedv.[13]

A termelőszövetkezetek nehezen heverték ki az 1956-ban elszenvedett károkat, de a tagságra támaszkodó politikai és gazdasági vezetés mellett, továbbá jelentős állami támogatás birtokában képesek voltak talpraállni. Termelési eredményeik lassan a kisparaszti termelés átlagait kezdték elérni, ill. meghaladni. Ezt az eredményt már figyelemre méltónak tekintették az egyénileg dolgozó kis- és középparasztok is, ez a gazdasági tény nem volt hatástalan. A termelőszövetkezetek javuló gazdasági eredményei a későbbiek során az egyik legfontosabb erkölcsi tőkét jelentették a szövetkezeti mozgalom továbbfejlődéséhez.

Az MSZMP agrártézisei, elméleti és gyakorlati agrárpolitikája feloldotta a falun a korábbi feszültséget és politikailag, az emberek közötti kapcsolatokban kiegyensúlyozott, konszolidált atmoszférát alakított ki. A falu népe nem a feszültségekben, ütközésekben mutatta meg az energiáját, ez az energia inkább a termelésben érvényesülhetett. A termelőszövetkezetek és az egyénileg dolgozó kisparasztok között – ha nem is nagydobra verve – egészséges versenyszellem alakult ki. A termelőszövetkezettől idegenkedő emberek önmagukat és a szövetkezeteket nagyon sokszor összemérték.

Az 1957–1958–1959-es évek a viszonylag szorgosan, becsületesen végzett munkák évei voltak. A termelőszövetkezeti tagság létszáma évről évre nőtt. A Felszabadítók Hagyatéka termelőszövetkezet tagjainak száma 1957-ben elérte a 124 főt. A többi termelőszövetkezetben, ha nem is volt ilyen dinamikus a fejlődés, de a tendencia a felfelé ívelést jelezte. 1959 őszére a község szántóterületének 32%-a a termelőszövetkezetek és szakcsoportok művelésébe került. Ez már méreteiben is jelentős területet ölelt föl, de ennél lényegesebb tényező az volt, hogy a termelőszövetkezeti tagságból már sokan 5–10 éves szövetkezeti termelési tapasztalattal rendelkeztek. A termelőszövetkezet eredményei a tagság életkörülményeit jelentősen javították s ez így együttesen a szövetkezetek életképességét, fejlődési perspektíváját bizonyította. A szövetkezeti mozgalom kezdett példa lenni, az egyéni parasztok hagyományos gondolkodását befolyásolva pusztán ez a szigorú de mégis reális tény kezdett hatni a tudatukra is.

Az MSZMP Központi Bizottsága kidolgozta a kongresszusi téziseket, azon belül a párt agrárpolitikáját. E téziseket a VII. pártkongresszus elfogadta.

II.
A TERMELŐSZÖVETKEZETI MOZGALOM TOVÁBBFEJLESZTÉSE. A GYULAVÁRI MEZŐGAZDASÁG SZOCIALISTA ÁTSZERVEZÉSÉNEK ELVEI ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSEI

1. Az átszervezés előkészületei

1957–1958-ban, a konszolidációs időszakban, az átszervezés nem szerepelt konkrét feladatként a napi politikai munkában. Az MSZMP KB és a helyi pártszervezetek nagy körültekintéssel foglalkoztak ezzel a fontos politikai kérdéssel. 1959-re a feltételek kezdtek megérni.

Az MSZMP VII. kongresszusára készülve a Békés Megyei Pártbizottság 1959. október 20-i határozatában az alábbiakat fogalmazta meg a mezőgazdaság szocialista átszervezésével kapcsolatos tennivalókként: „A termelőszövetkezetek politikai, szervezeti és gazdasági megszilárdításának egyik alapvető feltétele a pártszervezetek megalakítása és erősítése a legalkalmasabb pártonkívüli termelőszövetkezeti tagokkal. A vezetés terén biztosítani kell, hogy a termelőszövetkezeti vezetők elvileg szilárdak, a gazdálkodáshoz értők legyenek, akik képesek a termelőszövetkezeti tagsággal karöltve jól jövedelmező gazdaságok kialakítására. Az árutermelésük fokozásával el kell érni, hogy havonta munkaegység-előleget osszanak.

A számszerű fejlesztés terén alapvető feladatunk az önkéntesség és a fokozatosság megtartásával a termelőszövetkezetek gyorsabb ütemű fejlesztése. Politikai munkával el kell érni, hogy az alacsonyabb típusú szövetkezeteink áttérjenek a magasabb típusú gazdálkodás útjára. Azokban a községekben, ahol a mezőgazdaság szocialista szektora eléri, vagy túlhaladja az 50%-ot, ott a párt, állami és társadalmi erők olyan politikai szervező munkát fejtsenek ki, hogy a község rövid idő alatt szövetkezeti község legyen. Minden területen súlypontokat kell kiválasztani a számszerű fejlesztés vitelére. Új szövetkezetek szervezését azonnal közös munka megkezdésével kell tervezni."[14]

Gyulavári község kommunistái 1959-ben két esetben tárgyalták meg önálló napirendi pontként az átszervezéssel kapcsolatos helyzetet és az abból adódó feladatokat.

Milyen volt a politikai hangulat a községben 1959-ben? A politikai hangulat kedvező volt. Az emberek az átszervezés előnyeivel és hátrányaival foglalkoztak, az átszervezések előcsatározásai megkezdődtek. A mezőgazdaság szocialista átszervezését elsősorban a 300 főt számláló termelőszövetkezet és a szakcsoportok tagjai akarták. A szövetkezet tagjai úgy fogalmaztak, hogy építsük együtt a szocializmust.

A szövetkezeti mozgalom első harcosainak tényked̈ése állandó bírálat tárgya volt. A bírálat nemegyszer rágalmazásba és ócsárlásba is átcsapott. Erős bírálatot

kapott pl. a középparasztok részéről a szövetkezeti termelésszervezés, vagy a termésátlagok alakulása. Végül mégis eljutottak odáig, hogy megfogalmazásra került a bölcs gondolat: Csináljuk együtt, ne kívülről bíráljunk, hanem igyekezzünk a hibákat, fogyatékosságokat együtt kijavítani. Az átszervezés alapgondolata 1959 első felében a községünkben ilyenformán jelentkezett. Ezt a harcot a falu népe önmaga vívta meg, bizonyos mértékű külső segítséggel.

A községi pártbizottság 1959 második felében értékelte Gyulavári politikai helyzetét, légkörét, s ebből levonta a szükséges következtetéseket, amelyet határozatban rögzített. Ezt a határozatot azután javaslatként a községi pártértekezlet elé terjesztette megvitatás végett. A pártértekezlet 1959. október 13-i ülésén az átszervezéssel kapcsolatos értékelést jóváhagyta.

A határozat a következőket rögzítette:

„I. A pártélet terén:

1. A tagjelölt felvételeknél – különösen, ha egyéni parasztokról van szó – tisztázni kell a párt politikájáról alkotott véleményét, különös tekintettel a mezőgazdaság szocialista átszervezését illetően.
2. A szó és a tett azonosságát kell minden kommunistának saját cselekedetében kifejezésre juttatni.
3. A pártbizottság még ebben az évben készítse el a távlati káderfejlesztési tervet. A növekedett feladatok a párttagoktól, a párt, állami és gazdasági vezetőktől megkövetelik – ha eredményesen akarunk dolgozni –, hogy többet tanuljunk mint eddig. A tanulás vonatkozik a pártoktatásra, szakmai továbbképzésre egyaránt. A szervezett tanulás megszervezésével el kell érni azt, hogy a párt és a gazdasági vezetés esetlegesen olyan elvtársakat készítsen elő, akik 3–4 ezer kat. holdat is eredményesen tudnak vezetni.
4. Az ideológiai harc területén – egyéb téves nézeteken túl – legtöbb feladatunk van a kisparaszti tudat, ösztönösség elleni harcban. Tisztázni kell a párttagság és a dolgozó parasztság előtt a proletárdiktatúra osztálytartalmát, a munkás–paraszt szövetség lényegét, s ezen belül is a dolgozó parasztság helyét a szocializmus építése során.

II. A mezőgazdaság szocialista átszervezése

1. A pártértekezlet értékelése szerint a községben megértek azok a politikai feltételek, amelyekre támaszkodva meg lehet gyorsítani a termelőszövetkezeti mozgalom számszerű fejlesztését. Megítélésünk szerint ezt a nagy feladatot, a község kommunistái és termelőszövetkezet tagjai aktív közreműködésével, 1960-ra be tudják fejezni. A községi pártértekezlet magáévá teszi a dolgozó parasztoknak azt a véleményét, hogy menjünk együtt; ha mindenki megy, én is megyek. E jelszó kiadása a Központi Bizottság határozatának megjelenése után másnap a község politikai életének fő kérdése kell, hogy legyen.

Utasítja a pártértekezlet a megválasztandó új pártbizottságot, hogy a jelszó kiadása napjáig továbbra is folytasson előkészítő munkát, a felvilágosító munkát állandóan tartsa napirenden. S ugyanakkor kezdje meg szervezését, hogy az előkészítő munka után az átállás a konkrét agitációs munkára gördülékenyen menjen. A pártbizottság rendkívüli ülésén a termelőszövetkezet-fejlesztés és megszilárdítás konkrét programját dolgozza ki. Erről a párttagságot a taggyűléseken tájékoztassa.

2. A termelőszövetkezetek fejlesztésének sikeressége azon múlik, hogy a türelmes, meggyőző, emberséges munka minden agitátornak erős oldala legyen. Persze ezek a tulajdonságok párosuljanak megfelelő eréllyel, határozottsággal és következetességgel. A hátralévő időben száműzni kell a párttagság soraiban még megtalálható kétkedő, pesszimista hangulatot.
A kishitűeket bátorítani kell, a hónuk alá kell nyúlni. De gyökeresen fel kell számolni a türelmetlen, ideges hangulatot is. A termelőszövetkezeti fejlesztéssel kapcsolatos módszerbeni kérdéseket az agitátorokkal előadással egybekötött szemináriumon tisztázni kell.

3. A községi pártértekezlet felhívja a párttagságot, hogy a falu termelőszövetkezeti községgé való átalakítása érdekében maximális erőkifejtést tegyen meg. Mindenki kommunistához méltóan vegye ki a munkából a részét.
   a) A pártbizottság irányítsa és szervezze az egész átszervezési munkát.
   b) A termelőszövetkezeti pártszervezetek érjék el azt, hogy minden párttag élvonalban és a termelőszövetkezeti tagok teljesebb erőbedobással hirdessék a szocialista nagyüzem fölényét. Saját példával világítsák meg a dolgozó parasztok jövőjét és ezt nyíltan, őszintén csinálják.
   c) A területi szervezetek kommunistáinak is hasonlóak a feladataik. Ők az egyéni dolgozó párttagoknál kell, hogy az első eredményeket elérjék. Az értelmiségi dolgozó párttagok, hivatásuknál fogva, politikailag és erkölcsileg támogassák munkánkat."[15]

A községi pártbizottság végrehajtó bizottsága 1959. október 14-i ülésén elfogadta a mezőgazdaság szocialista átszervezésével kapcsolatos akcióprogramot. Ez az akcióprogram felmérte a fejlesztéssel kapcsolatos agitációs feladatokat, és pontos szervezeti, taktikai elveket dolgozott ki. Az akcióprogram egyik legfontosabb tartalmi kérdése volt a község politikai légkörének az átszervezést előkészítő áthangolása. Ezt számtalan kis- és nagygyűlésen készítettük elő. Kiemelt helyet kapott az agitátorok képzése, előkészítése. Ezt a munkát szakaszosan, az esti órákban, később tanfolyamon, tanfolyamszerűen is megszerveztük. Ez erőfelmérés volt, mert az agitátorok zömében – ami a helyi erőket illeti – termelőszövetkezeti tagok és kommunisták voltak. Az átszervezéssel kapcsolatos fő feladat rájuk hárult. A meggyőzően érvelő agitátorok többsége a termelőszövetkezeti tagságból került ki, nekik kellett a szívós meggyőző munkát a kisparasztokkal szemben a vállukra venni. A községben önkéntes jelentkezés alapján 88 termelőszövetkezeti tagot és kommunista agitátort készített elő a párt végre-

hajtó bizottsága. Ezt a csoportot megfelelő munkamegosztással a párt végrehajtó bizottságának tagjai irányították.[16]

A felsőbb pártszervek a községünkben elindított átszervezéssel egyetértettek. Az agitációs munkához a szükséges segítséget is megkaptuk. Békéscsabáról a Kötöttárugyárból, a Volántól 45, Telekgerendásról 15 agitátor működött közre. Gyuláról intézmények, üzemek felelős vezetői közül állandó jelleggel 22 fő vett részt az agitációs munkákban. A helyi és a „vidéki" erők összhangban tudtak dolgozni.

Az agitátor-hálózatban tevékenykedtek azok az elvtársak is, akik községünkből korábbiakban elkerülve különböző társadalmi-politikai munkakörökben dolgoztak, és erre az időre ők is hazajöttek. Ezek száma 45–50 főt tett ki.

2. Az átszervezés folyamata

Az agitátorok a helyi ismeretek birtokában és az ideérkező segítőkkel együtt célratörő, kiegyensúlyozott, nyugodt, türelmes munkával végezték feladataikat. Az átszervezés egész ideje alatt senki sem vesztette el a türelmét. Az esti órákban nem is folytattuk ezt a munkát (csak abban az esetben, ha erre az időre a lakosság külön meghívta az agitátorokat). A koraesti órákban az agitátor-párok beszámoltak a napi munkájukról, eredményeik várható alakulásáról. Minden este 25–30 perces értékelést tudtunk adni az agitátoroknak s iránymutatást a következő nap munkáira is.

Az átszervezéssel kapcsolatos agitáció 1959. december 2-án vette kezdetét. 8–10 napig átlagon felüli energiakifejtéssel folyt a munka, az eredmények azonban elmaradtak. A község északi oldalán lakó középparasztok között azonban volt néhány ember, aki politikailag tájékozott volt és belépett a termelőszövetkezetbe, majd őket tömegesen követték a térségben élő újgazdák és kisparasztok is. A fejlesztési munkát ezt követően a község déli oldalára koncentráltuk, ahol lényegesen nagyobb volt a középparasztok létszáma. A község északi részén elért eredmények itt már kedvezően éreztették hatásukat. Pár napos szívós munka után tömegesen írták alá a belépési nyilatkozatokat. Újvári és Dénesmajor településeken utolsóként zajlott le az átszervezés.

Az átszervezés naponkénti haladásában a konkrét tények az alábbiak voltak:[17]

	Belépett a termelőszövetkezetbe	
1959. dec. 1–5-ig	15 fő	42,5 kh földdel
1959. dec. 7-én	11 fő	45 kh földdel
1959. dec. 8-án	6 fő	17 kh földdel
1959. dec. 9-én	7 fő	35 kh földdel
1959. dec. 10-én	6 fő	14 kh földdel
1959. dec. 11-én	9 fő	23 kh földdel

	Belépett a termelőszövetkezetbe	
1959. dec. 12-én	8 fő	41 kh földdel
1959. dec. 13-án	11 fő	52 kh földdel (fordulat)
1959. dec. 14-én	17 fő	76,5 kh földdel
1959. dec. 15-én	23 fő	84 kh földdel
1959. dec. 16-án	32 fő	149 kh földdel
1959. dec. 17-én	41 fő	231 kh földdel
1959. dec. 18-án	56 fő	305 kh földdel
1959. dec. 19-én	91 fő	428 kh földdel
1959. dec. 20-án	59 fő	305 kh földdel
1959. dec. 21-én	120 fő	553 kh földdel

A mezőgazdaság szocialista átszervezése 1959 karácsonyára Gyulaváriban így befejeződött. A községi pártbizottság 1959. december 31-i ülésén megállapította, hogy az átszervezés során a termelőszövetkezetek használatába került 8206 kh föld és a két termelőszövetkezet, a *Felszabadítók Hagyatéka* és a *Petőfi* (az Új Élet jogutódja) 1035 termelőszövetkezeti tagot számlál.

A községi pártbizottság a termelőszövetkezeti mozgalom győzelemre juttatásával kapcsolatos agitációs politikai munkát nagyon jónak és értékesnek minősítette. Az utókor számára rögzítendő tény, hogy jó politikával, türelmes munkával ilyen forradalmi tettet is végre lehet hajtani, atrocitások és önkényeskedés nélkül. Az önkéntesség elve messzemenően érvényesült.

3. Az átszervezést követő feladatok

A döntő ütközet első szakasza a fentiekkel lezárult, úgy tűnt, hogy nyugodtan ülhetünk a babérainkon. De nem így történt! A „felfejlesztés" politikai munkája – egészen a belépési nyilatkozatok aláírásáig – csodálatosan nagy tett volt. De a legnagyobb feladat, hogy ez az erő mozgásba hozza a termelőszövetkezeteket, a földet termelésre késztesse, még hátra volt. Már itt meg kell mondani, hogy ennek teljesítése váratott is magára néhány évet. A termelés mögött meghúzódó, megszokott kisparaszti gondolkodás, az ösztönösség átalakulása szövetkezeti, illetve szocialista tudattá hosszabb időt vett igénybe, mint ahogyan mi azt abban az időben feltételeztük.

A tömeges szervezés befejezésének másnapján már egy rendkívül kiélezett problémával találtuk magunkat szemben: A Felszabadítók Hagyatéka Termelőszövetkezetbe földdel és létszámban is többen léptek be, mint a Petőfi Termelőszövetkezetbe. A Petőfi Termelőszövetkezet földterülete minőségileg jobb volt, közvetlen a falu közelségére támaszkodott.Ez objektív előnyt jelentett a szövetkezet számára. A középparasztok többsége a Petőfibe lépett be, így az lényegesen jobban állt igavonó és tenyészjószágok tekintetében is. Amikor ez a tény napvilágra

került, majdnem feszültebb volt a helyzet a községben, mint az átszervezés idején. (Itt kell megjegyezni, hogy a Dózsa és a Viharsarok termelőszövetkezetek 1959 tavaszán a Felszabadítók Hagyatékához való csatlakozást kérték, és ezt a közgyűlések törvényesítették is.) A Felszabadítók Hagyatéka tagjai között lényegesen több volt a régi termelőszövetkezeti tag és ezek erőteljesen követelték a két termelőszövetkezet egyesülését. Ekkor más kiutat nem láttak a jobb minőségű föld igazságos haszonvétele és a viszonylag biztonságos megélhetés érdekében. A Petőfi Termelőszövetkezet tagsága nem akarta az egyesülést, s a felsőbb szervek is ezzel az állásponttal értettek egyet. Nap mint nap közgyűlések voltak, természetesen külön-külön. A termelőszövetkezetek a kölcsönösen 4–5 főből álló küldöttséget a közgyűlésre minden esetben elküldték. E tanácskozásokra a késhegyig menő viták, a végtelenségbe nyúló, egymást rágalmazó vádak voltak a jellemzőek.

A viták, ha lassan is, de tisztázták a felvetődő problémákat. Úgy látszott, hogy az egymás iránti tisztelet józan belátásra bírja az ellenlábasok nagy csoportjait. Ekkor már úgy tűnt, hogy az egyesülésnek sem elvi, sem pedig gyakorlati akadályai nincsenek. A sok-sok fő- és részkérdés mellett háttérbe szorult – menetközben még szó sem volt róla – az egyesült termelőszövetkezet elnevezése. Az eddigi heves vita azután az elnevezés körül még izzóbbá, szenvedélyesebbé vált. A Petőfi Termelőszövetkezet tagjai kijelentették, hogy ők nem egyesülnek a Felszabadítók Hagyatéka Termelőszövetkezet neve alatt. A Felszabadítók Hagyatéka tagjai egyértelműen kimondták, hogy ők pedig nem hagyják a Hagyatékot. Ezzel a kiélezett kérdéssel a községben létező minden társadalmi és mozgalmi fórum foglalkozott. Végül mégis megegyezéssel végződött a vita, kompromisszummal mindkét oldalról: 1960. január 13-án az egyesült termelőszövetkezet neve *Lenin Hagyatéka* lett.

A termelőszövetkezet tagsága azonban átesett a tűzkeresztségen, amelyet már önállóságnak, a vélemények szabad nyilvánításának, ha úgy tetszik önkormányzatnak is nevezhetünk. Gyakorlatilag a termelőszövetkezeti fejlesztési munka ezzel fejeződött be. Megválasztották a vezetőségi tagokat és a tisztségviselőket is. Ezen a közgyűlésen a közvetlen termelésirányítókat, üzemegység- és brigádvezetőket is megválasztották.[18]

Értékelésre kerültek a lovak, a csikók, a mezőgazdasági felszerelések, az engedélyezett háztáji állatállományt meghaladó tehenek, üszők. A már hegedő sebek ismételten felszakadtak. A termelőszövetkezetbe történő belépésnek az utóhatása a leltározás során zajlott le. A belépő új tagnak saját magának kellett a lova kötőfékjét kioldani és a lovat a bizottság elé vezetni. A leltározás 70–80 munkanapot vett igénybe, a leltározó bizottság tagjait a legtekintélyesebb emberek alkották. Az értékmegállapítás úgy zajlott le, hogy a termelőszövetkezet vezetőségéhez egy reklamáció sem érkezett, még utólag sem.

Megtörtént a leltározás és különösen az újonnan belépő termelőszövetkezeti tagok részéről tapasztaltuk, hogy vártak. Vártak, de nem tudták, hogy mire

várnak. Vártak bizonyos változásra, de hogy az mit tartalmaz, azt nemigen tudták megmondani. A faluban sohasem hangzott el annyi felesleges fecsegés, mint ezekben a hetekben. Egyelőre csak a régi termelőszövetkezeti tagok dolgoztak. Az újonnan belépők várakozását a természet törvénye, a kitavaszodás törte meg. Az 1960-as év tavaszán, mely viszonylag korán beköszöntött, az emberek biológiai ösztöne, az önfenntartás érdekében végzett munka igénye a tétlenség fölé került. Ha lassan is, de kezdetét vette a termelőszövetkezetben végzett közös munka, megindult az élet. De egy újabb próbatétel nem váratott sokáig magára.

Rövidesen kiderült, hogy a szántóterületekhez szükséges vetőmag nem áll a termelőszövetkezet rendelkezésére. Hiányzott 3,5 vagon tavasziárpa- és 3,5 vagon kukorica-vetőmag. A feladat megoldása érdekében közgyűlést hívtunk össze. E közgyűlésen kemény és hosszantartó vita folyt arról, hogy „adjunk, vagy ne adjunk". Az érveket, az erőviszonyokat alapul véve azok megközelítően egyenlőek voltak, s majdnem „patthelyzet" alakult ki.

Amikor ilyen feszült helyzet alakul ki, mindig történnie kell valaminek, be kell következnie valami váratlan fordulatnak. Be is következett, mégpedig kedvező irányban: A község közismerten legszegényebb emberei értették meg elsőként a gondot, és cselekedtek: megtették felajánlásaikat. Felajánlásaik a reális anyagi erejükhöz képest 15 kg vetőmag-kukoricával kezdődtek és nagyon rövid idő leforgása alatt megtörténtek a felajánlások a szükséges vetőmagra. A jobb anyagi feltételek között élő termelőszövetkezeti tagok, a módosabbak és a középparasztok már presztízs okokból sem hagyták magukat. Az 1960-as év betakarítási munkái után a legelső szem gabonának így a törlesztésbe kellett kerülnie.

A kezdeti állapot kaotikus volt az állattenyésztésben is. A közösbe hozott lovak és szarvasmarhák tömegének nem jutott férőhely. Ezt ideiglenes istállókkal kellett megoldani. A szűkös takarmányellátást a korábbi szövetkezeti tartalékok biztosították. A lófogatokra nagy szükség volt, mert a tavaszi vetéseket alapvetően lófogattal kellett elvégezni. A lófogatosok a tavaszi szántásokat, vetéseket folyamatosan 53 fogatnap alatt végezték el.

Községünkben egy termelőszövetkezet lett tehát, az akkori szólás, hogy „egy falu – egy nóta" reális valósággá vált. A gazdasági és termelési feladatok mellett a falu minden gondja-baja a termelőszövetkezetben csúcsosodott ki. A termelőszövetkezet vezetőségének, a függetlenített vezetőknek, a pártvezetőség tagjainak szilárdan talpon kellett állniuk. Ezek az emberek mind választott tisztségviselők voltak. Önmagukban érezték azt a kétkedést, hogy hogyan „parancsoljanak" az őket megválasztó termelőszövetkezeti tagoknak. Ez különösen nagy feszültséget okozott az üzemegységvezetői és a brigádvezetői munkaköröknél: „A tegnapi szomszéd ma nekem parancsol, hogy jön a csizma az asztalra?"

Újabb feszültségek, ellentmondások jelentkeztek, amelyet egyesek irigységgel és nem egyszer rágalommal is tarkítottak. A közös munka végzése pedig kizárja a demagógiát és az anarchiát. Az alá- és fölérendelés, a termelés irányításának az új formája ismételten sok vitát váltott ki. Annak ellenére, ha a viták erősek is

voltak, hogy hogyan csináljuk jobban, a termelés szervezése, maga a munka elsőbbséget kapott. A szövetkezetben megalakult fórumokon mindenki elmondta a véleményét, vagy éppen ellenvéleményét, retorzió nélkül. Az esetek többségében a józan többség álláspontja a legszélesebb demokratizmus alapján határozattá emelkedett. A közvetlen termelésirányítóknak az így megszabott feladatokat kellett pontosan és fegyelmezetten végrehajtani. Hogy a termelőszövetkezeti tagság jól választotta meg a saját üzemegységvezetőit és brigádvezetőit, az a tény is bizonyítja, hogy egy év eltelte után mindössze 2 főtől vonták meg a bizalmat.

A választott testület tagjai, a függetlenített vezetők bonyolult helyzetbe kerültek. Korábban legfeljebb 5–10 holdban kellett, hogy gondolkozzanak. A termelőszövetkezet vezetőségi tagjainak viszont már többezer holdban, az üzemegységés brigádvezetőknek ezer holdban kellett gondolkodni és az intézkedések sokaságát kellett megvalósítani. Ez a teher nagy felelősséggel párosult, a feladatokhoz fel kellett nőni ezeknek az embereknek.

4. A termelőszövetkezet megerősödése

Az MSZMP agrárpolitikájának a szövetkezeti mozgalom győzelemre juttatásával kapcsolatban kettős, de egyben dialektikusan meghatározott célkitűzése volt: Úgy kell végrehajtani a mezőgazdaság szocialista átszervezését, hogy ezzel párhuzamosan a korábbi termelési színvonal ne essen vissza. E kettős feladat megfogalmazása, tartalma kölcsönös hatással volt egymásra. Ez pontosan azt a különleges feladatot jelentette, hogy a termelőszövetkezeti keretek között a szövetkezeti tagság munkájának eredményessége legalább a kisparaszti termelés színvonalán mozogjon. Ez a kettős feladat komoly terheket rótt a termelőszövetkezeti tagságnak és nem utolsósorban a termelőszövetkezet vezetőségének a vállára.

Az MSZMP helyesen határozta meg az átszervezéssel kapcsolatos kulcskérdést. A feladat most már az volt, hogy a szövetkezeti mozgalomban a kettős célkitűzés megvalósuljon. A termelőszövetkezeti formát olyan tartalommal kellett megtölteni, hogy az a követelményeknek, a megfogalmazott céloknak és feladatoknak jól megfeleljen.

A kettős feladat első része, a mezőgazdaság szocialista átszervezése, teljesült. A termelés megszervezése, az emberek alkotó munkába állítása, a végzett munka mérése, a termelt javak elosztása még sok-sok gonddal és vitával járt együtt. A korábbi évekhez képest mérsékeltebben érvényesült a központi irányítás. Ezzel a vezetésnek nagyobb lett a felelőssége, ugyanakkor nőtt az önállósága is. Később, a 60-as évek második felében, e vonatkozásban még további gyökeres változások történtek.

A termelőszövetkezet vezetéséhez szükséges személyi és szemléleti feltételek eleinte csak kisebb részben voltak biztosítva. A termelőszövetkezet vezetősége viszonylag rövid idő alatt kollektív testületté kovácsolódott össze. A tervek,

a munkaszervezeti keretek, a termelési szerkezet lassan kiformálódtak. Ez a korábbi termelési tapasztalatok összegezése volt, a nagyüzemi méretekhez igazítva. A korábbi tapasztalatokat kellett megsokszorozni a földterület nagyságához viszonyítva. Akkor még a földterület nagysága inkább gond volt, minthogy a nagyüzem előnyét garantáltan biztosította volna. A szakmai irányítási lehetőségek korlátait tükrözte az a tény, hogy csak a termelőszövetkezet elnöke rendelkezett egyetemi végzettséggel, de ő sem agrárszakkal. A termelőszövetkezetben 2 fő rendelkezett mezőgazdasági technikumi végzettséggel. Az egyik a növénytermelést, a másik az állattenyésztést irányította. A számviteli-pénzügyi munkát kereskedelmi érettségivel rendelkező szakember végezte. A termelőszövetkezet szervezeti felépítésén belül a megválasztott, vagy kinevezett felelősök többsége hat elemit, esetenként nyolc általános iskolai osztályt végzett.[19] Néhány elvtárs a korábbi szövetkezeti tagsága idején különböző szintű tanfolyamot is elvégzett. Az 5–10 éves tapasztalattal kezdetben ez a minimálisnak látszó erő képezte a szövetkezeti vezetés gerincét. Utólagosan meg lehet állapítani, hogy ezek az emberek kiállták az élet nehéz próbáját. Nem egy korábbi főintéző és intéző nézte meg akkoriban Gyulavári község határát – persze észrevétlenül, felhajtás nélkül – s szerényen, de elismerően nyilatkoztak. (Ezt természetesen csak a történelmi hűség kedvéért érdemes megemlíteni.)

Ma már, 26 év távlatából, jogos a kérdés, hogy ilyen kedvezőtlen előfeltételekkel hogyan lehetett mégis elindulni 1035 főt számláló termelőszövetkezeti tagsággal, hogyan lehetett ezt az erőt mozgásba hozni. Igen fontosnak tartom az elért termésátlagot, azonban minden esetben azok a mozgató rugók: az emberi akarat, az emberi tudat voltak a döntőek, amelyek a termelési feltételek kialakításában, az adott színvonalon meghatározó tényezők voltak. Ha ez nem így lett volna, abban az esetben a termelés frontján stagnálás, vagy esetlegesen azt követően az állami támogatás ellenére visszaesés következett volna be. Nem ez történt. Mivel lehet a fentieket bizonyítani? Ennek nagyon sok összetevője van. Általában az országban akkor is uralkodó jó politikai légkör, a párt helyes politikája. Ez mind igaz, de helyileg nem ad teljes választ a kérdésre. A termelőszövetkezeti tagság egy részében még mindig volt bizonytalanság és mégis dolgozott. Megítélésem szerint – legalábbis nálunk – a termelőszövetkezeti tagság, ha közvetetten is, azt érezte, hogy a proletárhatalom részese, a hatalom birtokosa. Ebből fakadt az, hogy bár bizonytalankodtak a jövőben, de volt a jövőbe vetett hitük. Az öröklött kisparaszti ösztönösség most egybeesett a szocialista rendszer céljaival. E dilemmán belül volt egy olyan paraszti mentalitás is, „ha már hozzáfogtunk, elkezdtük, akkor dolgozzunk becsületesen és ez lesz a jövőnek a záloga." A kulcskérdés, hogy a korábbi megalázott ember közvetlenül és személyesen érdekelt legyen a termelésben. A felszabadulás előtt megalázott emberek nagy tömege már kiegyenesedett derékkal járt. Az önmegvalósulás, az emberi felemelkedés lehetőségeit sejtve a szövetkezetben. Minden kezdeti nehézség ellenére

a demokrácia volt az egyedüli garancia, amely a termelőszövetkezeti parasztságot önszántából is alkotó munkára késztette. Volt egy önmagát kormányzó munkaközösség, amit szövetkezeti demokráciának nevezünk.

III.
A TERMELŐSZÖVETKEZETI MOZGALOM MÁSODIK ÉVTIZEDÉNEK LEGFONTOSABB CSOMÓPONTJAI

1. Az első év, 1960

A szövetkezeti mozgalom objektív és szubjektív politikai feltételeiről, a különféle gátlásokról az előzőekben tettem említést. E feszültségek a munkába állással, a munkák kibontakozásával részben oldódtak, de nem szűntek meg.

A község keresőképes lakosságának ekkor 55%-a dolgozott a termelőszövetkezetben, 45%-a szocialista ipar, állami gazdaság, erdőgazdaság, a vízügyi igazgatóság és a szolgáltatóipar dolgozója volt.[20]

A termelőszövetkezeti tagok nemenkénti megoszlása:[21]

Férfi	675 fő
Nő	360 fő
Összesen:	1035 fő

A termelőszövetkezeti tagság átlagéletkora ekkor 52 év volt. A fiatalok kis arányban voltak a termelőszövetkezetben. Az átlagéletkor szempontjából a termelőszövetkezeti tagságon belüli kor szerinti összetétel a következő képet mutatta:[22]

71 éven felüli férfi	92 fő
66–70 év közötti férfi	37 fő
66 éven felüli nő	94 fő
Munkaképtelen	16 fő
Összesen:	239 fő

Minden ötödik termelőszövetkezeti tag koránál fogva munkaképtelen volt. Az 1035 tagból aktív dolgozóként 796 fővel számoltunk. A termelőszövetkezeti tagságon belül az 55–65 év közöttiek száma még 250 főt tett ki. A munkaképtelenek vagy csökkent munkaképességűek száma megközelítette a termelőszövetkezeti tagok 40%-át. A mezőgazdaság szocialista átszervezése tehát a földdel együtt magával hozta a földdel rendelkező, de a munkában megrok-

kant emberek tömegét is. Ez a termelőszövetkezet szociálpolitikájának egyik fontos kérdésévé is vált.

A termelőszövetkezeti tagság száma a behozott földek arányában a következőket mutatta:[23]

Nincstelen (földnélküli)	175 tag
3 kh-on aluli	216 tag
3 és 5 kh közötti	254 tag
5–7 kh közötti	232 tag
7 és 15 kh közötti	102 tag
15 és 20 kh közötti	5 tag
20 kh fölötti	1 tag
egyéb	12 tag
Összesen:	997 tag

A termelőszövetkezet használatában lévő földterület kat. holdankénti átlagos aranykorona értéke 12,98 volt. A behozott földek 1750 kisparcellában, szétszórtan voltak elhelyezve. 1959 őszén 2500 kh föld szántatlan maradt és 100 kh területről a kukoricakórót sem takarították le.

Ez a helyzet nem volt valami rózsás. Különösen az újonnan belépő termelőszövetkezeti tagok bírálták ezt az állapotot, holott éppen ők nem végezték el az őszi munkákat, nevezetesen az őszi mélyszántást. A gyulavári területen pedig a föld kötöttsége és a szokásos tavaszi belvíz okozta károk miatt az őszi mélyszántást minden körülmények között el kellett végezni. Ha ezt nem tették meg, abban az esetben a tavaszi vetések minden esetben az átlagnál lényegesen nagyobb kockázatot rejtettek magukban. A tervezett őszi vetések időben megtörténtek és november derekára az őszi mélyszántást is befejezték.

Az 1960-as év tavasza is ezt a kockázatot és veszélyt rejtette magában. Amikor is meglett végre a tavasziak vetőmagja, akkor kétségbevonta a termelőszövetkezeti tagság, hogy ezt a hallatlan nagy szántatlan területet tavasszal birtokba is lehet venni. Végül is a tavaszi vetéseket viszonylag optimális időben sikerült elvégezni, de nehezen és vontatottan haladtak a növényápolási és betakarítási munkák.

Az 1960. évi növénytermesztés mutatói:[24]

	Terv	Tény kat. holdanként
Búza	9 mázsa	8 mázsa
Rizs	16 mázsa	14 mázsa
Őszi árpa	13 mázsa	20 mázsa
Tavaszi árpa	8 mázsa	14 mázsa
Zab	7 mázsa	12 mázsa
Kukorica	16 mázsa	6,5 mázsa
Cukorrépa	160 mázsa	170 mázsa

	Terv	Tény kat. holdanként
Napraforgó	7 mázsa	5 mázsa
Kender	30 mázsa	27 mázsa
Borsó	7 mázsa	12 mázsa

A fentieket elemezve látható, hogy az őszi búzavetések a tervezettnél gyengébb eredményt adtak. A tavasziak lényegében a tervezettet, illetve többletet hoztak. Kivétel a kukorica, amely azt eredményezte, hogy az egész növénytermesztés veszteséges lett. Az anyagi érdekeltség frontján e növényi kultúrában nem találtuk meg az egyéni és a közös összhangját.

Az állatállomány alakulása (db)[25]

	1960. január 1-én	1960. december 31-én
Szarvasmarha összesen	263	350
Ebből:		
Tehén	118	137
Ló	57	255
Koca	96	265
Hízósertés összesen	712	1215
Juh	388	807

A háztájiban az alábbi állatállomány maradt:

Szarvasmarha összesen	869
Ebből: tehén	300
hízómarha	438
sertés	2828

A termelőszövetkezet egy tehénre eső tejhozamát az 1960-as évben 2200 literre tervezték, ez 2604 literre teljesült. A növénytermelési és állattenyésztési feladatokat 284 000 munkaegységgel szemben – minimális túllépéssel – 287 583 munkaegységgel oldottuk meg. A munkaegység tervezése alapvetően jól sikerült. A munkaegység belső értékelése választ ad arra, hogy ki hogyan vette ki a részét a munkából.

Munkaegységet teljesítők megoszlása:[26]

1–50 munkaegységet teljesített	167 tag
51–150 munkaegységet teljesített	206 tag
151–350 munkaegységet teljesített	274 tag
351 feletti munkaegységet teljesített	369 tag
Egyáltalán nem teljesített munkaegységet	19 tag

A munkába állás területén előreléptünk, de még mindig jelentős tartalékok húzódtak meg a termelőszövetkezeti tagságban. A termelőszövetkezet zárszámadási közgyűlési beszámolójában ez így fogalmazódott meg: „A termelőszövetkezeten belül kezd bizonyos rendszer, tervszerűség kialakulni; a szövetkezetet még nem mindenki érzi magáénak, de egyre többen dolgoznak, ha vitatkoznak is."

E kedvezőtlen mozzanatok ellenére is az 1960-as év jó közepes volt. A nagyüzemi táblák és a termelési szerkezet kialakult. Az állatállomány férőhelyei, ha azok provizórikusak is voltak, felépültek. A beruházások területén jelentőset léptünk előre.[27]

A közös vagyon gyarapodása 1959. dec. 31–1960. dec. 31. között

Vagyon összesen	7 262 000 Ft	14 378 000 Ft
Beruházás nemenként:		
Épület, ültetvény	2 769 000 Ft	5 378 000 Ft
Gépi beruházás	1 964 000 Ft	4 661 000 Ft
Igás- és tenyészállatok	1 561 000 Ft	2 256 000 Ft

Az 1960-as év tanulságul szolgált a termelőszövetkezeti tagságnak, de a párt- és a gazdasági vezetésnek is. A termelőszövetkezet vezetése előtt egyértelművé vált, hogy a tagság soraiban eluralkodó bérdemagógiának, „bérharcnak" nem szabad teret engedni. Határozottan fel kell lépni a munkától távolmaradókkal szemben. Ehhez az erkölcsi tőkét éppen azok szolgáltatták, akik az átlagosnál is többet és jobban dolgoztak. A termelőszövetkezet vezetésének egyik ellentmondása, vezetési dilemmája volt, hogy energiájának jelentős részét nem a termelésre, tehát azokra koncentrálta, akik dolgoztak, hanem azokra, akik kevésbé tettek eleget az önként vállalt minimális kötelezettségüknek. Az 1960-as év mindenesetre az 1961-es év termelési feltételeit is megalapozta.

A további esztendők bemutatásában azt tartom leginkább célszerűnek, hogy az 1961–1970 közötti évtized munkájáról egy általános értékelést adjak. Ezen belül a legfontosabb, a legjellemzőbb tényeket emelem ki. A legtipikusabb mozzanatok kiemelése hűen tükrözi a szövetkezet fejlődésének vagy stagnálásának, visszaesésének tényleges helyzetét.

A tárgyalt tíz évből az 1961-es, 1962-es, 1965-ös, 1967-es esztendők belvizekkel voltak terheltek. 1966-ban téli árvíz, 1970-ben tavaszi belvíz és egy nyári árvíz volt. Az 1963-as, 1964-es, 1968-as, 1969-es évek jó közepesek voltak, azaz egy évtizedből négy esztendő.

Termelőszövetkezetünk szántóterületének több mint 80%-a a két Körös, a Fehér és Fekete-Körös deltájában terül el. A Körösök szabályozása előtt a község közigazgatási határában a két Köröst számos, ma már holt ér, hajlat kötötte össze. A századforduló idején a Fekete-Körös és a Fehér-Körös között hajózható csatornát használtak. (Antról, Feketegyarmatról és Zerindről Gyulára jártak a malomba.) A Körösök szabályozásával a deltában a holt-körösi erek megmaradtak, s hogy minél több szántóföld kerülhessen megművelésre e térségben, 63 km hosszú belvízcsatorna készült. E csatornákból a belvizet az ún. gelvácsi és sitkai szivattyútelepek lettek volna hivatva a Körösökbe visszatáplálni. A szivattyútelepek teljesítménye azonban rendkívül kicsi volt és nem is optimális helyre lettek építve. A víznek szabadfolyással kellett volna a szivattyútelepekig eljutnia, azokat viszont a magasabb területre építették, illetve a Körösökbe onnan emelték át a vizet. Így állt elő az a helyzet, hogy amikor a földterület 50%-át még összefüggő belvíz borította, ugyanakkor a szivattyútelepek vízhiány miatt már nem tudtak dolgozni. A deltában lévő mélyebb területeken a víz jelentős részben bentrekedt.

A gyulavári parasztság évtizedeken keresztül küszködött ezzel a gonddal és küszködik ma is. Ismerte ennek a természeti csapásnak minden hátrányos következményét a kis- és középparaszt, a kubikos és az uradalmi cseléd is. Ha nagy tél volt, tetemes hóval vagy a március, április hónapok kicsit csapadékosabbak voltak, akkor mindenféle tavaszi munkát megelőzött a belvíz leeresztése. Hogy a földet használhassák, a legelső lépés volt a belvíztelenítés.

A belvíz, illetve annak nyomán a kár nagysága, akkor hatványozódott, ha a két Körös tartósan megáradt. Ez a hó olvadását követően majdnem minden évben jelentkezett. Ha gyorsan történt a hóolvadás vagy a Körösök vízgyűjtőjében az átlagnál több eső esett, abból minden esetben árvíz lett. Ha lassan olvadt el a hó, a Tisza „visszatartotta" a Körösöket, a viszonylag magasszintű víz tartóssá vált. A partok alatt a jelenleg is élő holt-körösi erek a gravitáció törvénye szerint szállították a nagy nyomást követően a vizet a deltába, az alacsonyabb területekre. A 4–5 napos tartós, magas körösi vízszint után a deltában – ha egy csepp eső sem esett – már megteltek vízzel a holt-körösi erek, az alacsonyabb területeken pedig már a szántóföldeket is elöntötte a belvíz.

A belvizeket közvetlenül kiváltó ok minden esetben tehát a Körösök magas vízszintje volt. A víz körforgása megindult, hatalmas károkat okozva a szántóföldeken. Ilyenkor jelentős többletköltséggel vissza kellett áramoltatni a belvizeket a Körösökbe. Ezt a körforgást úgy lehetett eredményesebbé tenni, ha a szántóföldi kultúrákról a belvizes csatornákba beleeresztettük a vizet. Igen ám, de ezt is csak módjával és tervszerűen lehetett elvégezni. Ha például a terület déli részén a belvizet gyorsan beáramoltattuk a gyűjtőcsatornákba, attól 3–4 km-re északra – arra lejt a terület – már kilépett a víz a csatornákból és jelentős károkat okozott.

A hosszú belvizes csatornákat tervszerűen kellett „üzemeltetni". Miután a csatornák kiépítésénél a földet kétoldalra deponálták, a belvíz a földekről a csatornákba csak abban az esetben folyt bele, ha mechanikus munkával kisebb csatornákat építettünk ki, amelyek a vizet a szántóterületről a csatornába vezették.

Összegezve az elmondottakat: Gyulavári községben több évtizedes tapasztalatok alapján általában minden második év belvizes évnek mondható. (Ez 1960-tól 1970-ig meghatározó volt.) Mielőtt bármilyen tavaszi munkafolyamat kezdetét vette, ezeket a belvízvédelmi munkákat el kellett végezni, még pedig hatékonyan. Ha ez nem történt meg, a tavaszi vetés ideje az optimálistól jelentősen eltért, két-három héttel is elcsúszhatott. Ez az időeltolódás a növényápolási, betakarítási és az őszi vetési munkákra, illetve annak elvégzési idejére egyformán hátrányosan hatott. A belvíz közismerten kedvezőtlen minden kultúrnövényre. A talaj relatív víztartalma ilyenkor 95–96%-os telítettséget is elér.[28] Ez alapvetően befolyásolta a növények biológiai életfeltételeit, s jelentős hozamkieséssel is járt. A hozamok messze elmaradtak a tervezettektől, a költségek az átlagnál lényegesen magasabbak lettek, s a kettő közötti különbségek okozták a veszteséget. E kedvezőtlen természeti hatásokat évtizeden keresztül csak nagyon minimális mértékben tudtuk csökkenteni.

Sajnos, a belvízkárokat az agrár-, a közgazdasági és a pénzügyi szervek mindig csak feltételesen ismerték el. Igaz, hogy utólagosan bizonyos kényszermegoldások születtek, de azok a problémákat generálisan nem oldhatták meg. A segítség természetesen nem lebecsülendő, de sajnos az intézkedések csak utólagosan történtek. Az elhúzódó utólagos rendezés politikailag kedvezőtlenül hatott a termelőszövetkezeti tagokra, esetenként dezorganizálta a munkát, és ez is kihatott a termelésre. A növénytermelés és a belvízkárok összefüggését az alábbi táblázat tükrözi (kat. holdankénti terméseredmények mázsában):[29]

	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966
Kenyérgabona	8	10,5	9,5	11,6	12,5	9,3	7,2
Őszi árpa	20	13,1	11	14,2	13,6	12,1	11,8
Kukorica	6,5	10,1	11,7	21	29,9	13,9	15,1
Cukorrépa	170	126	104,8	202,5	172,9	121,2	125,9
Kender	27	37	18,8	41,3	37,4	27,2	37,6

Az 1966-os árvizes év volt. A fentebbi termésátlagok természetesen a mentett területeken születtek, nem pedig a deltában.

Az évenkénti termésátlagok differenciáltsága nem szorul részletesebb magyarázatra. A fentiekből csak az 1965-ös évet emeljük ki. Az első komoly belvizes évünk volt, a belvízkár 8,5 millió forintos bevételi kiesést okozott.

A beruházások alakulása 1960–1965 között (millió Ft-ban)[30]

Épületekben	18,556
Gépekben	13,671
Talajjavításra	3,174
Összesen:	35,401

A legfontosabbra, a belvízkárok megelőzésére ekkor még semmit sem tudtunk fordítani.

3. Az 1966–1970 közötti árvizekről

Az emberiséget érintő egyik természeti csapás ma is az árvíz. Az árvizek komoly károkat okoznak és sokszor emberáldozatokat is követelnek. A normális munka és életritmus felborul, mindenki egyre koncentrál: mentsük magunkat s ami menthető. Ilyen kritikus helyzetben az a vezetési feladat művészete, hogy ezt az önvédelmi gondolatot egyirányba terelje.

1966. február 12-én a hajnali órákban a Román Szocialista Köztársaság területén, Kisjenőtől északra, a Fehér-Körös jobbparti töltésén partszakadás történt, a folyó kilépett a medréből. Február 13-án hajnalra a két Köröst összekötő határpart, az ún. 1. sz. lokalizációs töltés lábánál megjelent a víz. A vízügyi szakemberek szerint a határparti töltés – megemelve és megtámasztva – nagyobb vízmennyiség védésére képes. Az árvízvédekezési munkát 12 órás váltással mintegy 15 000 ember végezte. (A környező települések lakossága közmunkára történt kirendeléssel, a hadseregnek egy magasabb egysége, a Békés megyei munkásőrállomány jelentős része és a helyi lakosság.)

Február 16-án este 19.45-kor Dénesmajortól délnyugatra az ún. 1. sz. lokalizációs töltés átszakadt, majd 17-én este a 2. sz. lokalizációs töltés is, és rövidesen az egész delta víz alá került. A védekezési munkát irányítók – nem kellő átgondolással – a kulcshelyen dolgozó termelőszövetkezeti tagokat, pl. tehenészeket, fogatosokat, traktorosokat, függetlenített vezetőket is kirendelték közmunkára. A teheneket azonban ebben a kritikus helyzetben is meg kellett fejni. A termelőszövetkezet tehenészete, fiaztatója, sertéstelepe, szemes- és szálastakarmánya éppen a deltában helyezkedett el.

Dénesmajorban volt a szövetkezet növendék- és hízómarha-állománya. A védekezési munkát irányítókkal végül is meg tudtuk szervezni a mentési munkálatokat is, beleértve természetesen a szövetkezeti vagyon összességét, a dénesmajori lakosság és a termelőszövetkezet területén elhelyezkedő 72 tanyának a mentését. Éjjel-nappal folyt a mentési munka, az állatállományt, jelentős mennyiségű takarmányt, valamint az embereket mind biztonságosabb helyre sikerült menteni. Egyidejűleg ezekben a napokban a belvízvédekezési munkák is feszített ütemben folytak.

Február első napjaiban a hirtelen felmelegedéssel a két Körös vízgyűjtő helyein a hó elolvadt s itt az Alföldön átlagon felüli belvíz alakult ki, amely a gátszakadással együtt szinte tervszerűen árvizet okozott. Az árvízzel borított terület 1966. február hó 16-án az alábbi volt:

Búza	1770 kat. hold
Őszi árpa	526 kat. hold
Őszi keverék	27 kat. hold
Pillangós	684 kat. hold
Szántás	2211 kat. hold
Összesen:	5218 kat. hold,

amely a termelőszövetkezet szántóterületének megközelítőleg 80%-át tette ki.[31]

A deltában lévő árvíznek a Körösökbe történő visszavezetése mintegy két és fél hónapot vett igénybe. A termelőszövetkezet korábbi belső termelési munkarendje teljesen felborult. A tehenészet pl. a környéki termelőszövetkezetek és állami gazdaságok istállóiban kapott helyet. A tehenészek hetente egyszer jöhettek haza tisztálkodni. A kitelepített állatállomány gondozóival ezt a külső munkát nagyon nehezen lehetett megértetni, senki nem akart a községből elmenni. A kitelepített állatállománnyal kapcsolatos feladatok rendkívül kemények voltak, az embereknek élelmet, szállást kellett biztosítani, valamint az állatállományt is ilyen távolságról kellett ellátni takarmánnyal. A tehenészet 1966 nyarán jött haza, a korábban tbc-mentes állomány fertőzött lett. Több év kellett ahhoz, hogy ismételten tbc-mentes állománnyal rendelkezzünk. Ez a közvetlen és közvetett kár már felmérhetetlen volt. Ugyanilyen súlyos volt az idő előtt, kényszerből leadott hízómarha, sertés vágóhídra szállítása is. Dolgoztak a állattenyésztők, a traktorosok, a gépműhely, a segédüzemági dolgozók és a függetlenített vezetők. A növénytermesztési dolgozók és fogatos termelőszövetkezeti tagok viszont itt voltak munka nélkül. Azokat a termelőszövetkezeti tagokat, akik a Vízügyi Igazgatóságnál, vagy más területen munkát találtak, ideiglenes munkavállalási engedéllyel elengedte a termelőszövetkezet vezetősége. A termelőszövetkezet egy ideig még nem tudott munkát adni, a megélhetési feltételeket viszont biztosítani segített. Azonban ez a megoldás komoly veszélyt jelentett. Az ideiglenes munkavállalással elengedett termelőszövetkezeti tagok egy része ugyanis nem szándékozott a termelőszövetkezetbe visszajönni. 1966 őszére, amikor a termelési feltételek megközelítőleg normalizálódtak, a termelőszövetkezeti tagság nagy többsége mégis visszaállt az eredeti munkafolyamathoz.

Az árvíz felmérhetetlen károkat okozott. Itt kell a köztudatban élő téves illúzióról reális képet adni. Sokan úgy hitték, hogy egy nagy árvíz sok-sok hordalékkal, humusszal, szerves anyaggal megjavítja a föld termőképességét. Ez az elképzelés hallatlan nagy tévedést rejt magában. Feltételezhető az, hogy ilyen ülepedés a kiszakadt part közelségében, vagy annak kb. 1 km-es körzetében

kedvezően éreztette a hatását. Az árvíz sújtotta, kiterjedt nagy területen azonban más volt a helyzet. Ott két és fél hónapig nem kapott levegőt a föld, nem kapott napfényt. Az árvízszint átlagos magassága 180 cm körül mozgott, s ennek egy négyzetméterre eső nyomása a szó igaz értelmében összepréselte a földet. Amikor szántani szándékoztunk az árvízzel tartósan borított területen, a normális vonóerő-leadásnak a kétszeresét igényelte.

Az árvíz után az egyik legfontosabb feladat az volt, hogy az elvadult, kietlen földet birtokba vegyük. Ahogyan az árvíz lehúzódott a szántóterületről, azt azonnal szántani kellett. Ott, ahol lehetséges volt, legalábbis egy nyári kultúrát, silótakarmányt igyekeztünk termelni. A terület abszolút többségén fekete ugart hagytunk, amely egyben az őszi vetések talajelőkészítési munkálatait is jelentette. E munkafolyamatnak az elvégzése nem volt egyszerű. A földre éppenhogy csak rá lehetett menni. Április 9-én megjött a tavaszi esőzés s így április végéig még gyalogosan sem lehetett a határba kimenni. A jelentősebb mennyiségű tavaszi vetést május hónapban elvégeztük. De amikor július 23-án 72 mm-es csapadék hullott a területre, minden addigi erőfeszítésünk mellé kérdőjel került. Az árvíz és a koratavaszi belvizek az őszi kalászosokat, az évelő kultúrákat teljesen tönkretették. A nyári belvizek a tavaszi kalászosokat és a kapáskultúrákat veszélyeztették. Az 1966-os természeti csapások okozta sajátos helyzet súlyosan terhelte termelőszövetkezetünket. Nem csodálható, hogy az emberek bizalma és hite ebben a helyzetben a jövőt illetően megingott.

Az ember sok mindent kibír, de ez már túl sok volt ennek a termelőszövetkezeti tagságnak. Nagyon megviselt emberek tömegével dolgoztunk, jelen volt a depresszió, a pesszimizmus. Ez esetben is elsősorban önmagunkra kellett számítani, ehhez jött a szocialista állam segítése, majd valahol mélyen az emberek tudatában a bizalom kezdett újraéledni. Az emberek önmagába vetett bizalma volt az egyedüli garancia, hogy megpróbáljuk az ismételt talpraállást.

Az 1966-os árvíz vesztesége összesen 20,5 millió forintot tett ki.

Néhány mondatban említést teszünk az 1970-es árvízről is.

Ez az év többet ígért, mint az előző. Az ősziek jól teleltek, a tavaszi munkákat időben és jó minőségben elvégeztük. A termelőszövetkezeti tagság nagy optimizmussal tekintett az 1970-es év terméseredményei elé, de ezt az optimizmust az 1970. június hó 12-én bekövetkezett árvíz szétoszlatta. Ennek az árvíznek – és belvíznek az volt az 1966-os évitől eltérő sajátossága, hogy nyári árvíz volt. A tavaszi kapások gyommentesen várták az éltető, megtermékenyítő napot, a szálas gabonák kalászba szöktek, lassan viaszérésben várták a betakarítást.

Az 1970-es évi árvíz előzményei: Az év első 6 hónapjának csapadéka: januárban 15 mm, februárban 75 mm, márciusban 51 mm, áprilisban 30 mm, májusban 90 mm, júniusban 149 mm. Az előző évek első 6 hónapjának csapadékaránya az 1970-es évekhez viszonyítva: 1968 első 6 hónapjában 189 mm, 1969-ben 279 mm, 1970-ben 412 mm.[32]

Az egész deltát ismét összefüggő belvíz borította. A belvízcsatornákban és a

szántóföldeken a vízmozgás a telítettség következtében állandóvá vált. A korábban említett ár- és belvíz kölcsönös hatása az elmondottak szerint jelentkezett. 1970. június hó 12-én a Fehér-Körös jobbparti töltése a Román Szocialista Köztársaság területén újra kiszakadt, jött az árvíz természetes lejtéssel északnak, a két Körös deltájában. Ekkorra már felépült az ún. nagy lokalizációs töltés. Ez a töltés 4-5 napig fenntartotta a vizet – a part nem szakadt át sehol – a föld alsó rétegében a víz kapitális mozgása szerint a töltés déli és északi oldalán kiegyenlítődött. A holtkörösi árkok a part alatt áthozták a vizet az ún. mentett területre s így az egész delta megint víz alá került. A két Körös köze vadvízországgá változott, Közép-Kelet-Európa szinte összes vadkacsái itt telepedtek meg. Az árvíz az összes kalászos gabonát tálcán kínálta a vadkacsa-állománynak. A vízlevezetés utáni első ekebarázdát 1970. augusztus hó 25-én húztuk meg.

A hangulat ismét nagyon lehangoló volt. Ebben az ismételt kritikus helyzetben 72 fő kilépett a termelőszövetkezetből. Bár a későbbiek során voltak, akik visszajöttek, egy ilyen mozgás mindig kedvezőtlenül hat az ott élő emberekre. Az ár- és belvíz a növénytermelésből együttesen 26 millió forint bevételi kiesést okozott. Ilyen természeti csapások ellenére az őszi vetést és az őszi mélyszántást november hó derekára elvégeztük.

4. Nem belvizes és nem árvizes évek (1964 és 1968)

E fejezetnek kénytelen voltam ezt a címet adni, de a valóságban is az így helyes. Az előzőekben részletesen szóltam a termelőszövetkezeti tagságra szakadt gondokról. A termelőszövetkezettel történő azonosulást – mint láttuk – a kedvezőtlen természeti tényezők nagy mértékben akadályozták. A bizonytalansági tényezők – az ár és a belvizes években – a szövetkezet létét megkérdőjelezték. A szövetkezeti eszme azonban kiállta az élet próbáját. A termelőszövetkezeti tagság a kegyetlen megpróbáltatások ellenére jól vizsgázott. A próbatételek önmaga jövőjének a biztosítékai lettek.

Az 1964-es évről a zárszámadási közgyűlés beszámolója az alábbi általános megállapítást tette: „Mit mondjunk vajon erről az évről? Tömören – röviden azt mondhatjuk, hogy az a fa, amit 5 évvel ezelőtt elültettünk, lassan kezdi az első terméseit mutogatni. Tehát félreértés ne legyen: nem fordult termőre a fa, csak az első gyümölcseit mutogatja. Meg kell mondani, ez a gyümölcs nem is olyan rossz, nem is csúnya, van gusztusa az embernek enni belőle. Igaz, hogy sokan csak a gyümölcs betakarítására fordítanak legtöbb energiát, azzal nem szoktak számolni, hogy azt gondozni is kell, metszeni, permetezni, öntözni stb. Őt ez nem érdekli, ide az én részemet az almából! Ez így nem jó! Sok dolgunk van még addig, amíg a fa termőre fordul, komoly termést pedig akkor várhatunk, ha a fát fiatal korában úgy is készítjük elő, hogy mi nagy igényt, nagy ígéretet várunk tőle, de ehhez a munkát, fáradságot nem is kell sajnálni. Legfontosabb a

kitartó, szívós és alapos munka." Mi a fentiekből egy nagyon fontos tanulságot vontunk le, ez pedig a következő: „Az út, amelyen haladunk, a párt agrárpolitikájának a gyakorlati megvalósítása. Ez az út a helyes út. Mi ezen az úton tovább szándékozunk haladni, mert ez a felemelkedésünk, emberibb életünk értelme és célja."[33]

Az 1964-es év munkái gördülékenyen haladtak, termelési feltételei jól alakultak. A termelőszövetkezet vezetősége a szövetkezeti gazdaság termelésfejlesztésén túl önálló kérdésként foglalkozott a háztáji gazdálkodással. 20 év távlatából nézve is helyes intézkedés volt a háztáji gazdálkodás irányába fordulás. Ugyanezt lehet elmondani arról a fontos politikai kérdésről, amivel a termelőszövetkezet vezetősége hangsúlyozottabban foglalkozott: az emberek együttélési szabályairól. Ennek előtérbe hozása a termelőszövetkezeti tagok és a szövetkezet kapcsolatát szándékozott elmélyíteni. 1964-ben az eredmények nem is maradtak el.

A legfontosabb mutatókat a következőkben sorolom fel:[34]

Növénytermelés		
Búza	12,5 q kh-ként (Fertődi 253-as) 14,3 q kh-ként	
Őszi árpa	13,6 q kh-kénk	
Kukorica	24 q kh-ként (Öntözött kukorica) 29 q kh-ként	
Cukorrépa	179 q kh-ként	
Állattenyésztés	1964. jan. 1-én	1964. dec. 31-én
Tehén	130 db	181 db
Az egy tehénre eső tejhozam 3313 liter volt		
Koca	170 db	257 db
Hízómarha	–	351 db
Hízósertés	–	1 470 db
Tenyészkoca	–	586 db
Pecsenyekacsa	–	49 471 db
Pecsenyecsirke	–	70 980 db
Haltermelés	–	476 mázsa

A növénytermelési és állattenyésztési főágazaton túlmenően esetenként ágazaton belül olyan szerkezeti változások történtek, amelyek a korábbi időszakban e térségben nem léteztek. Új termelési ágazatokat hoztunk létre: zöldségkertészet, gyümölcskertészet, baromfitenyésztés, juhászat, szántóföldi öntözéses termelés, raktárgépesítés, vegyszeres védekezés, a kalászos gabonák betakarításának teljes gépesítése, az összes növényféleségek géppel történő vetése, mechanikai és vegyszeres növényápolás stb.[35]

A beruházások területén a legjelentősebb előrehaladás az volt, hogy az 1960-ban épült szerfás istállókat, fiaztatókat, hizlaldákat stabil állatférőhelyekkel tudtuk felcserélni. Alapvetően előrehaladtunk a villamosításban is. Jelentősen megnőtt az erőgépek, a betakarító és munkagépek száma. Az egy tagra eső jövedelem is kedvező képet mutatott:[36]

1960-ban	7 815 Ft
1961-ben	7 857 Ft
1962-ben	10 861 Ft
1963-ban	13 828 Ft
1964-ben	14 723 Ft

Az 1968-as év

A következőkben szintén az 1968-as zárszámadási közgyűlés beszámolójából kell idéznünk: „Az 1967-es év nehéz időszakát nem akarom visszaidézni. Az elmúlt kilenc év egyik legnehezebb és leggyengébb éve volt, 2 millió hatvanezer forint mérleghiánnyal zártunk. A termelőszövetkezeti tagságunk ezt nagy elkeseredéssel fogadta, de az egy évvel ezelőtt lezajlott közgyűlésünkön volt némi optimizmus is, amelyre utólagosan is el lehet mondani azt, hogy nem volt alaptalan. A pesszimizmusból az optimizmusba Klaukó Mátyás elvtárs a hozzászólásában adta meg az átmenetet. Ugyanazzal a termelőszövetkezeti tagsággal, ugyanazzal a vezetéssel, ugyanazon a földön, amikor nincs belvíz vagy árvíz, a termelőszövetkezet 15–20 millió forint többletérték előállítására is képes. Ez az év bizonyított. Dolgozni kellett itt, mégpedig igen keményen. Az előző évekkel szemben ott van a nagyon lényeges változás, hogy az alkotó munka terméseredményekben is realizálódott. De úgy voltunk mi is, mint ahogyan azt a cigány mondja, hogy rossz idő után jön a jó idő. Nincs itt semmi másról szó, csak arról, hogy a természet és az emberi tevékenység találkozott s összhangba került."[37]

Az 1968. év során a további öregedési tendencia megállt. A tagság soraiba egyre több fiatal került vissza. Ezt a tendenciát az is kedvezően befolyásolta, hogy a termelőszövetkezet az alapmunkadíj 80%-át előlegben garantálta. A termelésben a munkafeltételek normálisak voltak, a munka tervszerűbbé és szervezettebbé vált. Jellemző példa erre, hogy a nyári betakarítási munkák július 17-re befejeződtek.

Termésátlagok:[38]

	Terv	Tény
Búza	12 mázsa	15,3 mázsa
Tavaszi árpa	14 mázsa	16,9 mázsa
Zab	8 mázsa	11,7 mázsa
Őszi árpa, kétszeres	14 mázsa	17 mázsa
Kukorica	20 mázsa	21,7 mázsa

	Terv	Tény
Kukorica vegyszerezett	20 mázsa	24,4 mázsa
Cukorrépa	180 mázsa	226,1 mázsa
Napraforgó	8 mázsa	12,5 mázsa

A termelőszövetkezeti tagság fiatalodásával együtt járt a munkanapok éves szinten történő növekedése is. Az állandó munkakörben foglalkoztatottak száma jelentősen megnövekedett. Új jelenség volt még az is, hogy a női családtagok – feleségek – egyre nagyobb tömegben jelentkeztek munkára. A növénytermesztésben szerkezeti változtatást végeztünk. Munkaigényes növényeket vetettünk, mint pl. a vöröshagyma és a burgonya. Az állattenyésztésben a minőség került előtérbe. A két fő ágazat mellett kisegítő tevékenységet, ún. melléküzemági tevékenységet is végeztünk. Kisegítő tevékenységet folytattunk: építő, mérlegjavító, fafeldolgozó, szeszfőzde és zöldségbolt formájában.

Meg kell mondani, hogy a beruházási politikánk mindig túlméretezett volt. Lássuk példának okáért az 1968-as évet:[39]

Hiteltörlesztés:	1,5 millió forint
Gépi beruházás	2,0 millió forint
Saját erejű építkezés	1,2 millió forint
Összesen:	4,7 millió forint

Ez a beruházás a személyes jövedelem 37–40%-át tette ki. Ilyen fejlesztésre tartósan és hosszú távon nem lehetett számítani. Természetesen a túlméretezett fejlesztésnek, a beruházásoknak a veszteséges évek során negatív következményei együttesen jelentkeztek. Maga a szövetkezet ebben a kritikus helyzetben ilyen eredmények elérése mellett sem volt képes a bővített újratermelésre.

1948-tól 1959. december 31-ig a termelőszövetkezeti mozgalom Gyulaváriban is átesett kezdeti gyermekbetegségein. A falu további fejlődésének és előrehaladásának nagy kérdése volt a mezőgazdaság szocialista átszervezése. A kedvező és kedvezőtlen jelenségek – a mozgalomban rejlő kockázattal együtt is – az előrehaladás zálogát sejtették. Olyan politikai légkör kellett, amikor is a tartalékok teljes egészében feltárulnak.

Ehhez az alkalmas politikai légkört az 1956-os események után az MSZMP agrárpolitikája garantálta. A falu népe a párt agrárpolitikájának lényegét elfogadta, s ez a bizalom előfeltétele lett a falu szocialista átszervezésének. Az átszervezést követő évtizedben, még a mi kedvezőtlen körülményeink között is, visszavonhatatlanul, nemcsak gazdaságilag hanem politikailag is megszilárdult a termelőszövetkezeti mozgalom.

5. *A második évtized fejlődésének eredményei*[40]

1960. január 1-től 1969. december 31-ig
(Tíz év legfontosabb termelési és egyéb eredményei)

I. A növénytermelés termésátlagai kh-ként és mázsában
(legfontosabb növények)

	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Búza	8	11	10	12	13	9	10	13	16	14
Kukorica (májusi morzsolt)	7	10	12	21	21	17	10	8	22	21
Pillangós (lucerna vagy here)	15	19	26	24	23	18	19	25	17	21
Egyéb szálas (műrét.)	10	50	82	61	55	70	60	45	50	50

II. Műtrágyázás
Egy kh szántóra jutó kiszórt vegyes műtrágya mázsában
1960-ban 0,6 1969-ben 2.9

III. Erőgépállomány (db)

	1960	1963	1966	1969
Traktor állomány	4	18	46	46
Traktoregységben	6	25	60,7	78,5
Normál ha. teljesítés	5238	24 445	38 900	49 372

IV. Lóállomány (db)

	235	226	170	83

V. Állattenyésztés

Szarvasmarha összesen (db)	400	462	650	801
Ebből tehén	131	126	240	220
Tejtermelés hl-ben	3464	4456	5404	5626
Egy tehénre eső évi tejhozam	2604	3537	2320	2640
Sertés összesen	947	1485	1232	176
Juhászat	672	868	901	863

Megjegyzés: A tejhozam jelentős visszaesését az 1966-os árvíz kényszerhelyzete okozta, amikor is az állományt ki kellett telepíteni.

A sertésállomány visszaesését a pestis okozta.

VI. Az állóeszközök bruttó értéke millió forintban

	1960	1963	1966	1969
	13 942	26 172	44 022	51 091

VII. A tsz-tagság alakulása

Tagok összesen	1027	975	1020	991
Dolgozó tagok	1014	727	760	843

VIII. A tsz-tagok jövedelme

egy átlag dolgozóra jutó évi jövedelem Ft-ban:	7815	14 535	13 168	16 133

1 Saját forrás. Ez a felmérés a felszabadulás előtti földbirtok megoszlását tükrözi. A helyi földigénylő bizottság ebből az összesítésből tudott arra következtetni, hogy mennyi földterület kerülhet szétosztásra, egyben választ adott arra a kérdésre is, hogy az igények milyen arányban elégíthetők ki. A földtulajdon mennyiségi arányai mellett szerepet játszott még a családtagok száma is, vagy: volt-e börtönbüntetése a munkásmozgalmi tevékenységéért, önkéntes katonák stb.

2 Békés Megyei Levéltár. A gyulavári községi földigénylő bizottság összesítője. Meg kell jegyezni, hogy itt csak a szántóföldek felosztásának mennyisége szerepelt. A földreform során az erdők állami tulajdonba, a rétek-legelők a községi elöljáróság kezelésébe kerültek.

3 Békés Megyei Levéltár. 1949. évi népszámlálás adatai.

4 Saját forrás. A termelőszövetkezetet szervező előkészítő bizottság elnöke Nagy Károly elvtárs volt (Gyulavári, 1900. okt. 28–Békéscsaba, 1975. ápr. 18.) Agrárproletár családból származik. Az 1920-as években került kapcsolatba a munkásmozgalommal. Egyik felelős szervezője volt az 1930. szeptember 1-i gyulai tüntetésnek. 1931-ben megalakult gyulavári SZDP-nek titkára lett. A 30-as évek során kapcsolatba került az illegalitásban működő MKP-vel. Az illegalitásban Ságvári Endrével volt kapcsolata. 1942 januárban letartóztatják. 1944 októberében a felszabadult Gyulavári községben megalakult az MKP s ennek titkára lett. A Békés Megyei Földbirtokrendező Tanács tagja. Tevékenyen részt vett a földreform végrehajtásában. 1947–1967-ig országgyűlési képviselő. A Szocialista Hazáért Érdemrend tulajdonosa. (MSZMP Békés Megyei Bizottság Archívuma. A forradalmi munkásmozgalom Békés megyei harcosai I. Békéscsaba, 1979.) A bizottság tagjai voltak: Szántó Mihály, Nagy Ferenc, Domokos Imre, Zsótér Antal.

5 A NPP az 1947-es választások során, de később is még a kis cserepes tanyák igéjét hirdették. Ők is beszéltek szövetkezetekről, de ezen értékesítési szövetkezetet értettek. Az úgynevezett termelőszövetkezetekkel – a szovjet kolhozmozgalommal – nem szimpatizáltak.

6 1949 június közepén a községben megalakult a gépállomás. 10 db R 30–35 kerekes Hoffhertraktorral és 4 db EMAG 1070 cséplőgéppel. A kerekes traktorokhoz olyan munkagépek voltak biztosítva, mint az eke. Ezzel az erőgépállománnyal az alapvető szántási talajmunkálatokat elvégeztük. A gépállomás igazgatója Csikós Imre, pol. h. Kunner Gyula, főagr. Poczok Barnabás, majd Machlik Pál, főgépész Víg Béla, majd Takács Gábor.

7 Lengyel Lajos (Gyulavári, 1896. okt. 31–Gyulavári, 1965. márc. 21.) Agrárproletár családból származik. Résztvesz az „őszirózsás" forradalomban. Vöröskatona nem lehetett, mert ebben az időben beteg volt. Kubikosként dolgozott, a baloldali munkásmozgalom egyik kiemelkedő vezetője lett. Tevékeny szervezője volt az 1930. szept. 1-i gyulai tüntetéseknek. Az SZDP 1931-ben megalakult gyulavári szervezetének egyik vezetőségi tagja lett, később elnöke. Kapcsolatba került az illegalitásban működő MKP-val. 1942-ben letartóztatják. 1944-ben internálják. 1944. okt. távollétében is a MKP vezetőségi tagjának választják. 1945-ben a Nemzeti Bizottság és a földigénylő bizottság elnöke. A megalakult termelőszövetkezetnek alapító tagja.
(A forradalmi munkásmozgalom Békés megyei harcosai I. 1979. i. m.)

8 Ez a név a későbbiek során sok félreértésre adott okot. (Már ami a Hagyatékot illeti.) A termelőszövetkezeti tagság semmi mást nem akart e névvel kifejezni, csak méltó tiszteletet adni azoknak a harcosoknak, vöröskatonáknak, akik a legdrágábbat, az életüket adták a felszabadulásunkért.

9 Szántó Mihály (Gyulavári, 1900. ápr. 7–Gyulavári, 1976. febr. 18.) Agrárproletár családból származott. 1919-ben vöröskatona lett. Az 1920-as években ismerkedett meg a munkásmozgalommal. 1931-ben a megalakuló SZDP vezetőségi tagja lett. 1944-ben az MKP megalakításában

tevékenyen résztvesz, vezetőségi tagnak választják. Résztvesz a földosztásban és aktívan tevékenykedik az UFOSZ, FÉKOSZ tömegszervezetekben. 1949-ben a Felszabadítók Hagyatéka Termelőszövetkezet alapító tagja. A Szocialista Hazáért Érdemrend tulajdonosa. (A forradalmi munkásmozgalom Békés megyei harcosai. 1979.)

10 Alapító termelőszövetkezeti tagok:
Bordás György, Csukás Mátyásné, Csukás László, Dandé József, Domokos Imre, Dobra Lajos, Dobra Zsuzsanna, Gulyás Tivadar, Király Lajos, Kaposi József, Kovács Mihály, özv. Kovács Ferencné, Kiss András, Lengyel Lajos, ifj. Molnár Károly, ifj. Mészár József, Megyesi István, id. Nagy Imre, Nagy István, Püspöki Károly, Pajtás Ferenc, özv. Székely Istvánné, Pongrác János, Szántó Mihály, Szántó Ferenc, id. Szilágyi Sándorné, Szilágyi Teréz, id. Takács András, ifj. Takács András, id. Tóth Mihály, Vadi László, Zsótér Antal (32 fő).

11 Gyulavári községben az MDP KV határozatából és a kormányprogramról inkább csak a negatív értelmezések kerültek előtérbe. A szövetkezetekben anarchikus kilengések is megtalálhatók voltak.

12 Gyulavíriban az 1956. október 23-át követő események során az ellenforradalmi csoportosulások a pártszékházban és a szövetkezetek álló- és forgóeszközeiben, állatállományaiban, a takarmányosokban szándékoztak kárt okozni. A dolgozni akaró termelőszövetkezeti tagokat megfenyegették. Mindent megtettek azért, hogy termelőszövetkezetek megszűnjenek.

13 Az MSZMP agrárpolitikája a korábbi torzulásokat elítélte. A beszolgáltatás megszűnt, a termelőszövetkezetek számszerű fejlesztése átmenetileg lekerült napirendről. A lenini szövetkezeti elvek a gyakorlatban is érvényesültek. A kisparaszti gazdaságok egy ilyen politikai légkörben több évre előre is tervezhettek, pl. évelő kultúrákban, állattenyésztés területén. E légkörben a bizonytalansági tényező nem volt beépítve a gazdaságba.

14 MSZMP Békés Megyei Bizottság határozata 1959. Békés MB Archívum.

15 MSZMP Gyulavári községi PB határozata 1959. Saját forrás.

16 Agitátorok névsora:
A községi vezetésből: Kovács József, Kovács Lajos, Kunfalvi Béla hőr. százados, Kürty László százados, Szabó Lajos, Tóth Mihály, Lengyel Imre, Kubicza Béla, Házi Mihály, Szilágyi György, Szántó László, Illés Mihály, Galbács József, Zsótér József, Prágai Antal, Kubicza János.

A Felszabadítók Hagyatéka Termelőszövetkezet üzemi pártszervezetéből: K. Szabó Ferenc, ifj. Szabó Sándor, Pongrácz János, Csukás János, Dandé András, Gúti József, K. Szilágyi Sándor, Hajdú László, Lengyel Lajos, Királyi Lajos, Csukás Mátyásné, Borsi Imre, Tari Sándor, Püspöki Károly, Novák Lajos, Szilágyi Ferenc, Farkas István, P. Dobra Lajos, Dandé Jótsef, László Mátyás, P. Dobra János, Kádár János, Bálint István, Lengyel János, Szabó Károly, Dandé András, D. Nagy Károly, Szabó János, Faulháber Ferenc, Szabó Sándorné, Fáskerti Ferenc, Túri András, Zsótér Antal, Nagy András, Rozek József, Király Lajosné.

A községi és újvári alapszervezetből: Perjési Márton, Kotroczó Dezső, Sáss Lajos, Rausz Imre, Varga Károly, Szilágyi Lajos, Gúti János, Komlósi Sándor, Kovács István, Danczik András, Vadi Gábor, Arató László, Hegedüs János, Soós Károly, Marksteinner Bálintné, Tóth András, Lovász Sándor, Bozó Józsefné, Tóth Jánosné, Túri Ferencné, Szilágyi István, Kovács Józsefné.

A Petőfi Termelőszövetkezettől: Diriczi Imre, Rozek János, Varga Lajos. Dandé András, Grúz János, Ilyés Imre, G. Szabó Ferenc, Nagy István, ifj. Darvasi János, Borsi József, Gúti Lajos, P. Dobra György, Orosz Sándor.

Gyulai járás, Gyula város: Járási Tanács: Simon György, D. Nagy Károly, Steigervald Frigyes, Sípos Ferenc, Enyedi Sándor. Vízügyi Igazgatóság: Kurta Mihály, Kocsis Pál, Oláh Mihály, Bátkai Pál, Bogár Pál, Árvai János. Gyulai Harisnyagyártól: Gallai György; Munkásőrségtől: Szilágyi István, FJK-tól: Szilágyi István; ÁMG-től: Bertók Imre; ÁB-tól: Ventilla István; MNB: Kardos István; Nyomda: Kendra György; Tejporgyártól: Gáspár György; KISZ-től: Török Károly; Vízgépészeti Vállalattól: Szögi Antal és Ambrus István.

17 Saját forrás. A fejlesztés során készülő napi értékelések összesítője.
18 A termelőszövetkezet elnöke Kovács József, elnökhelyettes Király Lajos, Diriczi Imre. I. üe. vezetője Kiss Lajos, II. üe. vezetője Szilágyi Mihály, III. üe. vezetője D. Nagy Károly, IV. üe. vezetője Novák Lajos.
19 Növénytermelési főagronómus Dézsi Lajos, főállattenyésztő Boros Péter, főkönyvelő Püspöki György.
20 Saját forrás.
21 Lenin Termelőszövetkezet tagnyilvántartása 1960.
22 Lenin termelőszövetkezet tagnyilvántartása 1960.
23 Saját forrás. 1959. dec. 31-i PB ülés anyagának összesítője.
24 Az 1960-as gazdasági év zárszámadási mérlegbeszámoló összesítője.
25 Uo.
26 Uo.
27 Uo.
28 A Körösvidéki Vízügyi Igazgatóság mérése.
29 1960–65-ös évek zárszámadási mérlegbeszámolóinak összesítője.
30 Uo.
31 Az árvízhelyzet értékelése a termelőszövetkezet vezetőségi ülésén.
32 Az 1970-es gazdasági évi zárszámadási közgyűlés beszámolójának adatai.
33 Az 1964-es gazdasági évi zárszámadási közgyűlés beszámolójának része.
34 Uo.
35 Uo.
36 Uo.
37 1967 gazdasági év zárszámadási közgyűlés beszámolójának része.
38 Uo.
39 Uo.
40 1960. június 1-től 1969. december 31-ig tartott zárszámadási közgyűlések beszámolója és mérlegösszesítői alapján.

Gyula és környéke vízgazdálkodásának fejlődése a felszabadulás után

TAKÁCS LAJOS

A Körösök vidéke már a történelmi kor kezdetén sem volt néptelen. Kelták, dákok, gótok, hunok, avarok váltották egymást ezen a tájon. Az avarokat a magyarok követték, akik végleges hazát alakítottak ki a Kárpát-medencében.

Az Árpád-korban Gyula helyén több apró település létezett. Gyulát, mint jelentősebb települést, Róbert Károly 1313-ban kiállított oklevele említi Gyulamonostora néven. A város 1484-ben már Békés megye székhelye volt.

Gyula a Körösök és a Maros hordalékkúpjának lábánál, az ártér peremén jött létre. Földrajzi helyzetéből, természeti körülményeiből következik, hogy a víz minden korban döntő jelentőségű volt az itt élő emberek számára. Megélhetési, közlekedési, szállítási lehetőséget jelentett. Történelmünk során pedig számos esetben nyújtott védelmet az ellenséggel szemben. Ennek ellenére a város és környéke a török elleni felszabadító háború és a kuruc kor harcai nyomán majdnem teljesen elnéptelenedett.

A békésebb időkkel járó népességgyarapodás és gazdasági fejlődés igényeinek megfelelően a múlt században nagyszabású ármentesítési, folyószabályozási és vízrendezési munkákat végeztek a Körösök vidékén. Ezek a munkálatok Gyula vonatkozásában is megteremtették a biztonságos mezőgazdasági és urbanizációs fejlődés feltételeit.

A szabályozási munkák mindenek előtt a vizek lefolyásának gyorsítására, a vízkárok elhárítására irányultak. A víz hasznosítása jelentősebben a századforduló után kezdődött meg, elsősorban a mezőgazdaság területén. A felszabadulás után alakult ki a komplex vízgazdálkodás, amely hivatva volt az igények és lehetőségek egyensúlyának biztosítására, a vízzel szemben támasztott sokoldalú igények kielégítésére.

Szerencsés adottsága a városnak, hogy alatta értékes termálvíz található. A felszabadulás után feltárt termálvíz színvonalas vízgyógyászat és fürdőkultúra lehetőségeit teremtette meg és országhatáron túl is ismertté tette a város nevét. Gyula régebbi és mai története tehát elválaszthatatlanul összefügg a helyi vízgazdálkodás történetével. A víz Gyula vonatkozásában is a társadalmi és gazdasági fejlődés nélkülözhetetlen, mással nem pótolható feltétele lett.

Gyula város 1977-ben egyesült a szomszédos településsel, Gyulavári nagyközséggel. A későbbiekben a város területeként az összevonás során megnövekedett területet fogjuk érteni.

A városnak csak északon vannak természetes határai. Egy szakaszon az Élővízcsatorna, továbbá a Fekete-Körös, keleten és délkeleten a trianoni országhatár, délen Kétegyháza, nyugaton Szabadkígyós és Békéscsaba, északon Gerla, Doboz és Sarkad határolja. A terület lényegében sík. A terepmagasság 84,50 m és 100 m. A. f. között változik. Legmagasabb a határmenti, DK-i részen, legalacsonyabb északon.

Gyula térsége – mint a Körösvidék része – a kristályos alaphegység lesüllyedése, majd a medence 1500–3000 m vastag üledékkel való feltöltődése következtében jött létre. A folyók hordalékfelhalmozó hatására alakult ki az ősmarosi és körösi hordalékkúprendszer. Vízgazdálkodási szempontból mindenekelőtt a marosi hordalékkúp bír fontossággal, a maga jelentős és megújuló vízkészletével.

A felszíni domborzat létrejötte szempontjából szerkezetileg elkülönül egymástól a Fekete- és Fehér Körös köze, valamint a Fehér-Körös balparti területe. Előbbi a Körösök, utóbbi elsősorban a Maros hordalékaiból töltődött fel. A vízfolyások eróziós munkáinak hatására keletkezett É–D-i irányú egykori medermaradványok, illetve gerincvonulatok ma is felismerhetők.

A terület éghajlati viszonyaira az országosnál magasabb évi középhőmérséklet jellemző (11,1 °C). Ötven év átlagában a napfénytartam 1983 óra/év, a csapadékösszeg 544 mm/év. Maximumként 809 mm, minimumként 385 mm fordult elő. 75%-os valószínűséggel 495 mm-re lehet számítani. A mezőgazdasági termeléshez a fény- és hőmérsékleti viszonyok megfelelőek, a csapadékban esetenként hiány tapasztalható. Nyaranta nem ritka jelenség az aszály.

A terület vízhálózatának kialakulása párhuzamosan és szoros összefüggésben történt a felszín fejlődésével. A tektonikai mozgásokat követő feltöltődés során a felszín megemelkedett és kiegyenlítődött. Az igen kis felszíni esés következtében a vizek szinte meder nélkül, irányukat folyton változtatva folytak le.

A város bel- és külterületét a Fehér- és Fekete-Körös, illetve ezek mellékágai uralták. A külterület tekintélyes részét állandóan, vagy időszakosan víz borította. Mocsaras, ingoványos határrészek voltak, amiket a folyók rendszeres áradásai tápláltak. Erre a vízi ősállapotra utal számos határrész elnevezése is, ami mind a mai napig fennmaradt (Tavasz-rét, Pej-rét, Sió-rét, Fövenyes, Lencsés-ér, Csíkos-ér, Szabadkai-ér, Itce-ér stb.). Lakott települések Gyula kialakulása előtt az árvizek által el nem öntött, hátas területeken jöttek létre.

A folyószabályozásokat megelőzően a Fehér-Körös a város közepén folyt keresztül. A mai veszei hídnál ágazott ki belőle az ún. Csabai csatorna, amit 1777–78-ban mesterségesen létesítettek. A Fehér- és a Fekete-Körös Békésnél folyt össze. A két Körös közén terült el a nagy sarkadi tó, amely a Fekete-Köröstől a gyulai

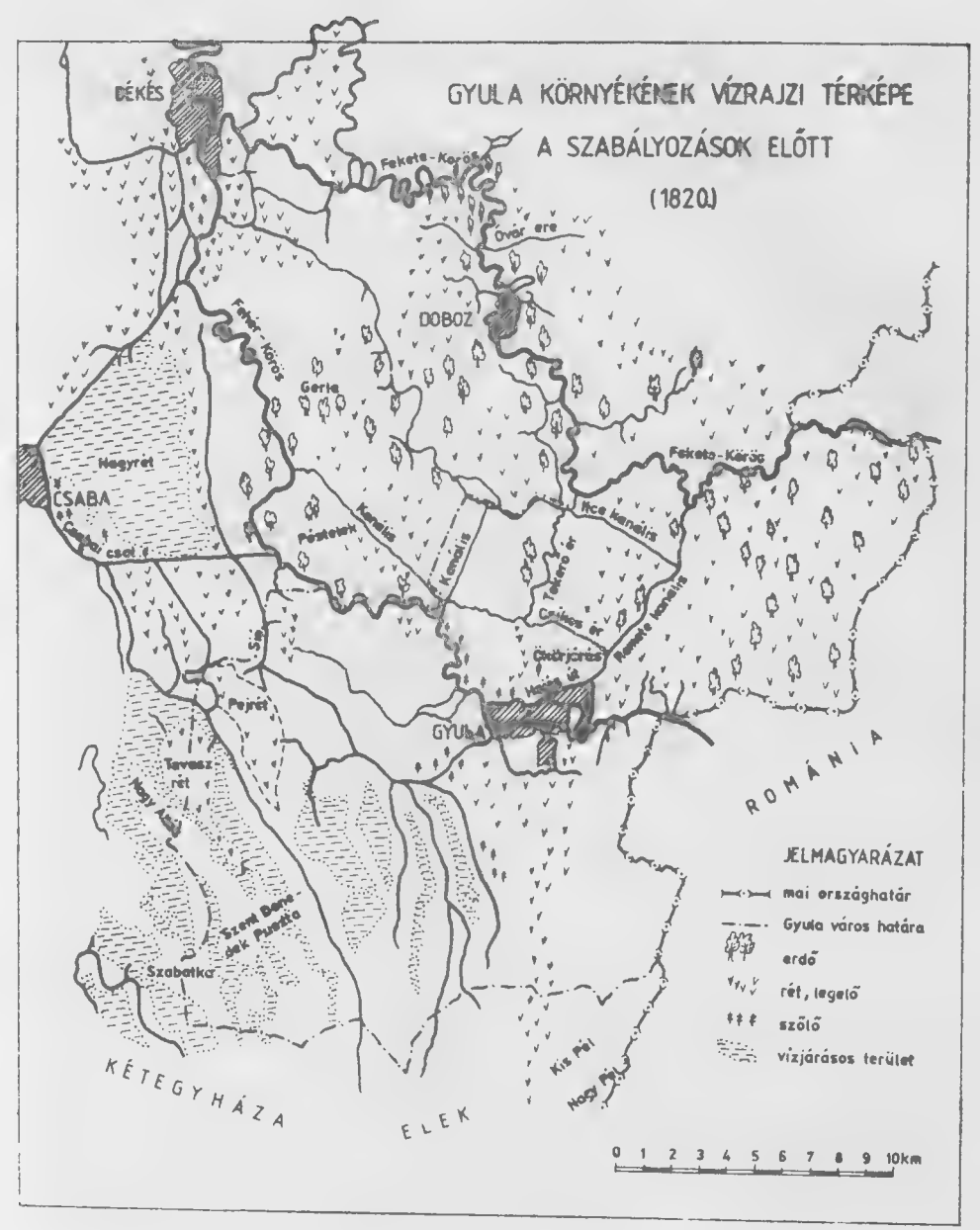
GYULA KÖRNYÉKÉNEK VÍZRAJZI TÉRKÉPE
A SZABÁLYOZÁSOK ELŐTT
(1820)
BÉKÉS
Fekete-Körös
Óvár ere
DOBOZ
Fehér-Körös
Gerla
Nagyrét
CSABA
Csabai csat.
Pöstelek
Kanális
Kanális
Itce kanális
Fekete-Körös
Tekero ér
Csikos ér
Ramete kanális
Sip
Pejrét
GYULA
Tavasz rét
Szent Benedek Puszta
Szabatka
KÉTEGYHÁZA
ELEK
Kis Pél
Nagy Pél
ROMÁNIA
JELMAGYARÁZAT
mai országhatár
Gyula város határa
erdő
rét, legelő
szőlő
vízjárásos terület
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10km

1. sz. térkép

vár É-i csúcsáig tartott. Ettől Ny-ra vizes, lápos volt a terület, amelyet számos kisebb vízfolyás (Itce-foka, Lehőd-foka, Cseke-foka, Pece-foka) szelt át. (1.sz. térkép)

Gyula vidékének fejlődése a kuruc háborúk lezajlása után indult meg. 1715-től rohamosan nőtt a település lélekszáma és a művelés alá vont terület. 1815-től foglalkozni kezdtek a folyók szabályozásával, a terület ármentesítésével. Lecsapolták a nagy sarkadi tavat és számos kisebb vízállásos területet. A nádasokat felégették (égettföld) és a területet mezőgazdasági művelés alá vették.

A folyószabályozás feladatával a kor neves vízimérnökei foglalkoztak. Ezek között meg kell említeni Vásárhelyi Pált, Huszár Mátyást, Beszédes Józsefet és mindenek előtt Bodoki Károlyt, akinek tervei alapján és irányítása mellett készültek el a Gyula környéki szabályozási munkák.

A város szempontjából legnagyobb jelentőséggel bírt a Fehér-Körös kihelyezése a belterületről. Ezt az 1855. évi árvíz után határozták el. Megásták a Gyula–békési nagy csatornát és később ebbe vezették bele a Fekete-Körös a Szanazugnál.

A folyószabályozás következtében a város élővíz nélkül maradt. A bajon úgy segítettek, hogy a holt medret 1860-ban összekötötték a Fehér-Körös bal partján 1833–1840 között létesített ún. József-nádor malomcsatornával. Az összekötés következtében viszont ismét behatoltak a belterületre az árhullámok és a belvizek. Az 1888. évi árvíz után a várost körgáttal vették körül és a régi Körös-meder be-, illetve kilépési helyén zsilipeket építettek. Végleges megoldást az jelentett, amikor 1896-ban megépítették Gyula felett a Fehér-Körös Poirée-rendszerű duzzasztógátját, amely jégmentes időben tiszta Körös-vizet táplált a most már „Élővíz csatornának" nevezett vízfolyás medrébe.

A folyók szabályozása elhárította ugyan a közvetlen árvízveszélyt a város felől, de véglegesen nem szüntette meg. A Fehér- és Fekete-Körös vízjárása a szabályozások következtében megváltozott. Gyorsabbá vált a vizek levonulása, megemelkedtek az árvízszintek és a vízhozamok. Új veszélyként jelentkezett a jeges árvíz. Megnőtt a potenciális veszélyeztetettség. A folyószabályozás és az árvízvédekezés szempontjából előnyt jelentett, hogy a Fekete-Körös árhulláma általában megelőzte a Fehér-Körös árhullámát.

A folyók töltésezésével megszűnt annak a lehetősége, hogy a terület kül- és belvizei a folyómedrekbe közvetlenül befolyhassanak. Ki kellett alakítani a belvízrendszereket, mindenekelőtt a zsilipeket, főcsatornákat, majd a szivattyútelepeket. Gyula a jól vízrendezett területek közé tartozik. Ma a belvízcsatornák fajlagos sűrűsége 1,76 km/km^2, a fajlagos levezetőképeség pedig 42 l/sec/km^2. A főcsatornák legnagyobb részben a hajdani erek, vízfolyások nyomvonalán lettek kiépítve.

A város felszíni vizei közé tartoznak még a kül- és belterületi tavak. Ezek mind mesterségesen jöttek létre és régi vályogvető gödrökből, a körgátépítés anyaggödreiből vagy téglagyári agyaggödrökből alakultak ki. Az évtizedek során be-

iszapolódtak, fenekükön vastag szerves iszapréteg halmozódott fel. Élővé tételük lehetséges és szükséges.

A város felszín alatti vizei közül a talajvíz első rétege 0,88–3,78 m mélységben helyezkedik el a térszín alatt. Utánpótlódása a helyi csapadékból történik, ezért a vízszint ingadozása minden esetben a csapadékviszonyoktól függ. A talajvíz mozgását a város területén 14 megfigyelőkútban észlelik. Ezek közül a 443. sz. kút a belterületre esik. Ebben észlelték a 378 cm-es LKV*-szintet 1935. október 23-án és a 88 cm-es LNV**-szintet 1941. február 10-én. A 48 éves megfigyelési időszakban a talajvízszint lassú, állandó emelkedése tapasztalható. A vízműépítés hatása ebben az emelkedésben jellemző módon nem mutatható ki. A talajvíz keménysége 40–60 NK° közötti. Oldott sótartalma a Fehér-Körös és az országhatár közelében 400–500 mg/l, nyugat felé emelkedik. Az oldott sók között igen nagy arányt képvisel a szulfát, ami a térszín alatti betonépítményekre veszélyes.

A város területén lévő folyók és a felszín alatti rétegvizek a vízgyűjtő magasabb részeiről származnak, ami a Román Szocialista Köztársaság területére esik. A vízjárás, a vizek mennyisége és minősége tehát nagymértékben függ a határon túli beavatkozásoktól.

A város ivó- és ipari vízszükséglete a mélységi rétegekből kerül kitermelésre. Víznyerés szempontjából a negyedkori pleisztocén rétegek jelentősek. Ezek közül is a felső pleisztocén kori 80–130 és 250–300 m közötti rétegek azok, amelyek durvább szemszerkezetűek. A rétegek egymással összefüggenek. A víz utánpótlódása biztosított. A térségben lévő kutak döntően az említett két rétegre vannak telepítve. A kutak negatívok. A vizet búvárszivattyúkkal termelik ki. A vizsgálatok szerint a rétegenergia változatlan. Hozamcsökkenés csak a kutak elöregedése miatt mutatkozik. A kitermelt víz az ivóvíznormának általában megfelel. Problémát a gáztartalom (metán, ammónia) okoz, ami a sekélyebb kutaknál 19–28 Nl/m^3, a mélyebb kutaknál 11–19 Nl/m^3 között változik. A gáztalanításra megfelelő tisztítási technológiát alkalmaznak.

A mélységi vizek közül nagy kincse Gyulának a termálvíz, ami a felső pliocénkorú levantei és felső pannon rétegekben helyezkedik el. Víznyerés szempontjából a felső pannon réteg alsó és felső szintje kedvezőbb szerkezetű. Ezekből a rétegekből 38–80 °C hőfokú víz termelhető ki. A rétegek utánpótlódása biztosítottnak látszik. Eddig csak igen kismértékű nyomáscsökkenés volt tapasztalható. A város 5 termálkútjából 4 szabadkifolyású, 1 kompresszoros kitermelésű. Az I. sz. kút vizét 1968-ban gyógyvízzé minősítették.

* LKV = az észlelés kezdete óta mért legkisebb vízállás
** LNV = az észlelés kezdete óta mért legnagyobb vízállás

2. A vízgazdálkodás szervezetei

A vízügyi feladatok ellátásának szervezete közel másfél százados múltra tekint vissza. Az ármentesítő társulatok Széchenyi István kezdeményezésére alakultak. A folyószabályozások állami feladataira 1867 után folyammérnöki hivatalokat szerveztek. Gyulán 1870-ben hozták létre a folyammérnöki hivatalt a Kettős- és Hármas-Körös szabályozási munkálatainak végzésére. A társulatok megalakulásától napjainkig Gyula a térség vízügyi központja lett. Itt működtek folyamatosan azok a vízügyi szervezetek, amelyek a Körösvidék vízgazdálkodási tevékenységét irányították, illetve végezték.

A felszabadulás körüli időkben a vízügyek intézésével négy szerv foglalkozott: az alispáni, a folyammérnöki, a kultúrmérnöki hivatalok és az ármentesítő társulatok. A kultúrmérnöki hivatal Hódmezővásárhelyen, a többi intézmény Gyulán székelt. A Gyulán működő vízügyi szervezetek életével foglalkozunk.

1948-ban az ármentesítő és belvízrendező társulatokat államosították. A vízügyek irányítására létrehozták az Országos Vízgazdálkodási Hivatalt, a Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium felügyelete alatt. Ennek területi szervei voltak az egységesen szervezett vízgazdálkodási körzetek. Ekkor alakult meg a Gyulai Vízgazdálkodási Körzet, illetve a Gyulai Ár- és Belvízvédelmi Kirendeltség.

1949-ben az előbbi szervezet helyett létrehozták a Békéscsabai Vízgazdálkodási Körzetet, amely kultúrmérnöki és folyamszabályozási csoportra tagozódott. A körzet elhelyezése változatlanul Gyulán volt. A székhelyen kívüli vízügyi feladatok ellátására szakaszmérnökségeket állítottak fel.

Ugyancsak 1949-ben a földművelésügyi miniszter megalapította a Körösvidéki Öntöző Nemzeti Vállalatot. A vállalat székhelye Gyulán volt.

Az Országos Vízgazdálkodási Hivatal 1951-ben szűnt meg. A vízgazdálkodási körzetek folyamszabályozási csoportjaiból árvízvédelmi- és folyószabályozási hivatalokat, kultúrmérnöki csoportjaiból pedig kultúrmérnöki és belvízrendező hivatalokat szerveztek. Előbbiek a KPM, utóbbiak az FM köteléké betartoztak. Mindkét említett hivatal Gyulán alakult meg. Ezzel egyidőben a vízgazdálkodási körzetek megszűntek.

A vízügyi szervezet teljes egysége 1953. november 18-án valósult meg, amikor a Minisztertanács felügyelete alatt létrehozták az Országos Vízügyi Főigazgatóságot és a különböző minisztériumoktól az összes vízügyi feladatot ide csoportosították. Az OVF területi szerveiként megszervezték a vízügyi igazgatóságokat.

a) *Körösvidéki Vízügyi Igazgatóság*

A Gyulai Vízügyi Igazgatóság 1954. január 1-től kezdte meg működését. Nem közigazgatási határok szerint, hanem vízgyűjtő területre szervezték. Hatásterülete döntően Békés megyére terjedt ki, de kisebb mértékben érintette Hajdú-Bihar, Szolnok és Csongrád megyét is.

A Gyulai Vízügyi Igazgatóság átvette a folyammérnöki, a kultúrmérnöki és társulati szakfeladatokat, a megyei törvényhatóságtól pedig az elsőfokú vízügyi igazgatási, hatósági feladatok intézését is. A vízimunkák túlnyomó részét saját kivitelező részlegével végezte.

Az elmúlt 30 év alatt az igazgatóság folyamatosan erősödött, fejlődött. Nevét 1959-ben Körösvidéki Vízügyi Igazgatóságra változtatták. (21. sz. kép)

Az igazgatóság feladata a működési terület vízgazdálkodásának irányítása. Így többek között a káros vizek elleni védekezés, a vízkészletek számbavétele, azokkal való gazdálkodás, a vízminőségvédelem, a vízügyi szakigazgatási és államigazgatási feladatok ellátása. Ellátja a vízgazdálkodási társulatok, a víz- és csatornaműi társulatok szakfelügyeletét. Az állami tulajdonú víziművek kezelése során végzi a gazdasági és műszaki tervezési, a kivitelezési és az üzemelési feladatokat.

A vízügyi igazgatóság ma Békés megye és Gyula város egyik legjelentősebb műszaki intézménye. Működési területe 4108 km². Kezelésében van

340,6 km	I. rendű árvédelmi töltés,
96,0 km	II. rendű árvédelmi töltés,
271,6 km	folyószakasz,
1475,0 km	főcsatorna,
5 db	duzzasztómű,
68 db	szivattyútelep.

Jelentős tervezési, kivitelezési, szállítási és gyártási kapacitással rendelkezik. Állóeszközeinek értéke 5,3 milliárd forint.

Szervezeti felépítése szerint osztályokra, szakaszmérnökségekre és üzemekre tagozódik. Az osztályok szakágazati, termelési és közgazdasági csoportosításban látják el feladatukat, élükön 1–1 igazgatóhelyettessel. Az ágazati osztályok irányítják, illetve végzik az árvízvédelem, a vízrendezés, a vízhasznosítás, a vízminőségvédelem, a vízellátás és csatornázás feladatait, gazdálkodnak a vízkészletekkel, intézik a vízügyi államigazgatási ügyeket és felügyelik a társulatok munkáját.

Az igazgatóság termelési feladatait 4 szakaszmérnökség és 4 üzem végzi. A termelési tevékenység 1980-ig dinamikusan fejlődött.

1. sz. táblázat

Év	Tényleges termelési érték	Összlétszám
1955	23 139 mFt	1210 fő
1960	39 153 mFt	1344 fő
1965	50 994 mFt	1262 fő
1970	105 966 mFt	1416 fő
1975	136 704 mFt	1624 fő
1980	376 046 mFt	1664 fő

Az 1980. évi kiemelkedően magas termelési értéket – az építési feladatok mellett – a rendkívüli árvízvédekezés tetemes költsége emelte meg. Az igazgatóság jelenlegi termelési volumene 300–320 millió Ft körül van. A szakmai összetétel és a felszereltség olyan, hogy a fejlesztési, karbantartási és üzemelési feladatok döntő többségét házilagosan végzi. Idegen vállalatok részére csak speciális gyártási és szerelési feladatokat ad ki. Az utóbbi években az igazgatóság – kapacitásának kitöltése céljából – profiljába vágó idegen munkákat is vállalt. (22. sz. kép)

A létszám és a termelési érték összevetéséből látható a termelékenység erőteljes növekedése. A bemutatott 30 év alatt az 1 főre jutó termelés 19 000 forintról 229 000 forintra emelkedett. Ezt az igazgatóság megfelelő gépesítéssel és a munka jobb megszervezésével érte el. A termelésben résztvevő gépi eszközök 1982-ben a következők voltak:

termelő erőgép	62 db
építőipari kisgép	263 db
szállító és speciális jármű	112 db

A földmunkagépek kapacitása 3,1 millió m^3/év. Az igazgatóság összlétszáma 1982-ben 1653 fő volt, amelyből

fizikai foglalkozású	1225 fő
nem fizikai foglalkozású	346 fő
részmunkaidős	62 fő
nyugdíjas	20 fő

A nem fizikai létszámból 186 fő műszaki képzettségű, 100 fő pedig felsőfokú végzettséggel rendelkezik.

A dolgozók jövedelme 1982-ben

	átlagbér	jövedelem
fizikai foglalkozásúak	49 280 Ft	51 341 Ft
nem fizikai foglalkozásúak	65 162 Ft	69 503 Ft

Az igazgatóság dolgozóinak biztonságos munkavégzésére, szociális körülményei javítására és a nehéz fizikai munka gépesítésére évente mintegy 30–35 millió forintot fordítanak. (23. sz. kép)

Az igazgatóság legnagyobb bázishelye Gyula, ahol a központon kívül még 6 részlegének van telephelye és ahol összesen 976 dolgozót foglalkoztatnak.

Jól mutatják az igazgatóság fejlődését a gyulai székhelyen történő építkezései is:

1955–56 szanazugi klubház (üdülő)
1962–63 gépműhely és központi raktárak
1964–66 műhelyi iroda és szociális épület
1964–73 székházbővítés 3 ütemben
1967–70 gyulai szakaszmérnökség épülete
1969–70 üzemi konyha
1977–80 vízminőségvizsgáló laboratórium
1977–82 árvízvédelmi műszaki osztag telep.

Fentieken kívül dolgozói elhelyezésére az utóbbi 20 évben 85 db vállalati bérlakást is épített, ugyancsak Gyulán.

Az intézmény politikai életét üzemi pártbizottság irányítja. A párttagok 10 alapszervezetben végzik munkájukat. A dolgozók érdekvédelmét a MEDOSZ látja el, amely a szakszervezeti munkát a bizalmiak testülete útján, az SZB-n keresztül irányítja. A területi egységeknél 9 főbizalmi dolgozik. A szervezettség 94%-os. A fiatalokat a KISZ fogja össze. Az igazgatóságnál 1 üzemi KISZ-bizottság és 7 alapszervezet működik. A KISZ-tagság aránya 65–70% között változik.

Az igazgatóság dolgozói egyénileg és kollektívan részt vesznek a különféle munkaversenyekben és mozgalmakban. Jelentős eredményeket hozott az újítómozgalom. Fennállása óta az igazgatóság hatszor kapta meg a „kiváló" címet, kétszer oklevél kitüntetésben részesült, egyszer pedig elnyerte a MT–SZOT vörös vándorzászlaját. Termelő munkájának folyamatos, jó eredményei és a súlyos árvízvédekezésekben tanúsított helytállása alapján kiérdemelte a megye és a város társadalmának megbecsülését.

b) *Körösi Vízgazdálkodási Társulat*

Az 1950-es években ismertté vált, hogy a vízrendezés, továbbá a lakossági vízellátás és csatornázás egyre növekvő feladatait az állam nem tudja kizárólagosan magára vállalni. Szükségessé vált ezen munkák egy részének társadalmasítása. Az anyagi terhek egy részét azokra kellett hárítani, akiknél a vízimunkálatok közvetlen hasznot eredményeztek. Ilyen elvek alapján indult meg az 50-es évek végén a belvízrendező társulatok szervezése.

Gyula területén 1960-ban alakult meg a Gyulavári Vízgazdálkodási Társulat, majd 1961-ben a Gyulai Belvízrendező Társulat. A közigazgatási területekre szervezett kis társulatok nem voltak képesek nagyobb, komplex feladatok ellátására, ezért 1964-ben a gyulavári, az eleki, a dobozi, a békéscsabai, a kétegyházi, valamint a gyulai társulatok egyesülése útján létrejött az Élővízcsatorna Vízgazdálkodási Társulat, Gyula székhellyel.

1968-ban egyesült a társulattal a köröstarcsai társulat. Egyidejűleg a társulati szervezésbe bevonták Lőkösháza, Nagykamarás, Mezőberény és Hunya községek területét is. Így a társulat területe túlhaladta az Élővízcsatorna vízgyűjtő területét,

ezért az 1971. évi taggyűlés a társulat nevét Körösi Vízgazdálkodási Társulat-ra változtatta. 1979. január 1-től a Körösi Társulat egyesült a Délkörösi Vízgazdálkodási Társulattal, eredeti nevének és székhelyének megtartásával. A társulat érdekeltségi területe ezzel 177 ezer ha lett. Terület kiigazításokkal elérték, hogy a Körösök vízgyűjtőjén kialakult két nagy társulat között a Körös legyen a határ.

A társulat feladata a helyi jelentőségű közcélú vízilétesítmények fejlesztése és fenntartása, továbbá a mezőgazdasági vízhasznosítás. A társulat kezelésében van 713 km belvízcsatorna. Ebből Gyula területére esik

a Deltában	50,894 km
a Fehér-Körös balpartján	109,562 km
összesen:	160,456 km.

Jelentős vállalkozói tevékenységet fejtenek ki a meliorációs feladatok végrehajtásában. Megbízásos alapon foglalkoznak az üzemi tulajdonú vízi létesítmények karbantartásával. Ár- és belvízvédekezés idején a KÖVIZIG bevonja a társulatot a védelmi feladatok végzésébe. 1981-től a társulat kötelékébe került a Vízitársulatok Egyesülésének tervező részlege. Ettől kezdve a társulat melioráció tervezésével is foglalkozik. (24. sz. kép)

A társulatnál önálló pártalapszervezet, KISZ és szakszervezet működik. A társulat elhelyezési körülményei rosszak. Gyulán székelő egységei 3 helyen, túlzsúfoltan vannak elhelyezve. A társulat termelési volumene a szervezeti fejlődéssel párhuzamosan, folyamatosan emelkedett. Létszáma 1982-ben 268 fő, termelési értéke közel 50 millió forint. Az egy főre eső termelés 176 119 Ft, az átlagbér 43 470 Ft. Szociális ellátásra a társulat mintegy 2,8 millió Ft-ot fordít évente. Megoldották a dolgozók munkahelyre való szállítását és jelentős részben a napi egyszeri étkeztetés lehetőségét. Két saját üdülővel és egy külföldi csereüdültetési lehetőséggel rendelkeznek. A társulat gazdálkodása eredményes. Az 1975–76. év kivételével tervét minden évben teljesítette és megfelelő nyereséget ért el. Álló-eszközeinek értéke 204,7 millió Ft.

c) *Körösvidéki Vízgazdálkodási Társulatok Egyesülése*

Az Egyesülés jogelődjét, a Körösvidéki Társulatok Együttműködési Szervezetét 1969. június 16-án hozták létre az érdekelt társulatok abból a célból, hogy a közcélú műveik, továbbá az üzemi vízrendezések vízügyi-műszaki és agrár tervezési munkáit elvégezze. Az Együttműködési Szervezet Gyulán alakult meg, mintegy 30 fő összlétszámmal.

1969–1979 között az Együttműködési Szervezet nem volt önálló jogi személy. Saját belső elszámolással rendelkezett ugyan, de két évig az Élővízcsatorna Vízgazdálkodási Társulat, majd a Kettős–Sebes-Körösi Vízgazdálkodási Társulat gesztorsága alatt működött.

1974. január 1-től a szervezet feladatköre műszaki és belső ellenőrzési feladatkörrel bővült. E feladatokat abban az időben 4 vízgazdálkodási és 19 vízműtársulatnál látta el. Tevékenysége a társulatok műszaki, pénzügyi, számviteli munkájának javulását eredményezte. A meliorációs feladatok előtérbe kerülése során a szervezet tervezési részlegét 1977-ben jelentősen megerősítették. 1978-ban a szervezet teljes létszáma 75 fő, éves termelési értéke közel 5 millió forint volt. 1969–1980 között az egyesülés jelentős munkát végzett az üzemközi és üzemi vízrendezés, rizstelepek, kisajátítások, belterületi vízrendezés és egyéb különféle vízi létesítmények tervezésében.

1979. július 1-től jelentős változás állott be a szervezet életében. Neve és jogállása megváltozott. A Körösvidéki Vízgazdálkodási Társulatok Egyesülése elnevezéssel önálló jogi személy lett, tevékenységi körének változatlanul hagyása mellett.

1980 végén az egyesülés átszervezésre került, mivel az általa végzett kisegítő tevékenység (tervezés) meghaladta az alaptevékenységet. Ezért tervezési részlegét a Körösi Vízgazdálkodási Társulathoz helyezték át, az egyesülés teljes vagyona pedig a Kettős–Sebes-Körösi, illetve a Körösi Vízgazdálkodási Társulat részére került átadásra. Az egyesülés létszáma 12 fő lett. Feladatkörében maradt a közcélú munkák műszaki ellenőrzése, egyes meliorációs beruházások lebonyolítása, a belső ellenőrzés, a vízi közműtársulatok könyvviteli, számviteli munkáinak ellátása és jogi tanácsadás a társulatok részére.

d) *Gyulai Vízművek*

A vállalatot Gyula Város Tanácsa alapította 1966. október hó 11-i ülésén, Gyulai Fürdő-, Víz- és Csatornamű Vállalat néven. Az alapítólevél a vállalat alaptevékenységét a városi vízmű és csatornamű üzemeltetésében, a Várfürdő üzemeltetésében, a víz-, szennyvíz- és fürdőszolgáltatással összefüggő fenntartási munkák ellátásában, továbbá vízépítőipari tevékenység végzésében határozta meg.

A vállalat a Ferencesek tere 2. szám alatt lévő társulati épületben 1967. január 1-ével kezdte meg működését Gyula város, valamint Gyulavári nagyközség Újvári közigazgatási területére kiterjedő hatáskörrel. Gyula Város Tanácsa V. B. 1971-ben a vállalat nevét „Gyulai Vízművek"-re változtatta.

A vállalat rendkívül szerény keretek között kezdett dolgozni. Csatornamű még nem lévén, tevékenysége döntően a vízmű befejezés alatt álló I. ütemének átvételére és üzemeltetésére, valamint a fürdő üzemeltetésére korlátozódott. Az építési tevékenység keretében bekapcsolódott a szennyvízöntöző telep építésébe. De minden olyan munkát megragadott, ami anyagi és szervezeti megerősödését szolgálta. Így tervezést végzett, elkészítette a társulati vízműfejlesztés II. ütemének beruházási programját, végezte az elkészült ivóvízhálózat nyomáspróbáit, házi bekötéseket készített, belvízszivattyúkat üzemeltetett stb.

1967. évi termelési terve mindössze 5200 mFt volt, amit 6823 mFt-ra teljesített és 335 mFt eredményt ért el. Munkáslétszáma 79, alkalmazotti létszáma 28 fő.

A vállalat belső szervezeti felépítése meghatározott feladatainak felelt meg. A főmérnök irányítása alá a vízellátási, a fürdő, a fenntartási és az építési üzem tartozott. A főkönyvelő a pénzügyi és számviteli osztály, valamint az eszközgazdálkodási osztály munkáját irányította.

A IV. ötéves terv végéig a vállalat megerősödött. Stabilizálta és fejlesztette munkáslétszámát, fővállalkozásként végezte a vízmű és a szennyvíztelep építését. A megnövekedett építési feladatok végzésére építési üzemet hozott létre. Évről-évre növekvő volumenben látta el az ivóvíz- és fürdőszolgáltatást. Ebben az időben készült el a vízműépítés II. ütemének zöme, a szennyvíztisztító és elöntöző telep építésének I. üteme.

A vállalat a vízműtársulattól csupán a vízi közmű műszaki létesítményeit vette át. A vállalati működés minden tárgyi feltétele (székház, raktár, műhely, szociális létesítmények stb.) hiányzott. Ezeket a vállalat 1972-ig saját kivitelezéssel megvalósította. Nem kis feladatot jelentett a közművek átvételével párhuzamosan a szolgáltató egységek szervezeti rendjének kialakítása, a berendezések beüzemelése.

Az V. ötéves terv különösen nagy feladatokat rótt a vállalatra. Biztosítania kellett a Gyulai Húskombinát 3600 m^3/nap vízigényét, a keletkezett szennyvíz tisztítását és elhelyezését. A Vízmű II. létesítmény megvalósításával a víztermelő kapacitást 10 000 m^3/nap-ra növelték. A szennyvíztisztító és elhelyező telep kapacitását pedig 7000 m^3/nap-ra fejlesztették. A vállalat tenniakarását, jó vezetési színvonalát mutatja az az elismerésre méltó erőfeszítés, hogy a kutak és néhány speciális szerelés kivételével valamennyi építő munkát saját kivitelben végeztek el. Köztük több olyan létesítményt (Vízmű II. telep, kétszintes ülepítő, Dorr-medencék stb.), amilyenhez hasonlót nem épített korábban a vállalat, amiben semmi gyakorlata nem volt. (25. sz. kép)

E nagy munkák mellett még arra is volt ereje a vállalatnak, hogy 1974–75-ben Szeghalmon, 1977–78-ban Tótkomlóson szennyvízvezetéket építsen. Ezen kívül részt vállal a Húskombinát belső szennyvizes műtárgyainak építésében is.

A VI. ötéves terv nagy feladatát képezi a Gyulai Várfürdő rekonstrukciója és fejlesztése. A 160 millió Ft-os programot a vállalat ugyancsak maga kivitelezi. A mindenkori közmű és fürdőépítési, valamint üzemelési munkák mellett a vállalat tartja karban a városi zárt csapadékvízcsatornákat és végzi a nem csatornázott területekről a szennyvizek kihordását.

A Gyulai Vízművek Vállalat fejlődését az alábbi táblázat mutatja be:

2. sz. táblázat

Megnevezés	1967. évben	1970. évben	1975. évben	1980. évben
Termelési érték	6 823	25 202	50 382	75 475
Létszám: fizikai (fő)	79	217	302	372
nem fizikai (fő)	28	81	124	70
Termelékenység (Ft/fő)	63 766	84 570	118 268	170 758
Eredmény mFt	335	2 772	1 860	1 865
Nettó állóeszköz érték (mFt)	64 915	128 070	173 240	316 388
Átlagbér (vállalati, Ft/év)	19 378	22 560	30 624	43 580

A vállalati dolgozók átlagbére 1982-ben a következő volt: fizikai dolgozók 48 972 Ft/fő, nem fizikai dolgozók: 60 150 Ft-fő.

A vállalat nagy gondot fordít arra, hogy jó szakmunkásokkal, jó törzsgárdával rendelkezzen. Ennek érdekében saját segédmunkás-állományából képezte ki a szakmunkásokat. Az irányító szintekre ugyancsak belső fejlesztéssel biztosította a szakmai vezetőket.

A munkáslétszámban 10% körül van a fluktuáció. Ezt a stabilitást a helyi viszonyok között magas bérszínvonal, a színvonalas szociális ellátás és a jó munkahelyi légkör biztosítja. Ma már mind az öt üzem minden dolgozójának fürdő-öltöző lehetőséget és meleg ebédet tud nyújtani. Előírás szerinti a munka- és védőruha ellátás. Öt éves munkaviszony után az arra rászoruló dolgozók jogosulttá válnak lakástámogatásra. Ilyen célra a dolgozók fejenként 80 000,– forint kamatmentes kölcsönt kaphatnak 15 éves visszafizetésre. A vállalati munkaszellemet jól jellemzi a 23 szocialista brigád munkája. Ezek közül 1 brigád az ágazat kiváló brigádja, 3 brigád pedig a vállalat kiváló brigádja címet viseli.

A vállalatnál jó politikai és mozgalmi munka folyik. A pártéletet vállalati pártalapszervezet irányítja. A dolgozók 10%-a párttag. A szakszervezeti szervezettség 100%-os. A munkát a vállalati szakszervezeti bizottság irányítja. A fiatalokat a KISZ szervezet fogja össze. A vállalati KISZ-bizottság 2 alapszervezetet irányít, amelyekben mintegy 100 fiatal dolgozik.

e) *Vízgépészeti Vállalat II. sz. Gyulai Gyáregysége*

A Vízgépészeti Vállalat II. sz. Gyulai Gyáregységének jogelődje az egységes állami vízgazdálkodási szervezet kialakulásának időszakában jött létre. A földművelésügyi miniszter 1949-ben alapította meg a Körösvidéki Öntöző Nemzeti Vállalatot, Gyula székhellyel. Feladatköreként az öntözővízzel való gazdálkodást, annak kitermelését és szétosztását, az öntöző főművek kezelését jelölte meg. A vállalat felügyeletét az Országos Vízgazdálkodási Hivatal látta el.

Működési területe Békés megye egészére, Szolnok és Hajdú-Bihar megye

déli részére terjedt ki. A vállalatnak Gyomán és Gyulán volt kirendeltsége, majd 1952-ben a Hódmezővásárhelyi Öntöző Nemzeti Vállalat megszűnésével ott hozta létre a harmadik kirendeltséget. Ezzel Csongrád megye egész területe is a vállalat működési körébe került.

Tevékenységének kezdetén a vállalat összegyűjtötte a területén fellelhető öntöző felszereléseket. Ezeket dicséretes munkával rendbehozta és a termelés szolgálatába állította. A vállalat maga is gyártott szivattyúkat. Megoldotta a kiszolgáltatott vízmennyiség mérését és a mérőberendezések hitelesítését. Előtérbe hozta az úszó szivattyútelepek alkalmazását.

1956-ban a vállalatot átszervezték. A KÖRÖNT megszűnt és helyette az OVF létrehozta a II. sz. Vízgépészeti Vállalatot, ugyancsak Gyula székhellyel. Feladatköreként vízgazdálkodási célra szolgáló gépek gyártását, azok javítását, továbbá a vízügyi igazgatóságok öntözéssel kapcsolatos vízgépészeti munkáinak végzését jelölte meg. A vállalat feladatát továbbra is három kirendeltséggel és a gyulai központi gépüzemmel látta el.

A vállalat méreteiből kifolyólag nem tudott megbirkózni a megnövekedett igényekből fakadó feladatokkal, ezért 1958-ban az OVF az I. és II. Vízgépészeti Vállalatot összevonta. Korábbi feladata kibővült az ipari és ivóvízellátással, valamint a szennyvíztisztítással kapcsolatos egyes gépészeti feladatok tervezésével és kivitelezésével. A gyulai üzem a Vízgépészeti Vállalat II. sz. gyáregysége lett, megtartva három kirendeltségét és gyulai gépüzemét. 1966-ban a vízszolgáltató főműveket és az öntözés-üzemelési feladatokat a területileg illetékes vízügyi igazgatóságok vették át a vállalattól. Ekkor a vállalat kirendeltségeit is a vízügyi igazgatóságokhoz szervezték át.

A II. sz. gyáregység fejlesztésére Gyula város belterületén lévő telephelyen nem volt lehetőség, ezért a városi tanács 4 ha területet biztosított részére az északi ipartelepen. Az új telephely kiépítése 1972-től kezdődött.

1974–75-ben megépült egy 1300 m^2 alapterületű daruzott csarnok, egy 288 m^2 alapterületű szociális épület és a gázfogadó állomás. 1977–78-ban elkészült a 4200 m^2 alapterületű 3 hajós nagy csarnok és számos kisegítő létesítmény. Ezzel a termelés súlypontja a Béke sugárúti üzemből az új gyártelepre került át. 1980-ban a szociális ellátás vonalán tovább javult a helyzet. Az új gyártelepen üzembe helyezték az öltözőt, fürdőt és üzemi ebédlőt.

A vállalat profiljában döntő változás 1959-ben következett be, amikor az ipari termelés meghaladta az öntözés részarányát. A másik jelentős változás akkor történt, amikor 1975 végén az öntözési feladatokat leadta. Ettől kezdve a gyáregység tevékenységét teljesen az ipari termelés jellemezte. Fejlődését jól mutatja a kezdeti és a jelenlegi állapot közötti összehasonlítás.

Év	Termelési érték	Létszám	Állóeszköz érték
1949	3 451 mFt	130 fő	3 817 mFt
1982	180 000 mFt	368 fő	122 000 mFt

Nehéz volna a gyáregység ipari tevékenységét részletesen felsorolni. Ezért szemléltetésként csak a főbb profilokat és gyártmányfajtákat említjük:

- úszó vízkivételi művek,
- 25 és 100 m^3-es acélszerkezetű víztornyok,
- vízellátás, víztisztítás gépei, berendezései,
- szennyvíztisztítás gépi eszközei,
- szennyvíziszap-víztelenítés gépei és berendezései.

Gyárt ezen kívül hosszvarratos acélcsöveket, csőidomokat, zsilipeket, gyárak, erőművek hűtő és ipari vízellátó vízgépészeti berendezéseit, reaktorokat, timföldgyári vízellátó berendezéseket, homokkotrókat, ülepítő kotrókat stb. (26. sz. kép)

Részt vett a gyáregység a Paksi Atomerőmű másodlagos hűtőrendszere vízgépészeti berendezéseinek gyártásában és szerelésében, a dunaújvárosi és a Lenin Kohászati Művek konverteres acélmű gyártási feladatainak végrehajtásában. Minden esetben maradéktalanul teljesítette a vízellátás és a szennyvíztisztítás ágazati feladataiból a rá háruló munkákat.

A II. sz. gyáregység termékei a hazai felhasználókon kívül eljutottak Ausztriába, Csehszlovákiába, Egyiptomba, Ghánába, Indiába, Jugoszláviába, NDK-ba, Nigériába, NSZK-ba, Szíriába, Szovjetunióba, Tanzániába és Vietnamba is. Mind a rubel elszámolású, mind a tőkés export tervét minden évben túlteljesítette.

Tevékenységét a gyáregység az utóbbi években mintegy 300 fő fizikai és 70 fő nem fizikai dolgozóval látja el. A fizikai állományú dolgozók 66%-a szakmunkás, 21%-a betanított munkás, 13%-a pedig segédmunkás. A nem fizikai állományból 40 fő műszaki. A gyáregység gondoskodik a dolgozók politikai és szakmai képzéséről, kulturális és sportolási igényeinek kielégítéséről.

Kezdettől fogva élő a munkaverseny mozgalom, amelyben a dolgozók 85%-a részt vesz. A gyáregységi kollektíva 1982 végéig 20 alkalommal kapta meg a megtisztelő „Kiváló" címet. A vállalat 23 brigádjából 4 az ágazat kiváló brigádja, 7 a vállalat kiváló brigádja, 1 pedig a vállalat ifjúsági kiváló brigádja címet viseli. A vállalat kollektíváját a megyei tanács is kitüntette kiemelkedő településfejlesztési munkájáért.

A dolgozók átlagbére 1982-ben 49 483 Ft/fő volt, ami a környezetben fizetett bérekkel arányos. Ezen belül a fizikai dolgozók átlagbére 49 267 Ft/fő, a nem fizikai dolgozóké 50 300 Ft/fő volt. Az egy foglalkoztatottra jutó termelési érték 489 130 Ft/főt tett ki.

Dolgozói részére a gyáregység üzemi étkeztetést, orvosi ellátást, korszerű öltözőket, mosdókat biztosít. Segíti a dolgozók lakáshoz jutását. Anyagilag és társadalmi munkával támogatja a gyermekintézményeket. A dolgozók üdül-

tetését a Balatonnál bérelt vállalati üdülővel, illetve a szanazugi saját üdülőjében biztosítja.

A vállalat politikai életét üzemi MSZMP alapszervezet irányítja, az élén 5 tagú pártvezetőséggel. A dolgozók 13%-a párttag. A Vízgép szakszervezetileg a MEDOSZ-hoz tartozik. A vállalatnál Szakszervezeti Bizottság működik. A szervezettség 92%-os. A fiatalok a KISZ-ben dolgoznak, 2 alapszervezetben, amit a vállalati KISZ-bizottság irányít. A KISZ-tagok száma: 70 fő.

f) *Tiszamenti Regionális Vízmű és Vízgazdálkodási Vállalat gyulai üzemigazgatósága*

A Tiszamenti Regionális Vízmű és Vízgazdálkodási Vállalatot 1971. január 1-ével alapította az Országos Vízügyi Hivatal elnöke Szolnok székhellyel. A vállalat működése 7 tiszántúli megyére terjed ki. Három kirendeltsége van: a szolnoki, a debreceni és a gyulai. A gyulai körzet hatásterülete kezdetben Békés megyével, illetve a KÖVIZIG területével volt azonos. 1973-ban a gyulai körzethez csatolták Csongrád megye, illetve az ATIVIZIG működési területét is.

A vállalat tevékenységi körét a következőkben szabták meg:

- mezőgazdasági víztermelés és vízszolgáltatás,
- üzemek belső víz, csatornahálózatának üzemeltetésével, vízkezelő, szennyvíztisztító berendezések próbaüzemeltetésével járó szolgáltató tevékenység,
- tervező, beruházó tevékenység, szaktanácsadás,
- építési-szerelési tevékenység, gépek kölcsönzése,
- sajátos vízgazdálkodási tevékenység (ár- és belvízvédekezés, aszálykár elhárítás).

A gyulai kirendeltség döntően a KÖVIZIG által átadott létszámmal és gépi eszközökkel alakult meg. Ekkor 33 db, összesen 20,2 m^3/sec teljesítményű szivattyúegységgel rendelkeztek. 1973-ban a terület bővülése során az ATIVIZIG-től további 65 db 34,2 m^3/sec teljesítményű gépegységet vettek át. Ugyanebben az évben a tevékenységi kör is bővült az acélszerkezetű víztornyokat javító üzemmel.

A kirendeltségnek gondot okozott a működés feltételeinek megteremtése. Eleinte bérleményekben voltak elhelyezve. 1971 augusztusában kapták meg a Lenin úti területet, ahol ugyanez év december közepére felépítették a nem végleges jellegű iroda-, raktár- és műhelyépületet. Ez megadta a lehetőséget arra, hogy az alaptevékenység mellett egy építési-szerelési üzemet is létrehozzanak.

További fejlesztésként 1972-ben megépült a kirendeltség végleges műhelyépülete, amelyben a téli, illetve folyamatos javításokat végzik. A megfelelő irodaépületre 9 évig kellett várni. 1980-ban készült el az új központi épület, amelyben ebédlő és szociális helyiségek szolgálják a dolgozók kényelmét.

1978-ban a gyulai kirendeltséget üzemigazgatósággá minősítették. Ez látja el a gyulai, hódmezővásárhelyi és gyomai üzemegységek irányítását.

Miután az üzemigazgatóság létrehozta a működéséhez szükséges objektumokat, bekapcsolódott az ágazati és egyéb létesítmények kivitelezésébe. Az öntözésüzemelési alaptevékenység mellett többek között olyan jelentősebb munkákat vállaltak, mint pl. a kunszentmártoni PANNSZŐRME szennyvíztisztítójának építése, vagy a Békés megyei ÉLVEGY raktártelepének létesítése. Részt vettek a Sarkadi Cukorgyár rekonstrukciós munkáiban. Foglalkoznak ezen kívül öntözőtelep-építéssel, térburkolással, gőzfűtés-szereléssel, szennyvízelvezetéssel, épületasztalos, lakatos és gépszerelő stb. munkák végzésével. Évente az ország területén 40–45 acélszerkezetű víztornyot javítanak. Mindez a főtevékenység, az öntözővíz-ellátás, az öntözőgép-üzemeltetés mellett történik. (27. sz. kép)

A termelés felfutására az alábbi adatok jellemzők:

év	termelési érték	létszám
1971	13 000 mFt	125 fő
1982	120 000 mFt	446 fő

A tevékenységben a következő arányok alakultak ki:

mg. vízhasznosítás	40 millió Ft	33%
építési tevékenység	73 millió Ft	61%
ipari termelés	7 millió Ft	6%

A jelenlegi létszámösszetétel:

fizikai	346 fő
nem fizikai	69 fő
nyugdíjas, éjjeliőr	13 fő

A fizikai létszámon belül

szakmunkás	212 fő
betanított munkás	124 fő
segédmunkás	28 fő

1982-ben a fizikai dolgozók átlagbére 52 981 Ft/fő, a nem fizikai dolgozóké 59 029 Ft/fő volt.

A vállalat megalakulása óta elismerésre méltó munkát végzett. 1982 végéig hétszer érte el a „Kiváló Vállalat" címet. 1981-ben elnyerte a MT–SZOT Vörös Vándorzászlóját. Ebben a gyulai üzemigazgatóságnak is oroszlánrésze volt, amely eddig kétszer kapta meg a „Kiváló Kirendeltség" címet.

g) *Békés Megyei Víz- és Csatornaműi Vállalat gyulai járási üzemvezetősége*

A Békés Megyei Víz- és Csatornaműi Vállalat 1954. augusztus 15-én alakult. Jogelődje a Békésen székelő Békés Megyei Vízműépítő és Kútkarbantartó Vállalat volt. A vállalat 1962. II. félévében átvette a települések törpe vízműveit. Üzemeltető részlegeket szervezett és ezeket önálló körzetekbe csoportosította. A békéscsabai, orosházi, vésztői és szarvasi körzet mellett ekkor jött létre a gyulai körzetvezetőség. A vállalat a Gyula városban található törpe vízműveket is kezelésébe vette és a körzetvezetőség útján üzemeltette. A kishozamú kutakra telepített, vegyes anyagból többnyire szakszerűtlenül készült törpe vízművek üzemeltetése különösen sok gonddal járt.

1967-ben – miután társulati alapon elkészült Gyula új vízműve – Gyula város elkülönült a megyei vállalattól. Ekkor a gyulai körzetet gyulai járási körzetvezetőséggé szervezték át. Működési körzete Sarkad, Kötegyán, Elek, Kétegyháza, Gyulavári, Battonya, Tótkomlós, Lőkösháza és Újkígyós községekre terjedt ki. Feladata a községi vízműrendszerek üzemeltetése és karbantartása volt. A körzetvezetőség ebben az időszakban egy Corvin utcai bérelt üzlethelyiségben működött. Létszáma 20 fő volt. A kezelt létesítmények elavultsága, korszerűtlensége, illetve a technikai feltételek hiányosságai meglehetősen sok problémát jelentettek a körzet dolgozói részére.

1968-ban a battonyai és a tótkomlósi községi vízműveket az orosházi körzetvezetőséghez csatolták. Átvételre került viszont 1969-ben a vésztői körzettől a mezőgyáni és a geszti vízmű. Ugyanebben az évben a körzetvezetőség – a bérelt iroda szanálása miatt – a Vértanúk útja 18. sz. alatti bérleménybe költözött. 1970-ben kezelésbe vette az új méhkeréki vízművet. A következő években új vízművek készültek el, Eleken, Kétegyházán és Dobozon. Az első szennyvíztisztítómű Sarkadon készült el 1976-ban.

1974-ben az egység elnevezését Békés Megyei Víz- és Csatornaműi Vállalat gyulai járási üzemvezetősége névre változtatták.

Jelentős feladat volt a gáztalanítási program végrehajtása, ami 1981-re az üzemvezetőség összes egységénél megvalósításra került. Ebben az időszakban kezdett kibővülni az üzemvezetőség feladatköre kisebb hálózatépítési, saját rezsis beruházási munkákkal – kútbekötések, gáztalanítók építése, szerelése stb. – illetve évi 700–800 házi bekötés kivitelezésével. Résztvett az üzemvezetőség a Gyulai Húskombinát szakipari munkáinak végzésében is: a szárazárugyár ivóvízhálózatát szerelte.

1977-ben Gyulán, a Nagyváradi út 54. szám alatt elkészült az üzemvezetőségi központ új üzemépülete. Ez jelentős előrelépést jelentett a szociális ellátottság, a munkakörülmények biztosítása, az irányítás hatékonysága terén.

Az V. ötéves tervidőszakban folyamatosan került sor új kutak üzembehelyezésére, gáztalanító berendezések szerelésére. Ezek a munkák az üzemvezetőség kivitelezésében készültek el. Az üzemvezetőség jelenleg 12 település területén

14 vízműrendszert és 2 szennyvíztisztító rendszert üzemeltet. A gyulai járás területén – Nagygyanté kivételével – minden település közműves ivóvízzel van ellátva. Az üzemeltetett hálózat hossza 320 km, bekötővezeték 103 km, a bekötések száma 12 300 db, a víztermelési kapacitás 3 750 000 m^3/év. Ivóvízszolgáltatásban részesül 41 140 fő.

Az üzemvezetőség ma 50 fős létszámmal dolgozik. A szakmunkások aránya 62%. Kötelékében 3 aranykoszorús és 1 ezüstkoszorús szocialista brigád működik. Az egység megalakulása óta kétszer ért el első helyezést a vállalaton belüli munkaversenyben.

*

A 2. fejezetben csak a folyamatosan tevékenykedő és ma is létező vízügyi szervezeteket mutattuk be. Gyula területén 1962–1973 között célfeladatra létrehozott vízmű társulat is működött. Ennek részletes leírása a szakágazati munkák között, a „6. Ivóvíz ellátás" c. fejezetben szerepel.

3. Folyószabályozás, ármentesítés, árvízvédelem

A folyószabályozás előtti időben a hegyvidéki vízgyűjtőről lefutó folyók a Körös-vidéken – köztük Gyula határán is – rendszeres, hosszantartó elöntéseket okoztak. Alkottak ugyan törvényeket az árvizek megfékezésére (1613. évi XXVII. tc., 1807. évi XVII. tc.), de gazdasági kényszer híján ezek végrehajtására nem kerülhetett sor. A viszonylag békésebb időszak beköszöntésével, a lakosság gyarapodásával és a mezőgazdaság fejlődésével jött el az árvizek felszámolásának parancsoló szükségessége.

Az ármentesítés ügyének az 1816. évi nagy árvíz adott lendületet. Innen kezdve az események folyamatosan követték egymást. A kor nagy vízimérnöke: Huszár Mátyás 1818–1823 között feltérképezte a Körösöket és szabályozási tervet készített. 1840-ben üzembe helyezték a Fehér-Körös balpartján létesített ún. Malomcsatornát és ezután 16 vízimalmot távolítottak el a folyóról. Átvágták a folyók kanyarulatait és ezzel megnövelték a medrek esését. 1845-től az ármentesítési munkák királyi biztosául Széchenyi István grófot nevezték ki, akinek műszaki tanácsadója Vásárhelyi Pál volt. Széchenyi kezdeményezésére sorra alakultak az ármentesítő társulatok. A Körös Szabályozási Társulat elsőként, 1845-ben jött létre. A Fehér-Körös alsó vízgyűjtőjének ármentesítését végző Alsó Fehér Körösi Ármentesítő Társulat 1853-ban alakult meg. A Körös és a Berettyó szabályozására a társulat igazgatója, Bodoki Károly készített terveket.

A szabályozási munkák kezdetén – 1855 tavaszán – a Fehér- és Fekete-Körös együttes árvize Gyula városát romba döntötte. 600 ház pusztult el.

Az árvizet követően megváltoztatták a Bodoki-féle szabályozási tervet és a Fehér-Körös részére – amely eddig a város közepén folyt, számos mellékágat táplálva – a városon kívül ástak medret Gyulavári és Békés között. A 19 km

hosszú új meder és töltés építési munkái 1855–1858 között készültek el. Ebbe a gyulai nagy csatornának nevezett mederbe vezették bele 1874-ben a Fekete-Körös a Szanazugnál, egy 329 m hosszú átvágás megépítésével. Ugyanekkor elvégezték a még szükséges átmetszéseket és töltésépítéseket is. A töltések magasságát az 1855. évi maximális árvízszintnél 2,5 lábbal (0,78 m-rel) magasabbra, koronáját 7 láb (2,2 m) szélességűre építették (28. sz. kép)

Az 1888. évi töltésszakadásos árvíz megint elöntéssel fenyegette Gyulát és Békéscsabát. Ennek hatására építették meg a körtöltéseket és a keresztezési pontokon az Élővízcsatornát zsilipekkel látták el.

Gyula térségében a folyószabályozást lényegében 1855–1860 között végrehajtották. A felsőbb, Arad megyei szakaszon a szabályozási munkálatok Beszédes József irányításával már ezt megelőzően elkészültek. A szabályozás következtében a folyók hossza tetemesen csökkent, esésük megnövekedett. Az áradások tartóssága lerövidült, a folyók vízjárása hevesebb, tetőzésük kifejlődése gyorsabb lett. Az árvízszintek megemelkedtek.

1879-ben a Folyammérnöki Hivatal felülvizsgálta az addig végzett folyószabályozási munkákat és tervében újból megállapította a töltések egymástól való távolságát. Az előirányzott munkákat 1895-re befejezték. Ennek keretében hajtották végre 1889–1890 között a Kettős-Körös hullámterének kiszélesítését úgy, hogy a balparti töltést 200 méterrel kijjebb helyezték.

A múlt század későbbi éveiben rendkívül sűrűn fordultak elő árvizek, de már csak 5 esetben okoztak töltésszakadásokat és pusztításuk mind kisebb területre korlátozódott. 1890-ben minden addiginál magasabb árvíz volt, de azt már meg tudták tartani a töltések között.

A töltések szükséges méreteit minden előzőt meghaladó árvíz után újból megállapították és az erősítési munkálatokat elvégezték. A trianoni békekötés után az országhatár megosztotta a Körösök vízgyűjtőjét. A 236 km hosszú Fehér-Körösből 226 km, a 168 km hosszú Fekete-Körösből 146 km román területre került. A fejlesztésekből a két világháború között hiányzott az egységes szemlélet. 1924–25. években a román területről történő ár- és belvízbetörések kivédésére a Fehér- és Fekete-Körös között az országhatáron ún. lokalizáló töltést építettek. A felszabaduláskor a gyulai területre eső folyószakaszok kiépítettségi állapotában az 1919. évi árvíz utáni előírások voltak a mértékadók.

A román területen lévő Körös-töltések fejlesztése a két világháború között elmaradt. Emiatt 1925, 1932, 1939, 1966, 1970, 1974 és 1980. években töltésszakadások keletkeztek. Az átömlő víz magyar területeket is veszélyeztetett. Az említett árvizek – különösen 1966–1981 között – egyre nagyobb hevességgel és folyton növekvő vízhozammal jelentkeztek.

Az 1966. évi árvíz február 11-én a Fehér-Körösön Gyulánál 672 cm-rel, a Fekete-Körösön Remeténél 788 cm-rel tetőzött. Ezek a tetőzések befolyásolva voltak, mert a Fehér-Körös jobboldali töltése román területen, a 20 400 km szelvényben február 11-én átszakadt. A kiömlő víz elöntötte a két Körös közét, el-

érte az országhatáron húzódó ún. trianoni töltést, és azt két helyen átszakította. A Fehér- és Fekete-Körös köze magyar területen is víz alá került. Gyulavárit a körtöltésen végzett védekező munkával sikerült megmenteni. Dénes-majort – magassági helyzete miatt – a víz nem öntötte el. Az árvíz alatt és után a gyulavári körtöltést megmagasították. A kiömlött víz visszavezetése céljából az országhatáron átvágták a Fehér-Körös jobboldali töltését, továbbá két helyen magyar területen a Fekete-Körös baloldali töltését. Miután román területi töltésszakadásokra a jövőben is számítani lehetett, ezért a magyar területek védelme érdekében a két Körös között 1966–67. években új védtöltést építettek. Ez a lokalizációs töltés – a régebbi töltés mögött – az országhatár közelében húzódik. Hossza 9,8 km, magassága 92,80 m.A.f. Alkalmas a két Körös román területi együttes kiöntéséből származó árvíz feltartására. 1967–68-ban a Fehér Körös bal partján is épült lokalizációs töltés 10,290 km hosszban, nagyjából az országhatárral párhuzamosan.

1970-ben összesen 8 árhullám vonult le a Körösök magyarországi szakaszán. Ezek közül a június 14-i volt a legnagyobb. A Fehér-Körös Gyulánál 718 cm-rel, a Fekete-Körös Remeténél 863 cm-rel tetőzött. Ez alkalommal román területen a Fehér-Körös jobboldali és a Fekete-Körös ugyancsak jobboldali töltése szakadt át. Magyar területen a folyók védtöltésein nehéz védelmi munkák folytak. A két Körös közötti tanyavilág és Dénes-major lakosságát kitelepítették. A Fehér-Körös román területen kitört vize az országhatárt elérve, a régi határtöltést áttörte, de a mögötte lévő új lokalizációs töltés biztos védelmet jelentett. A 86 millió m^3 vizet a Fehér-Körös jobbparti töltésén a határszelvényben vágott nyíláson keresztül vezették vissza a Fehér-Körösbe. Az árvizet követően megkezdődött a Fekete- és Sebes-Körös közötti 49,6 km hosszú, valamint a Fehér-Körös balparti 10,3 km hosszú lokalizációs töltés kiegészítése.

1974. évben a Fekete-Körösön 7, a Fehér-Körösön 6 árhullám vonult le. A június 15-i árhullám a Körösök addigi legnagyobb árvize volt. A Fehér-Körös Gyulánál 786 cm-rel, a Fekete-Körös Remeténél 916 cm-rel tetőzött. Beavatkozás nélkül a tetőzések a jelzettnél magasabban alakultak volna ki. A vizet azonban nem lehetett a töltések között megtartani és az értékesebb ártéri területek megmentése érdekében vésztározásra került sor. Június 15-én robbantással megnyitották a Fehér Körös jobboldali 124,500 km szelvényét, a Fekete-Körös baloldali 2,150 és 2,750 km szelvényénél pedig a töltést gépi munkával meggyengítették, hogy a víz a két Körös közötti vésztározóba kerüljön. A Deltába összesen 141 millió m^3 víz folyt be. A Deltán belül elöntésre került a városerdei üdülőterület is. (29. sz. kép)

A július 2-i árhullám a védtöltések még nyitva lévő nyílásain ismét behatolt a Deltába, de az egész területet már nem árasztotta el, mert a Gyula–sarkadi közút vonalán sikerült lokalizálni. A Delta-i vésztározás megkívánta a gyulavári körtöltés erősítését és egyes szakaszainak új nyomvonalra helyezését, valamint Dénes-majorban új körtöltés építését. Az 5,036 km hosszú gyulavári körtöltés rekonstrukciója 4 m koronaszélességgel és 91,60 m.A.f. magassággal valósult meg. A Dénes-majori körtöltés 4,798 km hosszú (ebből 2,150 km a Fekete–Fehér-

Körös közötti lokalizációs töltés része), koronaszélessége 3,0–4,5 m, magassága 91,40–92,80 m.A.f. között változik.

1974 októberében újabb árhullámok keletkeztek a Körösökön. A Fekete-Körösön a legnagyobb volt az október 18-i, amely Remeténél 590 cm-rel tetőzött. A Fehér-Körös nagyobbik árhulláma Gyulánál október 26-án 430 cm-t ért el. A Fekete-Körös jobboldali töltése román területen a 4,700 km szelvényben átszakadt. Ez az árvíz Gyula térségét nem veszélyeztette. Az árvizet a Fekete-Köröstől északra húzódó határtöltésen sikerült feltartóztatni.

1980 júliusában ismét jelentős árvíz vonult le a Körösökön. A Fehér-Körös maximuma Gyulánál 710 cm, a Fekete-Körösé Remeténél 853 cm volt. A töltések erőteljes védelmi munka mellett jól állták az áradó víz nyomását. Mégis 1980. július 28-án reggel – miután már 2 napja apadt a víz – a Kettős-Körös jobboldali töltése Hosszúfoknál a 102,725 km szelvényben átszakadt. Pontosabban egy betemetett régi holt meder kereszteződési helyén a mederből kiszivárgott víz hidrosztatikus nyomása feltörte a mentett oldali fedőréteget, a víz kitört, majd az üreg feletti töltés is átszakadt. 200 millió m^3 víz zúdult ki, 10 500 ha került víz alá, de emberfeletti védekezési munkával megakadályozták, hogy települések és további területek elöntésre kerüljenek.

A védekezés sikere érdekében a mérgesi és a mályvádi árvízi tározókat feltöltötték. A Fehér-Körösön 14 napig, a mályvádi tározónál 41 napig tartott a védekezés. A Fehér-Körös töltésein 4,730 m, a Fekete-Körös balparti töltésén 3,950 m hosszban nyúlgátakat kellett építeni. Román területen is töltésszakadás történt. Július 25-én kiszakadt a Tőz-patak baloldali töltése. A kiömlött víz elérte a régi trianoni töltést, de azt nem törte át.

1981 február–március hónapokban a hegyvidéki rendkívüli csapadékokból összesen 5 árhullám keletkezett. Legnagyobb volt a március 13-i, amely a Fekete-Körösön Remeténél 870, a Fehér-Körösön Gyulánál 742 cm maximális vízállást eredményezett. A Fekete-Körösön ez volt eddig a legmagasabb árhullám. A tetőzés szintje az országhatáron 13-án 01–03 óra között 1000 cm volt. Az országhatár menti szakaszon 1672 m hosszban magasabb volt a víz a töltés koronájánál és nyúlgáttal próbálták tartani. (30. sz. kép)

Minden védekezési munka ellenére sem látszott lehetségesnek a töltésszakadások elhárítása. A nagyobb károk kivédése érdekében március 13-án 4 óra 50 perckor robbantással megnyitották a Fekete-Körös baloldali töltését a 6,000–6,100 km között. Ugyanekkor a balparti 17,700–17,800 km szelvények között a víz a töltést meghágta és a mályvádi tározóba ömlött. A tározóba összesen 75 millió m^3 víz folyt be. A csaknem koronaszintig feltöltődött tározó védtöltése meglehetősen átázott és nehéz körülmények között lehetett az átszakadástól megvédeni. A rendkívüli helyzetet némileg enyhítette az, hogy román területen a Tőz-patak jobboldali töltése a 4,500 km szelvénynél március 13-án átszakadt.

A Fehér- és Fekete-Körös XX. századbeli legnagyobb árhullámainak jellemző értékei:

3. sz. táblázat

Árhullám tetőzése időpont	LNV cm	Legnagyobb vízhozam időpont	NQ m^3/sec	Tartósság I. fok felett nap
Fehér-Körös Gyulánál:				
1919. V. 4.	672	1919. V. 4.	329	8,1
1925. XII. 23.	737+	1925. XII. 23.	385+	12,3
1939. XI. 1.	653			
1940. III. 16.	663	1940. III. 16.	321	
1962. IV. 3.	675	1962. IV. 3.	386	6,7
1966. II. 11.	700+	1966. II. 11.	408+	12,8
1970. VI. 14.	740+	1970. VI. 14.	425+	17,4
1974. VI. 15.	820+	1974. VI. 15.	508+	10,7
1980. VII. 26.	710	1980. VII. 26.	287	11,0
1981. III. 13.	742	1981. III. 14.	620	10,3
Fekete-Körös Remeténél:				
1919. V. 4.	786	1919. V. 4.	435	9,6
1932. III. 21.	777	1932. III. 21.	432	7,2
1932. IV. 3.	766	1932. IV. 3.	418	10,7
1940. III. 16.	770	1940. III. 16.	423	
1962. IV. 3.	753	1962. IV. 3.	418	7,3
1966. II. 11.	795+	1966. II. 11.	454+	11,2
1970. VI. 14.	885+	1970. VI. 14.	480+	15,7
1974. VI. 15.	950+	1974. VI. 15.	485+	
1980. VII. 26.	853	1980. VII. 24.	811	12,6
1981. III. 13.	870	1981. III. 12.	755	11,6

A csillaggal jelölt számok töltésszakadás, illetve vésztározás nélkül számított értékek.

Ezek az árvizek igazolták a lefolyások meggyorsulására és a tetőzések emelkedő tendenciáira vonatkozó elméleteket. Egyértelműen bizonyították a síkvidéki árvízi tározók szükségességét. Felszínre hozták az altalaj addig ismeretlen hibáit és megszabták a fejlesztés további irányát.

Az említett árvizek hatására Gyula térségében a következő fejlesztéseket hajtották végre:

1. 1966–67. években megépült a Fehér–Fekete-Körös közötti lokalizációs töltés 9,770 km hosszban. A töltés 227 millió m^3 víz lokalizására alkalmas.

2. 1967–68 között elkészült a Fehér-Körös balparti lokalizációs töltés 10,290 km hosszban. Ez a védelmi mű 52 millió m^3 víz visszatartására képes.

3. 1974-ben megépült a Dénes-majori körtöltés. Ennek teljes hossza 4,798 km, de ebből 2,150 km a Fehér–Fekete–Körös közötti lokalizációs töltés része.

4. Ugyancsak 1974-ben került sor a gyulavári körtöltés erősítésére és 2 rövidebb szakaszának új nyomvonalon való megépítésére. Az új töltésszakaszok hossza 1,755 km. A teljes hossz 5,036 km. (A régi hossz 5,885 km volt).

5. 1975–77 között épült a Fekete-Körös balpartján a mályvádi árvízi tározó. Területe 3310 ha, térfogata 75 millió m^3. Töltésének hossza 8,740 km. A tározási szint 90,80 m.A.f. A tározó alkalmas arra, hogy a Fekete- és Fehér-Körösön egy megállapított vízállásérték fölötti árvízcsúcsot levegye, illetve az árvízszintnek 90,80 m.A.f. szintig való csökkentésével a körösi töltések védőképességét biztosítsa.

6. 1977-ben a gyulai városerdei üdülőterület – és egyben a Városerdő – árvízi biztonságának megteremtése érdekében a Városerdő Ny-i szegélyén, a Fekete-Körös és a Gyula–sarkadi vasútvonal között új védőtöltés épült 1,275 km hosszban.

7. 1976–78 között került sor a Fehér-Körös balparti töltésének erősítésére, mintegy 800 ezer m^3 földmunkával. A töltés koronaszintje a mértékadó árvízszintnél 1,20 m-rel, az 1974. évi LNV-nél 0,8–0,9 m-rel magasabbra épült. A koronaszélesség 5,0 méter, a rézsük hajlása 1 : 3.

8. 1980–1981. években a Fehér-Körös jobbparti töltése került megerősítésre a gyulavári körtöltés 2 csatlakozási pontja, azaz a 129,530–132,133 km között. A töltéserősítésekkel egyidőben mindkét parton az előtereket is feltöltötték.

9. Az árvízvédelem műszaki osztagának, technikai felszerelésének elhelyezésére, a felkészülés, a szociális ellátás jobb körülményeinek biztosítására 1977–82 között Gyulán új árvízvédelmi műszaki osztagtelep épült.

10. 1981-ben a Fekete-Körös balparti töltésének 6,165–6,265 km szelvényében 100 m hosszúságú és 90,80 m.A.f. küszöbszintű surrantót, a 6,018 km szelvényben pedig egy 3 nyílású, 12,96 m^2 átfolyási szelvényű vízvisszaeresztő zsilipet építettek. Ezek a műtárgyak a tározó feltöltését, illetve kiürítését teszik szabályozhatóvá és lerövidítik a helyreállítási munkák időtartamát. Az árvízvédelmi munkák és a szükségessé vált fejlesztések végzése a Körösvidéki Vízügyi Igazgatóság feladatkörébe tartozik. A védelmi létesítmények főbb mutatóit az alábbi táblázatban foglaltuk össze:

A Gyula térségében található árvízvédelmi művek adatai:

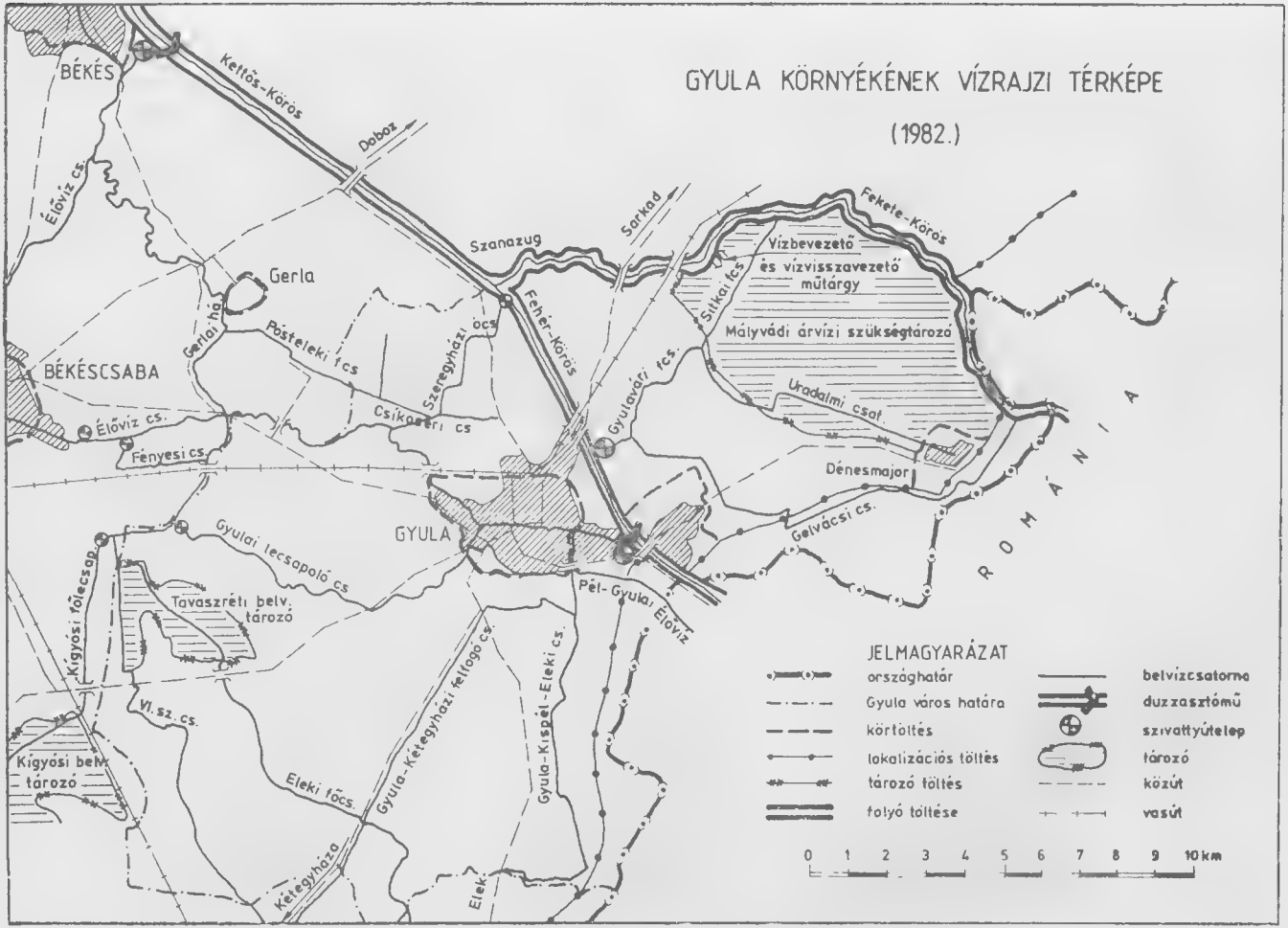
GYULA KÖRNYÉKÉNEK VÍZRAJZI TÉRKÉPE
(1982.)
BÉKÉS
Kettős-Körös
Dobozi
Élővíz cs.
Szanazug
Sarkad
Fekete-Körös
Vízbevezető és vízvisszavezető műtárgy
Mályvádi árvízi szükségtározó
Sitkai fcs.
Uradalmi csat.
Gerla
Gerlai ho
Pósteleki fcs
Szeregyházi öcs
Fehér-Körös
Gyulavári fcs.
BÉKÉSCSABA
Élővíz cs.
Csikaszéri cs
Fényesi cs.
Dénesmajor
Gelvácsi cs.
ROMÁNIA
GYULA
Gyulai lecsapoló cs
Tavaszréti belv. tározó
Pél-Gyulai Élővíz
Kígyósi főlecsap.
Kígyósi belv. tározó
VI. sz. cs.
Eleki főcs.
Gyula-Kétegyházi fellogó cs.
Gyula-Kispél-Eleki cs.
Kétegyháza
Elek
JELMAGYARÁZAT
országhatár
Gyula város határa
körtöltés
lokalizációs töltés
tározó töltés
folyó töltése
belvízcsatorna
duzzasztómű
szivattyútelep
tározó
közút
vasút
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10km

2 sz. térkép

4. sz. táblázat

A védőmű megnevezése	Hossz km	Magasság m.A.f.	Koronaszélesség m	Rézsühajlás
Folyók töltései:				
Fehér-Körös bal o. töltés	8,715	93,32–94,57	5,0	1 : 3
Fehér-Körös jobb o. töltés	9,461	92,33–94,80	5,0	1 : 2–1 : 3
Fekete-Körös bal o. töltés	20,580	92,33–96,83	5,0	1 : 3–1 : 2
Lokalizáló töltések:				
Fehér–Fekete-Körös köz. lok. tölt.	9,770	92,80	4,5	1 : 3–1 : 4
Fehér-Körös balp. lok. tölt.	10,290	92,20	4,5	1 : 3–1 : 4
Városerdei lok. tölt.	1,275	90,50	3,0	1 : 2
Körtöltések:				
Gyula város körtöltése	12,000	90,00	3,0–8,0	1 : 2
Gyulavári körtöltése	5,036	91,60	4,0	1 : 2–1 : 3
Dénes-majori körtöltés	4,798			
0,000–0,639 km között	0,639	91,40	3,0	1 : 3–1 : 4
0,639–2,648 km között	2,009	92,00	4,0	1 : 3–1 : 4
2,648–4,798 km között	2,150	92,80	4,5	1 : 3–1 : 4
Tározó töltés:				
Mályvádi tározó töltése	8,740	91,30	4,0	1 : 3

Az eddigi árvízi jelenségek által diktált fejlesztések Gyula területén befejeződtek. (2. sz. térkép) A jelenlegi kiépítettség alkalmas az 1%-os valószínűségű árvizek levezetésére. Az árvízszintek és hozamok azonban – ahogy a közelmúlt árvizei is tanúsították – emelkednek. A vízállások tartóssága a legnagyobb vízszintek tartományában növekszik. Olyan eset is előfordulhat, hogy a Fekete- és Fehér-Körös maximális árvize egyidőben jelentkezik. Ilyen helyzetben a jelenlegi kiépítettség sem lehet elégséges.

4. Vízrendezés

a) Vízrendezés

A vízrendezés a folyószabályozásokat követően indult meg. A folyók töltései útjában álltak a területen összegyűlt vizek szabad befolyásának. Ezért ezek összegyűjtéséről és a folyókba való bejuttatásáról gondoskodni kellett. A vízrendezési munkákat az ármentesítő és belvízszabályozó társulatok végezték.

A levezető rendszer gerincét az elhagyott folyómedrek, érvonulatok, illetve mesterségesen létesített főcsatornák képezték. A folyók töltéseibe zsilipeket építettek és kisvizek idején ezeken keresztül engedték be a folyókba a belvizeket. A századfordulót megelőző években a gazdasági fejlődés megkívánta, hogy bővítsék a belvízlevezető hálózatot és a belvizeket a folyók magasabb vízállása mellett is levezethessék a művelt területekről. Ebben az időben kezdődött meg a belvízi főcsatornák torkolatánál a gőzüzemű szivattyútelepek építése.

A gyulai térség belvizeinek fő gyűjtője az Élővízcsatorna lett, miután 1858-ban a Fehér-Köröst új, ásott mederbe terelték. Ez a csatorna kettős célt szolgált. Elsősorban élővizet biztosított a mellette fekvő városok – Gyula, Békéscsaba és Békés – számára és alsó szakaszán, Sikkonynál fogadta azokat a belvizeket, amelyeket egy alacsonyabb vezetésű csatornarendszer gyűjtött össze. Ennek az elkülönítésnek olyan célja is volt, hogy az öntözési és ipari célra szolgáló vizet ne szennyezzék a szikes legelőkről származó sós vizekkel. A különféle feladatok összehangolását az Élővízcsatorna zsilipeinek megfelelő kezelésével biztosították. Nagyobb belvizek idején azonban ezt a kívánalmat nem lehetett maradéktalanul betartani.

A gyulai belvízöblözetek kiépítettsége a felszabadulás előtt meglehetősen alacsony volt. A fejlesztés szükségességére az 1940–42. években bekövetkezett rendkívüli belvíz hívta fel a figyelmet. A társulat meg is tette, ami anyagi erejéből telt, de átfogó fejlesztésre a háborús évek nem nyújtottak lehetőséget.

A felszabadulás után minden belvízi mű állami kezelésbe került. A fejlesztések a mezőgazdaság igényének megfelelően a nagyüzemi gazdálkodás kialakulását segítő módon folytak. Új főcsatornák építésére nem volt szükség, de fokozatosan sor került a meglévő csatornák bővítésére, vízkormányzó műtárgyak és torkolati szivattyútelepek építésére, a meglévők korszerűsítésére. (31. sz. kép)

Az 1950-es évek közepén merült fel az az igény, hogy a vízrendezés jelentős terheit meg kell osztani az állam és a vízimunkák hasznát élvező gazdasági szervezetek között. Az 1957. évi 48. sz. tvr. lehetőséget biztosított arra, hogy az érdekeltek a vízgazdálkodási feladatok megoldására társulatot alapítsanak.

Gyula mai területén először Gyulaváriban, majd Gyulán alakult vízgazdálkodási társulat. A vízrendezési műveket kategóriákba sorolták és megosztották a vízügyi igazgatóság, valamint a társulatok között. A társulatok a helyi jelentőségű közcélú művek fejlesztését kezdetben állami és tanácsi támogatásból, valamint saját forrásaikból finanszírozták. Később a fejlesztések forrása döntően a MÉM és az OVH által biztosított támogatás volt. Az érdekeltek által fizetett érdekeltségi hozzájárulásból a társulatok mindenekelőtt a karbantartási feladatokat látták el. A társulatok fejlesztéseikkel közvetlenül szolgálták a nagyüzemi vízrendezéseket, 1968-tól pedig bekapcsolódtak a meliorációs feladatok végzésébe is.

Gyula területe – domborzati viszonyainál és talajszerkezeténél fogva – meglehetősen belvízérzékeny. Belvízképződésre különösen hajlamos a Fehér- és Fekete-Körös köze – ezen belül az ún. égettföld, a Gelvács-majori rész és a Fekete-

Körös balparti része a torkolat közelében – a Fehér-Körös balparti területe, Szeregyháza és Póstelek közötti rész, Bicere nagyobb része, csaknem az egész Siórét és Pejrét, valamint a gyulai lecsapoló csatorna környéke.

Ma Gyula határa vízrendezési szempontból két, egymástól jól elhatárolt területre oszlik. A két Körös közötti, valamint a Fehér-Körös balparti területre. Előbbit a 7. számú Fehér–Fekete-körösi Delta belvízrendszernek, utóbbit a 8. számú Élővízcsatorna belvízrendszernek nevezik.

A 7. számú belvízrendszerben 1970-ig 3 belvízöblözet volt, ami még a századforduló idején alakult ki. Ezek voltak az Itce-éri, a Sitkai és a Gelvácsi öblözetek. Mindegyikük főcsatornával és torkolati szivattyúteleppel rendelkezett. Az állami fejlesztések keretében 1970-ben megépítették a Gyula II. szivattyútelepet és a hozzá vezető Gyulavári főcsatornát. Ezzel egyidőben a 3 öblözetet összevonták, majd a régi öblözeti szivattyútelepeket is megszüntették. Most a Delta valamennyi belvizét a Gyulavári főcsatorna gyűjti össze és vezeti a Gyula II. szivattyútelephez. Itt gravitációs befolyás nincs. Minden vizet szivattyúval emelnek be a Fehér-Körösbe.

1982-ben a szivattyútelep mellett egy 500 l/sec. teljesítményű szivattyúállást létesítettek, hogy kisebb belvízmennyiség miatt a nagy telepet ne kelljen beindítani.

A Delta belvízrendszer állami főcsatornái:

1. Gyulavári főcsatorna	7,350 km
2. Gyulavári I. főcsatorna	2,650 km
3. Sitkai főcsatorna	4,024 km
4. Gyulavári–Erdei csatorna	9,268 km
5. Uradalmi I. csatorna	5,771 km
6. Itce-éri csatorna	5,798 km
7. Gelvácsi csatorna	3,075 km
8. Gelvácsi főcsatorna	13,765 km
9. Ant-Gyulavarsándi „B"	2,756 km
10. Lencsési csatorna	2,522 km
11. Kompi csatorna	6,030 km
12. Kompi-Uradalmi ök.	0,990 km
13. Bányaréti csatorna	3,483 km
Összesen:	67,482 km

A Fehér-Körös balpartján lévő 8. sz. Élővízcsatorna belvízrendszerben 2 belvízöblözet található. A Gyula–kétegyházi közúttól nyugatra eső terület a békési, attól keletre eső pedig a gyulai belvízöblözet része. A gyulai belvízöblözet 1971–75 között fejlesztésre került. Ennek keretében az öblözet déli részét a békési öblözethez csatolták.

A jelenlegi gyulai öblözet belvizei az országhatár, Gyula, Kétegyháza és Elek

által bezárt területről folynak össze. Főcsatornája a Gyula–Kispél–Eleki csatorna, amely az Élővízcsatorna tápcsatornájába torkollik és a Gyula I. szivattyútelep gravitációs zsilipjén, illetve szivattyúin keresztül a Fehér-Körösbe vezeti a belvizeket.

A gyulai öblözet főcsatornái:

1. Élővíz tápcsatorna	1,540 km
2. Gyula–Kispél–Eleki csatorna	12,096 km
3. Gyula–Kétegyházi felfogó	9,200 km
4. Pél–Gyulai Élővízcsatorna	2,590 km
Összesen:	25,426 km

A békési belvízöblözet lényegében Lőkösházától Békésig terjed. Ide tartoznak Gyula Ny-i, ÉNy-i területei. Az Élővízcsatornától É-ra fekvő terület belvizei a Csíkos-éri csatornán és a Pósteleki főcsatornán keresztül a Gerlai Holtágba jutnak. Az élővíztől D-re a belvizek a Kígyósi főcsatorna–Gerlai Holtág–Élővízcsatorna nyomvonalon kerülnek levezetésre. Főbefogadó a Kettős-Körös, ahová gravitációsan folynak be, vagy a torkolati szivattyútelepeken keresztül kerülnek beemelésre. Gravitációs lefolyással azonban csak a magasabb fekvésű földek vízteleníthetők. Az alacsonyabb területek belvizeit szivattyúzással kell a főcsatornákba emelni.

A gyulai belvízöblözet fejlesztése során a Gyula–szabadkígyósi közúttól É-ra épült meg 1974–75-ben a Tavaszréti Belvíztározó, amely lehetőséget biztosít arra, hogy a hatásterületet gyorsabban lehessen mentesíteni. A körtöltéssel körülvett tározó nagysága:

	Területe	Tározó térfogata
Keleti tározótér	310,8 ha	2,55 millió m^3
Nyugati tározótér	195,7 ha	1,77 millió m^3
Összesen:	506,5 ha	4,32 millió m^3

A tározó táplálója az Eleki főcsatorna, lecsapolója a Kígyósi főcsatorna.

A békési öblözet főcsatornái:

	Összesen	Gyula területén
1. Élővízcsatorna	37,352 km	12,840 km
2. Kígyósi főcsatorna	10,209 km	5,096 km
3. Gyulai lecsapoló csat.	10,981 km	10,981 km
4. Eleki főcsatorna	30,300 km	12,170 km
5. VI. sz. csatorna	12,810 km	11,350 km
6. VII. sz. csatorna	4,189 km	4,189 km
7. Pósteleki főcsatorna	6,990 km	6,990 km

	Összesen	Gyula területén
8. Pósteleki mellékcsatorna	4,850 km	4,850 km
9. Csíkos-éri csatorna	4,565 km	4,565 km
10. Csíkos-ér–Élővíz ök.	0,870 km	0,870 km
Összesen:	123,116 km	73,901 km

A város külterületén összesen

166,809 km állami főcsatorna,
160,456 km üzemközi (társulati) csatorna,
97,406 km üzemi csatorna található.

A békési öblözet állami főműveinek egy része további fejlesztésre szorul. A jelenlegi állapotban az egyes főművek kapacitása gátat szab a komplex meliorá-ció megvalósításának, illetve ronthatja annak hatásfokát. Szűk keresztmetszete a területnek a Kígyósi főcsatorna és az Élővízcsatorna keresztezésénél épült 2 m átmérőjű ún. Veszei szifon, amely méreténél fogva nem képes a belvizek gyors levezetésére.

A gyulai területet közvetlenül vagy közvetve mentesítő belvízátemelő szi-vattyútelepek a következők:

5. sz. táblázat

Sor-szám	Szivattyútelep neve	Építés ideje	Üzeme	Vízszáll. m^3/sec.	Megjegyzés
1.	Sitkai	1912	gőz	1,43	Megszűnt 1981-ben
2.	Itce-éri	1955	gőz	0,86	Megszűnt 1981-ben
3.	Gelvácsi	1928	gőz	0,80	Megszűnt 1982-ben
4.	Pej-réti	1933	Diesel	0,80	
5.	Gyulai I.	1942	Diesel	2,36	
6.	Csordási	1943	villamos	0,20	
7.	Gyulai II.	1970	villamos	3,80	
8.	Békés I.	1900	gőz	4,50	Az Élővízcs. torkolatánál
9.	Békés II.	1959	villamos	11,00	Az Élővízcs. torkolatánál
10.	Békés III.	1979	villamos	12,00	Az Élővízcs. torkolatánál

A város területén a fajlagos belvízi kiépítettség a következő:

	Gravitációs	Szivattyús
1. Delta öblözet	18,7	43,7 l/sec/km²
2. Gyulai öblözet	86,7	45,10
3. Békési öblözet	22,9	40,7

A belvizek átlagos levezetési időtartama:

A Delta öblözetben	12 nap
A Gyulai öblözetben	12 nap
A Békési öblözetben	14 nap

Belvízvédekezéskor a művek összehangolt működését – üzemelési előírás szerint – a vízügyi igazgatóság gyulai szakaszmérnöksége irányítja. Hatásköre az üzemközi és üzemi művekre is kiterjed.

Gyula területére a szomszédos Romániából belvizek nem jöhetnek át, mert a határ közelében épített árvédelmi lokalizációs töltés ezt nem teszi lehetővé. A Pél-Gyulai belvízcsatorna ugyan a határon túl is folytatódik, de a határszelvényben lévő tiltó nemzetközi egyezmény alapján állandóan zárva van.

b) Melioráció

A város mezőgazdasági üzemei kedvezőtlen adottságú területeken gazdálkodnak. Rendszeresen kárt okozott az évről-évre visszatérő belvíz, amely nemcsak a kultúrákat pusztította ki, hanem gátolta a megfelelő talajszerkezet és vetésszerkezet kialakulását is. Az 1960-as évek végén jött az a felismerés, hogy megfelelő vízrendezés nélkül a gazdálkodás eredményeit javítani, biztonságát növelni nem lehet. A termelőszövetkezetek üzemi vízrendezést határoztak el, aminek megvalósítását az állam támogatta.

Elsőként a Köröstáj Tsz teljes területén valósult meg a vízrendezés 1969–73 között. Ezt követte a Munkácsy Tsz vízrendezése 1974–76 között, amit 2069 ha-n hajtottak végre. Kialakították a nagyüzemi táblákat és a belső úthálózatot. A táblaszintű vízrendezést szivárgós módszerrel építették meg. A táblaméretek és az úthálózat megfelelőnek bizonyult. A csatornahálózat és a szivárgók nem biztosították teljes mértékben a várt eredményt. A vízrendezés gazdasági hasznát a megváltozott termelési technológiák miatt ma már számszerűsíteni nem lehet.

Az üzemi vízrendezés művei a karbantartás és üzemelés hiányosságai miatt jórészt tönkrementek. Műszaki megoldásuk sem volt korszerű. A szivárgók nem funkcionáltak kellően, megbontották a táblák egységét, nehezítették a művelést. A termelőszövetkezetek és az illetékes egyéb szervek felismerték, hogy a termelés eredményeinek további növelését csak a korszerű, komplex meliorációval lehett biztosítani. Ennek lényege, hogy a területrendezés mellett teljeskörű vízrendezést végeznek, amelynek során az üzemi és üzemközi művek mellett az állami művek helyzetét is vizsgálják. A táblák vízgazdálkodási homogenitását drénezéssel,

mélylazítással, talajjavítással biztosítják. A munkákat nem egy üzemre, hanem vízgyűjtő területre tervezik.

Ilyen elvek szerint készült el a gyulai Lenin Tsz területén 3062 ha-n a komplex melioráció 1979–82 között. Működésének vizsgálata során megállapítható, hogy ez az egyik leghatékonyabb mezőgazdasági beruházás. A melioráció előtti és utáni árbevételek vizsgálatából megállapítható pl., hogy az

1. tábla (49 ha) árbevétele 67,6%-kal,
2. tábla (63 ha) árbevétele 104,8%-kal,
3. tábla (68 ha) árbevétele 118,3%-kal,
8. tábla (49 ha) árbevétele 42,7%-kal növekedett.

A békéscsabai ÁG gyulai kerületében csak a társulati csatornák kiépítése, ill. felújítása valósult meg. A jobb talajadottság miatt a melioráció igénye mindeddig nem vetődött fel sürgetően.

Gyula területén jelenleg 97,406 km üzemi csatorna van a következő megoszlásban:

	Fehér-Körös balpartján	Deltában	Összesen
Lenin Mgtsz	5,783 km	26,144 km	31,927 km
Köröstáj Mgtsz	29,519 km	12,569 km	42,088 km
Munkácsy Mgtsz	23,391 km	–	23,391 km
Összesen:	58,693 km	38,713 km	97,406 km

A komplex melioráció végrehajtása további vízügyi és pénzügyi problémákat hozott felszínre. Ezek megoldása érdekében felül kell vizsgálni a belvízcsatornák kategorizálását és meg kell találni a gyakoribbá váló belvízszivattyúzások költségének fedezetét. A meliorációt végrehajtó gazdaságokban – a rendszer megfelelő működésének biztosítására – meliorációs ágazat létesítése, vagy meliorációs szakember beállítása szükséges.

c) Belterületi vízrendezés

A város viszonylag sík terepen fekszik. Átlagos magassága 88,18–89,18 m.A.f. közé esik. A legmagasabb, 91,00 m körüli részek az Élővízcsatorna jobb partján, a Kun Béla u. elején, a róm. kat. parókia, a jelenlegi tanácsháza és a vár közvetlen közelében találhatók. Az átlagosnál mélyebben fekvő területek:

- a Rákóczi tótól É-ra eső 150 m széles sáv,
- a Sarkadi úton, a belterületi határ közelében,
- a Hősök tava környékén és a Fehér-Körös–Poklászkúti csatorna közötti terület,
- a déli iparterület,
- a Zrínyi u.-tól DNY-ra eső terület, a belterületi határ közelében,
- A Bárdos csatorna mentén. A Ferencesek terétől az Élővízcsatornáig és a Törökzugi lakóteleptől Ny-ra eső terület.

Ezeken a városrészeken a kötött, agyagos talaj, valamint az időszakonként magas talajvíz következtében, továbbá a megoldatlan vízelvezetés miatt viszonylag sűrűn keletkeztek belvíz elöntések. Az elöntések a lakóépületekben, kerti kultúrákban, közlekedési és egyéb létesítményekben jelentős károkat okoztak.

A város kialakulásával párhuzamosan létrejött ugyan egy csatornarendszer, amely a városközpontban egyenesített rendszerű, zárt csatornázással, a kertövezetekben nyílt árkos megoldással készült. A zárt csatornák hossza a felszabadulás időszakában 8–9 km volt. A felszabadulástól napjainkig a zárt csatornák hossza elérte a 28,5 km-t. A csapadékvizek átemelésére a körtöltés mentén 3 kisteljesítményű szivattyúállás létesült:

– az Újülés utcánál 0,6 m^3/perc teljesítménnyel,
– a Brassói utcánál 30,0 m^3/perc teljesítménnyel,
– a Bárdos csatornánál 3,0 m^3/perc teljesítménnyel.

Ezek a szivattyúállások ma már sem teljesítményük, sem küszöbmagasságuk miatt nem felelnek meg. Az elégtelenség a csapadékvíz-elvezető hálózat egészére is megállapítható. Egyes területeken pedig – mint pl. az Epreskert–Kilián utcától É-ra eső területeken és a vasút vonalától É-ra eső terület döntő részén – alapvetően megoldatlan.

Ezért rendelte meg a városi tanács 1976-ban a város csapadékvíz-csatornázásának tanulmánytervét. A tervkészítés során a tervező vállalat részletes magassági felmérést végzett és részvízgyűjtőkre megállapította a lefolyási tényezőket, amik $\varphi = 0{,}05$–$0{,}70$ között változnak. A város 1194 ha-os belterületén 10 öblözet kerül kialakításra. Befogadóként az Élővízcsatorna, a Csíkoséri csatorna, a Poklos-kúti csatorna, a Farkashalmi csatorna és a Gyulai lecsapoló csatornát lehet figyelembe venni.

A II., III. és IV. öblözet vizei átemeléssel, a többi öblözeté gravitációsan jutnak a befogadóba. Az egyes öblözetek nyílt árkos, ill. elválasztó rendszerű, zárt csatornás részeit alapvetően a rendezési terv beépítési módja határozza meg.

A város meglévő tavai záportározóként fognak szerepelni. Üzemi vízszintjüket úgy szabályozzák be, hogy fogadni és átmenetileg tározni tudják a csatornahálózaton érkező csapadékvizeket. Záportározóként 6 tó jöhet számításba. Ezek:

	Felület	Tervezett tározó térfogat
Wesselényi tó	4,54 ha	7300 m^3
Hősök tava	1,54 ha	4200 m^3
Hunyadi tó	1,14 ha	1140 m^3
Erkel tó	1,98 ha	1980 m^3
Bárdos tó	0,96 ha	7000 m^3
Rákóczi tó	1,34 ha	1340 m^3

A Hunyadi, Erkel és Rákóczi tó üzemi vízszintjét a Csíkos-ér felé vezető túlfolyó csatorna leeresztő zsilipe szabályozza. A másik három tóból a víz automatikusan üzemelő szivattyú segítségével jut a befogadókba. A lecsapoló rendszer kiépítése során a tavak környezete is rendezésre kerül. Vizük élővé tétele érdekében biztosítani kell, hogy csapadékmentes időben is friss víz utánpótlást kapjanak. Ez műszakilag megoldható.

A belterületi vízrendezés költsége igen magas. (1975-ös árszinten 165,5 millió Ft.) A város saját erőforrása kevés ahhoz, hogy a vízrendezési tervet belátható időn belül megvalósítsa. Ezért célszerű a megvalósításra olyan formát találni, amelynek kereteibe a tanácson kívül az érdekelt egyéb szervek (felsőbb tanács, érintett tárcák) és a lakosság erőforrásai is bevonhatók. Gyulán ezt a módszert a vízművesítés során sikerrel alkalmazták.

Mivel a belterületi vízrendezés a város, ezen belül a lakosok számára is alapvető jelentőségű, ezt a tervet a legteljesebb összefogással megvalósuláshoz kell segíteni.

5. Mezőgazdasági vízhasznosítás

A Körösök vidékén a csapadék évi átlaga 550 m körül van, amiből tenyészidőben kb. 280 mm-re lehet számítani, nem mindig kedvező eloszlásban. A növénytermesztéshez szárazabb években 250–350 mm csapadék hiányzik, amit öntözéssel lehet pótolni.

A Gyula környéki öntözések kezdete az 1860-as évekre nyúlik vissza. Az ide települt bolgárok honosították meg az ún. bolgár rendszerű öntözést. Az öntözés fejlődése a századfordulón vett határozott lendületet. A tevékenység két irányból kapott segítséget. Ezen időszakra esett a vízkormányzó, ill. öntözővizet biztosító jelentősebb művek építése ebben a térségben, másrészt a szivattyús vízemelés gépei ekkor kezdtek öntözővízemelés céljára is elterjedni.

1896-ban Gyula mellett a Fehér-Körös 135,160 fkm szelvényében elkészült egy Poirée-rendszerű tűsgát. Ennek segítségével lehetségessé vált az öntözővíz biztosítása az Élővízcsatornában és annak mellékcsatornáiban is. A gyulai duzzasztó egy 30 m nyílású vasalatlan betonból készült műtárgy, amelyben 23 db lefektethető tűtartó keretláb van elhelyezve. Küszöbmagassága 84,72 m.A.f. Eredetileg 87,10 m.A.f. duzzasztási szintre tervezték, de gyakorlatilag 87,50 m.A.f. duzzasztott vizet tartanak. Ez a vízszint az ottani vízmércén +180 cm-nek felel meg. A duzzasztót árhullámok idején és téli, jeges időszakban le kell szerelni. Az Élővízcsatorna menti városok téli időszakban történő friss víz ellátása érdekében 1977-ben, közvetlenül a tűsgát előtt egy 86,55 m.A.f. magasságú vasbeton fenékgátat építettek. A fenékgát létesítésével az Élővízcsatornába télen is 1,5 m^3/sec víz táplálható be. (32. sz. kép)

A felszabadulást megelőzően Gyulán jelentősebb nagyságú, egybefüggő öntözés nem volt. Az 1930-as években az ún. Póstelek–Hajlási határrészen valósítottak

meg mintegy 70 kh nagyságú felületi öntözést. Az 1940-es években Gyulavári határában a Gelvácsi csatornából több kisebb rizstelepet öntöztek, mintegy 50 kh összterülettel. Az apró kert- és egyéb öntözések nagyságrendje 35 kh-t tett ki. Jelentősebb egybefüggő öntözőterületek a mezőgazdasági nagyüzemek létrejötte után alakultak ki.

1950–1960 között a József Attila Szanatórium 22 ha-os gyümölcsöskertje, a Gyulai Kórház üzemi kertészete, a Gyulai Tangazdaság kertészete, a Kertészeti Vállalat, az Állami Gazdaság és a megalakult termelőszövetkezetek igényelték az öntözést. 1960 után a gazdaságok felületi öntözéssel kísérleteztek. Az olcsóbb megoldás érdekében csak az öntözőcsatornákat építették meg, tereprendezéseket nem végeztek. Így az öntözés nem felelt meg a várakozásnak. A Köröstáj Tsz a Szeregyházi öntözőcsatornából, a Munkácsy Tsz a Gyulai lecsapoló csatornából, a Lenin Tsz az Uradalmi csatornából vette ki a szükséges öntözővizet. A Lenin Tsz halastavai közvetlenül a fekete-körösi vízkivételtől kapták a vizet.

A vízügyi igazgatóság a Gyula környéki jobb öntözővíz-ellátás céljából átépítette a Csíkos-éri öntözőcsatornát és a Gyulai lecsapoló csatornát. Az 1970-es években a Gyulavári határrészen lévő állami csatornákat vette rekonstrukció alá a jobb belvízi és öntözővíz-vezetési cél érdekében.

Voltak olyan évek, (1950, 1952), amikor a Fehér-Körös nyári vízhozama 0 volt és nem tudta biztosítani az Élővízcsatorna friss vízzel való ellátását. Ennek következtében a vízhasználati igényeket sem lehetett kielégíteni. Az Élővíz-rendszer biztonságosabb vízellátásának megoldására épült 1964-ben a Fehér-Körös balparti 120,663 km szelvényénél a Szeregyházi fővízkivétel és tápcsatorna. Ezen a helyen a Fehér-Körös medrében egy teknő van, amelyben – a Fekete-Körös vízhozamából – mindig van annyi víz, amennyi a jelzett vízpótláshoz szükséges. Itt egy 4 egységes, 2 m^3/sec teljesítményű úszó vízkivételi művet létesítettek, amely a Szeregyházi tápcsatornán és a Csíkos-ér–Élővíz összekötő csatornán keresztül juttatta a kiemelt vizet az Élővízcsatornába.

Az 1960-as években az öntözés előtt komoly perspektíva mutatkozott. Az állam anyagilag támogatta az öntözőtelepek építését. A gazdaságok távlati elképzeléseiben jelentős öntözés-fejlesztések szerepeltek. A gyulai gazdaságok 1962–63-ban összesen 822 kh területen árasztásos öntözőtelepet létesítettek. A tereprendezést azonban nem végezték el, így a telepek nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket és néhány év után túlnyomó részük felszámolásra került.

A vízügyi szolgálat is elő kívánta mozdítani a fejlesztések lehetőségeit és a Kettős-Körös medrében Békésnél duzzasztót épített. A 2×18 m nyílású vasbeton műtárgy 1967–68 között épült a Kettős-Körös 116,736 fkm szelvényében. Célja a Fekete- és Fehér-Körös természetes vízkészletének hasznosítása volt. A tervezett duzzasztási szintet 87,10 m.A.f.-ben jelölték meg, de műszakilag 87,58 m.A.f. szint tartására is alkalmas. Ezen vízszint mellett a már korszerűtlen és erősen avuló gyulai tűsgát kiváltható lenne. Gyakorlatilag a békési duzzasztó 85,50 m.A.f. szintet tart. Ilyen vízszint mellett kellő vízmélységet biztosít a Szeregyházi fővíz-

kivétel biztonságos üzemeltetéséhez. Egyes esetekben a duzzasztási szintet 86,60–86,80 m.A.f.-re is felemelik, amikor is a Sarkad környéki öntözések vízszükséglete a Fekete-Körösből gravitációsan kivehető.

1976-ban a békési duzzasztónál egy 3,0 m^3/sec teljesítményű szivattyúállás létesült. Ennek az a szerepe, hogy szükség esetén vizet emeljen át a duzzasztó alatti tározott vízből a felső mederszakaszba. Ezzel Gyula térsége bekapcsolást nyert a Tiszalöki együttműködő vízrendszerbe. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy Gyula térségében lokális vízhiányból adódóan nem lesz vízkorlátozás, csak a Tiszalöki rendszerrel együtt. Ennek pedig nagyon kicsi a valószínűsége.

Az 1970-es évek elején nagy öntözési felfutás ígérkezett. A Tiszán is, a Körösökön is megvalósultak azok a főművek, amelyek a szükséges öntözővizet voltak hivatva biztosítani. Számos tanulmány készült, ami az öntözés-fejlesztés lehetőségeit vizsgálta. Gyula határában is megtervezésre került a Gyula–Elek–kétegyházi öntözőfürt, amelyben a gazdaságok összesen 2819 ha-ral voltak érdekelve. A gazdasági nehézségek, valamint az öntözési politika megtorpanása miatt azonban az öntözőfürt nem valósult meg. De nemcsak a fejlesztések maradtak el, hanem a meglévő öntözések is visszafejlődtek. Ebben számos tényező játszott közre.

Egyes öntözőtelepek nem mindenben a műszaki kívánalmak szerint épültek meg, ennélfogva üzemelésük gondokkal járt. Az esőztető öntözés gépi berendezései elavultak. Nem is voltak korszerűek, mert telepítésükhöz jelentősebb számú munkaerő kellett és a dolgozók a rossz körülmények között teljesítendő, nehéz fizikai munkát nem szívesen végezték. Az újabb gépek sem mondhatók egyértelműen tökéletesnek és beszerzési áruk aránytalanul magas.

Az öntözőtelepek építésének állami támogatása megszűnt. Miután az öntözés gazdaságossága nem mindig egyértelmű, a gazdaságok nem vállalták a telepek építésének költségeit. A gazdaságosságot befolyásolta az 5/1979. OVH–ÁH. sz. vízdíj-rendelet is, amely a vízhasználatért fizetendő díjat alapdíjra és változó díjra bontva állapította meg. A fizetendő vízdíj mintegy háromszorosa lett a korábbinak. A gazdaságok ezután anyagilag is erősen érdekeltek lettek abban, hogy üzemen kívül lévő telepeiket felszámolják, sőt valamennyi vízhasználatukat felülvizsgálat alá vegyék. 1980–81-ben az öntözések volumene jelentősen lecsökkent.

Szemléltetésképpen bemutatjuk a gyulai öntözések alakulását 1975–1982 között:

6. sz. táblázat

Vízhasználó neve	1975	1980	1982
		hektár	
Munkácsy Mgtsz	415	415	115
Köröstáj Mgtsz	415	280	112
Lenin Mgtsz	392	392	–

Vízhasználó neve	1975	1980	1982
		hektár	
Állami gazdaság	134	–	–
Tangazdaság	30	–	–
Kertészeti Vállalat	6	6	–
Szociális Otthon	2	–	–
Egyéni termelők	5	5	5
Lenin Mgtsz (Halastó)	70	70	70
Összesen:	1469	1168	302

Az öntözések csökkenéséhez az időjárás is hozzájárult. Az utóbbi évtizedben a csapadék kedvezőbb eloszlásban hullott és nélkülözhetővé tette az öntözéseket.

1982 szeptemberében a 6/1982. OVH–ÁH. sz. rendelkezéssel módosították a korábbi vízdíj-rendeletet. Az alapdíjat – a rizsnél és a halastónál – jelentősen csökkentették, a változó vízdíjat megemelték. Ezzel reálisabb lett a vízhasználatok díja, de kedvező hatása még nem mutatkozik.

Az öntözésben jelenleg ellentmondásos helyzet áll fenn. Rendelkezésre állanak a jelentős beruházással megvalósított állami főművek, hasznosítás viszont alig van. Az öntözésben rejlő terméstöbbletre a népgazdaságnak szüksége van, csak meg kell keresni a módját annak, hogy ebben a termelő is érdekelt legyen. Biztosra vehető, hogy népgazdasági érdekből rövidesen meg fogják találni az öntözés hasznossá tételének és további fejlesztésének lehetőségét.

A vízügyi szervek feladata az, hogy az igényeknek megfelelő mennyiségű és minőségű vizet biztosítsák. A meglévő főművek erre máris alkalmasak. További igények esetén a Fehér- és Fekete-Körös szögletében, az ún. „Kis Deltában" megépíthető egy többcélú tározó, kb. 30 millió m^3 kapacitással. Ez a tározó a békési duzzasztóval egy rendszert képezve alkalmas lehet nemcsak a távlati öntözővíz-igények kielégítésére és árvízcsúcsok visszatartására, hanem a városkörnyéki üdülés és a vízisportok részére is kiváló lehetőséget biztosít.

6. Ivóvíz-ellátás

Az 1800-as évek végéig Gyulán is – mint a többi településeken – a felszíni vizeket és a talajvizet használták ivásra, valamint egyéb háztartási, ipari és mezőgazdasági vízigény kielégítésére. A vizet vagy közvetlenül a folyókból, tavakból vették, vagy ásott kutakból nyerték. Olyan esetekben, amikor lágy vízre volt szükség, esővizet használtak. A Gyulán és környékén található vizek a mennyiségi igényeket bőségesen kielégítették.

A civilizáció fejlődése és a közegészségügy követelményeinek növekedése hozta magával a jobb minőségű ivóvíz használatának igényét. Magyarországon

1830-tól próbálkoztak – több-kevesebb sikerrel – mélyfúrású kút létesítésével. Az eredményes kútfúrások végzése és az artézi kutak elterjedése Zsigmondy Vilmos és unokaöccse, Zsigmondy Béla munkásságához fűződik. 1890-ig csak szórványosan, attól kezdve pedig tömegesen készültek a jó ivóvizet szolgáltató mélyfúrású kutak.

Gyulán, vontatott előkészítés és pénzügyi nehézségek leküzdése után, 1883-ban fúrta meg az első kutat Czoll Demeter hódmezővásárhelyi kútfúrómester, a jelenlegi Petőfi téren. Egy év múlva ugyancsak Czoll Demeter a Kossuth-téri laktanya (ma szociális otthon) előtt fúrt jóvizű kutat.

Ettől kezdve évente több tucat kút készült a város bel- és külterületén. A kutak talpmélysége 80–380 m között változott. Hozamuk 3–257 l/perc között adódott. A kutak 78%-a pozitív, 22%-a negatív volt. A negatív kutak 3–20 liter vizet adtak percenként.

A közkutak mellett jelentős számban létesültek közületi kutak, sőt, a módosabb lakosok, illetve gazdálkodók is mélyfúrású kúttal rendelkeztek. Egy 1962. évben készült felmérés szerint Gyula városban az alábbi kutak voltak találhatók:

7. sz. táblázat

Kutak	Közkút db	Közkifolyó db	Közületi kút db	Magánkút db	Összesen db
Belterületen	31	7	120	125	283
Külterületen	12	–	64	85	161
Összesen:	43	7	184	210	444

A felszabadulás előtt létesített mélyfúrású kutak nem kellően megbízható geológiai szakvélemény alapján, rendszerint kis csőátmérővel készültek, többnyire a fúrómester személyes tapasztalatai és szakmai felkészültsége szerint. A rendszeres karbantartás elmulasztása miatt a kutak idő előtt elöregedtek, hozamuk tetemesen lecsökkent, majd elapadtak.

A városban a felszabadulás előtti időben mai értelemben vett vízmű nem volt. Voltak ugyan közületek és tehetősebb polgárok, akik engedély alapján megcsapolták valamelyik bővizű közkutat és a vizet az épületbe bevezették. Ilyen „törpe" vízművet az Árpád utcában, a Városház utcában és a Béke sugárúton találhattunk. A gyulai kutak szerepe a vízművesítés előtt ellentmondásos volt. Fáradságos és időtrabló volt a vízhezjutás az olykor messze eső és vékonyan csordogáló kutaknál, ugyanakkor a víznek mintegy 80–90%-a haszontalanul folyt el. Próbálkoztak ugyan elzáró berendezések felszerelésével, de ezek a rongálások miatt nem hozták a várt eredményt.

A város lakosságának viszonylag sok kút állt rendelkezésére, a növekvő igényeket mégsem tudták szolgálni. Mind több lakás létesült fürdőszobával, de

ahol ez nem volt, ott is nőtt a vízfogyasztás és már nem szívesen végezték a vízhordást, a kannázást. A szükséglet jobb kielégítésére, ugyanakkor a vízpazarlás csökkentésére a részleges vízművesítés látszott megfelelőnek. A városi tanács 1958–62 között a megfelelő kiépítésű és kellő hozamú kutakra törpevízműveket létesített. Ezek a következők voltak:

1. Rákóczi Ferenc utcai,
2. Galbácskerti,
3. Ságvári utcai,
4. Eminescu utcai,
5. Kerecsényi utcai,
6. Béke sugárúti,
7. Eötvös utcai és a
8. Városi tanács udvari kútjára telepített vízmű. Ezeket a vízműveket kezdetben a városi tanács üzemeltette, majd 1962-ben átadta a Békés Megyei Víz- és Csatornamű Vállalatnak.

A törpevízművek hálózatának összes hossza 14,800 km, a bekötések száma 455 db, a közkifolyók száma 23 db volt. A havi víztermelés 6500–14 500 m^3 között ingadozott. A telkekre bevezetett víz magával hozta a fogyasztás ugrásszerű növekedését, a fokozott víztermelés pedig a kutak hozamának rohamos csökkenését. Olyan megoldást kellett keresni, amely az egész város vízigényét hosszú távon, biztonságosan meg tudja oldani.

A városi tanács 1961 augusztusi ülésén foglalkozott a lehetséges megoldás keresésével és tanulmánytervet rendelt a Földmérő és Talajvizsgáló Vállalatnál. A tanulmány 1962 tavaszán készült el. Víztornyos, körvezetékes megoldást javasolt és a várható költségeket 40 millió Ft-ban körvonalazta. A tanulmány ismeretében – és az Országos Vízügyi Főigazgatósággal való tárgyalás után – a város párt-, tanácsi és társadalmi szervei társulati úton létrehozandó vízmű megvalósításával értettek egyet és 1962 májusában létrehozták a vízmű társulat szervezőbizottságát.

Május 18-án a szervező bizottság a lakosság részére tájékoztatót adott ki, amelyben kifejtette a vízmű szükségességét, az összes és az egységnyi vízigényt, az érdekeltségi egységek számát, az egységnyi hozzájárulási összeget és a társulatalapítás feltételeit. Előzetesen a vízigényt 4400 m^3/napban, az egységek számát 16 666-ban irányozták elő. Az egységnyi hozzájárulási költséget 2727 Ft-ban állapították meg, amit 10 év alatt kellett kifizetni. A vízmű megvalósítását 4–5 év alatt szándékoztak végrehajtani.

A Gyulai Városi Vízmű Társulat 1962. augusztus 31-én alakult meg. Az alakuló ülésen ismertették, hogy az összeírás alapján megállapított 5955 érdekeltből 3063 magánszemély és 72 közület lépett be, ami 52,6%-ot tett ki. Megvolt tehát a 29/1960. tvr. által megkívánt 50%, így az alakuló ülés kimondhatta a Városi Vízmű Társulat megalakítását. A társulat elnökévé 3 évre dr. Gyarmati Lajost választották meg. A műszaki vezetői feladatokra Takács Lajost, a Vízügyi Igazgatóság mérnökét kérték fel.

A társulat nehéz körülmények között kezdte meg munkáját. A maguk elé tűzött program, a lakosság várakozása sürgős cselekvést kívánt, de a feltételek, mindenekelőtt a pénz, a beruházási program és a műszaki tervek hiányoztak. Minden követ megmozgattak a tervezői kijelölés biztosításáért. Végül a MÉLYÉPTERV vállalta a beruházási program, a talajfeltárási, a kisajátítási és a geodéziai munkák elkészítését. A beruházási program sok huzavona után csökkentett értékben került jóváhagyásra. Ebben a korábbi tanulmányhoz képest annyi változás volt, hogy pontosabb felmérés alapján a vízmű napi teljesítményét 6200 m^3-ben, a költségeket 52 052 000 Ft-ban, az építési időt 6 évben (1963–68) irányozta elő. A kiviteli tervek készítését egyetlen tervező vállalat sem vállalta. A megoldások keresése oda vezetett, hogy a MÉLYÉPTERV gyulai származású mérnökei mellékfoglalkozásként készítették el a terveket.

A kivitelezők biztosítása is nagy feladatot rótt a társulatra, de sikeresen megoldották. A generálkivitelező Vízügyi Építő Vállalat és a kútfúrásokat végző Békés Megyei Víz- és Csatornaműi Vállalat végig jó partnere volt a társulatnak. Kötelességükön túlmenően igyekeztek a felmerült akadályokat elhárítani.

1963–64-ben a kezdeti nehézségek (tervek és kivitelezők hiánya) az előirányzat megvalósítását nem tették lehetővé. A lemaradás pótlása és az emelt előirányzatok végrehajtása 1965-től vált lehetségessé. A feladatok megnövekedése miatt az 1964. december 29-én megtartott küldöttközgyűlés a társulat élére függetlenített elnököt választott Nádházi András személyében.

1965-ben megfeszített munka folyt. Befejezték a főkörvezetéket és a víztornyot, megépítették a vízműtelepet és az egyik térszíni tározót. Ezen kívül elkészült a nyersvízhálózat, a szivattyú és kútaknák, a főkörön belüli elosztó hálózat, a külső elosztó hálózat jelentős része, a villamosenergia-ellátás, aknák, kerítés a vízműtelepen, stb.

1966-ban már jórészt befejező munkák voltak. Az volt a cél, hogy az elkészült szakaszokon mielőbb meg lehessen indítani a vízszolgáltatást. Ez a célkitűzés megvalósult. A társulat 1966. augusztus 20-tól próbaüzemelésként – térítés nélkül – szolgáltatni kezdte a vizet. 1966 júliusában Takács Lajos műszaki vezető lemondott, mivel a KÖVIZIG igazgatójává nevezték ki. Utódja Szabadfalvy László lett, a KEVIÉP volt főépítésvezetője, aki főfoglalkozásban látta el a műszaki vezetői teendőket. A munkák közeli befejezése felvetette a vízmű üzemeltetésének kérdését. A városi tanács 1966. október 11-i ülése úgy foglalt állást, hogy az üzemeltetésre saját városi vállalatot hoz létre. Megalapította a Gyulai Fürdő-, Víz- és Csatornaműi Vállalatot. A vállalat igazgatójává Nádházi Andrást nevezték ki, aki egyben betöltötte a társulati elnöki funkciót is.

A vízmű teljes befejezése jóval a tervezett határidő előtt, 1967 novemberében történt meg. Az ünnepélyes felavatás november 6-án volt a szivattyúháznál. A társulat az anyagi eszközökkel jól gazdálkodott. A módosított programot jelentős megtakarítással hajtotta végre. Az elkészült vízmű 52 millió Ft-ba került. A megtakarítások és kintlévőségek lehetővé tették, hogy a társulat folytatólagosan

megvalósítsa mindazokat a létesítményeket, amelyeket az eredeti beruházási program tartalmazott. A további fejlesztést indokolta az is, hogy a vízmű tervezési időszakához viszonyítva jelentősen megváltozott a város távlati fejlesztési terve. Fejlődtek az ipartelepek, nőtt az idegenforgalom, szállodák és új lakótelepek építését vették tervbe. Az eredetileg tervezett 22 ezer lakossal szemben 1975-re 26 ezerrel kellett számolni. A vízművet tehát bővíteni kellett.

Az új beruházási programot a Gyulai Fürdő-, Víz- és Csatornaműi Vállalat készítette el. Az 1968-as év a tervkészítés éve volt. A tervek alapján az eddig megvalósult 6200 m^3/nap vízkapacitást 10 000 m^3/napra kívánták növelni. Az előirányzat szerint további kutakat, 1000 m^3-es felszíni tározót, központi szociális és irodaépületet, raktárat és műhelyt szándékoztak építeni. Jelentősen bővíteni kellett a vízvezetékhálózatot is.

A kivitelezést is a vízmű vállalat végezte. A munkákat a tervezett határidőn belül, 1972-ben fejezték be. A Gyulai Vízmű Társulat 1963–72 között, a segítőkész tervezőkkel és kivitelezőkkel együttműködve, megvalósította a város teljes vízművesítését. A lakosság áldozatkészsége a felsőbb szervek támogatásával párosulva nagyszerű eredményt hozott. A társulat gondos, hozzáértő munkáját dicséri az is, hogy az építés 10 éve alatt OTP hitelre nem szorult, s így kamatfizetés terhe nélkül gazdálkodott. A társulat 1973. augusztus 11-én szűnt meg. Az általa megépített műveket a Gyulai Fürdő-, Víz- és Csatornaműi Vállalat vette át. A vállalat 1970-ben költözött be a Szent László utcai új székházába.

1973-ban újabb, előre nem ismert vízfogyasztó jelentkezett. Az MSZMP KB és a kormány döntést hozott a Gyulai Húskombinát megépítésére. Ez az élelmiszeripari nagyüzem 3600 m^3 napi vízigényt jelentett. Ugyanakkor a városi tanács is további 1000 m^3/nap fejlesztésre támasztott igényt. Miután a meglévő vízmű az adott helyen tovább nem volt bővíthető, egy új, 5000 m^3/nap teljesítményű vízmű építése mellett döntöttek.

Az új víztermelő helyet a Gyula–szabadkígyósi és a Gyula–kétegyházi közút közötti ún. Sándorhegyi területen, a II. sz. vízműtelep helyét pedig a városi körgáton kívül, a Gyula–eleki közút baloldalán jelölték ki. A tervezést a MÉLYÉPTERV, a kútfúrásokat a Vízkutató és Fúró Vállalat, az építést a Gyulai Vízművek végezte. A fejlesztéseket koordinált pénzeszközökből finanszírozták.

A termelőhelyen két nagyátmérőjű kútpárat létesítettek, egymástól 1000 méterre. Az „A" kútcsoport kútjai 190 és 300 m, a „B" kútcsoport kútjai 187 és 305 m talpmélységűek. A nyersvizet 300 mm Ø-jű ac. csövön vezetik a II. sz. vízműtelephez. A telepen a vizet gáztalanítják és csírátlanítják, és 2 db, egyenként 1000 m^3-es térszíni tározón keresztül juttatják a fogyasztóhoz. A húskombinát közvetlenül van rákapcsolva a vízműtelepre egy 910 fm hosszú 300-as nyomócsövön keresztül. A vízmű a városi hálózattal is össze van kötve egy 150 mm-es cső útján. A vízműtelep berendezései további 5000 m^3-es bővítést tesznek lehetővé. A II. sz. vízmű fejlesztési munkái 1975–77 között elkészültek. A fejlesztés 48 millió Ft-ba került. (33. sz. kép)

1977-ben Gyula város és Gyulavári nagyközség egyesült. Gyulaváriban ki volt építve egy napi 1000 m^3 kapacitású hidroforos vízmű, sugaras rendszerű csőhálózattal. Ezt a vízművet a Békés Megyei Víz- és Csatornaműi Vállalat 1981-ben átadta a Gyulai Vízműveknek. 1982-ben a két vízművet összekötötték oly módon, hogy a gyulai vízmű vizet szolgáltathat a gyulavári rendszerbe, de fordítva nem. 1981-ben befejezték a gáztalanító berendezések felszerelését az I. sz. vízműtelepen és egyes kútpároknál.

Ezzel lényegében a gyulai vízmű nagyobb fejlesztései lezárultak. Létrejött egy 156,8 km hosszúságú hálózat 7634 házi bekötéssel. (10 383 lakás). Ivóvízzel el van látva 32 433 fő, az összlakosság 97%-a. Egy lakosra vetítve 274 l/nap esik. (A fajlagos vízfogyasztás országosan 140 l/fő/nap). A gyulai vízmű megvalósítása a városi tanács aktivitásának és a lakosság áldozatkészségének nagyszerű eredménye.

A városi vízmű fejlődésének ütemeit és főbb műszaki mutatóit az alábbi táblázat tartalmazza:

8. sz. táblázat

Megnevezés	Társulati fejlesztés I. ütem 1963–67	Társulati fejlesztés II. ütem 1968–72	Vállalati fejlesztés 1973–82	Összesen
Vízkapacitás	6200 m^3/nap	3800 m^3/nap	6000 m^3/nap*	16 000 m^3/nap
Vízműtelep	1 db	–	2 db*	3 db
Mélyfúrású kút	13 db	7 db	8 db*	28 db
Vízhálózat	118,6 km	14,4 km	23,8 km*	156,8 km
Házi bekötések	5257 db	325 db	2052 db*	7634 db
Víztorony	1 db 1000 m^3	–	–	1 db 1000 m^3
Tározó-medencék	1 db 1000 m^3	1 db 1000 m^3	2×1000 m^3	4×1000 m^3
Vízmű székház	–	1 db	–	1 db
Bekerülés	52 mFt	27,8 mFt	61,5 mFt*	141,3 mFt

* A Békés Megyei Víz- és Csatornaműi Vállalattól 1981. évben átvett gyulavári vízmű adatait is tartalmazza.

7. Csatornázás, szennyvíztisztítás

Gyulán a felszabadulást megelőző időkben szennyvízcsatornázásról nem beszélhettünk. Többszintes épület igen kevés volt. Ezek szennyvizeit részben udvari emésztőkbe, részben mintegy 8–9 km összhosszúságú csapadékvíz-elvezető zárt csatornákba vezették be. A város földszintes lakóépületeiben keletkezett

– igen kis mennyiségű – szennyvizet az udvarokra öntötték ki, vagy az utcai nyílt árkokba engedték. Néhány ipari üzem szennyvize (Harisnyagyár, vágóhíd) valamelyik közeli tóba, vagy belvízcsatornába került. Az Élővízcsatorna mentén lévő épületekben keletkezett szennyvizek kivétel nélkül az Élővízcsatornába folytak. Az Élővízcsatorna és a város belterületén lévő tavak képezték a tisztítás nélküli szennyvizek fő befogadóit.

Gyula város volt, egyben megyeszékhely, a csatornázás kiépítésére mégsem igyekezett megoldást találni. Békés megye törvényhatósága 1904 és 1906 között négyszer is felhívta a várost a csatornázás megterveztetésére és a munkák megindítására. A város azonban „rossz pénzügyi viszonyai miatt" a feladatot nem végeztette el.

A csapadékvíz-elvezető nyílt árokhálózat megépítését az I. világháború után kezdték meg. Ennek befejezése után, 1925–32 között készült el a város csatornázása, egyesített rendszerben, szerény 8 km hosszban. Tisztítómű nem készült, a szennyvizek a Wesselényi tóba, a Rákóczi tóba, ill. az Élővízcsatornába folytak.

A szennyvízcsatornázás és szennyvíztisztítás megoldásának parancsoló szükségességét a város felszabadulás utáni erőteljes fejlődése, a többszintes épületek emelése és a vízművesítés hozta előtérbe. A város vezetése felismerte, hogy a vízvezetékhálózat megépítésével párhuzamosan gondoskodni kell a szennyvízelvezetésről és tisztításról, miután a város régi és jelentéktelen csatornahálózata e célra már nem felelt meg.

A városi tanács vb első ízben 1954 augusztusában foglalkozott a csatornázás problémájával. Kimondta, hogy a csatornázást elválasztó rendszerben kell megépíteni. Egyéb fontos feladatok azonban nem tették lehetővé a nagy költségigényű munkák megindítását. A csatornázás témája hosszabb várakozás után 1961 novemberében került a városi tanács elé. A tanács tehát – jól érzékelve a téma időszerűségét – már a vízmű társulat megalakítása előtt foglalkozott a szennyvíz-elvezetés megoldásával és megjelölte a létesítendő fő gyűjtőcsatornák nyomvonalait. Ezt követően elkészítették a város csatornázásának és szennyvíztisztításának tanulmánytervét. Az 1964. január 8-i vb ülésen úgy döntöttek, hogy a vízműépítéssel egyidőben meg kell kezdeni a felszíni és a szennyvizek elvezetésére szolgáló csatornahálózat építését. Ugyanakkor gondoskodni kell a szennyvizek tisztításáról, illetve hasznosításáról.

A város vezetése helyesen ismerte fel, hogy az üdülő jelleg miatt nem engedhető meg sem a felszíni vizek szennyezése, sem olyan megoldás, amely a város idegenforgalmi érdekeit sértené. Az Élővízcsatorna tehermentesítése és az üdülőhelyi érdekek érvényesülése érdekében a szennyvizek tisztítására és elhelyezésére az erdőgazdasági hasznosítást választották.

A csatornázás és a szennyvíztisztítás művei 3 ütemben valósultak meg. A csatornamű I. ütemének kiviteli terveit a Szegedi Tervező Vállalat kiészítette. A szennyvízelhelyező telep I. ütemének tervezését altervezőként a Körösvidéki Vízügyi Igazgatóság végezte. A szennyvízcsatorna-hálózat építése 1969–70-ben

történt. A keletkező lakossági, ipari és közületi szennyvizek összegyűjtésére és elvezetésére mélyfektetésű, elválasztó rendszerű gravitációs hálózat épült. A magas talajvíz és szulfátosság miatt a.c. csöveket fektettek. A bekötő csatornák általában 200 mm átmérőjűek, a gyűjtőcsatornák átmérője 200–500 mm között változik. A legnagyobb fektetési mélység 6 m. A csatornarendszer esése 3–4 ezrelék. A város földszintes, ill. kertes családi házai a csatornahálózatra nincsenek rákötve. Arra azonban van lehetőség, hogy utóbb megépítésre kerülő bekötőcsatornák útján szennyvizüket adott ponton a gravitációs gyűjtőhálózatba vezessék. Eddig 2 utcatársulás jött létre ilyen célból (Rákóczi Ferenc utcai és Mogyoróssy János utcai) a környezetben lévő kertes házak szennyvizeinek elvezetésére.

A csatornarendszeren 4 átemelő telep üzemel. Ezek mindegyike után hosszabb-rövidebb nyomott csatornaszakasz található.

Az I. sz. átemelő a város déli részén, a Beleznay Sándor utcában épült. Berendezése 3 db 120 l/sec teljesítményű Flygt szivattyú. Egy üzemel, egy meleg és egy pedig hideg tartalék. Ide a városi szennyvíz gravitációs vezetéken érkezik és innen 2 db 300-as a.c. nyomócsövön jut a városi tisztítótelepre.

A II. sz. átemelő a város északi gyűjtőrendszerére épült a Ferencesek terén. Berendezése lényegében az előzővel megegyezik, de a szivattyúk egyenkénti teljesítménye 75 l/sec. Az átemelőtől a szennyvíz nyomott vezetéken az Élővízcsatorna balpartján lévő gravitációs csatorna fogadó aknájába kerül. Innen gravitációsan folyik az I. sz. átemelőhöz.

A III. sz. átemelő az északi ipartelepen, a Henyei Miklós úton üzemel. Ez egy felépítmény nélküli szivattyúakna (MOBA-átemelő), amelybe 2 db kisteljesítményű (18 l/sec) Flygt szivattyú van beépítve. Ez a szivattyú az ipari létesítmények szennyvizeit nyomócsövön juttatja át a vasút alatt a II. sz. átemelőhöz vezető gravitációs rendszerbe.

A IV. sz. – ugyancsak MOBA átemelő – a Nagyváradi úton épült az előzőhöz hasonló megoldással és teljesítménnyel. A szennyvíz a Nagyváradi út elejéig nyomócsövön jut a gravitációs csatorna végaknájába, innen a II. sz. átemelőhöz kerül.

A Gyulai Húskombinát nincs rákötve a városi csatornahálózatra. A húsüzem szennyvizeinek elvezetése érdekében az üzem és a szennyvíztelep között 2 db 300 mm-es közvetlen nyomócső épült.

A szennyvíztisztító és elhelyező telep helyét a város belterületétől 2 km-re D-i irányban, az eleki út keleti oldalán jelölték ki a Gyulai Állami Gazdaság Tangazdaságának területén. 1966–1970 között, az I. építési ütemben a következő létesítmények valósultak meg:

- a mechanikai tisztítást végző 12 db, egyenként 250 m^3 hasznos térfogatú, hosszanti átfolyású ülepítő medence,
- 2 db tározómedence, 3378+2560 m^3 kapacitással,
- 1 db átemelő telep,
- 1098 fm 400 mm-es a.c. főnyomócső,

– 2 db 200 mm-es a.c. nyomócső 556 és 598 fm hosszban,
– 8 db hidráns,
– 33,3 ha nyárfás öntözőtelep.

A telep 1970. május 1-étől üzemelt napi 2100 m^3 kapacitással. A mechanikailag tisztított szennyvíz a hidránsokból a csillapító műtárgyakba, innen a 4×4 m-es tőkiosztású nyárfás területen létesített 200 m hosszú, 60 cm mélységű és 60 cm fenékszélességű osztócsatornákba került. Ebből mindkét oldalon 8 m-enként leágaztatott 90 m hosszú, 60 cm mélységű és 40 cm fenékszélességű szivárogtató árkokba jutott. A szennyvíz szervesanyag-tartalmának lebomlása a nagy párolgási és szivárgási felületű szivárogtató árokhálózatban, illetve a talajban történt.

A szennyvízzel kijuttatott és a szervesanyagok lebomlásának termékeként keletkező oldott ásványi sók közül a növényi tápsók zömét a faültetvény hasznosítja. A tisztított szennyvizet és a talajvizet a lecsapoló hálózat gyűjti össze és juttatja a befogadóul szolgáló Gyula–kétegyházi felfogó csatornába. Innen mintegy 3 km-es út megtétele után a tisztított víz az Élővízcsatornába kerül.

Az I. ütemben berendezett 33,3 ha öntözőtelep tervezett terhelhetősége 1800 mm/év volt, ami 1640 m^3/nap szennyvíz elhelyezését tette lehetővé. Kezelési problémák miatt üzem közben a telepen állandó hidraulikai és szervesanyag túlterhelés volt tapasztalható. Ezért a telepet a MÉM hozzájárulásával az állami gazdaságtól a Gyulai Vízművek vette át 1973. április 15-én.

A túlterhelés csökkentése és az öntözési nehézségek (téli öntözés) áthidalása céljából 1974-ben 150 000 m^3 térfogatú szennyvíztározó tó épült. Ugyanebben az évben újabb 38,5 ha öntözőterülettel bővült a telep. Ezek a fejlesztések a II. ütem keretében valósultak meg. A megnövelt öntözőterület azonban nem növelte arányosan a telep kapacitását a nem megfelelő műszaki megoldás miatt. A napi terhelhetőség gyakorlatilag mindössze 1600 m^3-re adódott.

A terhelhetőség növelése érdekében a Gyulai Vízművek 1976-ban 8,4 ha területen talajcsövezést végzett. A drénhálózatot átlagosan 1,5 m mélységben telepítették és így a talajvízszintet 1,8–1,3 m mélységben állandósították. Ezzel háromszoros előnyt értek el:

– biztosították az egész évi öntözés lehetőségét,
– a lefelé történő aktív vízmozgással megakadályozták a káros sófelhalmozódást a talajban,
– jelentősen növelték a telep terhelhetőségét.

Az sem elhanyagolható szempont, hogy a környező területről a talajvíz a drénezés hatására a telep felé áramlik és így az esetleges talajvízszennyezés nem terjedhet szét a környezetben.

1974–78 között felépült a Gyulai Húskombinát és augusztus 20-ától üzemelni kezdett. A Vízmű Vállalat a III. ütem megépítésével készült fel a napi 3000–3500 m^3 húsüzemi szennyvíz fogadására. 1977-ben elkészült egy újabb szennyvíztározó tó 177 000 m^3 térfogattal. A már meglévővel együtt 327 000 m^3 tározótér állt rendelkezésre. Ezzel az öntözési nehézségek – amiket rendkívüli csapadék-

hullás, vagy kemény tél okozhatott – jól áthidalhatók. A tározókat stabilizációs tavakként használhatták fel.

1977–78. években a telepet további 51,8 ha hasznos öntözőterülettel bővítették. Ez a terület már teljes egészében talajcsövezett. 1978-ban az I. és II. ütemben berendezett területeket is drénezték. Ezzel gyakorlatilag bakhátas szűrőmező került kialakításra. A fejlesztés eredményeként az öntözőterület 123,6 ha-ra növekedett. A terület altalaj- és talajviszonyai kedvezőtlenek. A talaj rétegződését a terepszinttől 2,0–2,5 m mélységig sovány és kövér agyagrétegek váltakozása jellemzi. A telep egyes területrészei más-más vízborítást bírnak el, ennélfogva eltérő víznormával üzemeltethetők. A telep átlagosan 2067 mm/év öntözővíznormával terhelhető és alkalmas 7000 m^3/nap szennyvíz tisztítására, ill. elhelyezésére. A III. ütemben megépült még a kétszintes ülepítő medence és egy 6× 10 300 m^3 térfogatú iszaptározó tórendszer. (34. sz. kép)

A Gyulai Húskombinát üzemi előtisztító berendezései a kezdeti időszakban nem kellő hatásfokkal működtek. Főként a telepre kikerülő szennyvíz zsírtartalma volt magas. (Átlagban 232 mg/l.) Az öntözőtelep védelme érdekében 1980-ban a szennyvíztelepen részbiológiai tisztítómű épült.

A részbiológiai tisztítómű 2 db, egyenként 20 m átmérőjű és 1340 m^3 térfogatú műanyagtöltésű csepegtető testből és 2 db, egyenként 28 m átmérőjű Dorr-ülepítőből áll. Üzembehelyezése 1980. április 1-én történt.

A városi szennyvíz a telepen lévő kétszintes ülepítőbe érkezik. Itt mechanikai tisztításban részesül. Ezen áthaladva az egyesítő műtárgyban keveredik a húskombinát előkezelt ipari szennyvizével. Az ülepített szennyvíz a biológiai tisztítás I. fokozatát képező Cs. 1. jelű csepegtetőtestre, ez után az I. sz. Dorr-medencébe jut. Innen a II. tisztítási fokozatot biztosító Cs. 2. jelű csepegtetőtestre, majd a II. sz. Dorr-medencébe kerül. A tisztított szennyvizet a kiegyenlítő napi tározómedencékbe vezetik, ahonnan nyomócsövön az elöntöző telepre juttatják.

A szennyvíztelep kapacitása az ismertetett útvonal esetén 7000 m^3/nap. Kihasználtsága 100%-os. Vannak azonban olyan belső variálási lehetőségek, amikkel a telep kapacitása növelhető. A nyárfás öntözőterület hidraulikai terhelhetősége mintegy kétszerese a jelenleginek. A szennyvízmennyiség növekedése esetén mindenekelőtt a mechanikai, majd a részbiológiai kapacitás növelése szükséges.

A tisztítótelepre kerülő kommunális szennyvíz mennyisége 4000 m^3/nap, a húsüzemi szennyvíz mennyisége 3000 m^3/nap. A telepen kevert szennyvíz minősége 466 mg/l BOI_5, illetve 833 mg/l KOI_d szennyezettséggel jellemezhető. A tisztítási folyamatokon átkerülő és a telepről elfolyó víz szennyezettsége: BOI_5=8,1 mg/l, ill. KOI_d =48 mg/l. A Körösvidéki Vízügyi Igazgatóság által a befogadó Élővízcsatornára meghatározott terhelhetőség 13 mg/l BOI_5, tehát a telep tisztítási hatásfoka megfelelő.

A szennyvíztelepen naponta mintegy 135 m^3 95–96% víztartalmú iszap keletkezik. Ehhez járul még a városból és a húsüzemből szippantókocsikkal kihordott 123 m^3/nap szennyvíz, illetve iszap. A kétfajta iszapot 4 darab, egyenként 10 300 m^3

befogadó képességű nyitott fermentációs földmedencében együttesen kezelik. Ezzel a megoldással a szippantókocsikkal kihordott szennyvíz és iszap kezelése is ellenőrzött és szakszerű módon történik. Kirothasztás után az iszapot a nyárfás területen nyitott árkokban helyezik el és beszikkadás után földdel betakarják. A húskombinát üzemi előtisztító berendezéseiből kikerülő, erősen zsíros iszapot, 2×10 300 m^3 befogadóképességű földmedencékbe hordják ki. Ennek mennyisége – a korábban jelzett iszapmennyiségen felül – mintegy 3000 m^3/év. Az ipari hasznosításra sem alkalmas zsíros iszap további kezelése megoldatlan.

A gyulai nyárfás szennyvíztisztító és elhelyező telep az ország első ilyen telepe, ahol sokoldalú vizsgálatokat végeztek a terület vízháztartásának alakulására, a tisztítás hatásfokára, a talaj és talajvíz változására, a faültetvény élettani és minőségi szempontjaira, a módszer gazdaságosságára vonatkozóan. A biológiai és bakteriológiai vizsgálatok azt mutatták, hogy a telepről ellenőrzött módon elfolyt tisztított víz egy igen jó tisztítási hatásfokkal működő mesterséges biológiai tisztítóműből távozó víz minőségével egyenértékű, vagy annál jobb. Általában eléri a KGST vízminősítése szerinti II. o. kissé szennyezett felszíni víz minőségi kategóriát.

Amíg azonban a biológiai tisztítás kizárólag ráfordítással jár, addig az erdőgazdasági hasznosítás eredményt is hoz. A szűrőmezőre telepített olasznyár- és óriásnyár-ültetvény 13–15 év alatt válik vágáséretté és hektáronként 600 m^3 fahozamot biztosít.

8. Fürdés, üdülés, vízi sport

a) Gyulai Várfürdő

Gyula már a török elnyomást megelőző időkben is rendelkezett fürdővel. Ezt a törökök továbbfejlesztették és melegvizes tisztasági fürdőt alakítottak ki. A városi fürdők gyarapodása a XIX. század második felében figyelhető meg, amikor egyes vállalkozók nyári fürdőt, uszodát, melegvizes kádfürdőt, ill. gőzfürdőt létesítettek.

Nagyobb szabású városi gyógyfürdő létesítésének igénye a II. világháború idején merült fel. Ehhez a hidrogeológiai ismeretek és a szénhidrogén-kutatás tapasztalatai szolgáltattak reális alapot. A városi képviselőtestület fürdő céljaira a kastély körüli ősparkot kívánta megszerezni. 1942-ben Gyulai Fürdő és Üdülő Rt alakult. Az érdekeltség már ezt megelőzően beszerezte a hidrogeológiai szakvéleményt és 1943-ban Prónai József és fia hódmezővásárhelyi kútfúró vállalkozóval a mélyfúrást is megindította.

A kezdettől sikertelenül végzett mélyfúrás 1944 augusztusában a háborús események miatt abbamaradt. Folytatását 1947-ben próbálták meg, de ez a fúrás sem bizonyult eredményesnek, mindenekelőtt szakszerűtlenség és a be-

rendezések alkalmatlansága miatt. 870 méteres mélységben találtak ugyan mintegy 50 l/perc hozamú 40 °C vizet, de a tervnek megfelelően tovább mélyítették a furatot. 1138 m-es mélységnél a fúróberendezés tönkrement. A remélt melegvizet nem sikerült felszínre hozni, sőt a korábban feltárt víz hozama 30 l-re, hőfoka pedig 26 °C-ra csökkent.

A csordogáló kút mellett 1948-ban egy kis medencét, helyi becenevén „bütyökáztatót" létesítettek. Ez mindenekelőtt arra volt jó, hogy a távolabbi környékre is eljuttatta a víz gyógyhatásának hírét és egyben ébren tartotta a fürdőépítés gondolatát is.

Az úszó és műugró sport igényeinek kielégítésére 1950–51 között a kastélykert közepén egy 33 1/3-os versenyuszodát létesítettek. A fürdő ügyét a városi tanács vette a kezébe és 1955-ben határozatot hozott kútfúrás újbóli megindítására. Az 1956-os ellenforradalom eseményei miatt a munkák rövid ideig szüneteltek. A pénzügyi alapok sok utánajárással sikerült megteremtése után tavasszal megkezdődött a munka. A városi tanács irányítása mellett ritkán tapasztalt társadalmi összefogás mutatkozott meg. A lakosság fürdőépítési jegyek vásárlásával járult hozzá az első létesítmények megvalósításához.

Az új kút számos nehézség leküzdésével 1958. november 19-én készült el a Ceglédi Mélyfúró Vállalat kivitelezésében. Talpmélysége 2004 méter, vízhozama percenként 500 liter, hőmérséklete pedig 71 °C volt. A fürdő első két termálvizes létesítményét 1959. május 1-én adták át a közönségnek. Ez az 1951. évben épített uszodából és az Élővízcsatornától elkülönített régi strandmedencéből állt.

A fürdő igen népszerű lett úgy a gyulai, mint a környékbeli lakosok között. A kapacitás rövidesen kevésnek bizonyult. 1959-ben a tanács tervpályázatot hirdetett a fürdőtelep fejlesztésére. A terveket az IPARTERV készítette el. A szükséges, mintegy 80 millió Ft nem állt rendelkezésre, ezért az objektumok szakaszosan kerültek kivitelezésre. A medencék építésénél a lakosok ezrei végeztek lelkes társadalmi munkát.

1961 tavaszán készült el a csúszdás medence, ezt követően a két gyermekmedence és pancsoló, majd az iker rendszerű gyógymedencék. A várhatóan nagyszámú fürdővendég részére vállfás öltözők épültek. A fürdő bejárati épülete irodával és szolgálati helyiségekkel 1962. május 1-re épült fel.

Időközben gondoskodni kellett a megnövekedett vízigény kielégítéséről is. A Várfürdő kútjai az alábbiak szerint létesültek:

9. sz. táblázat

Megnevezés	Fúrás éve	Talpmélység m	Vízhozam l/p létesítéskor	Vízhozam l/p jelenleg	Vízhőfok /C
I. sz. termálkút	1958	2004	500	400	71
II. sz. termálkút	1960	950	400	250	45
III. sz. hidegvízkút	1967	474	650	500	24
IV. sz. termálkút	1964	1899	470	220	40
V. sz. termálkút	1972	2500	540	350	80

Az I. sz. kút a felső pannon rétegben van szűrőzve 1336–1843 m között.

A II. sz. kút szűrőzése a levantei rétegben történt, a 807,5–931,8 m között.

A IV. sz. kút szűrőzése a levantei és a felső pannon rétegben készült 1108,5–1646 m között.

Az V. sz. kút a felső pannon és az alsó pannon rétegekben van szűrőzve, az 1889–2473 m között.

A kutakból a víz kivétele szabadkifolyással történik, kivéve a II. sz. kutat, amelyből kompresszorozással termelik ki a vizet. A kutaknál jelentős vízhozamcsökkenés figyelhető meg, ami főként a rétegenergia csökkenésével magyarázható. Az I. és V. sz. kutaknál a hozamcsökkenést vízkő kiválás is okozza, amit időnként savazással távolítanak el. Savazás után a korábbi vízhozam visszaáll. Számítani lehet arra, hogy a rétegenergia további csökkenése esetén a kitermelési technológián a későbbi években változtatni kell.

A fürdőfejlesztéssel egyidőben került sor a környezet rendezésére. Gyalogjárók, sétányok épültek, a régi várárkot csónakázó tóvá képezték ki. A Várfürdő teljes területe 145 249 m^2. Ebből műtárgyakkal, építményekkel beépítve 14 135 m^2, szabad zöldterület 131 114 m^2. A zöldterületből 2516 m^2 rózsákkal, virágokkal van beültetve.

A fürdőigény meghosszabbítását, ill. a fürdőzés folyamatossá tételét jelentette a fedett fürdő megvalósítása. Ezt a volt grófi lovarda épületéből alakították ki 1963–65 között. Helyet kapott benne egy 467 m^2-es sportmedence és egy 65, valamint egy 23 m^2 felületű gyógymedence.

1966-ban megépült a fürdő téli főbejárata az előcsarnokkal és kiszolgáló létesítményekkel, a száraz és nedves folyosókkal. A főbejárattól balra tisztasági fürdő létesült. Ebben 23 egykádas és 8 kétkádas fülke állt a fürdőzők rendelkezésére.

1966–68 között került sor a vízgyógyászati épület létesítésére, ami egybeépült az előbbi központi épülettel. Ebben egy fizikoterápiás és egy hidroterápiás részleg kapott helyet. A fizikoterápiát a Békés Megyei Kórház üzemelteti. A hidroterápiás részleg a Várfürdőhöz tartozik. A vízgyógyászati szolgáltatás a következőkből áll: iszappakolás, súlyfürdő, gyógytorna, vizes gyógymasszázs, víz alatti masszázs és szénsavasfürdő-kezelés.

A fürdő alapközműve 1966-ban készült el. Ez az ivóvízhálózatot, fűtőhálózatot, kevert vizű töltőhálózatot, egy 1000 m^3-es hidegvíztárolót, két 250 m^3-es melegvíztárolót, valamint a hőközpontot foglalja magában. Ez a központ képes 12 óra alatt a teljes vízcserét végrehajtani a Várfürdő valamennyi medencéjében.

Jelentős esemény volt a fürdő életében, hogy 1967. január 1-étől a Gyulai Vízművek kezelésébe került. A vállalat fejlesztette, csinosította a fürdőt, amelynek állóeszköz állománya 1982 végéig 93,75 millió Ft-ra növekedett.

A víz kémiai összetétele alapján az I. sz. termálkutat 1968-ban gyógyvízzé, a fürdő egyes egységeit 1970-től gyógyfürdővé nyílvánította az egészségügyi miniszter.

A medencék zsúfoltságának csökkentése és a sportolási igények kielégítése ér-

dekében 1971 nyarára befejeződött az új, olimpiai méretű 50 m-es versenymedence építése, 400 férőhelyes lelátóval. A versenymedence korszerű víztisztító berendezést kapott 1973-ban.

Közben a téli zsúfoltság is egyre feszítőbb lett. Ennek enyhítésére 1974-ben üvegfalú fedett pihenő épült a bejárati előcsarnok mögött, a nedves folyosóhoz csatlakoztatva. 1976-ban üzembehelyezték az új körmedencét, ami a fürdőzők körében rendkívül népszerű lett.

1977-ig a fürdő télen-nyáron a városi vízműtől vette a medencék töltéséhez szükséges hidegvizet. Ennek kiváltása érdekében a Fehér-Körös balpartján a gyulai duzzasztó fölött egy felszíni vízkivételi művet létesítettek, amely nyári idényben a fürdő területén felállított 2 db „Devig" víztisztító berendezésen keresztül napi 1200 m^3 ivóvíz minőségű vizet biztosít a strandmedencék töltéséhez.

Ezzel a 70-es évek fejlesztése le is zárult. Az igények későbbi növekedésével számolva a vállalat a MÉLYÉPTERV-vel elkészíttette a további fürdőfejlesztés komplex programját, amely előirányozza a gyógyfürdő fejlesztése mellett egy új strandfürdő (fürdő II.) létesítését is. Ezen átfogó programot alapulvéve indította meg a vállalat a Várfürdő rekonstrukcióját, amely egyrészről a vízgyógyászat és a gyógyszolgáltatások kapacitásának növelését, másrészről a sport és üdülési szolgáltatások jobb kielégítését irányozta elő. A végcél az, hogy 1984 végéig a jelenlegi téli fürdő 960 fős kapacitását 3000 fő/napra, a nyári 8500 fős összkapacitást 12 000 fő/napra növeljék.

A vázolt rekonstrukciós program nagyrészét már teljesítették. Elsőként egy 9×25 méteres feszített víztükrű fedett uszoda készült el 1981 végére az 50 méteres versenymedence szomszédságában, alatta ruhatárral és öltözőkkel. Ez nem termálvízzel, hanem melegített ivóvízzel üzemel. A melegítést hőközpont, a víztisztítást egy Chillichemie-típusú vízforgató berendezés biztosítja. Ezzel a lovardában lévő úszómedence felszabadul gyógytorna, ill. szívbetegek utókezelési céljaira. Ugyancsak 1981-ben a két szabadtéri gyógymedence egyikét íves árnyékoló lefedéssel látták el. (35. sz. kép)

1982-ben a Várfürdőben 13 medence állt a fürdőzők rendelkezésére az alábbiak szerint:

10. sz. táblázat

Medencék	Db	Vízfelület m^2	Térfogat m^3
33 1/3-os strandmedence	1	768	820
Csúszdás medence	1	785	962
Gyermekmedence és pancsoló	3	294	80
Körmedence, dögönyöző	1	360	450
Gyógymedence	2	394	320
50 m-es versenymedence	1	1071	2100

Medencék	Db	Vízfelület m^2	Térfogat m^3
25 m-es fedett uszoda	1	240	244
Fedett gyógymedence I.	1	23	20
Fedett gyógymedence II.	1	65	65
Fedett úszómedence	1	467	520
Összesen:	13	4467	5581

1981–82-ben a fürdő bejárati főépületében lévő létesítményeket az igényeknek megfelelően átalakították. A tisztasági fürdő I. folyosóján meghagytak 12 kádas fülkét, a II. folyosót gyógynövényi, ill. sósfürdővé, a III. folyosót szekrényes öltözőkké alakították át. Az előcsarnokban lévő üzletek helyén információs szolgálatot, fogínyfürdő, lábápolás és hajszárítás szolgáltatásokat alakítottak ki.

A gyógyszárnyban lévő gyógyászati kapacitást kétszeresére növelték és új szolgáltatásokat vezettek be. Jelenleg itt valamennyi ismert és alkalmazott vízgyógyászati berendezéssel rendelkeznek. Ezen kívül tornaterem és 1000 m-es gyógy-tornapálya szolgálja a betegek gyógyulását.

A vállalat jól időzítette a rekonstrukciós munkákat. 1982. július 1-évl megnyílt az új SZOT–Csepel 400 (pótágyakkal 600) ágyas gyógyszálló, amely tovább növeli mind a fürdő, mind a gyógyászat forgalmát.

Az Élővízcsatorna partján lévő kabinsort 80-ról 220-ra bővítették. 1982-ben megkezdték a fürdő egyik legimpozánsabb együttesének, egy 38 m átmérőjű, 18 méter magas, hagymakupolás, 5 medencés melegvizű fürdőnek az építését. Ebben egy ivóvíz töltésű, egy termálvizű és egy sósvizű felnőtt medence, továbbá 2 gyermekmedence kerül elhelyezésre. Ez a létesítmény 1984-től ugyancsak a lovardai medencéket tehermentesíti.

A jelenleg meglévő 3×1000 személyes öltözőre manzardtetős pihenő épül, ezt követően elbontják az öltözőket és helyükön fele részben játéktermet, fele részben 4000 fős szekrényes öltözőt létesítenek.

További feladat az alapközmű-rendszer teljes rekonstrukciója, amit 1984–85 között végeznek el. Ennek keretében végrehajtják a szabadtéri medencék töltő-ürítő rendszerének korszerűsítését, a strandmedencék víztisztítását, a közmű-rendszer átépítését. Korszerűsítik a hőközpontot, felújítva a park fa-, virág- és fűállományát. Ebben az időszakban a hő- és vízigények kielégítésére egy új termálkút fúrása is időszerű lesz. A fejlesztéseket a vendégforgalom növekedése indokolja.

A Várfürdőt üzemeltető Gyulai Vízművek a jó gazda gondosságával kezeli a fürdőt, kellemes környezetet, színvonalas szolgáltatásokat biztosít. A legnagyobb elismerés hangján kell megemlíteni, hogy a fenntartáson és üzemelésen felül a fejlesztés és rekonstrukció minden feladatát is saját dolgozóival, házilagos kivitelezésben végzi. Ezzel nem csak a beruházó és kivitelező közötti szoká-

sos problémákat kerüli el, hanem ugyanabból az előirányzatból többet képes megvalósítani.

A Várfürdő, amit elődeink elképzeltek, aminek megvalósulásáért velünk együtt annyit áldoztak, szép valóság lett. Jól szolgálja a város lakóinak és fürdővendégeinek kellemes pihenését, üdülését és hazai vidékeken túl, távoli országokba is elviszi e vendégszerető város jó hírét.

b) Városkörnyéki üdülés

Szanazug

Gyula előnyös vízi környezettel rendelkezik. A város határában lévő folyók, a bel- és külterület tavai, az Élővízcsatorna külterületi szakaszai jó lehetőségeket biztosítanak a természet- és vízkedvelő embereknek szabadidejük kellemes eltöltésére. A Várfürdő adottságain kívül mindenekelőtt a Szanazug és a Városerdő az a terület, ahol nyári időben százak – sokszor ezrek – találnak üdülési lehetőséget.

A Gyula környéki vízparti területek üdülésre való alkalmasságát az határozza meg, hogy jó természeti, infrastrukturális és kulturális adottságokkal rendelkeznek. A természeti tényezők között említhetjük a II. osztályú, azaz a vízi élet minden követelményének megfelelő folyóvizeket, a Fekete-Körös menti erdőket és a kiváló gyulai termálvizet. Kulturális hátteret mindenekelőtt Gyula város biztosít Várszínházával, művelődési házával, szabadtéri színpadával, mozijaival, múzeumaival, kiállítótermeivel, képtárával, történelmi emlékeivel. Infrastruktúrával a szóbanlévő üdülőterületek csak részben vannak ellátva, de a fejlesztés adottságai megvannak.

A Szanazug – mint figyelmet érdemlő vízi, vízparti terület – a múlt század 70-es éveire alakult ki, miután a Fehér-Körös új medrét itt ásták meg és később itt vezették bele a Fekete-Körösöt. Ezt a munkát, amely akkor az Osztrák–Magyar Monarchia legnagyobb közmunkája volt, 1857-ben Ferencz József és Erzsébet királyné is meglátogatta. E látogatás emlékét őrzi egy emléktábla és a vízügyi klubház területén elültetett 2 hársfa.

Az 1888. évi árvíz után a Kettős-Körös balparti töltését kijjebb helyezték és így egy 200 m széles hullámtér jött létre. A Fehér-Körös torkolatánál az új medret készítő kotrógépek elhelyezésére szolgáló téli kikötőt feltöltötték és befásították.

A Szanazugot – mint vízparti üdülőterületet – a századforduló után fedezték fel Gyula és Békéscsaba városlakó polgárai. Az erdővel övezett, halakban bővelkedő vizek mellett jó fürdési, horgászási, üdülési lehetőséget találtak. A természetkedvelő emberek közül mind többen töltötték szabadidejüket a Szanazugban. A fejlődés a két világháború között kezdődött meg, amikor a jobbparti erdőszélen már egy pár nyaraló is létesült. Nagyobb fejlődés azonban csak a felszabadulás után indult. A jobb parton számos hétvégi ház mellett több vállalati

üdülőt is építettek. Tovább javította az üdülés-fejlesztés lehetőségét az üdülőtelkek újabb parcellázása és Doboz községből az üdülőterületre vezető, pormentesített út megépítése. Megoldották a terület villamosítását és részben vízellátását is.

A terület meglehetősen mély fekvésű, belvízérzékeny. A Körösök magas árvizei a partmenti sávban fakadóvizeket okoznak. Mindezek felvetik az üdülőterület vízrendezésének szükségességét. Ugyanilyen fontossággal bír a szennyvízcsatornázás megvalósítása is, mert a jelenlegi szikkasztásos módszer a jelzett belvízelöntések miatt sem egészségügyi, sem környezetvédelmi szempontból sokáig nem tartható fenn.

A balparti rész fejlődése 1956-ban kezdődött, amikor a vízügyi igazgatóság a lebontott régi kotróház helyén emeletes hétvégi klubházat épített. Ugyanakkor a régi – azóta feltöltött – kikötőt és a Fehér-Körös elválasztó töltést sétánnyá alakították ki és a környéket parkosították. Ezt követően a Gépjavító Vállalat és a Vízgépészeti Vállalat is épített 1–1 vállalati üdülőt. Emellett több kisebb méretű üzemi és egyéni nyaraló is felépült.

A jobbparti rész beépítése sokkal rohamosabban történt, egyrészt az erdős környezet miatt, másrészt azért, mert a balparton nem volt telekszerzési lehetőség. A balparti hullámtérben, az árvíz és jéglevonulás biztosítása miatt, további építkezésekre már nincs is lehetőség. A Szanazug további, tervszerű fejlődésének a vízügyi igazgatóság teremtette meg a lehetőségét azzal, hogy 1974–75 és 1978–80 között elvégezte a Kettős-Körös hullámtér rendezését. Ennek során a Szanazugtól lefelé Békésig elbontották és töltéserősítésre felhasználták a hajdani (1890 előtti) balparti védőtöltés maradványait. A hullámtéri kubikgödröket feltöltötték, és az egész terepet a folyó felé eső, sík felülettel képezték ki. A rendezést úgy hajtották végre, hogy a 180–200 m széles hullámtérből 60–70 m a tervezett duzzasztási szintnél víz alá kerül és így a mederrel együtt mintegy 120–130 m széles vízfelület jön létre. Kialakul egy 10 km hosszú egyenes folyószakasz.

A Körösöknek Sarkadtól, ill. Gyulától Békésig terjedő szakasza szinte kínálja magát arra, hogy vízparti üdülés céljára igénybe vegyék. A Fehér-, a Fekete- és a Kettős-Körös vízfelületei, rendezett környezete, erdői páratlan lehetőséget nyújtanak a horgászás, strandolás, csónakázás, evezés, kempingezés, természetjárás kedvelőinek. Ebben a kiterjedt térségben a Szanazug az a központi hely, ahol az üdülőkörzet közlekedési, ellátási, igazgatási és sportközpontja kialakulhat.

A fejlesztésre korábban is számos elképzelés született, de anyagi erő híján ezek nem valósultak meg. Kivétel csak a vízügyi igazgatóság rendezési munkája, ami megteremtette a feltételeket a további fejlesztéshez. Több feltáró tanulmány alapján tárgyalta meg 1980-ban Békés Megye Tanácsa a megye hosszútávú üdülőterület-fejlesztési koncepcióját. Ebben Békés megye 3 üdülőkörzeti területegysége közül elsőként a 3 város környékének üdülőtáji egységét jelölte meg, ahol mintegy 30 000 fő részére kell üdülési lehetőséget biztosítani. E tájegység szabadidő központja lehet a Szanazug. A megyei tanácsi előterjesztés indokoltnak

tartotta a Szanazug balparti részének fejlesztését, az árvédelmi munkákkal kapcsolatban kialakult adottságokra építve.

Gyula Város Tanácsa 1982-ben készíttetett felmérő tanulmányt a szanazugi térségről. Ez a tanulmány a gyulai városi háttér figyelembevételével a Szanazugot alkalmasnak tartja a fejlesztésre. A 3 város üdülési kapacitását 40 000 főben állapítja meg. Utal arra is, hogy a térségben a Gyulai Várfürdő zsúfoltságának megszüntetése érdekében új üdülési bázist kell létrehozni.

A megközelítés, a sportolási lehetőségek, a közösségi és magánérdekű parcellázások szempontjából a balparti fejlesztés reálisabb. Sportpályák, sátortáborok, ideiglenes jellegű ellátó és kölcsönző helyiségek, öltözők, WC-k, stb. a hullámtér erre kijelölt részein, a végleges építmények, közművek telephelyei, üdülők, gépkocsiparkolók a balparti védtöltés mentett oldalán, a Szanazugtól a dobozi hídig terjedő területen helyezhetők el. Ennek feltételeit a következő években kell megteremteni.

Városerdő

A Városerdő környékét – pontosabban a Fekete-Körös és az erdő közé bezárt 28 ha nagyságú területet – 1964–65-ben fedezték fel a városiak, amikor azt a gyulai tanács átvette a korábbi tulajdonosoktól és parcellázni kezdte. A Városerdővel együtt 51 ha nagyságú területet a városi tanács 1974-ben belterületté nyilvánította.

A terület ideális helyen fekszik. Gyulától 8 km-re van és mind kiépített közúton, mind vasúton jól megközelíthető. A Fekete-Körös tiszta vizű folyó. Ideális horgászvíz. Fürdésre is alkalmas, de meredek, szakadó partja, fenekének egyenetlensége miatt úszni nem tudók számára veszélyes. A szemben lévő József Attila Szanatórium tisztított szennyvize nem az üdülőtelepnél, hanem a közúti híd alatt 150 m-re kerül bevezetésre. A Városerdő lényegében parkerdő, amely mindig kedvelt kirándulóhelye volt a gyulaiaknak. Az iskolák is szerveztek ide kirándulásokat, majálisokat. A 19 ha nagyságú erdőben minden nyáron ifjúsági tábor működik.

Az üdülőterület parcellázása 2 alkalommal történt. Összesen 490 telket osztottak ki. 1–1 telek nagysága 450 m^2. Az építkezések különösen 1970–74 között történtek. Eddig 330 telken épült hétvégi nyaraló. A beépítés esztétikus, a kertek pihenőkert jellegűek.

Az üdülőterület közműellátottsága hiányos. Villany az egész területen van. A közvilágítást a be nem épített részen is felszerelték. A közút a Fekete-Körös töltésén létesült és levezet az üdülőterületre. Itt csak a fő utcán van pormentes burkolat, 450 fm hosszban. A vízellátás nem kielégítő. Hidroforos vízmű ad ivóvizet az üdülőterület egyharmadán. A második harmadban csak az utcai vezetékek vannak lefektetve, de a vízműre nincs rákötve. A harmadik harmadban jelenleg semmi nincs kiépítve. A vízmű egy mélyfúrású kútról táplálkozik, amelynek vízhozama állandóan csökken. 1977-ben egy új kutat fúrtak a terület

DK-i sarkában. Ez azonban még nincs rákötve a vízműre. A csapadékvíz és fakadóvíz a korábbi években gondot okozott. 1976-ban az utcákban nyílt csapadékvíz-elvezető csatornákat létesítettek. Az összegyűlt csapadékvizet a terület DNy-i sarkában épült 1000 l/perc teljesítményű szivattyúállás emeli át az új védtöltés anyagárkába. Szennyvízcsatornázás nincs.

Az üdülőterületet az 1974. évi vésztározás során a Deltába beeresztett árvíz elöntötte. A hétvégi házakban és berendezésekben jelentős kár keletkezett. Ezt követő időszakban az építkezési kedv is alábbhagyott. A biztonság megteremtése érdekében a tanács a régi helyett egy új védtöltést építtetett úgy, hogy az egyben a Városerdő védelmét is biztosította. Ez a töltés a Városerdő déli oldalán húzódik 1275 fm hosszban, a Fekete-Körös és a vasúti töltés között. A városerdei üdülőterület a közművesítés teljes kiépítése után 1200–1500 ember számára biztosít kellemes pihenést, kikapcsolódást.

Kisökörjárás

Az ún. Kisökörjárás a város keleti oldalán, a belterület széle, az Élővízcsatorna és a Fehér-Körös között helyezkedik el. Területe 52 ha. E terület üdülési célú kiépítését mindenekelőtt a Várfürdő tehermentesítése indokolja. A Várfürdőben nyári idényben a forgalom túlhaladja a megengedhető mértéket és ezért különösen a sport- és strandjellegű terhelés csökkentése kívánatos.

A városi tanács 1975-ben rendezési tervet készíttetett, ami 1976-ban került jóváhagyásra. A szabálytalan négyszög alakú terület a terv szerint a következő célokat fogja szolgálni kiépítése után:

– a terület délkeleti sarkában 8 ha nagyságú strandterület lesz, amelyen 8 fürdőmedence épül, összesen 4935 m^2 vízfelülettel. A strand tervezett befogadóképessége 8000 fő, csúcsidényben 10 000 fő.

– A strandtól északra helyezkedik el a leendő ifjúsági tábor 3,2 ha területen. Ezen 500 fős sátortábort terveznek sport- és játszóterülettel.

– Az ifjúsági tábortól északra tervezik a központi sportterületet. Ezen labda- és atlétikai pályák, valamint számos kispálya kerül elhelyezésre. Ennek tanulmányterve elkészült.

– Az előbbi 3 létesítmény és a Fehér-Körös baloldali töltése között hosszan elnyúlva helyezkedik el a vízisporttelep. Ennek kettős rendeltetése lesz: 1. 100 fős vízitelep, 2. az üdülőtábor vízi sporttelepe és csónaktárolója, 300 csónak részére.

– A telep közepén lesz kiépítve az intézmény-központ, amit délről a 2 ha nagyságú horgász- és csónakázó tó határol. Ennek földmunkája nagyrészt elkészült.

– A Kisökörjárás délkeleti sarkában helyezkedik el a kempingtábor, aminek tanulmányterve szintén elkészült.

– Az északkeleti negyedben üdülőterületek lesznek, mégpedig felerészben magán, felerészben vállalati üdülők részére.

A Kisökörjáráson a csónakázó tó földmunkáján kívül más építés eddig nem történt. Közművesítés nincs. Legkorábban a kempingtábor létesítésére kerülhet sor.

c) Vízi sport

Gyula népszerű fürdője és gazdag vízikörnyezete jó adottságot jelent a különféle vízisportok gyakorlásához. Ennek ellenére a vízi élet elmarad a lehetőségektől. A vízisportok közül egyedül az úszás mondható számottevőnek. Az úszásnak régi hagyományai vannak. 1932-ben az Élővízcsatornán a Szent László utcai híd felett alakítottak ki egy strandot, az 1905-ben épített, de azóta lebontott „Bagolyvár"-ral szemben.

Az úszósport kezdetét az MHK-versenyek jelentették, amelyeknek egyik ága az úszás volt. Nagy előrelépést jelentett az 1951-ben üzembe helyezett 33 1/3-os úszómedence, amely a műugró sport gyakorlásához is lehetőséget biztosított. Műugrásban egészen az országos szintig eljutottak az 1956–60-as évek között. Az 1950-es évek elején vízilabda kezdeményezések is voltak.

Az egymást követő sportegyesületek közül a Traktor, a Helyi ipar, a MEDOSZ és 1973-tól a Gyulai Sportegyesület működtettek úszó szakosztályokat. A GYSE úszószakosztályában 80–100 versenyző dolgozik gyermek, serdülő, ifjúsági és felnőtt korcsoportban. Először megyei szinten folytak versenyek, majd az országos versenyekbe is bekapcsolódtak. Legkiemelkedőbb eredményt Nagy Sándor ért el (olimpikon, Európa-csúcstartó). Helyi versenyszám az évente megrendezett „Várkupa"-verseny, amelyben minden korcsoport részt vesz.

Az edzések és versenyek a Várfürdő kijelölt medencéiben folynak. Az utóbbi években a szabad vizeken is rendeztek folyamúszó-bajnokságot Békés, Békéscsaba és Gyula úszói között. Igen jelentős az általános iskolások tanrendben előírt kötelező úszásoktatása, amelynek keretében évente mintegy 200 gyermek tanul meg úszni.

A vízi sportnak egy másik ága az MHSZ keretében működik. A szövetség egy „A" kategóriás könnyűbúvár klubot tart fenn, amelyben egy uszonyos úszószakosztály és egy uszonyos búvárszakosztály tevékenykedik. Előbbinek 30, utóbbinak 35 tagja van. A búvár klub elődje az 1960-as évek elejétől a Körösvidéki Vízügyi Igazgatóság keretében működött. Az MHSZ 1968-ban vette át. A klub saját bevételéből tartja fenn magát. Tevékenysége a két szakosztálynak megfelelően kétféle. Az uszonyos úszószakosztály gyermek, serdülő, ifjúsági és felnőtt korcsoportokban heti 3 foglalkozásban tart edzést a Várfürdőben. Versenyzői kiemelkedő eredményeket értek el.

A búvárszakosztály mindenekelőtt a sorköteles fiatalok búvárképzését végzi (1972-től) és gazdasági segítő tevékenységet folytat. Megrendelésre víz alatti munkákat végez (hajózsilipek karbantartása, árvíz idején víz alatti elzárási, védelmi munkák, stb.) A kiképzés és a tréning ugyancsak a Várfürdő 50 és 25 mé-

teres medencéjében történik. A későbbiekben gyakorlatokat a szabad vizekben is szándékoznak tartani.

A szabad vizeken egyébként szervezett vízi sportélet nem folyik. 1980-ban az Ezermester és Úttörőbolt Vállalat csónakkölcsönzést kezdett a Szanazugban. Az érdeklődés kielégítő volt. Ugyancsak 1980. január 1-én megalakult a vízügyi sportegyesület, amely vízitúra szakcsoportot is szervezett. Indulásként 3 db, egyszemélyes és 3 db kétszemélyes kajakot vásároltak. Ezek kihasználása elmarad a várakozástól.

Gyula bővelkedik vízi sportra alkalmas vizekben. Evezős sportra különösen alkalmas a Kettős-Körös Szanazug–Békés közötti 10 km hosszú nyílegyenes szakasza. Illetékes szerveknek több segítséget kellene nyújtani a természetkedvelő és egészséges evezős sport fellendítéséhez. Ehhez már az általános iskolákban kellene kedvet csinálni vízi úttörőcsapatok alakításával és foglalkoztatásával. A Körösök, az Élővízcsatorna és egyes városi tavak ilyen vízi telepek létesítéséhez jó lehetőséget nyújtanak.

9. Vízminőség-védelem

Gyula város közigazgatási területét, közvetlen környezetét vízminőségi szempontból nehéz elszakítani a Körösvidék tágabb értelmezésű vízminőségi problémáitól, mivel annak vízrajzilag szerves részét képezi.

Felszíni vízminőség szempontjából elsőrendű jelentőségű a Fehér- és Fekete-Körös, valamint az Élővízcsatorna. Figyelmet érdemel még a Gyulavári Főcsatorna, a Kétegyházi felfogó csatornával egyesült Gyula–Kispél–eleki csatorna és a Gyulai lecsapoló csatorna. A városban számos anyaggödör eredetű tó is van, amelyeknek a csapadékvíz-befogadáson kívül egyéb vízgazdálkodási funkciójuk nincs, vízminőségük azonban városesztétikai és közegészségügyi szempontból nem közömbös.

A felszíni vizek vízminőségét a Körösvidéki Vízügyi Igazgatóság vizsgálja. Így a Fehér- és Fekete-Körös vízminőségét is hetenkénti gyakorisággal az országhatárnál. A két folyó vízminősége közületi, ipari és öntözési vonatkozásban I. osztályú tiszta víz. Halgazdasági felhasználásra mindkét Körös II. osztályú minősítésű. A kismértékű szennyeződés szerves bemosódásból ered. Folyamatos szennyvízterhelést egyik folyó sem kap, sem román, sem magyar területen. A Fekete-Körösnek időszakosan adódik szennyvízterhelése a Sarkadi Cukorgyár részéről, ez azonban minden esetben szabályozottan történik.

Az Élővízcsatorna víz utánpótlását a Fehér-Körösből kapja a gyulai duzzasztó útján, nyáron 1,8 m^3/sec, télen 1,5 m^3/sec mennyiségben. Vizét a felső szakaszon öntözési szempontból vizsgálják. Tekintve, hogy a Fehér-Körös vize I. osztályú, így a csatorna is jó minőségű tápvizet kap. Ez a víz kerül öntözéses felhasználásra a Csíkoséri csatornán és a Gyulai lecsapoló csatornán keresztül.

A gyulai belterületen szennyvízterhelést kap a csatorna a Gyulai Várfürdőtől, ami gyakorlatilag használt termálvíz. Ez sótartalomban és nátriumtartalomban dúsítja ugyan a csatorna vizét, de ez a hígulás miatt olyan elenyésző, hogy a paramétereket nem rontja. Más lényeges szennyvízterhelés Gyula térségében nincsen. Téli időszakban, amikor a víz betáplálás csökken, a csatorna elsősorban csurgalék- és belvízgyűjtőként szerepel. Ilyenkor a víz bepang, megbarnul a huminsav tartalmú anyagoktól. A Kétegyházi Felfogó és a Gyula–Kispél–eleki belvízlevezető csatornák vizétől az összes só- és nátriumtartalom feldúsul. Ilyenkor az Élővízcsatorna vize felhasználásra alkalmatlan.

A Gyulai Lecsapoló Csatorna komoly szerves anyag és zsír szennyeződést kap a Gyulai Húskombinát szennyes övezeti csapadékcsatornáján keresztül. Esetenként a Gyulai Tejporgyár felől is szennyezés éri a kondenzvizen keresztül. A Gyulavári főcsatorna belvizes időszakban komoly mennyiségű nitrogén és foszfor bemosódást szállít a Fehér-Körösbe. Ez főleg a hóra történő műtrágyakiszórás eredménye hirtelen olvadás esetén. 1979. év tavaszán az 1,0–2,0 mg/l megengedett nitrát-tartalomnak 10–20-szorosát mérték. Ez amellett, hogy indokolatlan tápanyagveszteséget okoz a mezőgazdaságnak, a befogadókban az eutrofizálódás folyamatát segíti elő.

A város belterületén 6 kisebb tó van. Ezek: Rákóczi-, Erkel-, Hunyadi-, Hősök-, Wesselényi- és Bárdos tó. Ezen kívül a külterületen a kígyósi úti I–V. számú téglagyári és a paradicsommajori agyagbánya-tavak találhatók. Vízminőségük mind helyileg, mind időben rendkívül változó, egységesen nem jellemezhető még oxigéntartalom szempontjából sem, mivel eutrósak és ez az oxigéntartalmat napszakonként erősen befolyásolja. Sótartalmuk, oxigénfogyasztásuk, ammóniatartalmuk általában magas. Ezek a tavak fenékiszapjuk eltávolításával és vízfrissítésük megoldásával ismét tisztává, többcélú hasznosításra alkalmassá tehetők. A külterületi tavakat halasított horgászvízként hasznosítják, mivel vízminősítésük II. osztály körüli.

A talajvizekről kevés a vizsgálati anyag. Nitráttartalmuk igen magas. Eléri a 86–100 mg/l nagyságrendet is. Emiatt ivásra, a magas sótartalom miatt pedig öntözésre általában nem alkalmasak. A magas nitráttartalom egyik okozója, hogy a használaton kívüli ásott kutakat sok esetben szennyvízemésztőként használják. A szennyvíz a talajvízbe kerülve annak nitráttartalmát dúsítja. Másik okozója a felszínről a talajvízbe szivárgó – sok esetben túladagolt – nitrogén műtrágya.

A rétegvizek rendkívül jelentősek a lakossági vízellátás szempontjából. A vízmű kutak a 80–130 és a 180–310 m közötti vízadó rétegekre vannak telepítve. A vízmű kutaknak a vonatkozó szabványok szerinti igényt kell kielégíteniük. Ellenkező esetben a hatóságok a közfogyasztásból kizárják. Az igénybe vett rétegvizek minőségét a vízmű vállalatok rendszeresen ellenőrzik kémiai és közegészségügyi szempontból, az utóbbi években gázosság és nehézfémsó-tartalom szempontjából is. A Gyulai Vízmű kútjai megfelelő minőségű ivóvizet szolgáltatnak.

A hévízek általában igen kis keménységű, nagy sótartalmú és igen nagy nátriumtartalmú vizek. Ugyanez mondható a gyulai termálvizekről is. Jellemzőjük, hogy változó fenoltartalmuk van. A gyulai termálkutak fenoltartalma szerencsére alacsony: 0,002–0,12 mg/l, ami fürdés szempontjából nem veszélyes. A termálvizek jellegzetes szagát és színét a bennük mindig fellelhető kátrányszármazékok adják.

A város szennyvizei a csatornázatlan területeken udvari emésztőkbe, innen kihordásra vagy elszikkasztásra kerülnek. Ez utóbbi gyakorlat nem kívánatos. A csatornázott városrészek, ipari üzemek és intézmények szennyvize a tisztítótelepre kerül. Gyula város szennyvíztisztítása és elhelyezése példás. Semmiféle környezeti ártalmat nem okoz. Az előülepített, részbiológián tisztított és utóülepített szennyvíz földmedencés tározás után egy drénezett 123,6 ha-s nyárfás szűrőmezőre kerül. A magas trágyaértékű szennyvíz nagy része hasznosul a nyárfákban és a talajban, felesleges része pedig szűrten távozik. A kifolyó drénvíz általában jobb minőségű, mint a Kétegyházi felfogó csatornán érkező belvíz. A húskombinátból érkező szennyvíz magas zsírtartalma a biológiai csepegtető testeken időnként problémát okoz.

Gyula térségében aktív vízminőség-védekezésre eddig nem volt szükség. Szakmai felügyelet mellett történik a Sarkadi Cukorgyár szennyvíztározójának a Fekete-Körösbe való ürítése. Leeresztés közben állandóan vizsgálják a folyó alsó szakaszának oxigéntartalmát, hogy az 70–80%-nál alacsonyabbra ne essen. Ellenkező esetben a szennyvíz-beeresztést azonnal leállítják.

A Fehér-Körösön eddig nem volt szennyeződés. A Fekete-Körösön évenként 3–4-szer habos jelenség mutatkozik, ami ismeretlen eredetű szerves anyagból származik. A vizsgált kémiai paraméterek alapján a szennyeződés vízfelhasználás szempontjából jelentéktelen volt.

A felszíni vizekben romlási tendenciák nem tapasztalhatók. A felszín alatti vizek közül egyedül a talajvíznél lehet romlással számolni.

10. Fejlesztési lehetőségek

Gyula térségében a felszabadulás óta mind a vízgazdálkodás szervezeteiben, mind a vízgazdálkodási létesítményekben jelentős fejlesztések történtek. Ezek a fejlesztések egyes területeken kielégítik a növekvő társadalmi, gazdasági, biztonsági igényeket, más területeken azoktól elmaradnak. A városnak és környékének további eredményes fejlődése megkívánja, hogy a vízgazdálkodás ágazatainak fejlesztése előtte járjon az egyéb igényeknek, mert ez alapvető követelménye minden másfajta fejlődésnek, és éppen ezért csak nagyon széles körű társadalmi összefogással valósítható meg.

Árvízvédelmi vonatkozásban az eddigi kiépítés megoldotta a legégetőbb problémákat. Az árvédelmi töltések közül a Fehér-Körös jobbparti és a Fekete-Körös

balparti töltésének egyes szakaszai kívánnak még fejlesztést. Ezek elkészülte után a folyók töltései alkalmasak lesznek az 1%-os valószínűségű árvizek levezetésére. A mályvádi árvízi tározó teljes kapacitása nem minden igénybevételnél kerül kihasználásra. Ezért indokolt lehet a tározón belül egy kereszttöltés megépítése, ami a tározót két medencére osztaná. A körtöltésekre a jövőben is szükség van. Rendszeres karbantartásukról gondoskodni kell.

Vízrendezésnél célállapot a 10 éves gyakoriságú belvizek kártétel nélküli levezetése. Ez a kiépítés Gyula határában 92–93%-os. További követelmény a melioráció teljes végrehajtása mindegyik mg. üzem területén és ehhez igazodva az üzemközi és állami főművek fejlesztése. Itt mindenekelőtt a fő lecsapoló vonalak (Élővízcsatorna, Kígyósi főlecsapoló csatorna) műtárgyainak bővítése, teljes rekonstrukciója, a belterületi partszakaszok rendezése szükséges. A meliorált területeken gyakorlattá kell tenni a táblán belüli vízgazdálkodást, a vizek okszerű visszatartását és hasznosítását. Gyula városban végre kell hajtani a belterületi vízrendezést. Ez a következő tervidőszakok kiemelt feladata kell, hogy legyen. Meg kell valósítani mind az üzemi, mind a belterületi vízrendezés műveinek rendszeres karbantartását.

A mezőgazdasági vízhasznosítás terén fel kell oldani a ma meglévő ellentmondásokat, a csoportigényeket összhangba kell hozni a népgazdasági igényekkel. Ez természetesen nem gyulai feladat. Célszerű megkeresni a meglévő vízhasznosítási főművek jobb kihasználásának módját. Az igények növekedése esetén meg kell építeni a Gyula–Elek–kétegyházi öntözőrendszert. Az öntözés egyik kulcsa az automatizálás. Ezért úgy a meglévő, mint a később létesítendő műveket munkaerő kímélő, automatikus működtetéssel kell kiépíteni. A térség növekvő vízigényének kielégítése érdekében megfelelő vízpótlásról kell gondoskodni. Ennek lehetőségét az ún. kis Delta tározó megépítésével érhetjük el. Egy távolabbi, de műszakilag jól megvalósítható vízpótlási lehetőség a Körös–Maros csatorna megépítése, amely a Kétegyháza–Nagykamarás–Medgyesegyháza közötti magas fekvésű területen megépített tározóval kiegészítve az egész Dél-Békés megye öntözővíz-ellátását biztosítani tudná. Ehhez természetesen – az anyagi fedezeten kívül – nemzetközi megállapodás és együttműködés is szükséges.

Vízellátás vonatkozásában a további igényeket a Maros-hordalékkúp megcsapolása útján lehet kielégíteni. Miután ez az egész megye víztartalékát jelenti, felmerül egy regionális vízellátó rendszer kiépítésének igénye, amely nagyobb térségben tudná az ivóvízzel kapcsolatos mennyiségi és minőségi elvárásokat kielégíteni. – Az eddig feltárt termálvizet a Várfürdőben megfelelően hasznosítják. Mint további, többcélú lehetőség azonban nincs kihasználva. Elsősorban a mezőgazdasági üzemek érdekeltek abban, hogy a rendelkezésre álló geotermikus energiát sokoldalúan hasznosítsák.

A város szennyvíztisztító kapacitása a jelenlegi csatornázottságnak megfelel, sőt némi tartalékkal is rendelkezik. Nincs azonban megoldva a város teljes csatornázottsága. A családi házas, kertes portákon a szennyvíz többnyire egyedi kis-

műtárgyakon keresztül kerül elhelyezésre. A szennyvíz egy részét a tisztítótelepre hordják ki. A telkeken maradó és elszikkadó szennyvíz elfertőzi a talajvizet, megemeli annak szintjét, gyorsítja a belvízképződést, kárt okoz az építményekben és a házi kertekben. Az utcatársulások formájában történő szennyvízcsatornázásra szolgáló kezdeményezések jónak ítélhetők, további szorgalmazásuk. támogatásuk célszerű és hasznos.

A szabadidő-eltöltés feltételeinek további javítása, az üdülési lehetőségek bővítése érdekében mindenekelőtt a Szanazugban kell fejlesztéseket kezdeményezni. Gyula és Doboz közötti kisebb területcsere után parcellázni lehet a Kettős-Körös balpartján, a kommunális ellátás egyidejű kiépítése mellett. Ezt követően a hullámtérben szabadtéri strandmedencék és különféle sportpályák létesítésére kerülhet sor. Mindezek széleskörű koordinációval valósíthatók meg. – A Kisökörjárás fejlesztésében a viszonylag kis beruházással járó kempingtábor kiépítése után a vízi sporttelepet kellene életre hívni, hogy ez a sportág is fejlődésnek indulhasson ebben a vízparti városban.

A vízvédelmi feladatok között a fürdő belső víztisztítása nagy fontosságú. Sokat javít az Élővízcsatorna vízminőségén, és lehetővé teszi a vízzel való takarékosabb gazdálkodást. A belterületi tavak élővé tételét a belsőségi vízrendezés keretében – esetleg attól függetlenül is – célszerű elvégezni. Ezek vízcseréje, illetve frissítése megoldható. Ugyanakkor a tópartok rendezése is szükséges.

A vízpótlás lehetőségei között már említettük a kis Delta tározót, erre azért lehet szükség, hogy a megye felszíni vízigényei hosszú távon is helyi készletekből kielégíthetők legyenek. Az országhatáron mind kevesebb átfolyó vízzel számolhatunk. Ezért – főként a megye országhatár menti területei felszíni vizekkel egyre nehezebben láthatók el. A helyi vízkészletet árhullámok visszatartásával lehet növelni. Ezeket a tározókat az országhatár közelében célszerű elhelyezni. Ilyen tározó kiépítésére kínál lehetőséget a Fehér- és a Fekete-Körösök összefolyásánál lévő terület, amelyet északon a Fekete-Körös, délen a Fehér-Körös árvédelmi töltései, keleten a Gyula–sarkadi közút határol. Ez a terület – levonva az állami nevelőotthon területét – 600 ha kiterjedésű. Rajta magasépítmények nincsenek. Megfelelő töltésezés mellett elhelyezhető benne max. 30 millió m^3 víz. Üzemi térfogata 16 millió m^3-rel vehető figyelembe, míg 14 millió m^3 árhullámok visszatartására szolgálhat. A tározóban 6 millió m^3 víz mindig benthagyandó, ezért pótolni csak 10 millió m^3-t kell, mégpedig 3 milliót gravitációsan, 7 milliót pedig szivattyúzással. Amennyiben árvízvisszatartásra nem lesz igény, úgy a teljes 30 milliós térfogat üzemi tárolási célt szolgálhat. A tározóból az első esetben 3,0–3,5 m^3/sec. a második esetben 11,0 m^3/sec vízpótlás biztosítható a Körösök vízrendszerébe az augusztusi kritikus időszakban, 25 napon keresztül.

A tározó tervezésekor a termőfölddel való takarékosság érdekében célszerű megvizsgálni, hogy annak keleti határán húzódó nyomvonalas létesítmények (út, vasút, tározó töltés) közös alépítményre hogyan vonhatók össze. Megvalósítás esetén a tározó 600 ha felületű vize nagyszerű lehetőséget kínál mindenféle vízisportra, horgászásra, fürdésre, télen korcsolyázásra. Környezetében biztosítani tudja a kempingezést, a szabadidő kellemes eltöltésének minden lehetőségét.

A szocialista kereskedelem és vendéglátás kialakulása és fejlődése 1948-1970 Hogyan lett Gyula fürdőváros és idegenforgalmi központ?

KARDOS ISTVÁN

A mindennapi életszükségletet kielégítő sokféle fogyasztási és használati cikket a kereskedelmi ellátás juttatja el a lakossághoz.

A közvetlenül fogyasztható friss élelmiszereket a város számára túlnyomórészt közelebbi környékünk és saját fogyasztási területünk mezőgazdasága, állattenyésztése és kertgazdasága termeli. Ezek termelvényei vásári és piaci felhozatallal, felvásárlási gyűjtőszállítással, piaci és bolti árusítás útján kerülnek a lakossághoz.

Az egyszerűbb előállítású, alapvető tömegélelmezési árukat a felvásárolt nyersanyagokból a város helyi közüzemei termelik és juttatják az elárusító és vendéglátó helyekre, kisebb részben pedig a fogyasztó közületekhez. E cikkek zöme szintén bolti és piaci elárusításon keresztül jut a város lakosságához.[1]

A különféle élelmiszeripari termékeket és fogyasztási-használati iparcikkeket nagyobb részben az állami, kisebb részben pedig a tanácsi és szövetkezeti ipar üzemei és – már csak kiegészítésképpen – a helybeli kisiparosok termelik. Az állami üzemek termelése a központi árualapot adja, és termékeik a nagykereskedelmi áruelosztással először a nagykereskedelmi tároló- és elosztó helyekre kerülnek. Ezekről az állami, szövetkezeti és magánkereskedelem városi hálózatának elárusítóhelyeire osztják szét. A helyiipar termelése főleg a helyi árualapot adja. Termékei túlnyomórészt közvetlenül kiskereskedelmi áruforgalomba kerülnek. Az iparcikkek tehát már majdnem kivétel nélkül a kereskedelem útján, túlnyomórészt bolti elárusítással jutnak a lakossághoz.

A külföldi élelmiszer- és iparcikkbehozatal a városok mindennapi ellátásában csak járulékos szerepű, és e cikkeket szintén a nagy- és kiskereskedelmi hálózat közvetíti a vásárlókhoz.

A városok közellátásának legfőbb tényezője tehát a belföldi nagy- és kiskereskedelem, ennek hagyományos formái közül is elsősorban a bolti és piaci árusítás egyre különlegesebb ágaival.

Hasonlóan régi városellátó tevékenység a vendéglátás, a városias életmód jellemző kiegészítője. A vendéglátás korszerű új ágaként bontakozik ki az üzemi, munkahelyi étkeztetési tevékenység, mint a nagyüzemiesített tömegháztartás egyik tényezője.

A bolthálózat és a vendéglátás mellett a városi ellátás harmadik tényezője a közüzemek által nyújtott szolgáltatás.

A városi közellátás fejlődésének várható iránya is csak ezeknek együttes továbbfejlesztése lehet, ellátási tevékenységük kiterjesztésével, színvonaluk emelésével és hálózatuk korszerű kiépítésével.[2]

A SZOCIALISTA KERESKEDELEM KIALAKULÁSA

Mai bolthálózatunk a volt magánkereskedelem üzlethálózatából alakult ki az 1948–1952. években. 1945-ben még csak 281, 1948-ban már 606 – többségében vegyes – kereskedő működött Gyulán,[3] annak ellenére az áruellátás mégis elmaradt a kívánalmaktól. A bolti kereskedelem fellendülése már az új rendszer iránti bizalom jele is volt és a kereskedők érdemesnek látták – de létszükségletük is volt –, hogy átmentett, valamint az akkor már beszerezhető – jobbára még szegényes – készleteiket értékesítsék.

Az élelmiszer-forgalmazás tekintetében mindig nagy jelentőségű volt a piac, amelyre Gyula és Gyulavári akkor még egyénileg gazdálkodó parasztjain kívül a környék községeiből is felhozták áruikat az őstermelők: jelentős mennyiségű baromfit, zöldséget, főzelékfélét, tojást, tejet és tejterméket, állandó vásárlóknak, megbízható ismerősöknek még húst, szalonnát és zsírt is. Piac után pedig itt iparkodtak a falvakban még nem kapható iparcikkeket beszerezni.

A szocialista kereskedelem kialakulása és megszilárdulása óta több alkalommal is megkérdőjelezték a hagyományos helyi piac szerepét, ennek ellenére a piac megőrizte fontosságát. Szükségessége pedig indokolt, hiszen a háztáji gazdaságokban megtermelt, a termelő saját háztartásában felesleges élelmiszer, a háziipar által előállított termékek egy része a hetipiacokon és havi vásárokon került és kerül értékesítésre. A hetipiacokon és vásárokon 1956 után évről-évre növekvő számban jelentek meg magánkereskedők és kisiparosok, akik részére kifizetődő tevékenység a piaci kereskedelem.

A szocialista kereskedelem első fecskéi a földművesszövetkezetek voltak. A felszabadulást követően – 1945 első felében – Gyulán, Gyulaváriban és Szentbenedeken több tenni kész ember ült össze azok közül, akik a szövetkezés gondolatával ismerkedtek. A szervezkedők többsége földhözjuttatott paraszt volt, akik megalakították a földművesszövetkezetet, „földmunkás szövetkezet" néven. A szövetkezetek első igazgatósági tagjai:

Gyulán	*Gyula-Szentbenedeken*	*Gyulaváriban*
Borbély János	Oláh János	Horváth József
Fazekas István	Opra Péter	Kiss András
Gáleg György	Pálinkás Gábor	Lengyel Imre
B. Kiss Gábor	Szabó György	Lengyel Lajos

Gyulán	*Gyula-Szentbenedeken*	*Gyulaváriban*
Mezei János	Tarkó János	Nagy Károly
Rózsa István	Világosi József	Pálinkás Ferenc
Szigeti Lajos		K. Szilágyi Sándor
Tarkó Mihály		
Vass István		

Az első felügyelő bizottsági tagok:

Csomós József	ifj. Mészáros István	Danczig György
Fehér Miklós	Selmeczi Béla	Kovács Károly
Gerebenics József	Ujvári Pál	Lengyel Károly
Mészáros János		G. Szilágyi Ferenc
Pakucza Illés		Szilágyi Lajos
Szabó János		Zsótér Antal

A három szövetkezet pár év után egyesült. 1946-ban már szerződéses termeltetési kapcsolatot is létesített az új földtulajdonosokkal gabonafélékre, cukorrépára, kenderre és később gyapotra. Még abban az évben a város belterületén iparcikkboltot nyitottak.

1947-ben a gyulai és szentbenedeki szövetkezet egyesült, egy évvel később átvette a Hangya Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezetet is. A fúzió után Földművesszövetkezet néven működött.

A magánkereskedelem és a vendéglátóipar felszámolása után ütemesen növekedett a szövetkezet kereskedelmi egységeinek száma. Jelentős áruforgalmat bonyolítottak le, elsősorban a város külső területein és a tanyákon.

A kereskedelmi egységek számának növekedésével a tagok száma is növekedett. 1949-ben a szövetkezeti tagok száma 600, 1950-ben meghaladta az ezret.

Ezekben az években a Földművesszövetkezet már évvégi visszatérítést is adott, amelyet az akkor hiánycikknek számító zománcárukból és textíliákból vehettek igénybe a tagjai.

1952-ben a gyulai és a gyulavári szövetkezet egyesült. Az egyesülést – mert a kívánt eredményt nem hozta meg – két évvel később megszüntették, és a következő tíz évre a gyulavári szövetkezet ismét önálló lett.[4]

A földművesszövetkezetek megalakulása után – az ötvenes évek elején – kezdte meg működését városunkban az állami kiskereskedelem a magánkereskedőktől átvett korszerűtlen, családi jellegű kis boltocskákban, amelyek már akkor sem feleltek meg a követelményeknek. Még a város központjában levő nagyobb üzletek is elhanyagoltak voltak.

1950-ben alakult meg a Békéscsaba és Környéke Kiskereskedelmi Nemzeti Vállalat. Hamarosan hozzákezdett a boltok bővítéséhez, korszerűsítéséhez. Alig telt el két év és a kereskedelmi tevékenységet az 1952. január elsejével gyulai székhellyel alakult Kelet Békés megyei Népbolt Vállalat vette át.

Az egyik legfontosabb árucikket – mindennapi kenyerünket – felszabadulásunk előtt és közvetlenül utána is a sütőiparosok és a kiskereskedők értékesítették. 1952-ben a sütőipari tevékenységet a város területén a Sütő Kisipari Termelőszövetkezet vette át. A kenyér és péksütemény nagyobb része a Kelet-Békés megyei Népbolt és a Földművesszövetkezet árudáiban került értékesítésre, mintegy egyharmadát a Sütő Kisipari Szövetkezet tagjainak még meglévő boltjaiban árusították, ugyanakkor a piacokon mozgóárusok is árulták a péksüteményt. 1955. január elsejétől a sütőipari termékek forgalmazása teljes egészében a kereskedelmi szervek hatáskörébe került.[5]

A Gyulai Vendéglátó Vállalat 1950 augusztusában alakult meg, viszonylag szűk hálózattal, hiszen a közel félszáz korábbi gyulai vendéglátó egységből mindössze 2 étterem, 2 kisvendéglő, 2 cukrászda, 8 italbolt és a Komló Szálloda került az új állami vállalat kezelésébe. A kisebb vendéglátó egységek akkor még magánkézben voltak. A Gyulai Vendéglátó Vállalat 1952 és 1955 között a Vendéglátó Tröszt tagvállalata volt, 1955-től ismét önálló gyulai vállalatként működött.

A Békéscsabai Tüzelőszer- és Építőanyag Kereskedelmi Vállalat már 1949-ben telepet létesített Gyulán. A tüzelőanyag értékesítését a MÁV-tól bérelt rakterületen bonyolították le, a fűrészárut a Dobozi út 1. szám alatti telepen, az építőanyagot pedig a jelenleg is meglévő, kis méretű Engels utca 2. szám alatti telepen értékesítették.

A telepek forgalmának ugrásszerű növekedését az magyarázza, hogy egyre többen tértek át a széntüzelésre és hogy az addig jobbára tanyákon lakó parasztság évről-évre nagyobb számban költözött be városi házába s szintén szénfogyasztó lett, ezért a Tüzép a város más területein is létesített eladóhelyeket, de két magánkereskedő is engedélyt kapott tüzelőanyag árusítására.

Az Optikai, Finommechanikai és Fotócikkeket Értékesítő Vállalat 1950-ben nyitotta meg üzletét Gyulán, a Városház utca 1. szám alatt. A társadalombiztosításba bevontak körének növekedésével – SZTK-szemüveg biztosítása – egyre nagyobb feladatokat oldott meg. Kezdetben csak Békéscsabán és Gyulán volt ilyen szakbolt. Az OFOTÉRT jelenleg is a környező 28 község lakosságának igényeit elégíti ki fotó- és optikai cikkekkel.

Az Óra- és Ékszerkereskedelmi Vállalat is 1950-ben nyitotta meg gyulai boltját a jelenlegi helyén. Óra és ékszer javításával, valamint értékesítésével foglalkozik, s ajándéktárgyakat is forgalmaz.

A Gyulai Kertészeti Vállalat Városház utca 4. szám alatti virágüzlete 1948 óta látja el a város lakosságát. A forgalom növekedésével a vállalat bővítette bolthálózatát is. 1958-ban a kórház mellett, egy évvel később a vasútállomás mellett nyitottak virágboltot, de az utóbbit – mert gazdaságtalan volt – 1963-ban megszüntették. 1966-ban a Bajza utcában zöldségboltot is nyitottak, amely – kismértékben ugyan – besegített a piactér környéke és a Honvéd utcai lakótelep lakóinak ellátásába. (Ez a bolt a Bajza, valamint a Mágocsi utca beépítésével megszűnt.)

KERESKEDELMÜNK AZ ELSŐ ÖTÉVES TERVIDŐSZAKTÓL AZ ELLENFORRADALOMIG

A hároméves tervidőszak végén a munkások hivatalosan kimutatott reálbére meghaladta az utolsó békeév reálbér-színvonalát. A munkanélküliség fenyegető rémét sikerült véglegesen elűzni a dolgozók feje fölül. Az első ötéves terv fő célkitűzése az ipari és mezőgazdasági termelés, valamint az életszínvonal jelentős emelését irányozta elő. Nagy lendülettel indult meg a terv végrehajtása: az ipari termelés egy év alatt 27 százalékkal emelkedett, nőtt a nemzeti jövedelem, bár nem követte a dolgozók életszínvonala.[6]

A folytatást azonban a párt- és államvezetés megalapozatlan beruházási politikája kedvezőtlenül befolyásolta. A nehézipar túlzott fejlesztése a nemzeti jövedelem olyan nagy részét vette igénybe, hogy a tervezett életszínvonal-emelés teljesen irreálissá vált: a dolgozók reálbére ezekben az években nem emelkedett, sőt 1951-ben és 1952-ben jelentősen csökkent. A paraszti termelés gyengülése nyomán megnövekedett élelmiszerkereslet következtében a szabadpiaci árak mindinkább elszakadtak a maximált állami áraktól. Eltolódás állt be a bérből és fizetésből élők hátrányára a parasztság, valamint a parasztság termékeit árusító kereskedők között. Egy sor árucikkből előbb csak átmeneti, majd tartós hiány keletkezett. Hiánycikk lett a hús, zsír, paprika, szappan, de nem volt elég kerékpár, cipő, zománcedény, nép- és világvevő rádió, ezért 1951 elején egyes élelmiszerekre és néhány iparcikkre visszaállították a jegyrendszert. Az új jegyrendszer nem lett tartós, a párt és kormány 1951. december 1-i határozata alapján megszüntették, egyidejűleg ár- és béremelést hajtottak végre. A kiskereskedelem áruforgalma 1952-ben mérséklődött. A szabadpiaci felhozatal az év elején növekedett, később a kedvezőtlen terméseredmények, valamint az új begyűjtési rendszer következtében csökkent.

A könnyűipar, a lakosság ellátását biztosító szolgáltatóipar fejlődése elmaradt, amit még tetézett a magánkisipar túl gyors ütemű megszüntetése. A legsúlyosabb aránytalanság az ipar és a mezőgazdaság között keletkezett: a mezőgazdaság fejlesztését szolgáló beruházások nagyarányú csökkenése, az egyénileg dolgozó parasztok túlzott megterhelése, a szocialista átszervezés hajszolása ott és akkor is, amikor annak kellő gazdasági és politikai feltételei hiányoztak, a mezőgazdasági termelés stagnálásához, egyes helyeken visszaeséséhez vezettek. Mindez károsan hatott a lakosság ellátására is.[7]

Ilyen kedvezőtlen körülmények között kezdte el munkáját a szocialista kereskedelem nemcsak Gyulán, de szerte az országban. Kicsi volt a vásárlóerő, de szűk volt a rendelkezésre álló árualap is. A kereskedelem feladata arra szorítkozott, hogy ezt a szűkös árualapot lehetőleg arányosan juttassa el a lakossághoz. A kereskedelmi vállalatok árukészletüket csak a kijelölt nagykereskedelmi vállalatoknál szerezhették. be. Nem annyit, amennyit könnyűszerrel értékesíteni

tudtak volna, csupán azt a mennyiséget, amelyre felügyeleti szervüktől kiutalást kaptak, a felosztás (az ún. „lebontás") alapján.

A gyulai városi tanács végrehajtó bizottsága és szakigazgatási szervei rendszeresen ellenőrizték a kereskedelem tevékenységét és testületi üléseiken is sokat foglalkoztak a kereskedelem munkájával, mert az ellátási nehézségek miatti elégedetlenség közvetlen politikai hatását ellensúlyozni akarták.

A kereskedelmi előadó általános közellátási helyzetjelentésében kénytelen megfogalmazni, hogy a vásárlók kiszolgálása közben a bolti dolgozók sok esetben használnak oda nem illő kifejezéseket és ideges magatartást tanúsítanak, kivételeznek. A társadalmi ellenőrök szerint is hosszasan lehetne sorolni azt a sok hibát, amit a népboltok alkalmazottai kiszolgálás közben elkövetnek.[8]

Üres konyhának bolond a gazdasszonya – tartja a közmondás. Azt hiszem, minden okuk megvolt a kereskedelmi dolgozóknak az idegességre. A kiutalt árumennyiség csak részben elégítette ki a keresletet és a hiányért nagyon sokan a „boltosokat" okolták. Igaz, elvétve kerültek soraikban ügyeskedők is, de a kereskedők többsége becsületes, megbízható dolgozója volt a szakmának, akiket akkori helytállásukért nem bírálat, hanem elismerés illet meg.

Politikai divat, megtévesztő módszer volt abban az időben a spekuláló, árurejtegető kereskedők, kulákok, volt módosabb elemek nyakába varrni az élelmiszer- és más áruk hiányát. (10–20 kiló liszt, szalonna, zsír vagy egyéb élelmiszer „rejtegetéséért" szigorú adminisztratív eszközöket alkalmaztak. Árdrágításért vagy sertés „feketevágásért" (engedély nélküli levágásért) 1–2 év börtönbüntetés járt.) Valójában még a hadigazdálkodás módszerei érvényesültek. Állandó vád volt: a kenyeret feletetik a sertésekkel, a beszolgáltatandó terményeket, mezőgazdasági termékeket más csatornákon értékesítik. Gyula nem számított ipari központnak, ellátása emiatt rosszabb volt, mint más, hasonló lélekszámú városnak.

Az 1950. évi szeptemberi tanácsi végrehajtó bizottsági ülésen hangzott el, hogy bár kielégítő burgonyatermés volt, mégis számolni lehet olyan esettel, hogy a termelő a tavasszal bejelentett területnek – a betakarítás időszakában – már csak a felét kívánja a beszolgáltatást teljesíteni. Feltehetően a többit újburgonyaként, jelentős haszonnal értékesítette – állapítja meg a jelentés. A végrehajtó bizottság utasította begyűjtési csoportját: vizsgálja meg a körülményeket és ha a termelő vétlenségét elfogadható módon nem tudja bizonyítani, a tavaszi bejelentésnek megfelelő mennyiséget kell beszállíttatni a begyűjtőhelyre.

Bejelentés érkezett, hogy a kenyérfogyasztás kétszerese az előző évinek. A végrehajtó bizottság utasította kereskedelmi csoportját: állapítsa meg, nincs-e olyan személy, aki kétszeres ellátásban részesül kenyér-, valamint zsírellátás terén. Az is elhangzott, hogy egyes üzletekben sok kenyeret vásárolnak és egyelőre meg nem állapítható célra használják. Arról nem beszéltek, hogy a házikenyér sütése beszűkült, a parasztság is a boltból vette a kenyeret.

Több panasz érkezett, hogy sokan nagy mennyiségű árut szállítanak vonaton

Budapest felé. Olyan fontos közélelmezési cikkeket, mint baromfi, tojás, hús, zsír stb. A végrehajtó bizottság kérte a rendőrkapitányság vezetőjét, hogy mind a feketézők, mind a kétszeres kenyérbeszerzés ellenőrzését az eddiginél is fokozottabban folytassa.

Ugyanebben a vb-anyagban olvasható, hogy a húsellátásban különösebb nehézség nincs. Sorbanállás ugyan van, de ez folyamatos méréssel kiküszöbölhető. Sorbanállás van még a zsír-, tej- és vajkiméréseknél.[9]

A kereskedelmi csoport utasítást kapott: állapítsa meg, hogy a helyi boltokba milyen tételekben érkezik őrölt paprika és miként történik annak elosztása. Tegyen javaslatot annak igazságos elosztására, akár a tömegszervezetek bevonásával, akár a kereskedelmi csoport és a boltok közös együttműködésével. Ugyanakkor az őröltpaprika-kiutalás emelése érdekében a Békéscsabai Kiskereskedelmi NV központját is megkereste a végrehajtó bizottság.[10] Kérte a kiskereskedelmi vállalatokat, hogy rizst csak a sertésvágási engedélyekre szolgáljanak ki. A sertésvágási engedélyeken feltüntetett személyekről és a vágási engedélyek számáról kimutatást készíttetett a boltokkal, hogy ezzel is ellenőrizhető legyen az igazságos elosztás, továbbá az, hogy egy vágási engedéllyel csak egy ízben vásárolhassák meg a megállapított rizsmennyiséget.

A kereskedelmi előadó arról számolt be, hogy a húsellátás jó, a tejellátás 80 százalékos, a zsír- és vajellátás hiányos. Nem lehet kapni gumicsizmát és munkásbakancsot. Nincs gyümölcs. Nagyon kis mennyiségű a piaci felhozatal, ezért az árak magasak.[11]

A tanácshoz érkezett panaszok alapján a vb megkereste a TÜZÉP vezetőit, hogy a lakosság részére kiutalt tűzifát a lehetőségekhez képest hasábfában adják ki, mivel az aprított tűzifa lényegesen drágább. Sok panasz hangzott el amiatt is, hogy a nagy mennyiségben tárolt tűzifa ellenére csak 20 kilogrammos tételekben történik a kimérés. Szén is csak 50 kg-os tételekben vásárolható és gyenge a fűtőértéke. Felkérte a vb a vállalat vezetését, hogy „a hiányok megszüntetéséről" sürgősen intézkedjen. A végrehajtó bizottság közbenjárása eredményes volt.[12]

A város tejellátásán sokat javított a környező községekből – elsősorban Gyulaváriból – származó felhozatal. A piaci ellenőr megállapítása szerint tíz tejárusból kilenc gyulavári lakos. A tejtermelőknek az ún. tejkönyvükkel kellett igazolni, hogy beszolgáltatási kötelezettségüknek eleget tettek és csak a felesleget értékesítik. Tudjuk, hogy árdrágítók – írja nem minden keserűség nélkül a piaci ellenőr[13] – de nem bizonyítható rájuk. Ellenőrzés alkalmával a vásárlók maximált áron fizetik ugyan ki a tejet, de a különbözetet máshol, vagy más alkalommal adják át az eladónak.

A kereskedelmi előadó 1951 február havi általános közellátási helyzetjelentésében arról számol be, hogy a Népbolt és a Földművesszövetkezet árudáiban tett ellenőrzései alkalmával az áruellátás terén „megelégedést tapasztalt". „Lehet kapni mindent",[14] de alig két hónappal később már a közellátási helyzet súlyosbodásáról ad óvatosan számot: az előző évi gyenge terméseredmények mellett

a piaci árak magasak. Nagy számban jelennek meg a hetipiacokon feketézők és lánckereskedők, akik felverik az árakat. Kevés a kenyér, nincs hús. A levágandó állatokat darabszám szerint utalják ki, a húst a boltok kilogrammra mérik, így több esetben előfordult, hogy a közületek kiszolgálása után közfogyasztásra semmi sem maradt. Javasolta, hogy kenyérre, húsra és petróleumra a jegyrendszert országosan vezessék be.[15] Javaslatát a vb természetesen nem vette figyelembe.

Az alapvető élelmiszerekből az ellátás később átmenetileg javult. 1952 első negyedévében a Népbolt és a Földművesszövetkezet üzletei, valamint az üzemi konyhák részére már jelentős mennyiség került kiutalásra. Közülük néhány fontosabb cikk:

Száraztészta	17 458 kg
Rizs	5 440 kg
Bab, borsó, lencse	6 400 kg
Vegyes hús	41 712 kg
Szalonna	675 kg
Zsír	3 754 kg
Olaj	3 720 l
Tej	9 710 l
Tejtermék	6 646 kg

A felsorolt árukból pótellátmányt is kaptak az árudák és mert további készletek is álltak rendelkezésre, a boltok vezetői utasítást kaptak, hogy időben történő rendelésekkel az „árubőséget" (sic!) tartsák fenn.[16]

Az ellátás javulása szükségessé tette a kereskedelmi hálózat bővítését. A kereskedelmi csoport megbízást kapott: keresse meg azokat a volt kiskereskedőket, akik nem folytatnak kereskedelmi tevékenységet és tárgyaljon velük üzlethelyiségük és berendezésük átengedése céljából.[17] A kereskedelmi csoport ez irányú munkája eredményes volt, a boltok száma nőtt. 1953 végén 25 fűszer- és élelmiszerbolt, 22 szaküzlet, 5 magán vegyeskereskedés, 1 gyümölcs-zöldség üzlet és 2 zsibárus,[18] egy évvel később 37 fűszer- és élelmiszerbolt, 46 szaküzlet, 17 italbolt, 4 cukrászda és 17 piaci árus volt Gyulán.[19]

A vb a Kereskedelmi Állandó Bizottság javaslatára a Kelet-Békés megyei Népbolttal történt megállapodás alapján megvalósította, hogy a város területén reggel 6 órától este 9 óráig állandóan legyen nyitva élelmiszerüzlet, hogy a dolgozók szükségleteiket munkakezdés előtt vagy munkaidő után beszerezhessék.[20]

Ugyanebben a jelentésben olvasható, hogy 1952 augusztus első napjaiban olyan hír terjedt el, amely szerint 1 kilogramm kenyér ára 5 forintra, a liszt kilónkénti ára 8 forintra emelkedik. A rémhírt valószínűsítette a gyenge búzatermés, ezért számottevően növekedett a felvásárlás. (Nincs szó a jelentésben

arról, hogy a beszolgáltatási kötelezettség olyan magas, hogy teljesítése után a parasztcsalád is boltból veszi a kenyeret, arról sem tesz említést, hogy jelentős területen termeltettek gyapotot és más hazánkban addig nem termelt növényt – igen gyenge eredménnyel – a kenyér- és takarmánygabona-termőterület rovására.) Napi 65–70 q-val szemben 150 q kenyeret, 30 q liszttel szemben 100–120 q-t vásároltak. A kereskedelmi csoport a sütő szövetkezetet és a sütőiparosokat felszólította: gondoskodjanak az üzletek megfelelő mennyiségű kenyérrel való ellátásáról. A Kelet-Békés megyei Népbolt figyelmét is felhívták, hogy a Kossuth téri boltjukban – piaci napokon – csak délután 4-től árusítsák a kenyeret, hogy ezáltal a vidékiek részéről történő felvásárlások megszűnjenek.[21] Ez az intézkedés azonban nem hozta a várt eredményt, ezért a vb utasította kereskedelmi csoportját, hogy a jogosulatlan vásárlók leleplezése és az élelmiszerek igazságos elosztása érdekében a társadalmi ellenőrökön keresztül biztosítsa a boltok rendszeres ellenőrzését. Különösen nagy gondot fordítson a sütőüzemek munkájának ellenőrzésére. Nem engedhető meg – olvasható a jegyzőkönyvben – hogy felelőtlen személyek a kifogástalan minőségű lisztből élvezhetetlen kenyeret süssenek. A vizsgálat eredményéről a végrehajtó bizottság elnökét minden esetben tájékoztassa, hogy az illetékesekkel szemben felelősségrevonást alkalmazzon.[22] Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a sütőüzem akkor még csak hét elavult régi kis üzemegységgel rendelkezett, amelyek ellátóképessége szűkös és akadozó volt[23] és a liszt megfelelő pihentetésére sem rendelkezett elegendő tárolóhellyel.

1953 második negyedévében az áruforgalom cikkcsoportok szerinti aránya a gyulai boltokban az addigieknél kedvezőbben alakult:[24]

	Adatok a teljes forgalom %-ában		
	Élelmiszer	Textil	Vas-műszaki
április	48,7	40,–	11,3
május	46,6	40,–	13,4
június	39,–	40,–	21,–

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége 1953 júniusában nagy jelentőségű változásról döntött, amelynek végrehajtása során rövid idő alatt számottevő eredmények születtek. Közülük – a teljesség igénye nélkül – csupán azokra a fontos intézkedésekre kívánunk emlékeztetni, amelyek kedvező hatást gyakoroltak a lakosság jövedelmi viszonyainak, illetve életszínvonalának alakulására. Így pl.: a bérből és fizetésből élők reálbére 1953 második felében 12 százalékkal, a parasztság jövedelme ezt meghaladó mértékben növekedett.

Javult a lakosság áruellátása. A Minisztertanács 1953 második félévére közel 20 milliárd forint értékű árualapot hagyott jóvá, ami megközelítőleg 10%-kal több volt az eredetileg tervezettnél és 20%-kal magasabb az első félévi tényleges áruforgalomnál. Bár bizonyos élelmiszerek mennyiségét nem tudták növelni,

sőt kínálatuk csökkent (tojás, vaj), a legfontosabb élelmiszerek mennyisége 1953 második felében mégis jelentősen emelkedett. A kiskereskedelmi forgalom már júliusban több mint 5%-kal haladta meg az előző év hasonló időszakának forgalmát. Kedvezően alakult egyes fogyasztási cikkek árszínvonala is. A jó termés következtében a zöldség- és gyümölcsárak júliusban és augusztusban lényegesen alacsonyabbak voltak az 1952. évieknél, sok cikk állami kiskereskedelmi ára az 1951. évi ár alá került. A zöldség és gyümölcs szabadpiaci ára is jelentősen csökkent, míg a tejtermékek, a tojás, a zsír szabadpiaci ára az előző évinél lényegesen magasabban alakult.

A munkásosztály életszínvonalának emelése szempontjából igen jelentős volt az 1953 júliusi textilárcsökkentés és különösen a szeptember 6-i általános árleszállítás. Az árcsökkenés számos élelmiszernél meghaladta a 10%-ot, a ruházati és vegyes cikkeknél pedig 20% körül mozgott. Ugyancsak a munkásosztály életnívójának növeléséhez járult hozzá az alacsony bérek emeléséről augusztus végén hozott döntés, valamint az új államkölcsön kibocsátási (és következésképpen jegyzési) összegének csökkentése, továbbá a munkavédelem, a közétkeztetés és az üzemi bölcsődék fejlesztésére jóváhagyott 100 millió forintos többletberuházás.

A parasztság életszínvonalát és termelési kedvét az intézkedések sora növelte. A kormány és az illetékes hatóságok rendeletei értelmében elengedték a parasztság begyűjtési hátralékát, 10%-kal mérsékelték egyes termékek beadási kötelezettségét, intézkedtek a beadási kötelezettségek kivetése során korábban kirótt irreális megterhelések korrigálásáról. Továbbá intézkedéseket hoztak a tagosítás megszüntetéséről, a tartalékföldek visszaigénylésének és bérbeadásának elősegítéséről, a gépállomási díjtételek leszállításáról, a gépállomási díjhátralékok törléséről, a műtrágyaellátás javításáról. Ingyenessé tették az állategészségügyi szolgáltatást, kidolgozták a szerződéses termeltetés új rendszerét. Elengedték az adóhátralékok jelentős részét, mintegy 20%-kal csökkentették a mezőgazdasági lakosságra kivetett adót. Új begyűjtési rendszert léptettek életbe, amely három évre volt érvényes, és mintegy 10–15%-kal csökkentette a különféle beszolgáltatandó termékek mennyiségét. A termelőszövetkezetek a fentieken túlmenő kedvezményeket is kaptak, végül felemelték a háztáji gazdaságok területének felső határát (egy holdban állapítva meg azt.)

Meg kell említeni még a kisipari és kiskereskedői engedélyek kiadásának megkönnyítését, a város- és községgazdálkodás terén a tanácsok hatáskörének növelését, a helyiipar termelésében eszközölt változásokat, amelyek közvetve mind a lakosság életkörülményeinek javítását szolgálták.[25]

1954 januárjában arról számolt be a kereskedelmi csoport vezetője, hogy a lakosság igénye minden alapvető élelmiszerből ki van elégítve. Figyelemre méltó a kenyér minőségében beállt javulás. A boltok karácsonyi forgalma közel 40 százalékkal múlta felül az előző év hasonló időszakának forgalmát. Narancs, citrom (nagyon kevés ugyan), paprika és borspótló is érkezett a boltokba. Ruházati cikkekből is jobb volt az ellátás, viszont a vas-műszaki és vegyes iparcikk-ellátás

terén továbbra is nagy volt a hiány, a keresett árucikkeknek alig fele volt kapható.[26]

1954. március 15-én a kormány az alapvető élelmiszerek árát jelentős mértékben csökkentette. Ezt a kedvező határozatot Gyula város lakossága is örömmel és megelégedéssel vette tudomásul.[27]

Az árleszállítás mértéke néhány élelmiszercikknél:

	Régi ár/Ft	Új ár/Ft
Marha leveshús	19,20	16,60
Borjúhús	27,–	24,90
Sertéshús	29,90	28,60
Zsír	35,–	30,–
Étolaj (félliteres)	15,–	13,50
Margarin	28,–	25,20

Az ellátás lényegesen javult. Kevés volt a palackozott bor és – mint napjainkban – rendszertelen sörellátásról tudósítanak a boltok jelentései. Vas-műszaki árukból még mindig nagy volt a hiány, de a keresett és kapható árucikkek egy része is csak utalványra szerezhető be. Kerítésdrótot pl. négyzetméterenként 5 kg kukoricának a Terményforgalmi Vállalatnál történő értékesítése esetén szolgáltak ki. A kukoricát a vállalat 280 Ft/q áron fizette ki, a szabadpiaci ár ennél jóval magasabb, utalványra nem is nagyon vásároltak.[28]

1955-ben új, jó minőségű kenyér került a boltokba: az ún. cserekenyér. Forgalmát a sütőipar és a kereskedelem is szívesen növelte volna. Számottevő eredményt azonban – feltehetően az árkülönbség miatt, mert lisztet kellett vinni és a sütési díjat fizetni, s lisztet vinni csak az őstermelő tudott – nem értek el. A pénzes- és cserekenyér-fogyasztás az összfogyasztáshoz viszonyítva a következőképpen alakult:

	Pénzes/q	Csere/q	%
1955 október	2594	521	20,1
1955 november	2533	456	18,–
1955 december	2100	380	18,1

Egyéb élelmiszerből a rizs és a száraztészta volt kevés. A Földművesszövetkezet szabadfelvásárlásból kismennyiségű rizst forgalmazott 25,– Ft/kg-os áron. A sertésvágáshoz szükséges anyagok kaphatók, az italáru ellátás kielégítő. Hiány a szódavíz. Szörpöt, fröccsöt – különösen hétfői napokon – nem tud a Vendéglátó Vállalat kiszolgálni. Borból nagyot javult az ellátás az előző évekhez viszonyítva, most több fajta jó minőségű borral és bármilyen mennyiségben rendelkezett a Vendéglátó Vállalat. Jó volt az ellátás más szeszesitalból is. 1955-ben 15 százalékkal több szeszárut és 27 százalékkal több likőrárut fogyasztottak a gyulaiak. Szembetűnő a feketekávé fogyasztás 613%-os növekedése az előző évhez viszo-

nyítva, amikor jóval kevesebb babkávé érkezett a városba. Ez is mutatja, hogy mennyire szükséges volt az eszpresszók létesítése. Az előző évvel szemben 20%-kal nőtt a közétkeztetésben résztvevők száma.

Kedvezően alakult a vegyesiparcikk-forgalom is, mert az MDP 1953 júniusi ülését követően csökkentették a hadiipar termelését és a felszabadult kapacitásokat a lakossági ellátás javítására használták fel. Eladásra került 1046 db tűzhely, 773 db rádió, 917 db motorkerékpár és az április 19-én megnyílt bútorbolt is jelentős forgalmat bonyolított le, mivel az ott vásárolható bútor lényegesen olcsóbb volt, mint a kisipari.

A ruházati boltok forgalmát nagyban elősegítette az a körülmény, hogy 1956 januárjában két ízben is történt leértékelés. Kiemelkedő volt a forgalom kötött- és méter-, valamint konfekció- és cipőárukból. A ruházati boltok forgalma 11 százalékkal nőtt az előző évvel szemben.[29]

Ugyanezen a végrehajtó bizottsági ülésen több közérdekű határozatot is hoztak az alábbi témákban: a terhes anyák citrommal való ellátásának biztosítása, a közületek részére biztosított élelmiszerkeret felemelése, az aprócikkek hiányának megszüntetése a kereskedelemben, idénycikkekből a nagyobb forgalmú időszakokra tartalékolás, a mezőgazdasági termelőszövetkezetek termelvényei értékesítésének biztosítása.

1956-ban hozzájárult a vb, hogy a Vendéglátó Vállalat a Komló Szálló épületét saját kezelésébe vegye,[30] majd a tanácsi kezelésű szeszfőzdét a Földművesszövetkezet kezelésébe adta. Határozatot fogadott el a földművesszövetkezeti felvásárlók, magánkereskedők, valamint a közületi konyhák piaci felvásárlásának szabályozásáról. E szerint a magánkereskedők, állami és szövetkezeti felvásárlók csak 9 óra után, a közületi konyhák már a kora reggeli órákban, lehetőleg termelőszövetkezetektől, vagy a Tangazdaságtól szerezzék be szükségleteiket.[31]

JAVULÓ ÉLETSZÍNVONAL, ÉLÉNKÜLŐ KERESKEDELMI FORGALOM, A REÁLBÉREK ÉS A FOGYASZTÁS EMELKEDÉSE (1957–1958)

1956–57-ben, amikor a politikai helyzet, a konszolidáció követelményei szükségessé tették a reáljövedelmek és a fogyasztás ugrásszerű növelését, azt a felhalmozás és a beruházás különösen alacsonyra szorított arányával biztosította a Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány.

Az életszínvonal javítását célzó alapvető döntésekre 1956 novembere és 1957 eleje között került sor. Ebben az időben a munkások és alkalmazottak közel fele még nem részesült béremelésben. 1957. május 13-án azonban a Gazdasági Bizottság határozata alapján minden olyan vállalat és intézmény dolgozóinak bérét, ahol

addig munkabéremelés nem történt, átlagosan 10 százalékkal emelni kellett. Számos munkaterület alkalmazotti fizetéseit is 10–12 százalékkal növelték.[32]

A gyulai kereskedelemben és vendéglátóiparban foglalkoztatottak havi átlagkeresete a béremelést követően a következőképpen alakult:[33]

Földművesszövetkezeti dolgozók	1000 Ft
Népbolti eladók	1050 Ft
Vendéglátó dolgozók	1130 Ft

Az ellenforradalom után bekövetkezett gyors gazdasági konszolidációt olyan intézkedések követték, mint a kötelező beszolgáltatás eltörlése, a mezőgazdasági termények árának emelése, az államkölcsön kibocsátásának és a gyermektelenségi adónak a megszüntetése, a béremelésekkel egyidőben a családi pótlék rendezése, a nyereségrészesedési rendszer bevezetése. Árpolitikai intézkedések: árcsökkentések, kiárusítások, részletakciók, ezeknek is legfőbb célja az életszínvonal javítása volt.[34]

A megnövekedett vásárlóerő azonban nem találkozott megfelelő árualappal. Az egyensúlyt eleinte a kereskedelmi készletek piacra dobása biztosította. A termelés sem az iparban, sem a mezőgazdaságban nem volt egyenletes. A bérek emelkedését nem mindig követte megfelelő termelésnövekedés, ezért egyes cikkek árát emelni kellett. Az áremelések hatására az egyensúlyhiány valamelyest enyhült. Pártunk vezető szerve úgy határozott, hogy mindent meg kell tenni az életszínvonal csökkenésének megakadályozására, ezért 1957-ben a felhalmozás összegét jelentősen leszorították, és külső forrásokat vettek igénybe. A Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány, a Szovjetunió és a többi baráti ország kormányaival tárgyalásokat folytatott annak érdekében, hogy hosszúlejáratú hitelek nyújtásával legyenek segítségünkre. A hiteleket megkaptuk s ezzel biztosítani tudtuk a kezdeti időben a lakosság fogyasztási cikkekkel való ellátását.[35]

1957 tavaszától határozottan jelentkezett a vásárlóerő és az áruhiány közötti konfliktus feloldásának a szocialista gazdaság addigi gyakorlatához képest merőben új megoldási törekvése is. A kormányzat ugyanis a gazdaság- és életszínvonalpolitika tudatos elemeként épített a lakosság pénzeszközeinek, megtakarításainak igénybevételére az ellátás egyes fontos területeinek javítása érdekében. Kossa István pénzügyminiszter 1957. április 16-án terjesztette a kormány Gazdasági Bizottsága elé az „állami öröklakásépítési- és házhelyparcellázási akció szervezéséről" szóló előterjesztését. „Az állam jelenleg – állapítja meg bevezetőben –, a lakásépítési terv keretében felépített lakásokat a tanácsok útján bérbeadja... A jogos lakásigénnyel rendelkezők között jelentős számban vannak olyanok, akiknek van megtakarított pénzük és jövedelmük ahhoz – érvel a javaslat –, hogy kedvező fizetési feltételek mellett a lakások egy részét öröklakásként megvásárolják... ezzel olyan új árualapot lehet teremteni, amely hosszú időn át komoly mértékű vásárlóerőt köt le." Ezzel egyben a létező szerény árualaphoz képest úgyszólván törvényszerűen jelentkező túlkereslet új módon történő – mint a fogalmazásból is kitűnik, tudatos – lekötésére is törekedtek: nem az addig

használatos eszközt, a keresetelvonás különböző módozatait állították előtérbe (hiszen ezek egyszerre tartósították a hiányokat és csökkentették időről-időre a reáljövedelmeket is), hanem a lakosság pénzeszközeinek bevonásával, az ellátottságot segítő formában kötötték le a pillanatnyilag kielégítetlen vásárlóerőt. Ugyanezt a célt szolgálta a Gazdasági Bizottság által ugyanezen napokban tárgyalt másik javaslat is. A belkereskedelmi miniszter május 1-től „egyes nagyértékű cikkek előjegyzéses forgalmának bevezetését" javasolva fűzi indokolásul előterjesztéséhez: „...a vásárlóerőt jó előre, kedvező körülmények között tudja lekötni."

A lakosság pénzeszközeinek ilyen jellegű bevonása a magyar gazdaság- és életszínvonalpolitika egyre jobban kibontakozó elemévé, működésének sajátos jellegzetességévé vált.

1957 első felének gazdasági tekintetben kritikus hónapjaiban még rendkívüli intézkedésekre volt szükség a végrehajtott béremelések eredményeinek megtartására. „Sok embert foglalkoztat manapság az a kérdés – rögzítette a Népszabadság cikkírója az év nyarán –, megtarthatjuk-e, sőt tudjuk-e majd emelni az elért életszínvonalat." S válaszként idézi Kádár János Kisújszálláson elmondott beszédéből: „...a szocializmus építésének feltétlenül együtt kell járnia a dolgozó nép életszínvonalának javulásával, és ebből semmit sem fogunk visszacsinálni."[36]

A béremelések kedvező hatása lemérhető volt a kereskedelem forgalmának a növekedésén is. Az állami és szövetkezeti kereskedelmi hálózat bővítésére akkor nem volt lehetőség, ezért Gyulán hat fűszer- és vegyeskereskedő kapott iparengedélyt a lakosság szükségleteinek jobb kielégítése érdekében. Élelmiszerekből megfelelő raktárkészlet állt a kereskedelem rendelkezésére.[37]

1957 első negyedévében városunkban a kereskedelmi tevékenységet 118 boltegység látta el. A kereskedelmi hálózat alig négy év alatt lényeges mennyiségi és minőségi változáson ment át. A kicsi és korszerűtlen szatócsboltokat szebb kivitelű, higiénikus állami vagy szövetkezeti üzletek váltották fel, és számuk is – igaz, elég lassan – növekedett, a magánboltok száma csökkent. Ezt bizonyítja az alábbi táblázat:[38]

	Állami	Vendéglátó	Szövetkezeti	Egyéb	Magán	Összesen
1953	37	14	11	4	60	126
1954	39	18	12	5	42	116
1955	40	21	15	6	32	114
1956	41	23	18	10	19	111
1957	41	24	18	10	25	118

A városi tanács felhívást intézett a város belterületén működő magán-kisiparosokhoz és kiskereskedőkhöz, hogy a város külső képének emelése és a kulturáltabb kereskedelem biztosítása érdekében a használatukban levő üzlethelyiséget

– mind kívül, mind belül – megfelelően hozzák rendbe, hogy azok harmonikusan illeszkedjenek a környezetbe.

A lakosság áruval való ellátása általánosságban jó volt. Az alapvető élelmiszerek tekintetében jelentősen javult. Gyenge volt az ellátás tőkehúsból. A húsboltok előtt újra sorbanálltak a vásárlók, de csak gyenge minőségű, fagyasztott marhahúst mértek, ami az igényeket nem elégítette ki. Sertés-, borjú-, vagy birkahús csak elvétve volt kapható. Kevés volt a déligyümölcs! Bútorból, vas-műszaki cikkekből, szövetáruból sem volt elegendő.

A város húsellátása – a téli időszak kivételével – évek óta nem volt kielégítő. A tanács felhívta az üzemi konyhával rendelkező vállalatok és más szervek figyelmét, rendezkedjenek be saját sertéshizlalásra. Ugyanakkor javasolta a termelőszövetkezeteknek, hogy hizlalási akcióik keretében – lehetőség szerint már 1958-ban, de a következő években is – hizlaljanak minél több sertést a lakosság közvetlen húsellátására a fennálló törvényes rendelkezések keretein belül.

Nagy fontosságot tulajdonított a városi tanács a földművesszövetkezet hizlalási akciójának, amely addig beruházási hitel hiányában nem valósulhatott meg. Eljárt a megyei tanácsnál és a MESZÖV-nél a hitelkeret soronkívüli biztosítása érdekében.[39] A felhívás nem maradt eredménytelen. Mindazok a vállalatok, ahol erre a lehetőség megvolt, hozzáláttak a moslékos sertéshizlaláshoz és ha nem is oldották meg a város húsellátását, sokat enyhítettek annak hiányain.

Régi kívánsága teljesült a város lakosságának 1957-ben azáltal, hogy a Vendéglátó Vállalat – a régi hagyományoknak megfelelően – a Népkertben újra megnyitotta a kerthelyiséget.[40] A kerthelyiség mindaddig üzemelt, amíg a területet más célra igénybe nem vette a tanács.

Sokat javult ebben az időben a tüzelő- és építőanyagellátás is. A TÜZÉP szénraktárt építtetett, amelyben 300 vagon szenet tárolhatott. Az ellátásban nem volt fennakadás, őszre a lakosság több mint fele beszerezte téli tüzelőszükségletét. Az üzemek és intézmények szükségletét is kielégítették. Hiány volt cserépből: pala bőven állt rendelkezésre, de nem vásárolták. Nem szerették az építtetők. Korlátlan mennyiségben lehetett fenyő fűrészárut vásárolni – erről számolt be a tanács végrehajtó bizottsága ülésén a TÜZÉP telepvezetője.[41]

Gyulán a piac ősidők óta kedden és pénteken volt. Az ötvenes években a hetipiacok tartására más napokat jelöltek ki, amit a lakosság sérelmesnek tartott. A vb – több oldalról felvetődött javaslatok alapján – szükségesnek látta, hogy széleskörű közvéleménykutatást folytasson a piaci napok kedd és pénteki napokra való visszahelyezése végett.[42] A városi tanács a lakosság véleményének meghallgatása alapján elhatározta a hetipiaci napok megváltoztatását. 1958. június 15-től a hetipiacokat ismét keddi és pénteki napokon kell tartani.[43]

Ebben az időszakban nagy változás történt nemcsak Gyula, de a megye kereskedelmében is. Olyan változás, amely hosszú időre kijelölte a kereskedelem és vendéglátás fejlesztésének irányát: A megye kereskedelmi és vendéglátóipari vállalatait összevonták.

Az első a mai UNIVERZÁL Kiskereskedelmi Vállalat elődje: a szakvállalatként 1958-ban megalakult Békés megyei Iparcikk Kiskereskedelmi Vállalat volt. Rövidesen bebizonyosodott, hogy az úttörő munka eredményesnek mondható. tapasztalataik alapján szerte az országban megtörtént az addig vegyesipari kiskereskedelmi vállalatok szakosítása.[44]

Alig két év múltán a békéscsabai, gyulai és orosházi élelmiszer-kiskereskedelmi vállalatok összevonására került sor. Az új vállalat gyulai székhellyel, Békés megyei Élelmiszer-kiskereskedelmi Vállalat néven a megye városi lakosságának egyre növekvő élelmiszer-igényeit látja el az addiginál magasabb szinten.

Összevonásra kerültek az akkori három város vendéglátó vállalatai is, Békéscsaba székhellyel, Békés megyei Vendéglátó Vállalat néven. Az összevonás óta eltelt időszakban az új megyei vállalat sokat tett a kulturáltabb vendéglátás érdekében.

A kereskedelmi vállalatok szakosítását, összevonását szükségessé tette az a körülmény, hogy az ipar és a mezőgazdaság fejlődése, műszaki színvonalának javulása, termelékenységének növekedése egyre jobb körülményeket teremtett a lakossági igényeknek az eddiginél jobb kielégítésére. Munkájuk eredményeként napról-napra több és jobb minőségű áru jelent meg a boltokban.

Az értékesebb élelmiszerek növekvő fogyasztása ellenére az élelmiszerre és élvezeti cikkekre költött összeg aránya fokozatosan csökkent, sőt 1960 után már a ruházkodásra költött összegek aránya is visszaesett, s a fogyasztás mennyiségi növekedésével párhuzamosan növekedett az iparcikkfogyasztás s azon belül a tartós fogyasztási cikkek részaránya. Ez a magasabb életszínvonal stabilizálódásának megfogható jele volt.

Egyre többen vásároltak bútort. Ebben az időszakban kezdődött meg a háztartások gépesítése és természetes, hogy a háztartási gépek iránti érdeklődés is élénkké vált. Legkeresettebb a mosógép volt, amelyet követett a többi – a második műszakot segítő – háztartási gép, és ebben az időben indult hódító útjára a televízió.

Ugyancsak ebben az időszakban született meg a gépjárművek – autók és motorkerékpárok – birtoklása iránti szélesebb körű lehetőség és igény is, ami a következő években sok család életformáját változtatta meg.

A megnövekedett jövedelmek – az ellátás örvendetes javulása mellett – még nem voltak maradéktalanul elkölthetők és részben ezért is kezdetét vehette a takarékbetét-állomány növekedése, de takarékosságra ösztönzött a tartós fogyasztási cikkek beszerzésének ezzel elérhető lehetősége is.

A KULTURÁLT KERESKEDELEMÉRT: ÚJ ÉRTÉKESÍTÉSI MÓDSZEREK BEVEZETÉSE (1960–1962)

Gyula város kereskedelmének hármas funkciót kell ellátnia: Elsősorban ki kell elégítenie elfogadható mértékben a város lakosságának egyre növekvő és változatos szükségleteit, másodsorban magas színvonalon kell szolgálnia a város fejlődő idegenforgalmát, míg harmadsorban a Gyula vonzáskörzetébe tartozó községek lakosainak vásárlásaival is számolnia kell.

Ahhoz, hogy a város kereskedelme ezeknek a követelményeknek eleget tudjon tenni, felül kellett emelkedni a régi kisvárosi szemléleten és korszerű kiszolgálási formát kellett megvalósítania. Az önkiszolgáló rendszer bevezetése az üzletek belső és külső képének átalakításával, modernizálásával járt. Az ízlésesen kialakított portálok, a bőséges árukínálatot bemutató kirakatok, a neonvilágítás kedvezően befolyásolták a belső városképet is.[45]

A gyulai modern kereskedelmi hálózat kialakításának eredményeként 1960 harmadik negyedévében az élelmiszerboltok forgalma 39 százalékkal, az iparcikkboltoké 31 százalékkal nőtt a vállalati 22, illetve 21 százalékos növekedéssel szemben. A termelékenység is kedvezően alakult: Az önkiszolgáló élelmiszerboltokban 17 százalékos, az iparcikkboltokban 18 százalékos volt a növekedés, szemben az élelmiszer-vállalat 6, és az iparcikk-vállalat 13 százalékos emelkedésével.

A gyulai kísérlet nyomán a megye területén mind a szövetkezetek, mind a tanácsi vállalatok intenzívebben kezdtek foglalkozni az új kiszolgálási formák bevezetésével.

A jó példa hatására később országszerte meggyorsult az új eladási módszerek alkalmazása. Erre a kezdeményezésre a külföld is felfigyelt s több külföldi szakfolyóirat nyilatkozott elismerően a gyulai eredményekről, sőt Románia, Bulgária, Lengyelország, Jugoszlávia és a Német Demokratikus Köztársaság szakembereiből álló delegációk meg is tekintették az átszervezett hálózatot. Valamennyien elismerésüket fejezték ki a jól szakosított, korszerűen berendezett és felszerelt s jól telepített gyulai kereskedelmi hálózatról. Mintájára a németországi Roneburg és a lengyelországi Novi-Sach ugyancsak egész kereskedelmi hálózatát az új értékesítési formára alakította át s Gyulát kereskedelmi testvérvárossá fogadta.[46]

1960. július 25–26-án a Belkereskedelmi Minisztérium kihelyezett tanácskozásán – amelyen 125 kereskedelmi szakember vett részt – Tausz János belkereskedelmi miniszter felszólalásában elismeréssel szólt az új kereskedelmi formák kialakításában résztvett dolgozók munkájáról. Hangsúlyozta: a gyulai példa bebizonyította az új eladási formák létjogosultságát. Most az a feladat, hogy ez az ország egész területén megvalósuljon.[47]

A boltegységek korszerűsítését városszerte nagy figyelem kísérte. Ennek illusztrálására idézünk a végrehajtó bizottság elnökének a városi tanács ülésén elhangzott felszólalásából: „A város boltegységei önkiszolgáló üzlethálózattá fejlődtek, az üzletek a legkényesebb ízlést is kielégítik. Szerte az országban a gyulai példa nyomán szervezik át a boltegységeket."[48]

Az új kiszolgálási formát a lakosság szívesen fogadta, de az új értékesítési rendszernek kezdeti árnyoldala is volt: 1961-ben még rendkívül sok lopás történt az üzletekben. A Városház utcai csemegeüzletben elkövetett lopások miatt 270 esetben kellett szabálysértési eljárást kezdeményezni. A legtöbb lopás vasárnap vagy hétköznapi csúcsforgalmi időben történt.[49]

Az új értékesítési formák bevezetésével kereskedelmünk az érdeklődés középpontjába került. A városi tanácsülés is részletesen foglalkozott a gyulai kereskedelem kulturáltságával.[50] Nem túlzott a városi pártbizottság első titkára, amikor megállapította: „...Az elmúlt évben a kereskedelem mutatta a legnagyobb fejlődést a városban. Itt alakult ki az ország első önkiszolgáló rendszere..." Figyelmet érdemel a végrehajtó bizottság titkárának állásfoglalása: „...Ez a fejlődés nem állhat meg. Szükséges az üzlethálózat továbbfejlesztése. Különösen szükséges a gyümölcs- és zöldségboltok hálózatának bővítése..." Az ülésen jelen volt a megyei tanács végrehajtó bizottsága kereskedelmi osztályának képviselője, aki felszólalásában megállapította: „...a gyulai boltok színvonala első az országban..." Idézni kell végül egy mondatot az Iparcikk Kiskereskedelmi Vállalat igazgatójának hozzászólásából: „...a kereskedelemnek a városi tanács nagy segítséget adott az átállás időszakában." Ez a segítségnyújtás – mint látni fogjuk – a későbbi időkben sem csökkent. A városi tanácsülés 1962 májusában szabályrendeletet alkotott a városbeli üzletek kialakításáról.[51]

A KERESKEDELMI HÁLÓZAT FEJLESZTÉSE (1963–1970)

1963-ban a Földművesszövetkezet feladata is megnövekedett. Öt község: Gyulavári, Doboz, Elek, Gerla és Szabadkígyós szövetkezetei csatlakoztak a gyulaihoz. Az összevonással kezdetét vette a szövetkezetnél – az egyesülés után Gyula és Vidéke Körzeti Földművesszövetkezet – az a gyors ütemű fejlődés, amelynek tanúi lehettünk. A községek lakosságának jobb, kulturáltabb ellátása mellett hálózatfejlesztést is kellett végeznie. Előbb a vidéki üzleteit korszerűsítette, majd a városban is megkezdhette a tervszerű fejlesztést.

A korábbi években legjelentősebb létesítménye a máriafalvi ABC-bolt és a zenés eszpresszó, amelyet mi gyulaiak „Kék fény" néven ismerünk. Ez a létesítmény azért is említésre méltó, mert átadásának idején ilyen szép kereske-

delmi egység nemcsak Gyulán, de a megye szövetkezeti bolthálózatában sem volt másik.

Nem is sokkal később ismét új – a jelenleg is viselt – néven mutatkozott be a szövetkezet: Gyula és Vidéke Általános Fogyasztási Szövetkezet. A „születésnap" 1967. június 30. Abban az évben már 129 egységgel rendelkezett a gyulai járás területén. A 129 egységből 84 kiskereskedelmi, 26 vendéglátóipari, 14 felvásárlási és 5 ipari tevékenységet látott el. Eredményes gazdálkodásához hozzájárult az is, hogy az előző három évben a mezőgazdasági termékek termeltetése érdekében szakcsoportokat szervezett. A szakcsoportok kedvező árutermeléssel segítették a felvásárlási forgalom növekedését és a szövetkezet feladatai között meghatározott fontos exportcikkek termeltetését. 1967-ben az alább felsorolt 10 szakcsoport működött az ÁFÉSZ irányításával:

Szakcsoportok száma		Tagok száma	Termelt mennyiség
Zöldségtermelő	2	250	3 vagon
Méhész	2	250	2 vagon
Házinyúltenyésztő	2	250	2,5 vagon
Baromfitenyésztő	4	300	2 vagon
és tojástermelő			2 millió db

Az ÁFÉSZ fejlődése lehetővé tette a községi lakosság korábbinál sokkal jobb áruellátását, de jelentős lett a város kereskedelmi cikkekkel való ellátása szempontjából is.

1962-ben 82,5 millió forintos forgalmat bonyolított le. A forgalom 1967-ben csaknem kétszeresére növekedett, és 1970-re, beszámolási időszakunk végére, megközelítette a 200 millió forintot. Nyeresége is hasonló arányban nőtt; vagyona az induló 30 ezer forinttal szemben megközelítette a 40 millió forintot.

Elismerésre méltó a tömegkapcsolatokban történt változás is: a nemrégen még alig 100 főt számláló alapító tagsággal szemben 1970-ben már 8 ezres taglétszámmal büszkélkedhetett, dolgozóinak száma csaknem 300 volt. A dolgozók átlagbére 1957 óta megkétszereződött.[52]

De térjünk vissza a hálózatfejlesztéshez. Az ÁFÉSZ fejlődésének talán ez volt a legnehezebb, de legszebb évtizede. Különösen akkor, ha pár évvel korábban – a szövetkezeti kereskedelem munkájának vizsgálata során[53] – még azért bírálták meg a Földművesszövetkezetet, mert üzletei korszerűtlenek. Kétségtelenül javulni fog a helyzet azáltal – olvasható a vizsgálati jegyzőkönyvben –, hogy a szövetkezet a Városház utca és a Szabadság tér sarkán felépülő többszintes lakóház földszintjén korszerű üzletsort létesít. Egyébként megállapították, hogy más vonatkozásban a szövetkezet munkája pozitív.

Az építkezés azonban csak később kezdődhetett meg, mert a területet csak 1967. december 31-én vehette át az OTP, üzletek és társasház építésére.[54] Az új üzletek a 70-es évek elejétől szolgálják a lakosság ellátását. A terület közművesítéséről a tanács saját költségén gondoskodott.

Az egységes városfejlesztési program tételei között jelentős összeget irányzott elő a végrehajtó bizottság a város kereskedelmének fejlesztésére.[55] Amikor az 1967. január 27-i ülésén[56] összegezte a városfejlesztés eredményeit, megállapította: a kereskedelem korszerűsítésére négy év alatt 14 millió forintot fordítottak. Négy év alatt városunkban az üzleti forgalom 37 százalékkal emelkedett. A lakosság ez alatt az idő alatt 42 millió forintról 100 millió forintra növelte takarékbetét-állományát és ezzel elnyerte a „takarékos város" címet.

Ugyanebből a beszámolóból az is megállapítható, hogy az 1967–1970-ig terjedő időszakra a kereskedelem további korszerűsítésére, új létesítményekre 22 millió forintot irányoztak elő.

1967 tavaszán a Várfürdő területén létesítettek új kereskedelmi egységeket.[57]

Még 1967 őszén vb-ülésen előterjesztés hangzott el arról, hogy az iparcikk kiskereskedelmi vállalat Gyulán, az Április 4. téren, a kápolna mellett felépítésre kerülő bérház földszintjén üzletsor létesítését tervezi. A végrehajtó bizottság határozatot hozott arról, hogy a vállalat területi igényét kielégítik.[58]

A helyi kereskedelem kérdéseivel a tanácsülés is foglalkozott. A tanácsülésen a végrehajtó bizottság elnöke bejelentette, hogy a Földművesszövetkezet a Szabadság téren üzletházat létesít.[59] Ugyanitt jelentették be, hogy 1968-ban befejeződik az Április 4. téren az új ABC áruház építése.

Az 1968. április 12-i városi tanácsülés a lakosság áruellátásának kérdését, valamint a kereskedelemben való érdekvédelmét tűzte napirendjére.[60]

A tanácsülés felszólalói általánosságban szűkszavúnak tartották a Békés Megyei Élelmiszer Kiskereskedelmi Vállalat 1968. évi fejlesztési tervét, amelyből csupán az Április 4. téri, 6 millió forint költséggel létesülő Szupermarket emelkedett ki. A vállalat akkori igazgatója kijelentette, hogy 1970-ig további 3 millió felhasználását tervezik az élelmiszer-bolthálózat fejlesztésére.

Nem sokkal később[61] új kereskedelmi egységek létesítésének tervével foglalkoztak a kereskedelem és a tanács szakemberei. Az előterjesztett tervek szerint:

- a Budrió-lakótelepen és a Törökzugban a következő tervidőszakban ABC-áruházat,
- a Várfürdő üdülőtelepi részén reprezentatív vendéglátó egységet,
- a piacon – élelmiszer szakjelleggel – vásárcsarnokot létesítenek.

Itt említjük meg, hogy a végrehajtó bizottság[62] városi szabályrendeletet alkotott a piacok és vásárok rendjéről is.

Szorosan csatlakozik ehhez a kérdéshez a vendéglátó hálózat korszerűsítésének kérdése. A Várfürdőben már évekkel korábban[63] félmillió forintot fordítottak a fürdő-étterem kerthelyiségére. Az üzemet másodosztályba sorolták. A kerthelyiség forgalma 1961 második negyedévében 500 ezer forint volt.[64] A város dolgozó lakosságának ellátását segítő előfizetéses menüből is sokkal többet tudtak kiszolgálni, mint egy évvel korábban. Végül egy jellemző adat: megyei szinten abban az időben a legtöbb fagylalt Gyulán fogyott.

Az idegenforgalom emelkedése szükségessé tette a vendéglátó vállalat cukrász

üzemének bővítését is. 1962 végén – a Komló-szálloda mögött – már épült is az új cukrászműhely. Elkészült a Kossuth téri bisztró terve. A vendéglátó vállalat éves tervét 6 százalékkal túlteljesítette. Újból emelkedett a közétkeztetésben résztvevők száma: év végére elérte az 1200 előfizetőt.[65]

A Park-szálló építéséhez 1964-ben fogtak hozzá.[66] A szálloda eredetileg nyári szállodának épült, menetközben határozták el a téliesítését úgy, hogy az ebből eredő költségtöbbletet a tanács vállalta magára.[67]

Végrehajtó bizottsági ülés foglalkozott a kereskedelmi állandó bizottságnak azzal a javaslatával, hogy az Otthon kávéház és a Corvin utca sarkán levő lakóház helyén emeletes ház épüljön az Országos Takarékpénztár számára irodaház, illetve lakások céljára.[68]

Később elfogadást nyert az a terv, amely a megszűnő patinás Otthon Kávéház pótlására az épülő Park-szálloda mellett a Csigakertben javasolta az új étterem építését.[69]

A végrehajtó bizottsági ülés jegyzőkönyvéből az állapítható meg,[70], hogy a Várfürdőben 1967-ben bővült az önkiszolgáló étterem. Megkezdődött a vasútállomáson az Utasellátó étterem építése és hogy javult a zöldség- és gyümölcsellátás is, mivel a MÉK elárusító pavilont létesített a piactéren.

Ugyancsak végrehajtó bizottsági ülés tárgyalt a vendéglátóipar tevékenységéről. Ekkor már megnyitás előtt állott a Park szálló étterme, amely 400 személy befogadására alkalmas, konyhája pedig akár 1000 személy étkezésének lebonyolítására is képes lesz.[71]

A végrehajtó bizottság ülésén a városi pártbizottság első titkára javasolta, hogy a vendéglátó vállalat a tervbe veendő fejlesztéseinél állapítson meg sorrendiséget, és csak akkor létesítsen további egységeket más helységekben, ha a városi igények kielégítése már megtörtént. Felismerték, hogy Gyulán a növekvő idegenforgalom következtében érzékelhető az igények növekedése, sőt az igények további növekedésével is számolni kell, ha megnyílik a gyulai határátkelő hely.

A kereskedelem kérdéséhez tartozik még a piacgazdálkodás. Ez a téma is többször szerepelt végrehajtó bizottsági, illetve tanácsülések napirendjén. Így 1965-ben is végrehajtó bizottsági ülés[72] tárgyalt a piacgazdálkodásról, amely a kereskedelmi felügyelő irányítása alatt állott. Megállapítást nyert, hogy a piacgazdálkodás 1964. évi tervteljesítése megközelítette a félmillió forintot.

Megállapította azt is,[73] hogy a gyulai piacra kevés az árufelhozatal és emiatt magasak a piaci árak. Javítana a helyzeten – olvashatjuk a jegyzőkönyvben – a termelőszövetkezetek bőségesebb árufelhozatala, ehhez azonban az érdekelt termelőszövetkezetek piaci árusító pavilonokat kérnek.

A korábbi lóvásárokat 1969-ben váltotta fel a gépjármű-vásár. Azóta minden hó első vasárnapján autóvásárokat tartanak Gyulán. A vásárokon 1969-ben 244 személygépkocsi és 149 motorkerékpár, 1970-ben 383 személygépkocsi és 135 motorkerékpár talált új gazdára.

A kereskedelmi vállalatok dolgozóinak jó munkáját jelzik az 1950–1972 közötti

években kitüntetésekkel elismert eredmények: A Békés megyei Élelmiszer Kiskereskedelmi Vállalat 7 esetben nyerte el a „Kiváló Vállalat" kitüntetést, egy alkalommal a „Szocialista Munka Vállalata" megtisztelő címet, 2 ízben a KPVDSZ és a Belkereskedelmi Minisztérium vándorzászlaját, hat alkalommal pedig dicsérő elismerésben részesült. Az UNIVERZÁL Kiskereskedelmi Vállalat 10 esetben lett „Kiváló Vállalat", 3 alkalommal elnyerte a Minisztertanács és a SZOT Vörös Vándorzászlaját, egy alkalommal pedig az MSZMP Központi Bizottságának dicsérő oklevelét. A Békés Megyei Vendéglátó Vállalat évről évre munkaversenyeket és szakmai továbbképzéseket szervezett és több brigád nyerte el a szocialista címet.

Városunk kereskedelme az 1960-tól eltelt tíz év alatt látványos fejlődésen ment keresztül. A kereskedelmi és vendéglátóipari egységek sokkal tetszetősebbek lettek, új létesítményekkel gyarapodtak és nem utolsósorban választékosabb, bőségesebb árukészlettel álltak a vásárlóközönség rendelkezésére, mint korábban bármikor. Az elért osztályzat azonban ennek ellenére csak „megfelelő" lehet. Miért? Mert ellátottságuk – figyelembe véve az évről-évre növekvő idegenforgalmat és az állandóan növekvő lakossági igényeket – még mindig nagyon sok kívánnivalót hagyott maga után.

„A középfokú központok közül Gyula ellátottsága a legkedvezőtlenebb, pedig Gyula jelentős idegenforgalommal, ezen belül külföldi vendégforgalommal rendelkezik"[74] – írja joggal egy későbbi elemzés. Tisztában vagyunk azzal, hogy a kereskedelmi és vendéglátó vállalatok fejlesztési alapja véges és az állami támogatást sem osztogatják könnyen, mégis indokolt, hogy a tervkészítések alkalmával a gyulai kereskedelmi és vendéglátóipari beruházások külön figyelmet élvezzenek. Ezt nemcsak és nem is elsősorban a gyulai lakosság, hanem a kereskedelmi szervek érdekei kívánják meg.

GYULA FÜRDŐVÁROSSÁ FEJLŐDÉSE ÉS SZEREPE A DÉL-ALFÖLD IDEGENFORGALMÁBAN

Hazánk gyógyvizekben igen gazdag ország. Szerénytelenség nélkül állíthatjuk: gyógyvíz-nagyhatalom. A gyógyító víz nagyon sok helyen önként kínálja fel magát, más helyeken – így városunkban is – nagyon kemény munkával, nem kevés ráfordítással valósulhatott meg a gyulaiak büszkesége, a ma már nemcsak hazánkban, de határainkon túl is ismertté vált gyulai Várfürdő.

A tervezéstől a megvalósításig vezető út nem volt sima, kellemesen árnyas, széles és nyílegyenes sétány. Nem kevés fejtörést, nagyon sok gondot és fejfájást okozott azoknak a „megszállott", városukat nagyon szerető vezetőknek és az áldozattól sem vonakodó lakosoknak, akik szívügyüknek tekintették a századforduló óta alvó város „felébresztését".

Mi adta a fürdő létesítéséhez az ötletet? Elsősorban a szükség. A munkáskezeket helyben kellett munkával ellátni. A munkalehetőség csekély volt, hiszen nem rendelkeztünk számottevő iparral, stagnált a kereskedelem és a mezőgazdaság fejlesztése is csak később kezdődött. Szükség volt egy új „profil" megteremtésére és a város vezetői – jó érzékkel – az idegenforgalom megteremtését választották. E törekvésnek már voltak előzményei is.

Másodsorban az, hogy a Szeged, Szolnok és Debrecen városok, valamint az országhatár közötti síkság még nem is olyan régen hazánk idegenforgalmának legmostohább területe volt. Az egész világon, de hazánkban is fellendült turistaforgalomban a Körösök vidéke korábban teljesen passzív szerepet játszott. Innen csak eljártak az üdülni, pihenni és gyógyulni vágyók, s minthogy akár a belföldi, akár pedig a külföldi látogatók részére igen keveset tudtunk nyújtani, az idegen forgalom szempontjából az Alföldnek ez a része és benne szűkebb pátriánk eléggé fehér folt maradt.

Nem utolsó sorban a távolabbi fürdők, üdülőhelyek látogatottságának ugrásszerű fejlődése, és az, hogy az országnak e részében 100–150 kilométeres körzeten belül nem volt korszerű fürdő és üdülő. Emellett figyelembe kellett venni városunk vonzó adottságait, az Alföldön máshol nem található műemlékeit, bájos parkjait, meghitt környezetét és – a geológusok véleményére alapozottan – a föld mélyében rejlő gyógyvizet.

Az első termálkutat 1958-ban helyezték üzembe és a fürdő azóta bekövetkezett fejlődése annyira számottevő volt, hogy az akkor már meglevő létesítmények alapján az egészségügyi miniszter 1971. március hó 30-án a Várfürdő néven ismertté vált komplexumot gyógyfürdővé nyilvánította. A gyógyfürdőt országos

betegellátási feladatokat végző gyógyfürdővé jelölte ki. A Várfürdő a továbbiakban gyógyászati, tisztasági és üdülőfürdő részlegekkel, vegyes jellegű fürdőként üzemel – olvasható a miniszternek a Békés Megyei Tanács V. B. elnökéhez intézett és 1971. március hó 30-ával kelt levelében.

De ne szaladjunk ennyire előre! Kísérjük figyelemmel azt a hatalmas munkát, amelynek 1971-ig tartó szakasza az egyik mérföldkő a város történetében.

GYÓGYFÜRDŐ A KASTÉLYKERTBEN

A gyulai fürdő létesítésének gondolata nem új keletű, már 1941-ben felvetődött. Gróf Almássy Dénes örökösei a barokk, copf és klasszicista stílusjegyeket viselő kastélyt, az azt kiszolgáló épületeket, a régi várral – amely Közép-Európa egyetlen épen maradt téglavára –, valamint 65 kh parkterülettel 800 ezer aranypengő vételárért felajánlották a városnak.

A város képviselőtestülete 1941 szeptember havi ülésén foglalkozott az ajánlattal. Már akkor lelkesen hangoztatták a képviselőtestület tagjai, hogy: „a kastély a hozzátartozó gyönyörű parkkal olyan adottság a gyógyszállóvá való kialakításra, amely sehol az Alföldön nem található", s „adva lenne a városnak az Alföld egyik legszebb gyógyfürdője."[75]

Az ajánlat megvalósításának elsősorban a pénzhiány állta az útját. Gyula város akkori vezetői államsegély, kedvezőtlenebb esetben államkölcsön felvételére tettek kísérletet – eredménytelenül. Így – mivel az eladóknak sürgős volt a birtok értékesítése – a Kastélykert nagy részét 1942-ben felparcellázták és még abban az évben megalakult a Gyulai Erzsébet Fürdő és Üdülő Részvénytársaság.

A részvénytársaság szakvéleményt kért a Földtani Intézet akkori igazgatójától: dr. Lóczy Lajos geológustól. A kapott szakvélemény szerint mintegy 800 méter mélységben megfelelő mennyiségű 40–50 °C hőmérsékletű, valószínűleg gyógyhatású víz feltárására nyílt remény. A részvénytársaság az ígéretes szakvélemény alapján 1942 őszén szerződést kötött Prónai József és fiai hódmezővásárhelyi vállalkozókkal, akikhez később egy ugyancsak hódmezővásárhelyi kútfúrási vállalkozó is társult. A vállalkozók 1100 méteres fúrást vállaltak és percenként ezer liter vízhozamot garantáltak.

Az új telektulajdonosok 1942 decemberében már a következő szövegű levelet kapták:

„Méltóságos, Nagyságos, Tekintetes ... úrnak – úrnőnek, Helyben.

Van szerencsém szíves tudomására hozni, hogy a parcellázás során jegyzett és részben kifizetett ... tábla ... számú házhelye, megállapodásunk szerint október 1 óta birtokbavétel és megmunkálás céljára rendelkezésére áll.

A hátralékos vételár fizetési feltételeinek megbeszélése végett kérem, szíveskedjék engem délelőtt 10–11 óra között a Békésmegyei Takarékpénztári Egyesület Gyula, Városház-utcai székházának helyiségében felkeresni.

Szíves tudomásulvétel végett közlöm, hogy október hó 1. óta állandó éjjeliőrt alkalmaztunk, akinek javadalmazása fedezésére nb. számláját havonta és házhelyenként 50 fillérrel terheltem meg.

Midőn végül közlöm, hogy a fúráshoz szükséges csőanyagot a Termoglobus r. t. Budapest cégnél megrendeltem és az első waggon anyag már szállítás alatt áll, maradok

Gyula, 1942. december hó

kész tisztelettel
GYULAI
KASTÉLYPARCELLÁZÁS
Tábor József"

A gyógyvíz feltárása 1943-ban megkezdődött, 1944 augusztusában, a front közeledésének hírére azonban félbeszakadt. A fúrás mélysége akkor 670 méter volt.

A felszabadulás végleg ledöntötte a kastély, a gyönyörű park és a vadaskert kerítéseit s a grófi birtok e része – ahová korábban közönséges halandó a lábát is ritkán tehette be – a dolgozó nép tulajdona lett. 1945 tavaszától már a környékbeli gyermekeknek nyújtott csodálatos játszóteret. A felnőttek is örömmel vették birtokba a Kastély-kertet. Jó idő esetén a barokk kastély előtti tisztáson tartották meg a politikai gyűléseket, és a Kastélykert – amely azóta Felszabadulás kert néven is ismeretes – volt évekig a májusi elsejei felvonulások végállomása és számos más rendezvény színhelye.

Két év sem telt el a város felszabadulása óta s a Kastélykert felhasználásának, a gyógyfürdő létesítésének kérdése újra a lakosság érdeklődésének középpontjába került.

Csak a közvélemény egyöntetű megnyilvánulása akadályozta meg a földreform során a Kastélykert igénybevételét.

A Gyulai Fürdő és Üdülő Részvénytársaság 1947 júniusában – szakértők bevonásával – újabb megállapodást kötött a korábbi vállalkozókkal a gyógyvíz feltárására, a várt eredmény azonban akkor is elmaradt. A sikertelen fúrási kísérlet ellenére 1948-ban immár harmadszor is megbízást kaptak a vállalkozók a munka folytatására. Ezt a nekirugaszkodást sem koronázta siker. Miért? Mi volt a sikertelenség oka? Ma már nagyon nehéz lenne a kérdésre választ kapni. Feltételezhető, hogy sem a fúróberendezés, sem az alkalmazott technika, sem pedig a munkát végzők szakmai képzettsége nem felelt meg azoknak a követelményeknek, amelyek alkalmazásával talán eredményes mélyfúrást lehetett volna végezni.

Az ötvenes évek elején sok egyéb gond foglalkoztatta a város vezetőségét. Nem mintha megfeledkeztek volna a fürdőről, de a megyeszékhely Békéscsabára való áthelyezése új helyzetet teremtett, s a kedvezőtlen gazdasági körülmények sem tették lehetővé egy nagy kommunális létesítmény elkezdését.

A félbehagyott kút vizének hasznosítására a környékbeli telektulajdonosok – senki által nem szervezett társadalmi munkával – „bütyökáztató"-t létesítettek, amelyet egyre többen használtak és sokan tapasztalták, hogy fájdalmaik enyhültek. Rövidesen a közeli községek lakói is felkeresték a „bütyökáztatót" és vitték szerte hírét a gyulai víz gyógyító erejének.

A gyógyvíz feltárásának kérdése nem hagyta nyugton a tanácsi vezetőket sem. Erkölcsi támogatást kaptak mind a megyei, mind az országos szervektől, anyagi támogatásra azonban abban az időszakban nem volt lehetőség, a tanács pedig a munkálatok megkezdéséhez szükséges anyagiakat sem tudta előteremteni. Később némi javulást eredményezett a községfejlesztési alap rendszerének bevezetése. Élénkült a tervezgetés, a pénzügyi alapok megteremtésére tett kísérletek. Az ellenforradalom is csak hónapokkal tudta elodázni a fürdőépítés gondolatát.

1957 februárjában a városi tanács végrehajtó bizottsága már olyan megbízást adott az elnöknek, hogy a gyógyfürdő létesítésének érdekében tárjon fel minden lehetőséget s készítsen javaslatot, amelyet pénzügyi és műszaki szakemberek bevonásával rendkívüli ülésen megtárgyal és a tervezetet előterjeszti a márciusi tanácsülésnek.[76]

A tanácsülés résztvevői osztatlan örömmel fogadták a végrehajtó bizottság javaslatát, amelyet határozattá emeltek. Idézünk a határozatból: „A tanács a város szempontjából feltétlenül szükségesnek tartja a gyógyfürdő létesítését és ezzel kapcsolatban a Kastélykert megfelelő tervek szerinti rendezését. Mivel e nagyobbszabású terv végrehajtásában elsősorban saját erőnkre kell támaszkodni, ezért elhatározza, hogy a város lakossága körében széleskörű közvéleménykutatást folytat az anyagi és társadalmi lehetőségek feltárása érdekében." Továbbá: „A pénzügyi állandó bizottság a végrehajtó bizottsággal közösen vizsgálja meg annak a jogi lehetőségét, hogy a városban minden rendezvény után 5–25 százalékos hozzájárulást vethessünk ki, valamint a lakosság között olyan fürdőépítési jegyet terjeszthessünk, amely a fürdő létrehozása után fürdőjegyként felhasználható lesz. Egy-egy ilyen jegy értéke kb. 50 forint legyen!"[77]

A pénzügyminisztérium hozzájárult a fürdőépítési jegyek kibocsátásához és ahhoz is, hogy a hozzájárulás mértékéig akár ingyenes jegyet juttasson a tanács azoknak, akik forintjaikkal is elősegítik a fürdő építését. Jelentős állami támogatás folyósítására is ígéretet tett, abban az esetben, ha a város saját erejéből legalább egymillió forintos alapot képez.

Nem kerülte el a város vezetőinek figyelmét az sem, hogy a fürdő létesítésével

megnő a város iránt érdeklődők száma. Az idegenforgalom fejlesztése érdekében utasította a végrehajtó bizottság az oktatási és népművelési állandó bizottságot, hogy az IBUSZ-szal és a tömegszervezetekkel együttműködve részletes tervet dolgozzon ki a város megismertetésére és népszerűsítésére, különösen az egyes lapok városi vonatkozású hírekkel való ellátásában úgy, hogy ez a terv összhangban álljon a fürdőépítés propagandájával, és hogy annak megvalósítása idegenforgalmilag már mozgalmas városban történhessen meg.[78]

Az Egészségügyi Minisztérium 1 millió forint hozzájárulást ajánlott a gyógykút fúrásához, azzal a feltétellel, hogy a kutat a kórház területén fúrják meg és a melegvizet onnan vezessék a létesítendő gyógyfürdőbe. A végrehajtó bizottság 197/1957. számú határozatában az Egészségügyi Minisztériumnak a gyulai gyógyfürdő létesítéséhez történő hozzájárulását azzal a feltétellel fogadja el, hogy a gyógykút fúrása a Kastélykertben történjék. Amennyiben a gyógyfürdő igényeinek kielégítése mellett lehetséges volna, úgy a fürdő a Megyei Kórház fűtését is ellátná.

Szükségesnek tartotta a végrehajtó bizottság a fürdőépítési jegyeket árusítók, valamint a gazdasági és társadalmi szervezetek vezetői részére értekezlet összehívását a fürdőépítési jegyek árusításával kapcsolatos további feladatok megbeszélésére.

A város népszerűsítése és előrehaladása érdekében azt is szükségesnek látta a végrehajtó bizottság, hogy a Gyulával korábban kapcsolatban állott és a városból elkerült személyekből Gyula város baráti körét megszervezze.[79] A Fürdőbizottság a kapcsolatot megteremtette. (A gondolat szerencsés volt, mert a Gyulaiak Baráti Körének tagjai az eltelt évtizedek során jelentős segítséget nyújtottak a fürdőépítéshez, de a város népszerűsítése érdekében is eredményesen tevékenykednek. A Gyulaiak Baráti Köre iránt a fővárosban még ma is nagy az érdeklődés. A kapcsolat él és az idő teltével egyre jobban mélyül, hiszen nagy öröm hazalátogatni az évről-évre szépülő, egyre forgalmasabbá váló szülővárosba, de nem kisebb öröm az egymásközti barátság ápolása, régi barátságok felújítása sem. A kör tagjait a város eseményeiről rendszeresen tájékoztatják és időközönként találkozót is szerveznek részükre.)

1958 tavaszán a végrehajtó bizottság elnöke már arról számolhatott be a tanácsnak, hogy „A községpolitikai munka szervezett beindulása tette lehetővé, hogy a lakosságot évtizedek óta foglalkoztató gyógyfürdő kérdését is napirendre tűzhettük a megvalósítás reális lehetőségével. Az elmúlt év bevételeinek 80 százalékát erre a célra fordítottuk. Kitartó munka eredményeként, anyagi erőnk összpontosítása révén elérkeztünk odáig, hogy felszabadulásunk 13. évfordulójára a fúrótorony építése befejeződött és a következő napokban várhatjuk a fúrást végző gépegységek érkezését. A fürdő létesítéséért folyó szívós munka folyamán olyan lehetőségek körvonala is kibontakozott, amelyre kezdetben nem is gondolhattunk, de realizálása esetén egyik legfőbb bevételi forrásunkat is képezheti."[80]

A gyógykút fúrásához az előkészületek továbbra is lázas ütemben folytak. Naponta érkeztek csőszállítmányok és egyéb anyagok. Egy munkabrigád a fúrótorony összeállításának előkészítésén dolgozott. Budapestről is jártak pénzügyi szakemberek Gyulán, akik az itteni tájékozódás után kedvezően nyilatkoztak az egészségügyi tárca számára biztosítandó hitelt illetően. A szentesi mélyfúrás utómunkálatai a befejezéshez közeledtek, ezért a következő hetekben várható volt a teljes felvonulás.[81]

1958. május 12-re a fürdővel kapcsolatos tapasztalatok megbeszélésére összehívták a Fürdőbizottságot. Idézünk döntésükből: „A május 13-án kezdődő mélyfúrás ünnepélyesebbé tétele érdekében emlékezzünk meg annak jelentőségéről, a megtett útról, az előttünk levő fejlődési lehetőségekről." Szó esett arról – határozatként – hogy most, amikor sokak szemében tisztázódott: valóság a fúrási munkák kezdete, egy újabb akciót indítsanak a város lakossága körében a lovarda fürdőépületté történő mielőbbi átalakítása elősegítésére. Megállapították, hogy a mélyfúrásra eddig 200 ezer forint gyűlt össze.

A munkálatokat szorgalmazó tanács nem volt babonás, de a munkát végző Ceglédi Mélyfúró Vállalat sem. 1958 májusában, éppen 13-án korszerű szovjet gyártmányú olajfúró berendezéssel kezdetét vette a lovarda szomszédságában a gyógyvíz feltárása.

Mint más alkalmakkor, most is voltak „jólértesült" suttogók, akik roppant bizalmasan tájékoztatták ismerőseiket, hogy nem is gyógyvizet, hanem olajat keresnek a föld mélyében (bárcsak találtak volna), és annak feltárására akarják fordítani a lakossági hozzájárulás összegét is. Ámde rövid idő elteltével bizonyossá vált a tamáskodók előtt is, hogy lesz gyógyvíz és mégis lesz gyógyfürdő.

A tanács elhatározta, hogy a folyamatban levő mélyfúrás 1958-ban befejeződő munkálataira tekintettel, valamint a termálvíz mielőbbi hasznosítása érdekében 1 millió forint OTP-hitelt vesz fel a fürdőépületek 1959-ben történő kialakításához.[82] A tanács elnöke örömmel jelenthette, hogy a Beruházási Bank 1 millió 770 ezer forintos vissza nem térítendő állami támogatást biztosított kútfúrási munkálatokra.

1958. szeptember 17-én – jól jegyezzük meg ezt a napot! – a délutáni órákban a cső végén megjelent a termálvíz, a mélyfúrók munkája eredménnyel járt. A forróvíz egyelőre még haszontalanul az Élővíz-csatornába folyt, de a felszálló párában már elérhető közelségben rajzolódott ki a születendő gyógyfürdő.[83] A mélyfúrás kezdetétől alig 4 hónap telt el.

A gyógyvíz hasznosítása érdekében a tanácsnak most már sürgősen kellett cselekednie. A régi strandfürdő két medencéjét – amelyeket eddig az Élővíz-csatorna táplált – átalakíttatták és a parkban levő úszómedencét is melegvízzel üzemeltették. Ezeket a létesítményeket 1959 május elsején bocsátották a közönség rendelkezésére. Ettől kezdve a május elsejei ünnepélyes fürdőnyitás csaknem minden évben valami új létesítménnyel örvendeztette meg a fürdő közönségét.

A városi tanács 1959 elején kiírta a fürdőtelep beépítésének tervpályázatát.[84]

Meglepően nagy volt az érdeklődés. 83 jelentkező kapta meg a tervezési programot és dokumentációt. Az Építésügyi és az Egészségügyi Minisztériumot, de több más szervet is felkértek a bíráló bizottságban való részvételre. Gyula város tanácsát öt olyan ember képviselte, akik személy szerint is sokat tettek a fürdő létesítéséért. A bizottság elnökévé az Építésügyi Minisztérium javaslata alapján Enyedi G. Sándort, a végrehajtó bizottság elnökét, tagjaivá a tanács javaslata alapján Vidó Istvánt, a végrehajtó bizottság titkárát, Jámbor Istvánt, az MSZMP városi bizottsága első titkárát, dr. Gyarmati István kórházi főorvost és Cseppentő Zsigmondot, a Vízügyi Igazgatóság főmérnökét jelölték. A végrehajtó bizottság 32/1959. számú határozatával valamennyiüket ki is jelölte.

A beérkezett pályamunkák alapján az Iparterv dolgozta ki a Várfürdő-komplexum programját. A 80 milliós komplex program magába foglalta a szabadfürdő, a fedett- és gyógyfürdő, valamint egy korszerű üdülőszálló terveit. Az elképzelés egy ütemben való megvalósítását – a város történetében nem először és sajnos, talán nem is utoljára – megint pénzhiány akadályozta. A merész tervet a város vezetői azonban nem vetették el, hanem a fokozatos megvalósítás mellett foglaltak állást. Az eredmények ismeretében ma már elmondhatjuk: a döntés helyes volt.

A gyógyfürdő látogatottsága napról-napra növekedett. Napi látogatóinak száma 1959 nyarán – az időtől függően – 2–5 ezer között változott.[85] Ez a körülmény nemcsak szükségessé, de sürgőssé is tette a Várfürdő továbbfejlesztését.

1959-ben a fürdőjegyek és a bérletjegyek árát szabályozta a tanács:[86]

	napi belépő ára	havi bérlet
felnőtteknek	3,– Ft	40,– Ft
diákoknak	2,– Ft	30,– Ft
gyermekeknek	1,– Ft	20,– Ft

TOVÁBB ÉPÜL-SZÉPÜL A VÁRFÜRDŐ

A fürdőkomplexum fejlesztése a hatvanas években továbbra is az érdeklődés középpontjában állott. Az 1965-ig terjedő időszakban a városfejlesztési alap jelentős részét kellett még a fürdő továbbfejlesztésére fordítani. 1966-tól már nagyobbrészt állami beruházási keretből és saját bevételeiből fejlődött.

Az első időszakra jellemző, amit a végrehajtó bizottság elnöke 1961 telén – tanácsülésen – így körvonalazott: „A városfejlesztési tervben a tanács rangsort állítson fel. Első helyre a Várfürdő építése kerüljön. A többi igények kielégítését

csak ennek alárendelten lehessen teljesíteni. A fürdő kiépítésének fokozott üteme ma már halaszthatatlan feladat. Javasolta, hogy a városfejlesztési alap tartalékaként beállított 920 ezer forintot is kizárólag a fürdő építésére engedélyezze felhasználni a tanács." A tanácsülés így határozott.[87]

Ugyanezen a tanácsülésen hangzott el beszámoló arról, hogy a fürdőépítési jegyek beváltása megtörtént. A lakosság a jegyek felhasználásával 96 184 forint kedvezményben részesült.

De vegyük megint sorjában az eseményeket: Végrehajtó bizottsági ülésen arról értesültek a bizottság tagjai, hogy az ÉM Iparterv megküldte a fürdőkomplexum és a fürdőépület tanulmánytervi és tervfeladati dokumentációját, megkezdődhet az építkezés.[88] Alig egy hónappal később megtörtént a megyei tanácsnál a Várfürdő tanulmánytervének bírálata. Főbb vonalakban a terv elfogadást nyert, indítványokat mindössze a szabadfürdő építésével kapcsolatban tettek.[89]

A tavasz első hónapjában a nyári forgalomra való felkészülést tárgyalta meg a végrehajtó bizottság, miután helyszíni szemlét tartott a fürdő területén. Többek között megtekintette a folyamatban levő parkosítási munkákat, amire a tanács abban az évben 15 ezer forintot folyósított.[90] A helyszíni szemlén több javaslat hangzott el az építkezés meggyorsítására, a hiányzó fák pótlására vonatkozóan, ugyanakkor került elhatározásra az, hogy a kastélykerti építési felvonulási épületet egyelőre termelőszövetkezeti, vagy szakszervezeti üdülőként használják fel.

1961 őszén két tanácsülés is foglalkozott a fürdőépítés gondjaival, valamint a nyáron szerzett tapasztalatokkal. Az elnöki beszámolóban szó esett arról, hogy a Várfürdő vízellátásának biztosítására újabb ártézi kutat fúrtak.[91]

A gyógyfürdő látogatóinak száma 1961 nyarán már 400 ezer körül volt.

Később – az 1962. évi költségvetés és a városfejlesztési terv ismertetése során – a végrehajtó bizottság titkára foglalkozott a fürdőépítéssel.[92] Kiemelte, hogy fürdőépítésre 1 millió forint van előirányozva. Ebből az összegből megkezdik a Lovarda fedett fürdővé való átalakítási munkálatait. Megállapította, hogy a fürdőkomplexum teljes kiépítéséhez további 22 millió forintra lenne szükség, így a továbbfejlesztés csak állami támogatással lehetséges.

Az 1962. évi városfejlesztési tervjavaslat módosításával ki kívánjuk emelni a fürdő fejlesztésére vonatkozó 2 tételt:[93] A fedett fürdő építéséhez a megyei tanács 600 ezer, az Országos Műemléki Felügyelőség 150 ezer forinttal járul hozzá, így a fedett fürdő építésének 1962. évi munkálatai 2 millió forintos költségre támaszkodhattak.

Még ugyanabban az évben a strandfürdő bejárati épületének befejező munkálataira 200 ezer forintot fordított a városi tanács. A szokásokhoz híven, május elsejére adták át a korszerű épületet, amelyben a jegypénztárak mellett helyet kapott a hangosbemondó, az értékmegőrző, a fürdőigazgatás szép irodái és a már nagyon hiányolt 2. számú postahivatal.

Szükségessé vált az őspark kipusztult fáinak pótlása, a gyógymedencék és a csónakázó tó környékének parkfelújítási munkálatai is. Szerződést kötöttek a

Gyulai Kertészeti Vállalattal ezeknek a munkáknak az elvégzésére.[94] A kertészeti vállalat pótolta a kipusztult fákat, több ezer tő rózsa, egyéb évelő és egynyári virág telepítésével szépítette a fürdőt és környékét s látja el azóta is a park gondozását a lakosság és a fürdő látogatóinak teljes megelégedésére. Az arborétum jellegű park – ahol csonkán, odvaiban cement töméssel él még a sok vihart megélt vén tölgy, amelynek hűs árnyat adó lombja alatt szerzette városunk nagy szülötte: Erkel Ferenc, a magyar nemzeti opera megteremtője, az Operaház első zenei főigazgatója a Bánk bán című operáját – ma természetvédelmi terület.

A park rendezésével egyidejűleg került sor a fürdő közlekedési útjainak és közvilágításának kiépítésére és a csónakázó tó kialakítására is.

A sárguló jegyzőkönyvekből az is megállapítható,[95] hogy abban az időben vette kezdetét a volt grófi lovarda fedett fürdővé való átalakítása. A tető szerkezetét már bontották. Teljes kivitelezési terveit a Békés Megyei Tervező Iroda 1962 szeptemberében adta át.

A fedett fürdő tetőszerkezetét Kecskeméten rendelték meg. A vállalkozó bejelentette, hogy határidőre nem tud szállítani, s a késedelmes szállítás következtében az építkezés elhúzódott.[96]

Az 1962. évi fürdőépítkezésnél az évi városfejlesztési alap javára 290 ezer forint megtakarítás jelentkezett – tartalmazta a végrehajtó bizottsági ülésen elhangzott beszámoló.[97] Ezt a megtakarítást a következő év fürdőépítésénél használták fel.

A következő 1963. év fontos beruházása a fürdő alapközmű-építésének megkezdése volt.[98] Az alapközmű költségére 228 ezer forintot irányoztak elő, amelyhez az Országos Vízügyi Főigazgatóság 80 ezer forinttal járult hozzá.

A községfejlesztési alap 1965. évi tervezete – amelyet végrehajtó bizottsági ülés fogadott el[99] – kád- és gyógyfürdő építésére 3 millió forintot irányzott elő. A korábbi tervek szerint az alapközmű kiépítésére 1965-ben bankhitelt kívánt igénybe venni a tanács. A hitelre azonban nem volt szükség, mert az alapközműépítkezés állami támogatásból megoldódott.

A városi tanács 1964 szeptember havi ülésén[100] megállapította, hogy 1965-ben lényegében befejeződik a fürdőépítés. Arra az évre már csak a gyógy- és kádfürdő építésére irányoztak elő költségeket. Ez azonban egyáltalán nem azt jelentette, hogy a fürdő kérdése lekerült az ülések napirendjéről, a Várfürdő működésének értékelésével ezután is rendszeresen foglalkoztak.

1965. március 20-án – ismételt határidő-módosítások után – megnyílt a fedett fürdő, amelynek átadásával egy úszómedencével, egy kisebb és egy nagyobb gyógymedencével növekedett a vízfelület.[101] A fedett fürdő tágas előcsarnokában pénztárfülke, női- és férfifodrászat, büfé, valamint mellékhelyiségek nyertek elhelyezést. Helyeslőleg vette tudomásul a végrehajtó bizottság, hogy a fürdővendégek kívánságára lehetővé tették a fedett fürdőből a strandra történő átjárást, ami elől kezdetben elzárkózott a fürdő vezetősége. Miután az első hóna-

pokban a fedett csarnok fűtése körül zavarok keletkeztek, elrendelték, hogy még a tél beállta előtt vizsgálják felül a fedett fürdő fűtési rendszerét.

Ez a végrehajtó bizottsági ülés a továbbfejlesztés programját is meghatározta a következőkben: Tovább épül az alapközmű 3 millió 386 ezer forintos költséggel. Megépül két, egyenként 350 köbméteres víztároló, a gázleválasztó berendezés, a szivattyúház hideg- és melegvizes gépcsoporttal és a medencéket összekötő csőhálózat, majd 1966-ban megkezdi működését a fürdő gyógyászati része és befejeződik a fedett fürdő és a gyógyászat környékének parkosítása.

1965 augusztusában a végrehajtó bizottság 110 ezer forintot szavazott meg az öltözőkabinok felújítására.[102] Az elhangzott beszámolóból megállapítható, hogy a fürdő 1965. évi előirányzata meghaladta az 1 millió forintot.

Jól haladt az alapközmű építése, amelynek befejezése az 1965. év vége – állapították meg[103] –, lassú volt viszont a kádfürdő építése. A kivitelező vállalat év végéig 1 millió forint helyett mindössze 400 ezer forint beépítését tudta csak teljesíteni. Pedig a kádfürdő létesítése sürgős volt, mert a régi tisztasági fürdő már annyira elavult, hogy a legminimálisabb egészségügyi követelményeknek sem felelt meg és a fürdőszobával rendelkező lakások száma is csak ebben az időszakban kezdett növekedni.

Ebben a tervidőszakban alakult meg a Gyulai Városi Vízműtársulat is. Fúrták a kutakat, ásták az árkokat a város egyes részein pedig már a csöveket is fektették és fokozatosan egyre több lakás részesülhetett a kerítésen belüli ivóvíz örömében. 1972-től a város teljes lakossága félretehette a vízhordó edényeket és élvezhette a vízmű által nyújtott kényelmet. A vezetékes vízellátásra azért is szükség volt, mert folyóvíz nélkül elképzelhetetlen a számottevő idegenforgalom.

1965 szeptemberében a városi tanácsülés is napirendjére tűzte a további fürdőépítés kérdését.[104] Megállapították, hogy elkészültek a tervek a Kertészeti Vállalat területén fúrt termálkút vizének a Várfürdőbe való bevezetésére.

A fürdő üzleti hálózatának zavartalan ellátása szükségessé tette betonút építését a Várfürdő területén. Az út építésével a tanács vezetői előbb azzal az indokolással nem értettek egyet, mert felfogásuk szerint az út használata zavarná a fürdőzőket.[105] Később változtattak a véleményükön és az utat megépítették.

1966 nyarára elkészült és üzemelni kezdett az új tisztasági kádas fürdő, ahol 39 beépített kád – közülük 8 kétkádas kabinokban – áll a fürdőzők rendelkezésére.

Az új fürdőlétesítmények üzembehelyezésével egységes szabályozás vált szükségessé a kádfürdő, a fedett fürdő és a strandfürdő használatára. Végrehajtó bizottsági ülés 1966 augusztusában tárgyalta meg és fogadta el a Várfürdő szervezeti felépítésére, működésére és üzemeltetésére alkotott szabályzattervezetet.[106]

1967 első felében megtörtént a Kertészeti Vállalat termálvizének a Várfürdőbe való bevezetése ezzel a nyári fürdőidényre biztosítva lett a fürdő kielégítő melegvíz-ellátása.[107]

A fürdőkomplexum kulturáltságának színvonalát emelni kell – hangoztatta a végrehajtó bizottság elnöke.[108] Bejelentette azt is, hogy a jövőben a városnak már nem lesz módja nagyobb anyagi erőforrásokat koncentrálni a fürdő fejlesztésére. Ennek ellenére a végrehajtó bizottság a fürdő fejlesztését súlyponti feladatnak tekinti, azért a vállalat által képzett fejlesztési alapot teljes egészében a vállalat rendelkezésére hagyja, Megállapította, hogy a fürdő zaja kezd elviselhetetlen lenni, meg kell követelni a higiéniára való fokozottabb törekvést, a gondozottságot, a rendezettséget.

1967 első félévi bevételi tervét a fürdő 115 százalékra teljesítette és a ráfordítások is a tervezetten belül maradtak.

A gyógyászati rész 4 és fél millió forint költségráfordítással épült. 1968-ban vehették igénybe a vízgyógyászati kezelésre szorulók. Fiziko- és hydrotherápiás részleggel rendelkezik. A fizikotherápiás részlegben elektrotherápiás, fénytherápiás és mechanotherápiás kezelés, a hydrotherápiás részlegben balneotherápiás kezelés vehető igénybe szakorvosi rendelés alapján. A gyógyászati részleg kiváló szakorvosi irányítással és jól képzett, hozzáértő, kedves szakszemélyzettel végzi gyógyító munkáját. (Az egészségügyi dolgozók száma az 1968. évi 12-ről napjainkig 27 személyre nőtt.)

Az akkor már túlzsúfolt két gyógymedence mentesítésére indokolttá vált egy újabb 800 m^2 szabad vízfelületű medence építése. Fel kellett újítani a vendégszobák előtti elavult medencéket is. Új 50 méteres úszómedence építése is szükségessé vált a sportolási igények kielégítésére. A létesítendő új 50 méteres sportmedencéhez 900 ezer forint állami támogatást kapott a város.[109]

Ekkor tervezték, hogy a sportmedence építése után az addigi úszómedencét hullámfürdővé alakítják át. Ez a szép terv 1970-ig nem valósulhatott meg.

A fedett fürdőt is tovább kívánták fejleszteni. Korszerűsítésével kapcsolatban arról tárgyaltak, hogy 1970-ben kidolgozzák a páraelvonás megoldásának tervét és szárító berendezést létesítenek. Tervbe vették a fedett csarnok két homlokzatának nemesvakolatú burkolását is.[110]

A Várfürdő ma már hazánk egyik legszebb – ha ugyan nem a legszebb[111] – és legnagyobb gyógyfürdője. 4 fedett és 8 szabadtéri medencével, 4500 m^2 vízfelülettel rendelkezik. Vízellátását egy langyos, három meleg és egy forróvizű kút biztosítja. A melegvizű kutak vizének összetétele és oldott ásványianyag-tartalma szinte azonos, 2,2–2,4 g literenként, a hidrogén-karbonát 1,5 g körül van. A kutak mélysége 950–1899–2004 méter, vízhőfokuk 44–59–71 C°, vízhozamuk 260–500–500 liter percenként. A forróvizet szolgáltató kút mélysége 2500 méter, percenként 720 liter 93 C° hőmérsékletű vizet ad, amelynek oldott anyagtartalma 5,1 g és magas a jód- és fluoridtartalma is. A gyógyvíz kiválóan alkalmas mozgásszervi megbetegedések, nőgyógyászati panaszok orvoslására, balesetek utáni rehabilitációs kezelésekre, ivókúraként savas eredetű gyomor- és bélbántalmak gyógyítására is. Ugyancsak alkalmas sportolásra és üdülésre

50 méteres sportmedencéje, amely már több ízben volt színhelye országos, sőt nemzetközi úszóversenyeknek, szintén rendelkezésére áll a fürdő látogatóinak. Az egész évben nyitvatartó fürdő gyógyászati szolgáltatásaival is hozzájárul vendégeink kellemes és hasznos üdüléséhez.

IDEGENFORGALOM GYULÁN

A Várfürdő kiépítésével arányosan növekedett a város idegenforgalma. Alaptalan volna azt állítani, hogy fejlődő idegenforgalmunk kizárólagos forrása a fürdőélet lett volna, miután a város kulturális adottságainak, intézményeinek idegenforgalmi vonzó hatását nem lehet lebecsülni, az azonban kétségtelen, hogy az idegenforgalom elindítója, később tömeges megalapozója, a pihenést, szórakozást, üdülést és gyógyulást nyújtó Várfürdő volt.

Elsősorban a város vezetőinek érdeme, hogy már az ötvenes évek elején felismerték a városunkban rejlő idegenforgalmi lehetőségeket és általában az idegenforgalom városfejlesztő funkcióját. Az 1986-ban elhunyt Enyedi G. Sándor – a tanács akkori elnöke – volt az első a város vezetői közül, aki tevékeny harcosává vált Gyula fürdőváros gondolatának, de méltó harcostársakra lelt a város többi vezetőiben is.

Nem volt ugyanis elegendő a Várfürdő életrehívása, Annak megismertetéséért, a városban rejlő idegenforgalmi értékek elismertetéséért szívós küzdelmet kellett folytatni. Ebben a küzdelemben részt vállalt a város egész vezetősége, de részesévé vált a városát szerető, érte áldozatokat is hozni tudó és akaró lakossága is.

Már a fürdő megnyitásának évében is nehézséget okozott a vidéki fürdővendégek elszállásolása. A város egyetlen szállodája – 29 szobájával – nem volt képes a nyári főszezonban jelentkező vendégeket befogadni. Erre a helyzetre a végrehajtó bizottság is gyorsan felfigyelt. Megtette a szükséges lépéseket. Felkérte az IBUSZ gyulai kirendeltségének vezetőjét: szervezzék meg a városban a fizetővendég-szolgálatot.[112]

Később a város idegenforgalmi helyzetéről és a szükséges tennivalókról tárgyaltak.[113] A tárgysorozat előadója megállapította, hogy 1960-ban ugrásszerűen nőtt a város idegenforgalma. Legsürgetőbb feladatnak jelölte meg az idegenből jövő vendégek elhelyezését és a fürdő fejlesztését, valamint a kulturált környezet megteremtését.

Fontos teendőként határozta meg a vendéglátó egységek korszerűsítését, új színvonalas üzemegységek felállítását. Az elszállásolások átmeneti megoldására felvetette azt a lehetőséget, hogy a diákotthonok a nyári szünet alatt álljanak az idegenforgalom rendelkezésére. Javasolta, hogy az idegenforgalom kérdéseinek

tanulmányozására és az idegenforgalom szervezésére állítson fel a végrehajtó bizottság szervező bizottságot, készítsen idegenforgalmi programot és határozza meg a szükséges sorrendet.

Ez volt tehát az az időpont, amitől számítható a szervezett idegenforgalmi munka elindítása a városban.

Ugyancsak ebben az évben történtek az első lépések Gyula üdülőhelyi jellegének hivatalos elismertetésére. A városi tanács végrehajtó bizottsága ugyanis határozatot hozott a város egyes részeinek üdülőhellyé nyilvánítása ügyében,[114] és elrendelte határozatának az Egészségügyi Minisztériumba való felterjesztését.

1961 októberében két fontos idegenforgalmi bejelentést hallgatott meg a végrehajtó bizottság.[115] Elnöke bejelentette: eljártak Budapesten illetékes szerveknél annak érdekében, hogy Gyulán MEDOSZ-üdülőt létesítsenek. Az építendő üdülő céljára a Várfürdő mellett alkalmas telket ajánlott fel a város. Az ajánlatot a SZOT kedvezően fogadta. A második bejelentés az volt, hogy az Országos Idegenforgalmi Tanács kollégiumi ülést fog tartani a város idegenforgalmi problémáiról.

Újólag foglalkoztak az üdülőhellyé nyilvánítás kérdésével is.[116] Ismertették az Országos Reuma- és Fürdőügyi Intézet átiratát, amely közölte, hogy az intézet Gyula város teljes belterületének üdülőhellyé nyilvánítását nem tartja indokoltnak és felhívta a végrehajtó bizottságot, vizsgálja felül az üdülőhellyé nyilvánítandó terület határát s hozzon új határozatot. A végrehajtó bizottság elhatározta az átirat folytán szükséges intézkedések megtételét.

Örvendetes előrelépésről számolhatott be a végrehajtó bizottság titkára.[117] Elmondta, hogy a Városépítő és Tervező Intézettől kiküldöttek jártak a városban, akik a minisztertanácsi határozat alapján felméréseket végeztek. Az idegenforgalom fejlesztéséről szóló határozat szerint Szeged és Gyula szerepelt mint déltiszántúli idegenforgalmi centrum. Tárgyaltak a két város idegenforgalmának növeléséről és az országos hálózatba való fokozott bekapcsolás lehetőségéről.

A MEDOSZ központban történt eljárásnak meglett a kellő eredménye. Augusztusban már meg is tárgyalták a SZOT-üdülőtelepítés tárgyában készített végrehajtó bizottsági előterjesztést.[118]

A város idegenforgalmát nagyban segítette az a határozat, amely kimondta, hogy 1962-től kezdve az I. számú általános iskolát, a Pálffy Albert diákotthont és a Román kollégiumot az iskolai szünetben teljes mértékben az idegenforgalom szolgálatába állítják.[119]

Békés megye egyetlen komoly idegenforgalmi centrumaként Gyula ragaszkodott ahhoz, hogy a Békés megyei Idegenforgalmi Hivatalt Gyulán állítsák fel. Amikor az mégis Békéscsabán létesült, a városi vezetés eljárt annak érdekében, hogy Gyulán legalább kirendeltséget létesítsenek.[120]

Az idegenforgalom növekedésének jelentőségét tapasztalva 1964 tavaszán városi tanácsülés is foglalkozott a város idegenforgalmának fejlesztésével kapcsolatos újabb feladatokkal.[121] Megvitatták a város férőhelygondját és megállapította a

tanácsülés, hogy a legsürgetőbben megoldandó feladat a városunkba érkezettek megfelelő elhelyezése. További fontos feladatként a téli idegenforgalom fejlesztését jelölte meg. Határozat született arról, hogy a végrehajtó bizottság tervet dolgozzon ki a város idegenforgalmának fejlesztésére.

Az Idegenforgalmi Kirendeltség létesítése egyre késett, ezért ismételten eljártak a Békés Megyei Idegenforgalmi Hivatalnál kirendeltség létesítése iránt.[122] Ez az eljárás eredménnyel járt és a kirendeltség részére a tanács által a Kossuth Lajos utcában biztosított helyiségben rövidesen megkezdte működését az Idegenforgalmi Hivatal.[123] Ettől kezdve a szálláshely-biztosításokat, a fizetővendég szolgálatot, az idegenforgalmi propagandát és az információt ez a szerv intézte.

Az 1966. évi idegenforgalmi idényre való felkészülés megtárgyalása alkalmával [124] a végrehajtó bizottság titkára részletesen beszámolt az elmúlt évek idegenforgalmi munkájáról. Foglalkozott azokkal az erőfeszítésekkel, amelyeket a tanács a városfejlesztés területén végzett. Rámutatott arra, hogy városképi szempontból milyen jelentős a parkok, az utak és járdák, valamint a közvilágítás állapotában bekövetkezett változás. A város kiemelt hitelt kapott város- és községgazdálkodás céljára. A hitel felhasználása ugrásszerű fejlődést hozott a létesítmények állapotában. Kifogásolta ezzel kapcsolatban, hogy a KPM kezelésében levő utak, hidak karbantartására a legelemibb ráfordítások sem történnek.

A Várfürdő 1965. évi idegenforgalmát 372 553 főben jelölte meg.

A tárgyaláson résztvett és felszólalt Csatári Béla, a megyei tanács végrehajtó bizottságának elnökhelyettese és elismerőleg szólt arról, hogy a városi vezetés milyen nagy erőfeszítéseket tesz a város idegenforgalmi adottságainak kihasználása és az idegenforgalom fejlesztése érdekében.

Az 1965. évi igazgatási feladatok sorából kiemelhető még, hogy a végrehajtó bizottság ugyanezen az ülésén tanácsrendelet-tervezetet alkotott a város üdülőhelyi rendjének biztosításáról.

Az idegenforgalmi idényre való felkészülést most már minden év tavaszán napirendre tűzte a végrehajtó bizottság. Ezzel a kérdéssel foglalkoztak 1967 áprilisában is.[125] Elsőnek számbavették az előző év idegenforgalmi eredményeit. A beszámolóból kitűnt, hogy 1966-ban 13 172 vendég 52 550 vendégnapot töltött városunkban, átlagosan tehát vendégenként 4 napot. Ez már eléri az idegenforgalom színvonalát.

1966-ban a városban 150 fizetővendég-férőhely volt szervezett formában. Az erre a célra felhasználható oktatási intézmények kapacitásának 80 százalékát vették igénybe szálláshelynek. Minthogy 1967-ben a budapesti Központi Sportiskola elhelyezéséül szolgált a nyári idény alatt az I. számú általános iskola, ezért ott már fürdővendégeket a jövőben nem helyezhettek el.

A Várfürdő 1966. évi összforgalma 400 758 személy volt, a napi forgalom elérte a 11 500 fürdőzőt.

Megtörtént a SZOT-üdülő helykijelölése. Kivitelezése 1967-ben vette kezdetét. Az épület kilenc szintes és 400 személy ellátására alkalmas.

A végrehajtó bizottság kemping tábor elhelyezésére a Vadaskert utca és az Élővíz-csatorna melletti területet találta alkalmasnak. Területe 1 kh 200 négyszögöl, vételára 170 ezer forint. 1968-ban a kemping létesítésére kijelölt területnél építési tilalmat rendeltek el a Tiborc utcai telkek homlokvonalától mért 30 méteren túli területre, mintegy 4560 négyzetmétert magába foglaló részre.[126]

1967 tavaszán került megszervezésre városunkban az Üdülőhelyi és Idegenforgalmi Állandó Bizottság. A bizottság egyéves munkájának értékelése során[127] megállapították, hogy az állandó bizottság tagjai kielégítő munkát végeztek.

Nemcsak az Idegenforgalmi Állandó Bizottság, a művelődési osztály is résztvett ebben a fontos munkában. Idegenforgalmi tevékenységük értékelése során[128] megállapították, hogy az osztály dolgozói széles és sokrétű feladatot oldanak meg. Az idegenforgalom növekedésével a népművelésre háruló feladatok is fokozódtak. Az igények kielégítésére a tárgyi ellátottság sem megfelelő – mutatott rá az előadó. A tevékenység fokozása, korszerű eljárások, módszerek alkalmazása, a népművelés hatósugarának kiterjesztése csak egy új művelődési ház megépítésével lehetséges.

Ma már áll a művelődési ház.

Igaza volt az előadónak. Egy üdülőváros adottságai nemcsak üdülő-, hanem kultúrközpont kialakítását is indokolttá és szükségessé teszik, minthogy a vendégeket a pihenés és strandolás mellett a kulturális és idegenforgalmi események is érdeklik és elsősorban azokat a helyeket részesítik előnyben, ahol igényeiket mindkét területen ki tudják elégíteni. Városunknak e tekintetben nincs szégyenkezésre oka. A gyulai rendezvények nemcsak országosan, hanem határainkon túl is visszhangot keltenek. Ilyen rendezvények: az évenként ismétlődő Eszperantó Nyári Egyetem, a kétévenként sorra kerülő Erkel Ferenc Diáknapok, a Székely Aladár Országos Fotókiállítás. Városunk tulajdona a felbecsülhetetlen értékű, mintegy 3 ezer festményből és grafikából álló életmű, amelyet Kohán György Kossuth-díjas festőművész hagyományozott Gyulának. Emlékét a Kohán-képtár őrzi. Nyári művésztelepek, alkotótelepek alkotásaiból rendezünk kiállításokat. Megtekintésre érdemesek a Vármúzeum, a Dürer-terem és az Erkel Ferenc Művelődési Központ állandó és időszakos kiállításai. Ünnepszámba mennek a Várszínház előadásai. Műsorán történelmi drámák szerepelnek, természetes és korhű díszletek között. A Várszínház 1964-ben Victor Hugo: Hernani című drámájával kezdte meg a történelmi drámák sorát. Számos itt fel nem sorolt kulturális, illetve szórakoztató rendezvény teszi változatosabbá, színesebbé, feledhetetlenné a gyulai üdülést, s szolgálja a gyulaiak művelődését is.

Talán ezekért is került egyre inkább Gyula és a Várfürdő az érdeklődés középpontjába. Vállalatok, intézmények dolgozói évről-évre növekvő számban kívántak megismerkedni városunkkal. A gyulai vezetők, szakszervezeti bizottságok, pártalapszervezetek sűrűn kaptak olyan szövegű leveleket, hogy kíséreljék meg egy-egy érdeklődő csoport hétvégi elhelyezését. Sajnos, ebben az időszakban még nagy nehézségekbe ütközött a csoportos elszállásolás.

Az országban levő 22 Idegenforgalmi Hivatal közül 19 rendelkezik turistaszállóval. Gyulán ilyen szálló nem volt, ennek hiányában 1969 elején már 819 személy jelentkezését kénytelen volt elutasítani az Idegenforgalmi Hivatal kirendeltsége.[129] A diákotthonok nyári igénybevétele nem oldotta meg a kérdést, miután sok továbbképzést tartottak a nyári idényben és a kollégiumokat elsősorban ezek céljára vették igénybe. Gyakran fordult elő olyan eset is, hogy a belföldi turisták és külföldi látogatók egyaránt a szállodaportások szívességére voltak utalva, akik sokszor vendégszolgálaton kívüli magánházakhoz irányították az érdeklődőket.

Városi tanácsülésen hangzott el az a bejelentés[130] miszerint felkérték a megyei tanács végrehajtó bizottságát: minél hamarabb vegye programjába Gyulán egy turistaszálló létesítését.

A gyulai kemping 1969 nyarán – főszezonban – már vendégeket fogadott és teljesen elkészült berendezéseivel az 1970. évi idényre csaknem 100 személy elhelyezésére volt alkalmas.

Az igazi nagy esemény a gyulai idegenforgalom fejlődésében 1970 nyarán következett be: Július 7-én ünnepélyes kölsőségek között felavatták a SZOT-MEDOSZ gyógyüdülőt.[131] A modern, remek fekvésű, kilenc szint magasságú épületben 200 szobában 400 ágy áll a beutalt üdülők rendelkezésére, akiket két gyorslift szállít fel az emeletekre. 200 személyes éttermében két turnusban étkeznek a vendégek, akik ezen kívül száz személyes társalgóban, ötven személyt befogadó eszpresszóban, ötven személyes televízió-teremben találhatnak szórakozást. Az olvasókat ezerötszáz kötetes könyvtárterem várja. Az üdülő felépítése és korszerű berendezése 40 millió forintba került.

Az üdülő közvetlen fedett folyosóval csatlakozik a Várfürdő gyógyászati részlegéhez.

Az üdülőszálló jelentőségét az adta meg, hogy már akkor évente mintegy 10 ezer üdülővendég gyulai tartózkodását biztosította, vagyis évente 10 ezer üdülővel növelte a gyulai idegenforgalmat.

1970-ben jelentősen megnőtt a gyulai szállók idegenforgalma is. Nagy forgalmat bonyolított le a Park Szálló és a mellette levő kis turistaszálló, 1970 január elejétől augusztus végéig ötezerötszázzal emelkedett a vendégnapok száma, de nőtt a kemping forgalma is, ahol ezeregyszázhatvankilenccel több volt a vendégnapok száma, mint az előző év azonos időszakában.[132]

A város távlati tervében akkor napi 1200 vendég elszállásolása szerepelt, hogy a Várfürdő adottságait megfelelően hasznosítsák. 1970 nyarán már 700 körül volt – a kempinget is beleszámítva – a férőhelyek száma. Ebben a számban nem szerepelt a fizetővendég-szolgálat és a kollégiumi elszállásolás, így egész közelivé vált az 1200-ra tervezett férőhely elérése 1970 májusában. Ekkor ugyanis a végrehajtó bizottság elnöke megállapodást létesített a Fővárosi Tanács kiküldötteivel, hogy a SZOT-MEDOSZ üdülő szomszédságában egy szép, 300 ágyas fővárosi üdülőt létesítenek. Az építkezés a tervek szerint 1971 elején megkezdődik és 1972-ben már fogadja is első vendégeit.

Ezenkívül az AFIT-tal történt megállapodás alapján[133] – amely vállalat később a növekvő autós turizmusra figyelemmel autószervizt létesített Gyulán – üdülőépítést kezdtek a Part utcában. A Gyulai Építőipari Vállalat még 1970-ben hozzákezdett a 8 millió forintos költséggel épülő üdülő kivitelezéséhez.[134] Ugyancsak az Élővízcsatorna mellett épült már a 64 ágyas orvosi garzonház, amelynek megvalósításába bekapcsolódott egy kecskeméti vállalat is.

A fürdőt kiszolgáló létesítmények is sokat fejlődtek 1958 óta. A szállodák és üdülők közül legjelentősebb a SZOT–MEDOSZ 400 személyt befogadó említett üdülője. A három szálloda: a Komló, a Park és a mellette felvonulási épületből kialakított kis szálloda 250, a fizetővendég-szolgálat 600 szálláshellyel rendelkezett. A nyári megnövekedett idegenforgalom lebonyolítására 100 személyes nemzetközi minősítésű kemping, a diákotthonokban és kollégiumokban pedig mintegy 700 ágy állt a turisták rendelkezésére. A fizetővendégszolgálatot 1970-ben közel négyezren vették igénybe csaknem ötvenezer vendégnapon át, – az átlagos tartózkodási idő 12 nap – a diákotthonokat és kollégiumokat mintegy 20 ezer látogató, összesen 33 ezer vendégnapon – átlagos tartózkodási idő 1,8 nap – használta.

A fizetővendég-szolgálaton kívüli – bejelentés nélkül forgalmazott – lakásokról és az azokban megfordult vendégek számáról nem rendelkezünk adatokkal. Nincsenek becsült számadataink arról sem, hogy rokonoknál, barátoknál és ismerősöknél hányan és hány napra szálltak meg, de évente többezer személyre és több tízezer vendégnapra tehető.

A város és a Várfürdő jelentőségét növeli, hogy a Gyulavárinál 1970-ben megnyílt határállomás és a kishatár-forgalom a szomszédos Romániából is nagyszámú látogatót vonz.

A VÁRFÜRDŐ HATÁSA BÉKÉS MEGYE IDEGENFORGALMÁRA

A fürdő és a hozzátartozó szállodák és egyéb elhelyezési lehetőségek (fizetővendég-szolgálat, diákotthonok, kollégiumok, vállalati üdülők és vendégszobák, stb.) fejlődésével párhuzamosan nőtt a gyógyfürdő látogatottsága is. Ezt szemléltetően bizonyítja az évenként kiadott fürdőjegyek száma:[135]

Év	Kiadott jegyek összesen	Kiadott jegyekből	
		SZTK	Sport
1959	96 212	–	–
1960	187 236	5 026	–
1961	270 135	7 277	–
1962	308 761	8 943	–
1963	321 476	6 322	–
1964	258 654	9 256	2 000
1965	358 428	21 712	6 292
1966	400 758	32 769	4 706
1967	433 815	48 466	8 120
1968	423 041	57 694	12 861
1969	448 231	78 208	10 535
1970	543 867	116 091	16 570

A megnyitástól eltelt 12 év alatt összesen több mint 4,5 millió látogatója volt a Várfürdőnek. Az üdülők száma a fürdő fejlesztésével együtt a későbbi években is növekedett. Az 1970 júniusában megnyitott gyulavári határátkelőhelyen 1971. májusáig – hónapról hónapra növekvő számban 57 ezer turista lépte át a határt. Míg korábban csak a megye, illetve a Körösök vidéke lakosságának üdülési és gyógyfürdő igényét elégítette ki a gyulai Várfürdő, ezekben az években a SZOT-üdültetés, a kishatár-forgalom, az IBUSZ csoportos látogató-szervezése, valamint a növekvő turizmus révén országos és határainkon túli jelentősége is lett.

Városunk idegenforgalmának növelését az IBUSZ szervező munkája is segítette. Az 1968–1970-ig terjedő időszakban 153 csoportot hozott Gyulára. Jó munkájukat az alábbi számadatok igazolják:

Év	Csoport száma	Létszám (fő)	Vendégéjszaka
1968	42	1857	2100
1969	51	2295	3056
1970	60	2700	3970

A vendégek megoszlása:

Év	Belföldi vendégek	Külföldi
1968	1467	390
1969	1773	522
1970	1921	779

A külföldiek megoszlása országonként:

Év	Szovjet	Csehszl.	Román	Bulgár	Jugoszláv	Nyugati
1968	3	31	66	30	240	20
1969	66	35	66	30	300	25
1970	99	64	84	60	450	22

Ezek a számok mai szemmel talán szerénynek tűnnek, de a hozzánk látogatók, akik jól érezték magukat, több országba vitték el a gyulai Várfürdő hírét és a későbbi években egy részük hozzátartozóival, barátaival és ismerőseivel együtt városunk gyakori látogatójává vált.

Abban, hogy a Békés megyei utazási irodák forgalma a hatvanas évek folyamán kétszer gyorsabban növekedett, mint az áruforgalomé, nemcsak általában a turizmus fejlődésének, hanem a gyulai Várfürdőnek is jelentős szerepe volt.

A valutabeváltás adatai a külföldiek állandóan növekvő számát bizonyítják. A Gyulán működő valutabeváltó helyek forgalma:

1968-ban	595 ezer forint
1969-ben	966 ezer forint
1970-ben	1066 ezer forint

volt. Ezekben az években különösen jelentős volt a szomszédos Jugoszláviából ide irányuló turistaforgalom, ami azonban a valutabeváltásban alig jelentkezett, mert a jugoszláv utasok – csakúgy, mint a Magyarországra irányuló egész jugoszláv forgalomban – nem valutabeváltás útján teremtették meg tartózkodásuk anyagi fedezetét. A valutaforgalom mintegy 80 százaléka a KGST-országokból érkező üdülők pénzének beváltására irányult és ezek közül is legjelentősebb – a határ közelsége folytán – a Romániából érkezők lei-eladása.

Az idegenforgalom hatása szemléletesen tükröződik a Gyulán működő vendéglátóipari egységek megyei átlagot meghaladó forgalmában is.

A vendéglátóipari forgalom előző évhez viszonyított növekedése

	1969-ben	1970-ben
Gyulán	13,9%	15,7%
Megyében összesen	11,4%	11,9%

A szállodák és a kemping forgalma ugyancsak gyors ütemben növekedett. A szállodai férőhelyek mintegy 50 százalékát a SZOT rendszeresen igénybevette beutaltak elhelyezésére, ezen kívül a főidényben a kemping is szakszervezeti beutalóval rendelkező családok elhelyezésére szolgált.

Az idegenforgalom ugrásszerű növekedésével – az eredmények elismerése mellett – nem tartott lépést a város üzlet- és vendéglátóipari hálózata. Bár a fürdő területén, vagy közvetlen közelében több nagy kapacitású, korszerű vendéglátó

létesítmény mellett cukrászda, büfé, gyümölcselárusító és strandcikkeket árusító bolt is üzemelt, a vár melletti lőportoronyban pedig borharapó és eszpresszó nyílt, de ezek főidényben általában zsúfoltak voltak, ezért szükséges volt Gyula üzlet- és vendéglátóipari hálózatának mielőbbi szélesítése.

A vendégek kevés iparcikket vásároltak Gyulán. A város ruházati és vegyescikk boltjai a nagy idegenforgalom ellenére is csak a megyei átlagnak megfelelő forgalmat bonyolítottak le. A fürdő és az idegenforgalom várható bővülésére tekintettel a város üzlethálózatának fejlesztése, korszerű üzletsor mielőbbi kiépítése lenne ma is indokolt. Kevés és nem eléggé ízléses ajándék- és emléktárgyakat kínálnak, a látogatók ez irányú érdeklődését nem tudják kielégíteni. Az egyre nagyobb tömegben jelentkező, szerényebb igényű belföldi és külföldi turista fogadása céljából indokolt lenne egy 200–300 személyes turistaszálló is, amelyben mérsékelt árak mellett e vendégek fogadása is megoldható lenne.

Gyula közvetlen környéke is alkalmas az üdülésre. A város határában folyó Fehér- és Fekete-Körös erdőövezte partja mellett olyan üdülőkörzetet lehetne kialakítani, amely – elsősorban a belföldi turizmus szempontjából – nagy jelentőséggel bírna. A szép környezet, jó levegő és tiszta folyóvíz olyan lehetőséget kínál, amit az elkövetkező évek folyamán – az idegenforgalmi feltételek megteremtése után – ki lehet és ki is kell majd használni.

Ma a városkörnyék főleg a város lakóinak üdülésére szolgál. Az ötvenes évek elején megkezdődött a szanazugi üdülőtelep kiépítése, ahol vállalati üdülők kaptak helyet. Magánszemélyek városon kívüli üdülésére a Fekete-Körös balpartján, a Városerdő mellett biztosítottak területet. Az 1961. június 22-i végrehajtó bizottsági ülés arról tárgyalt, hogy készül a Városerdő melletti üdülőtelep parcellázásterve. A terv elkészítése után felkérték a Körösvidéki Vízügyi Igazgatóság szakembereit, hogy társadalmi munkában vállalják el a városerdei üdülőtelep felparcellázását.[136]

A Vízügyi Igazgatóság szakemberei szívesen vállalták a munkát és elkészítették a Fekete-Körös és a Városerdő közötti üdülőtelep beépítési tervét.[137] A területen 110 és 225 négyszögöl nagyságú 54 üdülőtelket alakítottak ki. A telkeket értékesítésre átadták az Országos Takarékpénztár gyulai fiókjának és hamarosan megkezdődött a ma már szép nyaralótelep kiépítése.

A Kastélykert beépülésével a városban megszűnt a lehetősége a szabadtéri pihenésnek, népszórakozásnak,[138] ezért a városhoz közeli parkerdő létesítésére terjesztettek elő javaslatot. A végrehajtó bizottság megállapította, hogy erre a célra legalkalmasabb a Kisökörjárásban megfelelő nagyságú területet kijelölni. Gondoskodás történt a terület művelésiág-változtatásának keresztülviteléről.

Meglátásunk, hogy az eddiginél nagyobb gondot kell fordítani a város környezetében rejlő lehetőségek fokozottabb kihasználására. Gondolunk itt elsősorban a város közelében levő nagy kiterjedésű, vadban gazdag erdőkre, mezőkre, ahol a vadászok szép trófeákra tehetnek szert, a tisztavizű folyókra és halban gazdag holtágakra, ahol a halászok és horgászok hódolhatnak szenvedélyüknek.

Gyuláról – Békés megye üdülőközpontjából – rövidebb-hosszabb kirándulások tehetők megyén belül, vagy akár a határon túli területekre: a történelmi emlékekben oly gazdag Aradra, a vértanúk városába, Temesvárra, a régi egyetemi városba, Arany János szülőhelyére Nagyszalontára, vagy Nagyváradra, Ady Endre peceparti Párizsába. Szép élményt nyújt az országos hírű szarvasi arborétum, a szabadkígyósi Wenckheim kastély, amelynek gyönyörű parkja tájvédelmi terület, sok érdekes látnivalóval várja az érdeklődőket a Munkácsy termelőszövetkezet tanyamúzeuma, ahol a régi paraszti élet munkaeszközeivel, berendezett parasztszobával, sok ma már máshol nem található ritkasággal ismerkedhetnek meg a látogatók. Fel lehet keresni a Vésztő–mágori Csolt-monostort, a kondorosi betyárcsárdát, a gyomai halásztanyát, vagy az Orosháza melletti Gyopárosfürdőt.

Gyula és a Várfürdő évről-évre szebb lesz. Fejlődése olyan lehetőséget és igényt jelez, amit gazdasági okokból is figyelembe kell venni, mert növeli a lakosság belföldi szolgáltatással kapcsolatos pénzelköltését, leköti készpénzbevételei egy részét, a külföldi látogatók valutabeváltása pedig – ha szerény mértékben is – fizetési mérlegünket javítja. A hetvenes években évenként egy milliót elérő vendégszám napi fogyasztását minimálisan 100 forintra értékelve, évi 100 millió forintra tehető az a többlet, ami a város lakosságának pénzelköltésében már érzékelhető hányadot jelent.

Úgy gondoljuk, hogy Gyulának, hazánk egyik legfiatalabb gyógyfürdőjének és üdülővárosának léte szervesen kapcsolódik ahhoz a fejlődéshez, ami a lakosság alapvető igényeinek kielégítése után és a megnövekedett szabadidő hatására világszerte egyre nagyobb mértékben jelentkezik az idegenforgalomban.

A néhány hónapos nyári idényre korlátozódó kiemelt üdülőkörzetek mellett Gyula jelentőségét az is növeli, hogy itt a gyógyhatású fürdő egész évben megszakítás nélkül üzemel, szolgáltatásait állandóan szélesíti. Történelmi hangulatú városunk megfelelő környezetet nyújt az évről évre növekvő számú vendéget váró és fogadó üdülőknek, a Várfürdőnek.

A kiskereskedelmi bolthálózat 1957. évi főbb adatai Békés megye városaiban[139]

Város	Boltok			1 boltra jutó lakosságszám	1 alk.-ra jutó lakosságszám	1 lakosra jutó 1957. évi vás. (Ft)
	száma	alkalmazottainak száma	1957. évi forgalma (1000 Ft)			
Békéscsaba	139	533	320 848	360	94	6417
Gyula	76	215	118 539	329	116	4742
Orosháza	104	294	172 284	333	82	7095

A vendéglátóipari hálózat 1957. évi főbb adatai Békés megye városaiban[140]

Város	Vendéglátóhelyek			Egy vendéglátó helyre jutó lakosságszám	Egy alkalmazottra jutó lakosságszám	1 lakosra jutó 1957. évi fogyasztás (Ft)
	száma	alkalmazottainak száma	1957. évi forgalma (1000 Ft)			
Békéscsaba	46	274	39 900	1087	182	798
Gyula	28	112	18 893	893	223	756
Orosháza	34	188	23 656	941	170	739

Tartós fogyasztási cikkek eladási forgalma Békés megyében[141]

	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Elektromos hűtőszekrény db	575	729	900	1 979	2 215	3 463	4 656	5 923
Mosógép db	5 449	7 795	8 898	10 143	8 908	8 386	8 210	7 843
Centrifuga db	1 089	738	1 806	1 635	3 385	2 462	2 872	3 928
Porszívó db	1 439	2 016	3 300	3 234	3 240	4 586	5 181	5 515
Villanytűzhely db	250	205	246	207	119	107	111	44
Villanyboyler db	115	127	193	251	361	438	452	874
Gáztűzhely db	1 555	1 494	4 010	5 377	9 167	13 826	9 656	8 299
Gázboyler db	—	—	—	16	105	292	565	802
Olajkályha db	—	—	—	—	—	—	9 500	15 100
Vegyestüzelésű kályha db	9 264	9 209	9 946	9 596	9 606	10 783	4 473	4 744
Tűzhely db	8 812	9 388	9 662	9 965	9 952	7 108	5 621	4 670
Varrógép db	597	585	653	813	1 687	1 066	1 290	1 631
Autó új db	407	221	293	484	664	680	528	989
Motorkerékpár db	2 321	2 926	1 874	1 707	3 326	2 548	3 358	4 178
Kerékpár db	12 683	11 607	11 655	15 999	15 436	19 409	16 862	17 794
Rádió, zeneszekrény db	6 132	7 283	5 959	9 630	8 739	19 070	17 457	22 584
Televízió db	4 063	7 199	6 927	7 258	7 407	11 315	8 673	9 627
Bútor 1000 Ft	69 952	79 124	88 754	94 041	108 971	108 729	128 311	153 290

A boltok száma Békés megye városaiban

Város	Boltok száma összesen	élelmiszer	ruházati	Ebből vas-műsz. és üveg	vegyes jellegű	Gyógyszertárak
			1968			
Békéscsaba	142	68	16	6	15	10
Gyula	84	42	10	5	10	4
Orosháza	106	64	10	5	8	6
Szarvas	60	22	4	3	16	4
Városok össz.	392	196	40	19	49	24
			1969			
Békéscsaba	147	72	17	6	15	10
Gyula	85	43	10	5	10	4
Orosháza	110	66	11	5	8	6
Szarvas	63	24	5	3	16	4
Városok össz.	405	205	43	19	49	24
			1970			
Békéscsaba	158	78	16	6	19	10
Gyula	90	40	9	5	18	4
Orosháza	119	74	11	5	10	6
Szarvas	73	30	6	3	19	4
Városok össz.	440	222	42	19	66	24

A bolti kiskereskedelem eladási forgalma Békés megye városaiban

(fogyasztói folyóáron, millió forint)

Város	Élelmiszerek	Ruházati cikkek	Vegyes iparcikkek	Összesen
		1968		
Békéscsaba	220	210	305	735
Gyula	101	71	144	316
Orosháza	120	97	151	368
Szarvas	60	41	68	169
Városok összesen:	501	419	668	1588
		1969		
Békéscsaba	245	236	364	845
Gyula	112	80	145	337
Orosháza	131	115	168	414
Szarvas	66	44	73	183
Városok összesen:	554	475	750	1779
		1970		
Békéscsaba	271	258	442	971
Gyula	123	87	169	379
Orosháza	148	140	253	541
Szarvas	71	55	87	213
Városok összesen:	613	540	951	2104

A vendéglátóhelyek száma Békés megye városaiban

Város	vendéglátóhelyek össz.	ebből éttermek, vendéglők	ebből cukrászdák, eszpresszók kávéházak	ebből italboltok, söntések, kocsmák, borozók	az üzemi vendéglátó helyek	szállodák fogadók turistaházak száma
			1968			
Békéscsaba	63	18	5	15	19	1
Gyula	43	5	7	18	6	3
Orosháza	52	6	7	23	5	1
Szarvas	17	5	3	9	9	2
Összesen:	175	34	22	65	39	7
			1969			
Békéscsaba	66	18	6	18	18	1
Gyula	46	6	7	20	6	4
Orosháza	57	6	8	23	5	1
Szarvas	17	5	3	9	8	2
Összesen:	186	35	24	70	37	8
			1970			
Békéscsaba	70	19	7	19	17	2
Gyula	48	9	6	15	6	4
Orosháza	56	5	10	23	6	1
Szarvas	17	5	3	9	7	2
Összesen:	191	38	26	66	36	9

A vendéglátás eladási forgalma Békés megye városaiban

(fogyasztói folyóáron, millió forint)

Város	Ételek	Eszpresszókávé	Ital	Egyéb áru és bevétel	Összesen
		1968			
Békéscsaba	42	5	58	7	112
Gyula	18	2	28	4	52
Orosháza	13	2	32	4	51
Szarvas	9	1	14	1	25
Városok össz.:	82	10	132	16	240
		1969			
Békéscsaba	46	5	64	8	123
Gyula	20	2	30	4	56
Orosháza	16	2	37	4	59
Szarvas	10	1	15	2	28
Városok össz.:	92	10	146	18	266
		1970			
Békéscsaba	53	6	72	10	141
Gyula	23	2	35	5	65
Orosháza	18	2	41	4	65
Szarvas	10	1	18	2	31
Városok össz.:	104	11	166	21	302

A szállodák fontosabb adatai Békés megye városaiban

Megnevezés	a szobák	a férőhelyek	az összes vendégek száma	ebből külföldi	az összes vendég éjszakák	ebből külföldi	a férőhely kihasználás %
			1968				
Békéscsaba, Csaba	36	101	11 866	957	20 188	2448	54,6
Gyula, Komló	29	60	4 598	195	7 987	309	32,1
Gyula, Park, Turista e.	83	165	13 079	1042	25 771	2270	47,9
Orosháza, Napsugár	26	55	3 664	92	7 911	817	30,5
Szarvas I. sz.	5	13	1 270	–	1 927	–	40,5
Szarvas 2. sz.	7	13	1 262	–	2 312	–	48,6
			1969				
Békéscsaba, Csaba	35	99	12 173	1158	20 107	2215	56,–
Gyula, Komló	29	60	4 721	451	13 159	659	55,2
Gyula, Park, Turista e.	83	165	9 707	1305	33 203	3257	69,–
Orosháza, Napsugár	26	55	4 099	113	7 799	220	38,8
Szarvas I. sz.	5	13	1 066	–	1 826	–	38,5
Szarvas 2. sz.	7	13	1 102	–	1 919	–	40,4
			1970				
Békéscsaba, Csaba	34	97	12 057	1400	20 641	2480	57,8
Békéscsaba, Körös	71	129	11 299	1873	21 583	5770	61,3
Gyula, Komló	29	60	5 849	761	10 762	1373	47,5
Gyula, Park, Turista e.	83	165	10 865	1615	40 148	4394	72,2
Orosháza, Napsugár	26	55	3 763	162	7 067	358	35,2
Szarvas I. sz.	5	13	1 110	–	1 951	–	41,1
Szarvas 2. sz.	7	13	1 069	–	2 190	–	46,2

A magánkiskereskedők száma Békés megye városaiban

Város	összesen	Ebből					vendéglátó iparos
		vegyes és fűszer	zöldség gyümölcs	dohány	játék, bazár	használt cikk	
				1969			
Békéscsaba	109	4	15	12	10	18	2
Gyula	20	1	5	6	–	3	–
Orosháza	57	3	5	8	5	8	5
Szarvas	34	–	21	1	1	–	2
Összesen:	220	8	46	27	16	29	9
				1970			
Békéscsaba	119	4	18	11	10	18	5
Gyula	32	2	6	5	1	3	3
Orosháza	63	3	6	6	5	8	6
Szarvas	34	–	21	–	1	–	3
Összesen:	248	9	51	22	17	29	17

1 Vidéki városaink. Szerk.: Borsos József. Bp. 1961. 353.
2 Uo. 354.
3 Bereczky Sándor: A város kereskedelmi és vendéglátóipari elletásának helyzete. In. Három szabad évtized Gyulán. 311.
4 Paulik János ÁFÉSZ ig. elnök közlése.
5 BML Gyulai Városi Tanács ipari osztályának iratai 1954.
6 Magyarország története. Főszerkesztő: Molnár Erik. Bp. 1964. II. 532.
7 Magyarország története i. m. II. 534.
8 BML Gyulai Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága jegyzőkönyve (ezután *VB jkv.*) 1950. január 2-i ülésének jegyzőkönyve.
9 BML VB jkv 1950. szeptember 29.
10 BML VB jkv 1950. október 13.
11 BML VB jkv 1950. október 17.
12 BML VB jkv 1950. november 14.
13 BML VB jkv 1951. január 22.
14 BML VB jkv 1951. február 12.
15 BML VB jkv 1951. április 16.
16 BML VB jkv 1952. február 7.
17 BML VB jkv 1952. augusztus 18.
18 BML VB jkv 1954. január 5.
19 BML VB jkv 1955. március 21.
20 BML VB jkv 1952. augusztus 14.
21 BML VB jkv 1953. március 30.
22 BML VB jkv 1953. június 22.
23 Vidéki városaink i. m. 364.
24 BML VB jkv 1953. június 22.
25 Szabó Bálint: Új szakasz az MDP politikájában 1953–1954. Bp. 1984. 95–97.
26 BML VB jkv 1954. január 5.
27 BML VB jkv 1954. április 6.
28 BML VB jkv 1955. március 21.
29 BML VB jkv 1956. február 10.
30 BML VB jkv 1956. április 13.
31 BML VB jkv 1956. április 24.
32 Berend T. Iván: Gazdasági útkeresés 1956–65. A szocialista gazdaság magyarországi modelljének történetéhez. Bp. 1983. 179–180.
33 BML VB jkv 1957. június 14.
34 Békés megye húsz éve. Szerkesztették: Botyánszki Pál, Cserei Pál, Farkas Pál, etc. Békéscsaba, 1964. 133–135.
35 Berend T. Iván: i. m. 184.
36 Uo. 186–188.
37 BML VB jkv 1957. február 22.
38 BML VB jkv 1957. június 14.
39 BML VB jkv 1958. május 16.
40 BML VB jkv 1957. február 22.
41 BML VB jkv 1957. november 15.

42 BML VB jkv 1958. május 16.
43 BML Gyulai Városi Tanács 1958. június 5-i rk. ülés jkve.
44 Békés megye 30 éve. Szerkesztette: Daniss Győző és Sass Ervin. Szolnok, 1975. 514.
45 Dr. Marik Dénes gyulai lakos személyes közlése.
46 Békéscsaba kereskedelmének húszéves távlati fejlesztési terve. Szerk.: Koltai György. Békéscsaba, 1963. 35.
47 BML Gyulai Városi Tanács Kereskedelmi Állandó Bizottsága 1960. augusztus 28-i ülésének jkve.
48 Dr. Marik Dénes gyulai lakos személyes közlése.
49 Dr. Marik Dénes gyulai lakos személyes közlése.
50 Gyulai Városi Tanács irattára. A városi tanács 1962. január 26-i ülésének jkve.
51 Városi Tanács jkv 1962. május 18.
52 Paulik János ÁFÉSZ ig. elnök, gyulai lakos személyes közlése.
53 VB jkv 1965. október 29.
54 VB jkv 1966. szeptember 2.
55 VB jkv 1966. szeptember 30.
56 VB jkv 1967. január 27.
57 VB jkv 1967. április 14.
58 VB jkv 1967. november 24.
59 Városi Tanács jkv 1967. június 16.
60 Városi Tanács jkv 1968. április 22.
61 VB jkv 1968. július 6.
62 VB jkv 1968. október 1.
63 VB jkv 1961. augusztus 3.
64 VB jkv 1962. június 18.
65 VB jkv 1963. január 12.
66 VB jkv 1964. augusztus 19.
67 VB jkv 1965. március 12.
68 VB jkv 1965. július 9.
69 VB jkv 1966. február 4.
70 VB jkv 1968. február 5.
71 VB jkv 1969. augusztus 5.
72 VB jkv 1965. április 16.
73 VB jkv 1967. február 17.
74 Magyarország megyéi. Sorozatszerkesztő: Gyenes László. Békés megye. Összeáll.: Hüttner Vilmos. Bp. 1982. 85.
75 Bányai György: Tíz éves a Várfürdő. Gyula, 1969.
76 BML VB jkv 1957. február 22.
77 BML VB jkv 1957. március 11.
78 BML VB jkv 1957. április 5.
79 Uo.
80 BML Városi Tanács jkv 1958. április 10.
81 BML VB jkv 1958. március 12.
82 BML Városi Tanács jkv 1958. június 5. Rendkívüli ülé
83 Bányai György: i. m.
84 Dr. Marik Dénes gyulai lakos személyes közlése.
85 Városi Tanács jkv 1959. február 19. Rendkívüli ülés.
86 VB jkv 1959. április 30.
87 Városi Tanács jkv 1961. január 18.
88 VB jkv 1961 február 16.

89 VB jkv 1961. március 16
90 VB jkv 1961. március 30.
91 Városi Tanács jkv 1961. október 8.
92 Városi Tanács jkv 1961. november 10.
93 VB jkv 1962. január 18.
94 VB jkv 1962. március 15.
95 VB jkv 1962. augusztus 16.
96 VB jkv 1963. szeptember 18.
97 VB jkv 1962. szeptember 27.
98 VB jkv 1963. április 3.
99 VB jkv 1964. szeptember 14.
100 Városi Tanács jkv 1965. szeptember 25.
101 VB jkv 1965. június 25.
102 VB jkv 1965. augusztus 6.
103 VB jkv 1965. október 29.
104 Városi Tanács jkv 1965. augusztus 27.
105 VB jkv 1966. május 27.
106 VB jkv 1966. augusztus 18.
107 VB jkv 1967. április 14.
108 VB jkv 1967. augusztus 4.
109 Dr. Marik Dénes gyulai lakos közlése.
110 Dr. Marik Dénes gyulai lakos közlése.
111 Ludas Matyi 1967. május 4-i száma.
112 Dr. Marik Dénes gyulai lakos közlése.
113 VB jkv 1961. július 8.
114 VB jkv 1961. augusztus 31.
115 VB jkv 1961. október 13.
116 VB jkv 1961. december 21.
117 VB jkv 1962. március 15.
118 VB jkv 1962. augusztus 16.
119 VB jkv 1963. július 10.
120 VB jkv 1963. szeptember 18.
121 Tanács jkv 1964. április 10.
122 VB jkv 1965. március 5.
123 Városi Tanács jkv 1965. február 26.
124 VB jkv 1966. március 4.
125 VB jkv 1967. április 14.
126 VB jkv 1968. július 9.
127 Városi Tanács jkv 1968. június 7.
129 Dr. Marik Dénes gyulai lakos közlése.
130 VB jkv 1969. június 20.
131 Gyulai Hírlap, 1970. július 10.
132 Békés Megyei Népújság, 1970. szeptember 11.
133 VB jkv 1969. szeptember 12.
134 Gyulai Hírlap, 1970. augusztus 7.
135 Három szabad évtized Gyulán i. m. 338–339.
136 Dr. Marik Dénes gyulai lakos közlése.
137 Dr. Marik Dénes gyulai lakos közlése.
138 VB jkv 1968. május 14.
139 Vidéki városaink i. m. 357.
140 Uo. 360.
141 Békés megye statisztikai évkönyvei, Békéscsaba, 1963–1970.

Egészségügy és szociális gondozás Gyulán 1944–1970

MARIK DÉNES

I.
AZ EGÉSZSÉGÜGYI INTÉZMÉNYHÁLÓZAT TEVÉKENYSÉGÉNEK KIBŐVÍTÉSE

Gyula azon alföldi városok sorába tartozik, ahol századunk első évtizedeiben folyamatosan csökkent a mezőgazdasági lakosság aránya és egyre inkább a polgári foglalkozások művelőinek településévé vált. A társadalmi funkciók szerint városképző erők városunkban igen sokszínűek, lényegében megegyeznek a hasonló nagyságú magyar kisvárosok társadalomföldrajzi jellemzőivel. Az a tényező, ami ebből a szövevényes társadalmi valóságból kitűnik, ami a városképző tényezők sorában városunkra megkülönböztetővé vált és az átlagos magyar városképtől eltérőnek bizonyult: az egészségügyi intézmény-hálózat erőteljesebb városfejlesztő tényezőként való jelentkezése. Már a felszabadulást megelőzően Erdei Ferenc: Magyar város című alapvető városszociológiai monográfiájában az alföldi kisvárosok jellemző vonásainak felsorolásánál azt állapította meg: „Gyula egészségügyi székhely."[1] 1846 óta fennálló és mindig területi feladatokat ellátó megyei kórház, a József Attila szanatórium, a később szervezett központi rendelőintézet és egyéb kisebb egészségügyi szervezetek jelentősen hozzájárultak városunk vonzáskörzetének kiterjesztéséhez.

A hatvanas évek közepétől új lendületet kapott Gyulának egészségügyi központként és intézmény-hálózatként való továbbfejlesztése. A legcélravezetőbb utat dr. Gyarmati István főorvos a következőkben jelölte meg: „A lakosság gyógyítási szükségleteit szolgáló különleges új egészségügyi központ és intézményegyüttes a legegyszerűbben, leggyorsabban és leggazdaságosabban a gyulai megyei kórház megfelelő irányú korszerűsítése és rekonstrukciója útján hozható létre. Létesítéséhez Gyula városnak is kiemelkedően kedvező helyi adottságai vannak."[2]

Már egy évszázad óta Gyula város társadalmi színképének jellegzetes vonása – összehasonlítva más magyar kisvárosokkal – az értelmiségi foglalkozásúak viszonylag magas arányszáma. A városban élő nagy számú orvos és képesített egészségügyi középkáder lényeges eleme a város magasabb arányú értelmiségi népességének. Ez a másik szempont, amit hangsúlyozni kell az egészségügyi intézmények társadalmi szerepének mérlegelésénél.

Egészségügyi intézményeink rangsorba állításánál döntő szempontnak tekintettük, hogy milyen szerepet játszanak a város vonzáskörzetének kiterjesztésében; milyen a társadalmi és városképző szerepük, és hogyan egészítik ki egymást szükségleteik kölcsönös kielégítésében a közeli nagyobb településekkel. Ez a rangsorolás határozza meg jelen történeti vázlatunk szerkezetét.

1944 október elejére a város kiürítését elrendelő kormánybiztosi határozatot követően dr. Gyarmati István kivételével elmenekült a megyei kórház összes főorvosa, az alorvosok közül ketten maradtak meg munkahelyükön és tovább dolgozott a kórházi gyakorlatát itt végző bolgár orvosszigorló, aki később a városi vezetők orosz tolmácsa volt. Az ápoló és műszaki személyzet nagy része a helyén maradt. Elbocsájtották a kórházból a mozgásképes betegeket, még a nem közveszélyes elmebetegeket is. A felszabadulást követően a megyei kórház vezetésére dr. Gyarmati István kapott megbízást, aki a rendkívül megnehezedett egészségügyi körülmények között mindent elkövetett a folyamatos gyógyítómunka biztosítására.

1944. október 17-én megkezdődött a Vörös Hadsereg hadikórházainak Gyulára telepítése. A Debrecen környéki súlyos harcok nagy számú sebesültjének elhelyezésére a városban három nagy kórháztömböt állítottak fel különböző középületek igénybevételével. A negyedik kórháztömb a városon kívül, a szanatórium és a remetei gyógypedagógiai intézet épületében kapott helyet. Bár a polgári hatóságok mindent elkövettek, hogy a megyei kórház épületeinek hadikórház céljára való igénybevételét elkerüljék. E célból a Kossuth Lajos utcai polgári leányiskola, a Károlyi utcai fiúiskola, valamint a Szalézi internátus helyiségeinek igénybevételével megszervezték az ötödik hadikórház-tömböt, azonban november 15-én a növekvő sebesültlétszám elhelyezésére mégis elkerülhetetlenné vált a polgári szükségletre alig használt megyei kórház átadása hadikórház céljára, a Vörös Hadsereg kórházparancsnoksága részére. A polgári kórház áttelepült a Kárpát utcai gyermekkórházba. Dr. Gyarmati István főorvos és dr. Budinszky János alorvos vezetésével átment az ápolószemélyzet egy része is. Az elmebeteg osztályt rendkívül kedvezőtlen körülmények között a volt Almásy-kastély helyiségeiben helyezték el. Itt az orvosi munkát dr. Mány Flóra alorvos látta el.[3]

A szovjet kórházparancsnokság 1945 május elején adta vissza a kórház épületeit, azonban a szükséges helyreállítási munkák, fertőtlenítések, tisztogatások elvégzése után csak június végén költözött vissza a gyermekkórházból az odatelepített betegállomány. Erre az időre az elmenekült orvosok nagy része is visszatért és igazolása lefolytatása után elfoglalta kórházi állását. 1944–1945-ben a gyulai megyei kórház volt a Tiszántúl déli részén az egyetlen működő polgári kórház, mely a megye határain túl is szolgálta a kórházi ápolásra és kezelésre szoruló betegeket.[4]

A megyei kórház vezetőségének és személyzetének szinte legyőzhetetlen nehézségekkel kellett megküzdenie. A háborús események következtében rendkívül elhasználódott berendezéseket és felszereléseket csak kis részben lehetett pótolni. Komoly hiány volt gyógyszerekben. Az infláció alig leküzdhető nehézségeket okozott. Csaknem egy éven át a kórház a maga erejéből tartotta fenn magát;

a gazdátlanná vált gyulavári Almásy-birtokból a földreform során tartalék területként kezelt 400 kat. holdon gazdálkodtak a kórházi személyzet és az elmeosztály munkára fogható betegeinek igénybevételével. A fakitermeléstől az aratásig minden gazdasági munkát maguk végeztek.[5]

1947-ben a megyei kórház igazgatását dr. Gyarmatitól dr. Sántha Ernő főorvos vette át, majd őt követően rövid időn át dr. Pátkay József főorvos volt a kórház igazgatója. 1951-től egy évtizeden át dr. Juba Adolf főorvos végezte nagy odaadással a kórház igazgatásával járó teendőket. Igazgatásának idejére esett az egészségügy szocialista átszervezése. Az átszervezés következtében a kórház gyógyító feladatköre jelentősen megnövekedett. 1961-ben dr. Sáró András főorvos lett a kórház igazgatója.

1950 októberében a kevéssé kihasznált elmekórházi gyermekosztályon 62 ágylétszámmal ideggyógyászati osztály nyílt.[6] 1951 augusztusában kezdődött meg a kórházi szociális gondozó nővérek működése (kórházi patronázs). A nővérek a kórházat elhagyó betegek utókezelését, gondozását végzik és segítséget nyújtanak az arra rászorulók szociális problémáinak megoldásában is.[7]

Az 1953 júniusi kormányprogramnak megfelelően 1954-től kezdve már jelentősebb összegek jutottak a megyei kórház egészségügyi beruházásaira. Így 1954-ben különböző beruházásokra 265 000 Ft került felhasználásra. 1955-ben a kórházi mosóházi kazánház átépítésére, laboratórium és vérellátó állomás kiképzésére, valamint különböző osztályok bővítésére 793 000 Ft-ot vettek fel a városi költségvetésbe. Az 1950-es állapothoz viszonyítva 1955-re a kórházi ágyak száma 123 ággyal bővült.[8] 1957-ben szociális, kulturális és egészségügyi ágazat kiadásaira együttesen már igen jelentős összeg, 11 571 700 Ft került felhasználásra.[9]

Komoly beruházásokat végeztek a Kárpát utcai gyermekkórház épületében, ahol az igazgató főorvos dr. Boross Gáborné dr. Ürmössy Erzsébet volt. A beruházások következtében az ágyak száma az 1950. évi állapothoz képest 110-zel növekedett. Ezenkívül mosodabővítésre és egyéb beruházások kivitelezésére 138 000 Ft-ot fordítottak.[10] Majd 1969 január elsejével az addig önálló vezetéssel, külön épületben működő gyermekkórház a megyei kórház együtteséhez csatlakozott, elveszítve korábbi önálló státusát. Ezzel a megyei kórházi ágyak száma 1357-re növekedett.[11]

A városi tanács végrehajtó bizottsága már 1965 júliusában javaslatot terjesztett a felsőbb egészségügyi szervekhez a megyei kórház tüdőosztályának megszüntetésére, betegeinek a szanatóriumba való kitelepítésére és az így felszabaduló épület más gyógyító célra felhasználására.[12] Hosszas vizsgálatok, hivatalos eljárások eredményeként az 1911 óta fennállott tüdőosztály 1969. december 31-ével megszűnt, helyébe 50 ágyas női munkatherápiás osztály, illetve EEG laboratórium került.[13] Folyamatban volt már a kórházi célgazdaság területén egy 50 személyes férfi munkatherápiás osztály létesítése is az elmeosztály felügyelete mellett.

A hatvanas évek elejére a megyei kórház fűtési rendszere és berendezése teljesen elavult. A gyógyítási épületekben ugyanis 7 kazánház működött 13 fűtőkazánnal. Ennek a fűtési rendszernek kellett ellátnia fűtéssel a kórház összes épületeit a fertőző- és a gégeosztály kivételével. Szükségessé vált új központi kazánház felépítése. Nélkülözhetetlenné vált egységes gazdasági udvar létesítése is.[14]

Már az ötvenes években állandósult gondot jelentett a kórház újonnan kinevezett orvosainak lakáshelyzete. A városi tanács nem tudott részükre a városban megfelelő lakást biztosítani. A szabályokat kénytelenül megszegve nyolc orvos lakott benn a kórházban, betegek részére szükséges helyiségeket foglaltak el.[15]

Ugyancsak gondot jelentett a kórház ápolónővéreinek elhelyezése. Ez a gond 1965-ben megoldódott, minthogy befejeződött a Szent István úton, szemben a kórházi épületekkel, a 65 férőhelyes nővérszállás felépítése.

A hatvanas évek elejére a megyei kórházban így alakultak a gyógyító szolgálatban álló fekvőbeteg-ellátás lehetőségei:

az általános ágyak száma	594
elmeosztályi ágyak száma	450
tüdőosztályi ágyak száma	138
összesen	1182

Ebben az időszakban a gyógyítást 18 főorvos, 59 másodorvos, szolgálta, akik közül szakorvosi képesítéssel 16 rendelkezett. A szakképzett középkáderek száma 236, a szakképzetleneké 23 volt. A kórház fenntartó személyzete 169 főből állott, akik közül hivatali munkát 37, műszaki munkát 64, egyéb munkát 68 alkalmazott végzett.

A fekvőbeteg-osztályokon kívül működött a röntgenosztály, kórbonctan és kórszövetosztály, kémiai laboratórium és bakteorológia.

Jelentős szerepet játszott a kórházi gyógyításban a járóbeteg-ellátás. Szakrendelések folytak a belgyógyászaton, a szemészeten, a fül-, orr- és gégeosztályon és még további 14 szakban. Gondozóintézetek is működtek a kórházi gyógyítás keretében és pedig ideggondozó, bőr- és nemibeteggondozó, továbbá onkológiai gondozóintézetek.[16] Tervezték már a várfürdői fejlesztés keretében a rheumatológiai és fizikotherápiás gyógyítást. Az EEG-laboratóriumon kívül működött már a neurohistopathológiai laboratórium is.

A kórházi általános ágyak fejlesztését az ötvenes évek során új építkezések nélkül, a meglevő épületek helyiségeinek átcsoportosításával lehetett csak megoldani. Az átcsoportosítások érdekében az ágyak számát csak úgy lehetett növelni, hogy kulturális intézmények helyiségeit vették igénybe.[17]

A kórház ellátó üzemeinek méreteit a következő adatok jellemzik: A kórház napi vízfogyasztása átlagosan 600 köbméter víz. Az élelmezés napi 1600–1700 adag

élelmet biztosít étkezésenként. A kórházi mosoda mintegy havi 350 q ruhanemű mosását végzi, a mosodában 24 alkalmazott dolgozik.

A 84 kat. holdas kórházi célgazdaság részben az élelmezés biztosítását, másrészt a munkatherápiás elmebetegek foglalkoztatását szolgálta. A cytrátos vérkonzerváló állomás az 1961. év folyamán a kórházi gyógyítás céljára 362,4 liter vért termelt.[18]

A kórház 1961. évi betegforgalma 20 754 fő volt. Ez időszakban a kórházban a száz ágyra jutó személyi ellátottságot a következő adatok tükrözték: orvos 4,7, szakkáder 20,9, egyéb személyzet 18,9. Ez az országos összehasonlításra figyelemmel kielégítő összképet ad.[19]

Nincs elegendő terünk arra, hogy a kórház minden fontosabb osztályának gyógyítási gyakorlatát, betegforgalmát és más jellemző adatát felsoroljuk, meg kell elégednünk néhány jellegzetes adatsor felvázolásával:

A szülészeti és nőgyógyászati osztályon összesen 120 betegágy volt. Az osztály forgalmára jellemző, hogy 1963-ban az ágyak kihasználása 98,4 százalékos volt, a későbbi évek is majdnem hasonló adatokat mutatnak. Az osztály orvosai végzik 1953-ig az osztályon, azt követően az egészségházban a terhestanácsadást. 1963-ban a tanácsadásokon 1489 gyulai nő jelent meg, az első megjelenések száma 249 eset volt. A nőgyógyászati ágyszám 72, beteglétszám 1963-ban 2958 volt. A nőgyógyászati szakrendelést dr. Csorba László osztályorvos végezte, a szakrendelésen 1962-ben 1380, 1963-ban 1827 nő jelent meg. Az 1954 és 1963 közötti évtized alatt a kórházban a szülések száma 2000 körül volt.[30]

A kórház stomatológiai osztályára felvett fog- és szájbetegek száma évenkénti átlagban 500 körüli. Az osztály ágy-kihasználása 80–90 százalékos. Az osztályos ambulancia évenkénti betegforgalma 4000 körül jár. Egész Békés megye területére kiterjedően a szájsebészeti szakrendelést ez az osztály látja el. Hatáskörébe tartozik a megye területén az iskolafogászat irányítása is. A tanyákon „fogászati autó" dolgozik. Az autó szakszemélyzete az iskolai szünetekben az állami gazdaságokat és termelőszövetkezeteket keresi fel, az ott dolgozók még iskolába nem járó gyermekeinek gondozását látja el.[21]

A megyei kórház fül-, orr- és gégeosztályán 1969. január 15-én kezdte meg működését a hallásgondozó állomás és szakrendelés. Rendszeresített audiológiai szakrendelést folytatnak a legkorszerűbb felszereléssel, hat szakorvosi órában. Az állomás összes forgalma 1969-ben 1055 beteg volt. Hallókészüléket egy év alatt 222 arra rászorulónak adtak ki. Ezek a számok a későbbi években jelentősen növekedtek.[22]

A kórház onkológiai osztályán 1952 novemberében indult meg a ráksZűrés és a megállapított rákbetegségek gondozása.[23]

Nem foglalkozhatunk az alkoholizmus társadalmi hátterével, mindössze annyit szükséges megállapítanunk, hogy az ötvenes évek közepétől folyamatosan növekedett az alkoholizmusban szenvedők száma. Az alkoholbetegek nagy számban foglalnak el kórházi ágyakat. Erre a megyei kórház vezetősége is fel-

figyelt és a kórház psychiátriai osztályán bevezette az alkoholelvonó kúrát.[24] Az alkohol elleni küzdelem a városi tanács végrehajtó bizottságát is ismételten foglalkoztatta. Megállapította a végrehajtó bizottság, hogy Gyulán 1967-ben 223 személyt állítottak elő ittas állapotban elkövetett botrányokozás miatt és a súlyosabb esetekben 34 személyt részesítettek alkoholelvonó kezelésben.[25]

Rövid összefoglalást szükséges még adnunk az egyes különleges kórházi vizsgáló szervek működéséről:

– a kórbonctani és szövetvizsgáló osztály az elhaltak boncolását, a leletek kiértékelését végzi;

– a laboratórium végzi a vér-, a vizelet- és egyéb vizsgálatokat;

– az elektrocardiológia végzi a szívvizsgálatokat és ellenőrzéseket.

A vizsgált korszak utolsó évének néhány jellemző adatával zárjuk elemzésünket. 1969-ben a kórház ágyszáma 1357 volt. A működő kórházi orvosok száma 67, a betöltetlen orvosi állások száma 18 volt. A középkáderek száma 368, az üres középkáder állások száma 31. 1969 végén már 45 orvos volt kénytelen lakás hiányában benn a kórházban lakni. Jelentős férőhelyet foglaltak el a gyógyító munka elől.[26]

A helyhiány legjobban a felvőbeteg-ellátásban okozott zökkenőket. A gyermekkórház kivételével a kórház összes osztályára a betegfelvétel csak előzetes előjegyzéssel volt biztosítható. Sürgős esetekben a soronkívüliség érvényesítése nagy nehézségekkel járt. Főleg a sebészeti osztályon volt nagy a beteg-torlódás. Ez a helyzet már 1964-től jellemző volt a kórházi állapotokra.[27]

A nehéz körülmények ellenére a hatvanas évek elejétől a megyei kórház orvosaiból orvostudományi kör alakult, amelynek munkájába bevonták a békéscsabai és orosházi kórház orvosait is. Egy évtized alatt a legváltozatosabb témájú szaktanulmányokat tartalmazó három színvonalas évkönyvet jelentettek meg, kötetenként mintegy 400 oldalas terjedelemben a gyulai nyomda gondos szedésében és kiállításában. Az első kötet 1962-ben jelent meg „A gyulai – Békés megyei – kórház tudományos működése" címen dr. Szendi Balázs, dr. Pintér Miklós és dr. Deme István szerkesztésében. Azonos címen jelent meg a második kötet 1964-ben dr. Sáró András és dr. Szendi Balázs szerkesztésében. Majd a gyulai megyei kórház fennállásának 125. évfordulójára jelent meg 1971-ben Békés megye kórházainak évkönyve III. címen dr. Iványi János és dr. Pintér Miklós szerkesztésében a harmadik kötet. A kórházi könyvtár vezetőjének közreműködésével jelentették meg a kórház orvosainak 1960-tól 1971-ig publikált tudományos munkásságának bibliográfiáját.

A megye kórházi és rendelőintézeti orvosainak tudományos tevékenységét, valamint gyakorlati gyógyító munkáját is segítette a megyei kórház orvosi szakkönyvtára. A könyvtári munka eredményességét jelentősen növelte, amikor 1962-ben a könyvtár a volt kórházi kápolna használaton kívül álló helyiségében nyert elhelyezést és a könyvtári munka folyamatosságának biztosítására függetlenített könyvtárost neveztek ki. A könyvtáros elkészítette a könyv-

tárban őrzött szakkönyvek és folyóiratok pontos leltárát és a könyvtár használatát megkönnyítő kartotékrendszert.

A kórházi könyvtár gyűjtőköre főleg az orvosbiológiai szakkönyvekre terjed ki. Teljességre törekedve gyűjti ezenkívül a hazai kiadású orvosi szakkönyveket, folyóiratokat, de költségvetési lehetőségeit figyelembe véve külföldi folyóiratokat is beszerez. Könyvtári állománya 1970-ben már majdnem elérte a 8000 kötetet, beleszámítva a bekötött folyóirat-évfolyamokat is.

A könyvtár mindenben kielégíti a kórház és a rendelőintézet orvosainak, gyógyszerészeinek, egészségügyi dolgozóinak szakirodalmi kívánalmait. Ha a kórház orvosainak tudományos vagy gyógyító munkájához olyan szakkönyvre van szükségük, amely nincs meg a könyvtár állományában, úgy a könyvtár vezetője könyvtárközi kölcsönzés igénybevételével más, nagyobb szakkönyvtárból beszerzi Főleg a debreceni egyetemi könyvtár áll rendelkezésre könyvtárközi kölcsönzésre. (A könyvtár igénybevétele teljesen díjtalan, mindössze a gyorsmásolás költségeit kell megtéríteni.[28])

Rendelőintézet

Az ötvenes évek elején a megyei kórház orvosai új utakat kerestek a kórházi gyógyító munka tehermentesítésére, a szakrendelések különválasztására, a járóbetegek elkülönítésére az egyes kórházi osztályok munkájától. Szükségesnek látták evégből szakorvosi járóbeteg-rendelőintézet megalapítását. Ezen egészséges elgondolás gyakorlati megvalósítása kezdetben sok nehézséggel járt. Új formát kellett kialakítani a szakorvosi vizsgálatokra, kezelésekre. A kialakulóban lévő folyamat újszerű szervező munkát igényelt. Az illetékesek minden kezdeti nehézség ellenére ragaszkodtak ahhoz, hogy ez a jövő fejlődésének az útja.

A rendelőintézet a kezdeti időszakban, 1953–1955-ben, néhány óraszámmal a kórház területén, a sebészeti épület alagsorában kezdte meg működését.[29] Ez az átmeneti elhelyezés a hatvanas évek elejéig tartott és egyre tűrhetetlenebb állapotokat eredményezett. A városi tanács végrehajtó bizottságának 1957. évi tavaszi ülésén dr. Kertész Andor rendelőintézeti főorvos, vezető SZTK orvos azokról a megengedhetetlen állapotokról számolt be, amelyek a szakrendelőintézetben tapasztalhatók. A belgyógyászati, sebészeti, ideg, fül-, orr-, gége, nőgyógyászati szakrendelés elhelyezése a kórházi sebészeti pavilon alagsorában nem volt megfelelő. Betegforgalma igen nagy volt, mivel nemcsak Gyula város, hanem a gyulai SZTK Alközponthoz tartozó terület vidéki betegeit is ellátták. Amíg a betegek sorrakerültek, sok a várakozási idő, viszont nem volt megfelelő váróhelyiség. A szemészeti, urológiai, laboratóriumi és röntgen-szakrendelés a kórház fekvőbeteg osztályán működött. Ez a megoldás már azért sem volt kedvező, mert a fekvőbeteg-ellátás és a járóbeteg-rendelés nem különíthető el és időbelileg is sok hátrányt, várakozást okozott. A fogászati, fizoko-

therápiás, rövidhullám kezelés, gyermekgyógyászati szakrendelések megoldási módja, elhelyezése volt csak kielégítő.[30]

Még keményebb szavakkal lépett fel dr. Kertész Andor a szakrendelőben tapasztalható tűrhetetlen állapotok megszüntetése érdekében az 1960. áprilisi végrehajtó bizottsági ülésen, amikor rámutatott, hogy azok a körülmények, amelyek a kórház sebészeti épületének alagsorában tapasztalhatók, az egészségügyi intézményeket csúfolják meg. Amíg a szakrendelés az alagsorban folyik, az iroda jóval távolabb, a konyha mellett van elhelyezve. A rendelőintézet forgalma állandóan növekvőben van, Sarkad és Szeghalom vidékéről is sok beteg keresi fel. Így az egész területről 1959 decemberben 16 038 beteg, 1960 márciusában már 20 976 beteg, Gyula város területéről decemberben 10 863 beteg, 1960 márciusban pedig 15 188 beteg jelent meg a rendelésen.[31]

A fenti számokból megállapítható, hogy a szakrendeléseken 1960 márciusában 25,5 százalékkal több beteg jelentkezett kivizsgálásra és kezelésre, mint 1959 decemberében. Ezt a jelentékeny betegszaporulatot az okozta, hogy a termelőszövetkezetek fejlesztése következtében megemelkedett a társadalombiztosításban részesülők száma. Így Gyulán a termelőszövetkezeti várossá alakulás 28,5 százalékkal növelte a betegbiztosításra jogosultak számát, aminek következtében az illetékes szervektől a város vezetői két újabb körzeti orvosi állás szervezését kérték.

Ezt követően a rendelőintézetet a megyei kórház volt gazdasági épületének (ez volt a kórház első építménye) földszintjén helyezték el. Az 1964. évi városi tanácsülés erről az elhelyezésről is megállapította, hogy nem korszerű, szükségmegoldás, ezért a második ötéves terv idején korszerű központi rendelőintézet felépítését kellene elkezdeni a kórház területén, a Dob utcai elavult gazdasági épületek helyén.[32] Ugyanekkor azt is megállapította a tanácsülés, hogy a rendelőintézet szakorvosai jól képzettek, feladatukat lelkiismeretes alapossággal látják el.

Néhány év múlva a tanács végrehajtó bizottsági ülésén kénytelenek voltak azt a megállapítást tenni, hogy az egészségügyi kombinát létesítéséhez szükséges anyagi eszközöket egyelőre nem képesek előteremteni, így a központi rendelőintézet, a főorvosi hivatal és körzeti orvosi rendelő felépítése a későbbi évekre marad.[33]

1965 elején a rendelőintézeti szakrendelés már 6–8 órás munkaidőben folyt, a fontosabb szakokat főfoglalkozású szakorvosok látták el. Szükséges volna a rendelőintézetben orthopédiai szakrendelés bevezetése, hogy a betegeket ne kelljen Budapestre utaztatni, állapította meg a városi tanács végrehajtó bizottsága.[34]

A rendelőintézet megfelelő elhelyezése érdekében felsőbb szinten is tovább folytak a kivizsgálások. 1967 végén az Egészségügyi Minisztérium kollégiuma foglalkozott a kérdéssel. A tárgyalás alapját az 1964-ben végzett előzetes brigádvizsgálat képezte, mely megállapította, hogy a járóbetegek jó területi szakorvosi

ellátásának biztosítására feltétlenül szükséges a megyei kórházzal területileg összefüggésben korszerű rendelőintézet felépítése.[35]

A hatvanas évek végén a rendelőintézet keretében 29 szakrendelés működött napi 144 óraszámmal. A rendelőintézet szakorvosai közül 19 főfoglalkozású volt. A járóbeteg-ellátás 1969. évi forgalma elérte a 425 858 fős létszámot.[36]

A rendelőintézeti másodállású, részfoglalkozású szakorvosok a megyei kórház alkalmazásában állottak. A szakrendelések nagyobb része a kórház területén, a kórháztól távolabb a gyermek-, a fogorvosi, a rétegfelvételi, valamint a rheumatológiai szakrendelés működött. Ez utóbbi korszerű gyógyrészlegben a várfürdő területén.[37]

A járóbeteg ellátáson kívül a rendelőintézet feladatkörébe tartozott az egész terület gépjárművezetői alkalmassági vizsgálata, Gyula város 8 orvosi körzetéből a táppénzes betegek felülvizsgálata, valamint ellátta a szanatóriumi beutaló bizottság feladatkörét is. Hatásköre kiterjedt az ipari tanulók és sorkötelesek alkalmassági vizsgálatára, a rendszeres véradók és az elvonókúrások vizsgálatára.[38]

A rendelőintézet szakvizsgáló és kezelő munkáját jelentősen megkönnyítette a központi kartotékrendszer bevezetése. Minden jelentkező betegről kartontasakot készítettek, és minden szakrendelés ebbe helyezte bele a saját betétlapját. Így minden lelet egy tasakban áll a vizsgáló, illetve kezelő orvos rendelkezésére.[39]

Gondot fordítottak a rendelőintézet szakorvosainak rendszeres továbbképzésére. A rendelőintézet szakorvosai három évenként 2–4 hetes budapesti továbbképzésben vettek részt.

A társadalmi fejlődés meghatározott szakaszán megváltozott egészségügyi követelmények jelentkeztek. Mindinkább tért nyert az a megfontolás, hogy az egyenlő és igazságos társadalmi berendezkedés egyik fontos követelménye a mindenki számára biztosított, nemcsak a társadalombiztosítási szolgáltatásokra jogosultakat megillető ingyenes egészségügyi alapellátás. Majd a termelőszövetkezeti nagy fejlesztést követően az egészségügyi intézményeknek fel kellett készülni az összes állampolgárt megillető ingyenes egészségügyi alapellátásra. A megfelelő egészségügyi alapellátás biztosítása pedig jól megalapozott egészségügyi intézmény-hálózat kifejlesztését követelte meg.

Az egészségügyi intézmény-hálózat három erős pilléren nyugodott. A hármas alapegység: a körzeti orvosi hálózat, a szakrendelőintézet a járóbetegek kiszolgálására és a kórházi intézmény a fekvőbetegek ellátására. A beteg először a körzeti orvosnál jelentkezett; ha a körzeti orvos nem tudta betegségét pontosan megállapítani, vagy a beteg műszeres vizsgálatára vagy kezelésére volt szükség, szakrendelőbe utalta. Végül, ha súlyosabb betegséget állapítottak meg a vizsgálatok: a beteg kórházba került.

A korszerű betegellátás alapja a jó körzeti orvosi ellátás. Mégis azt kell megállapítanunk, hogy az első időszakban a körzeti orvosok működésének tárgyi feltételei nem voltak kellően biztosítva. 1951-ben négy körzeti orvos még a lakásán rendelt, két körzeti orvos a lakása melletti bérelt rendelőben látta el betegeit.[40] Vagyis hat körzeti orvos látta el az egészségügyi szolgálatot, minthogy a hetedik körzeti orvosi állás zárolva volt. A hetedik körzet betegeit arányosan elosztották a hat körzeti orvos között. 1952-ben épült fel és október 15-én nyílt meg a Városház u. 9. számú házban a központi orvosi rendelő, amelyben két rendelő helyiség és két váróhelyiség volt.[41] E helyiségeket négy körzeti orvos felváltva használta, két körzeti orvos továbbra is a lakásán rendelt.

Az 1957 áprilisi városi végrehajtó bizottsági ülésen dr. Kertész Andor SZTK-főorvos megállapította hogy tűrhetetlen állapotok vannak a központi körzeti orvosi rendelőben, ahol a megfelelő orvosi ellátás nem biztosított. Minimális követelmény az is, hogy egyetlen körzeti orvosnak se kelljen a lakásán rendelni. A hetedik körzeti orvosi állás zárolását megszüntették, az állás betöltésének egyetlen akadálya a lakáshiány volt. A hetedik körzeti orvos részére kiutalt ugyan a városi tanács egy kétszobás komfortos lakást, amit azonban az októberi ellenforradalmi zavargások idején illetéktelen személy elfoglalt és kilakoltatása még nem történhetett meg. Megállapították a végrehajtó bizottsági ülésen, hogy a Városház u. 9. szám alatti épület szűkös orvosi rendelő céljára, egyébként is korszerűtlen, nem felel meg egészségügyi ellátás céljára. Itt különben is csak négy körzeti orvos rendelhet, azok is csak váltakozva, szoros időbeosztással. A váróhelyiségek elkülönítése nem megfelelő, járványok idején a betegség terjedését megkönnyítik. Az épület korszerű átépítése nem lehetséges. A körzeti orvosok túlterheltek, egy körzeti orvos napi betegforgalma átlagosan hatvan személy, ebből fekvőbeteg látogatás 6, éjszakai kihívás 3–4 alkalommal. Minden körzeti orvos hathetenként 41 órás ügyeletes szolgálatot teljesít, amikor átlagosan napi 60 bejáró és 30 fekvőbeteget lát el. A lakások felkeresésére mintegy 50 km utat tesz meg.[42]

1960-ban a szükséges 8 körzeti orvos helyett az orvosi ellátást hét orvos végezte. Az éjszakai ügyelet kérdése ekkor még nem volt megfelelően megoldva. A hétvégi orvosi ügyelet jól működött. Havonta egy körzeti orvosra 2200 beteg jutott, minthogy Gyula termelőszövetkezeti várossá alakulása következtében jelentősen megnőtt a betegforgalom. Megnehezült ennek következtében a fekvőbetegek látogatása is, viszont a kórház vezető főorvosa elzárkózott attól, hogy az ügyeletes körzeti orvos részére gépkocsit bocsásson rendelkezésre, holott erre a célra a kórház gépkocsit kapott. A felvázolt körülményekre tekintettel a városi tanács végrehajtó bizottsága határozatot hozott arról, hogy két fővel növelni kell a körzeti orvosok, egy fővel a házi betegápolónők számát és meg kell szervezni a folyamatos éjjeli ügyeletet.[43]

1964 végére méginkább súlyosbodott a körzeti orvosok túlterhelése. Az év végi tanácsülés kénytelen volt megállapítani, hogy a város egészségügyi ellátottsága az országos átlagnál rosszabb. A körzeti orvosok mindegyikére átlagosan 3500 személy jut a város lakosságából. A körzeti orvosok már koruknál fogva sem képesek az ennyire terhes gyógyítómunka ellátására, mivel közülük egy már túl van a nyugdíj-határon, kettő közel áll a nyugdíjkor eléréséhez. Egyébként a város körzeti orvosai szakmailag jól képzettek, nagy gyakorlattal, tapasztalattal rendelkeznek; betegforgalmuk naponta átlagosan 50–60 személy, járványok idején ennél is több. Elvállalták a helyi termelőszövetkezetek patronálását, evégből ki kell járniok a gazdaságokba.[44]

Minthogy egyre több panasz merült fel a központi orvosi rendelő szűkössége miatt és a közeli jövőben nem volt lehetőség új központi rendelő létesítésére, 1964 folyamán hozzákezdtek a régi helyiségek korszerűsítéséhez. Az 1965 februári végrehajtó bizottsági ülés már megállapította, hogy a Városház u. 9. szám alatti központi orvosi rendelő korszerűsítése befejeződött. A felújítás után már hat körzeti orvos rendelhetett, a hetedik körzeti orvos a Béke sugárút 39. szám alatti egészségház udvari helyiségében kapott megfelelő rendelőt. Végül is ez az állapot sem elégítette ki az igényeket, mivel az orvosi rendelők és a rendelőintézet között egy-két km távolság volt, a betegeknek a szakrendelőig sokat kellett gyalogolniuk. Szüksége merült fel még a gyermek-körzeti orvosi hálózat kiépítésének. 1965. január elején hét körzeti orvos, hét körzeti betegápolónő és hét védőnő teljesített szolgálatot. 1964. évben a körzeti orvosok ambuláns betegellátása 101 642 beteg volt, 10 622 esetben kellett a betegek lakására kiszállni, éjszakai sürgős kiszállásokra 481 esetben került sor.[45]

1967 végére lényeges javulás állott be a területi betegellátásban. A novemberi tanácsi végrehajtó bizottsági ülés megállapítása szerint a város körzeti orvosi ellátása már nemcsak megyei, de országos szinten is elismerten jó volt. Már mind a nyolc körzeti orvosi és két gyermek-körzeti orvosi állás be volt töltve. Két körzeti orvos rendelt az egészségházban. Mindössze az iskolaorvosi kérdés vár még megoldásra.[46]

1958-tól a körzeti orvosok gyógyító munkájának tehermentesítésére bevezették a házi betegápolónői szolgálatot. Az ápolónők ettől kezdve a betegeket otthonukban keresik fel, injekciókat, gyógyszereket adnak be, ellenőrzik az orvosi utasítások betartását. Előbb csak két körzeti orvos kisegítésére dolgozott házi betegápolónő, 1961-ben már minden körzeti orvos mellett be volt töltve ez a munkakör. 1961-től a körzeti orvosok adminisztrációs munkájának segítésére orvosi adminisztrátorok is működtek.[47]

Napjainkban is példamutató az az országos és helyi összefogás, ami a század elején létrehozta a gyulai tüdőszanatóriumot. Azokban az években, amikor a szanatórium létesült, évi 70–80 000 magyarországi lakost pusztított el a tuberkulózis, ez a veszedelmes népbetegség, méginkább proletárbetegség. Már ezért is érdemes felvázolni a gyulai tüdőszanatórium előtörténetét.

Amikor eldőlt, hogy Kassa helyett Gyulán építik fel a tüdőszanatóriumot, Gyula város képviselőtestülete 1901-ben a Fekete-Körös védőgátjai mögött fekvő Lugos-erdőből 28 kat. hold területet adott át díjmentesen a nemes célra. A környék erdőkkel körülvett és kitűnő levegőjű. A szanatóriumi épületek tervezése 1902-ben kezdődött, dr. Kuthy Dezső főorvos, a budapesti Erzsébet tüdőszanatórium igazgatója szakértői közreműködésével. Czigler Győző műegyetemi tanár díjtalanul készítette el az Alföld első tüdőszanatóriumának terveit.[48]

A „Békés" című gyulai hetilap leírása szerint: A dél felé fordított épületcsoport három épületből állott. A középső épületben felvételi helyiségek, irodák, ebédlő, konyha, gondnoki, ápolói és egyéb szolgálati lakások voltak. Jobbra és balra egyenlő távolságban a férfi és női betegek osztálya teljesen elkülönítve, mindegyik 50–50 betegre volt berendezve. A földszinten 23 beteg, az emeleten 22 beteg kapott elhelyezést. A két osztályt hosszú, fedett, tágas fekvőfolyosó kötötte össze a főépülettel. Az épületcsoport egyszerű, mégis feltűnően szép kiképzésű volt.[49]

Az építkezési munkákat N. Szabados József gyulai építőmester vállalkozásában gyulai kőművesek végezték. Az építkezés költsége mintegy 750 000 koronát tett ki. 1906 nyarán már az épületek belső szerelése folyt és 1907 júniusában már beköltözhető volt. 1907. október 12-én megtörtént a szanatórium ünnepélyes felavatása. Az intézet első igazgatója dr. Geszti József főorvos volt, aki 1914-ig vezette a szanatóriumot.[50]

A tízes években hozzáépítésekkel, új pavilonok létesítésével az eredetileg száz beteg befogadására épült szanatórium ágyainak száma kétszázra növekedett, majd a húszas években további pavilon-építkezésekkel és fekvőcsarnok építésével tovább szaporodott a szanatóriumi ágyak száma.[51]

1914-től harminc éven át dr. Gáli Géza főorvos volt a szanatórium igazgatója, 1920-ig Baly Vince gondnok dolgozott mellette, akiknek működése nyomán a tüdőszanatórium országosan elismert, kiváló egészségügyi intézménnyé vált, 1944 júniusában dr. Gáli Gézát és családját deportálták. Ezt követően 1949 nyaráig korábbi helyettese, dr. Sebők Loránd főorvos látta el az igazgatói teendőket. 1949 szeptemberétől 1959 júniusáig Macskássy István munkásigazgató állott a szanatórium élén, főorvos helyettese 1951-től dr. Bryson János, majd dr. Hutter Károly sebészfőorvos volt. 1949-et követően újabb bővítések folytán a szanatóriumi ágyak száma 330-ra növekedett. A szanatórium ekkor vette fel a megyei „József Attila"-tüdőgyógyintézet elnevezést.

Macskássy István munkásigazgató fő feladata a háborús körülmények következtében leromlott, elhasználódott intézmény helyreállításának megszervezése volt. 1954-ben a városi tanács költségvetésből már komoly összeget sikerült erre a célra szerezni: 560 000 Ft-ot fordítottak a szennyvízderítő átalakítására, 140 000 Ft-ot felszerelések és műszerek beszerzésére és 54 000 Ft-ot 120 férőhelyes sertéshizlaló építésére, hogy hízósertések beállításával javítsák az egyre nehezebb élelmezési helyzetet. A húszas években a földreform során a szanatórium 30 kat. hold földterületet kapott, amit gyümölcsfákkal telepítettek be. Miután a terület megművelése egyre nehezebbé vált, az almáskertet átadták a gyulai Állami Gazdaság kezelésébe.[52]

1960-tól kezdve dr. Köstner József vette át a szanatórium igazgatását. Működésének ideje alatt sokat javult a szanatórium gyógyító munkája, amiben jól képzett orvosi és szakkáder gárda segítette. További jelentős összegeket kapott szanatóriumi fejlesztésekre, így az 1965-ös tanácsi költségvetési előirányzat szerint 480 000 Ft jutott szanatóriumi beruházásokra.[53]

1969 végén, a megyei kórház tüdőosztályának megszüntetésével, a kórházi betegek átkerültek a szanatóriumba. Ez időtől kezdve a szanatórium a város egyetlen tüdőgyógyászati intézménye lett.

A szanatórium orvosainak irányításával működött a Munkácsy Mihály u. 2. számú épületben elhelyezett tüdőgondozó. A gyulai tüdőgondozó a szanatórium és az Országos Társadalombiztosító Intézet közös intézményeként 1928. február 29-én kezdte meg gyógyító munkáját. Működéséhez szükséges legfontosabb eszközöket: a röntgenkészüléket, kvarclámpákat, mikroszkópokat a szanatórium bocsájtotta rendelkezésére.[54]

A hatvanas évek elején egy főorvos, három szakorvos megfelelő technikai személyzettel együtt látta el a tüdőbeteggondozó munkáját, végezve a tuberkulotikus betegek rendszeres ellenőrzését, a járóbetegek kezelését és utógondozását. A tüdőbeteggondozó irányítása alatt végezte munkáját kezdetben a Rózsa Ferenc u. 3. szám alatt 1963-tól kezdve működő stabil ernyőképszűrő állomás, ahol azonban nem volt megfelelő az elhelyezése, ezért 1965-ben a városi tanács végrehajtó bizottsága határozatot hozott a város egész lakosságát évenként megvizsgáló intézmény megfelelő belvárosi épületben való elhelyezésére.[55]

Egyéb közegészségügyi szervezetek

Az iskolaorvosi munka feladatai

Az iskola-egészségügy fontossága már az ötvenes évek elején vitathatatlan volt, megszervezését azonban emberi tényezők és objektív körülmények egyaránt nehezítették. Egyrészt alig akadt jelentkező az iskolaorvosi állások betöltésére, másrészt főleg az általános iskolai tanulók orvosi ellátását gátolta a

gyenge szervezettség. Holott az oktatási intézmények egészségügyi ellátása a jövő szocialista társadalma szempontjából döntő jelentőségű volt, mivel az iskolaorvosi szervezet célja annak előmozdítása, hogy egészséges, munkára felkészült, kulturált ifjúság növekedjék fel. Feladata továbbá az iskoláskorú gyermekek egészségének megőrzése, testi és értelmi fejlődésük figyelemmel kísérése, a betegségek megelőzése, a társadalom egészségügyi nevelése. Munkaköréhez tartozik a pályaalkalmassági vizsgálatok időszakos elvégzése, az iskolai vöröskeresztes munka szakmai irányítása. El kell látnia az elsősegélynyújtás feltételeinek megszervezését és folyamatos ellenőrzését. E sokrétű feladatkör elvégzésére főállású iskolaorvos alkalmazása lett volna szükséges.

1952-ben az iskolaorvosi állás nem volt betöltve, teendőit néhány óraszámmal az amúgy is túlterhelt városi orvos látta el. 1955-ben az iskolaorvosi állást osztott munkaidőben dr. Daróczi Lajos körzeti orvos töltötte be, aki azonban csak néhány éven át látta el ezt a feladatkört. 1964-ben még mindig hiányzott az iskolaorvos, a munkakört heti két órában a városi főorvos látta el. A városi tanácsülés megállapítása szerint teljes foglalkoztatású iskolaorvos alkalmaztatására lett volna szükség. Ugyanakkor az addig jól működő iskolafogászat is megszűnt, egyesítették a felnőtt fogászattal.[56]

1965-ben dr. Pongrácz Rózsa szanatóriumi főorvosnő, aki gyermekgyógyászati szakképesítéssel is rendelkezett, csökkentett munkaidővel vállalta az iskolaorvosi feladatok ellátását. Ekkor már korszerű helyiségben folyt az iskolaorvosi munka és amíg az 1963–1964-es tanévben mindössze 2873 vizsgálatot végeztek, addig az 1964/1965-ös tanévben 4102 tanuló szűrővizsgálata történt meg, 970 tanuló kapott védőoltást és 1083 esetben végeztek tuberkulin-próbát. Az általános iskola első osztályától a középiskola befejezéséig minden tanulóról törzslapot vezettek, ami teljes tájékoztatást nyújtott a tanuló egészségi állapotáról. Évenként folyamatosan végezte az iskolaorvos az iskolahelyiségek egészségügyi ellenőrzését.[57]

Ezekben az években az iskolafogászat az igények ötven százalékát tudta kielégíteni, ezért újabb iskolafogorvost kellett alkalmazni 1966. február 1-től kezdődően.

Üzemorvosi szolgálat

Az üzemorvosi ellátás államosítása 1951-ben következett be. Városunkban az első évben csak a Harisnyagyárban folyt üzemorvosi rendelés, majd a későbbi években a Húsipari Vállalatnál és a Körösvidéki Vízügyi Igazgatóságnál és üzemeinél működött üzemorvos.

Az üzemorvosok feladatkörébe tartozott az üzem dolgozóinak ellátása, a betegségmegelőző és gyógyító tevékenység mellett a dolgozók keresetképtelenségének megállapítása, majd gyógyulásukat követően a keresőképesség tényének megállapítása, a csökkent munkaképesség, illetve annak százalékának megállapítása, az üzemi egészségügyi óvórendszabályok betartásának ellenőrzése.

Az Országos Mentőszolgálat Mentőállomása

1944 szeptember végén a megyei tisztifőorvos és családja a mentőautón menekült el a városból. A mentőautó nem került vissza Nyugatról. 1945–1946-ban szünetelt a mentőszolgálat. 1947-ben kapott a mentőállomás új mentőautót, majd a következő években a gazdasági helyzet javulásával és az egészségügyi feladatok növekedésével szaporodtak a mentőautók és a kiszolgáló szakképzett mentőszemélyzet.

A mentőszolgálat fontos szerepet tölt be az egészségügyi intézmények szolgálatában, nemcsak a súlyos balesetek, a hirtelen rosszullétek esetén veszik igénybe szolgálatait, de mentőautón szállítják a járóképtelen és idős betegeket a szakrendelésekre, illetve a megyei kórházból más kórházakba is.

A Vöröskereszt alapszervezetei

1963-ban 18 városi alapszervezet, 1964-ben már 30 városi alapszervezet működött a gyulai üzemekben és intézményekben. Az alapszervezetek növekvő számára tekintettel a városi alapszervezetek kiváltak a járási szervezetből és 1967. január 1-vel megalakult a Vöröskereszt önálló gyulai szervezete, amelynek már 947 tagja volt. 1968 végére az alapszervezetek száma 36-ra emelkedett és a városi szervezeteknek már 1638 tagja volt. Az ifjúsági Vöröskereszt-mozgalom is jelentős volt: öt csoport működött a különböző tanintézetekben, 1083 taggal.

Az alapszervezetekben jelentős egészségügyi oktató és felvilágosító tevékenység folyt. Sok segítséget nyújtottak az egészségügyi és szociális kérdések megoldásában.[58] Az 1968 májusi végrehajtó bizottsági ülésen határozat született arról, hogy a városi Vöröskereszt-szervezeteket az anya- és gyermekvédelem szolgálatába állítják.[59] A Vöröskereszt városi titkára szorosan együttműködött a tanácsi egészségügyi állandó bizottsággal. Nagy segítséget nyújtottak az alapszervezetek a véradásra alkalmas törzsgárda kialakításához: propagandát folytattak, hogy a véradás fontosságáról meggyőzzék az arra alkalmas dolgozókat. Hivatkozhattak arra, hogy a vérre nemcsak a sebészetben van szükség, az emberi vérből több életmentő gyógyszer is készül.

Gyógyszertárak

1950-ben, a gyógyszertárak állami tulajdonba vétele időpontjában, Gyulán öt gyógyszertár működött: a Kossuth tér 36., a Városház u. 21., Megyeház u. 8., Jókai u. 24. és Novák u. 28. sz. alatt. Az állami tulajdonba vett közforgalmú gyógyszertárakat a békéscsabai Megyei Gyógyszertári Vállalat igazgatta. 1951 márciusában az Egészségügyi Minisztérium rendelettel szabályozta a Gyógyszertár Vállalat és a városi tanács egészségügyi osztályának együttműködését.[60]

A későbbi években a belvárosi építkezés céljára a Városház u. 12. sz. házat

kisajátították, az ott működő gyógyszertár megszűnt. A Megyeház u. 8. számú államosított házat átadták a harisnyagyári építkezés céljára, az ottani gyógyszertár a Kossuth Lajos u. 4. számú házban kapott nagyobb, modernül berendezett új helyiséget. Így 1967-ben már csak négy állami közforgalmú gyógyszertár működött a városban. Külön gyógyszertára volt a megyei kórháznak és a szanatórium is nagy gyógyszerlerakattal rendelkezett.[61] Az államosított gyógyszertárak megnövekedett forgalmára jellemző, hogy a négy gyulai gyógyszertárban alkalmazott 37 gyógyszertári dolgozó 1969-ben mintegy tízmillió forintos forgalmat ért el.

Az anya- és csecsemővédelem

Kérdéscsoportjának egyik jellegzetessége, hogy bizonyos halmazatát jelenti az egészségügy és a szociálpolitika elemeinek. E szervezetben jelentkező egészségügyi problémák átmenetet képeznek a családvédelmi és szociális munkához. E kettősség jellemzésére utal az a körülmény is, hogy a városi tanács ifjúsági és gyermekvédelmi állandó bizottsága munkája kapcsolatos és összefügg a szociális állandó bizottság munkájával. Ez a kapcsolat a gyors és eredményes intézkedések egyik biztosítéka.[62]

Az anya- és csecsemővédelemnek városunkban évtizedes előzményei vannak. 1922 februárjában létesült dr. Széll Imre gyermekorvos vezetésével a gyulai 49. számú rendelőintézet. Az intézeti védőnői lakás berendezését és felszerelését az Országos Stefánia Szövetség bocsájtotta rendelkezésükre. Az intézet előbb a kórházban működött, majd a gyermekmenhely épületének felépítése után ott nyert elhelyezést. Az állami gyermekmenhely építkezése a város által adományozott Kárpát utcai telken 1915-ben kezdődött, majd az első világháború miatt félbeszakadt és csak 1923 júliusában fejeződött be. A kétszintes épület gondozott nagy parkban állott, száz gyermek elhelyezésére volt alkalmas. A második világháború előtt már gyermekkórházként működött.[63]

A Béke sugárút 39. sz. alatti egészségházban 1954. április elejétől kezdve működik a csecsemő- és gyermektanácsadás, ami a korábbi időkben a megyei kórházban folyt. 1954-től anya-, csecsemő- és gyermekvédelmi munkakörben négy védőnő dolgozott.[64]

1965-ben már hét védőnő tevékenykedett az egészségházban, valamint két gyermek-körzeti szakorvos. Hetenként háromszor folytattak anya- és gyermekvédelmi tanácsadást, a terhességi idő alatt folyamatos gondozást végeztek, biztosították a terhesség zavartalan kihordását. A gondozónők minden újszülöttről törzslapot állítanak ki, amelyen feltüntetik a gyermek személyi adatait, méreteit, a lakása helyét, az egészségi állapotát, a táplálásának módját. A második életév betöltése után újabb státusfelvétel készül a gyermek állapotáról. A védőnők a körzetükbe tartozó gondozottakat rendszeresen látogatják otthonukban is és

munkájuk során együttműködnek a gyermekkórházzal, a megyei kórház szülészeti osztályával, valamint a nőgyógyászati szakrendeléssel.[65]

Az anya- és csecsemővédelem helyzetének megvilágítására szükséges rámutatni, hogy 1965-ben 300 gyulai nő esetében végeztek engedélyezett művi terhességmegszakítást, míg 1967-ben a terhességmegszakítások száma már 473 volt. Csökkent viszont a fiatalkorú lányoknál a terhességmegszakítások száma, a kérelmezőknek csak két százalékát tették ki, ami arra utalt, hogy a fiatalok már fogamzásgátló szerekkel éltek. Csökkent azoknak az egy gyermekes anyáknak a száma, akik terhességmegszakítást kértek.[66]

A tanácsi igazgatás szerepe az egészségügyi szervezetek irányításában

A városi tanács egészségügyi osztályának irányító feladatköre igen széles körű. Feladata két tevékenységi körre osztható: a város egészségügyi és szociálpolitikai feladatainak irányítására. Az egészségügyi igazgatáson belül el kell látnia a gyógyító és megelőző munka ellenőrzését, az anya- és csecsemővédelem irányítását, végül a közegészségügyi és járványügyi feladatokat.

Az egészségügyi osztály élén a városi főorvos áll, aki kellő létszámú munkatársi gárdát irányít. 1954-től kezdve működik az osztály keretein belül a közegészségügyi csoport, vezetője a közegészségügyi orvos, beosztottja a közegészségügyi felügyelő és három közegészségügyi ellenőr. A közegészségügyi orvos ellenőrzi a körzeti orvosok munkáját, ellátja az üzemek, üzletek, vendéglők, üzemi konyhány és iskolák egészségügyi ellenőrzését.[67] Feladatkörük később kiterjedt a járványügyi megelőző munkára Ellenőrzik a köztisztasági rendszabályok betartását, elvégzik a köz- és magánkutak vizének egészségügyi vizsgálatát, a lakások köztisztasági vizsgálatát. Vizsgálják az üzemek munkakörülményeit, felderítik a fertőzési lehetőségeket, különösen a tbc-fertőzések megelőzésére törekszenek. A városi egészségügyi állandó bizottság tagjai rendszeresen részt vesznek a brigádvizsgálatokban.[68]

Egészségügyi és szociálpolitikai kérdésekkel évente legalább egy ízben foglalkozik a tanács végrehajtó bizottsági ülése és ritkábban a városi tanácsülés is. A jegyzetekben felsorolt széleskörű forráshivatkozások igazolják a tanács vezető szerveinek beható érdeklődését. Itt csak egyetlen esetre, a végrehajtó bizottság 1958 augusztusi ülésére kívánjuk a figyelmet felhívni. Ezen az ülésen hangzott el és elfogadásra talált az a javaslat, amely Gyulának egészségügyi mintavárossá való kifejlesztését tűzte ki célul. Ez a célkitűzés nem volt megalapozatlan, mivel a tárgyalás során dr. Szentkereszty László megyei Köjál-főorvos megállapította: Gyula város eredményei az egészségügy terén kimagaslóak.[69]

II.
A SZOCIÁLPOLITIKA ÚJ FEJLŐDÉSI SZAKASZA

A tanácsok megalakulását követően is előtérben maradt a családvédelmi és szociális gondozás egész kérdésköre. Méginkább nyilvánvalóvá vált, hogy a szociális gondozás az egész társadalom feladata és a végrehajtásának csupán a hatósági szerve, eszköze a városi tanács egészségügyi osztálya. A hatvanas években az életszínvonal emelkedése magával hozta a szociálpolitikai munka javulását. Újabb igényeket kellett kielégítenie a társadalmi gondoskodásnak. A gondozási munkában az elvi, a szellemi kapocs a szocialista humanitás lett, mely a szociálpolitikában az elvégzendő feladatok részleteit szoros egységbe fűzte.

A városi tanács szociálpolitikai feladatainak körébe tartozott a hadigondozottak ellátása, az arra rászorultak szociális segélyezése, a közgyógyszer-ellátás, a kórházi ápolási költségek elengedése, vaksági pótdíj megállapítása és a sokgyermekes anyák jutalmazása. Ezen igazgatási jellegű hivatalos munka mellett el kellett végezni a városban működő szociális intézmények folyamatos ellenőrzését is. E sok irányú feladatkört az egészségügyi osztály keretében működő szociális csoport látta és látja el.

1951 áprilisában még 230 személy részesült hadigondozásban.[70] A rendszeres havi pénzsegélyen kívül egy részüket közgyógyszer-ellátásban is kellett részesíteni. A gyógyszereket a tanács végrehajtó bizottsága által kiállított igazolvány alapján lehetett igénybe venni. Egyesek művégtag-ellátásban részesültek. Szükséges volt néhány volt hadifogoly segélyezése. A hadigondozottak száma a következő években az elhalálozások és a rendszeres évi felülvizsgálatok következtében fokozatosan csökkent, így 1962 nyarán már csak 31 hadirokkant és 90 hadiözvegy részesült segélyezésben.[71] 1961-ben a tényleges katonai szolgálatra bevonultak hozzátartozóinak segélyezésére csak 3000 forintot kellett fordítani.

Az idős, munkaképtelen személyek rendszeres hatósági segélyre jogosultságának kivizsgálása körültekintő eljárást igényelt. Helyszíni szemlét kellett tartani minden esetben. Ki kellett vizsgálni, hogy nincs-e eltartásukra kötelezhető közeli hozzátartozójuk. 1963-ban 145 személy jogosultságát lehetett megállapítani. Rendszeres segélyezésükre évi 258 000 Ft-ot, rendkívüli segélyekre 17 500 Ft-ot, temetési segélyre 1278 Ft-ot kellett fordítani. Közgyógyszer-ellátásban 285 jogosult részesült. Sok kórházi költség elengedésének elbírálásával kellett foglalkozni, közöttük gyakori volt az állandó ápolásra szoruló elmebeteg. 1963-ban a városban 794 csökkent munkaképességű dolgozó élt, akik közül a szociálpolitikai csoport közreműködésével az állami iparban 166, a háziiparban 127 személyt sikerült elhelyezni.[72]

Egyszeri pénzjutalomban lehetett részesíteni a hat vagy több gyermekes anyákat, ha a legfiatalabb gyermek 1951. március 8. napja után született. Az erre a célra fordított összeg évenként átlagosan 2000 Ft-ot nem haladt meg.

1964-től a segélyezésre jogosultak száma növekedett. Ez évben már 132 jogosult részesült havi 250 Ft támogatásban, továbbá 40 178 Ft kórházi ápolási költség elengedésére hoztak határozatot és 305 beteg részesült közgyógyszer-ellátásban.[73]

A későbbi években, a gazdasági viszonyok javulásával, csökkent a hatósági támogatásra rászorulók száma. Így 1967-ben már csak 105 személy kapott rendszeres, 90 rendkívüli segélyt, az erre fordított évi összeg 376 000 Ft-ot tett ki.[74]

A Megyei Gyermek- és Ifjúságvédelmi Intézet

A gyermek- és ifjúságvédelmi munka már 1952-ben megindult az Ady Endre u. 3. szám alatti, korábban az Almássy-család tulajdonában volt, államosított épületben. Ez a tevékenység 1954 végén kapott szervezett formát, amikor kormányhatározat alapján ez a szociálpolitikai munka tanácsi feladattá vált. A hátrányos helyzetben lévő családok, a házassági bontóperek számának növekedése következtében szaporodott a testi, szellemi és erkölcsi körülményeikben veszélyeztetett gyermekek száma, annak ellenére, hogy az adminisztratív szerveknek az iskolákkal és a társadalmi szervekkel való kapcsolata az ifjúságvédelmi munka terén szervezettebbé vált.

A későbbi években az elhelyezésre szolgáló épület lényegesen megnagyobbodott, mellette raktárak, garázs és egyéb kiszolgáló helyiségek épültek. Az intézet az állami gondozásba vett három éven felüli gyermekek gondozását végzi nagykorúságuk eléréséig. Gondoskodnak törvényes felügyeleti és képviseleti jogaikról, intézik örökbefogadási ügyeiket. Az intézet átmeneti szállásul is szolgál, mivel az állami gondozásba vett gyermekek nevelőszülőkhöz való kihelyezéséről gondoskodik, ruházattal és minden szükséges eszközzel ellátja őket. Gondoskodik értékeik, készpénzeik megőrzéséről. Ha a gondozottak gyermekkorban elhalálozónának, intézkedik eltemettetésükről. Az intézet működési körzete kiterjed a megye egész területére.

A Megyei Tanács Csecsemőotthona

Az állami gondozásba vett csecsemők elhelyezésére két épület szolgál. 1953. február 18-án kezdte meg működését az Ady Endre u. 8. szám alatti államosított házban a csecsemőotthon. 1954-ben emeletet húztak az épületre. Az eredetileg 30 ágyas otthon 42 ággyal bővült, azonkívül 12 anya részére is elhelyezést biztosított. Az építkezés 360 000 Ft-ba került.[75] Az évek során ez az épület már kicsinek bizonyult, sokkal több csecsemő várt volna intézeti elhelyezésre.

Még dr. Juba Adolf kórházigazgató keresztülvitte az Egészségügyi Minisztériumban, hogy a volt Almássy-kastélyt a megyei kórház részére juttassák egészségügyi célokra. A kórház nagy költséggel elkeríttette a létesülendő fürdő

területéről a kastélyhoz tartozó parkterületet, ezért nem maradt költségfedezete a rossz állapotban lévő épület átalakítására. Ezért 1958 végén a minisztérium a kastélyépületet a csecsemőotthon rendelkezésére bocsájtotta. Az épületet 1959 február elején vették át az átalakítások után. A csecsemőotthon második épülete Kossuth Lajos u. 15 szám alatt 1959 szeptemberében kezdte meg működését.

Így már lehetővé vált a két épületben az állami gondozásba vett csecsemők kor szerinti szétválasztása. Az Ady Endre 8. számú épületben egy éves korig, a Kossuth Lajos u. 15. számú épületben egytől három éves korig helyezték el a csecsemőket. Az új épületben 170 gyermeket és 12 anyát lehetett kényelmesen elhelyezni. Megszűnt a zsúfoltság a korábbi épületben is.

A két épületben elhelyezett otthonnak azonos az igazgatása. Az intézetet főorvos vezeti, szakorvos közreműködésével. Az Ady Endre utcai épületben váltott műszakban 35 szakképzett, illetve gyakorló nővér működik. 1967-ben bővítették a kastélyépület helyiségeit, ahol ezt követően már 205 csecsemőt lehetett elhelyezni. Ez időtől itt négy vezető nővér, 19 főnővér, 30 nővér és 23 gyakorló nővér tevékenykedett három váltott műszakban.

A Fővárosi Szociális Otthon

Az Április 4. téri honvédlaktanya terjedelmes épülete 1945–1946-ban a megyei internálótábor elhelyezésére szolgált, majd 1947-től éveken át üresen állott, állagában sokat romlott. A Szent István úti laktanya hasznosítására már megvoltak a tervek, ezért a városi tanács 1952 elején felterjesztést intézett a honvédelmi miniszterhez, hogy a laktanyaépületet bocsássa rendelkezésére.[76] Hamarosan megtörtént az átadás szakmunkásképző tanintézet céljára. Megkapta a tanács a hozzájárulást a másik laktanyaépület felhasználására is.

A tanács vezetőinek gondot okozott az Április 4. téri honvédlaktanya célszerű felhasználása. Végül is Megyei Szociális Otthon céljára határozták el berendezni, azonban a Megyei Tanácsnak nem állott rendelkezésére kellő anyagi fedezet ilyen intézmény létesítésére. Ezért a városi vezetés a Fővárosi Tanáccsal létesített megállapodást egy szociális otthon üzemeltetésére. A megállapodás alapfeltétele volt, hogy az otthonban gondozottak között Békés megyei rászorultak is legyenek. A 90 megyei gondozott közül a gyulaiak részesedése 30 fő volt.

Az 1954 májusi városi végrehajtó bizottsági ülés megállapította, hogy már készülőben volt a szociális otthon átalakítási terve.[77] Még ez évben hozzákezdtek az építkezéshez és 1955 januárban benépesült az épület, nagyrészben budapesti gondozottakkal.

A város vezetői már az „üzemeltetés" első hónapjaiban rájöttek, hogy a megállapodás előnytelen a város fejlődésére nézve. Az ide telepített budapestiek a fővárosi társadalomból kihullottak, lélekben és testben deformálódottak, az élet peremére szorultak, kiöregedett utcalányok és elme-betegek voltak. Már az 1955

márciusi végrehajtó bizottsági ülésen kifogásolták az otthon lakóinak laza erkölcsi magatartását, ami különösen a gimnázium előtti tér padjain volt tapasztalható. Kifogásolták a túlzott italozásokat és követelték, hogy a helytelen viselkedést tanúsítókkal szemben az otthon vezetője szabjon ki büntetéseket.[78]

A helyzet tovább rosszabbodott 1956 nyaráig. Ekkor már 590 gondozott tartózkodott az otthonban, ebből a megye területéről 90, míg 500 a Fővárosi Tanács beutalása alapján került az intézetbe. Az otthonban lévők többsége elmebeteg volt, akiknek elkülönítése a többi gondozottól nem volt megoldható. Nagy volt az otthon zsúfoltsága is, létszámcsökkentést kellett volna végrehajtani. A gondozottak erkölcsi magatartása továbbra is súlyosan kifogásolható, állapította meg a tanács végrehajtó bizottsága.[79]

A hatvanas évek végére lassan konszolidálódott a helyzet. Mindössze az okozott nehézséget, hogy a gyulai elhelyezési igényeket nem lehetett kellő mértékben kielégíteni. Évi átlagban ugyanis 30 elhelyezési kérelem érkezett a tanácshoz, amiből legfeljebb 8–10-et lehetett teljesíteni. Az otthon vezetője igyekezett az adott lehetőségekhez képest a gyulai igényeket figyelembe venni, sürgős elhelyezések esetében soronkívül intézkedett. Az otthonban működő társadalmi bizottság tagjai személyi utógondozást is végeztek.[80]

Öregek napközi otthona

A javuló gazdasági és szociális helyzet, valamint az orvostudomány fejlődése javította a hosszú élettartam lehetőségeit, ezzel növelte a társadalom által eltartani kötelezett időskorúak számát. A hatvanas évek közepére az időskorúak gondozása új igényeket teremtett. Ezért 1967-ben a városi tanács jelentős költségráfordítással megkezdte az öregek napközi otthona hálózatának kiépítését.

Az első napközi otthon 1967-ben létesült a Kun Béla utcai volt Földműves Olvasókör helyiségében, majd a Krinolinban a Lenin úton, később Máriafalván a Martos Flóra téren indult újabb napközi otthon. Tervbe volt még véve a hetvenes évekre a Kálvin utcában és a Galamb utcában további otthonok működtetése.

Az otthonok létesítésével azt a célt kívánták elérni, hogy az időskorúak lakhelyükhöz közel kellemes környezetben, társaságban szórakozhassanak, ismeretterjesztő előadásokat hallgassanak és mérsékelt térítésért délben ebédet fogyaszthassanak. Klubszerű foglalkozást kívántak a tagok részére biztosítani. A szociálpolitikai csoport javaslata alapján a tagok felvételéről a végrehajtó bizottság határozott. A józsefvárosi napközi otthonnak 26 főréhelye, a többieknek 30 férőhelye volt. Miután az igény ennél jóval több volt, a férőhelyek számát 1968-tól növelni kívánták. A beutaltak jó része azok közül került ki, akiket a tanács szociális segélyben részesített.[81]

Mindezek a törekvések biztosítékul szolgáltak arra, hogy erősödni fog a társadalmi gondoskodásra rászoruló lakosság szociális biztonsága. A rászorultak anyagi és társadalmi biztonsága feltétele volt a társadalmi egyenlőtlenségek fokozatos csökkentésének.

1 Erdei Ferenc: Magyar város. Budapest, 1940. 68.
2 Dr. Gyarmati István: A gyulai megyei kórház korszerűsítése a gyógyítás minőségi fejlesztésének szolgálatában. A gyulai – Békés megyei – kórház tudományos működése. Gyula, 1964. 17.
3 Dr. Marik Dénes: Város a front mögött – Gyula város felszabadulásának története. Gyula, 1957. 23–25.
4 Dr. Gyarmati István: A gyulai kórház múltja (1846–1962) A gyulai – Békés megyei – kórház tudományos működése. Gyula, 1962. 13.
5 dr. Gyarmati István id. mű 14.
6 BML XXIII. 406/3. Gyula város tanácsa egészségügyi osztályának iratai.
7 BML A városi tanács egészségügyi osztályának 341/48/1951. sz.
8 BML A városi tanács egészségügyi osztályának iratai
9 BML Gyula Város Tanács V. B. 1957. július 14-i jkve
10 BML A városi tanács egészségügyi osztálya iratai
11 Dr. Sáró András: A 125 éves gyulai kórház múltja, jelene és jövő kilátásai. Békés megye kórházainak évkönyve. Gyula, 1971. 14.
12 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1965. július 9-i ülésének jkve
13 Dr. Sáró András id. mű 16.
14 Dr. Gyarmati István id. mű 21–22.
15 BML A Gyulai Városi Tanács V. B. 1956. július 6-i ülésének jkve
16 Dr. Sáró András: Gyógyító – megelőző munka a Békés megyei tanács gyulai kórházában. A gyulai – Békés megyei – kórház tudományos működése. Gyula, 1964. 11–14.
17 Dr. Sáró András: A Békés Megyei Tanács gyulai kórházának működése és feladatai. A gyulai – Békés megyei – kórház tudományos működése. Gyula, 1962. 4.
18 Dr. Sáró András id. mű 6–7.
19 Dr. Sáró András id. mű 6.
20 Dr. Lakatos István–dr. Szendi Balázs: Békés megye szülészeti és nőgyógyászati ellátása. A gyulai – Békés megyei – kórház tudományos működése. Gyula, 1964. 400, 405, 406.
21 Dr. Gyarmati István: Békés megye fogászati ellátottsága és fejlesztési tervezete. A gyulai – Békés megyei – kórház tudományos működése. Gyula, 1962. 49, 50.
22 Dr. Borbély Mihály–dr. Borbényi Olivér: A Békés megyei audológiai szakrendelés egy éves működésének tapasztalatai. Békés megye kórházainak évkönyve. Gyula 1971. 42.
23 BML A városi tanács egészségügyi osztályának iratai
24 Dr. Sáró András id. mű (A gyulai – Békés megyei – kórház tudományos működése. Gyula 1964) 11–14.
25 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1968. január 8-i ülésének jkve
26 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1969. szeptember 2-i ülésének jkve
27 Városi tanács irattára. A városi tanács 1964. december 3-i ülésének jkve
28 Kiss-Pál Sándorné: A gyulai orvosi szakkönyvtár. Könyvtári jegyzések 1983/2. Békéscsaba 1983. 12–15.
29 Dr. Sáró András: id. mű (Békés megye kórházainak évkönyve Gyula, 1971) 14.
30 BML A városi tanács végrehajtó bizottsága 1957. április 19-i ülésének jkve
31 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1960. április 28-i ülésének jkve
32 Városi tanács irattára. A városi tanács 1964. december 3-i ülésének jkve
33 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1967. november 24-i ülésének jkve
34 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1965. február 28-i ülésének jkve

35 Városi tanács irattára. A bizottság 1967. november 24-i ülésének jkve
36 Dr. Sáró András id. mű (Gyula, 1971) 14.
37 Dr Halmai Zoltán: A járóbeteg ellátás néhány jellegzetessége. Békés megye kórházainak évkönyve. Gyula, 1971. 25.
38 Dr. Halmai Zoltán id. mű 26.
39 Dr. Halmai Zoltán id. mű 30.
40 BML A városi tanács egészségügyi osztálya iratai.
41 BML A városi tanács egészségügyi osztálya iratai.
42 BML A városi tanács vb 1957. április 19-i ülésének jkve
43 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1960. áprilisi 85/1960. sz. határozata.
44 Városi Tanács irattára. A városi tanács 1964. december 4-i ülésének jkve
45 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1965. február 28-i ülésének jkve
46 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1967. november 24-i ülésének jkve
47 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1965. február 20-i ülésének jkve
48 Aradszki Pál–dr. Kási Gyula: A József szanatórium alapításának és építésének története. Gyula, 1982. 99–100.
49 Békés (gyulai hetilap), 1905. január 22.
50 Aradszki–Kási id. mű 119–120
51 Scherer Ferenc: Gyula város története II. Budapest, 1938. 288, 404.
52 BML A városi tanács egészségügyi osztálya iratai.
53 Városi tanács irattára. A városi tanács 1964. szeptember 25-i ülésének jkve
54 Scherer Ferenc id. mű 405.
55 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1965. július 9-i ülésének jkve
56 Városi tanács irattára. A városi tanács 1964. december 3-i ülésének jkve
57 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1966. február 4-i ülésének jkve
58 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1968. március 19-i ülésének jkve
59 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1968. május 28-i ülésének jkve
60 BML A városi tanács egészségügyi osztályának iratai
61 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1967. november 24-i ülésének jkve
62 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1961. május 25-i ülésének jkve
63 Scherer Ferenc id. mű 406.
64 BML A városi tanács egészségügyi osztályának iratai.
65 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1965. augusztus 6-i ülésének jkve
66 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1968. május 28-i ülésének jkve
67 BML A városi tanács egészségügyi osztályának iratai
68 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1965. július 9-i ülésének jkve
69 BML A végrehajtó bizottság 1958. augusztus 28-i ülése jkve
70 BML A városi tanács egészségügyi osztálya 344–26/1951. sz. irata
71 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1962. július 5-i ülésének jkve
72 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1963. november 27-i ülésének jkve
73 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1964. december 3-i ülésének jkve
74 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1968. március 19-i ülésének jkve
75 BML A városi tanács egészségügyi osztálya iratai.
76 BML A végrehajtó bizottság 1952. február 25-i ülése jkve
77 BML A végrehajtó bizottság 1954. május 10-i ülésének jkve
78 BML A végrehajtó bizottság 1955. május 7-i ülésének jkve
79 BML A végrehajtó bizottság 1956. augusztus 17-i ülésének jkve
80 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1968. március 19-i ülésének jkve
81 Városi tanács irattára. A végrehajtó bizottság 1968. március 19-i ülésének jkve

Gyula város a hetvenes években

MARSI GYULA

A hetvenes évek rövid távlata indokolja, hogy az események összefüggéseit ne keressük olyan következetességgel, mint a felszabadulást követő negyedszázad történéseiben. Nem mintha nem lenne jó dolog feltárni a szükséges tapasztalatokat, többet tudni és tanulni ezekből az eseményekből, de sokkal nehezebb a még formálódó, mozgásban lévő, ma is élő folyamatok, a rendelkezésre álló források, élmények tömegéből a legfontosabbakat megragadni. Mégis megkíséreljük, abban bízva, hogy évek, évtizedek múltán újabb elemzések, mérlegelések, tanulságkeresés során segíthet ez a kísérlet is.

Mindez azt is indokolja, hogy az elemzés helyett nagyobb szerepet kap a leírásszerű bemutatás. Írásunkban a város életének főbb területei, ágazatai nem különülnek el oly módon, mint az előző fejezetekben. Csak utalunk azokra a nagy társadalmi, politikai folyamatokra, melyek az egész magyar társadalom mozgását, változásait meghatározzák, bár természetes, hogy hatásuk döntő a város életében, fejlődésében is.

A város életét is meghatározzák azok az erőfeszítések, az a munka, melyet egész népünk folytatott a X., XI. és XII. pártkongresszus határozatának szellemében.

A minőségi és mennyiségi változásokat, a bonyolult összefüggések együtthatásaként létrejött történést igyekeztünk nyomon követni, áttekinthetővé tenni a város társadalmi, politikai viszonyaiban, a gazdasági és kulturális élet kölcsönhatásában. A feltárt helyzetképpel azt is érzékeltetni akarjuk, hogy hol van a város helye, és milyen a szerepe a körülöttünk lévő település-struktúrában.

1. *Társadalmi és politikai viszonyok a hetvenes években Gyulán*

A hetvenes évek első felének változásait az 1975. februárjában megtartott városi pártértekezlet[1] összegezte:

„A szocialista termelési viszonyok erősödése és a gazdasági fejlődés hatására... tovább folytatódott a város szerkezetének átalakulása. A gyorsuló gazdasági növekedés, a szociális és kulturális fejlődés hatására a város lakóinak száma nőtt, és a növekedés továbbra is jellemző."

Huszonnyolcezer lakója volt a városnak, az aktív keresők száma tizennégyezer. A termelő üzemek, hivatalok, intézmények dolgozói közül két és félez-

ren a vonzáskörzetből jártak be rendszeresen. A nyári időszakban naponta több ezren keresték fel a várost üdülés, pihenés céljából. Ezek a körülmények kedvezően befolyásolták a foglalkoztatottságot, a város fejlődését.

Az ipar lendületes fejlődése, az iparszerű mezőgazdasági termelés elterjedése, a kereskedelmi és szolgáltatási igények növekedése bizonyos változást idézett elő az egyes ágazatok arányaiban. A munkások és alkalmazottak száma tovább nőtt. A munkásság hatvan százaléka az állami iparban dolgozott. A növekedés fő forrása a mezőgazdaság, a vonzáskörzet fiataljainak beáramlása és a nők munkába állása volt.

Az ipari fejlődés, a munkásság számszerű növekedése mellett nagy hatást gyakorolt a munkásság tudati fejlődésére is. A munkásság számaránya alapvetően befolyásolta a gazdasági-politikai változásokat. A munkához való szocialista viszonya, fegyelme, szemlélete kihatott az egész város társadalmára. Bár egy részüknél fellelhető volt a korábbi életformához való kötődés, de a munkássá válás folyamatában erősödtek a munkás életmód, életvitel, gondolkodásmód új vonásai.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek gazdaságilag, szervezetileg és politikailag tovább szilárdultak. A szövetkezetek vezetési színvonalának és gazdasági erejének növekedésével felgyorsult a tudomány eredményeinek, a korszerű technikai eszközöknek az alkalmazása. A korszerű termelési eljárások bevezetése nagy hatással volt a parasztságra is. A termelőszövetkezetek dolgozóinak létszáma huszonnégy százalékkal fogyott a hetvenes évek elején, másrészt nőtt a szakmunkások és az agrárértelmiség száma a mezőgazdaságban. (1975-ben a két termelőszövetkezetben mintegy kétszáz hagyományos növénytermesztési dolgozót foglalkoztattak, zömmel az anyagmozgatás területén. Az ipari, vagy az iparhoz közel álló szakmáknak nagyobb volt a vonzása a mezőgazdasági üzemekben.)

Az életkörülmények javulása, az igények jobb kielégítésére törekvés és a város egyre nagyobb idegenforgalma miatt a szolgáltatásban foglalkoztatottak létszáma tizenöt százalékkal növekedett a hetvenes évek első felében.

A társadalmi átrétegződéssel, a munkásság számának növekedésével tovább erősödött a munkás–paraszt szövetség. A családokon belül együtt élt a tsz-tag szülő és a munkás fiú. A munkáscsaládok többségét vérségi kapcsolatok is fűzték a termelőszövetkezeti családokhoz. A mezőgazdaság nehéz helyzetében, pl. az 1974. évi őszi betakarításkor, amikor a gépek alig tudtak rámenni a felázott földekre, a munkásság rendkívüli, áldozatos segítséget nyújtott. Gyakoriak voltak a munkások és termelőszövetkezeti tagok kölcsönös találkozói, üzemlátogatásai.

A város társadalmának fejlődéséből az is következik, hogy növekedett az értelmiségi dolgozók száma és társadalmi szerepe. Különösen a termelés szférájában volt gyors a fejlődés, annak ellenére, hogy a szükségestől még mindig elmaradt. Az értelmiség többsége a polgári, kispolgári hatásokkal szemben már

korábban is a szocializmus elkötelezettjévé vált. Elismerte és támogatta a párt politikáját. Tevékenységük során ez munkájuk magas színvonalában, emberi tartásukban és politikai állásfoglalásukban is kifejezésre jutott. Tevékenységük mind gyümölcsözőbb lett. Az értelmiségi dolgozók egy kisebb része maradt passzív, közömbös, a szakma bástyái mögé húzódva. Szervezeteik – TIT, MTESZ – még nem merítették ki szervezésük, tájékoztatásuk társadalmi, gazdasági lehetőségeit.

Az ipari szövetkezeteknek jelentős szerepe volt a város fejlődésében. Itt dolgozott a hetvenes évek elején az ipari keresők közel egyharmada. Termelési tevékenységük differenciálódott, számos termékük országos és nemzetközi elismerést váltott ki. Fontos szerepük volt korábban a munkaerő-foglalkoztatásban, de az évtized első felében az állami ipar erősödésével a foglalkoztatás alapvető problémái megoldódtak. A szövetkezeti ipar helyzete, az ott dolgozók szakmai, politikai felkészültsége, gondolkodásmódja az állami iparban dolgozó munkásságéhoz vált hasonlóvá.

A magánkisipar a lakossági szolgáltatások mintegy negyven százalékát biztosította. Munkájuk feltételei javultak, társadalmi megítélésük kedvezőbbé vált. A kisiparosok többsége aktívan bekapcsolódott a város fejlesztésébe, a társadalmi munka végzésébe. Nagy szükség volt munkájukra. Működésük eredményeként évente mintegy száz családi ház épült fel, de a szolgáltatások minden területén pótolhatatlan volt tevékenységük.

A több nemzetiségű városban a magyarokkal együtt éltek román és német anyanyelvűek. A szocialista nemzetiségi politika érvényesült: a város társadalmi, gazdasági életében egyenjogú polgárokként vettek részt magyarok és nem magyarok. A nemzetiségi kultúra ápolásában nagy szerepet játszott a román és német nyelvet is oktató óvoda, általános iskola, a román tanítási nyelvű gimgimnázium, a kollégium és a Foaia Noastră című lap. Az itt működő Magyarországi Románok Demokratikus Szövetsége által Gyula a magyarországi román nemzetiség fontos központja lett.

A város dolgozóit a városuk iránti szeretet, a jó értelemben vett lokálpatriotizmus jellemezte. A dolgozók kezdeményezték, igényelték a középtávú tervek és a távlati városfejlesztési programok demokratikus kidolgozását. A városi pártbizottság irányelvei alapján 1985-ig szóló távlati városfejlesztési program készült,[2] melyet a tanács, a KISZ és a Hazafias Népfront testületei – együttes ülésükön hagytak jóvá. Ennek a széles demokratikus egységnek a következménye a városfejlesztés dinamizmusa és a városfejlődés konkrét eredményei.

A hetvenes évek elején a város területén a tulajdonviszonyokat az állami és szövetkezeti tulajdon továbbfejlődése jellemezte. Az ipari beruházások kilencven százaléka az állami iparban realizálódott. Az állami tulajdon arányának növekedésében különösen jelentőssé vált a húsipari rekonstrukció. Az ipari szövetkezetek megszilárdultak. Évről évre dinamikusan növekedett termelési eredményük és vele együtt a tagság jövedelme is. A mezőgazdasági beruházások hat-

vanöt százalékát a Munkácsy és a Köröstáj termelőszövetkezet valósította meg.

A személyi tulajdon az életszínvonal növekedési ütemével arányosan gyarapodott, emelkedett. A személyi tulajdon növekedésének fontos tényezői: a tartós fogyasztási cikkek és a lakosság vásárlóerejének alakulása. A város lakosságának takarékbetét-állománya elérte a negyedmilliárdot. Az évtized első felében mintegy négyszáz család épített önálló családi házat és ugyanennyien vásároltak OTP-s társaslakást.

A népgazdasági érdek elsődlegessége mellett a vállalati és egyéni érdekek is megfelelően érvényesültek. Ezt bizonyították a gazdálkodó egységek termelési eredményei és az életszínvonal fejlődésének tényei.

A párt X. kongresszusa óta a szocialista demokratizmus gyakorlásának jelentős iskoláivá váltak a városban a párt vezetésével, irányításával működő társadalmi szervezetek.

A KISZ és az úttörő szervezetek tevékenységének feltételei gazdagodtak. Az MSZMP Központi Bizottságának ifjúságpolitikai határozata és az ifjúsági törvény megjelenése óta a társadalom viszonya is megváltozott az ifjúsághoz. Az ifjúsági parlamentek tevékenységének hatására is egységesebbé vált a fiatalok megítélése, felelősségteljesebb az ifjúság nevelésével való foglalkozás. Az ifjúsági és úttörő parlamenteknek jelentős szerepük volt abban, hogy a helyi állami, gazdasági vezetéssel jól érzékeltették az ifjúsággal, nevelésével, felkészítésével kapcsolatos feladatokat. A parlamentek is hozzájárultak az üzemi négyszögek munkájának, a pártalapszervezetek politikai segítő tevékenységének javulásához, a KISZ politikai, gazdasági aktivitásának fokozódásához.

A város területén dolgozó különböző jellegű szakszervezeti alapszervezetek alapvetően megfeleltek rendeltetésüknek. Fejlődött a szakszervezetek érdekvédelmi tevékenysége, a termelést segítő munkája és rendszeresek lettek a kollektív szerződések betartására tett erőfeszítései. Fontos feladatuknak tartották a munkahelyi körülmények javítását és a telephely státuszú üzemi egységek problémáinak képviseletét a vállalati központok előtt. Ezek közül igen lényegesek voltak a magas bérszint-különbségek csökkentésére irányuló törekvések. Nem volt viszont eléggé összehangolt a szakszervezetek várospolitikai munkája, a városban folyó szakmaközi munka.

Az MSZMP Központi Bizottsága 1970. februári nőpolitikai határozata a városban is új, jobb feltételeket teremtett a nők helyzetének javításáért, közéleti aktivitásuk fokozása érdekében meghatározott fontos társadalompolitikai feladatok megoldásához. Létrejöttek a nőbizottságok. Az intézkedések hatására fokozatosan javult a nők helyzete. Az „egyenlő munkáért egyenlő bért" elve mind jobban érvényesült, több lehetőség nyílt a nők szakképzésére. A vezetőképzésben, káderképzésben a nők aránya megközelítette a résztvevők egyharmadát. Jelentősen javult a nők részvétele a közéletben, ennek ellenére vezetői munkakörbe továbbra is igen kevés nő került. A szemlélet pozitív formálódása,

a nők otthoni és munkahelyi leterhelésének könnyítéséért tett erőfeszítések megteremtették az előbbre lépés feltételeit.

Javultak a nők munkahelyi körülményei, az üzemorvosi ellátottság, az étkeztetés és a különböző szolgáltatások is. Nagyobb segítséget kaptak a gyermekeiket egyedül nevelő anyák, a többgyermekes családok lakásproblémáik megoldásához. Jelentős eredmény volt a gyermekintézmények fejlődése. Az óvodai férőhelyek harminchárom, a bölcsődei férőhelyek nyolcvan százalékkal bővültek a hetvenes évek első felében.

A párt X. kongresszusa fejlődésünk kulcskérdéseként jelölte meg az állami és a társadalmi élet demokratizmusának továbbfejlesztését. A városi tanács az 1971-ben életbelépő új tanácstörvény szellemében a kongresszuson megfogalmazott igények megvalósítására törekedett. A hetvenes évek első felében tovább fejlődött a városi tanács munkája. Tevékenységében egyre jobban megvalósultak a társadalompolitikai elvek főbb követelményei. Erősödött népképviseleti szerepe. A tanácsválasztások során javultak a testület belső arányai: több fizikai munkás, nő és fiatal került be a tanácsba. A tanácsi önkormányzat hatékony városfejlesztési tevékenységben jutott kifejezésre. Erősödött, fejlődött a tanácsi demokrácia, gazdagodtak a tanács tömegkapcsolatainak formái, módszerei.

Városunk társadalmának gazdasági, politikai fejlődése újabb feladatokat támasztott a jogpolitikai elvek hatékonyabb érvényesítése érdekében is. A hangsúlyozottabb idegenforgalmi, üdülőhelyi szerepkör egyre inkább aláhúzta ezeket a feladatokat. A bűnüldöző szervek személyi állományának politikai, szakmai és általános felkészültsége javult, társadalmi kapcsolatai mélyültek, kiterjedtek.

A város társadalmi, politikai viszonyainak folyamatos, jól érzékelhető változásait az évtized végére a XII. pártkongresszus előkészítése során megtartott városi pártértekezlet ismét számba vette.[3] Jelentősnek ítélte ezeket a változásokat.

Az ötödik ötéves tervben folytatódott a város gazdasági gyarapodása. A termelés magasabb színvonala, a műszaki fejlődés egész sor új, kedvező feltételt teremtett a városban, olyan körülmények között is, amikor nemzetközi hatásokra és fejlődésünk ellentmondásainak következményeként a magyar népgazdaság egészének egyensúlyi zavarokkal kellett küzdenie.

Az iparban a hetvenes évektől kisipari szövetkezeteink korszerű középüzemekké nőttek. A Harisnyagyár hetvenöt évig lényegében századeleji gépparkjával üzemelt, s ekkor az egész gépparkját korszerű, nagy teljesítményű automata gépekkel cserélték ki. A Vízgépészeti Vállalat dolgozóinak egy része eljutott a távoli Indiába is öntöző- és víztisztító berendezéseket szerelni. A Fa- és Fémbútoripari Szövetkezet dolgozói készítették a moszkvai KGST-palota ülőbútorainak egy részét. A Budapesti Bútoripari Vállalat gyulai gyárának dolgozói Kuwaitban is szereltek szállodai berendezéseket. Az 1978-ban beinduló, kiemelt kormányszintű beruházásként létesült Gyulai Húskombinát korszerű automata gépsorai mellett már mást jelent hentesnek lenni, mint akár öt évvel ezelőtt.

A mezőgazdaság is minőségi változáson ment át. Meghonosodtak az iparszerű termelési rendszerek. Ezek a korábbihoz viszonyítva már magasabb szintű ismereteket követelnek a dolgozóktól, még a háztáji ágazatban is. Sikeres háztáji gazdaság ma már elképzelhetetlen korszerű kisgépek nélkül. A növénytermesztésben és állattenyésztésben egyaránt, a háztájiban is meghatározóvá vált a fajtamegválasztás, és a nagyüzemi integrációhoz alkalmazkodó technika, technológia.

Sokat változott a város és környezete kölcsönhatásának súlya, ereje. Közigazgatásilag egyesült Gyulavári községgel,[4] ezáltal megnövekedett területe és lakóinak száma. Korábban is ezer szál kötötte Gyulához Gyulavárit. A munkát keresők többsége gyulai üzemekben helyezkedett el. Háztáji termékeiket a gyulai piacon értékesítették. A város közelsége, gazdagabb lehetőségei vonzották a pihenni, szórakozni vágyó vári dolgozókat, a fiatalok többségét. A szomszéd városokkal való együttműködésre mind több lényeges kérdés megoldása során jelentkezett új igény.

A város lakóinak száma meghaladta a harmincötezret. A közel húszezer dolgozó – közülük mintegy négyezer a vonzáskörzetben lakik – fele az iparban és a szolgáltatásban dolgozik. Öt év alatt tizenöt százalékkal nőtt az állami iparban foglalkoztatottak száma. Termelőszövetkezeti parasztságunk – most már a gyulavári parasztemberek érdekei, életkörülményei, igényei is – egyre közelebb kerültek a munkásokéhoz.

Társadalmi és gazdasági előrehaladásunk hatására állandóan gyarapodtak a munkások, termelőszövetkezeti parasztok, általában a dolgozók politikai, kulturális és szakmai ismeretei. Fejlődött szocialista szemléletük. A fizikai és szellemi munka közötti különbség csökkenése is elősegítette a munkások közéleti aktivitását. Mind többen töltöttek be párt-, tanácsi és tömegszervezeti tisztségeket.

Gyulán az azonos szerepkörű városokhoz viszonyítva nagyobb számú értelmiségi dolgozó él. A megyei bíróság, ügyészség, fontos megyei egészségügyi, vízügyi intézmények városunkban működnek. A társadalmi fejlődés és tudományos-technikai haladás más területeken is növelte az értelmiségiek jelentőségét. Az értelmiségiek a szocialista rendszert tevékenységük nélkülözhetetlen feltételének tekintették. Érdekeik szorosan kötődtek a munkások, szövetkezeti parasztok érdekeihez. Igényelték, hogy szellemi erőforrásaikat jobban, gazdaságosabban, szervezettebben hasznosítsuk. Közéleti aktivitásuk feltételeit teremtették meg a különböző társadalmi és tömegszervezetek. A TIT és a MTESZ tagszervezetei hasznosan fogták össze, szervezték az értelmiség legaktívabb csoportjainak munkáját.

A pártértekezlet eredményesnek ítélte meg a szocializmus alapvető érdekeként felismert egység érdekében a városban folyó rétegpolitikai munkát. Számottevő eredmények születtek a nemzetiségi politika, a nő- és ifjúságpolitika terén. A város életében, az igazgatásban, az egészségügyben, az oktatásban, közművelődésben és egyéb területen dolgozó alkalmazottaknak jelentős szerepük van. Felelősségük, hozzáértésük nélkülözhetetlen. A munka ésszerűsítésével, a

társadalmi ellenőrzés fokozásával, a bürokrácia visszaszorításával biztosítható hogy arányuk növekedésének kedvezőtlen tendenciái megszűnjenek.

A hetvenes évek második felében kedvező jelei mutatkoztak a lakosság társadalmi aktivitásának a nyílt várospolitika, a szocialista demokratizmus fejlődésének eredményeként. Nőtt az érdeklődés az össztársadalmi városi kérdések iránt. A különböző fórumokon megfogalmazott javaslatok, kritikai megjegyzések nagy segítséget jelentettek a célok megjelölésében, a helyi fejlesztések kimunkálásában. Példamutató volt a város lakosságának részvétele is a tervek valóraváltásában.

A Gyulavárival való egyesüléssel a város és az ország határa a szomszédos Román Szocialista Köztársasággal több mint harminc kilométeres szakaszon közös. A fegyveres testületek most már nemcsak a közrend, közbiztonság, hanem az országhatár-szakasz védelmében is igénylik a lakosság segítségét. A város társadalmi, politikai szervei ebben a feladatban is részt vállaltak, ezért is lett Gyula határőrváros 1978 októberében.[5]

Az évtized végére a városi tanács feladatai új funkciókkal gazdagodtak. A tanácsi apparátus a jelentős létszámcsökkenés ellenére is zavartalanul látta el feladatait. A városi tanács hatásköre bővült: A város szakigazgatási szerveinek feladata lett a gyulai járás területén az ipar, a munkaügy, a közegészségügy, a sport és testnevelés felügyelete.

2. *A párt-, állami és más társadalmi szervek, szervezetek munkája*

A fejlett szocialista társadalom építésének prgramja szükségessé tette, hogy a párt-, állami és más társadalmi szervek, szervezetek, mozgalmak felkészüljenek e program eredményes végrehajtására. A megyei pártbizottság végrehajtó bizottsága 1970. január 23-án beszámoltatta a városi pártbizottságot az 1966. októberi pártértekezlet óta végzett munkájáról.[6] A helyi irányítás önállósága és felelőssége mint követelmény kapott elsősorban hangot. „Az általánosan megfogalmazott feladatok csak a város adottságainak, a terület sajátosságainak megfelelő irányító munka során valósíthatók meg." Ez volt a megyei végrehajtó bizottság elemzésének legfontosabb tanulsága.

Az MSZMP Központi Bizottság Politikai Bizottsága 1973. július 3-i határozata a városi pártbizottságok munkájának fejlesztéséről lényegében erre a gondolatra, az ebből következő tennivalókra mutatott rá, és határozta meg következetesen. A város adottságai, sajátosságainak számbavétele nemcsak a történelmi múlt hagyományait, az adott társadalmi struktúrát, ezeknek helyes ismeretét követelte, hanem azt is, hogy a város vezetése megfelelően fejlessze mindazokat a kapcsolatokat is, melyek környezetével összekötik. Ez a város és környezete érdekkapcsolatainak számbavételét és a közös érdekek érvényesítését kívánta.

Az 1970. október 10-i pártértekezlet[7] ennek érdekében olyan fontos tennivalókat határozott meg, melyek segíthetnek a cél elérésében. Nagyon lényeges

az, hogy a pártértekezlet a közügyeket úgy tekintette, melyeket csak együtt gondolkodással, együtt cselekvéssel lehet megoldani: „Olyan vezetőkre van szükség minden területen, a politikai, gazdasági, kulturális szférákban, akik kellő politikai felkészültséggel, szakmai tudással rendelkeznek, és képesek a vezetésre, szót tudnak váltani, érteni a tömegekkel, vezetni tudják a rájuk bízott közösségeket. A káderekét gondosan ki kell válogatni: lelkiismeretesség, becsületesség, felelősségérzet nélkül nem küzdhetünk eredményesen nagy társadalmi céljainkért. A tömegeket is erre neveljük, különösen erre kell nevelni a káderekét."

A Politikai Bizottság említett határozata nagyon fontos elméleti, módszertani útmutatás lett a városi pártbizottság számára, s az évtized során következetesen érvényesült is a pártpolitikai munka minden területén.

Az 1975. februári és az 1980. februári városi pártértekezlet arról adhatott számot, hogy a városi pártbizottság, a pártszervek és pártalapszervezetek tevékenysége, munkája hatékony: „A pártirányítás a város életében elvi, politikai irányítás, a politikai, gazdasági szervezetek, intézmények e politikának megfelelően eredményesen dolgoznak. A pártszervek és szervezetek tevékenységét meghatározó demokratikus centralizmus a lenini elvek következetes érvényesítése, a munkastílus és munkamódszerek korszerűsítésére, javítására irányuló törekvés kedvezően befolyásolták az állami szervek, tömegszervezetek, és az üzemek vállalatok, intézmények belső demokratizmusát is."

A párt szervezeti keretei bővültek, gazdagodtak. Egyes területeken differenciáltabb lett a munka. Új pártalapszervezetek jöttek létre a kisebb üzemekben, intézményekben. A nagyobb üzemekben, mezőgazdasági termelőszövetkezetekben, a megyei kórházban, a Harisnyagyárban, a Dél-Alföldi Erdő- és Fagazdaság üzemében, a Körösvidéki Vízügyi Igazgatóságnál – kialakultak a feltételei annak, hogy az ott működő pártalapszervezetek tevékenységét üzemi pártvezetőségek, pártbizottságok fogják össze. A Gyulai Húskombinát megvalósulásával kialakultak a legnagyobb üzemi pártszervezet feltételei. A kombinátban üzemi pártbizottság szerveződött.

Gyula és Gyulavári egyesülésekor a városi pártbizottságba, a végrehajtó bizottságba és a pártbizottság munkabizottságába kooptáltak, illetve választottak képviseletet.[8] Az 1980. évi pártvezetőségi választások alkalmával már a szervezeti szabályzat egységes elvei alapján valósulhatott meg az egyesült területek szervezeti kapcsolata.

A Magyar Szocialista Munkáspárt városi szerveinek testületeiben, a pártbizottságban és a végrehajtó bizottságban a szükséges személyi változások biztosították a tevékenység, a pártpolitikai munka folytonosságát.[9] Kedvező feltételeket teremtettek ahhoz, hogy a társadalmi-politikai-gazdasági változásokat a városi pártszervek hatékonyan szervezzék, irányítsák. Ugyanígy lehet megítélni a pártapparátusban bekövetkezett változásokat is. Mindez fontos feltétele volt annak, hogy a város párttagsága részt vállaljon a politikai feladatok meghatározásában, végrehajtásában, a kellő szervezeti, politikai és cselekvési egységben.

Kedvező tendenciák erősödtek meg a párttagság szociális összetételében. Érvényesült az a törekvés, hogy a párttagság összetételében tükröződjék a város lakosságának szociális struktúrája, elsősorban a munkások, fizikai dolgozók, fiatalok, nők legjobbjai kerüljenek a párt soraiba.

A városi pártbizottság munkájának tervezése és a végrehajtás ellenőrzése során a politikai munka korábbinál szélesebb területeit fogta át. Biztosította és erősítette a párt vezető szerepét a városban. A felsőbb pártszervek határozataival összhangban feladatainak végrehajtására megfelelő határozatokat hozott. Egyre következetesebben érvényesítette a kádermunka alapelveit a pártszervek és az alapszervezetek munkájában is.

A hetvenes években jelentős kádermozgás volt a városban különböző okok (előléptetés, nyugdíjazás, fegyelmi büntetés stb.)[10] miatt. A kádercserék kedvezően befolyásolták az adott területeken a munkát. Javult az utánpótlás kiválasztása, felkészítése és nevelése. Nagy segítséget adott ehhez a megyei pártbizottság Oktatási Igazgatósága. Egy évtized alatt az igazgatóság által szervezett különböző káderképzési formákon félezren végeztek.

A fejlett szocialista társadalom építésének aktuális feladatai, a népgazdaság intenzív fejlesztésének követelményei, a nemzetközi gazdasági, politikai viszonyok kedvezőtlen változásai megkövetelték az egész párttagság felkészítését az új feladatokra. Megnövekedett a pártpropaganda szerepe, jelentősége. A párttagság több mint fele évről évre rendszeresen résztvett az alapszervezetek által rendezett tömegtanfolyamokon. Ezekre a tanfolyamokra a pártonkívüliek nagy tömegeit is beszervezték. Rendszeressé vált a párttagsággal való egyéni beszélgetés a soronlévő feladatokról. Ennek kereteit a beszámoló és a vezetőségválasztó taggyűlések előkészítése, a kongresszusi irányelvek vitái, és egyebek mellett a XI. és XII. kongresszus között lebonyolított tagkönyvcsere biztosította.

A Kommunista Ifjúsági Szövetség városi bizottsága és szervezetei munkájához kedvezőbb feltételeket biztosított a korábbiakhoz viszonyítva a párt 1970-es ifjúságpolitikai határozata, Hatékonyabb lett az ifjúsági szövetség pártirányítása. Az ifjúsági törvény végrehajtása során egyre tudatosabb munkamegosztás alakult ki a különböző mozgalmak, szervezetek, intézmények és a KISZ között az ifjúság nevelésében. A KISZ szervezetileg tovább fejlődött, tömegbefolyása növekedett. Egyre hatékonyabban töltötte be szerepét az ifjúság politikai nevelésében és érdekvédelmében. Az évtized végére az új párttagok többségét a KISZ-szervezetek ajánlották, és egyre nagyobb arányban kerültek fiatalok a párt, tanácsi, tömegszervezeti, mozgalmi vezető testületekbe. Az évtized során a Kommunista Ifjúsági Szövetség tagjai közül többen felelős politikai, gazdasági, kulturális funkciókba kerültek.[11]

A Kommunista Ifjúsági Szövetség termelést segítő mozgalmai, akciói nemcsak az ifjúság nevelésében váltak jelentőssé, de gazdasági szerepük is igen nagy. A Gyulai Húskombinát felépítésére vállalt KISZ-védnökség is feltétele volt annak, hogy a kombinát a tervezett határidőn belül és a tervezett beruházási költségek

keretei között megvalósulhatott. A Forradalmi Ifjúsági Napok politikai, kulturális programjai, a kétévenként megrendezett Erkel Diákünnepek színvonalas, gazdag programokat nyújtottak nemcsak az ifjúság, hanem a felnőtt lakosság számára is. Nyilvánvalóvá vált, hogy az ifjúság nevelésében az élet egyetlen területén sem nélkülözheti a társadalom a KISZ aktív, hatékony tevékenységét.

Ezt bizonyítja a város úttörőmozgalma is. Kiszisták százai segítik az úttörő csapatok tevékenységét. Az úttörő mozgalom legjobb vezetői közülük kerültek ki. A pedagógus KISZ-szervezetek létrejötte és tevékenysége tovább erősítette a KISZ és úttörő kapcsolatokat.

A szakszervezetek munkája az üzemekben, intézményekben mindig nagyon jelentős volt a dolgozók nevelésében, érdekvédelmében, a szocialista demokrácia erősítésében, fejlesztésében. A hetvenes években fokozódott szerepük a város közéletében, a várospolitikában is. Az évtized elején jellemző volt, hogy az ágazati-területi irányítás nem teremtett ehhez kellő feltételeket. A városi szakmaközi bizottság újjászerveződése új feltételeket alakított ki. A szakszervezetek tagjai többségükben a városban élnek, a munkahely és a lakóhely együttesen jelenti életfeltételeiket. A szakszervezetek számára sem lehetett közömbös, hogyan valósulnak meg a várospolitikai célkitűzések, illetve ezek a célok mennyiben tartalmazzák a szakszervezetek tagságának érdekeit. A szakmaközi bizottság újjászervezése óta tevékenyen résztvesz a várospolitikai tervek kimunkálásában, a feladatok végrehajtásának ellenőrzésében.[12]

Az MSZMP X. kongresszusa hosszútávú programot jelölt meg az állami szervek munkájának továbbfejlesztésére. Annak hangsúlyozása, hogy előrehaladásunk kulcskérdése az állami élet demokratizmusának fejlesztése, fokozott követelményeket jelentett a városi tanács számára is. Korábban is tudatos volt ez a törekvés, de a feltételek változása, az önkormányzati, népképviseleti jelleg erősítésére tett erőfeszítések szélesedtek. Olyan programot, mint a város 1973–1985-ig szóló távlati fejlesztési programja, csak az érdekeltek, a lakosság, az üzemek, intézmények vezetői, dolgozói együttgondolkodásával lehetett kialakítani. A középtávú és éves tervekre bontott távlati fejlesztési program megvalósításának reális feltételeit csak a lakosság önkéntes társadalmi munkájával, a fejlesztési lehetőségek megfelelő koordinációjával lehetett biztosítani.

Sokoldalú együttműködés alakult ki a tanácsi testület és a város társadalmi szervezetei, mozgalmai között, különösen a Hazafias Népfront, a KISZ és a szakszervezetek között. Rendszeressé váltak az éves városfejlesztési koordinációs tanácskozások, melyeken a tanácstagi beszámolókon elhangzott vélemények, javaslatok alapján a társadalmi és tömegszervezetek vezetői, az üzemek, vállalatok, intézmények gazdasági és mozgalmi vezetői együttesen meghatározták a legfontosabb éves városfejlesztési tennivalókat és megvalósításuk módját. A középtávú programok kialakításakor a vonzáskörzetben lévő községek vezetőivel is szerveztek koordinációs tanácskozásokat. Hasonló törekvések alapozták meg Budapesten a Gyulaiak Baráti Körének létrehozását.

A hetvenes évek második felében korlátozottabbak lettek a városfejlesztés lehetőségei. Ennek ellenére az V. ötéves városfejlesztési program megvalósult. A Gyulavárival való egyesülés növelte a feladatokat; az ottani iskolai, bölcsődei és kommunális ellátási gondokat is meg kellett oldani, a korábbinál magasabb színvonalon. A tanácsi ciklusok, vezetői változások ellenére folyamatos volt a munka.[13]

A tanács végrehajtó bizottsága vezetői alapvető feladatnak tartották, hogy érvényesítsék munkájukban a párt határozatait, ehhez mérjék erőfeszítéseiket, tennivalóikat. Munkájuk kritikáját keresték a közvéleményben, a koordinációs kapcsolatok erősítésében. Ez a kritika nagyon sokrétű volt és gyakran nem fogalmazták finoman, de az ügyet mindig előbbre vitte.

Az utóbbi évtizedben is nagyon jelentős tényezője volt a város közéletének a Hazafias Népfront mozgalom. Jelentőségét, a közjogi funkcióinak ellátását a tanácsi és országgyűlési választások tovább növelték. Ezenkívül a Hazafias Népfront bizottsága és elnöksége minden lényeges várospolitikai kérdés feltárásában s megoldásának kimunkálásában aktívan résztvett. Szervezője volt a várospolitikai tervek kialakításának és végrehajtásának. Szervezetileg is jelentős változásokon ment keresztül. A mozgalom járási szervezete már a hatvanas évek végére megszűnt, amikor a járási tanácsok megszűntek, de a járási hivatalok még szervezeti, közigazgatási egységbe fogták a járás községeit. Ezzel hangsúlyozták, hogy a városi népfrontbizottságnak megnövekedett a városkörnyéki községekhez fűződő felelőssége.[14] A mozgalom korábbi városi hagyományaihoz méltóan nem gyengült, hanem erősödött. Szoros kapcsolatot alakított ki a városkörnyéki községeinek népfront-aktivistáival, a városban olyan népfront-körzeti munkabizottságokat, körzeteket alakított ki, melyek képesek voltak eredményesen szervezni a történelmileg kialakult mozgalmi tevékenységét.

A Hazafias Népfront körzeti csoportjai a körzeti pártszervezetekkel szoros kapcsolatban a város kilenc körzetében a tanácstagokkal, lakóbizottságokkal állandó fórumot teremtettek a várospolitikai kérdések, problémák feltárására és megoldásának szervezésére. Mozgósítottak a tanácstagi beszámolókra, választásokra A népfront-körzetekben kezdeményezett várospolitikai tájékoztatók, viták állandó ellenőrzését jelentik a városfejlesztési tervek megvalósulásának. Az utóbbi években a szakmaközi bizottság közreműködésével fejlődött az üzemekkel is a kapcsolatuk.

A várospolitika alakításában, megvalósításában sajátos szerepe volt és van a tömegszervezeteknek, társulatoknak, egyesületeknek.

A Magyar Honvédelmi Szövetség korábbi tevékenységéhez viszonyítva markánsabb és hatékonyabb tevékenységet folytatott a hetvenes évek végére. Addig is jelentős volt a munkája a fiatalok honvédelmi nevelésében, a tartalékosok továbbképzésében, de az utóbbi években sokrétűbb, tartalmasabb lett. Ez összefüggött a vezetésben bekövetkezett változásokkal is.[15] Korszerű kispuska-lőteret épített, újjászervezte klubjait. Különösen jelentős lett a Vízművek támogatását

is élvező repülőmodellező klubja. Nagy szerepet vállalt a KISZ Ifjú Gárda csoportjainak felkészítésében.

A városi Vöröskereszt-szervezetet a hetvenes években egyenletes, kiegyensúlyozott munka jellemezte. Szervezettsége fokozatosan, folyamatosan növekedett. Pótolhatatlan tömegszervezete az egészségügynek. Aktivistái lelkes szervezői a polgári védelemmel kapcsolatos teendők megoldásának, az egészségügyi felvilágosításnak. Szervezett, igen jó hatású véradó mozgalom bontakozott ki a városban.[16]

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat városi szervezetének munkájáról az országos szervek elemzése, értékelése is folyamatosan elismerő. Szívós, eredményes munka folyt a társulatnál a hetvenes években a tudományos ismeretterjesztés érdekében. Az országosan is számon tartott Eszperantó Nyári Egyetem munkája, két évtizedes hagyományai, eredményei természetesnek tűnnek. A természettudományos bemutató terem ismeretterjesztő lehetőségei az évtized végére korszerű csillagdával bővültek.[17]

A hetvenes évek elején szerveződtek a városban az MTESZ első szakosztályai. Városi szakosztályt hoztak létre a hidrológusok, textilipari, élelmiszeripari, gépipari értelmiségiek. A hetvenes évek közepére létrejött a Szervezési és Vezetési Társaság városi csoportja is. Az évtized végére aktuális feladattá vált a helyi szakcsoportok összefogása, az MTESZ városi intéző bizottságának megszervezése.

A párt-, állami és más társadalmi szervek, szervezetek munkájáról szólva azt is meg kell említeni, hogy a jogrend, a törvényesség, a közbiztonság védelmét állami szerveink hatékonyan biztosítják. Munkájuk során azonban nem nélkülözhetik azokat az önkéntes társadalmi erőket, melyek részt vállalnak munkájukban, segítik, támogatják őket.

Elsősorban a városi munkásőr-egységet említem. A Gyulai Városi-Járási Kun Béla munkásőr-egység a hetvenes években is mindenkor teljesítette a feladatát. A munkásőrök, pártmegbízatásuknak megfelelően, korszerű eszközökkel és módszerekkel készültek fel a szocialista rend védelmére. Sok munkát, áldozatvállalást követelt ez a munkásőröktől, mégis az alapító munkásőrök nagy része csak azért vonult tartalékállományba vagy szerelt le, mert az évek megkoptatják az emberi erőt. Helyettük mindig jöttek újak, a fegyver a néphez, a szocialista hazához hű, fegyveres szolgálatára is kész fiatalok kezébe került.

A rendőrség és a határőrség szervei mellett önkéntes rendőri, határőri csoportok tevékenykednek a közrend és az országhatár védelmére. Az ifjúgárdisták közvetlenül kapcsolódnak tevékenységükhöz. Gyula munkájuk elismeréseként is lett „Határőr Várossá". Az úttörők közlekedési és határőr rajaiban készül fel, növekszik utánpótlásuk.

A társadalmi és tömegszervezetek önállósága, belső demokratizmusának fejlődése eredményes munkájuk feltétele. Tevékenységüket a városi pártbizottság elvi, politikai eszközökkel az ott dolgozó kommunisták tevékenysége útján irányította a hetvenes években. Munkájuk koordinálása, egymás tájékoztatása ér-

dekében vezetőik negyedévenként tanácskoztak, összehangolták a célokat, törekvéseket. Így vált tevékenységük hatékonnyá, egymást kiegészítővé és nélkülözhetetlenné a város számára.

3. *A gazdasági és kulturális élet főbb kérdései Gyulán a hetvenes években*

A hatvanas évek végére a szocializmus alapjainak lerakása időszakában elkövetett hibák korrekciója lendületesen megindult. A feladat az agrár-ipari szerkezetű, elmaradott, alapvető szociális problémákkal terhelt Magyarország átvezetése volt a fejlődés minőségileg új, magasabb szakaszába. A gazdasági mechanizmus átfogó reformja megfogalmazta a feladat másik oldalát is: a megfelelően szabályozott elosztást és fogyasztást, a társadalmi ellátottság megteremtését.

Az új gazdasági rendszer bevezetésének követelményei új módon vetették fel a termelés-elosztás-fogyasztás, a gazdálkodás folyamatának zavartalan mozgástere, a háttérágazatok, az infrastruktúra biztosításának kérdését. Egyebek mellett napirendre került a közép-békési városegyüttes, Békés, Békéscsaba, Gyula koordinált fejlesztésének kérdése[18] is. A megyei pártbizottság kezdeményezésére a közép-békési térségben a hetvenes évek második felében az MTA Földrajztudományi Kutatóintézet Alföldi Csoportja a közép-békési centrumok koordinált fejlesztését megalapozó kutatást végzett. 1980-ra befejeződött a tényfeltáró és elemző szakasza a kutatómunkának, melyben több tudományág 36 szakembere vett részt, és az egyes fázisokban további harminc szakember működött közre. A résztvevők az évek során különböző szakfolyóiratokban több mint nyolcvan hosszabb-rövidebb publikációban foglalkoztak a térség problematikájával, és tucatnyi hazai és külföldi szakelőadást tartottak. Rendkívül hasznosan kapcsolódott a kutatás folyamatához – annak mintegy társadalmi kontrollját adva és orientálva azt –, a Békési Élet hasábjain lefolyt vita, melyben az érintett települések párt- és tanácsi vezetői is véleményt nyilvánítottak.

a) *A város gazdasága és kultúrája a hetvenes évek elején*

A hetvenes évek elejére elkészült az országos településhálózat-fejlesztés keretterve, létrejöttek az ágazatfejlesztési irányelvek. Erre az időszakra elkészültek Gyula város általános, és az egyes városrészek továbbfejlesztésére vonatkozó részletes rendezési tervek. Széles körű társadalmi aktivitás kibontakozásával lehetőség nyílt olyan távlati városfejlesztési program kimunkálására, mely 1985-ig vállalkozik a fejlesztési feladatok perspektivikus meghatározására.[19] A megfogalmazott igények jól jellemezték a város akkori gazdasági, társadalmi és kulturális helyzetét.

Már akkor felvetődött az az igény, hogy a város a szomszédos Gyulavárival egyesüljön. (A továbbiakban arra törekszünk, hogy a fontosabb statisztikai adatok és az összefüggések magyarázatai a gyulavári adatokkal együtt szerepeljenek.)

Az 1970. évi népszámlálás adatai szerint a várost a negatív természetes szaporodás jellemezte[20] (77,2 lakos/év). A népszámlálási adatok a város lakónépességét 26 397-ben jelölték (Gyulavárival együtt 30 548). A megelőző tíz évben 2070-en telepedtek le a városban, elsősorban a környező községekből. 12 766 aktív kereső – (az iparban 4443, az építőiparban 697, a mezőgazdaságban 3194, a szállításban 412, a kereskedelemben 939, a szolgáltatásban 191, az egészségügyben, kulturális területeken 2042, és egyéb területeken 842) – volt a városban.

A város ipara a harmadik ötéves tervben jelentősen továbbfejlődött. Termelési értékét megháromszorozta, és termékei több mint harminc százalékát exportra szállította. Új ipari üzemek jöttek létre: a Gyulai Építőipari Vállalat és a Telefongyár gyulai üzeme. Az ipari üzemek jelentős fejlesztésekbe kezdtek. Létrejött az úgynevezett északi és a déli ipartelep, az általános rendezési tervben megjelölt ipartelepítési elgondolásoknak megfelelően.

A Békés Megyei Állatforgalmi és Húsipari Vállalat megkezdte a hetvenes évek végére megvalósuló új Húskombinát építésének terveztetését. A Harisnyagyár, mint a Budapesti Harisnyagyár gyulai gyára, Dobozon ipartelepet létesített, műszaki rekonstrukciót tervezett. A Vízgépészeti Vállalat megkezdte új üzeme felépítését az északi ipartelepen. A Mezőgép Vállalat gyulai üzeme újabb üzemcsarnokkal bővült, és megépítette szociális helyiségeit. A Budapesti Bútoripari Vállalat 8. sz. gyulai gyára tovább fejlesztette, bővítette termelését. A Hajdú Megyei Tejipari Vállalat gyulai tejporgyára a város legmodernebb, nagyrészt automatizált üzeme lett. Bővült a Békés Megyei Nyomdaipari Vállalat gyulai üzeme, hasonlóképpen a megyei tanács Kötőipari Vállalata. A Betonáru Szakipari Vállalat is az északi ipartelepre költözött, új, megfelelőbb feltételek közé.

A szövetkezeti ipar is felélénkült. A Fa- és Fémbútoripari Szövetkezet az északi ipartelepen korszerű üzem felépítéséhez kezdett. A Vas-, Fém- és Gépipari Szövetkezet új üzemet alakított ki a Dobozi út mentén, új telepeket hozott létre az Építőipari Szövetkezet is. A Szabók Szövetkezete új üzemházat terveztetett. Az új ipartelepen kialakult a szolgáltató jellegű vállalatok fejlesztésének lehetősége. (Közútépítő Vállalat, Vízművek, Borforgalmi Vállalat stb.)

Az iparfejlesztéssel együtt jelentkeztek a gondok is. Még mindig kevés figyelmet fordítottak – az erre a célra létrehozott ipari szövetkezetek is – a lakossági szolgáltatások biztosítására. A magánkisiparosok létszáma folyamatosan csökkent, növekedett az úgynevezett hiányszakmák száma. Újabb szolgáltató üzemek létesítésére sürgetett ez a prognózis a már meglévő GELKA szerviz mellett, különösen a gázszolgáltatásra és az olajfűtésű kályhák garanciális javítására.

Az ipar fejlesztése tekintetében még mindig jelentős extenzív tartalékok voltak. A város vonzáskörzetéből továbbra is beáramló, a mezőgazdaságból felszabadult munkaerő még kielégítette azokat az igényeket, melyek az iparban és a szolgáltatásban jelentkeztek. A minőségi követelményekről egyre több szó esett ugyan,

de a vezető műszakiakkal, szakmunkásokkal, a szakmunkás-utánpótlással kapcsolatos feladatokról alig-alig.

Mezőgazdasági vonatkozásban a termelés színvonalának emelésére fordult a fő figyelem. A mezőgazdasági üzemek öt-hatezer hektáros nagyságrendje kialakult, fontos kérdéssé vált a termelés szerkezetének átalakítása. A sokféle kísérletezés után a búza, a kukorica, az évelő pillangósok és a cukorrépa vált meghatározóvá, valamint a konzervipari alapanyagok, hajtatásos primőrök termelése.

A hetvenes évek elején egy traktoregységnyi erőgépre 64 hektár területtel számolhattak. Ezt az értéket tíz év alatt 25 hektárral tervezték csökkenteni. Az egyes ágazatok teljes, komplex gépesítésének biztosítása volt a közvetlen feladat.

Az akkori termésátlagok: búza 31,3, kukorica 40,4, cukorrépa 387,7, pillangósok 49,4 q/ha. A szövetkezetekben megtermelt szántóföldi terményekből a búza 80, a cukorrépa és zöldségfélék 100, a lucerna 36,4 százalékát az államnak értékesítették.

Az állattenyésztésben is jelentős eredményeket értek el termelőszövetkezeteink. 1969-ben 788 vágómarhát, 6000 vágósertést, 2729 q vágóbaromfit és 15 305 hl tehéntejet értékesítettek. Nagy figyelemmel fordultak a tervezésnél a háztáji gazdaságok fejlesztésére, támogatására. 1972-ben az értékesített hús harminchét, a tej ötven százalékát a háztáji gazdaságok biztosították. Akkor már érzékelhető volt, hogy a háztáji gazdálkodás fejlesztésére a kormányzat is nagy gondot fordít. Konkrét terv volt a két termelőszövetkezet közös sertéstenyésztő vállalkozásának létrehozása. Úgy tervezték, hogy az új vállalkozás bizonyos egyensúlyhelyzetet teremthet a húsértékesítésben. Szorgalmazták a baromfikeltető közös vállalkozás fejlesztését is.

A gazdasági mechanizmus új elvei alapján a termelőüzemek különböző társulásai az üzemeket fokozott együttműködésre késztették. Tervezték az erdőgazdasági társulás továbbfejlesztését, közös kereskedelmi tevékenység megszervezését és egyéb feladatok együttes megoldását. Az eszköz- és területkoncentráció, a termelőszövetkezetek egyesülése is többször napirendre került, de a kivitelezésre végül is nem került sor.

A mezőgazdasági termelés munkaerő-mérlege a számítások szerint egyre kedvezőtlenebbnek tűnt. Úgy gondolták, hogy a termelőszövetkezeti tagság elöregedésének következtében az évtized végére fokozódó munkaerőhiánnyal kell számolni. A szakemberhiányt a munkahelyi felnőttoktatással, részben gyakornokok alkalmazásával, az érdeklődő fiatalok műszaki és kemizálási szakmákra irányításával tervezték megoldani.

A város sajátos, mindinkább az idegenforgalom felé irányuló gazdaságában rendkívül fontos lett a kereskedelem és a vendéglátás szerepe. A hetvenes évek elejére a gyógyfürdő látogatóinak évi száma elérte és meghaladta a félmilliót. A tennivalók már messze túlmutattak csak a helyi lakosság ellátásának kereskedelmi, vendéglátóipari feladatainál. A kereskedelmi és vendéglátási gondokat fokozták a hatvanas évek elejétől jelentkező, az idegenforgalmat is szolgáló kulturális és

egyéb rendezvények (az Erkel Diákünnepek, az Eszperantó Nyári Egyetem és a Várszínház rendezvényei stb.).

A kereskedelmi-vendéglátóipari alapterület 16 731 m^2 volt a városban. 1970-ben. Optimális arányokat az idegenforgalmi igények nélkül is kb. 2 000 m^2-es alapterülettel lehetett volna kialakítani. Ehhez megfelelő szállodai kapacitás nem kapcsolódott. A tapasztalati számítások azt mutatták, hogy a városban meglévő 300 szállodai férőhelyhez még legalább 400 férőhelyes fejlesztésre lenne szükség a legfontosabb igények kielégítéséhez. A tervezésnél jelentős gondokat okozott, hogy a részletes rendezési programok néhány kereskedelmi és vendéglátóipari objektum szanálásával számoltak.

Már a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején tervezték a Budrió és a Törökzugi lakótelepeken áruházak létesítését, Törökzugban is jelentősebb vendéglátóipari létesítmény kialakítását. Konkrét igény volt már akkor a Románvárosban ABC-áruház, a belvárosban szaküzletek, vendéglátóipari egységek létesítése.

A város lakosságának korszerű otthonnal való ellátása társadalmi, közelebbről alapvető szociális feladatként fogalmazódott meg a hetvenes évek végén. 1960-ban 6777 lakás volt a városban. Azóta 1813 lakás épült fel 1970-ig. Állami, célcsoportos lakás nem épült. A program szerint 15 évig évente legalább háromszáz lakást kellett építeni ahhoz, hogy a legégetőbb lakásigények megoldódjanak. Javuló feltételeket teremtett ehhez az OTP fokozott segítsége és a célcsoportos, állami lakásépítés lehetősége. A komfortos lakások aránya 1970-ben 13,2% volt. Már akkor gondot jelentett a lakásfenntartó szolgáltatás fejlesztése, egyáltalán az elérhető kivitelező kapacitás.

Az emelkedő életszínvonal és a várhatóan növekvő szabadidő következtében a lakosság kulturált pihenésének szervezése érdekében mind több hétvégi üdülőtelket kellett biztosítani, egyrészt hétvégi házak építésére, másrészt hobby-kertek kialakítására.

A gazdálkodásnak és a városi funkciók kielégítésének, a városi közlekedésnek lényeges feltétele az úthálózat. 1970-ben a gyulai közutak 27%-a volt pormentes burkolattal ellátva. A hasonló szerepkörű városoknál az elvárás hetven százalék fölötti. A gyalogjárók kiépítettsége nem érte el a kilencven százalékot. Kiépített parkolóhelyek alig voltak. A tömegközlekedést nehezítette az utak állapota. Az északi ipartelephez nem épült ki megfelelő teherbírású úthálózat, a városi utakat is súlyosan megterhelte a növekvő teherforgalom.

A postai hírközlés messze elmaradt az igények mögött. A telefon-előfizetők száma alig haladta meg a félezret. A postahivatal nyilvános telefonállomásán kívül csak egy nyilvános állomás volt a városban.

A városi és a városon keresztül átmenő növekvő forgalom biztosítására sürgősen új csomópontok kialakítására volt szükség. A Mártírok útján már elkészült, a Lenin úton pedig épült az új üzemanyagtöltő állomás. A Varsánd–Gyula átkelőhelyen megnyílt a magyar–román határállomás. A közúti forgalom fokozott

növekedésével lehetett számolni. Megkezdődött a parkolók és garázsok építése. Részletes tervet dolgoztak ki a tömegközlekedés és a gyalogosforgalom biztonsága érdekében, amely közel százötven millió forintos fejlesztést jelentett.

A lakossági és az ipari üzemek vízellátása érdekében eredményes munka folyt a megelőző évtizedben. Közvetlen cél volt, hogy a belterületi lakosság ellátása vezetékes ivóvízzel százszázalékos legyen. Biztosították a feltételeket ahhoz is, hogy a húsipar jelentős fejlesztésének a vízhiány ne lehessen akadálya.

A megfelelő ivóvízellátással nem fejlődött párhuzamosan a szennyvízelvezetés, zárt csatornázás. Alig haladta meg a csatornázás a tízszázalékos arányt, pedig sürgető volt, hogy legalább ötven százalékra növekedhessen ez az arány. Jeles kezdeményezés indult a szennyvizek kezelése, hasznosítása érdekében nyárfás öntözésre, és megkezdődött a sikeres kísérlet kiterjesztése. Megindult a csapadékvíz elvezetése érdekében az átfogó rendezés tervezése, bár nyilvánvaló volt, hogy a csapadékvíz-rendezés rendkívül költséges feladat lesz.

A helyi energiaellátásban a folyékony energiahordozók felhasználásának növekedésével számoltak. Az elektromos energiaellátás megfelelő volt, de a közvilágítás rekonstrukciója egyre sürgetőbb feladat lett. Megkezdődött a lakások és üzemek vezetékes gázellátásának kiépítése.

A hatvanas évek végén a város közterületeinek közel harminc százalékán valósult meg az intézményes takarítás, a háziszemét összegyűjtését a lakások egynegyedéből vállalhatta volna a Városgazdálkodási Vállalat. (Nem volt viszont a városban elegendő nyilvános W. C.)

A Várfürdő egy évtized alatt országosan is jelentős fürdővé fejlődött. Elkészültek a fejlesztési tervei. Fontos feladat volt a vízfelület és a zöldterület optimális arányának biztosítása, és az, hogy a fürdő különböző funkciói (tisztasági, gyógyászati és sportolási) egyidejűleg, de esetenként elkülönítve is érvényesíthetők legyenek. Fokozatosan növelni kellett a fürdő állandó kapacitását.

A városban csak az egyházak által kezelt temetők voltak. Napirendre került rendezésük és a köztemető kialakításának az ügye. Megkezdődött a köztemető tervezése.

A városkörnyék fásítására, erdősítésére zöldövezeti tanulmányterv készült, különös tekintettel a fürdőfejlesztési programra. Az úgynevezett Fürdő II. megalapozására fásították a kijelölt hetven hektáros területet. A belterületen és a város közvetlen külterületén közel ezer hektár fásításának a programját készítették el. Program szerint készültek fel arra, hogy a városban a rendszeresen gondozott parkterületek aránya megkétszereződjék, különös tekintettel a tervezett lakótelepekre.

A város gazdasági, társadalmi problémái között nagy súllyal jelentkeztek a közoktatással kapcsolatos feladatok. Az óvodás korú gyerekek alig hatvan százalékát lehetett elhelyezni a város óvodáiban. Számítani lehetett arra, hogy a gyermekgondozási segély, a lakással kapcsolatos szociális kedvezmények növelik az óvodai igényeket. Úgy tervezték, hogy egy évtized alatt el kell jutni odáig,

hogy az óvodás korúak több mint kilencven százaléka számára biztosítani lehessen az óvodai férőhelyeket. Már akkor megoldották, hogy az iskolai felvételt megelőző évben minden gyermek járjon óvodába.

Az általános iskolákban számítani lehetett arra, hogy egy évtized alatt az általános iskolai tanulólétszám közel harminc százalékkal emelkedik. Az iskolák körzetesítése során huszonnégy tanterem megszűnt. A város iskoláiban szükségtantermek kialakításával biztosították a tanyai tanulócsoportok befogadását. A felszabadulás óta csak hat új tanterem épült az általános iskolákban. Az évtizedben huszonnégy általános iskolai tanterem megépítését határozták meg feladatként.

Az általános iskolák fejlesztése párhuzamos feladatot jelentett a remetei gyermekotthon és a gyógypedagógiai intézet fejlesztésével. A remetei gyermekotthon súlyos károkat szenvedett az 1966-os árvíz idején.

1970-ben az általános iskolát végzett gyermekek kilencven százaléka tanult tovább. Egyötödük gimnáziumban, tíz százalékuk technikumban, harminc százalékuk szakiskolában, negyven százalékuk szakközépiskolában. A tantermek, műhelytermek, előadó- és tornatermek csak szűkösen elégítették ki a követelményeket. A szakközépiskolai képzés fejlesztésével tovább növekedtek az igények. Tizenkét tanterem építését tűzte célul a program, húsipari és vízügyi szakközépiskola szervezésével számolva.

Az ország egyedüli román tanítási nyelvű középiskolája általános iskolával együtt működött. Az épület alkalmatlan volt erre a célra. A középiskolákba vidékről bejáró tanulók kétharmada a kevés kollégiumi férőhely miatt bejárásra vagy albérletbe kényszerült. Kétszáz kollégiumi férőhely létesítését tűzte célul a program a középiskolák számára. Ehhez kapcsolódtak még a szakmunkásképzési igények. Ebben a vonatkozásban Békés és Hajdú-Bihar megyei feladatokat is meg kellett oldani, és ezért nélkülözhetetlenné vált a szakmunkás kollégiumi férőhelyek megkétszerezése.

A közművelődés jelentős intézményhálózatával számolhatott a város a hetvenes évek elején. A városi-járási könyvtár megfelelő feltételek között működött. Elkészült a kétezer férőhelyes szabadtéri színpad. Új, korszerűbb zeneiskolát alakítottak ki, hangversenyteremmel, a volt izraelita templomban. Korábban részben restaurálták a város legértékesebb műemlékét, a gótikus középkori várat, mely helyt tudott adni két korszerű helytörténeti, néprajzi kiállításnak, és a Várszínháznak. A múzeum a vár szomszédságában korszerű kiállítócsarnokkal, a Dürer teremmel bővült, és kialakította az Erkel emlékmúzeumot Erkel Ferenc szülőházában. Mindezekkel országosan figyelemreméltó, a megyében leglátogatottabb múzeumi együttes alakult ki.

A közgyűjteményi intézményhálózatban jelentős szerepe volt a városban működő, de súlyos férőhelygondokkal küzdő Megyei Levéltárnak. A természettudományos műveltség terjesztése érdekében előadótermet létesített a Tu-

dományos Ismeretterjesztő Társulat. Korszerűsítették a város két filmszínházát. A város különböző kerületeiben fiókkönyvtárak működtek.

A város közművelődési centruma, az Erkel Ferenc Művelődési Központ épülete korszerűtlen, elavult volt. A vele együttműködő Jókai Művelődési Házzal és az Ifjúsági Házzal sem tudta az igényeket kielégíteni. Az évtized közművelődési intézményfejlesztési elképzelései között új művelődési központ létesítése, könyvtárbővítés, a Kohán-képtár létrehozása szerepelt. A tervekben gondoltak állandó művésztelepre, új felszabadulási emlékműre, az új művelődési központ árkádjai alatt meghúzódó gyulai panteonra, műtermes lakásokra.

A közművelődési és természettudományos célú helyismereti tevékenység jelentős eredményeit jelentették korábban is a különböző helytörténeti, néprajzi kiadványok, múzeumi füzetek. Ezek folytatására erősödött a törekvés, különösen a város felszabadulás utáni történetének, a társadalmi, termelési viszonyok változásának, fejlődésének kutatására. Megfogalmazódott új, marxista világnézet alapján elkészülő, korszerű várostörténet megírásának igénye. Hasonlóképpen az utóbbi évtizedben az idegenforgalom fejlesztése érdekében kialakult ismétlődő nagy kulturális rendezvények továbbfejlesztése is fontos feladat volt. Az öt megye és Budapest diákjait és szakmunkástanulóit érintő Erkel Diáknünnepek, az Eszperantó Nyári Egyetem, a Várszínház előadásai, országos jelentőségű konferenciák, tanácskozások színvonalas szervezése állt a nyári közművelődési programok középpontjában.

Jelentős eredményeket hoztak a hetvenes évek elejére azok az erőfeszítések, melyek az iskolai sport, a tömegsport és a minőségi sport érdekében történtek. Testnevelési tagozatos általános iskola és sportiskola működött, a középiskolai atlétika országos eredményeket hozott. Létrejött a város egységes sportegyesülete, a Gyulai Sportegyesület (GYSE). A jól kiépített, korszerű városi sporttelep azonban kicsinek bizonyult az igényekhez viszonyítva. Az iskolák tornaterem-ellátottsága az óratervi követelményeknek sem felelt meg. Városi sportcsarnok építését, a tornatermek, sportpályák számának növelését határozták el.

Az egészségügyi ellátás és szociális gondoskodás fejlesztése is napirendre került. A városban lévő egészségügyi intézmények: a Békés Megyei Kórház, a József Attila Tüdőkórház, a megyei Csecsemőotthon működése közvetlenül segítette a városi ellátást is. A körzeti orvosi ellátás és a gyermekkörzeti orvosi ellátás iránt fokozottabb követelmények jelentkeztek. Egy körzeti orvosra átlag háromezer ember jutott, szükségesnek látszott az orvosi körzetek számának növelése. Különösen az iskolaorvosi ellátás javítása volt sürgős. Természetesen ezek a feladatok az egészségügyi középkáderek létszámának a növelését is igényelték.

A szociális gondoskodás tekintetében sikeresnek bizonyult az öregek napközi otthonainak létrehozása. Az otthonok, amelynek száma ötre gyarapodott, az egyes városrészek társadalmi, mozgalmi tevékenységének bázisává is váltak. Az igényekhez képest viszont messze elmaradt a bölcsődei ellátás: a százhatvan bölcsődei férőhely az igények felét sem tudta kielégíteni, a gyermekgondozási segély, a „gyes" sem enyhített ezen.

A gyógyfürdő fejlesztése, amely együtt járt a gyógyidegenforgalom erősödésével, egyre inkább jellemzője lett a városképnek, szorgalmazták a város üdülőhellyé, gyógyhellyé nyilvánítását, fürdőorvos alkalmazását, a megyei kórház részeként a reumatológiának a fürdőben való továbbfejlesztését. A SZOT-MEDOSZ felépítette négyszáz ágyas üdülőjét. Megindultak a tárgyalások illetékes szervekkel, intézményekkel újabb üdülők építésére. Napirendre került a gyógyüdülő-szálló építése is.

A városi szociális ellátáshoz néhány férőhely biztosításával a fővárosi szociális otthon is hozzájárult. A régi laktanyából átalakított otthon azonban csak részben tudott megfelelni a szociális gondozás feltételeinek. Átalakítása, bővítése, korszerűsítése napirendre került.

A hetvenes évek elején a gazdálkodás, a termelés fejlődése, az idegenforgalmi ágazat fellendülése egyre inkább sürgette az infrastrukturális fejlesztéseket. A korábban felhalmozott tartalékok megfelelő kiindulási alapot jelentettek, de ezek az alapok már kimerülőben voltak.

b) *A város gazdasága és kultúrája az évtized végén*

A hetvenes évek végére új helyzet jött létre a város gazdaságában, kultúrájában. Egy évtized változásai, a népgazdaság növekvő nehézségei, bár a politika alapjait nem érintették, fokozott követelményeket állítottak gazdaságunk és társadalmunk minden rétege, szférája elé. A termelés hatékonyságának növelése, a minőségi követelmények sürgették a lehetőségek következetesebb kihasználását. Minden területen fokozottabb követelmény lett az önállóság.

Az 1980. évi népszámlálás adatai szerint a gyulai lakónépesség tíz év alatt 12,9 százalékkal növekedett.[21] Az is említésre méltó, hogy a növekedés több mint fele az ötödik ötéves terv időszakában valósult meg. Ha a fővárosi szociális otthon adatait kiemeljük, minimális természetes szaporodás mellett elsősorban a nagyszámú beköltözés okozta a lakónépesség növekedését. A munkaképes korúak száma megközelítette a húszezret. Lényegében ennyi volt a foglalkoztatottak száma is a bejáró dolgozókkal együtt.

Az egyes népgazdasági ágazatokban foglalkoztatottak aránya lényegesen nem változott. Legdinamikusabban az iparban foglalkoztatottak létszáma nőtt, és nem következett be a mezőgazdaságban dolgozók számának feltételezett, jelentős csökkenése.

Az új gazdasági helyzetben a város ipara dinamikusan növekedett, a megyei és országos arányokat meghaladóan.[22] Az ipar termelési értéke tíz év alatt megháromszorozódott. Az iparban az évtized kezdetéhez viszonyítva 27,5 százalékkal több dolgozót foglalkoztattak. Az exporttermelés értéke 1980-ban ötszöröse volt az 1970. évinek. A termelés gyors növekedése az élelmiszer-, vas-, bútor- és faipar fejlesztésének eredménye.

Megvalósultak az iparkorszerűsítési törekvések a feltételek szabta elérhető

szinten. Gyakorlatilag megoldódott a város és a vonzáskörzet lakosságának teljes foglalkoztatottsága. Minden területen jelentkezik a belső szervezettséget, a korszerűbb technikát-technológiát igénylő, a részbeni elmaradottságot is kifejező munkaerő-hiány.

A minisztériumi ipar termelésének növekedéséhez legjelentősebben a Gyulai Húskombinát járult hozzá. A város ipari termelésének megközelítően a felét biztosította. Kiemelt beruházásként az ország egyik legkorszerűbb húsipari üzeme épült fel a városban 1978-ra, gyorsított határidővel, a tervezett beruházási összegen belül. Új telephelyet épített ki az évtizedben a Vízgépészeti Vállalat, a Délalföldi Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság, a Budapesti Harisnyagyár gyulai gyára, a Telefongyár helyi üzemét átvevő Ganz Villamossági Művek, a Gelka és a Fogtechnikai Vállalat.

A minisztériumi ipar az évtized végére évi 5424 millió forinttal részesedett a város ipari termeléséből, a tanácsi ipar 606 millióval, a szövetkezeti ipar 333 millió forinttal.

A tanácsi vállalatok között a legjelentősebb fejlesztést a Vízművek valósította meg. Az Építőipari Vállalat és a Dürer Nyomda megyei vállalatokhoz került, és további döntések, átszervezések nyomán ma már minisztériumi iparvállalatokhoz tartoznak. Az átszervezések nem könnyítették, inkább nehezítették a helyi feladatok megvalósításához szükséges kapacitások biztosítását.

A szolgáltatások terén jelentős volt az AFIT szervizüzemének és a GELKA új telephelyének megépítése és a személyi szolgáltatások fejlesztése a városközpontban. Fejlődött a Patyolat vállalat szolgáltató tevékenysége, létrejött a Ramovill szolgáltató részlege, új cipész gyorsjavító szalon létesült. Átmeneti csökkenés után emelkedett a különböző szolgáltatásokat végző kisiparosok száma.

A mezőgazdasági termelésnek új feltételei alakultak ki. Megvalósultak az iparszerű termelés lehetőségei. Ez az alapja annak, hogy a mezőgazdasági üzemek a tíz év előtti programoknak megfelelően fejlődtek. Eredményeikre azonban nagyon rányomták bélyegüket a kedvezőtlen termőhelyi adottságok, a gyakori árvíz- és belvízelöntések.

Jelentős szervezeti változások voltak a mezőgazdasági üzemeknél. Az állami gazdaság egyesült más gazdaságokkal, termelési adatai a Békéscsabai Állami Gazdaságnál jelentkeznek. Gyula Gyulavárival való közigazgatási egyesülése az ottani Lenin Termelőszövetkezettel gazdagította a város mezőgazdasági üzemeinek a sorát. Ez a gazdaság 1970 és 1977 között hatszor volt veszteséges. Időközben területének egyharmadán árvízi vésztározó létesült. Az évtized utolsó három évében már eredményesen gazdálkodott.

Termelőszövetkezeteinkben általánossá vált az új termelési rendszerek technológiája. Termelési szerkezetük csak kis részben tér el egymástól. Melléküzemágak főleg a Munkácsy termelőszövetkezetben alakultak ki. Különböző társulásokban együttműködnek. Mindhárom termelőszövetkezet tagja lett a Békéscsabai Agrár-Ipari Egyesülésnek. Sajnos BAGE-tagságuk az átmeneti időszakban fejlesz-

tésüket nem segítette, fejlesztési alapjaik egy részét viszont be kellett fizetniök. Több termelési rendszer tagjai, s ez nagyban segíti gazdálkodásukat.

A növénytermesztésben biztosítani tudták azokat a terméseredményeket, melyeket előirányoztak, de ezek az eredmények lényegesen elmaradtak a megyei átlagok mögött. A hetvenes évek végén meginduló meliorációs munkák eredményei már mutatkoztak, de a Munkácsy Termelőszövetkezet fejlesztési alapja nem biztosította a meliorációs munka feltételeit.

Az állattenyésztési hozamok lényegesen magasabbak lettek a tíz évvel ezelőtt prognosztizáltnál. A nagyüzemek egy tehénre jutó tejhozama 1980-ban megközelítette az ötezer litert. 47 tonna marha-, 270 tonna baromfi- és 1100 tonna sertéshúst állítottak elő.

A nagyüzemek integrálták a háztáji gazdaságok termelését. A háztáji gazdaságok hústermelése meghaladta a nagygazdaságok hústermelésének mennyiségét. (40 t marha-, 431 t baromfi- és 1445 t sertéshúst adtak 1980-ban.)

A városban a zöldség- és gyümölcstermesztés a háztáji és kisegítő gazdaságokban is sokat fejlődött. Kiemelkedő eredmények születtek a háztáji fóliás, hajtatásos kertészetekben, a kisállattenyésztésben. A nagyüzemileg nem művelhető állami földterületekből kielégítették a város lakosságának igényeit. Ezeken a kis hétvégi telkeken jelentős zöldségtermesztés folyt.

A mezőgazdasági üzemek együttműködésére még több, eddig kihasználatlan lehetőség kínálkozott az agráripari egyesülésen belül és azon kívül is. Társulásaik (sertés, baromfi, vízgazdálkodás erdőgazdálkodás) eredményesen dolgoznak.

Az évtized elején elhatározott kereskedelmi, vendéglátóipari fejlesztések megvalósultak és folyamatosan megvalósulnak. A feszültségek azonban nem csökkentek. A vártnál gyorsabb volt a város lakosságának növekedése. Az életszínvonal fejlődése is gyorsabb ütemű volt, és különösen nagy mértékű az idegenforgalom növekedése. A nyári csúcsidőszakban gyakran elérte a városban lévők száma az ötvenezret a város lakóival a bejáró dolgozókkal és az üdülőkkel, a rendezvényekre érkezőkkel együtt. A feszültség további fokozódására lehetett számítani.

A hetvenes években megvalósult kereskedelmi, vendéglátóipari létesítmények: Budrió étterem és ABC-áruház, a törökzugi Rózsakert étterem és ABC-áruház, a Nagyváradi úti ABC. A Húskombinát két húsáru szaküzletet és kis ABC-áruházat létesített, megnyílt két további kis ABC, két eszpresszó, több vállalati vegyesbolt és büfé, néhány magánbolt. Napjaink konkrét feladatai között szerepel a piac korszerűsítése, mely szintén jelentősen fejlődött az évtizedben, a vendéglátóipari és kereskedelmi egységek felújítása, nagyobb kapacitású étterem felépítése, a Városház utcai üzletsor kialakítása.

A fürdőszolgáltatás és ezzel összefüggésben a gyógyfürdő jelleg fejlesztése fontos és nélkülözhetetlen eleme az idegenforgalomnak. A SZOT-üdülő méretei megnövekedtek a SZOT-Csepel-üdülő felépítésével, a Várfürdő fejlesztése a város folyamatos feladatává vált. A vízfelület és a zöldterület aránya kedvező.

Újabb medencék, versenyuszoda, fedett tanuszoda létesültek. A gyógymedencék egyrészét lefedték, megkezdődött új fedett gyógymedence építése. A Fürdő II. program megvalósítása késett, de az üdülőépítő szövetkezet létrejötte jelentős lépés volt a megoldás felé.

A lakásellátás javítása érdekében kialakított program az évtized során lényegében megvalósult: 2423 lakás épült fel. Az egy lakásra jutó lakosszám 2,7-re csökkent, a kétszobásoké 45,5-ről 52,6-ra, a három- és többszobás lakások aránya 9 százalékról 16,6 százalékra nőtt, az egyszobás lakások aránya 45,5 százalékról 30,8 százalékra csökkent. A komfort nélküli és félkomfortos lakások aránya 83,9 százalékról 61,2 százalékra csökkent, a komfortos és összkomfortos lakások aránya 16,1 százalékról 38,8 százalékra nőtt. A szervezett lakásépítés céljaira előirányzott területek mellett időközben felkutattak és feltártak korszerű, kis társasházak építésére alkalmas területeket. A telekmegosztások további lehetőségeket is kínálnak ezen a téren. Hétvégi házak építésére a városerdei és újvári területen nyílt lehetőség. Ezek ma már kedvelt üdülőterületek.

A város 137,7 kilométeres úthálózatának 30 százaléka burkolt útfelület. Az évtized változásai lényegében azt jelentik, hogy a lakótelepek úthálózata kiépült, a nagyobb forgalmú gyűjtőutakat sikerült felújítani. Továbbra is jelentősek a parkolási gondok, bár több mint félezer parkolóhelyet építettek. Közterületen felépült közel ötszáz gépkocsitároló. A megépített gyalogjárók területe több mint 30 000 négyzetméterrel növekedett.

Jelentős gond ma is, hogy a vasút és a közút egyszintű kereszteződése miatt az északi városrészek, így az északi ipartelep mind járművel, mind gyalogosan nehezen közelíthetők meg. A gyalogos közlekedés biztonsága érdekében kijelölték a gyalogátkelő helyeket, biztosították fokozott megvilágításukat.

A tömegközlekedésben a korábbi harminccal szemben kilencvennyolc járatpár közlekedett 1980-ban. Ezek az autóbuszjáratok 89 kilométer vonalhosszon napi 1300 kilométert teljesítettek. A helyi közlekedést, közúti szállítást szolgálta 4 személy- és 2 tehertaxi, ötven magánfuvaros és a Volán Vállalat gépjármű-állománya. Az autóbuszmegállók többsége fedett várakozóhelyet kapott.

A személyszállításban kis mértékben csökkent, a nagytávolságú teherszállításban növekedett a vasút szerepe. A Békéscsaba–Gyula közötti vasútvonalat felújították, a személyszállítást dieselesítették. Megvalósult a város és Budapest, valamint májustól szeptember végéig Gyula és Szeged között a közvetlen gyorsvonati összeköttetés.

Megkezdődött a postai hírközlés rekonstrukciója. A posta kétezer állomás kapacitású automata telefonközpontot telepített a városba. Ez bekapcsolta a várost az országos távhívó hálózatba. Megkezdődött az egyes városrészek nyilvános telefonállomásainak telepítése.

A belterületi lakosság vezetékes ivóvízzel való ellátása teljes körűvé vált. A Vízművek maradéktalanul kielégítette a közületek vízigényét. A szennyvíz-elvezetésbe kapcsolt lakások aránya megközelítette a harminc százalékot. A szenny-

víztisztítás hatásfoka jó volt, a tisztítótelep az élővizet nem szennyezte, és a nyárfás öntözőtelepen megvalósuló felhasználás, a fahasznosítás jelentősen csökkentette a szennyvíztisztítás fajlagos költségeit. A kísérlet sikerrel járt.

Megkezdődött a csapadékvíz-elvezetési terv fokozatos végrehajtása. Ennek keretében a záportározókat befogadásra alkalmas állapotba hozták, korszerűsítették a beépített átemelő telepeket, automatizálták azokat, és teljesítményüket jelentősen növelték. Megkezdődött a csapadékvíz-elvezető hálózat kiépítése is. A csapadékvíz-csatornázás kiépítettsége elérte a huszonöt százalékot. A csapadékvízelvezető művek ütemesebb kiépítése érdekében a vezetés az érdekeltek széles körű bevonására, társulat szervezésére törekedett.

A háztartások villamos energiával való teljes körű ellátottsága, lényegében a külterületi lakóhelyek, a tanyák villamosítása is megvalósult. A város energiaigényének biztonságos kielégítésére a húsipari nagyberuházás kapcsán új 120 kilowattos távvezeték és transzformátor-állomás épült. A közvilágítást szolgáló 4300 közvilágítási lámpahely kétharmadát nem lehetett még korszerűsíteni.

A vezetékes gázellátás a lakásállomány 36,6 százalékára terjedt ki. A közületi fogyasztók többsége gázenergiát használ, illetve átállásuk folyamatos. A háztartások palackos gázzal való ellátása zavartalan, a lakosság tulajdonában mintegy nyolcezer palack volt. Egy bázis cseretelep és öt kisebb „mini" cseretelep biztosította a folyamatos cserét.

A Kertészeti és Városgazdálkodási Vállalat a közterületet több mint száz hektáron rendszeresen tisztította. Az intézményes szemétgyűjtésbe bekapcsolták a lakások negyven százalékát. Ehhez járult, hogy a vállalat évente tavasszal nagytakarítást szervezett, és díjtalanul elszállította a megjelölt közterületre kihordott szemetet.

A köztemető létesítésére vonatkozó részletes rendezési terv elkészült. A rendszeresen gondozott parkfelület meghaladta a nyolcvanöt hektárt. Belterületen az elmúlt tíz évben közel száz hektárnyi területet fásítottak.

A város óvodáiban az óvodás korú gyerekek 85 százaléka kapott helyet. A férőhelyek száma az évtizedben négyszázhatvannal növekedett, de a zsúfoltság megmaradt, különösen a lakótelepi vagy ahhoz közel eső óvodákban.

Az általános iskolák fejlesztésére nagy erőfeszítések történtek, a lehetőségek azonban lényegesen elmaradtak a tényleges igényektől. Az igények tovább nőttek, de csak a korábbi tervek megvalósítására volt erő. Tizenhat tanterem épült a városban tornateremmel és négy Gyulaváriban. Felépült – a reményeken felül – a tizenkét tantermes, tornatermes román tanítási nyelvű iskola (ez egyben általános iskola és gimnázium közös igazgatással).

A középiskolák és a szakmunkásképző, valamint az egészségügyi szakiskola tanteremmel nem bővültek. A húsipari szakmunkásképzés is új tantermek létrehozása nélkül indult. Nagyon jelentős, hogy felépült háromszáz kollégiumi férőhely. A régebbi kollégiumi férőhelyek nagy része viszont elavult, különösen a

Pálffy-kollégium és az egészségügyi szakiskola Kossuth utcai kollégiuma rendkívül rossz, elavult állapotba került.

A közművelődési intézményhálózat fejlesztése jelentős eredményeket hozott. Kiemelkedő alkotás az ezer férőhelyes, a korszerű igények kielégítésére is alkalmas, modern Erkel Ferenc Művelődési Központ és Ifjúsági Ház. Hasonlóan a Kohán-képtár, a Kohán Múzeum. A Kohán-hagyaték méltó helyre került, betöltheti szerepét, a múzeumi egység alkalmassá tette az életmű folyamatos feltárására, bemutatására. Az Ifjúsági Házat felújították, korszerűsítették a szabadtéri színpadot, a TIT természettudományi bemutató termét.

Gazdagodtak a városi kulturális, közművelődési programok. A hagyományos nagy rendezvények: Erkel Diákünnepek, az Eszperantó Nyári Egyetem, a Várszínház, a Székely Aladár országos fotókiállítás, a Gyulai Zenei Napok, ötévenként az országos néptáncfesztivál a város szerepkörének megfelelő színvonalon megvalósultak. A Várszínház megyei intézménnyé lett, napjainkban a szabadtéri színjátszás egyik legeredményesebb alkotó műhelye az országban.

Múzeumaink a Kohán Képtár és a Dürer-terem kivételével megkoptak, elszürkültek az elmúlt évtizedben. Az Erkel Ferenc emlékmúzeumra különösen állt ez, alig volt méltó nagy névadójához. (1985-ben kapott teljes felújítást.) A várban helyet kapó helytörténeti anyag felújítása, átrendezése is sürgős feladat. A vár maga is sok gondot okoz. A megyei múzeumi szervezet nem rendelkezik azokkal az anyagi eszközökkel, melyek lehetővé teszik, tennék a folyamatos felújítást, karbantartást, de még azokkal az eszközökkel sem, mellyel saját anyagait megóvhatná, felfrissíthetné a váron belül. A Várszínház esetében sem különb a helyzet.

A gyulai művésztelep létrehozása régi terv. Az elmúlt évek során képzőművészek jelentős csoportja azért mégis a városhoz tartozónak vallja magát. A gyulai művésztelep alkotói, elsősorban budapesti művészek, ma már annyira a városhoz tartoznak, hogy alkotó munkájuk feltételeit nem elegendő csupán a nyár néhány hetére biztosítani. A régi terv megvalósítása sürget.

Kevés alkotóművész él a városban. Simonyi Imre József Attila-díjas, munkaérdemrendes költő számára ez a közösség ad otthont. Csoór István író évtizedek óta tevékeny részese a város közéletének. Koszta Rozália festőművész gazdagon kibontakozott művészete csak ezen a földön virágozhat, hozhatja termését. Székelyhidi Attilát rajzai, festményei hozzánk kötik, a város közösségéhez, és a város közösségét hozzá.

Szívesen adott helyet a város a hetvenes években, de már korábban is a pedagógus rajztanárok, képzőművészek számára a Művelődési Minisztérium és a Pedagógus Szakszervezet által szervezett nyári alkotótábornak. Alkotó munkájuk eredményei mellett sokat jelentettek számukra az itt eltöltött hetek, a gyulai tábor emlékei tovább élnek egész pedagógiai tevékenységükben.

Jelentős helytörténeti kutató és feldolgozó munka folyt az elmúlt évtizedben a városban. Monográfia jelent meg a város felszabadulás utáni történetéről. El-

készült a két világháború közötti várostörténet. Tanulmánykötet jelent meg a Tanácsköztársaság gyulai eseményeiről, és megjelentek a város munkásmozgalmának válogatott dokumentumai.[23] Megemlíthető itt, hogy a Munkácsy Termelőszövetkezetben a paraszti munka hatalmas eszközgyűjteményét alakították ki, mely szinte egyedülálló a maga nemében. A Húskombinát a régi, ipartörténeti emlékként számontartott vágóhídján tanműhelyt alakított ki, és szakmatörténeti múzeumot szervez. Fontos ásatások történtek a középkori Gyula történetének feltárása érdekében. (Törökzugi templom, a török dzsámi maradványai a csecsemőotthon kertjében stb.)

A város sportlétesítményei gazdagodtak. Az iskolai sport lehetőségei bővültek egy nagyméretű és egy normál tornateremmel, a Várfürdő területén versenyuszodával és tanmedencével. Az iskolák kiépítették sportudvaraikat. Különösen célszerűek és jól felszereltek az új iskolák sportudvarai. Az iskolai sportlétesítmények nyitottak a tömegsport fejlesztésére. A város több pontján alakultak ki kisebb sportlétesítmények. A városi sporttelep a lehetőségek szerint, az igényeket közelítve korszerűsödött. Nemzetközi mérkőzésekre, versenyek rendezésére is alkalmas salakmotor-pálya épült. A Vízművek korszerű motoros repülőmodellező pályáján készült fel a sportág nemzetközileg is elismert, világbajnokságot nyert városi élcsapata.

Az egészségügyi és szociálpolitikai ellátásban a szakma színvonala és a munkafeltételek kedvezően alakultak. Az alapellátásban javultak a körzeti orvosi, az iskolaügyi, bölcsődei, szaktanácsadói és a szociális ellátás személyi és tárgyi feltételei. A meglévő 260 bölcsődei férőhely lényegében kielégítette az igényeket.

A hetvenes években a megyei kórház új, harminchat személyes rendelőintézettel bővült. Az egészségügyi ellátás kedvezőbb feltételeket teremtett a gyógyító, megelőző munkára. A megyei kórházban súlyos szakmai gondokat, zsúfoltságot okozott a kórház műtéti pavilonjának életveszélyessé válása. 1978-ban kénytelenek voltak a pavilont kiüríteni. A korábban ott elhelyezett háromszázhatvan ágy egy része átmenetileg sem szünetelt. A kórház más területein helyezték el, és időközben felépült egy nyolcvan ágyas mentesítő pavilon is. A műtéti épület rekonstrukciós kiviteli tervei elkészültek, megkezdődött a kivitelezés.

Vázlatosan ezek a legfontosabb vonások, melyek visszatükrözik Gyula város gazdasági-kulturális életének változásait a hetvenes években.

4. *Új évtized küszöbén*

Napjainkban, felszabadulásunk negyvenedik évfordulójának megünneplésére készülve már, s mire a kötet tanulmányai napvilágot láthatnak, a nyomda segítségével, túl is azon, alig lehet az 1980-as évvel lezárni a város életére jellemző, esetleg meghatározó történések sorát. Vázlatosan utalunk ezért az új évtized első évei változásainak fő tendenciáira.

A XII. pártkongresszus által megfogalmazott nemzeti program, a szocialista építés töretlen folytatására felkészült a város. A város lakosságának legfontosabb érdekei fogalmazódtak meg a programban, s a programnak megfelelően alakult ki a VI. ötéves terv végrehajtását a városban biztosító terület- és városfejlesztési terv. Ez a terv egyben a hetvenes évek elején elkészült távlati városfejlesztési terv utolsó időszakát is betölti. Az 1980. februári MSZMP városi pártértekezlet úgy döntött, hogy a VI. ötéves tervidőszak közepére, a VII. ötéves terv előkészítése érdekében is, hosszabb távú, az ezredfordulóig terjedő komplex távlati terület- és városfejlesztési koncepciót kell kimunkálni. Ez a program, számbavéve már a hatodik ötéves tervi eddig lehetséges tapasztalatokat is, elkészült.[24]

A távlatok, lehetőségek mérlegelése, számbavétele során a párt, tanácsi testületek, népfrontbizottsági rendezvényeken az volt a fő törekvés, hogy a tervezgetés során ne kergessünk illúziókat. Reális igényekre épülő, a feltételeket jól számbavevő, a megvalósulásért folytatott munkában a város egész lakosságának aktivitására támaszkodó távlati programot kellett készíteni. Nagyon nagy segítség volt a program készítésében, hogy az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetének Alföldi Osztálya 1981-ben közreadta a közép-békési centrumok koordinált fejlesztését megalapozó kutatások részletes eredményeit.[25] A kutatási eredmények alapján megvalósuló koordinált fejlesztés ugyan még csak lehetséges távlat, de számolni lehet, számolni kell vele. Viszont a kutatási eredmények alapján is kialakult helyzetkép, a változások érzékelhetővé vált tendenciáinak hasznosítása már lehetségessé vált.

A hatodik ötéves terv végrehajtása során a tervidőszak félidején látható volt, hogy a középtávú program a sokféle, legtöbbször kedvezőtlen gazdasági tényező hatása ellenére is megvalósítható. Termelőüzemeink megfelelően alkalmazkodni tudtak a változó körülményekhez, eredményesen gazdálkodtak. Mezőgazdasági üzemeink néhány vonatkozásban a korábbiakhoz viszonyítva kedvezőbb helyzetbe is kerültek. Bár nyilvánvalóvá vált, hogy az állami lakásépítés tervezett arányai visszaestek, a magánerős lakásépítés bővülő lehetőségei pótolhatják az ott kieső lakásszámokat. Az idegenforgalom adott szintjének megtartását, fejlesztését szolgáló beruházások közül a Várfürdő rekonstrukciója megvalósul. A kereskedelmi-vendéglátóipari fejlesztéseknél is sok akadályt elháríthatnak a Békéscsabai Állami Gazdaság, az ÁFÉSZ és a magánerő által megvalósítható fejlesztések. Lényegesen nem kell csökkenteni a tervezett szociális, egészségügyi és kulturális fejlesztéseket, olyan körülmények között sem, amikor a költségvetési intézmények működtetése nagyobb terheket jelent, mint amit a megelőző években jelentett.

A hatodik ötéves terv első felében tovább érlelődtek a közigazgatás korszerűsítésének feltételei. A hetvenes évek második felében a város a járás területén már jelentős ágazati igazgatási feladatokat kapott, elsősorban az építésügy, az ipar- és munkaügy, az egészségügy, a testnevelés és sport területén. A járások megszűnése 1983 végén új helyzetet teremtett. A volt gyulai járás három községe:

Elek, Kétegyháza, Lőkösháza városkörnyéki községként a városhoz kapcsolódott. A városi pártszerveket ennek megfelelően a területi képviselet érdekében újra választották,[26] a megyei tanács járási hivatala megszűnt, igazgatási feladatait a községi, nagyközségi tanácsok önállósága biztosításával a városi tanács vette át. A tömegszervezetek, tömegmozgalmak tevékenysége is az új követelményekhez igazodott. A város és közvetlen vonzáskörzetének rendezettek a viszonyai. A párt XIII. kongresszusa, majd az országgyűlési képviselő- és tanácsválasztások biztosították, hogy a kapcsolatok tovább erősödhessenek.

A lakosság érdekeit jól szolgáló, következetes várospolitika elvárja a lakosság alkotó városszeretetét, nemes lokálpatriotizmusát. Erősödtek a város kapcsolatai a városból elkerült, városunkhoz ragaszkodó gyulaiakkal. A budapestiek baráti köre mellett baráti kör szerveződik Szegeden is. Nagy érdeklődéssel, figyelemmel kísérik eredményeinket, gondjainkat az országhatáron túli testvérvárosaink, a Szovjetunió-beli kuznyeckiek és az olaszországi Budrióban élő barátaink is.

A várospolitikai programok azt a célt tűzték a város vezetése, a város lakossága elé, hogy a város lakói számára biztosítsa a korszerű létfeltételeket, a lehetőség határain belül mind jobb színvonalon. Ugyanakkor a város lakosságának is közvetlen érdeke, hogy képes legyen a város az alap- és középfokú ellátáson túl a szélesebb vonzáskörzet igényeit is kielégíteni. Ilyen követelmények egyebek mellett a gyógyüdülő-idegenforgalomhoz kapcsolódó, és ezen túlmutató, nagy hagyományokkal rendelkező egészségügyi feladatok ellátása. Ehhez közvetlenül kapcsolódnak a már hagyományos, gyakran az ország határain túl is vonzó kulturális programok. A városnak természetes adottságai folytán vállalnia kell továbbra is a román nemzetiségiek kulturális és egyéb kapcsolatainak fejlesztését. Ugyancsak a városon és közvetlen vonzáskörzetén túlmutató tennivalók a megye vízgazdálkodás feladatai, az ipar néhány területén: a húsipar, a tejipar, a vízgépészet, textilipar, nyomdaipar és a faipar területén kialakult feladatok.[27]

Néhány dolgot még fel lehetne sorolni: Jó, hogy a megyei élelmiszer-kiskereskedelem központja a városban alakulhatott ki, és az is, hogy az igazságügy megyei szervei a városban működnek. Szívesen látnánk itt évtizedek múltán is a megyei levéltárat, és hasznos lenne, ha önálló városi múzeumi szervezet képes lenne gazdájává válni annak a gazdag múzeumi együttesnek, amit a vár és a vármúzeum, a Kohán-képtár, a Dürer-terem, az Erkel-ház és más intézmények jelentenek.

Az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetének Alföldi Osztálya kutatási eredményei közreadásakor a város fejlődési-fejlesztési lehetőségeinek néhány összefüggését is fölvázolta. Ezek sok vonatkozásban egybeesnek a távlati programokkal. Valamennyit azonban ott sem sikerült érvényesíteni, de nem árt számontartani őket. Ezért rögzítjük itt a legfontosabbakat:[28]

„Gyula funkcionális struktúráját kialakultnak, a mai szinten többé kevésbé harmonikusnak tekintjük... Gyula mostani funkció-együtteséből semmit visz-

szafejleszteni nem szabad... a város távlati fejlesztését a mostani funkció-együttes legmarkánsabb komponenseire kell építeni..."

„A város további iparosítása (nagy munkaerőigényű telepítésekkel, tehát intenzív úton) káros a jellegadó funkció-együttes szempontjából... hosszabb távon mérlegelendő munkaerőt von el a tercier szektortól. Az iparfejlesztés intenzív, kvalifikált munkaerő-igénylő legyen."

„...A mezőgazdasági termelés profilja kialakultnak tekinthető. A jellegadó funkció-együttes igényeivel összefüggésben a zöldség- és gyümölcstermesztés fokozandó, választéka bővíthető."

„A városnak meg kell őriznie és a szükségleteknek megfelelően fejlesztenie kell mindazon megyei jellegű funkciókat, illetve az ezeket megtestesítő intézményeket, melyek a korábbi megyeközponti szerepkörből máig a városban maradtak..."

„A városnak ellen kell állnia a gyors létszámnövekedés csábításának. A legfőbb cél a helyi lakosság életminőségének javítása, a jellegadó funkció-együttes kibontakozási feltételeinek biztosítása."

„Javítani kell a város térbeli kapcsolatrendszerét. Ez a törekvés alapvetően a Békéscsabával való kapcsolat városi jellegűvé tételét jelenti, de magában foglalja a Gyula–Békés közúti kapcsolat megteremtését... nemkülönben a közvetlen környék műutakkal való feltártságának fokozását is."

„...Folytatni kell a város rekonstrukcióját, minél többet megőrizve a sajátos épületegyüttesekből, és oda illőkkel pótolni a szanáltakat. A zöldterületek, parkok védelme és újak kialakítása ugyancsak fontos feladat."

„A városnak törekednie kell arra, hogy a határmentiségből fakadó előnyöket minél inkább kihasználja, az átmenőforgalmat »megcsapolja«. Ennek eszközei (kemping, autóspihenő, kamion-szállás, kereskedelmi egységek célszerű telepítése stb.) részben ismertek, részben feltárandók."

„...A jellegadó üdülés-idegenforgalmi-kulturális funkcióegyüttesnél... a váz adott, a hírnév megalapozott. Legfontosabb feladat az időnkénti, elsősorban a vendéglátással összefüggő és a csúcsidőszakban jelentkező feszültségek feloldása. Az üdülőterület tervezett bővítése indokolt; az úgynevezett Delta-terv megvalósítása új dimenziókba helyezné Gyula ez irányú funkcióit... Az idegenforgalomhoz kapcsolódó kulturális programok időközben maguk is önálló vonzástényezőkké léptek elő. Színvonaluk növelésére, választékuk bővítésére továbbra is törekedni kell..."

„Úgy tűnik, a Gyula városban folytatott várospolitika eredményei, törekvése szélesebb körben megfogalmazott igényekkel, érdekekkel is egybeesnek. Ez fokozza realitásukat, a nyolcvanas évek és a későbbi évtizedek erőfeszítéseinek értelmét."

1 Az MSZMP Gyula városi pártértekezletének beszámolója. 1975. február 8. (MSZMP Békés Megyei Archívum, 3/75/1.)

2 Az MSZMP Gyula Városi Bizottság Végrehajtó Bizottságának, Gyula Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának, a KISZ Gyula Városi Bizottságának és a Hazafias Népfront Gyula Városi Bizottságának együttes ülése 1972. október 9-én. Jegyzőkönyv. (MSZMP Békés Megyei Archívum, 3/72/1.)

3 Az MSZMP Gyula városi pártértekezletének beszámolója. 1980. február 17. (MSZMP Békés Megyei Archívum, 3/80/1.)

4 A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 4/1977. sz. rendeletére Gyula és Gyulavári Gyula néven egyesült 1977. március 31-én. Néhány fontosabb adat:

	Gyula	Gyulavári
lélekszám	27 560	4200
férfi	13 162	2031
nő	14 398	2169
munkaképes lakos	15 880	1400
választójogosult	19 799	3300
tanácstag	70	50
tanácsi iparvállalat	2	–
ipari szövetkezet	8	–
magánkisiparos	290	50
1976. évi költségvetés (ezer forint)	72 564	7189
1976. évi fejlesztési alap (ezer forint)	48 846	1717

5 A BM Határőrség területi, lakossági kapcsolatait jól szolgálta az önkéntes határőrök, határőrcsoportok mozgalmából kifejlődött „Határőr község" mozgalom. Gyula lett az országban az első „Határőrváros" 1978. október 1-én.

6 Jelentés az MSZMP Gyula Városi Végrehajtó Bizottsága irányító, szervező munkájáról. Az MSZMP Békés Megyei Végrehajtó Bizottsága 1970. január 23-i ülésének jegyzőkönyve. (MSZMP Békés Megyei Archívum, 1/3/344.)

7 Az MSZMP Gyula városi pártértekezletének jegyzőkönyve. 1970. október 10. (MSZMP Békés Megyei Archívum, 3/71/1.)

8 Az MSZMP Városi Bizottsága 1977. március 30-i ülésén kooptálta Gyuláváriból Szabó Lajost, Szabó Sándornét, Király Sándort, Hídvégi Zoltánt, Kovács Józsefet és Szabó Jánost.

9 1970-ben Halics Sándor a pártbizottság titkára más, gazdasági beosztásba került, Kovács Lajost választotta titkárnak a pártbizottság. 1974-ben Jámbor István, a pártbizottság első titkára, nyugállományba vonult, Marsi Gyulát választotta a pártbizottság első titkárának. 1970-től 1985-ig a végrehajtó bizottság tagjai voltak folyamatosan Csiki József, Kovács Lajos, Laszli Pál és Solymosi Istvánné. 1970-ben a végrehajtó bizottság tagjai voltak még: Jámbor István első titkár, Andó Mihályné, Fekete Józsefné, Illich András, Kispál Sándor, dr. Mede József és dr. Vidó István. Az 1975. évi pártértekezlet után Marsi Gyula, Fekete Imréné, és Olasz Bálint lettek a végrehajtó bizottság új tagjai. 1980-tól 1985-ig a végrehajtó bizottság tagjai voltak: Csiki József, Kovács Lajos titkár, Kriska András, Laszli Pál, dr. Marsi Gyula első titkár, Szabó Györgyné, Szabó Lajos, Szalai Károly, Székely Julianna, Solymosi Istvánné és dr. Takács Lőrinc. 1985-től a végrehajtó bizottság tagjai: Bordás Antalné, Böszörményi Andrásné, Higyed Sándor, Klampeczki Károly, Kriska András, dr. Marsi Gyula, Mihucza József, Szabadosné Bécsi Katalin, Szatmári Zsolt, Székely Julianna, dr. Takács Lőrinc.

A megyei pártbizottság gyulai tagjai 1970–1975-ig: Bencsik Pál, Enyedi G. Sándor, Kecskeméti Ilona, dr. Oláh László, dr. Sáró András. 1975–1980-ig: Bencsik Pál, dr. Gyuris Jenő és Patkás Sándorné. 1980–1985 között Patkás Sándorné a megyei párt végrehajtó bizottság tagja, a pártbizottság tagjai még: Bezdán János, dr. Gyuris Jenő és Zelenák András. 1985-től: Szekeres Károly a megyei végrehajtó bizottság tagja, rajta kívül Alberti János, dr. Gyuris Jenő, dr. Marsi Gyula és Márk György.

A KISZ Városi Bizottság titkárai 1970-től sorrendben: Kozma Antal, Albel Andor, Kozák Ferenc, Szatmári Gábor, Bakos Sándor, Szabadosné Bécsi Katalin.

Munkásőr parancsnokok: Szilágyi István, Komlósi Sándor Tápai István.

A rendőrkapitányság vezetője dr. Gruz László, majd dr. Zleovszki Mátyás.

Városi vezető ügyész: dr. Csanálosi Árpád, dr. Kovács László, majd dr. Kun Miklós.

A városi bíróság elnöke: dr. Csaba Mihály, dr. Szikora István, majd Nyíriné dr. Isaszegi Ilona

10 Dr. Vidó István tanácselnököt 1976-ban dr. Takács Lőrinc követte, dr. Bereczki Sándor tanácstitkárt dr. Szávai István.

11 Kozma Antal a városi pártbizottság munkatársa lett, majd az új törökzugi általános iskola igazgatója. Albel Andor a városi, majd a megyei pártbizottság munkatársa. Kozák Ferenc a megyei KISZ bizottság titkára, Szatmári Gábor a városi pártbizottság munkatársa, Bakos Sándor a KISZ megyei bizottság titkára, majd a KISZ KB szervezési osztályának vezetője.

12 A szakmaközi bizottság tagjai a legjelentősebb üzemi, intézményi, tehát ágazati szakszervezeti bizottságok titkárai. A szakmaközi bizottság titkára Szilágyi Gábor, majd Dömény Ferenc.

13 Az évtized során végig a városi tanács végrehajtó bizottságának tagjai voltak: Banadics Márton, Dér Lajos, Moldován János és Zám András. Az 1971. évi választások után rajtuk kívül a tanács végrehajtó bizottságának tagjai: dr. Vidó István tanácselnök, dr. Bereczki Sándor vb titkár, Jámbor István, Mészár József, Végvári József, Csomós István, Kocsis Józsefné. Az 1973-as választáson Jámbor István, Végvári József és Kocsis Józsefné helyére Kovács Lajost, Pécsi Lajost és Péli Imrénét választották. 1976-ban dr. Vidó Istvánt a tanács felmentette elnöki tisztségéből, helyette dr. Takács Lőrincet választotta meg. 1977. március 31-én, Gyula és Gyulavári egyesülése alkalmából a tanács Kovács Lajost felmentette végrehajtó bizottsági tagsága alól, helyette dr. Marsi Gyulát választotta meg és a gyulavári területről a végrehajtó bizottságba beválasztotta Tóth Mihályt és Kovács Józsefet.

Az 1980-as tanácsi választások után a tanács vb tagjai lettek: Banadics Márton, Dér Lajos tanácselnök-helyettes, dr. Marsi Gyula, Moldován János, Rácz József, Sándor József, dr. Szávai István, Timáriné dr. Sztancsik Zsuzsanna, dr. Takács Lőrinc. Dér Lajos halála után a tanácselnök-helyettes dr. Szigeti Zoltán lett. A járások megszűnése indokolta Hild György társadalmi elnök-helyettessé választását. Tagjai voltak még a végrehajtó bizottságnak: Wiszt Mária és Zám András. Az 1985. évi választások után a végrehajtó bizottság tagjai: Banadics Márton, Hild György, Kovács Éva, dr. Marsi Gyula, Marton Miklós, Megyebíró István, D. Nagy Károly, Prohászka Tamás, Sándor József, dr. Szávai István vb titkár, dr. Szigeti Zoltán, Timáriné Sztancsik Zsuzsa dr. és dr. Takács Lőrinc.

A város országgyűlési képviselője a hetvenes évtized első felében Ujhelyi Sándorné, majd 1975-től két ciklusban Szigeti Gáborné volt. 1985-től teljes országgyűlési kerületben Szabó Miklós, részkerületben és a vonzáskörzeti községekben Sebesi Lászlóné az országgyűlési képviselő. Márk Györgyöt, a Magyarországi Románok Demokratikus Szövetségének főtitkárát országos lista alapján választották az országgyűlés tagjává.

Megyei tanácstagok voltak a hetvenes években végig: dr. Vidó István, dr. Pintér Miklós, Takács Lajos és dr. Jakucs Tamás. Cséffán Györgyné 1973-ig, Kátai Jánosné 1973–1980 között. 1980–1985 között: Kardos József, Novák Mátyás, dr. Pintér Miklós és dr. Takács Lőrinc.

14 Perei András Balogh Imre követte a városi népfront-titkári funkcióban; 1982-től Horváth István a városi HNF-titkár.

15 Az MHSZ városi szervezetének titkárai: Farkas Pál, majd Goda János; őt Máthé István követte.

16 A munka folytonosságát Várai Józsefné, majd dr. Szigeti Zoltánné biztosították.
17 Fényes Péter titkár 1962 óta szervezi a városi ismeretterjesztő tevékenységet.
18 A közép-békési centrumok koordinált fejlesztését megalapozó kutatások (1978–1980) részletes eredményei. I–IV. kötet. Kiadja a Békés Megyei Tanács V. B. Tudományos Koordinációs Szakbizottsága. Békéscsaba, 1981. A III. kötet foglalkozik Gyula várossal. Szerkesztők: Mosolygó László és Tóth József. A kötet fejezetei:
– Természeti erőforrások értékelése
– Gazdasági környezet
– Társadalmi környezet
– Térszerkezeti vonatkozások
19 Gyula város távlati fejlesztési terve 1973–1985-ig. (MSZMP Békés Megyei Archívum, 3/73/1.)
20 Az 1970. évi népszámlálás. 8. Békés megye adatai. (KSH, 1972.) Békés megye Statisztikai évkönyve 1970. (Békéscsaba, 1971.)
21 Az 1980. évi népszámlálás. 8. Békés megye adatai. (KSH, 1982)
22 Az MSZMP 1980. december 10-i végrehajtó bizottsági ülésének jegyzőkönyve. Beszámoló az V. ötéves terv teljesítéséről. (MSZMP Békés Megyei Archívum, 3/80/1.)
23 Három szabad évtized Gyulán. Városi Tanács Gyula, 1975; Gyula társadalma és munkásmozgalma 1919–1944. Városi Tanács Gyula, 1982; Két forradalom fényei. Adalékok a gyulai munkásmozgalom történetéhez 1918–1919. Városi Tanács, Gyula, 1979.; Dokumentumok a gyulai munkásmozgalom történetéről 1891–1944. Városi Tanács, Gyula, 1979.
24 Gyula város távlati fejlesztési programja 1985–2000. Városi Tanács, Gyula, 1985. Felelős kiadó: dr. Takács Lőrinc. (Melléklet)
25 A közép-békési centrumok koordinált fejlesztését megalapozó kutatások (1978–1980) részletes eredményei I–IV. kötet.
26 A választások során a végrehajtó bizottság tagjai lettek: Kriska András Kétegyházáról és Kovács Györgyné Elekről.
27 A közép-békési centrumok és a korszerű városi létfeltételek. Békési Élet, 1978. 1. sz. 81–84. l.
28 Tóth József: Gyula városfejlesztési stratégiájáról. (Lásd: 25. sz. jegyzet.)

FÜGGELÉK

Gyula város távlati fejlesztési programja

1986—2000

BEVEZETŐ

Az 1973–1985. évekre elfogadott fejlesztési program irőarányos teljesítését a városi tanács 1981. decemberi ülésén értékelte és megállapította, hogy az abban jelölt feladatok többségében megvalósultak. Így pl.:

- létrejött kiemelt beruházásként a Húskombinát;
- új telephelyet alakítottak ki a Fa- és Fémbútoripari-, valamint a Gyulai Szabók Ipari Szövetkezete;
- jelentős beruházást valósított meg a Vízgépészeti Vállalat II. számú Gyáregysége, a Békés Megyei Tanács 3. Számú Sütőipari Vállalata, a Hajdú-Bihar Megyei Tejipari Vállalat Gyulai Tejporgyára;
- kialakultak a mezőgazdasági termelőszövetkezetek állattenyésztési telepei, és terv szerint halad a melioráció; megépült a mályvádi víztározó;
- az idegenforgalom a tervezettnél dinamikusabban fejlődött.

Megépült a SZOT–Csepel és az AFIT üdülő, befejezéséhez közeledik a Várfürdő rekonstrukciója;

- az Erkel Ferenc Művelődési Központ, Úttörő- és Ifjúsági Ház 1975-től működik, kialakításra került a Kohán Képtár, elkészült 32 iskolai tanterem.

A távlati fejlesztési program összeállításánál a tanács figyelemmel volt a központi párt-és állami szervek által kiadott irányelvekre, valamint a helyi gazdasági viszonyokat befolyásoló közgazdasági tényezőkre, az időközben bekövetkezett területi és szervezeti változásokra, így Gyula–Gyulavári egyesülése, járások megszűnése, városkörnyék kialakítása, tanácsi hatáskörök módosulása.

A programban foglaltakat széles körű vita előzte meg, megtárgyalta a Hazafias Népfront Városi Bizottsága, a KISZ Városi Bizottsága, a Szakmaközi Bizottság. Véleményt nyilvánított a MTESZ gyulai intéző bizottsága is.

Az MSZMP Városi Bizottsága állásfoglalásával az irányelveket megerősítette, melynek alapján a tanács 1/1984. (III. 20.) számú határozatával elfogadta Gyula város 1986–2000-ig szóló távlati fejlesztési programját.

I.

DEMOGRÁFIA ÉS FOGLALKOZTATÁS

A város lakossága 2000-re megközelíti a 38 000 főt. Ez az 1980. évi népszámlálás adataihoz viszonyítva 10%-os emelkedést jelent.

A népesség mérsékelt növekedését alapvetően a vándorlási különbözet adja, számolni kell a város vonzáskörzetében levő települések népességmegtartó szerepének erősödésével. A korösszetétel kedvezőtlen irányba fejlődik, csökken a munkaképes korúak aránya.

A férfiaknál a teljes foglalkoztatás a tervezési időszak alatt biztosított, a nők körében kisebb tartalék továbbra is számításba vehető. Az iparban, az élelmiszer- és az építőiparban foglalkoztatottak aránya kialakult.

A mezőgazdaságban további létszámcsökkenés nem várható, sőt a melléküzemági tevékenység növelésének eredményeként kis mértékű fejlesztéssel lehet számolni.

A személyi és gazdasági szolgáltatás területén az iparhoz képest dinamikusabb létszámnövekedés várható.

A bejáró dolgozók létszáma (2000–2500 fő) lényegesen nem változik (1., 2., 3. számú melléklet).

II.

IPAR, ÉLELMISZER-, ÉPÍTŐIPAR

A város ipara az elmúlt évtizedben a tervet meghaladóan fejlődött. A vállalatok a nehezedő gazdasági körülmények között a piaci igényekhez jobban igazodó termékszerkezetet alakítottak ki és fejlesztették technológiájukat.

A hosszútávú tervidőszak első felében mérsékelt, majd a tervidőszak második felétől nagyobb ütemű fejlődés várható, mely megköveteli a kvalifikáltabb munkaerőt.

Az ipar szerkezeti alakítása során változatlanul az önálló termék kibocsájtása és a nagyobb szakmai igényességet feltételező vas- és faipar fejlesztése a cél.

A vas-, gép- és műszeripar kívánt irányú és színvonalú fejlesztése elsősorban a Vízgépészeti Vállalat II. számú, és a Békéscsabai Mezőgép Vállalat 2. sz. Gyáregysége, a Könnyűfémöntő és Betonelemgyártó Vállalat, a Vasipari Szövetkezet, a Ganz Villamossági Művek Relégyára fejlődésére alapozható.

A fafeldolgozás és bútorgyártás technológiájának korszerűsítése mellett a szükségleteket jobban kielégítő minőségi javulást kell elérni.

E cél megvalósítása érdekében a BUBIV 8. sz. Gyáregysége, valamint a Fa- és Fémbútoripari Szövetkezetnél magas színvonalon gyártott, exportképes termékek előállításának aránya tovább fokozható.

A fafeldolgozás területén célszerű a faanyag nagyobb mértékű megmunkálását igénylő termék előállítására törekedni.

A textilipar termékszerkezetében alapvető változás nem várható.

A Budapesti Harisnyagyár Gyulai Gyáregységének távlati feladata a termelés korszerűsítése, a választék bővítése, az exportképes termékek arányának fokozása.

Indokolt támogatni a gyáregység azon törekvését, amely az önálló termék fejlesztésére, a késztermék kibocsájtására és gazdálkodási önállóságra irányul.

A fejlesztés feladataihoz szükséges terület biztosított az Északi-ipartelepen.

A Gyulai Szabók Ipari Szövetkezetnél a tőkés bérmunka vállalása mellett a saját termék előállításának feltételeit is ki kell alakítani.

A Népművészeti és Háziipari Szövetkezet székhely- illetve telephely bővítése megalapozta termelésének és exportjának dinamikus növelését.

A Békés Megyei Tanács Kötőipari Vállalata termelésének emelkedése lényegesen nem várható, változatlan feladat a piac igényeihez igazodó hiány- és divatcikkek előállítása.

Élelmiszeripar

A Gyulai Húskombinát Békés megye és a város élelmiszeriparában meghatározó szerepet tölt be. Változatlanul igény az élőállat-tenyésztés biztonságának megőrzése, a feldolgozás szintjének fokozása választékbővítéssel, a lakossági ellátás javítása, és a fokozódó exportigények kielégítése. Támogatni kell az e feladatokhoz szükséges hűtő- és tárolókapacitás létrehozását, a szállítást elősegítő vasúti összeköttetést.

Megoldásra vár a melléktermékek népgazdaságilag célszerű feldolgozása és a hulladékok korszerű elhelyezése, kezelése.

A Hajdú-Bihar Megyei Tejipari Vállalat Gyulai Tejporgyára és a Békés Megyei Tanács 3. számú Sütőipari Vállalata az igények kielégítésére alkalmas teleppel rendelkezik, ezért további bővítése nem indokolt, de a technikai és technológiai fejlesztés változatlan cél.

A választék bővítése mellett a tartós termékek arányát szükséges növelni (tej, kenyér stb.)

Építőipar

A jelentősebb beruházások és rekonstrukciók kivitelezésénél továbbra is a megyében levő ÉVM vállalatokat lehet számításba venni. A kisebb építési és felújítási munkáknál a város és környéke (Elek és Sarkad) építőipari, illetve egyéb ez irányú tevékenységgel foglalkozó szervezetei vehetők igénybe.

Kiemelten kell támogatni a Kertészeti és Városgazdálkodási Vállalat ez irányú fejlesztését. A felsoroltak mellett az egyre növekvő családiház-építést és a műemléki épülethelyreállítást kisvállalkozások, gazdasági munkaközösségek és kisiparosok segítik.

Szolgáltatás

A fogyasztási szerkezet változása, a korszerű háztartási gépek, az egyre tömegesebben jelentkező elektroakusztikai és híradástechnikai, valamint más tartós fogyasztási cikkek használata megköveteli a szervizelő-javító, karbantartó tevékenység jelentős fejlesztését.

E feladatok megoldása elengedhetetlenné teszi az Elektroszerviz épületének bővítését és műszaki fejlesztését.

A Törökzugi lakótelep és környezete ellátását az épülő szolgáltatóház fogja biztosítani. Feltétlenül indokolt fejleszteni a Békéscsabán működő szolgáltató szövetkezetek gyulai tevékenységét.

Megkülönböztetett figyelmet szükséges fordítani a város vonzáskörzetére, valamint az Újvári lakótelepre.

A magánkisipar jelentősége várhatóan e területen is tovább fokozódik, támogatni kell az új szolgáltatási szervezetek munkáját.

III.

MEZŐGAZDASÁG

Az ezredfordulóig ki kell alakítani a termelőszövetkezetek, az állami gazdaság, az erdőgazdaság közötti célszerűbb terület- és munkamegosztást.

A hagyományos növényféleségeknél (búza, kukorica, szálastakarmány) a biztonságos és gazdaságos termelés mellett célul tűzhető ki a megyei termésátlagok elérése, annak megőrzése, melynek alapvető feltétele a melioráció befejezése. Az ipari növények termelését a népgazdasági igényekhez kell igazítani.

Az állattenyésztésben a költségtényezők csökkentése mellett továbbra is cél a hústermelés fokozása, elsősorban a sertés- és szarvasmarha-állomány fejlesztése útján. Ez utóbbinál a hús- és tejtermelés optimális arányának megvalósításával.

Fontos népgazdasági érdek marad a háztáji- és kisegítő gazdaságok termelésének további fejlesztése.

A melléküzemági tevékenységet a mezőgazdasági gépjavítás és -gyártás területén a város és vonzáskörzetében levő ipari üzemekkel való koordinációval célszerű fejleszteni. A takarmánykeverő telepet a mezőgazdasági üzemek és háztáji gazdaságok igényeinek figyelembe vételével lehet. A termelőszövetkezetek és a Húskombinát összefogásával meg kell oldani a vágóhídi és a sertéstelepi hígtrágya kezelését és mezőgazdasági hasznosítását.

A műtrágya és növényvédőszerek felhasználásának növekedése indokolja a megfelelő tárolást és a korszerű kezelés feltételeinek kialakítását.

IV.

KERESKEDELEM, VENDÉGLÁTÁS, IDEGENFORGALOM

A kereskedelem és vendéglátás tervezésénél az alábbiakra kell figyelni:

a) a város lakosságának alapellátására,

b) a vonzáskörzet igényeire,

c) az idegenforgalomra.

Elsődleges feladat a napi fogyasztási cikkeket forgalmazó hálózat kialakítása. Ennek érdekében 2000 m^2-rel bővül az alapvető fogyasztási cikkeket értékesítő bolthálózat területe. A fejlesztésnél megkülönböztetett figyelmet kell fordítani a kialakítandó Újvári és Észak-törökzugi lakótelepre, a város peremkerületeire, és az Élelmiszer Kiskereskedelmi Vállalat lebontásra kerülő Városház utcai élelmiszerüzletének pótlására.

A színvonalasabb és változatosabb ellátás érdekében elő kell segíteni más szervezetek (termelőszövetkezetek, állami gazdaságok, nagykereskedelmi és megyén kívüli vállalatok) bekapcsolódását is az áruellátásba.

Az iparcikk és szakbolt-hálózat fejlesztésénél a tartós fogyasztási cikkek forgalmazásánál figyelembe kell venni a vonzáskörzet és az idegenforgalom ez irányú igényét is. A cél megvalósításához mintegy 2000 m^2 területbővítés szükséges, melyet úgy kell elhelyezni, hogy a városközpont megfeleljen a bevásárló központ követelményeinek. Egy áruház építése változatlanul indokolt.

A vendéglátás területén jelentkezik legjellemzőbben az alapellátás, a vonzáskörzet és az idegenforgalom szerves egysége. Ennek csak úgy lehet eleget tenni, ha a tömegétkeztetést biztosító hálózat kialakítása mellett a kulturált és színvonalas szórakozási lehetőségeket biztosító egységek száma is növekszik.

Ez mintegy 7000 m^2 területű hálózatfejlesztést igényel, melynek figyelembe vételével a termelőszövetkezeti üdülő részeként vendéglátó egységek kialakítására, továbbá a városi szálloda építésével új vendéglő átadására kerül majd sor.

Új egységek létesítését tartjuk indokoltnak az épülő lakótelepeken és a peremvárosi részeken.

A Komló, a Park étterem, az Aranykereszt gyógyszertár, a Kastély ún. „cselédszárnya" és a 100 éves cukrászda felújítására, átalakítására, bővítésére van szükség.

Az idegenforgalom és üdülés területén a programban foglaltak megvalósultak, így a célul tűzött gyógyhellyé nyilvánítás feltételei megteremtődtek.

A továbbfejlődés érdekében indokolt a gyógyidegenforgalom kiszélesítése, új gyógyszálloda építése, a jelenlegi csecsemőotthon ilyen célú felhasználása, a Várfürdő gyógyászati szerepkörének fejlesztése, s ennek tehermentesítéseként a Fürdő II. kiépítése.

A hagyományos kulturális és közművelődési rendezvények számának növelése nem indokolt, de színvonaluk emelése jogos igény.

Megalakult és eredményesen dolgozik az üdülőszövetkezet, melynek tevékenységét továbbra is segíteni szükséges.

Az üdülési, szórakozási, pihenési lehetőségek szélesítése érdekében a város környezetében levő adottságokat jobban igénybe kell venni (Szanazug, Városerdő, Dénesmajor, nagy kiterjedésű erdők, természetes vizek).

V.

LAKÁS- ÉS KOMMUNÁLIS ELLÁTÁS

Lakásellátás

A programban jelölt 4000 új lakás várhatóan más összetételben, magasabb számban épül meg (kevesebb a tanácsi bérlakás, növekedett az OTP társasházi, illetve a magánerős lakásépítés).

A lakásigények kielégítése az ezredfordulóig is változatlanul kiemelt társadalompolitikai feladat. Ennek során a lakásépítés, illetve felújítás jellegétől függetlenül a következőket indokolt szem előtt tartani:

- javuljon a lakás és a lakókörnyezet minősége,
- jusson érvényre a tényleges lakásigényt tükröző piaci kereslet, kínálat,
- a lakások legyenek gazdaságosan építhetők, fenntarthatók, üzemeltethetők,
- együtteseik humánus környezet kialakulását eredményezzék,
- növekedjen mind a lakás, mind a lakókörnyezet használati értéke.

Az előzőek megvalósulása eredményezi, hogy:

- csökken a lakáshiány újratermelődése,
- felgyorsul a lakásmobilitás,
- megteremtődnek a feltételei a mennyiségi és minőségi lakásellátás összehangolásának,
- az érdekeltségi rendszeren keresztül csökkennek az üzemeltetési költségek.

A meglevő épület-, illetve lakásállomány összetételéből, műszaki állapotából és a demográfiai prognózisból kiindulva 3500 lakás építése indokolt, a 4. sz. mellékletben meghatározott ütemezés és összetétel szerint.

Az Újvári lakótelepen a tömeges építéshez szükséges terület biztosított. Építési területként vettük számításba az avult épületek bontása, illetve a telekmegosztás útján létrejövő telkeket is.

Figyelembe kell venni a lakásépítés szerepét a korszerű, de hagyományőrző városszerkezet és városkép alakításában, az értékeket jelentő városrészek rehabilitációjában, illetve a történeti, építészeti szempontból értékeket nem jelentő városrészek megújulásában.

A telepszerű lakásépítés tervezése során a következőkre törekszünk:

– Az egy ütemben épülő, egy technológiára és beruházási formára orientált építési akcióterületek csak néhány száz lakást tartalmazzanak.

– A lakóegységek nagyságrendje ne haladja meg a 30–50 lakást, kivételesen 100 lakást, melyek célszerűen önálló telkeken valósuljanak meg, kevés zavaró hatással terhelt, udvar jellegű intenzív zöldterület biztosításával, melynek fenntartását a lakóközösségek végezhetik.

– A tervezés vegye figyelembe a tájolást, a benapozást, a szélvédettséget, biztosítsa az épületek minimális hőveszteségét.

– Legyen tekintettel arra is, hogy az épületek élettartamukon belül több energiahordozóval funkcionálhassanak.

– Az épületek tetőkialakítása biztosítsa a távlati tetőtérbeépítés lehetőségét.

– Közlekedési rendszerük egyszerű legyen, a közös lépcsőházak, közlekedők kevés lakást szolgáljanak ki.

– Minden lakáshoz tartozzon külső tartózkodó, használható mélységi mérettel. Biztosítani kell a közös, és a lakásonkénti tárolóhelyiségeket, és lakóegységenként alternatív funkciójú helyiségcsoportokat.

– Minimális legyen a gépi kiszolgáló berendezések szükségessége.

– A földszinti lakások legyenek alkalmasak a mozgássérültek speciális igényeinek kielégítésére.

– A lakások tegyék lehetővé a használati rugalmasságot és legyenek alkalmasak eltérő családnagyság befogadására.

Az előzőekben meghatározottak szerint megépített lakásokhoz szükséges kialakítani az adott térség ellátását biztosító létesítmény-hálózatot.

Közlekedés, hírközlés

A közlekedéssel szemben támasztott igény, hogy elégítse ki a lakosság és idegenforgalom, a termelő- és szolgáltató üzemek és az intézmények szükségleteit. Ezért meg kell valósítani a vasútállomás környékének forgalmi és esztétikai rendezését, az autóbuszpályaudvar rekonstrukcióját, a VOLÁN új műszaki telepét.

Lényegesen javítani szükséges a fővárossal és Szegeddel a vasúti és autóbuszforgalmat. Az autóbusz távolsági járatoknál nagyobb hangsúlyt kell adni a megyeszékhely, a három város és a vonzáskörzet forgalmi egysége és kulturáltsága feltételei javításának.

A helyi tömegközlekedés járatszámát és útvonalait folyamatosan a lakó- és iparterület fejlesztéséhez kell igazítani.

A korszerű közlekedés biztosításához szükséges, hogy a burkolt úthálózat aránya érje el az 55%-ot. A forgalmi és gyűjtő úthálózat állami, a lakóúthálózatot lakossági erőforrást is igénybe véve lehet fejleszteni. A megye közlekedéspolitikai koncepciójával összhangban valósítandó meg a várost Észak-Nyugatról, illetve Délről elkerülő utaknak és a Fehér-Körös új hídjának építése.

A közlekedés biztonsága érdekében – a megyei elképzelésekkel összhangban – a tanácsi utakon is szükséges kialakítani a kerékpárutat, a belváros gyalogos közlekedési rendjét és az indokolt helyeken a korszerű forgalmi csomópontokat. A parkolóhelyek számát 1200 darabbal célszerű növelni.

Táv- és hírközlés

Továbbra is feladat a város igényének megfelelő új postahivatal és forgalmi műszaki központ megépítése, a lakótelepi fiókposták létrehozása, a távbeszélő állomások 6000-re történő szaporítása.

A televízió, illetve rádióvétel javítása az új lakóterületeken és a belvárosban nagy közösségi antennarendszerek kialakítását, a kábeltelevízió feltételeinek megteremtését indokolja.

Energiaellátás

A villamosenergia-ellátásban cél a távvezetéki betáplálás és a transzformátor állomás biztonságának fokozása, a lakott városrészekben a magas feszültségű légvezetékek kábelba történő elhelyezése.

Indokolt a védett városképi értéket zavaró transzformátorok áthelyezése. A közvilágítás üzembiztonsága korszerű fényforrások arányának növelésével érhető el.

Gáz

A gázenergia-ellátás területén 1990-ig a fogyasztók számának dinamikus, később mérsékelt növekedésével számolunk. Gyulavári és Máriafalva területén is megkezdődik a lakossági gázvezeték építése.

Az ezredfordulóra várhatóan a lakásállomány 55%-a vezetékes gázzal lesz ellátva (5. sz. melléklet)

Közterület-fenntartás

A köztisztasági feladatok ellátásánál a kevés élőmunkát igénylő és nagy biztonságot feltételező technológiát kell alkalmazni.

A szervezett hulladékgyűjtés a lakásállomány 60%-ára terjedjen ki.

A hulladék-elhelyezés, kezelés és ártalmatlanítás tervezésénél a három város térségén túlmenően, a még célszerűen és gazdaságosan bevonható települések figyelembe vétele is indokolt (Doboz, Elek, Sarkad stb.). A megtelt szemétlerakóhelyeket ésszerűen kell hasznosítani. A meglevő zöldterületek, fásítások gondozásán túl azok tervszerű felújítása is szükséges. Megkülönböztetett figyelem indokolt a természetvédelmi területek (Csigakert, várkörnyék) megóvására, illetve helyreállítására, és az Élővízcsatorna belterületi szakaszára.

A Népkertet és a Ferencesek terét szerves egységként összhangban célszerű fejleszteni. A Bárdos csatorna és a sporttelep környezetét zöldterületként kell gondozásba venni. Az új lakótelepek parkosítása ütemezésénél a folyamatos használhatóságot és az ott lakók többoldalú igényeinek kielégítését kell biztosítani.

Park- és véderdő-telepítést tervezünk a belterület déli határán (Újvári) és a Sarkadi út mentén a Városerdőig. Új köztemető létrehozása szükséges, a lejárt temetők kegyeleti parkként való fenntartása indokolt.

Vízgazdálkodás

Az ezredforduló idejére megközelítőleg 30 000 m^3/nap igény várható, ezt a mennyiséget csak a Maros-hordalékkúpra alapozva lehet biztosítani.

A város teljes vízelosztó-hálózatának felújítása szükséges.

A szennyvíztisztítás kialakult technológiáját fenntartva kapacitását 15 000 m^3/nap mennyiségre kell fejleszteni, ez lehetővé teszi a program időszakában 2500 lakás bekapcsolását, a csatornázottság 40%-ra emelését. A belterületi csapadékvíz-elvezetés műveinek kiépítését, üzemeltetését, fenntartását központi, megyei és városi forrásokból, az érdekeltek anyagi hozzájárulásával, társulati úton kell megvalósítani. A város belterületének árvízi biztonsága megfelelő, annak szintentartása a követelmény.

Indokolt a Fehér-Körös jobb parti védtöltés külterületi és a Fekete-Körös bal parti védtöltés teljes szakaszának megerősítése, a remetei nevelőotthon egyedi bevédése, összhangban a kisdelta-tározó kialakításának műszaki feltételeivel.

Vízgazdálkodási szervezet

A Gyulai Vízművek termelő és szolgáltató egységei fejlesztésénél megvizsgálandó, hogy szolgálhat-e bázisául Elek, Lőkösháza, Gyula hatásterületű kistérségi

vízműnek, mely később a nagyobb térségbe bekapcsolható, illetve Sarkad irányában vízleadásra képes.

A Körösvidéki Vízügyi Igazgatóság fejlesztési igényeinek kielégítésére ipari telephely céllal biztosítható a lezárt Csókos-úti temető, a kegyeleti idő lejárta után. Az itt tervezett tevékenység: vasipari gyártás, az igazgatóság egyéb fejlesztései intenzív jellegűek, létszám és területigénnyel nem járnak.

A Vízgépészeti Vállalat II. sz. Gyáregysége termelésének növelésére készül fel, ennek érdekében a VII. ötéves tervben a Henyei úti telephely fejlesztésének befejezése után 1990-től további területigénye várható az Északi ipartelepen.

A Tiszamenti Regionális Vízmű és Vízgazdálkodási Vállalat gyulai üzemigazgatósága az öntözővíz-szolgáltatás jelentős emelkedésével számol és egyre nagyobb szerepet vállal a város és környéke építési feladataiban is. Mindez csak telephelybővítéssel oldható meg.

A Körösi Vízgazdálkodási Társulat főbb feladatait túlnyomó részt az érdekeltségi területen fekvő mezőgazdasági üzemek meliorációs munkái adják. A társulatnak telephely igénye nem várható, de szociális, illetve irodaépület szükséglete megalapozott.

Városrendezés tervezése

A város általános rendezési tervének felülvizsgálata szükséges. E program figyelembe vételével a VII. ötéves terv időszakában módosítani kell.

A város II. 15 éves lakásépítési programja (1976–1990), valamint a részletes rendezési tervek összhangba hozatala indokolt a hosszútávú célkitűzésekkel.

Mindezek során figyelemmel kell lenni az államigazgatási átszervezésre, a városnak a megyei településhálózatban elfoglalt helyére, szerepére, a három város kapcsolatrendszerének továbbfejlesztésére.

VI.

KÖZOKTATÁS, KÖZMŰVELŐDÉS, SPORT

Közoktatás

A távlati fejlesztési program kialakításánál az alábbi demográfiai adatokat lehet számításba venni:

Óvodás korúak:

	1986	1990	1995	2000
3–6 éves	1486	1400	1510	1480
férőhely	1355	1355	1505	1505

Az igények kielégítéséhez indokolt Észak-Törökzugban 75 fő (háromcsoportos), Újvári lakótelepen 150 fő (hatcsoportos) óvoda létesítése.

A meglévő avult óvodai épületek teljes körű, tervszerű felújítása szükséges.

Az általános iskolai hálózat fejlesztésénél az iskolás korúak létszámán túl figyelemmel kell lenni a városfejlesztés területi igényeire és a meglevő korszerűtlen, rossz állagú iskolaépületek célszerű és gazdaságos felújítására.

Általános iskolás korúak:

	1986	1990	1995	2000
Gyermekek száma	4200	4450	4350	4100
Tanulócsoportok sz.	133	140	138	134
Napközis csop. sz.	52	54	53	52
Tanulószobai csop. sz.	5	10	8	5
Tantermek sz.	118	134	134	134

A létszám növekedése és az újvári lakótelep építési üteme indokolja a VII. ötéves tervi kezdéssel a 16 tantermes iskola építését. Felújítást igényel az 1., a 3. sz. központi, és a 2. sz. iskola Petőfi tér 5. sz., valamint az Árpád utcai épülete.

A középfokú oktatás feltételeinek tervezésénél figyelmet kell fordítani az e korosztálynál jelentkező demográfiai hullám eredményeként kialakult létszámnövekedésre, a képzés területén várható új igényekre (technikumi képzés, élelmiszeripar, egészségügy).

	1986	1990	1995	2000
A város 14–18 éves tanulóinak száma	2060	2550	2300	2500
Vidékiekkel együtt várható tanulólétszám	2800	3550	3250	3350

A középfokú képzés feltételeinek biztosításához szükséges:

– az egészségügyi szakképzésben 8 tanterem,

– a Kertészeti Szakközépiskolában a technikumi és az élelmiszeripari szakközépiskolai képzés beindításához 4 tanterem építése,

– a 613. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézetnél a jelenlegi zsúfoltság enyhítése és a létszám növekedése miatt 6 tanterem kialakítása.

A vonzáskörzetből jelentkező megnövekedett létszám a kollégiumi férőhelyek számának emelését is indokolttá teszi.

Szükséges

– a Román Tanítási Nyelvű Általános Iskola és Gimnáziumhoz 200 személyes kollégium építése (központi forrás terhére),

– a 613. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet részére 200 személyes fiúkollégium létesítése (ez teszi lehetővé a 6 tanterem kialakítását),

– a Kertészeti Szakközépiskolánál 100 személyes kollégium építése.

A diákétkeztetés, napközi ellátás feltételeit a vendéglátóipari vállalatok közreműködésével célszerű megteremteni. Mintegy 600 fő túlnyomórészt középiskolás

étkeztetését lehet ezúton biztosítani. Az általános iskoláknál a napközi ellátást igénybe vevő gyerekek kulturált étkeztetését önálló helyiségek kialakításával kell megoldani.

A nyári napközis tábor a Fürdő II. területén hozható létre.

Közművelődés

A Művelődési Központ tartalmi munkájában kapjon nagyobb szerepet a közművelődés koordinálása a városban és a városkörnyéki térségben.

Váljon nyitottabbá, szervezzenek több kötetlen szabadidő programot. Létesítményeit fel kell újítani, elsőként a szabadtéri színpadot.

A fiatalok többirányú kulturált szórakozási lehetőségeinek biztosítása érdekében 400–500 fős helyiség kialakítása szükséges, ahol korszerű technikai feltételekkel táncesteket is lehet rendezni.

A könyvtár épületének átalakítása után biztosítani kell a bővítés adta lehetőségek alapján a román és német bázis-könyvtári, a vonzáskörzethez tartozó könyvtárak módszertani tevékenységén túl, a kutatómunka, a dokumentumok, a folyóiratok szakszerű elhelyezését illetve forgalmazását.

A Törökzugi és Újvári lakótelepeken, valamint Óváriban az igényeknek megfelelő közművelődési létesítmények megvalósítása indokolt.

Ki kell alakítani és múzeumként elismertetni a vízügyi, illetve mezőgazdasági eszközöket bemutató gyűjteményt. A város múzeumi gyűjteményeinek, képzőművészeti alkotásainak bemutatására, a nemzetiségi hagyományokat őrző tárgyak elhelyezésére alkalmas helyiségeket kell biztosítani.

A program kiemelkedő jelentőségű feladata a vár teljes körű feltárása, állagának megőrzése, illetve javítása, a vármuzeum és a Várszínház együttes működési feltételeinek kialakítása.

A város történelmi hagyományai, kiemelkedő nagy szülöttei, személyiségei emlékének (Aradi vértanúk, Erkel Ferenc, Dürer Albert, a tanácsköztársasági és munkásmozgalmi veteránok) megőrzésére és méltó ápolására nagy figyelmet kell fordítani. Ennek érdekében a Vár környékén megfelelő emlékművet szükséges létesíteni, a személyiségekhez kötődően utca és tér elnevezéséről, Erkel városához méltó zenei élet kialakításáról kell gondoskodni.

Nevelési és esztétikai értékeket hordozó köztéri alkotások elhelyezésének lehetőségét folyamatosan szükséges biztosítani.

Sport

Az iskolai tömeg- és minőségi sport fejlesztésére irányuló célkitűzések az elmúlt időszakban alapvetően megvalósultak, néhány területen az abban foglalta-

kon túlmenő eredmények is létrejöttek. Ezt lehetővé tette a létesítményhálózat nem tervezett ütemű fejlesztése is. (Törökzugi iskola nagyméretű, a román tanítási nyelvű iskola tornaterme, salakmotorpálya és a körrepülő-modellező sport feltételeinek megteremtése.)

Ezekre alapozva célul tűzhető ki a versenysport három területén

- az atlétikában az utánpótlásnevelés színvonalának országos élvonala közelébe kell kerülni,
- a labdarúgás terén a célkitűzés az országos élvonal második szintjének elérése (NB II),
- az úszás területén az országos élvonal elérése, illetve a B kategória megtartása.

A feladat–megvalósítás létesítmény–feltételei:

- az Erkel Gimnázium és az Egészségügyi Szakközépiskola igényét is kiszolgáló önálló sportlétesítmény,
- az Újvári lakótelepen építendő iskolához nagyméretű tornaterem,
- a 613. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet kollégiumánál levő sporttelepen kondicionálóterem,
- a Kertészeti Szakközépiskola és a 3. sz. Általános Iskola sportolási igényeinek kielégítéséhez egy nagyméretű tornaterem,
- a 2. sz. Általános Iskola bővítésével együtt tornaterem építése.

A sportpálya és létesítményeinek korszerűsítése, fedett tekepálya és futófolyosó létesítése.

A Fürdő II. területén az új városi sporttelep kialakítása. A salakmotor és a körrepülő modellező pálya nemzetközi verseny lebonyolítására alkalmassá tétele.

A tömegsport és a szabadidő hasznos eltöltésének tárgyi és szervezeti feltételeit az alábbiak fejlesztésével indokolt javítani:

A város adottságainak jobb kihasználásával (erdő, Körös) kell szervezni a természetjárást, turizmust, vízisportot. A meglevő parkok, játszóterek berendezését, felszerelési tárgyait oly módon kell kiépíteni, hogy azok a pihenés mellett sportolási célokra is alkalmasak legyenek (sakk, asztalitenisz).

Továbbra is szükséges szervezni és segíteni az országos és megyei sportrendezvények lebonyolítását.

VII.

EGÉSZSÉGÜGY, SZOCIÁLIS ELLÁTÁS

A célkitűzések megfogalmazásánál számolni kell az egészségüggyel szemben támasztott megnövekedett igénnyel, valamint az idős korúak létszámának fokozott emelkedésével. Az előzőek is indokolttá teszik, hogy a gyógyító funkciók mellett az egészséges életmódra nevelés és a megelőzés egyre jobban előtérbe kerüljön.

Járóbeteg-ellátás

A dolog természetéből adódóan és szakmai szempontokra is figyelemmel javítani kell az orvos és a beteg közötti kapcsolatot és a tárgyi feltételeket.

Elengedhetetlen a rendelőintézet bővítése, Törökzugban és Újváriban három-három munkahelyes létesítmény építése.

Fekvőbeteg-ellátás

A város területén működő megyei kórház mintegy 150 000 ember fekvőbeteg ellátását biztosítja. Itt működik a József Attila Tüdőkórház, mely a megye egész területére kiható szakági ellátást biztosít. A megyei egészségügyi intézmények gazdasági és szakmai együttműködése indokolja a célszerűbb területi elrendezést, melynek során változatlanul figyelembe kell venni a megyei csecsemőotthon korszerűbb elhelyezését, illetve a kastély épületének felszabadítását.

Szűrés, gondozás

A Tüdőkórház és Gondozóintézet végleges és megfelelő elhelyezését úgy kell megoldani, hogy a korszerű komplex szűrővizsgálat végzésére alkalmas legyen.

Bölcsődei ellátás

Az újabb demográfiai hullám az 1990-es évek közepére várható. Ez és a lakásszámok növekedése indokolttá teszi az Újvári lakótelepen a 40 fős bölcsőde megépítését, valamint Törökzug és az Észak-törökzugi lakótelep ellátását biztosító bölcsőde 20 férőhellyel történő bővítését. A jelenleg működő 1. és 2. számú bölcsődék teljes körű felújítása indokolt.

Szociális gondoskodás

Az időskorúak számának várható növekedése a jelenleg működő 6 öregek napközi otthonának további fejlesztését indokolja. Magyarváros on 25–30 fős, részben a bentlakás feltételeit is biztosító öregek otthonát kell építeni.

A Kun Béla utcai öregek otthonának újjáépítésével a Törökzugi lakótelep igényeivel is számolni kell. Indokolt megteremteni a nyugdíjasok háza megvalósításának feltételeit.

A csökkent munkaképességűek rehabilitációjára, foglalkoztatásukra fokozottabb figyelmet kell fordítani.

1/1984. (III. 20) SZÁMÚ TANÁCSHATÁROZAT

A városi tanács

1. a) Gyula város 1986–2000-ig szóló távlati fejlesztési programját elfogadja.

b) Utasítja a végrehajtó bizottságot, hogy célkitűzések megvalósítására a középtávú és éves tervek előkészítésekor folyamatosan intézkedjen,

c) a vb szakigazgatási szerveit, hogy az ágazati feladatok meghatározása, valamint a felügyeleti és intézményirányítói munkájuk során azt vegyék figyelembe,

d) a tanács elnökét, hogy a program ismertetését a lakosság széles körében szervezze meg (tanácsi tájékoztató, fórumok stb.),

2. Felhívja a város területén működő gazdálkodó szerveket, üzemeket, intézményeket, hogy fejlesztési célkitűzéseik megállapításánál támaszkodjanak a programban rögzítettekre.

3. Felkéri a város társadalmi és tömegszervezeteit, hogy segítsék elő a program végrehajtását.

Gyula, 1984. március 20.

Dr. Takács Lőrinc
tanácselnök

Dr. Szávai István
vb-titkár

1. sz. M.

A VÁROS LAKÓNÉPESSÉGÉBŐL A MUNKAKÉPES KORÚ ÉS AKTÍV KERESŐK ARÁNYA

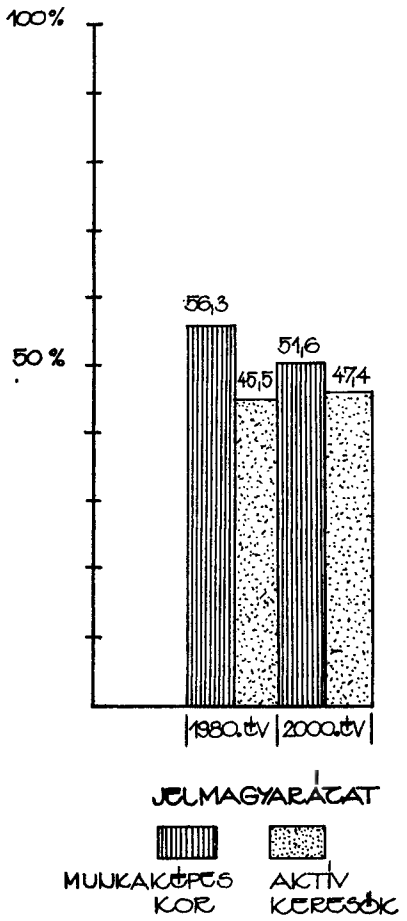

2.sz.m.

NÉPESSÉG ÖSSZETÉTELE KORCSOPORTONKÉNT

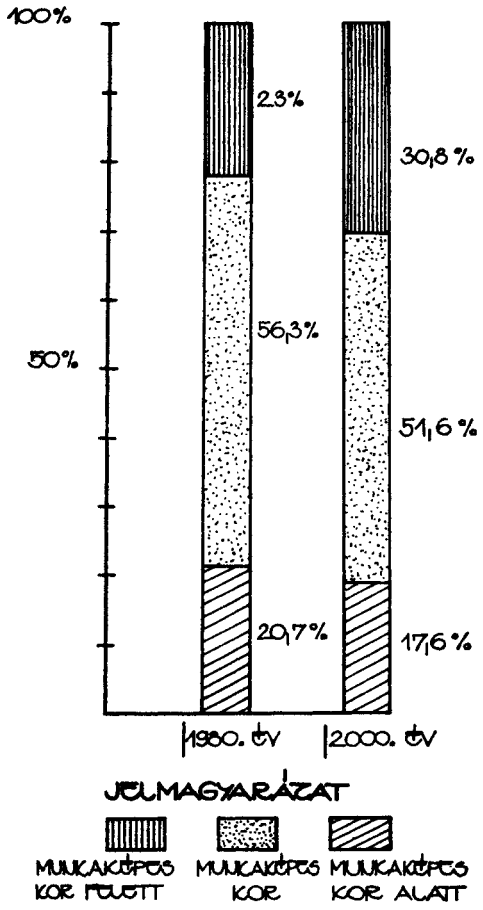

3. sz. m.

NÉPESSÉGBŐL NÉPGAZDASÁGI ÁGAKBAN SZÁMÍTÁSBA VEHETŐ AKTÍV KERESŐK

1980. év

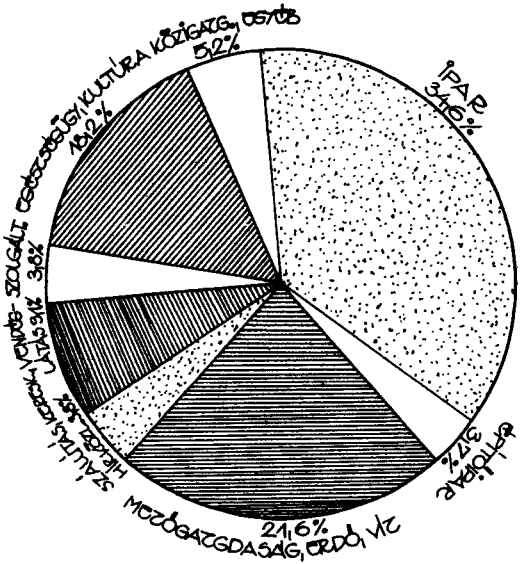

1980. év

2000. év

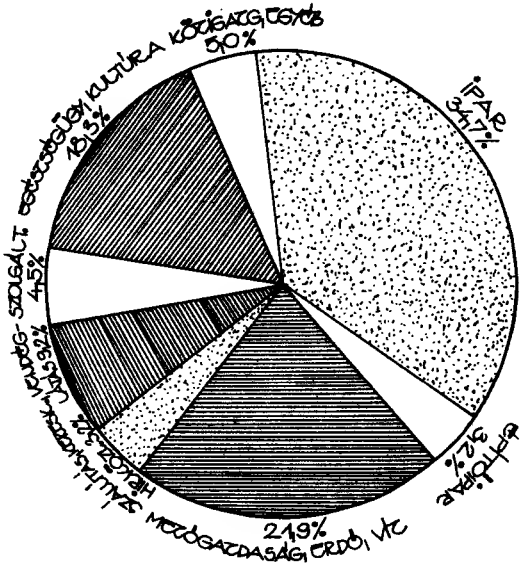

2000. év

4. sz. m.

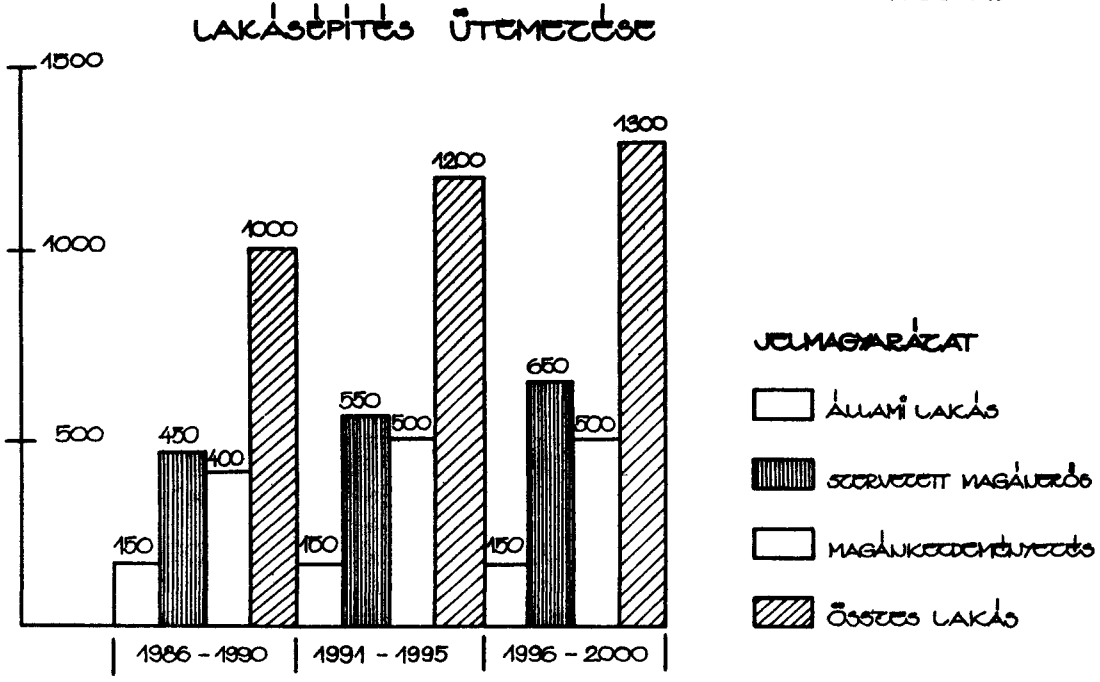
LAKÁSÉPÍTÉS ÜTEMEZÉSE
1500
1000
500
150
450
400
1000
150
550
500
1200
150
650
500
1300
1986 - 1990
1991 - 1995
1996 - 2000
JELMAGYARÁZAT
ÁLLAMI LAKÁS
SZERVEZETT MAGÁNÉPÍTÉS
MAGÁNKEZDEMÉNYEZÉS
ÖSSZES LAKÁS

5. sz. m.

KOMMUNÁLIS ELLÁTOTTSÁG HELYZETE A BELTERÜLETEN

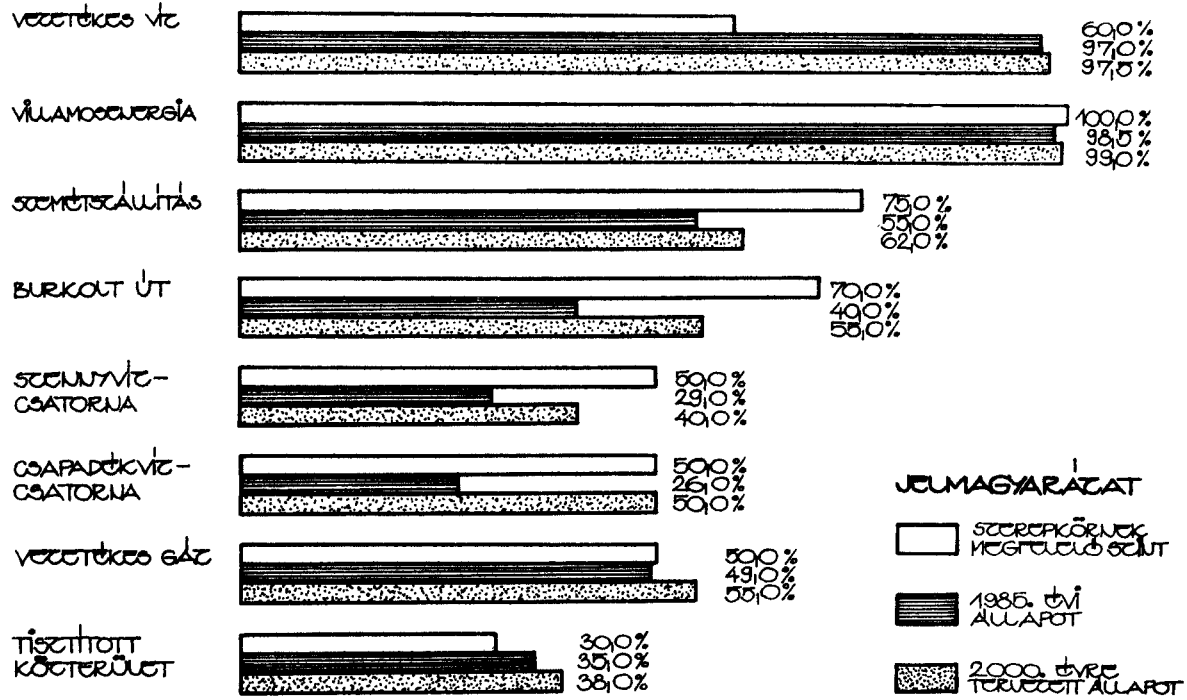

TARTALOM

ELŐSZÓ *(Szabó Ferenc)* 5

A PÁRT TÖRTÉNETI ÚTJA GYULÁN 1944–1970 *(Kovács Ferencné)* . . 9
A politikai élet fő vonásai és főbb eseményei a felszabadulástól a munkáshatalom győzelméig 11
A két munkáspárt egyesüléséért folyó harc. Az MDP gyulai szervezetének megalakulása 21
Az egyesülés eredményei 21
Az egyesülési konferencia (1948. május 14.) 22
Az MDP tevékenysége (1948–1956) 24
A párt szerepe a néphatalom kiépítésében 24
Az MDP szervezeti élete, működése az új feltételek között 28
A tömegkapcsolatok alakulása 37
A párt gazdaságpolitikájának végrehajtása és hatása 40
Az 1953-as politikai válság, törekvések a kibontakozásra 49
Jegyzetek 58
Az ellenforradalmi támadás. A konszolidációs folyamat a város életében 65
Az ellenforradalom eseményei a városban 65
A párt újjászervezése 69
A párt lenini normáinak helyreállítása 71
A néphatalom helyreállítása 73
A párt vezető szerepének érvényesülése 75
A helyes politika eredményei az iparban, a mezőgazdaságban, a kulturális fejlődésben 76
A szocializmus alapjai megszilárdításának évtizede (1962–1970) 91
A párt irányító szerepe Gyula gazdasági, kulturális, várospolitikai, társadalmi életében 91
A szervezeti és ideológiai élet fejlődése 96
Az új gazdaságirányítási rendszer bevezetése 98
A szocializmus teljes felépítésének kezdeti sikerei a városban 98
Jegyzetek 103

AZ IFJÚSÁGI MOZGALOM TÖRTÉNETE GYULÁN ÉS GYULAVÁRIBAN *(Szatmári Gábor)* 109
A felszabadulástól a DISZ megalakulásáig (1944–1950) 111

A Dolgozó Ifjúság Szövetsége (1950–1956) 125
A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség városi szervezetének létrejötte és tevékenysége az ifjúságpolitikai párthatározat megszületéséig (1957–1970) 137
Jegyzetek 156

AZ ÚTTÖRŐMOZGALOM GYULÁN 1947–1970 *(Marsi Katalin)* . . 161
Az úttörőcsapatok megalakulása 163
Az úttörőélet 1950-ig 164
Úttörőélet 1950-től az 1956-os ellenforradalomig 165
Úttörőélet az ellenforradalomtól 1970-ig 166
Jegyzetek 171

A TANÁCSRENDSZER KÉT ÉVTIZEDE 1950–1970 *(Marik Dénes)* . 181
A tanácsrendszer társadalomtörténeti áttekintése 183
A vezetés személyi kérdései 185
A kezdő évek költségvetési és városfejlesztési programja 187
Törekvések a lakossági áruellátás javítására 188
Előrelépés a városfejlesztésben. 189
Az ellenforradalom kártevései 190
Új utakon a tanácsi tevékenység 191
A társadalmi munka szervezése 193
Kommunális létesítmények 194
A gázprogram 195
Lakásépítés 197
A városvezetés új stílusa 199
A városrendezés távlatai. 200
Jegyzetek 204

A GYULAVÁRI KÖZSÉGI TANÁCS MŰKÖDÉSÉNEK SAJÁTOSSÁGAI *(Marik Dénes)* 207
Jegyzetek 219

GYULA ÉS GYULAVÁRI TÁRSADALMI SZERKEZETE A FELSZABADULÁSTÓL 1970-IG *(Hunya Sándor)* 221
Népesedési viszonyok Gyulán. 223
Gyulavári népessége 238
A főbb népgazdasági ágak népessége 245
A mezőgazdasági népesség arculatát motiváló tényezők 247
Az ipari népesség főbb vonásai 260
A kereskedelmi és egyéb népgazdasági ágak népessége 266
A város társadalmi szerkezetének főbb jellemzői 267
Szellemi foglalkozásúak – értelmiségiek 268
Fizikai dolgozók – munkások 274

Gyulavári népessége a főbb népgazdasági ágak szerint 279
Háztartások és családok 286
A bel- és külterületi népesség 288
Gyulavári bel- és külterületi népessége 295
Jegyzetek 299
Függelék 303

A SZOCIALISTA IPAR KIALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE GYULÁN 1948–1970 *(Daka István–Csipes Antal)* 311
I. A szocialista ipar kialakulása és fejlődése 1956-ig (Daka István) 313
Gyula iparának helyzete a szocialista forradalom győzelme idején . . 313
Az első hároméves terv. A város szocialista iparának kialakulása a munkáshatalom győzelme után 317
A szocialista ipar megszilárdulása Gyulán 1950 és 1956 között 321
Jegyzetek 349
II. A szocialista ipar fejlődése 1957–1970 (Csipes Antal) 356
Az iparfejlődés általános vonásai 1957–1970 között 356
Iparfejlődés Gyulán a második hároméves, a második és a harmadik ötéves tervek idején 364
Jegyzetek 384

A MEZŐGAZDASÁG SZERKEZETVÁLTOZÁSAI GYULÁN 1948–1970 *(Marik Dénes)* 387
A szerkezeti átalakulás politikai jellemzői 389
Az Állami Gazdaság: a nagyüzemi gazdálkodás modellje 391
A mezőgazdaság állami szektorának másik egysége: a gépállomások . . 392
A mezőgazdaság szocialista átszervezésének első szakasza 1949–1952 . . 394
A kezdő évek agrárpolitikai torzulásának következményei 400
Törekvések a dogmatikus agrárpolitika hibáinak kijavítására 403
Ellenforradalmi támadás a mezőgazdaság szocialista szektorai ellen . . . 409
A mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése Gyula város területén 412
A termelőszövetkezetek egyesülése és megszilárdulása 416
Jegyzetek 429

A TERMELŐSZÖVETKEZETI MOZGALOM ÚTJA GYULAVÁRIBAN 1948–1970 *(Kovács József)* 433
A termelőszövetkezeti mozgalom kialakulásának feltételei 435
A termelőszövetkezeti mozgalom továbbfejlesztése. A gyulavári mezőgazdaság szocialista átszervezésének elvei és gyakorlati kérdései . . . 442
A termelőszövetkezeti mozgalom második évtizedének legfontosabb csomópontjai 451
Jegyzetek 466

GYULA ÉS KÖRNYÉKE VÍZGAZDÁLKODÁSÁNAK FEJLŐDÉSE A FELSZABADULÁS UTÁN *(Takács Lajos)* 469
A város vízrajza 472
A vízgazdálkodás szervezetei 476
Folyószabályozás, ármentesítés, árvízvédelem 489
Vízrendezés 496
Mezőgazdasági vízhasznosítás 504
Ivóvízellátás 507
Csatornázás, szennyvíztisztítás 512
Fürdés, üdülés, vízisport 517
Vízminőség-védelem 527
Fejlesztési lehetőségek 529

A SZOCIALISTA KERESKEDELEM ÉS VENDÉGLÁTÁS KIALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE 1948–1970. HOGYAN LETT GYULA FÜRDŐVÁROS ÉS IDEGENFORGALMI KÖZPONT? *(Kardos István)* . . . 533
A szocialista kereskedelem kialakulása 536
Kereskedelmünk az első ötéves tervidőszaktól az ellenforradalomig . . 539
Javuló életszínvonal, élénkülő kereskedelmi forgalom, a reálbérek és a fogyasztás emelkedése (1957–1958) 546
A kulturált kereskedelemért: új értékesítési módszerek bevezetése (1960–1962) 551
Gyula fürdővárossá fejlődése és szerepe a Dél-Alföld idegenforgalmában 557
Jegyzetek 586

EGÉSZSÉGÜGY ÉS SZOCIÁLIS GONDOZÁS GYULÁN 1944–1970 *(Marik Dénes)* 589
Az egészségügyi intézményhálózat tevékenységének kibővülése 591
A szociálpolitika új fejlődési szakasza 608
Jegyzetek 613

GYULA VÁROS A HETVENES ÉVEKBEN *(Marsi Gyula)* 615
Társadalmi és politikai viszonyok a hetvenes években Gyulán 617
A párt-, állami és más társadalmi szervezetek, szervek munkája 623
A gazdasági és kulturális élet főbb kérdései Gyulán a hetvenes években . 629
Új évtized küszöbén 642
Jegyzetek 646
Függelék: Gyula város távlati fejlesztési programja 1986–2000 649

KÉPEK HÁROM ÉVTIZED TÖRTÉNETÉBŐL (Képmelléklet) I–XXXII

KÉPEK

három évtized történetéből

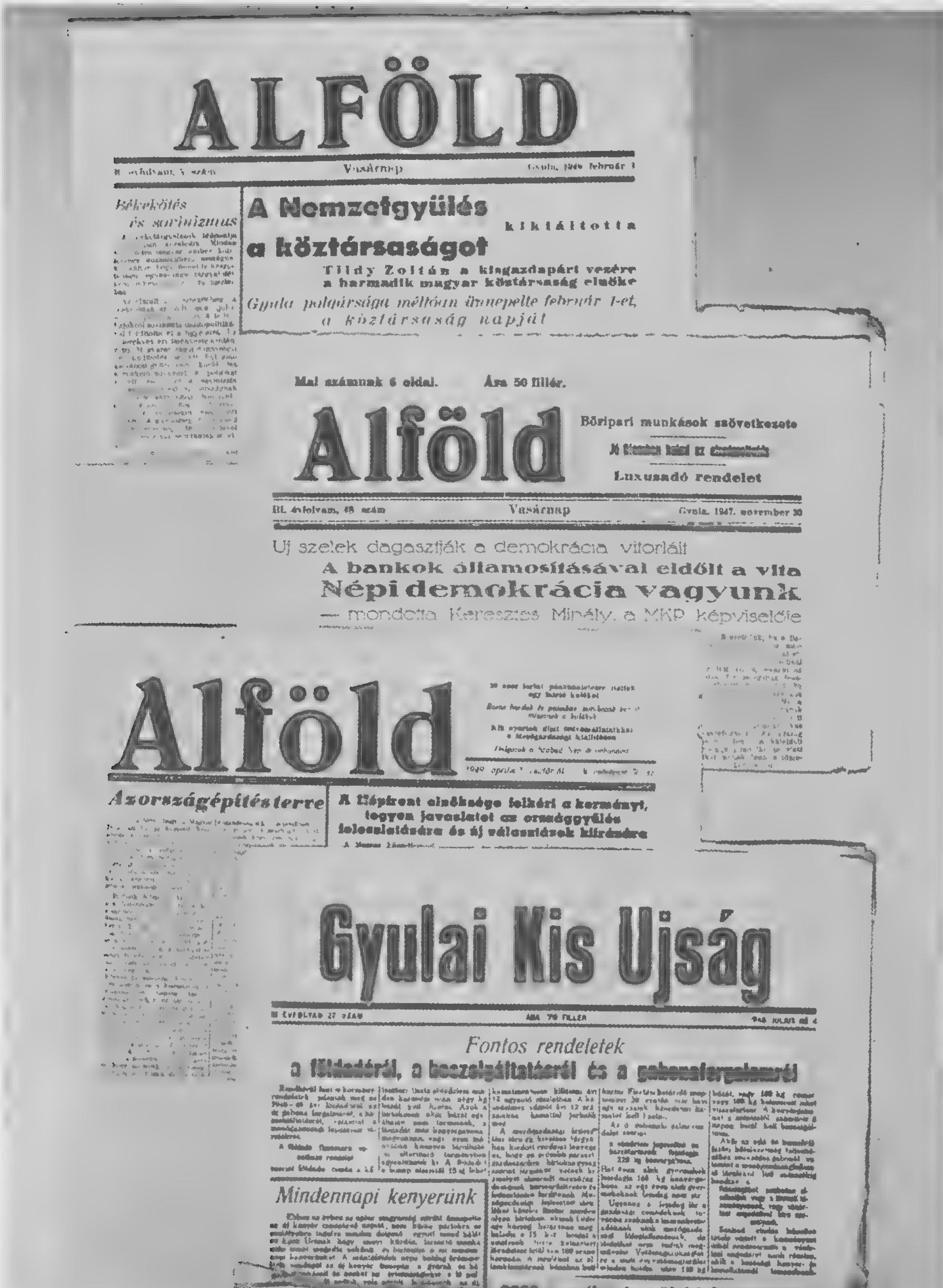

ALFÖLD

Vasárnap — Gyula, 1946 február 3

Békekötés és sovinizmus

A Nemzetgyűlés kikiáltotta a köztársaságot

Tildy Zoltán a kisgazdapárt vezére a harmadik magyar köztársaság elnöke

Gyula polgársága méltóan ünnepelte február 1-ét, a köztársaság napját

Mai számunk 6 oldal. Ára 50 fillér.

Alföld

Bőripari munkások szövetkezete

Luxusadó rendelet

III. évfolyam, 48. szám — Vasárnap — Gyula, 1947. november 30

Uj szelek dagasztják a demokrácia vitorláit

A bankok államosításával eldőlt a vita

Népi demokrácia vagyunk

— mondotta Keresztes Mihály, a MKP képviselője

Alföld

Az országépítés terve

A Népfront elnöksége felkéri a kormányt, tegyen javaslatot az országgyűlés feloszlatására és új választások kiírására

Gyulai Kis Ujság

Ára 70 fillér

Fontos rendeletek

a földadóról, a beszolgáltatásról és a gabonaforgalomról

Mindennapi kenyerünk

Az 1945–1949 között megjelent gyulai Alföld a város legfontosabb demokratikus sajtófóruma volt
A Gyulai Kis Újság 1946–1949-ben látott napvilágot

Az 1965-ben felavatott gyulai Lenin-szobor. Marton László műve

Részlet a városunk felszabadításáért elesett szovjet hősi halottak temetőjéből

Május elsejei felvonulás Gyulán az ötvenes évek elején

Ferenczy Béni Petőfi szobrának avatása 1960-ban a Petőfi téren

Kádár János elvtárs, az MSZMP KB első titkára látogatása Gyulán, 1965. augusztus 20-án Kádár Jánossal szemben Enyedi G. Sándor városi tanácselnök, mellette Klaukó Mátyás, a megyei pártbizottság első titkára (zakó nélkül) és háttal Jámbor István, a városi pártbizottság első titkára

Kádár János a Várfürdő vendégei között 1965. augusztus 20-án

Marosán György egy gyulai aktívaülésen 1960-ban

Munkásőrök zászlóavatási ünnepsége a Lenin-szobornál

Gyulán kiadott román nyelvű sajtótermékek az ötvenes és hatvanas évekből

A város vezetői kitüntetett veteránok társaságában

Emlékmű a felszabadulás 40. évfordulójára létesült emlékparkban

A gyulai harisnyagyár hagyományos üzemépülete

A hetvenes évek derekán átadott új harisnyagyári üzemépület

Gyulai nyomdabelső a hatvanas évek elején

A Fa- és Fémbútoripari Szövetkezet új székháza az északi ipartelepen

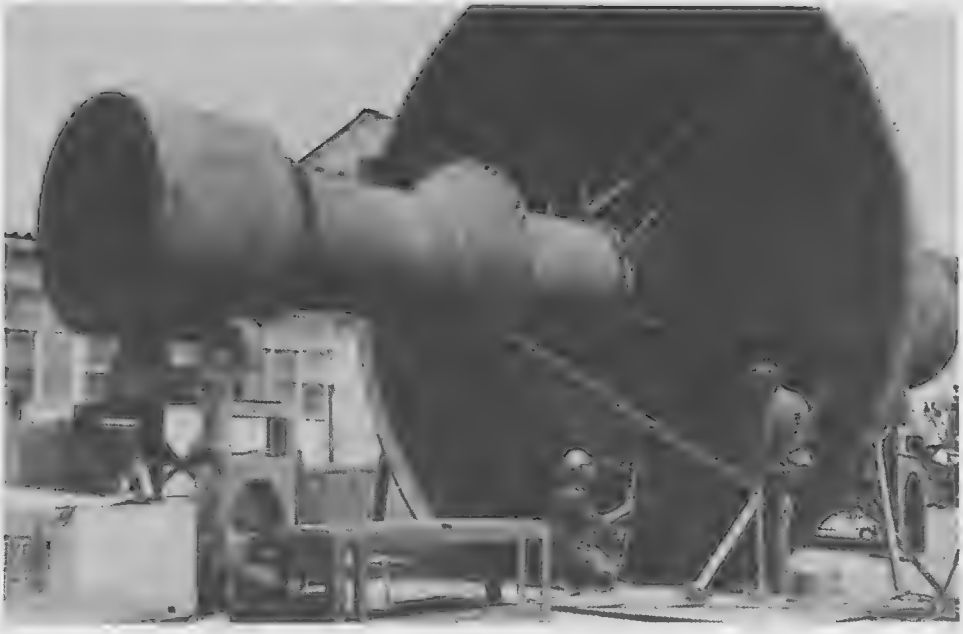

A Vízgépészeti Vállalat gyulai gyáregységének egyik ismert terméke készülőben, az 1960-as években

A Gyulai Húskombinát építési munkálatai

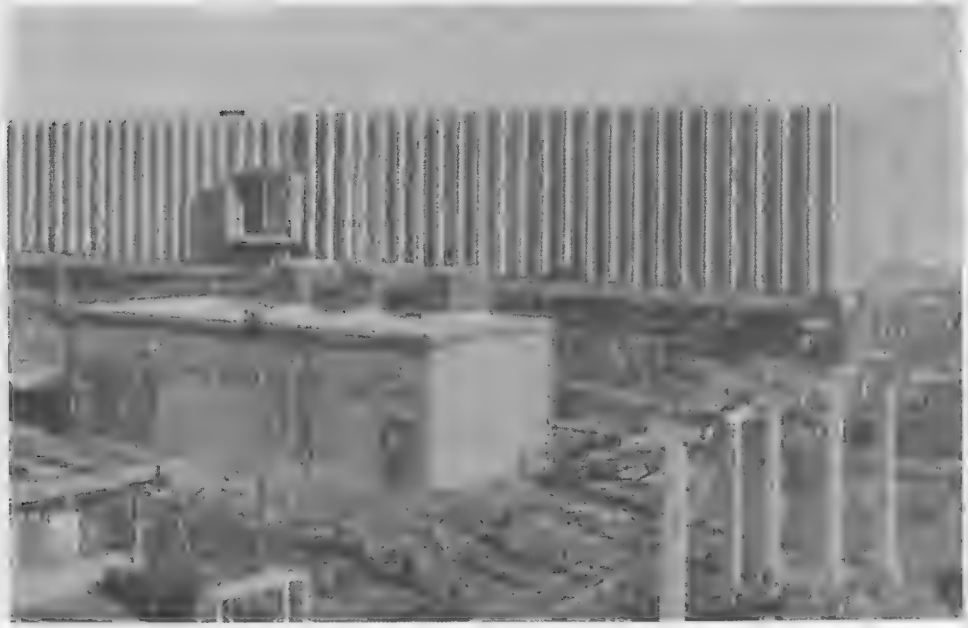

A nagyüzemi gazdálkodás kiépítése: szarvasmarhatelep a levegőből nézve

Nagyüzemi géptelep és állattartási épületek a magasból

A Körösvidéki Vízügyi Igazgatóság székháza

Kopolya kotrása töltés helyreállítása előtt

Vízügyi dolgozók múltat idéző, jelképes felvonulása 1975. május elsején

A Körösi Vízgazdálkodási Társulat által épített városerdei töltés és burkolt csatorna

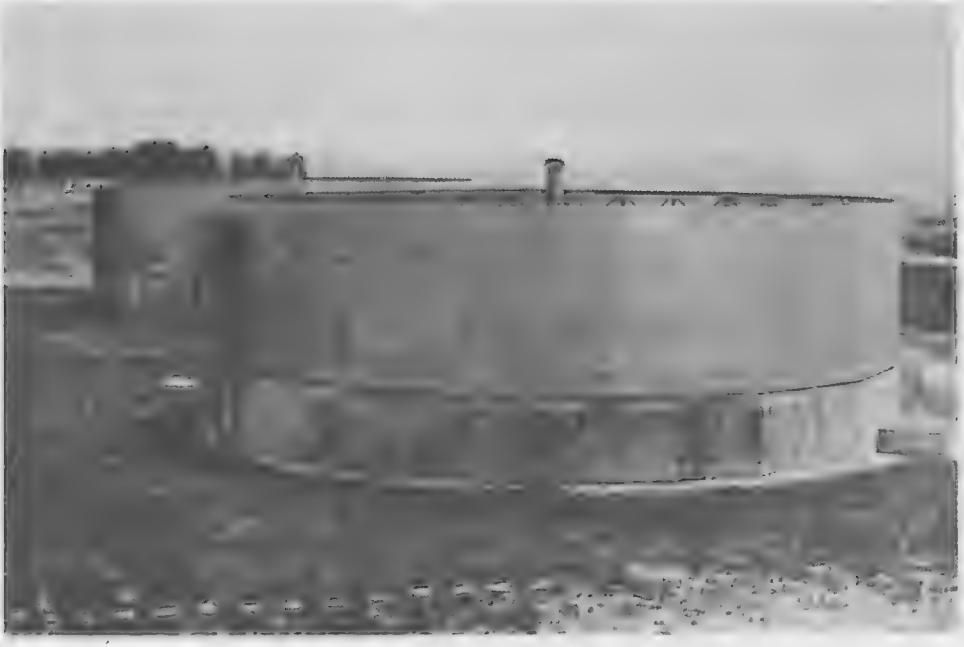

Biológiai csepegtető testek a gyulai szennyvíztisztító telepen

A Vízgépészeti Vállalat gyulai gyáregysége által készített nyitott dobszűrők

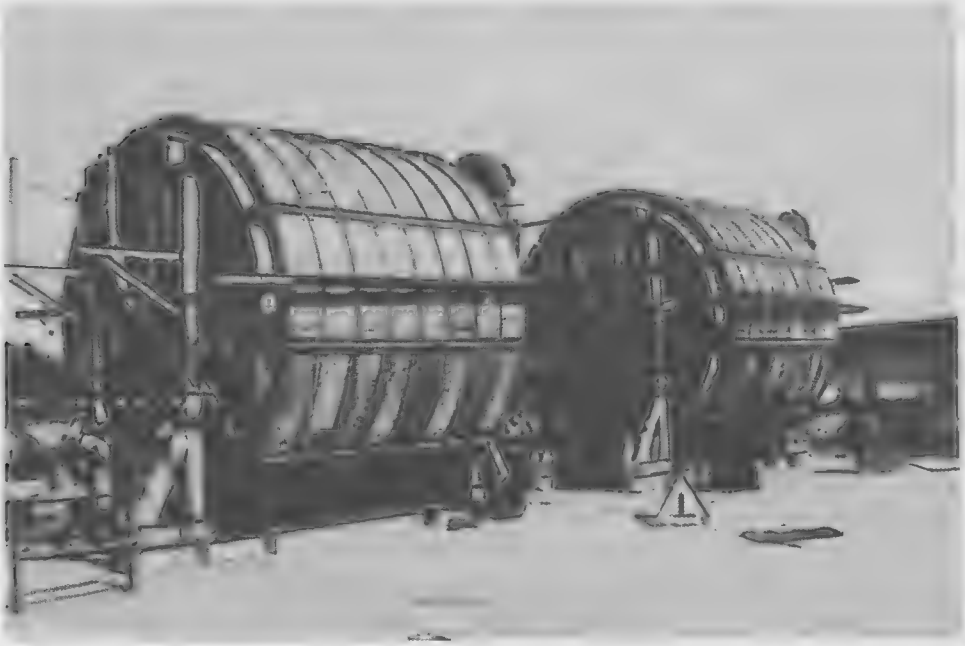

Szanazugi úszó vízkivételi mű, a Tiszavidéki Regionális Vízmű és Vízgazdálkodási Vállalat üzemeltetésében

A Fehér- és a Fekete-Körös összefolyása Szanazugnál

Az 1974. évi árvízi elöntés a Fehér- és a Fekete-Körös közötti deltában

Nyúlgátépítés a Fekete-Körös baloldali töltésén az 1981. évi árvíz idején

Belvízcsatorna kotrása

A gyulai duzzasztó és szivattyútelep

A gyulai II. sz. vízműtelep

Ülepítő medencék a gyulai szennyvíztisztító telepen

A Gyulai Várfürdő főbejárata

Az első gyulai termálkút fúrótornyáról az ötvenes évek elején készült felvétel

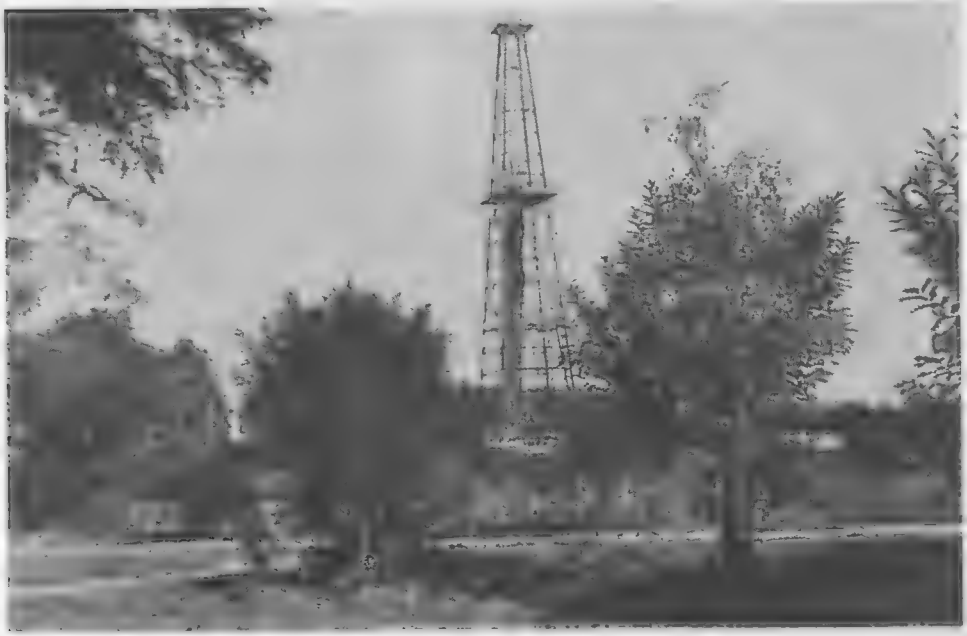

A megyei kórház épületcsoportja az 1930-as években. A jobboldali tömb rekonstrukciója 1986-ban készült el

A megyei kórház a korszerű rendelőintézet útján látja el a járóbetegeket Az épület földszintjén a körzeti orvosi rendelők találhatók

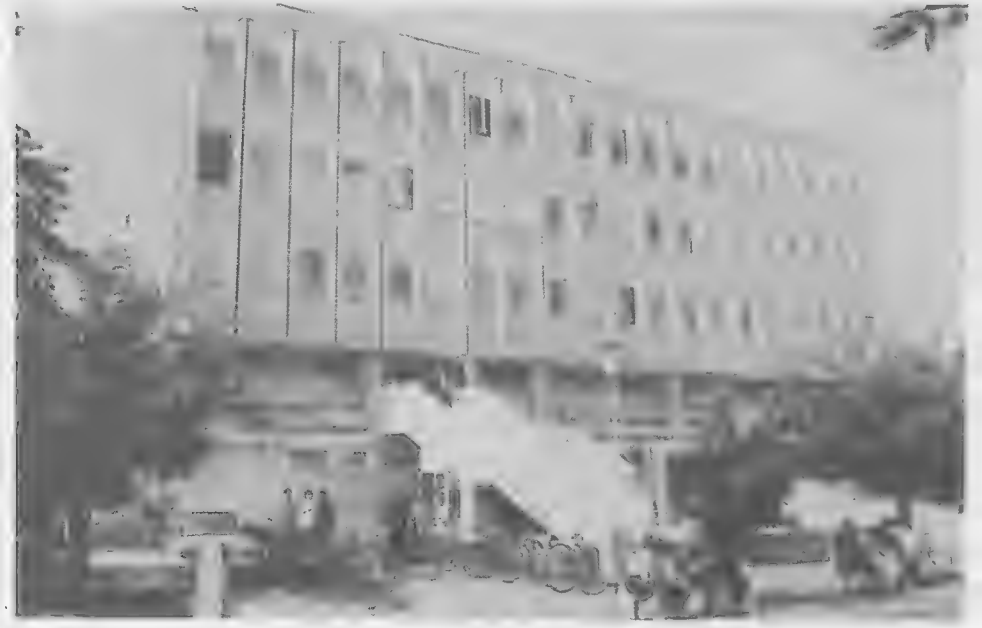

Út- és hídépítés a Béke sugárúton az ötvenes évek első felében
A keskenyvágányú vasút 1962-ig volt üzemben

Szennyvízcsatorna-építés a városközpontban a hatvanas években

Az 1966 októberében elkészült Park Szálló

Az 1970 nyarán megnyitott SZOT–MEDOSZ gyógyüdülő és a kép jobb oldalán a Várfürdő gyógyászati épülete

GYULAI HÍRADÓ

A GYULAI VÁROSI TANÁCS HETI TÁJÉKOZTATÓJA

Köszöntjük március 8-át!

Nyilvános vitára bocsátja a tanács az 1958. évi városfejlesztési tervet

1958. MÁRCIUS 15.

Gyulai FIGYELŐ

ÁRA 30 FILLÉR

A szép Gyuláért!

Március 15

Háromnegyednégymillió forint nyereséget osztottak fel a Harisnyagyárban

Gyulai Tájékoztató

1958. MÁRCIUS 22.

ÁRA 30 FILLÉR

A Tanácsköztársaságra

TÁJÉKOZTATÁS

A Gyulai Makos

GYULAI ÉRTESÍTŐ

A gyulai népfrontmozgalomról

Gyula város dolgozói! Munkások! Dolgozó parasztok! Értelmiségiek!

A közösségi részvételre alapozott városfejlesztési munka szolgálatában 1958-ban kiadott heti tájékoztatók

A máriafalvi kisáruház és eszpresszó

Az 1968-ban megnyitott Supermarket ma is a város legnagyobb élelmiszerüzlete

A Kuznyeck lakótelep (korábban Honvéd téri lakótelep) a levegőből a kiépítés első szakaszában

150 Ft